

2. BASKI

TBMM GİZLİ CELSE ZABITLARI

CİLT

1

24 NİSAN 1336 (1920) - 21 ŞUBAT 1336 (1921)

TÜRKİYE İŞ BANKASI

KÜLTÜR YAYINLARI

TÜRKİYE İŞ BANKASI
KÜLTÜR YAYINLARI

Genel Yayın No . 267
Tarih Dizisi : 18

Kapak Düzeni: Fahri KARAGÖZOĞLU
İkinci Baskı: 2500 Adet

≈

Sanem Matbaası 1985, ANKARA

TBMM

GİZLİ CELSE

ZABITLARI

Cilt : I

24 Nisan 1336 (1920) - 21 Şubat 1336 (1921)

Fihrist

BEYANATLAR

Sayfa	Sayfa
— Dahiliye Vekili Dr. Adnan Beyin, bazı mebusların şakiler tarafından soyulması ve şakavet mevzuu üzerinde beyanatı. 232:235	— Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin; anavatana iltihak eden elviyei selasede teşkilat yapılması için Hükümete salahiyet itasına dair takrirler üzerinde ve vaziyeti umumiyeye hakkında beyanatı. 31:35
— Dahiliye Vekâleti Vekili Adnan Beyin Konya isyanına dair beyanatı. 126:127	— Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Bolu ve havalisindeki isyan hadisatıyla İzmir Cephesi Anzavur Harekâtı, Adana Cephesi ve ahvali siyasiye hakkında beyanatı. 8 nci inikat : 2:9
— Erzurum Mebusu Salih Beyin, hafi celasede cereyan eden müzakeratın ifşa edildiği hakkında beyanatı. 238:239	— Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin cephelere vaki teftiş seyahatleri sonunda vaziyeti harbiye hakkında beyanatı. 118:124
— Hariciye Vekili Dr. Ahmet Muhtar Beyin; Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Ermenistan arasında cereyan eden müzakerat hakkında beyanatı. 348:353	— Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin; Çerkez Ethem ve müfrezesinin vaziyeti hakkında beyanatı. 273,288,353
— Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Beyin, vaziyeti siyasiye hakkında beyanatı. 148:153	— Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin vaziyeti askeriye ve siyasiye hakkında beyanatı. 20:26
— Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin; Gürcistan ve Ermenistan arasında zuhur eden harp ve Kafkasya ahvali hakkında beyanatı. 446:457	
— Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin ahvali dahiliye hakkında beyanatı. 2 nci inikat : 2:10	

DİVANİ RİYASET KARARI

— Umuru Nafia Vekâletine namzet gösterilenler hakkında. 308

İSTİZAHLAR

— Cephelelerdeki askeri vaziyet, bazı milis kuvvetlerinin tasfiyesi hakkında. 252:256	— Vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahiliye hakkında. 52:74
— Ordunun ıfması hakkında. 190:196	— Vaziyeti askeriye, siyasiye ve hariciye hakkında. 38

MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

— Adana'da icra edilen mezalime dair Adana mebuslarının takrirı. 343:345	— Bazı mebusların, dairei intihabiyelerine giderken bazı mahallerden usulsüz harcırah aldıklarına dair. 154:156
— Adana'nın Fransız kuvvetlerinden tahliyesi. 221	— Bazı mebusların şakiler tarafından soyulması ve şakavet mevzuu üzerinde Dahiliye Vekili Dr. Adnan Beyin beyanatı. 232:235
— Asker firarileri hakkında. 86	— Bazı zabitanla alakalı suiistimaller. 86
— Azayı kıram tahsisat ve harcırahlarına dair. 106;115,142:146	

Sayfa

- Bursa Mebusu ve Diyarbekir İstiklâl Mahkemesi azası Şeyh Servet Efendinin komünizm propagandası yaptığına dair şifre telgrafı. 325:343
- Büyük Millet Meclisi bütçesi. 267:268,308:317
- Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırahı ve tahsisatları hakkında takrirler. 92:104
- Camik Mebusu Nafiz Beyin: gayri müslimlerin vaziyeti askeriyelerine dair takriri. 320:325
- Çerkez Ethem meselesi. 290:305
- Çete teşkil etmek isteyen bazı mebuslar hakkında Dahiliye Vekâleti tezkeresi. 264:267
- Diyarbekir Mebusu Hacı Şükrü Efendinin, hakkındaki ithamlara cevabı. 256:260
- Ermenilerle yapılan müzakerat. 244:250
- Erzurum Mebusu Salih Beyin; elviyei selasede askeri ve mülki teşkilat kurulması için Heyeti İcraiyeye salabiyeti kâmile verilmesi hakkında takriri. 30
- Gaziantep'in sükutu hakkında Abdurrahman Lâmi Efendinin takriri. 424:433
- Hariciye Vekâleti bütçesi. 436:443
- Hilafet mevzuu ve İstanbul Hükümeti le noktai nazar üzerinde anlaşmak üzere gelmiş olan heyetler hakkında. 132:139
- İstanbul'da bulunup Büyük Millet Meclisine iltihak etmemiş olan mebuslar hakkındaki kanun. 12:20
- Kırşehir Mebusu Müfit Efendinin; elviyei selasede icap eden teşkilatın kurulması için Heyeti İcraiyeye salabiyeti kâmile verilmesi hakkında takriri. 30
- Konya Mebusları Musa Kâzım, Abdülhalim Çelebi Efendiler ve rüfekası hakkındaki Divanı Harp kararı. 212:220

- Londra Konferansına gidecek sulh muhabbes heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi. 366:379,382:407
- Londra Konferansına ısrak etmek üzere intihap olunan heyete verilen talimat. 418:421
- Mebusan tahsisat ve harcırahlarına dair Divanı Riyaset teklifin aynen kabul olduğu hakkında Riyaset t. 127
- Mebusluğa intihap olunanlardan henüz vazifeye mübaseret etmeyenler hakkında karar ittihazı. 222:225
- Mebus seçildikleri halde Meclise iltihak etmeyen bazı mebusların mebusluktan düşürülmeleri, mazeret beyan edenlerin vaziyetlerinin tetkiki ile Riyasete intikal eden seçimin mazbatalarının şubelere havalesi. 127:130
- Müdafaai Milliye Vekâleti bütçesi. 239:244
- Ordu teşkilatının yeniden tanzimi, ordunun takviyesi, müşim ve gayri müslimlerden bedeli nakti alınıp alınmaması, gayri müslimlerin bir kısmı hakkında ihtiyati tedbir ittihazına lüzum olup olmadığına dair. 76:83
- Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebatımız hakkında. 158
- Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebatımız ve Kafkas Hükümetleriyle aktedilecek muahedeler hakkında. 176:187
- Sevr Muahedesi hakkında İstanbul'da Tefvik Paşaya çekilen telgraf. 410:416
- Tokat Mebusu Nâzım Beyin masuniyeti teşriyesinin ref'ine dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti tezkeresi. 356:368
- Van ve Hakkâri mebusluklarına seçilenlerden Meclise vaktinde iltihak etmeyenler hakkında karar ittihazı. 268
- Vazife ile muhtef mahallere gönderilen mebuslara tazminatlarının tediyesi mevzuunda müzakerat. 228:232

SUALLER VE CEVAPLAR

- Karahisar Mebusu Şükrü Beyin; Konya isyanı hakkında sual takriri ve Dahiliye Vekilinin cevabı ve Konya Mebusu Musa

- Kâzım ve Abdülhalim Çelebi Efendiler ve rüfekası hakkında Divanı Harp kararı. 198:209

TAKRİRLER

Sayfa	Sayfa
— Adana'da icra edilen mezarlıme dair Adana mebuslarının takriri. 343:345	için Heyeti İcraiyye salâhiyeti kâmile veril- mesi hakkında takrir. 30
— Abdurrahman Lâmi Efendinin, Gazi- antep'in sükutu hakkında takrir. 424:433	— Kırşehir Mebusu Müfit Efendinin; el- viyei selâsede icap eden teşkilâtın kurulması için Heyeti İcraiyye salâhiyeti kâmile veril- mesi hakkında takrir. 30
— Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendinin; Şark'a teşkikâtı ilmiye için gidecek heyetler hakkında takrir. 154	— Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin; Rusya'ya gidecek heyeti ilmiyyeye katılacak aza ve bunların vazifeleri devâmınca izinli sayılmalarına dair takrir. 153:154
— Bîbüyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkında takrirler. 92:104	— Nafia Vekili Sâbıkı Yozgat Mebusu İsmail Fazıl Paşanın takrir. 272:273,290
— Canik Mebusu Nafiz Beyin; gayri müs- limlerin vaziyeti askeriyelerine dair takrir. 320:325	
— Erzurum Mebusu Salih Beyin; elviyei selâsede askeri ve mülki teşkilat kurulması	

TEZKERELEK

Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti	Heyeti Vekile
— Tokat Mebusu Nâzım Beyin masuni- yeti teşriyesinin refine dair. 356:363	— Londra Konferansına gidecek sulh murahhas heyeti hakkında. 366:379,382:407
Dahiliye Vekâleti	
— Çete teşkil etmek isteyen bazı mebus- lar hakkında. 264:267	

ZAPTI SÂBİK HULASALARI

İnkısat	Celbe	Sayfa	İnkısat	Celbe	Sayfa
2	4	2	88	2	212
8	4	12	89		228
13	2 - 3	30	98	2 - 3	238
17	2	38	107	2 - 3	252
21	2 - 3 - 4	52	11	3	264
26	2 - 3	76	123	1	272
27	4	86	125	3 - 4	290
28	2	92	126	2 - 3	308
37	2	106	131	3	320
39	2 - 3	118	136	2 - 3 - 4	348
45	1	126	137	3	356
67	2	132	142	3	366
72	2	142	144	1 - 2	382
80	2	148	145	3 - 4	410
81	2 - 3 - 4	158	147	3	418
84	3 - 4	176	149	2	424
85	1 - 2	190	150	3	436
87	3	198	153	3	446

Söz Alanlar

A

Sayfa	Sayfa
Abdurrahman Lâmi Efendi (Gaziantep) - Gaziantep'in sukutu hakkında Abdurrahman Lâmi Efendinin takriri üzerinde	428
Abdülkadir Efendi (Karaman) - Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekâle tezkeresi üzerinde..	390
Abdülkadir Kemâlî Bey (Kastamonu) - Karaman Mebusu Şükrü Beyin, Konya isyanı hakkında sulh takriri münasebetiyle.	208
— Konya mebusları Musa Kâzım, Abdülhamid Çelebi efendiler ve rüfekanı hakkında Divanı Harp Kararı münasebetiyle.	214
— Vazife ile muhtelif mehalhâre gönderilen mebuslara verilecek tazminat hakkında.	231
Abidin Bey (Lâzistan) - Gürcistan ve Ermenistan arasında zahir eden harp ve Kafkasya ahvali hakkında.	456
— Karaman Mebusu Şükrü Beyin, Konya isyanı hakkında sulh takriri münasebetiyle.	199,207
— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekâle tezkeresi üzerinde.	369
— Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi üzerinde.	243
— Vazife ile muhtelif mehalhâre gönderilen mebuslara verilecek tazminat hakkında.	229
Dr. Abdülâzîz Bey (Niğde) - Büyük Millet Meclisi Bütçesi üzerinde.	312
Dr. Adnan Bey (Dahiliye Vekili) (İstanbul) - Adana'nın Fransız kuvvetlerinden tahliyesi hakkında.	221
— Bazı mebusların şikâyetleri tarafından soyulması ve şikâyet mevzuunda.	232,234
— Karaman Mebusu Şükrü Beyin, Konya isyanı hakkında sulh takriri münasebetiyle.	198,200, 205,209
— Konya isyanına dair.	126
— Konya mebusları Musa Kâzım, Abdülhamid Çelebi efendiler ve rüfekanı hakkında Divanı Harp Kararı münasebetiyle.	220
— Tokat Mebusu Nâzım Beyin meamuriyeti teşriyesinin refine dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti tezkeresi üzerinde.	357
A. Ferid Bey (İstanbul) - Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekâle tezkeresi üzerinde	405
Ahmet Ferid Bey (Maliye Vekili) (İstanbul) - Osmâniye Mebusu Nâzım Beyin, gayri müslimlerin vaziyeti askeriyelerine dair takriri hakkında.	324
— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekâle tezkeresi üzerinde.	386,400, 402
— Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi üzerinde	240
Dr. Ahmet Muhtar Bey (Hariciye Vekili) (İstanbul) - Bursa Mebusu ve Diyarbakir İstiklâl Mahkemesi âzası Şeyh Servet Efendinin Komünizm propagandası yaptığına dair şifre telgraflar üzerinde	340
— Ermenilerle yapılan müzakerat hakkında	244
— Gürcistan ve Ermenistan arasında zahir eden harp ve Kafkasya ahvali hakkında	448, 455
— Hariciye Vekâleti Bütçesi münasebetiyle	436
— Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Ermenistan arasında cereyan eden müzakerat hakkında	348
— Vaziyeti Siyasiye hakkında	148
Ali Rıza Bey (İstanbul) - Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi üzerinde	243
Ali Şükrü Bey (Trabzon) - Bazı zabitanla alakalı suüstimaler ile, asker firarileri hakkında	86
— Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkında takrirler münasebetiyle	100

B

Sayfa		Sayfa
	— Rasul Bey (Karesi) - Bursa Mebusu ve Diyarbakir İstiklâl Mahkemesi Azası Şeyh Servet Efendinin Komünizm propagandası yaptığına dair şifre telgraflar üzerinde	372,404
329	— Çerkez Ethem meselesi üzerinde cepheyi teqriften dönen mebusanın izahatı hakkında	419
300	— Hafî cübade cereyan eden mülakata- nın ifşa edildiği hakkında	416
238	— Hikâfet mevzuu ve İstanbul Hükümeti ile noktası nazar üzerinde anlaşılmak üzere gelmiş olan heyetler hakkında	360
133,136		

C

	— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde	392
342	Cevdet Bey (Kütahya) - Büyük Millet Meclisi Bütçesi üzerinde	312
442		

E

	— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde	419,420
393	— Çerkez Ethem meselesi üzerinde cepheyi teqriften dönen mebusanın izahatı hakkında	413
294,296	— Vazife ile muhtelif mahallere gönderilen mebuslara verilecek tazminat hakkında	231
	Eyüp Sabri Bey (Ezkişahı) - Çerkez Ethem meselesi üzerinde cepheyi teqriften dönen mebusanın izahatı hakkında	302
373,384		

F

	— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde	361
389	Fahk Bey (Edirne) - Tokat Mebusu Nâzım Beyin masumiyeti teqrîyesinin refine dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti tezkeresi üzerinde	
129	Ferik Bey (İstanbul) - Ordu teşkilâtının yeniden tanzimi, ordunun takviyesi, müşim ve gayri mühalimlerden bedeli nakdi alınıp alınmaması, gayri mühalimlerin bir kısmı hakkında	

Sayfa	Sayfa
İhtiyati tedbir itihazına lüzum olup olmadığina dair	76,82
Ferik Bey (Maliye Vekili) (İstanbul) - Azayı kıram tahsisat ve harcırahına dair mazbata münasebetiyle	108,109
— Bursa Mebusu ve Diyarbakır İstiklâl Mahkemesi azası Şeyh Servet Efendinin Komünizm propagandası yaptığına dair şifre telgraflar üzerinde	342
Fevzi Efendi (Erzurum) - Van ve Hakkâri mahkemelerine seipenlerden Meclise vaktinde itihak edemeyenler hakkında karar itihazı lüzumunu üzerinde	268
Fevzi Efendi (Maliye) - Canik Mebusu Nafiz Beyin, gayri müsalmaların vaziyeti askeriyelerine dair takririni hakkında	322
— Çöte teşkil etmek isteyen bazı mebuslar hakkında Dahîşîye Vekâleti tezkeresi üzerinde	265
— Daveto icabette 'Büyük Millet Meclisine İhtihak Edememiş Bulunan Mebusların Sureti Kabuflerine Dair Kanun münasebetiyle	18
Fevzi Paşa (Mühafazâ Milliye Vekili) (Konya) - Bursa Mebusu ve Diyarbakır İstiklâl Mahkemesi Azası Şeyh Servet Efendinin komünizm propagandası yaptığına dair şifre telgraflar üzerinde	326
— Canik Mebusu Nafiz Beyin, gayri müsalmaların vaziyeti askeriyelerine dair takririni hakkında	320
— Cepheledeki askeri vaziyet, bazı mülk kuvvetlerin tasfiyesi hakkındaki istizah takriri üzerinde	252
— Cepheledeki askeri vaziyet, bazı mülk kuvvetlerin tasfiyesi hakkındaki istizah takriri üzerinde	122
— Gaziantep'in askutu hakkında Abdurrahman Lâmi Efendinin takririni üzerinde	425,431
— Gürcistan ve Ermenistan arasında zuhur eden harp ve Kafkasya ahvali hakkında	446
— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde	366,382,383,385,388,395
— Londra Konferansına iştirak etmek üzere intihap olunan heyete verilen talimat hakkında	418,419,420
— Ordunun ribası hakkında istizah takriri münasebetiyle	191,193
— Sevr Muahadenamesi hakkında İstanbul'da Tevfik Paşa'ya çekilen telgraf mevzuu üzerinde	410
— Vaziyeti askeriye, siyasiye ve hariciye hakkında istizah takririni münasebetiyle	44
Dr. Fust Bey (Bolu) - Karaman Mebusu Şükrü Beyin, Konya isyanı hakkında sul takririni münasebetiyle	209
Fust Bey (Çorum) - Tokat Mebusu Nâzım Beyin masuniyeti teşriiyainin refine dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti tezkeresi üzerinde	362

H

Hacı Ahmet Efendi (Musa) - Büyük Millet Meclisi Bütçesi üzerinde	314	— Ordunun ribası hakkında istizah takririni münasebetiyle	194
— Sevr Muahadenamesi hakkında İstanbul'da Tevfik Paşaya çekilen telgraf mevzuu üzerinde	412	— Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebatımız ve Kafkas hükümetleri ile aktedilecek muahadeler hakkında	182
Hacı Bekir Efendi (Konya) - Büyük Millet Meclisi Bütçesi üzerinde	316	Hacı Tevfik Bey (Çankırı) - Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebatımız ve Kafkas hükümetleri ile aktedilecek muahadeler hakkında	183
Hacı Şükrü Bey (Diyarbakır) - Hakkındaki ihmalata cevabı	256	Hafız İsmail Efendi (İsparta) - Vaziyeti siyasiye ve hariciye hakkında istizah takririni münasebetiyle	62
— Konya mebusları Musa Kâzım, Abdülhakim Çelebi efendiler ve rüfekarı hakkında Divan Harp Kararı münasebetiyle	213	Hakkı Hamed Bey (Şam) - Azayı kıram tahsisat ve harcırahına dair mazbata münasebetiyle	113
— Mühafazâ Milliye Vekâlet Bütçesi üzerinde	243		

Sayfa	
	— Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusların harcırah ve tahsisatları hakkında teklifler münasebetiyle
96,99	— Çukuroba ve Ermenihan arasında zahir eden harp ve Kafkasya etraki hakkında
435	— Londra Konferansına gidecek Sübh Muharrem Heyeti hakkında Heyeti Vekâle tezkeresi üzerinde
309	— Londra Konferansına iştirak etmek üzere imtilap olunan heyete verilen talimat hakkında
418	— Ordu teşkilâtına yeniden bazarı, Ordunun tekiyesi, mülâhaz ve gayri misâhirden bedeli neki zâhir alınmaması, gayri misâhirlerin bir kısmı hakkında ihtiyati tedbirler hakkında Muzam olup olmadığna dair
82,83	— Tokat Mebusu Nâzım Beyin masunı-yeti teqririninin ref'ine dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti tezkeresi üzerinde
359	— Tokat Mebusu Kâzım Beyin masunı-yeti teqririninin ref'ine dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti tezkeresi üzerinde
134	— Etilâf mevzuu ve İerâhul Hükûmeti ile noktai nazır üzere-nde anlaşılarak üzere gelmiş olan heyetler hakkında
98	— Etilâf mevzuu (Etilâf) - Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusların harcırah ve tahsisatları hakkında teklifler münasebetiyle
207	— Karahisar Mebusu Sükrî Beyin, Konya Mebusu hakkında sual teklifi münasebetiyle
223	— Mebusluğa istihlak olunanlardan teatiz vazifeye muvafakat etmeyenler hakkında karar münasebetiyle
185	— Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebetimiz ve Kafkas hükûmetleri ile alakâli-cek münasebetler hakkında
268	— Van ve Hakkâri mebusluklarına seçilenlerden Meclise vakfında istihlak etmeyenler hakkında karar münasebetiyle
143	— Etilâf mevzuu (Etilâf) - Azıy Kırım tahsisatı ve harcırahı hakkında
315	— Büyük Millet Meclisi Bulgusı üzerinde
217	— Konya mebusları Musa Kâzım, Abdülhalim Çelebi efendiler ve rifâkısı hakkında Divanı Harp Kararı münasebetiyle
376,405	— Londra Konferansına gidecek Sübh Muharrem Heyeti hakkında Heyeti Vekâle tezkeresi üzerinde

Sayfa	
	— Sev Muahedatı hakkında, adanmışlıkta Tevrik Papaya gâliban ediyen mevzuu üzerinde
413	— Vaziyeti ediktirye, ayniyeye ve tahsisatı hakkında istihlak teklifi münasebetiyle
62	— Vaziyeti ediktirye, ayniyeye ve tahsisatı hakkında istihlak teklifi münasebetiyle
49	— Etilâf mevzuu (Etilâf) - Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusların harcırah ve tahsisatları hakkında teklifler münasebetiyle
8	— Davet-i icabette Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusların harcırah ve tahsisatları hakkında teklifler münasebetiyle
97	— Davet-i icabette Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusların harcırah ve tahsisatları hakkında teklifler münasebetiyle
15	— Londra Konferansına gidecek sübh muharrem heyeti hakkında Heyeti Vekâle tezkeresi üzerinde
405	— Tokat Mebusu Kâzım Beyin masunı-yeti teqririninin ref'ine dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti tezkeresi üzerinde
361	— Etilâf mevzuu (Etilâf) - Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusların harcırah ve tahsisatları hakkında teklifler münasebetiyle
255	— Etilâf mevzuu (Etilâf) - Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusların harcırah ve tahsisatları hakkında teklifler münasebetiyle
403	— Londra Konferansına gidecek Sübh Muharrem Heyeti hakkında Heyeti Vekâle tezkeresi üzerinde
129	— Etilâf mevzuu (Etilâf) - Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusların harcırah ve tahsisatları hakkında teklifler münasebetiyle
145	— Etilâf mevzuu (Etilâf) - Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusların harcırah ve tahsisatları hakkında teklifler münasebetiyle
142	— Etilâf mevzuu (Etilâf) - Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusların harcırah ve tahsisatları hakkında teklifler münasebetiyle
151,152	— Etilâf mevzuu (Etilâf) - Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusların harcırah ve tahsisatları hakkında teklifler münasebetiyle
266	— Etilâf mevzuu (Etilâf) - Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusların harcırah ve tahsisatları hakkında teklifler münasebetiyle
144	— Etilâf mevzuu (Etilâf) - Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusların harcırah ve tahsisatları hakkında teklifler münasebetiyle
267	— Etilâf mevzuu (Etilâf) - Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusların harcırah ve tahsisatları hakkında teklifler münasebetiyle

- Bazı mebusların, dairî intihabiyeleri ne giderken bazı mahallerden usulsüz harcırah aldıklarına dair. 155
- Canîk Mebusu Nafiz Beyin, gayrimülkîmlerin vaziyeti askeriyelerine dair taktirî hakkında. 323,324
- Çete teşkil etmek isteyen bazı mebuslar hakkında Dahîye Vekâleti tezkiresi üzerinde. 267
- Londra Konferansına iştirak etmek üzere intihap olunan heyete verilen tabimat hakkında. 420
- Mebus seçildikleri halde Meclise iştirak etmeyen bazı mebusların istikhatları, mazeret beyan edenlerin vaziyetlerinin tedkiki ile Riyasete intikal eden seçim mazbatalarının şubelere havalesi hakkında. 128,129,130,
- Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebatımız ve Kafkas hükûmetleri ile aktedilecek müahedeler hakkında. 176,187
- Van ve Hakkâri mebuslarının seçimlerinden Meclise vaktinde iştirak etmeyenler hakkında karar intihabı hükmü üzerinde. 268
- Vazife ile muhtelif mahallere gönderilen mebuslara verilecek tazminat hakkında. 228, 230,231
- Hüsnü Fehmi Bey (Reis Vekili) (Gümüşhane) -** Büyük Millet Meclisi Bütçesi üzerinde. 308,312,313,314,317
- Hüsnü Tahsin Bey (Mardin) -** Vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahîye hakkında istizah taktirî münasebetiyle. 68
- Hasip Bey (Maras) -** Adana'nın Fransız kuvvetlerinden tahliyesi hakkında. 221
- Haydar Bey (Kütahya) -** Konya mebusları Musa Kâzım, Abdülhalim Çelebi efendiler ve rüfekası hakkında Divanı Harp Kararı münasebetiyle. 219
- Hilmi Bey (Ankara) -** Konya mebusları Musa Kâzım, Abdülhalim Çelebi efendiler ve rüfekası hakkında Divanı Harp Kararı münasebetiyle. 216
- Hilmi Bey (Bolu) -** Daveto icabetle Büyük Millet Meclisine iştirak etmemiş Bulunan

- Mebusanın Sureti Kabutlerine Dair Kanun münasebetiyle. 12
- Gaziantep'in sükutu hakkında Abdurrahman Lâmi Efendinin taktirî üzerinde. 430
- Hüseyin Avas Bey (İzmir) -** Bursa Mebusu ve Diyarbakır İstiklâl Mahkemesi Azası Şeyh Servet Efendinin komünizm propagandası yaptığını dair şifre telgraflar üzerinde. 330,336
- Çorkezi Ethem meselesi üzerinde cepheyi tesriften dönen mebusanın izahatı hakkında. 298,299,300
- Gaziantep'in sükutu hakkında Abdurrahman Lâmi Efendinin taktirî üzerinde. 431
- Hariciye Vekâleti Bütçesi münasebetiyle. 440,442
- Gürcistan ve Ermenistan arasında zuhur eden harp ve Kafkasya ahvâli hakkında. 452,454
- Hüseyin Bey (Ehmez) -** Vazife ile muhtelif mahallere gönderilen mebuslara verilecek tazminat hakkında. 229
- Hüseyin Hilmi B. (Merzin) -** Mebus seçildikleri halde Meclise iştirak etmeyen bazı mebusların istikhatları, mazeret beyan edenlerin vaziyetlerinin tedkiki ile Riyasete intikal eden seçim mazbatalarının şubelere havalesi hakkında. 128
- Hüsnü Bey (Trabzon) -** Azay Kırım tahsisat ve harcırahına dair mazbata münasebetiyle. 114
- Bazı zabitanla alakalı suiistimaller ile, asker firarileri hakkında. 88
- Büyük Millet Meclisi bütçesi üzerinde. 313
- Ermenilerle yapılan müzakerat hakkında. 245
- Karahisar Mebusu Şükrü Beyin, Konya isyanı hakkında sual taktirî münasebetiyle. 204
- Konya mebusları Musa Kâzım, Abdülhalim Çelebi Efendiler ve rüfekası hakkında Divanı Harp kararı münasebetiyle. 214
- Londra Konferansına gidecek Südh Muahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezekkeresi üzerinde. 368,382,402

I

Sayfa	
127	İsmail Bey (Karami) - Mebus seçildikleri halde Meclise itihak etmeyen bazı mebusların şikâatları, mazeret beyan edenlerin vaziyetlerinin tespiti ile Riyasete intikal eden seçim mazbatalarının şubelere havalesi hakkında
294	İsmail Bey (Cebelibereket) - Çerkez Ethem meselesi üzerinde cepheyi teşriften dönen mebusanın izahatı hakkında
429	— Gaziantep'in sükutu hakkında Abdurrahman Lâmi Efendinin takriri üzerinde
190	— Ordunun ilbası hakkında istizah takriri münasebetiyle
356	— Tokat Mebusu Nâzım Beyin masuniyeti teşriiyecinin refine dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti tezkeresi üzerinde
295,296	İsmail Fazıl Paşa (Yozgat) - Çerkez Ethem meselesi üzerinde cepheyi teşriften dönen mebusanın izahatı hakkında
440	İsmail Safa Bey (Adana) - Hariciye Vekâleti bütçesi münasebetiyle
412	İsmail Safa Bey (Merzifon) - Sevr Muahednamesi hakkında İstanbul'da Tevfik Paşaya çekilen telgraf mevzuu üzerinde

Sayfa	
199,201,205	İsmail Şükrü Efendi (Karamanşahip) - Karahisar Mebusu Şükrü Beyin, Konya isyanı hakkında sul takriri münasebetiyle
52,56	İsmail Bey (Ertürk Harbiye Umumiye Vekili) (Edirne) - Vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahiliye hakkında istizah takriri münasebetiyle
38	— Vaziyeti askeriye, siyasiye ve hariciye hakkında istizah takriri münasebetiyle
109,114	İsmail Suphi B. (Burdur) - Âzayı kıram tahsisat ve harcırahına dair mazbata münasebetiyle.
97	— Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkında takrirler münasebetiyle.
216,220	— Konya Mebusları Musa Kâzım, Abdülhalim Çelebi Efendiler ve rüfekası hakkında Divanı Harp Kararı münasebetiyle.
192	— Ordunun ilbası hakkında istizah takriri münasebetiyle.
180	— Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebatımız ve Kafkas Hükümetleri ile akdedilecek muahedeler hakkında.
61	— Vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahiliye hakkında istizah takriri münasebetiyle.

L

107,110	Lâzım B. (Amasya) - Âzayı kıram tahsisat ve harcırahına dair mazbata münasebetiyle.
---------	--

92	Lâzım B. (Mabanya) - Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkında takrirler münasebetiyle.
----	--

M

290	Mahmut Celâl B. (Saruhan) - Çerkez Ethem meselesi üzerinde cepheyi teşriften dönen mebusanın izahatı hakkında.
17	— Davete icabetle Büyük Millet Meclisine İltihak Etmemiş Bulunan Mebusanın Sureti Kabullerine Dair Kanun münasebetiyle.
231	Mahmut Celâl B. (İktisat Vekili) (Saruhan) - Vazife ile muhtelif mahallere gönderilen mebuslara verilecek tazminat hakkında.
388	Mahmut Emt B. (İzmir) - Londra Konferansına gidecek Süth Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde.

96	Dr. Mazhar B. (Aydın) - Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkında takrirler münasebetiyle.
207	— Karahisar Mebusu Şükrü Beyin, Konya isyanı hakkında sul takriri münasebetiyle.
217	— Konya Mebusları Musa Kâzım, Abdülhalim Çelebi Efendiler ve rüfekası hakkında Divanı Harp Kararı münasebetiyle.
152	— Vaziyeti siyasiye hakkında.
143	Mazhar Müfit B. (Hakkâri) - Âzayı kıram tahsisatı ve harcırahı hakkında.
268, 315	— Büyük Millet Meclisi Bütçesi üzerinde.

Sayfa	Sayfa
— Gaziantep'in sülûtu hakkında Abdurrahman Lâmi Efendinin takriri üzerinde.	430
— Londra Konferansına gidecek Sulh Muahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkere-i üzerinde.	370
— Mebusluğa intihap olunanlardan henüz vazifeye mübaşeret etmeyenler hakkında karar itihazına dair.	223
— Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebatımız ve Kafkas Hükümetleri ile akte- dilecek muahedeler hakkında.	179
Mehmet Akif Bey (Burdur) - Sevr Muah- denamesi hakkında İstanbul'da Tevfik Paşa' ya çekilen telgraf mevzuu üzerinde	410
Mehmet Emin Bey (Ergani) - Büyük Millet Meclisi Bütçesi üzerinde	313
Mehmet Süleyman Efendi (Erzurum) - Tokat Mebusu Nâzım Beyin masumiyeti teşriyesinin refine dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riya- seti tezkere-i üzerinde	357
Mehmet Şükrü Bey (Karabırmaklı) - Ba- zı mebusların şakiler tarafından soyulması ve şekavet mevzuunda.	234
— Bazı zabıtanla alâkâlı suistimaller ile, Asker firarileri hakkında.	88
— Büyük Millet Meclisi Bütçesi üzerinde.	311, 317
— Davete icabetle Büyük Millet Meclisine itihak etmemiş bulunan mebusanın sureti ka- büllerine dair kanun münasebetiyle.	17
— Karabırmaklı Mebusu Şükrü Beyin Konya isyânı hakkında sual takrir-i münasebetiyle.	201,204, 205,206
— Konya Mebusları Musa Kâzım, Abdül- hamid Çelebi Efendiler ve rüfeka-i hakkında Divanı Harp Kararı münasebetiyle.	212, 222
— Londra Konferansına iştirak etmek üze- re intihap olunan heyete verilen talimat hak- kında.	419
— Mebus seçildikleri halde Meclise itihak etmeyen bazı mebusların nakatları, mazeret be- yan edenlerin vaziyetlerinin tetkiki ile Riya- sete intikal eden seçim mazbatalarının şü- belere havalesi hakkında.	128
— Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münase- batımız ve Kafkas Hükümetleri ile akte- dilecek muahedeler hakkında.	185
— Vazife ile müteakke mahallere gönderi- len mebuslara verilecek tazminat hakkında.	231
Mehmet Bey (Sivas) - Tokat Mebusu Nâ- zım Beyin masumiyeti teşriyesinin refine dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti tezkere-i üzerinde.	358
Mehmet Bey (Karabırmaklı) - Hilâfet mevzuu ve İstanbul Hükümeti ile noktai nazar üzerinde anlaşmak üzere gelmiş olan heyetler hakkında.	134
Mehmet Bey (Bursa) - Çerkez Et- hem meselesi üzerinde cepheyi teşriften dö- nen mebusanın izahatı hakkında.	301
— Davete icabetle Büyük Millet Meclisine itihak etmemiş bulunan mebusların sureti kabullerine dair kanun münasebetiyle.	15
— Londra Konferansına gidecek Sulh Mu- ahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezke- resi üzerinde.	384
— Sevr Muahdenamesi hakkında İstan- bul'da Tevfik Paşa'ya çekilen telgraf mev- zuu üzerinde.	413
Musa Kâzım Efendi (Konya) - Azay ki- ram tahsisat ve harcırahına dair mazbata mü- nasebetiyle.	1110
— Bursa Mebusu ve Diyarbakır İstiklâl Mahkemesi azası Şeyh Servet Efendinin Ko- münizm propagandası yaptığına dair şifre telgraflar üzerinde.	338
Mustafa Bey (Dersim) - Bazı mebusların şakiler tarafından soyulması ve şekavet mev- zuunda.	235
— Mebusluğa intihap olunanlardan henüz vazifeye mübaşeret etmeyenler hakkında ka- rar itihazına dair.	222, 223
Mustafa Bey (Karabırmaklı) - Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcı- rah ve tahsisatları hakkında takrirler mü- nasebetiyle.	100
— Van ve Hakkâri Mebusluğlarına seçi- lenlerden Meclise vaktinde itihak etmeyenler hakkında karar itihazı füzunu üzerinde	268

Sayfa	Sayfa
Mustafa Bey (Tokat) - Bursa Mebusu ve Diyarbakır İstiklâl Mahkemesi azası Şeyh Servet Efendinin Komünizm propagandası yaptığına dair şifre telgraflar üzerinde.	326
Mustafa Efendi (Ergani) - Mebusluğa inşaa olunanlardan henüz vazifeye mübaşeret etmeyenler hakkında karar ihazına dair.	223
Mustafa Fehmi Efendi (Seriye Vekili) (Bursa) - Bursa Mebusu ve Diyarbakır İstiklâl Mahkemesi azası Şeyh Servet Efendinin komünizm propagandası yaptığına dair şifre telgraflar üzerinde.	342
Mustafa Lütfi Bey (Siverek) - Vazife ile müfettiş maktûlâre gönderilen mebuslara verilecek tazminat hakkında.	228
Mustafa Sabri Efendi (Sürt) - Konya mebusları Musa Kâzım, Abdülhalim Çelebi Efendiler ve nüfekaı hakkında Dıvanı Harp Kararı münasebetiyle.	219
Mustafa Kemal Paşa (Ankara) - Ahvali dahiliye hakkında. (İnikat : 2)	2
— Anavatanı şûhrak eden elviye selâse-de teşkilat yapması için hükûmete salâhiyet kâzına dair takrirler üzerinde ve vaziyeti umumîye hakkında.	31
— Bozü ve havâlisindeki isyan bahsatiyle, İzmir Cephesi, Anzavur harekâtı, Adana Cephesi ve ahvali siyasiye hakkında. (İnikat : 8)	2
— Bursa Mebusu ve Diyarbakır İstiklâl Mahkemesi azası Şeyh Servet Efendinin komünizm propagandası yaptığına dair şifre telgraflar üzerinde.	326,333,340,342
— Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkında takrirler münasebetiyle.	102
— Cepheslere vakıf teftiş seyahatleri sonunda vaziyeti harbiye hakkında.	118
— Çerkez Ethem meselesi hakkında.	273
— Çerkez Ethem meselesi üzerinde cepheyi teğrifi den mebusanın izahatı hakkında.	291,295,296,298,302,304
— Çerkez Ethem ve müfrezesinin vaziyeti hakkında.	353
— Davete icabetle Büyük Millet Meclisine iştirak etmemiş bulunan mebusanın sureti kabullerine dair kanun münasebetiyle.	15
— Diyarbakır Mebusu Hacı Şikrî Efendinin hakkındaki ithamlara cevabı.	259
— Gürcistan ve Ermenistan arasında zühur eden harp ve Kafkasya ahvali hakkında.	451,453,454,456,457
— Hilâfet mevzuu ve İstanbul Hükûmeti ile noktai nazar üzerinde anlaşmak üzere gelmiş olan heyetler hakkında.	135
— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde.	367,378,383,391,403
— Nafia Vekili sabıkı Yozgat Mebusu İsmail Fazıl Paşanın takrimi münasebetiyle.	273
— Rusya'ya gidecek heyeti imniyeye katılacak aza ve bunların vazifeleri devamınca izindî sayılmalarına dair takrimi münasebetiyle.	153
— Sevr Muzahednamesi hakkında İstanbul'da Tevfik Paşa'ya çekilen telgraf mevzuu üzerinde.	414
— Tokat Mebusu Nâzım Beyin masumiyeti teşriyesinin ref'ine dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti tezkeresi üzerinde.	956,362
— Vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahiliye hakkında istizah takrimi münasebetiyle.	68
— Vaziyeti askeriye, siyasiye ve hariciye hakkında istizah takrimi münasebetiyle.	46,47,49
— Vaziyeti askeriye ve siyasiye hakkında.	20
Müfettiş Ef. (Karsahar) - Davete icabetle Büyük Millet Meclisine iştirak etmemiş bulunan mebusanın Sureti Kabullerine Dair Kanun münasebetiyle.	16*
— Vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahiliye hakkında istizah takrimi münasebetiyle.	67

N

Nafiz B. (Çank) - Çerkez Ethem meselesi üzerinde cepheyi teğrifi den mebusanın izahatı hakkında.	303
— Karsahar Mebusu Şikrî Beyin, Konya isyanı hakkında sual takrimi münasebetiyle.	206

— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde,

— Mebus seçildikleri halde Meclise iltihak etmeyen bazı mebusların ıskatları, mazeret beyan edenlerin vaziyetlerinin teklifi ile Riyasete intikal eden seçim mazbatalarının şubelere havalesi hakkında.

Sayfa

383

127,

128

— Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi üzerinde

242

— Tokat Mebusu Nâzım Beyin masumiyeti teşriyesinin ref'ine dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti tezkeresi üzerinde

361

— Gaziantep'in sulku hakkında Abdurrahman Lâmi Efendinin takriri üzerinde

433

— Nusret Ef. (Erzurum) - Gaziantep'in sulku hakkında Abdurrahman Lâmi Efendinin takriri üzerinde

428

O

Operatör Emin B. (Bursa) - Büyük Millet Meclisi Bütçesi üzerinde,

311

— Mebus seçildikleri halde Meclise iltihak etmeyen bazı mebusların ıskatları, mazeret beyan edenlerin vaziyetlerinin teklifi ile Riyasete intikal eden seçim mazbatalarının şubelere havalesi hakkında,

129

— Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi üzerinde,

239

— Osman Nuri B. (Bursa) - Konya Mebusları Musa Kâzım, Abdülhalim Çelebi Efendiler ve rüfakası hakkında Divanı Harp kararı münasebetiyle,

217

Ö

Ömer Lütfi B. (Amasya) - Âzayı kıram tahsisat ve harcırahına dair mazbata münasebetiyle,

112,

113

— Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkında takrirler münasebetiyle,

104

— Çete teşkil etmek isteyen bazı mebuslar hakkında Dahiliye Vekâleti tezkeresi üzerinde,

265

— Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi üzerinde,

239

Ömer Lütfi B. (Amasya) - (Nafaa Vekili) Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde,

367,

371,386

— Ömer Lütfi B. (Siverek) - Hilâfet mevzuu ve İstanbul Hükümeti ile noktai nazar üzerinde anlaşmak üzere gelmiş olan heyetler hakkında,

134

R

Ragıp B. (Kütahya) - Büyük Millet Meclisi Bütçesi üzerinde

313

— Davete icabette Büyük Millet Meclisine iltihak Etmemiş Bulunan Mebusanın Sureti Kâbiyelerine Dair Karar münasebetiyle,

16

— Hilâfet mevzuu ve İstanbul Hükümeti ile noktai nazar üzerinde anlaşmak üzere gelmiş olan heyetler hakkında,

135

— Karahisar Mebusu Şükrü Beyin, Konya şıyaru hakkında sul takriri münasebetiyle,

209

— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde,

384,

387

— Mebusluğa intihap olunanlardan henüz vazifeye mübâseret etmeyenler hakkında karar ittihazına dair,

224

— Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebatımız ve Kafkas Hükümetleri ile aktedilecek muahedeler hakkında

183

Sayfa		Sayfa
	— Van ve Hakkâri mebuslarına seçilenlerden Meclise vakfında iltihak etmeyenler hakkında karar iltihazi kizumu üzerinde,	
268		
	Rasul Ef. (Antalya) - Âzayı kıram tahsisat ve harcırahına dair mazbata münasebetiyle	107,
109		109/112
	— Vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahiliye hakkında istizah takriri münasebetiyle,	
64		
	Asım B. (Cebelibereket) - Gürcistan ve Ermenistan arasında qubur eden harp ve Kafkasya ahvali hakkında,	13,18
451		
	Rasim B. (Sivas) - Mebusluğa intihap olunanlardan henüz vazifeye mübâseret etmemeler hakkında karar iltihazına dair,	
223		
	Refet B. (İstanbul) - Vaziyeti askeriye ve siyasiye hakkında	265
24		
	Refik B. (Konya) - Çerkez Ethem meselesi üzerinde cepheyi tesriften dönen mebusanın izahatı hk.	295
268		
	Refik Şevket B. (Saruhan) - Âzayı kıram tahsisat ve harcırahına dair mazbata münasebetiyle,	107,
109		109/112
	— Davete icabette Büyük Millet Meclisine iltihak Etmemiş Bulunan Mebusanın Sureti Kabullerine Dair Kanun münasebetiyle,	13,18
451		
	Rifat B. (Tokat) - Tokat Mebusu Nâzım Beyin masuniyeti tesriyesinin ref'ine dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti tezkeresi üzerinde,	359
223		
	Rıza B. (Muş) - Çete teşkil etmek isteyen bazı mebuslar hakkında Dahiliye Vekâleti tezkeresi üzerinde	265
24		

S

	Safa B. (Adana) - Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde	247
377		
	Salih Ef. (Erzurum) - Bursa Mebusu ve Diyanetkâr İstiklâl Mahkemesi âzası - Şeyh Servet Efendinin Komünizm propagandası yaptığına dair şifre telgraflar üzerinde,	374,
339		403
	— Çerkez Ethem meselesi üzerinde cepheyi tesriften dönen mebusanın izahatı hk.	47
293		
	— Hafi celsede cereyan eden müzakereatin ifşa edildiği hk.	
238		
	— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde,	16
376,		
392,404		
	— Londra Konferansına iştirak etmek üzere intihap olunan heyete verilen talimat hakkında,	248
419		
	— Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi üzerinde,	208
242		
	Salâhaddin B. (Mersin) - Tokat Mebusu Nâzım Beyin masuniyeti tesriyesinin ref'ine dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti tezkeresi üzerinde	63
359		
	Sarı B. (İzmit) - Büyük Millet Meclisi Bütçesi üzerinde	93
312		
	— Davete icabette Büyük Millet Meclisine iltihak Etmemiş Bulunan Mebusanın Sureti Kabullerine Dair Kanun münasebetiyle	404
12		
	— Ermenilerle yapılan müzakereat hakkında,	
247		
	— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde,	374,
377		403
	— Vaziyeti askeriye, siyasiye ve hariciye hakkında istizah takriri münasebetiyle,	47
293		
	Süleyman Sarı B. (Yozgat) - Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkında takrirler münasebetiyle,	99
238		
	Davete icabette Büyük Millet Meclisine iltihak Etmemiş Bulunan Mebusanın Sureti Kabullerine Dair Kanun münasebetiyle.	16
376,		
392,404		
	— Ermenilerle yapılan müzakereat hakkında	248
419		
	— Karahisar Mebusu Şükrü Beyin, Konya İsyanı hakkında sual takriri münasebetiyle.	208
242		
	— Vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahiliye hakkında istizah takriri münasebetiyle.	63
359		
	Dr. Suat B. (Kastamonu) - Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkında takrirler münasebetiyle,	93
312		
	— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde,	404
12		
	— Mebus seçildikleri halde Meclise iltihak etmeyen bazı mebusların ıskatları, mazeret	

beyan edenlerin vaziyetlerinin tetkiki ile Riyasete intikal eden seçim mazbatalarının şubelere havalesi hakkında.

Sayfa

129

Şükri Efendi (Karahisar Şarkı) - Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkında takrirler münasebetiyle.

Sayfa

101

§

Şevket Bey (Burdur) - Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkında takrirler münasebetiyle,

94

Şevket Bey (Sinop) - Konya Mebusları Musa Kâzım, Abdülhalim Çelebi Efendiler ve rüfekaşı hakkında Divanı Harp Kararı münasebetiyle.

213

Şevki Bey (İçel) - Âzayı kıram tahsisat ve harcırahına dair mazbata münasebetiyle,

114

Şükri Bey (Karahisar Şarkı) - Âzayı kıram tahsisatı ve harcırah hakkında.

144

Şükri Bey (Karahisar Şarkı) - Âzayı kıram tahsisat ve harcırahına dair mazbata münasebetiyle,

113

— Çerkez Ethem meselesi üzerinde cepheyi teşriften dönen mebusanın izahatı bk.

302

— Bursa Mebusu ve Diyarbakır İstiklâl Mahkemesi âzası Şeyh Servet Efendinin Komünizm propagandası yaptığına dair şifre telgraflar üzerinde,

341

— Vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahiliye hakkında istizah takrimi münasebetiyle,

56,

58,67

T

Tahsin Bey (Aydın) - Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde.

394

— Karahisar Mebusu Şükri Beyin, Konya isyanı hakkında sual takrimi münasebetiyle.

208

— Londra Konferansına iştirak etmek üzere intihap olunan heyete verilen talimat hakkında.

418

Taki Efendi (Sivas) - Davete icabetle Büyük Millet Meclisine iltihak etmemiş mebusanın sureti ikabullarına dair Kanun münasebetiyle.

15

Tevfik Efendi (Kâğır) - Karahisar Mebusu Şükri Beyin, Konya isyanı hakkında sual takrimi münasebetiyle.

207

— Konya mebusları Musa Kâzım, Abdülhalim Çelebi efendiler ve rüfekaşı hakkında Divanı Harp Kararı münasebetiyle.

214

Tevfik Efendi (Van) - Mebusluğa intihap olunanlardan henüz vazifeye mübaşeret etmeyenler hakkında karar ittihazına dair.

224

Tevfik Rüşdi Bey (Menteşe) - Bazı zabitanla alâkalı suüstimmaller ile, asker firarileri hakkında.

88

Tunah Hilmi Bey (Bolu) - Âzayı kıram tahsisat ve harcırahına dair mazbata münasebetiyle.

107

— Âzayı kıram tahsisatı ve harcırahı hakkında.

145

— Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırahı ve tahsisatları hakkında takrirler münasebetiyle.

99

— Hilâfet mevzuu ve İstanbul Hükümeti ile noktai nazar üzerinde anlaşmak üzere gelmiş olan heyetler hakkında.

132,134

— Karahisar Mebusu Şükri Beyin, Konya isyanı hakkında sual takrimi münasebetiyle.

204,209

— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde.

403

— Londra Konferansına iştirak etmek üzere intihap olunan heyete verilen talimat hakkında.

418

— Sevr Muahednamesi hakkında İstanbul'da Tevfik Paşa'ya çekilen telgraf mevzuu üzerinde.

413

— Vazife ile muhtelif mahallere gönderilen mebuslara verilecek tazminat hakkında.

231

V

Sayfa	Sayfa
Vefîî Bey (Karahisar) - Hilâfet	
mevzuu ve İstanbul Hükümeti ile noktai nazar üzerinde anlaşmak üzere gelmiş olan heyetler hakkında.	136
Vehbi Bey (Karesi) - Bazı mebusların, dairei intihabiyelerine giderken bazı mahallerden usulsüz harcırah aldıklarına dair.	156
— Adana'nın Fransız kuvvetlerinden tahliyesi hakkında.	221
— Azayî Kırım tahsisat ve harcırahına dair mazbata münasebetiyle.	108,112
— Bursa Mebusu ve Diyarbakir İstiklâl Mahkemesi Âzası Şeyh Servet Efendinin Komünizm propagandası yaptığına dair şifre telgraflar üzerinde.	327
— Çerkez Ethem meselesi üzerinde cepheyi teşriften dönen mebusanın izahatı hakkında.	294
— Ermenilerle yapılan müzakerat hakkında.	246,247, 249,250
— Hilâfet mevzuu ve İstanbul Hükümeti ile noktai nazar üzerinde anlaşmak üzere gelmiş olan heyetler hakkında.	132,138
— Karahisar Mebusu Şükrü Beyin, Konya isyanı hakkında sual takrirî münasebetiyle.	198,203, 208
— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde.	367
— Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi üzerinde.	239,243
— Ordunun ilbası hakkında istizah takrirî münasebetiyle.	195
— Tokat Mebusu Nâzım Beyin masuniyeti teşriyesinin refine dair Ankara İstiklâl Mahkemesi Riyaseti tezkeresi üzerinde.	357
— Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Ermenistan arasında cereyan eden müzakerat hakkında.	353
— Vazife ile muhtelif mahallere gönderilen mebuslara verilecek tazminat hakkında.	229
Vehbi Bey (Konya) - Bazı zabitanla alakalı suistimaller ile, asker financeri hakkında.	87
— Bursa Mebusu ve Diyarbakir İstiklâl Mahkemesi Âzası Şeyh Servet Efendinin Komünizm propagandası yaptığına dair şifre telgraflar üzerinde.	339
— Büyük Millet Meclisi Bütçesi üzerinde.	311, 313,316
— Canîk Mebusu Nafiz Beyin, gayri müslimlerin vaziyeti askeriyelerine dair takrirî hakkında.	323,324
— Çete teşkil etmek isteyen bazı mebuslar hakkında Dahiliye Vekâleti tezkeresi üzerinde.	264
— Karahisar Mebusu Şükrü Beyin, Konya isyanı hakkında sual takrirî münasebetiyle.	202,207
— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde.	373

Y

Yahya Galip Bey (Kuşehir) - Bursa Mebusu ve Diyarbakir İstiklâl Mahkemesi Âzası Şeyh Servet Efendinin Komünizm propagandası yaptığına dair şifre telgraflar üzerinde.	337
— Büyük Millet Meclisi Bütçesi üzerinde.	315,316
— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde.	369
— Müdafaa-i Milliye Vekâleti Bütçesi üzerinde.	242
Yunus Nadi Bey (İzmir) - Çerkez Ethem meselesi üzerinde cepheyi teşriften dönen mebusanın izahatı hakkında.	302
— Londra Konferansına gidecek Sulh Murahhas Heyeti hakkında Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde.	396
Yusuf İzzet Paşa (Bolu) - Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasehatımız ve Kafkas hükümetleri ile aktedilecek muahedeler hakkında.	183

Sayfa	Sayfa	
Yusuf Kemal Bey (İktisat Vekâli) - Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebatımız ve Kafkas hükümetleri ile alacaklar muahedeler hakkında.	183	
186	Yusuf Ziya Bey (Bilâli) - Bazı mebusların, dairesi intihabiyelerine gidenken bazı mahallerden usulsiz harcah alıklarına dair	154
	— Mebusluğa intihap olamayanlardan henüz vazifeye mübaşeret etmeyenler hakkında karar istihazına dair.	
Yusuf Kemal Bey (Sinop) - Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebatımız ve Kafkas	Yusuf Ziya Bey (Menâli) - Ermenilerle yapılan müzakerat hakkında.	249

Z

Zamir Bey (Adana) - Hariciye Vekâleti Bütçesi münasebetiyle.	440	Ziya Bey (Memur) - Müdafaai Milliye Vekâleti Bütçesi üzerinde.	242,243
— Gaziantep'in sulcusu hakkında Abdurrahman Lâmi Efendinin talimatı üzerinde.	424	Ziya Rüşit Bey (Lazistan) - Güroistan ve Ermenistan arasında zuhur eden harp ve Kafkasya ahvali hakkında.	455
Zekâî Bey (Adana) - Ermenilerle yapılan müzakerat hakkında.	247		

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

24 Nisan 1336 (1920)

Münderecat

1. — BEYANAT

1. — Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin ahvali dahiliye hakkında beyanati

Cilt : 1

2 nci in'ikat - 4 ncü celse

İKİNCİ İNİKAT

24 Nisan 1336 Cumartesi

DÖRDÜNCÜ CELSE

Açılma Saati : 4.05

REİS : Reisi sin Şerif Beyefendi

KÂTİPLER : Kâtibi muvakkat Cevdet B. (KÜTAHYA), Muhiddin Baha B. (BURSA)

REİS — Celsei hafiyeyi açıyorum.

1. — BEYANAT

1. — *Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin ahvali dahiliye hakkında beyanâtı.*

REİS — Söz Mustafa Kemal Paşa Hazretleri-nindir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Efendim mufassal maruzatım meyanında mesaimize saha olan mıntakanın hududunu işaret etmiştim. O hudut hududu millîmizdir. Bidayetden şimdiye kadar harice ve dahile karşı gösterdiğimiz cephe de yalnız bu hudut dahilinde çalışmak olduğumuzu ifade etmiş idim. Hakikatta bütün gayemiz bu hududu millî dahilindeki milletimizin istirahatini, refahını ve bu hududu millî ile muayyen vatanımızın tamamıyetini masun bulundurmaktan ibarettir. Turanizim politikasını kendi arzumuzla takip etmek istemedik. Çünkü maddî manevî bütün kuvvet ve kudretimizi muayyen olan vatanımız dahilinde tecelli ettirmek arzu ettik. Hududun haricinde dağınık bir surette zâfa düşer etmekten içtinap ettik. Ecnebililerin en çok korktukları fevkalâde mutevahiş oldukları islâmiyet siyasetinin dahi alenen ifadesinden mümkün olduğu kadar mücanebete kendimizi mecbur gördük. Fakat kuvayı maddiye ve maneviye karşısında bütün cihan ve hristiyan siyasetinin en şedit (hırslarla) (1) ehlişalip muharebesi yapmasına karşı hudut haricinde bize zahir olacak bir noktai istinat teşkil edecek kuvvetleri düşünmek mecburiyeti de pek tabî idi. İşte haricen ifade etmemekle beraber hakikatta bu noktai istinadı aramaktan geri durmadık. Bittabi selâmet ve necat için yegâne (müracaat ettiğimiz memba) (2) kuvayı âlemi islâmiyet olmuştur. Âlemi islâmiyet bir çok noktai nazarlardan milletimizle, devletimizin istiklâlile yakından ve fevkalâde bir surette alâka ve merbutiyeti diniyesi olmakla ve bu veçhile bütün âlemi islâmın manen bize muavin ve muzahir olduğunu zaten kabul ediyoruz. Düşmanların maddî kuvvetleri karşısında biz de bu manevî kuvvetlerin maddî tecel-

liyatına gelmek zaruretinde idik. Binaenaleyh evvelâ hududumuzla temasta bulunan mıntakadaki dindaşlarımızla temasa gelmek lâzım geldi. Ondan sonra şarkta Kafkasya mileli islâmiyesi ve garpte Garbî Trakya; bunların hepsile muhtelif surette münasabata girişmiş bulunuyoruz. Suriye halkı ve Irak halkı yani Arabistan, 1914 tarihinden evvel aynı hudut dahilinde bulundugumuz zamanlarda cümlemizce malûmdur; Devleti Osmaniye'nin bir uzvu, bir rûknü olmaktan fevkalâde müşteki ve müstakil olmak gayesini takip ediyorlardı. Buna karşı çalıştılar, fakat neticeyi istihsal edebilmek için kendi kuvvetlerine (istinadın) (3) gayri kâfi olduğunu gördüler ve maatteessüf hepimizi birden imhaya tevessül eden düşmanlarla teşriki mesai ettiler. İngilizler, Fransızlar kendilerinin hayali olan gayelerini mevkiî fiile çıkaracak diye onların eteklerine sarıldılar. Lâkin harbi umuminin neticesini gördükten sonra Suriyede İngilizler, Fransızların tarzı idaresine, muhakkirane olan idaresine hedef olduktan sonra bu aksamdaki ehli islâm pek büyük bir hataya düşer olduklarını takdir ettiler ve onu müteakip bir kısmı kendi dahillerinde müstakil olmak fakat yine bir suretle bir şekilde Camiai Osmaniye dahilinde bulunmak cihetini düşündüler. Bittabi makamı muallâyı hilâfete karşı olan merbutiyetleri cümlemiz gibi bütün ehli iman için (bir vazifei mukadderse idi.) (4) Diğer bir kısmı daha ileriye gittiler. Bize hiç bir şekil ve surette istiklâlîn lüzumu yoktur, biz halifemiz ve padişahımıza merbut olarak Camiai Osmaniye dahilinde bulunacağız, dediler. Suriyede böyle muhtelif cereyanlar mevcut idi. Biz bittabi bir salâhiyeti resmiye ve ilmiyeye malik bulunma-

(1, 2, 3, 4) Parantez içindeki kelimeler noksanların ikmali için ve tashihen tarafımdan eklendi. Mustafa Ünver

düğümüz için, efradı milletten bir heyeti milliye olduğumuz için bu cereyanın müvellidi hakikisi olan yine milletler vasıtasile temas etmiş oluruz. Fakat bizim Suriyede gayei islâmiye ile revabit ve münasebatımız taazzuv etmeğe başladıkça orada bir saltanat tesisile iştilal eden Emir Faysalın ve Emir Faysalı himaye eden Fransızların nazarı dikkatini celbetti ve binnetice Emir Faysal dahi hususî murahasalarını bizimle temasa getirdi. Resmî temaslâ bu müracaatın bizce telâkki edilen nikati izah etmek isterim. Her halde Suriyeliler her hangi bir devleti ecnebiye ile münasebetinin kendileri için binnetice esaret olacağına kani oldular. Bundan (dolayı bize teveccüh ettiler.) (1) Bizim bilmukabele gösterdiğimiz şekil şundan ibaret idi. Dedik ki, artık hududu millimiz dahilinde bulunan menabii insaniyeyi ve menafii umumiyyeyi hududumuzun haricinde israf etmek istemeyiz. Fakat ittihat, kuvvet teşkil edeceğinden bütün âlemi islâmın manen olduğu gibi maddeten de müttelik ve müttehit olmasını şüphe yok ki büyük memnuniyetle karşılarız ve bunun içindir ki bizim kendi hududumuz dahilinde müstakil olduğumuz gibi, Suriyeliler de hududu dahilinde ve hâkimiyeti milliye esasına müstenit olmak üzere serbest ve müstakil olabilirler. Bizimle ittîlâf veya ittîfakın fevkinde bir şekil, ki federatif yahut konfederatif denilen şekillerden birisile irtibat peyda edebiliriz. Ahali bunu arzuları fevkinde (lehtlerine telakki etmiş olacaklar ki) (2) Emir Faysal milletin bu arzusu karşısında kendi emellerinin sarsılmakta olduğuna vakıf oldu ve müracaatları bunun üzerine oldu. Ahalinin bu arzusu fiile de inkilâp etti. Suriye dahilinde bazı ef'al ve harekât bittabi mesmuunuz olmuştur. İşte bu filyat başladıktan sonra ... Emir Faysal sühuletle tesisi hâkimiyet edemeyeceğini ve Fransızlar da bir müstakil (devlet) (3) halinde orasını kolaylıkla kullanamayacaklarını zannettiler ki ağılebi ihtimal müstereken ahaliye demek istedilerki. biz de sizin fikrinizdeyiz. Ancak bizim yaşamak için paramız yok ve haricin tazyikatına mukavemet edecek vesaitimiz yoktur. Türkiye bunu temin ederse biz Fransızları memleketlerimizden koğabiliriz. Bunu biz samimî telâkki etmedik. Onun için vuku bulan siyasi müracaatta biz de siyasi cevap vermiş bulunduk. Ancak haki-

ki irtibat hükûmet şeklinde değil fakat Suriye Milleti ile Suriyelilerle olmuş oldu ve oradaki (bu hareket) (4) hakikaten bize manevi kuvvetle beraber maddî kuvvet zammetmiştir. Hududu millimizin cenup cephesindeki harekâtı nazarı dikkatten geçirecek olacak bu filyatın semeratı maddiyesini görebiliriz.

Iraka gelince; Irakta İngilizlerin muamelâtı ahali islâmiyeyi fevkalâde dilgir etmiş oldu. Biz kendilerine temas aramadan evvel onlar bizimle temas aradı ve alelittâk eskisi gibi bir Osmanlı memleketinin cüz'ü olmağı kabul ettiler. Fakat biz onlara karşı Suriyelilere söyledığımız noktai nazarı söylemekten başka bir şey yapmadık. Ettğimiz kendi dahilinizde kendi kuvanızla kendi mevcudiyetinizle (müstakil bir Devlet olunuz. Biz, her) (5) şeyden evvel istiklâlimizin teminine çalışıyoruz. Ondan sonra birleşmemiz için hiç bir mani kalmaz ve Musul havalisinde Bağdatta ve sair bir çok yerlerde vak'a olarak bir çok hadisat zuhur edecekti ve bu gün dahi, eşkâli zahiriyesi ne olursa olsun, bizim imhamıza çalışan düşmanlar, Suriye ve Iraktaki (vakayi muvacehesinde (6) milli faaliyetlerle bize tevcih ettikleri kuvvetleri tenkise mecbur olmuşlardı ve bu gün dahi eşkâli zahiriyesi ne olursa olsun gerek Iraklıların ve gerek Suriyelilerin bu iki mıntakadaki dindaşlarımızın kalpleri bizimle beraberdir. Eğer bundan sonra esbabına tevessül edilirse bunlardan azamî istifade etmek mümkündür.

Kafkasyaya gelince; malûmunuz Kafkasya, Şimali Kafkasya, Çerkezistan, Gürcistan ve Ermenistan parçalarından mürekkeptir. Çerkezler bidayetden beri fevkalâde hassas bulundular, her halde minelkadim kendi vatanları olan Şimali Kafkasyada müstakil yaşamak arzusunu, zevkini duymuşlar ve bunun için çalışmakta bulunmuşlardır. Rusya ahvali malûmesi Şimali Kafkasyadaki bu âmalın bir an evvel mevkii tecelliye geçmesi için Çerkezleri teşvik etmişlerdir. O civarda icrayı harekât eden Denikin kuvvetlerinin âdeta bütün Şimali Kafkasya ve Dağıstanı filen işgal etmesi ve bir çok tazyikat yapması ve mıntakada milliyetperverane çalışan heyetleri dağıtması ve bir çok tecavüzleri karşısında, bütün bunlara rağmen, yine Çerkezler maksatlarına çalışmışlardır. Ve bizimle dahi samimî münasebatta bulunmuşlardır. O derecede ki kendi hayatlarını, kendi mevcudiyetlerini Türkiye'nin halâsı, mevcudiyet ve istiklâlile yakından alâkadar görmüşler ve buraya raptı kalp etmişlerdir. Oradaki dindaşlarımıza tavsiyemiz dahi yine kendi dahillerinde kendi kuvvetlerle mev-

(1. 2, 3, 4, 5, 6) Parantez içindeki kelimeler noksalların ikmali için ve tashihiye tarafımdan eklendi. Mustafa Ünver.

cudiyetlerini izhar ve ispat etmek ve badehu manat-
kı islâmiye yapabilecekleri surette birleşmek noktası
olmuştur. Ve diyebiliriz ki Kafkasya faaliyet ve âma-
li mülliyenin tecellisi ve memleket ve milletimizin istiklâli halâsı noktai nazarından memleketimizden uzak
değil, tamamen aksama asliyei (vataniyemizin) (1) bir
parçası gibi telâkki olunabilir. Bütün bu muntakada-
ki cereyandan resen malûmattar bulunuyoruz.

Azerbaycan cümlelizce malûm olduğu gibi istik-
lâliyetini tasdik ettirmiş bir vaziyettir. Onların da-
hi bize karşı samimiyetleri vardır. Fakat kendisi za-
ten istihsalı istiklâliyet etmiş bulunduğu için bizimle
olan münasebatı bittabi resmî bir şekilde değildir. Fa-
kat bizim maksadımız için bütün manasile çalışabi-
lecek anasır ile malidir.

Ermenilere gelince, Ermeniler bütün dünyanın fev-
kalâde mazharı sahabeti olmuş bir vaziyette bulun-
yorlar. Âmalı siyasiyelerinin tecellisi için nasıl çalış-
tıkları malûmdur. Fakat bu günkü vaziyetler bizimle
temaslarına dair arzedebileceğim noktalar şunlardır :
Ermeniler Erivan Ermeni Hükûmeti muntakası dahi-
linde ahaliî islâmiye imba etmekle meşguldür. Biz
İngilizleri, Amerikalıları aleyhimizde tahrik etmemek
ve her nasılsa harbi umumide yapılmış olan vak'a-
nın tekerrür ve tevalisine dair hiç bir zan ve şüphe
vermemek için bu muntakai malûme dahilinde bu-
lunan ahaliî islâmiyenin hududumuzu geçmek surê-
tile alenen muavenetlerine dahi şitap etmekte tered-
düt ettik. Fakat oradaki ahaliî islâmiye her taraftan
hamisiz kalınca bittabi kendi hayat ve namuslarını
yine kendiliklerinden muhafaza ve müdafaada tered-
düt etmediler. Bu cihetle bidayetten bu güne kadar
Erivan Ermeni Hükûmeti muntakası dahilinde mu-
harebe ve müsademe devam edegelmektedir ve bütün
müsademat neticesinde de bittabi dindaşlarımız fev-
kalâde mutazarrır olmakla beraber namus ve haysi-
yetlerini de muhafaza etmekten geri durmıyorlar.

Gürcistan Hükûmeti bize karşı samimî bir vazi-
yet göstermiştir. Bilhassa Azerbaycanlılar hayırlı me-
sailde ittifak etmiştir. Bittabi ermeniler bu ittifaktan
hariç... Azerbaycanlılarla ermeniler arasında müsa-
demat olduğu vakit gürcüler azerbaycan tarafını il-
tizam etmiştir ve bugün dahi aynı vaziyette bulun-
maktadır. Bizim eski hududumuzla Gürcistanın alâ-
kası malûm olduğu üzere elviyeiselasedir, Batum,
Kars, Ardahan. Biz burasını eczayı memalikimizden
add ediyoruz ve oradaki ahaliî islâmiye dahi bu telâk-
kide bulunmaktadırlar. Fakat resmen bunu şimdiye

kadar ifade etmiş değiliz. Ahali tamamen aynı fikre
iştirak ettiği için (bizimle daimi irtibat halindedir) (2)
Hatta bu mecliste bulunmak üzere dahi mebuslarına
yola çıkarmışlardır.

Kafkasya üzerinde bulunduğumuz için Kafkas-
yadan, Rusyadan bahsedebiliriz. Malûmu Âliniz bol-
şeviklerin kendilerine mahsus bir takım esasları, nok-
tai nazarlardır. Ben şahsan bütün vuzuhile ve
teferruatile bunlara vakıf değilim ve yakın zaman-
lara kadar bolşevikler nereye temas ederse, nereye
gelirse daima kendi noktai nazarlarnı kabul ettir-
mek azminde idiler. Her ne olursa olsun bu noktai
nazarlardır, bizim milletimizin de kendine mahsus bir
takım noktai nazarlardır. Bu noktai nazarlarn
siyasi esasatı ihtimalki maruzatımda zikrettiğim ve
cümlemizce malûm olan noktaları göstermedim. Mil-
letimizin âdâtı, muktaziyatı diniyesi ve memleketi-
mizin icabatı vardır ki, biz her ne yaparsak kendimi-
zi, kendi adetimizi, muktaziyatı diniyemizi nazarı dik-
katte tutmak, ona göre kendimize mahsus esaslar
vazetmek mecburiyetindeyiz. İşte bu itibarla alelil-
lâk bizimle bolşeviklik arasındaki münasebat şaya-
nı tetkik ve teemmül olmur. Bir zamanlar oldu ki,
bolşevikler noktai nazarlarnı daha umumileştirdiler.
Hiç bir kimsenin hiç bir milletin âdat ve ahlakı hu-
susiyelerine ve milliyet esaslarına muarız değiliz.
Yalnız istibdada karşı, emperyalistlere karşı düşma-
nız. Biz Avrupalıların bolşevizmden korktuklarını ve
bizim bolşeviklerle tevhdî efkâr ve harekât edeceği-
mizden daima kuşulanmakta olduklarını nazarı dik-
kate alıyor ve daima düşünüyorduk ki, böyle bir şe-
ye mecbur olmaksızın âmalı milliyemiz dahilinde
muayyen bir hudutta bizim şeraiti hayatiyemiz, şera-
iti istiklâlimiz temin olunursa Böyle azim bir mak-
sat için, böyle uzak bir daiye için her hangi bir dev-
leti ecnebiye ile münasebatı ihtilâfata anide girmek
belki bizi nedamete mecbur edebilir ve zaten hepi-
mizde de, kendimizde de böyle bir salâhiyet mevcut
değil. Filhakika bu hududu millimiz dahilinde arzetti-
ğim şeraitle muhafazai mevcudiyet edebildiğimiz
takdirde başka bir şey istemek bendenizce doğru
değildir. Yalnız her ihtimale karşı muhafazai hayat
ve mevcudiyet için hariçten kuvvet, bir menbaı kuv-
vet aramak lâzım gelirse, yine daima kendi noktai
nazarlarnız baki kalmak şartile her menbadan isti-

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler noksanların ik-
mali ve tashih için tarafımdan eklendi. Mustafa Ün-
ver.

fade etmeği de caiz gördük. İşte sırf bu nokta daima Bolşeviklerin ahvalini harekâtını ve kendilerinden icabınca ne dereceye kadar muavenet görebileceğimizi anlamağa teşebbüs ettim. Bu teşebbüsât neticesinde şüphe yok bazı temaslar hasıl olmuştur. Fakat bu temaslarımız şimdiye kadar yani Bolşevikler bizimle demin izah ettiğim ... manen ve maddeten beraber olan Dağıstana kadar temas ettiği halde hiç bir kat'i mevat üzerine müstenit bir şey yapılmamıştır. Fakat böyle bir şey yapmak ikmânı mevcuttur. Eğer lüzum ve ihtiyacı mübrem görülürse Heyeti Âliyeniz Meclisi Âliniz bu hususta daha esaslı tedabire tevessül eder. Âlemi hiristyaniyetin mevcudiyetimize (hâteme çekmek istediklerini) (1) bilmekle beraber onlara karşı da daima cihangirane bir vaziyet almak istemedim. Belki azamî derecede onların da bize menfaat temin edebilmesine alıştık ve bu itibarla Fransızlarla, İngilizlerle, İtalyanlarla mükerrer temaslarda ve münasebetlerde bulunduk. İngilizlerle vuku bulan ilk temasımızda İngilizler milletimizin kendileri aleyhinde olduğunu ifade ettiler ve bu aleyhtarlığın izalesine çalışmamızı tavsiye ettiler. Buna mukabil verdiğimiz cevap milletimiz İngilizlere karşı aleyhtar değildi. Bilâkis milletimiz İngiliz kavmini dünyanın en büyük bir milleti, en âdil, en medenî, en insani bir milleti telâkki eder ve ona hürmet ederdi.

Fakat mütarekeyi müteakip İngiliz kuvvetleri payitahtımıza girdiler. Yakından milletimizle temas ettikten sonra gösterdikleri tavru hareket ve bilhassa Aydın vilâyetimizin İngilizlerin nezaretile, himayesi tahtında Yunanlılara işgal ettirdiğini milletimiz anladıktan sonra İngilizler hakkındaki noktai nazarı tebdil etti. Dedik ki; milletimizin, filhakika bu gün milletimizin bu zan ve telakkisinin (Yanlış olduğu kanaatinde iseniz, bu) (2) en son kabul ettiği mahiyetiniz değilse bunu tashih etmek için bir hareket gösteriniz. Yine millet size müteveccih olur. O zaman derildi ki size mevcudiyet verebiliriz. Yalnız İstanbulun vaziyeti çok tuhaf tesadüf etmiştir. Boğazlardan sarfınazar edemez misiniz, Adalar denizi sahilinde Yunanlılara bazı imtiyazat ve Fransızlara bazı imtiyazat vermek sizi sarsmaz zannederiz ve diğer taraflarda bazı kontrollar yapılırsa bundan size bir zarar gelir mi? Efendiler; bu sözleri bana sarfeden Erzurumda ve bütün karkasyada mümessil olan ve Londrada haizi salâhiyet olan Revlenson namında bir kaymakamdır ve kendisile münasebatımız teakup etmiştir. Hem dost olmak istiyor, hem de bu dostluktan istihşâli (menâfi yolunu takipten geri kal-

mak istemiyorlardı.) (3) Bittabi biz kendisine bu tasavvuratın gayri kabili icra, milletimizce gayri kabili kabul olduğunu söyledik. Revlensona Payitahtımızda bulunan İngilizlerin memleketimizi ve milletimizi eyi tanımış olduklarından dolayı Ferit Paşa Hükûmetinin kendilerini yanlış tanıtmak suretile ığfal suretile yanlış raporlar yazıldığını ve yanlış raporlara müsteniden yanlış kararlar verildiğini ve bütün bunları tashih edeceği emniyesile (kendisiyle teması kabul ettiğimizi ifade ettim. Revlenson) (4) Londraya gittikten sonra bunları değiştireceğiz diye söyledi ve filhakika o tarihte (İstanbul'da bulunan) (5) memurini siyasiye, İngiliz memurini ve sairesi yerlerine başkaları gelmiştir ve onu müteakip İstanbulla avdet eder etmez bizimle temas istedi. Pek mevsuk malûmata istinaden arzederim ki İstanbulla gelir, gelmez (hainler tarafından ihata) (6) edildi. Bizimle temas arzusu bu suretle düçar akamet oldu. Ve bir müddet sonra tekrar Trabzona, Erzuruma geldi. Bu temasta bizim noktai nazarı, malûm olan esastın dahilindeki (noktai nazarımızı tekrar etti.) (7) Bizim dermeyen ettiğimiz noktai nazar malûm olan yani devletin istiklâli ve vatanımızın muayyen olan hudut dahilinde temini tamamiyeti idi. Revlenson bunun kat'i olduğunu anladıktan sonra iki mükâleme ile geçirdi. Yani görüldüğü, ki İngilizler bize karşı dostluk temini talep ettikleri zaman bu dostluğu yalnız kendi menfaatleri ve ihtiraslarını temin için talep etmektedirler. (8) Yoksa bizim menfaatimize ait hiç bir teşebbüsleri olmamıştır.

Diğer taraftan Fransızlarla da münasebat olmuştur. Bilhassa Suriyede fevkalâde mümessil bulunan Plcot namında bir zat Sıvasa kadar geldi ve kendisinin Pariste sulh konferansile temas etmek üzere hareket ettiği bir sıralarda idi ki bu zatla görüştüğümüz esas noktalar, hatırımda kaldığına göre, şunlar idi : Bir defa kendisi Fransa Hükûmetinin bize karşı yapmakta olduğu muameiatı doğru bulmuyordu, Fransa menafi-i hakikiyesine mugayir buluyordu. Açık söylediği şey Suriyeyi müstemleke yapmak istiyorlardı ve fakat Kilikya da dahil olmak üzere ... ve bizim mevcudiyetimiz umumi olan mevcudiyetimizin tahlisi için Kilikya meselesi için anlaşmaktan... Bu imkân derecesinde de şu tarzda tesbit etti. En nihayet Kilikyayı tahliye edeceğiz, yalnız orada bize iktisadî (menâfi temin ve bunun temadisini) (9) emni-

(1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. Mustafa Ünver.

yet bahşolacak bir vaziyet kabul ediniz. Biz kendisile görüştüğümüz zaman bizim için bir Kilikya bir de Türkiye meselesi gibi iki mesele yoktur. Bir mesele vardır. O da Türkiye meselesidir. Binaenaleyh bizim halline çalıştığımız mesele budur. Bütün vatanımızın tamamıyeti ve bu vatanda yaşayan milletimizin istiklâlidir. Bu noktai nazardan anlaşmak lâzım gelir. Fransızlar için yalnız Kilikya meselesi vardır. Bunun halli esnasında sizin için birinci olan meselede bazı hususâtı görüşebiliriz ve binnetice Kilikya dahi arzettiğim şekilde kalmış ve heyeti umumiye de her suretle bize muavenet vadetmiş idi. Yalnız bütün bu mevaidini tatbik ettirebilmek için ancak Paris muvasalâtında çalışmağa mecbur olduğunu ve sulh aktedinceye kadar Kilikya dahilinde hiç bir hareket olmamasını rica etti. Biz de netice itibarile dedik ki, şimdi Fransız tahtı işgalinde bulunan menatıka bizim tarafımızdan kuvvet sevkile hiç bir harekette bulunmayacağız. Ancak sizin tahtı işgalinizde bulunan ve aşayışinden, emniyetinden sizin mes'ul olduğunuz manatık vardır ki Kilikya, Maraş, Urfa hepsi dahil ve Fransızlar tarafından teslih edilen Ermenilerin ahaliî islâmiyeye tecavüz etmesi, onları katletmesi neticesi olarak vuku bulacak mukabelelerden, mukavemetlerden de hiç bir mes'uliyet kabul etmeyiz. Ve bu gibi vakayiin önüne geçebilmek için siz derhal (tedabiri lâzimeye tevessül ediniz.) (1) O zaman mâlûmu âliniz valimizi kovmuşlardı. Siz valimizi iade edeceksiniz, sair Devleti Osmaniye memurini yerinde ipka ve ahaliî islâmiyeye tasallût eden Ermenileri oradan uzaklaştıracak ve bilhassa burdan sonra teşvik ve teslih etmiyeceksiniz. Bunlara kat'î olarak söz verdi ve hatta Sivasta icap edenlere tebligatta bulundu. Filhakika valimiz oraya gitti. Vaziyet hüsnü hale girer gibi oldu. (Pico) diplomat bir Fransız diplomatı oraya gitti, bunu bizimle görüştü. Fakat buradaki kuvvetlere (kumanda) (2) eden Fransızlar da başka adamlardır. Bunlar bilhassa Kilikya dahilinde bir miralay vardı ki Odeyremon. Bu İslâm düşmanı ve Ermeni hamisi bir adamdır. Tazyikten bir an bile tevekki etmedi, ve bunun neticesi olarak Maraşa ahaliî islâmiyeye tecavüzatta (bulundular ve bir çok memurini) (3) tevkif ettiler. Ahaliî islâmiye kendilerini muhafaza etti. Neticesi itibarile vak'a büyüdü. Müsademe oldu ve oradan Fransızlar çekildi. Bittabi bu müsademe esnasında Fransız kisvesi altında ahaliî islâmiyeye tecavüz eden (bir kısım yabancı anasır) (4) kendi nefsi hayatını muhafaza eden ahaliî islâmiye ile ateş esnasında öldüler.

Bütün Avrupada ve bütün Amerikadada fevkalâde dalgalandırdılar. Halbuki milletimiz tarafından tecavüz vaki olmuş değildir. Vukubulan tecavüze mukabele edilmiştir. Hatta Fransızlar çekildikten sonra daha ileriye gidilmekten sarfınazar edilerek o kadarla iktifa edildi. Urfada aynı vaziyet olmuştur. Yine Fransızlar tarafından daha doğrusu Fransızların teşvik ve himayesile ermenilerin, ahaliî islâmiyeye tecavüz eden ermenilerin sebebiyet vermesi yüzünden yine muharebe ve müsademe olmuş, binnetice Fransızlar orasını da terketmiye mecbur olmuşlardır. Yalnız sureti umumiyede bir şey vardır ki Fransızlar Maraştan çıktıktan sonra tekrar Maraşa geldiler, tekrar Urfaya geldiler. Gerek Maraş ve gerek Urfada bittabi ihrâzı muvaffakiyet edilmiştir. Bunu izzeti nefis meselesi yaparak, daha büyük harekâta geçmek istemediler.

Diğer taraftan asıl Kilikya cihetlerinde (ahaliî islâmiye) (5) yine bu tecavüzatı mütemadiye karşısında mukabelelere kalkıştı. Bütün bu mukabeleler Fransızların çekilmesi ile nihayet buldu ve son zamanlarda denilebilir ki Adanada, Tarsusta, Mersinde yalnız buralarda Fransız kuvveti bulunuyor. Diğer cihetlerde ahaliî islâmiye bir dereceye kadar (hâkimiyeti tesis ettiler.) (6)

İtalyanlar sureti umumiyede mülâyim bir vazı almışlardır. Kendilerile hiç bir vak'a hâdis olmadı ve bu noktai nazarlarında da (sabit kaldılar) (7) ve bütün onların talep ettikleri şey menafii iktisadiye teminidir.

Gerek İtalyanlar, gerek Fransızlar memleketimizde azami menafii iktisadiye temin etmek için devletimizin müstakil kalmasını, diğer bir devleti ecnebiyenin tahtı esaretinde bulunmamasını temin etmek cihetini kendi menfaatleri muktaziyatından telâkki etmekte ve her ikisi de bunu bize bir çok münasebetlerle söylediler ve elyevm söylemektedirler.

Yunanlılar doğrudan doğruya İngilizler tarafından himaye edilmek suretile muhafazai mevki ediyorlar ve çıkmak niyetinde olmadıkları anlaşılıyor.

Trakya son hadisat itibarile bizimle alaka ve münasebette müşkül şerait içinde bulunmakla beraber daima muhafazai irtibat etmektedir. Trakya da aynı noktai nazarları muhafaza etmektedir. Ancak Fransızlar Trakyanın böyle münferit kaldığını gör-

(1, 2, 3, 4, 5, 6, 7) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. Mustafa Ünver.

dükleri için onları muhafazai mevcudiyet etmekten âciz göstererek kendilerinin himayesi tahtında bir şey olabileceklerini ima etmektedirler. Bizimde Trakya-lı vatandaşlarımıza tevcih ettiğimiz, bu küçük Trakya parçasının kurtulmasına mütevakıftır. Bu noktai nazarda sebat etmektedirler.

Efendiler muhafazai mevcudiyet için âtimizi, istiklâlimizi temin için mevcut olan düşmanları görüyoruz ve bu düşmanların emellerini yakından biliyoruz ve düşmanların bu emellerini istihsal için tatbik edecekleri kuvvetlere de vakıfız. Fakat düşmanlarımız kendi ihtirasatını bizim imhamızla temin etmek için malik oldukları kuvvetlerden hiç birini istimal etmiyorlar. Bilâkis vâsılı gâyat olabilmeleri için en kuvvetli keşfettikleri vâsita yine bizi birbirimize çarptırmaktan ibaret olmuştur. Maatteessüf İstanbul muhitinde düşmanlarımıza, düşmanlarımızdan daha çok hizmet edenler, makasidini teshil edenler bulunuyor. İşte asıl onların yardımıyla maatteessüf vatanımızın bazı noktalarında milletin vahdetini, tesanüdünü harice karşı gayri vaki gösterecek ve memleketimizin içerisine asayişsizliğe delâlet edecek ahval vardır. Meselâ cümlemizce malûm olan Anzavur vaziyetini hatırlıyabilirsiniz. Anzavur epiçe zamandanberi İngilizlerin parasile, silâhile, teşvikile ve bittabi İstanbulda mahiyet ve ahlaklarını arzetmeğe çalıştığım kimselerle müştereken icrayi faaliyet ediyordu. Millet tarafından bir kaç tedip edildi ve fakat büsbütün imhakâr tedbir alınmak istenilmedi. Kendisinin cehline atfedilerek fazla bir şey yapılmayı gayri müstelzim gibi tasavvur edildi. Fakat son vak'a esnasında Anzavur yine en büyük düşmanların pişdarı olmak üzere, malûmu âliniz olduğu gibi, Bigada göründü. Toplıyabildiği eşkiya ile Günâni zaptetti. Bandırmayı zaptetti. Şarka doğru yürüdü. Balıkesiri zaptetti. Bursayı tehlikeye duçar etti. Düşman ve Yunan karşısında bulunan kuvvetlerimizin arkasını tehdit etti ve sağ cenahı ile Yunanlılarla tevhidi harekât etti. Hülâsa bütün bu ef'al ve harekât ile efkârı umumiye-mizi tabii rencide etti ve düşmanlarımızı güldürdü. Bütün bu harekât 16 Mayıs 1336 danberi devam eden harekâttır. Biz artık bu zehrin ve zehirli hareketin daha ziyade tevessüüne müsaade etmenin fena avakibe müncer olacağını tahattur ederek tedabir almak mecburiyetinde kaldık. Bu sıralarda idi ki gönderilen, muhtelif yerlerden muhtelif istikametlerden gönderilen kuvvetler mesmuu âlileri olduğu veçhile kendisile çarpıştı. Nihayet etrafındakiler dağıldı. Bu günkü safhasından sonrasını da bittabi Meclisi Âliniz takip edecektir.

Diğer taraftan Düzce, Pendik, Bolu, Adapazarı, İzmit havalisine de nazarı dikkati âlinizi celb ederim. Oralarda da yine bu menfi, memleket ve milletin menafii için muzir fikirler sarfle sahai faaliyet bulmuş oluyor. Bir aralık Adapazarında bir isyan yapıldı. Bazı zevatı gönderdik. Nasihat ettirdik. Binnetice iğfal edilmiş olanlar tenvir ve irşat edilmek suretile sükûnet icra edildi. Fakat İzmiti doğrudan doğruya işgal etmiş olan İngilizler yakından para ile dai-ma aynı ateşi körüklemekte devam ediyorlar. Onun için Adapazarı vak'asını müteakip Hendekte orada bir ufak müfrezemiz bulunuyordu. Ona hücum etmişler ve silâhlarını almışlardı. Bunu da ittihaz olunan tedabir ile bertaraf etmek müyesser oldu. Onu müteakip Düzcede aynı tezahürat oldu. Bir takım insanlar toplanıyor, hükûmeti basıyor, Telgrafhaneyi basıyorlar. Ne istediklerini anlamıyoruz. Tabii böyle harekâtı bagıyâne yapıyorlar ve bununla İngilizler Avrupaya bu Osmanlı milletlerinde vahdet ve tesanüt mevcut değildir. Bunlar birbirile çarpışmaktadır. Bunlar kendi kendilerini idare edemezler, bir müdir lâzımdır ki bunları sevk ve idare edebilsin.

Bu Düzce vak'ası bu günün vakasıdır. İçinde bulunduğumuz günün vakasıdır. Bolu mutasarrıfı bulunan Haydar, Düzcede toplanan bu usâtın, Boluya tecavüz ve taarruz aleyhinde olduklarını bildirdi.

Boluda bir az jandarma kuvvetimiz vardı. Bilhas-sa Zonguldak ve cenubunda üç taburlu bir piyade alayı vardı. Bir taburunu orada bıraktık, diğer taburunu Bolu üzerinden garbe doğru bu hareketi bagıyâ-neni tevessüüne mani olmak için sevk ettik. Buradan Bolu Mutasarrıfı Haydar Beye (her şeye rağmen tedabiri lazimeyi ittihaz etmesini tebliğ ettik. Bununla beraber kendisine mutlak emniyetimiz mevcut değildi.) (1) Bittabi bu anda henüz hükmü kat'ile hüküm vermekten içtinap ederim. Ama bütün zavahir, kendisinin bizzat usatın âmalını mürevviç gibi hareket ettiğine delâlet edecek hususat bulundu. Çünkü ittihazı tedabirde bizi iğfal etmiş bulunuyor, usatın tevkife memur edilen kuvvetleri işgal ediyor, iğfal ediyor, hedefi aslisinden çeviriyor, bittabi sureti haktan görünen bir mutasarrıfın verebileceği evamiri mâdunları hüsnü telakki eder ve tatbik eder. Jandarma kumandanına derse, ki sizin kuvvetinizi ne bilsin, Jandarma kumandanı ki buradan düşman geleceği için kezalik alâı kumandanı bir emir tebliğ ederse derse ki asker silâhını bıraksın ve dağılsın. Bittabi maal-

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. Mustafa Ünver.

memnuniye asker bunu yapar. İşte böyle menfi ve hainane tedbirlerle Boluda iğfal edilmiş olduk ve binnetice Bolu mutasarrıfı Haydar Bey de bir gün Düzceye oradaki usatın yanına gitti ve oradan emirlerini vermeğe başladı. Bittabi beri ile irtibat ve münasebetimiz kalmamıştı. Oradan verdikleri emirlerle de merakizi tecrit etti. Gönderdiğimiz kuvvetlerden haberdar olmadık. Nihayet oradaki vaziyeti görmek anlamak ve icap edenlere icrayı nasihat etmek ve düşmanların İngilizlerin vatanımızı izmihlâle saik olan İngilizleri bu tedbirlere en kıymetli arkadaşlarımızdan mebus arkadaşlarımızdan bir kaç zatı memur ettik. Onlar da malûmunuzdur, Trabzon Mebusu Hüsrev B. Lâzistan Mebusu Hüseyin B., Bolu Mebusu Fuat B. ve Şükrü Beylerdir. Fuat B. Bolulu olduğu için oraları biliyor. Onun için bu arkadaşları gönderdik ve yanlarına ufak bir müfreze verdik. On sekiz yirmi kişilik bir suvarile yolda kendilerini muhafaza etsinler diye. Geredede Bolunun şarkında bir alayımız olduğunu biliyorlar idi. Sonra aldığımız malûmata göre inşaallah doğru çıkmaz, bu kıymetli arkadaşlarımız usât tarafından tevkif edilmiş diğer taraftan Düzcede zuhur eden bu fenalığı izale etmek için pek kıymetli kumandanlarımızdan yirmi dördüncü fırka kumandanı kaymakam Mahmut Beyi memur ettik. Mahmut Bey kuvvetleriyle Geyve boğazında bulunuyordu. Geyve boğazından kuvayı kâfiye alıp Düzceye gidecekti. Mahmut Bey Adapazarına gittikten sonra Düzceye gitmek üzere aynı yol üzerinde bulunan Hendeke teveccüh etti. Oraya muvasalatından haberimiz vardır. Fakat evvelisi gün öyleden sonra saat ikidenberi Düzcede Mahmut Bey kuvvetleri ve şahsı hakkında bir malûmat alamıyoruz. Çünkü telgraf hatları gerek Bolu üzerinden, gerek Adapazarı üzerinden münkatidir. Muhabere ediyorduk. Son safhada münkati olduğundan bittabi böyle bir iki gün haberdar olamamak mucibi endişe görülmektedir. Bittabi en müstesna hali tasavvur ve kabul ederek yeniden tedabir ittihaz edilmiştir. Tevcihi ve intacı yine Heyeti Âliyenize aittir. *(Bu günden sonra sesleri)*. Bazı propagandalar, manasız muzır propagandalar neticesinde halk hakikaten idlâl edilebilir. Meselâ üç gün evvel Beypazarında halk toplanmış, içerisinde iki üç müfsidin ifsadile telgrafhaneyi basmışlardır. Bittabi adam göndermek ve kuvvet göndermek lâzım geldi. İçlerinde iki üç kişi varmış, onların iğfalâtı neticesi imiş. Aynı hale müşabih bir mesele daha, şimalde Nallıhanda zuhura geldi. Buna karşı tedabir alınmıştır.

Hulâsa bu günün arzuya şayan olmıyan ve müz'ic olan bu ahvali arz ediyorum. Çünkü vaziyet başka türlü tesbit edilmiş olmaz. Bunlar vak'adır. Başka yerlerde belki ufak tefek hassasiyetlerde vardır. Gerek bu vak'ayı ve gerek diğer yerlerdeki ufak tefek hassasiyeti demin de izaha çalıştığım gibi, düşmanların kendileri hariç gibi düşünerek, fakat yine bizim vesaitimizi tatbik ettikleri tedabiri şeytanet-kârane neticesidir. Bittabi halk vaziyete vakıf değildir. Pek güzel bilirsiniz ki, İstanbulun işgalinden ihtimal haberdar değildir ve böyle bir işgal keyfiyetini iştmişse bile mazurdur. Sonra makamı saltanatın, makamı hilâfetin vaziyetini idrak edemezler.

İşte bu kadar gaflet içerisinde bulunan halkımızda her şey suhuletle serpilebilir. Maahaza pek nazik bulunduğu için her şeye karşı en büyük ehemmiyeti atfetmek ve her şeye karşı en kat'i ve ciddi tedabiri tatbik etmek lâzımdır. Çünkü Allah muhafaza etsin, bir defa inhilâl vaki olursa tekrar tevhit etmek ve harice karşı bir kuvvet ve kudret halinde arzı mevcudiyet etmek imkânı münşelip olur.

Vaziyet bu suretle tenevvür ettikten sonra hareket için iki şeyden birine karar vermek lâzımdır. Birincisi; İstanbul muhيتينin Ferit Paşa Kabinesinin kabul ettiği şeyi kabul etmek şerefimizi, hayatımızı, her şeyimizi bırakmak yani İngilizlere esir olmaktır. O zaman yapılacak mesele yoktur. Yok, bu milleti millet olarak, insan olarak namus ve şerefile yaşatmak istiyorsak kabul edeceğimiz nokta ve esas, mevcut bilcümle kuvvet ve vasaitimizi icabına göre istimal ederek, bizi imhaya çalışan düşmanların düşmanca olan emellerini kırmaktır ve ben şahsen katıyen şüphe etmem ki bütün arkadaşlarımız ancak böyle hissi ulvi ile buraya gelmişler ve ifa edecekleri vazife tarihiyenin derece azametini ve nezaket ve ehemmiyetini bütün vuzuhile müdrik bulunuyorlar. Merkezle anlaşmak meselesi hakkında, merkez demek, yani makamı saltanat ve hilâfet olan İstanbul demektir. İstanbul düşmanın resmen ve filen tahtı işgalindedir. Bu gün İstanbul demekle Londra demek arasında hiç bir fark yoktur. İşte Londra mahiyetinde bulunan İstanbulda maatteessüf bütün âlemi islâmın perestîşkârane merbut olduğu Halifemiz ve ecdadı kiramımızın bize en kıymetli yadigarı olan padişahımız kalmış bulunuyor. İrtibat arasak arasak bu makamı muallânın tavassutu olabilir. Bu temas ve irtibat için iki şey vâridi hatır olabilir. Birisi, meselâ bir heyet intihap edelim gönderelim. Bu heyet Londra mahiyetinde bulunan İstanbula girmek

için bittabi İngilizler tarafından görülecektir. İngilizlerin malûmatı, vesikası olmadan İstanbula giremez ve çıkılamaz. Bu heyet Zâtî Şâhâneye vasıl olur ve bir şart ile, İngiliz âmali dairesinde milleti sevk ve idare etmek imkânından bahsederse, bu heyet Zâtî Şâhâneye işte millet vahdetini muhafaza ediyor, istiklâliyeti katiyen feda etmez, Makamı Muallâyı saltanatın bu makasidi ulviyenin istihsalı için çalışmasına karar vermiştir derse böyle bir vazifei mukaddesenin ifasına memur olacak heyetin yeri, böyle bir vazifei mukaddeseyi ifa edecek Makamı Saltanat değil Malta olur. Zati şahane ile hususî temas hasıl etmek dahi vâridi hatırdır ve o her suretle araştırılmaktadır. Ancak nazarı dikkati âlinizi celbederim ki halifei mukaddesimiz Efendimiz Hazretleri edayi salât için Camiye gittikleri zaman kendilerini muhafaza eden kıtaatı askeriye islâm askeri değildir. İngiliz askeridir. Bu şeraiti elimeye duçar olmuş olan Padîşahımızla hususî temas dahi mümkün olamaz. Sureti umumiyede bir şey arz edeyim : Farzedelim ki resmî ve hususî her türlü temas mümkündür. Ne anlamak istiyoruz? Bu temastan millet; istiklâlini, tamamiyeti mülkiyesini Makamı Hilâfet ve Saltanatın müstakil ve masun olmasını vicdanî bir emel telâkki etmiştir. Bunun için burada çalışıyoruz ve çalışacağız. Halifei müsliminin bundan başka bir şey düşünmesine imkân tasavvur ediyor musunuz? Ben şahsan hiç bir şey düşünmem. Zati Şahanenin ağzından işitsem mutlaka bunun icbar ve tazyik altında olduğuna hükmederim. O halde ne işitmek istiyoruz? Daha dün okuduğumuz sâniadan ibaret olan fetva cümlelerinin malûmudur. Hürriyetine, serbestisine malik olan böyle bir Halife verdirir mi? Cümlelerin malûmu olan Hükûmetin evamiri muhtacı tefsirdir. Bu kabineden evvel Harbiye Nazırı Fevzi Paşa Hazretleri namus ve haysiyet ve şerefi itibarile kendisini yakından tanıyan arkadaşlarımızın tahtı tasdikında olduğu üzere şüphe ve tereddüt edilmeyecek evsafı güzideye maliktir. Bir emirde İngilizlere hürmet edeceksiniz, İngilizlerin emrini dinliyeceksiniz, böyle hareket etmediğiniz takdirde mahvolacağız, bu tarzı hareketi hamiyeti vataniyenizden rica ederim diyor ve bazı zaif muhakemeli insanlar ihtimal ki vaziyet başka türldür, bu kadar muhterem bir arkadaş böyle desin. Fakat biz böyle bir teeniye lüzum görmedik ve bunun düşman tarafından not edildiğine hükmettik. Kaçırıldığı yaveri Salih Bey buraya geldi ve aman dedi. Harbiye Nazırı süngü altındadır ve zorla imlâ ve imza ettiriyorlar, o emre ehemmiyet vermemesi lüzumunu bildirmek için beni gön-

derdi dedi ve bu gün o zati şerif tahlisi giriban ediyor, Geyvede bulunuyor. Bir saat evvel kendisile kezaik Dahiliye Nazırı Hazim Bey aynı tebliği ediyor. Rüesayı memurini mülkiyeye rica ediyor. Bütün hissiyatı vataniyesine müracaat ederek aman İngilizlere bir şey yapmayınız diyor.

Beyefendiler; şimdi İstanbul muhitine nasıl emniyet edeceğiz ve İstanbulun o tazyığı elimi muvacehesinde biz dahi olsak insanız, bizim karşımıza gelen sözün düşmanlarımız tarafından işidilmeyecek ve işidildiği takdirde duçar mehalik olmayacağımıza emniyet ederek nasıl söyleyebiliriz? Binaenaleyh böyle bir temastan ne faide hasıl olur? Bendeniz takdir edemiyorum. Ancak mühim anda bulunuyorum. Her türlü tedabiri ciddiyetle almak lâzımdır.

Müsaade buyurursanız bir meseleden daha bahsetmek istiyorum. Efendiler, vaziyeti dahiliyeyi teşrih için daha fazla tafsilâta girmek lüzumsuz olacak. Maamafih teferruat hakkında yine beraber çalışacağız, itimat izhar ediyorlar ve yine işitiyorum ki bu teveccüh ve itimadın sevkile meselâ riyaset meselesi mevzubahs olduğu zaman büyük şükran ve minnet ile görüyorum ki tekmiil arkadaşlarım hakkı âcizanemde büyük teveccühler, muhabbetler izhar ediyorlar. Meselâ riyaset meselesi mevzubahs olduğu zaman seni reis intihap edelim dediler. Ben bu meselede kat'i ve samimi olmak isterim. Bunun için şahsıma ait olmakla beraber, bunu yine şahsımın haricinde bir mesele olarak kabul etmek daha doğru dedim. Benim mevcudiyeti maddiyemi bırakalım, bir isim üzerine konuşalım.

Daima milletin müdrik olduğunu, milletin kuvvetli olduğunu biliyorsunuz, ki maksadımızı kurtarmak için harice karşı, ecanibe karşı, düşmanlarımıza karşı milletin müdrik ve kuvvetli olduğunu, milletin âmilî hakikî olduğunu ispat etmek lâzımdır. Bu hakikatin mütecellî ve maddî bir delilidir. Milletin âmilî hakikî olduğunu ispat etmek lâzımdır. Bunu ispat etmek lüzumundan bahsettiğim bir hakikattir ve huzuru âlileri bu hakikatin hiç şüphesiz delilidir. Bu yalnız milletimizce değil ecanipçe de malûmdur.

Fakat düşmanlarımız daima bu hakikati setretmek, âlemi medeniyete karşı milletimizi böyle mütesanî, vahdet yapabilecek, kendi kendini idare edecek evsaftan mahrum göstermek suretile kıymet ve ehemmiyetini tenkis ediyorlar. Daima bu vahdetleri, bu mevcudiyetleri şu veya bu şahsın üzerinde temerküz ettirmek, hatta İngilizlerin yeni günlerde yani İstanbulu işgal sırasında İngilizlerin Hükûmete ver-

dikleri notada benim ismim zikredilmiştir. Bu adamı reddediniz, bu adamı telin ediniz denilmiştir. Bu adamı ret ve telin olunursa mevcudiyeti milliye esasen yoktur. İkincisi; dahili memlekette bütün millete karşı menfi propagandalarda bulunuluyormuş. Esası yoktur. Bu hakikat olmamakla beraber düşmanların elinde bir silâhtır. Binaenaleyh bu mahzuru nazarı dikkati âlinize arz ediyorum. Millete yapılan menfi propagandalardan anlaşılıyor ki yine mesele şahsı olarak gösterilmektedir. Bu da bittabi fevkalâde tesir yapar. Bu itibarla maksadımızın, ulvî maksadımızın istihali için düşmanlara silâh verecek her türlü hususattan tevakkî etmeniz iktiza eder. Yalnız ve yalnız bir şey düşünmeğe mecburuz o da memleketin halâsıdır. Burada mevzu bahis olacak şahıs meselesi, hatır meselesi değildir (Alkışlar). Binaenaleyh bütün hakayika vuzuhile vakıf olarak isabet kararlarınızı vermenizi, maruzatı salifemde işaret ettiğim gibi, memleketin menafii namına temenni ederim. Millete istiklâl temin edileceği güne kadar bir fert

olarak bütün mevcudiyetimle çalışmağa mukaddemat namına söz vermişimdir. Bu sözü burada tekrar etmekle kesbi şeref eylerim. (Alkışlar)

HAMDULLAH SUPHÎ B. (Antalya) — Reisin intihabı ruznamemize dahil olan mevat arasındadır. Fakat Paşa Hazretlerinin verdiği izahattan anlaşılıyor ki yavaş yavaş büyüyen tehlikeye karşı emir verecek zatı veya zevatı aramızdan terhis etmek ve ona salâhiyet vermektir.

Not : Zabıt ve Kavanin Kalemi celsei hafiye defterinin 1 S. No. sında mevcut açıklama aynen aşağıya aktarılmıştır :

«Pek cüzi yerleri zabıt esnasında atlanmış olduğundan tevhidinde bazı yerleri noksan kalmıştır. Heyeleti umumiyesi iyidir. Nihayetinde celsenin tatil edildiğine dair Reisin tebligatı yok ise de şekli müzakereden celsenin hitam bulduğu anlaşılmaktadır.»

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

1 Mayıs 1336 (1920) Cumartesi

Münderecat

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI 2

2. — BEYANAT 2

1. — *Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Bolu ve havalisindeki isyan hadisatiyle İzmir Cephesi Anzavur harekâtı, Adana Cephesi ve ahvali siyasiye hakkında beyanattı.* 2:9

Cilt : 1

8 nci in'ikat - 4 ncü celse

SEKİZİNCİ İN'İKAT

1 Mayıs 1336 Cumartesi

DÖRDÜNCÜ CELSE

Açılma Saati : 07.15 (Badezzevat)

REİS — Reisi sâni Celâlettin Arif B

KÂTİPLER : Haydar B. (Kütahya), Muhittin Baha B. (Bursa)

REİS — Celsei hafiyeyi açıyorum. Zaptı sabık hülâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HÜLÂSASI

İKİNCİ İN'İKAT

24 Nisan 1336 Cumartesi

DÖRDÜNCÜ CELSE

Reisinin Şerif Beyefendinin tahtı riyasetlerinde, saat dördü beş geç, bilinikahvali dahiliye hakkında Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin beyanatı istima olunduktan sonra celsei aleniyege geçildi.

Reisinin
Şerif

Kâtip
Kütahya
Cevdet

Kâtip
Bursa
Muhittin Baha

REİS — Zaptı sabık hakkında mütalâa var mı?.. Zaptı sabıkı kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — BEYANAT

1. — Bolu ve havalisindeki isyan hadisatiyle, İmir Cephesi, Añzavur harekâtı, Adana Cephesi ve ahvali siyasiye hakkında Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin beyanatı.

REİS — Söz Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin-
dır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim, vaziyeti dahiliyemiz hakkında arzu malûmat etmemi emir buyurmuşsunuz.

Sureti umumiyede malûmunuz olan ve içinde bulunduğumuz vaziyeti anlatacağım. Müsaade buyurursanız muhtasaran bildiğiniz hususatı tafsil edeyim :

Evvelâ Bolu ve havalisinden bahsedeceğim :
Malûmu Âliniz, nisanın on üçüncü günü Düzcede bir isyan zuhur etmiştir. Orada bulunan askerî müfreze ve jandarmaya tecavüz edildi. Zaten az olan bu efradın silâhları ellerinden alındı. Üç mitralyozumuz vardı, bir zabıt şehit edildi, bir kaç kişi mecruh oldu.

Bu isyanın sebeplerini aradığımız sırada, aldığımız malûmata göre, bunun muharrikleri; Düzceli Safer Bey, Vehap Bey, Kâmil B. ve Rifat Bey namındaki kimseler olduğu tahakkuk etti.

Fakat bunlar da, esasen İstanbuldan sureti mahsusada, çok para ile memuren gönderilmiş olan bir

takım kimselerin tevkifatile ortaya atılmış bulunuyorlardı.

Ezdimle İzmirde Suat Bey namında bir mutasarrıf vardı. İngiliz İbrahim namile bir başka mutasarrıf vardır. Bu zat İngilizlerle beraber İzmirden şarka doğru bir takım ifsadat kanalları açtı ve ayın 15 inde Düzce kaymakamı, isteyerek veya istemiyerek buna dair kat'î malûmat elde edemedik - Bolu mutasarrıfı Haydar Beyle telgraf başında görüştü. Bu muhaverenin bir sureti bize aynen verilmiştir. Ne Düzce kaymakamı ne de mutasarrıf bize bu muhabereyi vermiş değildir. Doğrudan doğruya bir zat tarafından verilmiştir. Bu muhaverede, Bolu mutasarrıfı Haydar Bey Düzce kaymakamına diyordu ki : Orada cereyan eden hal nedir? Bir fenalık olduğu anlaşıyor, bu hal bütün şarka ve Anadolu'ya sirayet eder mi?

Kaymakam da : Şayanı endişe, fevkalâde hiç bir hal yoktur. Bir sui tefekkür neticesi halk ile asker arasında bazı şeyler olmuş ise de ehemmiyetsizdir. Yalnız bir zabıt kazara vuruldu, efrattan ve halktan (bir iki, üç kişi yaralandı. Fakat cümlemiz) (1) müsterih bir haldeyiz, memurin ifayı vazife etmekteyiz, diyor.

Yalnız o muhaverede deniyordu ki : Şifre ile bildirdiğim veçhile, bura ahalisinin mutalebatını is'af ediniz.

Bolu mutasarrıfı buna cevaben : Oraya geleceğim, beni istikbal ediniz diyor.

Bu suretle ayın 16 ncı günü Bolu mutasarrıfı Düzceye hareket etti, fakat Düzceye girmedi. Düzce ile Bolu arasında bir yerde usât bunu yakalamış, alıkoymak istemiş. Kendisi, yarı behemehal gelirimi, benim Boluya avdetim sizin menafiinize daha muvafıktır diye Boluya avdet etmişti.

Bu suretle Boluya avdet ettikten sonra; (Düzcede usât vardır, adetleri çoktur, hatta ben orada kendileriyle görüştüğüm zaman etrafım derhal sarımsı, bunların tedibi behemehal lazımdır, ben kendilerini iğfal ederek buraya geldim) dedi.

Bunun üzerine kendisine dedik ki : «Boluda mevcut olan jandarma kuvvetinden ve bu kuvveti takviye edecek olan diğer kuvvetlerden istifade ediniz - çünkü orada ahziasker reisinin emri altında ufak bir kuvvet bulunuyordu - bununla jandarma kuvvetini takviye ediniz) ve Bolunun garbindaki boğazı tutunuz, usâtın şarka hareketini menediniz.» Filhakika bundan daha evvel Zonguldak ve Devrekte bulunan bir alayımız, Zonguldakta bir müfrezeye bera-karak mütebaki kuvvetlerle beraber Boluya hareket

etmesini emrettik, bu alay, arzettiğim jandarma kuvvetini takviye edecekti. Alay aldığı emri ifa etmiş ve harekete geçmiştir. Bundan başka her ihtimale karşı Ankarada daima kuvvetli bulunmak lüzumunu nazarı dikkate almıştık. Kastamonudan Çorumdan lüzumu kadar kuvvetlere hareket emri verildi.

Bundan başka Afyon Karahisar şarkındaki Azizi-yede ufak bir mesele hadis olmuştu, bu meseleyi hüsnü suretle halle muvaffak olan kıtaata, emredilecek istikamete harekete müheyya olmak üzere Afyon Karahisarında içtima etmelerini emrettik. Akşehirde bir alayın harekete müheyya olması icap edenlere bildirildi. Geyvede de Şehit Mahmut Beyin emrinde bulunan kuvvetlerimizden lüzumu kadar kuvvetin şimale hareket etmesini emrettik.

Biz bu tedabiri almakla meşgul iken, bir gün sonra yani 17 nisanda mutasarrıf dedi ki : (Düzceden buraya bir heyet geldi, benim Düzceye gitmemi istiyor, hattı hareketimi tayin ediniz). Mülâhaza olarak ilâve ediyordu ki «ikna ile, irşat ile usât beş on gün sakin bulundurabilirim, eğer bunu terviç etmezseniz bunları vurmaktan başka çare yoktur. Ona göre tedbir alınız». Halbuki biz pek kat'î olarak anlıyoruz ki, mutasarrıfı aldatıp Düzceye götürmek istiyorlar. Sevkettiğimiz kuvvet henüz oraya vasil olmamıştı. Mutasarrıfa dedik ki «sizi iğfal ediyorlar, elinizde Bolunun garbindeki boğazı işgal edecek kadar kuvvet vardır. Devrekte de bir alay gelmektedir, bunu da istimal ediniz ve gitmeyiniz. Ancak sizce behemehal gitmekte, irşat, ikna ile bir faide husul bulacağına kanaati tamme varsa, zaten livanın asayişinden mes'ul olmak itibarıyla gidebilirsiniz». Fakat şahsan teklifinde jandarmayı beraber götürmek mevzu bahis olduğu için, jandarma kumandanının sureti kat'iyede Boluda kalmasını ve vekâleten mutasarrıfı deruhde etmesini de bildirdik. Tedabir almaktan geri durmamasını da ilâve ettik. Fakat bu sırada Bolu mutasarrıfı, Devrekte gelmekte olan alaya tevakkuf etmesini ve Boluya gelmemesini emretmişti. Bunu bize bildirdi ve sebep olarak dedi ki, usât çoktur, bu kuvvet yalnız başına belki bir felâkete duçar olur, onun için tevakkuf emri verdim.

Bittabi bu doğru değildi. Bizim gördüğümüze ve kanaatimize göre Boluda esasen kuvvet yoktu ve oradaki ufak bir kuvvet, boğazı müdafaa edecek bir halde iken alayın o kuvveti takviye etmesi bittabi bizim için bir faide idi.

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafundan eklendi. M. Ünver.

Bu alayın hareketinin tevkif ve tehir edilmesini hüsnü niyete hamletmedik, onun için derhal kendisine emir verdik : Alay Boluya muvasalat etmelidir ve alaya da, bilâ tevakkuf, seri bir surette Boluya hareket emri verdik.

Bu emrimizin Boluya isâl edilip edilmediğini de tetkik ettik. Fakat vasitai tebliğ yine mutasarrıf olduğu için aldığımız cevapta, emriniz tebliğ olunmuştur dendi. Vakıa alay yürümüş, fakat bizim istediğimiz istikamette değil, Bolunun bir saat şarkında bir köye kadar bunları götürmüşler, orada tevkif etmişler. Demişler ki; siz burada duracaksınız. Ne alayın başındaki kumandanın ne de efradın malûmatı olmadığından ve kendilerine emir veren mutasarrıf resmi bir memur olduğu için onun emrine tebean orada kalmışlar ve âtil bir hale irca edilmişler.

Aynı zamanda mutasarrıf, giderken heyetle Düzceye gidiyor ve bittabi usât tarafından tevkif ediliyor, yahut teşriki mesai ediyor. Bunu da tabii zaman isbat edecek. Bolu Mutasarrıfı Düzceden bütün kazalara ve sair mülhakata, usatın arzularına göre emirler veriyor. Düzceden Boluya vermiş olduğu emirlerde gûya bir kuvvei bağiye tarafından işgal edilmiş vaziyetini veriyordu.

İşte bu 18 nisanda oluyor.

Böylece başsız kalan ve muzlim bir takım cereyanlara sahne olarak terkedilen Bolu için yalnız kuvvet sevk etmek gayri kâfi olduğu ve sevkü idareye muktedir bir arkadaşın gönderilmesine lüzum hasıl olduğu anlaşıldı. Bu maksatla rüfekayı muhteremeden Hüsrev Beyi diğer bildiğiniz arkadaşları memur ettik. Diğer taraftan daima Ankaradaki kuvvetleri tezyit tedbirini takip ettik. Buraya her taraftan lüzumu kadar kuvvet gelmiş bulunuyordu.

Geyveden de sevki kabil olacak kuvvetleri şimale tahrik ettik, bu kuvvetler ayın 18 inde Adapazarına vasil oldu. Bir gün sonra, 19 nisanda Beypazarı hemen hemen aynı mahiyette isyan etti. Orada da halk toplanmış, kuradan bazı insanları işgal ederek oraya celbetmişler. İlk yaptıkları şey muhabereyi katetmek oldu.

Orada bulunan silahları ahaliye dağıttılar. Bu tarihte bizzat Mahmut Bey kendisi bir takım kuvvetle Adapazarına hareket ve oraya muvasalat etti. Afyon Karahisarda ihtiyaten cemettiğimiz kuvvetlerden de Arif Bey müfrezesi ve Salihli cephesinden bir tabur, doğrudan doğruya Ankaraya celbedildi. Beypazarında ayrı bir kuvvet yoktu.

Ahali kendiliğinden bazı tezahuratla bulunuyordu, belki nasihatla bertaraf edilir diye oraya ufak bir müfreze gönderilmişti.

Ayın 20 sinde Hüsrev Bey ve rüfekası Geredeye vasil olmak üzere bulunuyorlardı. Hüsrev Bey ve rüfekasına, uğradıkları merkezlerde vaziyeti umumiye hakkında malûmat veriliyordu. Geredeye de ihtiyatlı bir surette girilmek lüzumu bildirilmişti.

Aldığımız malûmata göre, Geredede bu heyet fevkalâde bir istikbale mazhar olmuş, fakat içeri alındıktan sonra hepsi tevkif edilmiş ve bu suretle Gerede de isyan etmiş oluyordu.

Ayın 21 inde, yani bir gün sonra, Düzcenin cenubunda Düzcce ile Nallıhan arasında bulunan Mudurnu aynı suretle isyan etti. Ayın 22 ve 23 ünde Nallıhan isyan etti. Ayaşta da isyan temayülâtı görüldü.

Aynı günlerde Ankaranın 10, 12 saat şimalinde bulunan Yabanabat isyan etti. Oraya da Düzcce beylerinden biri gelmiş ve bir arkadaşile gizli çalıştıktan sonra halkı muhtelif suretlerle işgal ederek toplamış, Hükûmete hücum etmiş, kaymakam ve jandarma kumandanını almışlar. Hulâsa orası da isyan etti.

Ayın 25 nci günü Mihalıççıkta da hariçten gelen kuvvetlerin tesirile, isyan alâimi görülüyor.

Aynı günde Geyvenin garbında bulunan Taraklıyı telgrafla isyana teşvik ediyorlar. Şarka doğru Safranboluda bir hassasiyet görülüyor. Geredenin şarkında Mecidiye isyan ediyor.

Hulâsa, ayın 13 ünde bugüne kadar, 19 gün zarfında, Düzceden patlayan bir ateş şarka, cenuba intişar ediyor ve sureti umumiyede icap eden yerlerden idare edildiği anlaşıyor. Tabii tedbirlerimiz mevkii tatbika konmuş ve konmakta berdevamdır. Alınan tedabir neticesinde Kastamonudan Safranbolu istikametine bir kuvvet tahrik ettik. Bu kuvvet Safranboluya hâkim ve cereyanın Safranbolunun şarkına geçmesine mani oldu. Kastamonudan Çankırıya celbettiğimiz kuvvet Çankırının hizasında bulunduğu sırada Gerede ve Mecidiye isyani vaki olmuş ve Çerkeşe gürültülü bir surette girilmek üzere bulunulmuştu. Derhal Çankırıdan bir kuvvet ayırdık, garbe tevcih ettik, tam Çerkeş istikametine gönderdik. Bu kuvvet Çerkeşe girdi ve muvasalatile beraber cereyan durdu. Orada bir kaç yüz atlıdan mürekkep usât vardı. Ahali usâtın korktuğu için tabii bitaraf bulunuyordu. Yalnız memleketin içinde üç beş fâsit bu usâtı memlekete davet ediyordu. Bizim kuvvetleri-

imiz oraya vasıl olduğu zaman ahali hangi tarafın kazanacağını kestiremediğinden bitaraf duruyordu. Bir an için bu tereddüt ve bitaraflık devam etti, fakat bizim kuvvetlerimiz Çerkeşin garbına geçti ve Mecidiye de yaptığı müsademede usâtı mağlup etti ve dağıttı.

Sıra ile takip ediyorum : Bugün kuvvetlerimiz Çerkeşin garbinde ve Gerede istikametinde gidiyor. İlk olarak karşımıza Yabanabat gelir, Yabanabatta esasen mühim bir isyan yoktu. Üç beş kişinin ifsadı vardı, bunu bertaraf etmek için bir müfreze gönderdik. Bu müfrezenin hareketi oraca haber alınır alınmaz ifsat ile meşgul olanlar derhal Yabanabada terkettiler. Fakat orada epice tahribat yapmışlar; Hükmüt konağını, telgrafhaneyi, telgraf direklerini bozmuşlar ve bazı evleri de yıkmışlardı. Onun için henüz telgraf muhaberatını temin edemedik, fakat bittabi yalnız Yabanabat için Jeğil.

Müfrezeyi müteakiben de daha başka kuvvet gönderilmesi ve daha ciddi tedabirin ittihazi nazarı dikkate alınmıştır. Bu suretle bu istikametten gelen ceryan dahi tevkif edilmiştir. Onun garbinde bulunan Ayaş, esasen Beypazarı vak'ası üzerine, Ankaradan sevk edilen ikinci kuvvetin hareketini ve sonra sevk ettiğimiz kuvvetlerin yola çıktığını haber alır almaz ve bilhassa bu kuvvetlerin oraya muvasalatında tamamen kendilerinin ifsat edildiğini beyan etmişler. Bu, bizce de tahakkuk etti. Artık Ayaşla fazla iştigal etmedik. Beypazarına ilk gönderilen kuvvet şehrin haricinde mevzi almak mecburiyetinde kalmıştı, onu müteakip giden kuvvetli bir süvari müfrezemiz, mitralyozlarla buradaki usât ile müsademe etmişler ve firare mecbur etmişlerdir. Bir taraftan da idarî tedabir ittihaz olunuyordu. Beypazarı kaymakamını zayıf gördüğümüz için çağırdık, yeniden başka bir kaymakam gönderdik. Usâtın tedibini müteakip mahallî tedabiri mülkiye ve inzibatiye alındı ve asker oradan geri geldi.

Mihaliççıkta, 25 nisan günü hariçten gelen usâtın tecavüzüne uğrıyan namushu ve hamiyetli insanlar silâha sarılarak bu gelen serserileri tevkif etmişlerdir. (*Bravo sesleri*) Kuvvetlerimizden bir miktarını şarka, Sarıköy istasyonuna indirdik, Mihaliççiğe gönderdik. Değerli bir zabitin kumandasındaki bir kuvvet, arzettiğim kahraman insanları takviye etti, Beypazarındaki askerin bakiyesi usâtı kâmilten dağıttı. Beypazarındaki kuvvetlerimizle usât arasında müsademe oldu ve usât perişan bir surette kaçtı ve ortada yalnız muti ahali kaldı. Asker şehri sükûnetle iş-

gal etti. Bu müfrezemiz gönderilen diğer kuvvetlerle takviye edildi ve Mudurnu istikametinde hareket emrini aldı.

İlk olarak Göynük ve Taraklı vardır. Geyvede bulunan kuvvet Binbaşı İbrahim Beyin tahtı kumandasında şarka doğru hareket etti, usatla uzunca bir müsademe yaptı. O kuvveti biraz takviye etmek mecburiyetinde kaldık, neticede usat perişan oldu ve dağıldı.

Umumi vaziyet gösteriyor ki; isyan bir plân dahilindedir. Nallıhanda Arif Bey müfrezesinin elde ettiği bir takım vesâik var. Bu vesâika nazaran; (Kuvayı Hilâfet) teşkilâtı namı altında bir şebeke vardır ve zavallı halkı da; işte halife kuvveti oluyor-sunuz ve makamı hilâfet uğrunda çalışacaksınız diye iğfal ediyorlar.

Muayyen bir plân dahilindeki bu harekete karşı aldığımız mukabil tedbirlerle bu cereyanı Çerkeş, Yabanabat, Mudurnu, Taraklı, Geyve hattı üzerinde tevkif ettik ve bu hattın şarkına ve cenubuna sirayet etmesine mani olduk. Fakat efendiler; bittabi bu tevkif, hastalığı esastan eyileştirmez, asıl ocağı söndürmek lâzımdır. Müsaade ederseniz o tedabiri şimdi tafsil etmiyeyim. (*Hacet yok sesleri*). İnşallah şimdiye kadarki âsilerin neticesi ne oldise bunların da neticesi aynı olacaktır. Cümleminizin emin olmanızı rica ederim. (*Allah muvaffak etsin sesleri*).

Şimdi müsaade buyurursanız İzmir cephesini zikrederim : Ayvalık, Bergama, Kasaba, Ödemiş, Aydın hattı işgal altındadır. Bizim kuvayı milliyemiz bu hattın şimalindedir. İstanbulun işgalinden bu güne kadar hattın heyeti umumiyesi üzerinde şayanı zikir hiç bir vak'a olmamıştır. Olan vak'alar, tarafeynin ufak tefek müsademeleri ve arasına birbirine yaptıkları akınlardır. Her halde Yunanlılarda sakin duruyorlar.

Yunan kuvvetleri hakkında ötedenberi istihsâl ettiğimiz malûmata istinaden, bu kuvvet daima 110 bin tahmin edilmektedir. Bu kuvvetin vaziyeti bozuktur. En yeni aldığımız malûmata ve pek yakında bir merasim münasebetile kuvvetleri gören arkadaşlarımızın beyanatına göre bu kuvvetler anarşı içindedirler. Fazla olarak aldığımız malûmata göre bu kuvvetlerin bir kısmı Arnavutların Yunanistana karşı gösterdikleri hassasiyet üzerine Makidonyaya nakledilmiştir. Buna mukabil bizim cephemizi biliyorsunuz, tabii olarak üçe ayrılmıştır. Birine şimal cephesi diyoruz. Birine şark cephesi diyoruz. Şimal cephesi deyince, Balıkesir cephesi demektir. Cenup cep-

hesi de Nazillidir. Bidayette umumî cephelelerdeki kuvvetler yalnız ahali kuvvetlerinden ibaretti. Kumanda meselesi de öyle idi. Lâkin son zamanlarda şimal cephesinde ve daha evvel cenup cephesinde, onu müteakip umumî cephelede kuvvetler askerî bir şekle ifrağ edilmeye başlandı. Kumanda hususu da öyledir. Umumî kumandayı ifade etmek lâzım gelirse şimal cephesi mıntakasile beraber bir kumandaya maliktir. Buranın kumandanı çok kıymetli bir arkadaşımızdır. Salihli cephesinde, yakın zamanda, yine yüksek kıymeti haiz ve Anzavur harekâtile bütün millet ve memleketi kendisine minnettar bırakmış olan Etem Beydir. Nazilli cephesinde de Demir Efe ve sair kahraman arkadaşlarımız bulunmakla beraber umumî kumanda da yine kıymetli kumandanlarımızdan Refet Bey idaresindedir. Umum kuvvetimiz; düşman kuvveti karşısında sarsılacak gibi değildir. Fevkalâde ahval tabii dahili hesap değildir. Düşmanın hareketine suhuletle müsaade edecek vaziyette değildir.

Yalnız burada bir noktayı bilmünasebe arz mecburum : Rûfekanın da tabii nazarı dikkatini celbetmiştir. Fikirlerini işgal ediyordur. O da şudur : Malûmu Âliniz İstanbulda Hükûmeti merkeziye vardı ve bütün kuva oraya merbut idi. Hükûmeti merkeziye düşmanların şiddetli çemberi içinde idi, siyâsî, askerî, sıkı bir çember vardı, işte böyle bir çember içinde vatani müdafaâ edecek, milletin ve devletin istiklâlîni muhafaza edecek kuvayı umumiyei millete emrediyorlardı. Bu tarzda yapılan emirlerle vesaiti millet ve devlet vazaifi asliyesini ifa edemiyordu ve edemezdi. Bu vesaiti müdafaanın birincisi olan ordu da, ordu namını muhafaza etmek ve bu namı izhar etmekle beraber bittabi vazifei asliyesini ifadan mahrumdu. İşte bunun içindir ki vatani müdafaâ ve muhafazadan ibaret olan vazifei asliye, doğrudan doğruya milletin kendisine teveccüh etmiş bulunuyordu. Millet orduya; kendi içinden teslim ettiği efradını, düşman tecavüzüne maruz kalan mıntakaların müdafaasına, düşman tasallûtuna uğrayan kardeşlerinin hayatının muhafazasına memur etmeye mecbur olmuştur. İşte buna kuvayı milliye diyoruz ve bütün kainât böyle diyor.

Asıl milletin vahdetini vücuda getiren ve İstanbul içinde bulunduğu şeraite rağmen, bu vahdeti dahile ve harice göstermeye müteveccih bir maksat için yapılan teşkilât ise yalnız kuvayı milliye efradından, zikrettiğimiz müsellâh efrattan ibaret değildir. Bilâkis bütün memlekette ve memleketin en hücre

köşelerinde bile vücuda gelmiş doğrudan doğruya kanunî ve medenî bir teşkilâtur ki ona «Müdafaai Hukuk» teşkilâtı diyoruz.

Onda silâh mevzu bahis değildir. Belki medenî, içtimai ve umumî noktai nazardan siyâsî bir cemiyet demektir ve bu cemiyetin her vilâyet ve müstakil li-valarda - biliyorsunuz - heyeti merkeziyeleri vardır, heyeti idareleri vardır. İşte Hükûmeti merkeziyede merci bulamıyan orduda, bittabi bir taraftan himaye edilmek, idame edilmek, sevk ve idare edilmek lüzumunu duyuyordu ve bu suretle Müdafaai Hukuk Teşkilâtı, kuvayı müsellahayı içine almış oluyordu. Bunu bir manzara olarak tasavvur edersek demek ki; İstanbulda bir Hükûmet vardı ve onun zahiren bir ordusu vardı, fakat bir şey yapmıyordu. Diğer taraftan millet var ve milletin tesanüt ve vahdetini temin eden bir şebeke var. Sonra yine bir kuvvet var ki bu teşkilâta tabi ve bunun ismi de Kuvayı Milliye... Bittabi ordu zahiri halile böyle idi. Halbuki hakikatte cümlelenizce malûmdur ki; başlarında bulunan en büyük kumandanlarından en son nefere kadar, vatani olan mukaddes maksadın etrafında toplanmış ve mevzu bahis kadrosunun içine kendi kendine girmişti. Ancak faaliyetini resmî, zahiri bir tarzda yapamıyordu.

Böyle olmakla beraber ordu bir taraftan teşkilâtı elinde tutan insanlardan, diğer taraftan İstanbuldaki Hükûmeti merkeziyeden emir aldığı için sarîh ve kat'i olarak her emrin her noktasına göre hareket etmediği zamanlarda görülmüştür. Bu noktada diğer mühim bir meseleden bahsetmek lâzımdır. O da orduya bakan, iase ve ilbas eden Hükûmeti merkeziye idi. Kuvayı milliyei iase eden doğrudan doğruya milletin kendisi idi ve millet tabii ancak duçarî taarruz olan yerdeki kısmı deruhde etmiş bulunuyordu.

İlk tehlikeye maruz kalan bu civar halkı; bittabi kendi mevcudiyetlerini ve menfaatlerini muhafaza için lâzım gelen kuvvetin iase ve ilbasına sarfedilecek parayı kendi aralarından toplamışlardır. Fakat böyle nazik meselelerde icabı gibi teşkilât ve tertibat olmazsa hiç şüphe edilmemek lâzım gelir ki bir çok yanlışlıklar olur. Bunun önüne geçebilmek için tevesül edilecek yegâne çare; gayri muntazam ve gayri resmî usul ve şekilleri bertaraf etmektir.

Hükûmeti merkeziye âmil ve hâkim oldukça, dahili memlekette ecanibin tesir ve müdahalesi bulunmadıkça, buna bittabi imkân bulunamaz.

Halbuki vaziyet tebeddül etmiştir. Millet mukadderatını bizzat derubde etmiştir. Kuvvetlerin iyi istimal edilmesi lâzımdır.

Kuvayi milliyeye, ordu, her şey, her vasıta artık doğrudan doğruya milletin tahtı emrindedir.

Fakat iş memleketin müdafaası olduğuna ve bu için ordunun da vazifei asliye ve hakikiyesi bulunduğuna göre bütün vasıtaların aynı emir ve kumandaya tabi olması lâzımdır. Bittabi bu kumanda da şunun veya bunun elinde olmayacak, kuvanın heyeti umumiyesinin idaresi Meclisi Âlinize teveccüh edecektir.

İnşallah yarın obir gün İcra Vekilleri Heyeti intihap edilince «Müdafaai Milliye» namı altında teşekkül edecek vekâlette yukarıda arzettiğim, bazı arkadaşların zihinlerini işgal eden, işe, ilbas ve idare meseleleri ariz ve amik düşünülecektir. Para meselesi bittabi bütün ordu ve idare için hallolunacaktır. Bu hususta müsterih olunuz.

Şimdi müsaade buyurursanız mebdei malûmunuz olan Anzavur meselesinin sonundan bahsedeyim :

Meselenin mebdeini tekrar etmek lâzım gelirse Anzavur başına topladığı bir takım serserilerle Kirmastiye kadar ilerlemiş ve alınan mukabil tedabir neticesinde ilk müsademeyi Susıgırlıkta kabul etmiştir. Bu müsademede mağlûp oldu, Bigaya gitti, takip olundu ve orada da mağlûp oldu, yanındaki serseriler dağıldı, tek başına Günana gittiği anlaşıldı. Günanda oraya giden kuvvetlerimiz tarafından yaralandı ve mecruh olarak İstanbula gittiğini en son aldığımız malûmattan anladık.

Bu gün artık Anzavur meselesi kalmamıştır. Anzavuru şüphesiz ki hempaları takip edecek ve onların da yapmak istediği hareketler kendileriyle beraber yok olacaktır.

Müsaade buyurursanız bir az da Kilikya cephesinden bahsedeyim : Buradan bahsederken elviyei selâse diyebileceğimiz Ayıntap, Maraş, Urfayı nazarından geçirebiliriz. Efendiler; her yerde olduğu gibi, buraya da mütarekename ahkâmı hilâfına itilâf kuvvetleri girdiler. Bilâhare aralarında bir itilâf yapıldı ve İngilizler çekildi, Kilikyayı ve Antep, Maraş, Urfayı bütün Suriye ile beraber Fransızlara bıraktı ve Fransızlar burayı işgal ettiler.

Bu tecavûze karşı merkezi hükûmet hiç bir tedbir almadı, hatta protesto bile etmedi. Bu cümlenize malûmdur.

Fakat bizim kabul ettiğimiz esas programda; çizdiğimiz hududun dahiline buralar da girer ve buraların da düşmandan tathir edilmesi lâzımdır.

Fakat biz aynı zamanda muhtelif cephelerde, düşmanlarımızı harbe mecbur etmemek için müsademata sebebiyet vermekten daima tevakkî ettik. Fakat Fransızlar burayı haksız olarak işgal ettikten sonra çok mütecasir davrandılar ve ahali islâmiyeye karşı çok fena hareketlerde bulundular ve bu hareketleri Fransız üniforması altında ermenilere tevdi ettiler. Denebilir ki her ne sebeple olursa bu memlekette ermenilerle milletimiz arasında bir takım kanlı vakayı ceryan etmiştir. Bu iki milletin birbirine ve bilhassa ermenilerin milletimize karşı kuvvetli buuz ve adâvetleri vardır. Binaenaleyh ermenileri bize taslit etmek, ahali islâmiyeye taslit etmek, bittabi gayet yanlış hareketti. Çünkü ermenilerin gayesi - bilhassa himaye ve sıyanet görüldükten sonra - Kilikyada, Antep, Maraşta, Urfada, her nerede bulurlarsa ahali islâmiyeyi imha etmektir. Oralarda bulunan zavalı kardaşlarımız pek acı muamelelere maruz kalmışlardır. Her türlü mukaddesatı muhafaza için hariçten, bütün milletten istimdat ediyorlar. Bu istimdatları namütenahidir. Fakat daima işidilmemiş bir halde kalıyorlar. Maatteessüf Hükûmeti merkeziye hiç bir muavenet yapmamıştır. Bir çok esbap ve mülâhazattan dolayı, alenî ve kat'î tedabire tevessül edemiyordu.

İşte böyle artık her taraftan ümüdini kesen ve idama mahkûm olduklarına şüphesi kalmıyan, Kilikya ve sair mevaki ahali, bizatihi muhafazai mevcudiyet için ortaya atılmak mecburiyetinde kaldılar. Buralar halkına, hiç olmazsa hemcivar olan ahali islâmiyenin seyirci kalmaları doğru olamazdı.

Filhakika memleket dahilinden, bilhassa Sivastan büyük vicdanlı vatanperverler kalktılar, koştular, bu meşgul mıntakaların hududu içine girdiler ve oradaki kardaşlarla birleşerek onların namus, mukaddesat ve mevcudiyet cidallerinde onlarla aynı safta yer aldılar.

Mücadele devam etmektedir. İlk müsademe Maraşta oldu ve netice haklının lehine mütemayildir.

Bunu müteakip Urfa ve Silifke havalisinde müsademeler oldu. Buralarda da biz kazandık, düşman bu gün Arappınarı istikametinde takip olunuyor.

Antep'te yine ermenilerin tasallutu ve tezahüratı neticesinde vukua gelen müsademeler devam etmektedir. Düşman kuvvetlerini takviye için muhtelif taraflardan kıtaat gelmiştir. Fakat bunlar millî kuvvetler tarafından meflûç bir hale ifrağ edilmiştir. Adana ve İslâhiye şimendifer hattına kadar olan mıntaka kuvayi milliyeye tarafından işgal edilmiştir. Yalnız

Misiste ve diğer bazı noktalarda düşman kuvvetleri kalmıştır.

Daha garbe gidecek olursak Bozanı kurbinde düşman kuvvetleri muhasara edilmiştir ve o muntaka da kuvayi milliyenin tahtı hâkimiyetindedir.

Silifke ahali hamiyetmendani Kilikya meselesinde pek büyük cesaret ve hamiyet âsan göstermiştir. Silifke kuvvetleri diyecğimiz bir kısım kuvvetimiz Mersin noktası müstesna olmak üzere, Mersine kadar olan muntakayı istirdat etmiştir. (Var olsunlar sadaları).

Mersinde de düşmana hâkim bir noktada bulunuyorlar, daha bir kaç gün evvel Mersinden gelen arkadaşlarımız vardır. Onlar ifade ediyorlar ki Mersinde Fransız kuvveti azdır ve telâş içindedir. Kilikya cephesindeki harekâtın son safhasını arzettim.

Eğer İstanbul işgali olmasa idi ve Meclisi Âlinizin yakın bir zamanda in'ikadı vaki bulunmasa idi, ihtimalki yalnız bu cephede değil, diğer cephelerde, umumî cephede birbirine irtibatı olmadan bu mücadelât devam edecekti. Fakat her şeyden evvel bir merkez lâzımdır.

Hep beraber ittihaz edeceğimiz iş siyasetini tesbit edinciye kadar tevakkuf etmek daha muvafık bir tedbir gibi düşünüldü ve son yapılan tebligatta daha ileri gidilmemesi emredildi ve onun için Mersin şehri işgal edilmemiştir. Fakat oraya hâkimiz ve istediğimiz zaman zaptedebiliriz.

İşte efendiler; Fransızlar bu tazyikat neticesinde bunu yapan insanlarla temasa gelmek mecburiyetini hissetmişlerdir. (Elhamdülillâh, bravo sesleri, alkışlar).

Fransa tarafından bizimle mülâkat etmek üzere Müsyü Alber Saro namında bir zat bu gün buraya varış olmuştur.

Buraya gelmeden evvel bazı rüfekarımız Beruta gitmişlerdir. Orada Suriye ve İrâkın heyeti umumiyesini idare eden General Desperey ile görüşmüşlerdir. Bu gün müzakerede bulunduk. Yarın devam edeceğiz. Müzakerenin heyeti umumiyesini size arzetteği muvafık buluyorum. Sureti umumiyede muvafakatınızı almak doğru olacaktır. Görüştüğümüzü hulâsa edeceğim. Kararlar müteakip müzakeratta takarrür edecektir. Bu zat bir itilâf zemini hazırlamakla muvazzaftır. Asıl itilâf için bir Fransız heyeti gelmeğe hazır bulunuyor, eğer zemin hazırlanırsa gelecektir.

Bu zat da bütün Fransız diplomatları gibi diyor ki, işgalde biz haklıyız, fakat sizinle de anlaşmak istiyoruz anlaşalım : Biz de diyoruz ki : Fransızlar buraya haksız olarak girmişlerdir.

Fakat bizim için yalnız bir Kilikya meselesi yoktur. Mevcudiyetimizin heyeti umumiyesinin muhafazası meselesi vardır.

Şimdi kendilerinin tekliflerini arzedeceğim.

(Fransız memurunun teklifi okundu.)

Bu ilk ve en ağır teklifleridir. Tabii dikkat buyurulmuş anlaşılır ki bu mevaqı kabul etmekle kat'i bir şey kabul etmiş olmayız. Yalnız istihsal edeceğimiz neticeler hakkında noktai nazarımızı tesbit etmeliyiz ve bunun neticesinde bir program meydana getirmeliyiz.

Vakıa şimdiye kadar tebellür etmiş maksatlarımız ve esaslarımız vardır. Bir defa da Meclisi Âlinizce tasvip edilmesi lâzımdır veyahut daha güzel esaslar gösterilir.

Bu esaslar Erzurum ve Sivas kongrelerinin mukarreratıdır. Bir de Felâhı Vatan grubunun programı var. Aynı programı mı takip edeceğiz, yoksa daha güzel bir program mı yapacağız? Bu bir meseledir efendim. İcra Vekilleri Heyetini intihap buyurduktan sonra o heyet bir program vücade getirir.

Yalnız bendeniz şimdiden arz etmek istiyorum ki; vatanımızın hiç bir parçasını kimseye hediye etmek niyetinde değiliz. (Alkışlar)

DR. EMİN B. (Bursa) — Allâh muvaffakiyet versin Paşa Hâzretleri.

REİS — Müsaade buyursanız iki telgraf geldi birisi Çerkeşten, birisi Nallıhandan.

Efendim celsei hafiye olan muhaverat tamamen mahfidir.

(58 nci Alay Kumandanı Vasfi Beyin raporu okundu).

(Kuvayi Tedibiye Kumandanı Arif Beyin telgrafı okundu).

(Alkışlar).

ŞEYH SERVET EFENDİ (Bursa) — Fransızların müracaatı İngilizlerin malûmatı tahtında mıdır?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Kat'iyen gizlidir.

HAMDULLAH SUPHİ B. (Antalya) — (1) Muh-terem arkadaşlarıma karşı bir taahhülle söze başlayacağım :

Bir günün sonunda olduğumuzu, yorulduğumuzu nazarı dikkate alıyorum, bu suretle iki teklike mün-cer olacak sözlerimi arzedeceğim : Ankara etrafında bir müddet dalga dalga ilerlemiş olan bir tehlike hakkında bir fikir edindik. Bir nevi hodgâmlık addet-mezseniz arzedeğim ki; Ankara üzerine gelecek her hangi bir tehlike azamî bir ehemmiyeti haizdir. Bu-

rada; bu fikir merkezini idame ettirmeğe, davamının muvaffak olması için hakkımız vardır. İstanbul işgali maalesef memleket için bir firengi yarası haline geçti. Anadolu'da İstanbul'daki şerefimizi kurtarmak için, istiklâlimizi kurtarmak için teşekkül etmiş kuvvetler çıkmıştır ki, milleti, en son müdafaası için, Adanayı kurtarmak, Urfa ve Maraş kurtarmak, düşmandan tahliye etmek hususunda bütün milleti toplanmağa davet ediyor. Eğer İstanbul buna iştirak ve ön ayak olsaydı, biz kendi kendimize diyecekdiki; evet millet; kutsî emeline hâdim olan bir takım emirlerin İstanbul'dan çıktığını görüyor. Halbuki İstanbul'dan çıkan, Anadolu müdafaası hissini kalbinden vuracak emirler fikirlerdir. Mahmut Bey şehit oldu. Mübarek nağşi üzerinde ağılayacağımız gençlerden biridir. Harbi umumî esnasında ne tarafa vatan kendisine bir işaret vermişse oraya koşmuş ve vazifesini yapmış kahraman zabıtlarımızla temas ediyorum. İngilizleri Eskişehir'den koğan, ta deniz sahillerine kadar takip eden kuvvetleri teşkil eden zavallı bir takım köylülerimiz aldatıldı. O halde İstanbul neyi tahrip ediyor. Yunanistanı mı tahrip ediyor? Adana'ya karşı bir takım tebliğat yapıyor. Adanayı, Urfa'yı, Maraş düşmana teslim için İstanbul bir merkez haline gelmiş ki onun mütemadi kuvvetleri, Anadolu'yu kurtarmayı kastetmiş olan bir takım kahramanlarımıza karşı sui kastlar tertip ediyor. Onun için yapılacak şey nedir efendim? Geçende bir vesile ile arz etmiştim. Demin mevzu bahis oldu. İsyanlarda (50) kişi ölmüş. Şüphesiz ki tehlikeyi temsil etmişler. Daha soğuk kanlı düşünelim; onlar ki zavallı memleketi müdafaası etmek üzere kalmış nadir erkeklerimizdir. Onlar vuruluyor. Çünkü İstanbul; düşman istilâsı altında evlâdı memleketi yekdiğerine karşı tahrik ediyor. Eğer istersek, ki kardaş kanına bir nihayet gelsin, cümleimiz; düşmanlara, müstevlilere karşı kullandığımız kuvvetleri onların üzerine yürümekten menedebilir misiniz? O halde bize düşen vazife; dairei intihabiyelerimize haykıralım; milletin davasında onun son kalmış erkeklerine haykıralım, diyelim ki yazıktır. Bunu onlara söyleyelim. O halde bir teklifte bulunuyorum. Muhterem mebus arkadaşlarım; bu müessif hale nihayet vermek için dairei intihabiyelerine kısa veciz ve en açık cümlelerle hakikati yazsınlar.

İkincisi : Muhterem arkadaşlar, bu tahrik, hainane bir surette, birde dışarıda devam ediyor. Hariçte de neşriyatta bulunuyorlar, Hindistanda, Mısırdaki, Avrupa'da, Londra'da - nerede islâm kulağına bir haber isal etmek ihtimali varsa - diyorlar ki asrı evveldenberi halifeyi tanımıyanları, cümhuriyeti ilân etmek isteyenleri tedip etmek için İstanbul'a girdik. Biz, âsilerle karşı Halifeyi muhataza ediyoruz. Bizim maksadımız uzun müddet zavallı bir uyku içinde bunalan Halifeyi tahkim, âsileri tedip ve tenkil etmektir.

Efendim; islâm âlemi ki; bizim için en müessir, en mühim bir âlemdir. Nihayet hidayet yollarını yeniden bulmuştur, yeniden görmüştür. Onların hissiyatı; memleketi harap, turap bir halde zulüm altında, felâketin tesiri altında bırakan, hain, alçak, müstevlilere karşı, mütebarrik bir haldedir efendim. İngilizler bu hareketi uyutmak ve İstanbul'a karşı takip ettikleri sui kasti setret. ek istiyorlar. Meclisin ikinci vazifesi islâm ahaliye hitaben bir beyanname neşretmektir. İstanbul'un işgalindenberi, milletimizin Halifeye ve Padişaha karşı, bütün ananâtı diniye ve milliyesine karşı âsi olmasına imkân olmadığını, bir tek emeli olduğunu ve bu kutsî, yüksek emelinin de; doğrudan doğruya vahdet, şeref ve istiklâli millî ve Padişahımızın muhafazasından başka bir şey olmadığını islâm âlemine ilân etmektir.

REİS — Bu iki teklifi kabul buyurursanız ya-
rından itibaren yazarız ve tebliğ ederiz.

(Hamdullah Suphi Beyin teklifi kabul edildi.)

Not : 1. — Zabıt ve Kavanin Kalemî Celseihafiyeye defterinin 2 sıra numarasında mevcut açıklama aynen aşağıya aktarılmıştır.

«Esasen Divan Kâtibi tarafından tevhit edilmiş ve Cevat ve Mehmet Beyler tarafından mukabele edilmiştir. Muntazamdır. Yalnız celsenin tatil edilmesine dair Reisin tebligatı yok ise de, şekli müzakereden celsenin hitam bulduğu anlaşılmaktadır.»

2. — Zabıtta geçen Fransızların teklifi, 58 nci Alay Kumandanı Vasfi Beyle Kuvayı Tedibiye Kumandanı Arif Beyin telgrafları maalesef zapta girmemiştir.

(1) Hamdullah Suphi Beyin sözleri tamamilen zaptedilememiştir.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

9 Mayıs 1336 (1920) Salı

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	12	3. — BEYANAT	20
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	12	1. — <i>Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin</i>	
1. — <i>İstanbul'da bulunup Büyük Millet Mec-</i>		<i>vaziyeti askeriye ve siyasiye hakkında beyanatı.</i>	20:26
<i>lisine iltihak etmemiş olan mebuslar hakkındaki</i>			
<i>kanun.</i>	12:20		

Cilt : 1

13 nci in'ikat - 2 nci ve 3 nci cüzeler

ONÜÇÜNCÜ İN'İKAT

9 Mayıs 1336 Salı

İkinci Celse

Açılma Saati : Badezzeval 03.30

REİS : Reisisâni Celâlettin Arif B.

KÂTİPLER : Haydar B. (Kütahya), Muhittin B. (Bursa)

REİS — Celsei hafiyeyi açıyorum.
Zaptı sabık hülâsası var, okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HÜLÂSASI

Sekizinci İn'ikat

1 Mayıs 1336 Cumartesi

Dördüncü Celse

Reisi Sani Celâlettin Beyefendinin tahtı riyasetlerinde; saat badezzeval 7 onbeşte, bilinikât Bolu ve havalesindeki isyan hadisatı ile İzmir cephesi, Anzavur Harekâtı, Adana cephesi ve ahvali siyasiye hakkında Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin beyanatı ve Antalya Mebusu Hamdullah Suphi Beyin ahvali

siyasiye hakkındaki nutkunu takiben celsei hafiyeye nihayet verildi.

Reis
Celâlettin Arif

Kâtip
Kütahya
Haydar

Kâtip
Bursa
Muhittin Baha

REİS — Zabtı sabık hakkında mütalâa var mı?..
Zabtı sabıkı kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Davete icabetle Büyük Millet Meclisine iltihak etmemiş bulunan mebusanın sureti kabullerine dair kanun.*

REİS — Efendim; bugün ruznamemize ithal edilen bir mesele vardır ki bunun celsei hafiyede müzakeresi için rûfakayı kiramdam bir çokları takrirler vermiş ve celsei hafiyede müzakeresi takarrür etmişti. Lâyihaî kanuniyeyi okuyorum efendim.

Davete İcabetle Büyük Millet Meclisine İltihak Etmemiş Bulunan Mebusanın Sureti Kabullerine Dair Kanun

1. — İstanbulun işgali üzerine daveti vakıaya icabetle Ankarada Büyük Millet Meclisine iltihak etmemiş bulunan mebuslar, badema, Meclisin sülûsanı, ekseriyeti ârasile kabul olunurlar.

2. — Bu kanun tarihi neğrinden itibaren mer'idir,

3. — Bu kanunun icrayı ahkâmına Büyük Millet Meclisi memurdur.

Celâlettin Arif
İzmit
Sırrı

Hamdullah Suphi

Yunus Nadi
Konya
Refik

Besim Atalây

Şeyh Servet

REİS — Bu mesele hakkında söz isteyen var mı? Buyurun Sırrı Bey encümen namına.

SİRRİ B. (İzmit) — Efendim; mevzubahs olan mesele gayet basittir. Şüphe yok ki İstanbuldan gelen zevatı kiramı aramızda görmekle mübahiyiz. Onları sinemize basar aguşu uhuvvetimizden atamayız.

HİLMİ B. (Bolu) — Efendim; meseleyi kemali ciddiyetle nazarı dikkate alınız. Meselenin şahsıma da taallûk etmesi itibarile noticede katiyen bir

fikir ve mütealede bulunmuyacağım. Yalnız evvel emirde arkadaşlar tarafından anlaşılması lâzım gelen bir cihet vardır, ki kaza ve isabet denilen bir hal bana bu vazifeyi tevdi etmiş olduğundan onun için söz aldım. 25 - 26 tarihli Mustafa Kemal Paşa tarafından gönderilen bir telgrafta deniliyor ki; İstanbul'da Meclisi Meb'usan âzasından fakat felâh grupu âzasından en mahrem meb'usların tesbiti rica olunur. - Hatırımda kaldığına göre böyledir. Kopyasını aradım bulamadım - «Tecavüze uğradınız. Meclise halâ devamınız bu tecavüz ve hakareti kabul etmiş olduğunuzu âleme ilân demektir. Binaenaleyh millet sizden katiyen bu gibi bir hal bekliye-
mez. Binaenaleyh Anadolu'ya savuşunuz. Savuşmak imkânını bulunuz. Beş on güne kadar Ankarada fevkalâde bir meclis in'ikat edecektir.» Bu telgrafı cuma gün almıştım. Cumartesinden itibaren en mahrem bildiğim arkadaşlarıma bunu tebliğe başladım. Akibet meclis feshedildi. Tabiatile benim de vazifem hitama erdi. Bu tarafa çekildim geldim.

Efendiler! Beyler! İzzeti nefis meselesi katiyen bertaraf olsun. Bu arkadaşlara ben tebliğ etmişim, filân arkadaşım kaçıp buraya gelmiş, filân arkadaşım katiyen gelmemiş. Arkadaşlarımızın bir çoğu hemen hemen tahsisatını almak, evlât ve ayaline beş on para bırakmak, kaçmak buraya gelmek derdinde idi. Namını daima hürmet yadettiğimiz arkadaşlardan Karahisar Meb'usu Ali Bey, hatta İngilizler tarafından tevkif edilmiş ise bu zaruret ve ihtiyacın kurbanı olmuştur. Bu kabil arkadaşlarımız parasızlık, ihtiyata riayet yüzünden İstanbul'da kalmakla yarın Ankaraya geldikleri zaman kabul veya ademi kabul sülûsan ekseriyeti ârasından değil, tereddüt ârasından girerlerse acaba onların izzeti nefisine, onların haysiyetine riayet etmiş olur muyuz, olmaz mıyız? Tebliğ edilmiş olanlar tabirini kullanıyorum. Bilâkis diyebilirim ki tebliğ edilmemiş olanlar sülûsan ekseriyeti âra ile kabul edilebilirler. Ya kendileri görülemedi veyahut garip bir tesadüf olmak üzere tebliğ edemediğim bir arkadaşım bu gün tevkif edilmiş bulunuyor. Bunu arzetmekten maksadım kendisini lekelemek değil. Hiç kimse kanunun haricinde ne mefsedete, ne hafiye ve ne de vesaire olabilir. Şu halde Meclisten çok rica ediyorum. Bu iki cihet gayet eyi tetkik edilsin ve öyle karara raptolunsun. Bu tebliğ edilenlere mi şamil olmalıdır, yoksa tebliğ edilmeyenlere mi şamil olmalıdır. Bu tetkik edilsin, bütün maruzatımızın üssülesası bundan ibarettir.

ŞÜKRÜ B. (Karahisari Sahip) — Efendim; ben-
deniz böyle bir kanunun mevkii müzakere konması-

na bile taraftar değilim. Çünkü bu Meclis bizden evvel intihap olunan mebuslar ile bu defa intihap olunan zevattan mürekkep olup büyük bir vahdeti milliye, büyük bir tesanüt, bir ittihat ile memleketin mukadderatını kurtarmak için teşekkül etmiş ve ilk defa tebliğ edilirken bu hususu Mustafa Kemal Paşa Hazretleri nazarı dikkatten dur tutmamışlardır ki, onun için tebligatta : Meclisin düçarı tecavüz olması ve İstanbul'un caniyane bir surette işgali üzerine eski mebusları da alarak şeraiti âtiye dairesinde intihap edilmek lâzımdır, deniliyordu. Heyeti Âliyeleri burada içtima ederken bu şerait altında toplanmıştır. O mebuslardan bir kısmını kabul ettiğimiz halde diğer kısmı hakkında böyle bir şey vazetmeğe acaba salâhiyettar mıyız? Acaba böyle bir tabdit doğru olur mu? (Salâhiyettarız sesleri)

İntihabat icra edilirken esasen bu kabul edilmişti. Çünkü intihabat icrası hakkında bu bir şart idi. Eğer böyle bir şey düşünülüyorsa bundan evvelki ve içimizde bu gün beraber çalıştığımız arkadaşları da ittihazı karardan sonra almak lâzım idi. Bu haptâ ittihazı karar etmezden evvel onları içimize alarak diğer rüfekayı kıram için böyle bir şey düşünmek her halde doğru bir şey olmaz. Onlar da milletin itimadını haizdirler. Onlar da o daireye gitmişlerdir. Diğerleriyle aralarında fark yoktur. Haini vatan ve sui emel erbabı varsa biz bir kanun yaptık onunla tecziyesi lâzım ve vaciptir. Binaenaleyh bendeniz bu kanunun bilâ müzakere reddi hakkında reye vaz edilmesini teklif eylerim.

REFİK ŞEVKET B. (Saruhan) — Efendim; ben-
deniz nümune ittihaz olması lâzım gelen bu meclisten eski mebus yeni mebus diye her hangi bir şekilde meydana getirilen bu meselenin şanımızla, fevkalâdeliğimizle, vakar ve izzeti nefsi millimizle gayri kabili kıyas olduğu zannındayım. Bunun için, Heyeti Muh-
teremeye arzedeceğim : Evvelâ şekli insaniyette ve sâniyen bütün hukukun ve mazbutatı esasienin şekli müdevveni olan kanuna göre olacaktır. Hayatta düsturu harekâtımız kıyası nefis olunca ve her birimiz kendimizi, bir takım kuyudat vazettiğimiz mebuslar yerine ikame edince göreceğiz ki birdenbire kıyası nefis düsturu değil, birdenbire aynı muameleye maruz kalmış gibi müteessir olacağız ve ağhyacağız. Bu kanunun vaz'ına saiki aslı, maalesef ne takriri veren zat tarafından ve ne de kanunu tanzim eden encümen tarafından ve ne de kanunu tatbik ile mükellef olan Heyeti İcraiye tarafından gösterilmiştir. Esbabı mucibei hakikiyeye müstenit olmıyan kavanin

vaz'ında hikmet yok demektir. Hükümsüz kanun mucibi infiahtır. Efendiler, biz İstanbula giden mebusları intihap eden müekkillerin vekiliyiz. O müekkiller hem bizlere hem onlara itimat bahşetmiştir. Onların mazharı itimadı olan vekilleri diğer vekillerin azletmeğe salâhiyeti esasısı yoktur. Takyit etmeğe hakkı yoktur. Biz onları azletmeğe kalkarsak kendi müekkillerimizi azletmiş oluruz. Dünyanın neresinde görülmüştür ki bu böyle olsun. Sâniyen, en esaslı mesele bir sülûsan ekseriyeti âra olursa kabul olunacak. Demek ki; iki şık var. Ya kabul olunacak veya olunmayacak. Olunmamasının esbabı gösterilecek. Bir mebusun mebusluktan iskatı için muayyen şerait vardır. Bu günün şartı da hiyanettir. Muayyen şerait kanunda müdevvendir. Kanunu esasi ki her kesin, her hangi meslekte olursa olsun mebusluğunu kabul ediyor. Mutlaka başka bir tarafa bağlı olmazsa ve anarşi hâkim olursa orada yaşamak bir az müşkül olur. Biz kanunu esasının de fevkindeyiz, tabirlerini de sui istimal etmiyelim. Binaenaleyh bir mebusun müddeti hitam bulmadan veya bir cürüm veya cinayet ika etmeden mebusluktan iskat edilemez. Bir mütalea varit olabilir. Haindir, veya davete icabet etmemiştir. Davete ademi icabet keyfiyeti bendenizce gayetle çürüktür. Çünkü gözümüzün önünde olmiyan bir çok hadisat vardır ki bir çok esbabı meşruayı havidir. Buraya iltihak etmek için yola çıktıkları halde kim temin edebilir ki parasızlıktan yolda kalmamışlardır? Bu zevat buraya geldikten sonra bizim huzurumuzda parasızlıklarını isbat edecekler ki bizim ekseriyetimizi haiz olsunlar ve doğru mudur ki bir mebusun raporile isbate kıyam ettirelim. O mebus ki bizi intihap edenlerin vekilidir. Binaenaleyh bendeniz diyorum ki İstanbuldan gelecek mebusların mebusluğa derecei alâkaları ve bizim arzumuz dairesinde hareket etmiyecekleri kanaati, mutlaka ademi icabet kaydına müftakir olamaz. Bir hiyanet meselesi mevzubahs olursa zaten yaptığımız kanun o kadar şamildir ki bu mevzubahs bile olamaz. Hatta bizim içimizde yaşıyan ecnebilere bile şamildir. Siyaseten kabili tatbiktir. Yalnız elverir ki her kesin masuniyeti esas kavanini şeriye ve esasiyemiz mevcut iken öyle bir iki adamın sözüyle; iğvaatle, ne bir mebusu ve ne de bir ferdi kurban etmiyelim.

En son olarak bir mesele vardır. Bilfarz buraya gelipte mebusluğu kabul olunamıyan bir zatın artık bu memlekette hakkı bakası yoktur. Milliyetten tardolunuyor, demektir. Çünkü ademi icabet esbabını dermıyan eder. Fakat bizleri ikna ederse bin türlü şeyler içerisinde o vakit kabul olunuyor. Onun

için bendeniz gerek vahdeti ve gerek Meclisimizin vekarını temin noktai nazarından, gerek izzeti nefsi şahsiyi ve gerek kavanini esasıyi ve gerek müekkillerin bizler üzerindeki hukukunu çinememek için bu kanunun heyeti umumiyesinin müzakeresinin temadi etmeksizin reddini teklif ederim. Nazarı dik-katinizi celbetmek istediğim çok mühim bir nokta daha vardır. O da Fransada en son muharebe yapılp-ta cümhuriyetin zaferile nihayet bulduğuna kadar, zannediyorum bütün arkadaşlar hatırlarlar, cümhuriyetin tehlikeli olduğu bahsolunur. Efkârın, eşkâli idare hakkında kâfi derecede münevver olduğu bir memlekette halâ cümhuriyetçiler korkuyor idiler, ki aceba gayri cümhuriyetçiler muvaffak olurlar da cümhuriyeti iskat ederler mi diye? Biz belki bir şekli idare tesis ediyoruz. İstiyoruz ki halkın hâkimiyeti, milletin hâkimiyeti fikirlerine alıhsın ve millî hâkimiyet esasları bu memlekette takarrür etsin. Bunun bir şartı vardır.

Muhterem arkadaşlar; halkın hâkimiyet ve itibarile her hangi eşkâl ve eşkâle karşı bizim azamî hürmet göstermemiz lâzımdır. Mebusların şeref ve hay-siyeti etrafında nakise iras edecek bir tedbir aldık mı emin olunuz ki arkadaşlar ziyanını görecektir. Kendileri değildir. Ortada delâlet ettikleri bir şekli idare vardır. Doğrudan doğruya onun şerefini tenkis ederiz. Öyle ise arkadaşlar bizim haklı olarak düşünebileceğimiz bir şey vardır. Eğer buraya gelen millet vekili hakikaten delâleti kâfiye ile töhmet altında olabilecek bir adam ise hiyaneti vataniye kanununu en şedit surette kendi aleyhinde tatbik edersiniz. Kendisine memleketinde müdafaa noktai nazarından verilen vekâleti sui istimal ettiğinden dolayı memleket aleyhinde kullanmış. Olma! dolayısıyla mahkûm edersiniz. Fakat siz yine bir kanun vâzettiniz, siz esaslar koydunuz. Dediniz ki İstanbuldan çıkan fetvalar keenlemeyekündür. Ne için? Çünkü İstanbulun makamı iftasını, İstanbul Hükûmetinin mu-karreratını tanımayız dediniz. Çünkü İstanbul Hükûmeti İngiliz idarei örfiyesi altında bulunan bir memlekettir. O halde nasıl oluyor, padişah makamından tutunuzda makamı iftaya varıncıya kadar hakkı ihtiyar yoktur, dediğiniz halde mebuslar hakkında hiyanet tasavvur ediyorsunuz. Siz bu esasa inanıyor-sanız o İstanbula dahil olan onun içinde mevcut olan mebuslarınız da ihtiyarını az çok zayı etmiş bir vaziyettedir. İstanbul cebir ve kahir altına girmiş bir memlekettir. Kimse orada haizi hürriyet ve muhtariyet değildir. İstanbuldan çıkan mebus eğer mad-di surette hiyaneti vataniye töhmetini haiz ise me-

buluşun şerefi tamamiyle mahfuz tutulmak şartile onun şahsını kanunun önüne sevk ederiz, kendi mahkememizin önüne sevkederiz. Umuru adliyyeye ait olan encümenin huzuruna koyarız. Mahkeme teşkil ederiz. Kendisinin en şedit surette tecziyesini oradan talep ederiz. Fakat millet tarafından tevki edilmiş adamı nasıl olur da siz buraya yanınıza kabul etmezsiniz. Bir mebus namussuz mevkie konu luyorsa öldürmek daha eyidir. Tarafımızdan tarde-dilmiş ise kendisi dairei intihabiyesine karşı ne mevkiindedir. Manen öldürmek maddeten öldürmek demektir. Milletimizin muhtelif kısımları tarafından intihap edilmiş adamlarız. Hayatımız maddi, kat'i bir surette tebeyyün edinciye kadar mebusluğun şerefini taşır namuskâr adamlarız. Zıddı tebeyyün ettiği takdirde vazettiğimiz kanunla tecziye edersiniz. Taki üzerimizden memlekette tesisini deruhde ettiğimiz yeni tarzı idarenin aleyhinde bir cereyan hasıl olmasın. Sui tesir meydan bulmasın.

HAMDULLAH SUPHİ B. (Antalya) — Efendim, encümenlerde olan karara akalliyete itibaa mecbur olduğumuz için ben de imza koymuştum. Karar bu tarzda alınmamak merkezinde idi. Firar ettiğimiz gece İstanbulda, diyebilirim ki, firar kanallarının kapıları kapandı. Karakol kumandanlarını dinlemiyerek atladılar. O veçhile teşrif buyurdular. Bu ciheti hatırlatmak isterim. Kendilerine yolda tesadüf ettik. O jandarmalar karakol kumandanını bile dinlemiyorlar. Arzetmek istediğim malûmat bundan ibarettir.

TAKİ EF. (Sivas) — Millet tarafından intihap edildik. Kendilerinin sunu ve taksiri olmaksızın onları mes'ul ve muatep tutmaktan ziyade ben arkadaşlarıma geciktik diye nasıl bir sual irat edebilirim, bu caiz değildir. Biz onların ilhaki için çalışmak lazım gelirken onları bir takım kuyut ve şurut ile bağlamak insafsızlıktır.

Bunların kabulü için tas'ibat göstermek düşmanlarımızı memnun ve müstefit etmeğe sebep olabilir. Her halde bu kanunun mevkii müzakere vazedilmesini teklif ediyorum.

MUHİTTİN BAHA B. (Bursa) — Şimdiye kadar buraya teşrif etmiş mebusanı kıramın ne hukuku na, ne de başka bir şeyine tecavüz edeceğim. Sözlerim beden-i dilğe hamledilmem. Fakat ahiren İstanbuldan gelen ve bu kûrûlde ismini söylemek lüzumuna kail olmadığım bir zat, ölüm tehlikelerine maruz kalan bir zat İstanbuldaki mebusandan bir kısmının Ferit Paşa Hükûmetine temayül ettiğini iddia ediyor. Haricte yine bazıları vardır ki buraya gelen zevatı kıramın tayin edemeyeceği adette mebusanın

o cereyana kapıldığını söylüyor. Farzedelim ki bu doğru değildir. Onlardan yirmi yirmi beş kişi buraya gelipte bizi ifaat edecek değildir. Fakat bir mesele var ki efendim gayet mühimdir. Buraya gelmek esbabı mevcut değil mi idi ki şimdiye kadar gelmediler. Bu Meclis bir aşkı millî, bir aşkı vatan meclisidir. Buraya her kes tehlikeyi göze alarak koşa koşa ve vaktile geldi. İstanbulun bu zevk ve safalı zamanında orada bulunarak buraya koşmayanların bilâhare buraya gelmek için hak ve salâhiyetleri olmaz. Böyle bir iddiada bulunamazlar. Bizim maneviyatımız, bu heyeti muhteremenin (maneviyatı gittikçe yükselip) (1) dururken, gittikçe kınılmaz bir zinciri azim ve âmâl husule getirip dururken otuz kırk kadar zaifülirade adam gelsin. Bırakınız ki ben müsaadatta bulundum. Artakadılarım müttetikan hatta Hamdullah Suphi Bey de dahil olduğu halde diyorlar ki Meclis içerisinde beş altı kişi gayet şüphelidir. Bu beş, altı kişi buraya gelir ve işi bozarlarsa ve işi bozmak çok güç bir iş değildir efendiler (*Bozarlar, bozamazlar sesleri*). Hakikati söylemek lâzımdır. Bozarlar. 15 - 20 arkadaşın hatırını saymak için memleketi tehlikeye, âmali milliyemizi tehlikeye koymayalım ve buna da bizim salâhiyetimiz yoktur. Bu günden itibaren meclisimiz tamamdır. Kimse kabul edilmeyecektir demek lâzımdır. Bir aya kadar gelmiyenleri Meclis kabul etmeyecektir. diyebilirsiniz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Efendim, bendenizden evvel beyanı mütaalea eden tekmiil rüfekanın gayet kıymetli olan mütaaleatını takdir ederim. Bendeniz meseleyi daha basit görüyorum. Hiç bir vakitte millet tarafından mebus intihap edilen zevatın kadir ve kıymetlerini tenzil etmek, tenkis etmek taraftarı değiliz. Yalnız hallolunması lazım gelen ırak bir mesele var. İtiraf etmek lâzımdır ki bu güne kadar henüz Meclisi Âliye dahil olmanın ve fakat mebus sıfatını taşıyan bir takım adamlar İngilizlerin parasile milletin içerisine girip itsadata memur edilmişlerdir ve bunlardan bir çokları Meclisi Milliye değil, Büyük Millet Meclisine gelmek üzere değil vatanın şurasına burasına gidip masum milletimizi ifsada memur edilmişlerdir. Binaenaleyh bunlar sellamehüselâm gelip burada oturabilecekler mi? İçimize gelip oturduktan sonra mahpushaneye götürmek ister miyiz? (*İstemeyiz sesleri*) Mebus sıfatını haiz olarak gelen zat buraya dahil

(1)- Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

olur. Buraya dahil oduktan sonra mukadderatı millet ve memleketi eline alacaktır.

RAGİP B. (Kütahya) — Hilmi Bey, tebliğe ben memur idim. Paşa Hazretlerinin telgraflarını ben tebliğ ettim. Tebliğ edilmiyenler ise zan ve şüpheli duruyor, dediler. Bu telgratı bendenize teklif etmediler. Binaenaleyh tebligat yolile ifa edilmemiştir. Kanala, geçide gelince sizi bütün varlığınla temin ederim ki İstanbul'da hal bütün Binaenaleyh kanal hakkında o kadar çirkin rivayetler var idi ki İngilizler tel örgülerle örmüşler her geçen oraya düşüyormuş. El-yevm aç biillâç kimseler oradan çıkamıyormuş. Şöyle oluyormuş, böyle oluyormuş gibi sözler vardı. Başlarında bir nefer varmış. Çıkarmıyormuş. İşte bilmem, kapanlar varmış, müthiş rivayetler dönüyordu. (*Olva-kitte sadaları*) Şimdi daha ziyadedir. Çünkü o vakitki vaziyet ile şimdiki vaziyet arasında çok fark vardır. İstanbul'dan çıkmak meselesi çok müşkül idi.

İstanbul'da deveran eden rivayetlerden hiç birisinin asıl ve esası yokmuş. İkincisi efendiler bu kanunu yapmakla badema hiç bir mebus buraya gelmesin, demektir. Çünkü artık mebuslardan hiç birisi kendi şeref ve haysiyetini tecrübeye koymak istemez. Binaenaleyh böyle bir kanun yapmaktan ise Meclise girmek hakkından mahrumdur diye bir kanun yapmak daha eyi olur. Vaki bir kısım arkadaşlarımız buraya girmek şerefinden mahrum olacaktır, fakat Meclisin ahengi hakkında şüphe hasıl oluyor. İstanbul'dan gelecek üç beş mebus meclisin ahengini ihlâl ediyorlar gibi bu takım şüpheden Meclis vâreste olur.

MÜFİT EF. (Kırşehir) — Efendim, bendeniz hiç bir şahıs hakkında şakkı şefe etmiyeceğim ve edemiyeceğim. Çünkü eşhas hakkında söz söylemek esasen bizde memnudur. Ancak ortada amali millet var. Amali millete hizmet edecek zevat milletin sertacı iptihacıdır. Amali millete hizmet etmiyecek zevat bu günkü buhranı geçirdiğimiz devreler içinde milletin evlâdı olmak itibarile bir yeni rütbeye vasil olamaz. Hayatını bu milletin istiklâline hasretmiş olan efradı millet bu gün milleti burada toplamağa azmetmiş ve bu günden itibaren de her tarafa ilânatta bulunmuş ve bu ilânatı yaptığına kendisinde de kanaat hasıl olmuş, bundan dolayı bütün memalik Ankarada kendi mukadderatını tayin etmek ve düşmanların vuku bulan muhacematına set çekmek için bir Meclis hazırlamış ve o Meclise âzalarını intihap ederek göndermiş. Fakat buraya gelen Âzayı Kiram evvelce intihap olunan Âzayı Kiramın intihap kanu-

nundaki salâhiyetin fevkinde bir intihapla buraya gelmiştir ki meclisi idareler, müdafai hukuk cemiyetleri muntahibi sâniler dahil olduğu halde intihap olunmuş, vatani kurtarmak için ilk fırsatta burada isbatı vücut eden ve kabul hakkındaki teklif te öyle bir teklif idi ki : Sizin salâhiyetinizden fevkalâde olan salâhiyetten o mebuslara da vermek lâzımdır. Zira bunların salâhiyeti sizin salâhiyetinizden noksandır, buyrulmuştu ve heyeti muhteremede vekâleti mutlakasına binaen o arkadaşları içerisinde aldı ve o salâhiyeti de verdi. Yani o mebusu muhteremlerin kendi şahsiyetleri arkadaşlarımızın şahsiyetleri fevkinde muhteremdir. Çünkü onlar mücadele vataniye için her türlü tehlikeye karşı çıkmış, yolda ölmek, öldürülmek, tutulmak, götürülmek tehlikelerine rağmen buraya gelmiştir. Biz burada münakaşasında bulunduğumuz kanunla hiç bir şahsı nazarı itibara alduğumuz yoktur. Âmalı milliyeyi nazarı itibara alıyoruz. Buraya toplanmış ve evlât ayalini terk etmiş, her türlü işini gücünü milletin istihlâsı, Halifenin istihlâsı için terketmiştir. Biz açık kapı bırakıpta içimize bir şekil münafıkane ile girerek bu milletin istiklâlini öldürmek isteyenleri hiç bir zamanda içimize kabul edemeyiz. Söz sihribeyan gibidir. Bizi tesmim ederek fena maksatlarına vusul mümkün değil midir? Binaenaleyh bu imkân dünyada mevcut olduğu takdirde, karınca isede gayet büyük tanımak lâzımdır. O hasma karşı elimizde bir kuvvet koymalıyız. Gelecek arkadaşlarımıza bir zaman tahdit etmeliyiz. Falân zamana kadar gelirler, dahil olabilirlerse ve bu heyeti muhteremenin sülüsânı da onların vatanperverliğine kail olabilirlerse o suretle kabulünü teklif ediyorum. Müzakereye nihayet verilsin.

SÜLEYMAN SİRRI B. (Yozgat) — Pek muhterem Reisimiz Celâleddin Arif Bey teşriflerinde beyanatı âlilerinde Meclisin ne suretle dağılmağa mecbur olduğunu izah buyurdular. Sonra Paşa Hazretleri İstanbul'dan kaçıp gelebilecekler hakkında gösterilecek teşhîlatı keza Meclise irat buyurdular. Bununla beraber gelebilenler geldiler. Demîn refiki muhterememiz Şevket Bey buyurdular ki biz intihap ettiğimiz sıralarda heyeti temsiliyeden verilen talimata İstanbul'dan gelebilen mebuslar da dahil olmak şartile her livadan beş âza intihap edildik buyurdular. Gelebilen tabiri var idi. Gelebilecekler yok idi. Bu güne kadar aradan bu kadar zaman geçti, gelebilenler geldi. Gelemiyenler gelmedi. Şu halde bundan sonra gelebilecekleri de Meclise bırakmakta, Meclisin içerisindeki tesanüdü ihlâl için (açık kapı bırak-

mak tehlikesi) (1) vardır. Müfit Efendi buyurdular ki bir müddet tayini lâzımdır. Bu müddeti tayin ettiğimizi İngilizler haber alırlarsa içinize bu müddet zarfında her halde iltihak edecek adamlar gönderecekler. Meclisin inzibatını ihlâl için böyle adamlar göndermiyecekleri ne ile sabit? Maâmenki Meclis in'ikat edeli bir çok zaman geçti. Pek çok zevat ta gelmektedirler. On mayıstan sonra geleceklerin Meclise kabul olunmaması iktiza eder.

MEHMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarısahip) — Efendim, Paşa Hazretleri mühim bir noktayı Meclisin enzarına vazettiler. Bu hakikaten şayanı nazar, şayanı teemmül bir meseledir. Bu böyle olmakla beraber buna bir şekil düşünmek lâzım. Ben buna bir şekil düşünüyorum. Elbette İcra Vekilleri bu kabil eşhas hakkında bazı malûmatı haizdirler. Nitekim Paşa Hazretlerinin burada buyurmuş oldukları bu ifade böyle malûmatı haiz olduklarını gösteriyor. Bu kabil zevat mademki kendilerince malûmdur. (İsim söylenmez sadaları). Efendim; malûmdur demekten maksat zan ve şüphe vardır. O zevat hakkında buraya daha dahil olıncadan evvel Meclise bunların hakkındaki istidlâlât ve istihbaratını verir. Daha Meclise dahil olmadan evvel onun hakkında kuvvetli delâil varsa elbette Meclisi Âliniz, hakkında kanunu tatbik eder. Sonra bir kısım hakkında kabul etmemek bir tenakus teşkil eder. Bu pek garip olur. Biz bütün kararlarımızda bir vahdet göstermeliyiz. Zaten memleketimizi vahdet ve tesanüt ile kurtarıcağız. Bendeniz zannetmiyorum ki böyle beş on İngiliz parası ile satılmış, kokmuş vicdanlar bu Meclisin azim ve iman ve iradesini ihlâl edebilsin. (Eder sesleri). Kat'i-yen olamaz efendim. Beraeti zimmet asıldır. Her kes hakkında beraeti zimmet asıldır. Vatan hakkında da aynı şey varit olabilir; fiil mevkii sübute gelinceye kadar hepimizinde böyle düşünmemiz icap eder.

MAHMUT CELÂL B. (Saruhan) — İlk gelip huzurunuza çıkan arkadaşlardan birisi bendenizim. Fakat görüyorum ki mesele muhtelif cereyanlar aldı. Onun için gördüklerimi ve İstanbuldaki vaziyeti ve kanaati hususiyemi arz mecburiyeti hissettim. Maruzatıma iptidardan evvel mütavassıt bir şekli Heyeti Mühteremenize teklif edeceğim. Sureti kat'iyyede sülûsanı ekseriyet öne sürülüyor ve bunda ısrar ediyor. Bunun tehlikeli bir yol olduğuna kanjım. Meselâ İstanbuldan buraya gelmesini arzu ettiğimiz ma-

lûmatından, irfanından, kudretinden istifade için sırtımızda bile getirmeğe razı olduğumuz bazı zevat vardır, ki her hangi bir noktai nazar karşısında buradadır sülûsanı ekseriyeti kaybetmiş bulunurlar. Sülûsanı ekseriyet pek kudretli bir kayittir. Sonra bazı arkadaşlar diyorlar ki : Biz İstanbuldan gelecek zevat için bir müddet tayin edelim. Binaenaleyh o müddetin hitâmında kabul etmiyelim.

Bunu tatbika filen imkân yoktur. Muhtelif zevat ile temas eder bir arkadaşınızım. Yola çıkıncaya kadar bütün arkadaşlarımızın geçtiği kanaldan lâyikile haberdar değildim. Ve aynı zamanda İstanbulda açık ve serbest gezdiğim halde hiç bir şey olmadı. Şu halde benim ilk vazifem şahsımı sıyanet ve ondan sonra kaçmarın tarikını aramak idi. Ve sureti mutlakada eminim ki burada sizinle beraber çalışmak için can atan bir çok arkadaşlarımız sureti firarı ve tahlisi nefsi temin edemedikleri için bizzarure oturuyorlar. Ve bu gün o kanal da maalesef kapanmış bulunuyor. Malûmatından, zekâsından, irfanından sizin kadar emin olduğumuz arkadaşlar, lizaruretin orada oturan arkadaşlar bizim tayin ettiğimiz müddetin mürurunda gelmediği zaman; efendi biz seni istiyoruz, diyebilecek miyiz?.. İkinci sureti mutlakada her gelenin kabulü taraftarı da değilim. Zira Meclisi Mebusan burası gibi değildir. Orası muhtelif kanaat sahibi siyasi adamların merkezidir. Burası muayyen bir maksada doğru yürüyen zevatın mecmasıdır. (Kanaatı siyasiye burada caridir sesleri) Bilûmum fırka cereyanlarından âzade mütesanüt bir mahaldir, İstanbulda... (Fırkacılık yapma sesleri) Müsaade buyurun efendim, bendeniz fırkacılık dersini kimseden alacak değilim. Aynı zamanda şuna da eminim ki pek az kimseler, Meclisi Mebusana dahil olmuş muhtelif kanaat sahiplerinden pek az kimseler bizim takip ettiğimiz sâlim tarikte değildirler. Yalnız kendileri için samimi kanaattır. Belki telâkkiyat, belki ifsadat tahında müstetir, arkadaşımın tekrar ettiği İngiliz paralarıdır. Herne olursa olsun bizim burada takip ettiğimiz kanaati siyasiyeye muhalif kanaat besleyen mebuslar vardır. Şu halde onların seleme hüsselâm buraya gelipte sizi intihap eden münthepler beni de intihap ettiler, sizinle aynı safta bulunacağım dediği zaman bizim onu kabul etmemiz doğru değildir. Çünkü o namuskârlık değildir. Burada ki harekâtımız muayyen değildir. Doğrudan doğruya fikri âcizanemce bunu hey'eti icraiye'nin takdirine bırakmak lâzımdır. Ve hey'eti celilenizden ahzû kuvvet eden hey'eti icraiye elbette vesaiti istihbariyyeye maliktir. Ben, beni meclise takdim edecek bir makam,

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

bulacağım zannında idim. Veyahut salâhiyetler olan her hangi bir zat bu Saruhan mebusudur, arkadaşlar size takdim ediyorum denilecek zan ediyordum. Fakat benden kimse vesika istemedi ve elân sizinle beraber çalışıyorum. Kuvvei icraiye'nin İstanbuldan gelecek zevatı Hey'eti umumiyeye takdimini usul ittihaz ederek pek güzel hareket etmiş olunuz. Tarafeynin endişesi zail olmuş olur. İşte maruzatım bundan ibarettir.

HAMDULLAH SUPHÎ B. (Antalya) — Muhterem arkadaşlar, iki nevi mebus var. Birinci nevi mebus salâhiyeti fevkalâde ile gönderilmiş mebuslar, ikinci nevi mebuslar ise ucak cisimden soğuk cismin salâhiyet aldıkları gibi fevkalâde salâhiyeti olanlardan kendilerine biraz salâhiyet verilmiş. Meclis iki mütefavit dereceye ayrılıyor. Fevkalâde ve daha dün neviden olanlar... Bendeniz öyle zannediyorum ki aramızda bir zerre fark yok. Acaba fevkalâde kelimesi arkadaşlarımızın vazifesi noktai nazarından kendilerine hangi kabiliyetleri ihsas ediyor. Dükkânların üzerinde millî perükâr diye okursunuz. Rica ederim perükâr kelimesini kaldırırsanız perükâr saçınızı başka türlü mü kesecek... Arada hiç bir fark yoktur. Bu kahr altına düşmüş olsaydı her hangi bir sebeple Ankaraya salâhiyeti fevkalâdeyi haiz mebuslar denmiyecekti. Ondan sonra İstanbul bu vak'a'ya uğrayıp ta hükûmetimizi kaybetmiş olma'yı idik biz sizin kullandığınız salâhiyetleri haiz olmayacak mı idik. O halde efendim, intihap noktai nazarından teşkilâtı milliyeye reyini vermiş demek ne demektir. Arkadaşlar aynı adamlar diğer mebusları intihap ettikleri gibi.. (Yok yok her kes reyini vermiştir sesleri) Hakkı intihabı haiz olanlar teşkilâtı milliyeden olsunlar, belediye'den olsunlar reylerini vermişlerdir. O halde bu derece farkını biz İstanbuldan gelen arkadaşlarımız yeniden intihap edilmiş olan arkadaşlarımızdan rica ediyoruz. Bizim üzerimize yafta yapıştıran birinci, ikinci diye bizi ayırmışlardır. İkinci diyorlar ki aramıza bir kaç müfsit karıştırsa muhterem arkadaşlar bildiğimiz pek sarîh şeyler vardır. İmanın kuvveti zıt kanaatlara çarptığı zaman anlaşılır. Memleket meseleleri hakkında muayyen imanımız var ise bilfiil göstereyim. Yoksa bizi düşen zayıf ederler, bizi ihlâl ederler. Yaşı başı olan ve tecrübe görmüş bir adamla üç tane müfsit bir araya gelince zıt kanaatlara çarparak hakikat meydana çıkar. Bir tehlike yoktur efendim.

FERİT B. (Çorum) — O nazariyedir...

HAMDULLAH SUPHÎ B. (Devamla) — Bilhas- sa Paşa Hazretlerine cevap veriyorum. Heyet mevzu bahis olduğu zaman buradaki mütehasısların azlığından bahsediyorlardı. Falanca olsa idi, diye beyanı arzu ediyorlardı. Acaba diyebilir miyiz ki Anadolu'da teşkil etmek istediğimiz hükûmet noktai nazarından azamî derecede ihtisas adamlarından mürekkep diyebilir miyiz?..

Sonra, yine kendileri icra kuvvetinin başında olmak üzere muntakadan aldıkları haberler, mektepten gelen talebeler ve bir takım muharrirler yol bulamamaktan dolayı orada toplanmışlar duruyorlar. Bir takım mebuslar vardır ki bu yoldan gelmek imkânı bulamadıklarından dış yolları intihap etmişlerdir. İtalya tarıkını ve açık denizleri... O halde bir hülasa olmak üzere arz ediyorum. Namus hakkında şüphe etmek için elimizde delâli maddiyye olmayan hiç bir ferde karşı bir şeyde bulunamayız. Beraati zimmet asıldır. Paşa Hazretleriyle bizim noktai nazarımız arasında bir fark yoktur. Şüphesiz haberi en fazla alacak bir mevkide bulunuyorlar. En şedit surette tecziye edelim, fakat kapımızdan içeri giren bir arkadaşta dur, senin namusunu tecrübe edeceğiz, demeye salâhiyetimiz yoktur.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Bu madde kanuniyeyi yazanlar hakikaten çok düşülmüşlerdir. Ben İstanbul'a intihap edilen mebuslardanım. İstanbul'a gitmedim. Lâkin İstanbul'a giden mebusların bazıları teşvikle çok denaetler yaptılar. Ezcümle Malatyada da böyle oldu. Malatyaya gelen bir Binbaşı Türk-lük unvanile memleketi hercû merce buraktı. O hercû merc esnasında Vali Ali Galip, Halil Haramî iki şık üzerine hareket ettiler. Şıkkın birisi Vali Ali Galip Sıvasa ve askeri kumandanı Halil Haramî kürtleri iğva ile, İngilizlerin parasile Padişah oluyor. Padişah olmak için de bir mebus intihap ediyorlar. Ve bizim memleketimiz de iki mebus çıkıyor. Diyorlar ki heyeti teftişiyeniz tarafından müsaade buyrunuz Paşa hazretlerinin himmeti, fevkalâde'leri ve gayretleri ile bu memleketteki ifsadat ref edildi. Elimize verilen vesaita deniliyor ki «benim ve arkadaşım Hacı Mehmet efendinin mebusluğu hakkındaki mazbata'yı gayri kâfi gördüğümünden tavziha lüzum görüyorum, Malatyanın...» bu şerh şubat iki tarihinde veriliyor. Bu kanuna eşeddü lüzûm vardır. Evet hakikaten gelecek mebuslar evvel emirde heyeti icraiye tarafından hafi tahkikat icrasından sonra ellerindeki

mazbata Büyük Millet Meclisine veriliyor. Büyük Millet Meclisi hafi tahkikatta hiyaneti vataniye görmediği takdirde Meclis onu ya nısıf veya sülûsân ekseriyetle kabul eder. Ben bu fikirdeyim.

REİS — Takrirler okunacak. Refik Şevket B. ve rüfekasının takriri :

RİYASETİ ALİYEYE

Lâyiha Encümeni tarafından tanzim ve mevkii müzakereye vazolunan (Mebusların sureti kabulü hakkındaki teklifi kanuni) nin esbabı muhtelifi atıyeye binaen bilâ müzakere reddini talep ederiz :

Evvelâ — Umum mebusanın münthepleri birdir. Binaenaleyh her hangi bir mebusun kabulünü reye vazetmek müntheplere ademi itimat demektir. Daha doğrusu hakkı tevkili inkârdır.

Sâniyen — Gerek evvelce ve gerek bilâhare intihap olunan mebuslar arasında müsterek ve mütesanit duygu ve efkârın her tarafa izharile mükellef Meclisi Millimiz, bu şekilde bir tariki müzakere ihdasile mebuslar arasında bile istihsali maksat hususunda şüphe ve tereddüt bulunduğu kanaatini ilân eder bir vaziyete düşecektir. Bu ise pek büyük bir hatayı siyasi ve millidir.

Sâlisen — Neşir ve mevkii tatbika vazettiğimiz (Hiyaneti vataniye kanunu) bütün efradı millete ve hatta memleket dahilindeki ecnebilere bile şâmil ve nâfizdir. Bir taraftan hiyanetin sureti tecziyesine dair kanun vazetmiş ve bunu mevkii tatbika koymuş iken mebusan hakkında ayrıca tevehhüm âmiz bir kaide ve kanun vaz'ı Meclisin ciddiyet ve azametile mütenasip değildir.

Rabian — Büyük Millet Meclisi Âzaları, mukadema intihap edilen mebuslar ile teşriki mesai etmek üzere intihap olunmuşlardır. Meclisimizin bir kararla de bu cihet teyyüt etmiş iken şimdi Büyük Millet Meclisimizin âzasından olan zevat hakkında yeniden bir karar ittihazı hiç bir zaman muvafık olmaz.

Hâmisen — Eñ kat'i ve muhik desatirdendir ki bir mebusun sıfatı mebusiyeti, ancak ya müddeti içtimanın hitamı, ya Meclisin meşruan feshi, veya ceraimi malûmeyi irtikâbile müntezil olur. Bu kavait haricinde emsali namesbuk bir cihet ihdas ederek elde mevcut kavaninden azamî istifadeye kıyam eylememek, yarın buna mümasil daha bir çok tekalif karşısında bulunmayı icap ettiğinden, mezkûr teklifi kamunun haysiyet ve vekar ve hukuku Meclis na-

zarı dikkate alınarak bilâ müzakere reddini arz ve talep ederiz.

6 Mayıs 1336

Saruhan	Niğde	Niğde
Refik Şevket	Zeynel Abidin	Mustafa
Niğde	Niğde	Konya
Vehbi	Hilmi	Arif
Niğde	İzmir	Sinop
Hakkı	Mustafa	Hakkı Hami
	Erzurum	
	Hüseyin Avni	

REİS — Malûmu Âliniz bu esasa taallûk eder bir meseledir. Bunun için bunu sülûsan ekseriyetle...

REFİK ŞEVKET B. (Saruhan) — Takarrür etmiştir Reis Bey. Lâyiha Encümeni bu esasat daire-sinde bir çok işler görmüştür.

REİS — Bu ciheti Meclisi Âlinizin reyine vazederiz. Eğer sülûsan ekseriyeti kabul ederse...

REFİK ŞEVKET B. (Saruhan) — Kabul etmedik ki sülûsan ekseriyet mevzu bahis olsun...

REİS — Yani bu cihet varidi hatırdır. Bu cihet hakkında söz...

BİR MEBUS B. — Bir mebusu kabul edip etmemek ve sonra kanunu esasiyi Meclis kabul etmemesi de sülûsan ekseriyet... (Gürültüler)

MÜFİT EF. (Kırşehir) — Sülûsan ekseriyet aranması lâzımdır.

REİS — Efendim, demin okunan Refik Şevket Beyin takririni kabul edenler lütfen el kaldırsın... (El-ler kalktı). Ekseriyet yoktur.

Bu kanunun heyeti umumiyesi hakkında söylenen sözler bitti. Takrirleri okuyunuz.

RİYASETİ CELİLEYE

İstanbuldan gelecek mebus arkadaşlarımızın heyeti icraiye ile temaslarından sonra yine heyeti icraiyece Meclise takdim edilerek vazifeye iptidar ettirilmesi hususunun usul ittihazını teklif ederim.

Saruhan

Celâl

REİS — Efendim, bu takririni kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul olundu efendim.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ CELİLESİNE

Büyük Millet Meclisini teşkil eden âzaya mebusan tahsisatı misillü tahsisat itası lüzumunun reye vaz'ını teklif ederiz

Çorum	Diyarbakir	Afyon Karahisar
Fuat	Hacı Şükrü	Hulusi

REİS — Efendim, bu takriri kabul edenler el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ CELİLESİNE

Büyük Millet Meclisi Reisi ile heyeti icraiyye dahil olan vekillerin tahsisatının diğer mebusinin al-

dıkları tahsisatın aynı miktarında olmalarını teklif ederim.

Ankara 9 Mayıs 1336

Mustafa Kemal

REİS — Efendim, bu takriri kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul edildi.

Efendim, celâyeye nihayet veriyorum.

Üçüncü Celse

REİS — Celâleddin Arif B.

KÂTİPLER : Haydar B. (Kütahya), Muhittin Baha B. (Bursa)

3. — BEYANAT

1. — Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin vaziyeti askeriye ve siyasiye hakkında beyanati.

REİS — Efendim celseyi küşat ediyorum, söz Mustafa Kemal Paşa Hazretlerindir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Efendim, bir kaç gündür vaziyet hakkında arzı malûmat etmeğe vakit bulamamıştım. Bütün rüfekayı muhteremenin; içinde bulunduğumuz vakayie ait bazı malûmat ile tenvirini pek faydalı gördüğüm için şimdi muhtasaran arzı malûmat edeceğim. Maruzatım hakayika müstenittir.

Geçenlerde vaziyeti izah euerken demiştim ki: nisanın ikinci günü Arif B. müfrezesi, Çarşamba civarındaki usatı tedip ettikten sonra Mudurnuya gitmek emrini almıştı. Bu hususta icap eden tertibat daha evvel yapılmış ve kendisine tebliğ edilmiş idi. Fakat bu sırada Düzcede bir isyan çıktı ve Arif B. Çarşamba usatını tedip ettikten sonra, kendiliğinden verdiği bir kararla doğrudan doğruya bir gece yürüyüşle şimale doğru hareket etti ve iki mayıs günü Bolu civarına vasil oldu. İcra edilen müsademede Arif Bey muvaffak oldu; usatın elinde bir cebel topu vardı onu aldı, iki mitralyoz vardı onu da aldı. Boluyu işgal etmişti. Bu gece hareketi esnasında tabii ve muhtemel olan hususata karşı da tedabir ittihaz edilmişti. Çerkeşte, Yabanabatta gayet müdebbirane hareket ettiği için, Arif Bey Bolunun içinde kalmadı.

Boluya üç saat kadar bir mesafede ve cenup tarafında arkasını dağlara vererek intihap ettiği bir mevzide bulundu. Bizim İzmit havalisinde bulunan müfrezelerimiz ancak ayın beşinci günü hareket etmişlerdi. Arif Beyin Boluya dahil olması üzerine bu müfrezelerin bir an evvel Gerede istikametinde yürüyerek birleşmeleri lâzımdı. Bu esnada da Arif Bey müfrezesine taarruz vaki oldu. Muharebe 4 mayıs günü sabahdan akşama kadar devam etti. Bu müddet zarfında Arif Bey, mevziinin muhkem olması sayesinde mukavemet ve mukabele ile usatı mevziine yanaştırmadı, hücumlarını def ve tardeditti. Ancak Arif Beye imdat edecek kuvvetlerin vusulü daha iki üç güne mütevakkıf idi ve bunun için 4/5 mayıs akşamı gurubu şems ile Arif B. mevziinden cenubu şarkiye doğru çekildi. Çekildiği mahal Karadoğan denilen bir mevkidir. Buraya çekildiği zaman tamamen kabiliyeti taarruziyesini ve kuvvetini muhafaza etmiş bir halde bulunuyordu. Arif Beyin bu hareketten maksadı, Yabanabat ve Çerkeşten Gerede istikametine yürüyen Vasfi Bey isminde bir müfrezemiz vardı. Bu müfreme kumandanına Geredenin daha evvelce ifsat edilmiş olduğunu ve oraya takarrüpten temastan içtinap edilmesi lüzumunu anlatmak idi. Geredeliler böyle şarktan ve cenuptan kuvvetlerin gelmekte olduğunu görünce derhal telgraf muhaberatına başladılar ve kendülerinin işgal edilmiş olduklarını beyan eylediler ve bu kuvvetleri münci gibi telâkki ettiklerini söylediler. Vasfi Bey müfrezesi Gerede isti-

kametine hareket ve Geredeye iki üç saat bir mesafeye geldiği zaman, ki tabii emniyet tertibatı ile yürüyor, biraz daha mesafe tay ve katederek Geredeye yüz metre kadar yaklaşıncaya her taraftan tüfenkler atılmaya başlıyor. Bu sırada Memduh Efendi isminde zabıt rölü yapan biri geliyor ve usatın elinden kurtulmuş yirmi kadar nefer ve iki mitrelyozla geldiğini ve bir takım nümayişlere karşı aldanmamalarını ve orada intizarda bir müfreze olduğunu söylüyor. Biri geliyor ve hakikaten Vasfi Efendiyi ikna ediyor ve yanındakiler kaçıyor. Halbuki cenuptan da o istikamette bir müfreze gidiyordu, Yabanabattan... İkisi de Geredede birleşeceklerdi. Bu tarzda bir ricat olunca diğer müfreze yolda bulunuyordu.

Bu yolda bulunan müfreze, Yabanabat müfrezesini, Rüstü B. kumandasında idi, 7 mayıs günü Geredeye yaklaştığı zaman buna karşı da bir takım merasimi istikbaliye yaparlar, ve sağından, solundan ve arkasından ihata ederek bir iğfal hareketine uğrattırlar... Halbuki Arif B. müfrezesi Karadoğana gelmişti, oradan şarkı şimaliye hareket ederek Gerede civarında bu kuvvetle birleşecekti. Arif B. vaziyeti anlayınca Geredeye giriyor. Kendisini de ikna etmek istemişlerse de aldanmamış. Arif Beyin Geredeye muvasalatı anında diğer müfrezeler de ricata mecbur edilmiş bulunuyor. Arif B., bu vaziyette ve yalnız başına orada kalmamayı münasip görüyor ve bu gün Yabanabada gelmiştir. Geredeyi de isyana teşvik edenler yine Düzce ve Boludan geliyorlar, halkı tesmim ediyorlar ve halk için hakikati ne olduğunu anlamadan hemen silâha davranıyor ve ateş ediyor.

Bizim Mudurnuda da bir takım kuvvetlerimiz vardı. Mudurnunun şimali şarkisindeki Abat silsilesinde usatın yeniden toplanmakta olduğuna dair de, Mudurnu müfreze kumandanlığından telgraf geliyordu. Müfrezemizin kumandanı o istikamete keşif kolları göndermiş. Şimdiye kadar toplanan usatın miktarı iki yüz kadar olmakla beraber, maamafi, vaziyetim müdafaaya müsaittir diyor.

Malûmu âliniz bizim Geyvede de kuvvetlerimiz vardır. Yalnız Geyve Boğazı şimalinde Sabanca Boğazı açık kalıyordu. Keşif yapmak üzere o havaliye giden ufak tefek bazı müfrezeler usatla müsademe etmiş ve usat faik olduğu için Sabancayı elde bulundurmamak kabil olamıyarak orayı terk etmiştir. Demek oluyor ki bizim kuvvetlerimiz Safranbolu, Çerkeş, Yabanabat, Mudurnu ve Geyvede bulunmuş oluyor. Usatın ahaliyi tesmim etmek hususunda yegâne silâhı, arzettiğim gibi menfi propagandadır. Bir de

çok mevaitte bulunduğu için ufak tefek âsi kuvvetler meydana getirebiliyorlar. Meselâ bir at, yüz elli lira maaş, bir tüfenk gibi mevaidde bulunuyorlar. Fakat bütün bu mevaidde rağmen ortaya koydukları şey, azim binşey değildir.

Halbuki bizim noktai nazarlarımız tamamen sabit bulunuyor. Her halde Düzce ve Boluyu lüzumu derecede tedip edebilmek için ittihazı tedabire devam ediliyor.

Arif Bey müfrezesi Yabanabatta ifayı vazifeye hazırlanıyor. Yeni ve kâfi kuvvetlerimiz gelmiş ve icap eden noktalara yerleştirilmiştir.

Konya hakkında da bazı maruzatta bulunacağım. Tabii bilen arkadaşlarımızca tahattur olunurki Konyada ötedenberi ufak tefek hassasiyetler anlaşıyordu. Nihayet 5 mayıs günü Konyada dahili bir fesat cemiyetinin mevcudiyeti keşfolundu. Bunun üzerine bu cemiyeti fesadiyeye mensup olanların ileri gelenleri tevkif edilmeğe başlandı. Nihayet ertesi günü 6 mayıs 1336 da bu ileri gelenler kendilerini kurtarmak ve masum olan halkı da ifsat etmek üzere ve müsellâh olarak Konyada toplanmaya teşebbüs ettiler. Bir kısmı da Konya muhitine geldi ve Konyada dahi isyan oldu. Bittabi biz derhal o civarda bulunan kuvvetlerimizden miktarı kâfisini, şedit bir tehdit yapmak üzere Konyaya tahrik için emir verdik. Fakat orada bulunan kumandan, zaten Konyada bulunan-ufak bir kuvvetile cüret gösteren usatı silâhla defettikten sonra dahilde bulunanların kâf-fesini de, ileri gelenlerini de tenkil edebilecek bir vaziyet gösterebildi. Binaenaleyh tamamen orada bulunan isyan izale edilmiş ve müsebbipleri, ön ayak olanları da takip ve tevkif olunuyor ve bittabi Meclisi Âlinizin çıkardığı kanunun tatbikatı yapılacaktır.

Kilikya cephesindeki vaziyette de ufak bir tebedül olabildi. Pozantı muhasarası devam ediyor. Epice bir fransız kuvveti orasını muhasarada bulunduyor. 3 mayıs günü bu fransız kuvvetinin muhasarası defedildi. Oradaki kuvvetlerimizin yaptığı muharebe neticesinde Fransızlar muhasarayı refetmeğe ve hatta Cerablus istikametinde çekülmeğe mecbur olmuşlardır.

Bu gün Anteple doğrudan doğruya telgraf muhaberesi yaptık. Demin ismi okunan Kılıç Ali Bey de orada idi. Çekilen Fransızlar Ceraplusta zaten mevcut olan kuvvetlerinin yanlarına çekildiler ve oradan Urfaya doğru hareket eseri göstermişlerse de Sürüçte bulunan kuvvetlerimizin müsademesine tesadüf ederek orada kalmışlardır. Kilikya cephesinde başka fevkalâde bir hal yoktur. Bütün yeni vaziyet

bundan ibarettir. Vuku bulacak tebeddülâtı da ilk fırsatta arz ederim. Her halde vaziyetimiz gayet muhkemdir ve irşat ile mukabele ediliyor. Fakat her halde bu erbabı mefsedetî esaslı bir surette tedip etmek için de kat'î teşebbüsatta bulunuyoruz.

HAMDULLAH SUPHÎ B. (Antalya) — Paşa Hazretleri; Kafkasyadan alınan son malûmata dair de izahat lûtf buyurur musunuz?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamlı) — Kafkasyadan alınan son malûmat ajanslarla bir dereceye kadar aynen nesredilmektedir. Kafkasyanın son vaziyeti Malûmu Âliniz Kızıl Ordu namı altında hizmet eden islâm bolşevik ordusu Baküye girdikten sonra Ermenistan hududuna kadar gelmiş ve Ermenistana taarruz etmek üzere Karabağ civarında ve Gence havalisinde tahâşşüt etmektedir. Gürcistan, bir kısmı muhalif olduğu cihetle, kendilerine temas eden Rus kuvvetlerine karşı ufak tefek seferberlik yapmağa kıyam etmişler. Burada yine şimali garbiden gelen kuvvetler tahâşşüdünü yapmaktadır. En esaslı olarak en son safahat budur.

TUNALI HİLMÎ B. (Bolu) — Trakya hakkında malûmatınız var mı?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamlı) — Şarkî Trakya mı, Garbî Trakya mı?

TUNALI HİLMÎ B. (Bolu) — Her ikisi hakkında...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamlı) — Efendim, Şarkî Trakya'da en son vaziyet, orada bir heyeti merkeziye vardır : Trakya Paşaeli Heyeti Merkeziye... Onlar bir kongre yaptılar ve kongre neticesinde o heyeti merkeziyeye Trakyanın idaresini tevdi ettiler. Bu heyeti merkeziye, heyeti umûmiyesi itibarile buraya olan merbutiyetini muhafaza etmekle beraber kendi mukadderatını tabii İstanbula müracaat etmeksizin deruhde (etmiş bulunmaktadır.) (1) Orada bulunan kolordu kumandanı, tamamen bu heyete dahil ve Meclisimizde de yine oranın âzası olarak intihap edilmiştir.

Binaenaleyh bütün kuvayı askeriyesini oradaki heyeti merkeziye ile beraber temini mukadderat için tahsis etmiş bulunuyor. Takip ettikleri program tamamen bizim takip ettiğimiz programdır. Zaten ötedenberi Fransızların Trakya'yı kazanmak için bazı teşebbüslerde bulundukları anlaşılıyor. Hatta son zamanlarda Cafer Tayyar Beyi Françe Despere (Franchet d'Esperey) ile görüşmek üzere teminat verdikten sonra davet ettiler. Cafer Tayyar B. de İstanbula azimet ve avdetinde mufassal bir malûmat verdi. O

da orada görüşmüşler. Her halde onların kuvvei maneviyesini düşürecek tarzda bazı telkinatta bulundukları anlaşılıyor. Siz yalnız başlarında muhafazai mevcudiyet edersiniz, belki Garbî Trakya ile beraber olmak üzere harici bir idare tahtında yaşayabilirsiniz gibi bazı ilkaatta bulundukları his olunuyor. Fakat bunlara mukabil oradaki heyeti merkeziyenin ve kumandanının daima kararı, son zamana kadar mukavemet etmektir ve bizim de kendilerine vermiş olduğumuz talimat size faik kuvvetlerle taarruz edilse ve Trakya bütün zabtedilse yine onların mukarreratını kabul etmeğe mezun değilsiniz şeklindedir. Büyük Millet Meclisinin vereceği mukarrerat dahilinde bütün memleketin mukadderat ve talii halledileceğini ve her halde ya bütün memleketin mukadderatı kurtarılacağını veya kendilerinin yalnız başına bir şey yapamayacaklarını söyledik. Bu suretle de hareket ediyorlardı.

Garbî Trakya'da yine bir İslâm Meclisi, Kongresi içtima etti. Onlar da bir heyeti icraiye vücuda ber olmak üzere harici bir idare tahtında yaşayagettirdiler. Nevama Garbî Trakya'da bir islâm idaresi mevcuttur. Fransızlar da daima bunu tesahube çalışmaktadırlar.

(Aydın hakkında malûmat sadaları)

Refet Beyefendi, Aydın cephesi hakkında sureti umumiyede malûmat verirler. (Yeni bir hadise var mıdır sadaları) Yeni bir hadise yoktur. Yalnız İngilizler daima fena fena haberler çıkarıyorlar. İşittiğiniz zaman rica ederim bize sorunuz. Meselâ : Bizim Biga havalisinde muvaffak olduğumuz gün derhal bir havadis çıkardılar ki; Yunanlılar taarruz etti... Bunu gayet kat'î vesaitle bize isal ettiler. Hatta o kadar kat'î malûmat vermişlerdi ki inanmak lâzımdı. Fakat sonra hadisat gösterdi ki bu İngilizlerin plânıdır ve bizim kuvvetlerimizi cepheye merbut ve men-sup bırakmak içindir. Yunanlıların bu gün taarruz etmeleri lâzımdı. Fakat böyle bir taarruz vaki olmadı. İngilizler bizi birbirimize kırdırmak için, bunu istedikleri için, kendileri müstenib bulunuyorlar. Çünkü biz o zaman anlıyacağız ki hakikî düşmanlar; Yunanlılardır ve İngilizlerdir. Bu hakikatı millet nazarında, bhusus gafil olanların nazarında canlandırmak lâzımdır. Bu gün için başka fevkalâde bir şey yok.

MÜFİT EF. (Kırşehir) — Hariçten başka malûmatınız var mı?..

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamlı) — Geçen gün arz etmiştim. (Fransızlar tarafından ileri sürülen o) (2) madde üzerinde kendisile görüştük. Esa-

en o teklif ettiği hususu pek te menafiimize mu-
nafiik görmedik. Yalnız kendimize karşı dedik ki : Te-
feruatı hakkında şimdiden görüşmeğe lüzum görmü-
yoruz. Çünkü kendisi o kadar sahibi salâhiyet değıl-
di. Her halde biz her kesle anlaşmağa taraftar olan
insanlarız. Biz hiç kimse ile durup dururken müca-
dele, münakaşa etmek istemiyoruz, sulh taraftarıyız.
Binaenaleyh alelilâk söz verimizki yalnız Fransızlar-
la ve Kilikya meselesi hakkında değıl, bütün mu-
kadderatımız hakkında görüştüğten sonra icrayı mu-
karrerat etmek üzere bir heyet buraya gelsin de-
dik. O, bunu kabul etti, buradan bir telgraf verdi.
Eğer muvafakat ederlerse anlaşmayı teklif etti. Sahi-
bi salâhiyet ve Doke namında diğeri bir zat buraya
gelmek üzeredir. Bunların İstanbula çektikleri telgraf
alındı : Antalyaya muvasalât etmişler ve beraber bu-
raya geleceklerdir. Bu suretle Fransızlarla daha kat'i
müzakerat yapabiliriz ve belki de anlaşırız. (İnşaaallah
inşaaallah sedaları)

FUAT B. (Çorum) — Bendeniz bir kaç söz için
Heyeti Âliyenizi rahatsız edeceğim. Bir kaç gündün-
beri gûya İstanbul bizim ile anlaşmak istiyormuş.
Bu hususta malûmat verir misiniz?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efen-
dim, bundan dört beş gün evvel idi. Leon isminde
birisi, Çanakkale üzerinden bizi aramıştı. Bizi gün-
düz aradılar ve buldular. Biz de cevap verdik. Bizi
bulduktan ve burada olduğumuzu anladıktan sonra
dediler ki : Söyliyeceğimiz şeyler gayet mühimdir.
Onun için muhabereyi geceye talik edelim; ordu mer-
kezleri çekilsin. O gece görüşmediler. Fakat bir iki
gece sonra idi tekrar aradılar. Bu defa İzmir Valii
Sabıkı Nurettin Paşa imzasile bir telgraf geldi. Bu
telgrafnamede deniliyordu ki, ben iki arkadaşım-
la beraber, İstanbulun sizinle anlaşmasına tavassut et-
meği menafii vataniyeden addederim. Buradaki hü-
kûmet ve İngilizler buna muvafakat ettiler, sizin de
cevabı muvafakatınıza intizar ederiz diyorlardı.

Buna cevaben, hatta Fevzi Paşa Hazretlerinin
imzasile mukabele edildi. Çünkü onlar Heyeti Tem-
siliye Reisi filân diye yazmışlar. Buradaki vaziyeti
henüz bilmiyorlardı. Paşa Hazretleri dediler ki : He-
yeti Temsiliye Riyasetine keşide edilen telgrafı bit-
tesadüf ben gördüm. Bu adrese hitap etmeklikle anla-
şılıyor ki henüz siz dahili memleketteki vaziyeti ha-
kikiyeye itilâ peyda edememişsiniz. Onun için evve-
lâ vaziyeti izah edeyim, ondan sonra görüşürüz.

Bu münasebetle de dahili memlekette şu suretle
bir intihap yapıldığını ve Büyük Millet Meclisi te-

şekkül eylediğini ve şöyle bir heyeti icraiye bulundu-
ğunu ve Hiyaneti Vatariye Kanununun esas madde-
si bu olduğu, yani bütün icraatımız hakkında ne söy-
lenmek lâzımsa İstanbula hepsi söylendi ve anlatıl-
dı. Bu münasebetle hepsini söyledikten sonra dedik
ki, şimdi hangi makam, hangi makamlı görüşmek ist-
tiyorsa, hazırız. Ona cevaben yazdıkları bu telgraf-
nameyi yazan zevat şimdi burada değıldir. Bunu
buraktular gittiler, yarın saat onda size malûmat veri-
riz, dediler. Bu ilk müracaattan sonra tekrar müraca-
at ettiler. İkinci müracaatlarında yine Nurettin Paşa
diyorki; bu işe teşebbüs eden bir ben, bir de Yakup
Şevki ve Erkânı Harbiye Reisi Sanisi Kâzım paşa-
lardır. Fakat telgraf muhaberatile anlaşmak imkânı
olmadığından tarafımızdan sahibi salâhiyet bir heyeti
İstanbula gönderin görüşelim ve anlaşalım diyor.

Biz de cevaben dedik ki : Pek doğrudur. Hakika-
ten telgrafla anlaşmak mümkün değıldir. Fakat Mu-
danyaya geliniz ve ne vakit gelebileceğinizi bize bil-
diriniz. Bizim tarafımızdan da sahibi salâhiyet zevat
orada hazır bulunur. Bunun için Bursaya da icap eden
talimat verildi. Lâkin ondan sonra bir daha müraca-
at etmediler.

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Aceba hakikaten
Nurettin Paşa mı idi?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Evet
hakikaten Nureddin Paşa...

İstanbuldan yeni çıkmış olan arkadaşlarımızdan
birisinin verdiği malûmata göre; (kendisi İstanbuldan)
(1) çıkmadan evvel Nureddin Paşa ile görüşmüşler;
o arkadaşlar ihtimal İngilizleri anlamak ve Ferit Pa-
şanın mukavemet derecesini anlamak için o arka-
daşa ima etmişler. Onun için pek ziyade memuldur
ki doğrudan doğruya bu arkadaşlardır. Bizim için şa-
yanı dikkat olan cihet Ferit Paşa derhal anlaşmağa
yaklaşıyor, teklifimizi maalmemnuniye kabul ediyor...
Fakat bütün bu temayülât, daima bizim kuvvetli ol-
mamıza vabestedir ve tetkik olunursa bu müracaat,
Biga hadisesi neticeyi katiyeye isal' olduğu ve Arif
Beyin Boluya girdiği gün vaki olmuştur. (Evet sada-
ları) Biz ne kadar kuvvetli olursak bu müracaat o
kadar tevali edecektir.

Sonra İngilizlerin de bir müracaatı var. İngiliz-
ler daha evvel Balıkesire bir heyet göndermişler, ora-
da malûmu âliniz Şimal Cephesi Kumandanı Mira-
lay Kâzım B. vardır. İki üç kişilik bir İngiliz heyeti,
oradaki Kuvayi Milliye mümessillerile görüşmek iste-

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklen-
di. M. Ünver

mişler ve Kuvayi Milliye mümessillerinden bir iki zat gitmiş, bunlarla görüşmüş. Sordukları sualler : Arzunuz nedir? Talepleriniz nedir? Bunlar; bizim bildiğimiz cevapları vermişler. İstiklâlimizi, vatanımızın muhafazasını isteriz demişler; böyle katı şeyler söylemişlerdir. Sonra hangi hükûmete emniyet ve itimadınız vardır diye sormuşlar... Ankaradaki Büyük Millet Meclisi Hükûmeti hangi hükûmete itimat ederse, bugün milletin ve bizim itimat edeceğimiz hükûmet odur cevabını vermişler. Sonra bizlerle görüşmek imkânını sormuşlar, onlarda soralım demişler. Binnetice biz İstanbul'a gidelim orada görüştükten sonra tekrar buraya geliriz. Ondan sonra da Ankara ile görüşmemize siz delâlet ediniz demişler. Fakat henüz o heyet gelmedi. Tabii biz verdiğimiz talimatta dedik ki böyle kuvayi milliye mümessili falan yoktur. Bunlar bir daha geldiği zaman orada Reisi Hükûmet veyahut sahibi salâhiyet bir zat olduğu takdirde bizzat görüşür. Daha esaslı anlaşılmak isterlerse bizim ile görüşünüz dedik.

MAZHAR MÜFİT B. (Hakkari) — Süleyman Şefik Paşa hakkında malûmat?..

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Süleyman Şefik Paşa daha bir kaç gün evvel, biliyorsunuz; iki batarya top, iki büyük mitralyoz ve üç bölük piyade olmak üzere böyle bir teşkilât ve kıymetli kuvvetlerle İzmir'e geldi. Haberini almıştık. İkinci bir malûmat verildi : Bunda deniliyor ki : Süleyman Şefik Paşa bir treni mahsusla karadan İzmir'e gelmiştir. Maiyetindeki erkânı harbiyede sayılıyordu. Bundan bir malûmat almak, yalnız Bolu ve Düzce usatı ... bunu neşrediyorlar daima ... Süleyman Şefik Paşanın büyük kuvvetlerle İzmir'e gelip gelmediği tahakkuk etmemiştir. Dün akşam üzeri bir malûmat aldık. Bu gelen kuvvetler filhakika, topçu, mitralyoz ve piyadeden mürekkepmiş ve İzmir etrafında yapılan tel örgü haricinde bir ordugâh kurmuşlar. Fakat diğer taraftan bize malûmat verilmişti ki; askerleri ilk fırsatta bizim tarafa geçecekler. Biz tabii ihtiyaten yine müdebbirane bulunmak mecburiyetindeyiz. İngilizler bu kuvvetlerden şüphe etmiş, tüfenk ve topalarının kamalarını almışlar. Sonra malûmu âliniz tek mil Mektebi Tıbbiye talebeleri, Harbiye talebeleri hocalarile beraber hepsi buraya firar ediyorlar. Mektebi Tıbbiyeliler bayağı bir müfreze halinde Kandıraya vasıl olmuşlardır. Lâkin zannediyorum ki diğer zavallı harbiyeliler, henüz Çamlıcadan uzaklaşamadıkları sırada belki de kısmen tutulmuşlardır. Çünkü jandarmalar tarafından takibata düşer olmuşlardır.

Gelmiş olan jandarmalar, efrat ile beraber bir müfreze teşkil etmişler. Birisi; İzmir'in şimali şarkisinde, birisi de Adapazarının cenubuna karşı, birer mevzi işgal etmişler. Sonra Rüştü Bey namında bir zat, ki eskiden Bursadan firar etmiş bir zattır; jandarma binbaşısı... Ereğliden Kastamonuya verilen bir telgrafta bu Rüştü Beyin beş yüz kişilik bir kuvvetle Sakarya nehri civarında Melen denilen bir yerde emre âmade bulunduğunu ve talimat beklediğini bildiriyordu. Fakat biz daima şüpheli nazarla baktığımız için birden bire emir ve talimat vermedik. Daha ziyade tamiki tahkikat yapıyoruz.

EMİN B. (Bursa) — Şayanı itimattır Paşa Hazretleri!..

FERİT B. (İstanbul) — Diyarbakirde bulunmuştur.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim, başka daha ne varidi hatır oluyorsa söyleyiniz. Yeni vaziyeti ilk fırsatta arz ederim. (*Teşekkür ederiz sadaları*).

BİR MEBUS — Paşa Hazretleri Arabistan hakkında bir şey söylenmedi.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Arabistan hakkında verilmiş olan tafsilatı itmam edecek şeylerden sarfınazar edeceğim. Yalnız hakikaten mühim bir nokta var. Onu arz edebilirim. Suryelilerin muhtelif merkezlerden, bizimle ötedenberi anlaşmak istediklerini ve bazılarının anlaştıkları (daha evvelki konuşmamda arz etmiştim.) (1) Bu meyanda Emir Faysal da vardı. Bizzat, yani Hükûmet namına bizimle anlaşmak isteyen Emir Faysal bizimle daha evvel, temasa gelmeden evvel Hükûmeti Merkeziye ile de. Surye Sultanı olan zatın o zaman gönderdikleri bir murahhas vardı. O murahhasla görüşmüştük. Emir Faysal ve Hükûmeti ve kendisi tarafından tasdik edildikten sonra tekrar buraya sahibi salâhiyet zevatla gelmesini söyledik. (Anlaşma esasları kaleme alınmış, fakat) (2) imza vazolunmamış; nevarna bir müsvedde yapılmıştı. Evvelki gün Ma'rdinden verilen bir telgrafta o zat Iraklı Sıtkı Bey namında bir zat tekrar buraya gelmek üzere dün Mardinden hareket etmiştir. (*Çok iyi sadaları*). Efendim; başka bir soracağınız var mı? (*Teşekkür ederiz sesleri*).

REİS — Refet Beyefendi.

REFET B. (İstanbul) — Efendim, Aydın cephesinde yeni bir hâdise yok; sükûnet devam ediyor.

Onun için yeni vakayiden bahsedemiyecğim. En son haberlerde daima Aydınla. Tekmil cephe üzerinde bu gün sükûnet var.. Alelâde mitralyoz ateşleri, topçu ateşi, piyade ateşi, bunlar tabii hariptir. Bunlar her cephenin her zamanki eğlenceleridir. Yalnız Aydın cephesi hakkında mademki malûmat arzu buyuruluyor, o halde bir az mebdeinden bahsetmek mecburiyetinde kalacağım ve bir tarihçesini yapmak icap edecek. Bu cephe de bulunan ve cephe ile yakından alakadar olan zevat; muhterem arkadaşlarım, vakayii tamamiler bilir. Onun için ihtimalki maruzatım onlar için zait olabilir ve ihtimalki bazıları bu hususta pek malûmattar değildir ve belki alakadar olurlar, belki dinlemek isterler. Aydın cephesindeki tek mil kuvvet doğrudan doğruya milletin kalbinden, milletdaşlarının mümin olan kalbinden taşıp toplanan bir kuvvettir. Burada hiç bir sun'î el olmadı ve hiç bir sun'î el bunu yaratmadı. Türk unsuru ve İslâm kuvveti orada tek mil kabiliyetini kendi kendisine gösterdi.

Günün birinde, gecenin birinde hiç bir kimse bir şey beklemeyen, her kes evinde rahat rahat uyurken ve hatta dinsiz ve dini, imanı kuvvetli olmıyan insanların elile; zavallı müslümanlar evlerinde daha iyi, daha fazla uyumak (hayalinde iken) (3) hain ve yırtıcı bir kuvvet, öbür taraftan karanlık denizlerin içinden çıkıyor ve İzmirin rıhtımına atılıyor. Düşman ellerile birleşen bizim imanı hafif insanların elleri, rıhtım üzerindeki elektrikleri söndürüyor ve tek mil memleket karanlıklara boğuluyor. İşten haberdar bir kaç zavallı müslüman minarelere çıkarak halkı uyandırmak ve onların başına gelen felâketi anlatmak için Allahından istianeye başlıyor, tekbir ve tehlil sesleri yükseliyor... Zavallı insanlar neye uğradıklarını anlıyorlar ve her kes evinden çıkıyor. Silâhını kapalı bir tarafa koyuyor, çocuklarını kapalı analar, babalar hep bir tarafa koyuyor. Her kes fırlıyor ve tek mil bu kargaşalıklara yalnız bir ümit sesi geliyor : O zaman minarelerden aşağı doğru inen tekbir sesleri... Ve o tehlikeli anda Allahüekber sedaları halkı uyandırıyor. Fakat neye yarar ki zavallı halk daha evvel uyutulmuş ve ellerindeki silâhları alınmış; yalnız kalmıştı. O zaman evler basılıyor, kapılar kırılıyor. Tüfekler patlıyor. Zavallı müslümanlar her taraftan vaki olan mezbuhaneye hücumlara karşı bir müdafaa göstermeğe çalışırken ırzlarına geçiliyor, yavrular parçalanıyor. Analar yerlerde sürünüyor ve bu betbahtlık içerisinde ancak kurtulabilip te kalanlar yalnız göz yaşları dökebilecek bir halde kalıyor.

Bu dehşet; şehrin (her tarafına yayılıyor.) (4) Evvelâ sahipsiz kalar insanlar korkuyorlar. Fakat zulüm durmuyor, zulüm uyumuyor ve nihayet bunları da kasıp kavuruyor. O vakit tek mil müslümanların kalbinden yine bir defa Allahüekber tehlili yükseliyor.

Gayretülallah o zaman karşılarında diriliyor ve tek mil müslümanlar ortaya atılıyor. Bunların başında efendiler hiç bir sun'î el yok. Doğrudan doğruya kendisini kurtarmak isteyen, vatani ve dini kurtarmak isteyen, tarihi kurtarmak isteyen, bir kaç saf köylü elile bir hayat, bir Türklüğün hayatı meydana geliyor ve diyorlar ki - gittiğim zaman dinledim - efendi; kadir gecelerinde güzel güzel mevlûtlar dinlediğimiz mescitler hiç bir zaman hayvan abır olmasın; zararı yok biz ölelim, padişah esir olmasın zararı yok biz ölelim diyorlar ve bu azim ve iman ile ortaya atılan bir kaç kişi orada basit bir cephe teşkil ediyordu. Ben gittiğim zaman bu kuvvetin tamamiler birleşmiş olduğunu gördüm. Orada her keste bir azim ve iman vardı, her kes vatanını kurtarmak istiyordu. İhtimalki görüyorlardı. Memleketin bir köşesinde sahipsiz kalmışlar, kimsesiz kalmışlar, bir yardım ve ne de garbın karanlık kalbinden bir merhamet ümidi yok. Her şeyden ümitlerini kestikleri halde bu zavallılar yalnız Allahtan ümit bekliyorlar ve Allahın kendilerine emri ve hükmüyle kalpleri ümitle dolu olarak yaşıyorlar. Bunlar arasında orada kıymetli arkadaşım Demirci Efenin ismini burada takdirle yad etmeği bir vazife telâkki ederim. Bu saf insan kendisi gibi diğer saf kahramanlarla ortaya atılarak hakikaten pek büyük gayret, pek büyük himmet gösterirken hükûmeti merkeziye kendilerine unvan olmak üzere cani, şaki, hırsız gibi güzel güzel iltifat göndermekten hali kalmıyordu. Fakat bunlar azimlerini kırmadılar, daima müdafaa ettiler ve daima uğraştılar. Nihayet ben ki ancak o zaman yetişebildim; İstanbuldaki merkezi hükûmet düşman ve tek mil memleket bir vahdet gösterbilmişti. Her taraftan ufak tefek gelen cephaneye yarımdayla, zabıtlarla; kıymetli arkadaşlar teşkilâtı bünyeterek şimdiki halde doğrudan doğruya bir cephe; ilk iptidai şekilden çıkarak fakat tek mil saffet ve nezahetini muhafaza edebilecek vaziyeti almıştır. Bu gün orada taburlar var, toplar var, makineli tüfekler var. Bu gün orada bir harp cephesi var. Mem-

(1, 2, 3, 4) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

leketin, vatanın muhtelif yerlerinde bildiğimiz harp cephelerinden bir tanesi var. Fakat orada onların hepsinin fevkinde daha bir şey var; o da, ilk anda hissolunan azim, ilk anda duyulan ümit, ilk anda Allahtan beklenen yardım... Bunların en büyük kuvveti o.. Ve bu nezahet hâlâ muhafaza ediliyor. Bu zavallı insanlar orada yalnız başlarına memleketlerini müdafaa etmek ve düşmanın tecavüzatına karşı bir set olmak gayretini gösterdiler. Bu gün artık onların Heyeti umumiyesi son zamana kadar memleketlerini vatanlarını muhafaza edecek bir harika gösterecekler ve hatta belki vaziyet icap ettirirse son azim ve celâdetle belki düşmanı da oradan atacaktırlar. Onların da bekledikleri bir nokta vardır ki Allaha hamdolsun o da hâsıl oldu artık memlekette bir Aydın cephesi, bir Kilikya cephesi, bir Geyve cephesi, bir Kafkasya cephesi yok; yalnız bir vatan cephesi var. (Alkışlar) Bu güne intizaren orada çalışan kahramanların kalpleri bu vatan cephesinin tevhidile bir kat daha kuvvet buldu ve vatanın diğer aksamında hissettiklerimiz, kadar fesat ve delâlet hissedilmedi, fesat oraya girmedi ve giremeyecek. Fesada kapılanlar oraya gelsinler, oradan zulmün ne olduğunu onların ağzından işitsinler.

Ben eminim ki o zaman onlar da hiç bir fesat ko-parmazlar... Bu gün artık vatan meselesi, ümit ederim ki zaten heyeti umumiyemizce arzu eylediği derecede müdafaa-i milliye meselesi haline gelmiştir. O tarafın ağır olan yükü yalnız o tarafın üzerinde kalmayıp tekmil memleket için bir iman borcu bir din borcu olacak...

Efendiler son sözümü bitirmeden evvel o cepheyi teşkil eden, o cephe için çalışan ve o cephede yüksek karlı dağların üzerinde, engin Akdenizin incili sahillerinde uğraşan, çalışan, çarpışan Aydının; mamur ve feyiznâk toprağın evladlarını hürmetle yad etmeği bir vazife telâkki ediyorum. (Alkışlar) Cenabıhak onların şehitlerini rahmete mazhar etsin. Cenabıhak o Gazileri daima muvaffak etsin. (Amin sadaları) Süngülerini keskin etsin ve onları daima muvaffak bilhayır etsin.

Hakikaten şunu kemali fahr ile söylerim ki memleketin vahdeti, memleketin bu günkü azmi ve kuvveti ilk evvelâ oradan çıktı, oradan tecelli etti... (Alkışlar).

Kapanış Saati : 05.50

- Birinci cebede verilen ve okunmasına Nizâm kalmayan takrirler :

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ CELİLESİNE

Mevzubahs ve müzakere olan lâyiha kanuniyenin 10 mayıs 1336 tarihinden sonra geleceklerin Meclise kabul edilmemesi şeklinde tadilini teklif eylerim.

9 Mayıs 1336

Yozgat

Süleyman Sırrı

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ CELİLESİNE

Evvelce intihap olunan mebuslarımız da aynen bizim gibi millet tarafından intihap edilmiş, kendilerinin sunu ve takairleri olmaksızın bu kaza başlarına gelmiştir. Biz onların istihlâsı ve bize iltihakı için çalışmak lazım gelirken onların kabulü için kuyut ve

şurut vazetmemiz muvafık değildir. Onların kabulü için tasibat göstermek düşmanlarımızı memnun ve müstefit etmeğe sebep olabilir. Her halde bu kanunun mevkii müzakere vazedilmemesini teklif eylerim.

Sivas

Mustafa Taki

RİYASETİ CELİLEYE

Büyük Millet Meclisinin tarihi küşadından itibaren bir mah zarfında burada isbatı vücut cden mebuslar Meclise dahil olur. Bu müddetten sonra gelecekler kabul olunmaz ve müddetin hulûlüne kadar gelecekler Meclisin sülûsan ekseriyetile kabul olunur.

Derdesti müzakere olan maddenin balâdaki şekilde kabulünü teklif eylerim

9 Mayıs 1336

Kırşehir

Müfit

Kayseri

Sabit

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ
CELİLESİNE

Dersadette içtima eden mebusanı muhteremden felâhı vatan grupuna dahil olmak suretile hissiyatı vataniye ve mesleki hamiyetperveranesini izhar etmiş olan zevatın meclise kabullerini ve diğerleri haklarında kuvvei icraiye tarafından tetkikat ve tahkikat icrasından sonra ekseriyeti sülûsan ile kabulünü teklif eylerim.

9 Mayıs 1336

Çorum Mebusu
Sıddık

Davete İcabetle Büyük Millet Meclisine İltihak Etmemiş Bulunan Mebusanın Sureti Kabullerine Dair Kanun

1 — İstanbulun işgali üzerine daveti vakıya icabetle Ankarada Büyük Millet Meclisine iltihak etmemiş bulunan mebuslar badema Meclisin sülûsan ekseriyeti ârasile kabul olunurlar.

2 — Bu Kanun tarihi neşrinden itibaren meridir.

3 — Bu Kanunun icrayı ahkâmına Büyük Millet Meclisi memurdur.

Celâleddin Arif Hamdullah Suphi Besim Atalay
İzmit
Şırrı Yunus Nadi Şeyh Servet
Konya
Refik

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ
CELİLESİNE

Şimdiye kadar davete icabetle Büyük Millet Meclisine iltihak etmemiş olan mebuslar hakkındaki kanunun birinci maddesinin fıkrai ahiresinde muharrer (sülûsan ekseriyeti ârasile) ibaresinden itibaren (sülûsan ekseriyeti ârasile kabulünden sonra müzakereye iştirak ederler) suretinde tashih buyrulmasını teklif ederim.

9 Mayıs 1336

Çorum
Haşim

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

17 Mayıs 1336 (1920)

Müdderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	30	Heyeti İcraiyye salâhiyeti kâmile verilmesi hakkında takriri.	30
2. — EVRAKI VARİDE	30		
1. — Kırşehir Mebusu Müfit Efendinin; elviyei selâsede icap eden teşkilâtın kurulması için Heyeti İcraiyye salâhiyeti kâmile verilmesi hakkında takriri.	30	3. — BEYANAT	31
2. — Erzurum Mebusu Salâh Beyin; elviyei selâsede askeri ve mülki teşkilât kurulması için		1. — Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin; anavatana iltihak eden elviyei selâsede teşkilât yapılması için Hükûmete salâhiyet itâsına dair takrirler üzerinde ve vaziyeti umumîye hakkında beyanatı.	31:35

Cilt : 1

17 nci İhtisat - 2 nci Celse

ONYEDİNCİ İNİKAT

17 Mayıs 1336 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Açılma Saati : ~~Badezzeval~~ 3.10

REİS — Reisisâni Celâlettin Arif Bey

KÂTİPLER : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Efendim; celsei hafiyeyi açıyorum.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Onüçüncü İn'ikat

Dokuz Mayıs 1336 Salı

İkinci Celse

Reisisani Celâlettin Arif Beyefendinin tahtı riyasetlerinde, saat badezzeval 3.30'da in'ikat ederek; İstanbul'da bulunup Büyük Millet Meclisine iltihak etmemiş olan mebuslar hakkındaki kanun üzerinde görüşüldü ve İstanbul'dan gelecek mebusların heyeti icraiye ile temastan sonra yine heyeti icraiyece Meclise takdim olunarak vazifeye iptidar ettirilmeleri hakkındaki tahrir ile Büyük Millet Meclisini teşkil eden azaya mebusan misillü tahsisat itasına ve Bü-

yük Millet Meclisi Reisi ile Heyeti icraiyeeye dahi vekillere de mebusinin aldıkları tahsisatın aynı miktarında tahsisat itasına dair tahrirler kabul olundu ve celseye ara verildi.

Üçüncü Celse

Celâlettin Arif Beyefendinin tahtı riyasetlerinde inikat ederek; vaziyeti siyasiye ve askeriye hakkında Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin beyanâtı istima olunduktan sonra celsei hafiyeeye son verildi.

Reis	Kâtip	Kâtip
Celâlettin Arif	Kütahya	Bursa
	Haydar	Muhittin Baha

REİS — Zaptı sabık hakkında mütalâa var mı?
Zaptı sabıkı kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — EVRAKI VARİDE

1. — Kırşehir Mebusu Müfit Efendinin; elviyei selâsede icap eden teşkilâtın kurulması için Heyeti İcraiyeeye salâhiyeti kâmile verilmesi hakkında tahriri.

2. — Erzurum Mebusu Salih Beyin; elviyei selâsede askerî ve mülkî teşkilât kurulması için Heyeti İcraiyeeye salâhiyeti kâmile verilmesi hakkında tahriri.

REİS — Efendim iki tahrir var. İkisi de aynı mealdedir, okutuyorum.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ
CELİLESİNE

Elviyei selâsenın Büyük Millet Meclisine mebus izamı suretiyle anavetana iltihak etmeleri kavlen ve fiilen ve resmen sabit olmuş ve Meclisi Âlice de bu husus ihtiramla ve teşekkürlerle kabul edilmiştir. Eczayi vatandan mahdû bulunan mahalli mezkûr için Heyeti İcraiyece icap eden teşkilâtın yapılması vuku bulacak her türlü taarruzlara karşı muhafaza ve

müdafaatın icrası şer'an ve kanunen elzem olduğundan Heyeti Müşarileyhaya bu bapta salâhiyeti kâmile verilmesini teklif ederim.

17 Mayıs 1336

Kırşehir Mebusu
Müfit

RİYASETİ CELİLEYE

Rus tahakkümünden ecnebi desaisinden, ermeni mezaliminden lûtfü hak ve azmi millileri sayesinde kurtulmuş olan Elviyei selâse müslümanları hakkın-da icap eden teşkilâtı mülki ve askerî hususlarının muhitin kabiliyeti fitriye ve nezahetleri dairesinde tatbiki için İcra Vekillerine salâhiyeti kâmile verilmesini teklif ve istirham ediyorum.

Erzurum Mebusu
Salih

REİS — Efendim, bu tahrirleri kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Müttefikan kabul edilmiştir.

3. — BEYANAT

1. — *Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin; anavatanı iltihak eden elviyei selâsede teşkilât yapılması için Hükûmete salâhiyet itasına dair takrirler üzerinde ve vaziyeti umûmiye hakkında beyanatı.*

REİS — Söz Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin. Buyurun efendim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Efendim, beş, altı gündenberi cereyan eden ahvali dahiliyeyi sıra ile arzedeceğim.

Son verdiğim malûmatta Arif Bey kumandasında bir müfrezemizin Yabanabada geldiğini ve oradaki kuvayı saire ile birleştiğini arzetmiştim. Bundan dört beş gün evvel Arif Bey bir kazaya uğradı. İhtimalki işitmişsinizdir. Kendisi Yabanabatta çadırında yatarken öldürülmüştür. Şimdiye kadar yaptığımız tahkikat neticesinde sarîh noktaya iktiran edemedi. Bunun ya dahilden veya hariçten vukuuna dair kat'î bir emmare elde edemedik. Bazıları diyorlar ki kendisinin şedidüttabı ve harekât esnasında maiyetine biraz tazyikatta bulunmuş olması gibi sebeplerle, doğrudan doğruya, kendi etrafında bulunanlardan bu kazanın sadır olabileceğine ihtimal veriyorlar. Fakat yine bazı malûmat vardır ki bunun yakınına sokulan kimseler tesmim etmiş ve bu suretle vak'a husule gelmiştir. Her halde sarîh ve kat'î bir malûmat yoktur. Maamafih tāmiki tahkikat olunuyor efendim.

Arif Beyin bu ziyaile oradaki vaziyetimizde hiç bir tebeddül hasıl olmamıştır. Zaten kuvvetler vardır. Yine oradadır. Yalnız Arif Beyin doğrudan doğruya kendi şahsına merbut olan ve şuradan buradan aldığı efradın kimi memleketine gitmek istemiş ve kimi teessüründen dolayı artık orada kalamıyacağını beyan etmiştir. Biz de bunlara ayrı ayrı muamele yaptık. Bazılarını terhis ettik. Bazılarını başka yerlere gönderdik.

Yine biliyorsunuz ki Mudurnuda, Düzce cenubunda, Bolu cenubu garbisinde bizim müfrezemiz vardı. Yalnız o kadarını arzetmiştim. Fakat sureti umûmiyede Bolu ve Düzceye karşı ittihaz etmekte olduğumuz daha vasi tedabiri askeriye tafsil etmemiştim. Bu tafsilâtta arzedeceğim şudur ki Mudurnuya biz miktarı kâfi kuvvetler tahşit etmekle istigal ediyorduk. Orada yalnız ufak bir müfrezemiz vardı. Anlaşılan Düzce isyanı ve onların müsevvikleri orada bazı tahşidat yapılmakta olduğunu his etmiş olacaktı ki bunun üzerine on üç mayısta öğleden sonra Mudurnu müfrezesine şimalden gelen bir takım

usat, o civarda bulunan köylüleri dahi tazyik ve tehdit ile beraberlerinde almak suretile müfrezeye taarruz ettiler. Muharebe o gün akşama kadar devam etti. Gece devam etti. Henüz cenuptan geçmekte olan kuvvetler iltihak etmemiştir. On dördüncü günde bu müfreze orada yalnız kaldı ve yalnız başına müdafaa etti. O günü de kazandık. Yapılan bir mukabil taarruz neticesinde mağlup oldular, perişan bir surette dağıldılar. Rica ettiler. Bu ricat eden usatı gündüz süvari ile bir yere kadar takip ettik. Gece dahi takibe devam olundu. Gece takip icra eden piyade müfrezeleri - Abat silsilesi vardır Mudurnu civarında - Abat silsilesinin cenup versanlarında tekrar müsademe şiddetli ve ciddi olarak başladı. Bunu müteakip Mudurnudan gelen takviye kıtaatının yaptığı tazyik ve taarruz neticesinde usat tekrar mağlup oldular ve perişan bir surette bir kısmı şimale, bir kısmı garbe ricat etti. Binaenaleyh muhaberatin neticesi bu gün bu suretle hitam bulmuştur. Tabii oradaki kuvvetlerimiz yalnız Abat silsilesine hâkim olmakla iktifa ettiler. Geride gelmekte olan kuvvetlerimiz vardı.

Aynı tarihte on üç mayısta Geyve boğazı şimalinde bir vukuat oldu efendim. Son alınan malûmata göre Anzavur bu cihete geçmişti. Adapazarı, Hamidiye, Kemaliye Kumbaşı namındaki köylerde beraberinde bulundurduğu 400 - 500 kadar usatı ve bir top ile Geyve boğazının şarkı şimalisinde bulunan sırtlara - bizim kuvvetlerimiz vardı - Boğazköy civarında 10 - 16 gecesinde bir baskın yapmış ve oradaki sırtları işgal etmiştir. Dün 16 mayısta tarafımızdan yapılan mukabil taarruzda Anzavurun burada bulunan kuvvetleri mağlup oldu ve heyeti umumiyesile tekrar şimale ve eski yerlerine ricat etti. Binaenaleyh usatın gerek Geyve boğazında ve gerek Mudurnu istikametinde yapmak istedikleri hareket bu suretle akim bırakılmıştır ve bizim daha müessir harekâtımız için yapmış olduğumuz plânı bozmağa muvaffak olamadılar. Biz yine tertibatımızı ikmal etmekte devam ediyoruz.

Bunlarla meşgul olduğumuz sırada Yenihanda da bir vak'a oldu. Yenihan biliyorsunuz ki Sivasın şimalindedir. Eski müteahhitlerden Nazım namında birisi meşhur eşkiyadan Kara Mustafa ve bir de katil Samim namile meşhur bir adam bunlar Yenihan, Zile ve o civardaki ahaliyi ifsat ile istigale başlamışlar. Bunun neticesi olarak aynı tarihte yine Kaman civa-

rında bir takım halk toplanmışlar - ki 400 - 500 kişi kadar miktarları vardır - Yenihan merkezinde toplanmışlar. Sivas vilâyetine bir ültimatın vermişler. Bu ültimatında diyorlar ki; Siz Padışahla muharebe ediyorsunuz. Bundan sarfnazar ediniz ve bizden çok vergi alacaksınız, asker alacaksınız gibi sözler söylemişler ve bir çok tehdidatta bulunmuşlardır. Anlaşıyor ki halkın bir kısmı anlamadan bu işe iştirak ediyor. Bir kısmı cebir ve tazyik ile iştirak ediyor.

Tedabiri askeriye neticesi olmak üzere zaten anlamıyarak toplanmış olan halk bu tedabir neticesinde dağılmışlar ve Nazım ile Kara Mustafanın çapulculuk yaptığını kendileri de görmüşlerdir. Bu suretle Yenihanda tahaddüs eden vak'a bu gün için bertaraf edilmiş bulunuyor. Fakat sebeplerini ve sairesini takip ile iştigal ediyoruz. Bu Yenihan vak'ası haber verildiği gün Aziziyyede de bir içtima olduğunu haber aldık. Fakat bunun mahiyeti anlaşıldı. Hiç bir güne hareketle alakası olmayan şahsı bir takım münaferetten dolayı bir kaç kişinin bir araya geldiği bildirilmiştir. Hakikî olarak bir vak'a yoktur.

Efendim; biliyorsunuz ki Konyada da ufak tefek bazı vakayi olmuştu. Orada bulunan kumandan takibat yaptırdı. İcap edenler tevkif etti. Bütün icraatı henüz tahkik mahiyetinde idi. Evvelki gün yeni bir hadise olmuş. O da şehir dahilinde silâh sesi duyulmuş ve mahbushanede bulunan mevkufin bir birine silâh istimal etmiş ve asker de bunlara karşı silâh istimaline mecbur olmuş. Bütün bu gürültü neticesinde ciddi bir vak'a yok. Her halde henüz gerek merkezi Konyada ve gerek muhîtatında teşvikan vaki olan bir vak'adan sonra orada vali ve kumandan olan zat idarei örfiye ilân etmeğe mecbur olmuş ve 15 mayıs tarihindenberi Konyada idarei örfiye ilân edilmiştir.

Antep'te yeni ve mühim bir vak'a yoktur. Biliyorsunuz ki orada da muharebeler olmaktadır ve son bir muvaffakiyetimiz vardır. Ondan sonra yeni bir malûmat olmadı. Dün on altıda bir Fransız tayyaresi Antep afakında uçtuktan sonra Ceraphus istikametine gitmiştir.

Fransızlarla alakası olduğu için diğer bir ufak vak'adan bahsedeyim. İstanbulca Zonguldak müstakil liva haline ifrâğ edilmek istenilmiş ve daha evvelce tarafımızdan idareten müstakil liva yapılmış ve kaymakam da mutasarrıflık vazifesine tayin edilmişti ve

kendisine emir verilmişti ki İstanbuldan bir mutasarrıf gelirse mümâmaat ediniz. Son aldığımız malûmatla İstanbuldan Kadri Bey isiminde bir adam gelmiş ve doğrudan doğruya Fransız karargâhına gitmiş ve mutasarrıflık vazifesini orada deruhde etmiş. Bittabi biz henüz Zonguldakın üzerinde müesser olmak için iştigal etmiyoruz. Fakat Zonguldakın dahil ve harice karşı işgalini tanzim etmek istiyoruz. Zonguldakın kaza veya mutasarrıf merkezini dahilî naklini yazdık. Geçenlerde vuku bulan maruzatında Fransızlarla münasebetimizi arzettiğimiz. Buraya bir heyet, sahibi aalâhiyet bir heyet gelecekti. Şimdiye kadar cereyan eden muhaberatla İstanbuldan Binbaşı (Labor) isiminde bir zat buraya gelecekti. Bursaya geldi. Oradan verdiği telgrafta diyor ki; Antalyaya çıkacak bir heyetle Eskişehirde birleşmek üzere iltihak emrini aldım. Müsaade ediniz seyyahatına ... Bittabi müsaade edilmişti. İkinci bir telgrafta diyor ki : Hareket edeceğim sırada yeni talimat almak üzere İstanbul'a avdetim bildirildi. On ikide de bu heyet Antalyaya çıkmamıştır. Yalnız bu esnada (Ceneral Goro) dan - Sur-yeye mümesili olan bir zattır - bilvasıta bir telgraf geldi, beyanı itizar ediyordu. Ceneral Döke'den bu gün aldığımız bir telgrafta heyetin Antalyaya muvasalatına intizar ettiğini yazıyor.

Trakya'dan da geçenlerde bahsetmiştik ve en son heyeti celilenize arzettiğim vaziyet şu idi zannedirim : Evvelâ Şarkı Trakyanın vaziyeti coğrafyası itibarile müşkülâtla hareket etmek mülâhazatı dermeyan ediliyordu ve bütün bu mülâhazatta bir de Fransız işgalâtı vardı. Her halde yalnız başlarına münafazai mevcudiyet edilemeyecektir. Fransız mandası talep edelim, muvafık olur mu diye düşünülmüyordu. Fransız mandasına girmek yine neticesi Yunanlılara verilmek olacağından o muhabereden sonra Edirne'de iki yüz kırk kişiden ibaret olmak üzere bir kongre yapıldı. Bu kongrenin verdiği en son mukarreratta sureti kat'iyede muhafazai mevcudiyet etmek ve Yunanlılara karşı müdafaaı kabul etmekten ibarettir. Gerek bu heyetten ve gerek kumandanlarından aldığımız en son telgrafta bu kararın pek kat'î olduğunu ve bütün Trakya'da bulunan kolorduca da esbabı müdafaaıya tevessül edildiğini yazıyordu.

Sonra Sanremo müzakeratının hitam bulduğu tabii mesmuu âlîlenizdir.

Türkiye sulhu hakkındaki partamemide İstanbuldan gönderilen heyete tebliğ edildiğini ve bir aya

kadar cevap verilmek üzere mezuniyet verildiğini iğnemiş olacaksınız. Bizim de malûmatımız vardır. Mukarrerat henüz negrolunmadı. Yalnız bize sureti hususiyede gelen malûmatla bir def'a Trakyanın Çatalca hattına kadar Yunanlılara itaa vardı. İzmirin Yunanlılara verilmesi, şarktan bir kum arazinin Trabzonun şarkına kadar olan arazinin ermenilere terki vardır. Bir de İstanbul boğazları hakkında Londra mukarreratının tatbiki takarrür ettiği bildiriliyordu ve zannederim ki esas metinde de bunlar vardır. Bizim gördüğümüz suretlerle...

MUSTAFA TAKİ EFENDİ (Sivas) — Şark hududu nerelere kadardır?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Şark hududunda deniliyor ki Trabzonun şarkına kadar Ermenistana...

Efendim; şark hakkında en son aldığım malûmatla eski malûmatımızı tebdil edecek kadar büyük bir şey yoktur. Gürcistan malûm, vuku bulan taarruza karşı seferberliğini yapmakla meşgul ve hudut üzerinde bulunan bir köprüye şarktan gelmiş olan kuvvetler hücum ediyor, taarruz ediyor, Gürcüler de bu köprüyü tahribe mecbur oluyorlardı. Karabağda kuvvetler tahşüt ediyordu. Bu kuvvetlerin Ermenistana taarruzu ihtimali vardır. Kat'î malûmatımız yoktur. Bunun da sebebi biz doğrudan doğruya malûmat alabiliyorduk. Son günlerde anlaşıyor ki İngilizler buna bir az mani oluyorlar. Onun için ancak Odesadan ve Sivastopol'dan malûmat alabiliyoruz ve bu malûmat da bir hafta teahhür ediyor.

NEBİL EFENDİ (Karahisar Sahip) — Aydın hakkında bir şey var mı, sulh-konferansınca?..

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — İzmir Yunanlılara terk olunacaktır, demişler. Yunanlılar İzmir şimal cephesinde bir kaç gün evvel bir taarruz yaptılar, ki 10 mayıs 1336 zannederim, muvaffak olmadılar. Biliyorsunuz zannederim.

Şark hakkında yeni bir malûmat yoktur. Yalnız Batumdaki İslâm Cemiyeti âzasından Mehmet Edip, Ahmet Akif, Mahmut Celâl Efendiler mensup oldukları cemiyetler namına Büyük Millet Meclisi ile temas etmek üzere 13 mayısta Samsuna geldiler ve 15 mart 1336 da verdikleri malûmat çok bir şey değil. Yalnız Batumdaki tezahürata karşı İngilizlerin hiç bir harekette bulunmadığını bildiriyorlar. Yalnız burada şayanı dikkat bir iki şey var.

Gürcülerle Ermenilerin ekseriyet itibarile bolşeviklere mütemayil iken İngilizlerden bazı menafi istih-sal etmek için şimdilik muarız vaziyet gösterdiklerine dairdir. Vaki Gürcülerin bolşeviklere mütemayil olduğuna dair, hatta bir ittifakname yaptıklarına dair malûmat vardır. Fakat bunu mevzuik telâkki etmiyoruz. Bunu daha çok haber olarak telâkki ediyoruz. Ondan dolayı uzun uzadıya bundan bahsetmek istemem. Yalnız fikir itibarile şunu arz etmek isterim ki Gürcülerin yaptığı söylenen ittifak bittabi azami derecede Gürcistan menafine aittir. Meselâ bizim elviyei selâsemizi dahi memleketimizden ayırmak tasavvurundadırlar. İngilizler böyle işaa ediyorlar. Gürcülerin bizden evvel bolşeviklerle ittifak yapmaları bizim aleyhimize olabilir. Başka bir arzunuz var mı efendim?

BİR MEBUS B. — Suriyeden birisi geliyor demistiniz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Suriye'den birisi geliyor, yoldadır. (1)

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) — Azerbaycan tarafından bize bir müracaat var mı?..

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Efendim bizim bidayettenberi Kafkasya dahilinde bir takım adamlarımız vardır ve oraya gitmiş olan zevata verilen salâhiyetlere göre Azerbaycanlıların bizim noktai nazarıımız dahilinde bizimle tevhide mesai etmelerinin temini kendilerine havale edilmişti. Son aldığımız bir malûmat vardır, ki (belki 15 günlük bir malûmatdır) (2) bu malûmatla Azerbaycan - Türkiye ittifakı tasdik edilmiştir ibaresi vardır. Fakat bittabi nasıl şerait mevzu bahis olmuştur, ona dair tafsîlât olmadığı için arzetmiyorum. Azerbaycan Hükûmetinin teşriki meselesini temin etmek lehimize dir.

BİR MEBUS B. — Bozantı elân sukut etmedi mi?

MÜFİT EFENDİ (Kırşehir) — Mudanyada bir işitma olacaktı, ondan bir şey çıkmadı mı?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Hayır çıkmadı efendim.

HAŞİM B. (Çorum) — Paşa Hazretleri, Ermenilerin Bolşeviklerle ittifakı bizim aleyhimize olur. Biz onlardan evvel itilâf etsek acaba mümkün değil mi? Bolşeviklerle ittifak etsek olmaz mı?

(1,2.) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Efendim, ben yetişemedim. Fakat Meclisi Âliniz burada okunmuş olan bir takrirle heyeti icraiye bir dereceye kadar salâhiyet verdi. (Elviyei selâseye dair sesleri) (Salâhiyeti her hususta teşmil ederiz sesleri.)

EMİN B. (Bursa) — Maahaza teşmil ederiz.

SABRÎ B. (Bolu) — Kuvvei icraiye iyiden iyiye tahkikatını icra ve kanaatini izah eder. Heyetin intihapkerdesi olan heyeti icraiye tetkikat icra eder, kanaatim budur, der.

REİS — Efendim, muhavere şeklinde olmasın.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Her halde şarkta yapacağımız icraatı ve harekâtı bir defa kendimiz vicdanımıza ve aklımıza karşı esbabı kat'iyeye iktiran ettirebildiğimizi görülmüştür. Bunu gördükten sonra Heyeti Umumiyenize arzeder ve ondan sonra (bir karara varırız.) (1) Kendimiz de hiç bir şeye kanaat hâsıl olmadıkça bir işe başlayamayız ve zaten bundan evvel makasadı milîyetimizin temin ve istihsalı için her türlü teşebbüsata tevessül etmemiz için salâhiyeti heyeti icraiye bahş buyurmuştunuz. Biz o salâhiyete istinaden tabii her tarafta teşebbüsatta bulunmaktayız. Ancak bu teşebbüsatin fiil haline, ifrağı için tarihe karşı, millete karşı çok düşünmek mecburiyetindeyiz ve bu düşünceler son icraatın takarrübünü anlattığı zaman zannediyorum ki Heyeti Âliyenizde icap eden kanaat ve itimad hâsıl olacaktır.

MUSTAFA EFENDİ (Antalya) — Mudurnu bahs buyurdunuz. Gerede ve Çerkeşte vaziyet nasıldır. Ahalinin harekâtı nasıldır?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Malûmu Âliniz Gerede de bir kısım halk tamamıyla Düzce'den gelenlerle tevhidî mesai etmiş ve çok fenalığı da dokundu. Geredenin geçen arzettiği. Çerkeş üzerinden gelen bir müfrezemiz cenup-tan Yabanabata gelen bir müfrezemiz iğfal edilmişti ve tekrar yerlerine avdete mecbur oldular. Bundan sonra biz Geredeyi yakmak, yıkmak, vurmak istemedik. Çünkü her halde iğfal edildiğine kani idik. Binaenaleyh Gerede üzerine yürümekten sarfınazar ettik. Yalnız Çerkeşte ve Yabanabatta harekete müheyya olmak üzere kuvvetlerimiz vardır. Asıl tedbiri iktiza eden Düzce olduğuna kani bulunuyoruz. Binaenaleyh oraya karşı harekette bulunacağız. Ondan sonra tekrar Geredeliler biz asi vaziyette bulunmak istiyoruz derlerse bittabi onun da icabına bakarız.

NAZIM B. (Tokat) — Konyadaki icraat nedir?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Efendim, bu icabatı kanuniyesine tevfiikan yapılmıştır. Malûmu Âliniz vali orada gördüğü lüzum üzerine Dahiliye Nezaretine müracaat etmiş. İcabatı kanuniye ne ise buna tevessül etmiştir.

DR. MAZHAR B. (Aydın) — Arif Beyin öldürüldüğü havadisinden sonra bir çok fena şayialar Meclisin içine yayılıyor. Hilâfı merzi bir çok katli nüfusa ve yağmaya teşebbüs olunuyor deniyor ve olunduğu ahali arasında şayia halinde deveran ediyor. Bu hakikat mıdır, hakikat ise pek fena tesirler bırakması tabii olan bu husus hakkında Heyeti Âli-yeleri tedabir ittihaz etmiş midir?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Arif Bey öldükten sonra buyurduğunuz gibi bazı yerlerde usatın bazı köyleri yaktığı ve bazı yerlerde tedibat yaptığı doğrudur. Bu tedibat ve tenkilâtta ifratkârane hareket ettiğine dair malûmat vardır. Yalnız halk tarafından bize vuku bulmuş bir şikâyet yoktur. Bu malûmatı kendi adamlarımız marifetile alıyoruz. Buna karşı yaptığımız tedbir kumandanları ve askeri sureti katiyede böyle şedit taz-yikattan menediyoruz. Buna kat'iyen muhalif bulunuyoruz. Tehdit ile vaziyet alıyoruz. Beri taraftan (âsiler, bir taraftan da biz vurur) (2) işte bu halkı şaşılatmaktan başka bir şeye yaramaz. Yalnız müsebbiplerini bulup kanuna tevfiikan hareket etmek doğru olabilir. Alelîhâk halkı zarardide etmemek lâzımdır. Kumandanların bu hususa nazarı dikkatlerini celbediyoruz. Bu gibi harekâtın tekrarına mani olmak lüzumu şüphesizdir.

MUSTAFA B. (Karahisar Şarki) — Bendeniz memleketten gelirken bir çok kaza ve sancaklara uğradım. Şimdi temas ettiğim bazı zevatın arzularına nazaran İstanbul ile uyuşmanın bir çaresi bulunmadıkça bu çatal kazık yere batmaz. İstanbulla uyuşmanın çaresine bakmak lâzımdır. Lütfediniz efendim. Bizim İstanbulla ihtilâfımız ne derecede cereyan ettiğine vakıf değilim. Binaenaleyh bendeniz arzu ediyorum ki bu babta itilâf için heyeti icraiyece bir teşebbüs var mıdır, yok mudur, veyahut bunun zamanı geçmiş midir? Bunu lûtfen izah buyurunuz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Zannederim ki bu zihniyete göre bizim is-

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklenmiştir. M. Ünver

tanbulda muarefede bulunduğumuz bir makam, bir hükûmet yoktur. İstanbulda bulunan hükûmet bütün mukaddesat ve bütün makamat düşmanın tahtı istilâsına düşmüştür. Binaenaleyh İstanbulla anlaşmak demek İstanbuldan düşmanları taretmek demektir. Anlaşacak, anlaşmıyacak bir şey yoktur.

REİS — Efendim, malûmu Âliniz Zati Şahane-ye bir arıza vardır. Orada Meclisimiz hakikat hali

Zati Şahaneye arzetti. Âlemi islâma bir takım beyanname vardır. (Bunu anlamayanlar, anlamak istemeyenlerdir.) (2)

Bir çeyrek saat teneffüs edilmek üzere celsei ha-fiyyeye hitam veriyorum.

Kapanma Saati : 3.50

(2) Esas zabıttan alınarak eklendi. M. Ünver

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

29 Mayıs 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa	Sayfa
1. — ZAPTİ SABIK HULÂSASI	38	di ile Fevzi ve Mustafa Kemal Paşa Hazeratının
2. — İSTİZAH	38	vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahiliye hakkında beya-
1. — İstizah tahriri münasebetyle İsmet Beyefen-		natları. 38.

Cilt : 2

21 nci in'ikat - 2 nci, 3 nci ve 4 nci celseler

YİRMİBİRİNCİ İN'İKAT

9 Mayıs 1336 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Açılma Saati : 2.50 (Z. S.)

REİS : Mustafa Kemal Paşa Hazretleri

KÂTİPLER : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Celseyi açıyorum.

Zaptı sabık hulâsası var, okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Onyedinci İn'ikat

17 Mayıs 1336 Pazartesi

İkinci Celse

Reisi sâni Celâleddin Arif Beyefendinin tahtı ri-yasetlerinde, badezaval saat 3.10'da, in'ikat ederek; Anavatana iltihak eden elviyei selâsede teşkilât yapılması hususunda hükûmete salâhiyet itasına dair Kırşehir Mebusu Müfit ve Erzurum Mebusu Salih beylerin takrirleri okunup kabul olunduktan sonra;

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin ahvali siyasiye ve dahiliye hakkındaki beyan ve sualleri cevaplandırdı ve celsei hafiyeye son verildi.

Reis	Kâtip	Kâtip
Celâleddin Arıf	Kütahya	
	Haydar	

REİS — Zabtı sabık hakkında mütalâa var mı?.. Zabtı sabıkı kabul edenler... Kabul etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — İSTİZAH

1. — *Vaziyeti askeriye, siyasiye ve hariciye hakkında istizah takriri.*

REİS — Söz, Erkânı Harbiyei Umumiye Vekili İsmet Beyefendinin. Buyurun efendim.

İSMET B. (Erkânı Harbiyei Umumiye Vekili) (Edirne) (1) — Efendiler; vaziyeti siyasiye ve askeriyemizi bu gün size izah etmek istiyoruz. Vaziyeti siyasiye itibarile içinde bulunduğumuz vaziyeti siyasiyemizin en bariz delili İstanbuldan istihbar edilen sulh projesidir. Bu proje uzun müddet ince ince düşünülmüş ve yirminci asırda bir milletin siyaseten ve iktisaden bütün mevcudiyeti ile nasıl imha edilebileceğini gösterir bir vesikadır. İngiliz projesi diyebileceğimiz bu vesikada düşmanlarımız evvelâ memleketin hudutlarını her taraftan, bütün memaliki islâmiyeden tecrit etmişlerdir. Şarktan ilerliyen Ermenistan, garptan Yunanistan, aşağıdan, cenuptan İngiltere ve Fransa gerek Araplarla ve gerek Kafkas ve Rumeli-de kalan milletlerle bütün ittisalimizi siyaseten kesmek istemişlerdir. Diğer taraftan, şimdiye kadar bü-

tün milletlerin tanıdığı ve kendi devlet adamlarının bütün devletlere söyledikleri esaslara tamamen mugayir olarak bir çok memleketlerimizi sarahaten işgal etmişlerdir. İzmir. Urfa, Ayıntap, İstanbul, Adana, Maraş işgali ve ilâh. Bunların adı projedir ve «muvakkat» dır diye ifade olunmuştur. Fakat bunlar Mısır ve Tunus işgali gibi muvakkattir. Muvakkat namı altında daha diğer bir takım işgaller hazırlamışlardır. Mıntakai nüfuz namı altında ve jandarma tensikatı şeklinde memleketin diğer bir kısmını yeniden taksim etmişlerdir. İtalyanlara Antal-ya sahilinden Koyayı da ihtiva eden bir muntaka, Fransızlara 5 vilâyetimizi ihtiva eden diğer bir muntaka, İngilizlere de bir başka muntaka. Bunun için diyorlarki, jandarma tensik olunacak ve bunun içinde ecnebi zabitan şu nisbette olacaktır. Yani yüzde on-beş nisbetinde ecnebi zabitleri bulunacak. Adanaya jandarma teşkilâtını ve akalliyetlerin hukukunu muhafaza şekli altında girmişlerdi. Maraş, Aynıtap bütün köylerimizi yakmış olan bu canavarlar bu defa da Sıvasa, Diyarbekire ve diğer yerlere geleceklerdir. Proje, memleketin doğrudan doğruya işgali mu

(1) İsmet İnönü.

vakkat namı altında siyaseten paylaşılmasıdır. Böylece işgal edilecek olan arazideki müslüman ahalinin servetçe, dince, milliyetçe mahvolması için de ayrıca hazırlıklar yapılmıştır. Kapitülasyonlar harpten evvel müstefit olmayan bütün anasıra teşmil edilmiştir. Yani Ermenilere, Rumlara dahi şamildir. Maliye ve adliyelerimiz murakabe altında bulunacaktır. Akalliyetler şikâyet etmek için doğrudan doğruya mümessillere müracaat edebileceklerdir. İslâm olanlar ise dahilde ve hariçte doğrudan doğruya esir tanınacaklardır. Bir müddet geçecek mekteplerimizde ne okunacağını, mahkemelerimizde islâm hukukunun nasıl temin edileceğini Ermeni ve Rum tercümanları İngiliz, Fransız, İtalyan zabitleri tayin edeceklerdir. Bundan başka bu gün gerek ordu namı altında ve gerekse ahalimizin elinde silâh olarak ne varsa cümlesinin alınması ve âtiyen bu memlekete silâh ve cephaneye olarak hiç bir şey girmemesi için de esaslı tedabir almayı düşünmüşlerdir. Binaenaleyh vaziyeti siyasiyemize dair Garplıların şimdiye kadar yaldızla, ima ile söyledikleri bütün sözlerin sarahaten maskesi atılmış ve bütün açıkları ile muhtelif safahata ayrılarak ortaya dökülmüştür. Şu halde memleketin büyüklüğü, münevverleri muhtelif şekiller altında ifade olunan bu projelerin, muahedelerin ayrı ayrı imha olduğunu iyice tasavvur etmek ve anlamak mecburiyetinde bulunuyoruz. İngiliz projesi denilen bu proje her birerlerimiz tarafından bütün teferruatıyla tetkik olunmalı ve bütün vatandaşlarımızı ayrı ayrı talim edilmelidir. Tehlikeyi ve aleyhimizde tasvum olunan gaddarlığı ve en ufak bir insaf ve hayatı bize çok gördüklerini en âciz köylümüze anlatmalı ve mekteplerde okumaya yeni başlayan çocuklarımıza ayrı ayrı öğretmeliyiz. Bilmelidirler ki bizi Rumlara, Ermenilere esir etmek istiyorlar ve yalnız müslümanlarla sâkin olan, ecnebilere hiç kimsenin hissesi olmayan köylerimizde bile giyecek hırkamız ve yiyecek gıdamızı talep ediyorlar. Eğer tehlike bizim anladığımız gibi bu kadar vazih bir surette memleketin her tarafında anlaşılırsa, hiç şüphe etmem ki, bizi her türlü hukuktan mahrum etmek için bu kadar caniyane bir kasta karşı mutlaka mukavemet ve isyan edilecektir.

Bu mukavemet ve isyan kuvveti memleketimizi kurtarmak için ve kuvvetle ümit ettiğimiz selâmete en kestirme yoldan emniyetle varmak için istinat ettiğimiz en sağlam bir kuvvettir. Böyle müthiş bir plan karşısında bulunduğumuzu her birimiz yüreklerimizde ayrı ayrı duymalıyız ve her birimiz bütün muhitemizde yetişmiş ve yetişecek çocuklarımıza telkin et-

meliyiz ve kuvvetle, isyanla bu planı bertaraf etmek mecburiyetinde bulunduğumuzu anlamalı ve anlatmalıyız etendiler. Bu projeyi tatbik etmek için düşmanlarımızın elinde bir takım kuvvetler ve doğrudan doğruya silâh kuvvetleri vardır. Bu kuvvetlerden birincisi Şarkta Ermeni kuvveti, Garpta Yunan Ordusu; İstanbul, Adana, Maraş, Urfa mıntakalarında tahşit edilmiş olan İngiliz ve Fransız kuvvetleridir. Bu projeyi vücuda getirmeye memur edilen Ermeni kuvveti üç zayıf fırkadan ibarettir. Bu kuvvet gerek Kafkasyada gerek başka yerlerde İslâm anasıyla mahsur ve muhattır ve yukarıdan gelen içtimai sele karşı, bolşeviklerin mütemadiyen dünya inkilâbını vücuda getirmek için yaptıkları akına karşı şaşırmış ve âciz bir haldedir. Bu kuvvet yani itilâf projesini bize tatbik ettirmek isteyen Ermeni ordusu böyle bir kuvveti haiz olmak şöyle dursun her gün etrafını ihata etmiş İslâm kuvvetlerinin taarruzlarının tehdidi karşısındadır. Orada, iman sahibi, azim sahibi olan o muhitte bizzat silâhıyla, kuvvetiyle, hem taarruz ve hem tedafüi mukavemet edecek kuvvetimiz vardır. Binaenaleyh imha politikasını Şarkta tatbik ettirecek bir kuvvet yoktur.

Garpta tatbik ettirecek Yunan ordusuna gelince; Yunan ordusu bu gün işgal etmek istediği yerlerde bütün kuvvetlerini ortaya dökmüş bir vaziyettedir. Bir milletin bir kısım arazisini işgal etmek kâfi değildir. O milletin iradesine galebe etmek ve o milleti teslime icbar eylemek lâzımdır. Yunan ordusu bütün ortaya döküldükten sonra bizim irademize galebe etmek şöyle dursun o henüz bizim irademizin başladığı noktada bulunuyor. Binaenaleyh Yunan ordusu harekâtı taarruziyesini tevsi edecek bir hedef istihlal ve o hedefi ıskat ile bizi teslime icbar edecek bir vaziyette değildir.

Varmak istediğim, izah etmek istediğim netice şudur ki; bütün kuvvetini sarf etmiş olan Yunan ordusu bize aman dedirtmek için yeni bir vasıtaya malik değildir. Bundan sonra işleyecek zamanlar hep bizim lehimizde cereyan edecektir. Düveli itilâfiyenin tahşit ettiği kuvvetler, ki bu gün Adana ve Urfa havalisinde bulunuyor. Bu kuvvetler biraz sonra izah edeceğim veçhile bugün bize aman demişlerdir. Bu kuvvetler Urfayı, Maraşı işgal etmişler ve daha büyük bir mıntakaya ayak basmışlardı ve bulundukları yerlerde emin bir surette yerleşmek şöyle dursun daha büyük istilâ mıntakaları tayin ediyorlardı. Fakat bu kuvvet de, biraz sonra izah edeceğim veçhile, bu projeyi kabul ettirecek mahiyette değildir. İstanbuldaki İngiliz kuvveti ise kendisinin

istihdaf ettiği Boğazlar ve İstanbul hududu içinde, müttefiklerine karşı olsun, bize karşı olsun asgari fedakârlıkla tutunabilmek için muhafazai mevki etmekle meşguldür. Rumelide bulunan kuvvetlerimiz ise Yunan ordusuna ve müttefiklerine karşı daha gayri müsait bir vaziyettedirler. Bunların ana vatandan ittisali denizlerle katolunmuştur ve her taraftan düşman muhacematına karşı münferit bir vaziyette bulunuyorlar. Bununla beraber Rumelideki vatandaşlarımız ve ordularımız daha büyük, daha kuvvetli bir azim göstermişler ve seferberlik ilân etmişlerdir. Sarahaten bütün efradı millet silâha sarılmıştır. (Allah muvaffak etsin sedaları) Ne kadar silâhları ve cephaneleri varsa kâffesini mevkii istimale koymuşlardır.

Binaenaleyh onlar açık bir vaziyette olarak gelecek Yunan ordusunu silâhla karşılayacaklarını bütün dünyaya ilân etmişlerdir. Muvaffakiyetten Cenabı Hakkın tevrikaundan ümit arız. Ancak hiç şüphe etmediğimiz nokta Rumeide ve her yerde namusuyla sayılmış olan silâhımız bu kere de icabı namusu ifa edecektir. Rumelide netice ne olursa olsun bize teklif olunan imha projesini kabul ettirebilmek, arzi teslimiyete mecbur olmaya mütevakkıftır. Biz ana vatan olan Anadolu'da, selâmet ve emniyetle neticeye varacağını ümit ettiğimiz harekâtın nihayetinde Rumeli de Anadolu ile beraber mevzu bahis olacak ve Rumeli topraklarımızın hayatı temin olunacaktır. (İnşallah sesleri)

Efendiler; Ermeni ve Yunan kuvvetlerinden ve bugün mevcut olan Fransız ve İngiliz kuvvetlerinden maada düveli itilâfiyenin elinde başka kuvvetler yoktur diye bir ifade serdetmiyorum. Düveli itilâfiyenin memleketlerinde daha büyük orduları ve teşkilâtları vardır. Fakat bugün buraya tahsis ettikleri kuvvetlerin azlığı ve bizim aleyhimizdeki projeyi yalnız Ermeni ve Yunan ordularından bekledikleri, kuvvetli esbap ve istihbarata müstenittir. Birincisi; Fransız ve İngiliz milletlerine Türk milletinin imhası için madeten gösterilecek bir menfaat yoktur. Bu proje hırsı istilâ ile, hırsı tağallüp ile zevk alan rüesanın projeleridir. Uzun bir harpten sonra yeniden zevk için, bir milleti diğer millete boğazlatmak suretiyle Fransız ve İngiliz milletinden kan istemek kolay bir şey değildir. Bununla beraber milletler büyük ordular göndermeyeceklerini her hal ve hareketleriyle ispat etmekle beraber, gönderebileceklerini farzetsek bile, Anadolumuz ve dağlarımız kolay istilâ olunacak, yüz bin, iki yüz bin, beş yüz bin kişi ile bir ayda, beş

ayda bir ucundan girilecek öbür ucundan çıkılacak yerler değildir. Allah bizim dağlarımızı tepelerine çıkılma dünyaya karşı serbest, hür teneffüs edelim diye yaratmıştır. Bir millete esareti kabul ettirmek için milyonlarca kuvvet, senelerce vakit, milyarlarca servet sarfetmek lâzımdır.

Bunu biz kendimiz uzak vilâyetlerimizde ve meselâ Yemen ve sairede uzun müddet tecrübe ettik. Vesaiti bol olan milletler meselâ, İngilizler Transvalda, Moranjda, Fransızlar bütün müstemlekâta tecrübe ettiler. Bütün bu tecrübeler minelezel esir olan milletlere de yapılmıştır. Şimdi tecrübe edecekleri milletler minelezel hür olan milletlerdir. Eğer biz bizi imha etmek isteyenlere, bir kaç milyon askere ve uzun zamana ve bir çok mala, bir çok servete lüzum olduğunu ispat ettiğimiz gün hayatımızı, halen ve istikbalen temin etmiş olacağımız gibi bize bakan bütün islâm milletler de hayatlarını temin etmiş olacaklardır.

Esas mesele, ispat etmek mecburiyetindeyiz ki İstanbul'da oturup ve yahut her hangi bir telgraf merkezine oturup bütün memlekete telgraf çekmek ve bütün memlekette İngiliz, Fransız ve İtalyanlara karşı aman teslim olduk cevabını almak ihtimali olmasın. Bütün memleketi istilâ ettikten sonra bir tek dağ başı kalacak olursa o tek dağ başına da ayrıca kuvvet göndermek lâzım olduğuna düşmanlarımızı ikna etmeliyiz. Fransızlara karşı muharebe ediyoruz. Halk köylerinde toplanmıştır. Bidayette başladığımız zaman bir çok yerlerde bizlere Fransızlar, tanklar, makineli tüfekler, toplarla ve ilah yürürler. Cephe zannettikleri yerlerden bir çok ateşler açarlar ve giderler. Bin kişi on bin kişilik bir kuvvet iki günlük yol gider, gittikçe toplanır, ne ardı vardır ne arkası vardır. Şimdiye kadar hep böyle tecrübe edilmiştir üç gün evvel hepsi gitmişlerdir. Cephe zannettiler. Bir yere ateş ettiler. Bizimkiler hepsini tepelediler. Şimdi Adana ile Pozantı, bunlar alelâde iki günlük yollarımızdır.

Efendiler; İstanbul'dan ve yahut bir sahilden başlayarak memleketin bütün dağları üzerine çıkmak kolay değildir. Bütün dağlarının üzerine çıkmak için milyonlar lâzımdır. Yalnız havf ve dehşete düşerek herhangi bir mahal ve cephenin el dokunulmamış yerlerini el dokunulmadan kendilerine teslim edemeyeceğimizi düşmanlarımıza bildirmeliyiz.

Binaenaleyh şayet Avrupa, milletlerinin menfaati olmayan ve bizce ümit edilmeyen harekâta vasi mikyasta tevessül etmeyi isterlerse onu da emniyete kalp

ile, serinkanlılıkla karşılaşmaya hazırız. Her tarafı (Kerbela) yapacağız. Memleketin her karış toprağını ayrı ayrı müdafaa ve her yerin ayrı ayrı zaptolunmak lâzım geldiğini ispat edeceğiz.

Sonra efendiler; düşmanlarımızın elinde bize havf ve dehşet vermek için tayyare vesaire gibi bir çok vesaitte vardır. Fakat şimdiye kadar hiçbir memleket tayyare ile zaptolunmadı ve hem de olunmayacaktır. Yalnız alışmayan bir memleket, havada tayyareyi ilk defa gören bir halk, ürkerler. İhtimal ki düşmanlarımız bunu da yapacaklardır. Şimdiye kadar tayyare hücumu yapmamalarının sebebi sözünde veya atiyen propagandasındaki tesiri izale ettirmemek içindir. Onlar bizi Afrikalılar gibi cahil ve ürkek bir millet zannediyorlar ve o kuvveti şimdiden sarfetmek istemiyorlar. Nitekim Adana havalisinde, Urfa havalisinde sarfetmektedirler. Fakat ora halkı bunları eğlenecek bir vasıta addetmektedirler. Binaenaleyh söyledikleri gibi bir çok tayyare ile memleketimizin üzerinde, havada yapmak isteyecekleri akınların ilk tesiri manevisine galebe ettikten sonra, memleketimizi maddeten abluka etmek isteyeceklerdir. Lâkin bunun da hiç bir tesiri, hiç bir ehemmiyeti olmayacaktır. Çünkü abluka o millet için müessir bir vasıta olur ki Allah o milletin gıdasını hariçten göndermek üzere vermiştir. Bütün Türkiye muhasara edilse daha nakıs ve daha eksik şeylerle iktifa etmek mecburiyetinde kalırız ve fakat yine midemizin ihtiyacını temin ederiz, harp için bileklerimizde kuvvet bulunur. Allah bize bu imkânı bahşetmiştir. Binaenaleyh abluka ile esareti kabul etmek için açlık ve gıda tehlikesi de yoktur. İşte efendiler memleketimizin atışını, kuvvetle bizi teshir etmek, teslimiyete icbar etmek noktai nazarından bu safahat ile görüyoruz. Söylediklerimde ciddi safahat vardır. Fakat her birine karşı samimiyetle düşündüğümüz safahat ve esbabı mukavemet de mevcuttur. Bizi arzı teslimiyete icbar için en kuvvetli bir vasıta daha vardır ki bu da nifakı dahilidir. Düşmanlarımız halkımızın ananâtından ve harbi umuminin millette bihakkın vücuda getirdiği intibaattan mahirane istifade etmeyi istiyorlar. Meselâ halk askerlikten yorulduğu için millete askerliğin ilga edildiğini bütün tekalîfin affolunduğunu ilân ederler. Milletimizin öteden beri gerek dinine ve gerek makamı saltanata merbutiyetini bilen düşmanlarımız, makamı saltanat ve hilâfetin elinde bulunan bütün kuvvetleri millet aleyhine zorla sarfettiriyorlar ve bir propaganda yapıyorlar. Halbuki bu nifakı dahilide ihzar olunan harekât hep ecnebi harekâttır.

Meselâ düşmanlarımız, işgalden evvel hazırladıkları Anzavur harekâtını işgal ile beraber ve bütün kuvvetiyle meydana çıkardılar. Anzavur harekâtı, Çanakkale Boğazını elde bulundurmak ve istihkâmâtı arkadan temin etmek için İngilizler tarafından ihdas olunmuştur. Çanakkalede, Kumkalede ve tabiatında bulunan İngiliz kazaatı doğrudan doğruya milletle temas etmeyeceği ve bunun için emin bir mıntaka lâzım geldiği cihetle İngilizler bunu temin etmek vazifesini Anzavura vermişlerdir. O, İngilizlerden her şeyi alarak onlarla bizim mıntakamız arasında bir vaziyet ihdas etmek ve İzmir şimal cephesini kendisine verilen nüfuz ve memuriyetle doğrudan doğruya arkasından vurmak istemiştir. Bu suretle Yunan emeli kendiliğinden husule gelecek ve imha projesinde Şileden, Marmaradan, Edremit körfezinden itibaren beynelmilel gösterilen mıntakayı Anzavur temin etmiş olacaktı. İkinci hareket Düzcü civarında olmuştur. Bu hareket daha mahirane tavazzuh etti. Düzcüde silâh patlamasını müteakip Anzavur İstanbul ve İngilizlerle doğrudan doğruya itisali için hemen garbe ve aynı zamanda Anadolu içine yayılmak için süratle şarka doğru tevessü etti. Hareket noktai nazarından bilirsiniz ki İngilizler Eskişehirde tutunmak istediler muvaffak olmadılar. Sonra Geyvede tutunmak istediler yine muvaffak olmadılar. Ötedenberi İngilizlerin matmaı nazarları Bilecik, Bursa havalisiyle Marmara sevahiline hâkim olmak ve bizi oralardan uzaklaştırmaktır. Bu harekât bizi Marmara sahilinden uzaklaştırmak için sureti mahsusada ihzar edilmiştir ve bunu sulh muahe-desi dedikleri proje sarahaten ifade etmiştir. Şile, İzmit, İznik, Edremit havalisini temin etmek için Düzcüde, Adapazarında, Geyvede böyle Osmanlılarla İngilizler arasında bir mıntaka lâzımdır ki doğrudan doğruya Anzavurun temin etmek istediği mıntaka işte bu mıntakadır. Bu mıntaka harekâtı dahiliye ile istihdaf ettikleri gayeler, projelerde sarahaten ifade olunmuştur. Biz yalnız düşmanlarımız aleyhine kullanılacak silâhlarımızı, cephanelerimizi birbirimize karşı kullanmak, beyhude ifna etmemek için samimiyetle uğraşıyoruz. İngilizlerin istediği dahili emniyet mıntakasını onlar İngiliz hesabına daha ziyade tevsi etmek için çalışıyorlar. Bizi arzı teslimiyete icbar için düşmanlarımızın elinde olan bu kuvvetli silâhın tehlikesini biz vaktiyle İstanbulda gördük. Onun için bütün memleket dahilinde elimizde bulunan vesaitle bir çok harekât yapmaya mecbur olduk. Adapazarında doğrudan doğruya İstanbulla İngilizlerle temas ederek ta Kastamonu, Ankara hu-

dutlarına kadar yayılmış olan tehlike bir aralık ciddi safahat arzemiş olduğu halde bu gün milletin sadakat ve imanı ve sevkettiğimiz kutaatın tehevürü karşısında kâmil muntafi olmuş, mahvolmuştur. İngilizlerin istediği Bolayır, Çanakkale, Gelibolu ile doğrudan doğruya bizim milletimizin malı olan istihkamat arasındaki Anzavuru temizledik. (Alkışlar) İngilizlerle doğrudan doğruya temas hâsıl ettik. Karşımıza çıkacak yeni düşmanlarımızın kâffesini tepelemek için mücehhez bulunuyoruz. Arzettiğim harekât ihzar olunan dahillî fitne ve harekâtın en mühimleridir. Yine şuradan buradan bulunmuş bir iki serseri herhangi bir menfaati temin etmek için yine Hazreti Padişahı öne sürerek Hazreti Padişah askerliği affetti, vergileri affetti sulh oldu. Binaenaleyh memlekette din ve iman olan bizim arkamıza düşsün, diye etrafına bir çok halk toplayarak muhtelif telgraf merakizini basmak ve etraftaki zavallı köylüleri ellerine almak için teşebbüsat yapmaktadırlar.

Bu hadise yirmi gün evvel Yenihan civarında görüldü ve köylere heyetler çıkarılarak kendilerine nasihat edildi. Dağıldılar ve nasihate inanmış gibi göründüler. Fakat hakikatı gören, milletimizin iradesine ve sizin itimadınıza istinat eden bizler aldandığımızı bilmekle beraber iki hayatı siyanet etmek te kârdır diyerek daha leyyin harekât ve tedabir ile meseleyi halletmek istedik. Fakat maatteessüf Yenihan civarında da bir mahiyeti tedbiye, onlar için de her taraftan tedabiri askeriye almaya mecbur olduk. Yakında netayici katiyeyi ve üşeranın derdest ve tenkil olunduklarını Meclisi Âlinize tebliğ edeceğimizi ümit ediyoruz. Bu hulâsa ile düşmanlarımızın bizi arzı teslimiyete icbar için ellerindeki nifakı dahillî silâhına kâfi derecede nazarı dikkati celbetmiş olduğumuzu zann ediyoruz. Nifakın en büyük tehlike olduğunu hepimiz bilmekle beraber bu hususta her gün her rastgeldiğimize ne kadar çok tekrarda, ne kadar çok ırşatta bulunursak bizzat düşmanlara karşı kendi mukavemetimizi bir kat daha ispat etmiş oluruz. Biz daha müşkil safahat içinde iktiham edilmiş olan bu müşkülâtın âtiyen de iktiham edileceğini itimat ile ümit ediyoruz.

Daha bir sual karşısında bulunduğumu zannediyorum. Bütün bahsettiğim, esbap ve safahat mukavemettir. Bizi teslime icbar için kullanacakları vesaitin her birisine karşı bir çok esbabı mukavemetimiz vardır. Fakat ne olacak, mukavemet ede ede kendimiz için gördüğümüz mahreç nedir ki bu Millet Meclisi tarafından istizah takirinde Yunanlıları ve

Fransızları memleketimizden taretmek için onlara takaddüm ederek bizim taarruza geçmemiz arzusu şeklinde ihzar edilmiştir. Öraya gelmek istiyorum. Biz esbabı mukavemetimizi temin ederek yalnız mukavemet suretiyle de neticeye erileceğine kaniiz. Şarkta başlayan inkilâbatı içtimaiye durmadan ilerliyor. Bu gün Kafkasyada bundan bir ay evvelkine, iki ay evvelkine nisbetle ahvalde daha ziyade Küşayış vardır. Ermenistan son ay zarfında iki üç defa hükûmet değiştirdi. Hükûmet bir partiden diğer partiye geçti. Bir birine taban tabana zıt hükûmetler mevkii iktidara geldi ve şimdi Bolşeviklerle doğrudan doğruya temastadırlar. Gürcistan Hükûmeti bir İngiliz Hükûmeti idi. Bundan bir buçuk ay evvel bitaraf bir hükûmet oldu. Şimdi de bolşevik bir hükûmet oldu ve şu dakika İngilizlere ilânı harp eden bir hükûmet olduğundan bahsolunuyor. Azerbaycan safahatı Heyeti Celileye arz olunmuştur. Burada inkilâbatı içtimaiyeye doğrudan doğruya cüretle girilmiş bir vaziyet vardır. Orada kendi memleketlerini Ermenilere karşı muhafaza etmek için hücumlar, hazırlıklar vardır. Rus inkilâbı şeklinde başlayıp bütün cihanı istilâ etmek yolunda durmadan ilerleyen sel, garp milletlerine tesirâtını her suretle gösteriyor. Biz bu safahatı, safahatı siyasiye ve içtimaiyeyi günü gününe takip ediyoruz. Şekil ve vaziyet o haldedir ki bugün bizden itibaren şarka doğru başlayan bütün milletler garp milletleriyle müsâlâha etmemişlerdir. Muhakkaktır ki dünyanın yarısı diğer yarısı ile mütemadiyen muharip halde bulunacak ve müsâlâhaya kendi hayatını, kendi kuvvetini, kendi mevcudiyetini muhafaza etmiş bir millet olarak iştirak edeceğiz. (İnşallah sedaları)

Umumi noktai nazardan bize selâmet yolu gösteren bu safahattan maada doğrudan doğruya Yunanlıları ve Fransızları memleketimizden çıkaracağımıza kuvvetli ümitlerimiz vardır. İhtimal ki bizi sulh şeraitine icbar etmek için bugünlerde Yunan ordusunu yeniden bir takım harekâta sevk edeceklerdir. Halbuki biz Yunanlılara karşı kuvvetlerimizi kâmil sarfetmiş değiliz. Binaenaleyh istihzaratımızda, mukarreratımızda, harekâtımızda Yunanlılara bir taarruz ederek onları memleketimizden atabileceğimizi ümit ediyoruz. (Alkışlar) Yunanlılara karşı memleketimizi muhafaza etmek için yalnız müdafaadan, yalnız mukavemetten başka çaremiz yoktur demiyoruz. Mukavemet ediyoruz ve edeceğiz. Harekâtın bütün inkilâbat ve safahatını iktiham edeceğiz ve nihayetinde fırsat ve tertibat ihzar ederek Yunanlılar münhezimen memleketimizden çıkaracağımızı ümit ediyoruz. (Alkışlar)

Yalnız ne vakit yapacağız ve fırsatı ne vakit bulacağız? Bunun için Heyeti Celile bizden daha ziyade tafsilât istemeyecektir.

Fransızlara gelince; Fransızlar Maraş şimalinde idiler. Urfayı işgal etmişler. Pozantı şimaline gitmişlerdi. Geçen Meclisi Mebusanın intihabı sırasında İstanbul'da bir çok defa müracaat olundu hep avutucu cevaplar vermekle beraber gazetelerinde ve ricali siyasiyenin ifadelerinde sarahaten Sivasa ve Diyarbakire kadar inmek arzularını izhar ediyorlardı. Fransız miralay arabasına binerdi. Mardine ve Diyarbakire geliyorum, konsoloshane tesis edeceğim, diye telgraf çekerd. Herkes bilirdi ki bir müddet sonra idare teessüs edecektir, nasıl Adanaya girmiş ise oralara da girecektir. Halbuki bu kadar müslümanı hiç yerine koyarak müstahkâr bir vaziyet alan Fransızlar bu gün Maraş'tan bütün dünyanın tehdidatına rağmen sopa ile koğulmuşlardır. Bu gün Antep cenubundadırlar. Urfadan atılmışlardır. Fırat ve Cerablus civarında, Arappınarında güç hal tutunmağa çalışıyorlar. Bütün nıkâtı ayrı ayrı muhasara ettik ve düşürdük. Biz heyeti ihtilâliyeyiz. Kendilerinin teçhizatı mükemmel olmakla beraber bizimle temas etmekten başka çare olmadığını anlayarak adam gönderdiler. Vaziyeti beraber iki eş heyet gibi tetkik etmişizdir ve bizim teklifatımızı muvakkaten kabule mecbur olmuşlardır. Binaenaleyh Fransız Heyetiyle tatili muhasamat suretinde yaptığımız muvakkat bir askerî mukaveleyi izah etmek isterim : Mayıs otuzundan itibaren yirmi gün müddetle Fransızlarla aramızda tatili muhasamat olacaktır. Bu müddet zarfında mahsur olarak memleketimiz dahilinde kalmış olan yerleri tahliye edeceklerdir. Bunlar Pozantı ile Sistir. Burada bulunan kıtalarını kendilerine iade edeceğiz. Memleketimizden çıkacaklardır. Şimdi aldığımız malûmata göre tatili muhasamata vakit kalmadan bizim askerlerimiz cebren almışlardır. (Alkışlar)

Antep bu günlerde müşkül vaziyet geçiriyor. Antep civarında muharebe oluyor. Yakında kuvvet gönderdiler. İçeride Fransız kuvveti vardır. Ahali kendisini müdafaa ediyor. Antep cenubunda yeni bir muharebe oldu. Bizim kıtaatımız şimale çekilmeye mecbur oldular. Fransızlar takip ettiler. Muvaffak olduk zamanı ile tepelendiler. Antebin cenubuna çekilmeye mecbur oldular. Yalnız Antep şehri içinde müsademe devam ediyor. Onun için Fransızlarla yaptığımız müzakerede Antep şehrinin tahliyesinde ısrar ettik. Mecburiyetlerinin derecesini tasavvur buyurunuz ki kendileri için müsait telâkki olunan yerlerde de bizim

şeraitimizi kabul ve şehri tahliye ederek bizim memurlarımıza serbest bir surette bırakmaya muvafakat ettiler. Bunu yapıp yapmayacaklarını bekliyoruz. Yapacaklarını söylediler, muvafakat ettik. Antebin tahliyesiyle beraber diğer yerleri de tahliye etmek üzere yirmi gün mütareke yapacağız. Mütareke yirmi günlük tatili muhasamattır. Bu tatili muhasamayı Adana mıntakasının tahliyesine mukaddeme addettiğimizi Fransızlara söyledik. Fransızlar bu müddet zarfında şifahen Adana mıntakasının tahliyesini tekrar müzakereye girişmek ihtimalini ima etmişlerdir. Kendi imanımıza, kendi kuvvetimize müstenit olmayan hiç bir taahhüde inanmadığımız için bu müddet zarfında Adananın ve diğer muntakaların tahliyesinden başka çare olmadığını istihzaratımızla da göstereceğiz. Bu gün zaten Pozantı ve Sis'te kemali emniyetle Adana ovasına bakıyoruz. Orada hazırladığımız, topladığımız kuvvetlerle Adanayı tahliyeden başka çare olmadığını da ayrıca kendilerine irae etmek istiyoruz. (Alkışlar) Bu tazyik ile ümit ediyoruz ki yeniden Fransızlar bizimle temas edeceklerdir. Husule gelecek netayic ve safahatı ayrıca Heyeti Celilelerine arzedeceğiz. Memleketimizi müdafaa etmek için aleyhimize kullanılabilecek kuvvetler ve geçireceğimiz müşkilât ve mezahim bütün safahatıyla arz olunmuştur.

BİR MEBUS — Şeraiti mütareke nedir ve kaç maddeden ibarettir?

İSMET B. (Devamla) — Arzettim, efendim! Yirmi gün müddetle tatili muhasamat edilecek. Bu müddetin ilk on günü zarfında Antep şehriyle Sis ve Pozantı mevkileri tahliye olunacak. Antep şehri civarındaki Fransız kuvvetleri Fransız ordugâhına gidecek. Fransız üserasını iade edeceğiz. Buna mukabil gerek asker olarak ellerinde esir bulunan ve gerek sair suretlerle götürülenleri iade edeceklerdir. Biz de Fransız kuvvetlerini Adana ve Tarsusa salimen göndereceğiz. İstanbul işgal olunduğu günkü vaziyetten bu günkü vaziyetimiz daha muvaffakiyetli ve daha kuvvetlidir. İşgal günü düşmanlarımız hiç bir mevcudiyeti olmayan ve bütün merkezi faaliyeti ellerine geçirerek perakende ve düşük bir halde bulunan bir millet karşısında idiler. Dahilî harekât için uzun müddetten beri ihzar ettikleri gerek Anzavur ve gerek Düzce harekâtı ve saire için kuvvetli ümitleri vardı. Eskişehirde idiler ve Konyaya kadar elleri vardı. Bu gün harekâtı dahiliye ile bizi yere vurma için besledikleri ümitler bertaraf edilmiştir. Harekâtı askeriye hariciye noktai nazarından onların bekledikleri inhilâl şöyle dursun, bilakis bizimle vuruşan düşmanlar bizim şeraitimizi kabul edecek bir

vaziyete girmiştir. Binaenaleyh takirde âzayı kiramın mevzuubahs ettikleri iki ay zarfında ne yapılmıştır sualine kısa olarak vaziyeti siyasiye ve askeriye-miz daha kuvvetli ve daha emin bir hale konmuştur cevabını emniyetle vermemize müsaade buyurunuz. (Teşekkür ederiz sedaları)

BİR MEBUS — Fransızların tahliyesine mukabil ne gibi fedakârlık yapıyor?

ISMET B. (Devamlı) — Arzettiklerimden başka bir şey yoktur, vaziyeti askeriye-mizin kuvveti ile onları böyle bir talebe mecbur ettik. Bundan başka

Fransızların bu müddet zarfında daha ziyade hazırlanacaklarını hatırdan dır tutmamakla beraber, böyle bir tevakkuf devrinde bizim daha ziyade müstefit olacağımızı tahmin ettik. Dünyada bizim canımızı elimizden almak için çok aziz olan bir çok hayatlarını feda etmek mecburiyetinde olduklarını anlattığımız gün hayatımız, istiklâlimiz ve her türlü mukaddesatımız emindir. Bütün cihana karşı hayatımızı elimizden almak için pek çok hayat feda etmek lâzımdır iddiasındayız. Bu iddiamızı ispat edeceğiz.

(Bir çeyrek saat teneffüs)

ÜÇÜNCÜ CELSE

REİS : Abdülhalim Çelebi Efendi

KÂTİP : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Celse küşad edildi. İstizah üzerine müzakerata devanı ediyoruz. Söz Fevzi Paşa Hazretlerindir.

FEVZİ PŞ. (Kozan) — Geçen celsede İsmet Beyefendinin verdiği şu izahat üzerine ilâve edecek bir şey yoktur. Ancak ordunun tanzimi, elindeki esliha ve cephanenin hüsnü idare ve tevzii, talim ve terbiyesinin bihakkın yapılabilmesi için bazı tedabir ittihaz ettik. Onları arzedeceğim.

Bidayette ordu, mütareke ile muattal bir vaziyete konulmuş olduğu için millet hukukunu kendi silâhiyle müdafaaya kıyam etti. Bittabi bu müdafa esnasında yer yer bir takım şahsiyetler belirdi ve her tarafta bazı teşkilâtı mahsusa vücut buldu. Düşmanın bizi mahva karar verdiği gerek muharebe ve gerek mütareke zamanında tamamıyla belli olmuştu. Bunun için elimizdeki esliha ve cephanе düşmanlarımız tarafından alınamadı. Yalnız Ferit Paşanın birinci sadareti zamanında doksan bin sandığa yakın cephanе Kütahyadan İstanbula celp olundu ve ancak bundan sonra bizi büsbütün İngilizler cephanesiz kıyas ederek tedabiri zecriyeye başladılar. Fakat aldandılar. Bugün elimizde onların kapak takımını aldıkları bir takım esliha vardır ki biz onların gerek yeniden yapmak için lâzım gelen modellerini, gerekse İstanbulda hıfzettikleri mahallerde asılarını elde ederek buraya celp ettik ve bu gün düşmanlarımızın zan ve tahmininden fazla gerek çapca, gerek miktar-

ca, gerek adetçe eslihaya malikiz. Bununla beraber mademki elimizde bir fabrika yoktur, ne kadar cephanemiz olursa olsun herhalde bunun da haddi muayyeni vardır. Bunu da düşünerek, Trablusgarp muharebesinde olduğu gibi, deniz aşırı esliha ve cephanе kaçakçılığına da teşebbüs ettik ve bundan başka şark tarafından ilerlemekte olan kuvvetlerden de lâzım gelen esliha ve cephaneyi elde edeceğimizi ümit ediyoruz. Yalnız bütün bu şeyler, elimizde bulunan silâhlar muhtelif yerlerde bulunduğundan bizde müşkül nakliyatı icap ettirdiği için silâhın bir kısmı Konuya gitmiş, bir kısmı burada kalmış, bir kısmı Burasada bulunuyor, bir kısmı Diyarbekire kadar gitmiş, böyle muhtelif yerlerde bulunan esliha ile muhtelif unsurları toplayarak yeni yeni cüzü tamlar teşkil ediyoruz. Mütareke mucibince düşmanlara verdiğimiz kuvvei umumiyelerde düşmanlarımız bizi pek basit insanlar zannettikleri için bu yapılan tertibatı anlamadılar. Onlar ancak esliha olarak miktarlarını alıyorlardı ve o tanaam eslihanın gerek nişangâhlarını, gerekse kapak takımlarını aldıktan sonra meseleyi hallolmuş zannediyorlardı. İşte eslihanın böyle muhtelif yerlerde bulunmasından dolayı onların elinden bir hayli esliha ve bir hayli cephanе kurtarmış olduk.

Bundan başka efendiler, İstanbuldan lâzım gelen bazı ecza ve bilhassa cephanе ve silâh yapmakta mahir ustalar celbinе teşebbüs ettik ve öyle ümit ederim

ki İngilizlerin zannettikleri cephanе buhranı hiç bir zaman hâsıl olmayacaktır. İngilizlerin birinci emelleri cephanemizi bitirmek ve bu dahillî ihtilâllerde istihfaf ettikleri mühim maksatlardan birisi de elimizdeki cephaneyi bir birimize sarfettirmek ve bu suretle bizi muharebe edemeyecek bir hale getirmektir.

İkinci cihet askerın talim ve terbiyesi meselesi olduğunu arzetmiştim. Malûmu âlinuzdır ki biz efradı cedideyi kıslalarda toplu talim ve terbiye ve bunların iâşe ve elbisesini temin etmeden elbisei mahalliyeleriyle sevkе mecbur oluyoruz. Bunlar şüphesiz ki muntazam bir ordunun göstereceği kabiliyeti gösteremiyorlar. Onun için seyyar jandarma kıtaatı teşkil ediyoruz, ki yakında kanunu Meclisi Âlinize arzedeceğiz. Bu kıtaat sırf dahillî mesailin hallinde istihdam olunacaktır ve icap ederse cephelere sevk edilecektir. Bu kuvvetlerin teşkilini müteakip etrafa yayılmış olan bütün nizamiye kıtaatımızı kolordu mıntakalarına tahşit edeceğiz ve burada bunlara alay yahut tabur halinde muntazam bir askerlik hayatı öğreteceğiz. Gerek iâşelerine, gerek ilbaslarına bihak- kın bakacağız ve bu suretle düşmanın muntazam yapacağı hücumlarda muntazam bir kıta ile karşılarına çıkmak imkânını istihsal edeceğiz. Cephelede şimdiye kadar Kuvayi Milliye tarafından istihsal edilen muvaffakiyet şayanı şükran olmakla beraber kat'i bir netice istihsal için her halde kuvvayı muntazamaya ihtiyaç vardır ve bilhassa emir ve kumandanın mü- selsel ve muntazam olması lâzımdır. Bunu da düşünerek İstanbul cephesine, Yunan cephesine, yani İzmir cephesine, Adana cephesine karşı yeni kumandanlar ihdas ve bu suretle eldeki mevcut kadroları yavaş yavaş mas ederek düşmanlarla muntazam bir muharebe etmek imkânı hâsıl olacaktır. Ancak bu kadar muğlak ve karışık olan işlerin defaten tanzimi mümkün değildir. Bu imkânı istihsal etmek için biraz zaman lâzımdır. Halbuki düşmanlarımız bir taraftan kuvvei maneviyemizi sarısmakla beraber diğer taraftan da teşkilâtımızı ziruzeber etmek istiyorlar ve daha doğrusu binamızın temelini oyarak tamamıyla göçecek bir vaziyete koymak istiyorlar ki kendilerinin sevk edeceği askerler bir kurşun atmadan, belki de bir Avrupalının burnu kanamadan memleketimizi istilâ etsinler. İşte efendiler, ancak bize düşmanın bu tasminatını tamamiyle anlayarak lâzım gelen tedbirleri ittihaz etmek sayesinde memleketimizin tamamıyetini muhafaza edeceğimize kaniiz. Bu gün ihtilâli dahillî ika etmek hususunda İngilizlerle Ferit Paşa hükûmetinin müstereken yapmış oldukları harekât maatteessüf cümlepinizin malûmudur. İki

milyon liraya yakın bir tahsisat vererek külliyyetli ma- aşlarla kuvayi inzibatiye namı altınca bir takım ser- serileri toplayıp memleketimize musallat ediyorlar. Bunlar İngiliz ordusunun piştarı olmak üzere ihzar olunuyor ve İngilizler, bizim memleketimizi kanı- mızla, paramızla istilâ etmek istiyorlar. İrana da bu- nu böyle tatbik etmek istiyor. Hindistana da böyle tatbik ediyor. İngilizlerin yegâne plânı bir milleti içinden yıkmaktır. Bir milletki bunu anlar ve bir ka- ya gibi kendisi üzerine gelecek fesadattan, dahillî ve haricî hücumlardan sarsılmaz, bünyesinde bir gedik açılmaz; o millet hiç bir vakit mahvolmaz ve mahve- dilemez. Biz İngiliz istilâsından ve İngiliz tasallutun- dan korunmak için ancak kendimizi gedik açılmaz sağlam bir kaya gibi göstermek mecburiyetindeyiz ve bunu da yaptığımız teşkilât maddeten temin ede- bilir. Ancak bu teşkilâtın semeredar olması için mil- letin ruhunda bir azmi kavi doğması lâzımdır. Bu gün hepimiz biliyoruz ki mağlup olduğuna kani olan bir millet silâhını atmadan da mağlup olmuştur. An- cak mağlubiyetini tasdik etmeyen bir millet muhare- beye devam edebilir. Bu gün harbi umumî bitme- miştir. Efendiler, henüz hiç bir devletle bir müsale- ha aktolunmamıştır. Bir Alman muahedesi var. Fa- kat her gün Almanlar tufanı itiraz yağdırıyorlar ve her gün bir maddesini tatbik ettirmek için yeniden bir harp tehlikesine Avrupa maruz bulunuyor. Bir Macar var, henüz daha müsâlâhası yapılmamıştır. Bir Bulgar var, ilk fırsata muntazırdır ve bunun kar- şısında bir Rusya vardır ki büsbütün teşkilâtı mev- cudeyi değiştirmek istiyor. Muahedelerin hiç biri- ni kabul etmiyor, keenlemeyekün addediyor. Bundan başka bir âlemi islâm vardır ki garbin esaretinden kurtulmak istiyor. Artık boynuna geçirilmek istenen boyunduruğu kırıp atmak istiyor. Bu kadar müşev- ves ahval içinde devam eden bir harp, şüphesiz ki, düşmanlarımızın galebesiyle netice pezir olamaz. Ale- mi insaniyet esaretten rugerdandır. Herkes bugün İngilizlerin dünyaya takmak istedikleri esaret zin- cirini kırmak istiyor. Bizim milletimiz hiç br zaman- da esaret zincirini taşımamıştır. Bu gün şunu da arze- deyim ki zafer ancak imanı tam olanlarındır. Eğer biz içimizde, kalbimizde düşmanlarımızın buraya ayak basmamasına azmi kat'i ile iman edersek basa- maz efendiler, şüphesiz bu kadar fedakârlığa muka- bil millet parlak bir istikbal bekliyor ve bu istikbali ancak şarktan doğacak istiklâl güneşi bize vaat edi- yor. Bu gün ordunun tensikı, lâzım gelen malzeme- nin ihzarı ve memlekette kuvayi müdafaanın azamî derecede istifade bahş bir hale vaz'ı için şüphesiz

ki paraya ihtiyaç vardır. Bu tanzim etmekte olduğumuz bütçe biraz dolgundur. Lâkin istiklâlini muhafazaya azmetmiş olan bir millet, kanının son damlasını akıtmağa hazırlanmış bir millet son habbesini vermek fedakârlığında da bulunacaktır. Şüphesiz bu parayı Maliye Nazırı Beyefendi lâzım gelen kanunlarla isteyecektir. Ancak bendeniz âzayı kıram hazeratından istirhamım yakında takdim edeceğim bütçenin hemen ittifakı âra ile kabulü meselesidir. İnşallah bu bütçemiz son harp bütçesi olur ve bununla millet esarete girmek istemediğini bir kere daha âleme ispat etmiş oluruz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — İsmet Beyefendinin vermiş olduğu izahat meyanında Fransızlarla yapılan bir mütarekeden bahs olunmuştur. Bazı fikirlerde bu yapılan mütareke-name hakkında tereddüt hâsıl olduğunu hissettiğim için yalnız bu noktayı izah etmek isterim.

Biz mütarekede bilmukabele ne fedakârlık yaptık sualini şu tarza kalbetmek istiyorum. Yapmış olduğumuz bu itilâfı muvakkat ile biz ne kazandık? Askerî, siyasî kazandıklarımızı arzedeceğim : Fransız cephesinden gelen mebus arkadaşlarımız bilirler ki orada bulunan kuvvetlerimizi bu günkü zihniyetimize göre takviye, teşkil, tensik etmek için az çok zamana ihtiyacımız vardır. Şimdi izahat veren Fevzi Paşa Hazretlerinin de bahsettiği ve daima mebus arkadaşlarımızın da bir çok defalar bahseylediği bir şey var, o da kuvayı milliyenin tensikı ve hüsnü halli meselesidir.

Takdir buyrulur ki hali harekette, hali muharebede bulunan kuvvetlerin böyle nazarı şekillerde tatbikına imkân yoktur. Arzu edilen bir şekilde tatbik edebilmek için az çok zamana ihtiyaç vardır. Bu zamanı kazanmak için bu fırsattan istifade etmek istiyoruz. Mütareke için emir verdik, yirmi gün bir zaman kazandık. Derhal noksanlarını, teşkilât ve hazırlıklarını ikmal etmelerini ve bu zamanda hiç bir taraftan taarruz olunmayacağını kendilerine yazdık. İşte askerlik noktai nazarından kazandığımız budur. Mamafih varidi hatır olan bir mahzur var ki, bu daima varittir ve bütün müzakeratımızda daima bu noktayı esas olarak tutmuşuzdur, o da yirmi günlük bir fasılai muhasamatta orada bulunan kuvvetlerimiz milis ve halk kuvveti olduğu için bir defa bunlar dağılırsa, kendi kendilerine giderse tekrar bunları toplamak ve bu gün mevcut olan ciddiyet ve salâbeti askeriye'yi iade etmek müşküldür. Bu cidden arzettiğim gibi vâridi hatırdır. Fakat biz terki muha-

amat tebliğini açık olarak yaptığımız gibi şifre olarak ikinci şıkta arzettiğim gibi tebliğ ve lâzım gelen tedabiri ittihaz ettik. İşte askerlik noktai nazarından temin ettiğimiz fevât budur.

Şimdi siyasî noktai nazardan temin ettiğimiz fevâidi de arzedeğim : Şüphe yok ki gerek Heyeti Celileleri ve Heyeti Celilelerinin tevkil ettiği ve bilfiil Türkiye'nin mukadderatını idare eden heyeti icraiye-miz itilâf devletlerince henüz tanınmamıştır. Memleketimiz ve milletimizin mukadderatını hal ve fasletmek için düşmanlarımız Ferit Paşaya müracaat ederek onunla hal ve faslı davaya çalışıyorlar. Binaenaleyh Avrupalılar bu çürük ve gayri meşru müracaatgâhtan sarfı nazar edip doğrudan doğruya milletimize ve milletimizin mümessillerine müracaat ettirmek, istihsal edilecek muvaffakiyatın en parlağıdır. İşte bu siyasî faideyi temin edebilmek için imzaları tahtında bir müzakerei siyasiyeye girişmeyi faideli addetmek lâzımdır. Vaki buraya gelmiş olan heyet bütün Avrupaya ilân edilmiş bir heyet değildir. Fakat kendilerini gönderenler tarafından tamamen salâhiyet sahibi olarak gelmişlerdir. Bu heyet şifahi beyanatında ve gerek tahriren keşide etmiş oldukları telgraflarda daima Türkiye Büyük Millet Meclisi ibaresini yazmış ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyasetine hitap etmiştir ve bu kâğıda da o suretle vâzı imza etmişlerdir. Bu umumî faideden başka maddi olarak siyasî fevât de vardır. Malûmu âliniz sulh şeraiti meyanında Kilikyaya taallûk eden noktalar tetkik edilirse görülür ki Kilikyayı Suriyeden ve Suriyeyi Kilikyadan ayıran bir hudut vardır ve bu hudut Ceyhandan geçer, Kilis, Antep, Urfa ve Mardini ihtiva eder. Bu isimlerini saydığımız mevaki Suriyeden addedildiği halde aktedilen mütarekenamede böyle bir ifade yoktur. Nitekim Kilikya tahliye olunacaktır diyerek tarafımızdan resmen ifade olunmuştur.

Binaenaleyh biz şimdi böyle bir müsâlâhanameyi tanımıyoruz ve tanımayacağız. Fakat bizim tanımamız kâfi değildir. Avrupalılara da, müsâlâhayı yapanlara da tanıtmamak lâzımdır. İşte Fransızlarla giriştiğimiz münasebatta bu noktayı da temin etmiş bulunuyoruz. Efendiler, bizimle karşı karşıya gelen Fransızlar arzettiğim hududun garbından, Kilikyaya ait bazı aksamdan, Sisın tahliyesinden ve en nihayet bütün Kilikyanın tahliyesinden bahsetmişlerdir. Fakat Antebin ve o civardaki arazinin tahliyesinden bahsetmemişlerdir ve daima ondan kaçmışlardır. İşte biz onlara böyle bir hududun olmadığını ve bizim için

yalnız bir Kilikya meselesi değil bir cenup hududu olduğunu ve bu hududu millinin şimalinde kalan bir zerrei türabı bile düşmanların elinde bırakmayacağımızı isbat için Antep şehrinin de tahliyesini şartı esaslı olarak serdettik ve efendiler bunu temin ettik.

Binaenaleyh Fransız murahhasları aldıkları salâhiyeti de belki tecavüz ederek bizimle yapmış oldukları itilâfta yalnız Kilikya değil, alelittlak Fransızlarla hali temasta ve hali muhasamatta bulunduğumuz yerlerden bizim talep ettiğimiz noktaları tahliyeye muvafakat etmişlerdir. Maksat yalnız Sisin, Pozantının ve Antebin tahliyesi değildir, kendileriyle vuku bulan müzakerelerimizde bunu gayet vazih olarak söyledik, ki bizim bir teklifimiz vardır o da toprağımızı kâmilten tahliye etmenizdir. Bu maksadı aslinin husulünü teklif eyledik Bunu böyle kabul etmişlerdir ve bizimle anlaşmak yolunun ancak bu noktadan geçtiğine kani olmuş ve iman getirmişlerdir. Binaenaleyh bu yirmi gün, daha esaslı bir itilâf yapmak için murahhasların salâhiyet almak üzere Parise gidip gelmesine yardım edecek bir zaman gibi telâkki ediliyor. Efendiler, bizim hesabımız şudur ki Fransızlar cidden itilâf etmek istiyorlar. Çünkü maddeten bizimle uğraşmak menfaatlerine mugayirdir ve belki buna mukabil Suriyedeki menfaatlerini azamî derecede temin etmek isterler. İşte onları bizimle itilâfa yanaşturan sebep budur. Suriyedeki menfaatlerinin ihlâl edilmesine belki biz de maddeten muhalefet etmekten sarfı nazar edeceğiz. Fakat böyle bir fedakârlık ancak menafîimizin temin edileceği kanaati hâsıl olduktan sonra olabilecektir. Binaenaleyh Kilikya ve cenup havalisinden gelmiş olan arkadaşlarımız müstehkem olmalıdırlar ki bu yapılan itilâfı muvakkatte de maddeten askerlik noktai nazarından pek çok şeyler kazandık, zarar etmiş değiliz. İnşallah kariben neticeyi göreceğiz.

Silâh meselesi hakkında bir sual varit oldu ve bendenizden evvel izahat veren zat ve Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri, mevcut olan silâhlarımızın müdafaa için kifayetini izah ve muhtaç olduğumuz silâhların tedarik yollarını da ima buyurdular efendim. Bendeniz bu noktayı daha ilave etmek isterim ki hem müdafaa ve hem de taarruz için silâhımız vardır. Ondan sonra muhtaç olduğumuz silâhları da düşmanların elinden alacağız efendim.

SIRRI B. (İzmit) — Vuku bulan şu beyanat, Heyeti icraiye'nin bu gün vuku bulan beyanatı şüphe yok ki bizim maddiyat ve maneviyatımızı takviye etmiştir. Ancak sizden evvel izahatta bulunan Müda-

faa Vekili Paşa Hazretlerinin beyanatı arasında mahrem adettiğim bir kaç maddeden başka aramızda ifşa edilmemesinde bendeniz bir faidei hafiye göremiyorum ve zannederim ki onların bilinmesinde bizim için faide vardır ve zaten bilinmemesini icap ettiren ahval de yoktur. Hafi veya bir açık çelsede söylessinler takdiri kendilerine aittir.

Mütalâatının ikinci maddesi de Bolşeviklere 'talilûk edecektir. Görüyorum ki münakaşatımız her ne vakit bu maddeye temas etse mutlaka tabiri amiyane bir yan çiziyoruz. Şununla hiç bir zaman ihtilâl etmeyi istemiyoruz. Diyoruz ki şarkla birleşelim, necatımız şarktan gelen tesir neticesinde husul bulacaktır. Bunu hararetle alkışlıyoruz. Fakat heyeti icraiye demiyorum ki, mademki bu milletin ruhu bu merkezde tebellür ediyor memleketin, vatanın ve hatta dinin selâmeti şarktan gelen seylâbın önüne katiilmakta bulunuyor, siz şimdiye kadar ne düşündünüz? (*Bravo sedaları*) Garbin her vakit üzerimize havale ettiği imha politikasına karşı mukavemet edebilmek için ancak şarkı gösteriyoruz ve sonra yine onunla içli dışlı olmaktan ihtiraz ediyoruz. Şarkla temasta, şarka teslimi nefis etmekte bir faidei maddiye görüyorsak bunu vaktiyle yapmalıyız. Zira Kafkasyada bizimle itilâfa menafii icabından zıt bir millet vardır. O millet ki; bizi doğramakla zevk alıyor. Bizden evvel bizim menafîimize muhalif olarak bolşeviklerle bir mukavele aktederlerse biz ne yapacağız? (*Pek doğru sedaları*) İcap etmez mi ki biz onlardan evvel davranalım da menafii vataniyemiz ve menafii milliyemiz neyi icap ediyorsa onun üzerine bir mukavele aktedelim. Bendeniz teklif ediyorum. Heyeti icraiye bunun hakkında ne biliyorsa bize söylesin ve Meclis te ittihazi meslek buyursun. (*Alkışlar*)

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendiler, Mebus Sırrı Beyefendinin vuku bulan beyanatında bolşevikliğe atfedilmesi lâzım gelen ehemmiyet ve bu ehemmiyete nazaran heyeti icraiye'nin ne gibi teşebbüsatta bulunduğu veya bulunmadığı suali mevzudur. Şüphe yok ki bolşeviklik cereyan ve istilâsı ve muvaffakiyatı cumlece malûmdur. Bunun hakkında söz söylemeyeceğim. Fakat yine söylemek isterim ki bolşevikliği lüzumu kadar ehemmiyetle herkes gibi Heyeti İcraiye de, biz de mütalâa etmiş ve lâıyk olduğu ehemmiyeti vermişizdir ve zannederim Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin izahatlarında şarktan bahsolundu ve şarktan bir şemsin tuluu intizarında bulunulduğu zikredildi. Evet, demek oluyor ki biz bolşevikliğe ve harekâtına ve bolşeviklerden

edebileceğimiz istifadeye bigâne değiliz. Binaenaleyh kemali emniyet ve itimatla arezderim ki bolşeviklerle ittifak ve ihtilât için, temin ve teşriki harekât için maddeten heyeti icraiye esbabına tevessül etmiştir. Yalnız Heyeti İcraiye bu baptaki teşebbüsünde gayet müdebbir olmak lüzumunu kabul etmiştir. Şöyle ki; bir defa muhafazai mevcudiyet ve temini âmalı milliyemiz için istinatgâhı hakikî harîçte değil, dahilde kendi vicdanımızda bulmak prensibini Heyeti İcraiye kabul etmiştir. Çünkü kendi kuvvetimizi nazarı dikkate almaksızın harîçten, şuradan buradan gelecek kuvvetlere istinaden emel takip edersek ve o kuvvetten ve o imdattan muavenet de gelmezse sukutu hayale uğrarız. Bunun için iptida kendi kuvvetimize ehemmiyet veriyoruz. Fakat kendi kuvvetimize düşmanlarımızın adedinin çokluğunu nazarı dikkate alarak kuvvet ilâve etmek bir farizedir. Bu suretle bittabi şarktan gelmesi muhtemel olan müsbet kuvvetlere iltifat edeceğiz. Ancak bu noktada iki ciheti bir birinden tefrik etmek lâzımdır. Biri bolşevik olmak, diğeri bolşeviklik Rusyasiyle ittifak etmek. Biz Heyeti İcraiye bolşeviklik Rusyasiyle ittifak etmekten bahsediyoruz. Yoksa bolşevik olmaktan bahsetmiyoruz. Bolşevik olmak büsbütün başka bir meseledir. Böyle bir mesele ile iştigale bizim ihtiyacımız yoktur. Fakat ittifak meselesi kemali ciddiyet ve ehemmiyetle takip edilmektedir ve muvaffak olacağımıza ümidimiz berkemaldır. Ancak bu noktanın açık, vazîh ve alenî müzakeresini garbe karşı fiilen ilânı harp edeceğimiz güne talik etmek istiyoruz. İşte böyle bir ilânı harp yapıldı mı korkumuz olmasın. Artık garptan korkmuş olmayalım, korkuya lüzum görmeyelim. O günü görüncüye kadar ve şarktan gelen kuvvetin, maddeten bize muavenetinin husulüne kadar bittabi garp ile her nevi münasebatı siyasiyeye girişmekten geri durmayacağız. Çünkü garplılarla, Amerikalılarla münasebatı siyasiyeye girişmek şarktan her hangi bir devletle münasebatı siyasiyeye girişmekten bizi men edemez. Bolşeviklerle ittihat ve ittifak edildikten sonra dahi münasebatı

siyasiyeye girişilebilir. Onun için bu noktada azamî kanaat buyrulmasını rica ederim. (Alkışlar) (Memet Şükrü Beye cevaben) Filhakika bolşevikler bidayeti zuhurlarında yalnız kendi prensiplerini takip etmişler ve yalnız kendi prensiplerine riayet eden ve bütün manasiyle bolşevikliği kabul edenlerle anlaşmışlar ve fakat bütün milletleri birden bu esasatı içtimaiyeye uydurmaya imkân olmadığına ve emperyalizme galebe çalmak için alemlî islâm ile ittifak lâzım geldiğine kani olmuşlar ve bir milletin esasatı diniye ve milliyesine riayet etmeye karar vermişlerdir.

O halde bir çare kalıyor ki bütün milletleri silâh kuvvetiyle ezerek, öldürerek, mağlup ederek kendi prensiplerini kabul ettirmektir. Halbuki bütün bu prensipleri tatbik etmekten gayelerinde emperyalizme karşı mukabele etmek, mücadele etmek için bittabi yalnız kendi kuvvetleri kâfi değildir. Onlar dahi kuvvetini tezyit etmek mecburiyetindedirler. Evet kendilerine hakikî kuvvet olarak inzımam edecek bir kuvvet yegâne zümre olarak alemlî islâmiyeti görmüşlerdir. Binaenaleyh alemlî islâmiyeti oldukları gibi kendilerine müttelik yapabilirlerse, o zaman garpta emperyalizme karşı galebe çalacaklarına kanidirler. Alemlî islâma esasatı diniyelerinden sarfı nazar ettirerek Rusyada yetişmiş, Rus ırkından vücuda gelmiş hiç bir zihniyeti, bir âdeti tatbik etmenin imkânı olmadığını onlar da elbette anlamışlardır ve karar vermişlerdir ki bolşevikler bir milletin esasatı milliye ve diniyesine hücum etmeyecekler, yalnız emperyalizme karşı müştereken mücahedatı, müştereken mücahede kabul eden milletlerle ittifak edeceklerdir ve nazârî olarak ve tahmin üzerine arzetmiyorum, şimdiye kadar vuku bulmuş olan istimzaçlar neticesinde bu hakikatler taayyün etmiştir. İşte meselâ Azerbaycanda, meselâ Türkistanda, meselâ şimalî Kafkasyada. Bunları bütün manasiyle bolşevik olmuşlar zannetmeyiniz. Binaenaleyh bolşevik prensiplerini kabul etmek içtimai bir meseledir. Bu günün işi değildir.

REİS — Yarım saat teneffüs.

DÖRDÜNCÜ CELSE

REİS : Abdülhalim Çelebi Efendi

KÂTİP : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Efendim, celseyi küşat ediyorum. Takrirler okunacak.

KÂTİP HAYDAR B. (Kütahya) — Efendim, eli altıncı fırka kumandanı Bekir Sami Beyden gelen telgrafı okuyacağım.

CAMİ B. — Celsei aleniyede okunmalı.

KÂTİP HAYDAR B. (Kütahya) — Saruhan Mebusu Necati Beyin takririni okuyacağım.

MEMET ŞÜKRÜ B. (Karahisar) — Bu takrir nabemevsimdir. Reddini teklif ederim.

KÂTİP HAYDAR B. (Kütahya) — Takriri nazarı itibare alanlar ellerini kaldırsınlar! Reddedildi efendim.

NECATİ B. (Bursa) — Cephelede çalışan kardeşlarımızla temas etmek herhalde faidelidir.

REİS — Bu teklifin Heyeti icraiye hâvesini arzu edenler el kaldırsın!

REFİK ŞEVKET B. — Bu teklif de nabemevsimdir efendim. Zaten vazife, şükran kalbimizde binaenaleyh...

REİS — Heyet gönderilmesini kabul edenler ellerini kaldırsın! Necati Beyin takriri reddedildi.

CAMİ B. — Celsei hafiye ikmal edilsin.

REİS — Cephele heyet gönderilmesini kabul edenler el kaldırsın!

KÂTİP HAYDAR B. (Kütahya) — O halde Necati Beyin takriri reddedildi.

HAMDİ MAMİK B. (İzmit) — Muhterem efendiler, biz buraya geldiğimiz zaman yalnız bir düşünce ile gelmiştik. Ne kanun tanzim etmek, ne alelade işler yapmak ve hatta bu yolda kararlarımız da mevcuttur. Şimdiye kadar Meclisin her türlü efal ve harekâtiyle takip ettiği gaye en büyük emel ve hedef sulh konferansı aleyhimizde bir karar itti haz ettiği halde memleketimizin esbap ve sureti müdafaasını ihzar etmekten ibarettir. (Sanremo) mukarraratını gördük ve öğrendik, bizim için ne kadar zâlimane, ne kadar hâinane, cânıyane nikatı ihtiva ettiğini an-

ladık. Bunu şüphesiz mütekeh, müteaffin bir paçavra halinde tanzim edenlerin suratına atar ve reddedimiz efendiler. Hakikaten pek mühim bir ânı tarihi yaşıyoruz. En cesur kumandanları esir düşmüş, en kuvvetli orduları perişan olmuş bir çok milletler mevcuttur. Her kim ki azim ve imaniyle çalışmış ise hiç bir vakit o millet sönmemiş, payidar olmuştur. Bunu bir misali tarihle arz etmek istiyorum. On altıncı Luinin vefatından sonra Meclisi Millide 1793'te martın dokuzuncu gününde yapılan hararetili celsede Dağton demişti ki : Efendiler askerimiz yoktur diyorsunuz, öyle ise Fransayı kurtarmak şerefini terk edelim. Otuz bin asker toplayalım, cesur kumandanlarımızın idaresine terk edelim demişti. Teklifim; diyorum ki, bu mukarraratı şimdiden burada kabul edecek bir Türk, bir müslüman mevcut değildir. Bunu olsa olsa vatandaşlıktan, insanlıktan hatta islâmlıktan tart edilen Ferit Paşa ve onun avenisini teşkil eden bir şerzimei kalileden ibarettir. Bunu kabul etmeyeceğimiz ve hali müdafaaya girdiğimiz Avrupaya bildirmek ve milletin eli silâh tutan efradını, yanında biz mebuslar olduğumuz halde faaliyet ve harekete vaz etmeyi şimdiden teklif ediyorum. Bendenize müsaade buyurursanız, bütün efradı ailemle kayıt olmak istiyorum efendiler. Refikam hastalarımızı tedavi edebilir, mecruhların yarasını sarabilir ve benim evlâtlarım onların alelade hizmetlerini görebilir. Bu şerefi bana veriniz. Bunun için bir teklifim vardır. Lütfen bu teklifim kabul buyurulursa bir kaç kelime arz etmek fırsatına malik bulunuyorum.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim, bundan evvel okunan bir telgrafname münasebetiyle bir kaç kelime arz etmek fırsatına malik bulunuyorum. Kuvayi milliye tedip olunacaktır. Bittabi bu gülünç bir meseledir, hiç bir kıymeti haiz değildir. Çünkü İstanbul kuvayi milliyeyi tedip edemez. Makâmı riyasete keşide eden zat başka bir maksat ve hakikati bize anlatmak istemiş olacak ki o da İstanbul İngilizlere vesatet edenleri, dahi yani Ali Kemal Bey derekesinde bulunan bir insan dahi artık kuvayi milliye ile beraber olmaktan başka çare olmadığına kanaat etmiş olduğunu anlatmak istiyorlar. Ali Kemal Bey en koyu milliyetperverlerden daha

koyu milliyetperverlik iddiasına kıyam ettiğini söylüyorlar. Binaenaleyh o telgrafname onların zihinlerinde ve fikirlerinde tahavvüle delâlet ettiği için buraya yazılmıştır. Başka bir kıymeti yoktur. İstizah edilen hususat hakkında vekiller tarafından verilen izahat

kâfi ise onu dermeyan buyrunuz veyahut hangi noktalarda tenviri arzu buyuruyorsanız onu beyan buyrunuz. (Kâfi sedaları)

REİS — Celse alenidir.

Kapanma Saati : 5.40

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

3 Temmuz 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	• 52	1. — Vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahi-	
2. — İSTİZAH	52	liye hakkında istizah takriri.	52:74

Cilt : 2

26 ncı in'ikat' - 2 nci ve 3 ncü celseler

YİRMİ ALTINCI İN'İKAT

3 Temmuz 1336 Cumartesi

İkinci Celse

Açılma Saati : 3.10 (Z. S.)

REİS : Celâlettin Arif B.

KÂTİPLER : Haydar B. (Kütahya), Rasim B. (Sivas)

REİS — Hafi celseyi açıyorum.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Yirmibirinci İn'ikat
29 Mayıs 1336 Cumartesi

İkinci Celse

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin Riyasetlerinde, saat 2.50'de inikat ederek; vaziyeti siyasiye, askeriye ve dahiliye hakkında Erkânı Harbiyei Umumiye Vekili İsmet Beyefendinin izahatı istima olundu ve teneffüs için celseye ara verildi.

Reis	Kâtip
Mustafa Kemal	Kütahya
	Haydar

Kâtip

Üçüncü Celse

Abdülhalim Çelebi Efendinin tahtı riyasetlerinde bilinik vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahiliye üze-

rinde müzakerata devam olunarak Fevzi ve Mustafa Kemal Paşa Hazeratı tarafından mütemmim izahatta bulunuldu ve teneffüs için celseye ara verildi.

Dördüncü Celse

Abdülhalim Çelebi Efendinin riyasetlerinde içtima ederek vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahiliye üzerinde müzakereye devam olundu ve müzakere kâfi görülerek celse hafiye son verildi.

Reis	Kâtip
Abdülhalim Çelebi	Kütahya
	Haydar

Kâtip

REİS — Zaptı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — İSTİZAH

1. — Vaziyeti askeriye, siyasiye ve dahiliye hakkında istizah takriri.

REİS — Mevzu üzerinde söz Erkânı Harbiyei Umumiye Vekili İsmet Beyefendinin. Buyurun efendim.

İSMET B. (Erkânı Harbiyei Umumiye Vekili) (Edirne) — Efendiler; Yunanlılar, 22 hazirandan beri İzmir harekâtına başlamışlardır. Bu harekâtı taarruziye devam ediyor. Tahşit edilen kuvvetlerle aramızdan bir çoğunu daha işgal ettiler. Gerek ahali-mize ve gerek ellerine geçirdikleri (insanlara) ne kadar feci muamele ettiklerini tebliği resmilerimizde yazıyoruz. Zaten bir senedenberi tecrübe ve tahkik ettiğimiz için yüreğimiz yanarak fakat kolaylıkla sorabiliyoruz. Büyük İngiliz kıtaatı veyahut itilâf kıta-

atı memleketimizde tahşit olunmadı. Harekâtı bahriye; Yunan harekâtıyla tevhide harekât mahiyetindedir. Yunan harekâtı biraz ilerledikten sonra İngilizler Bandırma ve Erdeği açıktan açığa işgal ettiler.

Kıtaatımız mevcutlarını bu gün şimalen Susıgırlık, şarkan Alaşehir şarkına ve cenuben Nazilli garbinde, - Nazilli elimizde olmak üzere - çekmiş buluyoruz.

Bu harekât içinde bulunan kıtaatımız, hepimizin bildiği veçhile, teşkilâtı husûsiye ile takviye edilmiş olan üç fırkadır. Taarruz eden düşman kuvvetleri her halde üç misli fazla idi. Binaenaleyh muharebe içinde bulunan kıtaatımızın ne kadar müşkülât içinde bulundukları kolayca tasavvur olunabilir. Bu böyle olduğu gibi sırf askerî noktai nazardan düşünecek

olursak, eğer vesaitimiz ve kuvvetlerimizde az çok muvazene mevcut olsaydı kuvvetimizi gösterecek bir delil addolunabilirdi. Yalnız takrirlerde mevzu bahis olan ... mademki evet o halde ne için bu kadar tefevvikle harekât icra eden Yunanlılara karşı hazırlıksız bulunmuşuzdur. Filhakika Yunan taarruzunu istidlâl ediyoruz; filhakika Meclisi Âlinizden bir çok ihtarat geçmiştir. Hepimiz vazihan bilmeliyiz ki Yunanlılara karşı vesaitimiz mevcut olduğu halde bunu kullanmaktan meneden dahili harekâtımızdır.

Yine böyle celsei hafiye de maruzatta bulunduğum zaman düşmanların bütün donanmalarını, paralarını ve her şeyini saydıktan sonra en kuvvetli silâhın nifakı dahilî olduğunu sureti mahsusada arz etmiştim. Rakam ile de ispat edeceğim ki, Yunan harekâtında İngiliz donanması, bir çok hazırlıkları ve bir çok vesaitiyle âmil olmakla beraber, Yunanlılara en kuvvetli yarı münafık dahildekiler olmuştur. (Kahrolsunlar sesleri) Azavur harekâtı ifsadiyesi bizim bir buçuk fırkadan ibaret kuvvetlerimizi muhtacı tensik bir hale getirdi. Düzce ve Bolu harekâtı yüzünden iki fırkaya yakın kuvvetlerimiz; Yunan taarruzundan uzak mahallere, bir muhite sevk edildi. Yeninan ve Yozgat isyanları hasebiyle iki fırkaya yakın, - nizami ve millî - kuvvetlerimiz başka muhitlerde istihdam olundu. Beş, beş buçuk, nihayet altı fırkamız Yunan taarruzu olduğu zaman büsbütün başka bir yerde bulunuyordu. Düşmanı din ve vatan karşısındaki kuvvetler arasında emin bir muvazene şöyle dursun belki; düşmanlarımızın zaten endişe ettikleri bizim harekâtı taarruziyemiz mevzu bahis edilebilecekti.

29 mayıs 1336'da; arzettiğim gibi Düzce ve Bolu harekâtı basılmıştı. Elimizde bir çok kuvvetler bulunduğunu arz etmiştim. Bu vaziyet fen noktai nazarıdan düşmanlarca malûm idi. Bundan sonra Yunan ve münafık kuvvetlerin harekâtında daha ziyade kuvvet peyda oldu ve henüz Yenihan ve Zile civarında basılmamış olan isyanı daha ziyade körükledi. Memleketimizde ve vesaiti nakliyesi kısmen mahdud bir mntakada olan bu vasi ateş etrafa, Yozgata kadar sirayet etti. Her tarafta Yunan menfaatine çıkarılan sahte fetvalar etrafında usata takım takım birleştiler. Bundan maada İzmitte de kuvayi inzibatiye denilen ayrıca bir kuvvet; teşkilât mevcut idi; mühim bir kuvvet, İngilizler tarafından ihraç edildi.

Gerek dahilde ve gerek İzmitte bu nifak teşkilâtına karşı her ihtiyaca takdimen derhal tedabir kat'i-

ye ittihazına mecbur olduk. İzmitte İngiliz ordu gâhlarının ilerisinde yeniden faaliyete gelmek üzere ihzar edilen harekât, mukabil faaliyetimizle iptal edildi; İngilizler tarafından kendi kendilerine Trakya sevk olundu. Trakya'ya, yani meclisi Âlinizin irşadından kuvvet alan Anadolu'ya değil Trakya'ya. Her taraftan muvasalasız kesilmiş olan Trakya içinde merkezi fesat olan İngilizlerin gerçi kuvvetleri azalmıştır, yoktur. Fakat harici kuvvetten son derece muannittirler... İzmitte bu teşebbüsü iptal ettiğimiz gibi dahilde de tedabiri kat'ie aldık ve celbettirilmiş kuvvetleri Yozgat isyanı tarzında, bir sureti mahsusada telâkki ettiğimiz bir noktaya gönderdik. 22 hazirandan itibaren Yunanlılar da taarruza başlamışlardı. Binaenaleyh gerek harekâtı dahiliyeyi ve gerekse Yunan ordusunu bir merkezden sevk ve idare edenler; harekâtı dahiliyenin, Yunan harekâtını derecei kâfiyede ihzar ettiğine kani olarak ileri hareket emrini vermişlerdir. Bu vaziyet bizim Yunanlılarla 21 hazirandanberi uğraştığımız ... dört ay sonra bir az arazi kaybetmeye mecbur olduğumuzu izah etmek için söylemiştik. Onun için müttahit bulunan cephe karşısında en kuvvetli olmak üzere (mühim bir kısım kuvvetimizi usat üzerine) (1) sevk etmek mecburiyetinde kaldık. Teslim buyurursunuz ki biz en yakın yerde, milletin mevcudiyetini ve bütün kuvayi hayatîyesini tahrip edecek kuvayi isyanîyeye yol verse idik, bu gün büyük felâketler karşısında çare aramak mecburiyeti ile karşılaşan Meclisi Âliniz olmayacaktı.

Yunan taarruzıyla falan ve falan yerler işgal olunmuş, bunların istirdadı için ne gibi tedabir lâzım geldiğini düşünecek müstakil ve hür bir Osmanlı kalmayacaktı.

Ve harekâtı dahiliyeyi düşündüğümüz zaman diğer taraftan muvazene edecek vaziyette bulunmaları harekâtı dahiliyede idlâl edilmiş olan vatan daşlarımız içinde çok inat ile hareket edenler vardır.

Zilede kıtaatımız bir defa, iki defa âsaiyi iade etti. Rüesayi fesadın bir çoğunu tahtı tevkife aldı, fakat sonra kuvvetlerimizin takibat için veya diğer bir vazife için şehir haricine çıktığı zaman her vasıtadan istifade ettiler.

Harice çıkan kuvvetlerimizi, kendi kardeşlerini, kendi evlâtlarını yolda basmaya, ikametgâhlarında basmaya cehd ettiler. Yani bu kuvvetler nifak ve dalâlete kapılmayıp da irşat ve hidayet uğrunda tevhide

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklen-di. M. Ünver

efkâr, tevhibî âmal ve harekât etseler, düşmanlarımızın bizim emellerimizi teslim edeceklerini kabul edebiliriz. İsyanda asıl olan nokta; isyanı müdrik ve fakat halkımızı nifak ve fesada mail bilerek ve düşünerek kasıt ve hiyanetle hareket eden adamlar tarafından idare olunuyor. (*Kalırsunlar sadaları*) Tabii bunlara karşı idarenin ve şefkatin bütün levazımı sarfolunduktan sonra kuvvetin dürüst yüzünü (zarureti içlinap edilmez hale geliyor.) (1) Cephelelerdeki kuvvetlerin bu tarzı tevziindeki müşkülâtı izah ettikten sonra bir şey daha söylemek isterim.

Bütün milleti silâhlandırmak ve yahut bunun icabatına tevessül etmek hususunda ne yapılmıştır? İhtimalki daha vasi mikyasta seferberlik, daha vasi miktarda malî fedakârlık ve bir çok ıslahat tasavvur edilmiştir. Fakat bunlara mani olan yine ifsadatı dahilîye olmuştur. Cümnenizin malûmudur ki millet aleyhine çalışmakta olan kuvvetler; cahil muhitlere en kuvvetli cazibe olmak üzere vergi ve askerlik ve her türlü tekâlüf ve mecburiyetler, Büyük Millet Meclisi taraftarları tarafından tahmil olunmaktadır, propagandasını yapıyorlar. Gerçi yanlış ve bâtil olduğu için bu propagandalar o kadar tesir yapmıyor.

Fakat idare adamları, bir düşman karşısında, bir müşkülât karşısında bulundukları zaman heyecanı tezyit edecek bir yola sapmaktan tevakki ederler. Bu hususta hakkımızı teslim edersiniz.

Memleket dahilinde hâsıl olan bir isyanı bastırmak imkânı var iken, cahilleri iğfal edecek daha vasi tedabire, daha vasi propagandalara mahal vermemek mecburiyetindeyiz. Muvafık tedbirler ancak odur. Bununla beraber elimizdeki vesaitin müfit bir surette kullanılması için umumî seferberlik, kısmî seferberlik veya malî fedakârlık gibi çarelere tevessül etmek lâzım olmadığı kanaatinde bulunduk. Bu kanaatimizde bu gün de sabitiz. Yani memleketimizi müdafaa için bütün vesaitimizi ve bütün kuvvetlerimizi faaliyete geçirmek şartıyla son tedbirimizi yapmak mecburiyetinde değiliz. Biz kuvvetlerimizi, daha ziyade milleti yormaksızın tedrici bir surette kullanmak kanaatindeyiz.

Bu izahat ile kuvvetlerimizin düşman harekâtına karşı, harekâtı istilâkâranelerinde devam edemeyecekleri sualini açık bırakıyorum. Bizim karşılarında bulundurduğumuz kuvvetlere göre Yunanlılar, başladıkları istilâ harekâtına devam etmek isterlerse daha bir

miktar arazi kazanabilirler. 29 mayısta harekâtı askeriye'nin bütün safahatını size arzettiğim zaman Meclisi Âlinize, yalnız Yunanlıların değil, bütün devletlerin ittifakla tecavüzlerini ihtimal dairesinde olduğunu ve büyük kuvvetlerle memleketimizi istilâ etmek teşebbüsünde bulunduklarını ihtimalini göstermiştim. Garpten, şimalden, şarktan ve her taraftan düşmanlarımızın elinde bulunan menabîi tevhit ederek mevcudiyetimizi imha için her taraftan kuvvet sevketmeleri müteb'at bir hükümdür. Yalnız diyorlardı ki milletlerin hayatı umumiyesine ve bizim davamızın kudretine ve gayet mütevazıane olan hareketlerine göre bunların ehemmiyeti yoktur demiştim.

Memleketimize bir Fransız neferi, İngiliz neferi veya İtalyan neferi gönderilmek suretiyle temin edilecek maddî bir menf'at yoktur. Biz kendi topraklarımızda müstakil yaşamaktan başka bir şey istemiyoruz. Emperyalistlerin mağrur ve muannit rüesası, idaresinin yalnız sözlerini yere getirmek için Yunanlılar sevk edilmiş olabilir. Bu gün istilâ başlamış oluyor. Yalnız şu fark var ki bizim 29 mayıs ve daha evvelki izahlarımızda tahmin ettiğimiz gibi diğer itilâf devletleri, ellerinde vasıta olarak kalmış olan Yunan kuvvetleriyle bir hareket yapmak istiyorlar. O halde memleketimiz yalnız Yunan kuvvetleri tarafından nifakı dahilinden istifade ederek ve bir çok münafıkların kendilerini teşci ve takviye etmeleriyle; yalnız Yunan kuvvetleri tarafından istilâyâ maruz bulunuyor. Yunanlılar diğer bütün kuvvetlerle takviye olunduğu halde memleketimizi istilâ ederlerse biz harbi sagir usulü muharebesi geçireceğiz. Harbi sagir usulü muharebesi milletin bütün ferdiyle memleketin her yerini ayrı ayrı işgal ettirmek demektir. Biz düşmanlarımızın daha büyük ihtimalâtla memleketlerimizi işgal edeceklerini tahmin ediyoruz. Yalnız Yunan istilâsına karşı harbi sagir ile daha müsait, daha ümitli bulunuyoruz.

Efendiler; istilânın bütün müşkülâtına karşı harbi sagirin bütün ihtimalâtı muvaffakiyâtından istifade etmek için ihmal kabul etmez bir şart vardır : Asaba hâkimiyet lâzımdır. İstilâyâ uğrayan yerlerde düşmanlarımız; efradı hicrete sevk ediyorlar. Düşmanın tecavüzü ve istilânın bütün manazır karşısında efrat ve avamın vazifesi vardır.

Her müşkülâtın üzerine ayak üstü durur. Ondan sonra bir tûfengi bir kurşunu olan her neferin vazifesi rast geldiği bütün kuvvetlere, bütün müşkülâtı iktiham ederek hareket etmektir. Bu vazifelerini herkes idrak ederse bunda ümidi muvaffakiyet hâsıl

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

olur. Harbi sagire başlandıgından itibaren kırk gün muharebe eden Maraşta ve Ayıntaptaki hali göz önüne getiriniz. O mıntakadaki mucahitler hiç bir nizamıye kuvvetine istinat etmeksizin ve hiç bir kuvvetten ümitleri olmadığı halde yalnız başına muharebeye girmişlerdir ve düşmanı taretmişlerdir. Düşman kendilerine müracaat etmektedir ve memleketlerini istirdat edeceklerine emindirler. Halbuki Yunanlılara karşı bu vaziyetten daha mühim on kat daha müsait bulunuyoruz. Çünkü mühim nizamiye kuvvetleri elimizde vardır. Heyecan ile herkesin intizar etmediği bir vaziyet karşısında bulunduğunu zan ... bir defa Yunanistanın nüfusuyla, memleketinin vüsatıyla bütün Anadolu ve bütün Rumeliyi kendi kuvvetleriyle yalnız başına istilâ hırsını düşününüz ve bir de memleketimizin nüfusunu, mesahasını ve sairisini nazarı dikkate alınız ve milletlerin emsali tarihîyesini de tasavvur buyurunuz. Bu ihtimale karşı teçhizatı askeriverden, nizamiye kuvvetlerinden, ordu-lardan ve her şeyden evvel istediğimiz kuvvet, istifa-de ettiğimiz kuvvet yüreklerimizdeki kuvvettir. Efradı milletin yüreklerine evliya arafından, büyükler tarafından ilka edeceğimiz ateştir.

Eğer her birimiz bu ateşi nefsimizde görüyor isek ve bu ateşi başkalarına telkih edeceğimize güveniyor isek Yunan kuvvetleri ne kadar ilerilerse ilerilesin istilâ edilen manalleri istirdat; o nisbette olur. Harekâtın başlangıcında söylediğim gibi harekâtı dahilîye sebebiyle muhtelif yerlere sevkettiğimiz kuvvetler daima bizim için bir noksan teşkil etmemiş ve cephelerde Yunanlılara karşı; Yunanlılar bütün kuvvetlerini sevkettikleri halde biz kuvvetlerimizin bir kısmıyla idarei hal eylemiş bulunuyoruz. Daha sevkedecek kuvvetlerimiz ve istimal edecek vasıtalarımız da vardır. Yunan ve müttelik harekâtı, istilâ harekâtı tevessü ederse ve memleketin her tarafını istilâ ederlerse askerın o zaman dahi her hangi dağ başında size söyleyeceği tek bir şeyden ibarettir : Düşmanlarımız her tarafı istilâ etmiştir; en kuvvetli silâhları nifakı dahilidir. Eğer nifakı dahilîyi kaldırır isek onları behemehal memlekettten çıkarırız. Biz bu imandayız ve bu imanda olmalıyız. (Alkışlar)

Buyuruyorlar ki düveli mutelife ve düveli galibe. Yunan kuvvetlerini kendileri istimal ediyorlar. Yunan kuvvetlerinden başka bir kuvvetleri olmadığı ne malûmdur?

Memleketimizi istilâya Yunan kuvvetleri memurdur dediğim zaman maddeye ve müşahedeye istinat ediyorum. Yani memleketimize çıkarılan ve ilerlemekte olan Yunan kuvvetleridir. Elbette bunlar düveli

mutelifinin elinde vasıtalar. Elbette sevahilinizde harekâtı askeriyeği İngilizler yapıyorlar. İtalyanlar ve düveli galibe Yunanlıları teşci edebiliyorlar. Bunun için bir şey söyleyemem. Âmalî ecnebiyenin ve bizim mevcudîyetimize kasteden ecnebilerin vasıtai icraiyesi Yunanlılardır.

İngiliz, Fransız ve İtalyanın Yunanı alet etmediklerine nasıl inanmayalım. Yunanı alet etmediklerine değil alet ettiklerine inanalım ve alet ettikleri vasıtanın küçüklüğünü ve düşüklüğünü görerek âti için daha çok (ümitvar olalım.) (1) Yunanlılar ile beraber diğerleri hücum edecek dediğim; siyaseten, manen hücum edecekler değil kuvvet gönderecekler, asker çıkaracaklar; İngiliz, Fransız yan yana memleketimizde yürüyecekler demiş idim. Halbuki Heyeti Celilenizi bir sualinizle daha tenvir etmek isterim. Buyruluyor ki esnayı taarruzda cephelerin (Takrir okundu) vazifelerini bihakkın ifa etmişler midir? İlâh. Sual...

Böyle şeyler duymadık.

ŞÜKRÜ EF. (Karahisarı Sahip) — Ben soruyorum.

İSMET B. (Devamla) — Derdi teferruatta görmemeliyiz. Düşmanın bizim kuvvetlerimize iki üç misli tefevvukla taarruz ettiğini arzettim. Her cephede ve her yerde her kesin vazifesini tamamen ifa edip etmediklerini tespit edecek zaman henüz geçmemiştir. Bir, iki, üç misli, on misli kuvvetler karşısında dahi kuvvetlerimizin her birisinin ayrı ayrı vazifelerini hakkiyle ifa etmelerini talep edebiliriz. Bu hususu tahkik ederiz ve zuhura gelecek hatalardan dolayı hesap sorarız. Yalnız bütün bu hataları tahkik etmek lüzumunu Heyeti Âliyenize arz etmekle beraber, asıl dert düşmandaki tefevvuku hakiki ve kat'idir. Harekâtı askeriyeği daha ziyade düşmanın istihzaratıyla bizi işgal eden harekâtı dahilîye idaresinin ve cephelerin tevhibi ve büyük kumanda makamatının bir an evvel husulü hakkında Heyeti Âliyeniz evvelce bir arzu izhar etti. Bu defa ona dair zihinlerde bir ukde kalmamalıdır.

Bugün doğrudan doğruya milletin mevcudiyeti aleyhine tevcih edilen harekâtta herkes küçük kumandanlardan en büyük kumandanlarımıza kadar en ufak bir müfreze ile de bütün kuvvetiyle uğraşmayı akdem vazife addetmişlerdir.

Bir köşede durmakta olan ve kendisinden istifade edilmeyen bir kuvvet, Yunan cephesine sevkolun-

(1) Parantez içindeki kelimeler tashihden tarafımdan eklendi. M. Ünver

muştur itabına maruz değiliz. Eğer her hangi bir şahıs veya her hangi bir kuvvet Yunan taarruzuna karşı gönderilmedi ise daha mühim bir yerde bulundugundandır.

Bir tarrırın bir maddesine arzı cevap etmek için söylüyorum : Hangi cihet murat edilmişse onun imhali kastedilmiştir?

Belki tayin ettiğimiz kumandanların niçin daha evvel tayin edilmiş olmadığı istifsar ediliyor. Çünkü tayin ettiğimiz kumandanlarımızın...

ŞÜKRÜ EF. (Devamla) — Müsaade buyurulursa arz edeyim : İzmir cephesi şark, şimal, cenup mıntal usına taksim edilmiştir. Bunun arasında iptida bozulan mıntaka Akhisar cephesinde Kanlıdereden bozuldu. Burası bozulmazdan mukaddem şimal cephesi ... buradan bozulmasına sebebiyet veren şimal ve şark mıntakaları bunu kendisine mal etmedi ve ora takviye edilmedi. Oradan içeri süvari girdi. İçeri süvari girdiğini hiç bir mıntaka anlamadı. Ne şimal mıntakası ve ne de şark mıntakası anlayabildi. Bunun için iki alay süvari geçti. Cephelerimizin arkasına geçerek ahaliyi galeyana getirdi. Bozgunluk bunun yüzünden oldu. Orada süvari kuvvetleri vardı, nifakı dahilî sebebiyle dahile sevk olundu.

Acaba nifakı dahilîyi teskin için burada beş bin kişilik bir kuvvet teşkili mümkün değil mi idi? Çünkü ekseri suallerin cevabında; nifakı dahilî sebebiyle cephelerden kuvvet ayrıldığı söyleniyor, doğrudur, biz de biliyoruz. Hakikaten iki üç bin kişi orada olsaydı bu hezimet vukua gelmezdi. Hezimete sebebiyet veren o cephenin boş olmasıdır.

Oralar evvelce takviye ve tevhit edilmiş olsaydı şark ve şimal mıntakalarında Alaşehir gibi daha bir takım memleketlerimiz istilâya maruz kalmayacak idi. İşte kumanda tevhit olunmadı dediğimin esbabı budur. İdare umumî bir kumandaya raptolunmak lâzım gelirdi. Şurasını da arz etmek isterim ki Alaşehirde üç tane topumuz vardı, onlar da cepheye gönderilmedi. Alaşehir de âtil bırakıldı. Cephenin gerisinde bir mevzide yatırılmadı. Doğrudan doğruya düşman eline geçmesine sebebiyet verildi. Bunu da izah etsinler, daha izahata karşı da bir takım maruzatım vardır.

İSMET B. (Devamla) — 22 haziran sabahı yalnız Akhisar cephesine taarruz eden kuvvet üç fırka idi. Burada buyurdıkları gibi sabahleyin ilk kıtaat taarruz ettikten sonra içeriye süvari bırakmışlar, süvari içeriye girdikten sonra Salihli cephesine doğru harekât yaptı ve oradaki kıtaatımızı ric'ata mecbur

etti. Cephelerin tevhibi ile bu kuvvet muvazenesini yaptığım zaman grada, doğrudan doğruya Akhisar cephesinde bulunan kuvvetler içinde vazifesini ifa etmemiş olan mın'akalardan birisi hiç yoktur. Böyle bir iddiayı mevzubahs edemeyiz... Harekâtın safahatı tespit olunduktan sonra bunlar anlaşılacaktır. Fakat heyeti umumiyesiyle düşmanın kuvvetlerinin tefevvuku düşünülürse oradaki kıtaatımızın vazifesini ifa etmedikleri gibi bir iddia dermeyan olunamaz. Cepheler tevhit olunarak daha müsait bir vaziyet hâsıl olsun bahsi büsbütün fennî bir meseledir. Akhisar cephesinde ve Salihlide öteden beri bir kanaat vardı ki yan yana bulunan bu cepheden birine taarruz vuku bulduğu zaman diğeri yabancı kalmıştır ve tevhibi harekât daima iyi bir surette yapılamamıştır.

Tevhibi harekâtın kuvveti buradaki Mebusanı Kiram, Azayı Kiram tarafından daima tekrar olunan bir hal olduğu için kumandanlar 22 haziran muharebelerinde ve 23 haziran muharebelerinde Salihli ve Akhisar cephelerinde bilhassa tevhibi harekâta fedakârlık göstermişlerdir.

Düşman Akhisar cephesinden ilerlediği zaman rast geldiği kuvvetler, Salihli cephesinden gönderilen kuvvetlerdir. Yani bu cepheye taarruz ettiği zaman, yanında bulunan cephenin kuvvetine rast gelmişlerdir ve o cephede komşusuna yardım etmek için bütün kuvvetlerini oraya sevk etmiştir. Düşman Akhisar cephesine girdikten sonra Salihli cephesine mütemadiyen taarruz etti. Burada tevhibi harekât olmuştur. Yani Salihli ve Akhisar cepheleri ricata mecbur olmuşlardır zannının katıyen gayrivarit olduğunu sureti mahsusada nazarı dikkâte almalıdır. Evvelce de arzettiğim veçhile, her iki cephe, kendilerine yardım etmişler ve muvaffak olmuşlardır. Ben cephelerdeki kuvvetlerin tevhibi suali ile daha vasi mikyasta, yani bizim ihdas ettiğimiz garp cephesi kumandanlığının ne için daha evvel ihdas olunmadığı soruluyor zannetmiştim. Düşmanlar beyannamelerinde Yunan taarruzunu bizim İzmir harekâtından münbais göstermişlerdir. Biz İzmirde kuvayı inzibatiyeyi defettikten sonra İngilizlere taarruz etmişiz ve onun için İngilizler de Yunanlıları tahrik etmişler propagandasını yapmışlardır.

Vaziyeti umumiyei bidayette hulâsa ettiğim zaman gerek Yunan ve gerek diğer kuvvetler, iki vasıta olarak bir merkezden idare ediliyor demiştim. İngilizler bu kuvvetleri sırasına göre kullanacaklar. Vaziyeti böyle kuvvetli ve esaslı görür isek Yunanlıların hareketine emir vermeleri tabii ve fennî bir harekettir. Serdettikleri ihzar ettikleri harekâttan bir birisinin ehemmiyeti yoktur.

Düşmanlar bizim aleyhimize yaptıkları hareket ile halkı iğfal edeceklerdir. Halkımızın iğfaline mukavemet etmek için bizim de şu ve bu sebepten dolayı onların taarruza geçtiklerini ve Yunanlıların taarruz ettiklerini ve İzmir'e çıktıklarını ve ermeni katliâmına bahane ederek Ayıntabı ve Maraş'ı işgal ettiklerini ilâahir ve ilâahiri izah etmek lâzımdır. Yunan hareketi hususunda bütün maruzatım bundan ibarettir.

Diğer cephele hakkında da arzı malûmat etmek isterim. Bunlardan birisi de Fransız cephesidir. Evvelce ayrıldığımız zaman Fransızlarla bir mütareke akdetmiş bulunuyor idik. Yirmi gün müddetle 28/29 mayıstan başlayan tatili muhasamat esnasında üseramızı ve mevkufini siyasiyemizi mübadele ve tahliye ettik. Ondan sonra bu müddet esnasında mahsûr bulunan Pozantı ve Sis cihetleri Fransızlar tarafından - Antep şehri de - tahliye edilecekti. Mütareke müddeti hitama ermeden Fransızların hareketi ile mukavele münfesi bir hale gelmiştir. Arzedeyim : Evvelâ, tatili muhasamatı bütün cephelere tebliğ ettik. Fakat bu müddet esnasında Adanada bulunan valimizi 30 mayısta tevkif ettiler ve daha Adanada bulunan bir çok eşraf tevkif ve Mersine sevk ve harp gemilerine bindirilerek doğru İstanbul'a sevk olundular. Tatili muhasamatattan sonra tevkife devam etmek hareketi hasmanedir. Tevkif olunan adamları bize vermeyerek başka yere göndermek hareketi hasmanedir ve doğrudan doğruya mukavele ahkâmına münafidir. Ondan sonra Sisten çekilen ermenîler Sis civarında ve Adana civarında bütün islâm köylerine taarruz etmeye başladılar; köylerimizi muhasara ettiler, emvali yağma eylediler; ahalimizi kaçırdılar ve kendileri islâm ahalinin evlerine girdiler ve sonra buraları Fransızlar, sevkettikleri trende top kullanarak doğrudan doğruya tahrip ettiler.

Bunları protesto eyledik. Doğrudan doğruya mukavele ahkâmına münafi ve tatili muhasamata muhalif olduğunu, (tatili muhasamat ve hareketi hasmanenin) (1) ne demek olduğunu izah ettik. Her müracaatımızda her protestomuza karşı tahkikat vadettik. Biz cevabı alırdık, aynı zamanda aldığımız raporlarda bu icraat ve katliâmın, zulüm ve tazyiklerin devam etmekte olduğunu öğrenirdik.

Kat'ı muhasamaya mütedair mukavele Malûmu Âliniz buraya gelmiş olan temsilci ile Ankarada yapılmıştır.

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

Onların büyük memurları tarafından aleni beyan-nameleriyle bu hareketi, mevcudiyeti milliyenin zaifi şeklinde bütün Arabistanda ve oradaki vilâyetlerimizde neşretmeye başladılar; Türkler Beyruta adam göndermişlerdir, dediler. Filhakika Beyruttan mebuslarımız geçmişti. Fakat tarafımızdan bunlar hiç bir vazife ve salâhiyeti resmiyeyi haiz değildiler.

Hasılı efendiler tatili muhasamat esnasında Ereğliye bilmüsademe harben asker çıkardılar. Bilmüsademe harben memleketimizin bir noktasını daha işgal ettiler. Derakap Ereğlide müsademe başladı. İki üç gün devam eden müsademede kullandığımız silâhlar, Yunan cephesindeki kuvvetlerimizden bir kısmının tefrikine sebep olmuştur. Derakap Ereğliye kuvvetlerimizi sevkettik. Görüyorsunuz ki samimi bir surette takip etmek istediğimiz kati muhasamat devrinde bundan istifade ederek memurlarımızı tevkif ve tebit etmişlerdir; ahalimizin katliâmına devam eylemişlerdir. Memleketimizin arzu ettikleri yerlerini işgal için, kendilerini mukavelenameye hiç bağlı addetmişlerdir. Fransız memurlarına bunu şikâyet ettiğimiz zaman bize dediler ki - tıpkı İngilizlerin kuvayı milliyenin taarruzundan dolayı Yunanlıları sevkettikleri gibi - bizim orada adamlarımız, iki jandarmamız ve müfrezemiz vardı. Onları muhafaza için oraya kuvvet gönderdik.

Zâlimler, memleketimizde istedikleri zulmü yapmak için her bahaneden istifade ediyorlar. Memleketimizde asayiş ya vardır veya yoktur ve meşru olan hükûmet Büyük Millet Meclisinin Hükûmetidir. Memleketimizde yerlinin ecnebinin hayatını muhafaza etmek hakkını biz haiziz. Bu hak bizimdir ve hiç bir millete vermeyiz ve her hangi bir millet, üniformasıyla bu hakkı benimsemek isterse bizim hakkımıza, hukuku istiklâlimize tecavüz etmiş demektir. Meclisi Âlinin prensibi de budur ve temsil ettiği istiklâlin şeraiti esasiyesi de budur. Eğer biz istiklâlin eşkâli mahsusasında ve esasiyesinde zaaf gösterir isek davamızın kudsiyet ve meşruiyetinden esaslı bir surette kaybetmiş oluruz. Onun için Fransızlara mukavele ahkâmına dürüst bir surette riayet etmek lâzım geldiğini izah ve ahalimizi imhada inat ettiniz. Silâhla, kuvvei berriye ve bahriye ile memleketimizi işgale tasdi eylediniz dedik.

Kezalik Ereğli işgaline karşı serdettikleri delillerden birinde deniyor ki : Kendisi ile Adana cephesinde temasta bulunduğumuz Fransız Generali Ereğli cephesinin kendisine ait olmadığını makamı iftihar da söyledi. Karşımızdaki Fransız Generali, Ereğli

ışgalinden dolayı mesuliyeti diğer Fransız Kumandanına atfetmek istiyor.

Bizim hakikati idrakten âciz olduğumuz zannındadır. Tabii bu delile iltifat bile etmeyiz. Adanada mukavele ahkâmına riayet etmek için abalimizden çok fedakârlık istedik. Her gün telgraf başında gerek müdafaai hukuk heyetinden ve gerek zulûm ve tecavûze uğrayan köylerin her birinden tazallûmat feryatlarına maruz kaldık : Bizi öldürüyorlar, mukavele ahkâmına riayet etmiyorlar, diye.

Biz de cevaben sabrediniz söz verdik, söze riayet edelim diyorduk. Şimdi orada muhasematın iade olduğundan beri memleketimizin istirdadı için yeni bir ateşle faaliyete gelinmiştir. Ve tebliği resimlerdeki malûmata ittılamızla arz ediyoruz ki doğru dan doğruya Adana ve Tarsus etrafında muharebeler vardır. İadei muhasemattan beri takriben on, on beş gün olduğu halde oradaki vaziyetin lehimize olarak bir hüsnü tesir husule getirdiğini hissetmekteyiz.

Cepheler hakkındaki malûmatı itmam etmek için şark cephesi hakkında da malûmat arz edeyim :

Şark cephesinde Ermeni kuvvetleri elviyei selâsemiz dahilinde faaliyettedirler. Bizim kuvvetlerimiz, kıtaatı nizamiye ve ordumuz kablelharp Ruslarla ara-

mızdaki hududu geçmemişlerdir. Fakat elviyei selâsemiz dahilinde millî şûra hükûmetleri vardır. Bu hükûmetler Ermeni tecavûzatına karşı kendilerini müdafa etmektedirlere. Ermeniler mütehevvirane taarruz ediyorlardı. Yeni aldığımız malûmatta taarruzları kâmilten tardedilmişdir. Kezalik Nahcivanda ve gerek Oltide kendilerini kuvvetlice müdafa edecek bir haldedirlere. Orada şimdilik başka bir faaliyeti askeri yemiz yoktur. Fakat kıtaatımız gerek mevcutlarını ikmal etmek ve gerekse talim ve terbiyeleriyle taarruza âmade bulunmak için daha müsait bir halde bulunuyor. İşte bütün cephelerimize ait vaziyeti olduğu gibi Huzuru Âlinize arzettikten sonra Yunan yarasını tekrar nazarı dikkatinize vazederken hepimize düşen vazifenin heyecanlara ve halecanlara galebe etmek üzere bütün milleti Yunan milletine; düveli galibe elinde âlet olarak aleyhimize sevk edilmiş olan Yunan milletine karşı herkesi sükûnete davet ederiz. Düşman harekâtına karşı azmiyle mukabele edersek bu istilânın az zamanda duracağına ve büyük aksülamellerle Yunanlıların büyük zayıata düşer olacağına biz katiyen ümitli bir haldeyiz. Bunun için tasavvur ettiğimiz ve uğradığımız müşkülâtta daha fazlasına uğrasak bile milletin azmiyle muvaffak olacağımıza yürekten kani bulunuyoruz. Maruzatım bundan ibarettir.

ÜÇÜNCÜ CELSE

REİS : Celâlettün Arif B.

KÂTİPLER : Haydar B. (Kütahya), Besim B. (Sivas)

REİS — Celseyi açıyorum. Müzakereye devam ediyoruz.

ŞÜKRÜ EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Vuku olan sualime karşı İsmet Beyin verdikleri mucipler bir kaç cihetten muhtacı izahtır. Diyolar ki meyus olacak zamanda değiliz. Hiç bir dert yoktur ki çaresi olmasın. Fakat yaşamaya azmettik, lakırdı dilimizde olmamalı, bunu fiilen ispat etmeli. Yunan; kuvayı umumiyesini istimal ediyor. Biz umumî seferberlik ilân etmedik, tedrici asker aldık. Yunan cephesine tedrici asker gönderiyoruz. Bir taraftan memalikimiz istilâya maruzken Yunan nüfusuyla Anadolu nüfusunu da mukayese ediyorlar. Nüfusumuz Yunan nü-

fusundan kat kat fazladır. Biz bu gün killeli nüfustan mağlup olmuyoruz. Elimizde olan kesreti nüfusa rağmen ahaliye ruh ve iman vererek istimal edemiyoruz. Bunda da makamı aidinin kusurlarını görüyorum. Bakınız efendiler; naghani zuhur eden bir isyanı mahvetmek için buradan kuvvet tedariki ne için mümkün olmasın?.. Bu hiç cevapsız kalmakla beraber beyanatın diğer kısmında iddiamızın haklı olduğu söyleniyor. Hakikaten iddiamız haklıdır. Kimseye fikri tecavûz beslemiyoruz. İçimizdeki ermeniler dahi şu halde casusluk ettikleri halde tecavûzder, masundur diyorlar. Yunan tecavûzü daha bir zaman vuku bulmaz diye uyumak icap etmez.

Efendiler; Yunana karşı bir senedir, iki senedir müdafaa eden dört liva idi. Bu dört liva, Ferit Paşanın devri meşumunda tamamiyle serbest çalışmıyorlardı : İngilizler vardı, hain idare memurları da vardı. Biz bunların gözünden kaçırmak suretiyle mühimmat ve asker göndermekle o cepheyi bir buçuk sene zaptetmiştik. Dağda şekavette bulunan eşkiyaya yalvardığımız halde bunları isyana sevk ediyorlardı. Bu Millet Meclisi açılınca kendi dindaşlarımızdan, vatandaşlarımızdan muavenet ümit ediyorduk. Maalesef bu ümidimiz boşa çıktı. Bizim ahalinin dışından artırıp ailesinin rızkından kesip cephedeki askerlerimizi beslerken ve her kes âilesini bırakıp düşman müdafaasına koşarken oradaki bir kısım kuvvetlerin geri alınmasını gözlemiyorduk.

Burada not ettiğim sözlerin kâffesiñe karşı idarei kelâm etmekten çekineceğim. Deniyor ki; - bakınız - en dilhiraş şey; yalnız Yunan kuvvetleriyle Anadoluyu istilâ edebilirler. Müsaade buyurunuz söyleyeceğim. İngiliz ve Fransızlar her yerimizi istilâ etsin, bu yazık değil midir? Düşman nereye gelirse oraya muttasıl olan bir kaç liva hayata geliyor. Diğerleri mütemadiyen uyuyor. Burada Büyük Millet Meclisi açılıyor; Büyük Millet Meclisi nazariyata boğuluyor. Dama taşı gibi yerlerimiz verile verile sonu ne olacaktır, Bir de deniliyor ki harbi sağır usulü... Efendiler; harbi sağır usulü ne demektir, bendeniz bir asker olmadığım için harbi sağır usulünü anlayamadım. Bu gün vatanımız yer yer istilâ olunduktan sonra hangi kuvvet bizi toplayacak, hangi kuvvet bizi harbi sağire sevkedecektir. Bu gün istilâ olunan vatanımızda neler oluyor biliyor musunuz? Balıkesiri gözönüne alınız. Müslüman olarak ayrıca bir hükûmet olarak yaşıyordu. Bin senedir dağından bağından yağ akan o güzel Balıkesir bu gün sukut etmiştir. Balıkesirin varidatı umumiyesi beş yüz bin lira olduğu halde müdafaa için bir buçuk milyon lira sarfetti. Bursada bir isyan çıkarıldı, oraya bir vali gönderilmek suretiyle Bursa islah edilmiş oldu ama Balıkesir dayanamadı sukut etti.

Dahilî isyanlardan bahsolunuyor. Dahili isyanların başlıca sebebi idaresizliktir.

Idare, güzel ele alınırsa isyan zuhur etmez. Bir de kuvvet hâkim olmalı. Bir Sultan Hamitten bütün millet korkuyordu ve o maiyetiyle kâinatı titretiyordu.

Bu gün benim memleketim istilâya maruzdur. Düşman şimendiferle üç saatlik bir mesafededir. Fakat ben meysus değilim. Beni meysus edecek diğer

mahallerin sukutudur. Bu gün Uşak sukut edecek, yarın Karahisar. Bir memleket yanarken diğerinin se-yirci kalması islâmiyete şindir. Efendiler bu gün yapılacak bir vazife vardır. Öyle nazariyat peşinde koşulacak zaman değildir. Bundan evvel bizim kölemiz olan ve nüfusu bir buçuk milyondan ibaret bulunan hain bir Yunan bu gün yükselsin de, yüz, yüz elli bin kuvvetle hücum etsin de bu kadar kuvveti mağ-lup etsin. Bu islâmiyetle kabili tevfiik değildir. Bu gün Millet Meclisi şu derde deva bulmak için toplanmıştır. Biz de onun için buraya geldik. Bunun çaresi umum Anadolu kuvvetlerini tevhit etmek, cihadı mukaddes ilân etmektir. Bu gün ben mukadderatımı-zı elinde tutan kimsele.in sui idaresini bilmekle beraber onlardan müşteki değilim; onların iskatı taraf-tarı değilim. Gördüğüm yolsuzluklar karşısında ve düşman taarruzuna karşı buradaki lâkayitlikler beni eritiyor. Rica ederim, itiraf etmeliyiz azillerin, na-sıpların sırası değildir. Millet kendini kuvvetli gös-termeli. Bu millet isyankâr değildir. Şurada Yozgat-ta isyan çıktı deniliyor. Bendeniz Yozgat isyanını tet-kik ettim, sui idare neticesidir.

Bakınız efendim Yozgat isyanı yalnız sui idare neticesi değil, bu Meclis kendisini gösterememesi neticesidir. Bir islâm cemiyetinin, memaliki Osmaniye ve islâmiye mümessillerinin burada toplandığını bildirmemektedir. Neden oraya muktedir adamlar göndermedik, biz daha doğrusu yalnız İcra Vekillerine değil-kendimize de kabahat bulmalıyız. Hakikata takarrüp etmek lâzımdır, fiiliyata atılmalıdır.

Efendiler; kanunların tadili, tefsiri, ıslahı bu zamana ait mesailden değildir. Vakıa elimizdeki kanunların milleti idareye kâfi olmadığı sabit olmuştur. Misal olarak ta size bir şey arz edeyim : İşte burada bir çok mütalâa dermeyeran edildi. Fakat bir takım nazariyat... Nazariyat vadisine koşarsak biz hiç bir iş göremeyiz. Karahisarda bir köylünün umum serveti beş altı kısırdan ibaret... Onu da bir hırsız alıyor. Bir taraftan düşman, bir taraftan ahali birbirini mahvediyorlar. Jandarma takibatta muvaffak olamıyor, hırsız kaybolup gidiyor. Bu kısırakların sonra satıldığı haber alınıyor. Seksen liraya bir tanesi satılıyor. Bunu sahibi malûmat alarak adliyeye müracaat ediyor. Adliye, hırsız bir saat bile tevkif etmeden bırakıyor. Jandarmaya müracaat ediyor, jandarma bir şey yapmıyor. Hırsız da der ki, gittin hükûmete dava ettin ne yaptın edepsiz der... Köylünün bir çift öküzü varsa bir tekini daha çalar gelir.

Bu gün Karahisarda bir müdafaai hukuk cemiyeti var. Ciğeri yanan bir heyet ... gerçi kısmen

heyette de iyiler vardır. Asıl onun heyeti âmileleri vatan aşkıyla ciğeri yanıyor. Bir iki kişiye bir iki dakak atıyor. Sizi doğruluktan başka bir şey kurtarmaz. Hakikatı söyleyin diyorlar. Filân adam filân adama sattı, filân yerden çaldı... Onları hükûmete teslim etmeyeceklerine teminat veriyorlar. Kırakların bedeli olarak yüzer liradan beş yüz lira kuvayi milliyeye bırakacaksınız, kıraklar gelecek, siz kurtulacaksınız diyorlar.

Bu suretle beş yüz lirayı tedarik ediyorlar, kuvayi milliyeden beş nefer gidiyor, parayı alıp hırsız salıveriyor. Gerçi bu iyi bir şey değil. Hükûmetin kanunları vicdanlı ellere tevdi edilmelidir.

Bu suretle malımız emin, her şeyimiz emin... Bu yurunuz efendim, iki çuval ekimiz var; bir çuvalını veriyor. Ben serbest çift sürebiliyorum. Haydi Osman sen de git, Ali sen de git, muharebe et... Adalet icra olunuyor, diyor. Ahalinin hissiyatını dinleyiniz, böyledir. Bu gün idare memuru ahalinin idaresini anlamalı. Biz hissiyata kapıla kapıla iş görerek dahilde tezebzübü idareyi hâsıl ettik. Kendimize milleti isındıramadık. Biz diyoruz ki millet felâketi görsün de bize gelsin. Maatteessüf millet felâketin görüp te koşup gelecek zamanda değildir. Biz maarifin adıyla eğlendik : Bakınız Karahisarda sekiz bin hane islâm vardır. Her evden üç dört çocuk çıkar. Bir arkadaş ta Karahisarda çok çocuk olduğundan bahsediyordu. Karahisarda sekiz bin çocuk var. Mahalle mekteplerini maarif idaresi kaldırdı. Asgarî birer çocuktan sekiz bin çocuğun mektepte bulunması okuması lâzım gelmez mi? Maarif idaresinin defterinde gördüm ki kuyan 400 çocuk vardır.

Demek ki livada maarif iflâs etmiştir; demek ki maarif yoktur; nüfusu umumiyeye nisbet edersek maarif yoktur. Maarif muallimleri, memurları çarşıda alenen oruç yiyorlarmış, işret ederlirmiş... Demek muallim meslekine hürmetkâr bir muallim ise, mesleğini yükseltecek ise böyle muameleler lüsnü tesir yapar mı?... Bu gün dahilî işlerle uğraşmak doğru değil... Bu gün Yunan tehlikesine karşı tevhide mesai yapılmalıdır.

Dahilî idare nasıl olur... Dahilî idareyi üç madde-lik bir kanun ile teklif ediyorum. Bu gün idare umurunda tezebzüp var mıdır, yok mudur? Bizim ciğerlerimiz vatan aşkıyla yanıyor mu, yanmıyor mu? (Yanıyor sadaları)

Bu gün lüzumsuz azil ve nasıplarla günde bir iki bin lira harcırah vermeyelim. Azillerle, nasıplarla rüşvetin, sui istimalin önü alınmaz. Bakınız ciheti as-

keriyemiz de iflâs derecesine gelmiştir. Çünkü ciheti askeriyenin bir köyden topladığı on nefer merkeze getiriliyor, şube merkezinin... Bu gelenler meyânında köyün ağasının da oğlu var... Zengin olanların kimisi bir kuzu ile, kimisi bir başka şey ile kurtuluyor. Sonra oradan on kişiden üç kişi kalmıyor ve o üç kişi cepheye sevkolunuyor... O üçün de biri tirene binerken tirenin altına giriyor, biri diğer taraftan gidiyor.

Her kesin umumî surette seyyan bir muameleye tabi tutulduğunu canı gönülden anlarsa, emin olun ki bir nefer kaçmaz. Bu millet muharip bir millettir. Başında iyi bir idare gördüğü takdirde ölüme atılır, emsaliyle sabittir. İşte tezebzübü idareyi kaldırmak için her livadan gelen beş âzadan ikisi mahallinde memuriyet kabul etmeli. Adilâne muamele olmalı... Bu gün mahvoluyoruz. Vücudumuz haritai âlemden siliniyor. Efendiler vatan bu gün tehlikede... Vatan bütün bütün istilâ olunduktan sonra harbi sa- gir olacak imiş.

Jandarma ile kuvvei inzibatiye temin edilecek deniyor. On jandarma gönderiliyor bir şakiye... Yirmi jandarma gönderiliyor da tek bir şaki getirilemiyor. Bu bittecrübe sabittir. Hepiniz Anadolulusunuz; bunları bilirsiniz...

Sonra kuvvayi milliyeden iki nefer gönderiliyor, o şaki çıkıp geliyor. Bin küsur, iki bin küsur kuruş maaşla gönderilecek jandarma, hayatını tehlikeye koymaz. Bu mesleki ıslah etmeli... Meselâ bir köye bir jandarma geliyor falan ağanın oğlunu istiyor. Burada yoktur diyorlar. Halbuki gözüyle kaçırıldığını görüyor.

Bendeniz izin aldıktan sonra Meclisi muhteremin, jandarma teşkilâtı ile meşgul olduğunu haber aldım. Bu gayri kâfidir beyefendiler. Vatanımızın tehlikesini düşünmeli, sui istimalâtın önünü almak için her livaya ikişer mebus umuru idariye ve askeriyeye memur edilmeli. Eğer bu vatani kurtarmaya bu Meclis azmetmişse rica ederim bunu kabul ediniz. Güzel tatbik ediniz... (Üçüncü maddeyi okur)

Bakınız kavanini mülkiye ve adliye yıkmak taraftarı değilim. Fakat böyle zamanlarda, bütün medenî milletler bunu kabul etmişlerdir. Adliyeciler buna itiraz etmesinler.

Arzettim ki adliyenin kanunları dahildeki ıslahata kâfi değildir. Bir taraftan dahilî ıhtışaat, diğer taraftan haricî gaileler bu memleketi mahveder. İşte bunun için işret, kumar, fuhuş şeran memnudur. Mütecasirleri şerîşerif dairesinde tecziye ediliyor. Şim-

dilik bu... Fevkalâdelik geçtikten, vatan kurtulduktan sonra istediğin kânunu tatbik et, istediğin kânunu tanzim et...

Bugün şerîşerîfin hâkimiyeti altında yaşarsak kurtulmuş oluruz. Efendiler bu maddeyi yazdığımın sebebini arzedeiyim :

Biz sırf maddî esbaba tevessül ediyoruz. Maneviyata hiç tevessül etmiyoruz. Elhamdülillâh umumuz müslümanız. İçimizde bir fert hristiyan yoktur. Yalnız maddiyatla iş olmaz. Maneviyata da istinat etmelidir. Bir taraftan emri ilâhiye imtisal, diğer taraftan düşmanın kurşununa göğüs germek suretiyle hareket edilirse hepimiz bu azimde isek ben eminim ki bu millet kurtulacaktır. Yok bu azim kabul edilmezse bendenizin kararım; aëiz içinde çırpınmaktan ve vatanımın tehlikeye maruz kaldığını görmekten ve düşman atlarının camilere ahır diye bağlandığını görmekten ise şehit olmaya karar verdim : Yarın sizden mezuniyet talep edeceğim. Maruzatım bundan ibarettir.

İSMAİL SUPHİ B. (Burdur) — İsmet Beyefendi demin beyanatta bulundular. Fakat bütün âzayı Meclis, zannederim benimle. hem fikirdir : Beyanlatları bizi tatmin etmekten uzaktır. Hakayıkı ahvali olduğu gibi söylediler ve vakıa tafsîlâta girişmediler. Fakat heyeti umumiyesi elem verecek bir şekildedir. Hiç bir milletin meclisi bu kadar ağır bir yükün altında kalmamıştır. Zannederim bu yükün altında eziliyoruz. Biz en bedbaht milletiz. Maatteessüf bu kadar haksızlığa uğramış bir millet görülmemiştir. Ricat devam ediyor. Vukuata nazar ederseniz nazarlarda teressüm ediyor : Yavaş yavaş bir ressamın elinden çıkarttığı resim gibi... Avrupadan; nihayet Türkü geldiği yere taretmek istiyorlar. Bizi tarediyorlar. Tehlike pek ziyade sür'at kesbetti; maatteessüf... Dün Saruhan, Aydın, Karesi, yarın belki Bursa düşecek... Ecdadımızın makberleri, kemikleri belki paymal olacak ve biz bunu göreacağız.

Binaenaleyh efendiler : Şu sırada omuzlarımızda hissettiğimiz yüke nasıl tahammül edeceğiz? Musaba uğramadık hiç bir ailemiz yoktur.

Oradan oraya kaçıp duruyoruz. Meyus olmaya hacet yok omuzlarımızda bir tek silâhımız var, azim ve iman ve metanet...

Biz buraya toplandığımız zaman bu meseleyi küçük zannettiyssek aldandık efendiler. Çabuk bitecek zannettiyssek aldandık efendiler. Bu iş çok devam edecek. Bu iş dünyanın belki en güç bir işidir. Çünkü milletlerin arasında olduğu kadar kuvvetlerin de

arasında pek büyük fark var. Hakkımız büyük; kuvvetimiz küçük... Binaenaleyh bizim için yegâne bir şey; çalışmak, metanetle çalışmak, imanla çalışmaktır. Hükûmet de bizden çıkmıştır. Hükûmetten istenilebilecek olan şey onları çalışmakta görmektir. Kendi hesabıma daha iyi bir Hükûmet yapabileceğimizi zannetmiyorum. Yalnız Hükûmetten istediğimiz daha çok çalışmasıdır. Bizim önümüzde efendiler, iki ay, üç ay bir sene üç sene pek az bir zamandır zannediyorum. Mademki bir kere karar verdik, sonuna kadar devam edeceğiz. Yalnız, bu gün işe başlamalıdır, işe başlanmış mıdır? Geç olsun varsın, hiç olmamaktan hayırlıdır : Bu gün bir fırkanın, daha o bir gün bir ordunun teşekkül ettiğini görürüz. Bir harbi sağır yapmak için elimizden geleni sarfetmeyecek miyiz? Zararı yok, memleketin yarısı çignensin, biz altı ay sonra darbeyi indirelim... Acaba bütün ümitlerimiz harbi sağırda midir, başka ümidimiz kalmadı mı? Zannedersem harbi sağır en son ve katî bir çaredir. Harbi sağır memlekette taş taş üstüne kalmamak üzere nihayet memleketi düşman istilasından kurtarmak için son çaredir.

Onun için efendiler, yine arzedeiyorum : Ne tariz, ne de muahaze... Çünkü Hükûmet de bizden çıkmıştır.

Daha iyi bir hükûmet yapabileceğimize kani değilim. Yalnız ricamız hükûmet bir an evvel işe başlasın... Ne kadar geç olsa başlayacaktır.

Sonra efendim biz bir sal içine sığınmış insanlar gibi bulunduğumuz bir sırada ve azim ve imanla çalışmaktan başka silâhımız olmadığı bir zamanda. Yakıyoruz; acaba bir duman var mı? Bizî kurtaracak (tek devlet olarak) (1) bolşevikleri görüyoruz. Bolşeviklerle münasebatımız ne şekildedir? Zannederim bu, bu celsede mevzubahs olacak bir meseledir. Bolşeviklerden ne raddeye kadar kuvvet gelebilir, ne vakit gelebilir? Hükûmet elbette münasebatına dair bir şey çizmiştir. Bolşeviklerden ne gibi bir taahhüdât almak kabildir. Onlarla devlet bedevlet muahede akdetmek mi lâzımdır, yoksa onların akaidini kabul etmek mi lâzımdır? Bunlar hakkında hükûmet ne düşünüyor? Az çok bir malûmat istemek hakkımızdır. Meselâ; bendenize söylediler ki Baküde bolşeviklik ilân olunmuş, bugün Azerbaycanda on üç milyon lira mevcuttur. Ve orada da bolşeviklik ilân edilmiştir; akça geçmez; bu parayı hükûmetiniz

(1-) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

sühuletle elde edebiliyor; onun pek sühuletle size verilirler, dediler...

Zannederim bunu hükümet not eder.

Sonra efendim, demin az çok şöyle olmuş, böyle olmuş. Kan boğazında bir sui istimal olmuş diye bahsedildi. Eskişehirden gelinceye kadar bunu bendeniz de dinledim. Bir tabur kâtibiyle bir çavuş bir kaç kuruş almışlar ve düşmana ihbaratta bulunmuşlar, oradan iki alay süvari geçmiş... Sui istimal olmuş, nasıl olmuşsa olmuş. Fakat İsmet Beyefendiden rica ederim ki tahkikat yapılınsın ve müsebbipleri cezalandırılınsın.

Bir noktayı daha arzedeceğim. O da dahili fitnelerle irşadın noksanı göze çarpıyor; elimizde bir gazetemiz var : Hâkimiyeti Milliye...

Fakat Eskişehirde, Bursada bulamazsınız. Ajansı lehülhamt son zamanda tanzim edildi. Sırrı Beyin sayesinde, Sırrı Beyin himmetiyle ajans her tarafa gidiyor; fakat olduğu yerde kalmıyor; iki üç kişi istifade ediyor, neşir ve ilân edilmiyor. Demek bir arkadaşımın burada söylediği gibi Meclis ne yapıyor; kimse haberdar değildir. Rica ederim bu hatayı iletmesinler. Hususiyâ buralarda bir gazete çıkarmak kabilse çıkarılınsın. Ülema göndermek kabilse göndereyim. Çünkü zuhur eden fitnelerde irşadın noksan olduğu görülüyor; halk zehirlenmiş görülüyor. Irşadın noksanı hissediliyor.

Binaenaleyh efendiler beyanatımı hulâsa edeyim : Bendeniz hükümetten üç şey sormak isterim : Düşmanın velev ki memleketin yarısına kadar ilerlemek tehlikesine karşı, hükümet yeni bir cephe için son tedbirini almış mıdır? İkincisi; bolşeviklerle ne vaziyeteyiz; onlardan ne kadar ümit ve muavenet bekleyebiliriz? Yoksa yalnız kendi kuvvetimize mi istinat edeceğiz?

Dahilde bir takım kuvvetlerimizi alıkoyan fesadı dahiliye karşı hiç olmazsa ülemanın tavassutuyla olsun, bugün bir musalâha, barışmak, bir kardeş barışması imkânı yok mudur? Bunu ihtar etmeye imkân var mıdır?

Maruzatım bundan ibarettir. Bir de ahiren Bursa'ya bir seyahat etmişim. Bazı şeyler gördüm. Bu hususta da bir takrim var : Meselâ Mudanyaya asker çıkarıldı.

Dediler ki filân yere altı yüz silâh çıkar, bir Yunan taburu derhal beş tabur, on tabur oluyor. Tehlike muhakkak. Binaenaleyh bunları nazarı dikkate alarak bir takrim takdim ediyorum : Cephelerde Türklere bedeli naktiyi alıyoruz. Hristiyanlardan alın-

ması evlâ bittariktir; onlar ferih ve fahur yaşıyorlar ve büyük altından bize gülüyorlar.

Takrimin ikinci teklifi; cephe gerilerinde düşmandan rehin alınması ki aynı muameleyi Yunanlılar da yapıyor, şose taburları teşkil ediyorlar. Dağlara top çıkaracak değiller mi? Bunlardan istifade ediyorlar. Bunu biz ne için yapmayalım? Birde silâh toplamak meselesi; maruzatım bundan ibaret.

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) — İsmet Beyefendinin verdikleri izahat, cephelerin vaziyeti hakkında bizi az çok tenvir etmiştir. Yalnız bunlara karşı Hükümet ne gibi tedbirler yapmış? Buna dair maatteessüf itminanbahş olacak bir şey yoktur. Bundan takriben kırk gün evvel Sanrêmo muahedesi mevzubahş edildiği zaman bendeniz bir takrim vermişim ve demiştim ki milleti şimdiden silâh altına almak lâzımdır. Bazı taraftan bu teklif nabemevsim addedilmekle beraber, Heyeti İcraiye havalesine karar verilmiştir. Elbette Hükümet bu hususta bir şey düşünmüştür. Şimdi münakaşalarla vakit geçirecek değiliz. Umumi seferberlik mi ilân edeceğiz, esnan erbabından bir kısmını silâh altına mı alacağız, yoksa İsmet Beyefendinin buyurdıkları gibi harbi sağır tabir edilen bir çete muharebesi mi yapacağız? Ne yapacak isek, Hükümet bunun için ne düşünmüş ise bizi tenvir etmesini rica ederim.

HAFİZ İBRAHİM EFENDİ (İsparta) — Bugünkü vaziyetimizin vahameti, hakikaten teessüfe şayanıdır. İslâmiyette büyük bir esas vardır ki hiç bir şeyden meyus olmamaktır. Geçen sene bu sıralarda Yunan'ın aynı taarruzu bizim cephelerimize vâki olmuştu. Öyle bir taarruz ki bütün islâmiyetin hayatını mukadderatını, mukaddesatını ayaklar altında eziyordu. Onların o suretle devam eden harekâtı hunhâreneleri biz müslümanlar üzerinde hiç bir tesirat yapmıyordu. İspartada akdettiğim 18 bin kişilik bir miting yaptık. Bir taraftan İtalyanlar Antalyayı işgal ettiler, Burdura geliyorlardı. O zaman biz Cenabı Hakkı iltica ederek, azametini dayanarak islâmiyetin hiç bir vakit küffarın ayakları altında kalmasına razı olmayarak bütün salâbetimizle karşı koyduk, elhamdülillâh İspartayı düşmana karşı istilâdan kurtardık. İslâmiyete hâs olan bir feyiz vardır ki onu tetkik edelim. Biz İspartada seferberlik ilân ettik, hem öyle bir seferberlik ki; ne vakait 39 kuramızla beraber Sarayköye Yunan geldi. O zaman memleketi menatıka taksim ederek ülemamızı, eşrafımızı topladık ve dedik ki, ey müslümanlar, artık nifak ve şikâki kaldırılmalıdır. Bundan sonra islâmlar arasında nifak yok-

tur; saadetiniz bu gün seyfi şehametinize sarılmaktadır, dedik. Bir taraftan memleketteki sui ahlâkı yıktık, diğer taraftan bu tarzda ve her köyde teşkilât yaptık ve dindaşlarımızı düşmanın karşısına sevkettik : 312 - 318 tevellütlüler hâlâ cephededir efendiler... Seferberlik ilânı tehlikeli imiş. Ne için tehlikeli olsun? Seferberlik ilânını bir yapınca şubeler bizimle teşriki mesai etti. Davet olunanlar hangi esnan erbabı ise muayene etti, muamelesini yaptı. Kimsenin ırzına, izzeti nefesine tecavüz ettirmeksizin bendeniz âcizane yedi defa müdafaai hukuk riyasetini deruhde ediyordum. Her gün iki yüz nefer sevkıyat yapıyorduk. Fakat yanlarına bir tane muhafız nefer vermedik. Ne vakit Kuleli istasyonunda bunları trene bindirdik. Cepheye gidinceye kadar, namusum hakkı için, yirmi tanesi de yolda iltihak etti. Bu ruhu söndürmeyelim. Kırk kişi ile bu islâmiyet neşir ve ilâna başlanıldı. İslâmiyetteki bu ruhu düşünelim.

Biz burada beyhude yere değil, vatan ve namus uğrunda şehit olmaya azmettik. Bu gün burada durmamız lâzım değilse hanelerimize avdet edelim; biz islâmiyeti tahrik edelim... Emin olunuz ki bu seyli harabının önüne geçilir. Burada çalışmaktan ise cephelere gidelim...

SÜLEYMAN SIRRI EF. (Yozgat) — Muhterem arkadaşlar; Yozgat muhaberesinin inkitaile Yozgadin usat tarafından işgalini haber alır almaz burada bulunan Yozgat mebusları Paşa Hazretlerine gittik dedik ki : Bizi memleketimiz hakkında tenvir buyurun. Paşa Hazretleri, usatın telgrafhane kapısından içeriye girinceye kadar muhaberenin devam ettiğini, memleketin işgal edilmiş olduğunu bize söylediler. Biz de söyledik ki; madem ki biz o memleketin mebusuyuz, memleketimiz usat tarafından işgal edilmiş. Bir çok nehbü garat olacak. Hükûmet oraya kuvvet sevkedecek, memleket iki ateş arasında kalacak. Bizze müsaade buyurun biz hayatımızı feda ederek memleketimize gidelim, rüesayı usatı iknaa çalışalım, her halde isyanın teskinine çalışalım. Paşa Hazretleri buyurdular ki : Sizi, Boluya giden arkadaşlar gibi tevkif ederler. Tevkif değil ya ne yapsalar, idam da etseler bu azmimizden geri durmayız dedik ve saat altıda buradan çıktık. Ertesi gün Keskine ve ikinci günü Sekili denilen bir aşiret çadırına indik. Bizim vürudumuzu müteakıp çadıra bir suvari geldi bir mektup verdi; aşiret reisi Memet Ağa denilen zata; bir emriniz var mı, gidiyorum, dedi. Ağa, bu kâğıt kimden dedim : Çapanoğlu Mahmut Beydendir dedi.

Tabii mektubu okuyamıyorlar; bendenize verdiler, mektubu açtım, okudum; hatırı acizide kalan fıkrâ-

tını aynen naklediyorum : Mektupta deniyor ki : Olbaptaki iradei seniyye ve fetvayı şerife mucibince Ankarada içtima eden mebusları kahir ve tenkile me-mur edildik. Kuvvetimiz bin beş yüz kişidir.

Bunun bir kısmı Tokat ve Zile, Yenihan, taraflarında bulunuyor. Bir kısmı diğer yerlerin inzibatına memur edilmiştir. Ben iki yüz kişi ile ... karyesinde bulunuyorum - bulunduğum yere üç saat . Siz aşiret reisi olmak dolayısıyla bu emri diniye iştirak ve miktarı kâfi kuvvetle her halde bize iltihak edersiniz. Kuvvetiniz bin kişiye iblâğ edildiği takdirde Ankara üzerine yürüyeceğiz, o melun gongrecileri mahvedeceğiz. İmza : Hilâfet ordusu kumandanı Abdülcebbar zade Halit. Biz onlarla telifi beyin için gittiğimizden Halit Beye bir kâğıt yazdım. Biz memleketimize bir felâket gelmemek üzere çalışıyoruz. Sizin yanlış bir kanaat ve içtihat neticesi böyle bir hareketi gayri makuleye cüretinizden dolayı her halde sizinle uyuşmak için görüşmek isterim. Bulunduğunuz köye kadar araba gelemiyor. Bir mahalli mülâkat tayin ediniz diye mektup yazdım. Bu mektubu bir adama verdik, gönderdik. Fakat o adam iki saat sonra avdet etti : Ben gidemiyorum, belki gece benim atımı alırlar ve yahut yolda bir felâkete maruz kalırım dedi. İsabet ki o adam gitmemiş ve bizim orada bulunduğumuzu anlamamışlar. Sonra bendeniz buraya kadar olan ıttılaatımı telgrafla arz etmek için ... köyüne gittim; Yozgat tarafı münkati, diğer taraftaki telgraf telleri de tahrip edilmiş. Telefonla arza da imkân bulamadım. Mecidiye kazasına gitmek istedim. İştittim ki âsilerin bir kısmı da Mecidiye tarafına geçeceklermiş. Belki güzergâhı, tebdil ederek Mecidiyeye sapmaktan maksadın nedir derler diye doğru yolumuza devam ile Sarayköye gittik. Sarayköy Malûmu Âliniz Yozgada dört saattir. Sarayköyde evine misafir olduğumuz İbrahim Efendi namındaki zat, o gün Yozgattan gelmiş, vak'ayı an'anesiyle anlattı. Hatta o köyden bir kişi de aleşşefak Yozgada gitmiş, bizim geldiğimizi haber vermiş.

Bu ihbara rağmen hüsnü niyetle gittiğimiz için memlekete müteveccihen hareket ettik. Yarım saat sonra yolda bir köylüye rasgeldik. Yolda ne var ne yok dedik... Yolda beş süvari vardır, kongrecileri bekliyorlar, dedi. Meclisin ismi oralarda kongre... Ne ise süvarilere iltihak ettik, bize nefeden geldiğimizi sordular. Ankaradan geliyoruz, Yozgat Mebuslarıyız dedik. Bizi mahfuzan aldılar, götürdüler dairei hükûmetin önüne... Zaten Bayram olmak münasebe tiyle Hükûmet yok ve usat elinde... Bu hal bendenizin asabiyetime dokundu. Biraz asabiyetim tuttu; bi-

zi nereye götüreceksiniz : Hilâfet ordusuna mı nereye dedim?.. Bu söz Reisi usat Edip Beye intikal etmiş. Edip Beyin dairesine gidip oturduk. Başında erkânından bir çokları ve bayram münasebetiyle diğer züvvar da vardı. Edip Beyin bendenize ilk suali : Ne için geldiniz? Oldu. Bayram münasebetiyle memleketeye geldik dedim. Hayır haber aldık; meclis dağılmış kimse kalmamış, siz de başınızı alıp kaçmışsınız dedi. Sonra Ankarada bizi ne suretle telâkki ediyorlar dedi.

Dedim ki; Bolu ve Düzce hâdisesinden kurtulmuş bir takım usat, Yenihan ve Zile havalisinde ahalîyi iğfal ve isyana iştirak ettirerek kuvvetleriyle Yozgat üzerine geldiklerini ve sizin de saikâi tevehhüm ve havfle bunlara iltihak ettiğinizi zannediyoruz. Yani başımızda İdris Bey namında bir kumandan vardı. Bizi âsi telâkki ediyorlar öyle mi? Biz meşru bir gaye ve maksat için çalışıyoruz, dedi.

Sonra Edip Bey bendenize bir sual daha sordu: bendeniz de cevap verdim. Suali; siz orada bir hükûmeti muvakkate teşkil ettiniz. Payitahttan vaz geçtiniz, padişahı unuttunuz, sonra biz padişahı kurtaracağız, payitahtı kurtaracağız, padişah esirdir diye yalan söylüyorsunuz...

Biz hususî mektuplar alıyoruz, padişah iradesine hâkim ve hürdür dediler. Dedik ki padişah hür ise, İstanbuldan İngilizleri çıkarır. Zaten milletin arzusu da budur. Biz padişahı esir olarak biliyoruz ve mademki maksadınız da payitahtı istihlâs ve padişahı esaretten kurtarmaktır. Şu halde bizimle ne için tevhidî mesai etmiyorsunuz, siz bu maksatla içtima etmiş bir kuvvet değilsiniz, siz İngiliz parasiyle iğfal edilmiş; memleketi ve milleti birbirine düşürmek için çalışıyorsunuz dedik. Dersaadette muhabere imkânı varken siz muhabereyi kat ediyorsunuz dediler. Dedimki, bizim bildiğimiz İngilizler muhabereye imkân bırakmıyorlar... Meclis bunu neden kat etsin... Sonra irşattan bahsettiler. Hakikaten Meclisin ismi kongredir, başka bir ismi yoktur taşrada. Bir kahir kuvvet gelir, bizi icbar ederse istediklerini nasıl yapmalıyım. Çünkü başlarında üç yüz kişi var. Gelir elli at ister, elli silah ister. Köylü tek silâhını atımı almasın, ben de iltihak ederim diyorum.

Sonra bendeniz uzun uzadıya irşadatta bulundum. Memet Ağa dedi ki şu halde bizim aşair rüesası birleşerek, bunların bizden gayri meşru isteyecekleri şeyleri reddederiz. Arzettiğim irşadatımdan müteessir oldular. Sarayköyünden makamı riyasete bir arize taktim etmiştim, maatteessüf gelememiş... Yine maattees-

suf Sarayköyde on sahifelik Dersaadette intişar eden Fetva Zebanzet. Fakat Meclisten çıkandan hiç bahis yok. Bu misalimle de irşadın derecei lüzumunu arz ediyorum.

Usatın derdest edilen evrakı meyanında Murat Bey isminde birisinin Ziraat Bankasından alınan on bin liradan bin lirayı beraberine alarak Düzceye muhahas olarak gönderileceği ve Düzceden zatı şahâne ile muhabere edeceği ve kendileri dahilde bu ifsadat ile uğraştıkları sırada Samsuna miktarı kâfi top ve mitralyoz çıkarılması hakkında vesaik elde edilmiştir.

Edip Beyle bir takım münakaşalardan sonra dediki; senin bu makamı resmide böyle cüretkârane lisanla idarei kelâm etmekliğin çok cesarettir. Maama-fih göreceksiniz, ben de evet göreceğim vatanıma hizmet için geldim dedim. Bendenizi tevkif ettiler, Rıza Efendiyi alkoydular. Bir gece Rıza Efendi, Edip Beyle beraber kaldı. Bendenizi de jandarma dairesinden ertesi günü bıraktılar. Rıza Efendiye dedimki; sana ne sordular... Rıza Efendi uzun boylu anlattı. Edip Bey Rıza Efendiye söylemiş ki usatı idare eden rüesânın usattan haberi yok, usatın rüesadan haberi yok. Rıza Efendi meselenin her tarafını Edip Beye anlatmış; isyan yüzünden üç beş gün içinde Yozgat yağma edilecek, bırakılacak; binaenaleyh siz yanlış hareket ediyorsunuz. Yarın kuvvet gelir. Memlekette top patladığı zaman bunların hiç biri etrafınızda kalmaz. Her halde buna bir çare düşünelim demiş... Hayır efendim, hayır her halde zamanı geçmiştir. Biz halkın böyle muhik bir sözün etrafında toplanacağına ve muvaffak olacağımıza kaniiz; demiş.

Onun üzerine Rıza Efendiyi yanıma gönderdiler, attılar hapishaneye ... Kuvvetlerin vurudu dakikasına kadar mevkuftum. Nihayet kuvayı millîye geldi o sırada hapishanenin kapılarını kapattık. Nihayet öğlüm gelerek ve hapisane kapısını açıp bizi tahliye etti. Çıktık geldik. Halk cidden muhtacı irşattır.

RASİH EF. (Antalya) — Rüfakayı kiram; gerek rüfakayı kiramın ve gerek İsmet Beyefendinin izahatında en ziyade nazarı dikkate çarpan bir şey varsa o da Anadolunun her tarafına sirayet eden İngilizlerin ve İstanbulun propagandasıdır. Ankara, Anadolunun ortasında olduğu ve her livadan ve vilâyetten beşer âza olarak intihap edilerek geldiğimiz halde halk hakikatten haberdar olamıyor da, Anadolunun en ücra noktalarına kadar İngiliz propagandası intişar ediyor. Eğer bir liva, bir vilâyet muktedir bir valinin ve muktedir bir mutasarrıfın, muktedir bir kaymakamın eli altında bulunacak olursa İngiliz-

ler değil, şeytanlar bile oralara giremez... Efendiler Heyeti Âliyeniz dört arkadaşınızla beraber bendenizi de Konyaya göndermiştiniz. Konya; efendiler bir milyon nüfusu havi mühim bir vilâyetin, sonra Türk-lük ve islâmlığın mühim bir merkezidir. Orada efendiler, o muhitte Zeynelabidin denilen mel'unun yüzlerce taraftarı vardır. Bizim hattı hareketimizle şimdiye kadar Abidin'in takip ettiği mesleki leimâne hakkında hükûmetin orayı tenvir etmemesi Abidine bir meyki vermiştir. Abidin orada kendisini Anadolunun bir halifesi, Anadolunun bir fikri şeytanisi göstermeye çalışmış. Bu dimağla; vilâyeti teşkil eden bir milyon eşhastan yalnız beş yüz tanesi, beş yüz halk, ona taraftar. Halk onu ne gördü, ne bilir. Orada efendiler, mütarekeye kadar devam eden zaman zarfındaki idare memurlarımız, Abidin taraftarlarına karşı; onun neşrettiği zehirleri öldüreceği yerde; - demin arkadaşlarımızdan birisinin dediği vechile - orada halkın mukadderatiyle, mukaddesatiyle oynuyor.

Mütarekeden sonra oraya giden valiler; Rıza Paşa kabinesine kadar gelen memurlar malûmdur. Onlar birer oyuncak kadar icrayı hükûmet etmişler... Fakat maalesef kabine teşekkül ettikten sonra da teşkilâtı milliyenin hatasını ikrar edelim. O hata da şu ki : Biz önümüze gelen zevatı, idare memurluğunda bulunmuş diye oraya tayin ettik.

Mühim, mühim salâhiyetler verdik. Maattecessüf... Beyefendi Hazretleri ne bir idare memurudur, ne de bir validir. Orada aciz bir meskenet ve idaresizlikten başka bir şey temsil etmemiştir. Halk, İstanbuldan gelen fetvaların zehirleriyle zehirlenirken. Âbidinin oraya gönderdiği adamların zehirleriyle zehirlenirken o akşam evine avdet ediyor. Propagandaların tesiriyle zehirler saçıldığı kendisine ihbar edildiği halde ve bu hal memleketin halkı tarafından söylendiği zaman; öyle bir şey yoktur, o düşüncedir, tasavvurdur. Düşünce ve tasavvurlarla hükûmet meşgul olmaz diyor.

İstanbuldan çıkan bir propagandacı Konyaya gidiyor, ahaliyi zehirliyor, evlere kırmızı, yeşil işaretler vazediliyor. Bilir misiniz kırmızı; o evde sakin olanların kesileceği demek ve yeşil; o evde sakin olanların eşyalarının yağma edileceğine işaret ve delil addolunuyor. İstanbuldan gelen bu acı zehirler neşvü-nema buluyor, artık usat silâha sarılıyor. Silâhla şehrin basılacağını haber veriyor, halk durmuyor, taciz ediyor.

Halbuki biz beş altı aydır içtima ettiğimiz halde, halkın ruhuna hakikati, kendi teşkilâtımızı sokamıyoruz. Halk, o tarafa daha çok meylediyor.

Beyefendiler ne dersiniz deyin, bizim halk hükûmetçidir. Bizim halk her vakit için hükûmetten göreceği yumruğun altında ezilir.

Halbuki oradaki halkın müracaatı mükerreresine rağmen vali ve kumandanın söylediği söz; henüz iş tasavvur derecesinde imiş; siz birbirinize hasım olmuşsunuz diyorlar; şahsiyatla uğraşıyorsunuz diyorlar.

Sonra bir tesadüf ile nakikatı mesele meydana çıkıyor : Baytar binbaşılardan bir zatın memuriyetten avdetinde ... namında bir köye uğraması ve müsellâh kuvvetlerin toplanıp oradan şehire gelip basacaklarını söylemeleri üzerine vali ve kumandan beyefendi hazretlerinin demekki sâhîh imiş diye işe başlamaları olmasaydı Konya heyeti umumiyesiyle ateşler içinde kalacaktı ve bu gün Meclis te burada bulunmayacak idi. Beyefendiler: o binbaşı bu meseleyi vali ve kumandan beylere haber verdiği halde kumandanlıktan daha ziyade halk işi kendisi takip ediyor. Çünkü vali bey de kumandan bey de otomobile binip gidebilirler. Yağma edilecek, felâkete maruz kalacak olan o halktır, mağdur olacak olan o halktır. Onun için mesele ile vali bey de, kumandan bey de alâkadar olmamıştır. Halkın sesini işitmek, iş-tikâyı boğmamak. hükûmetimizce esas ittihaz edilmiştir. Onun için halkın sadasını biraz işitelim. Yoksa körü körüne öyle bir uçuruma atacağız ki sonra biz de oradan çıkamayacağız. İşte, bağıra bağıra halk uğraşmış fakat vali bey, kumandan bey işitmemiş. Çünkü esasen kendilerinde o ruh yok. Bu adamlar vaktiyle ve istibdat zamanında yetişmişler; bugün Müdafaai Hukuk Teşkilâtını bu adamlar hazmedemiyorlar. Halka müdafaai hukukçu diyorlar. Bir hükûmet içinde diğer bir hükûmet olamaz fikriyle, şikâyet gelen halkın şikâyetini hükûmetin işine müdahaledir diye dinlemiyorlar, halkı koğuyorlar.

Ama halk mutazarrır olacak, malı gidecek, canı gidecek onu düşünmüyorlar. Kendi efkârı müstebidelerine sadık kalmak : Düşündükleri yegâne maksat budur, başka bir şey değildir.

Beyefendiler bu suretle işe, hemen kuvvei askeriye ve polis vasıtasıyla başlanıyor.

Beyefendiler; nazarı dikkati celbedecek bir nokta daha var : Vaktiyle malûmu âliniz bir Bozkır meselesi tahaddüs etmişti. Bozkır meselesini idare eden adamlar burada da aynı adamlardır ve bu nazarı dikkati celbedecek mühim bir noktadır. Bir misal arzedeğim : Meselâ bir cânî yakalanmış ki silâhı da var; jandarma tarafından. Jandarma dairesine

veyahut adliyyeye teslim edilmiş. Adliye şakinin silâhını almış, şakiyi hapishaneden salıvermiş. Aynı Bozku meselesi de böyle olmuş. Asıl şakaveti idare edenler gûya tedip edilmiş, ezilmiş, fakat onları teslih eden, o harekete hazırlayan o vakit vali bulunan Cemal Bey idi; onun hazırlayıp kurmuş olduğu bir plandır. Asıl şakiler, asl. bu hareketi idare edenler katiyen ne takip edilmiş, ne de diğer bir muameleye maruz kalmışlardır. Haklarında bir tahkikatı iptidaiyyeye bile lüzum görülmemiştir. İşte böyle bir takım harekâtın meskûtunah kalması böyle işlerin tekerürüne sebep oluyor. Onun için beyefendiler bu gün orada zor ile yapılan tevkif işte böyledir. Amma asıl müşevvikler hakkında sarîh bir delil bulunamıyormuş, bir maddei sariha bulunamıyormuş, fakat emarei kaviye mevcuttur. Emarei kaviyeye karşı ne tarzda hareket edileceği idare memurlarının fevkalâde göstereceği kiyasete tabidir.

Düşününüz bir kere; ortada bir milyon halkı idlâl var, o halkı tesmîme çalışmak var, sonra o bir milyon halkı yoldan çıkarıp azıtmak için çalışan üç beş kişi var... Bu üç beş kişiyi yola getirmek mi daha kolaydır, yoksa bir milyon halkla uğraşmak mı?.. Gerçi bunu bugün mevzuumuza biraz müstebat görürsek de zarar yok...

Konya, Adana ve İzmir cephelerinin en mühim noktasıdır. Orayı ihmal edecek olursanız yarın Adana cephesinde biraz inhilâl belirdi mi başka bir hal hâsıl olur.

Onun için orayı bir an evvel takviye ediniz. Bugün orada yekdiğeriyle çarpışan iki kuvvet vardır; onun önüne geçin.

Vali vekâleti ve kumandanlığı idare eden zatın, şahsına hürmet ederim, fakat bugün orada Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile arasında bir ihtilâf açılmıştır; pek dehşetli bir ihtilâf... Onun için Fahrettin Beyefendiye istihdam edecek daha mühim hizmetler vardır; oralarda istihdam edelim. O memleketin sükûnetini muhafaza edelim, kuvvetinden, servetinden istifade eyleyelim, zira kuvvetinden, servetinden istifade edeceğimiz mühim bir zamandayız.

İkinci noktaya intikal ediyorum. Malûmu âliniz bugün Adana, yalnız Adanalılar tarafından düşünülüyor. Antalya da yalnız Antalyalılar tarafından.

Yalnız Konya vilâyetinden İsparta, Burdur ve kısmen Antalya ve Denizli livası düşünülüyor. Diğer vilâyet ve livalarımız o kadar alâkalanmıyor. Fakat şuna emin olalım ki İzmirin bugünkü hal ve vaziyeti devam edecek ve düşman Karahisarı geçecek

olursa, o sahaya dahil olursa, burada içtima etme mize imkân kalmaz. Beyefendiler; öyle çete muharebesi idi; harbi sağır idi; rica ederim öyle şeylerle uğraşmayalım. Düşmanın önüne gelmek neye mütevakıf ise onunla uğraşalım. Bilirsiniz ki Anadolu'da sakin Türkler, islâmlar fedakârdır. Fakat maatteessüf bu fedakârlığımız kavilde kalıyor. Vaktiyle bize iyi bir terbiye verilseydi böyle olmazdı. Bugün öyle bir hale geldik ki, çil yavrusu gibi dağılmaktan başka bir çaremiz yoktur; çil yavrusu gibi dağılıyoruz...

Onun için, rica ederim, bugün en ziyade ehemmiyet verecek nokta, taarruzu durdurmak için hemen ayaklanmalı, hemen çalışmalı... Halktaki kayıtsızlığı izale edecek surette çalışmalıdır...

Bizim idare memurlarımız evlerinde uyuyorlar! İdare memurları halkı irşat ve tenvir etselerdi, bu vak'a hâdis olmazdı. Musırran arz ediyorum : İdare memurları Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleriyle teşriki mesai etmiyorlar. Kendi istidatlarına karşı onu zül görüyorlar. Açık söyleyelim; bizde tam meşrutî bir hayatla idare memurluğu edecek adam azdır. Biraz vardı onların da kimisini İngilizlere teslim ettik, kimisini de kaybettik. Bir çoğu idare denilen kelimenin manasını bilmez; cahildir. Onun için idare memurlarımızı, halkın ruhunu ele alacak bir şekilde bir makine haline koyalım. Bunu yapmak için de bir Dahiliye Vekili sabah, akşam her gün bir valiyi yoklarsa biz o vakit imana geliriz.

Saniyen beyefendiler; üç kelime daha söyleyeceğim, işgal devam edecek olursa tevlit ettiği mazaratı maddiyyeye ilâveten bir de mazarratı maneviyye vardır, ki asıl nazarı dikkatinizi celbedeceğim nokta da odur. Evliyayı umur arkadaşlarımızla hasbihalimiz, Hükûmet ve Meclis namınadır. Binaenaleyh Hükûmeti tenkittir veyahut Hükûmeti tahtiedir diye hatıra bir şey gelmesin. Meclis, bu Hükûmettir, başka bir şey değildir. Eğer Meclis kendi işiyle alâkadar ise bu iş yoluna girer. Meclis kendi kendine kalır, iş ile alâkalanmazsa, yalnız Hükûmet düşünecek olursa bu iş yürümez. Onun için rica ederim, istirham ederim her türlü fedakârlığı göze alarak şu vaziyet karşısında mukavemet ve şu muhatarayı defetmek neye mütevakıf ise onu yapalım.

Saniyen kumanda meselesi pek mühimdir. Eğer İzmir işgalinden sonra kumanda meselesi hiç olmazsa işe yarar bir şekilde tanzim edilse idi bugünkü cephe vaziyetimiz belki İzmirin daha yakınında olacaktı. Kumanda meselesindeki intizamsızlık işi bu

şekle getirdi. Meclis ve Hükümet yeni teşekkül etmiştir. Bu cihetleri de nazarı itibare alalım. Bugün azız, her taraftan hücumla müheyya bir haldeyiz. Bu noktada da birbirimize düşecek olursak o vakit daha ziyade müşkülât içinde kahrız. İhtiyatı elden bırakmayarak daima gaye-i meşruamıza doğru yürürken ne Hükümet, ne de Meclis tereddüt göstermemeli. Maruzatım şimdilik bu kadardır.

ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) — İsmet Beyefendi beyanatı âlileri arasında buyurdular ki, Yunanlılara karşı miktarı kâfi vesaitimiz vardır. Fakat ne faide ki bu vesaiti istimal edemiyoruz, edemedik, dahildeki harekâtı isyankâraneye karşı sevk etmek mecburiyeti altında kaldık. Bu filhakika doğrudur. Lâkin bir noktayı anlamak istiyorum ve heyeti icraiyeden soruyorum : Acaba bu isyanlar, memleketin dahilinde çıkan bu fcsatlar ne gibi esbap tahtında çıkıyor? Şüphesiz biliyoruz ki bir takım ifsadat, tahrikât var, sonra da padişah hattı hümayunlar neşrediyor, her tarafa gönderiliyor ve öyle zannediyorum ki bu isyanlar yalnız bunların tesiri ile değildir. Biz de yapmış olduğumuz mukarrerat ve neşriyat ile vesaire ile buna hizmet ediyoruz. Biz diyoruz ki, makamı hilâfet ve saltanat İngilizler tarafından işgal edilmiştir, halifemiz esirdir. Padişah diyor ki ben esir değilim. Onlar isyan ettiler, onlar bağıdır, onları öldürmek lâzımdır ve vaciptir diye bir takım fetvalar çıkarıyorlar.

Tabiidir ki memleketin her tarafında bulunan insanlar, an'anatı milliye ve diniyesi itibariyle makamı hilâfet ve saltanata merbuturlar. Bu, an'anevî, dinî ve millî bir merbutiyettir. Biz propagandanın kıymetini takdir edemiyoruz. Biz propaganda yapamadığımızdan onların propagandası daha müessir oluyor.

Makamı saltanat ve hilâfetin emrini ifa için ahali silâhlanıyor. Bu silâhlanmak yer yer, memleketin her tarafında vaki oluyor. Bunların önüne geçmek, bunları bastırmak için mukabil teşebbüsatta bulunuyoruz. Daha doğrusu kendi kuvvetimizi kendimiz kurmak suretiyle memleketimiz içinden yıkılıyor. Dahildeki bu fesat ve isyanlar, memlekette herkesin hukukuna, hukuku insaniyesine hizmet edememeliğimidir. Her vakit söyledim ve hâlâ da o kanaatim ki, kavanini mevzuamızın hüsnü tatbikini umdei esas ittihaz etmeliyiz. O zaman muvaffak olmak ümidi vardır. An'anemize ve terbiye-i milliyemize göre bir şekli idare tesisi imkânı var mıdır, yok mudur? Bunu da soruyorum. Söz söylemekle iki aydan

beri burada geçirdiğimiz vakitlerden karşımadaki düşmanlar istifade etti.

MÜFİT EF. (Kırşehir) — Bendeniz bu Meclisin yevmi küşadında heyeti muhteremeye bir kelime arz etmiştim : Bizim kavval olmaktan ziyade faal olmağımız lâzım geir demiştim. Biz islâmız. Her islâm da sureti katiyede metanet ile memurdur. Düşman, memaliki islâmiyeyi yeddi istilâsına almış ve oradaki çocuklarımızı, zevcelerimizi, hemşirelerimizi, ayaklar altında çiğnemek ve onların ırz ve namusunu payimal etmek derecesine gelmişti. Fakat İsmet Beyefendi biraderimizin buyurduğu gibi, biz metaneti terkecek insanlardan değiliz. Bu islâmı tesis eden, bu islâmın mümessili, bu kâinatın mevcudiyetine sebebi yegâne olan bizim nebii muhterememiz doğrudan doğruya garip olarak bu işe başlamış ve garip olarak bu dini meydana getirmiştir.

Bir çok muharebelerde kendi başına topladığı askerler itaat etmediğinden dolayı muharebeleri kaybetmiş ve cenabı vacibülvücuda yarabbi sen ibadet olunmak istemiyor musun diye münacatta bulunmuş ve derhal (Seyühzeml - ül - cemü ve yuvelun - ed - dubure) âyetiyle bunların kâffesi kahrolacaktır, diye tebşirat vaki olmuştur. Biz bu metaneti askerlerden beklediğimizden dolayı kanuna itaat etmeyip de jandarma yazılmış olan efradı bir kuvvei muntazama haline getirmek kolay ise umumiyetle kalkalım gidelim.

Sonra milletin arasına giren nifak tohumunu eken düşmanımız ne gibi esbap hazırlamış ise biz de onun hazırladığı esbabı hazırlayarak hareket edelim.

Arkadaşlardan birisi bolşeviklikten bahsetti. Rica ederim, bolşeviklik kelimesini daha kimse anlamıyor; bu millet de daha anlamaz. Eğer bunlar esareti kâmile den kurtulma esbabına matuf kanunlar ise bizim onlara siz bizimle müttelik olun, biz de bolşevik olacağız deyip de bir tarzı hareket takip etmemizde bir mana göremiyorum. Biz islâmiyet noktasından, islâmiyeti muhafaza için şer'in emrettiği herhangi bir mesele varsa bunu kabulden asla kaçınmamalıyız. Bunu Hükümetimiz bize tebliğ etsin ve biz de kalkalım onların mevkiini temine çalışalım ve onlardan da rica edelim ki, bu milleti harbe sevk etmek için; dinî teşkilâtını muvakkaten olsun buna memur edildim. Emrediniz bu suretle hareket edelim.

Biz bilmiyoruz ki ne müzakere edip neye karar vereceğiz. Elimizde paramız yoksa efendiler bizim şariatımız, selâmeti umumiyei vatan noktasından; va-

ridatı milletin nüsfaına kadar alınmasını selâmeti umumiye namına emrediyor. Biz de çikâlıkum memleketlerimizdeki akraba ve taallukatımıza ve komşularımıza hakikati anlatalım. Düşman Karahisara geldi diyoruz. Karahisara geldi dediğimiz düşmana karşı harekete Eskişehirden mi başlayacağız? Ankaradan başlayacağız, nereden başlayacak isek arkasından kuvvet göndermeye çalışalım. Bu kararı verelim ve derhal işe başlayalım. Bendenizin istirhamım bundan ibarettir.

İSMAİL SUPHÎ B. (Burdur) — Reis Bey, rica ederim ben bolşevik olalım demedim, bolşevikliğim (ne olduğunu) söyledim.

HASAN TAHSİN B. (Mardin) — Muhterem arkadaşlar, düşmanlarımız mahza âlemi islâmı mahvü helâk etmek ve muvahhidini ezmek azmü cezm ile yekdiğeri ile bilittifak (harekâtı tecavüzkârane) ye başladılar. Bizim mucibi necat ve felâhımız Kuranı azimüşşan ve hadisi celili Peygamberidir. Cenabı Allah nası katında buyurur ki, (Va'tesimu bi habl - il - lâhi cemian ve lâ teferreku) ve (İnnemel mü'minune ihvetün fe eshîlu beyne ahveyküm vettekullahe le alleküm turhamume.) düsturu kudsisini düşünelim.

Zaten düşmanın istifadesinin tefrikamızdan ileri geldiği tahakkuk etti. Tefrika yüzünden şahit olduğumuz Rumeli faciası, Hicaz vakası, Suriye meselesi tarih sayfaları üzerinde elim bir timsal levhaları teşkil ediyor. Tefrikaya meydan vermezsek emin olunuz necat ve felâh bizim için hazırdır. Asıl eseri mübeccel, eseri mübecceli Peygamberî ve kanunu kudsiî Kuranıdır. Biz bugün tarihimize müracaat edelim. Tarih bir aynadır. Ecdadımızın tarih ahvalini tettebbu edelim. Zira tarihini bilmeyen millet, babasını bilmeyen çocuğa benzer.

Göreceğiz ki revabıtı içtimaiyesi müstahkem ve mükemmel olanlar naili necat ve felâh olmuştur. Cenabı Hak buyuruyor ki, «âlem ... (Bulunamadı)»

Bu düsturu kudsi ile harekete mükellef ve bugün hakkı hayat ve hakkı istiklâli bu suretle temin mümkündür ve bir hadisi şerifte Peygamber buyuruyor ki, «Ümmetim dalâl üzerine içtima etmez.» Benim ümmetimden mutlaka bir fırka hakka muzaheret ... biz hakka hürmet için toplandık ve bu içtima emin olunuz son noktai ümittir. Biz İzmir, Adanaya ve en yakın olan düşmanın işgal ettiği sahalara var kuvvetimizi, var mevcudiyetimizi sarfetmez isek doğru bir hareket yapmamış oluruz. Oralara kuvveti azime teşkil ve sevk ile mükellefiz. Vatan ve namus muhataradadır. Muavevetti ciddiye ve hakikiye lâzımdır.

Ben yalnız Mardin Mebusu değilim. Bütün memaliki Osmaniyenin mebusuyum, bugün her birimiz dairesi intihabiyelerimize koşalım, hepimiz değilse bile icap edenleri koşturalım; halkı irşat edelim ... İstenilen kuvvetleri ihzar edelim ve zaten hazırdır da. Evvel emirde bu hususa sây ve ihtimam edelim ve o suretle müsterih olalım. Zaten müfredatı umuru ile meşgul olacak arkadaşlarımız çoktur. Bugün üs-sülesas olan şey kuvveti cem ve sevk ve ihtiyacatı temindir. Bu suretle teşkil olunacak kuvvetleri Adana, İzmir gibi en mühim noktalara sevkederiz.

Müdafaa hem maddî olur ve hem de manevî. Kuvvei maddiyei müdafaa silâhtır. Silâh ancak husemayi korkutur. Halbuki kuvvei maneviyei müdafaa olan revabıtı içtimaiye, husemayi hem esir eder, hem de teshir eder. Her bir ilkaattan vikaye eyler, Binaenaleyh biz taraf taraf heyeti irşadiyeler gönderelim; Meclisimizin istediği kuvvetleri istediği nüfuzu istihsal ve temin edelim ve bu suretle felâhımız tecelli etsin. Hiç bir dakikanın fevti doğru değildir. Bendeniz çok söz daha söylemek isterdim ve zaten her vakit hâkimiyeti milliyet minberi olan bu kürsüye çıkıp söz söylemek için geldim. Fakat gözlerim biraz malûldür. Onun için bu şereften mahrum kalıyorum.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Muhterem efendiler; Yunan ordusunun taarruzuyla hâsıl olan vaziyetten bütün arkadaşlarımın fevkalâde müteessir olduğunu takdir ediyorum. Bu teessürat ilcaatiyle vaziyeti muhakeme ederken ve vesait ve esbap düşünürken, dermeyeran buyrulan mütalâat ve beyanatı da nazarı dikkate alıyorum. Yalnız bir şey hatırlatmak isterim ki, felâketler başımıza geldikten sonra esbabı müdafaa vesaire düşünülmez. Bunlar felâket gelmeden evvel düşünülür. Binaenaleyh bendeniz kabul etmek istiyorum ki bu taarruz vaki olmazdan evvel Yunanlıların böyle bir taarruzu muhtemel idi ve vukuu kuvvetli ihtimalât dahilinde idi ve hiç şüphe etmemki rüfekayı kiram da bu noktayı takdir buyururlar ve buyurmuşlardır. Eğer ittihaz edilmekte olan tedabirde kusur var idiyse bunu daha evvel söylemek muvafık olabilirdi. Bendeniz Heyeti İcraiyei veya arkadaşları müctemian müdafaa etmek için söz söylemiyorum. Bütün arkadaşlarımın hakikat ve vaziyeti olduğu gibi görmeleri için maruzatta bulunuyorum. Yunan ordusunun taarruzu karşısında ne için muvavemet edilmedi sualine hep beraber cevap vermek istiyorum. Kusur ve noksan nerede?.. Bu hususta

zannederim İsmet Beyefendinin vermiş olduğu mu-
fassal izahatta kâfi esaslar bulabiliriz. Yunanlıların
ötedenberi işgal sahasında mevcut kuvvetleri beş al-
tı fırka tahmin olunuyordu. Yunanlılar Şarki Trakya-
ya da tesahup edeceklerinden dolayı daha bir iki
fırka ihzar etmişler. Fakat bu kuvvetler İzmir saha-
sında bulunmuyor. Bizim ötedenberi Yunan cephe-
sinde bulunan kuvvetlerimiz, sayıldığı gibi üç fırka-
dan fazla olmamıştır ve bu üç fırka tabiri de son
zamanlarda doğru değildir.

Bunlar doğrudan doğruya bir cepheyi tutan ve
cepheye yakın manatıkta bulunan memleketlerin gön-
derdiği evlâtlarından mürekkep bir takım kıtaattan
ibaretti. Büyük Millet Meclisinin teşekkülü ve ondan
sonra heyeti icraiye'nin ayrılmasıyla başlayan icraat-
ta şarkta bulunan 23 ncü fırka kâmilan cepheye sev-
kedilmek suretiyle kendi kuvvetiyle kuvayı milliye
ittihat etmiş ve Nazilli civarında bulunan fırka da
bütün manasiyle kuvayı milliye içine girmiş ve bu
suretle kesbi intizam etmişti. Bunu daha evvel yap-
maya imkân olmadığını hepiniz bilirsiniz. Çünkü da-
ha evvel bu salâhiyet, burada hiç kimsenin elinde
değildi. Ve cephede tekevvün eden kuvvetlerden bir
kısmı da ayrılmıştı; esbabı da cümlenizin malûmu-
dur. Ancak bu ayrılan kuvvetler orada durmuş ol-
saydı acaba şimdiki taarruzu tevkife kifayet edebi-
lecek mi idi?..

Bu mesele sorulabilir. Fakat buna da evet veya
hayır diye kat'î bir cevap verilemez. Bunun sebebi-
ni de cümlenizce malûm olan küçük bir misal da-
hilinde arz etmek isterim. Faraza Akhisar cephesine
düşman üç fırka ile taarruz etmiştir. Halbuki bizim
orada Akhisar cephesinde bin beş yüz kişimiz vardı.
Bu muayyen cephe yüz kilometrelik bir cephedir.
Bu cephe üzerinde bin beş yüz, iki bin veya iki bin
beş yüz kişilik bir kuvvet var. Bu kuvvet bu kadar
büyük bir cepheyi müdafaa ve muhafaza etmeye mec-
burdur diye nasıl denilir... Dünyanın hiç bir yerinde
bu kadar büyük bir cephe bu kadar bir kuvvet ile
müdafaa edilemez, mukavemet olunamaz. Böyle bir
cepheden düşman taarruz ederse o nokta delinebi-
lir. Hiç kendinizi yormayınız. Filân noktada ve filân
derece ve filân köydeki kuvvet, düşmanın geçmesine
müsaade etmeseydi, bu felâket başımıza gelmezdi diye
düşünmek doğru değildir. Tarihte yarılmayan cep-
he yoktur. Yarılmayan cephele kuvvetli ve kuvveti
tamamen mütenasip olan dar cephelerdir. Böyle yüz
kilometrelik bir cephe üzerinde ufak bir kuvvetin
müdafaa etmesini kabul etmek bütün muhakematı-
mızı hataya sevkeder. Binaenaleyh kabul etmek lâ-

zım gelir ki on fırkaya baliğ olan bir orduya karşı
bizim arzettiğimiz kuvvetten başka kuvvetimiz yok-
tu. Hepimiz kabul ediyor idik ki düşman bu azim
cephenin neresine taarruz ederse orasını delebilir. Bi-
naenaleyh buna karşı tedbir bir mahalli deldirme-
meye teşebbüs etmek değil, belki delinen noktayı der-
hal kapamaktan ibarettir. Halbuki Garbî Anadolu,
İzmir ve havalisi, Ankara ve havalisi dahil olmak
üzere Devleti Osmaniyenin, milletimizin mevcut olan
kuvayı askeriyesi cümlenizce malûm olduğu üzere iki
üç kolordudan ibarettir. Bundan başka teşkilâtı as-
keriye yapmak için bütün şeraiti müsait gördüğümüz
halde böyle bir teşkilât yapmak imkânı mevcut mu
idi? Bu kuvayı askeriye'nin hüsnü istimal edilmiş olup
olmamasıdır. Bursada bulunan bir fırkanın; İngiliz-
lerin ve İngilizlerle beraber çalışmakta olan düşma-
nın, birlikte çalıştıkları sahayı bırakıp da, Bursayı ter-
kedip de oradan ayrılması âdeta gayri kabil idi. Çün-
kü o fırka cenuba gitseydi; ihtimal ki büsbütün cep-
hede bulunan kuvayı milliye'nin kırılacaktı. Binaen-
aleyh o fırka oradan kaldırılamazdı. Yalnız öteden-
beri temadi eden menfi şeraitten dolayı bu fırkanın
kuvayı kâfiyesini orada cemetmiş bulunmuyordu. Bi-
naenaleyh son zamanlarda, son günlerde Heyeti İc-
raiye'nin hakikaten derecei mesaisi şu suretle sabittir
ki, düşman şimal cephesine taarruz edip Akhisar cep-
hesine ilerledikten sonra bir kaç gün teehhüre mecbur
edilmiştir.

Bu; bir de Bursadan gönderilen kuvvetlerin ce-
nuba yaklaşması ve taarruza geçmesi neticesidir.

Şarka geçecek olursanız Adapazarı civarında dör-
duncü fırkaya tesadüf edersiniz. Bu pek mükemmel
bir halde idi ve memleketin mühim bir merkezinde
ve pek mühim mevcuda malik bulunuyordu. Fakat
cümlenizce malûmdur ki bu fırka; başında kumanda-
nı olduğu halde topuyla, cephanesiyle Adapazarı ve
Hendek arasında mahvolmuştur. Fakat Heyeti İcrai-
ye, Erkânı Harbiye Umumiye ve Müdafaa-i Milliye
bu fırkayı yeniden ihya etmiştir ve bu fırka Ada-
pazarını ikinci ve üçüncü defada istirdat etmeye mu-
vaffak olmuştur. Fakat İstanbulda bulunan hainler ve
İngilizler düşmanı takviye ederek Adapazarı istika-
metinde tecavüze başlamışlardı. Binaenaleyh orayı ter-
kedip de cenuba ve başka bir yere gidemezdi. Bu
fırka mecbur idi ki temasında bulunan düşmanı def
ve tardetsin ve öyle de yapmıştır. Bu kuvvet son
zamana kadar Hendekten ayrılamamıştır. Efendiler
şarkta bir on birinci fırkamız vardı; Yunan cephesi
için ihzar etmiştik. Fakat fırka Bolu isyanı için, is-
yanı bastırmak üzere sevk olundu ve Bolu isyanının

yatıştırılmıy olduğunu cümlemiz gördükten sonra o fırkayı oradan ayrılmaktan meneden ikinci bir sebep çıkmıştır : Fransızlar Zonguldağı işgal etti ve oradaki halk heyecana geldi ve bu da bir sebep oldu.

Binaenaleyh görüyorsunuz : Bursada bir, Adapazarında iki, Hendekte bir, yani dört fırkamız; Yunanlılara karşı ihzar olunan bu dört fırkamız maatteessüf cepheye gönderilememiştir.

Bunlar nizamiye kuvvetleridir. Halbuki bunlardan başka bir takım kıymetli arkadaşlarımızın vücuda getirdiği kuvvetler de vardır. Vücuda getirilen bu kuvvetler belki beş fırkaya balığ olabilir; bilhassa kıymeti itibariyle saydığım adette fırkalara tekâbüle eder bir kuvvettir. Bunların kâffesi garp cephesi için kullanılacak kuvvet idi. Fakat maatteessüf; Etem Beyin tahtı emrinde bir kuvvet, beşinci fırka kumandanının tahtı emrinde bir kuvvet; hepsi Zile, Tokat, Boğazlıyan ve Yozgat muhiti üzerinde usatla işgal etmektedir. İşte bu kuvvetler Yunan cephesi karşısında bulunsa idi, o zaman düşman tabii bu terakkiyi gösteremezdi. Düşmanın taarruzdaki muvaffakiyeti esas bundan ileri gelmektedir. Acaba bunun olmaması mümkün mü idi? Bunun için çok çalıştık, çok düşündük ve bilmemki siz imkânı tasavvur edebilirsiniz mi idiniz? İnsanlar daima hata edebilir. Bunun aksini iddia etmek hiç bir vakit doğru değildir. Mamafih kuvayı milliye kumandanı, cephedeki kumandanlara emir vermiş ve vazifesinde tekâsül gösterenler hakkında tahkikat yapınız ve neticesini bildiriniz de miştir.

Bundan sonra ne yapılacağına dair olan noktai nazarımı arz edeyim : İsmet Beyefendi harbi sağırdan bahsetti. Bazı arkadaşlarımız harbi sağır ifadesinde hafiflik gördüler. Zannederim lüzumu dereceye ifade olunamamasından böyle bir zehapta bulunulmuştur. Binaenaleyh bendeniz bu harbi sağırin mahiyetini bu sırada arz etmek isterim : Efendiler, bizim düşündüğümüz ve hepimizin düşüneceğimiz şey hep memleketin nefinedir. Bütün memleketlerimizi düşmana açmak varidi hatır olamaz ve mantıklı bir şey değildir de... Her şeyden evvel ve her nerede olursa olsun düşmanı tevkif etmek bizim için kâfidir. Bunun için tedabir ittihaz ve Fuat Paşayı kumandan tayin ettik.

Salâhiyetini tevsi etmek hususunda da bir lüzum vardı; o kuvvetleri bir kaç misli kuvvete iblâğ muhtaç olduğu menabii de verdik. Meselâ on dört ve yirminci kolordu mintakaları dahilinde ne kadar kuvvet varsa, bütün menabie müracaat ederek o kuvveti azami dereceye iblâğ için mezuniyet verdik ve keza

fırka kumandanı iken ona şimal cephesi kumandanı, kolordu kumandanı salâhiyetini verdik; sebebi de düşmana karşı vesaiti müdafaaya tedarikinde suhulete mazhar kılınması idi. Bu tayin ile memul olan faidelerin semeratinin da derhal iktifat edildiği görülmüyor. Filhakika Fuat Paşa doğrudan doğruya Uşak cephesine gitti ve hemen düşmanla temas etti ve temas ettiği noktada düşmanın bugün için tevkif edildiği de görülmüyor ve düşman üç günden beri Alaşehir cephesinde nereye kadar gelebilmiş ise orada tevakkuf etmiştir. Kumandan bizzat o cephenin başında işgal etmektedir. Binaenaleyh demek ki başkumandan olan zat, başta olmak üzere kuvvetlerimiz düşmanı tesadüf ettiği yerde tevkifine çalışmaktadır ve Erkânı Harbiyece verilen emirlerde, bütün resmî, gayri resmî vesait ile düşmanı tevkif etmek; yalnız bugün için ve yalnız Yunan cephesi için değil, sureti umumiyede bizim takip ettiğimiz maksadı istihsal edeceğimiz güne kadar, askerî noktai nazardan takip emri verilmektedir. Hiç biriniz iddia edemezsiniz ki, bize hücum edecek düşmana karşı umumî bir seferberlik yapacağız. Eğer böyle bir şey tasavvur ediyorsanız hata ediyorsunuz, bunun gayri kabil olduğunu herkes takdir eder. Çünkü bu millet en parlak sahifeyi şanını göstermiştir. Harbi umumide ordular vücuda getirdi ve belki ecdadımızın gittiği menatıka kadar giderek ve dost sıfatıyla bizimle beraber bulunanların hayatına tesir edecek fedakârlıklar yaptı; bunu fukara millet, beş sene mütemadiyen yaptı ve yıprandı.

Fakat sonra düşmanlarımız bizimle yaptıkları mütarekeyi, her vesileden istifade ederek bozdular ve milletin silâhlarını, toplarını, cephanesini ve her şeyini aldılar. Bunu da pekâlâ biliyorsunuz ve elimizde kalmış olan miktarların neden ibaret olduğunu da suhuletle takdir edebilirsiniz. Mamafih milletimizin her ferdinin bütün mevcudiyetiyle müdafaaya hazır ve âmade olduğunu farzediyorum. Buna mani olan ahvali dahiliye ve isyan vesaire gibi geçici şeylerdir; böyle olduğu halde de hayalâta kapılmaya lüzum yoktur. Umumî seferberlik yaparak ordular vücuda getirmek bir şeye mütevakkıftır; o da silâh ve silâhu idame edecek cephane ve para... Yoksa biroirimizi aldatmak için hiçbir mecburiyetimiz yoktur.

Eğer bugün Heyeti İcraiye, umumî seferberlik yapmıyorsa, en kuvvetli sebep olarak işte bunu size söyleyebilirim. Doğrudan doğruya benim namuma namütenahi telgraflar gelmektedir : Kuvavi mintazamai muazzama sevk ediniz; şu kadar cephane gönderiniz, bunlar gelmezse burada mağlup oluruz di-

yorlar. Demek oluyor ki biz cephelerin ihtiyacından gafil değiliz. Kardeşlerimiz vakanın ve ateşin içinde olarak bizi ikaz etmekte ve acı lisanla hallerini söylemektedirler. Fakat biz maatteessüf, hiç olmazsa, onların kuvvei maneviyelerini sarmamak için düğü maslahat âmir ile mukabele ediyoruz. Heyeti icraiye 1314 ve 1315 tevellütülülerin garp cephesinde silâh altına alınmasına karar vermiş ve görüyorsunuz ki millet de kafiye, kafiye icabet etmektedir.

Düşmanın taarruz eden kuvvetini dokuz on fırka biliyoruz. Bu harekâtta şimal istikametinde üç Yunan fırkası yürümüştür ve onun gerisinde de iki furka ve daha fazla kuvvet vardı. Bu taarruzu tutmak için ne lâzım gelir? En aşağı, üç fırkayı tevkif etmek için bir furka - hiç olmazsa - bulundurmamak lâzımdır.

Biz kuvayi nizamiye diye, tasavvur ettiğiniz kuvvetleri, itaatkâr kuvvet olarak halimiz ile mütenasip görüyoruz. Ondan fazlası düşmanı tevkife çalışmakla beraber şayet şurada ve burada bu kuvvetlerimizi yine mağlup ederek yürümeye muvaffak olursa, bu kuvvetlerimizi de mahvettirmek doğru bir prensip değildir; bilâ mukavemet ve bilâ müdafaa çekilmek de doğru değildir. Çünkü bu kuvvetlerin vazifesi memleketleri muhafaza etmektir.

Bu kuvayi muntazamanın eline verecek silâh vardır, ötedenberi halkın eline muhtelif sebep ve suretlerle geçmiş silâhlar vardır. O civardaki arkadaşlarımız takdir ederler ki bütün cephe ve cephe gerilerinde ve bizim memleketimizin her tarafında, halkın elinde pek çok silâh vardır. Eğer biz bu silâhları toplamak imkânını bulabilirsek çok iyi olur. Lâkin halkın elinden silâhını almak gayet müşküldür. O halde elinde silâh bulunan halkı hüsnü istimal etmek daha muvafıktır. Halkı ordu halinde toplayıp sevk etmek mümkün değildir. Olsa olsa halktan ufak ufak kuvvetler vücuda getirmek ve onları büyük hedeflerin tarafeyninde istimal etmek yani yanlarına, gerilerine tecavüz ettirmek. İşte mevzubahs olan harbi sağır de bundan ibarettir. Eğer elinde silâhı olan halkı bu suretle harbi sağıre sevk edebilirsek elbette kuvayi muntazamanın vazifesini teshil ve muvaffakiyetlerini temin etmiş oluruz. Harbi sağır düşmanı pek müteessir kılacak bir vasıta. Ahvali dahiyyede görülen fevâlikların önüne geçmek için de bir çok arkadaşlarımız faydeli nasihatlerde bulundular; bunların kâffesi doğrudur. İrşattan bahsettiler, devairi intihabiyelere heyeti irşadiye gönderelim, irşadatta bulunalım dendi. Buna itiraz eden yok, hatta

bayram münasebetiyle yirmi beş otuz gün kadar yaptığımız tatilin en birinci sebebi de arkadaşlarımız dairei intihabiyelerine gitsinler ve vazifei irşat ile meşgul olsunlar içindir. Bunda kusur edilmiş değildir. Bilâkis henüz bu güne kadar ekseriyetimizin teşekkül edememesi, bir çok arkadaşlarımızın dairei intihabiyelerinde bulunmasından ileri gelmiştir. Her ne şekil ve suretle olursa olsun arkadaşlarımızın Mecliste ekseriyet teşkil edemeyecek derecede, irşat ile iştigal etmelerine bendeniz şahsen taraftar değilim. Mutlaka milletin noktai teveccühü olan Heyeti Aliyeniz kemali azametle yerinde durmalıdır. Bakınız bir arkadaşımız diyordu ki : Düşmanı Ankaraya kadar yürümeye teşvik eden şey; Meclisin dağılmış olması rivayetleri idi. Binaaleyh eski usulde bütün mukadderatı memleketi beş on kişiye tevdi etmek düşmanlarımızın eline kuvvetli bir silâh verecek mahiyettedir. Bu sebeple Meclisin dağılması taraftarı değilim.

Yine bir arkadaşımız dedi ki : Bugün bir hükümet mevcut ise, memleketimizi, milletimizi, mukadderatımızı idare edecek kuvvet mevcut ise, o beş on kişiden ibaret insanlardan mürekkep değildir. Evet siz beş on kişiye tevdi umur etmiş ve bu suretle siz mesuliyetten muarrah olacak bir vaziyette değilsiniz. Her şeyi siz düşüneceksiniz ve vekillerinizin tarzı hareket ve düşünceleri, sizin düşüncelerinize tesir yapsa onların yerine başkalarını ikame edersiniz. Sizze hâkim olan hiçbir kuvvet yoktur; size hâkim olan hiç bir şahıs olamaz. (Alkışlar) Onun için efendiler Meclisin ekseriyetini muhafaza etmek hususunu bendeniz mühim görüyorum. Mümkün olan arkadaşlarımıza mezuniyet veririz. Onlar giderler dairei intihabiyelerinde irşadatta bulunurlar.

Diğer bir mesele daha mevzubahs oldu; dahilî iğtişaslar yüzünden cepheden kuvvet bölmeye mecbur oluyoruz. Acaba bunlara karşı burada üç bin kişi, beş bin kişi gönderecek kuvvetimiz yok mudur? Bu kuvveti geride teşkil imkânı yok mu? Hakikaten bütün memleket içinde, Ankarada, Sivasta üç bin kişi de, beş bin kişi de bulunabilir. Bizim kuvvetimiz yok değildir, tedibata sevk ettiğimiz kuvvetin iki misli kuvvetimiz vardır ve bunların topu, mitralyozu da, suvarisi de vardır. Bidayette, bidayeti isyanda Gerdeye ve Adapazarına gönderdiğimiz kuvvetleri düşününüz; oraya giden kuvvetler furka idi, alay idi, tabur idi vesaire idi. Fakat bu hususta başka tıynet, başka mahiyette kuvvetlere lüzum olduğu sabit olmuştur. Kuvvetlerimizi inhilâl ettirmek için vaki olan teşebbüsata nazarı dikkatinizi celp ederim.

Büyük Millet Meclisinin in'ikadından beri, İstanbul'daki hükûmetin ve hükûmete mensup olan Ali Kemal vesairelerin ötedenberi ittihaz ettikleri plânlar kuvayı muntazamayı inihâlâ duçar etmek içindir. Bunun için muntazaman kararlar vaki oldu ve bu suretle muntazam kadrolar yapmaya bile muvaffak olmadığımız yerler olmuştur. Yani bir çok efrat kaçmıştır ve o kaçanları getirip, o kuvvetleri ihya etmek lâzım değil mi ve bunu yapacak jandarmalarımız değil midir?

Bu işi yapacak olan jandarmaların da bunu yapmadıkları veyahut bunu bir vasıtai sulüstimal ittihaz ettikleri de cümlelizin malûmudur. Yani bu çürük ve fena vasıta ile bu işin yapılamayacağını suhuletle takdir edersiniz. Buna binaen Müdafaai Milliyece seyyar jandarma namı altında biraz itinalı bir kuvvet toplanmak istenildi. Bu sebebi teşekkül de yine Heyeti Âliyenizce bir çok münakaşata sebebiyet verdi; maksadı teşekkül tamamen anlaşılmadı. Bu teşkilâta karar verdiğimiz günden beri de çok bir zaman geçmemiştir, yirmi şu kadar günden ibarettir. Bu müddet zarfında firarî kuvvetleri cem ve kabili istifade bir hale koymak elbette kabil olamaz.

Cephede daha faideli istifade edeceğimiz kuvvetleri dahilde istimal etmek mecburiyetinde kaldığımız işte bu sebeplerdendir.

Propaganda meselesi arasında gazete de mevzu bahis oldu. Tabii ait olduğu makam ve mesul olan zevat tarafından bu mesele nazarı itibare alınmaktadır. Elde mevcut olan Hâkimiyeti Milliye gazetesi için bile kâğıdımız yok. Fakat bu yoklukları bizim için maddeten her türlü vasıtaya müracaat edilmiştir. Meselâ Beyefendi biraderimiz bundan bahsediyordu. Zira Hâkimiyeti Milliye en güzel makale yazan kendisidir ve bunun neden dolayı vücuda getirildiğini biliyorlar. Tabii şayanı arzudur ki yalnız Hâkimiyeti Milliye gazetesi değil, beş on tane gazete daha çıkarılabilsin ve hatta ecnebî gazeteler çıkarılsın; bunlar şayanı arzudur. Bu hususta da esbabı mevcude ve mümküneye tevessül edilmemiş değildir.

Bir de şarktan yani Rus sovyetlerinden bahsedildi. Bir arkadaşımız da bu baptaki vaziyeti anlamak istiyor. Efendiler diğer bir defa daha maruzatta bulunurken bu husustaki noktai nazarımı söylemiştim. Bizim için, milletimiz için bolşevik olalım, olmayalım meselesi mevzu bahis değildir; illâ bolşevik olmak için bir mesele yoktur. Yine bu hususta kıraldan ziyade kıral taraftarı olanlar da var. Görüyorum ki bazı arkadaşlar; illâ bolşevik olalım gibi bir fikirdediler. Biz bir milletiz, kendimize mahsus âdatımız var-

dır, prensibimiz vardır ve biz bunların sadığıyız. Biz bolşeviklerden bahsettiğimiz zaman bir bolşevik Rusyası, Sovyet Cumhuriyeti var ve onların vesaiti var, menabii var ve bizim düşmanımızın düşmanıdır. Biz kendi maksadımızı kurtarmak için bunlarla birleşebiliriz. Yoksa kendi maksadımızı bırakıpta onlara köle olalım meselesi mevzu bahis değildir. Onun için bu nokta bilâ kaydüşart bolşevik olalım demek değildir. Belki olmayıveririz ve evvelden olalım desek belki kabul etmezler. Onun için evvelâ, noktai nazarımızı bilelim. Ondan sonra dost olarak, bir kuvvet olarak kendilerine müracaat edebiliriz.

Efendim, Sovyet Cumhuriyetiyle ötedenberi takip ettiğimiz temasın neticesini arzedeceğim : Bu teması siyasideen evvel onların askerî harekâtı hakkında malûmat vereyim :

Malûmu âliniz Rus bolşevik 11 nci ordusu Baküya gelmişti ve Azerbaycanlılar bunları hüsnü kabul etti. Ermeni ve Gürcistan hududuna temas ettiler. Biz bir an evvel bolşevik Rusları ile teması tesri etmek lüzumunu hissettik. Fakat ondan çok evvel, yani daha Erzurumda bulunduğumuz sıralarda bu husus ile iştilal edilmişti ve sureti mahsusada bazı arkadaşlarımızı memuren göndermiş idik. Fakat aylar geçti gönderdiğimiz heyetten maddî bir cevap almaya imkân bulamadık. Binaenaleyh ikinci defa olmak üzere ve bolşevik kuvvetleri Ermenilere temas etmiş bir halde Ken; Bolşevik Cumhuriyetinin bize yapacağı muavenet vesaireye dair olan vaziyeti anlamak lâzım geliyordu. Yine bir heyet gönderdik. Gönderdiğimiz bu heyetin eline de benim imzam ile bir mektup verilmiştir. Bu mektup hulâsa olarak şu noktaları ihtiva ediyordu : Bir defa onların gayesini biz nasıl görüyoruz, bunu anlattık. Emperyalist hükûmetler aleyhine harekât ve onların tahtı tahakküm ve esaretinde bulunan insanların tahlisi emrinde ve bu noktai nazardan bolşevik Ruslarla tevhidi mesai harekâtını kabul ederiz ve yine demiştik ki birleşebilmemiz için siz Gürcistanı kuvvetle ve irşatla bitaraf bırakırsınız ve bizim Ermenilere karşı hareket etmemiz lâzım ise, sizin mesainize iştirak etmek ve Ermenilere karşı bu hareketi yapmak ve bundan sonra da yapacağınız bütün harekâfta size müzaheret edeceğiz. Maksadımız vatanımızda müstakil olarak yaşamaktır, her şeyden evvel gayemiz budur.

Bu heyetten de uzun müddet cevap alamadık. Diğer bir heyet gönderdik, en son gönderdiğimiz heyete daha ziyade salâhiyet verilmişti. En son gönderdiğimiz heyet Erzuruma vasıl olduğu zaman, ilk heyet Moskovaya gitmiş bulunuyor ve ikinci giden

heyet oradan aldığı cevaplarla Trabzona avdet etti. Şimdi getirilen cevapları arzedeceğim; şöyle bir yerden başlıyorum : Mektubumuzu almışlar, memnun olmuşlar ve bizim hakkımızdaki düşüncelerini de gayet sarîh ve kat'î bir surette bildirmişler. Müsaade buyursanız ufak bir tahlil yapalım : Türkiye istiklâlini bir defa tabîî buluyorlar; sonra Türk arazisinin bizde kalmasını onu da muvafık görüyorlar; sonra Arabistan ve Suriyenin - hududu millî haricinde müstakîl bir devlet olmasını, bunu da kabul etmişizdir ve zaten bu ilân edilmiştir.

Yalnız pakt nasyonalde ufak bir fark mevcuttur. O mevcut olan fark da, hududu millimizin dahilindeki muhtelif ırklara mensup ahaliî islâmiyenin de reyine müracaat edilmesi meselesidir.

Biz haddi zatında gerek Suriye ve gerek Iraktaki insanların müstakîl olmaları esasını kabul etmişizdir. Buna dair bir itirazımız yoktur. Sonra bizim kabul etmiş olduğumuz prensipler, nazarı tetkikten geçirilecek olursa, Rus Sovyet Cumhuriyeti, bazı şeyleri tabîî buluyor. Meselâ Ermenistandaki insanların kendi mukadderatını kendi reyleriyle tayin ve tespit etmeleri; Erivan Cumhuriyetini tesis ve teşkil eden Ermenilerin müstakîl olmalarını ve bu bapta arzuları her ne ise zaten kabul etmişizdir. Fakat Kürdistan, Lâzistan vesaire hakkında değil.

Sureti umumiyede prensip şudur ki hududu millî olarak çizdiğimiz daire dahilinde yaşayan anasırı muhtelifi islâmiye; yekdiğerine karşı ırkî, muhitî, ahlâkî bütün hukukuna riayetkâr özkardeşlerdir.

Binaenaleyh onların arzuları hilâfında bir şey yapmayı biz de arzu etmeyiz. Bizce kat'î olarak muayyen olan bir şey varsa o da hududu millî dahilinde Kürt, Türk, Lâz, Çerkes vesair bütün bu islâm unsurlar müşterekülmenfaadır. Beraber çalışmaya karar vermişlerdir. Yoksa hiç bir vakit başka bir noktai nazar yoktur; arzuyu vicdanî ilâ uhuvvetkârane ve dindarane bir vahdet vardır.

Binaenaleyh hiç şüphe etmeyiniz ki Kürt, Lâz vesaire, reyî sorulduğu zaman bu reyî vereceklerdir. Sonra meselâ şarkî Trakya meselesi var; yalnız şunu da hatırlamak isterim ki bize bittazyik yaptırmak istedikleri şeyleri Çiçeron nazarı itibare almıştır. Çiçeron diyor ki, Trakya kendi mukadderatını kendi tayin edecektir. Bu husustaki noktai nazarımız da cümleden malûmdur ve binaenaleyh bizim için içtinap edecek bir nokta yoktur. Akalliyetler hakkında da bütün dünyayı medeniyetin kabul ettiği kavanini siz de kabul ediniz diyorlar. Bu bizim için eh-

ven bir şeydir ve biz bunu kemali memnuniyetle kabul etmişizdir.

Boğazlar meselesi için dermeyeran ettikleri noktalar; Karadeniz sahilinde bulunan hükûmetlerin - ki biz, Bulgar vesaire - boğazların mukadderatını halletmek bu devletlere aittir.

Kapitülasyonlar hakkında da... Hicret etmiş olanlar memleketlerine geleceklerdir. Yalnız bunu arzede-yim ki burada meselâ silâhtan vesaireden bahsolunmamıştır. Bu bizim de nazarı dikkatimizi celbeylemiş-tir, anlamak istedik. Fakat bu bir mektuptur fazla bir şey yazmak istememişlerdir.

Müsaade buyursanız buna cevaben bizim yazdığımız mektubu da okuyayım da bir-iki fıkra daha söyliyeyim : Cevabımızı Fransızcaya tercüme ettik, Fransızca yazdık; tehhür etmesin diye ve bundan evvel yine bu mealde Hariciye Vekâletinden bir mektup gönderilmiştir.

Bize yine oradaki murahhaslarımızın verdiği malûmatta bir Rus Sovyet heyeti murahhasasının Erzurumda bizimle görüşmek üzere yola çıktığını bildiriyordu. Vadettikleri paradan bir miktarını bizim murahhasımızla göndermek istemişler, Batumdan geldiği için İngilizlerin eline geçer diye kendi murahhaslarına vermişlerdir; şimdiye kadar gelmesi lâzım gelirdi. Gelmedi, biz gelemeyişini şu suretle tasavvur ediyoruz :

Bolşeviklere Azerbaycanda muhalifler vardı; onlar bir aksüamel yaptılar kanaatındayız. Azerbaycanda bizim kendi arkadaşlarımız vardı. O arkadaşlarımız İngilizler dediler ki : Bolşeviklerle muharebe ediniz Türkiye bizimle anlaştı ve orada bulunan arkadaşlarımız da ellerindeki kuvveti çarptırdılar ve tabîî mağlup oldular. Mağlup olduktan sonra biz de işittik ve haber gönderdik, filân ettik... Halbuki bolşeviklerle bu muharebe başlayınca ahaliî islâmiyenin katline başlandı. Ermeniler bundan istifade etti ve hudutlarda bulunan ahaliî islâmiye de bundan istifade etti ve Olti taraflarına taarruza geçtiler. Fakat bir kaç gündür bu yanlışlığın bir dereceye kadar tashih edildiğini görüyoruz ve iki üç gün evvel aldığımız haberde, Tiflis üzerinden geçmekte oldukları anlaşıldı ve maahaza bu yanlışlığı bertaraf etmek ve haki-katen bu münasebatta samimî olduğumuzu anlatmak için teşebbüsatta bulunduk. Binaenaleyh Rus Sovyetleriyle olan münasebatımızın en son noktası bundan ibarettir.

BİR MEBUS — Gürcistan bolşevik olmuş mudur?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ

(Devamla — Gürcistanda ekseriyetin bolşeviklerle birleşmeye müsait olduğu anlaşıyor. Bizce şimal ve şimali şarkî hududumuz tamamen Ermenistanla muhattır. Sonra Ermenistan dahilinde kendiliğinden teşekkül etmiş islâm şuraları var ve âdeta Ermenistanla bizim hududumuz arasında ufacık hükûmetler var. Şimdi bu hükûmetlerin en mühimi Aras Hükûmetidir ve bizim ile Azerbaycan arasında doğrudan doğruya teması yoktur.

Aynı zamanda Ermeni Cumhuriyetiyle münasebatı siyasiyeye giriştik. Kendilerinin bu taarruzlarını protesto ettik ve biz hakikati söyledik onlar kabul etmediler.

Gürcistan dahi bizimle münasebatı siyasiyeye girişmiştir. Binaenaleyh karşımızda, Batum havâlisinde Gürcülerden ziyade Ahalî İslâmiyenin hâkim olduğu anlaşıyor. Pek ziyade memuldür ki Rus Sovyet Cumhuriyeti bize, tasavvur ettiğimiz muavenetleri ifa etsin : Maddî, belki manevî... Efendiler bütün vesaitimizle bu hususu temin için çalışacağız. Ancak diğer bir münasebetle de arz etmiştim : Biz kendi mevcudiyetimizi, yine kendi mevcudiyetimizle müdafaa ve muhafaza edecek tarzda hareket etmeliyiz ki hiç bir suretle nevmît olmayalım.

Garp cephesindeki elim manzara da hiç birimizi elemdar etmemelidir. İnşallah el birliğiyle memleketimizin bütün menabiinden istifade ederek düşmanlarımızı binnetice mağlup edeceğimize kanat edelim. (Alkışlar)

Musul ile Cezre arasında mütemadiyen İngilizlerle çarpışmaktayız. En son aldığımız malûmat neticesinde İngilizler mağlup olmuş ve İngilizlerden top ve mitralyoz iğtinam etmişlerdir ve bu mağlubiyetten sonra İngilizler Musul civarında tahkimata başlamışlardır. Arkadaşlardan birisi söylemişti ki teskin ve itfayı isyan için kumandanların mütalâasını alalım ve bir af yapalım. Biz, arada zaten bir ihtilâf yok dedik. Biz onları affedip kuvvetimizi dağıttıktan sonra yine bize hücum ettiler. Bu defa dedik ki, icrayı tedibât ve tenkilât (istiyorsanız bu, yapılır.) (1) Orala yapılacak (tedibât ve tenkilâtı) (2) hüsnü takdir ederlerse derhal yapmak istiyoruz. Çünkü olabilir ki henüz zamanı gelmemiştir ve belki af ile zaif olduğumuzu görürlerse daha ziyade şımarabilirler. Malûmu âliniz son vakayii İsmet Bey izah etmişlerdir. Oradaki arkadaşlarımız pek büyük muvaffakiyetle itfa

etmişlerdir ve hali faaliyette bulunan usata da pek büyük darbeler indirmişlerdir.

BİR MEBUS — Dahildeki Rumlar hakkında ne düşünüyorsunuz?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Efendim, malûmu âliniz Rumlar, bu harekâtı tecavüziye vukuundan evvel İstanbula veya sair mahallere hicrete kıyam etmişlerdi. Biz bu muhacerete müsaade etmedik ve her türlü ihtimale karşı bunları elimizde tutmak istedik. O mesele üzerinde biraz müteyakkız bulunuyoruz ve her türlü esbaba teşebbüs etmeyi bir vazife addederiz.

Eskişehirde imalâthanede Ermeni olduğundan bahsedildi. Bunları alelittlak atmak taraftarıyız. Fakat Rum ve Ermenileri atmakla bütün makineler duruyor. Böyle bir zaruret yüzünden onları değiştirmek kabil olamıyor.

Bunu da çok düşündük. Malûmu âliniz, Kâzım Karabekir Paşanın kuvveti seferber halinde bir ordudur; şimdi bu fırkalardan birisi Trabzondadır. Yani Trabzona karşı bir ihraç, bir şey olacak olursa bu orada ihtiyattır. Biz Ermenilerle ve bolşeviklerle anlaşmadan, Ermenilerin tecavüzünden Erzurumu filânı istilâ etmesinden korkuyoruz. Yani şark hududumuz tamamen tahtı emniyette görüldükten sonra orada bulunan kuvvetin heyeti umumiyesine inşallah hacet kalmaz. Fakat hacet kalırsa istenilen yere sevk olunur. Nitekim bazı yerlerden Ermeniler tecavüz ettiler ve müdafaa yapıldı ve atıldı. İhtimal şarkı kurtarmaya çalışırken garpten de yeni bir darbeye düçar oluruz. Başta İngiliz olmak üzere; sulh şeraitini bize tatbik ettirmek için Yunan ordusunu vasıtai icraiyeye olarak sevk ediyorlar ve kullanıyorlar. Fakat asıl taarruzu yapan İstanbuldaki Ferit Paşa ve hükûmetidir.

En son aldığımız telgrafta Ferit Paşa ve kabinesi heyeti murahhasanın üç gün evvel sulh muahedesini imzaladıkları işitilmiştir. Malûmu âliniz Ferit Paşa zaten, sulh muahedesini imza etmek için mevkii iktidara gelmiştir. Fakat yalnız imza kâfi değildir. Onun tatbiki de lâzımdır. Ferit Paşanın bütün dahili isyan teşebbüsâtı neticesiz kaldı ve mağlup oldu ve itilâf hükûmeti Ferit Paşaya dediler ki işte sulh şeraitini tatbik için isediğiniz kuvveti biz sana veriyoruz : İşte Yunan ordusu...

Binaenaleyh asıl düşman İngilizlerden evvel Ferit Paşa ve rüfekaşı ve himaye edenlerdir. (Kahrulsun sesleri).

Kapanış saati yok

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

4 Temmuz 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTİ SABIK HULÂSASI	76	bedeli nakli alınıp alınmaması, gayri müslimlerin	
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	76	bir kısmı hakkında ihtiyati tedabir ittihazına	
1. — Ordu teşkilâtının yeniden tanzimi, ordunun takviyesi, müslim ve gayri müslimlerden		lüzum olup olmadığına dair.	76:83

Cilt : 2

YİRMİ YEDİNCİ İN'İKAT

4 Temmuz 1336 Pazar

Dördüncü Celse

Açılma Saati : 3.10 (Z. S.)

REİS : Celâlettin Arif Beyefendi

KÂTIPLER : Haydar B. (Kütahya), Rasim B. (Sivas)

REİS — Efendim, celseyi açıyorum.
Zaptı sabık hulâsası var, okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Yirmialtıncı İn'ikat

3 Temmuz 1336 Çumartesi

İkinci Celse

Celâlettin Arif Beyefendinin tabtı riyasetlerinde in'ikat ederek, riyasete tevdi olunan vaziyeti umumiyeye hakkındaki istizah takriri üzerinde Erkânı Umumiye Vekili İsmet Beyefendinin izahatı dinlendi ve celseye ara verildi.

Üçüncü Celse

Celâlettin Arif Beyefendinin Riyasetlerinde in'ikatla, vaziyeti umumiyeye hakkındaki istizah takriri üzerindeki müzakerata devam olunarak vaki sualleri Mustafa Kemal Paşa Hazretleri cevapladı ve celsei hafiyece nihayet verildi.

Reis	Kâtip	Kâtip
Celâlettin Arif	Kütahya	Sivas
	Haydar	Rasim

REİS — Zabtı sabık hakkında mütalâa var mı?.. Zabtı sabıkı kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Ordu teşkilâtının yeniden tanzimi ve ordunun takviyesi, müslim ve gayri müslimlerden bedeli nakdi alınıp alınmaması ve gayri müslimlerin bir kısmı hakkında ihtiyati tedabir ittihazına lüzum olup olmadığı.

REİS — Mevzu üzerinde Ferit Beyefendi izahat vereceklerdir. Buyurun efendim.

FERİT BEY (İstanbul) — Efendiler, encümenimiz maalesef istifayı kusurla başlayacak. Çok teessüf ediyoruz ki, tevdi buyurulan vazifeyi hitama erdirememiştir. Bununla beraber tevdi buyurulan vaziaften heman ekserisi hakkında tedbirler ittihaz edilmiş ve bu hususta arizamik müzakere edilmiştir. Tevdi buyurduğunuz on dört takrirden ibarettir. Filhakika bu takrirlerin on adedine maksur olmak dolayısıyla ehemmiyetsiz görünüyor. Devletin bugün maruz kaldığı, bütün mehaliki milletin bugün yaşadığı hayatı ihtiva eylemek itibariyle mühim ve son derecede azim bir vazife suretinde tezahür etmektedir. Bunun böyle

olması tabii idi. Mütareke esnasında memleketin maruz olduğu hücum muvacehesinde çare taharrisine mecbur etmiştir. Binaenaleyh takrirlerin ihtiva eylediği mesail kendilerince mutasavver olan endişeden kat kat büyük ve devletin hayatı mesabesindedir. Filhakika Hükümet dünkü celsede izahatı kâfiye ita etmiş ise de, karşısında bulunduğumuz vaziyete göre, kendisinin vazettiği tedbirleri izah ettiği gibi, vaziyetini de teşrih eylemiştir. Yalnız Heyeti Âliyeniz şüphesiz bu meseleyi daha ziyade tâmik etmek istemiştir ve bu takrirlerin verilmesi bundan neşet etmiştir. Acaba bulunduğumuz vaziyet muvacehesinde daha süratle davranmak, başka bir şey yapabilmek mümkün değil midir?.. Filhakika Heyeti Âliyenize takdim edilen takrirler tetkik edildiği zaman, hulâsası müda-

(1) Aleni içtima zaptında «2. 3. 4 ncü celseler hafidır» denilmekte ise de 2 ve 3 ncü celse zabıtları bulunamamıştır.

faai vatana müteallik bulunduğu tezahür etmiştir. Ta-bil takrirlerin heyeti mecmuasını mufassalan arza lüzum görmüyorum. Encümenimiz bu vazifeyi takdir ederek kısmen ikmal etmiş ve takrirleri umumî bir şekle sokarak heyeti umumiyesi hakkında mütalâalarını tefsir suretiyle nazarlara arz etmiştir.

Bu takrirlerde başlıca mevzubahis olan meseleler mesaili askeriye'dir. Bilhassa seferberlik meselesi mevzuu bahistir. Seferberlikte ne gibi tedabiri cedide ittihaz etmek mümkün olduğu, daha neler yapılabileceğinin mümkün olduğu tezekkür ediliyor. Diğer bir kısım takrirler milletin maruz bulunduğu bu tehlike-i azime karşısında müdafaai vatani ifadan içtinap eden gayri müslimlerin ne suretle muameleye tabi tutulmalıdır? Diğer bir kısım mebuslar müdafaai vatan hususunda bugün ittihaz edilen tedabirden başka acaba ne gibi tedbirler ittihaz edilmesini istiyor ve bunlara birtakım çareler taharrî ediyorlar. Bir kısmı kumarın, iştretin, fuhşun menedilmesi suretindedir. Diğer bir kısım yine memleketimizde tedabir ve tedafii icra için mevcut kuvvetlerimizin şarktan garba sevki mümkün olup olmadığını tetkik ediyor. Nihayet bunlardan daha umumî olmak üzere devletin teşkilâtı idariyesini nazarı dikkate alarak bu teşkilâtı idariyeyi tadil etmek hususunu düşünüyor ve bunda birtakım tadilat teklif eden arkadaşlarımız Kabinenin şekli ne olmalıdır, diyorlar. Bu cihet de tetkik ediliyor ve nihayet teşkilâtı idariyemizin vilâyetlere, hulâsa bütün memlekete tarzı tatbiki daha faideli bir şekil olup olmadığı hakkında teklif getiriyorlar. Buna ilâveten Konyaya vâli tayini hususu gibi mevzular üzerinde duruyorlar. Fakat biz bunlardan tabiatıyla mesaili askeriye'yi tercih ederek onun müzakeresine başladık, mesaili idariyeye ait olan aksamı maa-lesef ifa edilmedi. Devletin teşkilâtı esasıyesine ait olan aksamı tetkik edemedik. Arzetmiş olduğum veçhile, bu ciheti yarın komisyon içtima ederek tetkik edecek ve netayici tetkikatını bundan sonraki celse-de arz edecektir. Bugün bilhassa tetkik ettiğimiz seferberliğimiz, ordumuzun teşkilâtı ve bu ordumuza daha büyük bir kuvvet verebilmek imkânı olup olmadığı hususları üzerinde durduk ve müzakeremiz buna taallûk etmiştir. Bu hususu da tabii ayrı ayrı tetkik ettik ve benim maruzatım ayrı ayrı esas üzere olacaktır.

Birincisi, seferberlik meselesi. Seferberlik meselesini izah ederken, seferberliğimizin daha vasî bir mikyasta olmasını ve bunun elimizde mevcut vesait ile temin edilmesini isteriz. Eğer daha büyük kuvvet toplayamamış isek bu, ancak elimizdeki vesaiti

nakliyenin ademi kifayesinden neşet etmiştir. Yoksa sizin gibi aynı arzu ile mütehassıs olmadığından neşet etmemiştir. Fakat bununla beraber izahatın içerisinde birtakım mesele zihninizi işgal etmiş. O da, vesaiti mevcuda acaba nedir, acaba bu vesait zamimetten daha birtakım vesait yok mudur? Bu vasıtalar mevcuttur da bu vasitalardan istifade edilmemiş midir meseleleri effkârınızı tahriş etmiştir. Encümeniniz, Hükûmetle vaki olan samimi müzakeresinde ve en dakik olan cihetlere taalluk eden müzakeratı tamik etmiştir ve tamikten sonra kendisinin, hulasa fikir olmak, üzere bu fikrin hulâsasının arzına ben-denizi memur etmiştir. Seferberlik meselesine bilhassa düşünceğimiz cihet vesaiti mevcudemizi tamamen seferberliğe sarfetmek için seferberliğe teşebbüs edip edemeyeceğimize'dir. Takrirleri veren arkadaşlarımız muhtelif mütalâat dermeyan etmişlerdir. Bir kısmı diyor ki; cephelere yakın bulunan elviye ve vilâyata seferberliği daha ziyade teşmil edelim. Ta ki bu suretle ele alabileceğimiz askerlerle cephemizin müdafaasını daha sühuletle yapalım. Bir kısmı hayır, alelumum memleketimizde umumî seferberlik yapalım ve umumî seferberlikten bir daha istifade edelim. Hatta arkadaşlarımızdan birisi nefir-i'âm tabirini kullanmış, seferber kelimesini kullanmamış. Fakat kendisinin teklifinden mana bu idi. Teferruatı da mali ve bedeni olmak üzere teklif ediyordu. Bu meseleyi ariz ve amik tetkik ettik. En ziyade tevekkuf ve tevekkül ettiğimiz mesele bu oldu. Hükûmetle, demin arzetmiş olduğum veçhile vaki olan temasımızda kendisinin kuvvei mevcudesini tetkik ettik. Vesaitin miktarı hakkında tetkikatta bulunduk. Vesaitin miktarı hakkında yaptığımız teşebbüs şu hakikati intaç etmiştir. Şüphesiz Hükûmet bu hususta bize vaki olan beyanatında; netice olmak üzere arzedeceğim şu hakikat zuhur etti ki; bugün seferberlik için davet edilmiş bulunan esnandan daha fazla aksamın seferberliğe tabi tutulması, yani yeniden celp ve cemedilmesine lüzum yoktur. İhtimal de mutasevver değildir. Bugün seferberliğe tabi olmak üzere başlıca altı sınıf var. 310 da dahil olmak üzere 313'e kadar dört sınıf esasen bugün hizmeti askeriye ile muvazzaf. Elimizde mevcut olan 314, 315 tevellütçüler de tâlim ve terbiye göstermek ve esnayı harpte sınıfı harpte bulunan kıtaata ilâve edilmek üzere ve bir ihtiyat fırkası olmak üzere hizmete tabi tutulmuş ve celp ve cemine başlanılmıştır. Gayet şayanı teşekkür bir surette ve aldığımız malumata nazaran her tarafından vaki olan icabetler pek ziyade göğsümüzü inşirah ile kabartacak surette, gayet müsait bir surette inkişaf

etmiştir. Fakat arzetmiş olduğum veçhile ve arkadaşlarımızdan birisinin de ikaz etmek suretiyle beyan buyurduğu üzere bu 314. 315 tevellütülülerin talimleri henüz nakis bulunduğu cihetle, Hükûmet bunu daha evvel düşünerek ikinci sınıf bir ihtiyat kuvveti olmak üzere de tertip etmiştir. Asıl bugünkü kuvvetimiz 310'dan 313'e kadar dört sınıf üzerinedir. Bu sınıflar heyeti mecnuasıyla seferberlik emrine tabi bulunmakta, hizmeti muvazzafaya davet edilmektedir. Fakat maalesef kendilerinin müddeti medide silâh altında bulunması ve yine maalesef memleketimizde harbin uzaması hasebiyle harp ve darp uzun müddetçe halkı bîzar edecek derecede uzamış, sıhhatleri, şevkleri arzu edildiği derecede değildir. Eğer esnana tabi bulunan Müdafaai Milliye Vekâletinin telâkki ettiği veçhile celp ve davet edilmiş olsa efrat belegan mabelağ bütün ihtiyacâtımızı temin ettikten sonra hatta bu dört sınıfa balığ olacaktır. Fakat maatteessüf ancak onda, sekizde biri miktarında bir kuvvet geldiği için, bugün arzu ettiğimiz derecede bütün cephenin boşluklarını ikmal edemiyoruz. Hatta bunun içindir ki 1314 ve 1315'liler celp ve davet edilir ve şimdi tasavvur edilebilirdi. Bunları ihtiyat kuvvetinde 1314, 1315 efradından bırakıldıktan sonra 1312'den 1313'e kadar asıl kuvvetlerimizin nekayisini itmam etmek ve açıklıkları doldurmak için daha aşağı sınıfların celp ve cemi müzakere edilmiş, hatta arkadaşlarımızın umumî seferberlik suretiyle mütalâata bulunmaları da budur. Mesele bundan ibarettir: Bunun için leyh vealeyhde dermeyan edilmiş mütalâatın izahına lüzum görmüyorum. Âzayı kiramdan her birisi bu mesele hakkında mütalâata maliktir. Bu müzakeremizin neticesinde gördük ki, gerek umumî seferberlikte, gerek bir kısım livâlarımızda, seferberlik ilânı, bugün bunların umumî bir surette seferber edilmeleri caiz değildir ve hatta mahzurludur. Bu meâzirden birisi; umumî seferberlik diyerek bütün ahaliyi ayağa kaldırmak, heyeti mecnuasını meydana dökmek şüphesiz karşısında bulunduğumuz mahallî tehlikeleri de bu suretle tezyit etmiş olur ve demin arzetmiş olduğum veçhile davet ettiğimiz kuvvet tamam gelse, hatta sülûsan derecesinde seferberliğe icabet ederek gelmiş olsa ve bunun çaresi bulunmuş olsa, bizim ihtiyacâtımız tatmin edilmiş olur diyorum. Elimizde bulunan kuvvet imkânı derecesinde ihtiyacâtımızdan daha fazladır. Binaenaleyh mevcut bulunan 1310'dan 1313'e kadar dört sınıfa zamime olmak üzere yeniden dört sınıfı umumî seferberlik emri verilmesinin doğru olmadığını encümenimiz de baidettetik kabul ve tasdik eylemiştir. Filhakika bu hu-

susta mütalâat ve en katî karar Heyeti Âliyenizindir. Heyeti Âliyeniz tetkik ve bu husustaki mütalâata bir cevap vermek lâzım gelirse verir. Fakat umumî seferberlik bu suretle doğru görülememiştir. Fakat umumî seferberlik yerine lâzım gelen bazı teşebbüsata müracaat edilmesi aynı suretle reddedilmiştir. Bilakis bu hususta mukarrerat ittihaz edilmiştir ki, bunlar Hükûmetin bugüne kadar ve daha evvel düşünerek ittihaz ettiği mukarrerattır. Cephe kumandanları bilhassa mevzu bahsimiz olan garp cephesi kumandanları doğrudan doğruya düşmanla hali temasa gelerek kendi memleketi halkından azamî surette istifade selâhiyeti ahzeyelemiştir. Yani cephe kumandanı mahallinin müdafaası için lüzum görecekt olursa mahallinden 1310'lu, 1313'lülere hasrı kasretmeyip seferberliği itmam etmek selâhiyetini ihraz etmiştir. Seferberlik hakkındaki Heyeti Âliyenin temayülü bu suretle kısmen ifa edilmektedir. Filhakika asıl ordunun bulunduğu cephedeki efradı milletle biraz daha uzakta bulunan arazi üzerinde bulunanlar müsavi değildir. İşte bundan dolayıdır ki, kuvvet temin etmek isteyen Hükûmet lâzım olduğu kadar bu hususta ahalinin kuvvetinden istifade etmek ve memleketi müdafaâ (etmek maksadı ile kumandanlara bu salâhiyet) (1) bahşeyelemiştir. Bundan maada diğer bir cihet daha vadetmiştir ki, o da müdafaâ vatanıyeyi yalnız cephelerde bulunanlara terk etmeyerek onların arkasında bulunanların da iştirakini temin etmek üzere tedabire müracaat etmiştir. O tedabir şüphesiz Hükûmete mevdu bir meseledir. (Hükûmetin üzerinde duracağı husus,) (2) cephe de bulunan kardeşlerimiz nasıl vatani müdafaâ etmek üzere silâhlanarak koşuyorlarsa, bizim de kemali iptihaç ile ve beklediğimiz veçhile onun arkasında bulunan hidemati idariyemizde aynı teşkilatı yaparak memleketin müdafaasında ahaliyi koşturmaktan ibarettir. İşte Hükûmetimizin de kabul etmiş olduğu eşkâlî seferberî bundan ibarettir.

Yine Hükûmet hissiyatına istinat ederek söylüyorum; ne elde mevcut vesaitin tahammülü vardır ve ne de ahali arasında ihdas edeceği tesirata memleketin tahammül imkânı vardır. Seferberlik hakkındaki mukarreratını bu şekilde tekrar arz ediyorum ki, yalnız cephedekiler değil, arkada bulunanların cepheyi takviye etmeleri ve müdafaalarını temin eylemeleri hususunda Hükûmet hususî bir surette lâzım gelen

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

teşebbüsâtı vadetmiştir ve bizim de kanaat etmiş olduğumuz veçhile, bizim seferberliğimiz de had gayesini temin edecektir. Teessüf olunur ki, seferberliğimiz bu suretle mahdud bir daireye münhasır olmak tadır.

BİR MEBUS BEY — O teşebbüs nedir?

FERİT BEY (Devamla) — Yani Hükûmet cephenin gerisinde bulunan ahali den üç yüz ondört ve ondan gerilere ait olan aksamını teşvikat neticesinde toplayarak muntazam bir hale ifrâğ etmek ve cepheye göndermek, onları tanzim etmek, teslih etmek hususunda cephe kumandanlarının bazı cephelerde muvaffak olduklarını kumandanlardan aldığı malumat üzerine beyan etmiştir. Yani tatbik etmek hususunu vadetmiştir. Bilmem arzede bildim mi?

Seferberlik meselesinden sonra bedeli nakdî meselesi geliyor. Bedeli nakdî meselesi iki noktai nazardan tetkik edilecektir. Birisi; alelumum islâmlar noktai nazarından ademi kabulü, birisi de mileli gayri müslimeye tatbik ediliş edilmemesi idi. Bunu her iki cihetten ayrı ayrı tetkik ettik. Evvelâ Türkler, islâmlar hakkında bedeli nakdînin tatbik ediliş edilmemesi meselesini arz ve amik tetkik ettik. Bu hususta encümeninizde muhtelif fikirler dermeyan edildi. Bedeli nakdîyi tatbik edip etmemek hususunda hulâsai efkâr şundan ibarettir : Evvelâ bedeli nakdî kabul etmek isteniliyor. Bedeli nakdîyi kabul etmek isteyenler diyorlar ki : Bedeli nakdîyi kabul ettiğimiz takdirde ihtimalki bütçemize bir muaveneti maliye hâsıl etmenin imkânı bulunur. Bu muaveneti maliye ile beraber ordumuzun seferberliğini takviye etmek üzere belki bazı menafi temin etmek kabildir. Meselâ bugün umumî seferberliğe tabi bulunan esnan erbabına bedeli nakdî mevcut olmadığı cihetle içlerinde kendilerinin kabiliyeti iktisadiyeleri olanlar firar etmektedir. Bunlardan maada bir takım eşraf, ağniya evlatları muhtelif vesaikle, suiistimalat ile yine memleketlerinde kalmakta ve ötede beride sıkışmaktadır. Buiistimalatın önünü almak üzere bedeli nakdî kabul etmek herhalde müstahsendir. Seferberliğe muarız bulunan aksam şüphesiz hayatlarının tadını biraz daha fazla bilen takımlardır ve niymet ve refahtan daha ziyade müstefid olanlardır. Binaenaleyh seferberlik dendiği zaman bu kısım ahâlimiz bu seferberliği akamete mahkûm etmek üzere lâzım gelen ifsadat demeyeyim, fakat bu hususu akamete mahkûm edecek mevkiidedirler. Bedeli nakdî kabul edilecek olursa, bilhassa şu suretle vaki olacak telkinatın önü alınmış olacaktır. Çünkü bedeli nakdî her ne miktara

balığ olursa olsun vermeye muktedir bulunan işbu kısım bedeli nakdî verdikten sonra vazifei vataniyesini ifa etmek üzere meydana çıkacak ve ihtimal ki askere gitmek, seferberliğe gitmek üzere lâzım gelen teşvikatı daha kuvvetle terviç edecektir. Yoksa kendisi oğlunu sakladıktan sonra, aldığı bir raporla bir yere sıkıştırdıktan sonra tabiidir ki onlar ahaliyi teşvik etmeye kalkışacaktır. Bu arzettiğim mütâlâa bedeli nakdî lehinde idarei kelâm edendir. Fakat buna mukabil Hükûmetin de iştirak etmiş olduğu diğer bir noktai nazar vardır. Daha samimî olmak üzere arz edeyim ki, bu husustaki mütâlâyı bendeniz terviç edebilirim. Fakat encümenin heyeti umumiyesiyle Hükûmetin mütâlâası bunun aleyhinde ve katiyen hilâfında idi. Onlar katiyen bedeli nakdîyi kabul ve tasvip etmemek istediler. Çünkü onlar dediler ki; bedeli nakdîyi kabul etmek, terviç etmek suretiyle millet arasında sınıf tefrik eylemekten ise bütün milleti vazifei vataniye ile tavzif ederek sevk etmek daha ziyade samimiyettir, daha ziyade kuvvet bahştir. Binaenaleyh bedeli nakdîyi kabul etmekten ise ummunu askerliğe tabi tutmak, umumunu icbar etmek daha muvafıktır, dediler. Tasvip edilmek suretiyle Hükûmetle encümen arasında muvafakat hâsıl oldu. Şüphesiz Heyeti Âliyelerinin vereceği karar büsbütün başka bir vaziyet alır. Binaenaleyh bedeli nakdî hususunda ne kadar mali faidesi olursa olsun, ne kadar içtimai menafii olursa olsun müdafaai vatan meselesi nazarı dikkate alınıp bütün milleti seyyanen cephelere sevk etmek lâzımdır. Arkadaşlarımızın bedeli nakdî hakkında vaki olan müzakerat muvafık görüldü.

BİR MEBUS BEY — Gayri müslimler hakkında.

FERİT BEY (Devamla) — Evvelce arzettiğim veçhile heyeti umumiyesi maruzatımızı teyittir. Gayri müslimler hakkında yine bir çok mütâlâattan sonra bedeli nakdînin kabul edilmemesi ciheti muvafık görüldü. Filhakika memleketimizde sakin bulunan gayri müslimlerin vezaifi vataniyeyi ruhları menettiği için bedenlen ifa edemezlerse hiç olmazsa mali bir surette temin etmeleri şüphesiz bir vazifei mecbure ve meşruadır. Binaenaleyh bütün encümenin ve Heyeti Hükûmetin müttehiden verdiği karar da gayri müslimleri bedeli nakdîye mahkûm etmek istikametindedir ve bunu kabul etmek istedi. Fakat maalesef encümenimiz dahilinde mesaili idariye zamanı geçirmiş bulunan arkadaşlarımız, vaki olan mütâlâası bu hususta da bunu müsait bir zamana kadar tehir et-

mek cihetini teklif ettiler ve neticede gayri müslimler de bedeli naktiye tabi tutmayı tehir ettik. Çünkü müsait zaman bu zamanın olmadığını kabul ettik. Filhakika Hükümetin, encümenimizin müzakeratı esnasında memleketimizin etrafını ihata eden kuvvetler ve bahusus bunlardan ecnebi ve bilhassa memleketimizde huristiyan anasının müdafii olduklarına ve onlara vaki olan taarruzun daima onlar tarafından şiddetle müdafaa edilmesini nazarı itibara alıyoruz. Şimdi bu vaziyet karşısında evvelce arzettiğim üzere bu vazife vataniye gayet meşru olmakla beraber, hakkımızın meşruiyetini tanıyan hasımlar muvacehesinde bulunmadığı için onlara vaki olacak meşru bir vâzife vataniyeyi sui telâkki etmeleri ve bunu bir vesilei taarruz addetmeleri ihtimali mevcuttur. Hükümet dedi ki, bir ecanebin orduları, donanması mevcut olmakla beraber, onlardan ziyade memleketimiz dahilinde asıl o hayata geçirmeyi tasmin etmiş olan unsurların vaki olacak propagandaları bunların içerisine fitneye sebep olacaktır. Sevahilde toplanmış bulunan bir takım kavi usuller mevcuttur ki bugünkü teşkilât-ları itibariyle ve maalesef bizim elimizde mevcut kuvvet itibariyle onların kuvvetlerini nazarı dikkatte bulundurmamak lâzımdır. Zaten etrafımız bir çemberi fesat ile çevrilmiş bulunduğu (cihetle, böyle bir karar aldığımız takdirde bir) (1) gevşeklik, bir zaaf, bir hastalık noktası daha (hâsıl olacaktır. Bu vaziyette bedeli nakti almamak, ondan) (2) hâsıl olacak menafii maddiye ve maneviyeden evlâdır. Hatta encümenimizin âzayı kiramından bazıları onların dahli bulunan aksamında bu vazifei tetkikin tatbik edilmesini teklif ve tevcih ettiği hâlde, alelumum anasını gayri müslime beyninde teşekkül eden ta sahillere kadar gideceği hazırlanmış bulunan bahusus Yunan taarruzuna karşı her bir fırsattan, her bir çareden istifade arzusu bulunan bu kuvvetler karşımızda bir mesele ihdas ederler. Bedeli nakti hissini arzu etmeyerek, kalbimiz istemeyerek gayri müslimler (in de bedeli naktiye tabi tutulmamaları) (3) hakkında verilecek kararın musip olacağı daha muvafık görüldü. Tabii tekrar ediyorum; vereceğiniz karar mutag olacak, bu hususta bir karar ittiha edilecektir. Fakat, bununla beraber, bu bedeli naktinin gayri müslimler hakkında nihayete kadar kabul edilmemek meselesi, inşaallah vaziyet biraz inkişaf ettikten sonra dahilide lâzım gelen istinat noktaları ihzar edildikten sonra,

tabii bunu da bir vazife olmak üzere tatbik Hükümet karar vermiştir.

Gayri müslimler bedeli nakti suretiyle tavzif edilemedikten sonra celbedilecek hizmet taburları suretinde hizmet etmeleri mümkün değildir. Evleviyetle gayri kabili tatbik görülmüştür. Heyeti Âliyenize takdim edilmiş bulunan takrirlerden bazılarında gayri müslimlerin, bilhassa sevahilde bulunanların silâhlardan tecridi ve o mikyasta bir takım ağıyanın rehine suretinde alıkonularak, onların ledelicap tehirci ve ihtilattan meni ve nihayet arkadaşlardan birisinin teklifi veçhile bunlardan icap edenlerin tehirci talep edilmiş, encümen Hükümetle müttehit ve müttefik olmak üzere bu gibi tedabire tevessülün faideden ziyade mehaziri dai olduğu teemmül edilerek bu cihetin de kabul ve tasvip edilmemesi tezekkür edildi. Yalnız silâhtan tecrit meselesi şüphesiz ki bu kavanini mevzuamız itibariyle ahalî mutiadan (olanların silâhlarını teslim edecekleri, fakat diğerlerinin bundan imtina edecekleri mütalâa olunmuştur. Esasen bunlar, her davette silâhları ile icabete âmade bulunmaktadırlar. Bu insanlar bulundukları menatıkta tahaddüs eden hadisatı bilfiil izale ve ifna vazifesini) (1) bilfiil etmektedirler. Binaenaleyh arkadaşlar, bu suretle vaki olan teklifin, şu esnada gayri kabili tatbik olduğunu da encümenimize Hükümet beyan etmiş, encümende de, tabii olarak, bunun haricinde bir iki teklif daha vaki olmuş idi.

Bilhassa ahalimizin kuvvei maneviyesini takviye etmek suretiyle irşat ve teşvikatta bulunulması teklif edilmişti. Encümenimiz bunu ariz ve amik tetkik eyledi. Burada verilen takrirler de irşat muvakkat bir heyecan tevlid etmek suretiyle olmayarak, teşkilâtı idariyemizde bir takım teceddüt göstererek (milletimizin ruhunda meknuz hissi vatanperveraneyi daimi surette ayakta tutacak bir hale ifrağı talep olunmakta idi.) (2) Bidayeti maruzatımda söylediğim veçhile, Encümenimiz bu meselenin müzakeresine imkân bulamadı. Çünkü hakikaten teşkilâtı idariyemizde islahât yapmak bu islahatı ariz ve amik tetkik ederek bütün memlekete tatbik meselesini, tabii tasavvur buyuracağınız veçhile, sizin bahsetmiş olduğunuz müddeti kasire içerisinde cemetmek ve evvelce arzetmiş olduğum veçhile bunun teşkilâtı esasiyesine rehber ve memleketimize yeni bir hayat, yeni bir refah vermek ve teşkilâtı idariyemizin nekayisini islah ve seyyiatı idareyi ortadan kaldırmak ve yine Hükümetin iştir-

(1, 2, 3) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

kiyle mevkii müzakereye vazedilecek (çok mühim ve çok geniş bir mevzudur. Bu itibarla, (1) şimdilik teşvik ve ırşat meselesi ve yalnız o noktadan doğrudan doğruya ordumuzun alakadar olabileceği mesaili müzakere ettik. Bu noktada vaki olan müzakerede hakikaten çalışılmış olduğunu gördük. Arkadaşlarımızdan daha bir takımları bu hususa memur edilmişler ve bugün cephenin gerisinde vazifelerini ifaya devam etmiş bulunmuşlardır. Onların vazifelerini ifa edip etmemek meselesi tabii Hükûmete terettüp eden vazife değil, onların her birinin şahsi ifa edecekleri vazife kendilerine ait bir meseledir. ırşat vazifesiyle mükellef olmak üzere biz zaten Mebusandan bazılarını memur tayin ettik ve onlar da hazır bulunuyorlar.

BİR MEBUS BEY — Kimdir onlar?

FERİT BEY (Devamla) — Hükûmet izahat verir zannederim. Galiba Hamdullah Suphi Bey Antalyada, Müfit Efendi... (Devam sesleri) Bununla beraber Hükûmetin kabul ettiği şey ve bunları ikmal etmek üzere maruz kaldığımız hücum karşısında ahaliyi bilhassa askerliğe teşvik etmek,—ordumuzun boşluklarını doldurmak üzere bu hususta lâzım gelen talimatı da ita ve hizmet edenleri hizmetlerinde idame edecektir.

Bunun haricinde, yine sırf askerliğe taalluk etmek üzere, arkadaşlarımızdan iki zatın iki teklifi mevcut idi. Birisi ahalimizden bazılarının kıtalar teşkil etmesini teşvik etmek (için kıta teşkil edenlere rütbe verilmesidir. (2) Bilfarz elli kişi getirecek olanlara mülâzım, daha fazlası, yüzbaşı ve ilah... Bu tarzda bir takım hidematı askeriye ile rütbelere tevcih ederek bunları teşvik etmek hususunu teklif ediyor. Bu âdetâ şarkta tesis edilen Hamidiye alayları mahiyetindedir. Zannederim ki o refikimiz de vilâyatı şarkıye mebuslarındandır. Hükûmet bu ciheti de tetkik ettiğini, bu hususun ehemmiyetle nazarı dikkate aldığı, fakat bunun tatbiki için böyle âni bir surette (bir karar ittihazının) (3) kabil olamayacağı ve buna ait hususâtı düşünerek mümkün olabilecek cihetleri yapacağını ve bilhassa bu hususât, kabil olursa, ancak aşair arasında kabil olacağını ileri sürdü. Dün Hükûmet şarkta bulunan kuvvetlerimizin halini gördü.

İkinci bir teklif o ferî idi. Şarkta bulunan kıtaatımızdan bir kısmının, iki kıtanın şarktan garbe sevkedilmesi ve bugün tertibat ile uğraşan kumandanlar, bize beyanatta bulundukları gibi, encümende de ariz

ve amik izah etmiş bulundular. Esasen yalnız orada mevcut kuvvetlerin emniyeti devleti temine kâfi olduğu, oradan onlar alındığı surette şarkta bir takım hadisatı müessife karşısında kalınabileceği beyanında bulunulduğu gibi, bize de encümende bunun doğru olamayacağı tekrar edildiği cihetle, biz de bu mütalâatı gayet musip bularak Hükûmeti tasdik ettik.

İşte efendiler; yarın tetkike devam etmek üzere ve bir tarafa bıraktığımız teşkilâtı esasiye, teşkilâtı idare, hidematı idare ve burada azaların sureti tayin veya intihap usullerinin kabul edilmesi gibi, takrirler de mevcut bulunan, tekâlifi müzakere etmek cihetine tevessül edeceğiz. Bunların ihtiva etmiş olduğu mütalâat şu arzettiğim hususattan ibaret bulunuyordu.

Görüyorsunuz ki Beyefendiler, maalesef arza mecburuz, Hükûmetle beraber encümenimiz de şu vaziyet karşısında daha büyük bir çareye tevessül etmek üzere ve Devletin muntazam hayat geçirebilmesi için bu zaman zarfında tevessül edilmesi icabeden çarelerin bugün için maalesef mümkün olmadığını görmek zaruretinde bulunduk. Vesaitin gayet mahdud bulunması sebebiyle maalesef Hükûmet ve zaifi vataniyesini tamamiyle ifa edemeyecek hali malumiyet ve atalette bulunuyor. Buna son derece şüphesiz Hükûmet teessüf ettiği gibi, Heyeti Âliyeniz de teessüf edecektir. Bu zaruret karşısında bir takım tehlike mevcuttur ve Hükûmetin vazifesini tamamiyle ifa edememek vaziyetinde kalması dolayısıyla bir devlet, bir millet için en büyük felâketler teşkil eden bir takım gayet elim vaziyetlere maruz bulunmaktığımız ihtimali mevcuttur. Yalnız Hükûmet ve Hükûmetle beraber Heyeti Âliniz emin olabilirsiniz ki, bütün bu husustaki ademî muvaffakiyet hiçbir zaman ne hepinizin ve ne de Hükûmetin uhdesine düşen bir bârı mesuliyettir. Bu maalesef mütarekenin bidayetindenberi İstanbul Hükûmetinin takip ettiği müşevveş idarenin ve muharebeye iştirakimiz dolayısıyla duçarı müşkilat olmanızın ve maruz kaldığımız mahrumiyeti elimenin bir neticesidir. Binaenaleyh, hepimize düşen bir mesele varsa o da elimizde mevcut bulunan vesaitle azamî gayret ve faaliyet sarfetmek ve bunları hüsnü tatbik etmektir. Fakat maalesef bu mevcut değildir. Bu ademî mevcudiyet dolayısıyla şüphesiz elim bir takım tesirler muvacehesinde kalmışız. Fakat umumumuzu teselli eden, umumumuzun elemelerini bir dereceye kadar teskin eden bir şey varsa, o da, bu bârı mesuliyetin bize râci olmamasıdır. Bu bârı mesuliyet bugüne kadar bu Devleti idare eden Hükûmetlerin uhde-

(1, 2, 3) Parantez içindeki kelimeler taraftımdan eklendi, M. Ünver

sine mevdu bir bâri mesuliyettir. Allâh onlardan sor-sun bunun sualini.

REİS — Efendim, bu mesele hakkında söz söylemek isteyen var mı?..

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Ancak heyeti umumiyesi hakkındaki izahatı ikmal ettikten sonra söyleyelim.

FERİT BEY (Devamla) — Verilen takirde ahalinin yedindeki silâhların toplatırılması meselesi yoktur. Binaenaleyh, bu hususu encümen tetkik etmemiştir. Yalnız müzakere esnasında bu mesele de mevzubahis oldu. Bu meselede de Hükûmet ahalinin silâhlarından tecridi kabil olmadığını söyledi. Çünkü bunlar vaktiyle ahalimize tevdi edilmiş olan silâhlardır. Mütareke devri esnasında silâhlarımızı devletler elimizden almak için daimi vesait müracaat etmişlerdir ve muvaffak olamamışlardır. Bunlar, burada mevcut Hükûmetlerin hafi bir surette ahaliye tevzi etmiş olduğu silâhlardır ve bu silâhları alanlar koşarak vazifelerini ifa etmektedirler. Bunların haricinde bulunup daha uzaklarda bulunan ahaliden silâh almak için elimizde vesaiti kâfiye mevcut olmadığı müttefikan tezekkür edildi. Çünkü bunların elinden silâhlarını alabilmek için evvelâ kuvvetli teşkilâtı dahiliye ve inzibatiyeye malik olmağımız lâzım gelir. Ahalinin silâhlarını almak için bir taarruz vaki olacak ve bu taarruza Hükûmet mukavemete mecbur olacak. Binaenaleyh, Hükûmet bunun gayri kabili tatbik olduğunu ifade ve beyan etmiştir. İnşallah Hükûmet muntazam bir surette bir kuvvete malik olduktan sonra buna da bir çare düşünüyoruz.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Müsaade ediniz efendim, Encümen müzakereyi ikiye tefrik ederek mühim olan aksamını arzetmesini tercih etmiştir. Encümen meselenin ehemmiyetini takdir etmemiş denilebilir. Heyeti umumiyesi henüz tetkik edilememiş ve bir neticeyi katiyeye iktiran edememiştir. Bu mesail yekdiğerine zaten merbuttur.

Hükûmet vazifesini tamamiyle ifa edemedi tarzında bir şey söyledi. Halbuki müdafaaya taalluk ediyor. Efendiler, bendeniz öyle zannediyorum ki, bu meselenin tehiri doğru değildir. Mesaili sairenin tetkiki tehir edilecek olursa bunda faide nedir? Hükûmet sarahaten söylüyor ki, bugün mevcut olan kuvvetten başka hali hazırda bir kuvvet vücuda getirmek kabil değildir. Bendenizin anladığım budur. Yoksa tetkikattan sonra neticeyi Meclisi Âlinize arzetmiş olsa bu bapta kanaatbahş daha ne söyleyebilir? Bendeniz Hükûmetin bu kanaatında bulunmadı-

ğım için herhalde kuvvet tedarik ve temin etmek imkân haricinde olduğu kanaatında değilim. Bugün efendiler, memleketin neresi istilaya maruz kalırsa orası faaliyete geliyor. Bu âdeta 1318 senesinde Konyada Balkan harekâtına karşı lâzım gelen nasayihi ifa edenlerin; düşman istasyona geldiği zaman cihat farz olur dediğine benzer. Katiyyen böyledir. Bendeniz, cepheye bulundum, efendiler Aydın cephesinde bulundum. Doktor Mazhar Bey yoktur burada, o da orada idi. Düşman geldi, bütün dünyayı ezdi, ondan sonra halk silâha sarıldı. Artık müdafaadan başka çare olmadığı görüldükten sonra silâha sarıldılar. Fakat daha uzak olan yerler seyirci idi. Düşman tecavüze başladıkça silâha sarıldılar. Fakat düşmanın istilâ ettiği yerde kuvvetler ifna edilmişti. Aynı hale maruz kalacağız. Onun için bendeniz, bu meselenin herhalde müzakeresinin yarına talik edilmemesini teklif ederim.

FERİD BEY (İstanbul) — Refikimizin mütalâası doğrudur. Yani böyle küçük küçük paket halinde müdafaaya gitmek kadar hatalı bir şey yoktur. Fakat ben zannediyorum ki kâfi derecede kuvvet mevcuttur. Hiçbir zaman ne Hükûmet ve ne encümenimiz böyle, küçük küçük paket halinde müdafaada bulunmak tarikini tasvip etmemiştir. Arzettiğim veçhile elimizde mevcut tüfenkle ve onun miktarıyla mütenasip olmak değil, onun miktarından beş ve sekiz misli esnan erbabını silâh altına celbetmiştir. Bir an için tasavvur buyurunuz; bu beş, sekiz misli askere silâh veremeyeceğiz, ilbas edemeyeceğiz ve hatta belki iskân edemeyeceğiz. İlaş edelim, bundan ne hâsıl olacaktır? Hükûmetin silâh altına celp ve davet etmiş bulunduğu kuvvet eğer faaliyeti kâfiye ile ve mevcut vesaiti idare ile bir kısmı daha silâh altına ithal edilirse elimizde mevcut vesaiti tedafüiyeyi tamamiyle dolduracaktır. Şimdi buna karşı daha evvelki sınıflara ait bulunan esnan erbabına gözümüzü yumarak, bugün celbedilecek esnandan davet edilmiş kısımlarından daha kati tedabir almak çareleri vardır. İki yoldan biri. İşte Hükûmet ve Encümenimiz bu iki yoldan ikincisini, daha ziyade makul ve müreccah bulduğundan, kabul etti. Yani dedi ki; umumî seferberlik yapacak olursa yine memlekette bu hal tahaddüs edecektir. Askerin miktarı belki biraz tezauf edecek, fakat gayet büyük bir mesele tahaddüs edecektir. Umumî bir ademi emniyete, her sınıfı ayak altına almak istemediğimiz bir takım ığtışaşata meydan verecektir. Binaenaleyh, vesaitimiz nispetinde esnandan davet edilmiş bulunan sınıflardan bir kısmının daha silâh altına celbi ehveni şerdir. Cepheye bulunanlar tabii kendî arzuları ile ev-

lerini müdafaaya hazır bulunuyorlar. Onların arkasında bulunan bir kısmı ihtiyat olarak teşvik ve tergip eylemeyi kabul ettik. Binaenaleyh, Hükûmetin ve encümenin kabul eylediği vesaitle göre, elimizde bulunan kuvvet, bilhassa silâha göre, onbeş misli derecesindedir. Paket paket kuvvet sarfetmek meselesini nihayete kadar devam etmeyecektir. Hükûmet bu hususta lâzım gelen teşebbüsatta bulunuyor. Maalesef elimizde daha fazla vesait bulunmuyor, ki daha fazla asker celbedelim. Mevcut bulunan vesaitle göre tatbikata başlamıştır Hükûmet. Fazlasını toplamak faideli değil, belki mazarrat ıras edecektir. Hükûmet, vesaiti mevcude ile silâhını günden güne tezyide gayret ediyor. Doğrudan doğruya cem ve tahşit etmeye çalıştığını ve onları geldikçe teslih edeceğini beyan etmiştir. Hatta üç yüz ondört, üç yüz onbeşli efrat fevç fevç davete icabet ederse bir zaman sonra onları belki teslih edemeyecektir. Şu vaziyet karşısında vesaitin imkânı derecesinde (celp hususu teemmül olunmuştur. Bugün için) (1) zannederim vesait kâfi değildir.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Bendeniz arz etmek istiyorum ki Hükûmet bütün kuvvetini göremi-

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

yor. (Hayır) Elinde bulunan silâhın heyeti umumiyesini teslim edip şimdi bugün silâh altına celp ve davet etmiş ve yeniden davet ederek onlara iltihak ettiği kuvvet elinde bulunan vasıtaları doldurabilmek için silâhı kâfidir. Düşmanı tevkif etmeye bu bir mesele ahiredir. Bu doğrudan doğruya Erkânı Harbiye Umumiye bu suale cevap verebilir.

Encümen bu meseleyi tetkik etmemiştir, meseleyi tamik etmemiştir. Çünkü encümen elde mevcut olan kuvveti mukayese yapmıştır. Fakat elimizde bulunan silâhlar karşımızda bulunan düşmanın ve onun müdafaasına ve mağlup etmesine kâfi midir, değil midir, encümenininde mevzubahis olmamıştır.

REİS — Rica ederim, gürültü edilmesin.

FERİD BEY (Devamla) — Malûmu âlileri encümenininde hiç tatil yapmadı. Arzu buyurursanız müzakeresine devam edecektir. Her iki meseleyi tevhid ederek müzakere etmek kabildir. Arzu buyurursanız şimdi.

REİS — Şükrü Efendinin kifayeti müzakere tek-lifini reye koyuyorum : Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edildi.

Yarın saat altıda içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

5 Temmuz 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	86	1. — Bazı zabitanla alâkalı suiistimaller.	86
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	86	2. — Asker firarileri hakkında.	86

Cilt : 2

28 nci in'ikat - 2 nci celse

YİRMİ SEKİZİNCİ İN'İKAT

5 Temmuz 1336 Cumartesi

İkinci Celse

Açılma Saati : 3.15 (Z. S.)

REİS : Celâlettin Arif Beyefendi

KÂTİPLER :

REİS — Celseyi açıyorum.

Zaptı sabık hulâsası var, okutuyorum.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Yirmiyedinci İn'ikat
4 Temmuz 1336 Pazar
Dördüncü Celse

Celâlettin Arif Beyefendinin riyasetlerinde in'ikat ederek; ordu teşkilâtının yeniden tanzimi, ordunun takviyesi, müslim ve gayri müslimlerden bedeli nakdi alınıp alınmaması, gayri müslimlerin bir kısmı hakkında ihtiyati tedabir ittihazına lüzum olup olmadı-

ğına dair hususat müzakere edilerek celsei hafiyeyle son verildi.

Reis	Kâtip	Kâtip
<i>Celâlettin Arif</i>	Kütahya	Sivas
	Haydar	Rasim

REİS — Zabtı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Bazı zabitanla alâkalı suiistimaller.*

2. — *Askeri firariler.*

(Zaptın baş tarafı noksan)

HİLMİ B. — İş görelim iş...

ALİ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Binaenaleyh rüfekayı kirama teklif ediyorum. Müzakere alenî olsun. Çünkü bu, mühim bir derttir. Bu derdi herkes duyusun.

Bu müzakerenin alenî olmasında bir beis yoktur. Onun için alenî olmasını teklif ediyorum.

REİS — Müzakerenin alenî olmasını kabul edenler ellerini kaldırsın : (*Müzakereye mahal yoktur sesleri*)

ALİ ŞÜKRÜ B. (Trabzon) — Evvelce Bursa vak'asını müteakip cereyan eden müzakeratta bazı sözler söylendi ve bu sözler arkadaşlarca asabiyeti tevhit etti. Meselâ alelittlak denildi ki ordu aleyhine söz söylenmez. İçimizde hiç kimse yoktur ki zabitan aleyhinde bulunsun...

HASAN B. — Bu mes'eienin taalluku yoktur.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Müsaade buyurun efendim, celse hafidir. Fakat zannederim ki ve içimizde inkâr edecek bir arkadaş da yoktur ki sefer-

berliğin bidayetinden beri zabitan arasında ötedenberi suiistimal ile alûde olmuş bir çok kimselerde vardı ve bunların hiç birisi vaziyet müsait olupta tecziye edilemedi ve bugün onlar hâlâ iş başında çalışmaktadır. Hatta haklarında takibat bile icra edilmemiştir. Mamafih zabitanın bir kısmı cepheye aç olarak çalışıyor. Mektepten çıkalı şu kadar sene olduğu halde almış olduğu maaş otuz lirayı tecavüz etmiyor ve halbuki bu adam her zaman kanını fedaya hazır. Buna mukabil dört senelik bir mülkiye memurunun maaşı 40 - 50 liradır ... bir takdir verdiler ... Çünkü Ordu tasfiye edilmedikçe ... heba olacaklar.. İleride bulunanlar istifade edecektir.

BİR SES — Cepheye bulunanlara tahsis edilecektir.

ALİ ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Bu itibarla isim zikretmeyeceğim. Son zamanlarda bazı vakayı itibarıyla kuvvei maneviyemizi kıracak bazı hareketlerini işittim. Bunların aleyhindeki şikâyetlere ehemmiyet verilmemiş, yani ciheti askeriyede mühim makamat işgal eden bazı zevatın kuvvei maneviyemizi kıracak bazı harekâtına karşı vaki olan şikâyetlerin hiç birisine ehemmiyet verilmemiş... Meselâ Haydar Bey arkadaşımızın bize çektiği telgraf havaî değildir. Ordunun heyeti umumiyesini lekeleyecek olan bu hal-

den, orduyu kurtarmak için; (haklarında ihbar vaki olan zabitan hakkında tahkikat açılın ve suiistimali sabit olanları) (1) heyeti icraiye tasfiye etsin, muhtelif yerlerde ve böyle ne kadar kimse varsa tecziye eylesin. Esasen ordunun vücudunda leke halinde bulunan bu adamları (tasfiye etsin. Bunlar atıldıktan sonra hiç şüphesiz) (2) ordu, başımızın tacıdır. İstedikleri kadar doyurur, içiririz. Muhtelif menzillerde binlerce, yüz binlerce para yapmış adamlar (bulunduğu şâyi olduğu müddetçe biz huzur içinde olmayız.) (3) Bu gibi kimselerin bugün fedakârlık edeceğine kani değilim. Zira mutlaka kaçmak... Bu itibarla rica ederim orduyu tasfiye etsin. Bunları rahat rahat parasını yemek için serbest bırakmayalım. Orduyu tasfiye etsin ve böyle kimler varsa tecziyesini yap-sın...

VEHBİ B. (Konya) — Ordudaki firarı; arkadaşlarımızın hepsi biliyor. Konyadan iki yüz kişi bindiriyorlar Karahisara ancak otuz kişi muvasalat ediyor. Üç yüz kişilik bir asker kafilesi üç gün sonra yüz elli kişiye iniyor. Eğer bu işe bir ay zarfında çare bulunmayacak olursa çok fena bir netice husulü memuldu. Kış da geliyor. Bu halin esbap ve avamili yalnız zabitanı değil. Zabitanı tasfiye etmeli, fakat askeri de iyi sıkıştırmalı. Düşmanın askerinin kuvvei maneviyesi bizimkinden daha düşkün. Efradı arasındaki ademi tesanüt bizimkinden fazla. Her gün düşman içinden gelip geçen arabacılar, yolcular ve saireden alınan malûmata göre düşmanın kuvvei maneviyesi bizimkinden dün. Bu böyle ve muhakkak. Sureti kat'iyyede böyledir, iki kere iki dört eder gibi. Fakat onların zabitanı ciddiyetle ve kendi vatanlarına hizmet edecek bir surette çalışıyorlar ve hakikaten ciddiyetle çalışıyorlar. Mevsukan alınan malûmat bu merkezdedir. Binaenaleyh bizim zabitanımız ki İstanbuldan geliyorlar. İşte bunların içinde müstesna olarak bulunanlar çok. Fakat ihanet eden bir takım zabitan da var. Ve mahza ihanet maksadiyle geliyorlar. Yenicede muharebe edilipte hezimetten sonra ilk trene kadınlar ırkâp edilirken üniformalı zabitanı kendi elimle trenden çevirdim. Divanı harpte bunları çağırıyorlar, isticvap ediyorlar, ne için kaçtınız diye soruyorlar. (Fakat bir netice alınamıyor) (1) ve ben zannediyorum ki onların bir çoğu beraat etmiştir. Binaenaleyh nazarı dikkate alınacak noktanın biri de bu.

(1, 2, 3, 4) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

İkincisi efendiler; köylü yedi senedir, yetmiş senedir, yüz yetmiş senedir kasaba eşrafı namına öle öle usanmış, canı boğazına gelmiş. Onlar, dostlar gazı biz şehit düsturunun aleyhinde. Bu kerede biz gazı, kasaba eşrafı şehit olsun diyorlar. Askerin bugün ruhuna hâkim olan avamilden biri de budur.

Binaenaleyh cephei harpte yalnız köylüler değil; fukara takımı değil; eşraf ve ulema ve bizler de bulunmalıyız. Üçüncü bir noktada askerinin vesaiti sıhhiye ve refahiyesidir ki ordudakiler bugün yalın ayak başı kabak, sırtı çıplak bir haldedir devri hâmidinin son zamanlarında çuval kesipte avret mahallini örten askerleri hatırlayalım. O aç ve çıplak asker cephe, sen de burada refah ve saadet içinde iki üç yüzü beğenmez iken, o adam orada bir lokma ekmek bulamayarak soğukta gece nöbet beklesin, bu reva mı, bu adalet mi?.. Binaenaleyh iyi düşünelim.

Bu firariler iki türlüdür : Bir kısmı kuvvayi milliye firarileri... Diğer kısmı da asker firarileri... Kuvvayi milliye firarileri zaten silâhına güvenmiş eşkiya takımındandır. Kuvvayi milliye deyince ve Karesi hududunu geçince eşkiya ocağı demektir. (Gürültüler) Ve ekseriyetle kuvvayi milliye demek, eski cepheyi geçtikten sonra şakavet ocağı demektir. Bunu saklamakta bir mana yok, fiiliyattır bu. Ve meydandadır. Bugün köylü yakıp kavuruyor. Ne kimse hayvanına sahip ne de ırz ve namusuna sahip. Ne de hayatına sahip... Bu vaziyet karşısında köylü, Büyük Millet Meclisine merbut olacaktır derlerse aldatılmış oluruz.

İkinci kısım firariler, askeri firarileri ki onlar da ya müsellâhan veyahut gayri müsellâh olarak kaçıyor. Gayri müsellâh olarak bir köyden geçerse dilenci gibi, misafir gibi gelip geçiyor; karnını doyuruyor. Bu vaziyet karşısında kış gelmeden memleketin muhtelif menatığında halkı gerek üzüntüden, gerek İstanbul ve paranın yaptığı sahhar âmiz tesirattan kurtarmak ve bu vatani halâs etmek istiyorsak, bütün mebuslar, eşraf ve ulemayı memleket, nefiri âmm tarzında en büyük fedakârlığı yapıp işin içinden çıkmalı ve bu fedakârlık şamil ve umumî olmalı. O vakit hiç kimse işten, fedakârlıktan kaçmaz. Kumandanları da iyice intihap etmeli. Şimdi meselâ 11 nci fırkadan hiç kimse kaçmıyor. Hatta Bursaya taarruz için bile hazırlanmıştı. Arif Bey kumandası gibi değil. Şimdi hiç kimse şikâyet etmiyor. Çünkü herkes memnundur. Diğer taraftan bir yerden bir fırka geçiyor ve hatta memleketimin eşyasını da alıyor ve götürüyor. Hepimiz cephenin haline atfı nazar etme-

liyiz. Binaenaleyh bendeniz istiklâl mahkemelerinden o kadar ümitvar değilim. Eğer her cephede, eğer her fırkâda, her karargâhta (lâzım gelen tedabir ittihaz olunur) (1) ve köy teşkilâtı on beş yirmi günde yapılacak olur ve hepimiz birden buna nasbı nazar edecek olursak bu memleket kurtulmuş olur.

Belli başlı olarak kumandanları iyi intihap etmeli... Eğer Uşak vaziyeti hadis olmamış olsaydı, Huda hakkı için mala tecavüz vakti. Asker intizamını muhafaza ediyor. Hepimiz de cepheye ve kumandanların yanına nasbı nazar etmeliyiz ve bu cephede her taburda, her alayda, her grupta, her karargâhta on, on beş gün ve yirmi gün zarfında yapılabilirse ve ahaliye kuvvet vermek şartıyla hepimiz birden (gayret sarfedersek ıslah olmayacak bir durum mevcut değildir, kanaatındayım.) (2)

HÜSREV B. (Trabzon) — Efendim usulü müzakereye dair. Bir kere Haydar Beyin şifresi hafi celsede okunuyor, çünkü Meclis karar verdi. Anlaşıyor ki memleketimizde firari çok ve cephedeki kuvvet bu yüzden sarsılıyor bu ihsas olunuyor. Hükûmet, müsebbiplerini cezalandırmalı, lâzım gelenleri sıkıştırmalı, fakat sözü ayağa düşürmemelidir.

Kuvayi milliyeden bahis edildi. Kuvayi millie bir zarureti elime olarak doğmuştur.

Bidayette mütareke ahkâmına riayet için, askeri sivil halinde istihdama mecbur kalmıştık. Kuvayi millie ile bir çok dahili isyanların da teskinine muvafakiyet hâsıl olmuştur. Mevcut Kuvayi milliyenin muntazam asker haline ifrağı için, Erkânı Harbiyei Umumiye mezuniyeti âlileriyle lâzım gelen tedabire tevessül ediyor. Badema kuvayi millie meselesi mevzu bahis olmayacak, yalnız ordu meselesi var. Ordu da hakikaten muhtacı ıslahdır. Mütarekede ordu terhis edilmemiş bu, âdeta bir hezimet olmuştur. Herkes bulunduğu yerden eşyasını almış çıkmış gitmiştir. Her asker hemen hemen teçhizatı askeriyesiyle beraber iş başından ayrılmıştır. Ben bitarafane arzı hal ediyorum.

Zabitana gelince : Mesela İstanbuldan gelen zabitanın tahkiki ahvali hakkında Ankara Kumandanlığında bir askerî polis teşkilâtı vardır. Ve hükûmet bu teşkilât ile bu gibileri, hainleri, yakalamaya çalışıyor. Firara mani olmak için şüphesiz askeri iyi beslemek ve efradın maaşını da artırmak lâzımdır. Ve bundan sonra da askerî kumandanların vazifelerini yakından tetkik edip müsebbiplerini cezalandırmak lâzımdır.

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

Jandarma meselesi de umumî bir derttir. Buna şimdi çare bulunamaz. Bir arkadaşımız bir şey di-yordu; biz Mebuslarda bayrak açalım gidelim. Memleket nefiriâm halinde fedakârlık yapsın ve çalışsın. Ordu muntazam olmadıkça bunların bir faidesi olacağına kâni değilim.

TEVFİK RÜŞTÜ B. (Menteşe) — Efendim`müsaade buyurur musunuz? Vehbi Bey arkadaşımız cidden meseleyi çok güzel teşrih ettiler. Fakat bir noktayı unuttular. O da aleyhimizde yapılan propagandadır. Zeynelabidin Efendinin ve taraftarlarının propagandalarıdır.

Bu münasebetle arz etmek isterim ki, hiyaneti vatanıye ciheti de bu mahkemelere verilmelidir ve şunu da hatırlatmak lâzımdır ki her işi açık siyaset halinde yapan hükûmetlerde bilirler ki hafi celseler etrafında yeni yeni propagandalara sebebiyet verilmiş olur. Bu hafi celseler etrafında zamanla mütenasip olarak yalanlar irtikâp edilmiş olur. Biz her derdimizi aleni yapalım.

MEMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) — Mühim bir vaziyet karşındayız. Celsei aleniyyede söyleyemeyeceğimiz şeyleri böyle hafi bir celsede ve kendi aramızda söyleyebiliriz ve dertlerimizi her arkadaşın işitebilmesi lâzımdır ve dert bir değil pek muhtelifdir. Derdin birisi; mesela halkda yeni bir zihniyet uyanmıştır. Ben, senin nam ve hesabına ölemem diyor. Sen burada kal, tarlamı zaptet, servet ve sâman sahibi ol, bende öleyim, bu olamaz diyor. Bu, mühim inkılabı içtimaidir, bilhassa avam halk bunu anlamıştır. (Gürültüler)

Mesele öyle o kadar basit değildir ve her halde hakikat ve mahiyeti anlaşılmalıdır. (Doğru, doğru sesleri)

Vatanın menfaati gibi külfeti de müsterekktir. Zenginler Kuvayi millie namı altında toplanarak halka, ahaliye, köylüye vergi tarh etmek suretiyle halkı bizar etmiştir. Köylü; zenginler kesesini dolduruyor diyor. Yahut Müdafaa-i Milliyyede bulunan adamlar birer birer suretle tarafını bularak askerlikten kaçıyor diyor. Bu defa dairei intihabiyemde (edindiğim malumata istinaden arz ediyorum;) (1) bin beşyüz kişiden yalnız yüz elli kişi kalmıştır bu da on günde...

BİR SES — Hamiyetsizlik...

M. ŞÜKRÜ B. (Devamlı) — Hamiyetsizlik değildir bu... Halk haksızlığı görüyor ve hükûmetin bu-

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

na mani olmadığını da görüyor ve şüphesiz bu suretle nevmi oluyor.

Bu bir vazifei vataniye midir? Müdafaa hukukları mutasarrıfların riyaseti altında içtima edecekler. Karşınmayacaklardı; bu tamim de edildi ve burada da okundu. Bendeniz tatbikine ihtimam olunmasını bilhassa Heyeti Celilenizden istirham etmiştim. Efendiler o karar tatbik edilmedi ki..

BİR SES — Ne malûm...

M. ŞÜKRÜ B. (Devamlı) — Bu tamim, Müdafaa hukukların işine gelmediği için Garp Cephesi Kumandanının nezdine gittiler, aldattılar. Sizin Büyüyük Millet Meclisinin bir kararına bir kumandan muhalefet etti. Bunu temin etmek ve bilhassa halkın arzusunu kazanacak surette hükûmet tesisi lâzımdır. Halkın kuvvetini bilâ riya halkın eline vermelidir. Halkı hâkim kılmak suretiyle memleketin kurtulması muhakkaktır. Bunda hamiyet gösteremezsek felâket bize çok yaklaşmıştır. Felâket mukadder ve muhakkaktır. Halkın kuvvetini halkın iradesini hâkim kılmak suretiyle mütegalibelerin, böyle tegallüp etmiş âmillerin elinden işi kurtarmalıdır. Halk hâkimdir, diyoruz. Fakat onu lafzen söylüyoruz ve halka da onu vermekten çekiniyoruz böyle olmaz..

RAGİP BEY (Kütahya) — Usulü müzakere hakkında söyleyeceğim.

(Riyasete verilmiş ve fakat okunmamış bulunan takrirler) (1)

Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi.
M. Ünver

RİYASETİ CELİLEYE

Müzakerenin kâfi addıyla ruznameye geçilmek üzere celsenin aleniyyete kalbini teklif eylerim.

18 Eylül 1336

Kırşehir

Müfit

B. M. M. RİYASETİ CELİLESİNE

Müzakerenin kifayetini teklif ederim.

Yozgat

Memet Hulusi

RİYASETİ CELİLEYE

Hükûmetin izahatına ittula hâsıl olmakla müzakerenin kâfi görülerek ruznamei müzakerata geçilmesini teklif eylerim.

18 Eylül 1336

Bayazıt

Trabzon

Dr. Refik

Hüsrev

Kapanış Saati : 6.00 Z. S.

Not : .Asıl zabıtta ve tebyizinde hafi celsenin başlangıcı ve bitimi noksan bırakılmış olduğundan ikmalî mümkün olamamıştır. Mustafa Nuri Ünver.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

18 Temmuz 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	92	1. — Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkında takrirler.	92:104
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	92		

Cilt : 2

37 nci in'ikat - 2 nci celse

18 Temmuz 1336 Pazar

İkinci Celse

Açılma Saati : 3.10 (Z. S.)

REİS : Celâlettin Arif Beyefendi

KÂTİPLER : Haydar B. (Kütahya)

— — —

REİS — Celsei hafiyeyi açıyorum.

Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTİ SABIK HULÂSASI

Yirmisekizinci İn'ikat

5 Temmuz 1336 Cumartesi

İkinci Celse

Celâlettin Arif Beyefendinin Riyasetlerinde in'ikat ederek; bazı zabitanla ilgili sui istimler ve as-

keri firariler mevzularında cereyan eden müzakeratan sonra celsei hafiyeye son verildi.

Reis

Kâtip

Kâtip

Celâlettin Arif

REİS — Zaptı sabık hulâsasını kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkında takrirler.*

REİS — Müzakerata başlıyoruz.

Takrirleri okutuyorum. Yirmi imzalı bir, birçok imzayı ihtiva eden bir, Gümüşhane mebusları tarafından verilmiş bir, Mardin mebuslarının verdiği ve birçok imzayı muhtevi bir, Bitlis Mebusu ve rüfekaşının verdikleri bir takrir ile Muş'tan gelen bir telgraf var, okutuyorum.

(1) (Takrirler ve telgraf okundu)

REİS — Şimdi efendim bu mesele hakkında söz ister misiniz? Söz isteyenler buyursunlar.

LÜTFİ B. (Malatya) — Efendim; Heyeti muhteremeniz hem teşrii hem de icra kuvvetini haizdir. Şu halde Meclisi Âyan vazifesini de uhdesinde cemetmiş olmasına nazaran Meclisi Âliniz ne Meclisi Mebusan ve ne de Meclisi müessesandır. Hepsinin fevkinde bir Meclistir. Ancak şimdiye kadar Meclisi bir vasfı âli ile tavsif edemedik. Bundan dolayı Meclise müteallik ahvalin etrafında teferrü eden bir takım mevât var ki bunlar hiçbir suretle bir neticeye iktiran edemiyor. Meselâ âzâlıkla memurluğun bir zat uhdesinde cemi... Bunun cemi caiz mi, değil mi?.. Neticeye intizar ediniz. Misal olarak arz ediyorum. Sonra bu gibi daha bir çok mesail var ki Meclisin vaz-

yeti esasiyesi tayin edilmedikçe bunlar tespit edilemiyor. Evvelâ bu Meclisi Âli kaç senelik bir devrei içtimaiye için intihap edilmiştir. Yani devrei intihabiyesi ne kadar imtidat edecektir? Meclisi Mebusan gibi dört senede bir devrei intihabiye mi addedilecektir? Vatan kurtarıncaya kadar isterseniz (bu hususta bir karar almak mümkündür. Ama arkadaşlar, mutlaka) (2) bunu tespit edecek sizsiniz efendim...

BİR MEBUS — Vatan kurtulduğu zaman Meclis hitam bulur.

LÜTFİ B. (Devamla) — Olmaz efendim olmaz, bir karar ita etmek mecburiyetindeyiz. Evvelâ kaç sene imtidat edecek; devrei intihabiyemiz bir sene mi imtidat edecek, dört sene mi? Evvel emirde bu tayin ve tespit edilmelidir. Derecei sâniye de efendim, beher senenin müddeti içtimaiyesi kaç mah olacaktır? Sonra icap ederse yine Meclisin kararıyla temdit edilebilir. Herhalde bir müddeti içtima tayini lâzımdır. Bu müddeti içtima tayin edilmeksizin Meclisin tahsisatı da tayin edilemez. Sonra harcırahı da tespit edemiyoruz. Bunlar için bir usul ittihaz edil-

(1) Takrirler dosyada ve arşivde bulunamamıştır.

(2, 3) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

mek lâzım gelir. Böyle gerek tahsisatı için, gerek harcırahı için, gerek devrei içtimaiyesi için müddetler tayin ve tespit olunmadığı gibi esasen Meclisin nizamnamei dahilisi de yapılmamıştı. Bundan dolayı Meclis mecbur oldu ve geçenki celsede Meclisi Mebusanın nizamnamei dahilisini kabul etti. Halbuki Meclisi Mebusanın nizamnamei dahilisi tamamı tamamına bu Meclise tatbik edilemez. Evet Meclisi Mebusan nizamnamei dahilisinin şayanı tatbik olanlarını alalım. İcap ettikçe tadil ederek kabul edelim, dedik. Rica ederim en evvel Meclis kendi ahengi harekâtını tanzim etmek icap eder. Böyle ahenksiz, ahengi harekâtı bir usulü sabiteye merbut olmayan (bir Meclisin çalışmalarında birtakım aksaklıklar meydana gelebilir.) (3) İşte nitekim memurlukla âzalık meselesini hâlâ tespit edemedik. Bir noktada cem olunur mu, olunmaz mı? Sonra, mebus iken memur olmuş, memur iken âza olmuş, âza iken memur olmuş ve müddeti içtimaiyemiz de beş altı aydan ibaretse artık onların memuriyetlerine nihayet vermek; zira mağduriyetlerini müstelzim olur.

REİS — Bunların hepsi doğrudur, fakat sadetten hariç.

LÜTFİ B. (Devamla) — Şimdi harcırah ve tahsisat meselelerine gelince; âza iken mebus olmuş, bunlar ne olacak?.. Harcırah için şimdi, efendim âza iken iki vazifeyi birden deruhte edenler olabilir, ki devam; bu Meclisin hali inikadı lâyetenahi devam ederse... (*Sadede geliniz sesleri*) Sadede geliyorum: Olabilir ki bu Meclisin hali inikadı devam etti. Böyle muattal şunun bunun elinde idaresiz bir şekilde kalmak da muvafık değildir. Binaenaleyh bu meselelerin tespiti lâzım geldiği gibi harcırah ve tahsisatımızın da tespiti lâzımdır. Sonra bu tahsisatımızın bir kısmı tesviye edildi, İştiiyoruz ki bu tesviye edilen aksam eşhas ile mütenasip bir halde taksim ve tevzi edilmiştir. Bazılarına sülûsan verilmiş, bazılarına tamamı verilmiş, bazılarına sülûs verilmiş. Biz tevzii adalete memnunuz. Biz harekât ve icraatımızda böyle yolsuzluklar gösterirsek, rica ederim... Eğer bu mesele hakikat ise bunun âmil, müsebbip ve mütecasirlerini bugün teşkil edilecek bir Divanı Âliye tevzii lâzımdır. Yoksa böyle kendi kendimize iştiiğimiz gibi bir kısmına tamam verelim, diğerlerine böyle yapmayalım, bu doğru olamaz. Diğer tarafa sesini çıkarmıyor diye vermeyelim. Böyle tevzii adalete memur bir Meclis olamaz. Bunun için Heyeti Muhteremeye teklifim, her şubeden ikişer âza tefrik edersiniz. İdare memurlarının harekâtını, defatirini tetkik eder.

EMİN B. (Bursa) — Hacet yok ona.

LÜTFİ B. (Devamla) — Bugünden itibaren Divanı Âli teşkil edip bunları Divanı Âliye tevdi ediniz. Olmaz başka türlü!

Dr. SUAT B. (Kastamonu) — Efendim verilmiş olan takrirlerin hulâsası evvelâ tahsisat... Bu tahsisat tamamen mi verilmiş, noksan mı verilmiş mesele budur. Hakikaten şahsen bir müsavatsızlık yapmak hatıra gelmiş bir şey değildir. Çünkü müsavi hukuka malik efendilerin bazılarına sebepsiz bir garazkârlık olur. Yalnız nazarı dikkati âlinize arz ederim ki, İstanbul'da da üç buçuk ay idare memuru olduğum zaman yapılan muamele şudur : Meclisi Mebusanın bütçesi tanzim ediliyor ve Meclisi Mebusan bütçesine tefrik edilen tahsisatın yekûnu Maliye Nezaretinden celbedilir. Meclisi Mebusanın kasasına konur, dört aya münhasır olan müddet zarfında taksit ayı zamanı geldiğinde mütesaviyen herkese verilir. Parasını alır, çıkar gider, çünkü para mevcuttur. Defteri yapılmış, bordro tanzim edilmiş herkes imza eder, tahsisatını alır, çıkar gider. Fakat efendiler burada böyle değildir. Evvelâ bu Meclis yeni açıldığı gibi Maliye Vekâleti de yeni işe başlamıştır. Meclis açıldıktan sonra Maliye Vekâleti yeni teessüs etmiş idi. Fakat maatteessüf burada Meclisin ne bütçesi, ne parası, ne de muhasebe dairesi, ne memurları var idi, ne bir şeyi var idi. Bendeniz diğer arkadaşlardan çok sonra buraya geldim ve çok sonra idare memurluğuna intihap edildim. O zaman dahi Meclisin hiç bir şeyi yoktu ve buraya geldiğimizde İstanbul'daki teşkilâtı aynen yapmaya çalıştık. Evvelâ muhasebe müdürünü bulduk. Sonra muhasebe kâtibi bulduk. Sonra kasa aradık. Bütün bunlar zamana taallûk ediyordu. O zaman içinde ise buraya gelmiş olan zevatın bir çokları Maliyeden bir çok para almışlardı. Maliyeden Meclis bütçesine badehu ithal edilmek üzere alihesap suretiyle para alınmıştır. Ne miktar olduğu ve ne kadar olduğu bizce meçhul. Ve ben burada bulunduğum zaman herkese mütesaviyen taksim ettim. Sonra elimize külliyetli bir para geçti. On sekiz bin lira idi. On sekiz bin lirayı mütesaviyen üç yüz lira olarak taksim ettik. Onu üç yüz lira taksim edeceğimize yüzer lira taksim etseydik - fakat biz burada kaç âza vardır diye hesap ettik, yeter diyerek üç yüz lira taksim ettik. Buna göre burada paranın kuvvei iştiraiyesi yoktur. Binaenaleyh üçer yüz lira vermek münasip görüldü ve mevcut âzaya kifayet edecek diye tevzi etmiştik. Arkadaşlar başladılar gelmeye. Maliyeye müracaat ettik. Verdiği kadarını idare ettik. Verdiği kadarını tevzi ettik. Yoksa kasten ya-

pılmış bir garazkârlık olmadığını temin ederim. Bu bir defa böyle hâsıl olduktan sonra tabii üç kişi para almayınca söz söylemeye başladılar. Biz de Maliyeye müracaat ediyoruz. Meselâ beş bin lira veriyor. Bu muamele böyle olmuştur. Efendim yani tahsisatta böyle usulsüzlük olmuş ise, gayri müsavi olarak bir tevziat olmuş ise bu bizim kusurumuz değildir. Meselâ arkadaşlardan birisi ve şimdi temin ederim ki bu Mecliste mevcut olanların hepsi mütesaviyen dört yüz lira almıştır. Fazla alanlar da vardır. Meselâ son hafta zarfında Ali Sait Bey memuren Musula gidiyor. Alaşehirden çoluğunu, çocuğunu toplamış, kaçmış, elinde para kalmamış. Bir kaşık unu dahi yok. Dört yüz lira almış, yine tahsisat istiyor. Bunun için dört yüz liraya ilâveten bizden tahsisat almaya gelen arkadaşlara dediğimiz söz budur. Biz burada eğer ihtiyacı kendimiz takdir, kendi içtihadımıza tevzi ederseniz kilü kali mucip olur. Onun için doğrudan doğruya Paşa Hazretlerine müracaat edersiniz.

O Maliyeye vezneye havale eder. Bu suretle tevziat yapıyoruz ve almış oldukları tahsisatın ademi kifayesi münasebetiyle büyük bir zaruret karşısında bulunanlara müracaatlarında yine veririz. Bu 23 temmuza kadardır. Bundan sonra mütesaviyen üçer yüz lira (verilmesi mümkün olacaktır.) (1) Dört beş gündenberi cereyan eden müzakere ile nihayet (noktai nazarımızı) (2) Maliyeye kabul ettirdik. 23 temmuzdan itibaren buraya getirecek, yani 23 temmuzda üçer yüz lira daha, bundan hariç olarak, İstanbul mebusları tahsisatı vardır. Bendeniz buraya idare memuru olarak geldiğim zaman İstanbuldan gelen bir kısım arkadaşların tahsisatlarının verilmiş olduğunu biliyorduk ve verilmeye başlanmıştı. Bunun başlamasının sebep ve hikmeti de İstanbulda tahsisatlarını tabii sarfetmişlerdir ve buraya geldikleri zaman ailelerini orada kimsesiz bırakmışlardı. Üç buçuk ay müddet devam etti. Fakat dört ay için bir devrei intihabiye addiyle oradan aldıkları tahsisatı, yani dört aylık bir devre için gitmiş oldukları için tamamen mahallene sarfetmekte beis görmediler ve sarfettiler.

BİR MEBUS — Efendim heyeti idare bunu söylemeye salâhiyettar değildir.

Dr. SUAT B. (Devamla) — Ben olan vakayii söylüyorum efendim. Böyle üzerlerine birer kat çamadır alarak gelmişlerdir. Alamadıkları bakiye tahsisat-

larını burada vermeye başlamış idiler. Yaptığım işin hesabını veriyorum. İstanbuldan gelen zevat şurada ancak yirmi otuz kişiden ibarettir. Sonra son zamanlarda İstanbuldan buraya gelmiş olanlardan bir çokları İstanbulda tahsisatlarını fesihten evvel badelahz yola çıkmış gelmişler, İstanbulda tahsisatını tamam alamamış olan zevattır. Mesele bundan ibarettir.

Harcırah meselesine gelince; hariçten harcırah alamayıp da gelen zevattan hiç kimse harcırah alamamıştır ve harcırah için yapılacak muamele bizim için meçhuldür. Buraya gelip harcırah istedikleri zaman Maliye Nezaretine müracaat ettik. Maliye Nazırı Bey bize cevap verdi ki, Büyük Millet Meclisine âza olarak intihap olunan zevat mevzubahs olunca bu heyet tarafından mahallerine verilmiş olan her dairei intihabiye beş kişi intihap edilsin ve her mebusun masarifi zaruriyeleri mahallerince takdir edilerek itası zaruri olduğuna binaen oradan gelmiş olanlar orada almak lâzım gelir. Ziyadesini biz burada veremeyiz dedi. Tabii biz kendi kanaatimizi, içtihadımızı istimal edemedik. Bana müracaat eden arkadaşlara; binaenaleyh bu harcırah meselesi Heyeti Umumiyenin kararıyla burada halledilir. Olmazsa Maliye Nezareti parayı ita eder, herkes imza eder, parasını alır. Mesele bundan ibarettir.

ŞEVKET B. (Burdur) — Efendim, meseleyi iki noktadan mütalâa etmek lâzım gelir, ki asıl mevzubahs olan mesele harcırah iken, Suat Bey biraderimiz aynı zamanda İstanbul mebuslarının tahsisatını da mevzubahs etti. Mademki Heyeti Âliyeniz tarafından bu mesele dinlendi, şu halde her iki noktadan bir halle iktiran etmek icap eder. Bendeniz her iki noktadan bahsedeceğim. Harcırah meselesi, harcırah kanununun şurasını söyleyim ki efendim, bendeniz bir çok arkadaşlarla harcırah kanununun tamamıyla aleyhindeyim. O kanun masarifi zaruriyeyi teminden ziyade, tesviye etmedikten başka, cep dolduran bir kanundur. Fakat kanun olmak itibarıyla mutlaka tatbik olunmak lâzım gelen bir meseledir. Şimdi bizim buraya gelmezden evvel harcırahlarımızın mahallinden temini kaydı, evvel vaki olan tebligatta harcırahlarının mahallinde tesviyesi kaydı, sonra efendim masarifi zaruriyesi (nin mahallinde tediyesi kaydı vardı.) (1) Bu tabir bir defa çok yerlerde hüsnü kabul görmeyecek bir tabir idi. Çünkü hiçbir makam maddesi, faslı gösterilmeyen bir meblâğı bir tahsisattan açıktan

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

sarfetmek salâhiyetini haiz değildir. Maliye Nazırı bile bizzat emir edemezdi. Onun için bir çok arkadaşlarımız bulundukları yerden para alamadılar.

Sonra ikinci bir nokta masarifi zaruriye keyfiyeti takdiri bir keyfiyettir. Zaten efendim harcırah kanununda o kadar bol keseden atmasının sebebi masarifi zaruriyeden... Bir bayrak altında bir memlekette yaşadığımız halde harcırahlarda o kadar tefavüt var ki, ben de dahil olduğum halde vicdan azabı içinde eziliyoruz. En ufak bir misalini söyleyeyim. Bendeniz Alaşehirden geldim. Bana verdiler yüz lira. Bir arkadaşımız intihap edildi Kütahyadan zannederim ki yüz lira aldı. Bir arkadaşım Afyon Karahisardan geldi. On dokuz lira aldı. Halbuki Afyon Karahisar ile Uşak arasındaki mesafe ya yedi veya beş saat kaddır. Trenle arada tamam seksen bir lira fark ediyor. Uşak ile Alaşehir arasındaki mesafe yine beş saat ikimizin arasındaki... Adalet nanına iş görecektir bizlerin kendi kendimize mahdut vaziyete girmesi muvafık değildir. O halde ne usul ve esas vazedelim ki harcırahlar mantıkî ve adalet dairesinde verilmiş olsun? Bunun için Kanunu Esaside kendimizi mebus gibi telâkki ettik. Kanunu Esası Meclise iştirak eden zevata dört bin kuruş üzerinden harcırah verir. Eğer hakkalinsaf düşünürsek bugünkü züğürtlüğümüzle gayri mütenasip... Zâtîlilerine ufak bir misal söyleyeyim : Buradan heyeti temyiziyeye âza olarak tayin edilen zevatın, malûmu âlileri, maaşları yedi bin beş yüz kuruştur. Sivas kadar harcırahı tesadüfen gördüm. 650 lira, maaşı (7 500) kuruş olan bir adamın harcırahı 671 liradır. Gidersek Oltiye, Batuma, Bayazıt, bilmem dünyanın öbür ucuna değil harcıran bize hayvan araba parası olursa zannederim ki biraz ceplerimizi kabartacak bir para girecek. Bundan dolayı vicdan azabı duyacağız. O halde bendeniz ikinci bir nokta arzedeceğim : Harcırahı hak ve adalet dairesinde; ancak istihkak nispetinde verelim. Öyle arkadaşlarımız var ki Ankarada bulunuyorken mahallerinden gelmiş gibi harcırah alıyorlar. (*Gürültü, alan kim ise tayin edilsin sesleri*) Almıştır demiyorum, alması lâzımdır. Kanunen... (*Gürültüler*)

BİR MEBUS — Her kim dairei intihabiyesinden geldi ise ona verildi.

ŞEVKET B. (Devamla) — O halde bendeniz bu meseleyi yanlış iştmişim, tashihi ediyorum. Yokmuş demek, tashihi fikir ediyorum.

O halde efendim bu meselede harcırahın ita olunmaması keyfiyeti haksızlıktır. Fakat bu meseleyi de eldeki kanuna göre yapmak mecburidir. Yalnız esas

olarak tutacağımız miktarı tespit edelim. Heyeti Muhteremei Mebusana diyelim ki içimizden muhasipler üç bin kuruş üzerinden ... kilometre üzerine bir zata kaç kuruş, faraza üç bin kuruş veya dört bin kuruş en mutedil hangisi ise... (*Gürültüler, harcırah kanunu vardır sesleri*) Beyim harcırah kanunu maaşa göre verir, bendeniz eshabı maaştan değilim. Eğer bizim harcırahımız aldığımız tahsisata göre meselâ yüz lira, Kanunu Esaside maaşımız 4 000 veya 5 000 kuruş diyor. 5 000 üzerinden o esası tutturarak herkes harcırahını almalı, fazla alanlar iade etmeli... O esası tutturarak bendeniz teklif ediyorum.

Sonra İstanbul Mebusanı arkadaşlarımızın tahsisatı meselesi... Şimdi zannederim ki bu meseleyi mevkii müzakereye koymak İstanbuldan gelen arkadaşlardan ziyade bize taallük eder. Onun içindir ki bu şahsımıza ait olduğundan hafi celse aktettik. Efendim dünyada her şeyin ölçüsü ihtiyaçtır. İstanbuldan gelmekle bin iki yüz elli lira almakla o arkadaşlarımızın ihtiyaçlarını istihfaf etmek biraz insafsızlıktır. Sonra onları yeniden bir devrei içtimaiyeye iştirak etmişler gibi telâkki etmek bu da fazladır. Şimdi ciheti mantikiyesi, biz dört ay devam edersek alacağımız bin iki yüz elli lira şimdi onlar beş ay bulunursa yine bin iki yüz elli lira alacaklar. Onlar eğer bin iki yüz elli lirayı almışlarsa dört ay verecek olursak bizim sekiz aya mukabil aldığımızı onlar dört ay için almış olacaklardır. Yani bir hakikat meydana gelecek. Onun için bendeniz Heyeti muhteremeden rica ederim; o gibi zevata verilecek... Efendim katî olarak muayyen bir miktar olmasın o kadar olmaz yalnız onların geldiği zamandan itibaren, ki zaten pek azdır, yirmi beş otuz kişidir. Beher ay için sabit bir miktar tayin edelim. (*Gürültü, olmaz öyle şey sesleri*) İhtiyacını söylememek insaflığını gösterenlere karşı insafsızlık doğru değildir. Her birisinin cebinde para farzetmekte biraz insafsızlıktır. Muhtaçtırlar ve muhtacız. Cebimizde para yok iken zenginlik satmayalım. Fakat yağımızla kavrulmaya çalışalım. Bütün İstanbuldan gelenlerin aileleri oradadır. Bugün İstanbuldan gelmenin kaç kuruşa malolduğunu gelenler bilir. Binaenaleyh aileyi getirtme, ailene para gönderme demek hiçbirimizin hakkı değildir. Yalnız dört ay için, nihayet beş ay için verilmiştir. O para ile bir sene bizimle beraber havayî geçininiz demek fazla insafsızlıktır. Onun için bendeniz tespit edilsin taraftarıyım ve fikrimde sabit kademim. O gibi zevata ilk devreye ait olmak üzere ayda sabit bir miktar verilmelidir. O sabit miktarı bendeniz teklif ediyorum. Vaziyete nazaran yüz lira verilsin. Herhal-

de yüz lira... Fakat yüz elli lira olabilir, o başkadır.

BİR MEBUS — Mebuslar ailesini getirecek olursa onlar da aile harcırahı alacak mıdır?

HAKKI HAMİ B. — Efendim, takrirlerin münderecatında iki mesele var. Bu en ziyade nazarı dikkate alınacak olan İstanbuldan gelen rüfekayı kirama aittir. Bendeniz uzun uzadıya münakaşata meydan verildiğini fazla buluyorum. Ortada bir kanun var, bir Meclisi Müessesan ve Mebusan; ne olursak yine Millet Meclisiyiz. Millet Meclisinin de harcırah ve tahsisatı İstanbul Meclisi Mebusanının kabul ettiği tahsisattır. Onlar öteden beri ne şekilde alıyorlarsa o şekilde almamız lâzımdır. Ancak rüfekayı kiraman almış olduğu harcırah arasında (tefavüt bulunduğu) (1) hiç şüpheye mahal yok. Bunun ikmalî ise Maliye Vekâletine ait bir şeydir. Rüfekayı kiramdan tahkik eder, kaç kuruş almış ise tayin eder, ona göre muamele yapılır. Fazla alınmış ise istirdat edilir.

Diğerine; İstanbuldan gelen rüfekayı kirama gelince : Bunlara ikinci bir tahsisat vermek doğru olmaz. Fakat yalnız düşününüz ki bu zevatı kıram buraya niçin gelmiştir? Ve buraya niçin geldik? Neden harcırah istiyoruz? Eğer biz buraya geldiğimizden dolayı ve hatta noksan verildiğinden dolayı ikmalini istiyorsak herhalde rüfekayı kiraman da her türlü masarifi zaruriyeyi kabul eylemesi lâzımdır. Belki bunların içinde ne suretle kaçmıştır bu ... ve şüphesiz hiçbir arkadaş fazla sarfettim demiyecektir. Doğrusunu söyleyecektir. Masarifi zaruriye gibi biz alıyoruz. Çünkü İstanbuldan buraya gelmiştir. Bu efendiler de bizden harcırah istemeye ve biz de harcırah vermeye İstanbuldan buraya kadar sarfettiği masarifi... (Gürültüler) Efendim, rica ederim, İstanbulda kadar harcırah aldı ama gelinceye kadar harcırah almadı. Fakat İstanbuldan tekrar Ankaraya geldiği için.. Bir hakikatı tespit edeceksek fiilhakika İstanbulda bin iki yüz elli lira bir tahsisat aldılar. Amma bu tahsisat ihtiyacına ve sonra buraya gelmek için sarfeylediği miktara tekabül eyledi mi?.. Emin olunuz bendenizin kanaatine göre sülüsünü bile tutmamıştır. Şu halde bin müşkülât içinde buraya böyle fevkalâde bir zamanda hayatını feda ederek buraya gelen bir efendiyi açlığa mahkûm mu edelim? Eğer adalette öyle bir şey varsa, yemeksizin, içmeksizin yaşamak imkânı mevcut ise böyle bir karar verelim. Bir sene yemeyeceksiniz, kendileri buraya çıkmıyor diye, bir şey söylemiyor diye haksızlık etmeyelim. Rüfekayı kiramı açlığa mahkûm etmekten başka bir şey yapmaz. Parası olan vardır, olmayan vardır. İçlerin-

de öyle efendiler var ki maskatüresi istilâya uğramış, bütün serveti yağma edilmiş. Bu yağmaya maruz kalan kimsenin karnını doyurmaz, biz para vermez, memleketten bir şey getiremez ise. bu ne yer, ne içer? İnsaf mı bu? Ya intihar eder, ya vazifeyi bırakır gider. Yani bunu munsifâne tetkik etmeli. Bu, harcırahtan daha mühimdir.

DOKTOR MAZHAR B. (Aydın) — Bendeniz harcırah meselesinde arkadaşlarımızın düşündüğü gibi (düşünmüyorum.) (2) Bu millet heyeti temsiliyenin cemini ilân eylediği zaman masarifi zaruriye tabirini sarahaten beyan etmiştir. Denizli ve Aydın livaları tamamen bunu böylece kabul etmiş, belediye heyeti ve heyeti müfettişlerden mürekkep bir heyet takrir etmişti. Aydın namına 75 lira vermiştir. Taviz değil esasen... Harcırah nizamnamesinin oldukça kabarık bir şekil aldığı zaman benim de iştiham kabarması. Fakat onu, harcırah nizamnamesini burada mevzu bahis etmektense Vandan yahut Muştan gelenlerin hakları ne ise tetkik ederek yani masarifi zaruriye itibariyle hakiki ihtiyaçları ne ise (tesviye etmek iktiza eder. Ancak bu şekilde madelete muvafık bir) (3) hareketi yapmış oluruz. Her dakika Meclisimiz eski meclis gibi olmadı. Bazan nizamnameye tabi ve bazan gayri tabi olduk. Bazan eski kanunlarla bağlı olmadığını söylerken bu para meselesinde harcırah kanununa, nizamnamesine istinat etmek istiyoruz. Efradı tahsisat meselesinde bendeniz İstanbuldan teşrif eden arkadaşlarımızı ikiye ayırıyorlar gibi görüyorum. Vakıa Divanı Riyaset bunlar hakkında sarahaten bir şey söylemiyor. Öyle hissediyorum ki ikiye ayrılıyor. Badelfesih, kablelfesih... Evvelâ badelfesih, kablelfesih halini kabul etmek feshi kabul etmek gibi olur. Biz zannediyorum ki İstanbul Mebusanının feshi doğru değildir. Biz esasen feshi kabul etmiyoruz. Onun için badelfesih gelenlere o kadar kıymet vermiyoruz. Onları takdir etmek istiyorsak, onların fedakârlıkları nakit ile ölçülecek gibi değildir. Esasen Meclisi Mebusan feshedilmezden evvel Mustafa Kemal Paşa tarafından Ankaraya davet edilmiş idi. Bu davete icabet ederek vaktinde kaçabilecekler geldiler. Müddetini ikmal edemeden buraya gelmiş oldukları için ikinci bir devre (intihap edilmiş değillerdir.) (4) Fakat tamamen bunları ikinci bir tahsisat vermeksizin sene nihayetine kadar tahsisatsız bırakmanın pek de doğru olmayacağını görüyorum. İkisinin ortasını bulmak lâzım. Bendeniz öyle zanne-

(1, 2, 3, 4) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

diyorum ki lüzum, ehemmiyet ve mübremiyetine binaen İstanbuldaki Meclisin ayrıca daha bir müddet müddeti temdit edilmiş gibi kabul edilerek Kanunu Esasinin kabul eylediği veçhile mahiye dört bin kuruş zannederim bir şey veriyorlardı, bu şekilde bir para vermek doğrudur. Yoksa gelecek kânunusanide bu şekilde bir tahsisat vermek kabildir. Fakat hakikaten yeniden 1 250 lira vermek müsavatsızlık olur.

İSMAİL SUPHİ B. (Burdur) — Efendim benim fikrimce mesele üç şekildedir. Birisi vilâyatı şarkıye mebuslarına ait husus; en evvel düşünülecek. İdare memurlarından Suat Beyefendi arkadaşımız söylediler ki vilâyatı şarkıye mebuslarından bir kısmı tahsisatlarını alamadılar, harcırahlarını alamadılar. Çünkü sebep meydandadır. Kimisi iki ay, kimisi üç ay sonra geldiler ve o müddet zarfında da burada tahsisat kısmen verilmeye başlanmıştır. Binaenaleyh Heyeti İdareden rica ederiz ki aradaki müsavatsızlığı izale etsinler ve vilâyatı şarkiyeden gelen arkadaşlarımızın istihkaklarını diğerlerine verildiği miktara iblâğ etsinler. Bu bir vecibedir şüphesiz.

İkinci cihet, harcırah meselesi, bu sarihtir. Ancak İstanbuldan gelen mebuslar için de harcırah iki... Meclisin feshinden sonra İstanbuldan hareket edenler bir kısmı kablêlfesih yola çıkanlar ... Birinci kısım kablêlfesih gelenler harcırahlarını alacaklardır. Eğer almamışlar ise diğerleri almışlarsa ki aldıklarını fesihten evvel almışlardır. Gazetede gördük, bu da gayet basittir. Bunu Divanı Riyaset pek güzel halledebilir. Ancak burada İstanbul mebuslarından olup da bizim Meclisimize gelen zevat burada bizim Meclisimize iltihak eden arkadaşlarımıza ... Çünkü kendileri üç buçuk dört ay kadar İstanbulda kalmışlar ve esasen haklarını orada almışlar, müddeti içtimaiyelerini orada ikmal etmişler... Şimdi on iki ay da burada o para ile çalışmalarını ... İstanbuldan gelenlerin muhaceret görmüş oldukları... daha fazlası, ne kadar ağır bir şeydir. Alelhusus teeddüp ediyoruz ki.. hepimiz biliyoruz ki burada alınan tahsisatla hiç kimse geçinemez. Böyle fakir bir milletin vekilleri daha fazlasını istemeyi muvafık görmezler. İstanbul mebuslarının hakkını teslim ederiz. Ayı bir şeydir, ayı bir meclistir. Burada paralarını almalıdırlar.

HAMDULLAH SUPHİ B. (Antalya) — Arkadaşlar, bahsi namahdut bir surette uzatmaktan bilmiyorum ki (ne faide memuldur.) (1) Dr. Suat Bey, kendileri esbabını izah ettikleri veçhile müsavatsızlık olmuştur. Fakat bu müsavatsızlık mültezem değildir. Doğrudan doğruya tediyaatın ceste ceste olması bir

neticedir. Demek Meclisi Âlinin mütâlâasıyla arkadaşımızın mütâlâası arasında Heyeti İdare namına söz söyleyen arkadaşımız tediyaat bir tefavüt hâsıl olmuş ve bu tefavütün (izalesi elzemdir, matluptur. O halde ne yapalım? Bendenizin düşündüğüm mevzuu iyice müteşettit bir şekil almıştır. Arada bir de harcırah meselesi vardır. Bunları hal için (mevzuu teşettütten kurtarmak, bunları ayrı ayrı karara bağlamak lâzımdır.) (2) İstihkaklar ayrı ayrı alınmış, bazan hiç alınmamış, bazıları hiç almamış. Aramızdan tefrik edelim iki üç kişi, bütün bu işi on beş gün zarfında bitirip on beş gün sonra kim fazla almıştır, kim eksik almıştır, kim ne almıştır; bunu halletsin, Meclise arzetsin. Bu suretle mesele halledilsin. Bir de İstanbuldan gelen mebuslar hakkında bendenizin küçük bir mütâlâamı ilâve edeceğim. Zannederim, İstanbuldan gelen arkadaşlar yeniden bir devrei içtimaa dahil olmuş gibi yeniden tahsisat isterlerse fahiş bir haksızlık etmiş olurlar. Ümit ediyorum burada içtimadan üç dört ay evvel içtimaa başlamış arkadaşlarınız eğer buradaki zevat ile beraber aynı para ile on iki ay üzerine para verilmiş olacaktır. Yalnız sene üzerinden taksim ettikten sonra bunlara dört yüz lira vermek kâfidir. On altı ay ve on iki ayın farkını gözettiğiniz gibi zannedersem harcırah kararnamesini tatbik etmek bütçe meselesini esasından sarsacaktır.

REİS — Efendim; Divanı Riyaset bu mesele hakkında izahatta bulunacak.

Divanı Riyaset bu harcırah meselesini tetkik etti. Neticei müzakeratın arzına da bendenizi tevkil etti. Refik Şevket Bey biraderimizin dediği gibi, harcırah (mevzuu, tatbikatta zuhur eden birtakım hadısın ilcasıyla;) (3) esbabı mucibede vardır, müsaade buyurulursa arzedeğim; bir mesele oluverdi. Binaenaleyh Divanı Riyaset harcırah nizamnamesinin tatbik edilmemesi lüzumuna kani oldu. Buna da lüzum vardır. Herhalde masarifi zaruriyeyi bu Meclisten daha (daha iyi bir şekilde mahallî takdir eder.) (4) Arkadaşlardan birinin; Mazhar Beyefendinin buyurdukları veçhile telgrafnamede bir kayıt var, masarifi zaruriye ve harcırahları mahallerince takdir ve ita edilecektir. Binaenaleyh her yer masarifi zaruriyeyi bu Meclisten daha ziyade takdir salâhiyetini haizdir.

BİR MEBUS — Etmemişlerdir efendim.

REİS — Etmemişler ise müsaade buyurunuz arzedeğim. Böyle bir masarifi zaruriye takdir edilmiş de tamamen tesviye edilmiş ise ortada münazaa ve münakaşa yok. Eğer takdir edilmiş de tesviye edilmemiş ise Divanı Riyaset bunu ita edecektir. Eğer tesviye edil-

memişse veyahut böyle alelhesap suretiyle (tediyede bulunmuş ise) (5) bunun takdiri lâzımdır. Takdiri ya Riyasete havale edersiniz yahut bir heyet intihap buyursunuz. O her vilâyet için... (*Gürültüler*) Harcırahla masarifi zaruriyeyi takdir eder. Biz mebusluğu kabul etmekle takdir edilmiş olan masarifi zaruriyeyi kabul eylemişiz, demektir. (*Kim dedi sesleri*) Kimse demedi. Bize dediler ki, mahallerince masarifi zaruriye tayin eyleyecek ve ita kılınacak. Binaenaleyh isterseniz bu takdiri masarifi keyfiyetini Divanı Riyasete havale buyursunuz, o tetkik eder. Bundan başka rüfekayı kiramdan bazıları mahallerince takdir edilen masarifi zaruriyeyi heyeti idareye bildirmek icap ederken idareye gelip söylememiştir. Ne kadar almışlardır, ne kadar para alınmıştır. İdare memuru bey gelir, şimdi kimlerin bildirmediğini söyler. Bunu da idareye söylemelerini rüfekayı muhteremeden rica ediyoruz.

Müracaat etmeyen zevat müracaat ederek ne kadar para almışlardır, ne kadar karar verilmiştir ve ne kadar alacakları vardır. Bunu idareye bildirsınler.

Sonra İstanbuldan gelen mebusını kiramın harcırahlarına mahsuben iki yüz lira verilmiştir. Tensip buyurursa heyeti muhteremeniz bu iki yüz lirayı tesviye ederiz, bu iş biter. (*Gürültüler*) Bundan başka bendeniz.. (*Gürültüler*)

BİR MEBUS — Vandan gelen almasın, İstanbuldan gelen iki yüz alsın...

REİS — Bendeniz şahsen teklif ediyorum. Divanı Riyaset namına değil tabii.. (*Gürültüler, olamaz sesleri*)

BİR MEBUS — Reis Bey bunu bir şubeye havale ediniz, bitsin efendim. (*Gürültü*)

KÂTİP — Efendim müzakerenin kifayetine dair bir takırır var. Gümüşhane Mebusu Hasan Beyin takıriri...

HAMDİ B. (İzmit) — Bendeniz bu etrafında münakaşa ettiğimiz meseleyi dörde taksim ediyorum. Birincisi Meclisin devrei intihabiyesi kaç ay olacak? Meclisin küşadında bir kararımız vardı. Bu Meclis sulhün aktine kadar devam edecekti. Fakat sulh ne zaman olacak tabii bunu tayin etmek mümkün değildir. Sulhün aktine ve vatanın tahlisine kadar bu müddet devam edeceğini kabul ettikten sonra biz esasen Kanunu Esasî mucibince dört sene olması lâzım gelen (devrei intihabiyeyi ikmal edecek değiliz. Muahedenin;) (1) dört ayda değil, belki dört haftada akte-dileceğine kaniiz, belki biz memleketi dört haftada kurtaracağız. Bu Meclis kendi kendine inhilâl ve in-

hidam mı edecektir? Yani milletin ve memleketin bu Meclise ihtiyacı kalmayacak mıdır? Muhterem bir arkadaşımızın da buyurduğu gibi, devrei içtimaiyenin tespiti lâzım gelir.

REİS — Bugün tahsisat ve harcırah meselesidir efendim.

HAMDİ B. (Devamla) — Harcırah meselesi... Meselâ dört ay itibariyle âzayı muhtereme 1 250 lira mı alacaktır. Sekiz ay serbest kalan âzayı muhtereme serbest kalarak çalışır, vekâlet yapar, bilmem ne yapar. Kendi maişetini temin eder. Dört aydan fazla devam ettiği takdirde 1 250 lira kifayet edecek mi etmeyecek mi? Sonra harcırah meselesi için - efendiler âzayı kiramın intihabı hakkında vaktiyle heyeti temsiliyeden vilâyata vukubulan tebligatta âzanın muhasasatı Meclisçe takdir edilecek, (harcırah ve masarifi zaruriye) (2) mahallî hükûmetlerince takdir ve tesviye edilecektir, deniyor. Hatta bazı yerlerde hükûmet, bazı yerlerde müdafaai hukuk, bazı yerlerde belediyelerden deniyor. Bu tabirden maksat nedir? Bunun için bazı yerlerden maliyeden, bazılarından belediyeden... Öyledir. Efendim müsaade buyurun, hatta meclisi beledi ve idarenin ve müdafaai milliyeye heyetlerinin müçtemi bir halde verdikleri kararda yüz elli lira takdir etmişlerdi. Almadım, istiksar ettim, yüz lira aldım. Şimdi harcırah kararnamesine tev-fikan verilebilir mi, verilemez? Çünkü harcırah kararnamesinin bir iki maddesine deniliyor ki; Askeri harcırah kanununun dairei şümülü dahilinde kalan memurun... Binaenaleyh burada mebuslar mezkûr değildir. Eğer harcırah kararnamesine tev-fikan vermek istiyorsak yeni bir zeyil yapmak lâzımdır. Bendeniz diyorum ki, ayrıca bir maddei müzeyyele yapmak lâzım gelir.

Memur isek pekâlâ.. (*Kanunu Esaside var sesleri*) Sonra yine harcırah kararnamesinin ikinci maddesi diyor ki; mahakim ve (müddei umumilik) (3) kariyle izam edilenlere mezkûr harcırah kararnamesi (ahkâmınca harcırah ödenir.) (4) Bir maddei müzeyyele yapmadıkça bu fasıldan da ödenemez.

SİVEREK MEBUSU — Meclisin sıfatı Büyük Millet Meclisi.

HAMDİ B. (Devamla) — Bir maddei müzeyyele yapmak lâzım gelir. Değilse mahallerinden ne suretle (ödeneneğinin karara bağlanması icap eder.) (5) Hü-kûmet esasen maaş olmadığı için âzanın matlubatı-

(1, 2, 3, 4, 5, 6) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

nı defaten vermeye mecburdur. Bunların hiçbirisi mevzubahs edilmez. Şimdi son söz olarak vaziyeti maliyemiz itibariyle defaten vermek mümkün değildir ve müddeti içtimaiyemizi tayin etmeden biz ne tahsisat ve ne de harcırah meselesini halledemeyiz.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) — Efendim, evvelâ arkadaşlarımızdan bir ricam var : Bizimle eski arkadaşlar arasına fit sokmayınız. Demin söylenildiği üzere Meclisin sed ve bent olunmasından sonra kaçtım. Rica ederim, bu sözlere dikkat edilsin, iyi değildir. Heyeti İdareyi Divanı Âliye bile sevk ettiler. Fakat zavallı ... Kâtip beylerin ellerinden sorarsa. Bizler bile tetkik ve tettebbüe muhtaç bulunuyoruz. Bir saatte beri zil çalıyor da şurada şubelerden buraya gelen yok. Harcırahlarına veyahut tahsisatlarına dair bir şey söylemeyeceğim. Çünkü ben o taraftan bulunuyorum, biraz da züğürtlüğüm var. İhtimal kendime göre bir teklifte bulunacağım. Devrei intihabiye yok. Meclisin son günü hangi gündür, onu bilen de yok. Eğer biz ve yeni arkadaşlarımız 1 250 lirayı alırlar da yarın sulh olursa o 1 250 lira pek fazla olacak. Eğer iki sene devam edecek olursa o vakit o müddet üzerinden yapacağız.

Binaenaleyh teklifim efendiler bin iki yüz elli yeline yüz lira alırsınız, alırsınız demiyor. Bu şartla ki vazife başında (vazifede kalacağımız müddete göre) (6) kistelyevm icra edilecektir. Bunu, vicdanımın en derin köşesinden samimane bir teklif olmak üzere arz ediyorum.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgat) — Demin Suat Beyefendi buyurdular ki, Meclisi teşrif eden âzayı kiramdan bir kısmı Divanı Riyaset henüz tahsisat meselesiyle uğraşmazdan evvel Maliyeden para almışlar... Bundan malûmatım yoktur. Divanı Riyaset vazifeyi deruhte etmeden evvel ve âhır heyeti kirama, âzayı kirama dört yüz lira verildi. Hazır bulunan âzayı kirama ve 23 temmuzda tekrar üçer yüz lira daha verilecektir. Madem Divanı Riyasetin vazifeye başlamazdan evvel evvelce verilen paradan malûmatları yokmuş, dört yüz lira verilmiş üçer yüz lira daha alınacak. Yedi yüzler lira demek oluyor ki, hesap edilirse hemen hemen muhassasatlarını kâmilan almış olacaklardır. Bendenizin maruzatım evvel emirde Divanı Riyaset Maliyeden para alan arkadaşların bir defterini istesin. Sonra Divanı Riyasetten para alanlar, alessiyan, verilmek üzere tespit edilsin.

Harcırah meselesine gelince; Heyeti Temsiliye evvelce her sancaktan beşer kişi intihabına dair verdiği telgrafta Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, müntehibi sâ-

niler, belediye ve idare meclisleri birleşerek bunların harcırahı ve masarifi zaruriyesi de bu heyet tarafından takdir edilecektir deniyordu. Bu heyet hem intihap icra etti ve aynı zamanda masarifi de takdir etti. Her sancaktan intihap olunan ve Ankara'ya izam edilecek zevatın harcırahları kanunun madde-i müzeyyesinin fıkrai ahiresi mucibince verilsin denildi. Hatırimda böyle kaldı. Kararnamenin o fıkrasına bakıldı. Harcırahi bir memurine ve bir de maaşa göre meselâ biz daire-i intihabiymizden altı bin kuruş aldık. Hesabıma nazaran yüz lirayı geçiyordu. Şu halde verilen harcırah avans suretiyle oluyordu. Mahaza alınan harcırahlarla buraya pek güzel surette geldik. Bendenizin rüfekayı kiramdan istirhamım, eğer mahalli intihaptan para almayarak buraya gelmiş olanlar varsa bunların harcırahı verilmeli. Yoksa daha fazla masraf etmişler varsa daha fazla harcırah istemek suretiyle hazineyi izrar etmemelidir.

HAKKI HAMİ B. (Sinop) — Efendim ikinci defa Heyeti Celilenizi tasdia bendenizi sevkeden keyfiyet, malûmu âlileri, Heyeti Temsiliyenin vermiş olduğu emir üzerine mahallince masarifi zaruriyenin verilmesi yolunda bir kayıt konulmuş ve o tarzda muamele yapılmıştır. Binaenaleyh kanuna tevfiği muamele doğru değildir. Muvafık değildir, buyurdular. Bendenizin bunu telif etmek üzere bir kanaatim var, onu arzetmek istiyorum. Eğer Heyeti Temsiliyenin bu tebligatını karar mahiyetinde telâkki ediyorsa Meclisi Âli bunu tasdik eder. Ve onun tarihi tasdikinden itibaren harcırah kararnamesine bir zeyil yapar. O vakit ortada milleti temsil eden diğer resmî bir hükümet bulunmadığı cihetle, Heyeti Temsiliyenin bu emrini bir karar veya emir tarzında telâkki etmek muvafık olur. Çünkü Meclisi Âlinin tasdiki ile bu ihraz eder.) (1) Kanun mahiyetini haizdir. Meclisin küşadında kanun olarak veyahut alelade bildiğimiz bir emir âdeta bir sultan tarzında farzedeceğiz.

Harcırah kararnamesine bir zeyl yapar bütün memurine de teşmil edilir. Yoksa mebusan için bittabi bu bir defa nazara çarpıyor. Üç yüz kişiye birden harcırah nizamnamesine tevfiқан (harcırah verilemez.) (2) Eğer kanunu keyfe göre tefsir edersek o kanun değildir. Eğer biz her türlü teşebbüslerimizde muvafak olmak istersek kanunu emri ilâhî gibi telâkki ve ona şiddetle merbut olalım. Yoksa hoşumuza giden ciheti şöyle kabul edelim, gitmeyenleri şöyle... Bu, felâkettir. Bir milletin mirâtı, kavaniniñe olan, hür metidir. Eğer kanun keyfe göre tefsir edilecek olursa başka bir mana vermek lâzım gelir. Eğer bu harcırah kanunu mucibince yapılacaksa, cidden harcırah ka-

rarnamesine tevfikarî harcırah vermek (isteniyorsa bir zeyl çıkarmak mecburiyetindeyiz. Bahusus) (3) bugünkü müzayakai maliye malûmunuzdur. O kanun mevcut iken kanun haricinde muamele edemez. Yoksa emre tevfikân tadil edelim o tarihten itibaren bütün memurlara teşmil edelim. (*Doğru sesleri*)

ALİ ŞÜKRÜ B. (Trabzon) — Efendim bendeniz İstanbuldan gelen mebusların tahsisatından bahsetmek istiyorum. Buna ait arkadaşlarımız bir takım mütalâat dermeyan ettiler. En nihayet rüfekamızdan Hamdullah Suphi Bey bir sureti hal teklif ettiler. Bendenizce Meclisi Mebusanca veyahut Meclisi Millice her şey kanunî olmalıdır. İstanbuldan gelen mebusların harcırah almalarına kanunen mesâğ varsa o başka. Ama bankada olduğu gibi idarei maslahat yollu idare ediverelim, (demek olmaz.) (4) Binaenaleyh evvel emirde Heyeti Muhtereme İstanbuldan buraya gelen mebusların tahsisat almaya hakkı kanunileri var mı, yok mu? Bunu tayin buyurmalıdır. Bunlar mevzubahs değildir. Hakları yoksa bir para almazlar. Şimdi mebusların hakkı var mı, yok mu? Bu mesele aynı cihetten düşünölmüyor. Bendeniz kendi noktai nazarımı söyleyeceğim. musip olabilir, yanlış olabilir.

Bir defa biliyorsunuz ki İstanbulda içtima eden Meclisi Mebusan teşrinisanide başlayan devreye mahsustur. Fakat memleketimizin hali malûm. Kış olmak itibariyle bir çok mebuslar gelememiş haddi nizamı olmadığından Mecliste içtima (aktedilememiştir.) (5) Meclisin sed ve bendine göre de Kanunu Esasidaki tahsisat ne aylıktır, ne seneliktir. Fakat doğru dan doğruya bir devrei içtimaiye vardır ki, dört ay zarfında vazifesini ifa edemezse bir veyahut iki ay temdit edilebilir. Şimdi bu Meclis öbür Meclisin devrei mütemmimesini ikmale memur mudur, değil midir? Bunu anlamak lâzımdır. Ne üç gün kalmıştır. Ne bir ay kalmıştır. Memur bir Meclis midir, değil midir. Bence bu Meclis bir Meclisi Mebusan değil, yeni bir devrei içtimaiye küşat ediyor. Bida-yette bu Meclisin bir kararı vardır. Bunu anlatmak istiyorum. İstanbuldan gelen mebuslar Meclisin âzasıdır ve buna karar verilmiştir. Âzalıkta müşterek olunca hukuk ve vazائفte de müşterek olması lâzım gelir. Hakkı kanuniyi tespit etmek lâzımdır, kendim de dahil olduğum halde söylüyorum. Hamdullah Suphi Beyin teklifi gibi bunlar mevzubahs değildir. Eğer ihtiyaçları varsa tahsisattan verilsin, bana kalırsa devrei içtimaiyesini ikmal etmiştir ve ona ait tahsisatını almıştır. Bunda bir de mantikî düşünmek lâzım ge-

lirse, kendi hesabıma söylüyorum, benim kendimin ve ailemin buraya nakli bin lirayı mütecevizdir. Onun için rica ederim, verilen ve verilecek para istiksar edilsin. Eğer verilecek para az olsa idi düşünölmezdi. 1 250 lira olunca... Onun için tekrar ediyorum, Dersaadetten gelen mebusların para almaya hakkı kanunisi var mıdır, yok mudur? VeleVKi yüz lira veya ki bir lira; evvelâ tespit edilsin.

MUSTAFA B. (Karahisarî Şarkî) — Rüfekayı kiramdan bazıları; mahallince mebusların masarifi verilmıştır, daha fazla verilmeye lüzum yoktur, buyurdular. Bendeniz zannederim ki bu gibi harcırahlar elbette bir kanuna istinaden veriliyor. Her yerde bir günâ takdir doğru değildir. Bahusus bütün memurine mahsus olmak üzere harcırah kararnamesi var. Bütün memurine verilen paralar onlara münasip görölüyorda mebuslar daha mı küçük görölüyor ki bundan daha dün derece harcırah verilmesi tasavvur ediliyor? Başka bir takdir aranıyor?

EMİN B. (Bursa) — Mebuslar memur değildir.

MUSTAFA B. (Devamla) — Memur kadar hay-siyet ve ailesi yok mudur? Bu cihetten memurlardan daha fazla olduklarına binaen (evleviyetle mebuslara da harcırah itası iktiza eder.) (6) Biz memurlara te-fevvük daiyesinde bulunmuyoruz. Kendimiz hakkın-da da onlara verdiğimiz surette harcırah kararnamesinin tatbikini istiyoruz. Buna da muvafakat etmeme-ye başka bir sebep yok. Evet bazıları yakın yerler-den çok harcırah aldıkları için doğruca harcırahı vermekten çekiniyorlar. Bu husus bir kaç defa kilü-kali mucip oldu. Hatta ben muhasebe memuru Ata Beyden iştittim ki, uzak yerden gelenler ziyan etti-ler, yakından gelenler kazandılar. Az harcırah alan-lar ziyan ettiler diyordu alenen. Bunu inkâr mı ede-cekler? Binaenaleyh memurlardan daha dün bir sevi-yede tutulmamak için, bununla beraber mebusini ki-ramın ihtiyaçları da olacağı için harcırah kararna-mesine tevfikân verilmesini teklif ediyorum.

İkinci; bazı rüfekayı kiramın tahsisatları tamam verilmiş, bazıları az verilmiş. Bunlar rivayet olunuyor-sa da bizzat malûmumuz değildir. Buna dair bir şey söylemek (için tetkikatı lâziminin icrası icap eder.) (1)

Mebusların tahsisatı esasına gelince : Efendiler; böyle alelamya çalışmak olmaz. Biz buraya müddeti içtimain ve tahsisatın ne olduğunu bilerek gelmedik.

(1, 2, 3, 4, 5, 6) Parantez içindeki kelimeler ta-rafımdan eklendi. M. Ünver

Müddeti içtimamızı da bilerek gelmedik. Gelip de Mecliste bir karar verecektik. Bugüne kadar geldiğimiz gündenberi bir karar ittihaz edilmedi. Mebus olarak gelenler eğer mebus addolunuyorsa mebus olanlara zaten kanun var.

Meselâ bir devrei içtimaiye için tahsisat olarak bin iki yüz elli lira verilmiş nitekim İstanbul mebusları o hesaptan tahsisatlarını almışlardır. Bir de bu Meclise fevkaladelik ilâve ediliyor. Mebusluktan fazla vazife var. Fakat demiyoruz ki onlardan fazla bir tahsisat alınsın. Onlar dört ay ile hizmete memurdu. Bizimki bilâ müddet. Onun için bu Meclisin halini ona kıyas etmek doğru olmaz. Ancak bu Meclisin edeceği hizmete göre senelik hesabıyla mı, aylık mı yaparsınız... Yoksa tabii aylık olmayınca doğru olmaz. Çünkü müddeti malûm değil. Bu heyetin muhassasatı evvel emirde tayin ve tahsis edilmelidir. Yoksa ne söylesek faidesizdir.

SÜRURİ EF. (Karahisarî Şarki) — Bendeniz ilk defa Meclisi Âliye iştirak ettiğim zaman âzayı kirama, mebusan tahsisatı kadar tahsisat verilmesi tahtı karara alınmıştı. Mebusanın müddeti içtimai malûmu âliniz dört ay. Bendeniz de o manayı vermiştim. Fakat ahiren bu fikrimin doğru olmadığı anlaşılıyor. Binaenaleyh o kararımızın pek müphem olduğu anlaşılıyor. Çünkü müddeti içtima taayyün etmezse tahsisat taayyün edemez. Onun için müsaade buyurursanız kanunu esasının o maddesini okuyacağım. Tabii tahsisat hakkındaki maddesini. Verdiğimiz meal ve manası ne imiş anlaşılın. (Kanunu Esasının 77 nci maddesi okundu.) Şimdi demek ki Kanunu Esasının bu maddesi, evvelki maddede dört ayı on gün tecavüz ederse şehri beş bin kuruş maaş verileceği muharrer idi. O madde tadil edilmiş ve bu şekle konulmuştur. Fakat malûmu âliniz öyle sekiz ay temdit olmaz. Bu hiçbir parlamentoda görülmemiştir. Temdit bir ay, nihayet iki ay olur. Binaenaleyh mebusana verilen tahsisat dört ay içindir. Ve nihayet altı ay için olabilir. Efendim fevkalâde içtima bu manaya gelir... Bendeniz kısa bir tarik arzedeceğim. (Gürültüler) Karargir olan 1 250 liranın altı aya mahsus olduğuna ve müddeti içtima altı ayı tecavüz ederse her ay için iki yüz lira verilmesine... (Gürültüler) Rica ederim sözümü kesiyorsunuz... Nasıl olur?.. Bir daha arzedeğim. Evvelce verdiğimiz kararın altı aya maksur olduğuna bir karar verilsin. Yani altı ay geçtikten sonra şehri yüz elli lira addedilsin. Sonra buyuruyorlar ki - müsaade buyurun - Maliyemizin vaziyeti düşünülüyor. Efendiler Maliyemizin vaziyeti-

ni fakir düşünlenlerdenim. Fakat biz buraya ne maksatla toplanmış isek onu selâmetle ifa edelim ve Cenabı Hakkın avnû inayetiyle mülk ve milleti matlup ve maksut olan noktai istiklâle isal edelim, muvafakiyetle, hatta kanla olsun isal edelim. Millet bu parayı bize çok görmez. Efendiler görmez. Yoksa biz şimdiye kadar yaptığımız gibi böyle kilü kal ile millete hoş görünmek için öyle lâfzen muhabbet satmakla milletin teveccühünü kazanamayız. Böyledir. Yüz elli lira bir Millet Meclisi âzasına çok değildir. Yoksa taş mı yiyor efendim. Öyledir efendim öyle. Beyhude sahte vekârlık yapmayalım efendiler.

Bir de efendim harcırah meselesi; bunu kısaca arzedeceğim. Sözümde bir şey yok ki efendiler, tabirde katiyen bir şey yoktur. Bendeniz dediğimi bilenlerdenim. (Devam sesleri) Harcırah meselesine gelince... Efendiler bendeniz böyle gürültüler içerisinde söz söyleyemiyorum. İsterseniz bırakayım. (Devam) Harcırah meselesine gelince... Gerçi heyeti temsiliye verdiği emrinde mahallerince takdir olunsun masarifi zaruriye denilmiş idi. Fakat efendiler yapılan takdirler arasında bir nispet yok. Ne gibi efendim? Misal olarak arzedeğim. Heyeti temsiliyenin emriyle livaların emrine verilmişti. Bizim memleketimizde buna katiyen karar verilmedi. Karar verilmek üzere iken vilâyetten bir emir geldi ki âzalara yüz yirmi beşer lira veriniz, bendeniz tekrar ediyorum. Süleyman Sırrı Beyin sözünü tekrar ediyorum, sahte vekârlık yapmıyorum. Yüz yirmi beş liranın Ankaraya kadar idare etmeyeceği ve servetim kifayet etmediği için masrafı temin için nihayet vilâyet heyeti merkeziyesine müracaat ettik. Tekrar vali paşa yazdı ki üst tarafı burada verilecektir. Hemen hareket etsinler. Yetmiş beşer lira da Sıvasta verdiler. Minhayselmecmuu iki yüzer liradır. Sivas âzaları arkadaşlarımıza da ikişer yüz lira verilmiş. Karahisarla Sivasın arasındaki mesafe nerede kaldı? Misal olarak arzettim. Bu böyle. Eğer bu masarifi zaruriye ve mahallerinin takdiri nazarı itibare alınırsa Kanunu Esasının okuduğum maddesinin o fıkrasını mamulünbihturalım. Harcırah karnamesine tevfiikan ve şehri dört bin kuruş maaş itibariyle harcırah verilmesine karar verelim.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgat) — Aldığınız para kâfi gelmedi ise ne kadar sarfettiniz?

SÜRURİ EF. (Devamla) — İki yüz liranın ademi kifayetini iddia etmiyorum efendim... Siz ne kadar sarfettiniz?

REİS --- Şahsi görüşmeyiniz efendim.

SÜRURİ EF. (Devamla) — İstanbuldan gelen mebuslara gelince bu bapta fikrimi de kısacık arzedeceğim. Orada alınan tahsisat burada mevzu bahis edilmezse diğer âzayı kıram hakkına ne karar veriliyorsa onlar hakkında da aynı karar verilir. Buyurdukları gibi on iki ay, on altı ay mevzu bahis olmasa... Üç noktada fikrimi arzettim. İster fikrimi kabul ediniz, isterseniz etmeyiniz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendiler; harcırah ve muhassasat hakkında dermeyan edilen Kanunu Esasinin muaddel 76 ncı maddesi gösterilmektedir. Büyük Millet Meclisini teşkil eden âzayı kıramın milletçe intihabına karar verildiği zaman kavanini mevcude Kanunu Esası tatbikinden ve mamulünbih olmaktan menedilmiş bir halde idi. Meclisi Âliniz elde mevcut olan Kanunu Esasıye göre teşkil edilmemiştir. Yapılan intihap elde mevcut Kanunu Esası icabından değildir. Binaenaleyh o dakikadaki icraatın bütün safahatını, o dakikada kabili icra olmayan bu kanuna istinat ettirmek bilmem ne de eceye kadar doğrudur. O zaman intihap olunan âzayı kıramın sürati mümkün ile içtimasını temin etmek için düşünülmüş ve her birinin bulunduğu yerden buraya kadar gelebilmeleri için hakikatı halde sarfedecekleri para ne ise onu kendilerini intihap eden heyetler takdir edecekler ve mahallî hükûmetler temin edeceklerdir. Hatta tesviye kelimesi bile kullanılmamıştır. Çünkü o zaman mal sandıklarında her yerde bu parayı tesviye (edebilecek malî kuvvet) (1) yok idi efendiler. Binaenaleyh her ne suretle olursa olsun temin edilmek lâzımdı. Ve zannolundu ve bugün de zannolunur ki, tarafınızdan Bitlisten Ankaraya gelinceye kadar icap edecek masarifi zaruriyeyi o zaman, o gün, o mevsimde ve o şerait içinde bulunanlar daha iyi takdir ederler. Bitlisten Sıvasa bilmem Diyarbekire bir araba ne kadara tutulur? Fakat diğer bir tarafta yollar daha güzel olur. Vesaiti nakliye tedariki daha sühuletli ve daha ucuz olabilir. Onu da mahallinde takdir ederler. Fakat eldeki harcırah kararnamesine göre bu şerait; yolların hali, mevsimin hali vesair müşkülât nazarı itibare alınmaksızın kilometre hesabıyla para verilecek, ihtimal ki buna göre yapılarak para verilse idi bazı yerlerde fazla bazı yerlerde pek noksan para verilebilirdi. Binaenaleyh o zaman yapılmış olan tebliğde esasen sarfedilmesi zarurî olan masarifin mahallince takdiri talep edilmişti. Yalnız bazı yerlerde bir miktar takdir edilmiş olabilir. Yalnız o miktarın tamamını vermek imkânı belki bulunmamıştır. Belki kısmen alınmış ve kısmen alınmamıştır. Binaenaleyh üst tarafını arkadaşlarımızın talebe hakkı

vardır. Çünkü istikraz ettim, şu kadar masraf ettim, diyor. Üst tarafını istemeye ve ne hükûmet, ne Müdafaai Milliye de ve ne diğer bir mahalde, para olmadığı için ben şahsen bunu tedarik ettim, buraya geldim demeye hakkı, salâhiyeti olabilir veyahut bazı yerde mahallî hükûmetler bu işe ehemmiyet vermemişler, takdir etmemişler. Eğer böyle takdirsizlikler varsa o arkadaşımız Divanı Riyasete takdir ettirir ve o parayı kendisine tesviye ettirir. Binaenaleyh o gün o günkü şeraite göre tatbik edilmiş bir usul vardır. Noksanları telâfi etmek mevzu bahis olabilir. Aradan üç ay geçtikten sonra mutlaka bütün mebus arkadaşlarımızın bu maddede münderiç olan hususâtı Harcırah Kararnamesine (bir madde halinde ilâve etmek) (2) Meclisi Âlinizin dairei salâhiyetindedir. Bunun hilâfında bir şey söylenemez. Eğer böyle bir meselenin mevzu bahis olması lâzım gelseydi, nitekim muhassasat meselesi de böyle muallâk ve muallal kalmıştı ve Meclisi Âliniz bunu halletmiştir ve denilmemiştirki, Kanunu Esasinin 76 ncı maddesinde kâfi sarahat vardır. Bilâkis müzakere edilmiştir ve âzayı kıramın tahsisatı seneviyesi ne olmak lâzım geleceğine dair karar verilmiştir ve o karar üzerine tahsisatın 1 250 lira olacağı tevazzuh etmiştir. Binaenaleyh icap ediyor idiye harcırah meselesini de aynı suretle takarrür ettirmek mümkün idi. Tahsisat meselesi takarrür ettirildi. Çünkü yapılan tebligatı umumiyede Heyeti Temsiliyece ve milletçe bu mesele mevzu bahis edilmemişti. Mevzu bahis edilmediği için mevcut olan esası da nazarı dikkate alınmaya lüzum görülmez. Zin yeniden bir kararla tespit olunmuştu. Fakat harcırah meselesi mevzu bahis olmuş ve onun üzerinden para alınarak buraya gelinmiştir. Birincisinde bu maddeye istinat edilmemiştir. İkincisinde yapılmış bir meseleyi buraya istinat ettirmek isteniliyor ki, ben denizce doğru değildir. Sâniyen; diğer bir noktayı ehemmiyetle nazarı dikkate almak lâzım gelir. Şüphe yok ki bu seyyahatı ihtiyar etmiş olan arkadaşlarımızın mutazarrır olmaları arzu edilmez. Mutlaka zararları varsa onları tazmin edecek tedbir ittihaz edilir. Yalnız bu harcırah kararnamesine tevfikân yenden bütün harcırahlar hesap edilmek lâzım gelirse, zannediyorum ki, altmış bin liraya arzıiftikar edecektir. Halbuki efendiler şimdi Garp cephesi Başkumandanlığından aldığım bir telgrafnamede üç gündenberidir makine başında bizden para istiyor. Bu seksen ve altmış bin lirayı tedarik edip bu adama verebilirsek yarın taarruza geçecektir. Binaenaleyh para meselesinde bu gibi ihtiyacı hayatiyeyi nazarı dikkatte tutmak lâzımdır. Binaenaleyh harcırah me-

selesinde teklifim budur efendiler. Harcırâh o zamanın ahval ve şeraitine göre umum milletçe ve münthiplerde tatbik edilmiş bir usul vardır. Yahut o zamanın icap ettirdiği bir kaide vardır. Bunun tatbikâtındaki hataları, noksanları ve bu noksanlardan hâsıl olan zararları derhal telâfi edelim. Yani hiç almıyanlara verelim. Fakat yeniden harcırâh kararnamesine tevfikân muamele yapmaya kalkışırsak bir çok hesabat ve kitabata bakmak icap edecektir ve bundan başka da tahakkuk edecek parayı verecek bir halde değiliz. Meselâ Çorum Mebusu Haşim Beyefendi doksan beş lira almıştır. Fakat kararname mucibince altmış lira sarfetmemiştir. Meselâ Konyadan buraya gelen arkadaşlarımız hiç almamıştır... Konyadan gelen arkadaşlarımız (ki muhakkak bir masrafları olmuştur ve itası muktazidir.) (3)

Tahsisat meselesine gelince; efendiler sureti umumiyede hakikaten mevcut olan esas kanuniye göre İstanbulda mebus olarak ifayı hizmet eden arkadaşlarımızın tahsisatı aldıkları para kadardır. Ben zannediyorum ki Meclisimizin bugünkü mahiyetine göre alınmakta olan para gayri kâfi gelebilir. Muvakkat Meclis değildir. Üç ay beş ay değildir. Daimî bir Meclistir. İcraî ve teşriî salâhiyeti haiz bir Meclistir. Binaenaleyh ne kadar devam edecektir? Yalnız bir devrei intihabiye tayin lâzımdır, iki senelik müddetler tayin olunabilir. Fakat vazifeten devamı senenin nihayetine kadar olması lâzım gelir. Halbuki bütün hayatını bu yola hars ve sarfetmiş olan bir arkadaşın da yüz lira ile temini hayat etmesi kabil değildir. Herhalde müşküldür.

Binaenaleyh muhassasat meselesi için esaslı olarak başkaca düşünülmesini teklif ederim ve muhassasat meselesini hallederken Meclisin mahiyeti asliyesini tebdil ve tağyir etmek varidi hatır olamaz. Yalnız miktarı mevzubahs olur. Fakat daimî olan bu Meclisin şekli hakikisini tayin etmek lâzım gelir. Diğerleri gibidir. Muayyen bir zamanda içtima eder, kâlanlar bilâhare gider. Teşkilâtı esasiyeye ait bir meseledir. Bunun da o arada bahsedilmesini münasip görürüm.

Ademi müsavat meselesine gelince; buna dair Heyeti İdarece izahat verildi. Yalnız bendenizin bildiğim, sureti hususiyede bazılarına, hatta benim şahsan malûmatım tahtında, fazla para verilmiştir. Fakat bu fazla para mutlaka bir vazifei hususiye veyahut başka bir noktâ nazardan verilmiştir. Yoksa burada aynı şerait içerisinde çalışan arkadaşlarımdan bazılarına fazla verilmiş olduğunu bilmiyorum. (Müzakere kâfidir sesleri)

REİS — Müzakere kâfi midir efendim?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamlı) — Efendim, arkadaşlarımızın memuriyetleri bir kaç şekilde olur : Bazıları filân yere vali olur. O vazifeyi deruh-te ettiği günden itibaren memuriyetinin muhassasatını alır. Eğer aldığı âzalık muhassasatı noksan ise yani ikisinin birini alacaktır. İkisini birden alamayacaktır. Fakat faraza burada bulunmuş, azalığa ait tahsisatı kâmilten hepsini birden aldıktan sonra filân yere gitmiş vali olmuş. Bir senelik valilik tahsisatı ne kadarsa ondan, almış olduğu âzalık muhassasatını terk eder, fakat para alamam. Cari olan bir şey varsa, bir zat hem âzalığa ve hem de memuriyete ait muhassasatın ikisini de alamaz, yalnız birini alabilir. Hangisi yüksek ise onu alır. Memuriyet maaş ve muhassasatı alabilmek için de vazifesi başında bulunmak lâzımdır. Yoksa Mecliste âza olur, filân yerde de memuriyeti vardır, bu olmaz. O maaşı alıp burada mebusluk edilmez. Maksat bir zaruret ve bir lüzum üzerinedir. Lüzumu müprem olmadıktan sonra bittabi burada ifayı vazife eder ve muhassasatını alır. Ancak muvakkat memuriyetler vardır. Onlara bu memuriyetinden dolayı para vermeyiz. Olsa olsa bu hususta kendisine harcırâh verilir. Memuriyet hangi vekâlete ait ise o vekâlet kendisine yolda sarfedeceği masarifi zaruriyeyi verir. Yoksa ayrıca bir maaş verilmekte değildir. Malûmu âlileri Meclisimiz İstanbulda mebus olan arkadaşların iştirakiyle vazifesine devam etmektedir. Yani İstanbuldaki Mehûsan kapandı, burada bir Meclis açıldı ve tekrar o mebus arkadaşlarımız yeni bir vazife deruhde etmek üzere intihap edildiği için geldi. Eğer öyle olsa bittabi bu yeni vazife için diğer âzayı kıram gibi İstanbulda ifayı vazifeye imkân kalmadı. O vazifeye devam için buraya gelmişlerdir ve vazifeleri devam ediyordu. Kânunen musarrah olan tahsisatını almıştır, deniyor. Bir defa böyle ikiye ayırmak doğru değildir. Yani millet oraya gönderdiği vekillerine, mümessillerine ifa edecekleri vazifeye mukabil tahsisat vermiştir. O vazifeleri hitam bulmuştur. Bize millet yeni vazife tevdi ediyor. Fakat böyle bir mesele zannederim ki mevzubahs değildir.

REFİK ŞEVKET B. (Saruhan) — Gelenler daha kârlı çıktılar.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamlı) — Gelmeyenler milletin parasını dolandırıp hamiyetsizlik gösterdiler. (Alkışlar, doğru sadaları, yaşa Paşa Hazretleri sadaları) Vazifelerini ikmal edebilmek için kânunen dört ayın ikmalî lâzımdır. Binaenaleyh vazife tamam olmamıştır. Eğer tamamıyla devreyi ikmal ettiklerini kabul ediyorsak ve millet yeni Millet Meclisi-

ne ıntihap etmiş ise o vakit o tarzda bir mesele de mevzubahs olur. Onun için bir mesele şeklinde görölmesi taraftarı değilim efendim.

BİR MEBUS — İstanbuldan buraya geldikleri için ayrıca harcırah verilmek lâzım mı idi?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Üç, üç buçuk ay yolda geçirmişlerdir. Bunlar İstanbul meclisine iştirak edememiş, buraya gelmişlerdir. Bir fırka yoktur. Çünkü Büyük Millet Meclisi umum milletçe vücade getirilmek kararı verildiği zaman denildiki eski müntehap olan arkadaşlar da dahil olmak üzere gelebileceklerdir... Bu şekle dahil olacaklardır. Onlar da gelmişlerdir. İstisnâ muameleye lüzum yoktur zannediyorum. Tahsisatlarını kâmilan almışlar, harcırahlarını kâmilan almışlardır. Şimdi İstanbuldan buraya gelmiş arkadaşlarımız bir kaç zamanda gelmişlerdir. Meselâ ilk anda hemen İstanbulu terkedip yola çıkmış arkadaşlar vardır, ki bunlar bir çok mihtetlere maruz kaldılar ve ihtimal ki çok para sarfetmeye lüzum gördüler. Tabii gizli seyahat ettiler. Sonra diğer bir kısım arkadaşlarımız var, ki kurtulamadılar, bazı yerlerde ihtifa ettiler. Fakat bir müddet sonra fırsat buldular, seyahat ettiler. Diğer bir kısım arkadaşlar var ki İstanbul hükümetinin (aldığı tedabir neticesi İstanbulda) (1) kaldılar ve hatta biraz daha fazla kaldılar ve hatta Ferit Paşa Anadolu'ya seyahat etmek için kendilerine harcırah da verdi. Burada nazarı dikkate almaya mecbur olduğumuz bir şey varsa o da bu Meclisin vücade getirilmesine milletçe karar verildiği ve İstanbul Mebusları da davet edildiği zaman doğrudan doğruya gelemeyenler vardır, bilâhare gelenler vardır. Onların ifa ettikleri masrafları vermek lâzımdır. Bunları Meclisi Âliniz tasvip ederse verilir. Şimdiye kadar gelen arkadaşlara iki yüz lira verilmiştir. Gayri kâfidir. Vakua mesafe Bitlisten buraya olan mesafeye müsavi değildir. Belki çok kısadır. Fakat Bitlisten buraya serbest olarak seyahat etti. Fakat İngilizlerin arasından bir çok tehlikeli mıntakalardan, yerlerden gelmiş olanlara lüzumu kadar harcırah verilmeli. Bu hususu nazarı dikkate alarak oradan gelmiş olan arkadaşlar verilecek olan harcırahları. Harcırah

Kanununa göre veremeyiz. Bir netice bulup tatmin edilmeli. Bendenizin kanaatim bu merkezdedir.

BİR MEBUS — İstanbulca harcırah verilmiş arkadaşlar var buyurdunuz. İçimizde böyle arkadaş var mı, içimizde bu suretle para almış arkadaş var mı?

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) — Müsaade buyurunuz bendeniz izah edeyim...

Efendim, İstanbuldan buraya gelen arkadaşlarımız buraya gelip millettten para almaktansa orada harcırah veriliyordu. Madem para veriyorlar alalım dediler, aldılar. Bu harcırah da kanuna muvafıktı, Meclisi Mebusan feshedildikten sonra âzalara harcırah verilir. Arzetmek istediğim budur. Meclis feshedildikten sonra eldeki kanun mucibince harcırah verildi. Bir zaman oldu ki bize de İstanbul hükümeti dairi intihabiyesine gidebilir dedi. Meclisin idaresine müracaat edildi. İdare harcırah verdi. Tavizan dairi intihabiyemize gidince hesabı verilmek üzere bir miktar para verildi. Meselâ Konyalılara yirmi beş lira verildi, diğerlerine birer miktar... Bendeniz de alanlar meyanındayım. (*Müzakere kâfi sadaları*)

REİS — Müzakere kâfi görülüyor mu?.. Kâfi görüldü efendim... Şimdi efendim bir çok takrirler vardır. Bunların hepsini okuyacağız efendim.

(Takrirler okunarak bunlardan İsmail Suphi Beyin takriri ekseriyetle kabul ve diğerleri reddolundu.)

REİS — Şimdi efendim bu mesele her şubeden intihap edilecek iki zattan mürekkep bir encümene havale edilecek ve bu encümen meseleyi hal ve fasliyle neticeyi Meclisi Âlinize arzedeceklerdir... Şimdi efendim reddolunan teklifi bir daha okuyacağız.

(Teklif okunur.)

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) — Müsaade buyurunuz Tunalı Hilmi Bey takririnde diyordu ki bu mesail Maliye Encümeninde tetkik edilsin...

REİS — Bu reddedildi. Şimdi bir diğer encümen teşkil edilecektir. Bu encümen tahsisat ve Dersaadet mebuslarının tahsisatı ve alelûmum harcırahlar hakkında ittihazı karar edecekler.

Kapanma Saati : 6.45

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

24 Temmuz 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	106	1. — Âzayi kiram tahsisat ve harcırahına	
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	106	dair mazbata.	106:115

Cilt : 2

39 ncü in'ikat - 2 ve 3 ncü celse

İkinci Celse

Açılma Saati : 3.30 (Z. S.)

REİS : Celâlettin Arif Beyefendi

KÂTİPLER : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Efendim celseyi açıyorum.
Zaptı sabık hulâsası var, okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

Otuzyedinci İn'ikat

18 Temmuz 1336 Pazar

İkinci Celse

Celâlettin Arif Beyefendinin Riyasetinde içtima ederek; Büyük Millet Meclisine iştirak eden mebusanın harcırah ve tahsisatları hakkındaki encümen mazbatası üzerinde cereyan eden müzakerat neticesinde,

mazbatanın reddi ile mevzuun bir encümeni mahsusta tetkiki kararlaştırıldı ve celseye nihayet verildi.

Reis

Celâlettin Arif

Kâtip

Kütahya

Haydar

Kâtip

REİS — Zaptı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Âzayı kiram tahsisat ve harcırahına dair mazbata.*

REİS — Mazbatayı okutuyorum.

MEBUSAN TAHSİSATI HAKKINDA
ENCÜMENİ MAHSUS
MÜTALEANAMESİ

21 Temmuz 1336

Encümeni mahsusumuz kendisine havale olunan mebusanın azimet harcırahiyle tahsisatı keyfiyeti mahiyeten yekdiğerinden ayrı bir surette müzakere ve bir neticeye raptı muktazi mevattan görmüş ve bunun için harcırah hakkıuda itti haz ettiğ i mukarreratı maddeler şeklinde tespit etmek mukabilinde tahsisat hususunu bir mütalâa halinde Heyeti Umumiyyeye arzı ten-sip eylemiştir şöyle ki :

Büyük Millet Meclisi bugünkü vaziyetinde doğrudan doğruya intihap olunan mebusin ile İstanbul Meclisine intihap edilen mebusandan iştirâk edenlerden mürekkep bulunduğu cihetle bu iki nevi âzanın tahsisatını ayrı ayrı düşünmeyi muvafık görmüş ve İstanbul mebuslarının tahsisatını bir neticeye rapt için evvel emirde Büyük Millet Meclisine âza intihap olunanların tahsisatı keyfiyetinin teemmülünü takdim eylemiştir.

Mukaddema Meclisçe itti haz olunan bir karar ile Meclis âzası tahsisatının mebusan misilli olması kabul edilmiş ise de Meclisin itti haz eylediğ i bu kararın ahval ve hâdisata ne dereceye kadar kabili tat-bik olduğ unu teemmül eylemek de üç aylık bir tecrübeden sonra cayı bahis görülmüştür.

Kanunu esasî; mebusanın dört ay içtimai esasını kaydettikten sonra temdit veya fevkalâde içtimalar için ayrıca tahsisat verilmeyeceğ ini de tasrih eylemiştir. «Temdit ve fevkalâde içtima» tabirlerinin teamülen ne kadar zamana masruf olacağını elbette vazır kanun düşünmüş ve bu fıkrayı muaddel bir surette kabul ederken kabule saik olan esbabı ve geçen zamanların verdiğ i tecrübeyi nazarı dikkatten dur tutmamıştır. Şu halde temdit keyfiyetinin emsalen iki ayı tecavüz etmediğ i ve fevkalâde içtimanın ise bir defa bile vaki olmadığ i gözönüne alınarak, mebusana verilen tahsisatın bir senci içtimaiye zarfında temdi-diyle beraber âzami altı aya münhasır olabileceğ i esas-ı ve teamülünü istintaç kabil olur.

Hakikaten bugün âzayı mevcudesi üç yüzü tecavüz eden Meclisimizin şu şekilde altı aydan fazla devamı içtimai bir çok esbap ve sevakın tahtı tesirinde gayri kabil görülmekte olduğ u da cümleten musaddak bir halde gibidir. Fakat Meclisimiz muayyen ve katiyen istifasına azmedilmiş makasidi mukaddesinin husulü-

ne değin içtimaan ifayı vazife esasını defaatla tekit ve teyit eylemiş olduğuna göre, berveçhi balâ dört veya altı ay müddetin hitamında tatil gibi bir fikrin vüruduna asla ihtimal verilemez. Şu halde içtima lüzumu ile ademi kabiliyeti içtima arasında mütereddit kalmamak için bu dört veya altı ay hitamında Heyeti Umumiye içerisinde beher dairei intihabiyeden suver münasebe ile tefrik edilecek âzanın umur ve idarei millet ve Devlette tamamen Büyük Millet Meclisi Heyeti Umumiyesi misilli, senei âtiye devrei içtimaiyesine hâlel gelmemek üzere, ifayı vazife etmesinde bir mahzur görülememekle beraber bilakis memleketlerine gidecek mebusan tarafından millet namına icra edilecek tettebbuat ve irşadaat yüzünden fazla fevâit istihsal olunacağı da teemmül edilmiştir.

Balâdaki mütalâata istinaden mebdai içtima 23 Nisan 1336 olduğuna göre, Meclis Heyeti Umumiyesinin içtiması 23 Ağustos 1336 veya 23 Teşrinievvel 1336 tarihine değin dört veya altı ay olacak ve 1 250 lira tahsisat ancak bu dört veya altı ay içtimaa münhasır kalacaktır. 23 Ağustos 1336 veya 23 Teşrinievvel 1336 tarihinden itibaren Heyeti Umumiyei temsilen ve yine o salâhiyetle ifayı vazife edecek mebusan için verilecek tahsisat miktarının Meclisi Mebusanca tatil esnasında idare memurlarına verilmesi mutad ve müteamil olan miktar olmasında - ki yüz liradır - hem nispet ve hem de insaf mevcut olduğu zannındayız.

Bu esas kabul olunduktan sonra İstanbuldan gelen rüfekaya ait tahsisat keyfiyeti de halledilmiş olur. Mumaileyhim 12 Kânunuevvel 1336 tarihinde İstanbulda içtima edip balâda dermeyeran edilen mütalâata nazaran tahsisatın azamî altı ay için olduğu kabul edildiğine göre mebusini mumaileyhimin istifa ettikleri veya edecekleri 1 250 liranın altı ay hitamı olan 13 Haziran 1336 tarihine kadar muhtas olacağı ve işbu tarihin hitamından azamî 23 Teşrinievvel 1336 tarihine kadar mumaileyhimin de altı ay hitamından sonra Mecliste kalacak mebusin misilli mahiye yüzer lira tahsisat alması icap edeceği anlaşılr.

Berveçhi balâ dermeyeran olunan mütalâat; işbu tahsisat meselesinin encümeni mahsusumuza havalesi üzerine mutlaka bir sureti hallin irâesi lüzum ve vücutundan neşet ettiği arzile Heyeti Umumiyeeye takdim kılınır.

En. Ma. Reisi	M. M.	
Amasya	Saruhan	Gümüşhane
Rıza	Refik Şevket	Hasan Fehmi

Erzincan	Karahisarî Şarkî	Trabzon
Tevfik	Ali Süruri	Ali Şükrü
Erzurum	Malatya	Antalya
Durak Mustafa	Lûtfi	Rasih

REIS — Efendim, Encümen namına izahat verilecek mi?

BİR MEBUS B. — Bütçeye aittir. Tayini esamî ile reye vazetmek lâzımdır.

REFİK ŞEVKET B. (Saruhan) — Şimdi efendim, Heyeti Muhteremeniz bizi encümeni mahsus şeklinde ayırdığı zaman biz huzuru âlinize bir lâyiha kanuniye tertip ederek gelmemiz lüzumunu ve bununla mükellef olduğumuzu biliyorduk. Yalnız ekseriyeti istifa olunan harcırahlarda mevcut nispetsizliği vaziyetimizin icabatına uydurarak makul bir şekle ifrag etmek meselesi vardı. Binaenaleyh burada bir maliye meselesi, bir hazine meselesi, hazineden fazla para çıkmak meselesi mevzubahs olmadığı için, bendeniz diyorum ki, encümenimizce ittihaz olunan mukarrerat bu bir defaya mahsus olmak üzere yalnız Ankara azimet eden mebusların harcırahıdır. Onun için encümenin fikri bu hususta karar ve mazbata şeklinde değildir. Ayrıca bir mesele maliye olup olmadığı tetkik edilmiştir.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) — Bu kanun çok mühimdir. Söz istemiştım Reis Bey! Benim kulaklarım fonograf değil. Binaenaleyh ben bu mazbata okunurken aşağı ve yukarı maddeleri nasıl birbirinden ayırırım. Vicdanımca, kanaatimce, mantıkımca vereceğim hükmü nasıl kararlaştırırım. Binaenaleyh bu kanun sair kavaninden çok mühimdir. Bunun tab ve tevziini teklif ederim. Hiç olmazsa yirmi dört saat.. (Gürültüler) ..kanunun tab ve tevzii lâzımdır.

LÜTFİ B. (Amasya) — Efendim, bu mazbata kanun şeklinde değildir. Fakat mesele ne olursa olsun para sarfını müstelzim bir karardır. Binaenaleyh bu kanunun mevcudiyetine ihtiyaç vardır. Harcırah böyle mi olsun, şöyle mi olsun. Yeni harcırah kanununu tadil ediyorlar. Bu kanun hazırlanırken bizim harcırahımızı başka bir şekilde istifa etmek doğru değildir. Öteki kanun bence buna tevfik olunsun. Şeriatın kestiği parmak acımaz. (Muvafık sesleri) Sonra harcırahın yeni yapılacak kanununa tevfikan verilmesini teklif ederim.

REFİK ŞEVKET B. (Saruhan) — Mesele Hilmi Beyin dediği gibi ince değildir. Maliyeden çıkacak bir para meselesi yoktur. Ekseriyeti evvelce maliyeden çıkmış fakat verilen emrin muhtelif mahallerde muh-

telif şekillerde tatbik edilmiş olmasından husule gelen nispetsizliği haddi itidale irca etmek vardır. Biz Maliye Vekâleti tarafından kanunun tadili teklifinde bulunmadığını nazarı itibare aldık ve sırf mebuslara mahsus olmak üzere kendi aramızda hususî bir şekli hal bulduk. Mesele burada kanunî bir mesele değildir. Mesele; bir defa olmak üzere Ankaraya azimet harcırahları meselesidir. Mevzubahs; her tarafta müsavi nispette harcırah alınmamasından husule gelen nispetsizliği tanzimdir. Aynı mahalden gelen adamların harcırahında hayli fark vardır. Bire beş derecesinde fark vardır. Bu nokta nazarı dikkate alınarak biz kendi aramızda kendi işimizi kendimiz yapmaya karar verdik, mazbata tanzim etmedik. Mukarrerat ittihaz ettik. Bizi mukarrerat ittihazına memur ettikten sonra biz de mukarrerat ittihaz ettikten sonra şekli diğerde kabulü ve bizim kararımızı reddetmek muvafık değildir. Bir karar makabline şamil olmaz. Binaenaleyh kararımız nazarı itibare alınmalıdır.

MUHİDDİN BAHA B. (Bursa) — Encümen mazbatasını izah ederken bir nokta vardı...

FERİT B. (Maliye Vekili) (İstanbul) — Efendim bilcümle Mecalisi Milliyede kabul edilmiş bir usuldür ki heyeti icraiye, heyeti teşriyenin ne tahsisat ve ne de harcırahına müdahale etmez. Heyeti Âliyeniz ne tarzda karar verirse öyle olur ve Maliye Vekiliniz de o parayı tesviye etmeye mecburdur. Binaenaleyh bendenizin maruzatım hususî, şahsî hususatta vaki olacaktır. Maamafih meseleyi tenvir etmek için bazı izahatta bulunmak isterim. Şevket Bey biraderimiz harcırah meselesini henüz daha yapmadı dediler ve yapılmadığından dolayı böyle bir karar verdik buyurdular.

Bendeniz işe başladığım zaman bunu çok muhtacı tadil buldum. Gayet yüksek harcırahlar vermek mecburiyeti karşısında bulundum ve binaenaleyh bunu pek zarurî bir iş olmak üzere telâkki ettim. Bu tadilât mevcut kararnamenin bazı maddelerini tadil şeklinde olurdu. Halbuki zaten Meclisi Âlice kabul edilmemiş bir kararnameyi tasdik doğru olmadığından ayrıca bir lâyihaî kanuniye tanzim etim. Tabii bu alenî celsemizde mevzubahis olacaktır. Encümene gider, kabul edilecek cihetleri kabul edilir. Kabul edilmeyen kısımları tayyolunur. Biz bunda bugün tekiye edilmekte olan harcırahların aşağı yukarı sülüsânını muhafaza ederek sülüsünü tayyetmek esasını kabul ettik. Bendeniz kanaatimce, yani mebus olarak söylüyorum, vekil olarak söylemiyorum, Meclisi Me-

busanın mebuslar için ayrıca bir karar ittihaz etmesi doğru değildir. Filhakika kanun değildir, filhakika bu karar değildir diyorlar. Fakat kanun olması zaruridir. Kanun olmayınca milletçe bunun tesviyesi zarurî olmaz, tabiatıyla tekiye edilmmez. İdare memurları bu parayı hazine den isteyemez. Heyeti Mebusanda mutlaka tayini esamî ile alenî surette müzakere edilmek zaruridir. Biz şimdi hususî bir içtima yapıyoruz. Alenî yapıldığı zaman kararımızı veririz. Kendimize mahsus bir karar vermek doğru değildir. Binaenaleyh Kanunu Esaside musarrah bulunan metni muhafaza etmek şartıyla bilumum memurin hakkında carî olan harcırahlar gibi harcırah almak en doğru bir yoldur. Yalnız bir itiraz vaki oluyor. Biz bu kanunu şimdi kabul edecek olursak kanunun makabline şümulü olamaz. Filhakika kanunun makabline teşmilî doğru değildir. Alelûmum nâs hakkında yapılan meseilde makabline şümulü yoktur. Bundan evvelce almış olduğunuz harcırahları tezyit mahiyetinde değil, kanunun makabline teşmil edilememesi bahsi.

Bugün bir karar kabul ediyorsunuz. Bundan evvel alınmış harcırahları tadil buyuruyorsunuz. Binaenaleyh makabline teşmil ediyoruz. Zannediyorum ki en muvafık olan karar yani burayı teşrif ettiğiniz zamanki esasatı kabul etmektir. Yahut onu fazla görüyorsanız alenî celsede harcırah kararnamesini müzakere edersiniz. Bugün Heyeti Âliyenize takdim edeceğim harcırah kararnamesinin süratle müzakere edilerek tekarrür ettirilmesini Heyeti Âliyenizden istirham ederim. Bunu müzakere ve kabul ederseniz hakkınızdan bir kısmını hazinei millete terketmiş, bahşetmiş olursunuz ki hakikaten bu pek mergup bir şekil olmuş olur.

VEHBÎ B. (Karesi) — Efendim, İstanbulun işgali üzerine mercisiz kalan Anadolu'ya bir merci bulmak için Heyeti Temsiliye böyle bir Meclisin içtîmainı tensip etti, ki bu Meclisin sebebi vücudu o emirdir. O emri hepimiz telâkkii bîlkabul ettik ve millet bizi intihap etti, gönderdi. Şimdi o emrin bir noktasını tadil ediyoruz. Eğer bu madde tadil edilecekse bendeniz diğer bir noktasını da arzedeceğim. Burada biz milleti temsil etmek üzere toplandık. Milleti temsili, milletin ârasının temsili ile olur. Binaenaleyh bu hususta nüfusu nazarı itibare alınmak ve beş yüz bin nüfuslu bir livadan beş mebus, yirmi bin nüfuslu bir livadan beş mebus; bu doğru değildir. Binaenaleyh vaktiyle verilmiş ve Anadolu'da telâkkii bîlkabul edilmiş bir emrin ilk toplanıldığı zaman hata ve sevap olup olmadığının tadil veya tağyiri mümkün olur.

REİS — Meclis karar vermiştir. O karar aleyhine söz söylemeyin. Zatiâlinizin söylemesi lâzım gelen söz encümen kararının kabul ve ademi kabulü hakkında olmak lâzımdır.

VEHBİ B. (Devamla) — Meclis karar vermeden Reis Bey; en doğru ve en makul Maliye Vekilinin teklifleridir.

REFİK ŞEVKET B. (Saruhan) — Efendim, bir nokta kalmadı. Ferit Beyin mütalâaları bizim ittihaz ettiğimiz kararın esbabı nazarı mütalâaya alınırsa ve teşrih olunursa zannederim Meclisi Âlinin bir encümen teşkilî hususundaki mukarreratı ve bu husustaki isabeti gösterecektir. Ferit Bey diyor ki kanun mucibince alalım. Herkesten ayrılmayalım. Fakat öyle vaziyetler tahaddüs etmiştir ki ve hatta içimizde bazılarının istifâ edeceği İstanbuldan gelenler veya İstanbul için mebus olup da buraya gelenler veyahut Ankarada iken intihap edilen mebuslar encümenin bilhassa Meclisin hamiyetine istinat ettiler. İstanbuldan kaçıp buraya gelenler için ayrı, İstanbulda giderken buraya dönenler için ayrı madde ihdas ettik. Bunlar kanunu umumiye giremez. Fazlalarının istirdadından bahsedildi. Demek o mebuslar hilâfı kanun para aldıklarını ilân ve itiraf edeceklerdir, bunun mahiyeti budur. Kanunun kuru kuru elfazını okuyanlar, onun esbabı mucibesini ihata edemezler. Sonra bir mesele daha var. Mebus arkadaşlarımızın çoğu hazine para almamıştır. Belediyeden, Müdafaa-i Hukuktan para alanlar var. Hazineden de alanlar var. Sonra istirdat hakkı yalnız Maliyeye verilmiştir. Eğer Maliyeden çıkacak bir para için ise zaten harcırah kanunu vardır. O harcırah kanunu mucibince alınan parayı istiksar etti ve haddi makule indirdik. Onun için mesele şekli umumiye arz edilecek kadar uzun değildir.

Sâniyen kanunu umumi ile mebusanın parasını iade gibi bir madde koymak muvafık değildir.

Sâlisen Meclisimize iştirak eden âzaların vaziyeti başkadır. Dairei intihabiyelerinden geldiklerine nazaran dört bin kuruş maaş üzerinden harcırah verilmesi lâzımdır. Onun için bendeniz diyorum ki evvelki kararınızda isabet vardır. Encümeni mahsus sureti hakikiyede bir karar ittihaz etmiştir. Fakat o kararı tadil edebiliriz. İstisnâ bir kararla tadiline biz taraf-tarız.

RASİH EF. (Antalya) — Efendim, bendeniz de bu encümene dahil idim. Mazbatada devairi intihabiyeye gitmek meselesi var ki o noktadan bendeniz izahat vereceğim. Bendenize kalırsa bu muvafık de-

ğildir. Sâniyen; her iki noktaya saat üzerine konmuş olan fark nispetisizdir. O kadar nispetisiz ki nısıf nısf fark vardır. Onun için bendeniz bu suretle aramızdaki miktarı kâfi dolayısıyla bir ihtilâf olmaması ve bu harcırahın tesviyesi kanaâtindeyim.

İSMAİL SUPHİ B. (Burdur) — Efendim, bendeniz Refik Şevket Beyi teyit edeceğim. Noktai azimeti oradan tutarsak yeniden gayeye daha yakın varırız. Biz bu kararı şunun için verdik ki - Refik Şevket Bey izah ettiler - İstanbuldan gelenler var, diğer yerlerden gelenler var. Şu vaziyete nazaran işi pürüzden tathir için yeni bir encümen yaptık. Bu encümenin işi yeni bir kanun yapmak değildir. Bendeniz Ferit Beyin fikrinde değilim. Çünkü benim nazarımda bu mesele sırf bir hesap meselesidir. Yeni kanun yapmıyorduz. Harcırah meselesini de tetkik edip bir memur ya buradan veya gittiği yerden alır. Bizim yaptığımız mevcut harcırah kararnamesinde ne alıyorsak onun bir karar haline ifrağıdır. Dediler ki mutlaka kanun yapmak lâzım gelmez. Meclisin kararı benim için kâfidir. Dikkat ettim. Tekrar dediler ki eğer bu şekilde ısrar ediyorsanız parayı veremem. Sonra biz yeni kanun yapmaya kadar neden beklemek mecburîyetinde kalalım?

Biz bu pürüzleri temizliyoruz. Milletın menfaatine olarak temizliyoruz. Belki o kadar da masarîf kesmeyecek. Yeni kanunu uzun uzadıya beklemekte bir mana görmüyorum. Esasen geçen günkü kararda tahdit etmişizdir. Bendeniz encümende dahil değilim Dinledim. Encümenin kararını muvafık buldum.

MALİYE VEKİLİ FERİT B. (İstanbul) — Efendim, fikrimi iyice arzedemediğimi zannediyorumki, İsmail Suphi Bey biraderimiz anlamamışlar. Dedim ki; Meclisi Mebusan kendi tahsisat ve harcırahlarını kendi arzularına tevfikân kabul ederler. Ve Heyeti Vekilenin vekillerinden hiçbirinin ağız açmaya hakkı yoktur. Bu bilcümle Meclisi Mebusanda kabul edilmiş bir usul olduğu için ben de bunu gayet muvafık görenlerdenim. Maamafih ne olursa olsun bir harcırahın veya Meclisi Mebusana ait muhassasatın alenî celsede heyeti umumiye kararıyle ve tayini esamî ile kabul edilmesi lâzımdır. Milletın murakabesi ancak bu suretle, tayini esamî ile müzakere edilerek olabilir. Yoksa millet hafi celsede tahsisat meselesi takarrür ettikten sonra onu murakabe edemez zannediyorum. Beyanatım arasında bir tezat yoktur.

Husûsî olmak üzere fikrim budur, dedim. Heyeti Âliyeniz bunu husûsî bir kanun suretinde olması doğru değildir. İsmail Suphi Bey biraderimiz ve diğer

rüfekanın bazıları buyurdular ki harcırah meselesi hakikaten pek karışıktır. Gelenler var. Bunlar hepsi esbabı mücbire tahtında olmuş ise yeniden hesabı tetkik olunur. Buyurdıkları pek doğru, hesap meselesidir. Esas tayin edildikten sonra suhuletle hallolunabilir. Birisi Erzurumdan, harcırahını alır. Erzurumdan gelirse oraya kadar gitmesi de meşrudur. Bu hususta ayrıca esas tayinine lüzum yoktur. Bir hesap meselesidir. Yine tekrar ediyorum. Hususi fikrim olarak arz ediyorum. Meclisin kendisi için ayrıca bir karar vermesi doğru değildir. O zaman hesap meselesi olmaz. Bir umumî harcırah kanunu olur. Bir de kendisine mahsus karar olmuş olur. Bilhassa böyle bir mahzurun karşısında bulunmak istiyoruz. Buyurdular ki; Müdafaai Milliye'den, mal sandıklarından ve bazıları belediyeden almışlar. Fakat bendenizin fikrimce bunlarda hiçbir fark yoktur. Bunlar yine millet namına toplanmış ve yine milletin malıdır. Hazine de milletin malıdır. Binaenaleyh gerek Müdafaai Milliye'den, gerek belediyeden nereden olursa olsun mesele gayet kolaydır. Heyeti Mebusandan her biri aldıklarını bilir. Kuyudatta da mevcuttur. Bunlar tetkik ediliyor. Fakat bendeniz bu fikrimi tatbik ettim. Livalardan birisinden diyorlar ki; Müdafaai Milliye buranın mebusanına harcırah vermiş. Şimdi o harcırahı mal sandığından talep ediyor. Hesap ettik. Harcırah kararnamesine nazaran iki misli verilmiştir. Halbuki ısrar ettiler, verdiklerinin hepsini talep ettiler. Çünkü Müdafaai Milliye, Müdafaai Hukuk cemiyetleri de yine milletin işini görmek üzere toplanmıştır. Gerek mal sandığından olsun, gerek Müdafaai Hukuk tarafından olsun, hepsi milletin parasıdır. Binaenaleyh bendeniz bu meselede ayrı ayrı esaslar kabul edilerek halledilmesinden ziyade ya mevcut harcırah kararnamesine tevfikân alırsınız. Veyahut yeni kararnameye tevfikân alırsınız. Bu bir hesap meselesi olur ki biraz fazla biraz noksan mahsubu icra edilir. Yeni harcırah kanunu dahilinde alırsanız harcırahınızın sü-lüsünü millete bahşetmiş olursunuz.

LÜTFİ B. (Malatya) — Efendim, Heyeti Muhteremeniz bir usul dairesinde itti hazı karar edebilir. Böyle usulsüz günde bir şekilde karar itti hazı edecek olursak doğru olamaz. Bugün elde bir harcırah karar-nemesi var. Bütün memurine de bununla harcırah veriliyor. Mebusını kırım da buraya geldikleri zaman tavizen harcırahlarına mahsuben birer miktar para aldılar, geldiler. Şimdiye kadar bu harcırah için bir kararı sâlim itti hazı edilmedi. Bunun için takrir verdim. Verdiğimiz bu takrir üzerine bir encümen teşek-kül etti. Encümenin kararı var, bir de Maliye Vekâ-

letinde harcırah kanununu muaddil lâyiha var. Bun-lardan birini kabul etmek zaruretinde bulunuyoruz. Bunları tetkik edelim. Mevcut harcırah kararnamesi umum memurine teşmil edildiği halde mebusını ki-rama niçin teşmil edilmiyor? Bunu reddettik. Reddet-tiğimize, göre yeni çıkacak bu kanun makabline teş-mil edilemez bir. Bu kanunu kabul etmiş isek, bu ka-rarname bir teberrü kararnamesidir. Bunu böyle ka-bul etmeliyiz. Yoksa bir kanuna tabi olarak seneda-tın tanziminden sonra, paraların tediyesinden sonra paranın fazlasının iadesi doğru olamaz. İşte mesele bundan ibarettir.

MUSA KÂZİM EF. (Konya) — Efendim; bende-nizin fikrimin kısmı küllisini Maliye Vekili Ferit Beyefendi bir mebus sıfatıyla izah ettiğinden dolayı bu hususta bir şey söylemeyeceğim. Encümenin itti-haz etmiş olduğu kararnameye bir mazbata değil, ancak bu bir kararnamedir, deniliyor. Halbuki bütçe-ye müteallik mesaili umumiyyede alelumum sarfiyat ve masarifatın bir maddei kanuniye ile ifade edilmesi icap ettiği halde encümen bunu hatta bir mazbata bi-le demekten çekiniyor ve tatbikinde ısrar ediyor.

Güya buraya gelen mebuslar bir çok ahvali muh-telifte tahtında geliyor. Ayrı ayrı vaziyeti hususiyesi vardır. Sureti hareketleri ve meslekleri itibariyle fark-lar mevcuttur. Onun için suveri muhtelifede bunu nazarı itibare alarak bir teberru kararnamesi kabul edelim demek istiyorlar. Halbuki kuvada ıtlak ve ıt-tırat şarttır. Bir mebusun takip etmiş olduğu şey her ne şekilde olursa ve nasıl neticelenirse neticelensin herhalde umumî kaideye tabi olması lâzım gelir. Çünkü herkes, bir hususiyet kabul edildiği halde va-ziyeti hususiyelerini iddia edebilmek cihetini iltizam eder ki bittabi bu da doğru değildir. Herhalde Maliye Vekilinin buyurdıkları gibi kanun umumî olsun ve seviyen tatbik edilsin ki herkes için şayanı kabul ol-sun. (Doğru sadaları) Bir de encümen kararnamesin-de iki mıntaka olmak itibariyle saati ayırıyor. Çün-kü saat her yerde saattir. Meşakkat her yerde meşak-kattır. Mebusını kırım arasında bir intizam ve ittırat-sızlık husulüne sebep olacaktır. Yalnız bir mahzur var. Emri vaki edilmiş artık bunların iadesi imkân-sızdır, itimatsızlığı mucip olur. Belediyeden almış, bilmem nereden almış ise oraya verilsin. Eşhastan toplanmış para da vardır. Müdafaai Milliye aynı gaye için toplanmıştır. Onun da fazla, fahiş israfı muzırdır. Binaenaleyh Maliye Vekilinin beyanatı doğrudur.

REİS — Efendim; müzakerenin kifayetini reye vaz ediyorum. Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Mü-

zakerenin kifayeti kabul edildi. Efendim mevcut takrirler var, okuyorum.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) — Bendenizin takririm daha evvel verilmiştir.

REİS — Şimdi efendim encümenin kararını tekrar okuyoruz. (Encümenin kararı tekrar okundu)

MUHİTTİN BAHA B. (Bursa) — Bendeniz anlamadım. Anlamak mecburiyetindeyim. Esbabı mucibesi nedir, ne noktai nazardan böyle yapıyorlar?

REİS — Efendim; heyeti umumiyesi görüşüldü. Bu maddeyi reynize koyacağım. İlk evvel encümenin teklifini reye koymak mecburiyetindeyim.

BİR MEBUS B. — Evvelâ tadil teklifleri reye konsun, sonra encümenin mazbatası...

RIYASETİ CELİLEYE

Encümenin mazbatasının harcırah kanununun tadili esnasında nazarı dikkate alınmak üzere Kavanini Maliye Encümenine havalesini teklif ederim.

Amasya

Ömer Lûtî

MECLİSİ MEBUSAN RIYASETİ CELİLESİNE

Müzakere kâfidir. Devletin ötedenberi ve müttahaz harcırah kararnamesine tevfiikan alınması şayet tenkis veya fazlalaştırmak lâzım gelir ise makabline şümülü olmamak üzere yeniden harcırah lâyihaî kanuniyesinin tanzimini teklif ederiz.

24 Temmuz 1336

Adana

Zamir

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RIYASETİ ÂLIYESİNE

Müzakerenin kifayetini, Maliye Vekili Beyin mütalâasının reye konmasını teklif ederiz.

24 Temmuz 1336

Erzurum

Dersim

Çankırı

Salih

Mustafa

Muşak

RIYASETİ CELİLEYE

Harcırah kararnamei hazırlan stülüsün teberruyla sülüsani üzerinden harcırahın hesap edilmesini ve fazla alanların tahsisatından mahsubunu, noksan alanların ikmal edilmesini ve hiç almayanların dahi bu hesap üzerinden tamamen tesviyesini teklif ederim.

Kastamonu

Dr. Suat

DİVAN RIYASETİ CELİLESİNE

Mademki ortada tadil edilmemiş bir harcırah kanunu vardır. Ona ittiba etmek zaruridir. Meclis âzalarının bu defalık Ankaraya teşriflerine kanun mucibi muamele olunarak badehu kanunun kuvayi maliyemize tevfiikan tadilini teklif ederim.

Dersim

Hasan Hayri

RIYASETİ CELİLEYE

Maliye Nazırının söylediği kanun yalnız Meclis âzalarının harcırahına mı ait olacak yoksa mebuslar harcırah aldıkları tarihten bilitibar harcırah alan memurine de mi ait olacaktır? Bu kanun vücuda gelinceye kadar memurine hangi kanun üzerine harcırah verilecektir? Bu ciheti Maliye Nazırının izah buyurmasını arz ve teklif eylerim.

Elâziz

Hüseyin

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RIYASETİ CELİLESİNE

Harcırah ve tahsisat nakkındaki celsei hafiye neticei mukarreratının alenen zapta geçmesini ve bunda harcırah nizamnamesi mucibince alınacak miktarı çok gören Meclisin ancak fevkalâdesi miktarının umumî müzakeresinde ne miktar verileceğinin ve arasındaki farkı tasarrufinin tanzih edilmesini teklif ederim.

24 Temmuz 1336

Antep

Yasin

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RIYASETİ CELİLESİNE

Mebusanı kiramın harcırahlarının harcırah kararnamesine tevfiikan hesap olunduktan sonra seyyanen kâffesinden müdafaai milliye ianesi veya teberruatı olarak yüzde yirmi beşinin tenzilini teklif eylerim efendim.

24 Temmuz 1336

Kütahya

Simavlı

Cemil

REİS — Şimdi encümenin teklifini bir daha okuyorum. Bilâhare...

ÖMER LÜTFİ B. — Beyefendi müsaade buyurur musunuz?

REİS — Efendim reye koymuyorum.

REFİK ŞEVKET B. (Saruhan) — Usulü müzakere hakkında söz söyleyeceğim.

Efendim mazbatanın heyeti umumiyesi tadil olunmaz. Heyeti umumiyenin kabulü ve ademi kabulü mevzuubahs olabilir.

REİS — Tabii efendim; harcırah kararnamesi mucibince harcırah alınması heyeti âliyenizin kararına mütevakıftır. Zatiâlıleri bir encümende bir karar vermişlerdir. O karar hakkında Maliye Vekilinin mebus sıfatıyla vermiş olduğu izahat vardır. Sülûsanını veriyor, sülûsünü kesiyor, arada fark yoktur, encümen ile Maliye Vekili arasında zaman itibariyle bir fark vardır. Bu bir tadildir. Sonra diğer teklifler de vardır efendim.

REFİK ŞEVKET B. (Saruhan) — Maliye Vekili Beyin bir mebus sıfatıyla teklifi olduğu halde bunu tahriri olarak vermelidirler. Eğer nizamnamei dahilî mevzuubahs ise... (Gürültüler)

HAYDAR B. (Kütahya) — Herkes fikrini kabul ettirmek istiyor. Fakat hiçbir şey çıkmıyor...

REİS — Şimdi efendim, Maliye Vekili Ferit Beyin mütalâası diğer rûfeka tarafından da teklif ediliyor. Bu teklifi reye vaz ediyorum. Kabul edenler lütfen el kaldırsın, kabul edilmiştir.

Şimdi efendim tahsisat meselesi var. On dakika teneffüs için celseyi tatil ediyorum.

Üçüncü Celse

REİS : Celâlettin Arif B.

KÂTİPLER : Haydar B. (Kütahya), Rasim B. (Sivas)

REİS — Celseyi açıyorum.

REFİK ŞEVKET B. (Saruhan) — Heyeti âliyenizin kararıyla teşkil buyurulan heyetimiz harcırah hakkındaki nokta nazarının kabul edilmediğini görerek tahsisat hakkındaki kararından sarfınazar edilmesini rica ediyor. (Pekâlâ sesleri)

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) — Zannediyorum Meclis bu maddeyi encümene havale ederken müddet üzerine görüşmesi için bir mezuniyet vermemiştir. Yalnız tahsisatı nasıl olsun, buradakiler nasıl alsın, İstanbuldakiler nasıl alsın, bu cihet halledilecekti. Diğer cihet takrirlerde yoktur. Sonra azıcık teferruata girecek olursak Meclis bu cesamette olduğu halde tasavvur ettikleri altı aya mahsus (1 250) lira, ki ayda iki yüz lira verilecektir. İdare Memurlarının almakta oldukları paraya kıyasen bu nispetisizdir. Malûmu âlileridir ki İdare Memurları her zaman para almazlar. Meclis ya dört senei içtimaiyesini bitirir, yahut fesholur. Meclis dört senesini bitirdikten sonra İdare Memurları orada idare işleriyle meşgul olurlar. Meclisi bırakıp gidemezler. Çünkü Meclisin binası, eşyası ne varsa inzibatını temin için diğer Meclisin vüruduna kadar mecburî olarak kalırlar. Bundan dolayı kendilerine mebusanın tahsisatı olan dört bin kuruş verilir. Harcırah kanununda bahsi vardır. Mebusan Meclisin fesh veya Meclisin hitamı halinde o pa-

ranın son zammıyat kararnamesi mucibince zammıyatını alırlar ki (97,5) lira eder. Yüzdesi kesildikten sonra.

Şimdi buradaki bizim arkadaşlar mademki şehri iki yüz.lira alıyorlar, kendileri gittikten sonra eldeki parayı aşağı mı görüyorlar, yüzde elli kadar aşağı mı iniyorda böyle yapıyor? Mesele paranın azlığı meselesi ise o halde hep beraber olmağımız lâzım. 350 zat altı ayda bin iki yüz ellişer liradan ne tutuyor? Meclisin tahsisatı arasındaki fark ne ise 150 ile 350 mecmuu olan beş yüz âzanın her birine taksim edilerek herkesin müsavi alması lâzım gelir. Vakıa irşadla memleketlerinde bazı arkadaşlarımız meşgul olacaklarsa herhalde kendi evlerinde daha iyi rahat edecekler, işlerini, güçlerini daha iyi görecekler. Bu da şayanı dikkattir.

MUSTAFA B. (Karahisar Şarkı) — Efendim, bunun elbette bir kanun halinde halli lâzım gelir. Kezalik tahsisatlar uzun bir şeydir. Ağızdan geçirilecek bir şey değildir. Encümene havale buyurulsun...

TAKİ EF. (Sivas) — Bendenizin bir takririm var.

VEHBI B. (Karesi) — Efendim bendeniz bu hususta arkadaşlardan bir fedakârlık rica edeceğim. Bundan yirmi gün evvel bendeniz bir kanun lâyihası vermiştim. O da Lâyiha Encümenine havale buyurulmuştu. Bu da Lâyiha Encümenine havale buyurul-

sun. Kanun şeklinde müzakere edilsin. Bendenizin memleketim Balıkesirdir. Cihanda, Cenabı Hakkın her türlü lûtfuna mazhar olan bir memlekettir, top-
rağın altı da üstü de hazinelerle doludur. Böyle iken 1326 hesabı kat'isinde varidatının yekûnu altın pa-
ra olarak ... dır.

Bunun ancak yüz bin lirası memlekette kalırdı ve bakiyesi Hazinei Devlete girerdi. Maatteessüf iş-
galden evvel bütçe yapılması için buradan emir veril-
di. Bir bütçe yaptılar. Mevcut maaşata, mevcut me-
murin maaşından iki yüz bin lira açık verdi. Bey-
efendiler! Eğer Karesi livasındaki varidata nispetle
bu böyle olursa zaten çiğnenen diğer yerler harap bir
haldedir. Eğer Karesi livası böyle olmasaydı ben bu
derece bedbin olmazdım. Bir taraftan teşkilât, bunun
gelir yeri neresi? Eğer biz kum doldurup dağıtacak
isek o başka... Deminki harcırah teklifinin hilâfına
olarak teklif ediyorum; nümunei imtisâl olalım. Her
türülü sefaleti, çekilmesi zarurî olan hâlâtı yapalım, di-
ğerlerine de diyelim ki, İcra Vekillerine, valilerine;
mutasarrıflarına az para versin. Böyle olmazsa kendi
kendimize parasızlıktan dağılmış oluruz. En güzel
memleketlerimiz elden çıkmıştır. Benim anladığım âza-
yı kiramın mevcudu 300'ü mütecavizdir. Bunun iki
yüzü dağılmış. Yalnız yüzü ile iktifa edilsin, diyor-
lar. Bundaki maksatta verilen 1 250 lira tahsisat hep-
sine kâfi gelmiyor. Binaenaleyh 1 250 lira alalım.
Bayram münasebetiyle âzayı kiramın memleketlerine
dağılmasındaki mahzuru gördük. 300 kişinin içtima
ederek karar vermesiyle yüz kişinin (bir araya gele-
rek karar vermesi arasında fark vardır.) (1) (*Gürül-
tüler*) Aza kanaat edelim. Verilen ile iktifa edelim.

HAKKI HAMİ B. (Sinop) — Efendim; müza-
kere etmekte olduğumuz şu mesele Heyeti Celilele-
rince malûm olduğu üzere bir Kanunu Esasî mesele-
sidir. Binaenaleyh bunun cüzi bir zamanda halli doğ-
ru değildir. Kanunu Esasî Encümeni vardır, oraya
gönderelim. Bu gibi mühim mevat tab ve tevzi edil-
sin. Onun için bendeniz Heyeti Celilenizden istirham
ediyorum, muvafık görürseniz Kanunu Esasî Encüme-
nine gönderelim tetkik etsin, Meclisi Âli ona göre bir
karar versin.

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) — Biraz da 1 250
lira meselesi hakkında maruzatta bulunmak istiyorum.

Bu bin iki yüz elli lira meselesi hakkında, esasen
mebusların tahsisatı 500 lira olarak gösteriliyor ve

harcırah verilirken dört bin kuruş maaşlı bir me-
mur gibi veriliyor. (*Altın idi sadaları*) Altın değil,
geçen seneye kadar kâğıt idi. İyi biliyorum ki altın
olarak bir taksit verdiler. Her ne ise mesele o de-
ğil. Onu onlara söyleyin. Ben o vakit asker idim.
Şimdi bu beş yüz lirayı, dört nihayet beş ay için
veriyorlar ise de bunun zımında şu vardır ki bir
sene maişetine temin etmek için veriliyor. Çünkü me-
bus olan zevat - kendi şahsî servetleri var ise o
başka, zabıt vesaire iseler başka. Mazul, müstafi şek-
linde de gelebilirler. Mebusluktan çıkar çıkmaz on-
lar için sandalya hazırlanmış değildir. Binaenaleyh
arada tatil günlerine ait yiyecekleri para bu beş yüz
liradır. İstanbulun Meclisi toplandığı zaman bu dü-
şünüldü. Hakikaten beş yüz kâğıt gayri kâfi idi. Hiç
kimseye kâfi gelmeyeceği anlaşıldı. Oradaki mebu-
san şöyle bir şey düşündüler, ki makul bir zam ya-
pılsın. Ne fazla yapılsın. Ne de idare etmeyecek ka-
dar noksan yapılsın. Bu makul zam meselesinde me-
buslar kendilerini memurlardan fazla görmek isteme-
diler. Binaenaleyh 500 lirayı on ikiye taksim ettiler
dört bin kuruş tuttu. 4 200 küsur kuruşluk memur
zammiyat kararnamesince kaç kuruş zammediliyor-
sa o miktarın on iki misli zammediliyordu. Tahsi-
sat hakkında bir madde kanuniye teklif etmiştik.
Encümene havale olundu. Encümen bunu aynen ka-
bul etmedi. Sebebi, bazı arkadaşlar mebusları memur
menzilesine indiriyor dediler ve mebusanın izzeti nef-
sine muvafık görmediler. Mantıkî olarak esbabı tadili
de şu oldu : Zamaım kararnamesi Meclisin tasdi-
kinden geçmeyen bir zamaım kararnamesine istina-
den ve mebusana tahsisat zammetmek doğru olamaz.
Onun üzerine dediler ki misil üzerine zam edelim,
düşünüldü. Bu dört bin kuruş maaşlı memurların bir
sene zarfında almakta oldukları zamaım (704) lira
kadar bir para tutuyor. Bu yedi yüz dört lira tahsisatı
asliye bir buçuk misline iblâğ edildi ve alettakrip
(1,5) misli zammolundu. İstanbuldaki es'arı buradan
fazla birtakım havaî masrafları var iken tramvay ve-
saire gibi, bu kadar veriliyordu. (*Paso veriliyordu sa-
daları*) Onu da arzedeyim. Şirket vapurlarından baş-
ka müesseselere para vermemeye tenezzül etmek doğ-
ru değildir. Şimendifere keza veriliyor efendim. Ev ki-
raları bir oda elli liradır. Burası elbette İstanbuldan
daha ucuzdur. Arkadaşların ekserisi otellerde kalı-
yordu. Orada iktifa edilen yüz liraya mukabil bura-
da elli lira ile iktifa edilir. Kendimize aslan payı al-
mayalım efendiler.

ŞÜKRÜ B. (Karahisar Sahip) — Efendim; yalnız
hakikatten bahsedeceğim için sözlerim pek acı ola-

(1) *Parantez içindeki kelimeler tarafımdan ek-
lendi. M. Ünver*

caktır. Rüfekayı kırımın bundan dolayı evvel emirde aflatını rica edeceğim. Bir harcırah ve bir tahsisat meselesi için üç celsei hafiye aktettik. Memleketin ve milletin ahvaline taallük eden hususâtı bu kadar sükûnetle dinledik ve konuşabildik mi? Maateessüf görüşemedik. Bunu görüştük. Her iş bir nimet mukabilindedir, nimet külfet mukabilidir. Aldığımız nimet büyüktür. Verilen tahsisatla insan geçinebilir. Bunun azlığından, çokluğundan bahsetmeyeelim. Az çok ne ise yorganımıza göre ayağımızı uzatarak işimizi tanzim edelim. Kendi tahsisat ve muhassasatımızla uğraşırken müvekkillerimizin haklarımızda ne düşündüklerini öğrenmek isteriz. Daima serzeniş ediyorlar.

Binaenaleyh biz bir sene için bu tahsisatı kabul edelim ve bununla iktifa edelim. Encümenlere gelelim. İşlerimize bakalım, çalışalım.

İSMAİL SUPHİ B. (Burdur) — Efendim, bendeniz Meclisin para meselesinden bahsetmeyeceğim. Çünkü o ayrı bir şey. Esasî kabul edilir. Sonra o gelir. Meclis böyle (340) kişi ile yaşayabilir mi? Mesele budur. Söylenecek söz başka, hakikat hal başka... Asıl görülecek mesele budur. Mebusandan görüştüğüm arkadaşlar var. Bütün işimi, gücümü terkettim, buraya geldim diyor. Kimisi ben iki ay için geldim, diyor. Bu mesele böyledir. Çokları var ki işlerini bırakmışlar, bir müddeti muvakkate için gelmişler. İşin mahiyetini bilemiyorlar.

ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) — İşsiz adam yoktur.

İSMAİL SUPHİ B. (Devamla) — Efendim, ben söyleyim de ondan sonra... Meselenin ruhu buradadır. Bütün işimi, gücümü terketmişimdir. İcabında on senede gelirim. Hakikati hale müracaat etmeli. Bu mesele halledildikten sonra bu tahsisat meselesini halledersiniz. Geçen Reis Bey söylediler. Yalnız 200 kişi toplanamıyorsunuz. Üst tarafı nerededir? 150'yi zor buluyorsunuz. 70 - 80'i mezun. Nasıl mezun?.. Ben arkadaşlarımızın hüsnüniyetinden şüphe etmek istemem. Fakat bu kürsüde her şey söylenebilir. Bir kısmı mezuniyet bittiği halde gelmiyor. Binaenaleyh bendeniz para meselesinden bahsetmeyeceğim. Meclis şöyle çalışmalı imiş, böyle çalışmalı imiş. Meclis fabrika değildir, bir taraftan çorap çıkarırsın. Meclis makine değildir. Meclis böyle çalışır. Meclislerde ufak tefek herkesin kulağının tahammül edemeyeceği şeyler söylenir. Belki bizim terbiyei vataniyemizde bunu icap etmezdi. Meclis vazifesini fevkalâde bir surette yapıyor. Meclis aldığı paraya kesbi istihkak edemiyor-

muş, diye kim diyor. (Alkışlar) Büyük milletler büyüklüklerini metanetleriyle gösterirler.

ŞEVKİ B. (İçel) — Biz buraya vahdeti milliyeyi temin etmek için gelmişiz. Milletın bizden hiçbir haberi yoktur. Bunları anlatmak için milleti irşat etmek lâzımdır. Meclisin almış olduğu istihkaka diyecek yoktur efendiler.

HÜSREV B. (Trabzon) — Zannedersem bu mesail ayrı ayrı görüşülüyor. Bir de İstanbul Mebusu meselesi çıktı. Ben buna efendim İstanbul Mebusu olmak sıfatıyla taaccüp ediyorum. Sonra Ferit Paşa Hükümeti orasını feshetti. Binaenaleyh buradaki arkadaşlarınız sizin gibi Büyük Millet Meclisi âzasındandır. İstanbul Meclisi muhassasatı demin Ömer Lûtfi Bey arkadaşımızın buyurduğu gibi İstanbuldaki gılayı es'ara, hayat pahalılığına nazaran zam yapılmamıştı. Eğer fazla ise tensik edilir. Evvelce İstanbulda bulunmuşlar, İstanbul Mebusu değildir, buranın mebusudur. Buna nazaran aynı muameleye maruz kalmaklığımız tabiidir.

REİS — Efendim, evvelâ müzakerenin kifayetini reye koyuyorum. Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Müzakere kâfi görüldü. Takrirleri okuyacağız :

RİYASETİ CELİLEYE

Meselenin ehemmiyetine binaen müzakerenin kifayetiyle Kanunu Esasî Encümenine tevdiine karar itasını teklif ederim.

Sinop
Hakkı Hami

DİVANI RİYASETE

Müzakerenin kifayetiyle Encümeni Mahsus mukarراتının reye konulmasını teklif ederiz.

Dersim	Bayazıt
Hasan Hayri	Şevket
Genç	Diyarbakir
Fikri	Hacı Şükrü

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ CELİLESİNE

Büyük Millet Meclisi âzasının tahsisatları hakkındaki teklifin Kanunu Esasî Encümenine tevdiini teklif ederim.

İzmit
Hamdi

**BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ
CELİLESİNE**

Müddet ve muhassasat mesaili Kanunu Esasiye müteferri mevattan olmakla Kanunu Esasî Encümenine tevdiini teklif ederim.

Amasya
Memet Ragıp

RİYASETİ CELİLEYE

Müzakerenin kifayeti ve tahsisat ve müddet meselelerinin mevadi mahsusa tarzında tedvin edilmek üzere Kanunu Esasî ve Muvazenei Maliye Encümenlerine tevdiini teklif ederiz.

Karesi	Adana
<i>Memet Vehbi</i>	<i>Zamir</i>
Karesi	Burdur
<i>Abdülgafor</i>	<i>Memet Akif</i>
Karesi	Bursa
<i>Basri</i>	<i>Hüseyin Necati</i>

Canik
Süleyman

RİYASETİ CELİLEYE

Müzakerenin kifayeti ve encümen naktai nazarının reye vazını teklif eylerim.

Kütahya
Cemil

RİYASETİ CELİLEYE

Büyük Millet Meclisi âzası Mecliste bulunduğca ayda yüz lira alır. Kendi işi için mezuniyet alan âza hakkında kıstelyevm icra olunur. Bu esasların kabulünü teklif ederim.

Bolu
Tunalı Hilmi

(Hakkı Hami Beyin takrirı tel'at okundu.)

REİS — Efendim; bu takrir veçhile bu meselenin Kanunu Esasî Encümenine havalesini kabul edenler lütfen el kaldırsın.. Kabul edilmiştir.

Maliye Vekâletinden gelmiş bazı kanunlar vardır. Maliye Vekili de gelmiştir.

Kapanma Saati : 6.20

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

9 Ağustos 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	118	1. — <i>Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin</i>	
2. — BEYANAT	118	<i>cephelere vâki testiş seyahatleri sonunda vazı-</i>	
		<i>yeti harbiye hakkında beyanatı.</i>	118:124

Cilt : 3

45 nci in'ikat - 1 nci celse

KIRK BEŞİNCİ İN'İKAT

9 Ağustos 1336 Pazartesi

İkinci Celse

REİS : Reisisâni Celâlettin Arif Beyefendi

KÂTİP : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Celseyi küşat ediyorum.
Zabtı sabık hulâsası var, okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Otuzdokuzuncu İn'ikat

24 Temmuz 1336 Cumartesi

İkinci Celse

Celâlettin Arif Beyin tahtı riyasetlerinde in'ikat ederek; âzayı kıram tahsisatı ve harcırahları hakkındaki encümeni mahsus mütalâası üzerinde cereyan eden müzakerattan sonra teneffüs için celseye ara verildi.

Üçüncü Celse

Celâlettin Arif Beyin tahtı riyasetlerinde içtimada; âzayı kıram tahsisatı ve harcırahları hakkındaki

encümeni mahsus mütalâası ve takrirler üzerinde mütalâa devam olunarak; mevzuat Kanunu Esası Encümenine havalesi kabul olundu ve celseye nihayet verildi.

Reis
Celâlettin Arif

Kâtip
Kütahya
Haydar

REİS — Zabtı sabık hakkında mütalâa var mı? Reylerinize arz ediyorum; kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edildi.

2. — BEYANAT

1. — *Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin, cephe- lere vaki teftiş seyahatleri sonunda vaziyeti harbiye hakkındaki beyanatı.*

REİS — Söz Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin- dir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Muhterem arkadaşlarım, on bir gün seyyahattan sonra Heyeti Âliyenizle mülâki olmakla kesbi şeref eylerim. (*Hoşgeldiniz, safa geldiniz sesleri*) Arkadaşlarımızla vukubulan seyahatimiz hakkında bir fikir vermek için seyahatimize kısa bir nazar atfedeceğiz.

27 Temmuz 1336 akşamı idi, arkadaşlarımızla Ankaradan müfarekat etmiştik. Ertesi gün Eskişehir muvasalât ettik. Eskişehirde Garp Ordusu Kumandanı Ali Fuat Paşa Hazretleriyle vaziyeti umumiyeye hakkında müdavelei efkâr ettikten sonra şimal hareket ettik. Bursayı işgal etmiş olan düşman karşısında bulunan kuvvetlerimiz büyücek bir grup teşkil eder ve bunun ismine de Ertuğrul grubu demişlerdir. Daha şimaldeki Adapazarı ve havalisinde

bulunup İzmir'e karşı vaziyet alan kuvvetlerimize kadar seyahatimizi temdit etmek istedik. Binaenaleyh Ertuğrul grubundan başladık. Yalnız Bileciğe muvasalâtımızda Adapazarı havalisinde bulunan ahali islâmiyeye Meclisi Âlinizin selâmlarını ve Meclisi Âlinizin kendilerinden intizar eylediği hizmeti ve fedakârlığı tebliğ ettik.

Bilecikte Kolordu Kumandanı Miralay Kâzım Bey tarafından istikbal edildik ve o geceyi Bilecikte geçirdik. Buraya muvasalatımızda daha istasyonda iken bazı kıtaatı teftiş ettik. Bu teftiş ettiğimiz kıtaat büyük cüz'ü tamlar değildi, küçük aksamı askeriyeye idi. Bunların neticei teftişiyesi üzerimizde hüsnü tesir bıraktı. Ertesi gün Bilecikten bütün arkadaşlarımızla araba ile Eskişehir istikametinde hareket ettik. Bu istikamette bulunan mevazımızın şarkında ve Yenişehir ovasına hâkim ve nazır olan mevazıda bulunuyor. Bu mevazı aslisinin ilerisinde doğrudan doğruya düşman müfrezeleriyle temasta bulunan müfrezeleri ve gerek bunun gerisinde bulunan müfrezeler süvaridir. Bunları görmedik, yalnız mev-

zî aslı üzerinde bulunan kuvvetleri gördük. Yenişehir şarkındaki mevzii aslı üzerinde bizzat arkadaşlarımızla ve orada mes'ul olan kumandanlarla beraber tetkikatta bulunduk. Bu tetkikatımıza göre bu mevzi Yenişehir üzerinden gelecek bir düşmanı istikbal eden münasip bir mevzidir. İcabında bu mevzii işgal etmek ve bu mevzide ifayı vazife etmek üzere tahsis edilmiş olan kuvvetleri de teftiş ettim. Bu kuvvetler kendilerine tevdi edilen vazifei harbiyeyi ifa edebilecek kabiliyet ve kudreti göstermişlerdir. Bizde hâsıl ettiği kanaat budur. Zabıtlarıyla ve başlarında bulunan kumandanlar dahi vazifelerini idrak edebilecek kabiliyeti haiz olduklarını göstermişlerdir. Yalnız bu gördüğümüz kuvvetler malûm olan mütevali muharebattan sonra yeniden teşkiline iptidar edilmiş kuvvetlerdir ve miktarını daha bir iki misli yapmak ihtimali mevcuttur. Daha gerilerde depo halinde teşkil etmek ve bunları tensik etmekle meşgul bulunuyorlar. Bu kuvvetlerin ilbasını da arzu derecede mükemmel görmedik. Askerî noktai nazardan teftiş ve tetkik ile meşgul olmakla bir taraftan da arkadaşlarımız muhtelif guruplara ayrılarak doğrudan doğruya kıtaatı askeriye ile aynı gurupta ayrılarak efrat ile temasta bulunmak ve onları tenvir ve irşat etmek için lâzım gelen nasayihde bulunmuşlardır. Bundan sonra tekrar hemen aynı günde geriye döndük. Bilecikten trene bindik. Karaköy istasyonuna çıktık ve oradan arabalarla Pazarcığa. Pazarcık Bursa istikametinde ve vaziyete göre ve her vakit fevkalâde mühim olan bir sevkülceş istikametinde bulunuyordu. Gerek bu karargâhın ve gerek karargâhta mevcut olan kıtaatın ve doğrudan doğruya Pazarcık ahalisinin Heyeti Mebuseye karşı gösterdikleri samimî kabul cümlemizi fevkalâde mütehasis etmiştir. Manzarai askeriye de fevkalâde muntazamdır. Bu istikametlerdeki kuvvetlerde büyük bir intizama tesadûf edeceğimize beraatı istihlal teşkil etmiştir. Buraya muvasalatımız gece idi efendim. Ertesi gün sabahleyin tekrar arabalarla ve arkadaşlarla iki saat kadar kat'ı mesafe ettikten sonra büyücek bir kıt'ai askeriye vasil olduk. Bu kıt'ayı teftiş ettik. Kıt'anın hal ve şanı ve derecei talim ve terbiyesi ve heyeti zabitan ve kumanda heyeti bizi son derece memnun etti. Hatta bunu ufak bir teftişte bırakmadık. Muhtelif manevra kabiliyetini görmek için bir çok mesaili askeriye de hallettirdik. Netice itibariyle fevkalâde memnun kaldık. Aynı suretle arkadaşlarımız bir peder gibi askerlere nasihat verdiler ve temas ettiler. Bu temas ettiğimiz kıt'ai askeriye Ertuğrul gurubunun bulunduğu cephe gerisinde ihtiyatı umumdur. Bunu gördükten sonra tamamen İne-

göle nâzır olan mevzii asliyeye vasil olduk. Bu mevzii aslinin ilerisinde İnegölde de askerlerimiz vardır. Düşmanla hali temasta bulunan muhtelif kuvvetler ve kıt'alarımız vardır. İnegöl vadilerinde bulunan gurup ile temas hâsıl olamadı. Mevzii aslı üzerinde bulunan kıtaatla işgal ettik. Orada mevziin tetkikatiyle bir müddet meşgul olduk, bu mevzi de pek iyi intihap edilmiştir ve şayanı istinat bir mevzidir.

Mersin merkezine temas eden harekâtı kısmen gördük. Bunların da vaziyeti mucibi memnuniyettir. Mersin garbinde bulunan kıtaatı askeriyeyi görmekten sarfınazar ettik. Çünkü aynı kıtaatın eczasından idi. Çünkü gördüğümüz cüzütlarla diğerler hakkında bir fikir edinmiştik. Vakit dar olduğundan yola gelip bizimle mülâki olması için emir verildi. Diğer tarafın sağ cenahı ve sol cenahtaki kıtaatı görmek için geri dönmek icap etti. Arabaları terkettik ve o gün arkadaşlar ikinci defa olarak sağ cenaha vasil olduk. Sağ cenahta kezalet gayet muntazam ve fevkalâde şayanı ehemmiyet bir kıta askeriye teftiş ettim. Bu teftişimiz de bizi fevkalâde memnun etti. Onu müteakip ki Pazarcığa avdet ettik ve Pazarcıktan sonra da tekrar Karaköy istasyonundan tren alarak Ertuğrula gittik. Efendim bu gurup mühim olarak iki istikameti ihtiva ediyor, biri Bursa İnegöl, Eskişehir; diğeri Bursa ve Bilecik üzerindedir. En mühim istikamet İnegöldür ve bunun üzerindeki heyet de kabiliyet itibariyle şayanı emniyet bir kıta olmaktadır. Yine aynı istikameti icabında muhafaza etmek veyahut aynı mevkii tehdit eden Yenişehir üzerinde de Kâzım kuvvetleri bulunmaktadır ki bunun heyeti umumiyesi itibariyle ve düşman şarka hareketinde bu iki ufak, fakat ehemmiyetli cephelerimizden bir veya diğer parçasına çarpar ve iki grup düşman üzerine müessir olur, ki bu grubun sağ cenahı Kâzım Bey kıt'asıdır. Bu kıtaattan Adapazar havalisinde bulunan ve bunun daha ilerisinde ayrıca kıtaat mevcuttur. Kâzım kıtaatında olduğu gibi Arif kıtaatının da tezyidi ve daha gerilerde kıtaat teşkil ve tensikiyle işgal edilmektedir. Buradan Eskişehir'e avdet ettik. Eskişehirde bir kaç saat ordu kumandanı ile müzakeratta bulunduk ve bu meşhuratımız üzerine derhal tashih ve tamir ve ikmalî lâzım gelen mahallinde icap eden emirleri icap edenlere vermekte idi. Onu müteakip Karahisar üzerinden Uşaka hareket olundu. Karahisardan gece geçtik durmadık. Bu istikamette tesadûf ettiğimiz, temas ettiğimiz ilk kıt'a bu idi. Topçudan, miteralyozdan ve piyadeden ibaret olan bu kıt'anın manzarası ne vaziyetleri itibariyle ve ne de kendilerinden talep ettiğimiz vazifenin ifasında bir kabiliyet

gösterememişlerdir. Herhalde memnun olmadık ve ademi memnuniyetimizi hazır bulunan kumandanların kâffesine izhara lüzum gördük ve derhal bu kıt'aların ıslahı için evamiri lâzime verildi. Seyahatimize devam ettik efendim. Uşakta gerek mahallince teşekkül etmiş gönüllü kıtaat ve gerek nizamiye kıtaatı ve gerek halk tarafından büyük bir tehalükle teşkil olunan kuvvetlerden evvelâ askerleri basit bir teftişten geçirdikten sonra arkadaşlarımız halk ile temas edip onlara icrayı vesaya ettiler. Biz de kıtaatı askeriyeyi daha fazla bir dikkatle teftişe devam ettik. Bu kuvvetlerden bir kısmı herhalde henüz vazifelerini hüsnü ifa edebilecek halde bulunmuyorlardı, kendilerine ihtaratı lâzime bulunduk. Bundan sonra yine garbe yürüdük, devam ettik. İkinci bir kıt'ai askeriyeye tesadüf ettik. Bu da mühimce bir kıt'ai askeriye idi. Bu kuvvetten de memnun olmadık. Bunun da tarzı tebbüsü ve hareketi bize emniyet bahş olmuyordu. Bundan sonra asıl düşman karşısında bulunan mevzii asliye gittik. Orada bulunan kuvvetleri teftiş ettik. Mevzii asli dediğimiz yer otuz kilometre kadar uzak olan yerdir. Mevzii asli ile düşman arasında ileri sürülmüş bir kıt'a vardı. Buna temas etmekle iş tugal ettik. Mevzii aslideki kuvvetler iyi ilbas edilmiş bir halde değildi. Fakat kabiliyet, emniyet, kuvvet itibariyle heyeti umumiymizi memnun etmiştir. Bize kat'i bir emniyet geldi. Bütün pejmurde elbiselerine rağmen vazaifi askeriyeyi ifa ve icra edecek bir hal dedir ve böyle bir şartı da esas olarak kabul etmeye mecbur olduk. Bu gördüğümüz kıtaatı askeriye'nin kâffesi bir kumandaya merbut idiler. Dikkat buyruldu ise saydım. Karahisara geçtik. Burada bir kuvvet, Uşakta bir kuvvet, ondan sonra diğer bir kuvvet. Bu tertibatı beğenmedik. Tercih ettik ki bilûmum kuvvetler bir arada bulunsun. İstikametler üzerinde tarassut kuvvetleri bulunsun, dünyanın bir köşesinden diğer bir köşesine kadar işgal etmek imkânı yoktur. Eğer böyle muayyen bir hat üzerinde düşmanın vüruduna intizar olunursa düşman ya esir veya mağlup olur. Onun için oradaki kumandanlara tavsiye ettiğimiz, emrettiğimiz bütün kuvvetleri bir araya toplayıp düşmanın vücudu tahakkuk ederse düşmanı geriden beklemeyip takip etsinler ve taarruz ederek düşmanı kendileriyle muharebeye mecbur etsinler. Fakat bizim noktai nazarımızı hüsnü telâkki etmek ve onları tatbik ettirmek için orada muhababada bulduğumuz kumandan bize emniyet bahşolamadı. Derhal mahallinde bu kumandanı tebdil etmeye mecbur olduk ve tebdil ettik. O esnada yakın bulunan ve kendisine emniyet caiz olan ve kabiliyeti fikriye ve as-

keriyesi malûm bir zatı hemen kumandan tayin ettik ve hemen en ileri hatta göndererek bu prensip dahilinde ifayı vazifeye davet ettik. Bundan sonra efendim Afyon Karahisarına döndük. Orada da yeni teşekkül etmekte bulunan birtakım kıtaatı teftiş ettik. Burada tabii onları söylemiyorum. Halk tarafından fevkalâde istikbal edildik. Tezahüratta bulundular. Cidden Büyük Millet Meclisine karşı hürmetkâr bulundular. Büyük Millet Meclisinin mesaisi ki muhafazai istiklâlden başka bir şey değildi buna karşı yapılan tezahürat cidden pek parlaktı.

Bundan sonra cenuba seyahat ettik. Yalnız Afyon Karahisarında diğer hususat ile de iş tugal edildi. Meselâ Uşak, Nazilli, Afyon Karahisarı, Konya, müdafaai hukuk cemiyetleri âzasından bir kongre yapıldı. Bu kongreyi küşat ettik. Levazımatı umumiye reisi, erkânı harbiye umumiye reisi ve hazır bilmecis âzasından bir kısmı icrayı müzakerat ettiler. Bu kongrede tavsiye ettiğimiz ve binnetice talep ettiğimiz hukuk şu idi : Müdafaai Hukuk Heyeti merkezileri son heyeti vekile karariyle rüesayı memurini mülkiyenin tahtı riyasetinde ve tahtı emrinde bulunacaklar ve ifayı vazife edeceklerdir. Vazifeleri de müdafaai memleket hususunda mes'ul kumandanların kendilerine rica edeceği hususatı teshil etmek ve bu esasta kendilerinin de kanaatleri tahsil edilmek suretiyle kabul edildi. Efendim heyeti umumiyesinden de kumandanla temasa gelmek için biz esaslar üzerinde anlaştıktan ve kendilerine kabul ettirildikten sonra kendilerini terkettik.

Karahisardan sonraki seyahatimize devamdan evvel seyahatimiz esnasında tesadüf ettiğimiz kıtaat hakkındaki efkârımızı arzedeceğim. Nihayete doğru uğradığımız hattı müdafaadan bahsedeceğim. Burası Kütahyadır efendim, Kütahya ve havalisi demin arzeylediğim Ertuğrul gurubuyla ki bu vasi bir mıntakadır ve ayrıca bir mıntakadır ve burada da ayrıca kuvvetler vardır.

Bizim temas ettiğimiz kuvvetler Kütahyada seyahatimiz esnasında ve on gün zarfında teşekkül etmiş bir kıt'ai askeriye idi. Bütün bir alay piyade idi. Üç taburlu bin yedi yüz neferdi. Bir alay esasını vücade getirmek için teşekkül etmiş bir bölük süvarisi vardır. Bu kuvvetin hemen kısmı küllisi tamamen ilbas edilmiş ve teşhiz edilmiştir. Efendim bütün bu kuvveti vücade getiren Kütahya ahalisidir. On gün zarfında bu suretle teşekkül etmiş ve bizim vardığımız zaman cephede bulunmalarına lüzum görülmüş derhal gece bir kısmı ileriye hareket ettirilmiş idi. Bu

suretle teşekkül etmiş olan kıtayı dikkatli bir surette teftiş ettik. Bu on günlük kıtai askeriye vücu-
de getiren insanlar ötedenberi hiç silâhını terketme-
miş ve vazifeden firar etmemiş kabiliyeti askeriye ve
inzibatiyeyi haiz kimselerdi. Hatta en muntazam ve
muallem bir kıtai askeriye yapılmaması lâzım gelen
vazifeyi bilâ tereddüt yapmışlardır. Bundan bütün
milletimizin âdeta tabiaten muallem asker olduğu an-
laşılmıştır.

Kütahyanın ilerisinde ve arzettiğim iki gurup ara-
sında Timurcu da mesmuu âliniz olmuştur. Ethem
Bev gayet mühim bir muvaffakiyet ihraz etti. Düş-
manın pek büyük bir kuvvetini zedeleyerek perişan
etmişti. Düşman cephesini mühim kuvvetlerle takvi-
ye etmeye mecbur oldu.

Binnetice daha emniyetli bir hale koydu. Bu cep-
heye ait kuvvetlerden daha iki kısım kalmıştır. O iki-
si de Denizli cihetinde kalmış, birisi Çinede Muğla
şimalinde bulunan kuvvetlerdir. Denizliye kadar git-
mek münasip olmadı. Çünkü arada şimendifer inkıtar
vardı, çok zaman sarfını istilzam edecek. Denizli ve
havalisinde istihlal ettiğimiz malûmat bize bir fikir
vermiştir. Zaten o kuvvetler hakkında ayrıca tedabir
de düşündük ve emretmiş bulunduk. Onun için ora-
ya gitmedik. Bu Çinede bulunan kuvvetlere gelince;
o pek uzaktır. Oraya kadar prensiplerimizi isal et-
mek için o kuvvetlere kumanda eden insanlar bizimle
mülâki olmak üzere adamlar göndermişlerdi. Lâzım
gelen evamiri verdik.

Bu izahatımla doğrudan doğruya Garp cephesi
denilen cephe aksamını arz etmiş oldum efendim.
Şimdi Heyeti Âliniz Garp cephesi ve Garp cephesi
kumandanlığı denildiği zaman bir fikir elde etmiş
bulunacaktır. Kuvvetleri nazarı dikkate alarak aşağı
yukarı muhakeme ve mukayese yapılabilir. İşte bu
muhakematı yaptığınız zaman kanaat edilecektir ki
bugün Bursada karşı karşıya bulunan ve Alaşehirde
karşı karşıya bulunan kuvvetler arasında bugün için
az çok muvazenet vardır ve bazı yerlerde bizim tefev-
vükumuz dahi vardır. Fakat bu bapta daha kat'i ve
daha uzaklara şamil söz söylemek istemiyorum.

Bundan sonra Konyaya gitik, Konyaya giderken
Akşehirde, Ilgında depo teşkil etmekte bulunan kı-
taatı askeriye gördük ve teftiş ettik. Bu kıtaatı as-
keriyenin vücu gelmesinde ve ilbasında ahali kuv-
vetinin fevkalâde hizmeti olmuştur. Konyada mühim
kuvvet yoktur. Onun için orada askerlikle işgal et-
medik. Konya ahali bizi pek büyük bir hararet ve
samimiyetle ve büyük tezahüratla istikbal etti. Hü-

kûmet dairesine gittik ve ertesi gün umum ahali ile
görüştük, ondan sonra Cenuba hareket ettik. Artık bu
cepheyi terketmiş bulunuyoruz.

Cenuptaki Adana cephesinde bulunan arkadaşla-
rın karargâhı Pozantıdır. Biz de oraya gittik. Yalnız
orada bulunan muhtelif müdafaai hukuk heyetleri,
ki onları Pozantıya davet eyledik ve orada vazaifi
milliyesi ile işgal eden zevatı davet ettik. Heyeti
umumiyesiyle vaziyeti askeriye ve vaziyeti mülkiye
hakkında müdavelei efkâr ettik. Askeri vaziyet efen-
dim; düşman Adanada, Tarsusta, Mersinde bulun-
yor. Buna karşı şu bizim Adana cephesi ve Tarsus
ve Mersine şamil olmak üzere bir cephemiz vardır.
Mersinden sonra Silifkeye kadar sahili tarassut etmek
üzere diğer bir şerit vardır. Bu arzettiğim üç cephe-
den asıl iki cephe yani Adana ile Mersine karşı olan
cephedeki kuvvetlerimiz halî faaliyetinde bulunuyor, bu
kuvvetlerde de oldukça intizam ve irtibat hâsıl ol-
muştur. Malûmu âliniz bu kuvvetler kendiliğinden,
hüdayi nabit gibi vücu gelmiştir. Tabii bir çok in-
tizamsızlık görülmüştü ve oraya bir fırka kumandanı
gönderileli çok olmuştur. İntizam ve irtibat vardır.
Bizim kuvvetlerimizle düşman kuvvetlerini mukaye-
se etmek istedik. Maatteessüf düşman kuvvetleri hak-
kında kat'i ve sarîh ve mevsuk malûmat bulunmadı-
ğından bu hususu icabı kadar ihtar ettikten sonra, bu
grupların iki cephedeki grupları hiç olmazsa daha bir
misli tezyit için tavsiyede bulunduk. Bu kuvvetlerin
elinde bulunan silâh vesaireyi orada ahali vermiştir.
Yine ahali yedinde bulunan silâhlardan tezyit etmek
imkânı olduğu tahakkuk etti. Bu veçhile tavsiye et-
tik. Fakat bundan başka olarak Müdafaai Milliye Ve-
kâletinin mühim miktarda bu cepheye tahsis ettiği
silâh ve cephe ile bu iki gruba ihtiyat olmak üzere
kuvvetler teşkili için emirler verildi. Ümit ederiz ki
pek yakında iki grubun gerisinde neticei katiye alma-
ya müsait bir grup bulunacaktır. Diğer taraftan bu-
gün Adana Vilâyetini düşünecek olursak, vilâyetin bu
kısımında maatteessüf idarei mülkiyenin teşekkül et-
mediğini gördük. Valisi, mutasarrıfı, kaymakamı, ad-
liyesi, polisi, jandarması yoktur. Hiçbir şeyi yoktur.
Ben doğrusu ahaliye karşı biraz mahcup oldum. İn-
sanların kanlar dökerek düşmanların elinden istirdat
etmek istedikleri yerler elimizdedir. Bunu idare etmeyi
unutmuşuz. Onun için derhal bir idarei mülkiye tesisi
lâzım geldi. Bunun için vali ve kaymakamlar filân
derhal tayin edilmek lüzumuna kani olduk ve orada
hazır bulunanlardan Büyük Millet Meclisi Âzasından
İsmail Safa Beyi (vekâleten vali tayin ettim. İcra He-
yeti kanaliyle heyeti celilenize arz olunup kati karar

alınıncaya kadar vekâleten tayin ettim ve) (1) kendisinin işe başlamasını emrettim ve derhal Adanadan, şuradan buradan hükûmet teşkilâtı vücade getirmesine dair emir verdim ve şimdilik Pozantıyı Adanaya merkez olmak üzere tesise lüzum gördüm. Mersin livası vücade geidi. Bunun böyle liva halinde hikmeti vücadu kalmıyor. Karaisalı kazası diye halk kendi kendine idare etmeye başlamıştır. Mersin ve Tarsus kazalarını doğrudan doğruya merkezi vilâyetle irtibatlandırdık ve oralarda vekâleten ifayı vazife etmekte olan zevatı vekil olmak üzere tayin etik ve Hükûmet için tedabiri lâzime aldık ve onlarda derhal ifayı vazifeye başladılar. Orada en çok şikâyet ettikleri hal şimendifer civarında bulunan ahalinin korkması, ürkmesi, binnetice hasat ile meşgul olamamasıdır. Kısmen şimale doğru sureti umumiyede muhacerete rıza göstermemekte (kararlı oldukları meşhudumuz olduğundan) (2) düşmanı tazyik etmek tarafını düşündük ve o suretle tenbih ettik. Ondan sonra Mersin, Tarsusta bulunan Müdafaai Milliye heyetleri vardır. Onları da, malûmunuz olan karara tevfikarı, oradaki kaymakamların tahtı riyasetine verdik ve bu heyetlerden ikişer murahhas Pozantıya davet eyledik ve asıl Adana Heyeti idaresi, Heyeti Hükûmeti işte bunlar olacaklardı ve üç zatın ki ikisi orada idi. Orada kalıp valiye muavenet etmesini Meclisi Âlinizden istirham etmiştim. Tasvip buyurulmuş ona da teşekkür ederim. Bundan sonra efendim, geriye döndük bütün hat boyunca oradan geçmekte olduğumuzu işiten halk gece gündüz toplanarak yanımıza geldiler, görüşüldü. Sonra Eskişehire geldik ve heyeti umumiyesi hakkında Garp cephesi kumandanıyla da yine müdavelei efkâr edildi. İcap eden tedabir de tespit edildi. Gördüğümüz kuvvetler alınan tedabir ile yakın bir zamanda daha ziyade tezyit edilecektir. Konyada ciheti askeriye ait bazı şedit tedabir almak lâzım geldi ki o tedabir alınmıştır.

Efendim bütün seyahatimiz hakkında hulâsatan arzedebileceğim budur efendim. Fakat bir çok tafsilât vardır, gerek askerle temastan gerek halk ile mülâkattan hâsıl olan tahassüsât vardır ki bunları da tespit edersiniz. Diğer arkadaşlarımız daha iyi bir surette tasvir ederler. Bazı hususata dair caiz olan, mümkün olan noktaları Heyeti Âliyelerine bildirirler efendim.

BİR MEBUS B. — ... Denilince İzmit körfezin-den Yunanlıların çıkması melhuz olan bir kuvvetin olduğu anlaşılıyor. Aynı zamanda Kandıra civarından İngilizlerin Yunanlılarla beraber çıktığını haber aldık.

Bu havaliye büyük miktarda asker gönderilmiş olduğunu Adapazarlılar beyan ediyorlar.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim bendeniz Garp cephesinin kuvvetleri hakkında tafsilât ve malûmat verdim ve bu madde hakkında bizim tetkikat ve teftişe başladığımız noktanın sağ cenahında kalmak münasebetiyle Adapazarındaki kuvvetlerden bahsettim. Yalnız Adapazarındaki kuvvet değildir. Kandıra, Geyve, Üsküdarındaki kuvvettir. Bütün o şibicezire üzerinde olan kuvvetlerdir. Bu hususta arzu ederseniz bazı tafsilât vereyim.

BİR MEBUS B. — Minettar kalırız.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) (3) — Malûmu âliniz bir fırkanın karargâhı vardır. Neresi tensip edilirse oraya gider. Binaenaleyh kuvvetler yerindedir ve Geyve boğazının şimalindeki tepelerde karargâhını kurmuştur. Efendim, merkez sevk ve idaresinin karargâhı Adapazarında olan kuvvetlerin büyük ve müteferrik teşkilâta maliktir. Bu teşkilâta Adapazarında ve garbinde şibicezire şeklinde Üsküdar kadar devam ediyordu ve bu kuvvetlerin şimdiye kadar ifa ettiği vazife gayet mühimdir. Evvelâ bu kuvvetleri bertaraf edebilmek için İngiliz müfrezeleri bir çok faaliyet yaptı, mümkün olamadı. Ondan sonra Yunanlıları garpte (harekete geçirilen mütearızları) (4) tevkif ederek o havalide kaldılar. İş ehemmiyetsiz tuttular. Evvelâ bir tabur, iki tabur gönderdiler. Sonra bir alay gönderdiler ve binnetice düşman, Yunanlılar iki fırkasını buraya göndermeye mecbur oldu ve o fırkanın kuvvetleri büyük bir rol, büyük bir vazife ifa etmiş oldu. Ancak düşman bu kadar kuvvet tahsis ettikten sonra Üsküdardan ve muhtelif noktalardan başlayarak bir defa Kandıraya kadar gelmişti ve mağlup olmuştu. Ondan sonra fazla kuvvet getirdi, binnetice Kandıraya düşmanın hâkim olduğu anlaşılıyordu. Kandıraya hâkim olduğuna dair son bir rapor vardır. Çekildiğine dair de malûmat vardır. Biz kabul ediyoruz ki şibicezire üstünde Adapazarı ve havalisine çekilmiştir. Son vaziyet bundan ibarettir. Adapazarı şarkında eskiden isyan etmiş olanlardan bazıları yine ufak tefek hareket göstermişlerse de bu münasebetsizlikleri de (derhal izale ettik.) (5)

Efendim; başka bir malûmat emreder misiniz? (Çok teşekkür ederiz sadaları)

FEVZİ PAŞA (Kozan) — Reis Paşa Hazretleri seyahatın heyeti umumiyesi hakkında beyanı malûmat

(1, 2, 3, 4, 5) Parantez içindeki kelimeler tarafından eklendi. M. Ünver

ettiler. Bendeniz yalnız vekâleti aciziye ait hususâtı arzedeceğim. O da ilbas, iâşe, teşhizden ibarettir.

İlbas meselesi memleketimizin büyük fabrikaları, müessesâtı maatteessüf İstanbulda bulunduğu için Anadolu'da elde ne kalmış ise bunların her birisine müracaat ederek parça parça eşya tedarikine teşebbüs ettik. Bu hususta gerek Ankarada, gerek Uşakta, Konyada, Kayseride ve bazı mevakide bulunan mensucat fabrikalarından ve ayakkabı yapacak san'atkârlardan istifade ettik. Mamafih bir orduyu lâiyikli ilbas edecek miktarda melbusat tedariki mümkün olmadığı için muavenete müracaat ettik. Maatteşekkür mebzul ianatta bulundular ve bu cümleden olarak gezdiğimiz cephelerde bulunan askerin hemen bir kısmı mühimmini ahalinin ianesiyle giydirilmiş bulduk. Esasen cephe'deki asker iki kısımdan ibaret bulunuyordu. Birisi muharebeye girmemiş kıtaattı. Bunların melbusatı muntazam bir halde bulunuyordu. İkinci kısım muharebeye girmiş, oldukça örselenmiş sınıf idi. Bunlar takviye oldukları için melbusatı noksan bulunuyordu. Giydirilmek üzere cepheye gönderdik ve bir kısmını da peyderpey celbediyoruz. Az zamanda gerek askerin mahallerinde ve gerek müdafaai hukuk cemiyetlerince ahali tarafından, gerekse bizim buradan göndereceğimiz melbusatla giydirilmesi muhtemeldir.

Ayakkabına gelince; yaz devam ettiği müddetçe çarık ve yemeni giymesini yazdım ve ekseriya bütün efrat ayaklarında yemeni ve çarık vardır. Kış için ayakkabı ihzar ettiriyoruz ve hariçten de bir miktar ayakkabı celbettik. Ümit ederim ki kışın vüruduna kadar mevcut efradımıza ayakkabı tevzi edeceğiz.

Yağmurluk efradımızda maatteessüf hemen hiç yok gibidir. Yalnız Ertuğrul grubunda pek noksan bulunuyor. Bunlar için kazalara tevziat yaptık. Her kaza yüz kaput ihzarını vadettiler ve taraf taraf bunları yetiştiriyorlar ve en yakın kıtaata tevzi ediyorlar. Bu suretle kışın hulûliyle beraber kaputların ikmali de memulü kavidir.

İâşe meselesine gelince : Malûmu âlileridir ki garp cephesinde kıtaatın yakın vakite kadar iâşesi müdafaai hukuk heyetlerine mevdu idi. Gerek kuvvayı milliyeye ve gerek kuvvayı muntazama ahalider, toplanan ianat vasıtasıyla besleniyordu. Vekâletin teşekkülünden itibaren havalât itası ve havalâtın kabili taksim olan aksamı ile kısmen iâşe meselesi askerî idarelerine geçmiş oluyordu. Fakat bu son teftişimizde gördük ki; henüz bütün kıtaatı iâşe edecek derecede elimizde müdahhar erzak olmadığı gibi elimizde para-

mız da yoktur. Yeni varidat tedarikiyle kifayet edecek para buluncaya kadar yine askerimizden bir kısmı müdafaai hukuk heyetlerince iâşe edilmek mecburiyeti hâsıl olmuştur. Ancak ekmek meselesi evvelce asardan müdahhar bulunan ambarlardaki zeha-irle idare olunuyor ve olunacaktır. Yalnız dolaştığımız cephelerde efradın iâşesi noksan bulunduğu hakkında bazı şikâyetler dermeyeran olunuyordu. Bunu tetkik ettik. Et, kuru sebze, yağ gibi şeylerin noksan verildiği anlaşıldı. Bunları defaten vermek müşkül olduğundan kalori miktarını (3 300) den aşağı düşürmemek üzere ekmeği 900 gramdan bir kolaya iblâğ ettik ve bu suretle elimizde kâfi derecede iâşe edecek miktarda kalori miktarını artırdık ve olveçhile her tarafa tamim ettik. Bazı cihetlerin iâşe meselesinde, erzak meselesinde suiistimallerden şikâyet olundu. Bunlar hakkında tahkikat ve derakap takibata başladım.

Bir kısmı, malûmu âlinizdir ki, ahalinin yedinde bulunan silâhların cem ve celbi ve kısmen şarkta bulunan eslihanın celbi ve elimizde aksamı noksan olanların ikmali hususuna gelince; son vakayı üzerine elimizdeki eslihadan bir kısmı maatteessüf ziyaa uğramış. Fakat bunu derhal ikmal edecek tedabire teşebbüs ettik. Bir kısmı malûmu âlinizdir ki geçen büyük çaplı eslihanın üç misli derecesinde ve çapça daha müessir olmak üzere müteaddit bataryalar ihzar ettik ve bunların bazı aksamını muntazam bir halde arkadaşlarımızla Eskişehirde gördük ve önümüzden resmi geçit yaptılar. Bu hususta (alınan tertip neticesi noksanları) (1) kafieler o kadar zamanda yetiştirmiş ki ve belki (kısa zamanda düşmana) (2) galip gelecek bir topçumuz vücuda gelecektir.

Miteralyoza gelince; bu şarktan gelenleri Adana cephesine tahsis ettik. Adana cephesinde teşekkül eden kuvvetimiz gayet müessir bir topçuya malik bulunuyor. Şimdi az zamanda Fransız topçularına galebe ve rekabet temin edilecektir. Bazı depboyarımızdan bir kısmını yollarda görmüşlerdir. Gerek garp cephesinde ve gerek diğerlerinde cephanesözü işitilmemiştir. Biz de cephanesözü istiyoruz diye bir telgraf gelmiş ise derakap onlara cephanesözü yetiştirilmiştir. Muntazam bir halde şarktan garbe doğru yollarda bulunuyor ve Fransızların Adanada peyderpey büyüyen kuvvetlerini zannettikleri sırada karşılıklarına daha müessir silâhlarla çıkacağız.

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

Askerin iâşe ve ilbası ve teçhizat hususundaki noksanlarının ahalinin himmeti vatanperveranesiyle az zamanda ikmal olunacağına emniyet berkemaldir. Cephaneler İtalyadan veyahut Avrupadan geliyor. Bu da tanzim olunan ordumuz ve bilhassa topçu ve saire kuvvetlerimizin tekâsüfünü görerek bunun mutlaka Avrupadan ve İtalyadan geldiğine kani olmuştur. Antalyaya bir filo göndererek bahane ile istikşa-

fatta bulunuyorlar. Zannediyorlar ki elimizde bulunan esliha ve cephane noksanından bilâhare vasıtasız kalacağız. Efendiler esliha ve cephane noksanından dolayı bu memleket hiçbir vakit arzı teslimiyet etmeyecektir.

REİS — Bazı rüfeka celsenin aleni olmasını arzu ediyorlar. (*Hay hay sesleri*)

Kapanış Saati : 5.50

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

18 Eylül 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	126	2. — Mebus seçildikleri halde Meclise ilti-	
2. — BEYANAT		hak etmeyen bazı mebusların mebusluktan düşü-	
1. — Konya isyanına dair Dahiliye Vekâleti		riilmeleri, mazeret beyan edenlerin vaziyetleri-	
Vekili Adnan Beyin beyanâtı.	126:127	nin terki ile Riyasete intikal eden seçim maz-	
3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	127	batalarının şubelere havalesi.	127:130
1. — Mebusan tahsisat ve harcırahlarına			
dair Divanı Riyaset teklifinin aynen kabul			
olunduğu hakkında Riyaset tebliği.	127		

Cilt : 4

67 nci in'ikat - 2 nci celse

18 Eylül 1336 Cumartesi

İkinci Celse

Açılma Saati : 2.40 (Badezzeval)

REİS : İkinci Reisvekili Vehbi Efendi Hazretleri

KÂTİP : Feyyaz Âli B. (Yozgat)

REİS — Celseyi küşat ediyorum :

Zabtı sabık hulâsasını okutuyorum.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Kırkbeşinci İnîkat

9 Ağustos 1336 Pazartesi

İkinci Celse

Celâlettin Arif Beyefendinin riyasetlerinde inîkat ederek; Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin cepheler-

de yaptığı seyahatten edindikleri intibaları istima olunarak celsei aleniyeye geçildi.

Reis

Celâlettin Arif

Kâtip

Kütahya

Haydar

REİS —Zabtı sabık reylerinize arz ediyorum; kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — BEYANAT

1. — *Konya isyanına dair Dahiliye Vekâleti Vekili Adnan Beyin beyanatı.*

REİS — Konya hadiseleri hakkında buyurunuz Adnan Beyefendi.

ADNAN B. (Dahiliye Vekâleti Vekili) (İstanbul) — Muhterem efendiler Konyada bir vak'a, olduğunu Dahiliye Vekili Refet Beyefendi sureti hususiyede bazı arkadaşlara söylemişti. Bilirsiniz Konyada bir çok Konyalılar galeyani hamiyetle cepheye azimet ettikleri bir sırada Konyada bir hareketin vukua geleceğinin hissedildiğini bir telgrafla vali bildirmişti. Tam bu telgrafın gelmesinin akabinde Konyanın bir karışıklığa uğradığını da anlatıyordu. Vali Haydar Beyden bundan sonra malûmât almak mümkün olmadı. Fakat bir müddet sonra Karahisar vasıtasıyla bir haber alındı ki Çumradan gelen kuvvet Delibaşının riyaseti altında Konyaya girmişti. Bu sırada Konya ile muhabere tamamiyle munkati olmamıştı. Vakıa Hükûmet hatları işlemiyordu. Fakat istasyon Karahisarla muhabere ediyordu. Bu suretle uğraşarak Konyadan malûmat alınıyordu. Çünkü istasyonla şehir arasında pek büyük muvarede olmuştur. Yalnız silâh sesleri işitiliyordu. Vali Bey Alâattin tepesinde usata karşı tedabir ittihaz ediyordu. Bunları arzetmekten maksadım vukuatın bidayette nasıl cereyan etti-

ğine dair malûmat yoktu. Heyeti âliyci lâyıkı veçhile tenvir içindir. Hükûmet tedabiri lâzime aldı. Dahiliye Vekili Refet Bey bir kısım kuvvetler alarak Konya istikametine hareket etti. Aldığımız telgrafta diyordu ki, Vali Haydar Bey mebusandan iki zatla beraber Pınarbaşına geldiler. Orada ilk yetişen müfrezeye kumandanı ile görüşmüşlerdir. Fakat ne görüşmüş, ne konuşmuş olduğuna dair tafsîlât alınamamıştır. Bundan sonra Refet Beyefendi Pınarbaşına hareketle evvelsi gün saat dokuzda Konyaya girmişlerdir. Sonra kendilerinden Şükrü Bey müsademe ile mi yahut ne suretle olduğu malûm değil gaybubet etmiştir, şehit olmuştur.

Konyada tedibata devam ediyorlardı. Akşam üstü kendilerinden aldığımız telgrafta asayiş berkemeldir, hiçbir şey yoktur deniliyordu. Bu defa yine Karahisardan alınan telgrafta Vali Beyin asayişini temin ile meşgul olduğu ve Refet Beyin de Çumraya hareket ettiği söyleniyordu. Tam bu Konya vakasında ilginç Çekel denilen köyde firarilerin vesair usatın içtimain dağıldığı söyleniyor. Yalnız bu sırada tekrar haber aldım. O da Karaman ile Konya üzerinde iki istasyonun usat tarafından işgal olduğunu söylüyor. Karamana karşı kuvvetler sevki lâzım geldi. Ora-

ya en yakın olan taraftan mühim kuvvetler sevk edilmişti. Fakat kuvvetler Karamana vasil olduktan sonra Karaman ile muhabere munkati oldu. Ereğli vasıtasıyla muhabere ediyoruz. Ereğlide hiçbir şey yoktur ve orada hiçbir hâdisa olmamıştır. Yalnız Ereğlinin Cenup tarafında Ayrancı denilen mevkiye usatın toplandığını Ereğli haber aldığı için orada azıcık heyecan olmuştur. Bu heyecana da mahal olmadığını bildirmek, oralara daha ziyade takviyet vermek için o civara yakın olan mevakii askeriye emir vermek üzere Erkânı Harbiyeye yazdık. Bu sıralarda Koçhisardan bir telgraf alındı. Sevk edilen asker yolda firar edenlere tesadüf etmiş ve onlara şu suretle beyanatta bulunmuş. Konyayı Yunanlılar aldı. Nereye gidiyorsunuz? Bunun üzerine asker dağılmış askeri götüren süvari Koçhisara dönmüş meseleyi anlatmıştır. Bu sırada orada jandarma arasında heyecan olmuş. Memlekette bir iğtişâs zuhur edeceğini zannetmiştik. Fakat kaymakam Beyin himmetiyle kemali şükranla arzedeceğim hiçbir şey zuhur etmedi. Yalnız bir tesadüf oldu, avarızı havaie dolayısıyla tel bozuldu ertesi gün tel tamir edildi. Yalnız burada jandarmaların bazıları terki silâh etmesi üzerine yerli ahalinin himmet ve gayretiyle jandarma teşkil eyledim dedi.

Mamafih Hükûmet buna karşı lâkayt kalamazdı. Kırşehirden bir müfreze Koçhisara doğru tahrik edildi ve bugün o da oraya vasil olmuştur. Bu mıntaka dahilinden maada garp tarafında, Antalya taraflarında hassasiyet olduğuna dair de haberler almıştık. Fakat bunları tahkik etmek, Seydişehir, Bozkır taraflarında vukuat olduğunu işittik ise de tahkik maalesef kabil olamamıştır. Oraya giden hatların hepsi Konya üzerinden geçiyor ve Konyanın Hükûmet telgraf

hattı açılmamıştır. Şimdiki halde Konya ile gayet güzel muhabere ediyoruz. Birisi istasyon hattıyla, diğeri de orada bulunan telsiz telgrafla muhabere ediyoruz. Fakat bu cihetlerden Antalyadan gelecek malûmat için şimdi telgrafhaneye emir verilmiştir. Oradan gelen malûmatı size arzederim.

Refet Beyefendiden son aldığımız haber de Konyadan Çumraya hareket ettiğini ve dün Çumradan Karaman istikametini takip etmekte olduğunu söylüyor. İlginde bu suretle bir şey yoktur dağılıyorlar dendiği bir sırada Çekel karyesinde bu usat ve firariler toplanmış ve ilginı basmışlardır. Şimdiki halde İlginde usat bulunuyor. Fakat buna karşı da hükûmet tedabiri lâzıma ittihaz etti ve en yakın taraftan, cephenin kuvvetine asla halel gelmemek üzere, mühim miktarda kuvvetler sevk etmiştir. Bugün dahi iyi malûmat tepeşir edeceğimizi ümit ederiz. Şimdiki halde Konya mıntakası bu halde bulunuyor. Yani merkeze tamamen hâkimiz. Yalnız mülhakattan bazıları meselâ Karaman kalıyor. Beyşehir, Seydişehir, Ilgın üzerindedir; bunlarda henüz tahkikat müşkülâtla başlamıştır. Failleri hakkında şiddetli tedibat yapıldığını muhabere ile öğreniyoruz.

MÜFİT EF. (Kırşehir) — Bozkır nasıldır?

ADNAN B. (Devamlı) — Henüz lâyikeyle tafsilat alamadık. Sebebi de muhaberatın ancak istasyon teliyle yapılmasındadır. Kısaca malûmat istiyoruz. Büyük tafsilat geldiği zaman onları da Meclisi Âliye arzederim.

HAMDULLAH SUPHI B. (Antalya) — Şehir dahilinde hiçbir yağma olmuş mu?

ADNAN B. (Devamlı) — Buna dair malûmat yoktur.

3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Mebusan tahsisat ve harcırahlarına dair Divanı Riyaset teklifi. (1)*

(Tahsisat hakkındaki Divanı Riyasetin yedi maddelik teklifi uzun boylu müzakerattan sonra aynen kabul edildi.) (2)

2. — *Mebus seçildikleri halde Meclise iltihak etmeyen bazı mebusların mebusluktan ıskatları, mazeret beyan edenlerin vaziyetlerinin terki ile Riyasete intikal eden seçim mazbatalarının şubelere havalesi.*

(1) Bu madde ile ilgili müzakerat zapta girmemiştir.

(2) Tahsisat hakkındaki Divanı Riyaset teklifi hakkındaki müzakerat zapta geçmemiştir.

REİS — Diyar Ağa (Dersim), Mustafa Ağa (Dersim) haklarında Hasan Hayri Beyin izahatı dinlendi. Mezun addedildiler. Bidayeti intihaptan şimdiye kadar gelmeyen zevat hakkında müzakere cereyan etti. Memet Emin Bey gelmiştir. Fevzi Bey, Esat Efendi müstafi addedilmişlerdir. Hacı Mustafa Kâmil Efendi müstafi addedilmiştir. Pozan Bey (Urfa) yirmi beş eylülde hareket ettiğine dair telgraf varmış, müstafi addolunmuştur.

NAFİZ B. (Canik) — Ayrı ayrı, sen, mebusluğu mu, memuriyeti mi kabul edersin diye sormalıdır. Nisabı ekseriyet kanunu mebuslukla memuriyetin içtımını menetmiştir.

İBRAHİM B. (Karasi) — Hakkında Basri Bey tarafından söz söylendi ve mezun addedildi. Emin Bey

(Van), Tevfik Bey, Hacı Kâmil Efendi, Şeyh Masum Efendi, Veli Bey (Burdur) müstafi addolundu.

NAFİZ B. (Canik) — Nisabı müzakerat kanununun hâlâ hükmü infaz edilmemektedir. Otuz üç gün zarfında bunun ahkâmının icra olunmaması bu hususta intizam olmadığı anlaşılıyor. Arkadaşlara bu hususun tebliği memuriyeti kabul edenlerin memuriyete inmeyenlerin vazifelerine davet edilmeleri iktiza eder. Acaba onların veçhi imtiyazları nedir? Bunlar hakkında vekâletler ve Meclisi Âlinin tebligatta bulunmasını teklif eylerim.

M. ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) — Efendim, Divanı Riyasetin bu hususta bir kararı vardır. Harcırah bin lira birden veriyor. Biz Meclis açıldığı günden itibaren hiçbir gün kaybetmemek şartıyla böyle nimetlere mazhar olmadık ve Meclisi Âlide kabul edilen kanun ahkâmına kimler ittılâ hâsıl etmiş ise onlar nezdinde ve dolayısıyla umumen mevkiiimizi hayşiyetimizi o kadar kesrediyor. Sâniyen; görüyoruz ki, bazı arkadaşlar mebus olduğu halde memuriyetleri bâkidir. Para işlerimizde de, bir intizam yoktur. İdarede bir usul, bir kaide, bir intizam olmadığı için hesabâtı tetkik ve teftiş edilemiyor. Elâziz Mebusu Tahsin B. Elâzizde Defterdar iken mebus intihap edilmiş, mebusluktan istifa etmiş, buraya muhassasâtı za'tiye müdüriyetine gelmiş. Demek ki bazı arkadaşlarımız böyle fevkalâde nimetlere mazhar oluyor. Bendeniz bildiklerimi söylüyorum. Burada bir hafta kadar ifayı vazife ettikten sonra çekilmiş. Bu gibi meseail artık aramızda kat'i olarak halletmeliyiz. Arkadaşlardan üç, beş kişi muamelâtı teftiş etsin. Bendeniz bu meselenin katiyen bu sureti tesviyeye raptı için bir takrir verdim.

HASAN FEHİMİ B. (Gümüşhane) — Evvelâ ben Hamdi Beye (1) cevap vereceğim. Bendeniz arzetmiştim ki idare memurları idare işlerinde her şeyi bitirmek ve kat'i neticeye iktiran ettirmek ve kirli çamaşırları ortadan kaldırmak lâzımdır. Bunun için istizana ve karar istihsaline hacet yoktur. Umuru hesabiyede Divan sahibi salâhiyettir. Divanı Riyaseten şu veya bu zata para veriliyorsa; encümeni mahsus teşkili nizamname iktizasındandır. Hamdi Bey ne kadar biliyorsa ben de o kadar biliyorum. Meclise ait bütün hesabâtı tetkik edecek bir encümeni mahsus teşkil edilmesi nizamname iktizasındandır.

Müsaade buyurulursa yalnız şunu arz edeyim. Şu veya bu zevata şu veya bu verilsin yolunda münakaşaya lüzum yoktur. Heyeti hesabiyeye vardır. Arzu ederseniz müddeti mütemmimesi hıfzında bakar, arzu ederseniz daha evvel bakar.

REİS — Efendim Mersin âzasından Emir Bey namında bir zat istifa ediyor. Nazarı dikkatinizi celderim. Mersin intihabı meselesidir. Emin Bey namında bir zat istifa ediyor. Yerine Hüseyin Hüsnü Bey namında birisi intihap ediliyor. Mersinde bida-yette beş zat intihap edilmiştir. Cephede kumandan (olduğu sonradan anlaşılan Hüseyin Hüsnü Bey hakkında) (2) riyasete müteaddit telgraflar yazılıyor. Emin Beyin yerine Hüseyin Hüsnü Bey intihap edilmiştir diye cepheden telgraf alıyoruz. Mersin Fransızların işgali altındadır. Silifkeden idare ediliyor. Mersin Heyeti idaresi kısmen Silifkeye çekilmiş bulunuyor.

Mazbata talep ediliyor. Günler geçiyor. Nihayet Silifkeden bir telgraf alınıyor. «Bu telgraf selefim Esat Bey zamanında yazılmıştır. Binaenaleyh intihabatın şekil ve mahiyetinden haberim yoktur.» deniyor. Ahiren meseleyi bütün tafsilâtıyla Adana Vali Vekiline Makamı Riyaset yazıyor. On beş eylül, yani kanunun neşrinden on gün sonraki tarih ile bir mazbata geliyor. Mazbata şudur : Emin Efendiden münhal kalan Mersin Livası mebusluğuna Yusuf Ziya Bey intihap edilmiştir diye Mersin Kaymakamı yazıyor. Yusuf Ziya Bey Meclisi Âlinize geliyor.

Şu vaziyet karşısında celsei aleniyede müzakeresini muvafık görmedim. Evrak dosyası bundan ibarettir. Hulâsa şudur : Hüseyin Hüsnü Bey cephe kumandanı sıfatını takınan bir zat, ki Konyada mahpus idi. Arzu ederseniz tekmil evrakı kâtip beyley okusunlar. Arzu ederseniz şubeye tevdi ederseniz celsei aleniyede müzakere edilir. (Gürültüler), (Bu kimdir sesleri) Bilmiyoruz. Cepheden geri alınmış ve âf-fedilmiş bir şahıstır. Asıl mektubu yazan Silifke Mu-tasarıfı Esat Rauf Bey ki Emin Beyin yerine falan zat intihap edilmiştir diyor. Bir şubeye mi havale edelim yoksa...

BİR MEBUS B. — Efendim Mersin Mebuslarından Hüseyin Hüsnü Bey var. İzahat versin.

HÜSEYİN HÜSNÜ B. (Mersin) — Efendim bendeniz Konyada bulunuyordum. Konyada kuvayi milliyeye gelmiş muharebe devam ediyordu. Bir karar ile oraya bir takım müfrezeler gönderildi, muhasara edildi. Bir takım işler yapıldı.

(1) Hamdi Beyin konuşması Dahiliye Vekili Adnan Beyden evvel olması gerekir. Fakat zaptın baş tarafı yoktur.

(2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

İntihap meselesi zuhur ettiği zaman gelenlerden bir kaç telgraf, mektup aldım. Mersin üzerine bazı teşkilâtla adam göndermek lâzım geldi. Bendeniz Konyada vazifem mühim olduğu için bulunuyordum. Mersin namına başkasını intihap etmekten ise falan zat, ki Mersin cephesi kumandanlarındandır. İcap ederse tayin ederiz demişler. Bazı zevattan telgraf- lar vardır. İcap ederse gösteririm. Konyada Vali Hay- dar Bey bendenizi çağırdı. Bendeniz dedim ki, bende- nizi Mersin namına intihap etmekten ise falan ve fa- lan zat vardır, arzu ederlerse onları intihap etsinler dedim. Mutasarrıflıktan bendenizi aramışlar, bulama- yıncı Emin Beyi intihap etmişler. Onun istifasından sonra bendeniz intihap edilmişim. Dört zat nasıl in- tihap edilmiş ise bizimki de öyledir. Mutasarrıf da buraya resmen yazmıştır, şu zat intihap edildi diye bir telgraf alıyoruz. Şimdiye kadar gelmemenizin esbabı nedir, derhal iltihak ediniz diyor. Bendeniz o telgraf üzerine bir ağustosta buraya iltihak ediyorum. Bura- da o telgraflar vesaire dosyasından kaybolmuş, ne için kaybolduğunu bilmiyorum. Çünkü bazı tahkikat neticesinde bazı arkadaşlar için aynı suretle mazbata- lar gönderilmiştir. Yeni mutasarrıf mazbatanın ne ol- duğunu bilmiyor. Cereyan etmekte olan muamele ne- ticelenmeden tabii biz buraya gelip iltihak etmedik. Şimdi mazbata meselesini ben ne bilirim, ne de anla- rım. Riyaset onu halleder.

HASAN FEHMİ B. (Gümüşhane) — Efendim vaziyeti izah ettim. Hüsnü Beyin dedikleri doğrudur. Yalnız en lâzım olacak olan mazbata bulunmuyor. Bendeniz bu vaziyeti gördükten sonra Heyeti Celileniz namına ifayı vazife etmeleri için Hüseyin Hüsnü Be- ye de Yusuf Ziya Beye de bir tezkere yazdım. Bu me- sele Meclisi Âlice bir kararı kanuniye raptedilinceye kadar müzakerata devam etmeniz zaruridir yolunda tebligatta bulundum. Zannediyorum ki nizamname mucibince böyledir. Çünkü bir zatın elinde mazbata yok ve ondan sonra gelenin mazbatası var.

OPERATÖR EMİN B. (Bursa) — Efendim ikin- ci gelen zatın mazbata tarihi de 15 eylül 1336 oldu- ğuna göre tabiatıyla sâkıt olmak lâzım gelir. İsterse intihap üç aydan evvel yapılsın. Şimdi suya düşmüş- tür. O buraya giremez. Sonra Hüsnü Bey davet edil- miş buraya celbedilmiş. Onun kabahati nedir? Maz- batayı isteyelim. O geldikten sonra Hüsnü Bey o na- kamın namzedidir.

HAMDİ B. (İzmit) — Efendim bu celseyi aktettik- ten sonra artık bende ... dahiliyesinde gördüğümüz çirkinliği izale etmek istiyorum. Bendeniz bu şekilde

daha garip, daha gayri kanunî yapılan bir şeyden bah- sedeceğim.

REİS — İntihap eylül on beşinden sonra vaki ol- duğundan dolayı kabul edil edilmeyeceğini reye ko- yacağım. Müsaade buyurun. (Gürültüler)

MEHMET VEHBİ B. (Karesi) — Nizamnamei dahili sarihtir efendim. İkinci intihap muhalifi ka- nun olduğundan kabul edilemez.

REİS — Mazbatayı kabul edenler ellerini kaldır- sın... Kabul edilmemiştir. İkinci intihabın hükmü ol- madığı kabul edildi.

REFİK ŞEVKET B. (Saruhan) — İkinci intiha- bın kabul edilmeyeceğini reye koyunuz.

REİS — Hükmü olmadığını reye koydum.

RAGİP B. (Kütahya) — Reis Bey sarahatı kanu- niyeye karşı bu kadar hata olur mu?

Yirmi beş ağustosta intihap yapılmış ise evvelâ şube tetkik etsin. Bu evvelen şubeye gitmeli.

HASAN B. (Gümüşhane) — Yusuf Ziya Beyin getirdiği mazbata 15 eylül tarihlidir. Diğer zat ise mazbatası yok. Müsaade buyurun bu meselenin ben- denizce en muvafıkı, bugün burada bir karara iktiran ettirmek muvafık değilse, son yazdığımız telgrafın ce- vabı gelinceye kadar şubece tetkik edilsin. Bu mese- le kararı kat'îye iktiran edinceye kadar istirahat bu- yursunlar.

FAİK B. (Cebelibereket) — Efendim, bir intihap meselesinden bahsediliyor. İntihap edilenlerden biri- si : Ben intihap edilmişim, beni kabul ediniz diyor. Fakat mazbata ibraz edemiyor. Diğer bir arkadaşımız bir mazbata ile geldi. Ben intihap edildim, ben gel- dim diyor. Bu ikinci mazbata sahibinin Meclise ka- bul edilmesi evvelce davet üzerine gelen arkadaşımı- zın intihap edilmemiş olmasının sübutuna muallaktır. Evvelâ mahallinden tahkik edilir. Arkadaşımız ma- hallinden intihap edilmemiş ise ve mazbatası verilme- miş ise elbette ondan sonra ikinci arkadaşın bu Mec- lise hakkı duhulü olabilir ve ikinci mazbatayı ancak o suretle alabiliriz. Bunun neticesine talikan şimdiye kadar Meclise devam eden arkadaşımız kemafissabık devam eder. Yalnız müzakeratına iştirak edemez. Me- selenin bu şekilde karar altına alınmasını teklif ede- rim.

REİS — Söz Suat Beyindir.

Dr. SUAT B. (Kastamonu) — Efendim, her ne olursa olsun intihabat hakkında son sözü söyletmek... Fakat bidayeten mazbata alelûmum şubeye gider. Şu- bede tetkik edilir, buraya gelir, burada tetkik edilir. Gerçi deniliyor ki buradaki hususiyetten dolayı bu-

nun şubeye gitmesi meselesinin aleniyeti icap eder. Şimdi esasen mebusluk bir haktır. Yusuf Ziya Beyin hakkı bizimkinin aynıdır. Bir fazlası yok, fakat Hüs-nü Bey bilâ mazbatadır deniliyor. Mazbatası nerede kalmıştır. Bunu tetkik hakkı şubenindir. Muhabere tamam değil mi nedir, bunu tetkik etmek lâzımdır. Deniliyor ki intihap muahhardır. Muamelâtı intihabi-ye beş eylül tarihinden evvel başlamıştır. Onun neti-neye raptı on beş eylûlden sonra olmuştur. Bu tarih-ten sonra denilir mi? Mazbatası sonradır. Bu mesele-nin her iki şıkkı dahi tetkike tahammül eder. Şayet alenî olmaması matlup ise beş dakikalık bir celsei ha-fiye aktederiz.

REİS — Şimdi iki rey beyan olundu. Biri şubeye havalesi, hiri burada halledilmesi.

HASAN FEHMÎ B. (Gümüşhane) — Bu zevatın bu mesele halledilinceye kadar, devam etmemesini bendeniz kendi kanaatim olmak üzere arzettim. Diva-nı Riyasetin kararıdır. Çünkü iki ay zarfında ufak bir cevabı muvafakat alabilse idik bu yolda bir tezkere yazmaya ne lüzum görürdük? Mesele buraya geldik-ten sonra Divanın tensibi veçhile bendeniz her iki zata dedim ki; şu mesele bir karara raptedilinceye kadar Meclise iştirak etmeyin.

REİS — Yusuf Ziya Beyin devam etmesi lüzumu-nu kabul edenler lûtfen ellerişi kaldırsın! Kabul edil-miştir. (*Hay hay sesleri*) Mazbata beşinci şubeye ha-vale edilmiştir.

Hitamı Celse : 4.35

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

25 Eylül 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	132	1. — Hilafet mevzuu ve İstanbul Hükûmeti	
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	132	ile noktai nazar üzerinde anlaşmak üzere gelmiş	
		olan heyetler hakkında.	132:139

Cilt : 4

72 nci in'ikat - 2 nci celse

YETMİŞ İKİNCİ İN'İKAT

25 Eylül 1336 Cumartesi

İkinci Celse

Açılma Saati : 2.20 (Z. S.)

REİS : Reisisâni Vehbi Efendi Hazretleri

KÂTİP : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Celsei hafiyeyi açıyorum. Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Altmışyedinci İn'ikat
18 Eylül 1336 Çarşamba
İkinci Celse

Vehbi Efendi Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde in'ikat etti ve mebusan tahsisat ve harcırahları ile alâkalı Divanı Riyaset teklifinin aynen kabul olunduğu tebliğ edildikten sonra Konya isyanına dair Dahiliye Vekâleti Vekili Adnan Beyefendinin izahatının dinlenmesini müteakip mebus seçildikleri halde Meclise iltihak etmeyen bazı mebusların düşürülme-

leri, mazeret beyan edenlerin vaziyetlerinin tetkiki ile Riyasete intikal eden seçim mazbatalarının şubelere havalesi icra kılındı ve celseye nihayet verildi.

Reis
Vehbi

Kâtip
Yozgat
Feyyaz Âli

REİS — Zabtı sabık hulâsası hakkında mütalâa var mı?... Zabtı sabıkı kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Hilâfet mevzuu ve İstanbul Hükûmeti ile noktai nazar üzerinde anlaşmak üzere gelmiş olan heyetler hakkında.*

REİS — Efendim celsemiz hafidir. Bu meselenin hafi celsede müzakere olunmasını natık bir takrir var.

(Takrir okundu)

VEHBİ B. (Karesi) — Efendim, bu takriri takdim etmekteki maksadımız meselenin dördüncü veya beşinci maddeye taallûku olması itibariyle değil, Encümeni Mahsus mazbatasının esnayı müzakeresinde buraca tetkik ve münakaşa edilmesi arzusundan münbaistir. Vakı'a Hamdi Beyefendi Hükûmetin verdiği programın beşinci maddesinde hilâfet meselesi mevzubahs oluyordu. Bu, Encümeni Mahsus mazbatasında zikredilmemiş. Binaenaleyh mesele beşinci maddeye ait bir meseledir deniliyorsa... Bendenizce mesele Hükûmetin verdiği beşinci maddeye ait olmaktan ziyade Encümeni Mahsus mazbatasının herhangi bir yerine ait olursa olsun Meclisçe gerek celsei aleniye ve gerek celsei hafiye müzakere edilmeye değer bir mesele olmadığını arz etmektir. Mesele ma-

lûmu âlileri hilâfet meselesidir. Evvelce Hükûmetin tanzim ettiği programda bunun hakkında sarahat vardı. Hakikaten beşinci maddede idi. Bu maddenin Encümeni Mahsus mazbatasında görülmemesi âzayı muhteremeden bazıları arasında birtakım sözleri mucip oldu. Korktuk ki celsei aleniye müzakeresi esnasında hilâfet meselesi ne oldu diye bir sual vârit olmasın ve harice karşı da bir sui tesir icra etmesin. Binaenaleyh celsei hafiye istemekteki maksadımız bundan ibarettir. Eğer Heyet-i Muhtereme meselenin şimdi müzakeresini arzu ederse, ki şimdi müzakeresinde bir mahzur yoktur, esas hakkındaki noktai nazarımı burada arz ve izah edeceğim. Bir kere bu taayyün etmelidir.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) — Arkadaşlar, Vehbi Bey arkadaşımız gayet derin bir noktaya dokundu. Bendeniz de ayrıca âcizane nazarı dikkatinizi celbederim. Bendenize bir şey sordular. Galiba, dedim. Öyle ise galiba ile olmaz dedi. Düşünemiyorum değil. Bilmem ben kendimce böyle biliyorum. Tam bu dördüncü madde üzerine kafa patlatmakta iken orta yere bir söz çıkıyor. Ya Konya meselesi, ya celsei hafiye meselesi... Bu böyle olmaz arkadaşlar. Bu

kanun küçük görünmekle nazarı dikkate çarpıyor. Bilmem bu piring üzerine fatiha yazmaya benzer. Bu, bu kadar mühimdir. Binaenaleyh hatta bendeniz, bir teklifte daha bulunacağım. (*Usul haricinde sesleri*) Dinlemezseniz uğurlar olsun... Ceyyit olan kafamı neden yorayım. Şimdi mademki dördüncü, beşinci maddeler üzerinde kafalar işlenmiştir. O halde mesele bitmiştir. Badehu hilâfet ve saltanat meselesi için katıyen taraftarım, celse hafiye inikat etsin.

REİS — Hafi celse yapılmasını kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir. Mevzu üzerinde buyurun Basri Bey.

BASRI B. (Karesi) — Efendim, makamı riyasete takdim ettiğimiz bir takirde mazbatanın münasip bir yerine; «Makamı hilâfet, esaretten tahlisinden sonra, vazı meşruunu ahzeder.» tarzından bir madde ilâvesini rica etmiş idik. Bittabi bu ricamız mühim ve mahrem olduğu için celse aleniye müzakeratında mevzubahs olmadı. Efendiler, evvel emirde şunu arz ve temin etmek isterim ki, bendeniz hilâfet ve halife meselesini aynı mesele olarak telâkki edenlerden değilim. Yani mevkii hilâfeti işgal edip de hilâfetin muktaziyatını ifa etmeyen, bilâkis müslümanı müslümana kırdıran bir adamın haşa halifei meşru tanınmasına taraftar değilim. Yani meseleyi şahıslarla değil mahiyeti ve hakikati itibariyle telâkki etmenizi hassaten istirham ederim. Bu husustaki teminatımı başkaca, zannederim, teyide hacet yoktur. Eğer teyide lüzum görülürse şahsan bile delâil arzedeberim. Mesele şahsı hazır veya şahsı gaip meselesi değil, bir hakikat meselesidir. Binaenaleyh maruzatımı bu noktai nazardan tetkik buyurmanızı bilhassa istirham ederim.

Efendiler, malûmu âlileridir ki hilâfet meselesi tarihi islâmda en çok kan dökülmesine saik olan mesailin birincisini teşkil eder. Ta Hazreti Peygamberin vefatından sonra başlayan hilâfet meselesi Hazreti Osmanın şehadetini müteakip bir çok kanlı safhalara girmiş, âlemi islâm üzerinde pek elim, pek vahim netayiş husulüne bais olmuştur. Birtakım fırkaların mezheplerin hilâfet namına tarihte icra ettikleri roller, memlekette ika ettiği tefrikalar hepinizce malûm olduğu için, tarihe ait kısmı bendeniz burada zikretmekten vazgeçiyorum. Esasen tarih sayfelerini tetkike bile hacet yoktur.

Bizim Anadoluda muhik, meşru ve millî bir ihtilâl şeklinde toplanmamızı ve millî bir ittihat şeklinde toplanmamızı çekememeleri, yani bu mevkii benimseyen adamların çevirdikleri entrikalar, nifaku-

cuyâne hareketler neticesidir. Efendiler, hilâfet var mıdır, yok mudur?.. Bendeniz bunu tamikan burada tekrar etmeyi faidesiz addederim. Bazıları vardır, yoktur dediler. Gerek hilâfet, gerek imamet herhangi bir kabul olunursa olunsun, şu muhakkaktır ki, cumhuru islâm için bir baş var ve o baş için bir makam lâzımdır. Hilâfetin en meşruu ve en doğru tabiri malûmu âlileri imamettir. İmamet demek ahkâmı diniyeyi ikame... (*Gürültüler*) Rica ederim, meselenin ehemmiyeti azimesi vardır. Meselenin ehemmiyetiyle mütenasip bir ciddiyetle dinlemenizi rica ederim. Mahiyeti hakikiyesiyle burada izah etmek istiyorum. Korkmayın sizin arzunuza muhalif belki söz söylenmez. Yani nasıl arzu ediyorsanız, hakikat ve mahiyet ne ise ilmi bir surette izaha çalışılacaktır. Ulûmu diniye dersi verilip verilmediğini söylemeye hacet yoktur, zannederim. Ahkâmı diniyeyi ikame, beyzai islâmı muhafaza umuru din ve dünyada hilâfetdir, vekâlettir. Tarifi budur. Efendiler, malûmu âlileridir ki, hilâfet benden sonra otuz sene kalacaktır. Otuz seneyi müteakip gelecek halife meliki adûttur, mealinde bir hadisi şerif rivayet edilmiştir. (*Adû ne manasınadır sesleri*) Zâlim manasınadır. Bu bir hadisi sahihtir. Fakat muhakkikini islâmiyeden Tefâzani ile sairlerinin tetkikatına nazaran bu hadiste beyan buyurulan hilâfetten maksat, kâinatın tariki terbiyeye sevki ve ehli islâmın irşadı hususunda resulüllaha veçhi tam üzere ahkâmın tenfizi hususunda Hazreti Peygambere niyabetten ibaret olan hilâfeti sûriye değildir. Yani bu, hilâfetin mahiyetini selbedici bir hadisi şerif değildir. Fakat hilâfet büsbütün münselip, mündefi değildir. Bundan sarfınazar, malûmu âlileridir ki, nasbû imam ümmet üzerine vaciptir, sözü bir kaidei hükmiyei kelâmiyedir. Yani halife veya imam dediğimiz zatı, ümmet intihap edecek ve bu intihap ümmet üzerine vacip olacaktır. Ehli sünnet ile merhibei şii ve havariç fırkaları vücubu imame kaildiler. Yalnız merhibeler şeklen muhaliftir. Onlar nasbû imamı ümmet üzerine vücubü aklî ile vaciptir derler. Havariçten bir fırkada... (*Esastan bahsediniz sesleri*) Müsaade ediniz.

Herhangi şekli hükümette olursa olsun bizim için korkulacak bir cihet olmadığını arzetmek ve bunun için bir kanaat husule getirmektir ve bütün açıklığıyla meseleyi arzetmektir. Eğer arzu ederseniz bendeniz hulâsa olarak zâtâîlilerine arzedeğim. Havariçten bir fırka efendiler umuru âmmenin cumhuriyet usulüyle hal ve idaresi taraftarıdır. Fakat bu merduttur. Hakkında da bir çok delâil mevcuttur. (*Gürültüler*)

RAGİP B. (Kütahya) — Hilâfetin aleyhinde bulunan yoktur.

EMİR. Pş. (Sivas) — Lafı kesmesinler efendim.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgat) — Bu madde konmazsa mahzuru nedir?..

BASRÎ B. (Devamlı) — Efendiler, islâmiyet eş-kâli Hükûmetten, eş-kâli malûmei Hükûmetten hiçbir hakkında bir nassı kat'î ıstar etmemiştir. Yalnız Hükûmetten islâmiyetin aradığı şey adalettir ve yalnız imam tabir edilecek zatın haiz olduğu şerait meselesidir. Bu şerati haiz olduktan ve adalet temin edildikten sonra, yine esasatı diniyemiz dairesinde bu hilâfet-badet tahlis vaz'ı meşruunu ahzeder» demekle ve kolaydır. Takdim ettiğimiz takdirde «makamı hilâfet-badet tahlis vaz'ı meşruunu ahzeder» demekle biz asrın icabatına, şer'in muktaziyatına muvafık bir hilâfet kastediyoruz - ki buna lehtar, aleyhtar olmak üzere ikiliği gösteren hiçbir cereyan yoktur. Bu kere efendiler, makamı hilâfet tabiriyle biz hilafet namı altında icrayı saltanat ve tasaltun eden zâtı kastetmediğimiz için bu maddenin ona matuf olmadığı anlaşılıyor. Sâniyen; vaz'ı meşruunu ahzeder, dediğimiz bu maddeyi programa dercetmekten mütevellit bütün dedikodular nihayet bulmuş olur ve aynı zamanda hukuku esasiye icabatına göre bir tesir icra etmeyeceği gibi, âlemi islâm üzerinde de pek iyi bir tesir icra edeceği muhakkaktır. Binaenaleyh bu maddeyi biz programa koymakla hem memleket dahilinde ve hem âlemi islâmiyette vukuu muhtemel dedikodulara nihayet vermiş ve bir ucûbeden ibaret olan şimdiki müşküle karşı bir darbe vurmuş olacağız. Binaenaleyh bu maddenin ilâvesi vukuu muhtemel dedikodulara nihayet vereceği ve pek iyi bir tesir icra edeceği için bunun programa aynen ithalini heyeti umumiyeden rica ederim. Silsilei maruzatımı kestiniz. Onun için maksatlarımı lâyikeyle arz edemedim. Binaenaleyh maksatlarım bundan ibarettir.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) — Arkadaşlar, bu noktadan Cenabı Hak âdil, âkil, kâmil bir padişah bir halifei müslimin maatteessüm muahedeyi imzalamakla kendi kendilerini hal, ettiler. (*Gürültüler*)

RAGİP B. (Kütahya) — Bu bir cinayettir... Üçüncü maddeyi okudu. (Türkiye Devleti Büyük Millet Meclisi tarafından...) ilâh. (Hilmi Beyin takrirı).

Saltanat makamı istihsâsiyle vaz'ı meşruunu alacak.

BASRÎ B. (Karesi) — Aynen o, padişah yoktur, hilâfet vardır.

MESUT B. (Karahisarışarkı) — Bahse hacet yoktur. Padişah kim olacak diye burada bahse hacet yoktur. Bilâhare mevzu bahis olacak, padişah kim olacak? O, vaziyet tahakkuk ettikten sonra hallolunacak bir meseledir. Binaenaleyh bu hilâfet meselesi yalnız Türkiye'ye ait değil, belki üç yüz milyon islâma aittir. Yalnız bizim sözümüzle iş bitmez. Zaten Kanunu Esasımızda münderiştir. Fesholunduğuna dair tarafımızdan bir madde yazılmamıştır. Onun için bunu münakaşaya hacet yoktur. Yalnız dördüncü madde yerine kaim olmak üzere bendeniz bir madde teklif ediyorum. Mademki kabul olunmuştur.

REİS — Hilâfete ait kısmı kabul ettiniz, niçin itiraz ediyorsunuz?

Efendiler; üç yüz milyonu bize rapteden bir meseleyi burada müzakere etmek caiz değildir. Bugün Hindistan bizi islâmiyet noktai nazarından müdafaa ediyor.

BİR MEBUS B. — Yanlış hareket ediyorsunuz. Kaldıracağız, din yok...

ÖMER LÜTFİ B. (Siverek) — Vakit zayi ediyoruz. Dördüncü madde yerine kaim olmak üzere iki üç madde teklif etmiştim. Yani beşinci maddeye geçilmezden evvel iki üç madde teklif etmiştim, okunsun. Kabul olunursa dördüncü madde yerine kaim olmak üzere o madde okunsun... Hiç hafi müzakere cereyanına mahal yoktur. Badehu aleni müzakere cereyan etsin. Hafi celsede müzakere etmeye lüzum yoktur. (*Okuyun da yazalım, nedir sesleri*). (*Yok sesleri*)

HAMDİ B. — Efendim, hükûmet bize verdiği halkçılık programında beşinci madde olarak şöyle bir şey kabul etmişti. Diyordu ki; «Hilâfet makamının tahlisine muvaffakiyet hâsıl olduktan sonra padişah ve halifei müslimin kavanini esasiye dairesinde vazı muhterem ve mübeccelini ahzeder.» Şimdi efendim, bendeniz de encümeninde samiin sırasında bulundum. Encümen bu maddeye lüzum görmedi. Encümen de bunda ihtimal ki haklı idi. Çünkü diyordu ki, zaten hukuku esaside padişahın mevkii mahsus muayyendir. Binaenaleyh buraya derce mahal yoktur. Yani bunda encümen dahi hulûsu niyetle hareket etmiştir. Şüphe yoktur. Yalnız bu Teşkilâtı Esasiye Kanunu, Kanunu Esasî Makamındadır. Yani Kanunu Esasî mahiyetindedir. Burada bu yapacağımız Teşkilâtı Esasiye Kanununun makamı hilâfet ve saltanat hakkında sâkit ve sâmit kalmasının dahilen fena tesirler yapacağına kailim. Bunu vesile ittihaz ederek aleyhimizde tahrikâtta bulunmaları ihtimalini düşünerek

arz ediyorum. Onun için hükümetin teklif ettiği bu maddenin aynen beşinci madde olarak kabulünü teklif ediyorum (*Kabul, kabul sesleri*)

RAGİP B. (Kütahya) — Efendim, evvelce de bir celsei hususiyede bu mesele lüzumu kadar tavazzuh ve tenevvür etmiş idi. Bir kere makamı hilâfet ve saltanata ait bu encümeni mahsus mazbatasında bir şey yok değildir. Bilâkis bakınız heyeti âliyenizce bu programın müzakeresine başlandığı (zaman müzakere ta mesnet teşkil eden) (1) baş taraftaki beyanname de Türkiye Büyük Millet Meclisi millî hudutlar dahilinde hayat ve istiklâlî temin ve hilâfet ve saltanat makamını tahlis edeceğini gayet sarîh olarak büyük milletün maksadını gösteriyor. İkinci efendiler, bunun ahkâmı münderecesine muhalif, mügayir olmayan Kanunu Esasının mevaddı sairesi de tamamen mer'î ve câridir. Onlar da tadil edilmiyor. Biliyorsunuz ki Kanunu Esaside mevaddı müteaddide ile hukuku saltanat ve makamı hilâfetten bahsolunuyor. Binaenaleyh bu hilâfet meselesi, saltanat meselesi nazik bir meseledir. Bununla lüzumundan ziyade iştilal herhalde muzırdır. Memleketi çirkin vâdilere sürükler. Her yerde hilâfetten, saltanattan bahsetmek siyaseten muzır olduğunu evvelce anlamış, tenevvür etmiş idik. Evvelce bunu anlamıştık. İstirham ederim. Bunu kâfi görelim, her vakit ve her vesile ile fırsat düştükçe Meclisi Âliniz makamı hilâfetin, makamı saltanatın tahlisi maksadıyla Meclisin teşekkül ettiğini ilân ediyoruz. Kezâlik tekrar ediyorum. Beyanname de musarrahtır ki her türlü vesaitle neşir ve ilân edilmiştir. Binaenaleyh mevaddı esasiyede bu madde varken başka bir maddeden bahsetmek zaittir.

Beyanname de bu sarahat varken tekrar makamı hilâfet ve saltanat diye bir madde ilâvesi zaittir zannediyorum. Aynı zamanda siyaseten muzırdır efendiler... Vakıa kavanini esasiye bir kısmıdır. Fakat heyeti umumiyesi değildir. Yani bu mevaddı kanuniyeyi tatbik etmiş olmakla elde mevcut olan...

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Efendiler, mevzubahs olan mevaddı kanuniye vakıa mevaddı kanuniyemizin bir kısmıdır. Kanun bugün için tespit edilmek lâzım gelen bazı nikatı nazarı ve bilhassa teşkilâtı dahiliyeye ait bazı hususâtı ihtiva ediyor. Fakat bununla bütün kanunlarımızı elde mevcut olan Kanunu Esasımızı külliye ilga etmiyoruz. Bu mevaddı kanuniye bugün için tespit edilmek lâzım gelen nikatı nazarı ihtiva etmemektedir (2) Binaenaleyh bu mevaddı kanuniyenin için-

de ve başında mutlaka pek mühim ve nazik olan hilâfet ve saltanat meselesiyle iştilal etmeyi bendenizde muvafık görmüyorum. Bütün kanunlarımız tamam olmuyor. Bundan sonra ihtiyacat bizi icbar ettikçe bir çok mevaddı kanuniye şeraiti lâzimesiyle (isdar olunacaktır. Hilâfet ve saltanat) (3) mahfuziyeti zaten birinci esasımızdır. Hakikaten düşündüğümüz halâsı hakikiye vusul için, arzettiğim veçhile makamı hilâfet ve saltanat olan merbutiyetimiz ve o makamın bütün şeraiti lâzimesiyle mahfuziyeti birinci esasımızdır. Bu islâm dünyasının istinatgâhı olan rabıtai hakikiyesini tesise birinci derecede medar olan bu makamı ihmal etmek hiçbir vakitte kârı akıl değildir. Ve bunu bizden zorla almak mümkün değildir. Gayeye vusul için arzı ihtiyaç ve iftikar eylediğimiz kuvvetler birinci derece islâm dünyasıdır. Bu islâm dünyasının ikide birde Meclisi Âlinizin hilâfet ve saltanat, halife ve sultan meselesiyle iştilal etmesinde me hazir vardır. Bu mahzurları şimdiye kadar fiiliyatıyla gördük. Bunu bizden zorla almak isterlerse her türlü mücahede yi yaparız. İkide birde Meclisi Âlinizin (bu mesele üzerinde müzakere ve münakaşa açması caiz değildir kanaatindeyim. Bugün bu makamı işgal eden zat) (4) bu millet ve memleket için hain bir adamdır. (*Alkışlar*) Müsaade buyurunuz beyim. Hain bir adamdır. (*Alkışlar, bravo sadaları*) Meclisi Âlinizde şimdiye kadar pek büyük ve cidden tarihî cüretler gördük. Maateessüf şimdi makamı hilâfet ve saltanatı işgal eden zat bu millet için hain bir adamdır. İspat ettiniz ve bu milletün bütün mukadderatına bütün manasiyle vaziülyed olduğunuzu ispat ettiniz. Bunun sayesinde bize bütün dünya, bütün düşmanlarımız atfı ehemmiyet etmektedirler. Bu Meclis cidden tarihî hizmet ve cesaretler göstermiştir. Bu tezahürat ile bir milletün mevcudiyetini izhar ettiniz. Dünyada büyük inkılâp yapan ve büyük kuvveti olan devletler, bilhassa bugün fevkalâde müsait şeraitle temas ve irtibat hâsıl olmuştur

Evvelce Ruslarla kardeşlik (ahitnamesi imzalayanlar dahi bugün bizimle anlaşmak) (5) mecburiyetinde kaldılar. Düşmanlarımız dahi, dünyada büyük inkılâp yapan, büyük kuvvet yapanlar bu sayede bugün o küçük kalmış askeri, siyasî (kuvveti zayıflamış görünen devletimize) (6) bütün manasiyle ittifakı teklif ediyorlar. (*Alkışlar*) Bizim ve sizin Heyeti Âliyenizin ve temsil ettiğimiz milletün kuvvet ve kudretinin

(1, 2, 3, 4, 5, 6) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

maddeten tezahürü sayesinde Azerbaycan - Hariciye Vekili sureti mahsusada arzı malûmat edecektir. - ittifak teklif ediyor. Evvelce Ruslarla bir kardeşlik ahitnamesi aktedilmişti. Hedaya ve behaya ile Azerbaycan bütün manâsiyle ittifak teklif ediyor, âdeta tahtı himayemizde olmak üzere... (*Alkışlar*) Bütün bunlar milletin mevcudiyeti anlaşılmaktan neşet eder. Bu münasebetle bu hususu da arzemiş oluyorum. Meselâ, burayı teşrif etmiş olan zevatı âliye vardır. İzzet Paşa, Salih Paşa Hazretleri, diğer taraftan bizi imhaya çalışan İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar ve onlarla beraber İstanbul'da bazı menfi insanlar vardır. Fakat bittabi bizim vaziyetimizi bilmediklerinden ve orada tamamen iğfal edildiklerinden, herhalde iyilik yapacağız diye mevkii iktidara gelmişlerdir. Onlar da bizimle ilk temasında hakikatı anlamışlar. Bunlar bütün hüsnüniyetleriyle ve samimiyetleriyle bize hâdim, bize nâfi olmak için bir heyet teşkil etmişlerdi. Şimdi böyle iken bir hafif noktamız olmuştur. Şimdi görüyorum ki onu tevsi ve tezyit edecek bazı zihniyetler vardır. O da halife ve sultan hakkında çok söz söyleniyor. Arzeylediğim üzere bütün kudreti idrak etmiş ve serian yürümek lüzumuna kail olmuşlardır. Şimdi vaziyet böyle iken bu istikamette devam etmek menfaatimizi müeddidir. Çünkü halife ve padişah sıfatını takınmış olan kimsenin bu milleti iğfal, ifsat etmek için bizzat işgal eylediği birtakım teşkilâtı mefsedetkârane vardır. Bu teşkilât o ifsadatada kendisinde cüret gören bir adam merfudur ve merfu olacaktır. Bizi reddetmek kârı akıl değildir. Belâhettir. Halbuki hakikatı hal böyle değildir. Bu millet her şey yapar, kendi mukadderatını muhafaza etmek için ve bunun fevkinde ona da hürmet ve riayet eder. Onun da hukuku meşrua ve mahfuzasını tanır. Onun hukuku meşruası bu milleti imha ve izmihlâle düşürmek değildir. Cüret ve cesaret gördüğüm şununla anlaşılıyor.

Bu milletin zihniyetinde; mutlaka padişah ve halife olan zatın emrine bilâkaydüşart ve bilâtefekkür itaat etmek mecburiyetinde bulunduğundan dolayı bunu avucumuzda tutalım ve istediğimiz şeyleri kendimiz emrettirelim. Fakat biz bu iş ile oynamazsak düşmanlarımız da görürler ki İngilizler ve İngilizlerle beraber çalışan düşmanlarımızın bütün ümitleri mahvolacaktır. Bundan dolayı bizim için eseri za'f olacaktır. Zaten beyanname tarzında bazı kabul edilmiş easlarla bu maksadımızın temini için mahfuziyeti zikir ve bütün dünyaya ilân ve hatta bütün yeminlerimize ilâve olunmuştur.

VASFI B. (Karahisarî Şarkî) — Teklifimiz «makâmı mukaddese badettahlis vaz'î meşruunu ahzederek» tarzında idi. Bundan maksadımız icap eden tesiri yapmaktır. Ve bu maddelerin başına böyle bir madde koymaya ihtiyaç yoktur. Bugünün meselesi olarak işgal etmek lâzım değildir.

BASRI B. (Karesi) — Zatrâîlileri de tasdik buyursunuz ki şahıs için bir şey mevzu bahis değildir. Maksadımız bir hüsnüniyetten ve memlekette böyle bir dedikodu hasıl olmasın içindir. Anadolu dahilinde hem de âlemi islâm'da iyi bir tesir icra eder zannedirim. Vazı meşruunu iktisap eder demekle zuhuru muhtemel olan dedikodulara nihayet vermek demektir. Bittabi bunu vermediğimize kanisiniz ve heyeti muhtereme de kanidir. Halife namı altında icrayı mefsedet eden bir zata hilâfet vazı meşruunu alır demekle o zat üzerinde...

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamlı) — Müsaade buyurur musunuz? Bu meseleye temas edersek bu mesele bu kadar ifade ve ikmal edilen bir mevzu değildir. Bu mesele, vasi, nazik ve mühim meseledir. Bugün fiilen tatbik etmek üzere yaptığımız birtakım mevaddı kanuniye vardır. Bunlara buna mümasil bir ifadeyi koyunca bize sorarlar, (halifeniz nerededir? Halifeniz esir midir? Nerededir) (1) halife ve padişahınız?

Ne cevap vereceksiniz?.. Esir mi diyeceğiz? İşte ulema ve fuzelâyı kiramımız vardır. Esir olan adam padişah olamaz. Biz ötedenberi diyoruz ki, halife ve padişahımız kuvvet ve kudreti şeriyesini istimalden memnudur, hainane hareket ediyor. Binaenaleyh bu mesele ile işgal caiz değildir. Nerde bizim halife ve padişahımız deriz ve bugün ya onu tanımak lâzım veyahut onun yerine derhâl birisini ikame etmek lâzım gelir, buyursunuz. Binaenaleyh bu işi böyle muğlak yapmak halife ve padişah nerede, makamı hilâfet ve saltanat nerededir, esirdir, yahut kudret ve kuvvetini kullanamaz dersek ilgâ ederiz. İçinden çıkamayız. Sonra ufak bir madde ile içinden çıkamayız. İrtibatı nedir, hukuku nedir? Onlar için kanun yapmak lâzım gelir.

BASRI B. (Karesi) — Efendim; maksadımızı arz ettik. Bu mesele ile zaten işgal etmiyoruz. Böyle bir maddeye böyle bir maddenin ilâvesini tasavvur ettik. Onun için takdim ettik. Mademki böyle bir mahzuru siyasi vardır, biz de vazgeçiyoruz.

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Yani biz kabul ediyor ve herkese de ispat ediyoruz ki makamı hilâfet ve saltanatı biz de hiçbir vakit bağımızın üzerinden atamayız ve Meclisi Âlinizin ilk veya ikinci celsesinde zaten resmen ve sureti kat'iyede bu mevzubahs ve müzakere edilecek. Atıyen ise beyannamede de zaten makamı hilâfet ve saltanata karşı olan vaziyetimiz resmen ifade edilmiş bulunur. Buyurduğunuz mahzur düşmanlara cevap verebilir zannındayım. Fakat meselenin esasından haliline girilecek olursa hem içerisinden çıkamayız, hem de düşmanlarımıza tereddüt ve şüphe ilka ederiz. Binaenaleyh mevzubahs edilmemek ehvendir.

BİR HOCA — Bir سوال soracağım. Beyannameler neşredildiği vakit halifeyi kurtarmak zihniyetiyle halk arasında koşarken bir beyannamenin beş bin rubleye satıldığını bizzat müşahade ettim. Bu derecede bizim siyasetle teveggülümüz yoktur ve onların emsali bir çok kötü eşhasın elimizden çıkmazsa fenime'mâlûp (hilâfetin ipkasının hem milletimiz.) (1) hem âlemi islâm üzerinde bu derece azim tesiri vardır. 1300 senedenberi bu câridir. Hatta bundan dolayıdır ki Bolşevik Hükûmeti Cumhuriyesi de bizi kendisiyle beraber olmakta fevkalâde menafi görüyor. Bir mesele arzedeğim. Şark ordusu hususî teşkilâtı mahsus kumandanı, Batum halkı, hazıranda Gürcülerle iki cephede harp ediyordu. Malûmu devletleri bu zatâli de cepheyi tanzim ediyordu. İçimizde pek çok zevat vardı. Usul ile işaret etmişler ki bu sivil Türkiyeden gitmiş, bunun çarei halâsı halife değildir denilmiş. Bu da müşahadatımızdandır. Buraya gelen hepsi kemali samimiyetle gelmiştir. O takirde dainizin de imzası vardı. Bir İngiliz zalesinin muvacehesinde intihap olunarak Meclisi Âlinizde bulunmakla müftahiriz. Bütün tarihimiz bundan mukaddes bir gün geçirmemiştir. Maksat birdir. Bunlara şu tesir yapılan içindir. İlâve edilsin mi edilmesin mi demektir. Maruzatım bundan ibarettir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Bir de hususî, yani mahrem görüşülüyor. Umumî maruzatım meyanında tekrar arzetmek istiyorum, ki bize iltihak eden zevatı âliyyeye dair bazı arkadaşlar biliyorlar ki eskiden buraya bir itilâf yapmak için bir heyet geliyor. Bu heyet nedir ve mahiyeti ne olacaktır diye bazı arkadaşlar benden hususî olarak sormuşlardı. Ben de zamanı gelince arzı malûmat ederim demiştim. Efendim, İstanbulda yeni

heyet teşekkül eder etmez, İzzet Paşa buraya hususî bir adam gönderdi, bendenizle temas etmek üzere. Fakat elinde bir vesika yoktu. Şifahî temas etmek üzere o geldi. Bundan mana istihraç olunamıyordu. Biz bu zat ile buradaki vaziyetimizi, eşkâlimizi mufassal notlar yaparak kendilerine gönderdik ki, vaziyetimiz tenevvür etsin. Bu notları hemen almazdan evveldi ki, doğrudan doğruya, bilvasita bana bir telgraf gönderdiler. Bana bilvasita orada yine mülâkat arzu ediyordu. Biz düşündük. Maksadımız falâna düşmanlık etmek değildir. Maksadımız memleketin saadet ve selâmeti hakikiyesidir ve bunun da muayyen bir hudut dahilinde istiklâlinin mahfuziyetiyle kaim olacağını düşündük. Binaenaleyh bizim hayatımıza sui kastetmekten ve bizi esir ederek rezil etmekten sarfınazar bulunduğu gün biz en koyu düşmanımızla anlaşmaya hazırız. Bu itibarla bu yeni heyet erbabı namus ve hamiyetten müteşekkildir. Bunların emirsiz bu mevkie gitmiş olmaları ihtimali olmadığı bir çok dimağlarda düşünülmüş idi. Biz de öyle olmak ihtimalini nazarı dikkate alarak bu temas tarikını reddetmek istemedik. Yalnız böyle bir temasın bizim için muzır olması ihtimali de vardı. Çünkü ötedenberi garpden hiçbir şey görmedik. Rus Hükûmeti Cumhuriyesinden maddeten muavenet görmekteyiz ve birtakım münasebatı siyasiye ve uhuvvetkârane tesisleriyle iştigal etmekteyiz. Bunlar bizim garp emperyalizmi ile olabileceğimizi düşünerek bizim hakkımızda mütereddüt bir vaziyet aldılar. Binaenaleyh garpte böyle bir temasta bulunmak için ne o mühim faideyi biliyorduk. Berideki ümidi daha faideli buluyorduk. Bunlara rağmen bu teması kabul ettik. Yalnız fevkalâde mahrem olmasına dikkat etmek istedik. Onlar da bu temasın mahrem olacağını söylüyorlardı. Halbuki daha buraya adam gelmezden evvel İngilizler, Fransızlar bunu neşrettiler, telgraf çektiler. Henüz biz cevap vermeden dünyaya programlar neşrettiler ve en nihayet nasıl bir şekil hâsıl oldu. Biz aciz ve dehalet edecek yer arıyormuşuz. Onlar da lütfen kabul ediyorlar. Pekâlâ, dedik. Bu Rusyada anlaşılınca derhal vaziyet aldılar ve bize göndermekte oldukları silâh, cephane ve parayı tevkif ettiler. Derhal tedbir almaya başladılar. Bu vaziyet karşısında kaldığımız vakit heyette Bileciğe gelmişlerdi. Ben de başka bir mesele için - bunun için değil - belki bilen arkadaşlar vardır ... gitmek mecburiyetinde kaldım. Cephe işleriyle meşgul iken bunların geldiklerini işittim. Eskişehirde gitmiş idim. Tekrar geri geldim ve bunları dinledim. Malûmu âlileridir. İzzet Paşa, Salih Paşalar, süferadan Hüseyin Kâzım, Fatin Beyler. Bu zevat ile ik'

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

şey yaptık. Birisinde ben yalnız İsmet Beyle gördüm. Büyük Millet Meclisi âzasından Hakkı Behiç ve Celâl Beyler vardı ve Heyeti Vekileden Celâl Bey vardı. Kılınç Ali Bey de vardı. Onları da beraber bulundurdum ki daha iyi istişare edeyim. Efendim tekinil bu zevat, bu zavallılar kendi evlerinde tahtı tarassut ve tehdit ve terzilde bulundurulmuşlardır. Elilerine İngiliz veya Fransız adamlarının verdikleri kâğıtta her şey bitmiştir ve biz de burada birbirimizin başını kırıyormuşuz. İnhilâl etmek üzereyiz. Bu namuslu insanlar kendileri bitmiş, İstanbul bitmiş, İstanbul ahalisi mahvolmuş, Anadolu ahalisi mahvolmuş ve bunlara da delâlet edelim zihniyeti hâsıl olmuş ve yine İngilizlerin vesairenin delâletiyle mevkii iktidara gelmiş ve bu işi halletmek için, yani bizi daha fazla kırılmaktan sıyanet için (buraya gelmişler. Fakat) (1) bizim hududa girer girmez bu fikirlerinin gayet vahi olduğunu büyük şükranlarla anlamışlar. Diğer taraftan malûmu âlileri bir buçuk sene evvelinden beri benim bu şahıslara hürmetim vardır. Bu işlerde daima kendilerinin noktai nazarlarına, mütalâalarına iştirak etmişimdir. İddia ediyordum ki Meclis İstanbulda toplanırsa tecavüze uğrar.

Salih Paşa Hazretleri bana rapor veriyorlardı ki; bu katiyen vaki olamaz. Hiçbir milletin mümessillerine tecavüz edecek namussuz bir devlet, bir millet olamaz. Binaenaleyh bu nasıl olur ve olacaktır, bu iş? Binaenaleyh bütün hatalarını müdrik olarak; size karşı kara hatalarımız vardır diye itirafatta da bulunmuşlardır. Mamafih münakaşa edildi. Ne ümit edersiniz İngilizlerden? Bir ümidiniz varsa söyleyin. Bunlar hiçbir İngiliz ve Fransızlarla görüşmemişlerdir. Bunlar da kimse ile siyasi ve diplomatik konuşmamışlardır. Bundan sarfınazar, fakat ne memul edersiniz? Hiçbir şey memul edemiyorlar. Biz, Sevr muahedelerini parçalamış ve bunun parçalanması için kuvvetimizin idamesine (gayret sarfediyoruz ve) (2) günden güne emniyetimiz artmaktadır ve derhal yapılacak şey yoktur, dedik. Onlar en kuvvetli vaziyette bulunuyorsunuz ve teessüf ederiz ki biz buradaki vaziyeti bilmiyorduk, dediler ve bu zararı tazmin etmek için çok uğraştık ve onlarla görüşmekte iken bile bu hatanın tashih olunup olunmadığına dair henüz malûmat ... En son malûmatı mütalâa edeceğiz. O tarafını beraber hallederiz. Söylediğim gibi sui zan bertaraf edilmiştir. Azerbaycan böyle bir ittifak teklif ediyor. Hûlâsa şarkta ittifak vardır. Garpta kara ve

müthiş bir pençe berdevamdır. Kendilerine dedim, ne yapalım : Bütün teşebbüsünüzü tetevvüc ettiği bir sırada pek mes'uduz ki Heyeti Âliyenize temas ve milletin ağışuna iltica ettikten sonra milleti içinden vurmak için çalışan hain bir padişahın hatırı için dö-nemezler. Bunlar bunu gayet vazih bir surette bildiklerinden gelmişler ve bize iltihak etmişlerdir. (Alkış-lar)

REİS — Paşa Hazretleri, Vehbi Bey bir şey soracaklar.

VEHBİ B. (Karasi) — Bir şey sual edeceğim efendim. Bu Rusya Sovyet idaresinin - Bu seyahat esnasında sesim kesildi. Fena telaffuz ediyorum - Rusya Sovyet idaresinin sorduğu sualler dostane bir tarzda ise buna diyecek yok. Fakat herhangi bir şekilde bizim için evvelce beyan buyurduğunuz veçhile her şeyden evvel hedefimiz istiklâl ve istikbalımız olmasına nazaran böyle kendi memleketimizin bir kısmı addettiğimiz İstanbuldan gelen adamlardan şüphelenerek bize karşı vaziyet almaları ne dereceye kadar şayanı nazardır?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Müsaade buyurunuz izah edeyim. Hududu millimiz dahilinde bulunan İstanbul vilâyetimizden erbabı namus ve hamiyetten falan veya falan zat buraya geliyor denildiği zaman mesele yoktur. İngilizler ve Fransızlarla uyusarak Ferit Paşa kabinesi iskat edilmiş ve yerine Anadoluyu avucuna alabileceğini vadetmiş olan bir heyet getirilmiş. Yine İngilizlerin marifet ve vasıtasıyla Anadolu ile anlaşmak üzere memur edilmişlerdir ve Anadolu Hükûmeti de bu itilâf zemini üzerine anlaşmayı kabul etmiştir. İşte efendim şekil budur. Bununla beraber hiç kızmamışlardır. Yalnız istediğiniz siyaseti anlayalım, demişlerdir. İsteddiğiniz adamlarla görüşebilirsiniz ve istediğiniz siyaseti takipte serbestsiniz, demişlerdir. Para veriyoruz, silâh veriyoruz, cephane veriyoruz. İlkbahara kadar fırkalar vait ediyoruz. Hiç olmazsa bizi siyasetinizden haberdar ediniz dediler.

VEHBİ B. (Karasi) — Bir noktayı istirham edeceğim. Bendeniz demek istiyorum ki yalnız bize para, mühimmat, levazım göndersinler. Başka bir şey istemeyiz.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamla) — Efendiler; her şeyde olduğu gibi belki ahlâkiyat noktai nazarından da kuvvet nazarı dikkate alınmalıdır. Arkadaşlıkta ve kardaşlıkta dahi kuvvet muvazenesini nazarı dikkate almak lâzımdır.

Zaif olan kavi olanın mutlaka mahkûmudur. İnsanlık, adalet, bütün prensipler, kaideler ikinci dere-

(1. 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

cede kalır. Her şeyden evvel kuvvettir. Binaenaleyh bizim halâsımız için bize vukubulacak muavenetler gayemizi ihlâl etmeyen, ki istiklâlin mahfuziyeti için kendi kuvvetimize istinat ettiğimizi ispat etmektir. Bize muavenet etmek için gelecek kuvvetler bizi yutacak kadar olursa yutar. Bu sebeple vekilleriniz gayet dikkatli ve vesveseli, bu ciheti nazarı dikkatte tutmaktadırlar. Evet, bizim için hakikaten kuvvet, insan menabımız vardır. Daha fazla silâh, cephane paramız olursa kuvvetimizin iki üç mislini daha ikmal edebiliriz. Hariçten kuvvet gelmesine ihtiyacımız olmayabilir. Hatta ecnebi denilebilecek kuvvetin gelmesine o kadar lüzum yoktur. Meselâ Azerbaycan istiklâlini tam manasiyle istihsal ve istirdat etmiştir, islâmdır ve bize cidden kalbi ve vicdani rabitalarla merbuttur. Zaten ittifak yapacağız. Bizim için faidelidir. Bizi yutmak isteseler de biz onları yutarız. Faraza Kafkasyada islâm kuvveti kendiliğinden teşekkül etmiş. Meselâ islâm kuvveti olarak bir fırka veya iki fırka suvari gelirse makbule geçer. Bir defa islâmdırlar, yutmak istemezler. Bu cihet çok düşünülmektedir. Bendeniz bir tarihte Bulgarlarla Türkiye arasında askerî bir plan yapmaya memur olmuştum. (Osmanlı Hükûmeti tarafından yapılan vaatte) (1) bütün Türkiye ordusu Bulgaristana muavenete hazırdır, deniliyordu. (Bulgarların cevabı :) (2) Bizim kuvvetimiz kâfidir. (Çünkü yutulmaktan korkuyordu.) (3) (Bulgarlar, Meclisimiz teşekkül ettikten sonra,) (4) Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti nezdinde müracaatta bulundular, muahede yapalım dediler. Kendisi müstakil bir devlet olarak, sefiri de o namla geliyor.

Geçenki izahatta biraz vaziyetimiz kanşık dediler. Dedik ki; vaktimiz yoktur, çabuk cevap veriniz. Müspet cevap verdiler. Derhal heyeti Murahhasanınızı gönderiniz, kendileriyle (bir muahede) (5) yapalım, dediler. Yalnız bunlar Ruslarla bir ahitname yapmışlar. O ahitname bizce şayanı dikkat görüldüğünden onlara kat'î cevap vermeden biraz vakit kazanalım, dedik ve bu müddet zarfında ahitname münderecatını Rusyadan aldık. Ancak bir noktası mühim görüldü. Bunu anlamak bilâhare anlaşılmak istiyoruz.

SALİH Ef. (Erzurum) — Bu maddede bir halife meselesi uzayıp gitmektedir. Ben zannediyorum ki bu bir aile meselesidir. Dalbudak sarmış olan bu seçereyi...

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamlı) — Zannediyorum ki böyle bir şey yoktur. (Gürültüler), (Öyle bir şey yok sesleri)

SALİH Ef. (Erzurum) — Fakat Paşa Hazretleri bunun kurumuş dallarını kesmeyecek miyiz?

REİS -- Efendim müzakere kâfi, takrir sahibi beyefendiler de takrirlerini geri alıyorlar. Şu halde Paşa Hazretlerinin beyanatını kâfi görerek celsei ha-fiyyeye nihayet verilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın! Kabul edildi efendim.

Kapanma Saati : 5.35

(1, 2, 3, 4, 5) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

9 Teşrinievvel 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HÜLASASI	142	1. — <i>Âzayı Kiram tahsisatı ve harcırahı</i>	
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	142	<i>hakkında.</i>	142:146

Cilt : 4

80 nci in'ikat - 2 nci celse

SEKSENİNCİ İN'İKAT

9 Teşrinievvel 1336 Cumartesi

İkinci Celse

Açılma Saati : 1.35 (Z. S.)

REİS : Reisisâni Vehbi Efendi Hazretleri

KÂTİP : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Celsei hafiyeyi açıyorum.

Zabtı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Yetmişikinci İn'ikat

25 Eylül 1336 Cumartesi

İkinci Celse

Vehbi Beyefendi riyasetlerinde, saat 2.20'de içti-
ma ederek Hilâfet mevzuu ve İstanbul Hükûmeti ile
noktai nazar üzerinde anlaşmak üzere gelmiş olan

heyetler hakkında yapılan müzakerelerden sonra bir-
leşime nihayet verildi.

Reis

Vehbi

Kâtip

Kütahya

Haydar

REİS — Zabtı sabık hulâsasını kabul edenler...
Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Âzayı Kiram tahsisatı ve harcırahı hakkında.*

REİS — Efendim müsaade buyurun bunu fıkra
fıkra müzakere edelim... Mezun olan zevattan mezun-
niyetlerini tamamen istimal etmiş veyahut avdet har-
cırahını aldığı halde dairei intihabiyesine gitmeyip
kalanlardan harcırahların iadesi lâzım geldiğini ka-
bul edenler ellerini kaldırsın... Kabul olundu. Yani
harcırahın istirdadı kabul olundu. Mezuniyetlerini
ikmal etmeden avdet eden zevattan meselâ Hasan
Beyin ifadesi veçhile üç ay mezuniyet alıp yirmi gü-
nünü istimal ettikten sonra geriye gelmiş daha iki
ay mezuniyeti var kâğıt elinde duruyor. (Bu vaziyet-
te olanlar için de iade icap edip etmeyeceğinin karara
raptı lâzımdır.) (1) (*İcap eder sesleri*) Müsaade buyu-
runuz bu hususa dair söz isteyen varsa yazayım.

HAMDÎ NAMIK B. (İzmit) — Bendeniz bir me-
seleden bahsetmek üzere söz istemiştin. Hakkı kelâ-
mımı muhafaza ediyorum, söz istiyorum.

REİS — Müsaade buyurunuz efendim şimdi me-
zuniyetini tamamen istimal etmemiş, elinde bir izin
kâğıdı var, bir miktarını istimal etmiş, bir miktarını
da istimal etmemiş Divanı Riyaset diyor ki bu izin
kâğıdı alınsın, sonra bir vakit gidecek olursa... (*Ha-
yır, hayır izin sakıt oldu sesleri*) Dursun icap ettiği
zaman istimal etsin... Şimdi mezuniyetini tamamen is-

timal etmeyip bir miktarını istimalden sonra izin kâ-
ğıdının istirdadını arzu buyuranlar lütfen ellerini kal-
dırsın... İzinin istirdadı kabul olundu... Elâziz Mebusu
Tahsin Beye ait Maliye Vekâletinin tezkeresi var oku-
nacak.. (Okundu)

HASAN B. (Trabzon) — Tahsin Beyin vaziyeti
telgrafla okundu. Fakat Elâzizden buraya gelen zeva-
tın ellerindeki mazbatalar - ki bütün intihap defterin-
den kopya edilmiş, birden beşe kadar haizi ekseriyet
olan zevatın isimleri - istihsal ettikleri reyler o maz-
batalarda mevcuttur. Mazbata burada okunmuş, beş
zatın mebusluğu Heyeti Celilece tasdik edilmiş. Tah-
sin Bey orada defterdar iken bir mazbata üzerine
beş zatın mebusluğu da tasdik edilmiş. Çünkü inti-
hap defterinin kopyası halinde imiş. Şimdi vali ve-
kilinin ve orada bulunan ordu kumandanlarının bir
telgrafı var. Diyor ki Tahsin Beyi ya mezun adde-
din buradaki vazifesi de mühimdir, veyahut başka
bir sureti tesviye bulun yolunda birtakım mütalâa ser-
dediyorlar. Tahsin Beyefendinin görülen telgraf üze-
rine defterdarlığı bırakıp (mebuslukta kalmayı tercih
ettiği) (2) anlaşılıyor. Fakat istifanname Heyeti Celi-

(1, 2) Parentez içindeki kelimeler tarafımdan ek-
lendi.. M. Ünver.

lenize gelmemiş. Defterdarlıkta bir kaç gün kaldıktan sonra Maliye Nezareti muhassasatı zatiye müdüriyeti teklif olunmuş, oraya gelmiş, orada da üç beş gün kalmış... Çok da evvel değil, o zamana tesadüf ediyor. Muhassasatı zatiye müdürlüğünde bir kaç gün kaldıktan sonra diyor ki, madem benim mebusluğum Büyük Millet Meclisince tasdik edilmiştir, diğer mazbatalar üzerinde zabıtlara geçmiştir, ben mebusluğu kabul ederim. Kanunu ahir çıkıyor. O vakit memuriyeti bırakıp mebusluğu tercih ediyor. Tahsin Beye ait bir mazbatai intihap ibraz edilmemiş. Maliye Vekâletinin de bu tezkeresi şu tetkikatı ve neticeyi hâsıl etmiştir.

MAZHAR MÜFİT B. (Hakkârî) — Efendim Tahsin Bey Elâziz vilâyeti defterdarı idi. Heyeti Âliyenizin içtimайдan evvel heyeti temsiliye vilâyata tebligat icra ettiği zaman Tahsin Bey de diğer Elâziz mebusları gibi mebus intihap edilir. Bittabi o zaman gelenler bilirler ki yapılan mazbatalar, meselâ bir vilâyetten bir livadan kaç mebus çıkacaksa ona göre yapılan mazbatalar heyeti lâzime tarafından temhir olunuyor idi. Bu mazbata buraya geldiği esnada şimdi İstanbula giden Mümtaz Bey her nasılsa isterseniz o izahatı da verebilirim - Tahsin Bey aleyhinde buraya bir iş'arda bulundu. Dedi ki, burada âşar ambarı memurunun ihtilâsı var, firar etmiştir. Binaenaleyh âşar memurunun hesabının neticesine kadar defterdar (da mesul olduğundan, Tahsin Beyin mazbatasının tasdik olunmaması *iktiza eder.*) (1) O gün burada cereyan eden müzakerede Şükrü Bey biraderimizle Ferit Beyin müdafaası üzerine Tahsin Bey müttefikan diğer arkadaşları gibi mebusluğa kabul edildi. Mümtaz Beyden sonra bendeniz Elâziz valisi tayin olundum. Ahzi Asker Heyeti Reisi bulunan Miralay Vehbi Bey valî vekâletinde idi. Miralay Vehbi Bey Tahsin Beye bir emir verir. Para meselesi... Tahsin Bey hilâfı kanun gördüğü bu emri ifa etmediği için işten el çektiriliyor ve bendeniz Malatyaya muvasalât ettiğim zaman bu mevzu hakkında bir şifre alıyorum. Bunda Tahsin Beyi işten el çektirdiğini bildiriyordu. Elâzize gittiğimiz zaman Tahsin Beyin işten el çektirildiği neye (istinat ettiğini öğrenmek mümkün oldu.) (2) Fakat ne çare ki Maliye Vekâletine keyfiyet arz edildiği için Tahsin Bey yirmi dokuz gün eli işten çekilmiş olduğu halde meseleyi beklemeye mecbur olmuştur. Nihayet bir telgraf geldi ki vali vekilinin bu muamelesi hilâfı kanundur. Bu telgrafı

Vehbi Beyin işten el çektirdiğim dediği telgrafının üçüncü günü yazılmış, maalesef bize yirmi dokuz günü gelmiştir. Bittabi bu yirmi dokuz gün zarfında Tahsin Bey buraya gelemezdi. Sonra Tahsin Bey acaba istifa etmiş mi, etmemiş mi? Vali vekili Mümtaz Beyin aleyhindeki iş'arı üzerine bir istifa vermiş, fakat sonra düşünmüş ve valiye girerek istifanamesini geriye almış, iki saat sonra ver geriye istifamı der isem vermeyecek mi? Beş gün sonra, yirmi gün sonra, kırk gün sonra... Buraya gelmeden Tahsin Bey istifasını geri alıyor. Heyeti icraiye soruyor. Tahsin Bey istifa etmiş mi etmemiş mi? Mümtaz Bey doğrusu gazezdir. Daha ziyade müessir olur diye bu telgrafi heyeti temsiliye yazmış, Tahsin Bey kabul edilmesin diye. Sonra muhassasatı zatiye müdürü tayin buyuruluyor. Heyeti Âliyenizin yaptığı kanun mucibince memurluğu bırakıp mebusluğu tercih ediyor. Zannederim ki herhangimiz olursak olalım bugün kızarak istifamızı (verdiğimiz bir yere dönmek istemeyiz.) (3) Hepimiz mütehayyiriz. Zannederim ki istifa heyeti celileye gelecek - evet bir mebusun istifası Heyeti Âliyenize gelir, kabule iktiran ederse istifa eder, yoksa valiye istifa vermekle mesele bitmiş değildir. Tahsin Beyin (memuriyetten istifası) (4) diğer arkadaşlar gibi Heyeti Âliyenize gelmemiştir. Geri almıştır. Zannederim ki Tahsin Bey mebustur.

HAMDİ NAMIK B. (İzmit) — Mazhar Müfit Beyefendinin verdikleri izahate göre gayet garip ve gayri kanunî bir intihaptan bahsedeceğim. Dikkatle dinlemenizi istirham ederim...

REİS — Efendim Tahsin Beyin istifası kabul olunup olunmamak... (*Gürültüler*) Efendim; reye koyacağız. (*Gürültüler*) Tahsin Beyin istifası buraya gelmediğinden dolayı ademi kabulünü arzu edenler lütfen...

HAMDİ NAMIK B. (Devamlı) — Heyeti temsiliye intihabat için tebligat icra ettiği zaman İzmit livası İngilizler tarafından meşgul bulunduğu cihetle ... liva merkezi itibar etmiş Geyve, İzmit, Kandıradan birer kişi, iki mebus intihabını yazmıştı. Bilâhare Kandıra kaymakamının vaziyetin intihabat icrasına gayri müsait olduğuna dair ... iş'arı üzerine Adapazarından liva olmak itibarıyla üç ... İzmitte, Geyvede Adapazarında intihap yapılmış... Tahir Beyin Heyeti Celilenize 23 tarihli çektiği telgrafla - O telgraf zabıt ceridelerinde aynen munderiştir - Diyor ki Geyveden falan, İzmitten falan ve Adapazarından da falan ... ki beş kişi intihap edilmiştir. Bunlar da hareket etmişlerdir. Tahir Bey azledileceğini haber alır

(1, 2, 3, 4) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

almaz, altıncı olarak fazla ve fuzuli olarak kendisini mebus intihap ettirmiştir. Evvelâ içimizde bulunan İznik mebuslarından Abdullah Efendiyi çağırıyor. Ona rica ediyor. Sen istifa et, ben gideyim diyor. Abdullah Efendi istifa etmiyor. Onun üzerine meclisi idare, müdafaai milliye, belediye heyetlerini toplayıp diyor ki, İznik namına bir mebusa ihtiyaç vardır, bunu ben Adapazarına gittikten sonra şikâyet ettiler ki ... Rica etti beni azlediyorlar dedi, biz de intihap ettik. Sonra buraya geliyor bu intihap mevzubahsediliyor ... İzah- ta verdikten sonra bidayeten reddediliyor. Yani ilk inthap 23 nisan da kendi telgrafiyle altıncı olarak kendisini intihap ettiriyor ... diyor ki aynı zamanda Bolu- dan da intihap edildiniz... Halbuki Bolu intihabı da yapılmamış. ...istifa ediyor... İzmit namına intihap edilmiştir. Bilâhara Boludan da intihap edilmiş Pa- şa Hazretlerinin istifa etmesiyle malûmu âliniz ye- niden intihap yapılması lâzım gelirdi. Çünkü aynı şa- hıs 23 nisanda benim livam namına beş mebus inti- hap edilmiştir ve bir ay sonra biri daha intihap edili- yor ve geliyor. Şu suretle Yusuf İzzet Paşa burada. Heyeti Celileniz bu hakayika vakıf olmadığı için ka- bul ediyor... Hem fuzulidir, hem sahtedir. Gayri meş- ru, gavri kanunî bir intihaptır. Binaenaleyh bu zatın mebusluktan iskatı lâzımdır. İhtimal ki onu tercih edecektir... İzahatını Adapazarında verdiği zaman de- mişti ki bilâhare buna vakıf olduk ve Ankaraya yaz- dık. Dedik ki bizi iğfal etmiştir, altıncı olarak bize kendisini intihap ettirmiştir ... olmaksızın Akyazı na- mına Müdafaai Milliye'ye gelen bir paradan harcırah namına gitmiştir. Bunu da istirdat ediniz. O evrak da mevkii muameleye konmamıştır. Rica ederim bu ta- mik edilsin. İcap ederse mahallinden bir sureti cel- bedilsin ve mebusluktan iskat edilsin.

HASAN FEHMÎ B. (Gümüştane) — Efendim Hamdi Bey arkadaşımızın söylediği sözler doğru ola- bilir. Fakat Meclisi Âlinizce mazbatası tasdik edilir- ken söylenmek ve tetkik olunmak iktiza ederdi. Maz- bata ibraz edilmiş, tasdik olunmuş ortada bir mebus- luğu vardır. Mebusluğu mu, memurluğu mu hangi- sini tercih edeceği bugün yarın taayyün edecek. Yal- nuz buna evvelce izafe edilen mebusluk sahte (midir, değil midir, bu hususta) (1) bunun tetkiki için de bir tahkikatı teşriye icrasına şube tetkikatını yapar, heyeti celilenize gelir. (Bu tetkikat neticesinde seçi- min gayri meşruluğu tahakkuk) (2) eder mi, etmez mi, ona göre bir karar verirsiniz. Böyle bir vaziyet

iddia edildikten sonra tahaddüs edecek ahval ya bir mahkemei temyizden tasdik edilmiş ilâma veyahut bir tahkikatı teşriyyeye istinat ederek (bir neticeye vasil olunabilir,) (3) başka suretle olmaz. Bu şeye aittir. Binaenaleyh Hamdi Bey hakkında oradan gelecek mazbataya göre muamele edilir. Vaktimiz kıymettar- dır, zayi olmasın.

TUNALI HİLMÎ B. (Bolu) — Hamdi Bey'e son derece teşekkür ederim. Şimdiye kadar onun vicdanı bu kadar çirkin...

HAMDÎ NAMIK B. (İzmit) — Efendim; ben- deniz arzettim ki Adapazarına gittiğim zaman mutta- li oldum. Heyeti celileniz bir cürme vakıf olduğu an- da tahkik etmeye mecburdur.

REİS — Efendim; Hamdi Beyin takririni okuta- cağım, dinleyiniz. (Takrir okundu) (Şubeye sadaları) Canım rica ederim, hangi şubeye havale edelim...

BİR MEBUS B. — Efendim müsaade buyurun, diğer bir mesele var.

REİS — Malûmu âlinizdir ki Ankaraya gelirken azimet harcırahlarını avans suretiyle almıştık... Hesa- batı tasfiye için verdiğimiz beyannameler tetkik edilir- ken harcırah tertibinden mahsubunu icra ettirmek için istenilen cetvellerde bazı açıklıklar husule geldi. He- yeti idare ve divanı riyaset burada ise tahsisatından veya tazminatından fazla alınan paralar gelecek se- neki istihkakından mahsup edecektir. İsim tasrih et- miyorum. Resmi verilen beyanname ile memleketleri- nizden veyahut güzergâhınız üzerinde tesadüf eden mahallerden aldığınız harcırah miktarı arasında, bil- muhabere mühim bir fark bulunması Meclisin şere- fiyle, âzanın haysiyetiyle hiç de kabili telif değildir. Şunu da arz edeyim ki henüz tasfiye muamelesine (ye- ri başlamacağına göre noksanlarımız) (4) var ise be- yannamelerimizi tashih edelim.

Senei atıye hesabı umumiyesi içerisine girerek daha açık bir şekle gelmekten ise heyeti idare ile ka- patmak daha makuldür. Meselâ on bin kuruşa bir dairei intihabiye dolmuştur. Fakat oradan otuz bin kuruş alındığına dair (şayialar da mevcuttur. Böyle bir vaziyet olduğu takdirde) (5) o memurlar dahi bi- zim yaptığımız bu gayri tabii mesele muttali olu- yorlar. Bütün memurini maliye muttali oluyorlar. Bunlar Meclisin ve âzanın şerefini tenkis edecek me- saildir. Divanı Riyaset çok istirham eder ki bu gibi hassas mesele rüfekayı kıram itina etsinler ve mua- melelerini islâh etsinler.

ŞÜKRÜ B. (Karahisar) — Efendiler, şu beyanat- tan o kadar müteessir (ve mütellim oldum. Bir me-

(1, 2, 3, 4, 5) Parantez içindeki kelimeler tara- fından eklendi. M. Ünver

busu) (1) ~~tek~~ kadar edecek, tarihe karşı fena bir vaziyete (lüzürececek bir hareketin bir mebustan sadır olmasını hiç arzu etmezdim.) (2) Yine hiç arzu etmezdim ki, hiçbir arkadaş arzu etmezdi ki hilâfî hakikat beyanname verenler içimizde bulunsun. Ne haldir bu sahtekârlar, hilâfî hakikat beyanname verenler... Onların hakkında muamele yapılsın, içimizden iskat edelim. (Alkışlar) Böyle fena, böyle rezilâne şeyler yapılsın... Herhalde hilâfî hakikat beyanname vermek müstelzimi mücazat halâtındır. (Böyle mürtekip bir insan) (3) içimizde bulunsun... Bu Mecliste oturulmaz. (Hepimiz tahtı zandayız. Kim ise söylensin sadaları)

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) — Efendim üç gün evvel bir takrir vermiştim. İstiklâl mahkemeleri âzalarına altı bin kuruştan harcırah veriliyor. Halbuki dört bin kuruş verilmek lâzım geliyor. Trenle gidiyorlar. Şimendifer üzerine de harcırah alıyorlar. Halbuki mebuslardan tren ücreti alınmamaktadır.

MEHMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) — Esas söylensin rica ederim.

REİS — Bitlis, Muş, Urfa, Genç tarikleriyle memleketlerine avdet eden ... Urfa mebuslarının dahi Diyarbekirden ... Efendim müsaade buyurunuz rica ederim ... Hasan Beyefendi bunu sahtekârlık şeklinde tasvir ettiler. Esamiyi söyleyemem. Hiçbir âzaya icbar olunamaz ki şunu söyle bunu söyle.

MEHMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) — Efendim harcırahları filân ve filân almıştır diye söylemelidir.

REİS — Maliye Vekâletinin tezkeresi var isterseniz okuyayım. Ortada kayıta vardır. Bendeniz âzayı kiramın nazarı dikkatini celp için söylüyorum. Arzu ediyorsanız, talep edersiniz, evrak birer birer okunur.

BİR MEBUS B. — Biz buraya parasız gelmişiz efendiler. Diyarbekir bize yirmi bin kuruş avans vermiş. Biz memleketten harcırah almadan geldik. Çünkü ahvali maliyesi müsait değildi. Diyarbekirden aldık. Hasan Beyefendi bunu bir sahtekârlık tarzında ifade ettiler. Bize bu kürsüden fazla para almışlar diyenler, yani bize sahtekârlık isnat edenler gelip burada ispat etmelidir. Bunu kat'iyyen kabul etmem. Hiçbir mahal bize beş kuruş, on kuruş verdiği yoktur. Bunu iddia ediyorum. Bunu aldığım tahakkuk ederse namussuzluğu kabul ederim, ben Meclisten istifa ederim. Ben bugün sizin vicdanınıza müracaat ediyorum, harcırahlarımızın tesviyesi için def'atla emir verilmiştir.

HASAN B. (Maliye Vekili) (Trabzon) — Efendim, ortada bir muamele resmiye var. Muamele resmiye yanlış ise arkadaşım haklıdır. İşte Maliye Vekâletinin tezkeresi. Tezkere diyor ki; otuz altı bin kuruş alınmıştı. Beyanname diyor ki; yirmi bin kuruş alınmıştır. Bu meseleye şebih bir kaç mesele daha çıkacaktır. Beyanname imzaları altında işte evraka merbuttur. Şimdi rica ederim, bir evrakı resmiyenin hilâfî sabit olmadıkça bu yanlışdır denilir mi? Bendeniz bunu ileride tahakkuk edecek, taayyün edecek hale göre... Eğer gelen resmi telgraf yanlış ise tabii muamele kalmadı. Eğer fazla ise bu fazlai mehuzatın tahsisatlarından mahsubunu icra ederiz dedini. Telgraf yanlış ise bunun mesuliyeti de bunu yazan makama aittir.

Efendim Maliyeden bir tezkere yazılmış, fakat bendenizin gördüğüm bir tezkere değil. Mesalihi cariye müsteşar idare ettiği için ... Tezkerede Bitlis âzalarından iki mebusa Muş sancağınca altışar bin ve Diyarbekir vilâyetince otuz bin kuruş tediye olunduğu falan diyor.

Malûmu devletiniz mebusanı kiramın harcırahlarına mahsuben mahallî mal sandıkları harcırahları tecavüz etmemek üzere ... bu tarzdaki tediyat mahallerinden merkeze bildirilir. Merkez de bu telgraftan idare heyeti âliyesini haberdar eder. Meselâ sizin âzanızdan bulunan filân mebusa, filân zata şu para verildiğini haber aldık, muamele mahsubiye yapılmak üzere buraya yazılmıştır.

Âzayı kiramdan Ziya Beyin ifadatından anlaşılıyor ki burada bir telgraf hatası olmak ihtimali vardır. Müsaade buyurunuz da bu kâğıdı alayım. Bizim kaç kuruş aldığımıza dair senetlerimiz var. Bu yanlışlık tahakkuk ederse yanlışlığı yapan hakkında muamele yapılsın.

BİR MEBUS — Muş mebusları harcırah almış olabilirler. O suretle beyanname vermişler. Olabilir ki isimde yanlışlık vardır.

REİS — Tahirini arzu edenler ellerini kaldırsın.. (Eller kalkar) Kabul edildi.

Efendim şu cevabı kâfi görüyor musunuz?.. Kâfi görenler lütfen ellerini kaldırsın...

Efendim, bir mesele kaldı. Onu müzakere edelim.

(1, 2, 3.) *Parentez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver*

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) — Benim takririm vardı.

REİS — Aman şu Hilmi Beyin takririni okuyayım. Yevmiye ve harcırahların istirdadını teklif ederim. Tunali Hilmi (*Muvafık sadaları*)

REİS — Bir mesele var, efendim dinleyin. Mühim mesele. (Tokat mebuslarının takriiri okundu)

Efendim şu cevabı kâfi görenler lûtfen ellerini kaldırsın, kâfi görülmüştür. Haber verilmesini Heyeti Vekile yazacak.

Efendim, ruznamei müzakerattan bakiye olmak üzere pazartesi günü saat birde içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

MAKAMI RİYASETİ CELİLEYE

Memuriyetle mebusluğun, bir zat uhdesinde içtima edemeyeceği 6 eylül 1336 tarihinde kabul edilen kanun iktizasındandır. Mebusluk asıl ve memuriyet feri bulunduğundan kanunu mezkûr ahkâmına ittıla hâsıl eden memur mebusların şimdiye kadar mebusluktan istifa eylediklerine dair bir gûna müracaatları bulunmayanların feri olan memuriyetlerinden derhal müstafi addedilmesinin Heyeti Vekileye tebliğini teklif ederim.

Canik
Ahmet Nafiz

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ CELİLESİNE

Mebusların tahsisatlarının tetkiki hesabı için üç kişilik bir heyeti tetkikiye intihabını teklif ederim.

8 Teşrinievvel 1336

Karahisarı Sahip

Memet Şiikrü

RİYASETİ CELİLEYE

1. — Mühim vakitlerimizin böyle tahsisat meselelerine ait müzakerat ile öldürülmesi hakikaten günahıdır.

2. — Müzakere kâfidir.

3. — Divanı Riyasete bir salâhiyeti vasia verelim. Gerek kanun ve gerek taamül ve vicdan dairesinde tahsisat işlerini istediği gibi halletsin.

4. — Bu teklifimizin kabulünü heyeti celilenin ulüvvü vicdanından istirham ederiz.

9.10.1336

Karesi

Karesi

H. Basri

Abdülğafur

MAKAMI RİYASETİ CELİLEYE

Âzayı kiram dört ay devam etmek suretiyle ikmal edilerek tahsisatlarını alarak diğer ayların tazminat devrine ait olarak ifayı muamele olunması suretiyle tahsis olunmasını teklif eylerim.

8 Eylül 1336

İçel

M. Şevki

Gizli Celse Zabıtları

11 Teşrinievvel 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	148	ve bunların vazifeleri devamınca izinli sayıl- malarına dair takriri.	153:154
2. — BEYANAT	148	2. — Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendinin; şarka tetkikatı ilmiye için gidecek heyetler hakkında takriri.	154
1. — Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Beyin vaziyeti siyasiye hakkında beyanatı.	148:153	4. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	154
3. — EVRAKI VARİDE	153	1. — Bazı mebusların, dairei intihabiyeleri- ne giderken bazı mahallerden usulsüz' harcırah aldıklarına dair.	154:156
1. — Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin; Rusya'ya gidecek heyeti ilmiyeye katılacak âza			

Cilt : 5

SEKSEN BİRİNCİ İN'İKAT

11 Teşrinievvel 1336 Pazartesi

İkinci Celse

REİS : Mustafa Kemal Paşa Hazretleri

KÂTİP : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Celseyi açıyorum.

Zabtı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Sekseninci İn'ikat

9 Teşrinievvel 1336 Cumartesi

Vehbi Beyefendinin tahtı riyasetlerinde in'ikatla âzayı kıram tahsisat ve harcırahlarının sureti tesviyesi ve ne gibi hallerde ödenemeyeceği veya iadesi

lâzım geldiği hususları müzakere olundu ve birleşime son verildi.

Reis
Vehbi

Kâtip
Kütahya
Haydar

REİS — Zabtı sabık hulâsası hakkında mütalâa var mı?... Reylerinize arz ediyorum; kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — BEYANAT

1. — *Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Beyin vaziyeti siyasiye hakkında beyanatı.*

REİS — Hariciye Vekili Beyefendi vaziyeti siyasiye hakkında izahat verecek söz onundur.

AHMET MUHTAR B. (Hariciye Vekili) (İstanbul) — Heyeti Celileniz vaziyeti hariciyemiz hakkında izahat talebinde bulunmaya yerden göğe kadar hakkı olduğunu Heyeti Vekile de teslim eder. Ancak Meclisi Âlinin de teslim buyuracağı veçhile hükûmetin icrasına teşebbüs ettiği müzakerat hakkında hatta hafi olsun maruzatta bulunmak bazı mehaziri dai olabileceği, ve bilhassa usul ve teamüle muvafık düşmeyeceği cihetle hükûmet de şimdiye kadar vermek istediği izahatı tehir mecburiyetinde kalmıştır.

İstanbulun işgalinden sonra Anadolu'da teşekkül eden hükûmeti milliyenin harici meslekinin istinat ettiği hututu umumiye evvelce tespit edilmişti. Müsaade ederseniz bunun hakkında ufak bir tarihçe arz etmek isterim. Ondan sonra İstanbul Meclisi Mebusanı teşekkül ettiğinde bu ayrı kongrede ittihaz edilen mukarreratı umumiyenin mezciyle İstanbul Meclisi bir misakı millî şeklinde dahil bilhassa harici siyasetinin (esasatını tespit) (1) ve bunları 1919 senesi bütün millî müttehideye ilân etmiş olduğu gibi ayrıca bitaraf devletlere, bilhassa o vakit Versay Kongresine de

tebliğ etmişti. Binaenaleyh hükûmeti milliyenin (o tarihte tespit ettiği) (2) mekasidini esaslı bir surette taşıyır ve tebdil edecek bir hadisei cedide zuhur etmemiş olduğu ve zaten bu gibi tegayyüratı hükûmetin kendisine mal etmesi ancak Meclisi Millinin de mütalâa ve muvafakatini istihsale vabeste olmakla (Hükûmeti milliyeye) (3) tespit edilmiş olduğu şekilde müstakâr bulunuyor. Bu ufak tarihçeden arz etmek istediğim noktai esasiye Türkiye Büyük Millet Meclisinin gerek münasebatı siyasetinde ve gerek müzakereatı sairenin nikatı hiçbir veçhile tağyirpezir olmamış olması aynı bu hükûmetin takip ettiği mesleğin sırf millî bir mesleki siyasi olduğunu söylemektir. Malûmu Âliniz inkılâptan evvel rücu edecek olursak, Hükûmeti Osmaniye siyasetinin millî olmaktan pek bair olduğunu ve birtakım şahsî temayüllere pek ziyade bir kıymet veren ricalin devletin menfaatini ve böyle sakim ve şahsî bir siyasetin de devleti binnetice ne gibi mehalik ve vartalara isal etmiş olduğu vukuatı mütevaliyeye ahire ile sabittir. Binaenaleyh Ankara Hükûmeti Milliyesi kendi unvanının da (irae ettiği üzere) (4) mutlaka millî bir siyasettir. Binaenaleyh bundan bir hüküm çıkarmak lâzım gelirse bu hükûmet takip ettiği makasitten en birincisi olan muhafazai

(1, 2, 3, 4) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

istiklâl müdafaai tamamiyette ... olan cihet her kim olursa olsun ancak bununla kabul ve müzakere edebilir manasınadır. Yoksa hissiyatına tebaan şu bu ciheti iltizam etmekten mütevakkidir.

Binaenaleyh vaziyeti coğrafiye ve siyasiyemiz icabı yeni ve eski âlem arasında çekilmekte bulunan yahut iki âlemin noktai tesadümünde bulunuyoruz. Şimdiye kadar Türkler ve bilhassa mütarekeden sonra garp âlemiyle muvafık bir şekilde itilâf hâsıl edebileceğini iyice tetkik ve takip etmiş, maatteessüf mü diyelim, maalmemnuniye mi diyelim, bu takibat ve tetkikatta garp devletleriyle bizim arzu ettiğimiz itilâfın husûlüne şimdiye kadar imkân olmadığı tahakkuk etmiştir. Fakat bu sıralarda bilirsiniz ki şarkta ve bütün âlem üzerinde tesirâtını göstermekten hâlî kalmayan bir fikir, bir fikrin tevhit ettiği ... neticesinde Avrupadaki mevkiimizi hemen hemen gaip eder bir mevkîe düşmüş olduğumuz cihetle bittabi o vakte kadar garbe tevcih ettiğimiz enzârı da bir vakada artık bizim mehdi zuhurumuz olan şarka ... ve hükûmet de bunu pek güzel takdir ederek acaba garbin bize uzatmaktan imtina ettiği destî muavenetini şarkta bulabilir miyiz muadelesini halle kalktı ve bunun için Heyeti Âliyenizce de malûm olan teşebbûsâtı sabıkası ... külliyyen kat'î alâka ettiğimiz ve onlarla hiçbir müzakerede bulunmadığımız veyahut olunan bir müzakereyi kabul etmediğimiz ve evvelce söylemiş olduğum veçhile Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin sırf millî bulunduğu cihetle kendisinin istiklâfını (kabul edecek teklif) (1) ne taraftan gelirse gelsin kabulünde tereddüt etmeyeceği bedihidir. Bu cihetle hükûmeti millîye ne taraftan gelirse gelsin şimdiye kadar bize hissiyatı husumet göstermiş bulunursa bulunsun (Hükûmeti millîyenin tespit ettiği esasat dairesinde yapacağı tekaşifi) (2) kabulden imtina etmez. Çünkü böyle bir meslek makul olmaz. Siyasette malûmu âliniz hissiyata kapılmak doğru değildir. Daima menfaat, mihveri harekâttır. Bunu söylemekten maksadım şimdiye kadar İngiliz ve Fransızlarla münasebatımızı arzetmektir. Bugüne kadar Fransızların Ankara Hükûmeti millîyesine vukubulan müracaatları üçüncüdür. İlk müracaatta bendeniz burada yoktum. Hâsıl olan netice sizce de malum (dermeyen ettiğimiz prensiplerin) (3) Fransızlar tarafından nasıl hot behot nakzedilmiş olduğunu ve binaenaleyh bu müzakeratı teklifte gözetmiş oldukları maksadı ha-

kininin ne olduğunu Heyeti Âliyelerince tebarüz etmiştir. Mamafih Fransızların ilk vaki olan teklifleri üzerine ... ve onun istinat ettiği hükûmetin Fransızlara şartı itilâf olmak üzere teklif ettiği ... aleyhimizde hâdisâtı ahire de zuhur etmemiş olduğundan Brest - Litovsk muahedesinin birincisinden daha dûn şeraiti haiz bir teklif dermeyen etmişlerdir. Bittabi bu teklif muhafaza edilmek istenilen menafii asliyesine tevafuk etmediği cihetle hükûmet tarafından nazarı dikkate alınmamış ... hatası gibi ileride bazı kimseler tarafından serdedilecek bir hataya maruz kalmamak için hükûmet bu üçüncü teklifi de telâkki edeceğini ihsas etmiştir ve bunun üzerine bir üçüncü teklif dahi dermeyen edilmiş ise de evvelkinden pek farklı değildir. Onun için bu teklifi dermeyen eden makamı resmiye Adana ve onun şarkında bulunan havali hakkında Ankara Hükûmeti millîyesinin öteden beri tespit edilmiş bulunan esasat mahfuz kalmak yani Fransızların Kilikya dedikleri Adana zaten San Remo ahitnamesiyle kabul etmediğimiz, etmeyeceğimiz ... kuvayi askeriyesi yani işgali askerisi ilga edilmedikçe ve onun şarkında bulunan kıta ki yine San Remo ahitnamesi mucibince Suriyeye terkedilmiştir ve Suriye mandeterliği de ... işgaller kaldırılmadıkça yani bizim hududu milliyemiz dahilinde bulunan hâkimiyeti mutlakamız sureti katiyede kabul ve tasdik edilmedikçe kendileriyle hiçbir müzakereyi kabul edemeyeceğimizi ... menafii iktisadiyeden başka bir şey olamayacağına nazaran bu mebhaste yani iktisadiyat zemininde kendileriyle her veçhile müzakere edebileceğimizi ve ancak bunun mevzuu müzakere olabileceğini tebliğ ettik ve elyevm Hükûmetiniz bu tebligatın neticesine intizardadır... İki defa bir parça dolambaçlı olmakla beraber hükûmete müracaata bulunmuşlardır.

Bu müracaatları doğrudan doğruya tabii San Remo ahitnamesinin ihdas etmek istediği vaziyetin tadiline mütevakkıf bir teklif değildir.

Uzlaşmak istediğine delâlet edebilecek, katiyen delâlet eder demiyorum, delâlet edebilecek şekilde de telâkki olunabilir. Eğer İngiltere ve gerek başında bulunduğu itilâf devletleri kuvvei müsellâha ile bizi kendi emellerine ram edebilmeleri ... taki demin arzettığım bu teklifî San Remo ahitnamesinin ihdas ettiği vaziyeti tadil eden teferruatdan dahi olsa bir maddeye taallûk edecek müzakereye devam ede ede aslına kadar temas edebileceği ... riyaset ettiği ve bizi mahvetmeyi kasdetmiş olan heyetin kuvvei müsellâha ile ram edemeyecekleri hakkında hâsıl ettikleri

(1, 2, 3) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

kanaat üzerine bu yolda bir müzakere açmak keyfiyeti olabilir. İhtimal ki bunlar zaten şayanı itimat olmayıp bir çok acı delillerini ve asarını gördük. İhtimal ki maksatları bizi iğfale de matuf olabilir. Herhalde Heyeti Âliyeniz emin olmak lâzım gelir ki ister şu olsun, ister bu olsun maksatları hükûmet bunlarla açmak istedikleri müzakerelerle ... tevafuk etmedikçe ve nususıyla Heyeti Âliyenizin sureti nihaiyede reyî alınmadıkça hükûmetin kat'î mukarrerat ittihaz etmeyeceğine Heyeti Celileniz her daim emin olabilir.

Yine Heyeti Celilenizce sureti iptidaiyesi malûm olan bir şekilde Rusya Sovyet Hükûmetiyle Ankara Hükûmeti Milliyesi tesisi münasebata ve hatta bunlarla bir itilâf veya ittifak ahitnamesi ... yine Heyeti Âliyenizin Reisi Muhteremi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından Lenine yazılan mektubun münderecatı Heyeti Âliyenin malûmu olduğu gibi bilâhare Çiçerin tarafından bilmukabele cevaben yazılan muharrerat münderecatı sizlerce de malûm olmakla bunun üzerine buradan bir heyeti murahhasa gönderilmiş idi, ki bu heyetî murahhasa da Hariciye Vekili olan Bekir Sami Beyin riyasetindedir. Bu heyet 19 Temmuzda Moskovaya vasil oldu. Ve müzakerata devam etti. Fakat bu sıralarda bolşevik hükûmeti orduları ... tesirâtı dai bir çok ahvale inkılâp etmek suretiyle hükûmeti fevkalâde meşgul ettiğinden dolayı bittabi müzakerat hükûmeti milliyemizin de arzu ettiği derecede süratle devam edemedi. Buna da bu teahhürata da ... arada geçen bir buçuk aylık bir zamanı ziyadesiyle istiksar ... Şimdi ise emniyet ve itimat ederek mevkii icraya getirdiğiniz heyeti vekile bugün Hariciye Vekili sıfatında bulunan bu arkadaşın gayretiyle büyük bir tepşirde bulunmak her suretle kâfil ve zamin olacak bir şekli müsbete vasil olmuş olması... (Şiddetli alkışlar) İşte efendiler, 1336 senesi ağustosunun yirmi dördüncü günü Türk murahhaslariyle Rus murahhasları arasında teati edilen ahitnamenin esasları kararlaştırılmış ve bu ahitnamenin her iki heyeti murahhasa âzası tarafından parafe edilmiş yanı imza tahtına alınmıştır. Bu muhadenet ahitnamesinin mukaddemesi şu suretle ... müttefikan kabul ve aralarında iki memleket menafii hakikiyesi temin edilmiş bulundu.

(Ahitname okundu) (Şiddetli alkışlar)

Bu muahedenin kabul ettiği huduttur. Ancak arzemiş olduğum veçhile bu misakı millî Versay konferansına ve bitaraf Devletler hariciye nezaretlerine tebliğ edilmiş olduğu gibi bilcümle matbuatı âlemle dahi ilân edilmişti. Fakat 1917 de esnayı muharebe- de çehrei âlemi değiştirmek istidadiyle günden güne

tevessü eden cereyanın Rusyada zuhur ettiği vakit de ortaya atılan prensiplerden birisi de milletlerin kendi mukadderatını kendilerinin tayin etmek hakkı ve daha doğrusu milletlerin hakkı ıftirakının teslim ve kabul edildiği maddesidir. Binaenaleyh o vakte kadar hukuku umumiyei esasiye esasatı birdenbire tağyir-pezir oluyordu ve filvaki bu esasatın bir hükmü tesiri kalmamıştır. Her milletin bilhassa halka doğru giden cereyanlarına sahip kuvvetli fırkalar milletlerin eskiden olduğu gibi birtakım menafii hakikiyei millete tetabuk etmeyen makasıdı siyasiye ile kendisine raptedilmiş ve o rabitanın elinde onların arzuları hilâfına olarak cebren onları tutmak kaidesine artık riayetkâr olmamaya başladı. Rusların en büyük ilân ettikleri prensiplerden birisi de bu keyfiyettir. Binaenâlâzalik bu madde, ki henüz daha ahitname imza edilmemiş, yalnız arzettiğim veçhile maddeleri iki heyeti murahhasa âzaları tarafından parafe edilmiştir. Burada bidayeten bu birinci madde de zikredilen Trakya kelimesinin bizce tabii ihtiva ettiği hududu millî noktası Rusya Hükûmeti ile bir dereceye kadar nazik bir münakaşaya zemin olmuştur. Bu parafe edilen maddeleri ve bunun müzakeratında cereyan eden münakaşatı havi raporları hamül olarak bundan üç dört gün evvel Moskovadan Trabzona gelen heyeti murahhasadan Yusuf Kemal Bey buraya hareket etmek üzere emir almıştır ve yolda bulunuyor. On- dan daha esaslı malûmat alınmadıkça bu meselenin Heyeti Vekilece pek o kadar uzun münakaşata meydan açmasına mütemayil değildir ve bu gayetle sizin tarafınızdan da riayet edilmesini sureti mahsusada rica eder ve ancak bununla bir noktai nazikenin mevcut bulunduğunu ve şu verdiğim izahata nazaran bunun ne hududumuzun hangi cihetlerine taallûk etmesi lâzım geleceğini Meclisce zaten bendeniz söylemeden takdir edildiğini zannediyorum. O da malûmu âliniz bir hakkı ıftiraktan bahsediyorlardı. Bunlar diyorlar ki ermeniler nakabili ihmal bir millettir. Bittabi bunların da hukuku vardır. Sonra pekâlâ biliriz ki ermeniler kendilerini Avrupada ve Amerikada gayet masum ve gayet mazlûm olarak tanıtmış ve ihtimal ki bizim masumiyetimiz onlar raddesindedir. Fakat hristiyan olmak sıfatıyla her taraftan müzaheret hususunda fevkalâde meharet peyda eylemiş olan bu adamlar bizim masumiyetimizi zalimiyete tahvil etmek ve gûya mazlûmiyetlerini tazîif ederek kabul ettirmişlerdir. Binaenaleyh Rusya herhalde ve şark hududumuzda fakat gayet ufak bir yerden bunların tatmin edilmesini arzu ediyor ve bugün bilirsiniz ki Ermenistanda Taşnak hükûmeti vardır, ki

Sosyalist Federatif Rusya Cumhuriyetinin düşmanıdır bu. Ruslar bunu yıkmak istiyorlar. Yeriñde sormumrem kabul eden diğerkırkayı ik'at ederek Ermenistanın bu umumi federasyonun bir uzvu yapmak istiyorlar. Binaenaleyh ermenilere bu noktai nazardan bir parça mümaşat etmek takip ettikleri siyaset iktizasındandır. Bu menfaatlerine temas eden nokta, ki müspet cihetidir. Bir de menfi kısmı vardır, ki o da malûmu âliniz, bu prensipleri muhtelif garp memleketlerinde ve bunların tahliyei ahkâmı için müsallahan mücadeleiy sonuna kadar kabul ve taahhüt etmiş olan heyetler müfrit sosyalist fırkalarıdır ve bugün Avrupa ahalini tetkik edecek olursak zannolunabilir ki bu fırkalar az zaman sonra, yakinen, bugünden ölçülemeyecek bir zaman zarfında bütün nüfuz ve kudretellerine alacaklardır. Rusya Hükûmetinin takip ettiği emellerden birisi kendisini Avrupada resmen tanıttırmaktır. Halbuki mücadele ettiği kapitalist devletler buna katiyen muvafakat etmezler. Çünkü muvafakat ettikleri gün sosyalizm esasını kendi memleketlerinde tatbik edilmiş ve kabul etmiş manasını izhar etmiş olurlar. Bittabi mücadele eden iki saf vardır. Birisi kapitalizm safıdır. Diğeri onu yıkıp hâkimiyet menafii ile beraber halkın yedine teslim etmek cereyanını temsil eden saflardır. Bu ikinci Sosyalist Rusya Hükûmetine muin ve müzahir olan Avrupada büyük fırkalar var. Binaenalâzalik o büyük fırkaların kendilerine mal edinmiş oldukları birtakım prensipleri yahût o prensiplerden bir tanesini Rusya Hükûmetinin her ne maksada müpteni olursa olsun Rusyaya terkettiğini görecektir olurlarsa Rusyaya karşı ifası bilâ kaydû şart taahhüt etmiş oldukları muaveneti belki ihmal ederler ve imtina ederler. Ruslar proletaryanın kendisine bu meselede yar olmayacağından korkuyorlar. Onun için ... onları biraz tatmin etmek istiyorlar. Şimdilik bu kıtaya nazarı dikkati âlilerini celb ederim. Çünkü gayet mühim ve nazik noktadır.

Gelelim ahitnamenin ikinci maddesine; tarafeyni âkideyn şimdiye kadar iki memleket arasında ... bundan tabii murat olan ahitnamenin Berestlitovsk muahedenamesi olduğunu söylemeye hacet yoktur. Bir müddet bizim için birtakım menafi temin etmişti. Fakat ahitnamenin sureti istihsali Rus milletinin fevkalâde izzeti nefsi millisini cerihadar edecek bir şekilde olduğu için ve her devlet evvelâ kendi menafii hakikiyesini düşünmek mecburiyetinde olduğundan ötedenberi bu maddenin ilga edilmesine taraftar bulunuyordu. Hatta bendeniz bundan iki sene evvel Kiyefte Devleti Osmaniyenin Ukrayna sefiri bulunduğum bir sırada Kiyefte bulunan şimali Sovyet Hükûmetinin

sefiri bu muahedenamenin hotbeht hükûmet tarafından imza edilmiş olduğunu da bendenize söylemişti. O zamandan beri yani imza vazolunduğu dakikadan itibaren Sovyet Sosyalist Rusya Cumhuriyetinin takip ettiği menafii esasiyesinden birisi de kendi menafii hakikiyesini, kendi izzeti nefsi millisini cerihadar eden ve ancak gırtlığa bıçak basıldığı anda kabul mecburiyetinde kalmış olan ahitnameyi ilga etmek idi. Binaenaleyh burada murat edilen Brest Litovsk yani...

HASAN B. (Trabzon) — Bir kelime müsaade buyurur musunuz, mademki Brest Litovsk muahedesi tasrih etmiyor. O halde muahedenin 93 ncü maddesinin ilgasını da mutazammındır.

A. MUHTAR B. (Hariciye Vekili) (Devamla) — Müsaade buyurun, hayır beyim cevap vereceğim Malûmu âliniz iki devlet arasında hali harp olduğu dakikadan itibaren kâffesi mülğadır. Binaenaleyh biz Rusya ile ilânı harp ettiğimiz dakikadan beri Rusyaya raptedecek bir şey kalmamıştır. Binaenaleyh onların mevzubahs olmasına bu ahitnamede, bu maddede ihtimali yok idi. Fakat bu ahitnamenin bize temin ettiği bazı menafi vardır. O da elviyei selâsenin yine Devleti Osmaniyeye yani anavatana rücuudur ki bunu demin Rusların Ermeniler hakkında tatbik etmek istedikleri prensipten bilistifade bizim hakkımızda tamamiyle tatbik etmeye mecburiyetleri derkârdır ve zannediyorum ki alamayacaklardır demektir.

(Üçüncü madde okundu)

(Alâ bravo sesleri)

(Dördüncü madde okundu)

(Çok iyi, çok iyi sesleri)

A. MUHTAR B. (Devamla) — Hükûmetimizin bu noktayı istihsal edeceğini kaviyen zannediyorum... İhtilâldenberi her tarafta tasdik edilegelmektedir. Meselâ Moskovada vefat eden Osmanlı veyahut memleketimizde bulunan yani bizim memleketimizde bulunan Rusları teslim edip de bir noktaya teslim edemeyeceğimiz gibi onlar ... ahkâmı şeriye mucibince muamele etmek ihtilâlden beri her tarafta vücut ... bu meselenin sureti halli aynı itilâfname ile tayin edilecektir ... Dakik birtakım mesaidir... İşte ayrı ayrı birtakım muamelâta zemini mevzu olmak iktiza eder.

(Beşinci madde okundu)

A. MUHTAR B. (Hariciye Vekili) (Devamla) — Muhadenet ahitnamesini akteden iki milletin bu muameleyi yapmaya mecburiyetleri tabiidir. Meselâ biz

inşallah maksudumuz olan istiklâli milliyi istihsal edip bütün dost düşman devletlerle münasebata girdikten sonra onlardan meselâ müstakil kalacak olan Azerbaycan tebaası hakkında burada vereceğimiz hukuk ve vazaifi bu madde ile taahhüt etmiş bulunuyoruz. Bu da bittabi bu muhadenet ... ve ihtimal ki ileride ittifaka tahavvül eder ve belki de bu muhadenette ittifak hakkında okuduğum şeylerden yani maddelerden bu manalar çıkabilir. Buna ne için ittifak denilmeyip de muhadenet denildiğinin izahından müstağni tutarsınız. O hal zail oluncaya kadar... Biz bu muameleyi yapar ileride bilinmez ki hayatı meslek bugün dost yarın düşmandır. Bugünkü maddede tatbik edilmek üzeredir ve nazik olan mesele...

HASAN B. (Trabzon) — Muhtar Beyefendi; nazik dediğiniz meselenın halline mi vabestedir mukavelenin diğer mevadinın tatbik ve kabulü, yoksa diğer mevadı tamamen kabul edilmiş ve tatbik edilmek üzere midir? Heyeti murahhasanın mütemadi himematı sayesinde bu keyfiyet izah olunsun.

A. MUHTAR B. (Hariciye Vekili) (Devamla) — Doğru bu mesele vardır. Şüphe yok ki bidayeti müzakerede Rusya Hariciye Nezareti böyle bir iddia serdetmedi değil. Fakat mesaisini lisanı şükranla yad etmek mecburiyetinde bulunduğumuz zevatın kâffesi (bu noktada fevkalâde hassasiyet göstermişlerdir.) (1) Muhtelit komisyonlar vasıtasıyla tespit edilecektir. Yani şark hududumuzda icra edilmesi zarurî gösterdikleri tadilâtı (hiçbir vecihle mukavelata derç) (2) ederek imza etmek suretiyle kat'i bir şekle koymaya çağız. Bu mesail bu noktaya nazaran halbuki bizim kadar Heyeti Âliyeniz de emindir ki orada muhtelif komisyonların netayicei tetkikatı kendi lehimizdedir. Çünkü Bitlis gerek Van vilâyetinin mevcut bulunan ermenilerin adedi az çok malûmdur. Binaenaleyh bu cihet halledilmiştir.

(Altıncı madde okundu)

(Alkışlar)

A. MUHTAR B. (Hariciye Vekili) (Devamla) — Hacet olduğu üzere biz bu nikatı esasen misakı millide tespit etmiştik ve Rusya Hükûmetine kabul ettirmeye muvaffak olmuştur.

(Yedinci madde okundu)

(Sekizinci madde okundu)

A. MUHTAR B. (Hariciye Vekili) (Devamla) — İşte efendiler, parafe edilen muhadenet ahitnamesinin esasatını teşkil ediyor. Bundan ibarettir. Heyeti

murahhasası tamamiyle akti itilâf etmişlerdir. Malûmu âliniz muhadenet ahitnamelerinde müddet tayin edilmez, aktolunur. Amma ileride ne olursa olur. O başka ve görürsünüz ki ebedî bir dostluk tabiri kullanılmış. Bilhassa Avusturya, Rusya ile aktettiğimiz muahedatta muahedatı siyasiyede müddetini tayin etmek mümkün değildir. Şimdi efendim tabii Heyeti Celileniz için büyük bir muvaffakiyet teşkil eden şu keyfiyetin bu suretle neticepezir olmasına hepimiz dört gözle muntazırdık. İşte o intizarlarımız aldanmadı. Şu neticei mesudeye vasil (olmamız nazarı itibare alınır,) (3) zannedilir ki nihayet bir buçuk iki ay zarfında bu katiyet peyda eder. Çünkü muhaberatın müşkülâtını demin arzetmiştim. Çünkü Kemal Bey gelecek bu az çok tebellür edecektir. Fakat bizim metalibimiz meyanında bir de hükûmetten maddi ve manevî müzaharette bulunmak keyfiyeti vardır. Para, silâh gibi birtakım muavenetler istemiştik. Maksadımız müşterek olmasına nazaran biz onların bittabi bu mücadelei umumiyede bir muavini tabiisi bulunuyorduk. Gerçi biz mütevali muharebat neticesinde düçarî zaaf (olduğumuz zehabına varılmışsa da) (4) Şark âlemindeki yıkılmak bilmez nüfuzumuz ve mevkii coğrafimizin bize bahşettiği imtiyazat, elbette kefedede bir şey tutabilirdi. Bunları nazarı dikkatten dūr tutmadılar. Binaenaleyh bu yoldaki müracaatımızı hüsnü telâkki ettiler ve ellerinden gelebildiği kadar maddi muavenetlerde bulunmayı taahhüt etmişlerdi. Malûmu âliniz bu gibi muavenetler ve bunun esasatı kabul edilmiştir ve icraya iptidar olunmuştur. Bundan otuz gün evvel gönderilen külçe altınlar bugün yedimizde bulunuyor. Diğer taraftan Yusuf Kemal Beyi Moskovadan uzaklaştıran trenin içinde bir milyon altın ruble ile bir vagon mavzer fişegi bulunuyordu. Diğer taraftan fişegi ve mitiralyozu hamil sekiz vagon da Moskova istasyonundan mühey yayı harekettir. Rostoftan beheri üç bin fişekli altı bin İngiliz mavzeri, sekiz İngiliz topu da derdesti sevkittir. Zannediyoruz ki Rusya Hükûmetinin ahvali hazırada yapacağı muavenet şundan ibaret olamayacaktır. Onların da bugünkü vaziyetini nazardan dūr tutmamak iktiza eder. Herhalde muaveneti fiiliye başlamıştır ve devam ediyor. İnşallah daha vâsi mikyasta devam edecektir ve bunların icrası bu ahitnameye merbut değildir. Merbut olmaması keyfiyeti sevkiyata iptidar edilmesiyle sabittir.

MAZHAR B. (Aydın) — Müsaade buyurulur mu? Birinci madde kardeşlik esasına müstenit bir

muahadenet tesis edildiğini ifham ediyor. Kapitalist ve emperyalist devletler doğrudan doğruya Rus Hükûmetinin hedefine muhalif olduğuna nazaran, yani kapitalistler ile (emperyalistler) (5) bu hedefe mugayir mi telâkki edilecektir? Biz doğrudan doğruya Fransız Hükûmetiyle akti sulh edebilirsek bu hedefe muhalif hareket etmiş olduğumuzu mu gösterecektir?

A. MUHTAR B. (Hariciye Vekili) (Devamla) — Hayır, katiyen, çünkü Rusların kendilerinin Londra-

da İngilizlerle müzakere etmeleriyle sabittir. Fransa tarafından. Fransa kendi istiklâli iktisadisini temin edecek iktidarda bir hükûmet değildir. Fakat farzı muhal olarak Fransa karşımıza çıksa ve dese ki misakı millide zikrettiğiniz esasatı kâmilan temin edeceğiz. Temin edeceğine bizce kanaat hâsıl olursa onunla müzakereyi kabul ederiz. Bidayette arze miştım. Bir meselei malî, yoksa şark ve garp mesaili değildir. Maruzatım bundan ibarettir.

Üçüncü Celse

REİS : İkinci Reis Vekili Vehbi Efendi Hazretleri

KÂTİP : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Celseyi açıyorum. Takrirler var, okutuyorum,

3. — EVRAKI VARİDE

1. — *Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin; Rusya'ya gidecek heyeti ilmiyeye katılacak âza ve bunların vazifeleri devamınca izinli sayılmalarına dair takriri.*

REİS — Efendim, celseniz hafidir. Söz Paşa Hazretlerininindir. Buyurunuz Paşa Hazretleri.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Arkadaşlar, malûmu âliniz olduğu veçhile Rusyaya bir sefaret heyeti gönderiyoruz. Bu heyeti sefaret esasen malûm olan ve mazbut olan kadrosu dahilindedir. Fakat Rusyada ve Rusya ile temasta namütenahi islâm kütleleri vardır. Bu islâm kütleleri içinde bizim ifa edebileceğimiz birtakım hususî, mahrem ve fevkalâde vazaifimiz vardır. Bittabi bu vazaifin mahiyeti ilân edilerek oraya memur, heyet gönderilemez. Sırf bu vazaifi mahsusayı ifa ettirebilmek, takip ettirebilmek, icabında izhar edilebilmek üzere heyet sefaretin kadrosuna heyeti ilmiye namıyla bir heyet ilâve edilmiştir. Heyeti ilmiye denildiği zaman manasından istidlâl edildiği gibi, orada yalnız tetkikatı ilmiye yapacak değildir. İfade ettiğim gibi vazaifi mahsusa ifa edecektir. Bu vazaifi mahsusayı ifa etmek üzere Hükûmet Heyeti Vekileniz ve oraya reis olarak memur ettiğiniz zat bittabi birtakım nikatı nazardan bazı zevatı intihap etmiştir. Bu zevatı Heye-

ti Âliyeniz âzasından intihap eder, Heyeti Âliyenizin haricinden de intihap edebilir. Nitekim birçok memurlarımız vardır. Şimdi Heyeti Âliyeniz meyanından bu vazaifi mahsusayı ifa etmek üzere intihabı düşünülen zevatın intihabı düşünülmek ve bu vazifelere izam edilebilmeleri için bittabi kendilerine vazifeleri devam ettiği müddetçe mezuniyet verilmek lâzımdır, mesele gayet basittir. Bunu başka şekilde bast ve temhit edersek Heyeti Âliyenizi temsil etmek üzere Heyeti Âliyeniz namına tetkikatta bulunmak üzere bir heyet gönderiliyor. Bittabi hükûmetin teklif ettiği bir tarzda olamaz. Heyeti Umumiye intihap eder ve bu suretle muntahap olan âza arkadaşlarımız gider. Fakat bu gidecek olan zevat bu mahiyette değildir. Onun için gerek ait olan vekâletin gerek oraya gidecek olan sefirle arkadaşlık etmeleri itibariyle intihap edilmiş arkadaşlardır. İsimleri cümle-nizce malûmdur. Tekrar okuyayım efendim. Tevfik Rüştü Bey, İsmail Suphi Bey, Besim Atalay Bey. Bunlar Heyeti Âliyenizi temsil etmek üzere gidecek heyet değildir. Oradaki sefiri kebirin tahtı riyasetinde ve ferakatında icrayı vazife edeceklerdir. Mezuniyet ita buyuramazsanız gidemezler. Mezuniyet ita buyurulsun ve gitsinler vazifeyi ifa etsinler.

**BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİ
CELİLESİNE**

Türkiye Büyük Millet Meclisi Âzasından Tevfik Rüştü, İsmail Suphi, Besim Atalay ve Fuat Beyler tetkikatı ilmiye heyeti olarak Moskova sefaret heyetiyle birlikte mahalli mezkûre azimet edeceklerinden miri mumaileyhimin vazifelerinin devamı müddetince mezun addedilmelerini rica ederim.

11.10.1336

B. M. M. Reisi.

M. Kemal

2. — *Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendinin; şarka tetkikatı ilmiye için gidecek heyetler hakkında takrir.*

REİS — Efendim Şeyh Servet Efendinin bir takriri var, onu da okuyalım.

BÜYÜK MİLLET MECLİSİ RİYASETİNE

Şarka, tetkikatı ilmiye için gidecek heyeti ilmiye âzalarının hariçten veya Meclisten mezuniyet almak veyahut istifa eylemek şartıyla Heyeti Vekile arkadaşlarımız tarafından tayinine salâhiyetleri olduğunda şüphe olmamakla beraber meselenin mahiyetindeki azameti kürsüde de tafsilen arzettiğim veçhüze pişi takdir ve teemüle alarak Büyük Millet Meclisi namına Meclisten muntahap miktarı kâfi âzaların da ya ayrıca veyahut ilâveten gönderilmesini teklif ederim.

11 Teşrinievvel 1336

Bursa

Şeyh Servet

Dördüncü Celse

REİS : İkinci Reisvekili Vehbi Efendi Hazretleri

KÂTİP : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Celseyi açıyorum.

4. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Bazı mebusların, dairei intihabiyelerine giderken bazı mahallerden usulsüz harcırah aldıklarına dair.*

REİS — Söz Yusuf Ziya Beyin. Buyurun Ziya Bey.

YUSUF ZİYA B. (Bitlis) — Efendiler malûmunuzdur ki geçenlerde bu kürsüde Divanı Riyaset namına söz söyleyen Hasan Fehmi Beyefendi burada böyle bir mesele izah etmişti. Mebus arkadaşlarımızdan bazıları dairei intihabiyelerine giderken bazı mahallerde harcırah almış ve verdikleri beyannamede gösterdikleri sahtekârlığı söyledi. Bu zevatın isimlerini gizledi ve ilâve etti : Efendiler aranızda böyle şerefsizler de vardır; dedi. Bendeniz buraya çıkarak hunu bu kürsüde reddettim ve namuslu olduğumu ve böyle bir şeye tenezzül edemeyeceğimi söyledim. Sözümlü Maliye Vekili de teyit etti. İşin içinde yanlışlık

olduğunu söyledi. Mesele yalnız bununla gitmedi. Mesele yalnız şahsıma ve refiki muhteremime ait olsa idi daha ziyade izam etmezdim. Fakat mesele Meclisin namusuna taallük ediyor. Çünkü her âzanın namus ve haysiyeti bu Meclisin tahtı tekeffülündedir. Her mebusun namusu aynı sırada oturan mebusun şerefi demektir. Efendiler mesele görüldüğü kadar basit değildir. Azımdır. Bir hürriyeti kelâm, bir hürriyeti âra, bir hak meselesidir. Bu mesele mesaili mühimme ile de alâkadardır. Herkesin namusu tahkir ve tezlile uğrayacaksa, artık burada söz söylemek herkese tecavüz teşkil edecekse bilemem nasıl olur. Bu muhterem Meclisin kudret ve kuvveti meselesidir. Bunu izhar etmek lâzımdır. Bir gün Rasih Efendi bu Meclise hafiye diyor. Bir gün Şevket Bey çıkıyor, yalancı diyor. Diğer bir gün Hasan Fehmi Bey çıkıyor, sahtekârdır diyor. Bunlar birer meseledir. Bunları nazarı dikkate almak lâzımdır. Tahas-

sül eden kanaatime göre evvelâ ben meseleyi arzede-yim, sonra siz izah ediniz.

Divan Heyeti - alelittak diyemem - kısmen bu meseleyi bu Meclise getirmekte bir zevk duymuşlar-dır. Eğer bu zevki duymamış olsa idiler bu koridor-da gezenleri bir kere çağırıp kendilerinden sual et-meleri lâzımdı. Hitap değil itap ederler, niçin yap-tınız derlerdi. Neden çağırılmadık, neden bizden so-rulmadı? Efendiler tasavvur eder misiniz ki hiçbir mahkeme, hiçbir hükûmet, hatta hiçbir cemiyet ta-savvur eder misiniz ki bir şahsı itham ederken o şah-sın ifadesine müracaat etmesin. Evrakı ittihamiyesini meşhere gönderirken, bir kimse çıkar bu kürsüden bütün tantanai elfaz ile, nefret ile onu teşhir ederken yalnız vicdanının sadasını değil, şahsının emellerini, arzusunu teskin eder. Hiç tasavvur eder misiniz ki sormadan karar verilir. Eğer bizden sorulmuş olsa idi bu mesele tahaddüs etmeyecek ve meydana gelme-yecekti. O vakit bunun yanlışlığı söylenirdi. Neden sorulmadı? Sorulmak bir haktır. Nazarı dikkatinizi en ziyade bunun üzerine celp ederim. İhtimal ki bun-da bir kast olduğu reddedilir. Reddedilirse ikinci bir mesele vardır. O da; bize ehemmiyet verme, veril-medi demektir. Mebusun şerefi ve haysiyeti nazarı dikkate alınmamış olmak lâzım gelir. Eğer kast yok-sa mesele böyledir. İkidən birinin kabulü zaruridir. Ya kasten yaptıklarını itiraf, ya ehemmiyet verme-diklerini söylemelidirler. Benim namusum, demin ar-zettiğim gibi, heyeti umumiyenizin namusudur. Siz kendi namusunuzu düşüneceksiniz. Bana yapılan ya-rın size de yapılır. Ben hakkımın ihkakını bu Mec-lisi Âliden rica ediyorum. Maliye Vekili muhterem burada tarziye verdi, vazifesini yaptı. Ben Maliye Vekâletinden, Divanı Riyasetten bir şey istemiyorum. Hasan Fehmi Beyden sual ediyorum. Çünkü Hasan Fehmi Bey yapmıştır. Bir mebusu bu kadar tenzil et-memesi lâzım gelirdi. İkimiz de vilâyeti şarkiye me-buslarıyız ve hemşeriyiz. Binaenaleyh Hasan Fehmi Bey bana tevcih ettikleri sözleri geri almalıdırlar. Çünkü ismimi biliyordu da öyle söylüyordu. Ben dahil olduğum halde diğer arkadaşlar da bilmediği-miz kimselere lânet ediyordu. Hasan Fehmi Bey bi-liyordu efendiler. Maksadı esraralût sözləriyle Mec-lisi tehyiç etmekte. Bu kürsüden indikten sonra bunu anlamak ihtiyacı karşısında kalan rüfekanın kulakla-rına isimlerimizi söyleyecek idi. Mesele bu şekilde bir neticeye iktiran edilmek isteniliyordu. Rica ede-rim, hukukumuzu arayınız. Ben iadei namus ettim. Tecavüz edenlerin cezasını bekliyorum. Tecavüz eden-ler cezalarını bulmalıdır, ki artık kimse kimseye te-

cavüz etmesin. Vicdanlarınızdan çıkacak sadaları bek-liyorum.

HASAN FEHİMİ B. (Gümüşhane) — Efendim, ar-kadaşımın müteheyyiç sözlerine ve bu meseleden ha-sıl olan teessürlerine hak veririm. Yalnız şu cihetten kendilerine teessüf ederim ki benim şahsımı karıştı-rarak ve benim kasdına, garazıma makrun olduğu yolundaki ifadatı kendisine iade ederim. Bendeniz burada kâğıdı elime alıp okuyuncaya kadar sizi na-musumla temin ederim ki isimlerini bilmiyordum. Fa-kat Divan evrakı içinde beyannameler ile Maliye-den gelen tahrirat arasında (16 bin kuruluşluk) bir tebayün olduğunu orada gördüm. Heyeti İdareden Di-vanı Riyasete sevk edilmiş evrak meyanında yoktur. Divanda yalnız değilim. Malûmu âliniz Divan onbir zattan mürekkeptir. Divanın nufundan bir fazlası ol-madıkça müzakere açılmaz. Celsei hafiye kararı ve-rildiği vakit de Divanda yüz kadar evrak vardı. Cel-sei hafiyede mevzubahs olmaları lâzım gelenlerin ve bunları telhisen ruznamei müzakeratta isim yazılma-mıştı. Maliyeden gelen tezkerede; fark üzerine aldık-ları harcırah miktarına göre beyanname vermeyen, aldıkları harcırah hakkında yanlış beyanname veren-lere dair evrak» diyor.

Bendeniz bunu alenî celsede mevzubahs etmedim. Herkesin şeref ve namus ve haysiyetini düşündüğüm için celsei hafiyede müzakeresini münasip gördüm ve onun için celsei hafiyeye tefrik ettim. Ruznameyi yalnız ben tertip etmedim. Divanın karariyle şunlar şunlar umumî ruznameden celsei hafiyeye tefrik edil-sin dendi, buraya geldi. Bendeniz Yusuf Ziya Beyin şahsını tanyorum. Ancak isminin Yusuf Ziya oldu-ğunu şimdi anlıyorum. Ne garazım vardır, ne de hür-metten başka bir hissim vardır. Ortada iki mesele var. Biri kendilerinin imza ettiği beyanname, diğeri Ma-liye Vekilinin imzasıyla Beyefendinin imzası arasında on altı bin kuruş fark var. Açıktan evrakının okun-masına meydan kalmasın, mesele bir tenvir ve ikaz şeklinde geçsin daha bir kararı kat'îye raptetmeden bu açıklık kimde ise bu tetkik edilsin. Yalnız makamı riyasete arzettim ki umumî bir şey söyleyeyim de bu meseleyi kapatayım, dedim. Alenî olmasın bu mevzu-bahs olmadan kapansın dedim. Fark on altı bin ku-ruş idi. Ben bunu umumî olarak söylemekten mak-sadım bunu yapanlar gitsin, Maliyede hesaplarını ka-patsınlar için idi. Evet böyle bir açık olsa idi o söz-lerimde sebat ediyordum. Bu noktada Maliyeden gelen evrakın sıhhati tebeyyün etse idi Meclisi Âliniz tarafından da benim söylediklerimden başka söyle-necek bir söz yoktu. Kendilerini hilâfı hakikat beyan-

name vermekle müttehim gösteren makamı kemali hürmetle yad ediyorlar. Halbuki zatıma karşı kasten yaptın diye ittihamatta bulunuyorlar. Nasıl isterseniz öyle telâkki ediniz. Ben vicdanımdan eminim. Zerre kadar ne kastim vardır, ne de Beyefendiye ait olduğunu biliyorum. Bilmiyordum. Yalnız tekrar arz edeyim ki burada kâğıtları okuyuncaya kadar isimlerini bilmiyordum. Divanın ruzaimesinden bu evrakı çıkardık, (esasen rapor okunmamıştır). Kendilerine tefhim ve tebliğe gelince ben Divanı Riyasetin Reisi Evveli değilim. Malûmu âliniz dördüncü derecede bir reisim.

Belki o gün kendilerine tesadüf etsem ve isimlerini bilseydim söylerdim. Fakat söylendiğini farzetsek, evet daha doğru olurdu. Fakat söylemek için ismini bilmek lâzım gelirdi. Ben şu dakikaya kadar ismini dahi bilmiyordum ve ben Yusuf Ziya Bey veya bu zat diye kastederek söylemedim. Şunu tekrar edeyim ki eğer bu mesele ilk görüldüğü gibi, yani Maliyenin tezkeresi tebeyyün etse idi ilk sözlerimde sebat ederdim. Fakat mademki yanlışlık Maliyenin tezkeresinde. Muahaze ve itaplarını oraya tevcih etmeleri lâzım gelirdi. Şunu da arz edeyim ki Osmanlı Mebusuyum ve Osmanlı Mebusu olarak buraya geldim. Meclisin nisfından fazla ârasiyle dördüncü reisiğe geldim. Ne şu adamın, ne de şu efendinin ve ne de bu dairenin adamıyım. Şunu da kemali samimiyetle arz ederim ki bir arkadaş gibi aranızda kalıp hür ve serbest olarak söz söylemeyi riyasete tercih ederim. Meclisi Âlinizin itimadı zerre kadar mütezil ise derhal istifa ederim. Eğer memnun değilseniz derhal arzunuzu söylersiniz, bendeniz de aranızda bir arkadaş gibi çalışırım. On iki senelik mebusum. Şimdiye kadar ne hayatı hususiye ve ne de hayatı siyasiyemde vicdanımı lekedar etmedim. Hiçbir zaman da ikbalcı değilim. Beyefendi sırf Meclisi Âlinizin intizam ve inzibatı dahilisini temin etmek için ortaya gelen bir meseleyi hali tabii ile ruzaime görüp tefrik etmese idim ve bu celsei aleniye gelse idi daha mı iyi olurdu? Bunu ben tefrik etmedim, Divan tefrik etti. Fakat divan vazifesini yaptı. Farzediniz ki celsei aleniye sabit olup da butlanı zuhur etse bundan daha fena olurdu. Divan vazifesini yapmış bunun mesuliyetini Divandan veya şu bu efendiden aramayıp Maliye Vekâletinden aramalıdır. Maliye Vekili ben o kâtibi azlettim ve müdürü de tebdil edeceğim, diyor. Böyle bir hata olabilir, hata olduğuna kail iseniz mesele kalmamıştır. Efendi, efendilikle, şunun-

la bununla iftihar eder bir adam değilim. İster efendi, ister bey, ister yalnız Hasan desin.

Dört yüz senelik bir aileye mensup bir şahsım. Eğer o maksatla söylenmiş ise istihfaf tarzında söylenmiş ise onu o beye iade ediyorum.

YUSUF ZİYA B. (Bitlis) — Hasan Fehmi Bey bilmediği ve anlamadığı bir şeyi nasıl üzerine aldı?

VEHBI B. — Efendim geçenki burada cereyan eden müzakerenin cereyanı hakikaten mucibi teessür derecede idi. Fakat bugün gerek Yusuf Ziya Bey ve gerek Hasan Bey biraderimizin izahatından anlaşılıyor ki ihmal olmuş. O da Divanı Riyasette veyahut daha evvel muhasebe kaleminden beylerden istizah etmeden göndermişler. Divanı Muhasebat sizden beyannameyi Maliyeden bu tezkereyi aldığı zaman bir sehiv olup olmadığını tetkik etmemiş. Tetkik edip Divanı Riyaseti ikaz edeceklerdi. Bugün arkadaşlarımızın izahatından anlaşılıyor ki işte bir kast yoktur ve buradaki müzakere sui tefehhümden neşet etmiştir. Efendiler bugün koca bir memleketin yegâne ümidi evvelâ Allah, saniyen bu Meclistir. Bunda ihtilâfımız varsa bunu müzakere edelim. Yok bunda ihtilâf yoksa yekdiğerimize kardeş gibi sarılarak maksadımızı müdafaa edelim. Böyle ikide bir de celsei hafiye tahsisat vesaire ile uğraşacak isek biz öldüğümüz gibi vatan da kökünden yıkılır. Rica ederim bu işi keenlem-yekün addedin.

OPERATÖR EMİN B. (Bursa) — Efendim, yalnız şuradan söyleyeceğim. Biz o vakit bu isimler kim ise okunsun dedik, Israr ettik. Hasan Bey demedi mi idi ki : Bir çok arkadaşlardır diye?..

REİS — Efendim müzakerenin kifayetine dair takrirler vardır. Şimdi efendim müzakerenin kifayetini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Hadise keenlem-yekün addolunarak ruzaime geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir. Yalnız bir şey rica edeceğim. Divanı Riyaset bu gibi mesaili iyice tetkik etmeden Meclise sevk etmesin.

(Milli Kütüphaneden temin edildi. M. Ünver.)

B. M. M. Riyaseti Celilesine

Merkezi Aksaray kasabası olmak üzere Aksaray, Arapsun ve Koçhisar kazalarından Aksaray adı ile müstakil bir liva teşkili hakkında Dahiliye Vekâletince tanzim ve tevdi olunan kanun lâyihası ve esbabı mucibe mazbatasını Heyeti Vekilenin 7.10.1336 tarihindeki içtimaında aynen kabul ve rabten takdim kılınmakla ifai muktezasını rica ederim efendim.

B. M. M. Reisi

Mustafa Kemal

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

16 Teşrinievvel 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	158	1. — Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münase-	
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	158	batımız hakkında.	158

Cilt : 5

84 ncü in'üat - 3 - 4 ncü celseler

SEKSEN DÖRDÜNCÜ İN'İKAT

16 Teşrinievvel 1336 Pazar

Üçüncü Celse

Açılma Saati : 1.40 (Badezzeval)

. REİS : Mustafa Kemal Paşa Hazretleri

KÂTİP : Haydar B. (Kütahya)

—

REİS — Celseyi açıyorum.

Zabtı sabık hulâsasını okutuyorum.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Seksenbirinci İn'ikat

11 Teşrinievvel 1336 Pazartesi

Üçüncü Celse

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin riyasetlerinde bilinik; vaziyeti siyasiye hakkında Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Beyefendinin izahatı dinlendi ve Türk murahhaslarıyla Rus murahhasları arasında teati olunan ahitname üzerinde müzakerelerde bulunuldu ve celseye ara verildi.

Reis

Mustafa Kemal

Kâtip

Kütahya
Haydar

ÜÇÜNCÜ CELSE

Vehbi Beyefendinin riyasetlerinde içtima ederek; Rusya'ya ve şark vilâyetlerine gidecek Meclis âzalarından mürekkep heyeti ilmiye dahil zevatın me-

zun addedilmelerine dair takrirler okundu ve celseye ara verildi.

Dördüncü Celse

Vehbi Beyefendinin riyasetlerinde içtima eden azayı kirama ita olunan harcırahlarla verilen beyannameler arasında tefavvüt bulunduğu hakkında Hasan Fehmi Beyin bir beyanı üzerinde münakaşalardan sonra kifayet takririnin kabulü ile, mevzuu Divanı Riyasetin iyice tetkik etmesi lüzumu ifade ve beyan olunarak celse hafiyeye nihayet verildi.

Reis

Vehbi

Kâtip

Kütahya
Haydar

REİS — Zabtı sabık hakkında mütalâa var mı?.. Kabul edenler... Etmeyenler... Zabtı sabık hulâsasını kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebatı siyasiye.

REİS — Malûmu Âliniz Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebatımızı temin etmek üzere Moskova Heyeti murahhasamız gitmişti. Orada heyeti murahhasamızın parafe etmiş olduğu uhuvvet ahitnamesi muhteviyatı Heyeti Âliyenizce malûmdur. Fakat bu ahitname murahhaslarımız tarafından parafe edildikten sonra Rus Hükûmetine gösterildi. Bunun bir maddesi hududu millimizi gösteren bir maddedir. Aynı zamanda şarktan Ermenistana arazi verilmesi teklif edildi. Heyeti murahhasamız bu teklifi reddetmek ve hududu millimizi tadil eden maddeyi müdafaa için çok uğraştı. Fakat muhataplarını irza ve

ikna etmeye muvaffak olmadıklarını görünce böyle bir meseleyi kendi kendilerine takarrür ettirmeye salâhiyetkar olmadıklarını beyan ederek buranın rey ve mütalâasını almak üzere geldiler. Heyeti icraiye bu husustaki noktai nazar ve kararını tespit etmezden evvel Heyeti Âliyenizi heyeti icraiye sıfatıyla telâki ederek bu meseleyi istişare etmeyi tensip etmiştir. Yusuf Kemal Beyefendi bu meseleyi izah buyuracaklar, bizi tenvir edeceklerdir. Heyeti Vekileniz bu mesele hakkında Heyeti Celilenizin mütalâatını dinleyecek ve bunun üzerine kendi noktai nazarını tesrih edecektir.

YUSUF KEMAL B. (Kastamonu) — Efendim Heyeti Celilenize malûmat vermek için bir kısa bir

de uzun tarik vardır. Kısası; bu muahede yapıldı, bir maddesini biz halledemedik ve kendimizi halle salâhiyettar ve mezun görmedik. Yukarıdan aşağıya meseleyi anlatmak başınızı ağrıtacaksa da daha ziyade malûmat vermek için mecburiyet vardır. Çünkü biz oraya gittiğimiz vakitte oraları başka surette zannediyorduk. Orada bilmediğimiz görmediğimiz hata tasavvur bile etmediğimiz bazı hususata tesadüf ettik. Heyeti Vekilenin istişare etmek üzere arzettiği ve daha doğrusu bütün manasiyle mukadderatı müstakbeli hakkında karar ittihazi fevkalâde ehemmiyetli bir şey olduğu için başınızı ağrıtmaya mecbur olacağım. *(Estağfurullah sesleri)*

Buradan hareketimizin yetmiş birinci günü Moskovaya vardık. Biraz hikâye kabilinden olacak, bazan maksadın haricine çıkacağım, bu hususta af buyurunuz. Ötedenberi alışıldığı veçhile istasyona bir heyeti mahsusa gelecek bu memlekette Hariciye Vekili olan zat vardı. Devleti umuru hariciyesini eline almış ve hükûmetin en yüksek bir memuru olduğu için Avrupa âleminde ötedenberi müesses olduğu veçhile büyük bir adam istikbale gönderilmek lâzım gelir zannettik. Biz evvelce Vorşofa böyle bir heyetin gelmekte olduğunu bildirmiştik. Hatta bize (Rotkomo) dedikleri bir memur dedi ki, hariciye komiserinden emir aldık, böyle bir Türk heyeti gelecektir. Her tarafta hürmet riayet edilsin diye. Moskovaya gelmekte olduğumuzu bildikleri halde bir saat kadar garda bekledik. Eski usul takip edilmiş olsa idi doğrudan doğruya istikbal edilmek icap ederdi veyahut tarziye verilmesi lâzım gelirdi. Fakat biz eski tarzın eski kabulün tamamıyla keenlemeyekün bir halde olduğunu derkederek tabii bekledik. Bir saat kadar bekledikten sonra, yolda bizi tanıyıp bizimle münasebat tesis eden bir müslüman yanımıza geldi. O vakte kadar kimse gelmedi. Kremlin sarayının karşısındaki bir yere indik. Biz oraya vardığımızdan bir saat sonra Hariciye komiserliğinden bir zat geldi. Kendisi Buharada sefir imiş. Hariciye Komiserliği namına bize safa geldiniz dedi ve dedi ki; Hariciye erkânının hepsi bugün Petersburgta. Üçüncü enternasyonalin açılması münasebetiyle oraya gittiler. Burada kimseler yoktur. Hariciye Komiserliğinde büyük memurlar da yoktur. Sizin Tuapsuya muvassalatınızın telefonu aynı zamanda bize geldi. Onun için sizi istikbal edemedik. Kendisine Hariciye Komiseri ile ne vakit görüşebileceğimizi söyledik. Bir mevidi mülâkat tayinini de söyledik. Diplomasi usulünde Avrupada bazı adetler vardır. Usulen, biz oraya gittiğimizde evvelâ Hariciye Komiserine, Reisi Hükûmete, sâlisin bütün erkâna

usulen kartlar bırakmak lâzım gelir, biz geldik, gibi. Onlar da gelirler iadei ziyaret ederler. Bizim onu yapmaktığımız lâzım gelirdi. Bu merasim kâmilten kalktı dedi. Onun için biz kartvizit bırakmadık. Bunu mahsus söylüyorum ki meseleyi iyice anlatmak için. Bilhassa içimizde Hariciye Komiseri olduğu için hemen aynı gün iadei ziyaret lâzımdır. Aradan iki üç gün geçti. Bize dediler ki : Sizi bugün Hariciye Komiseri ile Hariciye Komiserliği müsteşarı kabul edecek. Bize saray gibi bir binanın müstemilâtından olan bir yeri hasretmişlerdi. Daire hakikaten saray gibi idi. Som gümüşten idi. Eskiden kalmış imiş. Asıl binayı bu gibi muahede ve müsalehaların müzakêratına hasretmişler. Buraya gelecek dediler. Aradan bir müddet geçti. Hariciye Komiseri Çiçerinle, Komiser Muavini Karahanın o büyük binada bize müntazır olduklarını söylediler. (Buradan giderken bize) (1) iki tane müşavir vermişlerdi. Birisi Dr. İbrahim Tali Bey, diğeri Seyfi Bey. Osman Bey dahi beraberimizde idi. Bendeniz ve hep beraber gittik. Görüşmeye başladık. Hariciye Komiseri Çiçerin Fransızca konuşuyordu. Fakat Karahan yalnız Rusça bilir. Çiçerin sekiz dokuz lisan ile konuşur. Fakat Müsteşarı Karahan Rusçadan başka konuşmuyordu. Çiçerin Fransızca konuştuğu için mükâleme başladı. Gayet samimi bir lisanla bize idarei kelâm ediyor. Halil Paşa buraya geldi, onunla bazı cihetleri kararlaştırdık. O hususatı hükûmetinize arzedecektir. Biz de o daire dahilinde müzakere ederiz dedi. İkinci sözü Fransızlarla bir mütareke aktetmek üzere imişsiniz nedir o? Bizi biraz endişeye düşürdü de onun için sorduk, dedi. Sırf mevzii bir mütareke aktedilmek üzere idi. Çünkü malûmu âliniz biz buradan çıktıktan sonra o müzakere aktedilmiştir. Sonra Çiçerin mütakabilen İngilizlerle görüşmekte olduklarını söyleyerek onlarla ne yapıyorsunuz dedi ve ilâve etti ki, İngilizlerle görüşmek neticesinde takarrür edecek sureti sizinle birlikte kararlaştırınız. Siz bu cihetten şüpheye düşmeyiniz, dedi. Dördüncüsü; biz sizden, islâm âleminde inkilâbın muvaffakiyeti için çok istifade edeceğiz. Hususiyle inkilâba karşı islâm âleminde hareketler vukua gelecek, o hareketlerin esasatı islâmiyeye muvafık olup olmadıkları hakkında mütalâalar dermeyaniyle bize yardım edersiniz değil mi? Dedi. Müzakere bu gibi hususata inhisar etti. Akşam burada Karahanla birleşip müzakereye başlayabilirsiniz dedi. Hakikaten o akşam Müsteşar Karahanla birleştik. Bununla görüş-

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklen-di. M. Ünver

mek biraz güç olurdu. Çünkü Fransızca bilmiyordu. Bizim Osman Beyin tercümanı ile konuşuyorduk. Karahan'la konuşmaya başladığımızda ilk mesele şüphesiz yol meselesi oldu. Yani Azerbaycan ile bizim aramızın yol temini meselesi oldu. Çünkü bize muavenet edeceklerini, bize altmış bin silah vereceklerini, bize para vereceklerini, top vereceklerini bu muavenetlerin bilhassa silâhların, toparın sevki karadan yol olmasına mütevakıftı. Karadan yol ise, biliyorsunuz doğru yol Ermenistandan geçiyordu. Ermenistanın altından Azerbaycanın içerisinden bir yol daha vardı. Bakûdan aşağıya kadar kısmen şimendifer var. Oradan arada şimendifer yok. Bilhassa bu kısım Ermenilerin elinde idi. Onun için biz ihtiyacımız olan eslihayı bir an evvel almak için bu yol meselesi mevzubahs oldu. Karahan Ermenidir. Komünist Ermenidir. Öteden beri şimdiki Rus inkılâpçılarıyla çalışmış hakikî bir komünisttir. Bolşevik demiyorum. Bolşevik ve komünisti ileride izah edeceğim. Yani Karahan haddi zatında komünistlikten dolayı milletçi bir adam olmamak lâzım geldiği halde, elbette damarlarındaki kanın tesiri vardır. Bununla beraber gayet zarif ve bize gayet samimî görünüyor. Yolu açmaya taraftar görünüyor ve kendisi bilhassa biz geldikten sonra, bizim gelmek üzere olduğumuzu haber aldıktan sonra bu yolun ne suretle açılmak lâzım geldiğini düşündüğünü söyledi. Pek uzun konuştuk. O sıralarda idi ki oraya Olti'nin Ermeniler tarafından işgal edildiği haberi geldi. Konuşma halinde Ardahan meselesi mevzubahs oldu. Hudut, Ermeni meselesi mevzubahs oldu. Fakat kat'i bir şeye iktiran etmeksizin bir mevzu tutulup bu mevzuun nihayetinde bir şeye vasil olmaksızın konuşmak kabilindendir. Çünkü evvel emirde biz meselenin esasına girişmek istemiyorduk. İkincisi; henüz acemi idik. Etrafı biraz yoklamak istiyorduk, bütün efkârımızı bir lâhzada dost olarak söylemek doğru değildi. Bundan bazı şeyler öğrendik ve uzaktan uzağa hissettik ki Karahan bu meseleler hakkında kat'i bir şeyler söylemiyor ve kat'i müzakereye girişmek istemiyor. Onlar merasimi ne kadar kaldırmış bulunsalar diplomatlar karşı karşıya geldiklerinde yani müzakereyi çok uzatmamak ve yekdiğerine asarı ihtiram göstermek lâzım geliyor. Gece içtima ettiğimiz için, o akşam vakit gecikmişti. Ertesi gün zannederim pazardı. Daha ertesi günü toplanmayı kararlaştırdık. Pazartesi oldu, sabahleyin haber bekliyoruz, ki öğle sonu toplanacağız. Akşam oldu haber gelmedi. Ertesi günü de haber gelmedi. Biz sinirlenmeye başladık. Tabii bizim oraya varmaklığımız münasebetiyle gerek müslümanlardan ve gerek Rus-

lardan bize gelip gidenler oluyordu. Moskovadaki müslüman âlemini ayrıca arzedeceğim. Bilhassa Ruslardan gelip gidenlerden onların cümlesinin bize verdiği cevap, enternasyonal buradan kalktı. Komünizm hakkındaki malûmatını arzederken müsaade buyurursanız enternasyonal hakkındaki malûmatımı söyleyeyim. Enternasyonal demek sosyalizm fikrinin neşri için toplanmış bir cemiyet demektir. Beynelmilel yani muhtelif milletlerden sosyalizmin muhtelif mesleklerinden toplanarak ona gitmek isteyenler birleşmiş ve demişler ki biz bu yolda gitmek istiyoruz. Beynelmilele dahil olanlar cümlesi sosyalizmi bütün kuvvetiyle tatbik etmeye taraftardır. Bu ilk defa olmak üzere (Karl Marks) la başlıyor. Yetmiş sene kadar evvel Alman aleminde bütün dünya amelesine karşı deniyor ki : İşçiler, siz sermayedarların zulmünden kurtulmak için bir fikir etrafında, hangi milletten olursa olsun, birleşiniz. İşte o fikir beynelmilel bir fikir oluyor. Enternasyonal buradan başlıyor. Bu geçen sene muharebe zamanına kadar devam ediyor. İsviçrede muharebenin son safhalarına doğru, hatta sulh konferansı başladıktan sonra birinci beynelmilelin altında gitmekte olanlar murahhaslarını buraya gönderiyorlar, diyorlar ki; tahavvülât olmuştur. Bunu burada aramızda görüşeceğiz. Bu da ikinci beynelmilel oluyor. İkinci beynelmilel programını kökünden kaldırmaya çalışıyorlar. Çünkü hakikî komünistlik esasları, saf olan asıl esaslar, asıl mebadı nazarı itibare alınır da o ikinci beynelmilelin programıyla karşı karşıya gelirse farkları görülür. İkinci beynelmilelin ekseri âzası, sermayedarlar tarafından, İsviçreye gönderilmiştir ve sulh muahedesi yapmakta olduklarını ve sulh muahedesini amele sınıfına da kabul ettirmek için yapılmış bir şeydir.

Bunu burada kuvvetli söylemekten maksadım orada bizim aleyhimizde, zavallı Türkler aleyhinde bulunulduğudur. Bunu ortadan kaldırmak ve üçüncü programı yapmak için Rus sosyalistleri bütün dünya sosyalistlerini davet ediyorlar. Daha doğrusu muhtelif milletlerin amelesinden olmak üzere bir heyet çıkarıyorlar. Üçüncü enternasyonal yapıyorlar. Bu üçüncü enternasyonalin birinci kongresi geçen sene olmuştu. İkincisi bizim gittiğimiz zaman oluyor idi. Enternasyonalin asıl gayesi cihan inkılâbı yapmak, Avrupayı, Amerikayı komünist yapmak olduğu için kongrelerin inikadına, feykalâde ehemmiyet veriyorlar. Bu mesele ile son derecede meşgul oldukları zamanda bizi görmeye gelen hale vakıf olan müslümanlara sorduğumuz zaman diyorlar ki; enternasyonal ile fevkalâde meşgul oluyorlar. Belki de bu doğ-

rudur. Yani doğrudur dediğim gayet mühim bir zamanda, gayet mühim bir mevkide, gayet mühim bir mesele için maruzatta bulunduğum için yalnız benim değil bütün emsalimin de mesuliyetini mucip olduğu için gayet kat'i yakın hâsıl eden vesaike istinat... Aradan biraz daha zaman geçti. Biz dedik ki bir mektup yazalım. Bize de biraz vakit ayırmak lâzım gelir. Bir mektup yazdık. Hiçbir şey olmamış gibi arada, Hariciye Naziriyle görüşmeye başladık. Ara sıra meselâ Hive heyeti, Buhara heyeti, Efgan heyeti gelmiş onlarla görüştük ve sorduk. Onlar da bu cevabı verdiler. Fakat arzettiğim gibi yalnız konuşuyorduk. Hariciye Nazırı Çiçerin ile müzakeratımızın kısmı azamı yine yol meselesine intikal etti. Yolu açınız dedik. Fakat Çiçerin bu anda yolu açmaya kudretleri kâfi gelmediğini söyledi.

Bizimle Ruslar arasındaki münasebatı Rusya Hükümetinin bize ne dereceye kadar dostluk göstereceğini ve bizimle ne kadar alâkadar olduğunu öğrenmek istedik. Çiçerin dedi ki; zaten bu yola girilmiştir. Bu yolda haylice ilerledik. Bir buçuk senedenberi müstevilere, emperyalistlere, kendisinin olmayan memleketleri istilâ edenlere karşı mücadelenizi gördüğümüz için siz istemeseniz de yardım etmek istiyoruz. Çiçerine müzakereye girelim dedik. Arzu ederseniz (1) kendiniz görüşünüz. Başka birisiyle görüşecek isek kiminle görüşeceğimizi tayin ediniz, dedik. Tabiatle o sırada Fransızca bilen bir adamın tayin edilmesi arzu edildi. Bize iki kişi murahhas tayin etti. Murahhasların biri oranın umuru siyasiye ve iktisadiye müdürü idi. Diğeri umuru şarkiye mütehasıslarından ve mekâtibi âliyelerinde muallim bulunan Adamof imiş. Bize hiç hissettirmede. Adamof Türkçede biliyordu. Müzakereye zaman tayin olundu. Başladık. Adettir; hangi memlekette müzakere icra edilirse o memleketin murahhaslarından biri riyaşet eder. Ötedenberi kaidei nezakettir. İlk müzakere de bizim müşavirlerimiz de vardı. Onlar da müşavir getirmişlerdi. Bir askerî müşaviri, bir maliye müşaviri. Bu ilk müzakeremizde bunlar ta elif badan başladılar ve şert gidiyorlardı. Yani doğrudan doğruya yekdiğerini tanımadan işe girişen iki heyetin, iki adamın vaziyetinde idik. Bize dediler ki; siz kimsiniz? Evvelâ; ne nam ile geldiniz? Biz dedik ki, Ankara Hükümeti namına geldik. Ankara Hükümeti nedir, dediler? Ankara Hükümetinin ne ve kim olduğunu size söyleyin, biz hakikaten meçhuliyet içindeyiz; bizi tenvir ediniz, dediler. O halde size ayrıca bir muhtıra yazar, veririz dedik. Yani bir devlet namına mı geliyorsunuz, Ankara Hükümeti bir devlet midir, der-

seniz Hariciye Komiseriniz Çiçerin bundan şu kadar gün evvel mektup yazmış. Onun resmîyetini tanımış, oraya sefir göndermeye kalkmış. Biz ilk geldiğimiz gün salâhiyetnameleri size vermiş idik. O kâğıtları vermediniz. Yani onlar bize ağır bir sual sordular. Biz de onlara müteakabilen sorduk. Onlar bize dediler ki; biz ancak dinlemeye memuruz. O halde beni dinleyeceksiniz. Öğrenmek istiyorsanız çok şeylerden bahsedeceğiz. Hayır matelibiniz nedir, onu dermeyan ediniz, dedik. O da, sizin devlet bizimle anlaşmak istiyorsa ne gibi şerait dahilinde anlaşmak istiyor, onu da öğrenelim. Eğer müspet cevap verirsiniz aramızda münakaşalarla olur. Burada müzakereyi hallederiz. Bugünkü müzakere bu yolda kapandı. Bunları tabii gayet basit arz ediyorum. Ne söylemek lâzım geliyorsa olveçhile söyledik. Hariciye komiserinden bir mektup aldık. O mektubun ileriye taallûku olacağı için isterseniz tercüme edeyim. (Mektubu okudu) İşte bu mektubu aldık. Aynı zamanda Samantiden de telgraf geldi. Gittik. O arzettiğim gibi saray gibi mahalle. Orada içtima ediyoruz. Saray gibi bir bina gayet zengin ve mefruş bir bina. Reisimizi bir odaya çağurdılar. Sonra beni çağurdılar. Dediler ki müzakeratı ciddiye ve kat'iyye başlayacağız. Bunu müşavirler huzurumuzda olmaksızın yapacağız. Kâtip dahi almayacağız. Bu münasebetle bunu arza lüzum yoktur ki ne kadar mahrem olursa o kadar iyidir. Nazarı dikkatinizi celb ederiz. Hatta muahedenin tarafeyn hükümetinin rızasıyla imzasına ve bundan sonra ilânına kadar bu mahremiyet katien baki kalsın. Bunu mahrem tutmak haysiyet ve namusumuzdur, dedi. Pekâlâ dedik. Bizim müşavirlerle, sizin müşavirleri şey edelim. Bunlar sıhihiye mevadî, askerî mevât hakkında miktarlar tayini vesaire gibi şeylerle meşgul olsunlar. Siyasî meseleleri biz sizinle görüşürüz dedik. Osman Beyi de dahil ettik. Onların tarafından iki kişi, bizim tarafımızdan üç kişi olmak üzere bir odaya çekildik. Biz zaten aramızda karar vermiştik ki ertesi günü ne gibi şeylerin müzakere edileceğini şimdiden konuşalım ve onlara bir şekil verelim. Bizim menfaatımıza muvafık olmak üzere bir şekil yapalım ve müzakereye başlayalım. Eğer biz istediklerimizi kabul ettirirsek ... İlk meseleler hakkında aramızda konuştuk. Birinci şey ne yapacağız, ne muahedesi yapacağız? Biz buradan giderken Rusyada ne oluyor, ne bitiyor, aynı zamanda Rusya bize ne nazarla bakıyor? Sonra garbin, İtilâf Devletlerinin bize karşı olan bu

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

hücumunda Rusyanın bize yardımını anlamaya, ahvali coğrafiye ve tarihiye ve bütün ahvali tabiiye nazarı itibare alınmak üzere memleketimizin istikbalen münasebatının neler olabileceğini öğrenmeye gitmiştik. Arkadaşlarımız arasında cereyan eden müzakarat bundan ibarettir. Yalnız bize verilen salâhiyetnamelerde tecavüzi ve tedafüi bir ittifak aktine mezuniyet verildiği yazılıyordu ve şüphesiz evvelâ bunu mevzubahs etmeye mecbur idik. Her ne kadar tecavüzi ve tedafüi bir ittifak akti böyle sarîh olarak İcra Vekilleri Meclisinde müzakere edilmemiş ise de, müzakarat yine ona müntehi idi. Bilhassa salâhiyetnamelerde sarahaten bunlar yazılmıştı. Salâhiyetnamelerimizi onlara tevdi ettiğimiz zaman, salâhiyetnamelerde bu husus sarahaten yazıldığı için onlar dediler ki; ittifak muahedesi biz anlamıyoruz. İttifak muahedesi bizim bir kere esaslarımıza mütebayindir. Programları okunacak olursa bütün gayei âmali, bütün dünya federasyonu yapmak ve bu dünya federasyonunu yapmak için mevcudiyet sarfetmek. Sonra müttefikleri olsun olmasın emperyalistlere karşı mücadele edenlere yardım etmek emelleridir. Binaenaleyh tecavüzi ve tedafüi ittifak mevzubahs olamaz. Zaten biz de istemiyorduk. Tedafüi bir ittifakta onlar eğer bizi himaye edecek, bize muavenet edecek muahede olsun olmasın bunu yapacaklar. Nitekim bunu sarahaten söylediler. Uzun uzadıya münakaşalar cereyan etti ve iki taraf gayet samimi olarak muahedelere fevkalâde ehemmiyet verilmemesinde ittifak ettik. Muahedelerin esasları olan vukuati tabiiyeye veyahut kevnîyeye bakıp, lâikiyle görüp onlara tefiki harekette iştirak ve ittihat varsa onun muahededen daha kuvvetli esas olduğunu ve iki tarafın ahvalini tahlilinde iki taraf anlaşsaksak o vukuata tefiki hareket edersek daha iyi olacaktır dedi. Fakat biz ittifak muahedesi aktine memur olduğumuz için ve salâhiyetnamelerimiz bunu mütezammın bulunduğu için muahede yapmaya mecburuz dedik. Onlar ısrar etti. Sonra bize sordular. Farzediniz ki ittifak ettik ve muahede yaptık. Siz bize ne veriyorsunuz? Bizden ne istiyorsunuz? Hakikaten maddî olarak biz onlara bir şey veremiyoruz. Yani biz kendilerine zarar ıka edebiliriz. Manen büyük yardımlar edebiliriz, dedik. Dediler ki bu hususta ısrar ediyor musunuz? Ediyoruz, dedik. Pekiyi; biz de ittifak muahedesi yapmamakta ısrar edersek ne olacak, bunu ertesi güne bırakalım dediler. Ertesi gün oldu. Yine bu mesele devam ediyor idi. Biz kat'i olarak dediler ki; biz ittifak mu-

hededini yapamayacağız. Bizim zihinlerimize bazı te-reddütler girdi. Yani müsavi şerait dairesinde veyahut az çok bir şerait dairesinde iki tarafın taahhüdünü tazammun etmedikçe, bir taraf yalnız muavenet edecek öbür taraf hiçbir şey yapmayacak olursa himaye muahedesi olur. Korktuk, biz dedik ki; pekiyi ittifak muahedenamesi olmazsa başka bir muahede olsun. Bir muhadenet ahitnamesi, bir uhuvvet muahedesi, bir dostluk muahedesi olur, dediler. Dedik ki pekiyi, ne için ittifak muahedesi yapmadığınız halde bir dostluk muahedesi yapıyorsunuz. Onların mütalâası, gayet kuvvetli bir hukukşinas olan Adamofun mütalâasıdır. Adamof mütalâasında diyor ki, biz mademki iki tarafın mazisini, halini, mevkii coğrafisini, istikbalini nazarı dikkate alıyoruz. Bunları tespit etmek istiyoruz. İki tarafın ötedenberi birbiriyle uğraşmakta olan iki milletin arasında yeni bir safha olduğunu gösteririz. Başka şey hazırlar. Bunu neşretmek bunu yapmakla ittifaktan daha kuvvetli şeyler hazırlamış oluruz. Yani kâğıt üzerine konmayan tabii bir ittifak meydana gelir. Ne ise dedik. Bakalım müzakeresine girelim. Onlar bir mukaddeme yazmışlar. O mukaddemeyi aldık. Uzun uzadıya okuduk. Birtakım yerlerini tadil ettik, evvelce arz edilen mukaddeme meydana geldi. Bilmiyorum, onu tekrar söylemekle başınızı ağrıtmış olacak mıyım? Uzun uzadıya münakaşa edeceğiz. Mukaddemeye baktığımız vakitte zannedirim şayanı dikkat bir şey yoktur. Umumi sözlerdir. Hususî bir şey yok.

İkinci madde bizce buradan giderken muhtıramızı elimize verdikleri, yani İcra Vekilleri talimat vermedi. Yalnız muhtıra verdi. Sebep de şu idi : Oradan bura ile muhabere etmek imkânı yoktur. Hatta Bakü'den olsun muhabere yapamaz mıyız, dedik. O da o zaman hakikaten meşkûk idi. Bakü yolu kapalı idi, gönderilen adamların hiçbirinden haber gelmemişti. Onun için muhabere yapmak imkânı yok idi. Elimizde talimatı katiye olmuş olsaydı biz o talimatın haricine çıkamayacak idik. Bu mesele mevzubahs olamaz. Bize talimatı katiye vermediler muhtıra verdiler.

Bu muhtırada mevzubahs olan en mühim maddelerden birisi, o zaman henüz muhteviyatı bizce malûm değildi. Fakat aşağılı yukarılı bize ne teklif edecekleri belli idi. Rusyaya tasdik ettirmemek şarkın taksimine, memleketimizin taksimine Rusyayı iştirak ettirmemek... Rusya zaten buna iştirak etmeyecekti. Fakat korkuluyor idi ki İngilizlerle Ruslar arasında cereyan

etmekte olan müzakeratta ihtimal ki, Türkiye feda edilecek idi. Çünkü evvelce almış olduğumuz malûmatta, yani okuduğumuz gazetelerde, Almanya ile Rusya arasında bir itilâf olmak üzeredir ve bu itilâf da Almanya ve Rusya Türkiyeyi serbest bırakmıştır, deniliyor. Yani maziye baktığımız zamanda zavalı memleketimiz için olduğunu biliyorduk ve korkuyorduk ki bir anlaşma vaki olursa onu yine biz tesviye ederiz. Binaenaleyh bütün kuvvetimizle bize şu tahmil edilmekte olan muahedeyi Rusyaya kabul ettirmektir. Ona çalıştık. Gerek prensiplerine muvafık geldi, gerek Cenabıhak yardım etti. Birinci maddenin ruhu budur. Birinci madde o suretle yazıldı. Yani maddenin ruhu tarafeyni âkideynden birine cebren kabul ettirmek istenilecek olan muahedenameyi veya herhangi bir senedi tanınamaya prensip olarak kabul ettikleri için Rusya Cumhuriyeti Hükûmeti Türkiyeye müteallik olan ve hali hazırda Büyük Millet Meclisinin temsil ettiği Hükûmeti Milliye tarafından tasdik edilmemiş bulunan hiçbir senedi düveliyi asla tanınamayı kabul eder. Yani Rusya bize karşı müteahhitir. Bizim Millet Meclisimiz tarafından kabul edilmiş olan hiçbir muahedeyi kabul etmeyecektir. Burada mühim bir mesele vardır. Hani bize sormuşlar idi. Biz o meseleyi ileri sürdük.

Bu birinci fıkrada bu suretle Büyük Millet Meclisinin temsil eylediği, yani halde ve istikbalde (temsil eylediği ve eyleyeceği hükûmet) (1) daima hükûmeti milliyé olacaktır. Dikkat buyuruluyor mu? Bunların ayrı ayrı müzakere ve tafsilatına girmiyorum. Yani bu ruhla hareket eden, bugünkü Meclisinin ruhuyla hareket eden bir hükûmet olacaktır. Rastgele bir hükûmet değildir. Böyle demiyor musunuz siz? Ankara Millet Meclisinin temsil ettiği hükûmetin kabul edeceği muahede demiyor musunuz? O hükûmeti milliyenin hududunu, haritasını size verelim, dedik. Pekâlâ dediler. Misakı millide, ahdi millide çizilmiş olan hududun bir haritasını ki o haritada Kars, Ardahan, Batumu ârayı âmmeye tabi gösterdik. Garbi Trakyayı öyle gösterdik ve dedik ki bunu burada tespit edelim. Sizin işinize gelir. Çünkü Çiçerin mektubunda siz Arabistanın kendi mukadderatını, kendi tayininde serbest bıraktınız. Biz buna memnun olduk, diyordu. Onun için burada Türkiye denince bir

eski Osmanlı İmparatorluğu yoktur. O sizin işinize gelir, beri taraf da bizim işimize gelir dedik ve onun üzerine şu fıkrayı dercettik. Bu muahedenin kabul ettiği manaya göre Türkiye tabiriyle İstanbul Meclisi Mebusanı tarafından tanzim ve ilân ve 1920 senesinde Türk misakı millisinde gösterilen arazi kastedilmektedir. Haritasını da oraya verdik. O haritada bu muahedenin eczayı mütemmimesinden olacaktır.

Sonra üçüncü bir mevzua girdik. Şimdiye kadar beynimizde mevcut olan muahedatı feshettik. Biz burada gayet dikkatli davranmak mecburiyetinde idik. Çünkü ortada Brest - Litovsk muahedesini vardı. Şimdiye kadar aramızda mevcut olan muahedatın keenlemeyekün addı Brest - Litovsk muahedesini de keenlemeyekün olmasını icap ettiriyordu. Halbuki bu muahede bizim lehimize, onların aleyhine idi. Binaenaleyh Brest - Litovsk muahedesinin akti zamanındaki halimizle şimdiki halimiz arasında dağlar kadar fark ettik. Belki bazı itirazlara, bazı suallere maruz kalacaktık. Onun için şimdiye kadar arada mevcut olan muahedatın onlar tarafından bize izah ve tavih edildiği veçhile bir iki asırdanberi devletinizin maatteessüf Rusyaya karşı mağlup mevkiinde olarak kabul ettiği muahedatı keenlemeyekün ediyor.

Bu bizim lehimizde değilse de, fakat Brest - Litovsk muahedesinin ilgası dolayısıyla zararımıza da idi. Onun için onun bize temin ettiği fevaidi nazarı itibare almak ve onun cümlesini madde halinde kabul ettirmek lâzım idi. Buraya sarfı ehemmiyet ettik. Biz buradan çıkarken maatteessüf elimizde bir şey yoktu. Brest - Litovsk muahedesini de yoktu. Bunu ben düşünmüş, Erzurumda sormuş ve Erzurum kumandanlığı, yani on beşinci kolordu kumandanlığından bir suretini almıştım. Brest - Litovsk muahedesinde en mühim maddelerden biri şudur : Dördüncü madde : Rusya Devleti Anadolu vilâyatı şarkiyesinin tahliyesi için sarfı mahasalı makderet eyleyecektir. Ardahan, Kars, Batum, Barhum memleketleri dahi bilâ tehir Rus asakiri tarafından tahliye edilecek, Rusya Devleti işbu sancakları hukuku umumiye, hukuku düvel mucibince iktisap edecekleri hali cedide müdahale etmeyecektir ve hususan bunların ahalisi mücavir Hükûmetler ve betahsis Devleti Âliye ile ... Yani Brest - Litovsk muahedesini bize üç sancak veriyordu. Bu muahede ile ayrıca üç sancak temin edilmek lâzımdı. Aksi takdirde ondaki hukukumuzdan sarfinazar etmiş oluyoruz. Yani bu muahede

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

dede Türkiyenin esasını kabul etmiş oldukları misal-
kı milli de Kars, Ardahan, Batum sancakları dahil
bulunduğu için, bizce bir mahzur yok. Yani tarafey-
ni âkideyn şimdiye kadar iki memleket arasında bu-

tün muahedelerin keenlemeyekün addine karar verir-
ler dediğimiz vakitte Brest - Litovsk muahedesinden
bir şey gaip etmemiş oluyoruz.

REİS — On dakika celseyi tatil ediyorum.

DÖRDÜNCÜ CELSE

REİS : Mustafa Kemal Paşa Hazretleri

KÂTİP : Haydar Bey (Kütahya)

REİS PAŞA — Celseyi küşat ediyorum. Buyuru-
nuz Yusuf Kemal Beyefendi.

YUSUF KEMAL B. (Kastamonu) — Brest - Li-
tovsk muahedesinin ahkâmından elimizde bulunan
metne göre onun ihtiva ettiği mevadî acaba tamamen
bu muahedeye dercedebildik mi, edemedik mi? Brest
- Litovsk muahedesinin birinci maddesi araziye ait-
tir. Üç sancak meselesini bu suretle hallediyoruz. Ya-
ni Brest - Litovsk muahedesinde ayrıca bir mün-
asebatı ticariye ve iktisadiyenin tanzimine dair
umumî muahededen ayrı olarak o münasebatı iktisadi-
ye ve ticariyeye dair bir ticaret muahedesi aktolunaca-
ğından bahsediliyor ve o ticaret muahedesinde en ziy-
ade mazharı müsaade olan devletler muamelesi olu-
nacağına ve bu suretle bir muahede akti maksadiyle
müzakerata girişmeyi taahhüt ederler deniyor. 31
martta aktettiğimiz muahdede bizim ile onlar ara-
sında bir ticaret muahedesi yapılmıştır. Fakat o ti-
caret muahedesinin aktine kadar bizim tüccarımız
onların tüccariyle münasebatta bulunmuştur. Daha
doğrusu bizim tüccarımızın Rusya ile münasebatta
bulunması doğru değildir. Onların tüccarı yoktur.
Rusyanın bütün teşkilâtını bütün münasebatını hükû-
met yapıyor. Bizim tüccar Rusya hükûmetine mal
satıyor. Orada mal aldığı zaman Rusya Hükûmetin-
den alıyor.

Onun için bir ticaret muahedesi aktinde yahut
ticaret muahedesi aktine kadar münasebatın tanzim-
inde bir kere bu esasa riayet etmek lâzım geliyor.
Zaten, bu murahhaslarla müzakereye girmezden ev-
vel buraya gelecek olan sefirin tahtı riyasetinde gö-
rüşmek için bir defacık içtima yapmış idik. Muvak-

kat bir müddet zarfında tahaddüs edecek mesailin
hallini kararlaştırmıştık. Buradan gidecek tüccar bi-
zim memurlarımızdan vesika götürecektir. Bizim me-
murlarımız dediğimiz vakit Ankara Hükûmetine tabi
olan memurlar. Ankara Hükûmetine tabi olmayan
mahallerden gidecek tüccarları veyahut eşyasını Rus-
ya Hükûmeti kabul etmeyecektir. Bu kendilerinin de
şiddetle arzu ettiği şeydir. Çünkü anarşist devletler
bizim arzu etmediğimiz vesait müracaat ettiklerin-
den onlar bizim mürakabemiz altında bulunmadığı
için biz onlara karşı mes'ul olamayız. Bizim tüccar
oraya mal götürecektir, ticaret komiserliğinin murah-
hasına müracaat edecek, ticaret komiserinin murah-
hasına diyecek ki; ben Türkiyeden geliyorum ve şu
malı getiriyorum. Onlar bakacaklar; ihtiyacımız yok-
tur almıyoruz, diyecekler veyahut ihtiyacımız vardır
diyecekler, bir fiyat vazedecekler. Bu fiyat umumî pi-
yasa üzerinden olacaktır. Fakat olacak fiyat cebri bir
fiyat değil; sahibi onu isterse kabul edecek, isterse
kabul etmeyecek. Mal sahibi kabul etmediği takdir-
de miktarını hesap edecekler, ondan sonra diyecekler
ki, bizim listemizde size satabilecek şu, şu maddeler
vardır. Hangisini istiyorsun? O maddelerden han-
gisini beğeniyorsa felânı istiyorum diyecek. İkisi te-
kabül edecek, sonra bizim tüccar malını verecek. Bi-
zim tüccarlar hususî ticarete girecek olurlarsa, yani
doğrudan doğruya ticaret komiserine müracaat et-
meyip de hususî gidecek olursa, - çünkü orada ti-
careti hususiye memnudur. - böyle bir muameleye
teşebbüs edecek olursa ve o muameleden dolayı ken-
dine bir zarar gelir de Hükûmete müracaat ederse
kat'iyen malı müsadere olunmayacak. Doğrudan doğ-
ruya Hariciye komiserine müracaat eden tüccarın ma-

lı müsadere olunabilecek. Yalnız usulü dairende, yani keyfi olmayıp bir müsadere olup olmadığını gerek bizim Hükümet ve gerekse onların Hükümeti tarafından bir zabıt varakası tutulacak, onların bize ihraç edeceği mevât Rusya Hükümetinden bize gelecektir. Çünkü bizde ticareti hususiye memnu değildir. Onlar bizden mal alacakları vakitte bize buraya memur gönderecek. Ya efrattan veyahut hükümetten alacak. Gerek tüccardan, gerek münferiden toplayıp alacak. Şimdilik yapılacak şey yok. Daha ilerisine gitmek istemedim. Çünkü gayet nazik ve mühim bir nokta vardı. Muahedeye kat'î muhaliftir. Yani gümrük almamak üzerine bir muahede yapılmak olacaktı. Onun için daha ileriye gitmedim. Brest - Litovsk muahedesinin ihtiva ettiğinden bir şey eksilmedi.

Sonra Brest - Litovsk muahedesinde bazı maddeler var. Tahdidi hududa mütealliktir. Onlar burada hiç mevzubahs değildir. Brest - Litovsk muahedesinin birisi de demin okuduğum maddenin aynısıdır. Yani altıncı madde dikkat buyuruluyorsa Brest - Litovsk muahedesinde bilhassa kapitülasyonlara müteallik mevât kabul edildi. Esasında onların meşruiyeti bir dereceye kadar aşağılı yukarılı tespit ediliyor. Haddi zatında kendilerinin itikadınca hak olan bir şey kuvvetle ... Halbuki şimdi okuduğum şekilde bilhassa kapitülasyonların ilgası kendi menfaatlerine muhalif olduğundan dolayı kabul edilmiyor. Yeni kabul edilen şekil eski kabul edilen şekilden daha iyidir.

Brest - Litovsk muahedesinden mühim bir maddede vardır ki o da yedinci maddedir. Bir defa İranda tesis etmiş oldukları kuvvetlerin refi, ondan sonra da açıkça söyleyeyim. Biraz İrana onların yerine biz yardım edeceğiz, falan diye izaha hacet yok. İrana sureti daimede hariçten herhangi bir kimse tarafından, hatta bizim tarafımızdan da tecavüz vaki olursa emperyalist oluyoruz. İrana karşı diyorlar ki, Türkiye size karşı emperyalist oluyor. Binaenaleyh böyle emperyalist bir fikir üzerine tekrar Ruslarla konuşmayı mevzubahs etmemeliyiz. Yani bütün hususâtı ittılânıza arz ediyorum. Gerek yapabildiğimiz ciheti, gerek yapamadığımız ciheti arz ediyorum.

Brest - Litovsk muahedesinde bizim menfaatimize muvafık zannolunmayan bazı mevât da vardır. Mesele tarafeyni akideynden birinin tahtı tabiiyetinde olup bizim gerek eşhasın, gerek şirketlerin; Rusların gerek eşhasının, gerek şirketlerinin harpten evvelki matlubatı düşünülecek olursa zannediyorum ki bu madde bizim aleyhimizedir. Oraya, Brest - Litovsk muahede-

sinin akti esnasında bulunmuş olan Ziya Bey isminde birisi geldi. Ondan aldığımız malûmata göre Brest - Litovsk muahedesinin bazı maddeleri Almanların Ruslarla aktettikleri ittifakı aynen almış. Bizim muahede de imza edilmiş. Yani Almanların edecekleri istifadeyi biz de ediyoruz. Binaenaleyh zaten öyle de olsa konamazdı.

Son diğer bir meseleye geldik ki, o da, Rusya tebaasında bulunan islâmlar hakkındadır. Bu muahede parafe edildiği halde, yani bu muahedeler parafe edildikten sonra tasdik edildi. Dedik ki, memleketimizin bir çok yerleri gerek sizin ve gerek sizin himayenizde hareket eden Ermenilerin tahribatından dolayı oradaki birtakım kimseler bizim memleketimize hicret etmek istiyorlar. Bunlar toptan bir yere git-sin de otursun demiyoruz. Öteki beriki köylere yerleşirler. Orada o köylülerle beraber otururlar ve onlara da rehber olurlar. Bu suretle hem onlar mesut olurlar, hem bizim köylüler müstefit olurlar. Müslüman Rusların gitmesine müsaade edecek olursanız iyi olur. Malûmu âliniz oradaki müslümanlar çoğu tüccardır. Ticareti hususiye menedilince onlar mutazarrır olmuşlardır. Eskiden beri icra etmekte olduğu ticaret ve sanat haleldar oluyor. Bunu tekrar yapmak istiyorlar. Memleketimize, bunlardan büyük ziraat yapanlardan bazı kimseler getirtebilirsek çok iyi olur. Görüyorsunuz, Cenabı Hakkın bize verdiği en büyük nimetten istifade edemiyoruz. Bütün köyler harap, içinde tek bir adam var. Onları getirebilirsek memleketin iktisadiyatını yükseltmiş oluruz. Bunu teklif ettik, esas itibariyle kabul ettiler.

Yani dediler ki; bunu düşünecek biz değiliz. Bizim millî bir heyetimiz var, orada müslümanlar da var. Onlarla konuşacağız. Biz zannediyoruz ki Brest - Litovsk muahedesinin bize temin ettiği fevâitten hiçbirisi feda edilmedi. Onun için bu zamana kadar, şimdiye kadar aktedilmiş muahedatın keenlemeyekün addine karar vermekte bizce bir beis yoktur.

Sonra diğer bir meseleye geldik. O da Rusya ile iltisak meselesi. Malûmu âliniz Rusya ile bizim aramızda Azerbaycan devleti var, Ermeni devleti var, Gürcistan devleti var. Rusyadan bize gelecek muavenetler oradan gelir. Ermenilerin inadı yüzünden şimdiye kadar muavenet olamadı. Buradan giderken bize verilmiş olan muhtıranın maddelerinden biri de bu idi. Bütün mesaimizi yolun açılmasına sarfettik. Bu yolun açılması uzun uzadı müzakereleri mucip oldu. Şimdi için dediler. Oradaki kuvvetimiz kâfi değil, müşterek olarak açalım dediler. Müstereken açmak için de kuvvetimiz kâfi değildir. O halde dedik ki, biz

bu yolu zamanında açacaktık siz müsaade etmediniz. Onun için yolun açılmamasından mesuliyet bize değil size ait. Hatta o zaman bizi menetmiş olduğunuz için orada binlerce, yüzbinlerce müslümanlar katledildi. Yüzlerce köyler tahrip edildi. Bunun mesulü biz değil, bizi iptidaen o hareketten menedenerlere aittir. Nihayet sözlerimizin kuvveti karşısında söyleyecek söz bulamadılar. Siz açamıyorsanız, siz yapamıyorsanız biz artık serbest kalabiliriz, dedik. Bu suali sormaya hacet var mı idi, yok mu idi? Biz zaten serbest idik. Fakat biz onlara iptidaen mümaşat icrasında biraz gecikmiş idik ve arzu ediyorduk ki bu iş muvaffakiyetle olsun. Bu bize büyük bir menfaat temin edecek.

Bu yol meselesinde diğer bir hadise daha oldu. Biz bütün kuvvetimizi buraya sarfederken bir gün Çiçerin bize dedi ki; biz Ermenilerle bir muahede aktettik. Ne muahedesi, muhteviyatı nedir, dedik...

Çulhaya giden hattı Ermenilerin himayesine bıraktık, demesi üzerine pek garip : Bizim buradan âdeti kalkıp gitmekliğimiz icap edecek. Bunca zamandır sizden yolun açılmasını rica ediyoruz. Siz ise yolu kapatıyorsunuz. Çünkü malûm Rusyadan bize gelen yol ikiye ayrılıyor. Biri Azerbaycan içinden geliyor. Orada şimendifer tamam değil, Ermenistandan menediyorlar. Azerbaycandan gelen şimendifer bizim elimizde idi. Karabağdan gelip geçmeyi menediyorlardı. Fakat onun öte tarafından geliniyordu. Şahtahtı bizim elimizde oldukça bu mümkün değildir. Bu suretle şahtahtı da onların eline verilince o yoldan da mahrum olduk. O sırada Moskova'da bulunan diğer bir heyetin de bize yardımı oldu. O heyetle birleştik. O heyete de şiddetli protestolar verdirdik. Biz de bir taraftan görüştük. Bir gün Reisi Hükûmet Lenin ile görüştük. Lenin bize sarahaten dedi ki; itiraf ediyoruz, biz hata etmişiz. Artık bizi serbest bırakın, yani biz tecavüz ederiz, demedik. Biz istediğimizi yaparız. Tecavüz ederiz, etmeyiz. O bize aittir, dedik. Şimdi cevap veremem, dedi. Onun üzerine Çiçerin, niçin kendiniz yolu açmak istiyorsunuz, başka maksatla soruyorum, dedi. Yolu açtıktan sonra açtığınız yol sizin mi olacak? Dedi. Yolu açtıktan sonra arzu ederseniz sizin kızıl askerlerden de asker gönderin. Fakat bir kere yolu açalım. Bilhassa Şahtahtı'nın yolunu açalım, dedik. Niçin Şahtahtına ehemmiyet veriyorsunuz, dedi. Müsaadenizle izah edeyim :

Malûmu âliniz, Şahtahtı Nahcivan'ın garbinde olup Nahcivan'ın şarkında da Karabağ vardır. Onun öte tarafında da Azerbaycan vardır. Nahcivan öte-

den beri kendi kendini idare etmiş bir şûra hükûmetidir. Bizim Karakilise, Bayazıt şimendiferi Şahtahtı'ya gidiyor. Bugün Karakiliseye kadar şimendifer işliyor. Şahtahtı - Culga yolu İrana kadar iniyor. Binaenaleyh o yol bizim veya Azerbaycanlıların elinde bulunmayıp da bir başkasının elinde bulunacak olursa bir kere bizim münasebatımız kesiliyor. Onlar İran ile doğrudan doğruya münasebata başlıyor. Sonra bizimle beraber çalışan resmî bir heyetin; yani Rus heyetinin verdiği rapora göre İranın bütün iktisadiyatı İntantislerin eline geçiyor. Bu zamana kadar meselâ sekiz milyon (put) müdahhar zahire vardır. Geçen senenin mahsulü üç milyon puttur. Bir milyon putluk yemiş var, yirmi bin sığır varmış. Halbuki Azerbaycan parasını vermek üzere o sığırları biz almak istiyorduk. Biz onlara dedik ki eğer bunları elde etmek istiyorsanız, Anadolu köylüsünü memnun etmek istiyorsanız, bizi memnun etmek istiyorsanız bize öküzleri veriniz. Sibiryadan acaba sığır getirebilir miyiz, dediler. Sonra Azerbaycan hükûmeti biz bunları sarfettik dedi. Orada hata etmiş olduklarını sureti resmîyede itiraf ettiler. Demin arzettiğim veçhile Çiçerine biz artık serbest kalabilir miyiz dediğimde, bunun cevabını ben veremem, bir kaç gün sonra derim, demiş idi. Teşkilâtı hükûmetleri itibariyle Hariciye komiseri doğrudan doğruya cevap vermiyor. Onların icra merkezinde iki yüz kişiden mürekkep bir heyetleri var. Bunlar da müstakil değildir.

Hariciye Komiserinin salâhiyeti bir dereceye kadar gidiyor. Her işi sureti katiyede merkez icra komitesi hallediyor. Merkez icra komitesine koyup orada halletmedikçe bir şey söylemiyor. Bilâhare Çiçerin de - ileride arzedeceğim veçhile - Bekir Sami Beye yaptığı Sarıkamış meselesi hakkında söyleyeceğini söylemiştir. Yani lehimize olarak söyleyeceğini söylemiştir. Binaenaleyh yol meselesinin gerek halini ve gerek istikbalini bir maddei mahsusa ile temin etmek zarurî ve elzem görünüyordu. Ondan itibaren nihayete kadar hep bu mesele ile meşgul olduğumuz için Ruslar bizi tatmin edebilecek bir madde kabul ettiler. (Madde okundu) Bu maddedeki kayıtlar tabii nazarı dikkatinizi calıptır. Çünkü beraber yapacağız.

Sonra diğer bir maddeye geldik. Yani bir taraf tebaası diğer taraf tebaası gibi muamele görsün, yani Ruslar bize tebaa muamelesi görsün, diyorlar. Yani burada bulunan Ruslar Osmanlı tebaasının hukuk ve vazaifini haiz olsun, orada bulunan Osmanlılar Rus tebaasının hukuk ve vazaifini haiz olsun. Bu madde bizim için gayet câlibi dikkat bir madde idi. Çünkü orada ticaret olmadığını bilen bir adam

oraya giderken bunu bilir de gider. Tabii orada ticaret yapamaz. Orada Osmanlılar ticaret hakkını haiz olsun, diyemez. Çünkü tabii onlar kabul edemez. Ticarete müteallik madde böyle, muamelâta ait olan mevat böyle. Fakat bizim hukuku ailemiz var. Bizim tevarüsümüz var. Bizim ehliyeteye müteallik esamız var. Onların ise esası büsbütün başka, bizim ahkâmımız başka esaslardan alınmış, şimdi orada cari olan ahkâm başkadır. Vakıa onlar nüfus muamelâtına ait muamelenin kaydına mahsus ahkâmdan, izdivaçtan ve talâktan bahsediyor. İzdivaç bir muamele medeniye, icap kabul ile münakit olur ve bunu nüfus memuru tescil eder, diyor.

Ondan sonra kendilerinin ötedenberi kaideleri mucibince kadın kendi ismini taşıyor. Fakat meselâ talâk hususuna geldiğimiz vakitte biz de erkeklere mahsus mutlak bir selâhiyeti talâk verilmiş. Bir bu mülâhaza var. İkinci bir mülâhaza da - affediniz, bizim artık - ne derler ona - çorbadan ağzı yanan yoğurdu üfleyerek yer - derler. Mazimiz bu muahedelerden öyle şeylerle doludur ki ne şu tebaanın hukukunu Ruslara verdik. Bu hukuk kitaplarında bellidir ki, bu hukuku siyasiyeye şamil, hukuku belediye şamil olmaz. Sureti katiyede bir muahedede şey edecektir, denildi mi; yarın, öbür gün bir Rus gelir buraya ben de mebus olacağım derse, ben de münthip olacağım derse!.. Belki bir şey çıkar. Binaenaleyh bu maddede bilhassa bana emniyet edildiği için, ben de ötedenberi hukukla iştigal ettiğim için ve bunun hilâfına bir şeyi kabul ettirmek de onların prensibi-ne muhalif olduğu için çok uğraştık.

Sonra bir diğer mülâhaza vardı. Ümit ettik ki bu maddenin - maddeyi okuyayım da dinleyin - (Maddeyi okudu) Yani bizim memleketin kanunları Ruslara ne hak bahsediyorsa onların memleketinin kanunları ecnebilere yani Osmanlılara ne hak veriyorsa, ne vazife veriyorsa, o hukuku muhafaza edecek. Biraz müddet sonra bizim işimize gelirse yerli gibi oluyor. En yüksek mevkiimize kadar yükseliyor. Halbuki bolşeviklerin kavaidinde diyor ki : Ecnebilere biz istediğimiz vakitte yerli hukuku veririz. Ta Riyaseti Cumhura kadar çıkar. Bahsettikleri hukuk ve vazife üzerine muamele görecekler.

Müdafaai milliyeye müteallik olan ahkâmında; yani biz ne buradaki Rusları müdafaai milliyeye mecbur edebileceğiz, ne de oradaki Osmanlıları onlar müdafaai milliyeye mecbur edebilecekler.

Çünkü malûm oralarda askerlik hususunda sinni mükellefiyet vesaire vesaire yoktur. Onların kaidei

asliyesi bütün millet, bütün milletin kabul ettiği prensiplerin müdafii, kaidesi var. Zaten bu başka muahedelerde de adettir. Ecnebilere teşmil edilmez. Asıl fıkra her iki taraf tebaasının... (Maddeyi okudu)

Yani burada bulunan Rusların hukuku aile, veraseti, ehliyeti bizim kanunların kendilerine bahsettiği mevad üzerine olmayacak. Onlar için ayrıca bir şey yapılacak. Keza bizim tebaanın oradaki hukuku ailesi, veraseti ve ehliyeti hukukiyeleri komünist kanunları üzerine (olmasını temenni ediyoruz, dediler.)

(1) Vakıa bunu kendilerinden doğrudan doğruya iştirmek pek de muvafık değildi. Fakat biz de müslüman-dık. Biz de müslümanlıkta öyle tabiiyet meselesi yoktur. Temenni ediyoruz ki Rus tebaasından olan müslümanlara bu madde hükmünden bir faide çıksın. Yani bir gün olsun ki bu madde hükmüne tevfikan bizim müslümanların tabi olduğu ahkâmı onlar ileriye sürerek; işte müslümanlar şu muameleye tabi oluyorlar. Siz ise bize cedrediyorsunuz, bırakın hiç olmazsa gidelim. Biz de orada kendimize mahsus bu bapta ahkâma (tabi olalım, diyebilsinler.) (2) Öyle zannediyorum ki tebaasının tabi olacağı muamele itibariyle pek kıymetli maddelerden biri ve bunu pek güçlükle ve bunu kan tesiriyle kabul ettirdik. Çünkü heyeti muaraha reisi esasen aslen Tatar ailesinden olup üç yüz sene evvel hristiyan olmuş bir Tatardı. Teferuat muahedeye ait olmakla beraber pek kıymetli olduğu için en ziyade mahrem tutulacak mevattır.

Sonra efendim, bize gayet müthiş bir madde teklif ettiler. O madde de yani kendilerinin teklif ettiği maddede diyorlardı ki : (Maddeyi okudu)

Yani Rusya Türkiyenin her ne de olursa olsun (bir ecnebi memlekete) (3) veya o devlete bir imtiyazı iktisadî verecek olur ise o derhal Rusya Hükûmetine ve Rusya tebaasına da verilmiş olacaktı. Kendi noktai nazarından gayet mühim addolunuyordu ve bu maddenin müzakeresi de uzun uzadıya münakaşatı bâdi oldu. Yani bunları arzetmekten maksadım bu hadiselerden bazı hükümler çıkar. Teklif ettikleri madde gayet ehemmiyetli ve kuvvetli idi. Maddeyi aynen okuyorum. (Okudu) Binaenaleyh eğer tarafeynden biri mintakai nüfuz gösterir iktisadî muamele kabul ederse veya herhangi bir imtiyazı iktisadî bahşedecek olursa o derhal diğer taraf tebaasına da bahşedilmiş olur. Dikkat buyuruluyor tabii... Burada hem devlet meselesi, hem efrat meselesi mevzu-

(1, 2, 3) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

mesele birkaç tebaasından bir kaç kişi çağırıp sizinle beraber Kızılırmağın bazı yerlerini tathir edelim, diyeceğiz. Yahut bazı yeri iska edelim diyeceğiz. O zaman sizin Ruslar gelip biz de buna müşterek olacağız, diyecekler mi? Tabii, e işte sizin memlekette böyle şeyler mümkün olduğu için olmayacak diyoruz. Onun için bu maddeyi kabul etmiyoruz. E, dediler, ne yapalım? Rusya Devleti tebaası diğer devletler tebaasından aşağı kalmak istemez. Onu teslim ediyoruz ne yapalım. Yapacağımız bir şey var, o da; en ziyade mazharı müsaa-de olan millet muamelesini kabul ederiz.

Elhamdülillah himmetinizle, sayenizle şöyle bir muamele koydurduk. Ondan sonra Boğazlar ve İstanbul meselesi geldi. Boğazlar ve İstanbul meselesini Ruslarla mevzubahs etmek olmayabilirdi. Çünkü Boğazlar bize aitti, İstanbul da bize aitti. Fakat nazariyattan ziyade fiiliyat ve vukuatı görmeye mecbur olduk. Boğazların bugün bizim elimizden alınmakta olduğunu, işgal ettiğini ve o kuvvetin oradan çıkıp çıkmayacağı biraz şüpheli olduğunu, onu çıkartmak için büyük kuvvetlere ihtiyaç olduğunu, hâsıl her şeyi nazarı itibare alacağız. Bu bir. İkincisi; zaten ahdı millinin esnayı tanziminde mevzubahs oldu. Binaenaleyh Boğazlar meselesinde Rusyanın efkârını öğrenmek, Rusyanın öteden beri Boğazlar ve İstanbul hakkında beslediği âmalı görmek ve onları tespit etmek lâzım gelir. Onun için sırf bize, bu mesele sırf bize aittir. Ne için bu mesele başka devletle mevzuu müzakere oldu; denebilir ve pek haklıdır bu. Fakat nazarı olarak haklıdır. Ameli olarak halihazırda Boğazlar ve İstanbul üzerine teveccüh etmiş olan düşman varken pek de haklı olamaz zannederim. Onların Boğazlar hakkındaki maksatlarını öğrendik. Maâşşükrân gördük ki, Rusyadaki inkilâbın bizim nefimize olarak meydana getirdiği en büyük vaziyetlerden birisi, Rusların bugün biz Boğazları istemeyiz, Boğazlar Türkiyenindir, feryadıdır. Yani eski Ruslar; Boğazlar, İstanbul bizimdir. Bir gün bunları ele geçireceğiz, diye bağırıyordu. Bugünkü Rusya tersine bağırıyor, görünüyor ve o fikri tespit ettirdik. Madde-nin şekli bu : (Maddeyi okudu)

karar Türkiyenin ... bunu biz İstanbul tevaatı diye kabul ettirmek istiyoruz. Onu çıkarttırmak için maddeden, bunu feda ettiler. Nasıl ki biz mıntakai nüfuz vesaire sözlerinden korkuyorsak, onlar da hinterlant kelimesini iştir iştir kızıyor. Çünkü malûm, hinterlant, koloni, müstâmerat tabirleridir. Emperyalizmin kabul ettiği, ihdas ettiği bir tabir. Şu kelimeyi çıkarın da ne isterseniz koyalım dediler. Eh öyle ise, zannediyorum ki, misakı millide kabul ettiğimiz maddenin aynıdır veyahut biraz daha kuvvetlidir. Yani (Türkiyenin saltanatı mutlakaasına). Sonra gerek İstanbulun ve gerek Türkiyenin emniyetine...) icra edeceği, vereceği mukarrerat...

Bundan aşağıdaki iki madde basittir. (Okudu)

Bu mevât ağustosun yirmi dördünde parafe edildi. Rus heyeti murahasası reisi (Sanabi) birdenbire Riga'da bir işe memur edilmişti. Yani belki riyasetten uzaklaştırılmak isteniyor. Demin arzettim. Rusya Hariciye Komiserliği muamelâtı sureti umumiyede ikiye ayrılıyor. Garp işleri, şark işleri. Garp işleriyle Çiçerin meşgul oluyor, şark işleriyle Karahan meşgul oluyor. Umuru siyasiye müdürünün bir yere memuriyeti daha doğrusu dairenin idare reisinden geliyor. (Sabati) bunu bize anlattı ve her gün müzakeratımız gündüzün nihayet saat altısına, yedisine kadar devam ettiği halde o gün gündüzün saat ikisinden gecenin altısına kadar çalıştık. Kendisi parafe etti. Ondan sonra çıktı gitti. Binaenaleyh bir iki madde hariç kaldı.

Dört mesele hariç kaldı. Birinci mesele oradaki üseramız için bir madde koydurmak istiyorduk. Oradaki üseramızın bir an evvel memleketimize gelmeleri çarelerini arıyor idik. Rusyada muamelâtta bir rehavet var. Bir kimse işini kendisi takip eder, biraz da onların meslekine mensup olursa iş mutlaka çıkıyor. Fakat daireden daireye kâğıt göndermek, bizden onlara haber göndermek oldu mu, bir atalettir oluyor ve herkesin işini böyle takip ediyoruz. Onun için de üsera muamelâtı da böyle gidiyor. Halbuki kış geliyor. Zavallı esirlerimiz bir çok müddetten beri oradan gitmek istiyorlar. Bunu bir an evvel muahedeye koyup yaptırmak istiyoruz. Mamafih iş pek ileriledi ve esirlerimiz de peyderpey geliyor. Ayrıca bunlar için bir

kredi açtırdık. Muhtelif yerlere adamlar gönderdik, kısmen Bakü tarikiyle, kısmen denizden peyderpey avdet ediyorlar. Bunu da arz edeyim ki; Rusyada çok esirimiz varmış. Bunlardan bir kısmı Rus kızıl ordusunda hizmet etmiş. Rus inkilâbının husulünde büyük büyük kahramanlıklar yapmıştır. Rus kızıl ordusunda yüksek mevkiiler tutmuş bir çok onbaşı ve çavuşlarımız var. Bir takımları tüccar olmuş orada yerleşmiş kalmış. Bir takımları da avdet etmek istiyorlar. Bir takımı da maatteessüf o kızıl ordu muharebatında telef olmuşlar. Üseramıza ait mesele bir bu idi. Bir de demin arzettiğim münasebatı ticariye dair bir protokol o maddeye girecek değil. Üçüncüsü; posta ve telgraf münasebatımıza dair idi. Çünkü madde içerisinde; iktisadî vesair muahedat aktolunacak, diyordu. Fakat bize sureti resmîyede söyledi. Siz mektuplarınızı bize gönderirseniz biz de mektuplarımızı size göndeririz. Siz takse alırsınız, mektuplarınız gelir. Çünkü onlar para almıyor. Binaenaleyh oradan birisi buraya mektup gönderecek olur ise Rusya ondan istifade etmeyecek. Biz buraya geldiği vakitte posta idaresi ondan takse alabilir. Bizim buradan gönderdiğimiz mektuplar tabii kendi memleketimizdendir. Zannedirim Ferit Beyefendi bundan memnun olurlar.

Efendim, dördüncüsü demin arzettiğim Rusyadaki müslümanların Türkiye'ye hicretlerine müsaade etmeleri meselesidir. Bu dört mesele kaldı. Sabatin gitti. Binaenaleyh karşı taraftaki hitabet eksildi. Onun yerine bir başkasının tayini lâzım geliyordu. Bu işleri görüşmek üzere Hariciye Komiseri Çiçerin mevkii mülâkat tayin etti. Bekir Sami Beyefendi yalnız gittiler. Ben yanlarında yoktum. Çünkü görüşülecek şeyler öyle resmî, kat'î değildi. Yani görüşmek kabilinden. Yoksa murahas müzakereleri değil. Bekir Sami Beyefendi ile görüşmüşler. Bekir Sami Beyin o mülâkatı mütezânnın olarak bir raporu var. O raporu aynen okuyorum. (Okundu) Müsaade buyurursanız burada keserek izahat vereyim. Bu muahedeye merbut iki tane de gizli beyanattan teati edilecektir. Yani iki tane de gizli beyanat teati edilecek. Yani o beyannameler ilân edilmeyecek. Beyannamelerden biri tarafeynce atide birbirlerine hattı hareket tayin edilmesine dair. Bunu bizden evvel emirde istediler. Biz ilk müzakerelerde yani murahaslar karşımıza geldiği vakitlerde arzettim ki sertçe gidiyorlardı.

Murahaslar bize elifbadan başlayıp Hükümetimizin nasıl Hükümet olduğunu sual etmişlerdi. O sırada bunlar bize demişlerdi ki, biz size muavenet edeceğiz. Bilhassa muaveneti maliyenin ne şekilde olmasını is-

tersiniz? Yani bir istikraz şeklinde mi olacaktır, ne olacaktır? Kendilerine biz dedik ki; onu tayin edecek biz değiliz, aiasınız. Ne şekilde verecek iseniz verin. Yalnız şurasını düşününüz ki Türkiye'nin şimdiki haline nazaran taahhüdatını şimdi pek çabuk yapamaz. Böylece bu kaldı idi. Sonra bir kaç müzakere geçtikten sonra bir gün bize dediler ki; bizim size edeceğimiz muaveneti naktiye ve askeriye mukabilinde sizden hiçbir menfaat beklemeyecek miyiz? Binaenaleyh bu ikraz vesaire suretinde olmayacak. Yalnız, sizden bir beyanname istiyoruz. O beyannameyi de Hariciye Nazırınız veya vekiliniz verecektir. Onda diyeceksiniz ki; biz yani Büyük Millet Meclisi her ne zaman Devletin siyasetini tebdil ederse; bu muahedenin gösterdiği şeyden başka tarafa tebdil ederse o zaman bize haber verecek. Biz dedik ki; biz bundan müteessir olduk ve biraz şiddetle infiali de ihzar ederek dedik ki; bir defa bu teklifin ikisini birbirinden ayırınız. Siz bize; muavenet edeceğiz, dediniz. Fakat hiçbir vakitte siz bize muavenet ederken onun mukabilinde bizim istiklâlimizi takyit edecek bir şey istemeyiniz. İsteddiğiniz şey doğrudan doğruya memleketin istiklâlini ihlâl edecek. Siyasetimi tebdil edeceğim vakitte size haber veremem. Verir isem bir müttefik gibi haber veririm. Siz de bize verirsiniz. Sizin bize ettiğiniz muaveneti naktiye mukabilinde haber verirsem bu tehlikelidir.

Çünkü para mukabilinde memleketi sattı derler. Bizi de sopa ile Meclisten dışarı çıkarırlar ve bunları aynen bu lisanla söyledik. Onlar da müteessir oldular. Reis uzun uzadıya beyanı mazeret etti ve dedi ki yanlış ifade ettik. Belki ben yanlış anladım. Bir kere siz esas kabul edin. Ben yanlış anladım. Siz yanlış söylediniz. Bunu ortadan kaldıralım. Muavenet meselesini kaldırın bir tarafa, ondan sonra başlatalım. Yekdiğerimizin siyasetinden haberdar olalım. İkinci, üçüncü mesele o vakit değişir. Maksadımız o idi, dediler. Ha maksadınız o ise nasıl biz size, siz de bize haber vereceksiniz. Yani bir gün olur da Türkiye'yi feda ederseniz, bir gün olur da İngilizlerle, Almanlarla bunlara dair aranızda bir şey konuşulursa siz de onu bize haber vereceksiniz, dediler. Bunu tanışalım, tanışınız, dedik. Ertesi günü geldiler, bir şey yazmışlar. Esas kabul etmişler ve mütakabilen yazmışlar. Yani bizim Hariciye Vekilimiz tarafından, her ne zaman Büyük Millet Meclisi siyasetini tebdile karar verirse veya tebdil ıztırasında olursa haberdar edecektir. Onlar da diyor ki; her ne zaman Rusya Türkiye'ye müteallik siyasetini tebdile karar verirse o da haber verecek. Dediler ki, bizim Litüvanya ile ve Es-

tonya ile de münasebatımız vardır. Meselâ Almanlar-
la münasebata girdiğimiz zamanlarda sırf Litüvanya,
Lestonyaya mütealliktir. Pekâlâ dedik. Bizim de Hicaz
Irak Devletiyle, Suriye ile münasebatımız olur. On-
lara dair münasebatımızdan sizi niye haberdar ede-
lim, dedik. Doğru, o halde bu fıkrayı da kaldıralım,
dediler.

Yani Türkiyeye müteallik fıkrasını da kabul etti-
ler. Beyannamenin birisi bu. Binaenaleyh tekrar edi-
yorum. Bu beyannamede; bize ne taraftan Rusyanın
Asya siyasetinin haricinde bir siyaset, bir şey teklif
ederlerse biz Rusyayı haberdar edeceğiz. Rusya da
aynı suretle bize müteallik vukubulacak tekliflerden
bizi haberdar edecek. Benim çıkacağım gün, ki bu
beyanname o gün belmişti. O beyannameyi de Bekir
Sami Bey ile müzakere ettik. O beyanname de tama-
miyle ondan evvelki beyannameye müteakiben hemen
harfi harfine biz ne yaparsak onlar da o suretle yap-
mışlar. Bu beyannameler teati edilecektir. Müsaade-
nizle iktiran ederse okuyayım : (Okudu) Diğer mad-
deler kâmilan kabul edildi. Şimdi bunu biz parafe et-
tik. Malûmu saminiz değil mi efendim. Hatta birinci
maddenin fransızcası şudur, bu kâğıt; burada demiştik
ki; bu muahededeki Türkiye kelimesinden garaz şu ta-
rihli Türk misakı millisinde dahil olan arazidir. Bi-
zim misakı millinin tarihi hatırımızda olsa bile daha
ziyade tavzih, daha ziyade tayin etmek istedik. Onun
için el yazısıyla buraya yazdık. İstanbul Meclisi Me-
busanında yapılmış ve 1920 şubatında matbuata ve
devletlere tevdi edilmiş olan misakı milliyi daha ziya-
de tafsil ettik. Bu konuşurken kabul edildi ve parafe
edildi. Yani isimlerinin ilk harfleri ile ondan sonra
hükûmetleri kabul etti mi, muahede halinde yazılır.
Bu suretle parafe edilmiştir. Sonra el yazılarından bir
sureti elimizde kalmıştır. Diğer parafe edilen mad-
delerin asılları orada Bekir Sami Beyefendide kaldı.
Bunu da hatıra olmak üzere getirdim.

Yani murahhasların parafeleri vardır. Bu dışarı
itirazı... Beraberdır. Bizimle hükûmetimizin arasında
kırk günlük mesafe vardır. Çünkü bu kital meselele-
rinde vesairede bir an evvel kabul edilecek umumî söz-
ler tesir etmiyor. Hadise üzerine olmak lâzımdır. Fa-
lan yerde falan katil yapıldı. Katlolunan adamların
isimleri de zikredilmek lâzımdır. Falan falandır, de-
melidir. Biz buradan giderken Kâzım Kara Bekir Paşa
bize bir mezalim listesi vermişti. Biz orada iken de
diğer birini gönderdi. Orada bunların çok büyük tesiri
oldu. Hadise üzerine şey ettiler. Buradan silâh nakli-
nin müşkül olduğuna kani oldular. (Beyannameyi oku-

du) Çiçerin bunun üzerine pek ziyade dışarı itiraz
oldu. Yani bu cihet merkez icra komitesi tarafından
dışarı itiraz oldu. Dışarı itiraz olan nokta şu idi :
Hududu ırkiyesi fıkrasının yerine denecek ki, Türkiye-
nin hududu ırkiyesi dahilinde bulunan memleketler-
dir... «Hududu ırkiyesi» suretiyle tashih edilmesini
söyledi. Bunun tarihi 30 ağustos 1920, imza, Bekir Sa-
mi Beyindir.

Şimdi efendim, murahhaslarla olan müzakeratımız-
da hemen her gün bu mesele tekrar olundu. Bu me-
sele uzun uzadıya kavgalarla mevzubahs oldu. On-
lar ısrar ediyordu ki; biz Rusyanın tavassutunu ka-
bul etmeli. Pekâlâ, biz Rusyanın tavassutunu kabul
edelim. Bu tavassutun bize zararı yok. Bu münasebet-
le arzedeğim ki zaten eski Rusya hududu dahilinde ka-
lan araziye biz üçe ayırıyor idik. Daha doğrusu dörde
ayırıyor idi. Birincisi Ermenistanla bizim aramızda
muhtelifünfi mesail; ikincisi Kars ve Ardahan; üçün-
cüsü Batum arazisi, diyorduk.

Dördüncüsü de Batum şehri ve limanıdır. Kendi-
leriyle bunu konuşur iken dedik ki; Ermenistan ile
aramızda muhtelifünfi arazi denildiği zaman mutlak
kalmasın. Oralarda bulunan arazi üç dört nevidir.
Karsın, Ardahanın, Batumun haricinde kalan ve
Ermenilerle bizim aramızda muhtelifünfi kalan kı-
sımdır. Onlar diyorlar ki; bu tavassut için bir be-
yanname vermek. İkincisi Kars, Ardahan arazisi...
Biz bunlar için kimse ile bir şey konuşamayız. Muta-
rekeden evvel bizim orada silâhlarımız hükûmferma
olduğu vakitte bu livalar reyi âmmesiyle bizim oldu-
ğunu ilân etti. Bugün bizim Meclisimizde mebusları
var. Sonra Batum arazisi hakkında aynı şey cari-
dir. Batum şehrine gelince; şehir ve liman Gürcis-
tan, Ermenistan ve bilhassa Azerbaycanla birlikte
görüşülmelidir. Batum ahalisinin yerli halkın reyi hep-
sine fâiktir. Bunlar birinci cihet yani Ermenilerle bi-
zim aramızda hudutta, arazi meselesinde murahhas-
lar Rusların tavassutunu istiyorlar. İkincisi Kars ve
Ardahan arazisi hakkında hiç ses çıkarmadılar. Ba-
tum arazisi hakkında da keza ses çıkarmadılar. An-
cak biz Batumu Gürcülere verdik. Yaptığımız mua-
hede ile, dedik ki; sizin Gürcülerle aktettiğiniz mua-
hedenin tarihi kaçtır. Herhalde üç hazirandan evvel-
dir. Dedik ki; sizin Hariciye Komiserinin üç hazi-
ran tarihli bizim Büyük Millet Meclisi Riyasetine
yazdığı kâğıtta Batum arazisinin mukadderatının ta-
yini ora ahalisinin reyine terkini kabul ettiğinizden
dolayı memnun olduk. Bu oranın hakkı saltanatının
bize ait olduğunu tasdikten başka bir şey midir?

Mektubun sureti yanımızda idi. Mektubun suretini verdik. Haberdar değilim, dediler. Hakkınız var. Şimdi tabii nazarı dikkati âlilerini celp etti. Çiçerin sözleri : Kars, Batum, Ardahan arazisi hakkında da bu esası kabul ederiz. Ermenistan hakkında murahaslar ısrar edip duruyorlar. Biz diyorduk ki; canum siz bizden tavassut için bir beyanname istiyorsunuz. Fakat öbür taraf size müracaat etti mi? Tavassut iki taraftan istenir. Onlardan müracaat var mıdır? Beyanname için ısrar ettikleri gün, yani bizim bir müsvette yazıp vereceğimiz gün o kurye bize Ermeni hükümetinin bize son verdiği cevap, ki o cevap, itilâf devletlerine istinat ederek gayet balâpervazane yazılmıştır. Biz şimdilik kendi hududumuzda kalıp .. ilâh. Gayet balâpervazane yazılmıştır. Bizim ile Rusları tezyif eder. İtilâf devletlerini göklere çıkarır ve emperyalizmi göklere çıkarır, bir kâğıttır. Biz ertesi günü beyannamenin yerine bu kâğıdı verdik. Buyurun beyannameyi, dedik. İşte siz bu ruhta, bu fikirde olanları himaye ediyorsunuz, dedik. Onun üzerine murahaslar bu fikiirden vazgeçip bu şeyi imza etmişlerdi. Sonra Çiçerin bu meseleyi tekrar mevzu-bahs etti. Bu meseleyi biz orada halledemezdik. Gerek ret, gerek kabul cihetini halledemezdik. Onun için bu, yalnız, Millet Meclisine tahriratla, telgrafla arz olunamaz. Millet Meclisinin mütalâatını telgrafla, tahriratla almayı kâfi görmedik. Aynı zamanda zaten bize edecekleri muavenet muahedenin imzasına mütevakkıf değildi.

Bu defa edecekleri muavenet muahede imza edilsin, edilmesin edecekler idi. Çünkü bize muavenet icrasını esas itibariyle enternasyonal kabul etmiştir. Meselâ İngiliz murahasları itiraz ettikleri halde, bir buçuk senedenberi emperyalistlere, müstevilere karşı kahramanca harp eden Türklere biz her türlü muaveneti icra edeceğiz, dediler. Sonra meselâ enternasyonalde diğer bir şey mevzu-bahs oldu. Oraya gelen Alman murahaslarına istedikleri reyi vermemişlerdi. Türk komünistlerine üç kişi oldukları halde dört rey vermişler. O zaman Almanlar; nasyonalist Türklere bu kadar rey veriyorsunuz da bize bu kadar vermiyorsunuz, demişler. Reis bağırması; Türklere ne olursa olsun, bir buçuk senedenberi emperyalistlere karşı harp etmektedirler, demiş idi. Sonra muavenet meselesinin esası biz oraya gitmeden tayin edilmiştir. Yani bizim istediğimiz miktarı da tayin etmiştiler. Başınızı ağrıtırıp size Rusya ile olan münasebatın bütün safahatını, orada neler olmuş ise hepsini arzettim.

Bu muahede kabul olunursa tekrar tasdik için Meclise gelecektir. Mesele daha orada da konuşula-

caktır. Yalnız murahasların imzası kâfi değildir. İmza için de Meclise gelecektir. Şimdi biz ret veyahut kabul gibi bir şey yapamazdık. Bütün safahatını size arzettim.

Rusya ile, Ermenistan ile şark hududumuzdan halen, müstakillen vesaire bütün hususâtı nazarı itibare alıp inceden inceye kararınızı verirsiniz. Şarkta istikbalimiz büyük bir istikbaldir. Ayrıca arzedeceğim. Rusyadaki müslümanların bize karşı nazarlarını ve bizlerden neler beklediklerini hepsini arzedeceğim.

Bu mühim kararı sizin ittihaz etmenizi yahut hükümet nasıl tensip ederse (ona göre kararlaştırılacaktır.) (1) Bendeniz kalktım, geldim. İmza Bekir Sami Beyin, 30 ağustos 1336 tarihlidir.

Şimdiye kadar cereyan eden müzakerat ve bilhas- sa Çiçerin ile vukubulan son mülâkatımızı arzettim. Şimdi efendim, Rusya ile olan münasebatı resmiyemiz bu... Fakat Rusya ile olan münasebatımızda başka âmiller de vardır. Bunlar artık bendenizin şahsî görüşüm noktaî nazarlardır. Rusya ile olan münasebatımızda bir kere şarktaki islâm hükümetleri arasında; Kazan, Başkurt, Türkistan var, Buhara var, Hive var. Tataristan Devleti, Türkistan Devleti, Hive Devleti var. Buhara Devleti var. Azerbaycan Devleti var. Ve şimalî Kafkasyada teşekkül etmek üzeredir. Yani Rusyada bugün nim müstakil olarak Tataristan, Kırgız, Buhara, Hive var. Yani orada bundan sonra Rusya kanunu cari değildir. Kendi kanunları vardır. Buhara var, Hive var, Azerbaycan var. Aşağıda şimalî Kafkasya teşekkül etmek üzeredir. Bunlar nim müstakildir. Rus federasyonuna dahildir. Mesaili hariciyeleri, şimendiferleri, mesaili maliyeleri, postaları beraberdir. Fakat umuru adliye, dahiliye vesairelerinde müstakildir. Federatif hükümetidir. Dikkat buyruldu ise ismine Rusya Sosyalist Federatif Hükümetidir. Yani federasyon halindedir. Umdesi sosyalisttir. Şekli hükümet de sosyalizm ile komünizmi birbirinden ayırınız. Onu ayrıca izah ederim. Müslümanlık âlemini arzedeğim. Meselâ müslüman komünistleri dinliyorsunuz. Bize komünistler azatlık vermiştir derler. Fakat sureti hususiyede emvale dokunduğu, hakkı mülkiyeti kaldırdığı ve kızıl ordu ile giden birtakım çapulcuların capul yapmak, haklı haksız adam öldürmek ne için? Metalibi milliyemizi istihsal etmek daha doğrusu bir komünist ve halis komünist olacağız. Sizi ilk gördükleri vakitte umumî yerlerde davet-

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklen-di. M. Ünver

lerde vesair yerlerde böyle söylerler. Fakat hususî mahallerine gittiğinizde karşınızda güzel müslüman nasyonalistini Türk ve müslüman görüyorsunuz. Binaenaleyh biz komünistliğe riayet edeceğiz. Biz komünistlerle beraber çalışacağız. Ancak komünist idaresi ilân olunduğu vakit pek çok fenalıklar olmuş, kesbi kuvvet etmek için, yani sureti umumiye Rusya onlara azatlık verdiği için hiçbirinde fikir ihtilâli yok.

Fakat efradı aldığınızda onlar, ondan dolayı müteneffirdirler. Zaten buralarda iptidai komünist idaresi ilân olunduğu vakit pek çok fenalıklar olmuş. Şüphesiz bizim vaktimiz bunların hepsinin tetkikine müsait değildir. Rus komünistlerinin çoğu denilebilir ki Rus değil Gürcü, Musevi ve Azerbaycan taraflarında Ermeni. Meselâ koca Hiyve memleketi merkezinin orada bir murahhası var. Bunlar oraya gittikleri vakit bir çok fenalıklar icra etmişler. Merkezdeki asıl inkilâbî haber aldıkça âdeta takbih ediyorlar ve Azerbaycan heyetinin bize dediğine ve Küçükhandan gelen heyetin nakline göre merkez gittikçe bu fenalıkların önünü almaya, fenalık yapanları çekip onların yerine o memleket ahalisinden intihap etmişler. Bizden behemahal alemde adamlar istiyor. Hiyve bizden teşkilâtı askeriye yapacak zabıtlar istiyor. Efganistan bize; Ruslarla olan münasebatımızı ve siyaseti müstakbelemizi beraber tespit edelim, ne dersiniz, diyor. Resmî olarak, arzede biliyor muyum, böyle diyor. Sonra Buharalılarla uzun uzadıya görüştük. Sonra Tatarların da itimadı var. Fakat Azerbaycanın bugünkü rüesası; bizi Türkler kurtardı, yine Türkler boğazladı. Fakat yine Azerbaycan Türklerin uğruna kurban olmaya hazırdır. Yani tekrar ederim. Türkiye dediğim vakit yalnız Türkleri murat etmiyorum. Rica ederim. Çünkü aynı sözleri şimalî Kafkasyalılar da söylüyor. Meselâ İranın şimalinde Türkmenler var, Moskovaya gelmişlerdi. Bizi muhterem, mukaddes yerlerden gelmiş adamlar suretinde telâkki ediyorlardı. Binaenaleyh insan oraya gittiği vakitte burada bütün hücumlara maruz kalmaktan mütevellit yeis zail oluyor. İnsan kendi kendine diyor. Ben bu milletin en bedbaht nesline mensubum. Fakat benim evlâduma şarkta pek büyük istikbal var. Bu kendi hissiyatımdır. Belki yanlışım. Hikâye kabilinden arz ediyorum. Belki bunu millet kürsüsünde suiistimal ediyorum. Bir mübahese siyasiye, millet hakkında bir karar ittihaz edilmek üzere arz ediyorum.

BİR MEBUS B. — Efendim, Kâşgır murahhasları yok mudur?

YUSUF KEMAL B. (Devamla) — Efendim, Kâşgır yoktur.

Azerbaycan Millet Meclisi Azerbaycanı Rus komünistlerine teslim ettiği vakit sormuş Meclisin hali içtimada ... Meclisten tevdiî umur veya terki iktidar etmesini istemişler ve demişler ki; buraya gelecek bolşevikler Türkiye'ye geçip Türklere hizmet edecek değil mi? Ve bu işin içerisinde gelen kuvvetler Türkiye'ye gidecekler değil mi? Azerbaycana girmişler ve arzettiğim o komünist idaresinin başına tabii fena adamlar geçirmişler, suiistimal edilmiş. Gence vak'ası, ki en feci fenalıkları tevliit eden bir vak'adır. Daha doğrusu bugünkü Gence vak'ası Ermenilerin dolabı, başka bir şey değildir. Yani Nuri Paşanın çocukluğu - hiyaneti değil). Fakat bu fenalıklar olmaya cakmış. Azerbaycanda bize karşı gayet derin bir muhabbet var. Onu benden evvel görmüşler, çünkü ben işittim. Başvekil makamında olan (Hasan Kaziski) Moskovaya gelmiş idi. Onunla görüştüm, âdeta bizim gibi, yani bizim milletin mukadderatına bizden ziyade alâkadar oluyorlar. Sizde kalsın veyahut müstakil olsun. Fakat sizde kalırsa bize daha muvafık olur. Bunu bir milletin mukadderatını elinde bulunduran bir adam söylüyor. Bu sözler resmî olmayan bazı yerlerde meselâ güzel bir teşbih yapılıyor. Meselâ; Türkiye köktür. Burada bulunan onun dallarıdır diyorlar. Vakıa biz münasebatı siyasiyemizde bu cihetleri düşünmedik. Biz emperyalist fikirleriyle hiç hareket etmedik. Yalnız benim için atan bir kalp görürsem elbette ve elbette benim kalbim de onun için atar. Yani oradaki müslümanların münasebatı bu... Ve bizim hakkımızda büyük büyük şeyler besliyorlar. (Oralarda komünizm) (1) cereyanı var. Komünizm nedir? Komünizmin malûmu âliniz iktisadî bir şey. Komünist muamelâtının lâyıkile idaresi için, sovyetist idare sırf halkın teşkilâtı üzerine müesses bir idaredir. Yalnız bizden bir farkı var. O da; orada muntahip ve muntahap amele ve köylüdür. Yani insan oğlunun mesaisinden istifade eden - onların tabirini kullanıyorum. Azerbaycanlıların lisânı ile söylüyorum - insan oğlunun sırtından geçinen burjuvazi diyorlar. Onlar muntahip ve muntahap olamıyorlar. İntihap için daire, arazi üzerine değildir. Vakıa arazi esas, fakat asıl millet... Yani işçi ve köylü olarak intihap edilmiş. Keza idaresi, liva idaresi, vilâyet idaresi teşekkül ediyor. Burada ahâlinin intihap ettiği heyetler idare ediyor. Moskovada kongre senede iki defa toplanıyor. Kongre bütün şubâtı idareyi, bütün devlet idaresini murakabe eden kongre... Fakat bu kongre teşri kuv-

(1) *Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver*

vetini haiz. Yalnız teşri ve icra kuvvetini haiz olan kongrenin tefrik ettiği iki yüz kişilik merkez icra komitesi var. O merkez icra komitesi de senede iki defa kongreye hesap vermeye mecbur. İki yüz kişilik merkez icra komitesinin bir reisi var, bir divan riya-seti var. Reisi Reiscumhur Kalinin isminde bir adam. Sonra merkez icra komitesinin millet komiserlerini ayırıyor. O komiserlerin reisi de hükûmet reisi (Le-nin). Teşkilâtı hükûmet bundan ibaret. Soviyetisk bir tarzda devleti idare eder. Sonra hakkı mülkiyetin re-fi, yani hakkı mülkiyetin külliyen inkârı, amelin ser-mayeye galebesi, sermayedarların - onların tabirince - sermayedarların halkı soymasına meydan vermeyecek. Bu esasın, bu aslın tahakkuku olan bütün vesa-iti istihsalin cemiyetleştirilmesi... Sosyalilâsyon bizim tabirimizce beytûmalındır. Arzede biliyor muyum? Vesaiti istihsal beytûmalındır. Arazi vasıtai istihsal-dir, para vasıtai istihsaldir. Sonra bütün fabrika ve-saire beytûmalındır. Bunda herkes çalışır, diyorlar. Çalışmayana ekmek yoktur ve çalışan çalıştığı kadar yer. Ticareti (kaldırıyorlar. Çünkü, onlara göre) (2) ticarete tüccarın yaptığı şey gayrın yaptığından istifa-dedir. Onun için ticaret de memnudur, deyip kaldı-rıyorlar. Ticaret millileştirilmesi hususu ticaretin bü-tün millet tarafından yapılması, sonra arazinin mil-lileştirilmesi, büyük sermayenin millileştirilmesi, tica-reti hariciyenin yine millet tarafından yapılması, da-hilde millet tarafından cemi, bütün tevziatın devlet tarafından yapılması. Bugün Rusyada ona mukabil ihtiyacatının tevhidinde yine devlet tarafından yapılmıştır.

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan ek-lendi. M. Ünver

Kapalı sovyet depoları var. Mağazaları var. İşe Komiserinin verdiği vesikalarla o mağazaya gidersi-niz. Pek ucuz bir surette ihtiyacınızı temin edersiniz. Bu para ile oluyor. Fakat paranın kıymeti o kadar düşmüş ki bir arabacı götürmek için en aşağı üç rub-le alıyor. Bazı yerlerde bin, bazı yerlerde dört bin, bazı yerlerde hatır için dört bin rubleye bizim kâğı-dımızı alıyorlar. Rusya komünist olmakla beraber, diğer devletlerle olan münasebatında kapitalist ve em-peryalistlere mukabele ve müdafaa ile müstevli dev-letlere karşı olan müdafaaı ayırmaya başladı. Bunu Enternasyonal da kabul etti. Yani bir millet kapita-list olsa, orada komünizm de ilân edilmese burjuva demektir. O millet nasyonalist de olsa onunla bera-ber çalışmak esasını kabul etmişlerdir. Sonra, son za-manlarda gerek bizim tarafımızdan ve gerek müslü-manlar rüesası tarafından gerek sair bazı kimseler tarafından kendilerine sarahaten anlatıldı. Eğer siz müslüman âlemi ile beraber çalışmak isterseniz müs-lüman âleminin komünistliği kendilerinin şeraiti dai-resinde olursa... Meselâ İranda Küçükhan evvelce bun-larla beraber çalışıyor idi. Sonra Küçükhan demiş, ben her vakit sizi müdafaa edeceğim. Emperyalistle-re karşı sizinle beraber çalışıp müdafaa edeceğim, te-cavüz edeceğim. Yalnız benim komünistliğim şeria-tın çizdiği dairede olursa demiş.

Hulâsa edilecek olursa memleketimizin ahvali ta-rihiyesi, ahvali coğrafiyesi, mazimiz sonra maruz kal-dığımız hücumların heyeti umumiyesi gözönüne ge-tirilecek olursa, gayet kavi bir set yapılmazsa, emper-yalist âlemi bizimle birleşir, bizi tamamiyle ellerinde âlet ederler. Bu kabil olmadığı takdirde o cereyanı düşünmek lâzım gelir. Şimdilik maruzatım bu kadar-dır. (Yarına sadaları) Gayrin hakkına taallûk eden Rusların olsun, başka devletlerin olsun, bunu cümle-nizin yegân yegân takdirine bırakıyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

17 Teşrinievvel 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	176	1. — Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münase-	
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	176	batımız ve Kafkas Hükûmetleriyle aktedilecek	
		muhedeler hakkında	176:187

Cilt : 5

SEKSEN BEŞİNCİ İN'İKAT

17 Teşrinievvel 1336 Pazartesi

Birinci Celse

REİS : Mustafa Kemal Paşa Hazretleri

KÂTİP : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Efendim; celseyi açıyorum.
Zabtı sabık hulâsası var, okutuyorum.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Seksendördüncü İn'ikat

16 Teşrinievvel 1336 Pazar

ÜÇÜNCÜ VE DÖRDÜNCÜ CELSE

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin riyasetlerinde
saat 1.40'da in'ikat ederek; Rusya ile olan münaseba-

tı siyasiye üzerinde Yusuf Kemal Beyefendinin iza-
hatı dinlenerek hafi celseye son verildi.

Reis

Mustafa Kemal

Kâtip

Kütahya

Haydar

REİS — Zabtı sabık hakkında mütalâa var mı?..
Zabtı sabıkı kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edil-
miştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Rus Bolşevik Cumhuriyeti ile münasebatımız
ve Kafkas Hükûmetleriyle aktedilecek muahedeler.*

REİS — Söz Hasan Fehmi Beyin. Buyurun efen-
dim.

HASAN FEHİMİ B. (Gümüşhane) — Efendiler, Yusuf Kemal Beyefendinin dünkü uzun beyanatları bize kısmen bildiğimiz hakayıkı tavzih, kısmen de yeni yeni fikirler ve malûmatlar vermiş oldu. Bizim Avrupa harbi umumisine atıldığımız zaman - artık onun tarihçesini yapmak faidesizdir, hepiniz bilirsiniz - yalnız bir şey düşünüyorum. Hududu millimizi tam ve kâmil olarak temin edebilmek ve mücadelemizde istihdaf ettiğimiz yegâne gaye, hududu millimiz dahilinde bir istiklâli tam ve medenî bir millet ve medenî bir idare sahibi olarak yaşamak ve nesli atimizi yaşatmaktan ibarettir. Talih bize yardım etmedi. Mağlup olduk. Mağluben bir mütarekename aktettik. Bu mütarekenin netayicinden olmak üzere, o Avrupanın her zaman lisani resmi ile kâinata ilân ettiği adalet düsturunu velev kısmen olsun hakkımızda tatbik etmediler. Harpte mağlup olduktan ve mağluben mütareke aktettikten sonra biz bu meseleden acaba ne gibi bir zararla çıkabiliriz diye düşündüğümüz vakit birtakım sebep ve sevakın tahtı tesirinde

olarak Arabistan, Suriye ve Irakta idarei dahiliyeye müteallik gayri memnunluk şaibesinin irsi olarak devam etmesinden ve belki oralara bir muhtariyet bahşetmek suretiyle bu meselenin içinden çıkabiliriz diyor idik ve bu zihniyet ekserimizde galip olmuştur. Halbuki Avrupa böyle yapmadı. Bizi yok etmek, bizi mahvetmek ve âlemi islâmın ümidi ittikâsı olan Devleti Osmaniyenin varlığıyla yokluğunu müsavi bir hale getirmek istedi ve bize bir şeraiti sulhiye teklif etti. Bu şeraiti sulhiyeye karşı bütün milletin samimi ruhundan, hatta kalbinden, damarından içindeki ilikten kopan bir feveran koptu. O da; namusumuzla ölürüz. Yoksa esaret ve zilletle ölmeyiz, esaret altına giremeyiz davası idi. Anadolunun her tarafında müdafaai milliyet teşkilâtı namında, bidayeten gizli sonra aleni ufak ufak şekilde başlayan ve neticede küll haline gelen ve nihayet bir Anadolu hükûmeti meydana getiren milletin yine bütün arzusu hududu millisi dahilinde istiklâli tammini muhafaza etmekten ibaretti. Rusyada başlayan inkilâbı biz ümit ediyor idik ki; yalnız Rus idarei dahiliyesindeki birtakım eşkâlin tahavvülünden, ibaret kalmayacak. Rusların üç yüz senedenberi zihinlerinde kökleşmiş olan emelleri tatbik edecekler. Halbuki - bendeniz kendi tarzı telâkkimi arz ediyorum - Yusuf Kemal Beyin verdik-

leri izahattan şunu anladım ki : Rusya Rus idarei dahiliyesine karşı değişmiş. Siyaseti hariciyesine karşı değişmemiş. Çünkü çarlık ne düşünüyorsa bugünkü Sovyet Rusyası da münasebatı hariciye ve siyasiyatı düveliyesinde hemen ona yakın bir şey düşünüyor. Biz Rusların Avrupanın tahakküm ve tecebbüründen muzdarip oldukları kanaatiyle saf ve samimi olarak desti muhadenetimizi uzattık. Onlardan muavenet ve müzaheret bekledik. Fakat af buyurursanız, bendenize öyle geliyor ki, bu işlerde biz biraz acele ettik. Çünkü biz Rusların dostluğuna ne kadar muhtaç isek Rusya da bizim dostluğumuza o kadar daha ziyade muhtaç. Hiç unutmayalım ki Rusyanın bugünkü inkilâbını yaşatan Rusya dahilindeki unsurı islâmın inkilâp tarafını iltizam etmesi ve silâh kuvvetiyle onu müdafaa etmesidir. Maddî kuvvetlerimiz tahaffûf ettiğinden dolayı biz Rusyadan levazım üzerinde bazı maddî muavenet ümit ettik. Rusya bize bir milyon ruble - ki hakikatta 118 - 120 bin Osmanlı altını gibi ufak ve hasis bir paradır ve bir miktar da esliha verelim dedi. Bize olan maddî muaveneti şimdilik bundan ibarettir. Yüz on sekiz bin, yüz yirmi bin lira gibi ufak bir meblâğı efendiler, elimize keşkül alarak memleketimizi dolaşsak sadaka suretiyle toplayabiliriz. *(Daha fazla sesleri)* Biz fazla olarak Brest - Litovsk muahedesi gibi üç yüz elli sene denberi daima mağlup olduğumuz, yalnız bir defa harbi umumî fırsatından bilistifade galiben aktettiğimiz bir muahedenin refini kabul ettik. Ruslar için bundan fazla fedakârlık olmaz idi efendiler. Yusuf Kemal Beyefendi Brest - Litovsk muahedenamesini tahlil ederken dediler ki; zaten harp uhudu anıfeyi ilka etmiştir. Brest - Litovsk muahedesinin Rusların izzeti nefsinin okşamak için refedilmesine biz de mütemayil bulunduk. Bu doğru olabilir. Fakat bize menfaat temin edecek başka bir madde yok gibi diye pek hafif tarzda idarei kelâm ettiler. Bendenizce Brest - Litovsk muahedesi son üç asır zarfında galiben aktettiğimiz yegâne bir muahededir. Brest - Litovsk muahedesini ne için refettiniz zemininde muaheze etmiyorum. Belki dostluk için refedildi. Fakat refettiğimiz bu şey de hafif bir şey değildir efendiler. Elviye selâse esasen Ruslar, Ermenilerin, Gürcülerin mevcudiyetini resmen tanıdıkları için bir Osmanlı Rus meselesi değil idi. Olsa olsa bir Gürcü, Ermeni, Osmanlı meselesi idi. Elviye selâsenin bugünkü vaziyetinde, Gürcü ve Ermeni Hükûmetleri orada yaşadıkça aramızdaki ihtilâfat yine o hükûmetlerce olacaktır. Bu Ruslara fazla menafi temin edecek bir şey değil idi. Demek oluyor ki dolayısıyla de Brest - Li-

tovsk muahedesine verdikleri kıymet, Ermenistanı da Rusya federası içerisine sokmaktır. Siyaseti hariciyede Petro ne düşünüyorsa bugünkü Rus erkânı da, Rusyayı idare eden eller de o ideali takip eden insanlardır. Münasebat ve bilhassa siyaseti hariciyedeki noktai nazarları yine çünkü noktai nazardır.

Diğer mevada gelince, Brest - Litovsk muahedesinde tebaaya ait müteakabil hukuklar vardı, ki bunlar da Rusların bizim memleketimiz dahilinde müessesatları yok derecesindedir. Yalnız İstanbulda ve bir miktarda Kudüste vardır. Kudüsteki müessesatları bu gün bizim elimizde değildir. Onun kârını zararını Filistin Hükûmetinden isteyedsunlar. İstanbuldakilere gelince; onlar da pek az kıymeti haizdir. Halbuki bizim Rusyanın Karadeniz sahillerinde ve bütün Kafkasyada ve hatta bütün Rusyanın vasatında Harkof ve Kiyef gibi mahallerde tebeai Osmaniyeye ve bilhassa müslümanlara ait gayet mühim müessesatı ticariye ve sınıyemiz mevcuttur. Bunların harpten evvelki haline iade ve ırcı yolundaki müteakabil madde Ruslara bir menfaat temin ediyorsa bize belki beş bin derece fazla bir menfaati iktisadiye temin ediyor idi. Evet biz bunu feda ettik. Feda ettiğimiz şeyin kudretini bildirmek için söylüyorum. Yoksa niçin feda edildi? Rusların dostluğu için feda edildi. Bunu da feda edebilirdik. Fakat zannediyorum ki tarihi siyasi hiç böyle bir vaka kaydetmemiştir. Ben dost olacağım. Fakat sen memleketinin canından daha aziz olan bir parçasını kopar; benim emelime, arzuma göre hareket edecek olan bir hükûmete ver, yolundaki bir teklifi belki tarihi siyasi ilk defa kaydedecektir. Tehcir meselesi, biliyorsunuz ki dünyayı velleve veren ve hepimizi katil telâkki ettiren bir vaka idi. Bu yapılmazdan evvel âlemi nasraniyetin bunu hazmetmeyeceği ve bunun için bütün gayz ve kinini bize tevcih edeceklerini biliyorduk. Neden katillik unvanını nefsimize izafe ettik? Neden o kadar azim, müşkül bir dava içine girdik? Sırf canımızdan daha aziz ve daha mukaddes bildiğimiz vatanımızın istikbalini tahtı emniyete almak için yapılmış şeylerdir. Ruslar iddia ettikleri gibi prensiplerine sahip ve beynelmîl mefkûreci insanlarca falan kıtayı koparın da falan yere verin değil, falan kıta üzerinde bir dava vardır. Orada yaşayan insanlar sizin idarenizi değil Türklerin idaresini istiyorlar demek lâzımdır. Acaba bu adamlar arzuyu umumiden bihaber midirler? Van, Bitlis ve Erzurum vilâyetinde ve bütün cezirei ülyâ denilen kıtada belki beş bin ermeni yoktur. Ona mukabil milyonları tecavüz eden müslümanların arzusunu, âmalını hiç hesaba katmaksızın koparın fa-

lan yere verin diyeceğine; burada mukabil bir dava vardır. Acaba buradaki insanlar biz hükûmeti Osmaniye idaresine kalmayacağız veyahut Ermenistana ilhak olacağız zemininde izhar edilse idi. Bendeniz derim ki sadakat dolayısıyla bu teklifte bulunuyorlar. Hakikatte biliyorlar ki, beş bin ermeniye mukabil üç milyon islâm vardır. Bunu bildikleri ve memleketi yakinen tanıdıkları halde ve belki bir çok noktalarını bizden daha iyi, daha çok ziyade bildikleri halde bu kıtayı koparın verin diyorlar. Mütarekeyi müteakip Avrupa matbuatına karşı vilâyatı şarkıye hukukunu müdafaa yolunda ve bir mücadele ve mücahede için bizim elimizde en mühim bir rehber olmak üzere Rus ceneral konsolosunun vilâyatı şarkıye ait neşrettiği kitap ve raporları silâh olarak gösteriyor idik. Ruslar bundan cahil değildirler. Bizim kadar ve bir çok noktaları bizden daha iyi bildikleri halde koparın, verin demelerinin sebep ve mahiyeti budur. Rusya, bunu söylemekle bir taraftan Avrupada âlemi medeniyete, diğer taraftan adedi pek kalil olan ve bütün Kafkasyada dört yüz bini tecavüz etmeyen ermenileri yarın için, hakikatte kendi çerçevesi haricinde ve bizim memlekette bir Ermenistan teşkil etmek gayesine matuftur. Yoksa Rusların dediği ki Bayazıt livası üzerinden bir kanal açarız bu suretle iki Ermenistan bu suretle yekdiğerine iltisak hâsıl eder. Hayır efendiler; böyle değil, Ruslar bugünkü inkilâp maskesini yüzlerine takarak hakikatte Çar zamanına ait olan hududu tamamen ve fiilen yarın ellerinde tutabilmek için zemin hazırlıyorlar. Ermenistan teşekkül etsin dedikleri kit'a eğer Irakın bir köşesinde veyahut Kilikyanın şarkında, garbinde ... şöyle ufak bir memleket kan ile verilir. Yoksa, söz ile verilmez. Fikir ile de verilmez. Belki âzamî zarar hangisidir diye düşünebilirdik. İngilizler panislâmizm korkusundan bize ne kadar düşman iseler Ruslar da panturanizm tehlikesinden o kadar bize düşmandırlar. Fakat bugün düşmanlıklarını izhar edecek bir mevki de değiller. Eğer Ruslar Avrupada inkilâplarını ikmal, dahili tehlikeleri tamamen bertaraf etmiş olsalardı Lehistan ve Varangel meselelerini sureti katiyede halletmiş olsalardı, dediğim gibi, siyaseti şöyle alenen gözümüzle bir bakışta görecektik. Fakat vaziyeti umumiyeleri kendilerine müsait olmadığı için şimdi şöyle böyle ile işi geçiştiriyorlar. Biz istilâ ve imha politikası takip etmiyoruz. Biz böyle bir politika takip edersek kendi zararımıza bir takım işler yapmış oluruz. Fakat efendiler, maddeten olmasa bile manen yetmiş milyonluk Türk ve müslümanlardan alâkanızı kesmeye imkân var mıdır? Azerbaycanda

yaşayan müslümanların ne hisle mütehassis olduklarını ve bugün yalnız bu memlekette yetişmiş ve Türkiyede mühim bir mevki sahibi olmuş ve dolayısıyla oraya giden herhangi bir zatın gerek Asyayı vustada gerek ... gerek havzasındaki Tatarlar nezdinde bir hüsnü kabule mazhar olduklarını tabii işite işite kulaklarımız doldu ve gönüllerimiz inşirah buldu. Bunun sebep ve saiki de rabitai maneviyemizdir. Rusya bu kadarına dahi razı değildir. Çünkü asır; fikir asırıdır, milliyet asırıdır. Beynelmilel davası belki bugün bir namedir. Bu, büyürse iyi olur. Temenni edelim ki büyüsün. Ruslar dahi beynelmilel davası karşısında yine milliyetperverliklerinin icabatını takip ve intaç etmekten başka bir şey yapmıyorlar.

Biz Türkler de ötedenberi hükûmete inkiyat ve itaat hissi, ruhlarımıza hatta iliklerimize kadar işlenmiş bir duygudur. İdarei merkeziyede yani merkezi saltanat olan ve bizi idare eden kim ise ve kim olurlarsa olsunlar biz daima onlara itaat ve inkiyatla meluf insanlar idik. Efendiler biz neden isyan ettik? Neden burada bir hükûmet kurduk? Neden burada bir Meclis tesis ettik ve ne gibi bir dava ile ortaya çıktık? İstanbulda bizi idare etmek isteyen şahısların hukuk ve hududu millimizi muhafazaya gayri muktedir olduklarını idrak ettiğimiz için değil mi idi ki, bugün ruhlarımız isyan ederek bizi buraya sevketti. Her ne olursa olsun şekil itibariyle bugün orada bir devlet teşkilâtı mevcut iken, onların tarafından imza edilen bir muahedeyi bir paçavra, bir hezeyanname başka bir şey telâkki etmediğimiz halde Rusyada şu veya bu adamın Anadolu halkı namına Ruslara şu veya bu mevaitte bulunmaya ne hak ve salâhiyeti vardır? Efendiler; bir memleketi terketmek ancak o memlekette bir çok tarihi, irsi, kanaat ve mefkûreleri olan o memleketin insanlarıdır ki sahibi salâhiyet ancak onlardır. İkinci derecede o memleketin intihapkirdeleri olan Büyük Millet Meclisidir, ki noktai nazarını dermeyen edebilir. Hatta şunu da ilâveten arzedeğim ki, biz dahi bütün memleketin efkârını, efkârı umumiyesini yoklamaksızın terki arazi hakkında rey vermek hakkını haiz değiliz, efendiler. (Alkışlar) Bu muahedeyi dostluk mukavelenamesini bu şartla kabul etmediğimiz takdirde vaziyet ne olacaktır? Bendenizce hiçbir şey olmayacaktır. Ruslar ellerinde vesaiti maddiyeleri varsa, ihtiyaçlarından fazla bir şey bulabilirlerse yine bize verecekler. Bu muahede kabul edilse de böyle olacak edilmese de... Biz onlara ne kadar arzı iftikar ettik ise onlar da bizden müstağni kalamadılar. Hatta bendenize kalırsa bu derecesinde bile fazlalık vardır.

Bize muhtaç idiler. Biz Ermenileri memnun etmek için sizin bu arzunuzu kabul etmiyoruz diyorsunuz ve hatta bu husus hakkında açılacak ikinci müzakerede bu samimiyeti ihlâl edecek şekil ve mahiyettedir, dediğimiz gün ben zannediyorum ki Ruslar hiçbir zaman bundan münfeil olmayacaklar ve oldukları takdirde dahî biz Ruslardan evvel nefsimize, milletimize ve deruhde etmiş olduğumuz davanın hak olduğuna istinat ederek bu işe atıldık. Yoksa, Ruslardan görceğimiz muavenet ikinci derecede, tali bir mesele idi. Fakat Ruslara yine tekrar ediyorum. Terki arazi hakkında biz onlara sert bir cevap verdiğimiz takdirde bizim dostluğumuzdan kendilerini müstağni kıla-cak bir halde değildirdiler ve belki biz vaziyetimizi takdir edersek kendimizi daha bahalı onlara anlatmış oluruz.

MAZHAR MÜFİT B. (Hakkârî) — Efendim, dün muahede ve muahedenin ihtiva ettiği mevat hakkında verilen izahattan Moskovadaki heyeti murahhasamızın büyük bir dirayet ve kıyasatle müzakeratı takip ettikleri anlaşılıyor. Binaenaleyh bu cihetten kendilerine teşekkür ederim. Fakat Rus hariciye komiserinin Bekir Sami Beyle mülâkatında bu muahedenamenin kabul ve tasdikinin Van ve Bitlis vilâyetlerinden arazi terkine talik edilmesi hakkındaki sözü, bendenizce bu muahedenin mahiyet ve kıymetini sıfıra indirmiştir ve zannediyorum ki tavassuratını ve tatbik edecekleri saha için haritaya bile bakılmıyor. Ne teklif ediyorlar efendiler? Van, Bitlis vilâyetlerinden bir kısım araziye Ermenilere terk ediniz diyorlar. Rica ederim, bunun kabiliyeti tatbikiyesi var mıdır? Evveleminde Bitlis ve Van vilâyetlerini verdik tasavvur edelim. Tabii Ermenistan olmak üzere Bitlis ve Van vilâyetinden terk edilecek aksamı araziden, bizim Bitlis ve Vanda kalacak arazimizin arasına bir Ermenistan hükûmeti sokmuş oluyoruz. İkinci şekil; Van vilâyetiyle Muşu veriyoruz. Muşu verdiğimiz halde aynı hal vaki. Deniliyor ki buraları terk ettiğimiz halde Ermenistan hükûmetiyle bu yeni hükûmet arasında bir kanal olacakmış, kordon olacakmış, köprü olacakmış. Rica ederim böyle şekilde bir hükûmet görülmemiştir. Haremli selâmlıklı oturtmuyoruz. Aca-ba Rus Hariciye Komiserinin ve Rus hükûmetinin bu tekliften maksat ve gayeleri nedir? Bendeniz bunu şu şekilde düşünüyorum : Birincisi, bizim ile şark yani hükûmatı islâmiye arasında set çekmek, ikincisi; üç yüz, dört yüz bin Ermeniyi kendi fırkalarını, bolşeviklik, komünistlik fırkalarını tevsî için onlara elin kesesinden semahat gösteriyorlar. Üçüncüsü Avrupa emperyalist devletlerinden malûmu âliniz Ermenileri

himaye edenler vardır. Hiç şüphesiz efendiler, bundan bir buçuk, iki sene evvel bize düveli itilâfiyenin teklifatı şarkta bir Ermenistan yapmak idi. Fakat av-nü inayeti hak ile ve milletin gayreti ile mevcudiyetimizi gösteriyoruz. Bugün, korkuyorum ki hatırıma bazı hususat geliyor ki bunlar bilmem doğru mudur, değil midir? Şimdi efendiler; her ne şekilde olursa olsun bu arazi üzerine tatbikatı kolay bir şekil bulunmuş olsun. Efendiler, bu teklif ile düveli itilâfiyenin teklifi arasında bir fark yoktur. Avrupalılar dört beş vilâyet diyorlardı, bunlar iki vilâyet diyorlar. Demin refikimin burada söylediği gibi bizim milletin ruhundan galeyan ederek husule gelen ve milletin ruhundan meydana çıkan bu vahdetin esbabı hiç şüphesiz hududu milliden bir zerrei haki, bir karış toprağı vermemektir ve bunu yaptığımız misakı millî ile bütün cihana ve Avrupaya ilân ettik. Ne dedik? Hududu millimiz budur. Bunu hem dahilde millete söyledik, hem de Avrupaya. Müdafaa-i hukuk kongrelerinde yapılan propagandalarla herkese ilân ettik.

Hududumuz dahilindeki arazinin bir zerresinin iftirakına imkân yoktur. Bunun için vahdeti millîye husule gelmiştir. Biz çalışacağız dedik ve bu muhterem ahali de seve seve bu gayenin arkasından koştı ve sâniyen misakı milliyi İstanbulda ilân ettik. Misakı milliden harice çıkmayız dedik. Şu halde şimdi ne oluyor? Hem milleti iğfal etmiş oluyoruz, hem de Avrupayı iğfal etmiş oluyoruz. Misakında, sözünde durmayan bir meclisin kıymeti kalmaz. Bir karış yer terketmek ihtimali yoktur efendiler. İtikadım vardır ki islâmın menabii şecaatı kurumamıştır. Gerçi münhezim olduk. Fakat mündehim olmadık. Tekrar kıyam muhal değil efendiler. Denebilir ki «ehveni şeri ihtiyar edelim». Pek güzel efendim. Bu kavaidi hikemi-yeyi hepimiz okuduk. Ehveni şer kaidesini kabul ediyorum. Bir misal vardır; bir gün bir elması bir domuz yutuyor. Tabii domuz mu boğazlanır yoksa elması mı feda edilir? İşte o elmas işte o pırlanta ermeni hınzırına feda olunamaz. Efendiler bir misal daha arzede-yim. İzmir cephesinde bazı fedakârânı ümmet kıyam ettikleri vakit Ferit Paşanın, o melun herifin oraya çektiği telgrafta diyor ki; itilâf devletleri İzmirli muvakkaten işgal ediyorlar. Çünkü Van, Bitlis vilâyeti vesaire Ermenistana terkedilmiştir. Bu işgal mevkii fiile gelinceye kadar bir rehine olmak üzere İzmirli işgal ediyorlar. Düşündükçe görüyorum ki Rusyanın bunda parmağı vardır ve sâniyen demin Hasan Fehmi Bey arkadaşımın söylediği gibi, bunu kabul ettiğimiz gün bizim yerimiz yoktur. Millet bizi

telin edecektir. Binaenaleyh bizim verilecek bir karış yerimiz yoktur. (Alkışlar)

REFİK B. (Konya) — Arkadaşlar benim söyleyeceklerimi söylediler. Ben sözümünden feragat ediyorum.

ISMAİL SUPHİ B. (Burdur) — Efendiler; derdesti aktolunan Rus - Türk muahedesinin bize teklif edilen Ermenistana karşı tashihi hudut meselesinde, hissiyattan tecerrüt ederek aldığını, verdiğini bilir ve maddi hesabata istinat eder adamlar tarzında düşünmekliğimiz lâzımdır. Coşkunlukla değil, hissiyata tebaiyetle değil, gayet soğukkanlılıkla hareket edelim. Malûmu âliniz bir cihan harbi oldu. Bunun neticesinde kazananlar İngilizler ve İngiliz taraftarlarıdır. Mağlup olanlar da şarktır. Yalnız Rusyayı garbe karşı hasım ve garbi de Rusyaya karşı hasım görüyoruz. Binaenaleyh harbi umuminin doğurduğu netice ötedenberi devam edip gelen bir İngiliz, Rus mücadelesi şeklinde tecelli ediyor. Binaenaleyh efendiler; şu İngiliz Rus mücadelesinde, Rusya her ne kadar komünist ise de, her ne kadar insanî gaye takip ediyorsa da, gerek Azerbaycana ve gerek Lehistan'a ve gerek kendisiyle hem hudut bulunan akvama karşı takip ettiği - dünyada elyevm ve yarın ve belki elli sene sonra da - kuvvettir. Harbi umuminin neticesinde vadedilen Vilson prensiplerine, Cemiyeti Akvama daima hâkim olan şey muvazeneti siyasiye, muvazeneti askeriye, ittifaklar vesairedir. Binaenaleyh noktai azimet olarak şunu tespit etmeliyiz ki; bugün de yarın da sözle değil, nazariye ile değil; silâhla, muvazeneti askeriye ile, muvazeneti siyasiye ile, ittifakla hareket edilecektir. Beşeriyete bugün hakim olan budur ve belki bin sene sonra da böyle olacaktır. Harp dünyadan kalkmamıştır. Muvazenei siyasiye zirüzeber olmuştur diyorlar; olmamıştır. Farzedelim ki daha hayli zaman olmayacaktır. Memleketimizin, milletimizin selâmetini, emniyetini, mevcudiyeti âtiyesini düşünmek için besmelesidir. Bize diyorlar ki; Ermenistana arazi verelim. Hudut verelim. Farzedelim ki arazi verelim. Tashihi hudut edelim. Ne için deniyor? Birincisi, ortada bir ittifak muahedesi vardır. Bu muahedeyi aktetmek için şartı esas olarak Ermenilere kâfi arazi vermek. Evvelen efendiler, maddî konuşalım dedim. Bugün Rusyada bir Bolşevik Hükûmeti görüyoruz ve Yusuf Kemal Bey arkadaşımızın dediği gibi püf demekle yıkılacak bir hükûmet de değildir. Bir menşevik hükûmetine terki mevki edip etmeyeceği bizce meçhuldür. Biliyorsunuz ki 1914'denberi arz üzerinde devam eden muharebenin neticesinde aktedilen mütareke daha beş ay evvel aktedildiği halde bugün yırtılmıştır. Binaenaleyh bugün Lehistan'a kadar

fena halde mağlup olan, cenuptan tehdit edilen bir Rusya ile derdesti aktolan bir muahedenin hatırı için yer terk, yani bir kaç satır yazıya arazi feda etmek maddî bir hesapla gayri makul bir gayri mantıktır. Eğer ortadaki terazinin bir kefesine onlar bir şey koyarsalardı biz de tabii ona karşı terazinin diğer kefesine bir şey korduk. Bu ortada yoktur. Rus Hükûmeti bu muahedenin bu şartını bize teklif ederken komünizmin ilerideki terakkisi için Avrupa amelelerini ve ermenileri memnun etmeyi düşünüyor ise herhalde bizim de, Yusuf Kemal Beyin beyan buyurdıkları gibi bizim âlemi islâm üzerindeki mühim ve muazzam tesiratımızı düşünmeleri lâzım gelir idi. Bir Ermenistan kazanmaları belki bir dereceye kadar Avrupanın bir kısmının üzerinde tesir icra edebilir. Fakat kendilerinin en mühim vazifeleri Avrupadan ziyade Asyadadır. Asyada bugün en büyük rolü kendilerinin civarında bulunan müslümanlar oynuyor ve belki atide de onlar oynayacaktır. Bunun için âlemi islâm efkârını mühimsenemeleri doğru değildir.

Sonra diğer bir sebep daha gösterilebilir. Malûmu âliniz Tevfik Paşa kabinesi tarafından merhum Reşat Hikmet Beyin eseri tertibi olan muhtıradaki Devleti Osmaniye ne gibi şeraitle sulha razı olacağını Avrupaya bildirmiş ve bu meyanda da şarkla ya bir mübadelei nüfus veyahut bir parça mübadelei arazi teklif etmişlerdi. Bu muhtıranın heyeti umumiyesi bir küldür, ki o vakit bunu kabul edebilirdik. Yoksa muhtıranın bizim zararımıza olan kısmını alıpta diğerlerini amelden iskat etmek mühmel tutmak doğru değildir. Bahusus ki muhtıra teklif edildiği sırada vaziyeti siyasiyemiz bugünkü vaziyeti siyasiyeden külliye başka idi. Bugün biz arzu etmediğimiz halde bir mücadeleye, memleketin selâmeti için bir mücadeleye giriştik. Üçüncü bir şey bize söylenebilir. Ermenilere arazi vermek için itilâf devletlerinin ve Amerikanın arzusu vardır. Eğer biz bu devletlerle karşı karşıya gelse idik ve teklif bu devletler tarafından vaki olsa idi o zaman heyeti umumiyesi ne alıyoruz ne veriyoruz malûm olurdu. Fakat bugün İngiltere ile Amerika bizimle hali mücadelededir. Onlar kendilerinin aleyhine aktettiğimiz bir ittifak muahedesini elbette tanımayacaklardır. Bu itibarla yarın, biz Ermenistanı memnun etmek için arazi vermeye mecbur olsak bile farzı muhal olarak... Ne Amerika ne İngiltere bunu tanımayacak ve ısrar edeceklerdir. Şayanı nazardır ki Avrupa devletleri tarafından Sevr muahedesı mucibince Ermenistanın hududunun tayini Reisicumhur Vilsona bırakıldığı halde Reis Vilson bu hududun ancak Ruslar tarafından tayini muvafık olacağını

söylemiş ve bundan imtina etmişti. Demek oluyor ki Avrupalılarca Rusya şarkta emperyalist mevkii- ni işgal edecek ve şark akvamını ve müslümanları ezecektir. Rusyaya bu nazarla bakıyorlar ve demek oluyor ki elyevm her şeye rağmen hristiyanlık galiptir. Nitekim Cemiyeti Akvama biz girmekten menedildiğimiz halde burası Ruslar için açıktır. Boğazlar Komisyonundaki mevkii Rusyaya açık bırakılmıştır.

Binaenaleyh Avrupanın emperyalist olarak mevki vermek istediği Rusyayı ermeni tashihi hududiyle memnun etmek istersek iyi yapmış olmayız. Şu halde efendiler, verelim kelimesinin esbabı maddi bir surette düşünerek suya düşüyor. Kalyor ki Yusuf Kemal Bey bizi tenvir buyurdular. Ruslar sırf emperyalizme karşı mücadele etmiş olmak için bize kendiliğinden akıp gelecek bir şeydir dediler. Bahusus Rusyanın şimdiye kadar bir kaç milyon liradan ibarettir. Bunu Meclisi Âliniz herhangi bir şeye tevessül ederek pekâlâ tahkik edebilir. Bursa faciası olduğu zaman, ordumuz mağlup olduğu zaman Rusyadan belki bir muaveneti askeriye ümit etmiş idim. Hatamı itiraf ederim, külliye hata etmişim. Çünkü bugün komünizmi tamamiyle nasyonalizm ve Rus milyonleriyle beraber görüyorum. Azerbaycanın başına gelen beni fena halde tavahhuş ettirmiştir. Binaenaleyh vermeyelim, hiç arazi terketmeyelim. Niçin? Bunun bir kaç şebeci var. Birincisi; oradaki halkımız harbi umuminin meddü cezrine maruz kalmış, ermeni ihtilâline maruz kalmış ve bugün İraktaki, Suriyedeki dindaşlarımızın hali pürmelâlini görerek camiai Osmaniyeye rabitaları artmış olan kimselerdir. Bunlar külliye bizden ayrılmak istemeyecekler ve her türlü ilhak kararını reddedeceklerdir. Velevki bir menfaat mukabilinde bile olsa söz dinletebilmekliğimiz müşküldür, meşkûttur. Asıl mühim bir sebep daha var. Vilâyeti şarkiyedeki dindaşlarımıza, millettaşlarımıza ismai meram edebilsek bile en mühim sebep şark ile muvasalamızın inkıtaı büyük tehlikesidir. Biliyorsunuz ki Asyada Türkler bir kaç bin senedenberi iki yol takip etmişlerdir. Birisi Bahrihazerin şimalindeki, diğeri cenubundaki yol ... Anadolu'ya gelen Türkler daima İranın şimalinden ve Bahrihazerin cenubundan geçmişlerdir. Nitekim Yusuf Kemal Bey bahis buyurdular. Elyevm İranın şimalinde Azerbaycanda Türk akvamı sakindir. Bizim ecdadımız da Bayazıt tarikiyle Araratın cenubundan geçmişlerdir.

Eğer biz istenilen, tashihi hududu verecek olursak Beyazıttan Çulfaya, İrana ve tekmiil âlemi islâma giden yegâne yolu kendi elimizle kapatmış olacağız.

Hatta bir buçuk sene evvel - Yusuf Kemal Bey bilir - İstanbulda bu mesele hakkında uzun uzadıye müzakere cereyan ettiği sırada bu yolun terkine hiç kimse razı olmamış idi. Eğer meselâ garbi ve şarki Trakyadan bir miktar arazi terki bize teklif edilse idi, memleketin selâmetini düşünerek belki oralardan bazı şeyler feda edebilirdik. Milletimizin atide istinat edeceği Asyanın büyük kütesine giden yolu seddeden bu teklifi katiyen reddederiz. Binaenaleyh Ermenistanın şarkı cenubisinde Ararat dağı eteğinde ve Azerbaycanın cenubundaki yegâne tariki tarihiye katiyen terk etmek işimize gelmediği için, olsa olsa belki düşünürüz ki, garbe inerek Kars, Batum, Ardahan üzerinden, eğer mutlaka bir yer vermek lâzım ise düşünebiliriz. Halbuki bunu dahi birtakım esbabı iktisadiye, esbabı siyasiye ile yapabiliriz. Olsa olsa Kars sancağından belki bir miktar fedakârlıkta bulunabiliriz. Kars, Ardahan, Batumun üç yüz bin kavi, sağlam ve bizi şimdiye kadar iştiyakla beklemiş müslümanları vardır. Sonra Batum limanına Azerbaycanın tamamiyle hasmı bulunan bir elde bulunması ve ileride de Lâzistana elini uzatacak bir elde bulunması biraz tehlikeli olur. Üçüncü sebep de efendiler, Ermenilere arazi tespit edildiği halde rahat durmayacaklar. Vaktiyle Bulgarlar nasıl büyümek istediler ise, küçücük bir Bulgaristanı nasıl ki kocaman bir Bulgaristan yaptılar ise Ermeniler de yaptıkları haritalarda, öteden beri gizli, gizli elden ele dolaştırdıkları propagandalarıyla büyük Ermenistan gayesini elde etmeye uğraşacaklardır. Bilfarz bugün Muştan ve Vandan bir parça arazi Ermenistana ilhak edeceğiz. Yarın İskenderun körfezine kadar büyümek isteyecektir. Binaenaleyh Ermenistanı bugünkü bulunduğu yerde bırakmak bizim için bir vecibedir. Ermenistanı büyültmek henüz küçük iken bir diken fidanının altına bir araba gübre atmak demektir. Binaenaleyh katiyen buna razı olmayacaklardır. Ermenistan bize teminat vermeyecek, yarın bilmem neleri de istemeyeceğine dair... Trabzonu Pontos hükûmetiyle sen alacaksın, ben alacağım diye uğraşacaklar. Binaenaleyh bendenizce mesele Rusların bir ileri hareketi mesa-besindedir.

Biliyorsunuz ki Rusya açık denize çıkmak fikrinde. Nüfusu yarın iki milyona balığ olacak bir millet bunun için mücadele edecektir. Binaenaleyh olsa olsa biz Ruslara bir nefeslik vermek için İstanbul Boğazından serbestii mürurlarını tabii bazı teminat mukabilinde verebiliriz. Fakat böyle Ermenistanın ileri sürülmesi yarın Rusyaya dahil olacak bir Ermenistanın büyütülmesi Rusyanın ileri hareketidir.

Bendenizce insanlar üç günde değişmeyeceği gibi, bir milletin asırlardanberi takip ettiği esbabı siyasiye, esbabı iktisadiye ve harsiyesinin ve muazzam siyasetinin öyle komünizm ile değişmesine inanmam. Eğer bütün dünya komünizm olursa, bütün devletlerde askerlik kalkarsa o vakit eyvallah... Fakat bugün hudut vardır, bugün askerlik vardır, bugün siyaset vardır. Neticede en mühim sebep, ki arkadaşlarım söylediler, bir muahedenin yalnız kuru yazı ve satırları mukabilinde arazimizi terke edecek olursak yarın İngilizler, Fransızlar, Amerikalılar, düşmanımız olmakla beraber bizden az çok korkan devletler bizden hiç korkmazlar ve bizi gayet sühuletle avlayabilirler. Bilhassa üzerinde kendimiz bulunduğumuz kürsüyü testere ile kesmiş, yere düşmüş oluruz.

Hulâsa amelî sahaya işi nakledelim. Tekrar arz ediyorum. Hissiyata kapılarak Girit bizimdir, canımızı veririz de onu vermeyiz dedik, verdik. Bunu kendimce aklımın erdiği kadar düşünerek şu gayeye vasil oluyorum ki biz buralardan Ermenistana bir karış yer terke demeyiz. Ermeniler beş yüz bin ise, bizim de Asyada, Yusuf Kemal Beyin buyurduğu gibi, bizim irşadımıza muntazır harslarını, her şeylerini bizden bek-

leyen yetmiş milyonluk islâm dindaşımız vardır. Rusya beş yüz bin ermeniye kazanmak için tabiaten bu kadar Türkü feda edemez. Bahusus ki bizim nüfusu-muz kolaylıkla ihmal edilecek bir şey değildir. Rusya bugün biz onun muavenetinden istifadeye mecbur olduğumuz kadar belki o da bize muhtaçtır. Rusya umdesini dünyaya ilân için mücadeleye girmiştir. Rusyanın zahiri ancak Avrupada erbabı say ile ameledir. Bizim zahirimiz dahi onlardır. Çünkü biz de kimsenin memleketinde fütuhatchılık fikirlerini takip etmiyoruz. Kimsenin malında gözümüz yok. Binaenaleyh amelî sahada olsa olsa Ruslara teklif edebiliriz. Demiyorum Ruslarla derdesti aktolan muahede sıfır mahiyetindedir. Ruslarla kat'ı münasebat etmek, düriştane bir surette ret cevabı vermek tabii doğrudur değildir. Onun için diyebiliriz ki buralarda istediğiniz topraklarda ârayı umumiyyeye müracaat edelim. Kat'iyen buraların halkı Ermenistanı istemez. Hulâsa olarak arz ediyorum ki, muahedenin müzakeratını düriştane edelim ve belki Kars sancağından cüzi bir fedakârlık yapılmak fikrindeyim.

REİS — Efendim, on dakika teneffüs edilmek üzere celseyi tatil ediyorum.

İKİNCİ CELSE

REİS : Mustafa Kemal Paşa Hazretleri

KÂTİPLER : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Celseyi açıyorum. Söz Hacı Şükrü Beyindir. Efendim Hacı Şükrü Bey söze başlamazdan evvel ufak bir şey arz edeyim. Malûm sabahleyin ... sukutu alkışlarla karşılanmıştı.

VEHBI EF. (Konya) — Fâli hayırdır.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakir) — Efendiler İktisat Vekili Yusuf Kemal Beyin bize getirdiği Ruslarla uhuvvet muahedenamesi - ki burada okudu - bu ittifakname ile itilâf devletlerinin İstanbul Hükûmetiyle yaptığı Sevr muahedesi arasında bir fark görmiyorum. Binaenaleyh bunun tamamıyla reddini teklif ederim. (*Hep iştirak ederiz sesleri*) Biz Aydın cephesinde iken İngilizlerin emriyle o zaman Ferit Paşanın Harbiye Nazırı olan Süleyman Şefik Paşanın yirmi üç ağustosta 57 nci fırka kumandanına çektiği telgrafta; bu telgrafı Hacı Şükrüye gösterin, heyeti tah-

kikiye geliyor, Yunanlılara taarruz etmesin. Ben bu telgrafı aynen gördüm. Bu telgrafta diyor ki; İngilizler bize vadetmişlerdir. İzmir vilâyetini muvakkaten işgal ediyorlar. Bu muvakkat işgal de; Van ve Bitlis vilâyetleri Ermenilere tamamiyle tahliye edilip verilinceye kadar olacaktır. Ben o zaman buna inanmamıştım. Şimdi Yusuf Kemal Beyefendinin bize getirmiş olduğu uhuvvetname Rusların bu teklifi, o zamanki aralarında takarrür etmiş olan şeydir. Bu hiçbir zaman kabul edilemez. Şimdiye kadar kan döküyoruz. Arazi verilmez alınır. Ermeniler arazi istiyor-sa Ruslar versin. Ruslar zannetmeyiniz ki komünizmdir. Allah belâlarını versin... (*Handeler*)

Bu komünizmden maksatları bizi islâmlardan tamamiyle ayırmaktır. Şarkta öyle bir seddi ahenin teşkil etmek istiyorlar ki hiçbir zamanlar biz müslüman-

larla el ele vererek teşriki mesai etmeyelim. Demin İsmail Suphi Bey bu kürsüde (plebisit) diye bir şey söyledi. Bu nedir anlayamadım. Binaenaleyh ben İsmail Suphi Beyin bu fikrini de reddediyorum. Memleketimizin en küçük parçasını bütün kanımızla nü dafaa edeceğiz ve hiçbir kimseye bir arazi vermeyeceğiz. İstiklâli millî uğruna öleceğiz. (Alkışlar)

YUSUF KEMAL B. (Sinop) — Efendim Hacı Şükrü Bey bendelerine müteallik bir söz söyledi. (Kürsüye sadaları) Hacı Şükrü Beyin söyledikleri gibi biz burada bu muahedeye şöyle iyidir, böyle iyidir mutlaka kabul ediniz demiyoruz.

HACI TEVFİK B. (Çankırı) — Efendiler şu mühim müzakerei siyasiye esnasında benim söz almaklığım gerçi hadnaşinaslık ise de, söz alanların kesretini nazarı dikkate aldım ve bir fert olsun uyuşalım sözünü söylerse sesimin yettiği kadar (vermeyiniz diye bağırılım) diyecektim. Efendiler, Heyeti Âliye bu memleketin halâsı davasıyla ortaya çıktı ve memleketin hududunu çizdi. Millet mebuslarını İstanbula gönderdi. Mebuslar orada bir misakı millî yaptı. O ahdi millide imzam olduğu için (vermeyiniz!) demek hakkını haizim. Bu ahdi millinin mazmuunu kabulde şu heyeti muhteremede, şu muazzam millet de benim gibi bağıracaktır. Bu arazinin bir parçasını, bir zerresini vermeyiniz. Yusuf Kemal Beyefendi orada Çiçerin ve Lenin ile güzel siyasî bir oyun oynamışlar. Bu siyasî oyunda Çiçerin ve Lenin karşısında Kara Mübarek de vardır. O Kara Mübarek de ermenidir. Oyunda ufak tefek onlara taş vermiş. Sonra Baltacı oyununu kendileri oynuyorlar. Ermeni gibi rezil, namussuz bir milleti memleketin ta ortasına getirip oturtmak istiyorlar ve katiyen ve katibeten olamaz. Yine bağırırım ki vermeyiz!

RAGİP B. (Kütahya) — Efendim bu kürsüden benden evvel hitap eden rüfekayı kiramın izah ettiği veçhile bu hususta Meclisi Âlinizin efkârının muhasısalası tamamiyle anlaşılıyor. Malûmu âlileri İstanbul Meclisi Mebusanı bidayeti küşadında uzun müddet uğraşarak bir misakı millî yapmış ve bunda hududu millimizin asgarisi gösterilmişti. Hatta o derecede ki garbî Trakya ve elviyei selâse hududu millimizden harîç olmak üzere idi ve böyle büyük bir fedakârlık ihtiyar edilmişti. Yani ahalisine sorulacak, ahalisinin efkâr ve makasıdı dairesinde bir hükûmet oralarda kabul edilecek. Ahali isterse hududu Osmanî dahiline girecek, isterse kendileri bir hükûmet teşkil edecekler. Biz asgarî bir hududu millî çizdikten sonra bir de fedakârlık yaparak bir hududu meşkûke kabul etmiş-

tik. Öyle zannediyorum ki dünyada zerre kadar insafı, hakperestliği olan bir diplomatın bizim bu ahtı millimizi görünce artık bundan daha büyük fedakârlık olamaz diyeceği şüphesizdir. Bugün beşerî, insanî mefkûrelerle hareket eden bir hükûmetten böyle bir teklifin vaki oluşu, yani bizim arazimizden bir kısmının Ermenilere, hem de nasıl Ermenilere, bizim asrı ve anenevî düşmanımız olan Ermenilere bir kaç yüz bin nüfusu islâmiyeyi muhtevi olan üç beş livamızın verilmesi gibi bir teklifin Rusyadan vaki olması şüphesiz ki hepiniz gibi bendenizi de müteessir etti. Evet biz İstanbulda imza ettiğimiz vakit aht etmişiz ki artık bu misakı millinin ahkâmı harfiyen mahfuz kalacak. Hatta orada bir arkadaşımız, Avrupa bizden az çok şu ahdi milliden de fedakârlık talep ederse bu fedakârlığı da ihtiyar ederiz demişti de bendeniz, bilâkis bunun kabil olamayacağını söylemiştim. Bugünkü vaziyet herhalde bizim İstanbulda Meclisi Mebusanda bulunduğumuz vaziyetten daha müsaittir. O zaman milletin, memleketin istinatgâhı yoktu. Hamdolsun bugün öyle değildir. Gittikçe hükûmetimiz kuvvetlenmektedir. Uşak düşmanın işgaline geçtiği haberini aldığım gün çok müteessir olmuşum. Fakat düşman oraya cebren girdi. Bunu inşallah kurtaracağız. Bu ümittir, ki benim için medarı tesellidir. Rusların teklifi ile biz bu araziye Ermenilere verecek olursak bundan katı nazar, pek çok askerî, siyasî ve malî, iktisadî zararlarımız olacaktır. Evet bu arazi verilemez. Şüphesiz ki Meclisi Âlinizin fikri de bundan ibaret. Fakat bu bapta iki teklif dermeyan edeceğim. Müsaade olunursa gerek Yusuf Kemal Beyin ve gerek hükûmetin noktai nazarları nedir? Meclis bunu anlasın. Gerek Meclisin tebellür etmiş efkârına ve gerek hükûmetin efkârına göre encümeni mahsus bir şekil tespit etsin. (Yok, yok sadaları - gürültüler)

YUSUF İZZET PAŞA (Bolu) — Arkadaşlar, Büyük Millet Meclisimizin bugün ciddi bir teşebbüsü karşındayız. Bu giriştiğimiz mücadele milliyemizin gayet makul bir mücadele siyasiye ile de mezci tabii pek lüzumludur. Meclisimizin Heyeti Muhtereme Vekilesinin böyle bir teşebbüste bulunmasını ben tamamiyle takdir ederim. Filhakika Meclisi Millî yalnız harp için toplanmış Meclisi harp değildir. Bu Meclis milletimiz şerefli bir sulh temin etmek gayesini en mukaddes bir gaye olarak kendisine rehber ittihaz etmiştir. Mesaimizde daima bu noktaya, yani şerefli bir sulh temin etmek noktasına dikkat etmeliyiz. Harbi nasıl ki hissiyatla idare etmek lâzım gelmezse bu Meclisimizin takip ettiği gayei mukadderseyi de yalnız hissiyatla elde edeceğiz zannedilmemeli-

dir. Binaenaleyh Heyeti Vekilenin bu siyasî teşebbüsünü diğer siyasî teşebbüslerin takip etmesini temenni ederim.

Bu siyasî teşebbüs hakkındaki noktai nazarımı bir kaç madde ile izah edeyim : Bendeniz esasen bolşevikliğin ve bolşeviklik nazariyesinin aleyhindeyim. Ben bu teması Rus bolşevikliğiyle değil, Rus ahaliyle kabul ediyorum ve benim arzum budur ki memleketi mesut kılmak için diğer milletlerle de temas hâsil edelim. Bunu aşikâr olarak söylüyorum. Yalnız bunlarla, hükûmetlerle değil, milletlerle de temas arzu ediyorum. Diğer milletlerle nasıl temas etmelidir. Bu baptaki noktai nazarımı fırsat düştükçe arz ederim. Binaenaleyh burada Rus milletiyle yaptığımız temasın gayesi ne idi ve ne öğrendik? Bunlara dair şahsî mütalâamı arz edeyim. Şüphesiz ki, bu temasın gayesi itilâf hükûmetleri tarafından dahâ doğrusu hukuku milliyemizin dıñarı tecavüz olan hukuku mukaddesemizi kurtarmak için bir çare idi. Düşünülyordu ki biz bu cabbar milletlerin zulüm ve tazyiki karşısında Ruslarla aynı tehlike karşısında bulunuyorduk. Menafîimiz de müşterekti. Bu noktai nazardandır ki Rus milletiyle temas edilmesini faideli addettik.

Bu temastan istihsal ettiğimiz mevadın birisi Yusuf Kemal Beyefendi biraderimizin bulunduğı heyetin orada aktetmiş olduğı muhadenet ahitnamesi. İkincisi; gerek bu komisyonur. semerei sâyi olsun ve gerekse esasen Rusların bu temastan daha evvel kabul ettikleri bize muavenet maddesi olsun derecesiz kalmayarak bir faide istihsal olunmuştur. Birisi de, ne öğrendik? Rus milleti şu sırada nasıl idare olunuyor? Bu temasımızın nev'i bir keşfi temas oldu. Temasımızın bence husule getirdiğı en büyük faidesi budur. Mukaddes davamızı kazanmak için temas etmek lâzım olduğına kani idim. Bu temas Rus miletine Büyük Millet Meclisi Hükûmetini tasdik ettirmiştir. Ben de diğer milletlerle de yapılacak temaslarda bu Hükûmeti milliyenin hiç olmazsa gayet muvafık olarak tasdik edileceğinden eminim. Hatta Parisite inikat eden bir mecliste Türk milletinin faziletini en biinsaf düşmanlarımızın lisanından dahi işitmiştik. Eğer biz bu Milli Hükûmeti daha evvel, yani kudreti milliye, hâkimiyeti milliye daha evvel teşkil edilmiş, izhar edilmiş olsaydı belki bu ağır şeraite maruz kalmazdık ve ben diğer milletlere yapılacak temasa da hâhişkerim. Hukuku milliyemizin tasdik edileceğı ümidini aslâ gaip etmiyorum. Çünkü diğer milletlerde zalimlere karşı isyan etmiş olan müstebit hükûmetleri devirmiş milletler vardır. En mukaddes

premsipleri yine o millet doğurmuştur. Ben bu Ru. milletiyle temas edecek olan heyete ne gibi bir talimat verilmiş olduğınu bilmiyorum. İstihsal edilen bu muahedededen istiağaç ediyorum ki Kafkas milletlerini biz biraz ihmal ettik ve belki de unuttuk zannındayım. Ben ona kaniim ki Rus bolşevikliği hiçbir vakit bize böyle bir şey teklif edemezdi. Rus milletin bize karşı en büyük muaveneti maddiyesi silâh ve insan suretiyle en büyük muaveneti ve onlârin en kuvvetli zahiri olan şimali Kafkas, Azerbaycan ve o güzel ordunun bir kısmını biz garp cephesine getirir ve orada istihdam ederdik. Binaenaleyh ben bunların ihmal edildiğine kaniim. Ben Azerbaycanda yaşayan halkın bize irtibatını gözümlle gördüm. Gerek Azerbaycanlıların olsun ve gerek şimali Kafkasyalıların olsun bize rabitalarına şahit oldum ve Azerbaycanın bir kısım kuvveti de âcizlerinin maiyetinde olarak şimali Kafkasyada harekette bulundum. Atiyen bir kudreti harbiye kesbedeceklerine tamamen şahit oldum. Şark hududumuzu temin için Rusların bize verebilecekleri, en büyük bir kuvvetti ve bununla demek istiyorum ki Rus milletinden Ermenistan hakkında böyle bir teklife maruz olan heyeti murahhasamızın nasıl oluyor ki mütekaabilen teklifatta bulunmadı. Muhterem arkadaşımız Yusuf Kemal Beyin buraya getirmiş olduğı muhadenet ahitnamesinde, ki buna muhadenet ahitnamesi diyemeyeceğim, çünkü bir maddesi vardır ki ermenilere kendi memleketimizden bir kısım arazinin verilmesini şâmindir. Efendiler bu âtiyen takip edilecek siyaset hakkında bizi tenvir etmeye kâfidir. Ermeniler hakkında Moskova Hükûmetinin bu temayülü acaba nedendir?.. Acaba insanlar yalnız memaliki Osmaniyede Türkiyede mi katledilmişlerdir? En büyük katli Ruslar yapmıştır. Çerkezlerin, Dağıstan ahalisinin bilûmum müslûmanların katili Ruslardır. Tekmil şark âleminin en büyük katili Ruslardır. Ben bunda insanî bir teklif görmüyorum. Bu, muhterem bir arkadaşımızın pek güzel söylediğı gibi, bize doğru ileri atılmış bir adımdır ve hatta Ruslar değil mi idi ki Yunanistanın bize tasallutuna sebep oldular. Şimdi de bir Ermenistan meydana getirmek istiyorlar. Harpsiz bir sefer, topsuz tüfensiz bir taarruz mahiyetindedir. Bu hakikatta yine eski büyük Rusya mefkûresini takip etmek ve bir Ermenistan vücuda getirmek, Bakü ve İran caddesini seddetmektir. Bu halde arkadaşlar bir Rus teklifi muvacehesinde değil, büyük bir meselenin muvacehesindeyiz. Şerefli bir sulh müzakeresi bence Yusuf Kemal Bey biraderimizin bize getirdiğı bu muhadenet ahitnamesini uzun uzadıya tetkike müsait değildir. Belki mukaddes ga-

yemize nasıl varacağız? Onu düşünmek, onu müzakeret etmek gayesine munhasır olarak iki söz söyleyeceğim.

Ben şerefli bir sulha vasıl olmak için asla ümidimi kesmemişimdir. Biz ne vakit ki memleketimiz dahilinde vahdeti tamamiyle temin edersek, emin olunuz ki, Avrupa efkârı umumiyesini kendimize bendedecek olursak en büyük mücahedemiz bu gayeye müteveccih olmalıdır. Heyeti Vekilemizin yaptığı gibi siyasî teşebbüslerden de fariğ olmamak lüzumuna kaniim. Yalnız bir şartla; o da vahdetimize hiçbir sebep hâlel vermemek ve hiçbir vakitte tufengimizi elimizden bırakmamak ve millî davamızdan vazgeçmemek şartıyla...

Avrupa milletleri muvacehesinde temasımız nasıl olmalıdır? Bir arkadaşımızın pek güzel söylediği veçhile, eğer hissiyata kapılmadan biz hem şerefli bir surette harp yapmış, hem de şerefli bir sulh yapmış olursak çok güzel olur. Binaenaleyh hissiyata asla kapılmamalıyız. Ben diyorum ki itilâf hükûmetleri tarafından bize teklif olunan sulh muahedesi düşmanlarımızın parlamentoları tarafından bile tasdik edilmiştir. Bize o cebbar hükûmetler tarafından teklif edilen bir muahedename var. Biz bu şeraitle sulh ederiz diye bir mukabil proje halinde şeref ve haysiyetimizle muvafık olarak milletlere müracaat etmeliyiz. Hiç olmazsa bu da bir keşif mahiyetinde olur. (Alkışlar) Asla silâhlarımız elimizde olarak mukaddes gayemiz için harpten bir dakika geri durmayacağız arkadaşlar.

MEMET ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) — Muhterem arkadaşlar, benden evvel söz söyleyen rüfeka meseleyi izah etti. Malûmu âlinizdir ki bizim Rusya ile temasımız, düşmanımızın düşmanı dostumdur düsturundan ileri gelmiştir. Müdfaa hissiyle doğan bu Meclisi Âli elbette sonuna kadar lâyük olduğu refah ve saadeti ve hududu millisi dahilinde istiklâlini temin edecektir. Biz bundan bir an hâli kalamayız. Bunu kongrelerde millete karşı söyledik ve misakı millî ile bu millet bu mücahedeyle idame için bizi buraya gönderdi. Bu hal karşısında çizmiş olduğumuz hududu milliden bir zerresini bile feda edemeyiz. Eğer bunu kabul edecek olursak bütün cihana karşı zaafımızı izhar etmiş olacağız. Bunu kabul etmek Meclisi Âlinin bir ferdinin hatırından bile geçmez. Yalnız Yusuf Kemal Bey arkadaşımızın beyanatından ve o silsilei kelâmı takip edecek olursak Ruslar bidayetle bizim murahasalarımıza bir ehemmiyet vermemişler. Fakat murahasalarımız idarei ke-

lâma başladığı zaman bizim kudretimizi anladılar. Onlar bize daha büyük şeyler teklif edebilirlerdi. Bizim daha şiddetli görünmemize karşı yılmışlardır. Çünkü beyanatından anladığım misakı millideki hududumuzun, ilk zaman görüşüldüğü zaman parafe olarak kabul ettikleri halde murahasalarımızın kendinde bu salâhiyeti görmeyerek merkez icra komitesine göndererek parafe ettiği halde bilâhare bir ricat göstererek böyle bir şey yapılmak istenilmiştir. Bizim murahasalarımız da Büyük Millet Meclisinde bu hususta bir tecrübeye bulunmak istemişlerdir. Biz Ruslara bir kıymet vererek onlarla anlaşmak istediğimizi, bu hususu kesemizden ermenilere bir fedakârlık yapmayacağımızı bilmeleri lâzım gelirdi. Biz bu cidale atıldığımız vakit Rusya gibi bir müzahir hatırıma bile gelmemişti. Bu muazzam işe girerken milletin sinesinden kopup gelen müdfaa hissine istinat ettik efendiler. Her tarafta bir olmayarak, milletin sinesinden çıkmış ve reisimizin bir işaretiyle bu iş meydana gelmiştir. Tarihen hakları olmadığı halde bu araziyi Ermenileri memnun etmek için veyahut garp amelesini memnun etmek için bizden alıp Ermenilere vermeyi hatırımdan bile geçiremeyiz ve sonra Rusların prensibi buna muhaliftir. Ruslar diyorlar ki biz emperyalistlere karşı duruyoruz. Kendi prensiplerine taallûk eden hususları nasıl asabiyet göstererek müdfaa ediyorlarsa biz de elbette kendimize taallûk eden hususatta daha çok asabiyet göstermek hakkımızdır. Bizim kesemizden ermenilere fedakârlıkta bulunmak emperyalistliktir. Bu hususu kendilerine söylemek lâzımdır. Bunda ısrar etmek boştur. Kendilerinin de bilmesi lâzım gelir ki misakı milliden zerrekadar feda edersek bu muazzam mücahedenin inhiyalinden başka bir şey olamaz. Van ve Bitlis hakkında böyle bir teklifi reddettiğimizin ve fakat esbabı mucibesini söylerken söylediğim noktai nazarların da onlara iblâğ edilmesi lâzım gelir.

HAMDİ B. (İzmit) — Muhterem arkadaşlar eyyamı hayatiyemin en elemli, en kederli günlerinden birini yaşıyorum. Çünkü bugüne kadar bendeniz naümit, meysu değil idim. Fakat az çok muzdarip olan insanlar gibi herkesten ve her fertten muavenet görmek, uzatılan herhangi bir desti muavenet ve muahadenetten istifade etmek isteyen insanlar gibi Rusyadan bir çok şeyler ümit etmiş idim. Fakat heyhat!

Yusuf Kemal Bey biraderimizin beyanatından bendeniz en mühim olmak üzere üç teklif karşısında kaldığımı görüyorum. Birincisi; Van ve Bitlis vilayetlerimizden birer miktarını Rusyaya vermek, ikinc-

cisi; misakı millî ile tayin ettiğimiz hududu millî şeklini tebdil etmek, üçüncüsü; siyasetimizi tebdil ıstırasında kaldığımız zaman haberdar etmek... Efendiler şunu arz edeyim ki gayei millisi, umdei esasiyei siyasesi yalnız ve yalnız istihlâsı vatan olan Büyük Millet Meclisi ve onun namına idarei umur eden Heyeti Vekile arasında mübarek eczayı vatanımızdan bir karış değil, bir avuç toprak verecek bir zatın mevcudiyetini kabul etmiyorum. Yusuf Kemal Beyefendi buyurdular ki yaptığımız muhadene ahitnamesidir. Bendenize kalırsa bu münâferet muahedesidir. Muahadenet değil. Dıyorlar ki Brestlitovsk muahedesinin bize temin ettiği menafiden bir şey kaybetmedik. Nasıl etmedik? Meselâ; elviyei selâse bize terk ve temin edilmiş iken Gürcistana veriyorlar ve öyle bir zamanda veriyorlar ki, bizimle Reisi Muhteremimize mektup gönderdikleri bir zamanda Batumu Gürcistana... Demek oluyor ki Rus Sovyet Hükûmetinin samimiyetinden bendeniz katien şüphe ediyorum. Demişler ki, orada ârayı umumiyeye müracaat olunsun. Oranın halkı hangi hükûmeti arzu ediyorsa onu kabul etsinler. Halbuki Gürcülere vadettiller. Acaba bundan ne suretle rücu edecekler?

Binaenaleyh fazla vaktinizi zayi etmemek için tek rar ediyorum. Memleketimizden bir avuç toprak verecek içinizde hiçbir fert mevcut değildir. Çünkü biz vatani kurtarmak için toplandık. Vermek için değil.

EDİP B. (Batum) — Efendim bendeniz şimdiye kadar bu kürsüye çıkıp söz söylemek iktidarını kendimde görmüyor ve yalnız söylenen sözü dinliyordum. Bugün öyle mühim bir müzakere karşısında kalıyoruz ki 15 nisanda Batumda Bolşevik komitesi tarafından, Sovyet Hükûmeti komitesi tarafından belediye salonunda büyük bir miting aktedilerek bolşevik komitesi orada Batumun mukadderatı, Batumun ahalisi ellerinde olduğunu resmen ilân etmişlerdir ve Batumun hiçbir emperyalist hükûmetin parmağı olmaksızın kendi mukadderatlarını kendileri halledecekler, diye Rusya Sovyet Hükûmetinin bu kanaatte olduğunu orada alenen söylediler. Fakat maatteessüf işittiğimiz üç haziran tarihli mukavelede Batum Gürcülere terkedilmiş. Hakikatta arazi vermemek için pek ziyade kıskanç davranıyoruz. Bu hususta bu haberdan bahsetmediklerinden dolayı bu kürsüye çıkmaya mecbur oldum. Efendiler bugün Batum havalisinde 250 bin nüfusa yakın islâm ahalisi vardır. Ahalinin içinde tek bir hristiyan olmamak üzere kâmilan islâmdır. Ahisha da ekseriyetle islâmdır. Bu ahali yirmi sene Gürcü Hükûmetinin idaresinde kalırsa Batum vilâyetinde islâm var diye hatırıma getirme-

liyiz. Esasen bundan evvel hükûmet hiçbir alâkade bulunmamış. Yani Batum, Ardahan, Kars hakkında bir fedakârlıkta bulunmamıştır. Evet, harpte fedakârlıkta bulundular ve çok çalıştılar. Münevver fikirli, ahaliyi ikaz edecek hiçbir münevver kimse gelmemiştir ve oradan gönderdiğimiz gençler İstanbulda tahsil görmüş ve orada kalmıştır. Bu cehaletle beraber kemali ciddiyetle her şeyi kabul ederek, bütün mevcudiyetiyle buraya merbuttur.

Van ve cenubu şarki Kafkasta bahsolunuyor. Fakat Batumun Gürcistana verilmesini hiçbir arkadaştan işitmedim. Hamdi Bey arkadaşımız mutlak olarak vilâyatı selâseden bahsettiler. Acaba misakı millinin içinde dahil olan Batum ve Ardahanın - Ermenilerdedir, inşallah tahlis edilir - Batum ve Ardahan niçin mevzubahs olmuyor, onun da ayrı bir zamanı mı var? Zannedersem bendeniz o kadar siyasetten anlamam. Her tarafını nazarı mütalâaya almak mecburiyeti vardır. Bunun için bendeniz arzu ederim ki - burada söyleyen arkadaşlar oradan da bahis buyursunlar - çünkü biz o kanaatle bu Meclise geldik. Bu Mecliste her âzayı muhteremenin bizden daha ziyade alâkası var zanniyle buraya gelmişiz. Burada bahis buyursunlar. Fakat hiçbirisi bahsetmediler. Burada Batum hakkında emniyet bahş bir mesele bahsettiller. Memnun oldum. Fakat bugün bu muhadenet muahedenamesini reddettiğimiz zaman Batum için ne gibi bir siyaset takip edeceğiz? Bunun için de bir müzakere yapalım. Batum ve elviyei selâse için veya hususî Batum için en tehlikeli bir şey varsa milletin bir kısmı ... bulunuyorlar. Eğer Gürcülerin elinde Batum kalırsa... Yani Rusların elinde kaldı da kırk sene sonra elimize geçti. Yirmi sene sonra elimize geçse yine olur. Bu hususta nazarı dikkatinizi celb ederim.

YUSUF KEMAL B. (İktisat Vekili) — Efendim, dün de arzettiğim veçhile Batum meselesini muahhaslarınız unutmadı. Batum meselesini kemali ehemmiyetle mevzubahs etti ve kendilerine Batumun Gürcistana verilmesinin yolsuz olduğunu ve o muahadenin tarihinden muahhar Büyük Millet Meclisi Ankara Hükûmetine yazılan resmi mektupta Batum arazisinde sakin ahalinin mukadderatını kendilerine terk etmek esasını Büyük Millet Meclisi kabul ettiğinden dolayı memnun olduklarını bildirdiklerini ve binaenaleyh Batum arazisindeki hakkı saltanatın esasen Rusya hükûmetince Gürcülerle aktolunan muahhededen muahhar tarihli bir vesikai resmîyede munderiş olduğunu söyledik ve bu iddiamızın mantiki olduğunu

kabul ettiler. Bize dediler; evet biz Gürcülerle böyle bir muahede yapmış isek de ileride aramızda konuşacağız. Batum meselesini... Çünkü Ruslar haklıyorlar ve diyorlar ki; ne şimdiki Ermeni, ne de şimdiki Gürcü Hükümeti kalacaktır. Biz oralara geleceğiz ve onları da komünist yapacağız. Batum şehri hakkında da sizinle görüşürüz. Onun için murahhasları Batumu unutmadı ve onun için de dün okuduğum veçhile Çiçerin mevzubahs etmiştir. Batum, Bitlis ve Van vilâyetleri hakkında ettikleri teklifin oralarda da bizim tarafımızdan kabul edileceğini ayrıca söylemiş ve Batum şehri Batum limanı hakkında ayrıca görüşeceğini söyledi. Müsaade buyurunuz. Bu münasebetle bir nokta daha; Yusuf İzzet Paşa Hazretleri Azerbaycan şimalî Kafkasyadan bahsolunmadığını söylediler. Şimalî Kafkasyadan bahsolunmamak imkânın haricinde idi. Çünkü başımızda şimalî Kafkasyalı kadar ve şimalî Kafkasya için düşünen bir zatı muhterem var. Fakat bugün burada mevzubahs olan şey son teklif hükûmetin zannederim. Bu son teklif hakkındaki müşâveresidir. Yoksa umum muahedenin

münakaşası değildir ve orada görüşülen şeylerin hepsi Meclise arzedilecektir. Karar Meclisinize gelecektir. O tasdik için buraya geldiği vakit her şey söylenir. Ben bilhassa hiçbir şey söylemem. Sırf Meclise arzı malûmat edeceğim. Binaenaleyh bu cihet noksan kalmıştır. Gerek Azerbaycan meselesi, gerek şimalî Kafkas meselesi ve daha saire...

HASAN FEHMÎ B. (Gümüşhane) — Bir iki söz söyleyeceğim. Meclisin bu mesele hakkındaki noktai nazarı tamamiyle anlaşılmıştır. Siyaseti umumiyeyle elinde tutan ve yakından gören Heyeti Vekileden arzu ederiz ki noktai nazarını izah etmesini bekleriz. (*Müzakere kâfi sadaları*)

REİS — Şimdi efendim, mevzubahs olan mesele hakkında Heyeti Vekileniz Meclisi Âlinizin hissiyatını, noktai nazarlarını tamamen anlamıştır. Bittabi kendi mesuliyetini müdriktir. Heyeti Vekile bu daire dahilinde vazifesini ifaya devam edecektir ve bittabi neticesinden Heyeti Âliyenizi haberdar edecektir. Binaenaleyh celseyi tatil ediyorum efendim.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

21 Teşrinievvel 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	190	1. — Ordunun ilbası hakkında istizah tak-	
2. — İSTİZAH	190	rir.	190:196

Cilt : 5

87 nci in'ikat - 3 ncü celse

SEKSEN YEDİNCİ İN'İKAT

21 Teşrinievvel 1336 Perşembe

Üçüncü Celse

Açılma Saati : 4.15 (Zevelden Sonra)

REİS : İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTİP : Feyyaz Âli B. (Yozgat)

REİS — Efendim, celse küşat edildi.

Zabtı sabık hulâsası var, okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Seksenbeşinci İn'ikat

17 Teşrinievvel 1336 Pazartesi

BİRİNCİ VE İKİNCİ CELSE

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde in'ikat ile Rusya ile olan münasebatı siyasiye hakkında seksendördüncü içtimada Yusuf Kemal Beyefendi tarafından verilen izahat ve Kafkas Hükûmeti ile aktedilecek muahedeler üzerinde cereyan eden müzakerelerden sonra; makamı riyasetçe, Heyeti Veki-

lenin, Heyeti Umumiye'nin temayülünü öğrenmiş bulunduğundan bu istikamette mesaisine devamla neticenin Meclise arz olunacağı tebliğ olundu ve hafi celseye son verildi.

Reis

Mustafa Kemal

Kâtip

Kütahya

Haydar

REİS — Zabtı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — İSTİZAH

1. — Ordunun ilbası hakkında istizah takrirı.

REİS — Celse küşat edildi; Müdafaai Milliye Vekâletinden olan istizahın müzakeresine geçiyoruz.

İHSAN B. (Cebelibereket) — Efendim bendenizi Müdafaai Milliye Vekâletinden bazı hususâtı sormaya mecbur bırakan sebep, kışın takarrübü ve kendi kanununa tebaan icrayı hüküm ve şiddet edeceği tabii bulunmasına karşı silâha sarılmış ve serhade koşmuş olan efradı milletin hemen pek cüzisi istisna edilirse heyeti umumiyesinin millî elbiseleriyle çıplak bir halde bulunması ve şu suretle orduda vukua gelecek firar ve vefiyat gibi vekayii'nin memleketi müdafaasız bırakacağı korkusu idi. Bu endişeler üzerine sorduğum bu suali, bir çok tetkikata ve rakamlara istinat ettirerek sordum. Evvelâ Müdafaai Milliye'nin şark, garp, Elcezire ve Adana cepheleriyle Üçüncü Kolordu kıtaatının ve Kayseri, Sivas ve Amasyada teşekkül eden fırkaların, hulâsa bütün teşkilâtı askeriyemiz dahilinde bulunan efradı askeriyenin çıplak, elbisemiz yoktur diye yaptıkları feryat; devairi

aidesinin koridorlarından bizim kulağımıza kadar aksetmiştir. Müdafaai Milliye Vekâleti yalnız garp ordusunu ilbas etmeye teşebbüs etmiş ve onu da ilbas etmeye muvaffak olamamıştır. Meselâ erkam olarak arz ediyorum : Garp ordusunda yedide bir nispetinde kaput var; o da merkezde yani Eskişehirdedir. Diğer mahallâta askere beylik ve battaniye namına hiçbir şey verilmemiştir.

Hulâsa bilûmum cepheler ilbas hesabının verdiği neticeye göre beşte birine elbise verilmiştir; diğerleri çıplaktır. Kaput; hiç derecesinde, verilmemiştir.

Bir ay sonra derece hararet tahtessıfıra indikçe portatif ve seyrek çadırlar içerisinde ve irtifai iki bin, üç bin metre olan yerlerde veyahut hiç sığınacak yeri olmayan ovalarda kar ve buz içerisinde halden izharı aczeden evlâdı vatanın, vazifei vataniyesini yalnız karnının tokluğuyla ve bu millî elbiseler içerisinde yapabileceğini zannetmiyorum. Onun için istedim ki kış basmadan Müdafaai Milliye Vekâleti, memleketin müdafaasına ait olan bu meseleyi bir an

evvel halletsin.. Ve Vekâlet, acaba benim, yarın maa-zallah vukuunu zannettiğim fenalıklardan mütevellit mesuliyeti müdrik midir? Vatan müdafaasız kaldığı zaman zuhura gelecek fenalık düşünülmüş müdür? Hangi tarihte Osmanlı ordusu intizama girmiş olacaktır? Ben bunu istizah etmişim. Bu bapta lütfen izahat verirler ve bizi tenvir ederlerse daha maruzatım da vardır. Lütfen onu da dinlersiniz.

FEVZİ PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Kozan)
— İhsan Bey biraderimizin sual takririnde iki nokta soruluyor : Levazımı iksaiye ne dereceye kadar tedarik edilmiştir; ne tarihe kadar asker iksa ve ilbas edilebilecektir?.. Bunun için ordunun ilbası hakkında, müsaade buyursanız biraz malûmat vereyim.

İlbas hususunda yapılan teşebbüs; ikinci kısım Yunan taarruzundan sonra yapılan teşebbüstür. O zamana kadar Bursa bizim elimizde idi, İzmit çuha fabrikası bizim elimizde idi. Oradan bir çok, külliyyetli kumaş tedarik edebiliyorduk ve Bursanın bir çok merakize kurbiyeti ve eşya celbine müsaadesi itibariyle de o tarikten eşya celp ediyorduk ve İhsan Beyin korktuğu veçhile daha hazıranda, yalnız garp cephesi ordusunun değil, bütün orduların kış ihtiyacı düşünülmüş ve ona göre ihzaratta bulunulmuş ve celp edilen eşyanın bir kısmı Eskişehir ve bir kısmı da buraya kadar gelebilmiştir.

Bundan sonra maatteessüf Bursa sükut etti ve bu suhuletten mahrum olduk; çuha fabrikası malûmu âliniz olduğu veçhile zaptolundu. Bundan evvel oradan istifade ve fabrikanın bazı aksamını sökelim, başka yerde yapalım dedik, fakat ancak küçük bir fabrika yapılabilecek bir kısmı Kayseriye naklolunabildi ve ondan da henüz istifade edilemiyor.

Bu suretle birinci tertip teşebbüs, Yunan taarruzuyla akamete mahkûm olduktan sonra; büsbütün akamete mahkûm olmaksızın ikinci bir tertibe lüzum görüldü. Cepheyi dolaştığımız sırada, malûmu âliniz bir iki alay müstesna olmak üzere, askeri çıplak gördük ve heyet ile gelip burada izahat verdiğimiz zaman da bu elbisenin kışa kadar getirilebileceğini arzetmişim. Ağustos iptidasından itibaren bu cephedeki kıtaatın çıplak olduğunu arkadaşlarım da görmüşlerdi. Bilâhare bunların hepsi giyindi. Fakat düşman kuvvetine mukabil tabii cüzûatlar da çoğaldı ve kadroların miktarı tezyit olundu. O gün gördüğümüz ordu diyebilirim ki bugün üç misli ne balığ olmuştur. Gerçi İhsan Bey biraderimizin almış olduğu malûmata nazaran buradan vaki olan sev-

kiyatın sülüsünü giydirilmiş olduğuna göre sülüsü açık bulunmak lâzımdır. Fakat bendenizin yapmış olduğum tertibatı İstanbulla kıyas etmeyiniz. İstanbul gibi menabii bol olan bir yerde idare başka türdür. Orada vapur ile sevkiyat mümkündür. Burada vapur yok; burada fabrika yok. Burada sevkiyat gayet müşküldür. Onun için verdiğim emirlere binaen garo cephesi kendi mintakasında teşebbüste bulunarak bir hayli, on bin kadar kaput ve üç bin kadar kepenek vesaire temin etmiştir. Malûmu âliniz bazı firariler vardır ki kaputlariyle beraber kaçıyorlardı. Nitekim Kütahyada altı bin yedi yüz kaput bulunmuş ve orduya tevzi edilmiştir. Buradan da bir kısım kaput daha gönderildi. Bu suretle garp cephesinin elbise ihtiyacı az çok temin edildi. Yolda bulunan kumaşlar geldiği takdirde kıştan evvel askeri iksa edebileceğimizi ümit ediyorum. Yunan taarruzundan sonra dahili emtiadan istifade ciheti düşünüldü. Burada evvelâ mensucat fabrikası ile bir kontrat yaptık ve Konya ile de yaptık. Fakat bilâhare Uşak sukut ettiği cihetle ondan istifade edemedik. Fakat Konyadaki kumaşları oradan ahali alarak kendileri teşkil ettikleri gönüllü kıtaata verdiler. Sonra gerek burada ve gerek Kütahyada keçeden kepeneklerden üç bin, dört bin kadar temin ve tedarik olundu. Yalnız memleketin dahili istihsalâtının askeri ilbas edemeyeceği anlaşıldığından hariçten de eşya celbine lüzum görüldü. Zannedirim Bursa sukut ettiği sıralarda konturatolar yapılmaya başlandı. Müracaat eden tüccarlara teshîlât gösteriliyordu; avans da veriliyordu ve tabii onu o avansı kefile raptediyor ve her bir ihtimale karşı eşya gelmediği takdirde kefillerinden tazmin ediyorduk. Kefaletle raptedilen bu tarzdaki tüccar eşyasının bir kısmı geldi. Bir kısmı da gelmek üzeredir. Bu eşya elbise, kaput vesairedir. Bunların bir kısmı mamul ve bir kısmı malzeme halinde geliyor ve malzeme halinde gelenler geldikçe yapılıyor. Gerek buradaki kıtaatta ve gerek cephedekilerde gördüğünüz; mamul elbisedir. Garp cephesinin ricatı üzerine hasıl olan elbise ihtiyacı, gerek Bursadan alınan elbiselerin bir kısmıyla ve gerek Karamürsel fabrikasından alınan kumaşların bir kısmıyla ve gerekse muhtelif tüccarların getirdikleri kumaşların bir kısmıyla ikmal edilmiştir.

İhsan Bey biraderimizin milli elbiseleriyle çıplak bulunduğunu bildirdiği kıtaata gelince; Uşak sukutundan sonra yeni kıtaat teşkiline lüzum görüldü. Bu kıtaatın elbise hisseleri yoktu. Mamafih peyderpey gelen elbiselerden bunlara da hisse tefrik ediyoruz. Çoruma, Kayseriye ve diğer yerlere de verilmiştir;

bunu da tetkik ettim. Burada da bin beşyüz nefere yedi yüz elbise verilmiştir; yani nüfûsa... Meselâ bir alaya elbise veriliyor, fakat üçyüz nefer elbise giydikten sonra kaçıyor. Eğer biz elbiseyi verip de eftrat da fîrar edecek olursa hiçbir vakitte elbise vermeye lüzum yok ve böyle fîrar yüzünden elbiseyi asker daima az bulabiliyor.

Sonra en mühim cephe, şark cephesidir. Şark cephesinden müteaddit defalar sorduk : İhtiyacınız nedir dedik. Orada zaten oldukça elbise var idi. Fakat bir buçuk ay evvel seferberlik yaparak harekâta geçtikleri için ihtiyaçlarını bildirdiler. Evvelce yaptığımız tertibata zammederek oraya da lâzım gelen elbise irsalâtına teşebbüs ettik.

Üçüncü Kolordu yani Samsun ve Sıvasa gelince : Bunlar da kendi teşebbüsleriyle ihtiyaçlarını tedarik etmektedirler. Tabii bu malûmat sır olarak kalacaktır ve hariçten gelen elbiseler hakkında ketumiyeti mutlaka lâzımdır. Bu hususta düşmanlar biraz malûmat alıp eğer bizim ordumuzun çıplak olduğunu öğrenirse ve hariçten elbise gelmeyecek olursa efradımız ilbas edilemez...

Adana cephesine gelince : Adana cephesi filhaka yakın zamana kadar millî bir vaziyette idi, teşkilâtı da henüz, yeni itnâm edilmek üzeredir. Zabitanı da pek azdı, kıtaatı da pek azdı. Yeniden yeniyer topçu teşkilâtı, makineli tüfenk teşkilâtı yapılmaktadır. Millî kuvvetler, malûmu âliniz müdafaai milliyecemiyetleri tarafından ilbas ve iksa olunuyordu. Bilâhare bu ilbas ve işeyi de Müdafaai Milliye deruhte ederek, teşkilâtı milliyeyi, nizamiye kıtası haline kalbetmek cihetini münafii vataniyeye daha muvafık buldu. Orada ahaliden iane olarak alınan eşya ile gerek Kayseri ve gerek Malatyadan elde edilecek olan eşyaları da o havaliye hasrettik. Gelecek olan eşyanın bir kısmı mamul olarak gönderildiği gibi bir kısmı da dahilide imal olunmaktadır.

Elcezire cephesine gelince : Bu cephenin efradı miktarı nispeten daha azdır ve onların ihtiyacatının da Malatyadan temini mümkün olduğu anlaşılmıştır.

Bazı zevat, hariçten deruhte olunan eşyanın gelip gelmeyeceği hususunda tereddüt izhar ediyorlar. Filhakika bu eşyanın gerek İngilizlerin duyması ve gerekse herhangi bir ârızaya uğrayarak gelmemesi de varit olabilir. Bu eşyanın uzak yerlerden geldiği ve bir ârızaya uğraması ihtimalâtı düşünülerek bu hususta azamî çarelere teşebbüs olunmuştur.

Memleketin dahilindeki fabrikalar da kâmilen askere hasredilmiş ve asker mamına işliyorlar. Bun-

dan başka büyük ticarethanelerde mevcut ve askere yarar kumaşlar da ciheti askeriye namına isteniliyor. Maatteessüf bir çok kumaşlar da ince olduğundan askere yaramamaktadır ve yapılan ahkikata nazaran bunlardan askere kaput olamaz. Dilhassa biz kalın keçe ve vücudu sıcak tutacak malzeme arıyoruz ki bu suretle mümkün olduğu kadar asker ınsın ve ahvali sıhhiyesini muhafaza edelim.

Fîrar eden elbiseli askerin çok olduğundan bahs olunuyor. Evet; elbise giydirmiş olduğumuz askerlerin fîrarı bizim ilbas hususundaki tertibatımızı alt üst ediyor ve bu tarzda bir hal, diyebilirim ki, bir hastalık haline gelmiştir. Melbusat giydirdiğimiz efrat kaçıyor diyoruz ve demek ki fîrarın çokluğu elbise ihtiyacını daima tezyit ediyor ve elbiseye olan lüzum da gayri münkerdir. Esasen elbisenin göstereceği inzibat ve intizam evvel emirde ahvali sıhhiyeyi temindir.

İkinci derece de fîrarı menedebilir. Binaenaleyh bu noktai nazardan ahvali sıhhiyeyi temin etmek ve hem de ihtiyatlı bulunmak üzere mümkün olduğu kadar ambarlara fazla elbise ithar ile hiç çıplak asker bulundurmayacak derecede tertibat yapılmıştır. Benim ümidim bu merkezdedir.

Üçüncü bir nokta kalıyor, malûmu âliniz garp cephesini biz düşündük ve bu cephe en mühim bir cephe dir : Düşmanlar oradan geliyor, ifsadat oralarda oluyor. Biz bu cepheyi kuvvetli tutar isek ve ne kadar oraya ehemmiyet verir isek memleketimiz de o kadar mahfuz kalır.

Şark cephesine Adana, Elcezire ve Samsuna gelince; oralar daha mutedil olduğu için üçüncü derecede oralar düşünülmüşlerdir.

Bilhassa bu iklimlerin ihtiyacı bir ay sonra şidetlenir. Şunu da arz edeyim ki; biz ordumuzu ikinci defa giydirmiş oluyoruz ve bendeniz bütün cephe leri gezdim pek cüz'î elbisesiz var idi; ekserisi giydirilmiş idi. Fakat Yunan taarruzundan sonra askerin bir kısmı inhilâl etti ve hemen yeniden bir ordu teşkili lâzım geldi ve bu suretle ikinci bir ilbas tertibatı yaptık ve yakın zamanda yeniden ilbas edeceğiz ve bütün askeri giydirmeye de çalışıyoruz... (Müzakere kâfidir sadaları)

İSMAIL SUPHÎ B. (Burdur) — Efendiler; istizahtan maksat hiçbir zaman benim şahsî hürmetim olan ve Heyeti Celilenizin ekseriyetinin de hürmetini hissettiğim Fevzi Paşa Hazretlerinin şahsiyeti değildir. Maksat; müdafaai vatana taallûk eden ve burada sebebi içtimamızın en mühimi olan bir mesele

üzerindedir. Onun için bu mesele mütedair dertleri-mizi dökelim. Meselâ bendeniz bazı şeyleri yakındar biliyorum, bazı şeylere şahit oldum, işittim. Bugün ordumuzun ve bilhassa garp cephesinde bulunanların nisfına yakın miktarının elbiseye ihtiyacı vardır. Biliyorsunuz ki o havali vasatı olarak sekiz dokuz yüz ve bin metre irtifaındadır ve nihayet on on beş gün sonra oralara kar düğmeye başlar ve yine biliyorsunuz ki hükûmeti millîye teşekkül edeli altı yedi ay oluyor. Bu müddetin iki üç ayını iptidai bir teşekkülün zarurî tertibatına sayacak olursak şimdiye kadar zannediyorum ki yapılacak şeylerin bir çoğu yapılmamıştır. Paşa Hazretleri dediler ki : Elbiseli asker de firar ediyor; elbisesiz asker de firar ediyor. Halbuki firarın esbabı adidesi vardır. Elbisesizlik mazaretini biz kendimiz firarilere atfetmemeliyiz. Şimdiye kadar kaç aydır niçin bu elbiseleri tedarik ettirmediler? Efendiler, bendeniz biliyorum ki Müdafaai Millîye de mübayaa işlerinde yanlış hareketler oluyor. Bilirsiniz ki bu memleketi müdafaai için çalışıyoruz ve gayemiz memlekettan düşmanı atmaktır.

Bugün memlekette beş kuruş eksigine, üç kuruş fazlasına demeyerek, çok miktarda mübayaat yapılsa idi fena mı olurdu?..

Bendenizce ötedenberi bir kaide vardır : Mesuliyetten korkmamak. Büyük bir hata ile mesuliyetten korkarak iş görememek bazı adamları tereddüde düşürüyor. Aman nasıl edeyim; üzümün çöpü var, armudun sapı var diye düşünülürse iş görülmez. Evet mübayaat komisyonu riyasetinde namuslu bir adam olabilir ve o zat hüsnüniyet sahibi olabilir. Fakat bu işler; muamelâtı ticariyedir ve iltizamı sürat lâzımdır. Silâh, top, cephanе tentini, havadan erzak; elbise vesaire hep para sayesinde mümkün olabilir ve millet de bunu veriyor ve biz de burada tüccarımızın şiddetle aleyhinde bulunan karınlarımızı kabul ediyorduk. Bursa müdafaasında ordu dağıldı ve oradaki askerin hepsi giydirilmişti. Onun için yeniden elbisesizlik husule geldi ve Bursa müdafaası Akhisar Alaşehir cephesinin sukutu gibi de değildi ve zira onların ekserisi kuvayı millîye efradı ile tutulan cephelerdi.

Giyinmiş olan bir askerin ruhunu hepimiz biliriz. Bilhassa askerlikte sırtı pek olan bir adam; başka türlü hareket eder ve askerlikte üniformaya ehemmiyetin esbabı ruhiyesi muhtacı izah değildir. İyi giyinen bir asker elbette başka türlü hareket eder. Binaenaleyh tekrar arz ediyorum : Kaç aydan beri bu işi tehhür etmiştir. Yalnız hüsnüniyetle bu iş

yürümez. Bu işin başına erbabı vukufu getirmek lâzımdır. Meselâ Paşa Hazretleri dediler ki; teşrinisani den evvel ordu giyinemeyecektir. Bu teşrinisani avahiri de; kâğıt üzerindedir. Halbuki teşrinievvel nihayetinde kış geliyor. Binaenaleyh efendiler bu meseleyi iyice ve etraflıca tetkik etmeli. İstizahtan maksat ne Fevzi Paşa Hazretlerine tarizdir, ne de başka bir şeydir. Maksat; vukua gelen hataların tashihi çarelerine bakmaktır. Onun için efendiler bendeniz bir takrir veriyorum ve teklif ediyorum : İçimizden üç dört tane erbabı ihtisas seçip Müdafaai Millîyeye gönderilsin ve bu iş murakabe edilsin. O zaman iş sıratle yürür; meselâ bir misal arz edeyim : Bir tüccara deniyor ki bana memaliki ecnebiyeden şunu şunu ve şunu getireceksiniz : Size yüzde üç komisyon...

Halbuki efendiler, bugün hali harp zail olmamıştır ve böyle bir adam, getireceği mal üzerinden bilmümle masrafı karşılığı olmak üzere yüzde üç komisyon alarak bu işi yapamaz ve bu tarzda bir muamele yapan adam eski memur zihniyetiyle hareket etmiştir ve sen bunun içinden çal demektir. Yüzde üç komisyon ile bu iş gayri kabili husuldür. Onun için istirham ediyorum; teklifim kabul baysurulsun.

FEVZİ PAŞA (Müdafaai Millîye Vekili) (Kozan) — İsmail Suphi Beyefendinin şahsı acizaneme karşı olan teveccühüne bilhassa teşekkür ederim. Milletin selâmeti için buraya toplandığımız cihetle şüphesiz kemali samimiyetle görüşmek ahassı âmâlimizdir ve şüphesiz Heyeti Âliyenizden ne gibi irşadat vaki olursa maaşşükran semî'na ve eta'na... Bir kere garp cephesinde askerin sülüs. olarak ilbas edilmiş olduğunu söylediler. Bendeniz ise mesmuat üzerine söylemiyorum, meşhudat üzerine söylüyorum. Cephe-deki askerin hepsi giyili idi. Yalnız buradan giden bir kaç bin ikmal neferi elbisesizdi. Onlara da peyderpey elbise giydirilmektedir.

Karamürselden alınan kumaşla Bursadan getirdiğimiz iki üç bin kaput pek cüz'idir buyuruyorlar ve filhakika buradan gönderilen kaput beş bindir ve bitabi bu pek cüzidir ve siz emîn olunuz ki benim malûmatım, tahtı idaremdе bulunan levazımın malûmatından çok fazladır. Elbiseler ne için defaten alınmadı diyorlar, ki buna imkânı maddî yoktu. Sonra mesuliyeti vahimeden bahis buyurdular : Filhakika namuslu adamları harbi umumideki hanı yağmadan dolayı işlerinde o kadar korkuyorlar ve o kadar namuslarını emin bulundurmak istiyorlardı.

Harbi umumideki irtişa, irtikâp ve ihtikâr dan müşteki iken ve içimizde bir iki namuslu adam yetmişmiş

iken bu ları da mesul etmek doğru olmadığı kanaatindeyim. Ben şunu da arz edeyim ki : Harbi umumi-deki levazım reisleri kadar - isimlerini söylemeyeceğim - cesur değilim maatteessüf.

Bizim Hükûmetimiz öyle arkasını Almanyaya dayayarak bol bol altınlar ve yüz binlerce, milyonlarca paralar sarfeden bir Hükûmet gibi zengin değildir ve onun için ben sarfiyatta; parayı verirken kendi kesmeden çıkmışcasına dikkatle veriyorum. Mamafih emin olunuz ki orduyu çıplak bırakmak vahimesi benim uykumu kaçırır, bakın Heyeti Âliyenizin huzurunda nasıl imtihan oluyorum. Ben maiyetimi daima iş görmeye icbar ediyorum. Şimdi de aman ne yapınız yapınız pamuklu mintan tedarik ediniz, dedim. Bendeniz masraf hususunda da iki şey düşünüyorum; tasvip buyurulursa onu tatbik edeceğim. Meselâ ben dışarıdan bir kaputu beş liraya alıyorum, dahilde on bir liraya çıkıyor. Fakat ben yine dahilden alıyorum : Para memlekette kalsın diye.

Bu suretle memlekette sanayi de ilerler. Fakat evvel emirde ben Müdafaai Milliye Vekili sıfatıyla emniyetli bir surette malı elde etmek ve milletin bir ferdi sıfatıyla de iktisadiyatı yükseltmek isterim... Arzettiğim gibi hariçten bir kaputu beş liraya alıyoruz, dahilde on bir liraya. Hariçten beş liraya alınıyor ama ona gümrük verilecek nakliye masarifi verilecek vesaire. Biz dahilden on bir liraya alıyoruz, tabii bu iş dahilde böyle tezayüt ettikçe fiyat da iner ve bu suretle para da memlekette kalır. Yoksa hariçten ucuz geliyor diye memlekette bir şey almayalım mı? (Yok yok sadaları)

Son bir şey var, onu da arz edeyim : Demin kuvayı milliyeden bahsetmiştim, Bursadaki fırka tamamen nizamiye fırkası idi. Sonra (61) ncı fırka nizamiye idi. (23) ncü fırka nizamiye idi. (53) ncü fırka nizamiye idi ve bunlar nısıf tertip seferberiyeye alınmış kuvayı muntazama idi.

Sonra efendiler yüzde üç komisyondan bahsedildi; onu da tahkik ettim. Filhakika yüzde üç komisyonla nasıl eşya getirilebileceğini öğrendim. Meselâ, bir tüccar çıkıyor; bendeniz evvelâ münferit fiyat üzerinden elbise istiyorum. Bir elbise beş lira, bir kaput beş lira vesaire. Bu veçhile on lira veyahut on beş lira üzerinden bir kat elbise getiriyorum. Tüccar diyor ki bize suhulet ve sürat gösteriniz, fatura mucibince yüzde on ticaret veriniz biz size getirelim... Bu suretle muamele yapılırken...

BİR MEBUS — Ez gayri masraf yüzde on mu?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Evet efendim; sonra biri çıktı ben yüzde dokuza getiririm, diğeri çıktı

yüzde sekize, yüzde yedi, yüzde beşe, yüzde üçe te-nezzül etti.

BİR MEBUS — Avans da verildi mi?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Verildi efendim.

Sonra bunlar gayet çürük mallar getirebilir diyerek yanlarına memur kattık, gönderdik. Memurlar gidip bakacaklar işimize yaramazsa almayacaklar ve kendi paramızla gidip kendileri alıp geleceklerdir. Ve ben arkadaşlarımdan memnunun ve vicdanen çalıyorlar. (Müzakere kâfi sadaları)

REİS — Üç tane tahrir var.

VEHBI B. (Karesi) — Meclisin sıfatı hem icrai ve hem de teşriidir. Bu gibi mesail üzerinde müzakere cereyan ederken kâfi kâfi diye söz söylemek doğru değildir. Belki benim de memleketin menfaatine müteallik ve memleketin kurtulması için düşündüklerim var, burada söylemez isem nerede söyleyeyim?

REİS — Kifayet tahrirleri dört tanedir. Reye vaz edeyim. Heyeti Celile kabul etmezse müzakere devam eder.

HAMDİ B. (İzmit) — Reis Bey kısa bir şey söyleyeceğim.

HACI ŞÜKRÜ B. (Diyarbakir) — Efendim gerek Müdafaai Milliye Vekili ve gerekse maiyeti, kendilerine mevdu olan emanetullahı yani askerin ilbası hususunu; taahhüt etmişler yapacaklarını söylüyorlar ve yapacaklardır ve kemali şükranla arz ederim ki eski hırsızlıklar yoktur. Yalnız bugünkü komisyon reisi gayet batı bir adamdır ve bunu dürtmek lâzımdır. (Hay Allah razı olsun sadaları)

REİS — Efendim, muhavere olmasın.

HACI ŞÜKRÜ B. (Devamla) — Bazıları buyuruyorlar ki bütün cephelelerdeki asker çıplaktır. Ben diğer cepheleleri bilmiyorum. Fakat yakın zamanda bütün garp ordusunun kıtaatını gördüm; asker kâmilan kaputludur ve kaput olmayan yerlerde askere kepenek yaptırılıp giydirilmiştir.

Bittabi İhsan Beyefendi burada oturdukları halde o hakikatı göremiyorlar. Sonra efendim İsmail Suphi Beyefendi bir tahrir verdiler : Meclisten bir kaç âza intihap edelim, mübayaa işlerini kontrol etsinler diyor. Rica ederim kendi aramızdan intihap ettiğimiz bir vekilin umurunu murakabe etmek o vekilin izzetinefsini kırmak değil de nedir?.. Bu tek-lifi ben reddediyorum. Binaenaleyh Heyeti muhteremeden rica ederim; Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerine emniyet ve itimadımız tamamdır. Yine itimadımızı beyan edelim ve vazifelerine devam etmelerini kendilerinden temenni edelim.

HAMDİ B. (İzmit) — Efendim Müdafaa-i Milliye Vekili Paşa Hazretlerine bütün arkadaşlarım gibi bendenizin de fevkalâde hürmetim vardır; söyleyeceğim sözler kendilerini tenkit değildir. Yalnız haricen muttali olduğum bir mesele hakkında sual sormak istiyorum : Elbise ve kumaş tedariki hususundaki müşkülâtın bahsedildi. Bendenizin haber aldığıma nazaran bundan çok zaman evvel Antalyada bir adam; harp sigortası da dahil olduğu halde; yüzde yirmi komisyonculukla kumaş teklif etmiş... Bu neden kabul edilmemiş bilmiyorum. İhtimal ki bu mesele doğru değildir. Ben de sıhhatine tamamen kail değilim. Fakat haricen kıylükali mucip olan bu mesele, arzu ediyorum ki inkişaf etsin. Biz de tenevvür edelim : Müdafaa-i Milliye Vekâletini de böyle bir suiniyetten teberri eyleyelim. Hakikaten böyle bir teklif doğru mudur? Teklif olmuş ve reddedilmiş ise ne gibi esbaba mebnidir?

Bir de Karamürsel fabrikası gibi müessesattan istifade etmek mümkündür. Hatta ciheti askeriyece evvelce bir çok kumaş mübayaa olunmuştu. Bir kısmının parası da verilmiş idi. Bilâhare kuvayi milliyeye ve nizamiye namına Bursa ve Karamürselden alınan iki milyon kuruş kıymetindeki kumaşların bedeli verilmediğinden zannederim ki o adam bir daha bir şey vermek istememiş. Bunun hakkında Maliye Vekili Beyefendi gayet fena bir şey yapmışlardır. Dediler ki; Bursa valisinin Bursa kumandanının vaziyet ettiği hakkındaki verdikleri emir eşkiyanın bir nehbü garetî mahiyetindedir. Binaenaleyh vali vekiline müracaat etsinler, Kumandana müracaat etsinler paralarını alsınlar. Halbuki hiçbir zaman hiçbir müessese hiçbir valiye veya kumandana bir metre kumaş vermez. Bu adamın parası verilmediği gibi zannederim müstahdeminin de paraları verilmedi ve fabrikaları kapandı.

Sonra Karamürsel fabrikasından ne için istifadeye şıtap edilmemiştir? Lütfen bu hususta da bizi tenvir buyursunlar.

VEHİBİ B. (Karesi) — Efendim; bendeniz ne şu mukaveleye girilmiş ve ne de şöyle yapılmış bundan bahsedecek değilim. Paşa Hazretleri inşaallah muvafak olur ve askeri teçhiz ederler. Bendeniz de hatırıma gelen bazı şeyleri nazarı dikkatlerine arzedeceğim : Meselâ başlık meselesi... Kış önümüzde, şiddetle hükmünü icra edecek olursa askerlerin sırtındaki kaputlar başlıklı değil. Halbuki bu memlekette bir çok başlıklar örüyorlar. Mümkün olursa bunlardan birer tane başlarına alabilirler. Bu teferruattan bir şeydir fakat arz ediyorum.

Sonra askerin sırtındaki kaputları biz vaktiyle kendi mıntakamızda iki buçuk liraya kadar temin ediyorduk. Amerikalılar yüz bin kat elbiseden elli bin katını İstanbulda on liraya şuna buna satmışlar; ikişer buçuk, üçer liraya da kaputlarını... Biz bunlardan on bin kadarını tedarik edebilmiştik... Belki bunlardan daha tedarik edilebilir.

Sonra kurban bayramı geçti. Kurban derilerinden ne kadar istifade edilmiştir? Askere verilecek olan etlerin derisinden de istifade edilerek bu derilerden kaput yapılamaz mı?

Bir de firardan bahsolundu, elbiselerini giyen firar ediyor denildi ve bu mesele de defaatla mevzu bahis oldu. Acaba bunun sebebi nedir? Bunun başlıca sebebi; bendeniz zannederim ki; zengin çocuklarının soba başında, fıkara çocuklarının dağ başında kalmasıdır. Binaenaleyh ahzı asker kalemlerinde ve ev kapılarında emirber diye alıkonulan zadekân evlâdı, benimle beraber dağa çıkmaz ve düşman karşısında yaşamazsa; askeri cephede durdurmak mümkün değildir.

Sonra efendiler, cephelemin ehemmiyetinden bahsedildi : Ben de kanaatimi söyleyeceğim. Bütün kuvvet ve kudretimizi; hatta İstanbulu da mühmel bırakarak; doğrudan doğruya İzmir kurtarmaya sarfetmeliyiz ve olanca kudret ve kuvvetimizle garp cephesine sarılmamız ve o cephede dünyanın en bayağı bir milleti olan bir düşmana karşı, dünyanın en büyük milleti olan Türk milletinin fedakârlık ve kahramanlığını göstermeli ve oralar hakkında her gün acı acı aldığımız malûmata bu suretle nihayet vermeliyiz...

Bu işi bitirdiğimiz gün Mecis vazifesini yapmış ve bu millet de kurtulmuştur. Bilhassa Paşa Hazretlerinden istirham ederim : Şimdiye kadar yaptıkları gibi bütün ehemmiyeti birinci derecede garp cephesine versinler ve oradaki orduyu muntazam bir hale getirerek Yunân keline de terbiyesini artık versinler... Bendenizin maruzatım da bu kadardır.

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Cevap vereyim : Efendim Hamdi Bey Karamürselden alınan eşyanın bir kısmının nizamiyece ve bir kısmının kuvayi milliyeye alındığını ve parasının verilmediğini buyurdular... Biz nizamiye fırkasından sorduk : Evet on üç bin metre kumaş aldık dediler. Fiyatını takdir ettik ve parasını gönderdik. Üst tarafını kuvayi milliyeye almış; kim almış kim vermiş kuvayi milliyeye... O zaman kuvayi milliyeye Bursada Vali bulunan Hacim Beyin kumandasında bulunuyor idi ve o zaman bir intizamı umumî cari değildi. Herkes önüne gelen kuv-

veti gönderiyordu. Binaenaleyh kuvayı milliyenin böyle bir kumaş alıp almadığı da muayyen değil. Aldıkları muayyen olsa ona da bir çare bulunur. Bize, ni-zamiye kıtaatı namına müracaat vakı olmuştur.

Sonra Vehbi Bey başlıktan bahis buyurdular. Bize başlık için şark cephesinden bir nümune geldi ve o nümuneyi kabul ettik. O başlık, yaz zamanında askerlerde görüğünüz şekilde bir başlıktır. Fakat kış olduğu vakit onların kapalı olan parçasını boyun altından dögmeler ve kulaklar mahfuz kalır.

BASRÎ B. (Karesi) — Efendim yalnız bu başlıkların müslümanlara yaptırılması arzu olunur.

FEVZÎ PAŞA (Devamla) — Efendim gayet nazik bir meseleye temas ettiniz. Fakat bu mesele memleketin ihtiyacı sınaisi meselesidir. Ankarada bir milli mensucat şirketi var. Yevmiye iki yüz arşın kumaş yapıyor. Onlara iki bin arşın yapın da sizden alalım dedik. Bize ne deseler beğenirsiniz : Bunları yapan ermeni kadınlarıdır, ne yapalım efendiler biz bunu yapamayız.

Sonra efendim, kürklü yağmurluk meselesi. Bunun için malûmu âliniz bütün derileri aldık, kürklü yağmurluk yaptırıyoruz ve hatta bin kadar da yaptırıp tevzi edildi. Bunu da gerilerde nöbetçilere verilmek üzere yaptırıyoruz.

Sonra efendim zengin evlâtlarının geride kalması için de bir çok evamir vardır. Böyle gerilerde kalmış, verilen emirleri dinlememiş kim varsa istiklâl mahkemeleri müsebbiplerini meydana çıkarır ve tecziye eder, bu mesele de hallolunur.

Firar meselesinde de bendeniz esbabı adide görüyorum. Bir kere firar meselesi bir zaafı ruh meselesidir. Bir millet varlığını müdafaaya yüreğinden azmetmezse firarın en birinci sebebi odur. Bendeniz Rumelide bulunduğum vakitlerde Karadağlılar çıplak, aç, sefil iki yüz sene bizim yüz binlerce ordumuzla uğraşmışlardır. Bunun için millet, müdafaayı yüreğinden azmederek yapmazsa firarın başlıca sebebi odur. Onun için hepimizin vazifesi en adi bir köylü kulübesindeki insana kadar, bu tarzda düşünerek azimle harekettir.

İSMAİL SUPHÎ B. — Betaetle gittiği söylenen mübayaat meselesini tesri için ne tasavvur buyuruyorsunuz, ne düşünüyorsunuz?..

FEVZÎ PAŞA (Devamla) — Bu işle kendim bizzat meşgul olacağım... Ben de heyetinizden bir âza değil miyim, ben de onun için çalışıyorum.

REİS — Müzakerenin kifayetini ve Şükrü Beyin takriri veçhile verilen izahatı kâfi görerek ruznamei müzakerata geçilmesini kabul edenler ellerini kalırsın. Kabul edilmiştir.

(Dosyada bulunan takrirler)

Makamı Celili Riyasete

İzahat, müzakerat kâfidir. Müzakereye nihayet verilmesini teklif ederim. 21 Teşrinisani 1336

Yozgat Mebusu

Feyyaz Âli

Büyük Millet Meclisi

Riyaseti Celilesine

Müzakere kâfidir. Verilen izahat kâfi görülerek beyanı itimatla ruznamei müzakerata geçilmesini teklif ederim. 21 Teşrinisani 1336

Karahisarî Sahip

Mehmet Şükrü

Nazargâhı Atufilerine

Efendim; söz uzadı sanıyorum. Bununla beraber müsaade buyurulursa oraların tarihi hakkında kısaca bir izahta bulunayım.

İrade efendimizindir.

Kütahya

Besim Atalay

Riyaseti Celileye

Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin verdiği izahat kâfidir. Müzakeratın kifayetini teklif ederim.

Bolu

Ayıntap

Saruhan

Tunalı Hilmi

Kılıç Ali

İbrahim Süreyya

Makamı Riyasete

İzahatın kifayeti ile ruznamei müzakerata geçilmesini teklif ederim.

Hakkârî

Mazhar Müfit

Büyük Millet Meclisi

Riyaseti Celilesine

Levazımı askeriye mübayaatının bataet ile cereyanı anlaşılmasına binaen vatanın emri müdafaasına ait bulunan mezkûr mübayaatı ticari usul dairesinde süratle ifa etmek üzere Büyük Millet Meclisi azasından ve tüccardan mütehassıs üç zatın intihabı ile Müdafaai Milliye mübayaat komisyonu nezdine berayı murakabe memur edilmelerini teklif ederim. 21 Teşrinievvel 1336

Burdur Mebusu

İsmail Suphi

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

23 Teşrinievvel 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa	Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	198	ye Vekilinin cevabı ve Konya Mebusları Musa
2. — SUALLER VE CEVAPLAR	198	Kâzım ve Abdülhalim Çelebi Efendiler ve rüfe-
1. — <i>Karahisar Mebusu Şükrü Beyin;</i>		<i>kası hakkında Divanı Harp kararı.</i>
<i>Konya isyanı hakkında sual tahriri ve Dahili-</i>		198:209

Cilt : 5

88 nci in'ikat - 2 nci celseler

SEKSEN SEKİZİNCİ İN'İKAT

23 Teşrinievvel 1336 Cumartesi

İkinci Celse

Açılış Saati : 2.50

REİS : İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Bey

KÂTİP : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Efendim; hafi celseyi açıyorum.

Şimdi zabtı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABİK HULÂSASI

Seksenyedinci İn'ikat

21 Teşrinievvel 1336 Perşembe

ÜÇÜNCÜ CELSE

Hasan Fehmi Beyefendinin riyasetlerinde saat 4.12'de in'ikat ederek; ordunun ilbası ile alâkalı mev-

zularda cereyan eden müzakerelerden sonra, verilen izahat kâfi görülerek hafi celseye son verildi.

Reis
Hasan FehmiKâtip
Yozgat
Feyyaz Âli

REİS — Zabtı sabık hulâsasını oylarınıza sunuyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — SUALLER VE CEVAPLAR

1. — *Karahisar Mebusu Şükrü Beyin; Konya isyanı hakkında sual tahriri ve Dahiliye Vekilinin cevabı.*

REİS — Konya ahvali hakkında Dahiliye Vekili bazı izahatta bulunacak. Bugün Karahisar Mebusu Şükrü Beyin verdiği sual-tahriri ile de bu mesele alâkadar zannediyorum. Buyurunuz Adnan Beyefendi!

Dr. ADNAN B. (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Son defa Konya hakkında malûmat verdiğim sırada henüz sureti resmîye de malûmat almamış idim. Bozkırın usat elinden tahlis edildiği ve oldukça bir mu-kavemetten sonra kuvvetlerimiz tarafından işgal edildiğini haber aldık. Hiçbir tarafında usattan eser kalmamış oluyor. Ufak tefek ötede beride bizim kuvvetlerimiz önünden perişan bir halde firar eden usatın küçük çetelerine tesadüf ediliyor ve bunlar da kuvvetlerimiz tarafından tenkile devam ediliyor. Bu isyan mıntakasına dahil olmak üzere bir miktar da Antalya livasına doğru geçmiş olduğunu arzetmiştim. Şimdi de gerek cerıptan gelen, gerek şimalden gönderilen kuvvetlerin bugün akşama doğru Akseki meselesini de hitama erdireceği memuldür. Şimdi efendim,

Konyada vukua gelen vak'anın tahkikatına memur olanlar tarafından, malûmu âliniz olduğu üzere, bir çokları hakkında hüküm sadır olmuş ve hükümleri icra edilmiştir. Hiyaneti Harbiye kanununa tevfiқан verilen bu hükümler tamamen yerinde askerî kumandanlığı tarafından icra edildi. Tahkikat neticesinde - maatteessüf arz ediyorum - Meclisi Âliniz âzasından iki zata da hüküm sadır olmuştur. Bunun için şimdi muhterem Şükrü Beyefendinin bir takrirleri varmış arzu buyursanız evvelâ takrir okunsun.

REİS — Takrir, celse pazartesiye bırakıldığı için kaleme verilmişti.

ADNAN B. (Devamla) — Bu halde takrir gelinceye kadar bendeniz devam ediyorum.

VEHBI B. (Karasi) — Meselei isyaniyeye dair bendenizin bazı maruzatım vardır. Burada Konya vilâyetinden gelmiş ve cephenin fedakârlığına ait telgraflar okunduktan üç, dört gün sonra bir sabah kalktık ki Konyada büyük bir isyan olmuş ve isyan gittikçe tevessü etmiş, üç gün evvel burada fedakârlığı alkışlanan halkın üç gün sonra vahşet derecesinde cinayetler ika ettiğini haber aldım. Gittikçe de

tavazzuh eden hale nazaran yapılan vahşet kurunu vustadakini bile geçmiştir. Kurunu vustada bu derece vahşet ika edilmemiştir. İnsan dinlerken tüyleri ürpüyor ve fazla dinlemekten âsabı müteessir oluyor ve tahammül edemiyor. Neuzubillah o kadar feci ve zalimane yapılmış harekettir. Bizim burada Dahiliye Vekâletinden işittiğimiz daima isyanın emaratından, eşkâlinden, harekâtından bâhis olan cihetleridir. Asiler şöyle yaptılar, biz böyle yaptık. Filân yeri tuttuk, filân şeyi yaptık, diyorlar. Biz esbap ve avamil nedir, bu adamlara bu kadar vahşiyane, bu kadar caniyane bir hareket tavsiye edilmiştir. Bunların bir daha teker-rür etmemesi için menedilmiş midir? İkincisi, gazetelerle beyanname neşrediliyor. Asilerin filân güne kadar silâhları teslim etmesi, şayet teslim olunmazsa - pek hatırımda kalmadı o ciheti, Dahiliye Vekâletinden öğrenmek lâzım gelir - aileleri tağrip, evleri tahrip edilecektir. Efendiler, bir de maatteessüf orada dinliyorlar. Yarın oradaki İstanbul Hükûmeti bir beyanname neşreder de Ankaraya giden mebuslar ya buraya gelecekler, yahut ailelerini tağrip ve hanelerini tahrip edeceğiz derse; hiçbir sun'u kabahati olmayan çocuk çocuğun ceza çekmelerinden ise ben, kendim gider İstanbul hükûmetine teslim olurum. Bilâ sun ve bilâ taksir bir kadın ceza görmesin. Bunu benim vicdanım kaldırmaz. Bu ciheti de hükûmetten sormak istiyorum ki vebale iştirak etmemiş olan kadınlar hakkında bu ceza tatbik edilmiş midir ve ediliyor mu?

ABİDİN B. (Lâzistan) — Muhterem Heyeti Muhtereme, biz ittifak, ittihat etmek istiyorsak nitekim bunun için buraya toplandık. İslâmiyeti burada temsil ediyoruz. Binaenaleyh buraya gelip te burada iyi dersler ve iyi arkadaşlar görmeliyiz. Gördükten sonra ötede beride müzevirlik yapmak, edepsizlik yapmak namussuzluktur. Her kim olursa olsun bilâ kaydü şart idam edilmelidir. Böyle müzevirlerin bana evlâdı da hiç lâzım değil. Vallahi lâzım değil; billâhi lâzım değil!..

M. ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) — Kötü bir babadan iyi bir evlât olabilir.

ABİDİN B. (Devamla) — Efendiler paydar olmaklık ittihadı vabestedir. Bir ümmet yani ümmeti Muhammet ittihat etmeli ki ümmeti Muhammet paydar olsun, eğerçi ümmet ittihaz etmez ise tabii bizim dinimiz de, imanımız da ezilir ve biz bundan dolayı tamamen müttehem oluruz. Çünkü dinimizin, imanımızın, memleketimizin vikayesi için buraya toplandık. Riyasetten her yerden işittiğimiz bu sözleri müzevirliğe tahvil ederek sivrilmeğe istensin inşaallah ben

de sivrilirim dersek işte Allah belânı verir ve verecektir. İlk içtimalarda, iyi hatırımdadır ki, pek iyi bildiğim bir arkadaşımız burada kalktılar dediler ki : Padişahın iradesi varsa ve bilmem ne varsa biz oturuyoruz da bir kere o biçare ne kendi memleketini ne de padişahını biliyor ne haledir? Fakat sonradan hamden sümme hamd kanaat getirdi, iman etti ki bu adam esirdir ve hukuku saltanatından iskat edilmiştir. Ben de bununla beraber bütün arkadaşlarımla çalışacağım. Bazı efendiler hazeratı sallana sallana geldi ve riyasetten dinledikleri sözleri reisi muhteremin yanına giderek müzevirliğe başladılar. Herhalde memleketimizde müzevirlik yapanlar cezasını görmelidir. Ve bilâkaydüşart görmelidir. Görmezse emin olunuz biz ıslah olmayız, bugün Hindistanda vesair ecnebi memalikte bulunan İslâmlar kelime-i şehadeti diyemiyorlar. biz onlara dedirtmek için iptida vatanın tahlisi için o reis ilk evvelâ vatanın istirdadı ve vatanın tahlisi için başlı başına kimsesi olmayarak isyan etmiş meydana çıkmışız. Biz onunla beraber pervane gibi yanmalıyız. Yanmazsak mahvoluruz.

İSMAIL ŞÜKRÜ EF. (Karahisarı Sahip) — Konya meselesi hakkında bazı muttali olduğum ahvalı arzedeceğim. Maalesef kısmı azamı isyana iştirak etmiş ve kısmı azamı iğfal edilmiş. Bunun tabii başlıca âmil ve müsebbiplerini aramak zamanındayız. Fakat biz de, bunda biraz alâkadar görünüyoruz. Konya teşkilâtı mülkiyesi iyi gitmemiş efendiler. Teşkilâtı mülkiyeyi yeniden ıslah etmek lâzım imiş. Nasılsa oldu bir şey. Bu isyan teskin edildi zannedilmesin. Yapılan idamlar muhik olmakla beraber Konyada bundan sonra isyan zuhur etmez denilemez. Buna karşı bendeniz kendi fikrimce gördüğüm tedabiri arz edeyim. Konya bir vilâyet halinde bu teşkilât ile her zaman idare edilirse, oraya sokulan ateşi isyanı tedit etmek demek olur. Konyanın teşkilâtı mülkiyesi bir an evvel değiştirilmelidir. Konya üç müstakil liva halinde idare olunmak icap ediyor. Birincisi nefsi Konya. Müstakil liva halinde kaza teşkilâtını çoğaltmak. Biz nevahi teşkilâtına germiyet vermeliyiz. Nevahi teşkilâtı nazariyesine göre kaza çoğaltılmalıdır. En çok isyan zuhur eden yerler, âsilerin çoğalmasını temin eden yerler hükûmetten uzak olan yerlerdir. Akdemce buyuruldu ki Dahiliye Vekâleti tarafından isyan teskin olunmuş deniyor. Zannetmem. Çünkü Çiğil âsileri, Çiğil ile sekiz yüz kadar asker toplamış talim ile meşguldür. Çiğilin usatın orada mahvetmeden bu isyanı teskin kabil değildir. Bugün askeriniz Ilgından çekilsin. Ertesi gün Ilgının sukutunu işiteceksiniz. Bu asker burada daima durmaz. Yarın onlar

gidince gelip yine biz hâkim oluruz. Yarın geleceğiz, sizi yine mahvedeceğiz diyorlar. Bunlar iğfal edilmiş maatteessüf - kendim sarıklı olduğum için maatteessüf diyorum - sarıklılar köy köy gezmişler, ahalîyi zehirlemişler ve ecnebi parasıyla çalışmışlar. Bu idamlar ile başa çıkmaz. Böyle yegâne âmiller Vana, Erzuruma nefyedilmelidir. *(Oraları da zehirlerler sesleri)* Benim nazariyem böyledir. Sonra münakaşası-nı yapınız.

Teşkilâtı mülkiye : Konya bir müstakil liva halinde Karaman livası o da bir müstakil liva halinde, Hadım nahiyesi bir kaza haline ifrağ edilmelidir. Bu liva Ereğli, Sultaniye, Hadım, Ermenek kazalarından ibaret olmalı ve kazalarda muktedir, mütediyyin idare memuru olmalı, bu hususta masraf tenkis edilmemelidir. Sonra; Akşehir kazası bir liva olmalı. Akşehirin bir nahiyesi var. Burası eskiden Karadağ Hükûmetinin bulunduğu yerden gayet büyük. Akşehirde zuhuru muhtemel isyanı nasihat vesaire ile bastırmak için ufak bir kuvvetle cepheden ayrılmıştım. Alayım ihtiyata alındı. O halde benim de istirahat etmem icap ediyordu. O vakit anladım ki teşkilâtsizlikten Cihanbeylide birtakım eşhas isyan fikri perverde etmiş, iğfal edilmişler. Hükûmet jandarma göndermemiş, çünkü o koca bir kaza halinde idare edilmesi lâzım gelen bir müdüriyet dört jandarma ile idare olunamaz. Orası kaza halinde idare olunmalı. Akşehir liva olmalıdır. Sonra Ilgın kazası Akşehirde raptolunmalı bu suretle ikinci bir liva daha teşekkül etmeli ki Konya livası Karaman, Akşehir livası üç livaya ayrılır ise daha oranın muhitini bilenler dört livaya ayrılması mümkün ise bendeniz bu kadar görebilirim. Çünkü orada bulunmam zamanı pek azdır ve Ilgında isyanın menbaı olan Çiğil usatı orada yerleşiyor. Kuvvetlerin ayrıldığı gün hem Konyayı, hem Ilgını, hem de Akşehirli istilâ edecektir. Bu tamamen bastırılmalı, bu Çiğil isyanı bastırılmalı, hâlâ köyleri yakıyorlarmış. Bazı arkadaşlarımız da bundan bahsettiler. Bendeniz bilâkis en ziyade ikram ettiğimiz, muti zannettiğimiz, mürüvvet ettiğimiz köylülerin ihanetine maruz kaldık. Onlar bizi pusuya düşürdü. Beş buçuk saat muharebe neticesinde o ateşler içinde arkadaşlarımızı ve kendimi kurtardım. Eğer metanet gösterilmeseydi umumuzun mahvı muhakkak idi. Fakat usatta bir hal daha var. Biz acıyoruz. Ebnayı cinsinin ırzına sülûk etmiş bir adamı idam ederken bendeniz de ikrah ediyorum, kaçınıyorum. Bizim efradımızdan bir fert o asi değil denilen bir köye vardığı vakit üç dört asker yolu sapıtıyor. İşte bunlar tamamen asidir. Fakat kendileri ayak altında ve yerlerinde biri olmadı-

ğından fiilen isyan ettiler. Askerlerimizin kulağını keşiyor, öldürüyor, soyuyor, gölün içine atıyor. Bu fecayii gözümle görmesem ben inanmazdım. Ben beş buçuk saat muharebede telefât vermedim. Ricat ederken hayli efradını hatta ateşe ... bilmiyorum. Yalnız bunların kâfi olmadığını eğer Konyayı isyanıyla cezalandırmak ... dört yerinden kama ile yaralıyorlardı.

Bunun için Konyaya yapılan şeyler şöyle de olsa böyle de olsa çok değildir ve yapılan şeyler bihakkın yapılıyor. *(Çok oluyor sesleri)* Bendeniz öyle zannediyorum ki kendinden islâhat yapılıyor. Alay Kumandanı Osman Bey bunların kâfi olmadığını, eğer Konyayı isyanıyla tecziye lâzım gelirse taş üstünde taş bırakmamak bir fert bırakmamak lâzım gelir, diyor. Bu da tabii bizim prensibimize yakışmaz. Bir an evvel teşkilâtı yapıp isyanı teskinde meharete peyda etmiş, bu hususlarda pek büyük mahareti olan bir zat orada bir ay ipka olunur ve âsiler birbirine tutuşturulursa teskin mümkün olur. Asmakla baş olmaz, asmak taraftarı değilim. Âsinin müteallikatından beş on kimseyi tebit etmeli, ona fenalığını göstermeli; bu suretle islâh olunur. Yoksa asmakla baş olmaz. Bir köye isyan sirayet etmiş, o köyde biddefaat köylüler tamamıyla iştirak etmiş, on beş gün geçmiş o köyden hiçbirisi gelip Hükûmeti haberdar etmemiş. Böyle adamların evi yanmaktan ne mahzur çıkar. Evini bu millet yine yaptırabilir. Elverir ki isyan bütün bütün patlamasın. Bunu herhalde islâh ve teskine memur olan adam muktedir olmalı. Aksi halde Konya isyanı Anadolunun izmihlâlini mucipolur. Konya vaziyetinin son derece korkunç olduğunu buradan arz ediyorum. Mazarratını tahdit etmek ve teşkilâtı mülkiyeyi çoğaltmak ve halkı nüfuz ve tahakküm altında bırakmak lâzımdır. Konya için hususî bir idare daha iyidir. Bendeniz buna taraftarım. Şu takririmi de acele yazdım lütfen kabulünü istirham ederim.

Dr. ADNAN B. (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Şurasını unutmamalıdır ki Konya gibi koca bir vilâyette bir çok fedakâr adamlar olduğu gibi olmayanlar da bulunabilir. Üç gün evvel telgraflar geliyordu alkışlıyorduk. Üç gün sonra bir sabah uyandık ki Konya isyan etmiştir. Binnetice calibi dikkat bir safha arzetti. Vukuatın fezlekesini vilâyetten istemiştik. Fakat vilâyet fevkalâde meşğul olduğundan bir kaç gün müsaade istemiş idi. Bir şey söyleyebilmek için bugün elimizde bir senet yoktur. Bu isyan zuhur edince hiyanetin de tahakkuk eylediği muhakkaktır. *(Aranıldı mı sesleri)* Bittabi aranılıyor. Geçenlerde arzettiğim gibi hakikat kısmen tezahür etmiştir ve bu evvelden

hazırlanmıştır. Yalnız ne kadar evvel hazırlanmış bu malûm değil, rapor henüz yoldadır. Fakat demin Şükrü Efendi arkadaşımızın izahatıyla de anladınız, bizim de şimdiye kadar aldığımız malûmattan ve bütün telgraflardan böyle bir züpdei tahkikat elde ettik. ... Konyaya davet edilmiş, bunlar muhakkaktır. Bunda hiç şüphe yoktur. Resmî tahkikat bitmelidir ki o vakit arzı malûmat edeyim. Herhalde hazırlanmış tasmiim edilmiş, muhabere edilmiş her tarafa haber gönderilmiş. Delibaşıya da haber gönderilmiş. Bir şey buyuruyorlardı. Eğer bu usattan avdet etmeyenler olursa aileleri tağrip edilecektir. Bir ilândan resmen Dahiliye Vekâletinin malûmatı bulunur. (Ben böyle bir ilandan haberdar değilim.) (1) Gazeteler ilân etmiş olabilir. Yalnız ailelerin tağribi meselesini gayri kanunî bir şey telâkki edilmesini rica ederim. Çünkü harp zamanları bir Hiyaneti Harbiye Kanunu mevkii meriyete geçiyor. Hiyaneti Harbiye Kanunu kumandanlara böyle lüzum gördükçe ângrup bir köy halkına tehcir hakkını vermiştir. Eğer böyle bir şey yapılmış ise bu surette yapılmış olacaktır.

Sonra Şükrü Efendi Hazretleri buyurdular ki teşkilâtı mülkiyesi değiştirilirse buna bir çare bulunur. Onuda arzedeyim : Dediler ki isyan falan yerde bastırılmış falan şehirde teskin edilmiştir.

Bendeniz de bu kürsüden zannetmem ki isyan bitmiştir demedim ve bütün esasat değiştirilmiştir. Konyada bir daha isyan olmayacaktır demedim. Bittabi hükûmetin vazifesi bir daha isyan olmamak üzere lâzım gelen teşebbüste bulunmaktır. Buna emin olmalarını rica ederim. Buyurdular ki oraya muktedir bir adam göndermeli ve ona salâhiyeti tamme verilmelidir. Zannederim ki heyeti muhtereme Dahiliye Vekili Refet Beyin oraya salâhiyeti vasıa ile gitmiş olduğuna vakıfsınız. Sonra teşkilâtı mülkiye meselesini buyurdular, ki pek doğrudur. Bu henüz hükûmetçe mevkii tatbiki konulmamış bir şeydir. Takriri eğer hükûmete havale ederseniz bu teşkilâtı nazarı dikkate aldığımız zaman bunu da nazarı dikkate alırsınız. Küçük küçük idareler altında kuvvetli idareler teşkilini istediler.

Sonra Çiğilden bahsettiler. Çiğil esastır. Orada henüz bir şey yapılmamıştır buyurdular. Yalnız, efendi hazretleri henüz avdet etmişler bilmiyorlar. Refet Beyefendi ile Osman Beyefendinin ikisinin de Çiğile girdikleri, orada yerleştiklerini duyuyorum demek de o mesele de bitmiş olacaktır.

İSMAİL ŞÜKRÜ EF. (Karahisarî Sahip) — Müsaade buyurur iseniz bir nokta arzedeceğim. Yalnız

bir mesele hatırıma geldi. (Söylesin sadaları) Vehbi Beyefendi buyurmuşlardı ki bir gün evvel alkışladığımız Konya ahalişi ertesi gün dehşetli isyan çıkartıyor. Bunun manasını anlayamıyorum. Bunlar kendiliklerinden üç yüzden, üç yüz on beşe kadar askerlik ilân ettiler. Hükûmete karşı fedakâr gösterdiler. Rüesasının bunda dahli var, çünkü cühelâyi ahaliyi köylüleri isyana sevkedemediler. Bu suretle bir taraftan askerliği onlar kendiliğinden fedakârlık göstermek diğer taraftan da gizli gizli iş görmek üzere Vehbi Beyefendinin buyurduğu şey calibi nazarı dikkattir. Bu suretle isyan hazırlanmış oluyor. Sonra o köylü o saf köylü ne o tarafa ne bu tarafa muhalefet vaziyetinde değil iken hem bu suretle muhalefet peyda ediliyor hem şehirler yağması suretiyle bir takım caniler toplanıyor. Hem rüesasına para veriliyor, hem de şehirlerin yağmasına teşvik ediliyor. Silâha sardıramadıklarını git diyor. Akşehir de yağmaya teşvik ediyor. Allah rızası için o hainlerden dört tanesi yanımıza gelmiyor. Halbuki Akşehirde bütün köylerindeki yağmacılar diğerlerinde tesiratta bulunuyorlar, bunun için bu mesele de nazarı dikkatten dur tutulmamalı. O meselede hükûmet aldanmıştır. Bunun başlıca rüesası Konyanın içinde Haydar Beye hüsnüniyetine rağmen aldanmışlardır.

M. ŞÜKRÜ B. (Karahisarî Sahip) — Efendim, bendenizin arzetmek istediğim meselenin kısmı azamını Şükrü Efendi arkadaşımız söylediler. Bendeniz bunun için söz almıştım. Sözlerimde hiçbir tenkit yahut diğerini muaheze gibi şeyler olduğuna kanaat hâsıl edilmesin. Burada sırf samimi olarak memleketin bir derdini celsei hafiye olması itibariyle hasbihal etmek ve konuşmak istiyorum. Efendiler, biz biliyoruz ki, Konya öteden beri bir hiyanet şebekesi kurmuştur.

Konya o Artin Cemalin iğfaliyle bilûmum ahalişi bu hiyanet fikrini - itilâf devletleriyle anlaşmak suretiyle - beslemişlerdir. Bendeniz umum ahali itibariyle demiyorum. Ekseriyeti itibariyle diyorum. Çünkü Konyanın ekseriyeti böyledir. Bu bidayetten beri böyle olmuştur. Binaenaleyh ekseriyetle yapılan bu hal daima Konya hakkında nazarı dikkati celbediyor idi. Biliyorsunuz ki efendiler Konya bir hareket gösterdiği zaman bazıları tevkif edildi ve Divanı Harp tahkikatını yapıyordu. Meclisi Âlinizin göndermiş olduğu bir heyetle Paşa Hazretlerine

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

Konyanın mutantan bir müzaheret ve istikbal alayı teşkil ederek göndermeleri ile gûya müdafaai milliyeye ve istiklâli vatanı müdafa için kendileri de buna taraftar olduklarını gösterdiler ve hakikaten bizi aldatmak istediler ve aldattılar. Bendeniz o vakit de bu kürsüden söylemiştim. Af doğru değildir, tetkik edilmelidir, demiştim. Hatırlarsınız, eğer af yapılmamış olsa idi bu hal olmazdı. Affın memleketin tarihinde yapmış olduğu elim tahribat o zamanda düşünülmüş olsa idi bugünkü felâkete belki maruz kalmayacaktık. Arkadaşımızın söylediği gibi, pek ziyade çalışkan olan Haydar Bey maatteessüf iğfal edilmiştir. Kendisi aldandığı gibi bizi de aldatmıştır. O aldanmamış olsa idi isyan alevriz olmadan bastırılabilirdi. Bir arkadaşımız da Konya vazifei tarihiyesini yapıyor demişti. Bidayette arzettiğim gibi, hasbihal ediyoruz ve temenni ederiz ki tekerrür etmesin. Yalnız bununla beraber vekil bey çok güzel bir surette bir sürat göstermiş müthiş bir suretle Konya hadisesini bastırmaya muvaffak olmuşlardır ve bu süratten dolayı arkadaşlarıma teşekkürü kendime bir vecibe addederim. Eğer Haydar Bey bu hususta burnunun dibinde yanan bu isyan fenerini görmüş olsa idi bu hâdise daha evvel bastırılabilirdi. Bu hâdisede, evvelki hâdisede alâkadar olan ve hapisaneden çıkan adamlar gûya propaganda, irşat için gönderilmişlerdir. Bendeniz haber aldım. O propaganda için giden köylere yollarında memleketin arzu ettiği emniyetli adam var hani, onu da ihmal etmemişler. Cihattan bahsediyorlar. Memleketin inüdafaasından bahsediyorlar. Bizi buraya cebren gönderdiler, sakın inanmayınız diye fiskos ediyorlar. Biz de ise ahali böyle fiskoslara daha fazla ehemmiyet verir. Bu fiskoslarla Abidin'in yapmış olduğu o propaganda teşkilâtıyla halkı zehirlemişlerdir. Eğer biz bunları vaktiyle haber alabilseydik, elbette bu dolapların dönmesine mani olabilirdik. Binaenaleyh Hükûmet ne kadar sür'at göstermiş ise, bu isyanı bastırmakta ne kadar sür'at göstermiş ise; bu işi tenkilde de, bidayeten o kadar aldanmıştır.

VEHBI EFENDİ HAZRETLERİ (Konya) — Efendim, Konyalı olduğum için şu kürsüye kemali hicapla geldim. Arkadaşlardan biri Konya hâdisesi bitmemiştir dedi. Pek doğru söyledi. Çünkü bundan iki buçuk ay evvel aynı vak'a vaki oluyordu. Gece saat üçte dainizi götürdüler. Ben vali ve kumandana biraz itap ettim. Bozkır hâdisesinde failer tecziye olunsa idi bu vak'a olmazdı. Hükûmet müsamaha etti. Onlar bununla Hükûmet zafına hükmettiler. İkinci bir hâdise tedarikine başladılar dedim. Biz şeyhin biraderini gece saat üçte alıp götürmemiş olsaydık aynı

vak'a işte o zaman oluyordu. Fakat şeyhin biraderini götürmekle vak'anın önü alındı. Şeyhin biraderi Rifat asıldı. Sen götürdün de Hükûmet onu getiremez mi idi. Ben teminat verdim. Dokuz odalı bir evden çıkardım. Onu himaye edecek idim ve iş sabaha kalacaktı. Valinin tezkeresiyle gelmeyen adamları o şeyhin biraderinin tezkeresiyle gece saat beşte getirttik. Müzakere olunduğu yeri kendilerinin orada bulundugunu ikrar etmediler. Fakat tevîlen tabii yakalandı ve hükûmet de teşebbüste bulundu. Vak'anın önü alındı. Biz o zaman gerek Vali Suphi Beye, gerek Kumandan Fahreddin Beye; efendiler, merhamet kapısını kapadınız. Siyasette merhamet olmaz, bu mesele gayet mühimdir. Bu ateş bu memlekette eskiden beri yamıştır. Bu ateşin kökü söndürülmedikçe meseleyi bitmiş addetmeyin dedim. Merhamet zamanında şiddet, şiddet zamanında merhamet millet hakkında aynı felâkettir. Fakat ne Valiye ne Fahreddin Beye duyurabildik. Bununla beraber beyefendiler bakınız o vak'a nasıl olmuştur. Bu kürsüden affolunanlar üçüncü, dördüncü mertebede bulunanlardır. Asıl vak'anın faileri mürettepleri koyuverildi. Hariçte gezdi. Biz de dedik ki efendiler bu olmaz, bunun hakikî faillerini meydana çıkarın. Kül altında ateşi gömmekle bu ateş sönmez. Efendiler bakın tahkikat nasıl oldu. Hapso-lan 29 kişidir. Bu 29 kişi bir dama tıkıldı. 24 saat beraber kaldılar, beraber yediler, içtiler. Beraber istintak dairesine gittiler. Böyle mühim meselede tertibatta müşterek olan adamlar birbirine gösterilir mi efendiler? Şimdi efendim bir şey söylüyorlar. Konya ahalişi hükûmeti ve burayı iğfal etmiştir. Hayır efendiler Konya deyince biraz insaflı düşünmeli. Bu, orada bir ocaktır. Bu işi yapan yirmiyi tecavüz etmez. Yirmi kişi için bir memleketi itham etmek zannedirim ki doğru değildir. Bu hoca Zeynelabidin hocadır. Bunların kökü İstanbul'dadır. O münafıklar eğer bundan iki üç ay evvel o memleketten uzaklaşa idi bu vak'a olmazdı efendiler.

Af meselesine gelince : Af pek muvafık idi ve muvafık oldu. Memleket hakkında da icabı maslahat idi. Efendiler düşünün o zaman biz bunları affetmese idik, bugün kendileri çıkmayacak mı idi? Size soruyorum, rica ederim efendiler, makine başında oturan makinist hâlâ makine başında idi. Arkadaşlardan dinleyenler vardır. O vak'adan sonra buraya geldiğimizde Konya hadisesi bitmiş değildi. Hoca Abdülgafur Efendiye defaat ile söylemişimdir, zatı âlinize de bir çok arkadaşlara da, Konya vak'ası bitmemiştir; çünkü hakikat meydana çıkmamıştır demiş idim. Bu böyle idi. Bes sekiz münafıkın birtakım sade dil aha-

liyi işfal etmesiyle bütün Konya isyan etmiştir demek bu muvafıkı insaf değildir efendiler.

Geçenki gelen telgraflara gelince; o telgraflar hem ciddi idi. Hem memleketin sinasinden kopuyor idi. Hem doğru idi. Cepheye de gidildi. Bunlar hep ihlâs üzere idi. Fakat efendiler münafıklar o memlekettten tebit olunmadığı için o işler yapıp durur iken bu ziyarı yapanlar yine tertibatta devam ediyordu. Efendiler evvelki vak'adan evvel sokaklara yaftalar yapıştırmışlar, yaftanın sahipleri bu Rifat Efendinin mahdumları imiş. Onları bildikleri halde yafta kendilerine döşek oldu. O zaman tutulup kafası ezilse idi, ondan dolayı mücazat olaydı iş bir ibret olurdu. Bununla beraber efendiler bir şey daha rica edeceğim, bütün ahaliyi kabahatli addetmeyelim. Evet bu itilâfçıların Abidin vasıtasıyla Konyada tarafları vardır. Fakat bu mahduttur. Efendiler diğer ahali bunlara muvafık değildir. Diğer ahali bunlara taban tabana zıttır.

Sarıklılara gelince : Şükrü Efendi bazı sarıklılar da iştirak etmiş, dedi. Efendim sorarım size, Zeynel-abidin Efendi sarıklı mı, fesli mi? Onun avenesi ne olur? O da sarıklı olur. Ben de o sarıklıları bu kürsüde söylemek istemem. Onların ne olduğunu bilirim. Sarıklı namına teessüf ederim. Ve sahte sarıklılar ulâmadan madut değildir. İşte o hain habisin yetiştirmiş olduğu kendi gibi müfsit bir kaç kimseden ibarettir. Bunu sarıklılara mal edip de hocaları itham etmek de muvafıkı insaf değildir. Efendiler, bununla beraber cümlelizin kabulünü rica ederek bir şey arzedeceğim. Bütün ahaliyi kabahatli bulmamak lâzımdır. Bizim bir hasmımız var ki kendimizdir. Biz iyi adam olmalıyız ki hasım ahaliyi kandırmaya sebep bulamassın. Biz ahalinin, hasmın eline kılıç veriyoruz, ne ile jandarma teşkilâtı yoluyla bir ıslah edip de halkı kendimizden memnun edemiyoruz. Efendiler köylerde jandarmalar envai mezalim icra ediyorlar. Asker firar ediyor, jandarma ailesini alıp götürüyor. Oh ne âlâ; kiminin eli kınalı, kimler şöyle ikiye gün bizim keyfimizi getirirse onlar gelsin. Beş yüz evli bir köyün içinde bir jandarma söylüyor bunu efendiler. Pek iyi bunu gören ahaliyi düşman işgal etmez mi? Bize hasım olanların hesabına büyük bir vesile, büyük bir yol değil midir? Öz düşman düşmandır. Bu itilâfçılar ciddi ve hakiki olarak sekiz on münafık şu Konyayı işgal etmiştir. Bunlar beş, sekiz münafıktan ibarettir. Mahdut adamlardır. Biz memleketimizi biliriz. Diğer malen, beden her vehile çalışmak ister ve hükûmete sadıktır. Bu beş sekiz münafığın te-

reddiyane kabule vesile olacak şeyleri de aramalıyız efendiler. Bir cahil gelip kandırmak istediği sırada söyleyecek söz bulabiliyor. Bak bir jandarma geliyor. Irz ve namusunuzu payımal ediyor. Bundan hayır mı gelir deyince; düşünüyor, onun arkasına düşüyor. Biraz da idareyi ıslah çaresine bakalım.

HAMDİ NAMİK B. (Izmit) — Fakat jandarma her yerde böyle efendi hazretleri.

VEHBİ B. (Devamla) — Şurada Yemiş diye bir kaza mı, nahiye mi var; orada bir vak'a işittim. Jandarmalar tarafından vaki olmuş bir meseledir. Burada söylemekten teeddüp ederim.

VEHBİ B. (Karesi) — Burası celsei hafiye burada söylenmeyip nerede söylenecek?..

VEHBİ B. (Devamla) — Arzu ederseniz, ayrı ayrı sorarsanız her birerlerinize söyleyim. Yani roman yapılsa beş bin lira, on bin lira kıymetinde eder. Efendim hulâsatülhulâsa bazı rüfekamızdan bazı şeyler dinliyoruz. Doğrusu gücümüze gitmez dersek de gidiyor. Konya külâhı giydirdi. Konyalılar Karamanoğlu devresini yaptı. Hayır efendiler; pek yanlış yanlıyoruz, kökü İstanbuldadır efendiler. Konyadaki üç beş dal budak münafıktan ibarettir. Eğer bu zamanda bunda yarayı tamamiyle sağ edemeyecek olursak, emin olunuz ki, üç ay sonra bu vak'a karşısında, beş ay sonra yine bu vak'a karşısındayız. Fakat çibanın çürüğünü ayıklamalı, sağa bindirmeli efendiler. Sağa bindirmedikçe, fayda yoktur. Rica ederim bütün Konyalıları itham etmeyelim... (*Etağfurullah sadaları*) Efendiler; bu kötü, fena kişiler on kişiden ibarettir ve açtır. Bu yüzde beş çıkar. Bütün açları topladığımızda kaç bin olur? Konyanın altı yüz bin nüfusu var efendiler. Bütün âsileri topladığımızda beş on kişi olur. Halbuki Şükrü Efendi Hoca öyle bir şey söyledi ki, eğer Konyanın yapmış olduğu cinayeti nazarı dikkate alırsak taş taş üstünde bırakmamalı. Nasıl diyeceksin onları bul, yoksa taş taş üstüne bırakmayacağız? Nasıl olur ki, bir memlekette hâdiseye yüzde beş iştirâk etmiş diye diğerlerini de tecziye edelim? Bu doğru değildir.

VEHBİ B. (Karesi) — Bendeniz esbap ve avam ilini sormuştum. Heyeti Vekileden bu memleketimizde birinci vak'a değildir. Anzavurdan tutunuz da Adapazarının, bir iki defa Düzcenin, Bolunun, Çorumun sırasıyla gider. Hepsinde aynı fecayi aynı ah-lâksızlıklar görünüyor. Bu melunlar durmuyor mütemadiyen işliyor. En uyanık bir merkezde bile; cepheye en yakın bir yerde bile dinleyecek kulak bulunuyor. Şimdi evvelce âsiler Yozgatta ne yapmıştır di-

ye sorsalar; evvelce nasıl olmuşsa öyledir denir. Bu âsiler her yerde aynı sistemi takip ediyorlar, aynı hürsüzlüğü aynı namussuzluğu yapıyorlar, her yere girdiklerinde muhacir öldürmek, zabıt öldürmek, en şeni surette ırza, namusa tecavüz etmek, sonra cingânesinin gömleğine varıncaya kadar gasbu garat ediyorlar. Bu yaptıkları fecayii başka taraf halkı bilmiyorlar. Bunları rica ediyorum. Heyeti Vekileden bugün istizah edelim. Eğer halk Konyadan gelip söylemiş olmasalar oradan tanıdığımız bildiğimiz olmasa biz de öğrenemeyeceğiz. Bu melunlar teşhir edilsin. Yaptıkları fecayi risale tarzında yazılarak neşir ve tevzi edilsin. Herkes bilsin. Bidayeten bu saf ahaliyi nasıl iğfal ediyorlarsa anlaşılın. Burada en ziyade yapılacak propaganda budur ve halkı vikaye etmek için de çare budur. Benim de namusum çiğnenir diye o da düşünür.

HÜSREV B. (Trabzon) — Efendim bendeniz Konya isyanı hakkında değil umumiyetle isyanlarda görülen haleti ruhiye hakkında noktai nazarımı söylemek isterim. Çünkü bir tanesi başımdan geçtiği için biliyorum. Bir kere ifsat irşattan daha kuvvetlidir. Halk cahildir. İfsad, zemini cehalette iyi neşvünema bulur. İkincisi harbi umumî altı sene devam etti. Cahil köylü asker vermek istemez, sıkıntı istemez. Onun için ifsat devam eder. Çapul var dediniz mi gider, koca bir memleketi ayağa kaldırır. Sonra bazı vahşetler, ki insanın tüyleri ürperiyor, ne için bu? Dikkat bu yurursanız, bunu ancak Türk unsuru yapar. Bu vahşet değildir. Türkün ruhundaki samimiyettir. Çünkü Türk aldatılmıştır. Bu hareketi samimi ruhundan kopuyor, hepsini gördük. İlmi ahvali ruhundan bahsediyorum.

VEHBI B. (Karesi) — Türk de, Çerkes de yaptı. Hepsini yaptı biz hepsini gördük.

HÜSREV B. (Devamla) — Onun için Türkün ayranı kabardığı zaman böyle yapacaktır.

Sonra Vali Haydar Beyden bahsetmek isterim. Vali Haydar Bey idare memurlarımızın en yüze gelenlerindendir. Hatta bu Meclisi Âli kemali arzu ve emniyetle kendilerini oraya tayin etti. Vali Haydar Beyin bu meseleyi görüp görmemesi meselesi cidden şayanı dikkattir. Fakat bana öyle geliyor ki herhangi birimiz onun yerinde olsa idik öyle yapardık. Evet cepheye gidilecek şöyle olacak böyle olacak. Tehlikeyi elbette tefrik edemezdi. Çünkü bulunduğu muhit müslüman idi. Bugün yapılacak mesele kuvvetli bir hükûmet elde bulundurmaları ve nerede isyan çıkarsa kafasını ezmelidir ve ahaliye basit bir lisanla şu anlatılmalıdır, ki hiçbir yerde ifsadla yapılacak isyan-

ların tesiri olamayacaktır ve isyan daima âsilerin zararına neticelenecektir. Ahali-bir kere bunu öğrendikten sonra zannedersem isyan edemez ve artık tecrübelerini de almışlardır.

M. ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) — Bozkır hadisesinde fenalığı zuhur eden bir adamı, Vali Haydar Bey, asker toplamak üzere imzası altında vesika vererek göndermiştir. Bu suretle asker topluyor. Toplamış olduğu askerle Konyaya gidiyor. Hatta istikbal yapmak için Haydar Bey hazırlanıyor.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) — Arkadaşlar Vehbi Efendi Hocamız ne derece müteessir olmuşsa milletimin her ferdini fevkalâde sevdiğimden ben de müteessir oldum. Ben belki ondar daha ziyade müteessir oldum. Bir çok zamandanberi icabında söyletim, benim milletimin en itimat edilmeyeceği zannolunan birisini bana getiriniz. Onun kalbini yoklayın size göstereyim, o kalp o kadar saftır ki bir zemzem destisine benzer. Milletimin hali böyledir. Nasılsa o zemzem destisine bir katre necis karıştırılınca o saf zemzem mübarekliği kaybeder. Milletimin kalbi de işte böyledir.

HACI ŞÜKRÜ B. (Diyarbakir) — Bolu hadisesi de demek böyle idi.

TUNALI HİLMİ B. (Devamla) — Demek istiyorum ki ne oldu diye sual ediyorsunuz. Hoca Efendi Hazretlerinin hissiyatına iştirak ederek milletimizin kısmı azamını ithamdan daima müctenip bulunalım. Efendim geçen sene beş ay kadar Konyada ve civarında bulundum. O esnadaki vukuatın tamamıyla şahidi oldum ve ilk millet valisi zamanında orada idim. Hoca Efendi millet valisi olmuş idi. Bütün bu meselenin safahatını gözönüne getiriyorum. Bu son vakayı gözönüne getiriverince dehşetinden ürküyorum. Çünkü o tabiri kullanmak istemezdim. Haydi kullanayım. Artin Cemal denilen o melun o esnada orada vali bulunduğu, ahali ile gece gündüz bir arada bulunduğu halde, bir takım meclisler kurduğu halde yine Konya ahalisini teslim edemedi. O günden bugüne kadar Konya soldan sağa şeytaniden rahmaniye doğru gideceğine şimdi ne oluyor? Sağdan sola ve daima rahmaniden şeytaniye doğru gidiyor. Yalnız burada en ziyade beni müteessir eden cihet kalbimde gizli kalmış idi. Fakat Şükrü Bey biraderimiz o noktaya dokunduğu için kendimi buraya çıkmaktan menedemedim. Efendim Konya hadisesi buraya aksetti. Riyaset odasında toplanmış bulunuyoruz. Orada hasbihal ediyoruz. Refik Bey biraderimiz orada idi. Çelebi Efendi orada mı dedim, evet dedi. Şöyle bir

omzumu silktim. Bu kendime mahsus bir haldir veya bir tesadüftür de noktası kondurmuşum meseleyi. Fakat en ziyade garibime giden bir nokta bu kadar büyük bir hadisenin evveliyatı olmaz mı? Hadise vukua gelmezden on, on beş gün evvel şu oldu bu oldu, on gün evvel iki kişiyi tevkif ettim, falan yerde şu oldu, falan yerde bu oldu. İki üç günde bir telgraf-la bizi haberdar edecek iken birdenbire bizi bastılar, imdat diyor. Demek oluyor ki efendiler... Ben bunu söylemek istemezdim. Çünkü Haydar Beyle olan eski hukukumuz mağlup oluyorum zannediyordum. Efendim islahattan bahsolunuyor. Keskoca bir fırtına birdenbire kopuyor. Bu kadar hazırlığı nasıl oluyor da bir vali hissedemiyor? Meşhur olan o vali hissedemiyor?.. Bence evveleminde yapılacak iş Haydar Beyin oradan kaldırılmasıdır.

Dr. ADNAN BEYEFENDİ (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Efendim, müsaade buyursanız gerek Tunalı Hilmi Beyefendinin, gerek Şükrü Beyefendi bira-derimizin bir kaç gün daha sabır buyurmalarını rica edeceğim. Vali beyin bu bapta hareketini tenkit veya muhakeme edebilmek için tafsilatı resmiyeyi almamız lâzım gelir. Vali Haydar Bey bu işin dahilden tertip edildiğini itiraf ediyorlar. Ben buna vakıf idim. Fakat vak'a iki gün taahhur edeceği yerde tekaddüm etti. Gafil bulundum diyor. Sonra Şükrü Bey Heyeti Vekileye süratle hareket ettiklerinden dolayı teşekkür ettiler, kabul eder ve mukabeleten arzı teşekkür ederim. Yalnız bu isyanın itfasında, tenkilinde de burada şimdi tenkit etmek istediğimiz bu arkadaşın çok hizmeti sepketmiştir. Haydar Bey çok çalışmıştır. Onun için durup dururken bu arkadaş tenkit etmeyelim. Bilâhare malûmat aldık bütün tafsilatıyla Meclisi Âlinize arzederim.

Sonra Tunalı Hilmi Beyefendi bir şey söylediler. Nasıl oluyor da filân ve filânı Alaettin tepesine götürmüştür. Kendisine casusluk etmek için götürmemiştir. Bunu hepiniz bilirsiniz onun için bendeniz bugün ne Haydar Beyi müdafaa etmek, ne de müdahale etmek mevkiindeyim. Müsaade buyurun bir kaç gün sonraya talik edelim.

M. ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) — Bu mesele böyle kalsın. Zira müzakeresine girilecek olursa bir çok söyleyeceklerimiz vardır.

Sonra Hoca Vehbi Efendi bu vahşetler, zulümler propaganda edilmelidir diyor ve biz de bunu yapmaya çalışıyoruz ve bunu elimizden geldiği kadar yapıyoruz. Ahali bunun iğfal ve propaganda neticesi olduğunu anlamalıdır. Şimdi efendim bu hadisenin mü-

sebbipleri, faileri hakkında tahkikat yapılırken, ar-zettiğim gibi, arkadaşlarımızdan iki zat hakkında, de-min arzettiğim veçhile... (Takrir okunsun sadaları)

İSMAİL ŞÜKRÜ EF. (Karahisarı Sahip) — Bir kere bu takrire geçilmezden mukaddem bugünkü mesele bir hasbihalden ibaret olmakla beraber bir anlaşmamazlık gibi bir şey-olmasın fikrinde tamamen müş-terekim. Yalnız bazı fikrim kendisine muarız gibi göründü. Konyada zuhur eden hadisata bakılırsa taş taş üstünde bırakmamak lâzım gelir. Zahirine bakıyoruz. Hakikati Vehbi Efendi Hazretlerinin dediği gibidir. Aramızda mübayenet yoktur. Yalnız şurasını tek-rara mecbur oldum ki hakikaten yalnız Konyada değil Boluda, Düzcede vesairede bu gibi isyanlar zuhur ediyor. Usatın elinde bir silâh var. Bu silâh öyle bir si-lâh ki. herhangi saf bir müslümana tevcih edildiği vakit aldanıyor. Bu da şeriat silâhi. Şeriat dedik mi safdil ahali bu perde arkasında oynanacak fecayii bil-miyor, aldanıyor. Yalnız Akşehir hadisesini arzede-yim. Akşehirde Yalvaç. Karaağaçtan gelen usat Ak-şehirde varacaklarını sefki dimâye meydan verilmeme-sini teklif ediyorlar ve bizi karşılayınız istikbal edi-niz, biz şeriat ilân edeceğiz diyorlar. Akşehirililer di-yor ki bunlar şeriatı çıkaracaklar, gûya şeriat batı-yormuş çıkaracaklarmış gibi. Ne zihniyet, ne iğfalkâ-rane hareket. Sonra Ilgında usatın yapmış olduğu fe-cayi, ki söylemeye dilim varmıyor, tüyleri ürpertir. Akşehirililer onu anlamaz. Orada bir tüccar efendi var. Akşehirli yirmi dört saat tahliye ettik. sonra kuvvet aldık. Ilgına geldik; girdikten sonra bir efendi gel-di. Efendim usat geldi mi şuraya buraya birtakım kızlar saklanmıştı. Çıkaralım mı, dedi.

Akşam üzeri saat onbir buçukta usatı tamamen çıkardım. Çarşıya gidecek cadde üzerinde hamamın altına birtakım kızlar doldurulmuş, adeta bunalmış-lar. Çünkü hava alamamışlar. Çıkanlar atın özengisi-ni öpüyor, inilti kopuyor. Oradan birtakım kızlar çıkı-yorlar. Ben ondan yirmi saat evvel Ilgında idim. Aha-li bize karşı soğuk duruyordu. Ilgında isyan vardı. Biri bir adamın idamını talep ediyordu. Ben de tek-dir ediyordum. Bu adamın idamını talep etmek doğ-ru değil idi. Allah aşkına bizim eve gidelim dedi. Elim-den tuttu, evine getirdi. Onun bin lira serveti mah-volmuş, yataklarını yorgan yüzlerini götürmüşler. Bunlardan sonra on bin liralık servetim gitti dedi. Bana muhadderatın olduğu yeri gösterdi. Hocadan kaçmayın dedi. Şunlara bak Allah aşkına dedi. Demek istiyordu ki ırzımıza da tasallut ettiler. (Yapan kim sesleri) Usat. Çigil asileri. Ondan sonra yedi tanesini,

kaçmak istemelerinden dolayı hana kapamışlar, kadın erkek ahalî toplanıyor. Yedi tanesini sopalarla döğüp, kan akıyor, kafasını yarmışlar. Kadın, erkek toplanıyor idi. Bir insanın asıldığı vakit her erkek ona bakmaya tahammül edemez. Onların asıldığını kadınlar geliyor da zevkle seyrediyorlardı. Memlekette bir adamı asarsın, kadınlar ona bakamaz zevk ile bakıyorlardı. Yani İlgında yapılan fecayii ben bu kadar tasvir edebilirim. Başka da söylemek istemem. Biz müskirat hususunda haddi şeriyi kabul ettik. Yalnız zina, sirkat hususlarında da berveçhi şeri sabit olan yerde haddi şeriyi kabul etsek, sabit olmadığı takdirde ceza kanunu ahkâmı bakidir dersek zannediyorum ki arkadaşlar asilerin elinde silâh bulunmamış olur. Biz şeriatımıza karşı bigâne bir millet değiliz. Bu hususu da ayrıca teklif ediyorum.

NAFİZ B. (Canik) — Efendim bütün bu konuşulan mesailin kökü memleketteki sui idaredir, Bendeniz geçen sefer buradan gittiğim zaman İlgında ailemiz bulunmak itibarıyla orada beş on gün kaldım. Buraya geldim. İcabında söyleyeceğim, arkadaşlarım şahidimdir. Bilhassa Meclisi Âlinin Reisi muhteremi şahidimdir. Orada halkın yüzde doksan beşi hükümet aleyhindedir. Konya muhitine gittim. Orada hissiyatı umumiyeyi bu noktada gördüm ve bunun esbap ve evamilini burada uzun uzadıya arz ederim. İlgında biraderim ve ailemiz orada olduğu için dün aldığım bir mektupta bizim evi de tarumar ettiklerini öğrendim. Bereket versin biraderlerimin ikisi de aileyi komşunun birine bırakmışlar, köye kaçmışlar. Oradan kuvvei tedibiyeye iltihak ederek şehire girmişlerdir. Yani kaçmamış olsalardı biraderimi de behemahal öldüreceklerdi. Çünkü İlgın müddeiumumisini öldürmüşler. Diğer bazı aileleri de öldürmüşler. İlgında ilk defa vukubulan bu isyanın sebebi yegânesi zikre şayan olmayan şahsiyeti üzerinde zerre kadar ehemmiyet bulunan kaymakamdır. Ajanslar neşredilmemiş, giden ajanslar idare memurunun şahsına keyfine geliyor diye alınmış sepete atılmış, kendisi aleyhinde söz söyleyen belediye reisi azledilmiştir. Bunu bendeniz alâkadar olan Haydar Beye söylediğim halde ehemmiyete almadı. Katiyen nazarı dikkate alınmadı ve meselenin iptidası İlgından başlamıştır. Bu işin içinde başlıca askerlik meselesi vardır. Üç yüzden üç yüz on beşe kadar hükûmeti mahalliye bilâ istisna asker celbine başlarken memlekette dehşetli bir muarız kütlesi husule geldi. Zaten gayri memnunlar da vardı. Bunlar da ilâve oldu. Bunun sebebi budur. İcabında tekrar ederim. (Şükrü Beyin takrirî okundu)

Dr. ADNAN BEYEFENDİ (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Efendim, buraya geldiğim zaman temin ederim ki böyle bir takrir olduğunu bilmiyordum. Kararı âlinizi almak için gelmişim. Takrir okundu ve işitildi. Demin arz ediyordum ki bu esbap ve avamîl neden neş'et ediyordu. Arkadaşlarımızdan Abdülhalim Efendi ile Kâzım Hüsni Efendinin bu meselede methaldar oldukları zahir olmuştur. Yani cürmü meşhut esnasında tezahür etmiştir. Meselâ Çelebi Efendi Alâettin tepesine Vali Beyle beraber çıkmış sonra buradan şehre gideyim demiş, ateş kestireyim demiş, gidince üç beş misli tezayüt etmiştir. Bu bir şüphe uyandırmış ve şehir teslim olup tekrar bizim kuvvetlerin eline düştüğü zaman tahakkuk etmiştir ki Çelebi Efendi, Ermeni ve Rum metropolitleri müctemian bulunuyorlar ve cemiyetler, meclisler akdetmişler. Deli Başının Konyaya girdiğini mülhakata tamim için telgraf çekmiştir ve indelmuhakeme sabit olmuş gerek Çelebi Efendinin ve gerekse Kâzım Beyin Erzuruma tebtlerine karar verilmiştir. Şimdi heyeti âliyenizden evvela bu iki zatın sıfatı mebusiyetinin iskat edilmesini rica edeceğim.

M. ŞÜKRÜ B. (Karahisarî Sahip) — Efendim, Vekil Beyefendinin verdiği izahattan tenevvür ettik. Verilen izahatı kâfi görmüyorum efendiler. Buyurdular ki Kâzım Hüsni Efendi ve Çelebi Efendi iştirak etmişler ve cürmü meşhut halinde yakalanmışlar. Evet, bendeniz de zaten Çelebi Efendi hakkında Çelebi Efendinin boş bir yerde iştirakini müstebat görmem ve görmediğimi takririmde de tasdik etmişim. İtalyanlarla anlaşmak ve onlarla antant yapmak gibi bir çok şeylere girişmiş, onlarla anlaşmış onların âmaline hizmet etmişti ve öteden beri de takip ettiği şey, bu idi. Çünkü itilâf hükûmeti ve hürriyet ve itilâfçılar kendisini mevkii iktidara getirmiştir. Memuriyetine iade etmiştir. Buna medyunu şükrandır ve bu vadide çalışmıştır. Çelebi Efendi bir mebus olmak sıfatıyla, Meclisi Âlinizde bir arkadaş sıfatıyla bulunduğu müddetçe o sıfatı nezedilmeden tevkifini doğru bulmam.

Evet Kanunu Esasinin 79 ncü maddesi diyor ki (okudu). Cürmü meşhut halinde bir cinayet veya cünhanın icrası esnasında tevkif edilebilir. Mademki bunu Vekil Bey buraya istinat etmek istediler. Yapılan muamelenin doğru olduğunu iddia ettiler. Bidayette tevkif ediliyor da niçin kefaletle tahliye edilip tebt kararı veriliyor? O cürmü meşhut halinde ve o cürmün icrası akabinde yakalandığı ve o suretle tevkif edildiği tahakkuk ettikten sonra onların bütün evrak ve delâliyle evrakı sübutiyesi Meclisi Âlinize arz-

dilip usulen tetkik edilerek ve ekseriyeti sülûsan ile karar verildikten sonra lâzım gelen muamele bu suretle yapıldı. Bu yapılmadan ve Meclisi Âlinizin böyle bir kararına iktiran etmeden çok rica ederim bu gibi haller olmamalıdır. Bu itibar ile bunun müsaade ve müsamaha ile geçirilmemesini Meclisi Âlinizden rica eylerim. Memleketi kurtaracak vaziyete hâkim olacak Meclisi Âlinizdir. Biz geldiğimiz gündenberi buna çalışıyoruz. Binaenaleyh bu tahakkuk etmişti ki memleketin ötesinde berisinde yapılan fena propagandalar ve iğfaller hep bu suretle vuku buluyor. Binaenaleyh evvelâ Meclise arzedilmeli ve Meclisin kararı alınmalı. Meclise arzedilmeden yapılan muamele doğru değildir. (Alkışlar)

TEVFİK EFENDİ (Çankırı) — Efendiler Hükümet vazifesini Şükrü Bey biraderimizin buyurduğu gibi Meclise tecavüz suretiyle yapmamıştır ve sabık arkadaşlarımızdan Çelebi Efendiyi ve Kâzım Hüsnü Efendiyi cürmü meşhut halinde yakalamıştır. (Daha arkadaşımızdır sesleri) Öyle bir cürüm ki hem siyasi, hem adî, hem de cinaî karma karışık. icrası hininde yakalamıştır.

O vakit herhangi bir şahıs olursa olsun tevkif edebilir. İcrayı muhakemesi için Meclisten karar almaya muhtaçtır. Hükümet vazifesini ifa etmiştir. Lâkin ikinci şıkta Çelebi Efendi ile diğer refikinin Konyada tutulması siyaseten doğru olamayacağından dolayı Erzuruma göndermiştir. İhtimal ki bir karardır. Lâkin o kararları doğru değildir. Şimdi evrakı buraya gelmeli ondan sonra sülûsanı ekseriyetle onların mücrimiyetleri kararı verilmeli, öte tarafı mahkemeye kalır.

HAMDİ B. (İzmit) — Efendim, bu kürsüden defaatla arzettim ki Heyeti Vekile, maalesef, Meclisin haiz olduğu kudreti icraiye istihfaf etmek istediği bu hareketiyle de tahakkuk ediyor. Evet Çelebi Efendi bir cinayet işleyebilir ve onun idamı da lâzım gelir. Heyeti Vekile, efendiler, şu ceza verilmiştir, sadece bunu nazarı ıttılınıza arz ediyorum dese idi içinizden zannetmem ki biri bir şey desin. Bendeniz son defa olarak teklif ediyorum. Ya kudreti icraiyeimizden bahsetmeyelim yahut kudretimizi hakkiyle gösterelim. Evet cürmü meşhut halinde yakalandıktan sonra Meclisi Âliden mezuniyet istihsalı lâzım idi. Bir adam tayin ediliyor ki memuriyeti iradeye iktiran etmek lâzım. Refik Şevket Beyin bir teklifi üzerine iradeye iktiran edecek idi.

Sonra ikide birde malûmu âliniz Konya muhitinde vasi mikyasta bir isyan vukubuluyor. Biz bunun

bugüne kadar esbap ve avamilini bilmiyoruz. Mahiyeti hakikiyesi hakkında kat'i bir fikrimiz yoktur. Binaenaleyh kat'i bir malûmat alamadık. Bilhassa Şükrü Beyefendi biraderimizden rica ederim çünkü yine kendi sözlerinin, şüphesiz hulûsu niyetle söylemiş oldukları sözlerinin pek fena tesiri olmuştur. Kumandan ve zabitan aleyhinde söylemiş olduğu söz fena bir tesir yapmıştır.

Biz cephede vatani müdafaa ile meşgul olduğumuz halde Meclisin kürsüsünde aleyhimizde bir çok beyanatta tûlunulmuştur. Biz müteesiriz demişlerdir. Binaenaleyh bu hususta müteenni olmanızı rica ederim.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Efendim; vakada Konyada bulunduğumuz için bittabi Çelebi Efendi hakkında bir şey diyemem. Fakat Kâzım Hüsnü Beyin herhalde belki bir garaza, iftiraya hedef olmak ihtimali vardır. Şu ihtimallerin defi için evrakın bu-
raya gelip tetkik olunmasını rica ederim.

ABİDİN B. (Lazistan) — Arkadaşlar mademki cürmü meşhutta yakalanmış; bendeniz doğrusunu söyleyeyim, her kim olursa olsun öyle istisnaiyetler katiyen olamaz. Cürmü meşhut nedir? Vatani ihtilâl sevk ediyor. Demin söylediğim gibi bütün arkadaşlarıyla hem fikir olduktan sonra gidip Erzurumun bir köşesinde, Bayburtun bir köşesinde ihtilâl çıkarırsa ben bekleyeyim de Meclisten emir gelsin de sonra tevkif edeyim. Yağma yok. Ânında tevkif ederim. Kanunen anında teklif ederim. Arkadaşlar fevkal-kanun iş yapmazsak olmaz. Bu Meclis Meclisi ihtilâldir. Heyeti icraiye gelirsiniz söylersiniz, eğer bunu yapmazsak emin olunuz ki bu memleket idare edilmez. Cürmü meşhut halinde ben her bir rezaleti yapayım, memleketi ihtilâl vereyim, koskoca bir vatani satayım, ondan sonra bekleyeyim, buradan bir ay emir gelecek, tevkif edeceğim. Bırakın ki Konya pek yakındır. Fakat Erzurum var, Bayburt var, çok uzak yerler var, rica ederim. Pek haklı olmuştur.

İkinci bir kaziye vardır ki Şükrü Beyefendinin dediği gibi niçin tahliye ediliyor? Fakat bunu da oradaki heyet karar verdi ise, doğrudan doğruya memleketin selâmeti düşünülmüş ise tabii herhalde Meclisi Âliye gelecek ve biz bunu göreceğiz. Herhalde Heyeti Vekile bunu bize anlatacaktır. Ben meselâ mezenen kalkıp memleketime gideyim, memleketimde ihtilâl çıkarayım, sonra da ferih ve fahur serbest...

MAZHAR B. (Aydın) — Zatiâlinizi diktatörlüğe intihap için bendeniz bir takrir verdim. Biraz munsıf olalım, memlekete nasıl hizmet edilecek bir parça

düşünelim. Bütün ahaliyi cühelâyı toplayıp da burada bir çok kişilerin hanümanını söndürerek fenalığa sebebiyet verecek. Niçin? Bir Konya şeyhi yapmış olduğu tezvîrat ve Abidin Efendinin melâneti ile dolaplar dönsün de niçin oradakilerin canı yansın, herhalde tevkif edilir. Belki kaçar, belki daha büyük bir fenalık olur. Binaenaleyh ben hükûmetin teşebbüsünü pek haklı görüyorum.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgat) — Efendim Çelebi Efendi irtikâbı hiyanet etmiş. Mademki mebusur. Herhalde şu beyetin reyini almak lâzımdır. Bununla beraber gayri mevkuf olan bir adamın ise malûmu âliniz kefaletle tahliyesi de caiz değil, sonra eğer bu hiyaneti harbiye kanunu cari ise orada başkaca mahkemeye lüzum yoktur. İrtikâbı hiyanet edenler bidayet mahkemelerinde muhakeme edilir. İstiklâl mahkemesi varsa vazifesini ifa etsin, bununla beraber orada bir divanı harp teşekkül edilir, tecziye edilir. Badettecziye bize malûmat veriyor. Etraflı malûmat almadığımız için esbap ve delâillerin pek çoğundan haber alamıyoruz. Binaenaleyh oradaki divanı harbin ilgası ve bir an evvel hiyaneti vataniye ve istiklâl mahkemeleri kanununun tatbikini teklif ederim. Mademki Çelebinin hiyaneti sabit olmuştur. Unvanı üzerinde bir hanedana mensup bir adamın Erzuruma gönderilmesi doğru değildir, idamı lâzım gelir.

VEHBİ B. (Karesi) — Efendim; bendeniz zannediyorum ki şimdi vereceğiniz bir karar ile ya Meclis vardır dedirteceğiz yahut yoktur. Bendeniz hiçbir zaman müsavâtın aleyhinde olarak mebus mazharı müsavât olmasın demem. Fakat Meclis namı altında toplanacak ve hürriyeti kelâma sahip olması lâzım gelecek bir Meclisteki âzası Meclisi Mebusanın fevkinde de tuttuk ve âdetâ memlekette meclisi müessesanlık vazifesini gördürmek istedik. Bendeniz burada ne Çelebi Efendinin şahsını müdafaa ederim, ne de düşünürüm. Esas itibariyle bir mebusun ve bahusus meclisi müessesan şeklindeki Mecliste olan bir mebusun ne suretle harekâtı tahdit edilebilir? Ne suretle tecziye edilebilir? Bunun tespiti lâzım gelir. Bizim tetkikatımız neticesinde belki Çelebi Efendi teb'it değil idam edilmek lâzım gelir. Çelebi Efendi burada mebus bulunuyor ve hatta bizim reisimiz de bulunuyor. Tevkif edilmiş pekâlâ, fakat tevkif edildikten sonra evrakı buraca tétik edilecek ve ondan sonra mahkûm edilecektir. Yoksa rastgele böyle falan divanı harpte falan mebusu nasıl tevkif eder. Falan mahkeme müstantiki bir mebusu tevkif ederse Meclisin kapısına kiralık hane diye levha asınız.

TAHSİN B. (Aydın) — Efendim; bir mebusun kanunen haiz olduğu hukuku kimse inkâr edemez. Fakat Çelebi Efendinin mevkiini düşünelim, kendisinin sülâlesini düşünelim. Kendisi bir sülâleye mensuptur. ki onun mevkiinin kendine bahsettiği imtiyaz onun en büyük cezaya duçar olmasını icap eder. Kendisi bugün Osmanlı milleti ve bütün islâm nazarında en mühim makamda bulunuyor. Bu Meclisi muallânın Reisidir. Öyle bir adamın bir sözüyle on bin kişi ihtilâl eder. Mesuliyeti maddiye ve maneviyesi pek büyüktür. Binaenaleyh Çelebi Efendi bu Meclisin sıfatı mümtazesini haiz olduğu halde kendisi bu dinin bu milletin en büyük düşmanlarıyla teşriki mesai eder ve bir vilâyeti ateşe verir. Irz paymal olur. Hanümanlar söner ve bu suretle ırkımızı, milletimizi öldürmek için teşebbüs eden ve mebus olduğundan dolayı orada naçar ve muztar kalan bir adamı hükûmeti mahalliye cürmü meşhut halinde yakaladığı için muaheze ediyoruz. Vakia bir mebusun hukuku muhteremdir. Mahfuzdur. Fakat vatanın bugünkü halini düşünelim. Halk tabiide bulunuyoruz ve bir Meclisi Mebusanın mebusuna riayet edilmek lâzım gelen zamanda bulunuyoruz. Binaenaleyh Çelebi Efendi hakkında yapılan tevkif muamelesi hakkında hatta bir aralık telgrafların işlememesinden dolayı malûmat evrak ile gelmiştir. Meclisin haiz olduğu vazifeyi ifa edelim.

ABDÜLKADİR KEMALİ B. (Kastamonu) — Demindenberi burada Dahiliye Vekilinin sözü üzerine lüzumsuz bir asabiyet görüyorum. Aflarına mağruren söylemek mecburiyetinde bulunuyorum. İçimizde hiç şüphe yok ki Tahsin Bey biraderimizin söylediği gibi Konyada çoluk çocuk kesen insanlarla beraber bu insanları idare edenler tecziye edilmesin denilmiyor. Bu hususta hep arkadaşlar müttefiktirler. Yalnız bir noktada ayrılıyoruz. Dahiliye Vekili muhteremi buyurdular ki, evrakı tahkikiye henüz ikmal edilmemiş ikmal edildikten sonra o vakaya taallük eden eşhasın tecziyesi yapılacaktır. Fakat efendiler meşrutiyet demek kanun demektir. Kanun demek doğru yol demektir. Binaenaleyh meşrutiyet makinesinin âleti olan Kanunu Esasiye biz riayetkâr olmadıkça yer yer isyanlar zuhur edecektir ve hissiyatla memleketler idare edildikçe daima felâkete maruz kalırız. Kanunu Esasî bir cürmün vukuunu müteakip yani bir cürmü meşhut halinde... (Bu öyle değil sesleri) Müsaade buyurun hukuku esasiyeye ait pekâlâ malûmatı vardır. Ben kanundan bahsettim. Sözümü bitirmedim. Müsaade buyurun Meclise mebus gelen ze-

vat elli bin kişiye vekildir. Kanun bir mebusu tevkif etmek salâhiyetini vermiştir.

MAHMUT CELÂL B. (Saruhan) — O halde bütün mebuslar tahtı tevkife alınır, Meclis dağılır.

ABDÜLKADİR KEMALİ B. (Devamla) — Hayır, öyle değil Beyefendi, bendeniz malûmu ilâm ederek söylüyorum. Söz söylemeyecek isek, hakkı kelâmımız yok ise inelim. Bir mebus hakkı kelâmını tama-miyle istimal etmek salâhiyetindedir. Bir mebusu cünha ve cinayetle mahkûm etmek, bir cinayet isnadiyle hakkında tahkikat icra etmek kanuna mugayirdir. Burada Meclisin ekseriyeti sülûsanı sureti katiyede onların mücrim olduklarına kanaat etmelidir. Ne di-vanı harp, ne bidayet mahkemeleri bir mebus hak-kında keyfe mayeşa karar veremez. Eğer cürmü var-sa biz göreceğiz ve icap ederse idam edeceğiz. Hem Meclisin önünde. Mebusluğun icabatına muti olalım. Başkalarından da kanuna itaat vazifesi bekleyelim.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) — Efendim, kısa ke-seceğim, zaten lüzumu da var. Demin yanlışlık oldu, onu tashih edeceğim. Asıl bir şey sormak istiyorum Haydar Bey Çelebi Efendiye aşağı inmesi için na-sıl müsaade ediyor. İkincisi, arkadaşlar kanun gayet sarîh; evrakın Meclise gönderilmesinden hiç bahset-miyor. Sıfatı mebusiyyetin izale edilmesinden vesaire-den bahsetmiyor.

DOKTOR FUAT B. (Bolu) — Efendiler, mese-lenin bu kadar uzamasını bendeniz nabemahal görü-yorum. Bolu vakasında en büyük rolü oynayan Va-hap Efendi idi. Mebustu. Fakat buraya geldiğimiz zaman gördük ki onun mazbatası burada okunmuş ve mebusluğu kabul edilmiş ve aynı zamanda idam edildi. O vakit bu Meclisi Âlinizde nazarı dikkati celbetmemiştî. Onun idamı gayri muhik demek iste-

miyorum; bihakkın idam edilmiştir. Bolu vakası, Konya vakası yanında ehemmiyetsiz kalır. Orada ırza, namusa tecavüz edilmemiştir.

Bugün Konyada yapılan tedibat oraya nispetle pek ehvendir. Binaenaleyh Çelebi Efendiyi müdafaa etmek doğru değildir. Hatta biz onu nefi değil idam etmeliyiz. (*Gürültüler*), (*Müzakere kâfi sesleri*)

RAGİP B. (Kütahya) — Evet, filhakika müzake-re kâfi. Ancak kanun da pek sarîh, anlaşılmayacak mahiyette değildir. Hepimiz kanuna hürmetkâr olma-mız lâzımdır. Memlekette başkalarının kanuna hür-metkâr olduğunu görmeye hakkımız olsun. Kanun da sarahaten söylüyor ki cürmü meşhut halinde yakalan-dıktan sonra tevkif edilir. Binaenaleyh bunu uzun uzadıya münakaşa etmeyelim. Çünkü bu cürmü meş-hut halinde yakalanmış ve tevkif edilmiştir.

VEHÎ B. (Karesi) — Reis Bey bunun hakkında on iki senelik bir teamül vardır. (Takrirler okundu)

Dr. ADNAN B. (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Müsaade buyurulur mu efendim. Mesele gayet ba-sittir. Bu iki arkadaş bir cürmü meşhut halinde ya-ni bir cünha veya cinayet icra olunurken tutulmuşlar-dır. 79 ncu madde gayet sarîh Heyeti Mebusanın müddeti içtimaiyesinde âzadan hiçbiri ekseriyetle ka-rar verilmedikçe veyahut bir cünha veya cinayetten ilâh... Orada Divanı Harp tevkif etmiş ve ledelmuha-keme nefyine karar vermiş, mesele budur. Bu ka-rar sadır olur olmaz 48 nci maddenin ahkâmı geliyor. (48 nci maddeyi okudu) Binaenaleyh Kanunu Esasî mucibince âzalık sakıt olur.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Reis Bey söz isterim.

REİS — Vakit geçikti. Celseyi tatil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

24 Teşrinievvel 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	212	2. — Adana'nın Fransız kuvvetlerinden tah-	
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	212	liyesi.	221
1. — Konya Mebusları Musa Kâzım, Ab-		3. — Mebusluğa intihap olunanlardan he-	
dülhalim Çelebi Efendiler ve rüfekaı hakkında		nüz vazifeye mübaşeret etmeyenler hakkında	
Divanı Harp kararı.	212:220	karar ittihazı.	222:225

Cilt : 5

89 ncü in'ikat

SEKSEN DOKUZUNCU İN'İKAT

24 Teşrinievvel 1336 Pazar

Birinci Celse

REİS : İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Bey

KÂTİP :

REİS — Meclis küşat edildi.
Zabtı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Seksensekizinci İn'ikat

23 Teşrinievvel 1336 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Hasan Fehmi Beyefendinin riyasetlerinde saat 2,50 de içtima ederek; Konya isyanı hakkında Dahiliye Vekili Dr. Adnan Beyin izahatı, hadise ve Konya Mebusları Musa Kâzım ve Abdülhalim Çelebi Efendiler hakkındaki Divanı Harp kararı üzerinde cereyan eden

müzakeratı müteakip, vakit geçtiği için, celseye niha-yet verildi.

Reis
Hasan Fehmi

Kâtip
Kütahya
Haydar

REİS — Zabtı sabık hulâsası üzerinde söz iste-yen var mı? Zabtı sabık hulâsasını kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Konya Mebusları Musa Kâzım, Abdülhalim Çelebi Efendiler ve rüfekası hakkında Divanı Harp kararı.

REİS — Dünkü müzakerenin mabadını ve Çelebi Efendiye ait meselenin ikmalî hususunu, vaktin geç olmasına mebnî, Heyeti Celileniz müzakereyi kâfi görmüş idi. Elde bir kaç takrir vardı, okunmasına vakit kalmadı, müzakereyi tatil ettik. Dün söz alanların, sözleri bâkidir. Arzu buyurursanız yeniden müzakere açarız. (Hay, hay sesleri) Takriri okuyoruz. (Takrir okundu)

REİS — Müzakere açılmasını arzu edenler lütfen el kaldırsın... Müzakere açıldı efendim. (Söz isteriz sadaları)

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Meselenin ehemmiyeti derkârdır. Mesele Çelebi Efendi meselesi değildir. O noktai nazardan meseleyi hissiyatla ölçmek doğru değildir. Elimizde mevcut bulunan Kanunu Esaside cürmü meşhûr halinde tevkifi, hatta muhakemeyi emrediyor. Hükûmet İcra Vekilleri bu noktaya istinaden yapılan muamelânin doğruluğunu iddia ediyor, ki bu doğrudur ve bu böyledir. Bendeniz bu noktai nazardan meseleyi Çelebi Efendi

meselesi olarak düşünmüyorum. Haddi zatında ehemmiyetle ölçüyorum. Bilhassa memleketin mukadderatına vaziülyed olan bu Meclisin deruhde ettiği bu muazzam işi sellamehüsselâm tevkif edilmesi ve onların mucibi tevkifi olan meseleye Meclisi Âlinizin kanaatı munzam olmadan vaki olması gibi bir hal bu Meclisin infisahından başka önüne yazılacak bir şey kalır, «Bu hane kiralıktır.» Yalnız bendeniz her parlamentoda ve hatta bizim Meclisi Mebusanımızda bile pek çok münakaşatı bâdi olan ve bir çok tekalifi râucip bulunan ve hatta elyevm Meclisi Mebusanın Kanuni Esasi Encümeninden çıkmayan ve encümende bulunan tekliflerde vardır. O teklifleri okuyayım. (Teklif edilen maddei muaddeleyi okudu)

Ariz ve amik düşünülüş, takip edilmiş, bilumum hukuku esasiyeye girmiştir. Meclislerin masuniyetinin temini meselesi, hiyaneti vataniyede bulunan ve memleketi fenalığa sevkeden bir âzâ kurtulsun demek değildir. İçimizde bulunan ve o muazzam mesuliyeti üzerine alarak vazifeyi ifa etmekte olan ve aynı zamanda memleketi aynı ateşe vermek de isteyen bir adamın cezasını, esbabı müşeddide ile âzamî cezanın verilmesi ve onun ipini mebus arkadaş çekmelidir ve ben bu kanaattayım. Lâkin o cürmü irtikâp edip et-

mediği usulen sabit olup olmadığı munzam olması ve yapılan muamelenin kanuni olup olmamasını tetkik lâzımdır. Söylemiyorum, bu meselede isnat edilen ve elimizde bulunan Kanunu Esasiye istinat ediliyor ki böyledir. Fakat bu mesele haddi zatında müteamel olan oniki senelik meşrutiyetimizde Kanunu Esasimizin şimdiki okuduğum, bilirsiniz Lütfi Fikri ile Rıza Nur Beyin tevkifi meselesinde ve netice itibariyle bu teamülen şu muaddeli okuduğum şekilde cereyan edip durmuştur. Esas kaide bu olduğu halde elimizde bulunan Kanunu Esasi ile taarruz ediyor. Elimizdeki Kanunu Esasi tevkif ve muhakeme edilir, diyor. Yalnız bu meseleden ayrı olarak tetkik etmek Kanunu Esasi Encümenince, Adliye Encümenince tetkik edilerek bir esas, bir kaide vazetmek zarureti karşısında bulunuyoruz. Eğer bunu yapmayacak olursak yarın herhangi bir surette hoş gitmeyen ahval ve ihtirasat saikasıyla tevkif; hadi bakalım... Hukukunu bu kürsüden artık müdafaa etmek imkânı kalmaz ve imkân zail olunca memleketin sevkü idaresi de iyi yayılmış olamaz. Çünkü meşrutiyetin bugün fevkinde halkçılık ve komünistlik düşünülüyorken ve bütün hukuku milletin kâffesi verilirken bunun taban tabana zıddı olan ahkâmda ısrar etmek, zannederim, doğru olmaz. Bendenizin kanaati Çelebi meselesini ayırmak lâzımdır. Bu meseleyi bu şekilde ayırarak, bu meselenin Kanunu Esasi Encümeni ile Adliye Encümeni tarafından tetkik edilmesi ve bir karar verilmesi lâzımdır. Eğer bu yapılmayacak olursa vaziyetimiz dediğim gibidir.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakir) — Efendiler; bu Konya vukuatı yeni bir vukuat değildir. Müsaade ederseniz bunun tarihçesini yapayım, bendeniz.

Konya vukuatı kuvayı milliyenin bidayeti teşekkülünden sonra ufak, ufak başlamıştır. Ferit Paşa Hükûmeti sükut ettiği zaman Çelebi Efendi Hazretleri o zaman İtalya mümessili ile muhaberata devam etmiş ve bir Selçuki Hükûmeti teşkiline teşebbüs etmiştir. Biz bundan haberdar olduktan sonra İstanbul vukuatı yani İstanbul Meclisi Mebusanı tekrar Ferit Paşa tarafından iskat edildikten sonra, o zaman burada şu Meclisi Milliye içtimaa davet eden heyetin teşebbüsâtına ilk defa Konya muhalefet etmişti ve muhalifler meyanında Çelebi Efendi Hazretleri de mevcuttu. Buradan avdet ettikten sonra tekrar orada mebus intihap edildi. Biz de burada kendisinin mebusiyetini kabul ve Mevlâna Hazretlerinin hafidi oğullarından olduğundan dolayı bu makamı muallâya çıkarttık. O bu makamın ehli olmadığını harekâtı ile ispat etmiştir. Kanunu Esasinin 48 nci

maddesinde sarahatı tamme mevcuttur. (*Gürültüler*) Müsaade buyurunuz, beyefendi. Sonra Kanunu Esasinin diğer maddesinde, cürmü meşhut halinde yakalandıktan sonra tekrar Meclîşe gelmesi kabil değildir. Cürmü meşhut halinde yakalandığı halde yalnız burada azayı kırımın bir noktada hakkı var. Efendiler; biz burada memleketin mukadderatını kurtarmak için toplandık. Vali bunu neden tahliye etmiştir? Tamik edilecek esbap, nokta budur. Biz memleketin mukadderatını kurtarmak için toplandık. Biz memleketin istiklâlini kurtarmak neye mütevakıf ise ve bu uğurda icabederse hepimiz kafalarımızı ip altına, kılınç altına atacağız. Yoksa içimizde çürümüş olan uzvu koparmak veya tekrar ihya etmek derecei sâniye bir husustur. Burada yalnız düşüneceğimiz bir nokta varsa, memleketin istiklâlini kurtarmaktır. Onun için tekrar ihyasına çalışmak cıyanettir. (*Gürültüler*) Beyefendi beşerî hayatımızdan korkmamalıyız. Belki ben de asılacağım. Onları vekil olarak intihap ettik. Bir çok ahfadı evlâdımız, hiyanet işleyen eşhas birer, birer idam edildikleri halde hisabatını terkettik ve sual etmiyoruz. Çelebi Efendi için uzun uzadıya idarei kelâm etmeye lüzum yoktur. Kanun emrediyor. Hatta efendiler; daha bir şey ilâve edeyim ki; Konyalılar ikinci bir defa daha valiyi... Konya ahalisi namına burada Konya Mebuslarına bir telgraf vardı. Valinin mebusluğu ve valiliği cemettiğini beyan ederek burada kalsın diyorlar. Çelebi Efendi meselesi, Çelebi Efendiyi defedip çıkardı.

ŞEVKET BEY (Sinop) — Efendim, Heyeti Vekilenin teklifi Kanunu Esasinin 79 ncu ve 48 nci maddelerine tamamiyle muvafık ve mutabıktır. Yalnız bu bapta düşünülecek bir nokta vardır ki onun tadil ve tashihindedir. Zannediyorum, ki bu meselenin mevzuubahis olan meseleye katiyen şumulü yoktur. Yalnız bendeniz burada isnat olunan fiil bir cürüm olduğu takdirde bu cürüm hangi nevi ceraimdendir? Evveleminde bu ciheti tetkik etmek lâzım gelir. Bunu tetkik ve tahkik ettikten sonra, mercii muhakeme tayin olunmak iktiza eder. Muhakeme tamamiyle merciinden cereyan etmiş midir, değil midir? Isnat edilen cürmün mercii tetkiki, isnat olunan cürüm anlaşıldıktan sonra bu mercii muhakemenin doğruluğu, eğriliği tahakkuk eder. Binaenaleyh meydanda henüz evrakı hükmiyir yoktur. Bendeniz böyle anlıyorum. Evrakın celp ve tetkiki ile anlaşılacaktır. Evvel emir de muvafık ise evrakı hükmiyeyi buraya celbedelim ve icra kılınan muhakemenin mercii aidinde rüyet olunup olunmadığı tetkik edilsin. Ondan sonraki muamelât tamamiyle muvafıktır. Bendeniz elimdeki şu

teklifi Kanunu Esasiye tatbikan muvafık görüyorum ve Heyeti Vekile bize diyor ki, bunlar bu suretle mahkûm olmuşlardır. Binaenaleyh bunların mebuslukları zail olmak lâzım geliyor. Bizim müzakere edeceğimiz yalnız bu cihetten ibaret kalıyor.

TEVFİK EFENDİ (Kâğırı) — Müzakerenin şu suretle devamından anladığım bir mesele ne Çelebi Efendi meselesidir, ne mahkeme meselesidir. Mesele mebusların her birerlerinin şahsi meselesi ve meşrutiyet meselesidir. Efendiler, eğer şu kırk sekizinci, 79 ncu maddeyi bugünkü veçhile kabul edersek Kanunu Esaside de mebuslar beyanatında ne bir vadü vaide, ne bir ilkaata, ne teşvikata kapılmayarak beyanatını serbestçe söyler ve sözü keenlemeyekûn hükümünde kalır. Ben Heyeti Vekile hakkında da, jandarma, polis hakkında da her gördüğümü söyleyeceğim. Bu kanun, cürmü meşhut halinde bir mebus yakalanıp tevkif edilebileceğini hükme bağlamış. Ben bir jandarma hakkında söz söylesem, iki jandarma bana sokakta hakaret etse ve ben de tehevüren iki tokat vursam, yakalanıp tevkif olunurum. Muhakeme olurum. Mebusluktan o vakit bana ne vazife kalır? Kürsüde hiçbir vazife kalmaz. Meşrutiyet kökünden biter. Mebusluğun hiç ehemmiyeti kalmaz. Asıl korkulan Çelebi meselesi, vesaire değildir. Meşrutiyet ve mebusluk meselesidir. Bugün 48 nci maddede, bir mebus şu cerai mi siyasiyenin ikai halinde, bir cürmü meşhut halinde tutulursa o tevkif olunur. Muhakeme Meclisin sülûsan ekseriyetiyle icra olunur, diyor. Şimdi 79 ncu maddede ise, cürmü meşhut halinde tutulmayınca tevkif ve muhakeme edilemez, diyor. Eğer muhakeme sözünü tevkif edilir sözüne atfedecek olur isek 48 nci madde kalır. Bir maddenin imali ihmalinden evlâdır. 48 nci madde ihmal edilemez. O suretle pekâlâ tevkif ve muhakeme edilir, diyor. Hangi cürümden dolayı? Ceraimin cürmü âdisi var. Bu tavzih olunmamış, cürmü âdiden dolayı mı tevkif olunur? Yukarıda cürmü siyasiyeden dolayı Meclisin reyini almak lâzım iken cürmü âdiden dolayı ne için tevkif ve muhakeme olunuyor? Maddeler beyinde irtibat yoktur. Maddenin tadil ve tashihi Heyeti Celilenizin elindedir. Bugün Hükûmet şu maddeler mantıkınca vâzifesini ifa etmiştir. Çelebi Efendi hakkında maddenin tadili de Heyetin ekseriyetinin elindedir. Bir takrirle tadil edelim, maddeleri tetkik etsinler ve kabul edelim. Meşrutiyette Kanunu Esasinin ahkâmı mucibince bizim şahsımızda masun kalsın.

HÜSREV BEY (Trabzon) — Dün gece geç vak te kadar devam eden müzakeremizde meselenin lâ-

yıkı ile tefrik edilemediğinden mesele birbirine girift olmuştur. Bugüne kadar benim anladığım iki nokta var. Biri, mebusların masuniyeti, diğeri yapılan muamelelerde doğruluk veya eğrilik olmasıdır. Şimdi efendim, masuniyet için 47 nci maddede deniyor ki :

Madde 47. — Meclisi Umumi âzası rey ve mü talâa beyanında muhtar olarak bunlardan hiçbiri bir gûna vadü vaid ve talimat kaydı altında bulunamaz ve gerek verdiği reylerden ve gerek Meclisin müzakeratı esnasında beyan ettiği mütalâalardan dolayı bir veçhile itham olunamaz; meğer ki Meclisin Nizamnamei Dahiliyi hilafında hareket etmiş ola. Bu takdirde nizamnamei mezkûr hükmünce muamele görür. (1)

Burada herkesin aleyhinde söz söyleyebilirim. Fakat dışarıya çıktığımda kimsenin aleyhinde bulunmam. Maddenin nihayetine bakarsanız, Meclisi Mebusan Nizamnamesini dinleyin. Bir defa Tevfik Efendinin dediği gibi, bu Kanunu Esasi Encümeninde daha fazla tetkik edilir. Kanunu Esasinin bu maddelerini tadil ederiz. Bu masuniyet için bir kayıttır. Hükûmet yaptığı meseleye gelince 48 nci maddede :

Madde 48. — Meclisi Umumi âzasından birinin hiyanet ve Kanunu Esasiyi nakz ve ilgaya tasaddi ve irtikâp töhmetlerinden biri ile müttehem olduğuna mensup olduğu heyet âzayı mevcudesinin sülûsan ekseriyeti mutlakası ile karar verilir veyahut kanunî hapis ve nefyi mucip bir ceza ile mahkûm olur ise âzalık sıfatı zail olur ve bu efa lin muhakemesiyle mücazâtı ait olduğu mahkeme tarafından rüyet ve hükmolunur. (2)

Yani kendi kendine girer. Zaten Dahiliye Vekili zail oldu. Geliyorum dedi. Bazı arkadaşlar dediler ki: Konyada İstiklâl Mahkemesi vardır, niçin bunu rüyet etmiyor? Halbuki malûmu âliniz İstiklâl Mahkemesi daha gitmemiş idi. Divanı Harp cezasını verdi. Fakat bu cezayı hepimiz az gördük. Lâkin bundan fazla cezaya lüzum yoktur. Divanı Harp hükmettikten sonra yeni mahkeme, sen doğru mu yaptın diye mez. Yani bendenizce mesele gayet sakinane düşünülüyor, gayet doğrudur.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Efendim, Kanunu Esasinin 48 nci maddesi bazı fıkralara ayrılmıştır. Birinci kısmı hiyanetten ve Kanunu Esasiyi nakız ve ilgadan bahsediyor, ki Heyeti Vekile eğer Konyada hadis olan ve arkadaşlarımızın alâkalandığı meselede hiyaneti kastediyorsa hiyaneti

(1. 2) Maddeler tarafımdan kondu. M. Ünver

harbiye ve vataniyeyi şâmilidir ve câmidir. Sureti katiyede ithamın Meclisin ekseriyetinin ittihaz edeceği itham kararının sülûsânı ekseriyetle olması lâzım geliyor. Binaenaleyh, lâzım gelen ceza verimiştir, demek ise, maksadı kanunun sarahatına nazaran, âzalık sıfatı zail olmuştur. Bize müracaata hacet yok. Halbuki bendeniz bir anlaşılamazlık görüyorum. Heyeti Vekilede Meclisin memleketteki mevkiini ve Meclisin kavanini esasiye ile hukukunu, âzaların hukukunu ferden ferda bizim kadar takdir eder, hiç şüphe yoktur ve arkadaşlarımız mahkûm olmasın, bunu demiyoruz. Biz diyoruz ki, kanun ihlâl kılındığı memleketlerde gerek halkın alması, gerekse lütfen verilmesi şeklinde olsun ahaliye bazı hukuk bahşeder. Bunlar meyanında hürriyeti şahsiye, masuniyeti zâtiye, hürriyeti kelâm vardır. Bunlar, insanın insan olmak itibarıyla birtakım haklarıdır. Bu haklara tecavüze hiç kimsenin salâhiyeti yoktur. Yalnız diğerinin hürriyetini takyit ettiği takdirde o hürriyeti şahsiyeye ve hürriyetin icabına tecavüz edilmiş olur. Çelebi Efendi ve refikinın Konyada hâdis olan isyana iştirak edip etmediği haklarındaki tahkikat evrakının bize gelmesiyle anlaşılacaktır. Hiyanet mi telâkki edeceğiz? Kendilerini itham edeceğiz. Ondan sonra kendilerini mahkemeye göndereceğiz. Hangi mahkemeye tevdi edilecek, bu da bir meseledir. Divanı Âli midir, mahkemei bidayet midir? Bir meseledir. Mamafih bize az çok kanaat temin eder. Dün de söylediğim veçhile asmazsak biz payidar olamayız ve memleketi muhafaza edemeyiz. Bendenize öyle geliyor ki Konyada bir idarei örfiye mevcut değildir. Mevcut ise hiyanet kelimesiyle alâkadar olan bu meselede arkadaşlarımızın ithamı için kanun sarihtir. Hiyanet kelimesinin hiyaneti vataniyeyede, her şeye de taallûku vardır. Bu sarahata nazaran itham ettik diyebilmek için evrakını görmek mecburiyetindeyiz. Divanı Harbin bir iki kararını da bir karar olarak kabul etmekte tabii kendi hesabıma mazurum. Evrakının tetkiki şayanı arzu bir meseledir. Bir Encümenin elinden çıkmayacak kadar ince bir meseledir. Eğer böyle ise ve böyle telâkki etmek lâzım geliyorsa âzalık meselesinin izalesi için Meclisten rey istihsali lağv olur, kendiliğinden zail olur ve Meclisi Âliye arzına lüzum yoktur. Mademki Meclisi Âliye arz ediliyor, arkadaşlar hiyanet yapmış mıdır, yapmamış mıdır? Binaenaleyh evrakının buraya gelmesinden ve tetkik neticesinde Divanı Harbin kararını görmeden manaşı olmayan bir şekilde karar vermekten ise, şurada sehpasını görmek daha doğru olur. Bu kanaattayım, binaenaleyh evrakın gelmesi kanaatındayım.

VEHBI BEY (Karesi) — Efendim, bizi dünder beri yoldan çıkaran Çelebi Efendi, millet kendisine yüz binlerce lirayı şöylece verip de istirahatını temin ettiği ve en yüksek bir mevkie de maddeten getirdiği halde, mevkii maddisinin hilâfı olarak böyle bir şeye iştiraki hepimizde fena bir tesir bırakıyor. Binaenaleyh zati meslek ile şahsi meseleyi birbirine karıştırıyoruz ve içinden çıkamıyoruz. İkinci bir mesele de Çelebi Efendinin çeşniliği kendi hakkında sebebi teşdit, sebebi şiddet olabilir, o da ikinci meseledir. Fakat asıl mesele bir mebusun tevkifi meselesidir ve buna kanunumuzun müsait olup olmaması meselesidir. Elimizdeki kanun sarihtir, hiç şüpheye, tereddüde mahal bırakmaz. Kanunu Esasinin 48 nci maddesi bunları tasrih etmiştir ve bu sarahata karşı hiç söylecek söz yoktur. Tevkif eder. Esasen bendenizin en ziyade müteessir olduğum nokta bu Meclisin esasiyle tevafuk etmemesidir. Bu Mecliste samimiyeti esas ittihaz etmeliyiz ve fikri mahsusu bunun hilafı ad detmeliyiz. Biz muhakememizi yaparken Çelebi Efendi gözümüzün önüne dikiliyor. Biz maddeyi karıştırıyoruz. Binaenaleyh o maddeye göre hiyanetle Kanunu Esasiyi nakz veyahut irtikâp töhmetlerinden biriyle itham edilecek mebus hakkında Meclisin sülûsânı ekseriyeti kararı olmadıkça mebusluk hakkı zail olmaz ve bu karar verilmedikçe muhakeme icra edilemez. Buna bizim meşrutiyetimizde müteaddit suretle maddi misaller vardır. İşte efendim, 31 Mart hâdisesinde Berat Mebusu İsmail Kemal Ergiri Mebusu Müfit tahtı mahkemeye alınmak istenmiştir ve Meclisten sorulmuştur. Tevkif edilmemiştir. Meclis razı olmadığı için verilmemiştir. Orada olzaman mevcut bulunmuş arkadaşlar vardır.

Sonra efendiler, 15 cemaziyelahir 1327, 20 hazi-ran 1325 tarihli idarei örfiye kararnamesinden bir fıkrayı okuyorum : İdarei örfiye ilânını müstelzim ahvalden dolayı maznun olanlar her ne rütbede olursa olsun iradei seniye istihsal olunmaksızın tahtı muhakemeye alınırlar. Ancak Âyan ve Mebusanın takip ve tevkif ve itham ve muhakemeleri şeraiti hakkında Kanunu Esaside muayyen ahkâma hâlel gelmeyecektir. (1)

Binaenaleyh bu sarih madde karşısında Heyeti Vekile hata etmiş ise tamir etmemiz lâzımdır. Etmezsek Meclis yok demektir. Meclisin mevkii mütezil olduğu farzedilse Heyeti Vekile de yoktur. Bunlar yekdiğerinin lâzımı gayri mufarikidir ve yekdiğerinc

(1) Fıkra tarafımdan eklendi. M. Ünver

sarılmak mecburiyetindedirler. Hataları elbirliğiyle tashih etmezsek ne istiklâl ve ne de hürriyet vardır. Meclisi Mebusan münakit iken hiçbir polis hiçbir mebusu çağırıp isticvap edememişlerdir. Biz de bu Mecliste böyle bir vaziyet alalım. Biz bu Mecliste öyle bir vaziyet alarak, memleketin bütün dertlerini de elbirliğiyle dertleşelim ve görelim. Arkadaşlarımızdan herhangi birisi böyle fenalığa cüret ederse biz de haberdar olmalıyız. Öyle bir arkadaş aramızda varsa elbirliğiyle onun kafasını ezmeli, yok böyle olmazsa şimdiki vaziyetteki usul takip edilecek olursa burada kiler söz söyleyeceklerse ancak bu da memlekette anarşiden başka bir netice vermez.

Efendiler, bu mesele ile alâkası olmak itibariyle bilmünasebe arzedeceğim. Konyadan gelenlerden işitiyoruz. Orada hâlâ rahmü şefkatle hareket ediliyor ve kurtuluyorlar. Bunu da bilhassa Heyeti Vekileden rica ederiz. Bu isyana badî olanları, isyanda zimethal olanları bilârahim ve şefkat tedip etsinler ki, bir daha tekerrür etmesin. Artık bırakmasınlar. Cephelelere göndersinler. Orada gözleri ile görsünler. (Alkışlar)

İSMAİL SUPHİ BEY (Burdur) — Efendim, bu mesele hakkında bendeniz de Vehbi Beyin söylediği şeyleri not almış idim. Aynı fikirde beyanatta bulunacağım. 48 nci madde mutlaka ceraimi meşhudeyi kastediyor. Ceraimi siyasiye hakkındadır. Binaenaleyh Konyada vaki olan bu mesele bir cürmü siyasidir. cürmü âdi değildir. **Kemal** 79 ncu madde ki, Heyeti Vekilenin hattı hareketi buna müstenit olarak gösteriliyor. Maddeyi okuyorum :

Madde 79. — Heyeti Mebusanın müddeti içtimaiyesinde âzadan hiçbiri Heyet tarafından ithama sebebi kâfi bulunduğu ekseriyetle karar verilmedikçe veyahut bir cünha veya cinayet icra ederken veya icrayı müteakip tutulmadıkça tevkif ve muhakeme olunamaz. (1)

Bu madde ceraimi siyasiyeye taallûk etmez. Çünkü aşağıda, cünha, cinayet, diyor. Ceraimi âdiyedir maksat. Binaenaleyh Çelebi Efendi meselesini, tabii şahsi meseleyi mevzuubahsetmek ancak, bir cürüm siyasidir. Bu itibarla ancak Meclisi Âlinizin haberdar edilip kararı alınmak lâzımdır. Bu mesele muhtelif nokatı nazardan tetkik edilmelidir.

Eğer bu Kanunu Esasi maddelerinin sarahat ve şümulünde tereddüt olunursa ne yapılır? İstanbuldaki Meclisi Mebusanda Âyanın tefsirine müracaat edi-

lirdi. Binaenaleyh hakkı tefsir kimindir? Hakkı tefsir Büyük Millet Meclisidir. O Büyük Millet Meclisidir ki, hukuku padişahiyi, hukuku saltanatı bugün niyabeten icra ediyor. Sonra unutmayalım ki, bu maddeler 93'te yapılmıştır. Biraz acayıdır. İstilâhatı adliye ve hukukiye ile bir dereceye kadar yabancı görülür, onu da mazur görmelidir. Sonra o vakitki kanunlarımız tercüme ile yapıldı ve iyi mütercimler de yoktu. Onun için töhmet ve birtakım cürümler vardır. Sonra teamül meselesine bakacak olursak teamülde buyurdıkları Müfit ve İsmail Kemal Beylerin tevkifleri için müracaat edildiği beyan ediliyor. İsmail Hakkı Beyin, Hukuku Esasiye kitabında vardır. Diğer teamüllere bakacak olursak on iki sene zarfında eğer cürmü âdiden dolayı tevkif edilecek olursa o başka bir meseledir. Fakat cürmü meşhudu siyasiyeden dolayı mutlaka o adam tevkif edilmek lâzımdır. Çünkü ani olarak mazarratı defedildikten sonra kararı nihaiyi ancak Meclisi Âli verecektir. Meclisi Âliniz bir çok noktalarda Kanunu Esasiyi tanımamışlardır. O Meclisin teşekkülü Kanunu Esasinin tamamıyla hilâfındadır. Kanunu Esasi elli bin kişiye bir mebus tayin ettiği halde Meclisin teşekkülü malûmdur. Binaenaleyh Kanunu Esasi ile bugün Meclisi Âli mukayyet değildir. Olsa olsa tefsiren mukayyettir. Hal ve zamana göre bunu tefsir olarak kabul edersiniz. Nadir Efendi meselesini hatırlarsınız. Nadir Efendi buraya mevkufen getirildiği zaman kendisine isnat olunan madde bir hiyaneti vataniye meselesidir. Binaenaleyh Nadir Efendi hakkında Meclisi Âliniz karar verdi, evrakını tetkik etti. Ortada bir misal var.

Nihayet üçüncü mesele, Çelebi Efendi, tekrar arz ediyorum, şahsı mevzuu bahis değildir. Hakkında isnat edilen cürüm, Hiyaneti Vataniye Kanununun dairesi şümulü dahilindedir. Hiyaneti vataniye hakkında son söz Meclisi Âlidedir. Bir kerre cürüm, cürmü meşhut mudur? Cürmü meşhut gayet mühim bir maddedir ve bunun mahiyeti tetkikata mütevakkıftır. Binaenaleyh evrak mutlaka Meclisi Âlinize gelmelidir ki, cürüm, cürmü meşhut mudur, tetkik imkânını bulalım. Sonra Hiyaneti Vataniye Kanunu mucibince son karar Meclisi Âlinindir. Binaenaleyh tefsir ve tadil haklarını haiz olan ve Hiyaneti Vataniye Kanunu mucibince de o hakkı haiz olan Meclisi Âlinizin son sözü söylemesi lâzımdır. Yeter ki Meclisi Âlinin badema bu gibi şeylerde ihtilâfa düşmemesi için bir encümene havale edilmesi elbette lâzımdır.

HİLMİ BEY (Ankara) — Efendim, hatta zannedsem dün akşam bile icra edilen müzakere kâfi-

dir. Arkadaşların teklifi veçhile bu meselenin Kanunu **Esasi** Encümenine havalesini teklif ediyorum.

REİS — Söz alan dört arkadaşımız vardır, müzakere kâfi midir?

Dr. MAZHAR BEY (Aydın) — Mesele arkadaşlar tarafından izah edildi. Ben de onları teyit edeceğim. Hiyanet meselesi, bir cürmü siyasi meselesidir. Bu şâyânı nazardır, muhakkak böyledir. Zaten hiyaneti harbiye ile Divanı Harp tarafından mahkûm edildiğini söylediler. Bendeniz bunu hiyaneti vataniye diye iddia ediyorum. Hiyaneti harbiye alelade harbe ve cepheye aittir. Halbuki hiyaneti vataniyedir. Anadolu Milli Hükûmeti aleyhindedir, hiyaneti vataniyedir. Doğrudan doğruya bu hükûmeti mahv ve ifnaya kastedilmiştir. Daha şümüllü hiyaneti vataniyedir, bu muhakkaktır. Ondan dolayı hiyaneti harbiye ve hiyaneti vataniye ceraiminde nefiy ve teb'it cezası yoktur. Cürmün mürtekiplerini ve cüretkârlarını nef'ü teb'id ile âdeta istihata sevkeder gibi hareket etmek kanunun ruhu ile katiyen mütenasip değildir. Bu hiçbir zaman kabûl edilecek bir mesele değildir, böyle bir madde yoktur. Hiyaneti Vataniye Kanununa tevfik edince, demin de bir arkadaşımızın dediği gibi, yine evrakın Meclise gelmesi lâzımdır. Herhalde mesele esasen bir mebusa müteallik olmak itibarıyla evlâbittarik bir cürmü siyasi hakkında karar vermesi ve meselenin hiyaneti vataniye olduğundan dolayı bu Meclisin müdahaleye hakkı vardır. İsrarda mahal yoktur. Esasen Heyeti Vekile zannediyorum ki, bu şey ika' edildiği zaman tevkif edilip hükmü verildikten sonra bu meseleye agâh olmuş belki Heyeti Vekile bunu daha ziyade daha ağır cezalarla tecziye etmek taraftarı idi. Fakat bir emri vaki tezahür ve bu emri vakie bir hükûmetçilik zihniyetiyle tesahüp etmiş ve musir değilse, ümit ederimki bunda musir değildir, vali böyle bir şey yapmış bu mesele böyle yapılmıştır, diye telgraf aldıktan sonra bunu telif ve tevfik etmek, Kanunu Esasiyi karıştırmak lâzımdır. Zannederim, Hükûmet olarak da bu ihtiyacı hissetmişlerdir, onun için bendeniz ısrar etmeyeceklerinden eminim.

HAMDİ NAMİK BEY (İzmit) — Efendim, mebusların ne gibi ahvalde, ne şerait hakkında tevkif edileceği hakkındaki noktai nazarımı arzedeceğim. Zaten Vehbi Bey biraderimiz de o yolda söylediler. Ben Heyeti Vekile ile anlaşılmadığımız bir iki noktayı izah etmek istiyorum. Meselâ dün Dahiliye Vekili buyurdular ki, bunların cürmü Hiyaneti Harbiye Kanununa temas eder. Bu, temas edebilmek için evvelâ Konya'da bir harp olmak, bir cephe olmak lâ-

zım gelir. Düşmana bir casusluk edilmiş olmak lâzım gelir. Telgraf tellerini kesmek, ordunun kuvvetini söylemek, bilmem ne yapmak... (*Gürültüler*) Orada düşmanın bulunması lâzımdır. Böyle telâkki etmek lâzım. Cephei harpte kendi kuvvetini ecnebi bir hükûmete, ecnebi bir düşmana söylemek demektir. İhaneti harbiye. Sonra, bunların hareketleri doğrudan doğruya hiyaneti vataniyedir. Binaenaleyh hiyaneti vataniye failleri İstiklâl Mahkemelerine verilmiştir. (*O da burada duruyor sesleri*) Bu meseleyi İstiklâl Mahkemesine vermek lâzımdır. Ne için gitmedi ve ne için gönderilmedi? Böyle 48 nci madde ve 79 ncu maddeyi ne suretle tefsir ederseniz ediniz, şu noktayı da unutmayalım ki 48 nci ve 79 ncu maddelerin tarif ettiği mebuslardan değiliz. Yani bu Meclis alelade bir Meclisi Mebusan değil, bir Meclisi müessesandır. Yani memleketin idaresine bizzat vaziyüyledir. İcrai kuvveti haizdir. Binaenaleyh nasıl ki Heyeti Vekile icra sıfatını haiz ise, biz de o sıfatı haiziz. Yarın, yolda bir nazırın da bir polis, bir jandarma tarafından tevkif olunacağını kabul ediyor musunuz? Yok, katiyen. Yani Heyeti İcraiye, geçen de bilmünasebe arzetmiştim, Meclisi Âlinizin heyeti mecmuasıdır, Heyeti İcraiye. Halbuki son ilâmında diyor ki, Heyeti İcraiye kararıyla; Heyeti İcraiye Meclisi Âlinizin heyeti umumiyesi demektir, Meclis namına izafetle ifayı muamele eden Heyeti Vekiledir. Binaenaleyh böyle mühim bir şeyde bir mebusun tevkifinde, tecziyesinde, idamında bu Meclisin kararını almak lâzımdır. Geçen gün Dahiliye Vekili Beyefendi itiraz buyurmuşlardı. Bendeniz dedim ki, hatta Refik Şevket Beyin bir takriri var idi, Kanunu Esaside bir madde var onu okuyacağım. (Okudu) Diyor ki, mülki, adli, askerî azil ve nasıplardan haberdar olamamakta ve bu gibi tayin olunanlarda şahsa munhasır olacaktır.

OSMAN NURİ BEY (Bursa) — Zayıf bir ceza ile muamele doğru değildir. Onları doğrudan doğruya mahkemei aidesine tevdi edelim ve bu adamları idam edelim. Aksi takdirde bunu kabul ettiğimiz takdirde, bir mebusun böyle sellemehüselâm teb'idini, tecziyesini kabul ettiğiniz takdirde Kanunu Esasinin bize bahsettiği masuniyeti şahsiye mahvolur. Ortada benim anlayabildiğim iki noktai nazar vardır. Efendiler; bendeniz de kanun mensubuyum, bu meselede arzı malûmata cesaret ederim. Efendim, yalnız müzakereye geç iştirak edebildim, arkadaşlarımın bir ikisinin mütalâasını dinleyebildim. Bendenizin geldiğimden evvel arkadaşlarımın noktai nazarını dinlediğimden bir sehiv vukuunda ihtar buyurursunuz. Ma-

ruzatım işittiğim arkadaşlarımın mütalâasına karşı olacaktır.

Cürmü meşhut halinde bir fiil ika ederken tutulursa, bunun Meclisi Âliden lüzumu muhakeme kararı istihsaline hacet olmaksızın, ait olduğu mahkemece tutulur ve tevkif edilir, diyorlar. Delil istinatgâhları da iki madde kanuniye oluyor. Biri 48 nci madde, diğeri 79 ncu madde kanuniyedir. Şimdi şu iki noktai nazardan hangisinin doğru olduğunu anlamak için bu iki maddenin ruh ve manasını, manayı hakikisini tetkik edeceğiz ve ona göre meseleyi halledeceğiz. Bendeniz iptida 79 ncu maddeyi nazarı dikkate alacağım. Acaba bu madde kanuniyeden maksat nedir, vazı kanun mu maddeyi koymakla neyi murad etmiştir? 79 ncu maddede iki fıkra var. Efendiler birinci fıkrayı okuyorum : «Heyeti Mebusânın müddeti içtimaiyesinde âzadan hiçbirisi Heyet tarafından ithama sebebi kâfi bulunduğuna ekseriyet karar verilmedikçe...» İkinci fıkrası «...veyahut bir cünha veya cinayet icra ederken veya icrayı müteakip tutulmadıkça tekif ve muhakeme olunamaz.» Açık ve sarih olarak vazı kanun maksadını anlatıyor. Tevkif ve muhakeme olunamaz, tabiriyle sarihan anlaşılıyor. Azanın içinden birisi bir cürüm ika ederse Meclisi Mebusandan o mebus hakkında lüzumu muhakeme kararı istihsal edilir. Bu pek sarıhtır ve kanuna mensup olan arkadaşlarım bunu takdir ederler. (*Gürültüler*) Pek açık mesele, bendeniz kanuna mensubum ve yirmi sene emeğim vardır. Meclisi Mebusanın hakkı tevkif ve muhakemesi var mıdır?.. (*Vardır sesleri*) Yoktur... Tevkif ve muhakemesinin olmadığı hakkında sarahat vardır. O da kırk sekizinci maddenin fıkrai ahiresi mucibince Meclisi Mebusan bir mebusa atfolunan töhmetin vücut ve ademî vücudunu tetkik ederek onun haysiyetini muhafaza edecek ve binnetice tevkif ve muhakeme ait olduğu mahkemeye aittir.

ABDÜLKADİR KEMALİ BEY (Kastamonu) — Meclisin ittihaz edeceği karar ithamdır. Bu, ittihamı tazammun eder.

OSMAN NURİ BEY (Devamla) — Şimdi tevkif ve muhakemeye memur olan bir mahkeme nasıl bir mebusu tevkif edebilir? Tevkif ve muhakemeye salâhiyettar olan bir mebusu ve Heyeti Mebusanın (Maddeyi okudu) Başka suretle mebusun tevkifi caiz olmaz diyor.

Bu husustaki maruzatımı teyit için bir iki misal daha arzedeceğim. Eğer vazı kanunun maksadı şu maddeyi vazettiği zamanda muradı her halükârda cürmü meşhut halinde olsun, sair mevad ve ceraimi adi-

ye ve siyasiyeden olsun, muhakemesini, tevkifini mutlaka o mebusun mensup olduğu Meclisi Âlinin tasvibine vabeste kılssa idi, bunu murat etse idi «veyahut» tan sonraki fıkrayı koymazdı. Bu maddeyi temin etmek için vazı kanun Heyetin hali içtimainda... Maddeyi aynen okuyorum... Halbuki vazı kanun böyle dememiş «veyahut» kaydıyla tefrik etmiştir.

VEHBL BEY (Karesi) — Hepimiz boş kafa ile gelmedik.

OSMAN NURİ BEY (Devamla) — Şüphesiz efendim. Kanuna mensup olan arkadaşlarımın mütalâası zannederim tercih olunur.

Sonra arkadaşlarımızın bazıları 48 nci maddeye istinad ediyorlar. (*Gürültüler*) Ve diyorlar ki, 48 nci maddenin birinci fıkrasında mesele gayet sarıhtır. Bir mebusun sureti muhakemesi masuniyetinin refi ve izalesi neye mütevakıf olduğu gösterilmiştir. Bendeniz demin de arzettiğim gibi, bir maddeyi iyi anlamak için o maddenin ruhuna nüfuz etmek lâzımdır. Şimdi o maddenin ruhu nedir?.. Bunu anlamalı. Bir mebusun usulü muhakemesini, tarzı tevkif ve muhakemesini mi anlatmak istiyor bu madde, yoksa bir mebusun ne suretle mebusiyetinin refü izale edileceğini mi tarif ediyor?.. Meclisi Mebusan ihanet ve hiyanetten dolayı sebep gördüğü zaman mebusiyeti izale ediyor. O mebus fevkalâde ahvalde, ki 48 nci maddede mezkûrdur, nefiy ve hapis cezasiyle mahkûm olduğu takdirde mebusiyetinin zail olacağı hakkında sarahat yoktur. Binaenaleyh bu madde hiçbir vakit de bir mebusun tevkifi için Meclisi Âliden karar tahsili lüzumunu göstermez. Maddenin fıkrai ulâsında mevaddı adiyede, diye tavsif ettiği hususâtın, hiyanet ve irtikâp diye telâkkisi lâzım gelmez. Çünkü arzedeceğim hiyanet ve irtikâp şey diyor. İrtikâp, evet Kanunu Esaside vardır. Fakat bir maksatla ise bu gibi ahvalde bir mebusun mebusiyetinin ref'i talep edilir. Tevkifi talep edilemiyor. Mebusiyetin reddi hakkındaki tariftir. Bir mebus tahtı muhakemeye alınır, demiyor. Bendeniz, Beyefendiler bir noktai nazardan nazarı dikkati âlinizi celp etmek istiyorum. Malûmu âliniz mebuslarda ademî mesuliyet yoktur. Mebuslarda mesuliyet vardır. (*Gürültüler*) Müsaade buyurun efendim, yalnız mebuslar müstesnadırlar. Çünkü bir milletin itimadına mazhar olmuşlardır. Şahısların da kuvvei icraiye ve teşriye içtima etmiştir. Onlara taarruz, millete taarruz demektir. Vazı kanun bu noktayı izah etmiştir ve bir mebusun garaza ve iftiraya kurban olmaması için bir mebus mevaddı adiyede cürmü meşhut halinde olduğu gibi muhakeme ve tevkif olunur. Bir tahtı

mevkufiyette kaldıktan sonra onun mevkuf olduğu müddet zarfında haysiyetinin tezelzül ettiğinde şüphe yoktur. Tahliyesi o tezelzül eden bir kuvveti telâfi edemez. O haysiyetin bir daha iadesi kabil olamaz. İşte vazı kanun bir mebusu kurban etmemek için mebusu bu gibi tedbiri vazetmiştir. Cürmü meşhut böyle değildir. Meselâ şu Meclisin önünde herhangi bir mebusun adam öldürdüğünü görürseniz o mebus hakkında Meclisin tevkif lüzumuna veyahut tahtı muhakemeye almak lüzumuna kadar karara intizar mecburiyetinde miyiz? Bunu kabul ederseniz tevkif ve muhakeme kaydını mıvaddı adiyede kabul etmiş olursunuz. Efendiler, bu sarihtir. Ben anlayamıyorum, yahut anlatamıyorum. (*O ceraimi âdiye sesleri*) Sarahat karşısında delâlete itibar olunmaz. Binaenaleyh Hükümetin yaptığı pek doğrudur. Yalnız bir şart ile, idarei örfiye ilân olunmuş ise, idarei örfiye kararnamesi mucibince merciinde olmuş olur. Bu nazarı dikkate alındığı takdirde deminden nazarı dikkate alınan idarei örfiye hakkında cevapsız kalan şimdiye kadar hiçbir arkadaş tarafından cevap verilmeyen idarei örfiye kararnamesi mucibince tahtı muhakemeye alınır.

HAYDAR BEY (Kütahya) — Efendim, bendeniz 49 ncu ve 47 nci maddeler hakkında çok söz söylendiği için bunun hakkında söz söylemeyeceğim. Âyan ne suretle tefsir ederse etsin. Müfit ve İsmail Kemal Beylerin tevkifleri Meclisi Mebusandan istendiği halde tasvip edilmemiştir.

Vehbi Beyin beyanatına cevap vereceğim. Vehbi Bey bir madde okudu. İdarei örfiye ilânını müstelzim olan ahvalden dolayı maznun olanlar herhangi rütbe ve ve memuriyette bulunursa bulunsun iradei seniye istihsaline hacet kalmaksızın... Âyan, mebusan müstesnadır. Bir misal de gösterdiler. Herhangi rütbede bulunursa bulunsun olduğu mahkemelerinde muhakeme edilir. Bu maddenin mazbata muharriri bendenizim. Bu madde bir değil ikidir. 31 mart hadisesi üzerine teşekkül etmiş olan divanı harpler bu iki maddede Askerî Kanunun 48 nci maddesine zeyledilsin diye getirmişlerdi. Encümen tetkik etti. Baktık ki; 48 nci madde ile birinc maddenin hiç münasebeti yok idi. Çünkü birinci madde usulü muhakemeye taallûk ediyordu. Herhangi rütbe ve mevkide olursa olsun İradei Seniye istihsaline hacet kalmaksızın, maddesi konu. Bunu Askerî Ceza Kanununun birinci maddesine zeyl yaptı. Meclisi Mebusan Heyeti Umumiyesine indi, esbabı mucibesıyla beraber encümeni adliye havale edildi. Encümeni Adliye iştiraz etti. Dedi ki, isminden dahi anlaşıldığı üzere idarei örfiye kararnamesi Mec-

lisi Mebusanca kabul edilmemiş bir lâyahadır. Yani efendiler, idarei örfiye kararnamesi henüz Mebusanca tasdik edilmemiş kararnâme halindedir, kanun değildir. Kararname; Hükümetçe tanzim olunur, iradei seniye iktiran eder. Meclisi Mebusan içtima ettiği takdirde mevkii müzakereye vaz edilir ve Meclisin tasdikine kadar bu, kararnamedir. Meclisi Mebusanın tasdikinden geçen, kanundur. İdarei örfiye kararnamesi henüz kararnamedir. Encümeni Adliyenin bu baptaki mütalâasını Heyeti Umumiye muvafık gördü. Birinci maddenin iki bendini de 48 nci maddeye zeylederek Âyana gönderdi. Âyan; mazbata muharrirlerinin Heyeti Umumiyesinin sebki mütalâa ve nazariyet ve müdafaat ve itirazatını nazarı dikkate almayarak, yapmayarak idarei örfiye kararnamesine zeyl yaptı. Tekrar Mebusana geldi. Meclisi Mebusan Âyanın tadelini kabul etti. İşte efendiler, Vehbi Beyin buyurdıkları kararname, bu suretle Meclisi Milliden çıktı. Onda Âyan ve mebusan istisnası var. Evet Âyan ve Mebusan cürmü meşhut olmamak şartıyla, yoksa cürmü meşhut ise Hükümetin, Heyeti Vekilenin yapmış olduğu muamele doğrudur. Cürmü meşhut halinde ise hem muhakeme edilir ve hem de tahtı tevkife alınır. Âyan ve Mebusan müstesnadır. Ne şartla?.. Cürmü siyasi olmamak şartıyla... Sonra efendiler, bendeniz bu meselyi büsbütün kestireceğim, bir madde okuyacağım, size.

Madde 113. — Mülkün bir cihetinde ihtilâl zuhur edeceğini müeyyit âsâr ve emarat görüldüğü halde Hükümeti Seniyenin o mahalle mahsus olmak üzere muvakkaten (İdarei Örfiye) ilânına hakkı vardır. (İdarei Örfiye) kavanin ve nizamatı mülkiyenin muvakkaten tatilinden ibaret olup (İdarei Örfiye) tahtında bulunan mahallin sureti idaresi nizamı mahsus ile tayin olunacaktır. Hükümetin emniyeti ihlâl ettikleri zabitanın tahkikatı mevsukası üzerine sabit olanların memaliki mahsurai şahaneden ihraç ve teb'id etmek munhasıran Zatı Hazreti Padişahinin yeddi iktidarındadır. (1)

İdarei örfiye kavanin ve nizamatı mülkiyenin muvakkaten tadelinden ibarettir.

MUSTAFA SABRİ EFENDİ (Siirt) — Karesi Mebusu Vehbi Bey biraderimiz tafsilâtı lâzime verdi. Yalnız bir ciheti nâkis bıraktı.

Şimdi mebusların, parlamento azalarının masuniyeti gerek hukuku esasiye kitapları nazariyatı ve gerekse bizim hukuku esasiye hadisei fiiliyesini ispat et-

(1) Madde tarafımdan eklendi. M. Ünver

niştir. Şöyle ki; Parlamento azalarının Meclis dahilinde masuniyetlerinden maada Meclis haricinde masuniyetleri olduğunu, fakat masuniyet bir müddete nuallâk olup bir müddeti muvakkate içindir. Yani zaman muvakkat olup bu masuniyeti kâmilan ref etmiyor. Muvakkaten tatil eder.

BİR MEBUS — Bu şahıs meselesi değil, mebus meselesi değil, mebusların masuniyeti demek.

MUSTAFA SABRİ EFENDİ (Devamla) — Bura gelir söylersiniz. Müddeti içtima esnasında ne idarei örfiyeye ve ne de mahakimi nizamiyeye tabi değildir. Hukuku esasiye ve nazariye kitapları bunu söylüyor. Yalnız idarei örfiye nizamnamesine tezyil edilen iki madde var. Şöyle ki; Divanı harp tarafından takip ve tevkifi icabeden bir mebusun usulen evvel emirde Meclisi Mebusanın ekseriyeti ârâ kararını istihsal etmek lâzimedden olduğunu kanun natıktır. Kezalik 31 mart hadisesinde zimethal olmakla maznun olan Ergiri Mebusu Müfit, Berat Mebusu İsmail Kemal Beyler hakkında takibatı kanuniye icrası için ilk senei içtimaiye esnasında Meclisi Mebusandan istizanı keyfiyet olunmuştu. Hadisei asliyei siyasiye bunu gösteriyor. Yalnız kalıyor ki aynı nakarat. Heyeti Vekile diyor ki, bu cürüm, cürmü meşhuttur. Cürmü meşhut halinde mebuslar ahkâmı umumiyyeye tabidir. Masuniyet yoktur. Yani mebuslar cürmü meşhut halinde yakalanmış ise, cürmü meşhut-halinde yakalanan mebuslara hiçbir imtiyaz ve masuniyet yoktur. Binaenaleyh tevkif meselesi doğrudur, diyor. Acaba cürmü meşhut halinde yakalanmış, adam mı öldürmüş? Eğer cürmü meşhut halinde yakalanmış ise masuniyeti muvakkatesi zail olup kavait ve ahkâmı umumiye cari olacağı 79 ncu maddenin fıkrai ahiresi kaydinden anlaşıldığı, Babanzade İsmail Hakkı Beyefendinin kitaplarında masturdur ve sarihtir. Eğer cürmü meşhut ise kâfidir.

Dr. ADNAN BEY (Dahiliye Vekâleti Vekili) (İstanbul) — Efendim, dün de arzetmiştim. Bu mesele de Heyeti Vekile 79 ncu maddeye istinat ediyor ve bunda musirdir. Mesele cürmü meşhut halindedir. Cürmü mütevali, cürmü mütemadi halinde mütevali ve temadi ediyor cürüm. Sonra bunun hakkındaki Divanı Harbin hükmünü okursam daha ziyade tatmin olacaksınız. Okuyorum efendim; «Usatın şehre duhullerini müteakip onlara asker cemi noktai nazarından yardım hususunda milletlerini kiliseye davet ettikleri haber verilen Rum Metropolit Perolopolos, usata

biliştirak... Herhalde idare ve Hükümetin Delibaşıya intikal ettiğinden bahisle mülbakata tebliğ ve tamimi cihetlerinin tezekkürü hakkında aynı vakanın izalesine kadar hazır bulunmaları ve anların kuvvei mütefekkiye azalığını derubte ettiklerine hiç şüphe olmayan Kâzım Hüsnü, Çelebi ve Jandarma Alay Kumandanı Hakkı Beylerin, mebusu sabık Mehmet Emin ve rüfekasının burada kalmaları caiz görülmeyişinden Erzuruma tebitlerine müttefikan karar vermiştir.»

Cürüm meydana. Tahakkuk eden bir şey varsa bu, efendiler...

İSMAIL SUPHİ BEY (Burdur) — 48 nci maddenin fıkrai ulâsı mucibi âzalık sıfatının zâil olacağını beyan buyurdunuz. Âzalık sıfatı da zâil olmuştur. Çünkü nefyde mahkûm olmuştur. Çünkü nefyi ile azalık sakıt olmaz. O ait olduğu mahkeme tarafından muhakeme edilir. Onu teyit ediyor. 48 nci maddede sarihtir. 79 ncu maddede ise «bir cünha veya cinayet icra ederken» diyor ve bu da o suretle yakalanmıştır. Sonra maddenin sonunda, mefhumu muhalifi ile «tevkif ve muhakeme edilir» deniyor. Tevkif ve muhakeme de edilmiştir. Sonra yine 48 nci maddede : «Meclisi Umumi âzasından birinin hiyanet ve Kanunu Esasiyi nakz ve ilgaya tasaddi ve irtikâp töhmetlerinden biri ile müttehem olduğuna mensup olduğu heyet âzayı mevcudesinin sülûsan ekseriyeti mutlakası ile karar verilir veyahut kanunen hapis ve nefyi mucip bir ceza ile mahkûm olur ise âzalık sıfatı zail olur ve bu efalın muhakemesiyle mücazâtı ait olduğu mahkeme tarafından rüyet ve hükmolunur.» deniyor, ki bu vaziyette bunda hiç tereddüde lüzum yoktur. Arkadaşlarımızın izah ettikleri doğrudur. Mafih Heyeti Âliye bu derece masuniyeti kâfi görmeye diğer maddeler yazar. Tebdil ve tadil eder. Yalnız Heyeti Vekile bu maddelere istinat ediyor.

REİS — Efendim, kifayet takrirlerini okuyorum. (Kifayeti müzakere takriri okundu)

REİS — Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın... Müzakere kâfi görülmüştür.

(Karahisari Sahip Mebusu Mehmet Şükrü Beyin mevzuun Kanunu Esasi ve Adliye Encümenlerine havesine dair takriri okundu)

REİS — Kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir. Kanunu Esasi ve Adliye encümenlerine gitti.

On dakika teneffüs.

İKİNCİ CELSE

REİS : İkinci Reis Vekili Vehbi Efendi Hazretleri

KÂTİPLER :

REİS — Celse açılmıştır. Müzakerata devam ediyoruz.

2. — *Adana'nın Fransız kuvvetlerinden tahliyesi.*

BİR MEBUS BEY — Islâhiye'de, Osmaniye'de ve Adana'nın diğer aksamında, Adana'yı düşman tahliye ediyor, umuru adliye ve maliyesini Türklere teslim ediyor, şeklinde bir şayia mesmumumuz oldu. Bu, ne dereceye kadar doğrudur?

Sonra bir taraftan da bize taallûku cihetiyle Maraş'ta...

HASİP BEY (Maraş) — Efendim, Adana meselesi hakkında bir şeyler deveren ediyor; Adana'yı düşman tahliye ediyor, diyorlar. Ne suretle tahliye olunduğuna dair resmen bir havadis yok mudur? Adana ne suretle tahliye edilmiştir? Bu bapta izahat verilmelidir. Adana'nın tahliye edildiğine dair olan rivayetin doğru olup olmadığını makamı aidinin izah etmesi için bir takrir takdim etmiştim. Takrir bulunamamış. Mafahih cevap lütuf buyururlarsa teşekkür ederim.

Dr. ADNAN BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Adana'nın tahliyesine ve ne suretle tahliye edildiğine dair resmen bir havadis yoktur. Adana tahliye edilmemiştir. Bilâkis oralarda bugünlerde harekâtı harbiye vardır, Adana tahliye edilmiş değildir.

Adana Mebusu Muhtar Bey hakkında bazı havadisler işitiyorum. Bu sırf düşmanın propagandasıdır. Bu gibi havadislerin cephelere sui tesiri vardır. Düşman bugünlerde harekâtını şiddetlendirmiştir. Ne için kan dökelim, zaten memleketi tahliye edeceğim, diye de beyannameler atıyor, memleketlerinize, yurdunuza gidiniz, oturunuz diye, tayyarelerle böyle kâğıtlar atıyor.

VEHİ EFENDİ (Konya) — Beyefendi Haçın nasıldır.

Dr. ADNAN BEY (Devamla) — Haçın Kuvvei Milliye tarafından sukut ettirilmişdir. Haçın tamamen elimizdedir.

VEHİ BEY (Karesi) — Efendim, bendeniz celse hafiye bilistifade bazı maruzata bulunacağım.

İstanbul'da yeni bir hükûmetin teessüsünden bahsediliyor. Bendeniz bu meseleyi gayet tehlikeli görüyorum. Ajans ve gazeteler de mütemadiyen ve lüzumundan fazla olarak bu mesele ile mütevegil bulunuyor. Bu işin ehemmiyetini ve tehlikesini Hükûmet nazarı dikkate alarak hareket etse veya hususî noktai nazarını daha açık, daha bâriz söylese iyi olur. Dün ajans bu hususta bir şeyler yazıyordu. Belediye kapularına asılıp böyle havadislerin ilânı da muvafık değildir. Hükûmet bâriz bir şekilde buranın noktai nazarını Anadolu'ya tebliğ ve ilân etmelidir kanaatin dayım.

İkincisi; Karadeniz sahili ve cenup sevhili henüz açıktır. Oralarda teşkilât yok. Bu vaziyette de fevkalâde müteyakkız davranmamız lâzımdır. Şimdiki halde bir şey yapamazlar, fakat bu da İngilizlerin bir tuzağıdır, bendenizin kanaatine nazaran. Şimdiden zehir atacaklar oralara ve diyecekler ki biz memleketin en namuslu adamlarını, simalarını iş başına getirdik. Anadolu hükûmeti, Ankara serserileri sizi dinlemiyorlar, kendi menafii şahsiyelerini düşünüyorlar diye propaganda yapacaklar ve bu fena bir iz bırakacaktır. Hükûmetin nazarı dikkatini celbederim.

Bu ikinci celsenin baş ve sonunun noksan olduğu anlaşılıyor.

ÜÇÜNCÜ CELSE

REİS : İkinci Reis Vekili Vehbi Efendi Hazretleri

REİS — Celseyi küşat ediyorum.

BİR MEBUS — Reis Bey, Kâzım Hüsnü ve rüfekasının evrakları ne olacak?

REİS — Kâzım Hüsnü ve rüfekasının evraklarını encümen celbedip de tetkik edecek değil mi? Muktezası ne ise onu yapacak, Kanunu Esasi ve Adliye encümenlerine gönderilmiştir.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Dahiliye Vekilinin burada okumuş olduğu Divanı Harp kararı mesmuu âliniz oldu. Karar, kararı idari mahiyettir. Çünkü müebbet, muvakkat nefiler vardır. Binaenaleyh bu muvakkat mıdır, müebbet midir? Cürmü kavanini mevzuadan hangisine istinat ediyor? Bu tasrih edilmiş. Bunların şimdilik burada bulunmaması mahzurdan salimdir. Çünkü bu hüküm bir hâkim kararı değildir ve ortada da bir hüküm yoktur. Mademki ortada bir hüküm yoktur; şimdi iki mesele vardır. Bunun ikisi de Kanunu Esasi ve Adliye Encümeninde halledilmesi lâzımdır. Hem bu meselenin ve hem de (48 ve 79) ncu maddeler, ki birtakım sui tefsirata uğruyor ve sui tefsirata uğradığı için şekli muaddelini demin okumuştum. Sui tefsirata mahal kalmayacak surette onların şekillerini tespit ederek ve diğer arkadaşların da evraklarını tetkik ederek lâzım gelen muameleyi bir an evvel ifa etmelidir.

ÂTIF BEY (Bayazıt) — Reis Bey, takrirler okusun ne olduğunu bilmiyoruz.

REİS — Efendim, meselenin esasını encümene verdikten sonra encümen, havale olunan takrirlerle mukayyet olmadığı gibi resen istediği şekil ve surette tespiti salâhiyettardır ve bu takrirleri Heyeti Celilenizin tensibiyle tamamen tevdi ediyoruz. (Okunsun sadaları)

Okunmasını kabul edenler, lütfen el kaldırsın... Kabul edilmedi. Evrak takımıyla encümene verildi.

VEHİ BEY (Karesi) — Giden mesele nedir?.. İzah olunsun.

REİS — Mesele, heyeti umumiyesiyle encümene tevdi edilmiştir. Encümenden geldikten sonra esası yine Meclisi Âlinize arzolanacaktır.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Şükrü Efendinin takriri okunsun.

REİS — Celsei aleniyyeye aittir. O zaman okunur.

NEBİL EFENDİ (Karahisarı Sahip) — Zabta Kâzım Hüsnü Beyin evrakı derç olunsun.

3. — *Mebusluğa intihap olunanlardan henüz vazifeye mübaşeret etmeyenler hakkında karar ittihazı.*

REİS — Efendim, hafi müzakeremizde bir iki mesele vardır. Meclisi Âlinize ait olanları arz edeyim.

Bundan 15 gün evvel hafi müzakeremizde Divanı Riyasetten Heyeti Celilenize bir cetvel arzedilmişti. Bu cetvelde bidayeti intihapta buraya gelmeyip mezuniyet istemeyen zevatın müstafi addedilip edilmeyeceği hakkında müzakerat cereyan etti ve kararını da verdi. Müstafi addettiğini beyan etti. Divanı Riyasetten gönderilen defterde ismi bulunmayıp, iki zat hakkında rüfeka tarafından verilen bir takrir Heyeti Celilenizce tasvip edilerek müstafi addolundu. Bu zevat da Ergani mebusları Kadri ve Reşit Beylerdir. Sivas Valisi Reşit, buna müteallik zaten evvelce orada bazı vazaiyle hizmette bulundukları hakkında muhabere mevcut olduğu için Divanı Riyaset onları müstafi addolunanlar meyanında addetmemişti. Müzakere esnasında verilen bir takrir üzerine müstafi saymış, şimdi evrakını okutturacağım bu rüfeka da yolda imişler, Sıvasa gelmişlerdir. Sivas Valisi Reşit Paşanın iki telgrafı vardır. Bir de şifresi vardır. Okunacaktır. (Telgraflar okundu)

REİS — Çünkü Divan bu telgraflar üzerine Heyeti Celilenize arzı malûmat etmeksizin, geri dönsünler, demek istemedi. Heyeti Celilenin vereceği karar üzerine muamele yapacaktır.

Şifreli telgraf da buradadır, okunsun.

(Şifreli telgraf okundu)

REİS — Şimdi mesele anlaşıldı. Bu zevat hakkında valinin verdiği telgraaf resen cevap yazmadık. Paşa Hazretleri Meclisi Âlinin nazarı tasvibine arzını tensip ettiler. Bunun için bu celsei hafiyede Rüstü ve Kadri beyler hakkında bir karar ittihaz etmeli. (Gürültüler)

Söz Mustafa Beyindir.

MUSTAFA BEY (Dersim) — Efendiler, Ergani namına intihap edilen mebus arkadaşlarımızdan bazıları ispatı vücut etmiştir. Hakkı Bey, Sırrı Bey, Mehmet Emin Bey, Nüzhet Dede Büyük Millet Meclisi

namına intihap edilmiş, elyevm burada mevcutturlar. Şimdi esamileri zikredilen efendiler ise 17 şubatta İstanbul Mebusluğuna intihap edilmişlerdir. Ergani namına İstanbul Meclisi Mebusanına intihap olunan bu arkadaşlarla temas tesis ettim. Bendeniz Siverekten gelirken Ergani'ye uğradım. Orada dört sene memuriyetim vardır, epeyce bir malûmat topladım. Kadri Efendiye dedim ki ne için gelmiyorsunuz, Büyük Millet Meclisi açılmıştır. Efendim, vaziyet belli değildir, onun için. Vaziyet taayyün etsin ondan sonra giderim dedi. Bugün Millet Meclisine intihap olunan beş mebus kahramane her bir fedakârlığı kabul ile geliyor da bunlar niçin gelmiyorlar? İntihap olunan bir iki efendi şimdiye kadar neden gelmiyorlar? Eğer bunlar İstanbulda olsalardı, İstanbuldaki mebuslar firar suretiyle buraya gelip can atıyor, bir hizmette çalışıyorlar. Bunların hiçbir şeyle alâkası yok, neden bunlar gelmiyor? Hiç de korkuları yok. Mademki biz burada toplanmışız vâ bunları nazarı itibare alacağız, mademki Ergani'den beş mebus intihap edilerek ispatı vücut etmiş. Bunların gelmesine lüzum yok.

RASİM BEY (Sivas) — Bunlar pek zinûfuz adamlardır, herhalde gelmeleri lâzım, gelmelerine taraftarım. İkinci bir isyan, ihtilâl vukuunda sevkedeceğimiz asker tedarik ederler. Bunları düşünmek lâzımdır.

MUSTAFA EFENDİ (Ergani) — Efendim, bu adamların nüfuzundan bahsetmek gerçi siyaseten lâzım ise de mebus olmak için pek doğru değildir. Bunların buraya gelmesinden siz neden kuşkulaniyorsunuz? Efendiler, onların nüfuzları sayesinde bu adamlar Meclisi Mebusanı Osmanî için, İstanbul Meclisi için intihap olunmuşlar, Meclisin feshiyle, işgal dolayısıyla gelememişlerdir. Orada, burada bulunmadan ziyade bir vazifei vataniye var. Emniyet, itimadını teslim ettiğimiz vali de bu vazifei vataniyede bulunsunlar diyor. Sonra Meclisi Milliye iltihak ve ademî iltihak mutlak değildir. Ademî iltihakı bir zaruret ve bir mecburiyetten dolayı ise o zaruret ve mecburiyeti kabul etmelidir. Onu bir vali söylüyor. Sonra bu adamların orada durmasından buraya gelmesi enfa ise siyaseten herhalde gelmelidirler.

MUSTAFA BEY (Dersim) — Beyler, bendeniz bu Ergani mebuslarının ne büyük adam olduklarını bilmiyorum. Yalnız buraya gelen mebuslar bir sıkıya düştüler mi, farzedelim, Arapkir kaymakamı gibi, şöyle yaptım, böyle yaptım diyorlar. Bunlar da Sivas'a geliyorlar, biz Dersim mebusu bulunuyoruz. Gelen

mebuslar bir sıkıya düştüler mi, Dersim'i ortaya atıyorlar. Katiyen bir hizmet görmemiştir.

MEHMET EMİN BEY (Ergani) — Bendeniz hem Müdafaai Milliye Reisi, hem de Belediye Reisi idim. Buradan verilen emirler için elden geldiği kadar çalıştım, şâyü gayret ettiğim halde bu adamlar ayak vurdular. Katiyen taallûk etmemiştir. İntihablar yapıldı. Kadri ve Rüştü Efendi İstanbul'a mebus tayin edildi. Ha gidecek, ha gidecekler ümit ettiler ki, bakalım Büyük Millet Meclisi olaack mı ve bu cemiyetin atisi ne olacaktır?

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Bu adamlar şimdi okunan telgraftaki gibi hakikaten zinûfuz adamlar mıdır?

MEHMET EMİN BEY (Devamlı) — Hayır bir şey yapamazlar.

YUSUF ZİYA BEY (Bitlis) — Efendiler, Sivas Valisinin işaretinde bu zatların Kürdistan'da nüfuzu olduğundan bahisle kabullerini rica ediyor. Bunların nüfuzlarıyla Kürdistan idare olunmuyor. Orada bir nüfuzları cari değil. Dersimdeki nüfuzlarından bahsolunuyor. Bunun da aslı yoktur. Palulu bir zat ne kadar yüksek seviyede, yahut yüksek bir mevkiye olursa olsun bir tesir yapamaz. Binaenaleyh Dersimde öyle gidecek, hizmet edecek yoktur. Ancak bendeniz orada en ziyade Rüştü Beyi tanırım. Palulu İbrahim Beyin kardeşi olmak itibarıyla Sivas'a kadar mademki gelmişlerdir, rica ederim iade edilmesin.

MAZHAR MUFİT BEY (Hakkâri) — Fimabat İstanbul mebuslarını kabul etmeyiz. (*Gürültüler*) Mâmuretülaziz valisi olmak sıfatıyla arz ediyorum. Bunların Dersim'de hiç nüfuzları yoktur. Ne bunların bir nüfuzu var, ne de Dersim'de tesirleri vardır. (*Reye sadaları*) Bunlar müstafi diyerek bir karar verdik. Bunu Heyeti Celilenize, tenvir için arz ediyorum.

REİS — Bu mesele hakkında söz alan daha bir çok arkadaş var. (*Kâfi, kâfi sesleri*)

Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın... Müzakere kâfi görüldü.

HAMDİ BEY (İzmit) — Bunlar gibi yine Egin Kaymakamı Fikri Bey, altı ay geçti gelmedi. Heyeti Celileniz geçen gün bunları müstafi addetmiştir.

Valinin ısharı, şifre ile tekidi, üzerine Divanı Riyaset yahut Makamı Riyaset resen cevap vermeyi muvafık görmeyerek Heyeti Celilenize arzetmiş ve hafi müzakerede bunlar hakkında bir karar verilmişti. Es ki kararı isterse tashih edersiniz. Bu Heyeti Celilenize aittir.

Eski kararın tashihi kabul edenler, lütfen el kaldırsın... Eski karar mucibince ademî kabulleri kararlaştırıldı.

Urfa Mebusu Pozan Bey hakkında aynı işaratta bulunuluyor. Fakat Pozan Bey evvelce Meclise bir işaratta bulunmadığından Divanı Riyasetten müstafi addedilip edilemeyeceği hakkında defterde ismi vardı. Yani takrir üzerine değil, müstafi addedilenlerdir, valî bunun için de yazıyor. Lüzum görüyor musunuz?.. (Hayır sesleri)

RAGİP BEY (Kütahya) — Nasıl ki, Ergani mebusları kendi mebusları hakkında izahatta bulundular. Onlar da izahatta bulunsunlar. Ona göre bir karar versinler. Yani Pozan Bey hakkında tenevvür edelim.

REİS — Efendim, Meclisi Âlinize bu mesele hakkında bir şey arzedeceğim. Pozan Bey aşiret reisi olduğu anlaşılıyor, telgrafından da öyle anlaşılıyor. Beş aşiret reisi hakkında istidası vardır. İsterseniz müzakere edelim. (Hayır sesleri, müzakereye lüzum yoktur sesleri)

Pozan Beyin eski karar mucibince ademî kabulü karargir oldu.

Üçüncü bir mesele; malûmu âliniz nisabı müzakere hakkındaki kanunun neşrinden evvel, son müracaatından, telgrafındaki imzasından anlaşıldı.

Van mebuslarından Mehmet Siddık Bey zade Hasan Beyden alınan telgrafta 19 eylül tarihinde ailesiyle birlikte hareket ettiğini bildiriyor. Van'dan demek hareketi tarihinde veriyor.

TEVFİK EFENDİ (Van) — Burada bulunan Van Valisi Mithat Beyin kendi bizzat vaki olan ifadelerine nazaran belki Divanı Riyaset bir şahadetname vermiştir. Kendisi görülen lüzumu şedit üzerine Hak-kârî mutasarrıfı vekâletine tayin etmiş. Binaenaleyh bunun kabul olup olunmayacağı bendenizce malûm değildir. Fakat gelememesinin esbabı orada vazife ile bulunmasıdır. Bunlar hakkında da ne münasip görürseniz o yolda yaparsınız.

REİS — Bunlar hakkında müzakere açmak için muameleyi Divanı Riyasetçe tetkik edip bilahare yapılacak hafi müzakere Heyeti Celilenize arz ederiz. Şimdi efendim, nisabı müzakere kanunun son maddesinde dört ayı ikmalden sonra, yani tahsisat devresinden sonra, Mecliste ifayı vazife ettiği şekilde muharrerdir. Arkadaşlarımızdan bazı zevat vatani vazifeler tevdi edilenler hakkında kanunda o kadar sa-

rahat olmadığı için bittabi bunlara tazminat veremiyoruz. Bunlar bulundukları yerden istiyorlar. Kanunun o sarahatine ve hakikaten o zevata vatani bir vazife tevcih edilerek mezuniyetle memleketine gitmiş değil. Ya Heyeti Vekile kararıyla veya Meclisi Âli kararıyla hatta bir zatı da, ismini arzetmiyorum, Karadenize, Kastamonu'dan geçerek irşat için görülen lüzum üzerine dairei aidesi gönderiyor. Bunun için Heyeti Celilenin reyine müracaat ediliyor. Eğer bir mebus vatanın selâmeti için bir muhite kendisinin tesiri olacağı kanaatiyle gitmiş, gönderilmiş ise ve ona harcırah verilmiyorsa ve Meclisi Âliniz de orada o adamın göreceği vazifeyi lüzumlu telâkki ediyorsa o vakit tazminat alamayacaklar olabilir. Zannedirim böyle bir karar vermeden evvel geniş şekilde düşünmek lâzım gelir. Eğer o adam harcırah ve yevmiye aldıktan sonra kanunun sarahatı hilâfına (mahalline gitmez, vazifeyi yapmazsa tatbik olunacak muamele başkadır, yaparsa başkadır. (1) Bu gibi hususatta Meclisin yapacağı hizmet ve onun orada yapacağı hizmet üzerine harcırahının tediyasını temindir. Meclisi Âli de böyle karar verilirse muvafık olabilir. Fakat böyle böyle bir karar yokken herhangi bir sebeple gönderilen adamlara harcırah ve yevmiye verildikten sonra bir tahsisat verilmesini muvafık (telâkki etmiyorum. Ancak gidenler veya gönderilenlerin) (2) o vazife ile muvazzaf olup olmadığını bildikten sonra (karar ittihazı yerinde olur.) (3) Bunu isim be isim okuyalım ve kararını verelim. (Divanı Riyaset takdir etsin, isterse mezun addetsin sesleri) Efendim mesele mezuniyet meselesi değildir. Fakat sarahatı kanuniye-ye karşı tazminatı şehriyesiyle göndermek Divanı Riyasetin yedi iktidarında değildir. Bunun için Heyeti Celilenizin reyine müracaat ediyoruz.

Abdülkadir Kemâlî Bey Musul cephesinden geri gelmiştir. Bugün Harput valisidir.

Nihat Paşa, ki o cepheye memur edilmiş, Ali Saip Bey...

BİR MEBUS — Reis Beyefendi diyorsunuz ki hep-si söylesin. Heyeti Celilenin kararı ve bunda muradı, eğer Meclisi Mebusan tarafından bu adamlar irşat için ... verebilir. Peki şimdi isim, isim... Erkânı Hükûmet göndermiş ise başka tahsisat da verebilir.

REİS — Şimdi isim, isim arz ediyorum; Ali Saip Bey'e tazminat verilmesini tasvip ve kabul edenler lütfen el kaldırsın... Peki verilmedi. (Kendisi mezun değil mi idi sesleri)

(1, 2, 3) Parantez içindeki kelimat tarafımdan eklendi. M. Ünver

İstihbarat Müdüriyetinin tezkeresi üzerine irşat için mezuniyet verildi. Fakat tazminatı şehriyesi Heyeti Celilenizin muvafakatı olmadığı için, kanunun rahatına karşı idare veremiyor.

Akif Beye tahsisat verilmesini kabul edenler, lütfen el kaldırsın... Kabul edilmedi.

Şükrü Efendi arkadaşımıza verilmesinin muvafık olup olmadığını Heyeti... *(Kabul sadaları)*

Müsaade buyurunuz efendim. Adana mebuslarından İsmail Safa Beyle, Mustafa Şeref Beylere... Evet böyledir. Fakat Heyeti Celilenizin kararı lâzımdır. Bunlara tazminatı şehriye kabul edenler el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Demek ki kabul edilmeyen iki arkadaşımız hakkında kararınızı verirsiniz.

Müzakeratı hafiye bitmiştir.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

15 Teşrinisâni 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	228	2. — Bazı mebusların şakiler tarafından so-	
2. — MÜZAKE EDİLEN MEVAD	228	yulması ve şekavet mevzuu üzerinde Dahiliye	
1. — Vaziye ile muhtelif mahallere gönderi-		Vekili Dr. Adnan Beyin beyanatı.	232:235
len mebuslara tazminatlarının tediyesi mevzuun-			
da müzakerat.	228:232		

Cilt : 5

98 nci İn'ikat, 2 ve 3 ncü celseler

DOKSAN SEKİZİNCİ İN'İKAT

15 Teşrinisâni 1336 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

REİS : İkinci Reis Vekili Vehbi Efendi

KÂTİP : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Efendim celsemiz hafidir. Müzakereler re geçmeden evvel zabtı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Seksendokuzuncu İn'ikat

24 Teşrinievvel 1336 Pazar

BİRİNCİ CELSE

Hasan Fehmi Beyefendinin riyasetlerinde in'ikatta; Konya isyanı üzerinde seksensekizinci içtimada başlayan müzakerelere devam olunarak, Konya Mebusu Musa Kâzım ve Abdülhalim Çelebi efendiler hakkındaki Divanı Harp kararı üzerinde görüşüldü ve te-neffüs için celseye 10 dakika ara verildi.

Reis

Hasan Fehmi

İKİNCİ CELSE

Vehbi Beyefendinin riyasetlerinde küşatla; Konya hadiseleri üzerindeki müzakerata devam ve mevzuu encümene havale olunarak celseye ara verildi.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Vehbi Beyefendinin riyasetlerinde in'ikat ederek; Mebusluğa intihap olunanlardan henüz vazifeye mü-başeret etmeyenler hakkındaki müzakerelere devam olundu ve celseye son verildi.

Reis

Vehbi

REİS — Zabtı sabıkı reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Vazife ile muhtelif mahallere gönderilen mebuslara verilecek tazminat.

REİS — Efendim, müzakereye başlıyoruz. Ergani Mebusu Rüştü, Van Mebusu Hasan, Urfa Mebusu Po-zan Beylere ait bazı evrak var okunacak.

MUSTAFA LÜTFİ B. (Siverek) — Reye konmaz-dan evvel bu hususta söz isterim.

REİS — Efendim takrir okunsun haduhu söz söy-lersiniz.

KÂTİP — Efendim takrir altmış imzalıdır. Oku-yorum :

(Takrir okundu)

REİS — Takrir üzerinde söz isteyen var mı? Bu-yurunuz Hasan Beyefendi.

HASAN FEHMI B. (Gümüşhane) — Esas mesele hakkında söz söylemeyeceğim. Malûmu âlileri biz ha-fi bir celsede bu zevatın müstafi addedilmelerine ka-rar verdik. Kararı sabıkın tashihi ve ademi tashihi reyî âlilerine menuttur. Eğer karar tashihi edildiği tak-dirdirde alelusul mazbatalar şubelere gidip tetkik olunur.

Aleni celsede muamelesi yapılır. Mevzubahs mesele kararın tashihidir.

MUSTAFA LÜTFİ B. (Siverek) — Efendiler ge-çen Ergani mebusları hakkında yani Kadri Beyle Rüş-tü Bey hakkında Sivastan gelen telgraf okundu.

YUSUF ZİYA B. (Bitlis) — Bunların kabulü, ade-mi kabulü mevzubahs değildir.

REİS — Efendim Lütfi Bey buyur devam et, de-vam et...

MUSTAFA LÜTFİ B. (Devamlı) — Evet Sivas-tan Reşit Paşadan gelen telgraf okundu. Heyeti Ce-lileniz müstafi addettiniz. Sonra diğer bir kararınız. İstanbul Meclisi Mebusanından bugünden itibaren ge-lecek olurlarsa kabul etmeyeceğiz dediniz. Şimdi hem de ekseriyetle altmış yetmiş kadar imza ile buraya bir takrir evriliyor. O takriri imza için bendenize de müracaat ettiler. Şimdi rica ederim, Büyük Millet Meclisi böyle bir hareketle mehabetini ihlâl ediyor. Petersburg Meclisi Mebusanında üç sene bulundum. Hiçbir mecliste tellâl gibi takrir gezdirip imza ettirme yoktur. O takrire iştirâk eden olursa o da imza eder.

HÜSEYİN B. (Elaziz) — Sözüni geri alsın, takriri getirip imza ettiren bendenizim.

MUSTAFA LÜTFİ B. (Devamla) — Meclisin mehabeti ihlâl ediliyor. Bu olmaz ki... Meclisi Mebusan bir karar versin, sonra kararından nükül etsin.

Bendeniz Kadri Efendi hakkında mufassal malûmat verdim. Bendeniz diyorum ki mademki halka doğru gidiyoruz ve Meclisimizi halk meclisi yapmaya çalışıyoruz. Bunlar mütegalibedir. (*Gürültüler, sözünü geri al sadaları*) Ben sözümü geri alamam. Bu inkılabı yaraşmaz. İhtilâl hükûmetine kapitalist giremez. (*Gürültüler*)

HÜSEYİN B. (Elaziz) — Müsaoe buyurunuz efendim. Sözüni geri al. Rica ederim dikkat buyurunuz. Şimdi Beyefendi burada iki cihet var. Denildi ki bu adamlar müstafi addolunsun, fakat iki ay müddetle Meclise devam etmeyenler. Sonra bu karar beş eylülde tebliğ olundu. Bu zevat daha bu karar tebliğ edilmenden evvel yola çıkmışlardı. Şimdi bu adamları birer birer tatad edeyim.

Pozan Bey denilen Urfa aşairinin en mütehayyizanından, Fransızlar üzerine icrayı tesir etmiş, hayatını feda etmiş ve bir çok adamları bu uğurda feda etmiştir.

İkincisi; Palu'dan Necip Paşanın oğlu Rüştü Bey, ki bugün arkadaşlarımızın pek çoğu bilirler. Bu adam erbabı haysiyetten olup muhitinde çok iş yapar bir zattır. Kendisi şimdi buraya kadar gelmiş. Bunu biz nasıl kabul etmeyebiliriz?

Üçüncüsü; Hasan Bey. Harbi umumide verdiği telefât azim olduğu gibi hayatını feda edercesine çalışmış bir adamdır. Şimdi buraya kadar gelmiş. Nasıl diyeceğiz? Bunun haysiyeti kırılmaz mı? Nasıl geri geri göndeririz?

Kadri Efendiye gelince : Sizi namusumla temin ederim, erbabı ciddiyettendir ve inşallah kendisini gördüğünüz zaman hepiniz memnun olacaksınız. Halûk, munsif bir adam. Bendeniz şunu istirham ediyorum. Celse hafi olmak itibariyle bunların celsei ale niyeye bırakılmaksızın şimdi kabullerini teklif ederim. (*Kabul sesleri*) Efendim bunu reye koyunuz.

ABİDİN B. (Lazistan) — Muhterem arkadaşlar. zararın neresinden dönülse kârdır. Arkadaşımızın iddia ettiği Kadri Bey - bilmiyorum belki aralarında bir vazgeçtikleri vardır. - belki bir hatada bulunmuştur. Malûmu âliniz beşer hatadan sâlim değildir. Ben olabilir ki fevkalâde hata ederim. Fakat ben bu hatayı ettim diye büsbütün beni hakkımdan mahrum

etmek doğru değildir. Binaenaleyh bunların alınması taraftarıyım. Bunlar vatan uğrunda çalışmış insanlardır.

VEHBİ B. (Karesi) — Efendim bendenizce bu kadar asabiyet gösterilecek bir şey yok. Bir karar verdik, bu karar doğru mudur, eğri midir? Verdiğimiz karara ya doğru diyeceğiz, ya eğri. Eğer eğri ise bunu patırdı ile kapatamayız. Binaenaleyh sükûnetle tetkik edelim ve düşünelim. Bu arkadaşlarımız ne vakit intihap edilmişlerdir? Bizim burada kabul ettiğimiz kanundan evvel intihapları icra edilmiş ve hatıta bazıları da İstanbul mebusları imiş. İntihap edildikten sonra aradan bir çok müddet geçmiş, bu kanun neşredilmiş, fakat kanun neşredilirken arkadaşlarımız yolda imiş ve Sivasta bu kanuna muttali olmuşlar. Halbuki bu kanun bir adama tebliğ edildikten sonra demeli ki gelecek misin, gelmeyecek misin? Bu kararı verirken biz aleni celsede verdik. Aralıkta bunların da isimleri okunarak geçti. Bu kanunu o vakit iyice tetkik edemedik. Halbuki bunlar bu kanundan evvel yola çıkmışlar ve Sivasa kadar gelmişler. Binaenaleyh bu kanunun hükmü bunlara şamil değildir.

İstanbul mebuslarının ademi kabulüne gelince : Bu bendenizin takririm üzerine kabul edilmişti. Bu İstanbul meselesi içindi. Hem bunlar benim takririmden çok evvel yola çıkmışlardı. Binaenaleyh bu meselede onlar dahil değildirler. Yoksa İstanbul mebusu da olsa vaktiyle gel denilseydi bu Meclise gelmiş olacaktı. Şu halde bu karar buna şamil değildir. Doğrudan doğruya mazbataları tetkik edilsin, eğer kabul edilmeyecek bir cihet varsa onu münakaşa edelim. Sözü uzatmayalım. (*Hay hay sadaları*) Bendeniz müzakerenin kifayetini teklif ediyorum. (*Kâfi sesleri*)

YUSUF ZİYA B. (Bitlis) — Siverek Mebusu Mustafa Lütfi Bey biraderimiz dört sene Ergani'de mualimlikte bulunmuş.

MUSTAFA LÜTFİ B. (Siverek) — Evet bulundum.

YUSUF ZİYA B. (Devamla) — Bunun ahvâl ve harekâtını memleketin menafiine muvafık bulmamış. Mustafa Lütfi Beyin memleketten çıkarılması, azli için teşebbüste bulunmuşlar.

MUSTAFA LÜTFİ B. (Siverek) — Ben azledilmedim. Urfa Sanayi Müdürlüğüne gittim. Sekiz senelik memuriyetimde katiyen lekem yoktur. Namuskârim.

YUSUF ZİYA B. (Bitlis) — Bir mebusun diğer bir mebusun mazarından bahsetmesi ayıptır.

REİS — Müzakerenin kıfayeti hakkında takrirler var. (Kabul sadaları)

Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Müzakere bu bapta kâfi görüldü.

Efendim Canik Mebusu Hasan Fehmi Beyin telgrafı vardır. Okutuyorum.

(Telgraf okundu)

HASAN FEHMÎ B. (Gümüşhane) — Efendim bu zat Canik Mebusu Hasan Fehmi Bey arkadaşımızdır. Trabzon İstinaf Müddeiumumiliğine tayin edildi. Harcırahını alarak Eylül tarihinde buradan infikâk etti. Nisabı müzakere kanunu beş eyülde kabulü katiye iktiran etti. Meclisten mezuniyet hakkında hiçbir muamele sebkat etmedi. Doğrudan doğruya istinaf müddeiumumiliği emrini alarak nisabı müzakere kanununun kabulünden sonra buradan kalktı, memleketi olan Ünye'ye gitti. Ünye'de her nasılsa mebusluğu tercih etti. Buraya Adliye Vekâletine bir telgraf verdi. Ben istinaf müddeiumumiliğinden istifa ediyorum. Büyük Millîet Meclisi Âzalığını tercih ediyorum diye. Tabii müstafi addedildi, yerine başkası tayin edildi. Meclise de bir telgraf verdi. O telgraf tabii Meclisi Âlinize geldi. Muhasebeye gitti, Maliye Vekâletine gönderildi. Zabıttan kaydı çıkarıldı, zabıt tetkik edildi. Nisabı müzakere kanunu kabul edildiği zaman Hasan Fehmi Beyin buradan hareket ettiği aleni müzakerede okundu. Sıfatı mebusiyeti kalmadığına Meclisiniz karar verdi. Şimdi diyor ki istinaf müddeiumumiliği de elden gitti. Bendenizce adliyeye, istinaf müddeiumumiliğine tayin edin demekten başka çare yoktur. (Gayet muvafık sesleri)

REİS — Efendim Adliye Vekâletine tevdi edelim mi? Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edildi efendim.

HASAN FEHMÎ B. (Gümüşhane) — Efendim evvelce Meclisi Âlinizden hidematı vataniyede bulunmak üzere giden zevattan bir kaç zatın esamisi reyî âlinize arzedildi. Bir kısmı kabul, bir kısmı reddedildi. Şimdi o vakit reyî âlinize vazolunmayan zevat vardır ki bu zevatın : Biz bir vazifei mahsusa ile gittik. Bizim tahsisatımızı veriniz yolunda talepleri var. Meclisi Âlinizden bu hususta bir karar almadıkça bu hususta bir şey yapamıyoruz. Şimdi bu isimleri birer birer okuyacağım. Hafız İbrahim Efendi.. Vazifeten gitmiş, 10 Ağustos tarihinde infikâk etmiş. Rızdeki kayıt muamelesi bundan ibarettir.

BİR MEBUS B. — Hafız Beyin cephede olduğu söyleniyor. Hafız İbrahim Beyin orada bulunduğu müddetçe tahsisatının tediyesi tabiidir.

HASAN FEHMÎ B. (Devamla) — Rica ederim efendim, cephede olmayan ve bir muhaberei sahihaya istinaf edilmeyen şeyler Meclise sevk edilmez. Te reddüde lüzum yoktur. Geçen Adana Mebusu Dr. Eşref Bey ile Mümtaz Beyi kabul buyurmuştunuz. Bunlar da aynı vaziyettedirler. (Kabul sadaları)

REİS — Kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

HASAN FEHMÎ B. (Gümüşhane) — Efendim Zile isyanını müteakip Amasya ve Tokat cihetlerine gönderilen ve Meclisi Âlinizin bilâ müddet mezuniyet verip gönderdiğiniz Amasya mebuslarından Ali Rıza Bey ve Âsım Bey, bu zeval da telgrafla tahsisatlarını istiyorlar. (Ret sadaları)

REİS — Ali Rıza ve Âsım Beylerin tahsisatlarının verilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmemiştir.

HASAN FEHMÎ B. (Devamla) — Saruhan Mebusu Reşit Bey, malûmu âliniz Etem Bey rahatsız oldu, buraya geldi kendisi bazen Meclisi Âlinizden ayrılıyor bazen de geliyor. Meclisinizin de bundan malûmatı vardır.

REİS — Efendim bunu kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

HASAN FEHMÎ B. (Devamla) — Sonra Bahri Bey (Yozgat) vardır. Bunun da vaziyetini izah edeyim mi?

BİR MEBUS — Efendim kumandanlar burada bulunmazlar.

HASAN FEHMÎ B. (Devamla) — Efendim bu mesele cephede bilfiil emrî kumandada bulunan zevat için câridir. Onun için Bahri Bey hakkında vaze-deceğiniz karar mezunen gittiği tarihten bugüne kadardır. Bundan sonra... Efendim Bahri Bey İstanbul mebuslarındandır. Zaten alacağı şehri yüz liradır. Yozgat isyanı üzerine zaten mezuniyeti bilâ müddettir. Meclisi Âlinizden kararı vardır.

BİR MEBUS B. — Efendim Bahri Bey müfreze teşkil ederek mi gitmiş, yoksa Kılıç Ali Beyin müfrezesiyle mi gitmiş?

HASAN FEHMÎ B. (Devamla) — Efendim mevcut olan kuyudu izah ediyorum. Heyeti Vekile kararı ile memuriyeti mahsusa ile... Bilâhare Madene kadar gitti, Maden'de kuvayı millîye teşkiliyle meşgul oldu. Bilâhare başında bulunan iki yüz kadar atlı ile eşkiyayı takîp etti. Bilfiil muharebeye iştirâk etti. Elân kendisi orada kuvayı millîye ile vazifesini icra ediyor. Memlekete büyük bir faide temin etmiştir.

REİS — Efendim bunu kabul edenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir.

HASAN FEHMİ B. (Devamla) — Niğde Mebusu Âta Bey de Heyeti Vekile Riyasetinin tevdi ettiği bir vazife ile Yozgat isyanını müteakip Nevşehir, Ak-saray havalisinde sükûnetin tesisi için gönderilmişti. Buna da Mecliste bulunmuş gibi tahsisatı şehriye verilmesi.

REİS — Efendim buna da tazminatı şehriye verilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın. (*Ret ret sesleri*) Kabul olunmamıştır.

HASAN FEHMİ B. (Devamla) — Bunun vaziyeti diğer arkadaşları gibidir. Hükûmet tarafından bir vazife ile gönderilmiştir. Kendi arzuları ile gitmemişlerdir. Neden almasın bu muvafık değildir efendim.

BİR MEBUS B. — Meclis azasına Meclis mezuniyet verir.

EMİR PAŞA (Sivas) — Efendim buradan verilen bir vazife ile, işi olmadığı halde gitmiştir. İhtiyar edeceği masarifi cebinden vermeye ne mecburiyeti vardır. Burada kalsaydı alacağı tahsisattan feragat mı edecekti? Yalnız mesele Hükûmetin bu zata vazife verip vermemesi meselesidir. Eğer Hükûmet kendisine vazife verip göndermiş ise tahsisatını almalıdır. Eğer Meclis kendi bütçesinden bu tahsisatı vermek istiyorsa Hükûmet bu miktarda bir tahsisat kendisine versin.

MEHMED ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) — Efendim meselenin halli için biraz ince tetkik etmek lâzımdır. Şimdi biz bir emri vakî karşısında bulunuyoruz. Bunun tekrerrür etmemesini keraren arzettim. Bu zevatı âliye birer vazife ile gönderilirken lütfen bu Meclisin azalarına demeli idi ki : Filan filan efendileri filan yerlere gönderiyoruz.

HASAN FEHMİ B. (Gümüşhane) — Noktai nazarınızı tashih ediniz. Bunların hepsi Meclisin kararı ile gönderilmişlerdir.

MEHMED ŞÜKRÜ B. (Karahisarı Sahip) — Meclis karar verdikten sonra bu azayı muhteremenin tahsisatları için böyle bir şeyi Meclise sevk etmek abestir. Çünkü Meclisin onun vazifei vataniye ile gitmesine karar verdikten sonra buna tahsisat verelim mi diye müracaat etmek abestir. Emri vakî olmak üzere Meclisten karar alınmaz. (*Doğru sesleri*) Şimdi biz karar verdiklerimize para verebiliriz. Karar vermedik-

lerimiz için on para bile veremeyiz. (*Pek doğru sesleri*)

HASAN FEHMİ B. (Gümüşhane) — Efendim anlıyorum ki meselede bir sui tefekkür var. Tahsisat devresi tazminat devresi diye bir şekil mevcut. Mezun olmuş gayrı mezun olmuş tahsisatı seneviyesini herkes alacaktır. Mezuniyetler şu vazife iledir diye birer birer bu zabıtlardan ve kalem kuyudatından çıkarılan cetvelde vardır. Arzu ederseniz okuyayım. Son çıkardığımız Nisab Kanunu vaziyeti değiştirmiştir. Meclisi Âliniz o vakit bilmezdi ki ileride bir kanun yapacak Mecliste bilfiil bulunanlara tazminat verecek. Bu zevat bunları tabii bilmezdi ki giderken tahsisatını alarak gitsin. Bu itibarla bu kabilden olarak tahaddüs eden meseleler hakkında Meclisi Âliniz bir karar ittihaz eder ve der ki : Meclisin rey ve muvafakatiyle irşad için, isyanları bastırmak için gönderilenlere alelumum tahsisat verilir.

ABDÜLKADİR KEMALİ B. (Kastamonu) — Arkadaşlar; Âta Bey öyle bir zamanda buradan hareket etmişlerdir ki, o zamanlar Zile ve Aziziye taraflarında Büyük Millet Meclisinin varlığı aleyhine galeyan hazırlanıyordu. Öyle bir zamanda bu gibi zevatı gerek Meclis göndersin, gerek Hükûmet göndersin herhalde pek lüzumlu idi. Zannediyorum ki, bu meselenin arkadaşlarımızın izzeti nefesine dokunması itibariyle uzatılması doğru değildir. Ve esasen gerek Hükûmetin olsun, gerek Meclisin olsun bir gayeyi temin etmek üzere gönderdiği arkadaşlarımızın tahsisattan mahrum bırakılmasını bendeniz mantıkla kabili telif görmüyorum.

TUNALI HİLMİ B. (Bolu) — Arkadaşlar, Yol-
daşlar; nisabı müzakere kanunu şu suretle tanzim edilmişti. (Her ne suretle olursa olsun Meclisten infikâk edenler) tabiri vardır.

Hidematı vataniye ile gitsin veyahut İstiklâl Mahkemesi azası olarak gitsin ve bu kanundan da ne anlaşılırsa anlaşılсын bir mantık, bir akıl vardır ki bunların tahsisatının verilmesini emreder. Hani hep geri dönüyoruz gibi bir şeyden bahsolunuyor amma, Dr. Âsım Bey aleyhine karar verdik tavzif edildikleri halde bazı arkadaşlara verip bazılarına vermemek nasıl olur?

MAHMUT CELÂL B. (İktisat Vekili) (Saruhan) — Bendenize söz verir misiniz? Gayet mühim bir mesele hakkında söyleyeceğim.

Konyada ihtiyarı ikamet eden Şeyh Süresi hazretleri bugün Meclisimizi ziyarete geldiler. Riyaset odasında bulunuyorlar. Fakat mesut bir tesadüftür ki İngilizlerin malum olan zulüm ve şenaatine karşı

bütün âlemi İslâmın yekvücut olarak fisebilullah mücahede etmesini temenni ediyorlar. Yaşasın âlemi İslâm... (Alkıylar)

REİS — Efendim celseyi tatil ediyorum.

ÜÇÜNCÜ CELSE

REİS : İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTİP : Haydar (Kütahya)

REİS — Celseyi açıyorum.

2. — *Bazı mebusların şakiler tarafından soyulması ve şekavet mezuunda Dahiliye Vekili Dr. Adnan Beyin izahatı.*

REİS — Mevzu üzerinde söz Dahiliye Vekili Beyefendinin. Buyurun efendim.

Dr. ADNAN BEY (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Efendim bir defa hafi celsenin akdi esbabını arzede-yim. Memleketin içerisindeki şakavetten, şakavetin de-recesinden bahsedeceğiz. Bundan dolayı hafi celse ak-tediyoruz. Reis Beyefendinin buyurdıkları gibi iki takrir vardır. Bunlar Mebus arkadaşlarımızdan yollar-da eşkiya tarafından duçarı tecavüz olanlar hakkın-dadır. Sırasıyla arzedeceğim.

Bu arkadaşlarımızdan birisi İzmit Mebusu Sırrı Beydir. Sırrı Bey Tokat civarında eşkiya tarafından duçarı tecavüz olmuş ve iki saat kadar eşkiya elinde kalmıştır. Bilâhare kurtarılmıştır ve kaybettiği eşyanın kısmı mühimmi de istirdat olunmuştur. Neticei tah-kikatta Tokat eşrafından Ziya Beyin çiftliğindeki or-takçıları olduğu anlaşılmış ve Ziya Bey tarafından bu failler Hükûmete teslim edilmek üzere bulunul-muştur. Yine aldığımız bir telgrafta Ergani Mebusu Gani Bey ... civarında duçarı tecavüz olmuş ve eş-yası soyulmuştur. Derhal eşkiyanın arkasından müfrezeler sevk edilmiştir. Bunlardan başka Yozgat Mebusu Rıza Bey vardır. Sonra Şevket Bey de vardır. Bu iki arkadaş eşkiya tarafından esir edilmiş, fakat akabin-de takip müfrezeleri yetişip tahlis etmişlerdir. Şimdi kendileri Maden'de bulunuyorlar. Bu arkadaşlar hak-kındaki vukuat da bundan ibarettir. Takirde arka-daşların parasız olduğundan bahsediliyor. Bu tabii

Meclise aittir. Buradan para gönderilir, ellerine varır tabii. Yalnız takibat neden müsmir ve kavi olamı-yor? Bunun esbabını arzedeceğim. Bu bapta size bi-raz tafsilat vereceğim.

Malûmu âlileri memleketin bazı yerlerinde şaka-vet var. Asıl şekavet merkez Yozgat, Çorum, Tokat, Zile ve havalisidir. Asıl belli başlı şekavet oralarda oluyor. Bu şekavet nasıl türemiştir? Malûmu âliniz bundan evvel Yozgat isyanı meselesi çıkmıştı. O vaka bir müddet sonra itfa edilmiş ve bastırılmıştı. 6 Ey-lül tarihinde Yozgat ve havalisinde ikinci bir isyan emaresi görüldü. Yapılan takibat neticesinde isyan şeklini kaybetti. Şekavet halini aldı. İsyanla şekavet arasında şu fark görülüyor. İsyan olduğu zaman tel-graf hututunu kesiyorlar, mutasarrıfı kovuyorlar, kay-makamı tutuyorlar. Bu şekilde olmadı... Köylerin ara-sındaki yollara taarruz şeklini aldı ki bizim bildiği-miz eski şekilde kuttai tarikliklidir. Son zamanlarda bu vukuat tekessür edince daha ziyade nazarı dikkati calib bir hal şeklini aldı. Mamafih oradaki isyan şek-linde hiçbir şey zayi olmadı. Şimdiye kadar 6 Eylül-den beri olan vukuat Yozgat, Tokat, Çorum, Amasya livaları dahilinde vukubuluyor. Bunlardan Kara Mus-tafa, Vanlı, Durak, Çerkez Hasan, Hacı Küçükağa, Deli Küçükağa namında bir kaç çete icrayı faaliyet ve şekavet ediyorlar. Kuvvetleri 20, 30, 40, 50 bazen 100 oluyor. Bunlar bir kaç defa da birleşip 250 - 500 kişi olabiliyorlar. Fakat son zamanlarda bunların bü-yük kuvvetlerle icrayı faaliyet ettikleri görülmemiştir. Müteferrik, küçük şekavet şeklindedir. Bilhassa ta-kibat müfrezelerinin sıkıştırdığı noktalarda çeteler hiç büyüyemiyor. Küçük küçük kalıyorlar. Halil Babada

ve civarında bazı köylerde şekavette bulundular. Yüz altmış kişilik Kuvayı Milliye ile yaptıkları müsademe burada mağlup oldular. İlk büyük yaptıkları bu ve otuz nefer esir almışlardır. Son jandarma yüzbaşısı Vasfi Efendi isminde birisi ile maiyetindeki müfreze ile yapılan bir müsademeye Zilenin Deve-cidağı, haymenişin kürtler, o civardaki kura ahalisi yardım etmişlerdir. Görüyorsunuz ki bu ilk başlangıç zamanıdır. Görüyorsunuz ki bu şekavetten ziyade isyan şekline benziyor. Bundan sonra da Aynecioğlu çetesi Zile müfrezesiyle müsademe etmişlerdir. Köhne nahiyesi içerisine yapılıp bir tahsildarın mallarını gasp ve bir maliye tahsildarını esir etmişlerdir. Aynecioğulları ve Kadıbey nahiyesi merkezini basmışlar, üç jandarmayı esir etmişler, silah ve atlarını almışlardır. Delihacı çeteleri Yozgat ve Akdağmadeni telgraf tellerini bir defaya mahsus olarak tahrip etmişlerdir. Hayri Çavuş çetesi yine (Bahaeddin) Köhne karyesini basmışlar, orada da yine tahribatta bulunmuşlar. Sonra Akdağmadeni telgrafı ikinci defa olarak tahrip edildi. Fakat bu tahribat pek kısa oluyor. Aynecioğlu çetesi Zilenin Kazankaya karyesine taarruz etmiş ve orada Akdağmadeni kaymakamı ile Yozgat Mebusu Rıza Beyi kaçırmışlardır. Demin söylediğim gibi, hemen takibata başlanmıştır ve çeteciler iki maktul bırakarak kaçmış, bir çok avanesi perişan edilmiştir. Mütemediyen takibata devam olunuyor. Eşkiya tarafından tahrip edilen Akdağ - Yozgat telgraf hattı derhal tamir olunmuştur. Yine firarilerden mürekkep bir çete seyyar müfreze tarafından basılmış, iki şaki ve hayvan elde edilmiştir. Küçükağa çetesi Boğazlıyan müfrezesiyle bir daha çarpışmış, perişan bir halde kaçmıştır. Yalnız şakilerden Hacı esir edilmiştir. Hayri Çavuş çetesinden Kadir Çavuş isminde imiş bu adamın ifadesine nazaran bu çete takibatı gayet kuvvetli görüyormuş ve Adapazarı cihetine savuşmaya teşebbüs etmiştir. Bu çete esasen oralardan firar etmiş olanlardan olmak ihtimali vardır ve tekrar Adapazarına savuşmak için imkân arıyorlar. Şimdi efendim bütün bu Yozgattaki vukuat bu şekilde devam ediyor. Sonra Amasya, Tokat ve Çorum'dakiler var. Bu havalide dahi üç gün sonra başlıyor. Burada şekavetin bir şekli hususîsi var. Eşkiya arasında Gürcü, Çerkez ve Rumların da bulunmasıdır. Gürcü, Çerkez, Rumlar iştirak etmişlerdir. Her yerde Rumlar iştirak etmedi. Fakat bazı yerlerde iştirak etmişlerdir. Bunlar da 150, 200 kişi tahmin olunuyorlardı. Bunları söylemekten maksadım bunlar arasında bir münasebet olmadığını söylemektir, Tokat ve Amasya çeteleri arasında, yalnız bir defa bir münasebet keşfedildi. O da Reis Hasan çetesinin Tokat ve Amasya tarafında tecavüzü ilk başladığı zaman Amasyanın Çengel karakolunu basmışlar, orada üç jandarmanın silah ve cephanesini almışlardır.

MUSTAFA B. (Tokat) — Elli yedi araba aldılar.

Dr. ADNAN B. (Devamla) — Söyleyeceğim. Arabacılara hücum etmişler, arabacılardan elli üç hayvan almışlardır. İki erkek ve bir kadın öldürmüşler. Sonra Karşınar ve İğde jandarma karakollarını tekrar basmışlar ve jandarmaların silahlarını almışlardır. Bundan sonra Mumcu İhsan ve Postacı Nâzım birleşiyorlar Yenihan vakasından beri şekavette bulunuyorlar. Mevcutları 250'ye balığ oluyor. Demin arzettığım veçhile... Söz verilmiş Çerkez Arslan Kerasi diye birisi de vardır. Sonra Garp cephesine gitmek üzere iltihak etmiş. Fakat şayanı teşekkür bir şey var... Bu adamlar İslâm ve Rum köylerine kendilerine iltihak etmeleri için çok müracaat etmişler, fakat bir çok köylerden cevabı ret almışlardır. Çorum'un iki saat mesafesinde tekrar bir çete zuhur etmiştir. Arabacılara tecavüz ederek hayvan almışlardır. Sonra Aynecioğullarından Âsım Zile eşrafından on nüfusu dağa kaldırmış, Aynecioğlu avdet etmesin diye ailesini tevkif etmişler. Tevkif edilince, onlar da, bilmukâbele eşraftan ve bazı memurin ailelerinden on nüfusu dağa kaldırmıştır. Bunlar hakkında da takibat devam ediyor. Bir jandarma yaralanmış ve bir jandarmanın silahı alınmıştır.

Şimdi efendim bunlardan maada, bu hulâsadan sonra sıra Akdağmadenine geldi. Orada müsademe oldu, kasabaya giremedi. Girmek niyetiyle geldi, fakat giremedi. Oradaki Kuvayı Milliye ile bir müsademe oldu ve şimdi Deli Hacı çetesi perişan oldu ve Deli Hacı maktul oldu. Çete dağıldı. Ortadan kalkmış gibidir. Son günlerde Yozgat'la Maden arasındaki telgraf hatları bazı çeteler tarafından tahrib edilmiş ise de evvelki gün yine tamir edildi.

Maruzatımdan anlaşılaacağı üzere, buralarda mürur ve ubûr münkati değilse de müşkül bir haldedir. Bu mühim bir vaziyettir. Buna karşı Hükûmetin bir şey yapmadığını söylemek doğru olamaz. Merkezi Yozgat olmak üzere İbrahim Bey kumandasındaki ikinci kuvvei seyyare buralarda takibatta bulunuyor. Sonra diğer taraftan Amasya, Tokat ve Zile taraflarında da üçüncü bir kuvvet bunların tedibi ile meşgul oluyor. Binaenaleyh heyeti umumiyesi itibariyle takibat şiddetle devam etmiyor değildir, temin ederim ki devam ediyor. Oralari bilenler de anlatıyorlar ki arazinin eşkiyanın harekât ve faaliyetine fevkalâde müsaadesi vardır, gayet vasidir.

Ondan sonra buradaki eşkiya maharet kesbettiler. Eşkiyalık Beyefendi arkadaşımızın buyurduğu gibi bir sanattır. İlk zamanki gibi değil, şimdi daha mahir oldular. Onun için pek kuvvetli takibat yapılmak iktiza ediyor. Binaenaleyh biz de son zamanda yeniden bir mürettep alay teşkil ediyoruz. Merkezi Yozgattadır, Yozgatın jandarma alayına ilâveten. Sırf eşkiya takibine memur olacaktır. Kariben Yozgat ve havalisinde icrayı tedibata başlayacaktır. Bunlardan başka Dersim civarından bir çete geldi. Jandarmaya tecavüz etti. Eşkiya firar etti. Sonra Erzurum kıtatından on üç Konyalı nefer firar ederek Suşehri ile Zara arasında Rumlar tarafından pusuya düşürülmüş bir kaçı maktul düşmüştür. Bu Rum çetesinin de takibi için mühimce bir kuvvet gönderilmiştir. Bunlar hakkında daha malûmat almadım. Aldığımda arzederim. Sonra Kângırı dahilinde İğri Ahmed denilen bir çete vardı, sekiz ilâ on beş atlıdır. Son zamanlarda Safranbolu tarafına geçti, memurlar yazıp anlatıyorlar ki, istiman etmiş. Fakat inanmıyoruz. Bu istimanı tehir ediyoruz, takibata germi verilmesine emir verilmiştir.

Bunlardan maada son şey olmak üzere Balâ civarında da Konya'dan firar edenlerden bir çete görüldü. Balâ hududundan Kırşehir hududuna geçtiler. İkizler köyünü bastılar. Jandarmalarla müsademe ettiler. Fakat jandarmalar onlara nisbeten az olduğundan tenkil edemediler. Onun üzerine buradan derhal miktarı kâfi bir kuvvet gönderilmiştir... Karan hanından gelen çete tarafından soyulmuştur. Kuvvetlerimizden iki gündür hiç ses çıkmadı. Zannederim ki müfrezelerimiz takibetmektedir. Kariben tenkil edileceklerdir. Şevket Bey Dersimdeki Erzincandan gelen çete tarafından soyulmuştur.

BİR MEBUS — Eşyasını filan istirdat ettiler mi?

Dr. ADNAN B. (Devamla) — Kısmen istirdat ettiler. Fakat Şevket Beyin vakasma dair tafsîlât aldım. Mamafih tekrar sual ve arzı malumat ederim. Bu çete tarafından duçarı tecavüz olmuşlardır.

MUSTAFA B. (Tokat) — Nihat Paşa soyulmuştu.

Dr. ADNAN B. (Devamla) — Müsaade ederseniz başka gün gelir cevap veririm.

Efendim şimdi yapılan bütün şekavetin hulâsası budur. Yapılan tedbiri de söyledim. Kâfi gelmeyen tedabiri de ikmâl edeceğim. Belki de ikmâl etmek üzereyiz. Bunun için de yakında bir kanun teklif ediyoruz. O kanun kabul buyurulursa temini asayiş mümkün olur.

BİR MEBUS — Oradan hükûmet memurları değil bir çok defalar insanlar geçemez imiş.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgat) — Bizim söz söylemeye, sual sahiplerinin söz söylemeye salâhiyeti yok mu Reis Bey?..

MEHMET ŞÜKRÜ B. (Karabırsarı Sahip) — Verilen izahatta icrayı şekavet edenlerin takibolunmakta olduğunu ve kısmen derdest edildiğini, kısmen de takibatta bulunulduğunu Vekil Beyefendi ifade buyurdular. Bu şekavetin itfası ve tenkili için de tedabir olmak üzere yeni bir alay teşkil edeceklerini beyan buyurdular. Suat takriminde şekavetin esbabı da vardı zannederim. Bu şekavet neden ileri geliyor, bunu tevlideden esbap nedir? Elbette maraz teşhis edilmek için esbabı bilinmek lâzım gelir. Acaba şekaveti doğrudan esbap ve avamil hakkında dairei âidesi ne fikirdedir? Usatın, eşkiyanın bir kısmı Yozgat isyanına iştirâk etmiş. İsyanın bastırılmasından sonra bunların bakiyetüssüyu kemafissabık fırsat buldukça, hatta şayanı ehemmiyet bir surette ki ben-deniz bunu istiskâr etmiyorum, bazen beş yüz bile olduklarını Vekil Beyefendi ifade ettiler. Bu hemen ihmâl edilemeyecek bir kuvvettir. Bizi yeni bir isyan karşısında da bulundurabilir. Şu halde öyle zann ediyorum ki bu ihmâl edilemeyecek bir meseledir. Böyle teşkil edilecek alay vesaire ile tenkil edilemez. Bunları elimizde mevcut ve teşkil etmiş olduğumuz sey-yar jandarma ile şiddetle takip etmek ve bu isyanları veyahut isyan şeklindeki şekavetleri serian izaletmek lâzımdır. İsyancılar şekaveti takip ediyor. Muhitte istidat hâsıl olunca birdenbire bir yangın çıkıyor ve biz de o yangın karşısında kalıyoruz. Onun içindir ki ufak tefek şekavetlerle beraber zaman zaman tevessü eden şekavet dairesini mahvetmek ve memleketimizi şekavetten daha esaslı bir surette kurtarmak için esaslı tedabir ihzar etmek lâzımdır. Bunun içindir ki dairei aidesi ciddi ve biraz da içtimai mesail le beraber, içtimaiyatı da tetkik ederek ona göre tedabir ittihaz etmek ve esaslı teşkilât yapmak lâzım gelir.

Dr. ADNAN B. (Dahiliye Vekili) (İstanbul) — Efendim cevap vermeye başladığım vakit arz etmiş olduğum üzere şekavette esbabı aslî isyandır. İsyanın esbabını da Heyeti Âliyenize izah etmeye lüzum görmüyorum. İstanbul'dan düşmandan, Rumlardan, Ermenilerden bir çok yerlerden para alıyorlar. Bu Hükûmete karşı isyan ediyorlar, şekavet ediyorlar. Şekavet de bir şekaveti siyasiyedir. Bir arkadaşımızın buyurduğu gibi şekavet de bir sanattır. Memlekette bundan istifade ediyorlar. Çapulculuk ediyorlar.

Sonra ikinci mühim bir nokta var, asker firarı meselesi. Asker firarileri firar edince bir çok köylere iltica edemiyor. İlticagâh olarak eşkiya çetelerini buluyorlar. Çeteler bunların karınlarını doyuruyorlar, giydiriyorlar, bir çok kerre para da veriyorlar. Demin arzettim, tekrar arzederim ki bu şekavetin tenkili için yalnız Dahiliye meşgul değildir. Erkânı Harbiye Umumiye de bununla meşguldür. Azamî kuvvetlerimizle bunu teskin etmek için uğraşıyoruz. Diğer bir alay daha tertip edilirse bunun önüne geçileceği katiyyen memuldur.

İçtimaî sebeplere gelince; içtimaî çare propaganda yapılırsa, millete öğretilirse, iyice anlatılırsa, firarın önü alınırsa bu şeylerin hiçbirisi olmayacaktır. Mesele bundan ibarettir. Bendeniz böyle zannediyorum. En müessir çarelere müracaat etmek lüzumuna He-

yeti Vekilenin tamamen kani olduğuna inanmanızı rica ederiz. Azamî uğraşılıyor. Mümkün olan şeyden fazla yapıyoruz.

MUSTAFA B. (Dersim) — Bendeniz iki sual soracağım.

Adnan Beyefendi Dersim'den Karan Hanına gelen çeteyi kapalı olarak geçti. Malûmu âliniz on gün evvel Şevket Bey bana bir telgraf veriyor. Diyor ki, Ovakikten gelen eşkiya beni soydu ve arkadaşlarımı da katlettiler. Bu çete Şevket Beyi soyan çete midir, yoksa başka mıdır?

REİS — Suat meselesi bitmiştir. Tahrir suat şeklinde kabul edilmiştir.

Cumartesi günü içtima etmek üzere celse tatil edildi.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

2 Kânunuevvel 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	238	3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	239
2. — BEYANAT	238	2. — <i>Müdafaâi Milliye Vekâleti bütçesi</i>	239:244
1. — <i>Hafî celsede cereyan eden müzakeranın ifşa edildiği hakkında Erzurum Mebusu Salih Beyin beyanatı.</i>	238:239	3. — <i>Ermenilerle yapılan müzakere</i>	244:250

Cilt : 6

107 nci İn'ikat, 2 ve 3 ncü celseler

YÜZYEDİNCİ İN'İKAT

20 Kânunuevvel 1336 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Açılma Saati : 3.35

REİS : İkinci Reis Vekili Celâlettin Arif Beyefendi

KÂTİP : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Efendim celseyi açıyorum. Celse hafidir.
Geçen hafi celse zabtı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Doksansekizinci İn'ikat

15 Teşrinisani 1336 Pazartesi

İKİNCİ CELSE

Vehbi Efendi Hazretlerinin riyasetlerinde içtima ederek; vazife ile muhtelif mahallere gönderilen mebuslara verilecek tazminat mevzuu müzakere olundu ve celseye ara verildi.

Reis

Vehbi

Kâtip

Kütahya

Haydar

ÜÇÜNCÜ CELSE

Hasan Fehmi Beyefendinin tahtı riyasetlerinde içtima ederek bazı mebusların şakiler tarafından soyulması ve şekavet mevzuu üzerinde Dahiliye Vekili Dr. Adnan Beyefendinin beyanatı dinlendi ve celse hafiye nihayet verildi.

Reis

Hasan Fehmi

Kâtip

Kütahya

Haydar

REİS — Zabtı sabık hulâsasını kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

1. — BEYANAT

1. — Hafi celsede cereyan eden müzakeratın işi edildiği hakkında Erzurum Mebusu Salih Beyin beyanatı.

REİS — Hafi müzakere olunacak iki madde vardır. Evvelce bir karar vermiş idiniz ki Fikri Bey hakkında verilen taktir celse hafiye müzakere edilsin. Fikri Bey hasta imiş. Ben hastayım, hakkımdaki müzakerenin tehirini rica ederim demiş. Bunun tehirini münasip görenler lütfen el kaldırsın... Efendim diğer celse hafiye talik edildi.

Efendim şimdi yeniden başlamış olduğunuz bütçe meselesi vardır. Söz isteyenler; Emin Bey, Ömer Bey, Yahya Galip Bey, Nafiz Bey, Ali Rıza Efendi, Abidin Bey ilâ...

SALİH EF. (Erzurum) — Söz istiyorum. Usul hakkında bir şey arzedeceğim.

Efendim bizde tuhaf bir zihniyet var. Hafi demek, mahrem demektir. Halbuki bizde bir şey çabukça şüyü buluyor. Bugün birinin kulağına söyledi-

ğim bir söz yarın öbürünün ağzında geziyor. Ben deniz İstanbul gazetelerini okuduğum için - tabii siz de görüyorsunuz, okuyorsunuz - hatta geçen gün Peyâmi Sabah gazetesi gelmişti okudum, hafi müzakaratımızı yazıyor. Şuna şüphe etmiyorum ki biz koridoru iyi muhafaza etmiyoruz. Ben bunun âmilini bilmiyorum. Yalnız istirham ederim koridoru iyi muhafaza buyurun. Bu gibi hafi müzakerelerde koridor murakabede bulunsun. Bunu kabul buyurun. (Kabul sadaları)

REİS — Rica ederim efendim. Salih Efendinin söyledikleri hakikattir. İdare memurları koridoru muhafaza altına alsalar iyi olur.

BASRİ BEY (Karesi) — Rica ederim, söz istiyorum. Bir kaç mesele arzedeceğim.

Efendiler biz Türklerin en büyük kusurumuz matteessüf ifşayı sır meselesidir. Diğer milletler, teşkilâtı kavi, terbiyesi rasın olan milletler, meselâ hiç beğenmediğiniz Bulgarlar, Yunanlılar serini verir de

hiç kimseye sırrını vermez. Maatteessüf bizler gevşek kimseleriz. Hiç kimsenin şahsı üzerine almamasını rica ederim. Bizim sırlarımızın en ziyade yayıldığı yerler kahvelerdir. İtimad ediyoruz, konuştuğumuz bir kimse oluyor. Ona yavaşça işte yalnız size söylüyorum, kimseye söyleme kaydıyla söylüyoruz. O da başkalarına söylüyor. Diğeri de diğer birine söylüyor. Hafi celse ile aleni celse arasında maatteessüf bir fark kalmıyor. Bendeniz buradan çıktığım zaman hafi celsede neler konuşulduğunu işitiyorum.

3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

2. — Müdafaai Milliye Vekâleti Bütçesi

REİS — Müdafaai Milliye Vekâleti Bütçesinin müzakeresine başlıyoruz. Söz Operatör Emin Beyin.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Geçenlerde Reisi muhteremimiz tasarruftan bahsederek eğer Müdafaai Milliye Bütçesini tetkik edebilirsiniz bir çok iktisad temin edersiniz buyurdu. Buna dair gerek arkadaşlarımız arasında ve gerek haricte bir çok sözler iştiliyor. Levazımatta bir çok sui istimalât varmış. Yok şöyle imiş, böyle imiş. Bu Müdafaai Milliye bütçesinin veyahut sarfiyatının adamakıllı bir kontrolü lâzım ve bunu yapmalıyız. Diyorlar ki; melbusat için üç milyon lira istiyoruz. Üç milyon lira değil ya, on üç milyon lira olsa bu melbusat tertibi için vermenizi rica ederim. Çünkü geçen de heyeti muhtereme kararı ile Eskişehir gitmiştik. Eskişehir hastahanesine dahil olan 192 kişiden pek çoğu ağır yaralı olduğu halde yalnız iki mecruh kaybettik. Dikkat buyurunuz, yüzde bir nispetinde adam kaybettik. Fena vesaitle naklolanmış. Fakat ona rağmen yüzde bir vefiyat verdik. Fakat çıplaklık yüzünden Ahzû Kabul Dairesinin yirmi yataklık dahiliye koğuşunda yevmiye üç ilâ dört kişi ölüyor. Demekki soğuktan, çıplaklıktan ölenler çoktur. Bunu esirgemeyiniz efendiler. Fakat hesabımızı, kitabımızı isteriz. Heyeti muhteremenizden şu ciheti istirham ederim.

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim Mazbata Muharriri olmak sıfatıyla müsaade buyurursanız meseleyi izah edeyim. Müdafaai Milliye bütçesi tanzim edilmiştir. Bütçenin 323 ncü faslının (3, 897, 500) lira melbusat ve teçhizat bedeli olmak üzere konulmuştur. Biz de bunu aynen kabul ettik. Nakliyat faslına (760 000) lira konulmuştur. Muhasebat Müdürü ile bilmüzakere (510 000) lira kabul edildi. Ahiren Müdafaai Milliye Vekâleti iki milyon lira yeniden teçhizat ve melbusat için istiyor. Bir milyon da nakli-

İkinci derecede; sırlarımızı, hafi celselerdeki esrarı yayanlar, pansiyonlardır. Buralarda ne kadar gizli konuşursak konuşalım birtakım Rum ve Ermeni kızları esrarımıza vakıf oluyorlar. Bu bizim kusuru mudur. Eğer hafi celseyi ifşa edeceksek, rica ederim beyhude yere hafi celse akdiyle vakit zayi etmeyelim. Binaenaleyh; bu meseleyi ötekine berikine tariz mahiyetinde değil, binnefis esrarın muhafazasına fevkalâde ihtimam lâzım geldiği kanaatinde olduğum için söylüyorum.

yat için istiyor. Evvelki verdiğimiz (3 897 500) liranın hesapatını, müfredatı veçhile ananatiyle, usulü muhasebeye tevfikane ne kadar nefer iksa edilmiş, ne kadar masraf ihtiyar edilmiş üç günde, beş günde, on günde bunun hesabını almak ihtimali yok. Binaenaleyh biz dedik ki; bu hesapat gelinceye kadar biz size para veremeyiz. Çünkü evvelce bize böyle bir celse hafiyede bütün asker Teşrinisani nihayetine kadar giyinmiş bulunacaktır demişlerdi. Halbuki cepheden gelenlerden istiyoruz ki Garp cephesinde, Uşak'ta asker soğuktan donmuştur. Bu üç milyon küsur - dört milyona yakın bir paradır - bunun bir milyonunu hayvan mübayaasına verdik diyorlar. Kalıyor üç milyon. Bu para ile ne kadar efrad giydirilmiştir? Bu meydana çıkabilir. Ancak bu hesapatı alamadığı için havalesi verilmedi. Bilâhare bunlar yeni mübayaatın havalatının bittiğini ve yeni mübayaa için ellerinde tahsisat bulunmadığından gelen malların alınmadığını ileri sürerek bu tahsisatın müstacelen kabulünü ve malumatın bilâhare verilmesini dermeyan ettiler ve ancak bunu bu suretle heyeti umumiyenize getirdik.

ÖMER LÜTFÜ BEY (Amasya) — Müdafaai Milliye bütçesi yapılırken bendeniz de Encümende idim. Ordu için hazarî bir kadro tanzim olundu ve o kadroya göre de bir bütçe hazırlandı. Bu bütçe o zaman Maliye Vekâletine gönderilmiş idi. Maliye Vekili Ferit Beyefendinin yeni Vekâlete geçtiği zaman... Ondan sonra Muhasebat Dairesi ayrılmış idi. Daha sonra nasıl oldu bilmiyorum. Takriben yirmi beş milyon derecesinde adı bir bütçe yapılmıştır. Bunda Trakya'daki kolordunun masrafı da dahil idi. Sonra ben mezûnen gittim. Havadis olarak işitmiş idim ki; Trakya'daki kolordu teşkilâtı büyütülmüş, atlı piyade fırkaları yapılmıştır. Müdafaai Milliye Vekâletinin bizden fevkalâde bir bütçe istemesi lâzım idi. Maliye ile görüşmüşler. Fevkalâde bir bütçe istemekten vazgeçmişler. Aynı fasıl ve maddelerden müte-

ehhiron bir senelik hazarî kadro havalesi bitmiş. Şimdi tahsisatı munzamı istiyorlar. Kıştır, asker titremez, vermek lâzımdır. Yalnız şunu ilâve etmek isterim. Her senenin adı bütçesi mutlak bir sene evvelki bütçenin esasına istinad eder. Eğer biz kadroyu düşünmüyerek kadro üzerinde her gün oynar ve rastgele para verecek olursak efendiler, bilmem sonra ne olur? Sabit, müstakar bir hazarî kadromuz olsun. İktiza eden diğer bütçe parasının ne kadarı sarfolundu, ne eksildi ve ne kadarı mevkuf kaldı? Seferberlik devam edecek mi, yahut daha ziyade olacak mı, olmayacak mı? Müdafaai Milliye Vekâleti bu hususatı karşısında bulundurur. Bu hususta zannederim Maliye Vekâleti de taassup gösteriyor. Müdafaai Milliye seferberlik bütçesi zaten bir madde olur. Divanı Muhasebat zaten kontrol ediyor. Eğer böyle olursa onlar da rahat eder biz de. Bendeniz hastahaneleri gezdim ve gördüm. Yerlerini söyleyebilirim. Frengileri aşlamak için ilâç yok. Üç yüz bin lira eczayı tıbbiye masrafının henüz on bin lirası sarfedilmemiştir. Ulukışla'da koca bir depo vardır, Kayseri'ye, Sivas'a nakledecekler. Nakil tertibatında para kalmamıştır ve bu para tamamen nakliyata sarfolunmamıştır. Nasıl, başka yere sarfolunuyor mu diyeceksiniz? Bakınız arzedeyim. Bu, askerin nakliyatına, eşyanın nakliyatına sarfolunacak bir paradır. Erzak nakliyatına, nakliyat maddesinden para sarfolunamaz. Aşar erzakını nakil için sarfettiği parayı nakliyat tahsisatından sarfetmiştir. Divanı Muhasebat mı, Maliye mi öyle karar vermiş. Konya'daki aşar zahiresini dört kuruşa alan Müdafaai Milliye Vekâleti Karahisar'a getirdiği zaman yine dört kuruştan olmak üzere bildirir. Karahisar'da zahire fiyatı altı kuruştur. Halbuki öyle yapmayıp da zahirenin nakline sarfettiği parayı zahire fiyatı üzerine zammetsmeli idi. O vakit görecekti ki istihlâk ettiği zahire orada satılan fiyatın aynı mıdır, yukarı mıdır, aşağı mıdır? Böyle yapmış olsaydı eczayı tıbbiye nakliyatında müşkülât çıkmazdı. Şimdi böyle teşkilât sabit değil, herkeste bir başka teşkilât... Kitapta olmayan teşkilât yapıldı. Bunlara hiç de lüzum yoktu. O vazifeden ayrıldığım için o vazife hakkında ifşaatta bulunmak arzu etmiyorum.

NAFİZ BEY (Canik) — Vazifei asliyeniz mebusluktur...

ÖMER LÜTFÜ BEY (Devamlı) — Hakikatpe-rest bir zat orada bir vazifeye tayin edilmiş. Bazı zevat onunla çalışamayız demişler. Bu nasıl olur? Ya askercesine bir emir verilerek çalıştırılır veyahut on-

ların hizmetlerinden sarfınazar edilirdi. Öyle olmuş, her iki tarafın gönlü yapılmış. Kadroda ismi olmayan, bazıları ismen alâkadar olmak üzere orada birtakım zevat bulunuyor. Fakat yarın yine munzam bir para isteyeceklerdir. Maliye Vekili ne derse desin. Bırakın seferberlik maddesi yapaalım ve kadroyu tespit edelim ve yeni seferî kadrolar yaptıkça fevkalâde şekilde gelsinler, bizden tahsisatı munzam istesinler. Yoksa böyle munzam şekilde bizden milyonlar istemesinler.

AHMET FERİT BEY (Maliye Vekili) (İstanbul) — Efendim bendeniz meselenin ruhuna dair söz söyleyeceğim. Çünkü salâhiyetim dahilinde değildir. Kadro meselesini tetkik tabii bendenizin ihtisasımdan harîç bir mesele olduğu için bundan bahis etmeyeceğim. Tabii Müdafaai Milliye Vekili namına gelen zevat bu hususta heyeti muhteremelerini tenvir buyururlar. Kısa olarak bildiğim bir şey var ki taarruz üzerine, malum olan vaziyet tahaddüs edince ordu da ihtiyacı tedafüiyemize tamamen tekabül edecek surette muhtelif teşkilâta tevessül edilmiş idi. İhtimal Trakyadaki kolordu teşkil edilmemiş, anın yerine merkezî ordu için birtakım mesai sarfedilmişti. Kadro hakkında evvelce arzetmiş olduğum veçhile fazla şey söylemeye salâhiyetim yoktur. Seferberlik meselesinin tatbiki daha muvafık olacağını söylüyorlar. Malumu âliniz efendiler Muhasebei Ummiye Vilâyat Kanununun yirmi dördüncü maddesinde diyor ki : Seferberlik ilân edildiği zaman Harbiye bütçesi tamamen ortadan kalkar, fasılları, maddeleri... Bunun yerine açık, vasi bir kredi verilir. Yirmi milyon yahut elli milyon, yüz milyon... Bu suretle hareket etmeyi Müdafaai Milliye Vekâleti bendenizden de talep ettiler. Efendiler bu tarzda hareket pek kolay olur bizim için. Çünkü yaptıkları teknil sarfiyat ve istedikleri havalatı hiç tetkik etmeye mahal kalmazdı. Maliye Vekâletinin de tabii vazifesinin mühim bir kısmı askerî masarîf olduğu için bu bapta tetkikata lüzum görmezdi. Tayin edilen miktara balığ oluncaya kadar hiçbir şey sormasızın gelen havaleleri tesviye ederdik. Bendeniz bu sizin gelen havaleleri tesviye ederdik. Bendeniz bunu da muvafık görmedim ve muvafık görmediğim için de kabul etmedim.

ÖMER LÜTFÜ BEY (Amasya) — Yeni kanun amaklığınız lâzım gelirdi.

A. FERİT BEY (Maliye Vekili) (Devamlı) — Hayır hayır efendim. Ordunun seferber hale vazında tahsisatı fevkalâde verilmek ... tabirine istinaden

ben itirazatımı dermeyeran ettim. Böyle alelilâk verecek olursak ve bu, kayda tabi olmayacak olursa, bunun içinden çıkmak imkanı yoktur. Şimdiye kadar harp esnasında yüz milyon, yüz elli milyon liralık tahsisat verilmiştir. Bunların atı hesabı alınmadığı gibi alınması da katiyen müsteb'addır. Şimdi harbediyoruz. Bu harbimiz diğer zamanların umumî harp devrinde olduğu gibi gayet muhtelif ve gayet değişir ve daima cephede cidalı mucip olacak derecede olmadığı için bu husustaki fikrimi Vekâlet kabul etmiş ve bu tarzda tahsisatları dairesinde olmak üzere, Maliye Vekili tarafından tahsisatına, faslına, maddesine uydu rularak hesabı bilâhare tetkik edilmek üzere bu suretle bir usul kabul edilmiştir.

Ömer Lütfü Bey sıhhiyeden bahis buyurdular. Meselâ diyorlar ki sıhhiye on bin lira sarfetmiş. Bu Sıhhiye dairesinin vazifesini hüsnü istimâl etmemesinden dir. Kendisinin tahsisatı mevcuttur. Tahsisatını ister, ihtiyacını temin eder.

Diyorlar ki, fasıldan fasıla para naklediliyor. Bütçe Encümeni her fasıl için muhtaç olduğu mebaliği nazarı dikkate almıştır. Fazla para varsa tenkis edilmiştir. O yirmi beş milyonluk bütçeyi, Maliye yaptığı tetkikte yirmi milyon liraya tenzil etmek istemiş. Encümen de bu hususta iki milyon lira raddesinde bir tenkihat yapmış, fazla para bu suretle indirilmiştir. Eğer toptan bir tahsisat verilsin istiyorsanız bu, Maliye Vekâletinin daha ziyade sarfı gayret etmek üzere fuzulî olarak üzerine aldığı zait bir hizmettir. Eğer istemiyorsanız bendeniz şimdi tahsisatı vardır, al sarfiyatını yap derim. Bu tarzda hareket ederek Maliye Vekâleti hüsnüniyetle bunu kabul etmiştir. Bu usulün en büyük bir faidesi olduğu da bu müzakerenin heyeti umumiyenizde muvacehe edilmesiyle sabittir. Eğer böyle olmasaydı filân tahsisatta bulunan para için buraya on milyon lira istemeye gelirlerdi. Bununla heyeti âliyenize tekrar arz ederim ki, hesabat fasıl ve madde üzerine yürütülmüş olmakla beraber hesabatı tetkik etmeğin imkânı yoktur. Bugüne kadar ne sarfedildiğinin hesabatı tamamiyle gayri maldur. Bilirsiniz ki bir senedi mahsus usulü vardır. O senedi mahsusa usulü ile tahakkuk ettirilecek ve o tahakkuk etmiş ita emirleriyle âdeta açık bono suretinde tediye edilmektedir. Bunlar ne vakit Divanı Muhasebata verilecek, orasını Allah bilir. Mamafih bugüne kadar yaptığımız hususat ile hiç olmazsa tetkikini ve daha sarfedilmeden nerelere verildiğini anlıyoruz. Böylelikle zannediyorum ki herhalde ehveni şerri ihtiyar etmiş oluyoruz.

Sonra efendim, Ömer Lütfü Beyefendi nakliyat meselesinden bahis buyurdular. Bu fasıldan zahire nakliyatı için sarfiyat icra edilmiştir. Bu da bir zaruret içindir. Meselâ : Şimdi bütün askerin ihtiyacatını nakten tedarik etmek bütçe itibariyle imkânsızdır. Binaenaleyh aynen tedarik edilecek arpa, buğday, bulgur gibi vesaire ihtiyaç var ki bunları aynen tedarik ediyoruz. Bunu ayniyatla tedarik ettiğimiz zaman bunlar iki türlü olarak orduya sevkedilebiliyor. Meselâ; filân anbarda şu kadar zahiremiz vardır. Bu zahireye mahsuben onlara verilen miktarı muayyenat onların tahsisatından kesilir. Ne kadar buğday varsa on kuruş üzerinden hesap edilir. Ancak iki hattı hareket ittihaz etmeğin imkânı vardır. Ciheti askeriye biz tabii bizim için sehil olan cihetleri söyledik. Müdafaai Milliye Vekâleti bu cihetin kendilerince kabili tatbik olamayacağını bildirdi. Meselâ istasyonlar üzerinde farzedelim ki, askerî kuvvetler mevcuttur. Münteha bulunan ayniyat buğdayın bulunduğu mahalde asker mevcut değildir. Şimdi tutup da ciheti askeriye mutlaka oraya ayrıca bir müfreze, ayrıca bir kuvvet göndermesi için icbar etmekten ise bendeniz bu vazifeyi dahi kendi üzerime aldım. Gerek askeriye ait olsun, gerek Maliyeye ait olsun bunların ikisi de Devletin bütçesine taallük ettiği için kendilerinin de arzu ve ısrarları ile biz deruhde ettik. Yani mahallerine, Hükûmeti mahalliye verilen emir dairesinde filân yerde iddihar edilmiş olan mahalden lüzumu olan mahallere bizzat getirmeye başladık. Eğer Maliye bütçesinde bir fasıl ol saydı ben o fasıllardan sarfiyat yaptırıp nakliyat icra ederdim. Halbuki bu olmadığı için bu husustaki nakliyatı yapmak için kendilerinden bunlara mukabil tahsisat istedik. Bu tahsisatı verdiler. Bu tahsisatla biz sevk ediyoruz. Fakat Ömer Lütfü Beyin buyurdıkları gibi, mahallindeki fiyat ile değil. Tahsisatları esasen Müdafaai Milliye bütçesinde onların tahmini olmak üzere koydukları miktardı. Bu tahsisatı sarfederek istasyonlara naklediyoruz. İhtimal ki Müdafaai Milliye tahsisatından fazla para alınıyor. Bilfarz altı kuruşa mal olan bir buğday bazı yerlerde beş kuruş bile etmiyor. Beş kuruşa malolan yedi kuruş ediyor. Biz on kuruş üzerinden hesap ediyoruz. Bize tahsisat veriyorlar. O tahsisatın muamelei lâzimesi icra edildikten sonra mahsubu icra kılınacaktır. Yedi kuruştan mı geçiyor, beş kuruştan mı geçiyor bilmiyoruz. Biz tahsisatlarını on kuruştan hesap ediyoruz. Onlara verdiğimiz zaman onlar on kuruş üzerinden muayyenatı alacaklar. Bu nakliyata sarfedebilmek üzere, nakliyat maddesi olmak üzere bir mü-

saadei muvakkate alıyoruz ve bunu sarfiyatı muvakkateye geçiriyoruz. Bu nakliyat hususî yapıldıktan sonra yine Müdafaai Milliye'de nakliyat kısmında sarfiyatı muvakkateden baki kalan hem nakliyat sütunundan hem de muayyenat sütunundan tenzil olunuyor; fakat orta yerde zayi olmuş bir para olmadığını tabii bilirsiniz. Bütçe işlerini ifa etmek üzere bendenizin bu tarza ihtiyacım vardır.

Tekrar ediyorum. Heyeti Âliyeniz emir buyurmanız bu işi üzerimden atarım. Yoksa bugünkü hal kemafissabık devam edecektir.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim; bendeniz esasata girmeyeceğim. Üç milyon lira tahsisatı munzamma olarak aynı zamanda da avans olarak isteniyor. Ciheti askeriye Meclisi Âlinize bütçesini yirmi milyon lira üzerinden vermiştir. Onun üzerine üç milyon lira cephe zammı olmak üzere ilâveten talep ediliyor. Benim nikatı nazarımca en mühim mesele Meclise verilen 21 milyon liralık bütçenin bugüne kadar çıkmaması ve tahsisatı munzamma talep edilmesidir. Şu halde Meclisi Âlinizin ciheti askeriye avans olmak üzere verdiği 19 milyon liraya balığ oluyor. 3 milyon da şimdi verilecek olursa 22 milyona balığ oluyor. Bütçe 21 milyon lira idi. Bu usule muvafık gelmiyor. Ciheti askeriye ihtiyacatının tabii bizim usule tevfikini beklemez. Bugün askere bunu verebilmek için bütçeyi evvelden çıkarmak lâzım gelir. Fevkalâde masraf lâzım gelirse anı bizden talep etmelidir. Şu halde sene nihayetine üç ay kalmıştır. Ben anlamıyorum ki sene nihayetine üç ay kalmıştır. Bu üç aya kadar bu bütçe Meclisten çıkmazsa gelecek sene için bütçe ne esas üzerinden olacaktır? Mademki 21 milyon liradan Meclisi Âlinizin bugüne kadar - bu üç milyonu kabul etmediği takdirde - on dokuz milyonunu kabul ettiği takdirde yirmi üç milyon lira sarfetmiş bulunacak. O bütçe amik tetkik edilmeli. Ondan sonra masrafını kontrolü icao ediyorsa onu ifa etmelidir. Bir madde üzerine sarfiyat icra etmek hususundaki zararı Vekil Bey pek güzel izah buyurdular. Hiç olmazsa mevad üzerinde bir tetkikat yapılabilir. Yoksa tetkikat yapılamaz. Bu daha doğru olamaz. Askeriyenin istemiş olduğu parayı vermekle beraber bütçe dairesinde gitmediği için şikâyetimiz vardır.

NAFİZ BEY (Canik) — Efendim; bizim zaîf tarafımıza tesadüf ettiği için, dolayısıyla bizim hayatımıza taallûk ettiğinden bu hususta bir söz söylemek istemem. Yalnız Maliye Vekili Beyefendinin, mükerreren tebligatıma nazaran devair bütçeyi vermemiş-

tir sözüne temas edeceğim. Meclisin en mühim vazifesi Devletin varidat ve masarifini kontrol etmektir. Yeni teşekkül etmiş bir Hükûmet eğer bütçesini tanzim edemezse, hesabatını tanzim edemeyen Hükûmetin her şeyde noksanlığı var demektir. Biz İstanbul'da yapılan bütçeleri esas ittihaz ederek tanzim edilmiş bir bütçeyi, ve her dairenin memurininin kadrosunu görmeyince onu kabul edemeyiz. Kânunuevvel nihayetine kadar muvakkat bütçe kabul etmiştik. İşte Kânunuevvel nihayetine yirmi sekiz gün kaldı. Bütçesiz istedikleri gibi hareket ediyorlar. Vekiller bundan mesuldür. Her vekil bütçesini vermeye mecburdur. Alâkadar arkadaşlara da rica ederiz, bu meseleyle devam etsinler. Bu hayat memat meselesidir.

Diğer bir mesele vardır ki o da; Müdafaai Milliye Vekâletinin hesabatının içinden çıkarılamaması meselesidir. Şâyamı istigrabtır demekten başka bir söz söylemem. Bu hesap tamamen kontrol edilmezse bunun altından çok şeyler çıkar. Bu parayı verelim dedim. Çünkü askerın ilbasına taallûk ediyor. Arkadaşım, askerın soğuktan öldüğünü söyledi. Teessüf ederim ki şimdiye kadar bu mesele Mecliste mevzu bahis olmamıştır ve bu neferlerin hayatı Meclis tarafından sorulmamıştır. Hükûmetin bizden teçhizat için istediği parayı verdik. Eğer paramız yoktur derlerse bizden istememişlerdir. Bu ölen neferlerin hesabı burada verilmelidir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Beyefendiler; esasen biz bu parayı vereceğiz. Yalnız celsei hafiyeden maksadımız, bir zihniyet hâsıl olmuştur ve bunu aramızda konuşuyoruz. Zihnimize birtakım şeyler gelmiştir. Bunların halli lâzımdır. Asker çıtırçıtlak geziyor. Şimdiye kadar harp cephesine ne kadar asker gitmiştir ve oradaki askerimizin miktarı nedir? Bunu söylemiyorlar. Sonra askerlerimiz kısmen cephe de ve kısmen gözümüzün önünde ölüyorlar. Müdafaai Milliye, verilen parayı ne yapmıştır? Bunun hesabını vermelidir. Yoksa bu üç milyonu zaten vereceğiz. Üç milyon para talep ediliyor. Bunu verelim mi, vermeyelim mi diye tereddüt ediyoruz. Çünkü ordumuzda bazı mühim müzakereler cereyan ediyor. Vaktiyle Konya'da mühim bir suiistimâl, mühim bir hırsızlık vardı. Bunun hakkında ne gibi bir muamele yapıldı? Bu tahkik edildi ve tahkike memur gitti. Bilmem Lütfü Bey, Ali Bey, Veli Bey bilmem neler de neler oluyor. Bu tahkik edildi, faileri meydana çıktı mı, haklarında ne muamele yapıldı? Bunları öğrenmek istiyoruz. Hafî celseden maksat budur.

ZİYA BEY (Memur) — Efendim; bu Konya meselesinin Müdafaai Milliye'ye tezkeresi geldi. Konya'

daki suiistimâlden bahis buyuruldu. Evet, bu doğrudur. Tahkikat icra edilmiş ve evrakı ihzar ettirilmiştir. Bu hafta zarfında bunların muhakemesi doğrudan doğruya İstiklâl Mahkemesince icra edilecektir. Mesele yalnız Konya'da değildir. Ötede beride de suiistimâller vardır. Sahibi salâhiyet müfettişlerimiz vardır. Bunlar seyyar olarak bulunuyorlar. Bir suiistimâl görürlerse haklarında takibatı kanuniye icrasını bize bildiriyorlar. On ikinci kolordunun suiistimalâtını tetkik etmek üzere kaymakam Abdurrahman Bey namında bir kaymakamın tahtı riyasetinde bir heyet gönderdik. Heyetin Konya'ya muvassalatı anında Fahrettin Bey maiyeti ile beraber Uşak cephesine hareket etmek mecburiyetinde kaldı. O heyet bu hesabı rüyet edemedi.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyaribekir) — Yanlış söylüyorsun, öyle değildir.

ZİYA BEY (Memur) — Müteakiben Binbaşı İsmail Hakkı Beyin riyaseti altında bir heyet gönderildi. Bu heyet tahkikatını yaptı ve eskiden suiistimali tebeyyün eden levazım memurlarının cezası verildi ve bunlar halen müstahdem değildir.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyaribekir) — Müdafaai Milliye hesabı tamamiyle rüyet olunmalıdır. Ancak 12 nci kolorduda müthiş suiistimal vardır. Kolordu kumandanı kasayı cepheye kadar kaçırmıştır. Bu resmen sabittir. Binaenaleyh tetkik olunmalı. Ondan sonra biz bu parayı vermeliyiz.

ÂBİDİN BEY (Lâzistan) — Arkadaşlar; ordu mühim bir ihtiyaç karşısında bulunuyor. Evet bütün mevcudiyetleriyle bu asker arslanlar bizim istiklâlimizi kazanmak için çalışıyorlar. Bunlara her şeyi vermeliyiz. Vakti zamanıyla bunların ihtiyaçlarını temin etmeliyiz. Fakat yalnız şurasını söylemek isterim ki, bundan bir iki ay evvel bir takrir verilmişti bunun için. Arkadaşlar haberiniz olsun, hepsi çırpıplaktır, müdafaai vatan için uğraşanların. Rica ederim bunları giydiriniz. Burada Müdafaai Milliye Vekili diyor ki; ben vagonlarla liralara almıyorum ki sarfedeyim. Aldığı nispette çalışsın ihtiyacı bitmiş olur. İtalya'dan gelecek bilmem ne olacak. Ne geliyor ve ne de gelecek. Üç milyon değil üç yüz milyon versek yine isteyeceklerdir. Müdafaai Milliye Vekili, levazım dairesi, alâkadarlar bu hususu iyi düşünmelidir.

Sonra hırsızlıklar... Bu hırsızları, kendilerine mevdu olan, emantullâh olan bu kadar meblağı çalıp vatanı tehlikeye düşüren bu herifleri asmalıdır. Niçin bir nefer asılıyor da bir kumandan asılmasın?

Zaten ötedenberi biliyoruz ki, 12 nci kolordu çalışmıyor ve çalışmayacaktır da. Bilmem nereye kadar gidiyor. Demek yolu olsaydı İngiltere'ye kadar gidecekti. (Handeler)

ALİ RIZA BEY (İstanbul) — Efendim ordu imkânı derecesinde giyinmiştir, Gıdaları fevkalâde düzelmiştir. Heyeti umumiyesi itibariyle ordu çıplak değildir. Heyeti umumiyesi ise tamamen giydirilemiyor. Çünkü yeni bir idare, yeni bir teşkilât karşısındayız. Bir menbâ yok. Memleketten, dahilden istenilen dakikada eşya tedarik etmek imkânı yoktur ve bir kaç ay zarfında bunların iksalarına çalışılmıştır. Vekâlet elinden geldiği kadar sarfı mesâi etmiştir. Fakat sui kasit yoktur.

HİLMİ BEY — Hata suikastten daha büyüktür.

ALİ RIZA BEY (Devamla) — Emin olabilirsiniz ki pek az zaman zarfında orduda çıplak asker görmeyeceksiniz. Bunu bendeniz temin ediyorum.

Müsaade ederseniz bugünkü ihtiyaçtan bahsedeyim. Bugünkü ihtiyaç doğrudan doğruya orduya lâzım olan bu parayı vermek meselesi. En kısa yoldan hangisi lâzım ise onu yapınız. Biz yarından itibaren yapacağımız işler için on paraya malik değiliz. Yakın zamanda hesap alınır. Şimdi hesap isteniyor, ordunun hesabını vermek pek o kadar kolay bir şey değildir. Maliye Vekili Beyefendinin orduya muhasebeci tayini hakkında teklifi vardır. Müdafaai Milliyece de bu cihet kabul ediliyor. Bu hesabat meselesi tahtı intizama alınacaktır. Bugün için bu para kabul edilmediği takdirde ordu efradı çıplak kalacaktır ve buna bir çare bulmak imkânı yoktur.

VEHİ BEY (Karesi) — Efendim ben zannediyorum ki arkadaşlarımızdan içimizde bu üç milyon liranın verilmesine itiraz eden yoktur. Mesele, evvelce verilen üç milyon liranın nerelere verildiğini tetkik etmektir ve herkes kendi kulağına gelen şikâyeti burada dertleşmek nevinden söylüyor. Bendeniz Encümen namına diyorum ki, bu üç milyon lırayı verelim. Muvazenei Maliye Encümenimiz on gün zarfında bu hesabı isteyecektir, yani takip edecektir. Tâki evvelce verilen para hakkında malûmatı kâfiye alınıncaya kadar. Bilâhara bunu heyeti celilenize ancak münasip bir zamanda arzetsin ve bir de son olarak Ali Rıza Bey bir şey buyurdular ki, ordulara ve fırkalara bir muhasibi mesul tayin etmek meselesidir. Onu da tasvip buyursanız çok iyi olur. En lüzumlu bir meseledir. Ordu ve fırkalarda bulunan muhasebe memurları doğrudan doğruya ordu ve fırkalara merbuttur. Halbuki Müdafaai Milliye Muhasebe Müdü-

rü, geçen kabul edilen usul mucibince, Maliyeye merbuttur. Binaenaleyh ordu ve fırkalarda bu muhasebecinin eli olmazsa ondan hesap istemek doğru değildir. Hesabatı tetkik edecek muhasibi mesulleri orduya, fırkaya tayin ederseniz hiç kimsenin bir diyeceği kalmaz.

REİS — Efendim; söz isteyen zevatı kiramın isimlerini okuyorum.

Mesut Bey, Hacı Şükrü Bey. (*Müzakere kâfi sesleri*) Efendim müzakereyi kâfi görenler lütfen ellerini kaldırsın. Bu bapta müzakere kâfi görüldü.

Nakliyat ve ilbas tahsisatı munzammasının kabul...

AHMET FERİT BEY (Maliye Vekili) (İstanbul) — Efendim; bu aleni celsede reye vaz edilir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Hariciye Vekili Bey vaziyeti siyasiye hakkında beyanatta bulunacak.

REİS — Efendim; Çelebi Efendi meselesi hakkında Encümen mazbatası var. Celsei aleniyede müzakere edeceğiz. Beş dakika teneffüs etmek üzere celseye son veriyorum.

ÜÇÜNCÜ CELSE

REİS : İkinci Reis Vekili Celâlettin Arif Beyefendi

KÂTİP : Haydar B. (Kütahya)

REİS — Efendim; celseyi açıyorum.

3. — *Ermenilerle yapılan müzakere.*

REİS — Mevzu üzerinde söz Hariciye Vekilinin. Buyurun efendim.

Dr. AHMET MUHTAR B. (Hariciye Vekili) (İstanbul) — Muhterem efendiler; Ermenistan üzerine icra edilen harekâtı taarruziye neticesinde teklif etmiş olduğumuz mütareke şeraiti Ermeni hükûmeti tarafından reddedildiği zamana kadar cereyan eden vukuat ve hadisat hakkında Heyeti Celilenize iki defa arzı malûmat etmiştim. Hatırı âlinizdedir ki onbirde Ermenistanın, mütareke şeraitini reddettiğini söylemesi üzerine, on üç ve on dörtte muharebede devam etmiş ve o sırada Ermenistan hükûmetinin bütün cihana feryadı üzerine yeniden mütareke için müracaat edilmiş, zaten ondan evvel tayin edilmiş olan heyeti murahhasamız Ermenistan hükûmetinin (...) riyaseti altında gönderdiği sulh heyeti murahhasası ile müzakere başlamıştır. İlk Kars muzafferiyeti üzerine, heyeti âliyenizin hatırında olduğu veçhile, buradan doğrudan doğruya kendilerine bir sulh teklifi vakı olmuş ve bu teklifin muhteviyatı heyeti âliyenize arz edilmişti. O münasebetle arzetmiştik ki Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin gayesi Ermeni milletini ortadan kaldırmak değildir. Hükûmetin maksadı bunların temadii taarruzunu mümkün mer-

tebe uzun müddet için durdurmak ve şarktaki hudutları temin etmektir. Bu gaye iki suretle istihsâl edilecekti. Birisi; hudutların bu maksadı temin edecek bir surette kabul ettirilmesi, diğeri de Ermenistan hükûmetinin yedlerinde bulunan eslihadan tecridi meselesi idi. O vakit bu prensipler Ermeni hükûmetine tebliğ edilmekle beraber heyeti murahhasamıza da sulh ahitnamesinde de bu ciheti tayin ve tespit etmeleri için buradan lâzım gelen talimat verilmişti. İşte o talimatta, Ermenistan hükûmetine Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti tarafından teklif edilen yeni hudutlar vardı ki bunu, evvel bevvvel Erkânı Harbiye Umumiye tarafından gönderilmiş olan zat, Paşa Hazretleri namına izah edecektir.

Ermenilerin sulh şeraiti meyanında tahdidi teslihat ve tahdidi hudut mesaili vardı. Tahdidi teslihat - ki Ermenilerin gözettikleri gaye şudur : Esnayı mütarekede birtakım esliha talep ettiler. Üç batarya koşulu top ve bir çok makineli tüfek ve bir miktar lokomotif ve mühimmat - (*Miktarı bizden gizli olarak sesleri*) Bunlardan başka cephanesi, sonra koşulu olan bataryalar teçhizatı ile teslim edildi. Keza iki lokomotif, teçhizatı ile beraberdi. Sulh müzakere esas teşkil edecek mevad arasında verebilecekleri miktarda bir çok esliha ve mühimmat istenildi. Tahdidi hudut da ırkan ve tarihen Türklüğe ait olan bu

hududun cenubunda Bayazıt hududu takip ediliyor. Arpaçayına kadar Gümrünün on sekiz kilometre garbinda ve yirmi beş kilometre cenubundaki ... den geçerek (Çıldır) garbinde... Hudut meselesinde katiyen pazarlık cihetine gidilmedi. Bize ait olan mesele hal- oldu ve Ermeniler de bu arzularımızı kabul ettiler. Bundan başka Şahtahtı, Nahcivan mıntakasında muhtar bir idare tesisi istenildi. Malûmu âliniz olduğu veçhile bu mevâkı Müslümanlarla mahduttur. Milis kıtaatıyla bize iştirâk etmek ... Burada Tatar ve Kara-bağlılar ... tarafından kabul edilmiştir.

Ermenistanın katiyen nüfuzu siyasisi altında bulunmamak üzere milletlerin ârayı umumiye ile izhar edecekleri arzuları veçhile ciheti irtibatı siyasileri tayin edilmek üzere tamamiyle muhta bir idare teşkili... (Alkışlar) Bu müzakerat, sulh müzakeratı devam ederken ... Ermenistana doğru bir hareket yaptığı anlaşıldı. Huduttan da Kızıl kuvvetlerle Kervansarayına doğru ilerlemişler ve memurini de tevkif etmişlerdi. Bu hareketin nereye kadar olduğunu, kızıl-lar da müştereken bizimle beraber hareket ediyorlar, Heyeti âliyenize arz etmek isterim. Yakın zamanda gayri resmî olarak aldığım malûmata nazaran kızıl-ların Ermenistan üzerine bir hareketi askeriye icra edeceklerini istihbar ettim. Bunu Rusya Sovyet Hükûmeti, bu hareketi bize sureti resmîyede bildirmişti.

HÜSREV B. (Trabzon) — Bir şey soracağım zatî âlilerinden. Şimdi bir sulh müzakeresi yapıyoruz ve bunun neticei muvaffakiyeti olarak Kızıl ordunun bazı aksamı harekete geliyor. Hükûmet ne için ve ne maksatla hareket ettiğini (istihbar edemiyor ve sormuyor.) (1) Demek kendi hesabımıza oluyor. Kızıl ordu bir yere gidiyor.

Dr. AHMET MUHTAR B. (Devamla) — Evet, takdir edebildiğim derecede arzedeceğim. Temmuzun nısıfı evvelinde Rusya Sovyet Hükûmetinin Kafkasyaya taallûk eden bilhassa Ermenistanla olan mesailin hallinde suhulet olmak üzere (tavassutta bulunmayı) (2) bize teklif etmiş ve biz de hüsnü telâkki etmiş ve buna cevap vermiştik. (Fakat, bugüne kadar.) (3) tarafımızdan da kabul edildiği söylenilen (bu tavassuta) (4) dair Rusyadan bir emareye bile tesadüf edilememiştir. Vaktiyle harekâtı askeriye icra edildi ve ordumuz Kars'ı iskat etti. Önün üzerine, yine geçenlerde bilmünasebe arzettiğim veçhile, arada geçen

zaman bu ... Teklifin bidayeten verdiğimiz muvafakat cevabını tekrar etmeye manidir mülâhazasında bulundum ve kabul etmedim ve Rusya Sovyet Hükûmetine bunu kabul edemeyeceğimizi söyledim. Kendisi için mukni olacağını söyledik. Bunu söylerken şunu da dedik; siz mi vazgeçtiniz, yahut yoksa bu tavassut teklifini Ermenilere kabul mü ettiremediniz? Fakat Gümrü'de müzakerat başladığı sırada Erivan'da bulunan Rus mümessili bizim Şark cephesi kumandanına yazdığı bir mektupta; diğer bir yoldaşın Gümrü'de hazır bulunmak üzere Gümrü'ye izamını bildir-miş ve kumandan da buna cevabı muvafakat vermişti. Oraya gelmiştir. Bizim Heyeti murahhasamız reisine verdiğimiz tafsîlât... Cihetle bittabi... Cihetine gidilmemişti ve bu adam da izharı teessür etmiştir. Fakat kendisi bir mülâkatta maksatlarının Ermenistanı ve hattâ Ermenileri, Kızıl ordu ile, bolşevik etmek olduğunu, hattâ mümkünse Erivan'a Kızıl ordularını göndereceklerini söylemişti. Yoksa (Sovyet Hükûmeti) (1) tarafından bir tebliği resmi vaki olmamıştır.

Hüsrev Bey kardeşimizin iradettiği suale gelince : Buna diyebilirim ki; Sovyet Hükûmetinin vaziyeti coğrafiye iktizasınca daima sıkı münasebatte bulunduğu o havalıyı elbette, kendisince müstakâr olan bir usul tahtında, bir memleket olması arzusunu beslemesi pek tabiidir. Zannederin bu orduların sevki bu maksada matuf olacağı gibi, diğer taraftan da İngilizlere âlet olan Taşnak hükûmetini külliyyen düşürüp ortadan kaldırmak maksadını da (istihdaf etmiş olabilir.) (2)

Müzakeratı sulhiyeye gelince; müzakeratı sulhiye bittabi tayin olunan mütareke zamanında müzakere edilecek. Çünkü müzakeratta galip hükûmetin takip ettiği maksat (istihsal edilemezse.) (3) mütarekenin akabinde, harekâtı askeriyyenin icrası tabiidir. Fakat bu müzakeratın ilk telkin (ettiği kanaat bu istikamette değildir.) (4) Heyeti murahhasamız 26 tarihinde müzakeratı on gün daha temdit etmek suretiyle Kânunuevvelin beşine (kadar zaman kazanmış oldu.) (5) Eğer bugün, son dakika aldığımız haber tahakkuk ederse, sulh münakit olmuştur. Fakat şayet bazı teklif ve müşkilâtтан dolayı ve vaziyeti askeriye icabı olarak mahzur zuhur etmezse tabii olabilir.

SITKI B. (Malatya) — Beyefendi, mahzuru askeri buyurdunuz...

(1, 2, 3, 4) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

(1, 2, 3, 4, 5) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

MEHMET SALİH EF. (Erzurum) — Efendim, top cephane almış mıdır?..

Dr. AHMET MUHTAR B. (Devamla) — Efendim, erkânı harbiyeden bir zabitin söylediği veçhile teslim alınmıştır. Tabii efendim, yalnız maksat bunları, Ermenistanı gayrı muzır bir hale ifrağ etmektir. Erkânı harbiyei umumiye alınan esliha ve mühimmatın maksadı temine kâfi olduğu zehabında bulunarak teklif etmiştir ki bunun yapılacak sulhnameye derci mağlup bir milletin izzeti nefsinde rencide edeceğinden bu cihet iltizam edilmedi. O da tüfek miktarının sekiz bine iblağı vesair teklifattır. Bunların da elde edileceğine ümitvarız. Zannediyorum ki müzakerat devam etmektedir ve bugün Ermeni sulh murahası (Harsa) nın vukubulan ifadesini natik bir telgrafname vardır, ki onda da bugün sulhü bitirelim, diyor ve ihtimal ki sulh bitmiş olacaktır, demin de arzettiğim veçhile zannediyorum ki şimdiye kadar bitmiş olacaktır.

Yalnız şayanı dikkat bir nokta vardır ki onu unuttum. Galip olduğumuz halde teklif ettiğimiz şerait gayet hafifti. Fakat bizi fevkalâde rencide eden ve hattâ hakkı hayatımızı mahveden bir Sevr muahedesi vardır. Bütün cihana karşı barbar bir halde bulunuyoruz. Ankara Hükûmeti milliyesine teveccüh eden vazaiften biri de, her ne suretle olursa olsun bu Sevr ahitnamesine bir balta vurmaktır. Onun için demiştik ki; ilk fırsatta Sevr ahitnamesini külliye reddettiklerine dair ellerinden bir beyanname alalım ve bu mealde de bir beyanname, yapılacak sulh muahedemesine dercedilsin. kemâli memnuniyetle arz ederim. bu beyanname istihsâl edilmiştir. İstihsâl olduğuna göre sulhname de bu beyanname de bulunacaktır.

Diğer taraftan malûmat kabilinden arz ediyorum; bu sulh meselesinin kabulü (Ermenistan Hükûmetinin) (1) Kabine Reisinin sükutunu intacetmiştir. Onun yerine (...) namında biri Riyaseti Vükelâyı kabul ederek kabineyi teşkil etti ve bu zat doğrudan doğruya Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi Mustafa Kemâl Paşa Hazretlerine müracaat ederek sulhün bir an evvel tarafeynin menafiine muvafık halledilmesi talebinde bulunmuştur. Paşa Hazretleri de kendilerine, doğrudan doğruya her ikisinde de esbap ve avamili zikretmiştir.

VEHİDİ B. (Karesi) — Bir sual sorabilir miyim? Ermenistana ve Şark hududundaki hükûmete karşı

olan vaziyetimizin Avrupaya tesiratını lütfen izah buyurur musunuz?

Dr. MUHTAR B. (Devamla) — Efendim, Avrupa'daki tesiratını bilemeyiz. Malûmu âliniz vesaiti muhabere yok gibidir. Olsa da onlar da geç geliyorlar. Bazı memurlarımız olsa dahi telgrafla muhabere imkânı olmadığı cihetle bu vasıta ile öğrenemiyoruz. Avrupa bilhassa Ermenistanı siyanet etmeyi bir siyaseti mahsusa ittihaz etmiştir. Evet efendim, yalnız bu keyfiyet tabii heyecanı mucip olmuştur. Bundan dolayı mesele Cemiyeti Akvam Meclisinde müzakere edilecek. (Bunun için de bir heyet seçilecektir.) (1) Bu heyet altı kişiden teşkil ve Ankara Hükûmeti Milliyesi ile görüşmek üzere (Ankara'ya izam edilecektir.) (2) Gelsin. Çünkü bu geliş, bütün mileli müte-meddine namına tayin edilen bir heyetin buraya gelmesi bütün milletlerin vekâletini haiz bu teşekkülün, kısmen olsun, mevcudiyeti resmîyemizi tanımları manasını ifade eder. (Bugün gelen telgraf okundu).

Konferansın ikinci celsesinde Ermeni heyeti mu-rahhasa reisi vaktiyle Muş, Bitlis, Van'dan arazi almak hususunda perverde etmiş oldukları esalet... Müzakeratı sulhiyeye kanaat getirmiş olduklarını... Binaenaleyh bunları düşman Ermeni milleti ile Türkler arasında mani hüsnü hâl ... Fakat herhalde teşekkül eden veyahut sizin tarafınızdan teşekkülü resmî bir daha tasdik edilecek olan ... lüzumu da derkâr bulduğundan bahs ile denize bir mahreç verilmesini teklif ettiler. Bu denizin cephesi Batımdan Rizeye kadar olan sahil olmasını ve Ermenistandan o sahile kadar gidecek yollarda Van ve Bayazıt sancaklarını tamamen ve Muş sancağını tamamen ihtiva edecek-tir. Halbuki böyle bir teklifin mantıksızlığı şununla sabittir ki, bu havalide hiçbir zaman kavi ve kesif bir Ermeni bulunmamıştır. Farzı muhâl olarak biz bazı makasıdı resmîyeye binaen versek bile, bu araziye terke razı olsak bile, buralardaki ahali katiyen buna razı olmayacaklardır. Binaenaleyh şeraiti sulhiyede teklif edilmiş olan şeraitin gayri, kabili kabul olmaması hususunda Kâzım Paşa Hazretleri tarafından bize vaki olan rica üzerine, bizim tarafımızdan da kabul edilmemesi lüzumu yazılmış ve bugün okunan telgraf muhteviyatından anlaşıldığı üzere, bu müddeiyyatı da tabii bertaraf etmişler ve teklif ettiğimiz hududu kabul etmişlerdir. Şayanı hayrettir ki mağlup oldukları halde Ermeniler böyle bir teklif yapmışlar.

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver.

(1. 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

HACI AHMED EFENDİ (Muş) — Arsız millet.

Dr. AHMET MUHTAR B. (Devamla) — Efendim, Bayazıt istikâmetinde Aras nehrini takip ederek devam eden bu hudut meselesi sureti katiyede Ermeni heyeti murahhasınca kabul edildiğine göre... (Mukaddemesine ait bir hikâye kabilinden olduğu için izabtan müstağnidir. Müzakârenin ikinci celsesinde dedim.)

VEHBİ B. (Karesi) — O halde anlaşılıyor ki onlar tarafından ele geçen top, tüfek vesairenden madda... Çünkü yeni bir hükûmet geliyor. Mevcut hükûmetin mevcudiyeti, nüfuz ve iktidarı kalmamıştır. Bu vaziyet karşısında ne düşünürsünüz?

Dr. AHMET MUHTAR B. (Devamla) — Şimdi efendim, Hadlispâ'nın da hissederek teklif etmiş olduğu üzere, bu sulh eğer Ermenistanın Kızıl ordular tarafından işgal edilmemiş olan aksamı (tarafından kabul edilirse, bu, bizim lehimize olacaktır. Çünkü.) (1) bir memlekette şeklin tebeddülü hukuku tağyir edemez. Şeklin değişmesi, taahhüdatı hukuken iptal edemez ve temenni ederim ki orası Bolşevik ordular tarafından işgal edilmeden evvel bir sulhname aktolunsun.

VEHBİ B. (Karesi) — Eğer bu nazariyei âlinizi kabul etmek lâzım geliyorsa bir devletin şekli değişmekle kabul edilen muahedeyi ondan sonra gelen (Hükûmetler onları aynen kabule mecburdur. Halbuki biz, İstanbul Hükûmetince yapılan) (2) bütün mukavelât vesaireyi tamamen kabul etmiyoruz.

Dr. AHMET MUHTAR B. (Devamla) — Şimdi efendim, biz de ondan evvel... Kabul ettiği şeyi iptâl etmez. Meselâ mutlakiyetle idare olunduğumuz zamanlar Hükûmeti Osmaniyenin (yapmış olduğu bir çok muahedat) (3) meri olmuştur. Fakat herhalde hasıl olacak vaziyet henüz malûm değildir. Bolşevik kuvvetlerinin de ne miktar olduğu ve ne gaye istihdaf ettiği henüz bizce meçhul bulunuyor. Binaenaleyh bu mesele hakkında kati bir fikir ve mütalâa serdetmek benim için biraz güçtür.

Şimdi müsaade ederseniz bu Ermenistan hükûmeti münasebetiyle bir şey arzedeceğim. O da Gürcistan meselesidir. Sol cenapta bulunan ve sol cenahı tehdit edebilecek olan bir hükûmetin ahvali siyasiye ve maksadi ile alakadar olmak icabeder.

SIRRI B. (İzmit) — Malûmu âliniz ikinci defa harbi umumî zamanında kendilerine verdiğimiz hu-

dutlara fevkalâde minnettarı göstermişlerdi. Diyebilirim ki bizi temin edecek bir surette bu siyaseti kullanıp o vakitki hükûmete karşı millî hayatlarını yaşatmak için gayret ediyorlardı. Geçmiş zamanlardaki samimiyete ademî riayetlerinden istidlâl edebiliriz ki, yine eskisi gibi yolsuzluklarını tekrar ederek bizi müşkül bir hale koymasınlar...

Dr. AHMET MUHTAR B. (Devamla) — Bundan daha bedihi bir şey olamaz.

SIRRI B. (İzmit) — Malûmu âliniz, bugün cebren yapılan ahitnamelerin hükmü yoktur. Nitekim Fransanın yaptığı sulhnameye cebre müstenit olduğu için kabul etmiyoruz. Bir gün gelir de bunlar Ermeni hükûmeti Cemiyeti Akvama karşı biz bu sulhü cebren yaptık, bir taraftan Türkler boğazımıza bıçağı dayarken, diğer taraftan da Kızılların tazyiki altında, ıztırası bir surette kabul ettik, diyecek olurlarsa, netice ne olacaktır? Yani bunu dememek için veya dedikleri zaman hukuku düvel noktasından şimdi ellerinden bir şey almak mümkün değil midir?

Dr. AHMET MUHTAR B. (Devamla) — Şimdi efendim, bahsettiğiniz hukuku düvel bugün Avrupa'da kalmamıştır. Henüz bütün milletler de mamulünbiş olacak bir surette değildir. Şimdi müsaade buyurunuz efendim. Harp neticesinde aktedilen muahedat hakkında cebir vardır. Cebirsiz bir muahede akdetmek imkânı yoktur. Ancak hali sulhte bazı menafii iktisadiyeyi temin ve tanzim için yapılan şeyler...

SIRRI B. (İzmit) — İkinci bir suâl : Aldığım malûmata nazaran Cemiyeti Akvam Ermeniler meselesi için bize müracaat edeceklerdir. Böyle bir müracaat vukuunda siz neci oluyorsunuz? Biz aramızda müzakere ettik ve tarafeynin menafiiine muvafık olarak hallettik diyebilir miyiz? Böyle bir müracaatın vukuu Hariciye Vekâletince sureti katiyede tahakkuk ettiği vakit ne yapacaksınız?..

Dr. AHMET MUHTAR B. (Devamla) — Memleketin menafiiine hangi şekil muvafık olursa tetkik edilir? Şimdilik söylenecek bir şey yoktur.

ZEKÂİ B. (Adana) — Mademki Meclisi Mebusanın itimadına mazhardır, tabii meşrudur. Bu, meşruiyeti demek değil mi efendim? İlk düşen Vahan Canyan Kabinésinin salâhiyeti tamme ile gönderdiği heyeti murahhasa... Vahan Canyan kabinenin süku-tu üzerine, Şark cephesi kumandanlığına gönderdiği bir mektup da sulhnameyi teyit ederek bildirmiş olduğu gibi, yeni kabine reisi Nazaryan'ın da Paşa Hazretlerine göndermiş olduğu kâğıtta mevcut olan ibare şudur : Malûm olduğu cihetle Ermenistan par-

(1, 2, 3) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

lamentusunun emri ile reislikle kabineyi teşkile me-mur oldum, diyor. Kâfidir efendim.

SÜLEYMAN SIRRI B. (Yozgat) — Bekir Sami Beyin Rus Hariciye Nazırı ile mülâkatı esnasında Türkler şarkta bir kısım arazi vermek ıztırasında; diye bir şey okumuştunuz. Şimdi Rus kuvvetlerinin Ermenistana girmeleri ve Ermenistana karşı da, sizi kurtaracağız diye, söyledikleri (nazarı itibare alınırsa, Ermenilere müzaharet için oraya giriyorlar gibi) (1) bir zihniyet hâsıl oluyor. Arzedebildim mi?

Dr. AHMET MUHTAR B. (Devamla) — Mamefih bu propagandayı tekzip edecek, nim-resmî ad-dedilecek vesikamız vardır. Heyeti murahasamız mü-zakerata iştirâk etmek üzere Gümrüye geldiği vakitte Rusya Sovyet Hükûmetinin en ziyade haizi itimat adamlarından bulunan bir zatın dediğine göre; Rus-ya Hükûmetinin sizden arazi terk edilmesi hakkında bir arzusu yoktur, demiştir. Yalnız, demin de arzettiğim veçhile, Ermenistanı bolşevik yapmak için bir iki kızıl fırkayı Erivana getirmeyi arzu ettiğini söylemiştir. Ve hattâ Batumu da bize terk edeceğini söylemiştir. Bu beyanat ile rivayati tabii tahkik etmek için zaman müruru lâzımdır. Kati bir fikir dermeyanı zannederim nabemevsim olacaktır.

Şimdi gelelim Gürcistan vaziyetine : Tabii Ermenistan, - esbabı Heyeti Âliyelerince malûm olan - komşu olmak itibarıyla Gürcüler üzerinde amik bir tesir tesis eylemiştir. İlk hâsıl olan tesir tabii itimat-sızlıktır. Çünkü Ermeniler, bittabi, bunların muavenetini temin etmek için lâyenkati propaganda yapıyorlar ve Türklerin gayesi; Ermenistanı imha etmektir, imha ettikten sonra da sizin üzerinize yürümektir demektedirler. Tabii bu gibi propagandaların tanzini tesirinde bulunan bir hükûmet işte bu harekâtı endişe ile görmesi tabiidir. Hükûmetiniz bu harekâtın Gürcistan'da bu gibi tesirat icra edeceğini evvelden anladığı cihetle bazı tedabire tevessül etti. Bu esbap ve vesailden birisi de; bir mümessil göndermektir ki bu mümessilimiz yirmi günden beri Tiflis'te bulunuyor ve ifayı vazife ediyor. Kâzım Beyin gönderilmesi (bu maksada matuf idi.) (1) Vaziyet gayet mühimdir. Buradan oraya ancak bir buçuk ayda yetişilebilir. Bir an evvel Tiflis'te bulunarak hükûmetin maksadını gerek halka ve gerek hükûmete bildirmek için orada bir an evvel bulunması mütalâasına müstenit idi. Bittabi bu vaziyeti İngilizler de aleyhımızde is-

timâlden vâreste kalmadılar. Mahaza demin de Ermenistan münasebetiyle arzettiğim veçhile, Rusya'nın tabii maksadı o memleketi bolşevik yapmaktır. Bu sebeple elyevm bolşevik olmayan Türkiye hükûmeti ile (Gürcistan'ın sıkı temas halinde bulunması Rusların da hoş karşılayacakları bir husus değildir. Rusların bu) (2) yolda ve bu maksatla bir hareketi askeriyede bulunmasını da hesaptan hariç tutamayız. Biz bunları tatmin etmek için muhtelif tarihlerde kendilerine notlar gönderdik. Bunda dedik ki : Bizim menafiimiz gayet kavi ve müstakil bir Gürcistan olmasındadır. Binaenaleyh bunlar, Ermeniler ve İngilizler tarafından yapıldığını bildiğimiz propagandalar-dır. Bizim sizin hakkınızda yakinen bir kasdımız yoktur. (Maksadımız Ermenileri de) (3) imha, istiklâl-le-rini imha etmek değildir. Bu esbabı da siz tabii hüsnü telâkki edersiniz. Beyanatımızın, teminatımızın samimiyetini ispat etmek için her vakit aramızda münaziünfih kalmış olan mesaili gayet vasi bir fikri itilaf-cuyâne ile halle hazırız.

Efendim, memurumuzu gönderdik, siz de murahasınızı gönderin, dedik. Daha Kâzım Beyin oraya muvassalatından evvel sureti gayrı resmîyede göndermiş olduğumuz memurun Gürcistan Erkânı Harbiye Reisi ile vukubulan bir mülâkatında, bu da şu endişeleri izhar ettikten sonra bizden gûya teminat olmak üzere; geçen mayısın yedisinde Ruslarla aranızda yapılmış olan ahitnamede muayyen hududun tarafımızdan tasdik edilmesi ve Ardahan ile Gümrü arasından geçecek olan bir hattın harekâtı askeriyeye esnasında ... teminat verilmesini teklif ettiler. Hattâ daha sarîh olmak üzere bu tekliflerinin ilk kısmını bize Fransızca olarak gönderdiler. Bizim kendilerine verdiğimiz şeyde hiçbir sarahat yoktur. Ermeni kıtaatından geçecek müsellâh Ermeniler yahut Ermeni Sovyetleri bulunursa bunları silâhlarından tecrit, bunlar hakkında esir muamelesi yapılmamasını taahhüt etmelerini teklif ettik. Bunların hepsi teati edilmiş sözler hükmünde kalmıştır. Onlar istediğimiz gibi mesail için memur izam etmemişlerdir. Ayın dokuzunda da on sınıfı silâh altına almak şartıyla seferberlik ilân etmişlerdi. Bittabi seferberliğin ilânı ile hâsıl olan vaziyeti tetkik ve tamik etmek icabederdi. Mamefih hükûmetiniz zannederim vazifesinde tekâsül göstermeyerek vukuatı günü gününe saati saatine takip etmiştir. Fakat bilâhare hükûmetçe icra edilen tahki-

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

2, 3) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

kat neticesinde hâsıl olan kanaate göre bunun kendileri üzerine vukuu melhuz olan taarruzata karşı bir tedbiri ihtiyatiden münbais olduğu anlaşılmıştır ve Ermeni harekâtı bitmiş ve sulh ihtimal ki bitmiş olduğu halde henüz bu seferberliğin neticesinde vücade getirdikleri tahşidat manzarası değişmemiştir. Binaenaleyh hükûmet de zannediyor ki biz kendilerine lâyenkati teminat verdiğimiz bir sırada yani ayın yirmi ikisinde Tiflis ... ni hükûmet namına bütün Türkistan namına bir beyanname neşretmiştir. Türk ordusu Ermenistanı ezdi, yarın gelecek, bizim güzel şehirlerimizi de tahrip edecek, hükûmetin etrafında sıkı bir surette toplanınız. Hükûmet sizden gayet yüksek derecede can, kan, mal fedakârlığı istiyor. Bu bittabi fevkalâde mucibi endişe bir haldir. Gürcistan Hariciye Nazırına doğruca bir nota göndererek kendilerine şimdiye kadar hüsnüniyet ve âmalî itilâfcuyanemiz hakkında verdiğimiz samimî teminata rağmen tahrik mahiyetinde olan maksatlarının ne olduğunu sormakla beraber, İngilizlerin bir eseri tahriki ve böyle binlerce milletleri felâketlere sevk ettiklerini ve binaenaleyh kendilerinin de böyle bir tehlikeye maruz bulunduklarını sureti ciddiye nazarı dikkatlerini celbettik. Biz yine münaziünfih olan mesaili sizinle halle hazırız. İş bu mertebede kalmıştır.

YUSUF ZİYA B. (Mersin) — En son malûmatı göre Gürcülerin sade bir kaç alay suvari kuvvetleri vardır. Bu kuvvetleri üç müsavi kısma ayırarak bunlardan bir kısmını Ardahan ve Batum, Borçka ve Çürüksu cihetlerine sevk etmişlerdir. Bunların mevcutları seferde tabii dolgun olduğu malûmdur. Fakat kaç sınıf silâh altına alınmış? Mevcut tehalûf eder. Bizim Şark Cephesinin ve Erkânî Harbiyenin tahmini, Gürcüler bu seferberlikte yirmi bin ile otuz bin arasında idi. Tarafımızdan da tabii Ermenilerin taarruz vaziyeti düşünülerek ona göre tahşidat yapılmıştır. Bu kuvvetlerin vaziyetleri şimdi bir tedafüî şekil gösteriyor. Fakat taarruzî bir hareket yapmak da her vakit mevzu bahis. İki üç alay, hudutta Sedrek istasyonu vardır, Kazak istasyonu ve aynı Ermenistan içerisinde bu kuvvetleri tıkayacak surette merkezdeki kolundan bir alaylık kuvveti Ardahan mıntakasında Kelek ve Ertiri mıntakasında ve Batum havâlisinde, üç dört bin kadar Borçka mıntakalarına taksim edilmiştir. Ardahan mıntakasında esaslı bir tahşidat yoktur. Yalnız ötedenberi orada bulunan alay takviye kolları almıştır. Bu üç grubun haricinde biraz kuvvet de bolşeviklere karşı bulunuyor. Arzettiğim gibi bütün Gürcistanın vaz'ülceysi taarruzî olmaktan ziyade tedafüî bir maksadı istihdaf ediyor. Bundan

başka Ermeni harekâtı devam ettiği sırada Ermenilerin Karakilise'nin şarkında bir hatta çekilmesi teklif olundu. O zaman Karakilise'deki Gürcü mümessili şark cephesi kumandanına bir mektup gönderdi ve bu mektupta ... Tiflis vilâyetine ve Gürcistan arazisine ait olduğunu bildirdi. Bizim de esasen o mıntakada gözümüz yoktu. Gürcülerin bu teklifi Celâl-oğlu mıntakasıdır. En son alınan malûmatla Gürcülerin bu Celâl-oğlu istasyonunda bir hudut bölüğü bulunduğunu anlaşıyor ki bu kıta evvelce Ermenilere ait idi. Son vaziyet üzerine burasını Gürcüler işgal ederek bir hudut kıtası göndermişlerdir. Keza Ardahan üzerinden Tiflis'le doğrudan doğruya muhabereye müsaade etmişlerdir. Yakında bizim telgraf muhaberatımız mümkün olacaktır.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Beyefendi, ... Eti harabeleri bize mi kalıyor. Ermenilere mi kalıyor?..

Erkânî Harp — Arpaçayındaki ... kendilerine terki hakkında müracaat etmişlerdir. Fakat tarafımızdan kabul edilmiyor.

SIRRI B. (İzmit). — Irkan, dinen bizim tarafımızda kalması lâzım gelen Gürcülerle âtiyen aramızda...

Dr. AHMET MUHTAR B. (Devamla) — Müsaade buyurunuz da bugün bu suale hükûmet cevap vermesin. (Müzakere kâfi sadaları)

ÖMER L. (Amasya) — Kâzım Beyefendi, Gürcistan Hükûmetine karşı ebkem bir vaziyet aldıklarını buyurdunuz. Ebkem midir, yoksa kendilerine bir şey söylediler mi?

VEHBI B. (Karesi) — Bu husustaki beyanatı âlilerine istinaden bir sorabilir miyim? Türklüğün ve Müslümanlığın bir düşmanı olan (Venizelos) mevkîi iktidardan uzaklaşmıştır. Haricî bir çok şeyler işitiyoruz ve yine o meyanda Sevr muahedesinin suverî tatbikiyesi için Luidcorç tarafından bir lâyhâ kanuniye tevdi edildiği yazılıyor. Bunun hakkında Heyeti Vekilenin malûmatı nedir. Bu mesele hakkında bittabi Heyeti Vekilenin bazı malûmatı vardır. Soruyorum, bu Sevr muahedesi İstanbul'da - ki Hükûmet namını taşıyan heyet tarafından Avrupada imza edilmiştir. Ancak bu muahedenin muteber olup olmaması, malûmu âliniz olduğu veçhile, o ahitnamenin şahsına taallûk eden hükûmet tarafından tasdik edilmesi meşruttur. Bunun İngiltere Hükûmeti tarafından tasdik edilmesi kâfi değildir. Âkit tarafından da tasdik lâzım gelir. Bunun Türklerce tasdik edilmesini arzu ediyorlar, fakat İstanbul ile mü-

nasebetimiz olmadığını bilmelerine rağmen ısrar ediyorlar. Bilmiyorum; ne şekilde kabul ettiklerini. Amma biraz tahmin edebiliriz. Bunlarda da idrak ve ızan vardır. Elbette azmimizi biliyorlar. Bir şey yapıp bunu hükûmete tasdik ettirmek istiyorlar. Şu vaziyete nazaran bittabi İngilizler bu ahitnameyi bize tasdik ettirmek isterler. Muâmelâtı cebriyeye tevessül etmek arzusunda bulundukları istibât olunamaz. Fakât bu münasebetle yine heyeti âliyenizin hatırına getirmek isterim, ki bu hükûmetin hikmeti teşekkülü 1335 senesi şubatında tespit edilen Misakı Millî prensipleridir. Yani Misakı Millî hudutları dahilinde siyasi istiklâlini istihsâl edinceye kadar bunun haricinde takarrür etmiş olan muahede ve mukavelâtı sureti katiyede reddetmektir. (*Alkışlar*) Diğer devletler ne mütalâada bulunurlarsa bulunsunlar, bizim için âzmi imanımızı tagyir ettirecek hiç bir icap yoktur. Binaenaleyh bunların tehdidi yalnız İstanbul üzerinde kalır. Bu tebeddülün öyle beş ayda neticepezir olacağını hiç ümit etmiyorum. Gayei millimizin istih-sali hususunda ve vaziyetimiz için bir medarı tâkviyet olur. Mahaza bu gibi hususatta bütün bütün hayalâta kapılmak doğru değildir. Vakıa Venizelos'un Kostantin ile aralarında şahsî husumet vardır. Bu adam sonuna kadar bir daha mevkii iktidara gelmemesi için son derecede çalışacaktır. Biz bunu böyle tahmin etmekle beraber, Venizelos tarafından aleyhimize vaki olacak teşebbüsâtı behemahal kabul etmeliğimiz doğru olamaz. Bir havadise göre de bilâkis Gonaris kabinesinin Anadolu'ya karşı bundan evvel çizilen hattı harekette devam edeceğini haber alıyoruz. Binaenaleyh gevşememeliyiz. Daha ziyade azmimizde sebat etmeliyiz. Bahara kadar her türlü esbabı mukavemeti itmam etmeye çalışmalıyız.

Dr. AHMET MUHTAR (Hariciye Vekili) (İstanbul) — Efendim müsaade buyursanız bilvesile

mevzubahs ve münakaşa olan bir şey hakkında arz etmek isterim. O da İstanbul'da vukua gelen tebeddül hadisesidir.

VEHBI B. (Karesi) — Yunan meselesi hakkında bir sual sorabilir miyim? Karesi gazetelerinde okuduğuma nazaran hükûmeti millîye taraftarı olanlar Yunanistan hükûmetine hangi bir vasıta ıblağ olunmuştur ve Yunan hükûmetinin nazarı dikkatine nasıl vaz edilmiştir? Bunlar hakkında teşebbüsâtı lâzime icra edilmiş midir?

Dr. AHMET MUHTAR B. (Devamla) — Bizi dilhun eden bu fecayi hakkında o fecayii faili olan adamın nazarı dikkatini celbetmek beyhudedir. Çünkü onda vicdan olsaydı onu yaptırmazdı. Kendi âmâl ve makasidinin icrası için Yunanistanı âlet eden devletler, onun fecayii hakkında vukubulacak hallerinden müteessir olamazlar. Bunun vasaiti mümkün ile Avrupanın bitaraf memleketlerine bildirilmesi en doğrudur. Bunun için Garp cephesi bu hususat için meşguldür. Bilhassa Eskişehir'deki teşkilât işgal ediyor. Bazı fotoğraflar aldırıyor, bu da maksadı temin edecek bir derecede değildir. Bundan anladım ki A (ayın), P. teşkilâtı bu husus için kâfi değildir. Bazı makineler getirmek icabederse yine getireceğiz. Bunu söylemekten maksadım, Hükûmet lâzım gelen teşebbüsatta bulunmak için uğraşılıyor. Fakat şurası nazarı dikkatten dâr tutulmamalıdır ki bugün memleketimiz bölük bir haldedir. Çünkü anasırımızın bir kısmı mühimmi düşman ellerindedir. İnşallah ordumuz muzafferiyetle oralarını alacaktır.

HAMDİ B. — Efendim, Cumartesi günü devam edelim. Bugün artık geç oldu. (*Muvafık sadaları*)

REİS — Efendim, Cumartesi günü içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

9 Kânunuevvel 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	252	3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	256
2. — İSTİZAH	252	1. — <i>Diyarbakir Mebusu Hacı Şükrü Efendi- nin, hakkındaki ithamlara cevabı.</i>	256:260
1. — <i>Cephelerdeki askeri vaziyet. bazı mi- lis kuvvetlerinin tasfiyesi hakkındaki istizah tak- riri.</i>	252:256		

Cilt : 7

11 nci in'ikat, 3 nci Celse

YÜZ ONBİRİNCİ İNİKAT

9 Kânunuevvel 1336 Pazartesi

Üçüncü Celse

REİS :

KÂTİPLER : (1)

REİS — Celsei hafiye küşat olundu. Zabtı sabık hulâsası-okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Yüzyedinci İn'ikat

2 Kânunuevvel 1336 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Celâlettin Arif Beyefendinin riyasetlerinde iştima ederek; Erzurum Mebusu Salih Beyin hafi celsede cereyan eden müzakeratın ifşa edildiği hakkındaki beyanatı dinlendikten sonra Müdafaai Milliye Vekâleti bütçesi üzerinde görüşüldü ve celseye ara verildi.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Celâlettin Arif Beyefendinin tahtı riyasetlerinde in'ikat ile ermenilerle yapılan müzakerat hakkında Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Beyin izahatı ve mevzu üzerindeki müzakereleri müteakip celsei hafiye son verildi.

Reis

Celâlettin Arif

Kâtip

Kütahya

Haydar

REİS — Zabtı sabık hulâsasını kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edildi.

2. — İSTİZAH

1. — Cephelerdeki askeri vaziyet, bazı milis kuvvetlerin tasfiyesi hakkında istizah takriri.

REİS — Cephelerdeki askeri vaziyet ve bazı milis kuvvetlerinin tasfiyesi hakkında istizah takriri var, okutuyorum.

(Takrir okundu)

REİS — İstizah takririni kabul edenler ellerini kaldırsın. Müdafaayı Milliye Vekâletinden istizah hakkındaki takrir kabul edildi.

FEVZİ PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Kozan) — Bendeniz Erkânı Harbiye Umumiye Riyaseti ve Müdafaai Milliye Vekâleti namına söyleyeceğim : Efendim hükûmetimiz teşekkül ettiği sırada ordumuz yok denilecek derecede perişan bir halde idi. Ancak Şark cephesinde bulunan ordu, büyük bir tecavüze uğramadığı için ve bhusus İngilizlerin tazyikatı ile ellerindeki silâhlarını vermedikleri için henüz mükemmel bir halde bulunuyordu. Böyle bir zamanda ve heyeti âliyenizin itimadına mazhar olarak vekâleti derubte ettiğim sırada cephede bulunan kıta-

tımız; mahallî kuvvetlerle takviye olunmuş idi ve bunun böyle olması da tabii idi. Çünkü İzmir işgali üzerine millette zuhur eden galeyanı milli idi. Zira ordu mütareke ahkâmına riayete mecbur idi. O sırada gerek Nazilli cephesinde ve gerekse Balıkesir cephesinde bazı şahsiyetler belirdi ve milletin hakikaten ne kabiliyet ve salâbette olduğunu Avrupaya ve âleme karşı gösterdi, ki bu hâl şayanı şükrandır ve ben ilk Müdafaayı Milliye Vekili sıfatıyla bu tearüf etmiş olan şahsiyetler ve sistemlere karşı, ordu zihnietini efkârı umumiyeeye kabul ettiremezdim.

Bir memuriyetle Akhisar, Salihli ve Alaşehirde dolıştığım sırada oradaki zihnietin büsbütün başka bir cereyan aldığını gördüm. Hattâ diyorlardı ki; biz askerleri münavebe ile cephede bulunduruyoruz. Biz bedeli nakti alırız; koyun toplarız ve bu suretle bir seneden beri memleketlerimizi muvaffakiyetle müdafa ediyoruz ve bu gördüğünüz fırkaları da biz besliyoruz. Taburlar beş yüz elli indirilmişti ve şüphesiz bu kadar tahsisat verilebiliyordu. Millet, bunu Müdafaai Hukuk Cemiyeti vasıtasıyla temin ediyor ve hakikaten cepheyi tutuyorlardı. Bu hal de şayan şükran derecede idi. Malûmu âliniz her sınıfın bazı es-

(1) Reis ve Kâtiplerin isimleri tespit edilemedi.

rarı olduğu gibi sanatı askeriye'nin de bazı sırları vardır. Bu askerlere dikkat ettim; hep köylerinin yanından toplanmış, hattâ Koyuncu Ali namında uğradığım bir köyde dediler ki; bizim köyde yüz, yüz elli kişi kadar vardır amma hep ileridedir ve halbuki tecarübü müteaddide göstermiştir ki böyle müdafaa yapan kuvvetler; sıkı bir tazyik altında inhilâle uğruyorlar. O da bizdeki vatan mefhumu ile aile mefhumunun tesirâtı neticesidir. Bu hâl milletin zihniyetinde büyük bir yer edinmiştir. Her nerede olursa olsun hattâ Rumelide; Anadolu'da, Arabistanda; düşmana uzak mahaller ahalisi daha metin bulunmuşlardır. Düşmana yakın ve ailesini kurtaracak yerlerde bulunanlar daha az metin çıkmışlardır.

Kâzım Beyefendi ile Akhisar'da görüşürken bir taarruz hazırlığı yapalım dedik. Milli kuvvetler haricinden de iki üç fırka tertip olunuyordu. Toplarımızı vesairemizi de tanzim ediyorduk. Bu yeni kuvvetlerle o vakit, Akhisar cephesinden bir yarma hareketi ile cepheyi yarar ve içeri gireriz, dedik. Bunun için de o zaman hatırımda kaldığına nazaran ... istinkâf ettim; çünkü mecburdum, selâmeti vatan noktai nazarından. Fakat bugün heyeti âliyenize arzedeceğim... Dört bin tüfek; Yunan'ın taarruz eden kuvveti bu kadar yoktu efendiler; tüfek hesabıyla. Bu kuvvet neden böyle çarçabuk dağıldı? Gerçi bazı yerlerde, bilhassa Giresun'da, Balıkesir'in cenubunda ... Öyle bir yerden müsaade ile muhafaza olunamaz. Düşman bir çevirme hareketi maksadiyle taarruz ederken; ve düşman bizim kuvvetlerin bir çevirme hareketi ile, arkasına düştüğü takdirde bazı kıtaat görür ki; arkası kesilmiş. Bu vaziyette kuvvet dağılır. Bu tecrübeden sonra herkese kanaat geldi ki ordumuzun tesisi lâzımdır; tensik lâzımdır ve Reis Paşa Hazretlerinin buyurdıkları veçhile Fuad Paşa bu işe memur edildi ve onun da ilk teklifi orduyu tensik için 1314 ve 1315 tevellütlüleri silâh altına alalım oldu. Bu veçhile ve lâzım gelen müsaade ile cepheye gitti ve kıtaatını topladığı sıralarda bazı hususiyetler peyda oldu. Kütahya'da bulunan Etem Bey kuvvetleri bir iki hafta içinde orada bir alay vücade getirmişlerdi. Fuad Paşa bunda büyük bir muvaffakiyet görerek bu teşkilâtın her tarafa tamimini istedi ve her tarafa bunu tamim ettiler. Fakat öyle çetelerle hareket ederek, meselâ bir çete Konya'ya gitsin, bir çete Yozgat'a gitsin, oradan cepheye gitsin şeklinde müdafaa olamazdı. Teşkilâtı muntazama ile düşmana hücum ederek onu tard ve tebit edelim diye faaliyete başladılar.

Efendiler galeyanı millî, muntazam çerçeveler ve usuller dahiline alınmazsa çarçabuk söner. Malûmu

âliniz. 1870 - 1871 seferinde Almanlar Paris'i muhasara etmişlerdi. O sırada Fransız kuvvetleri, muhasıraların iki misli idi. Büyük bir galeyan hâsıl oldu. Almanları perişan ederiz, biz seylap gibi her taraftan yürüyüş etsek Almanlar her tarafta mahvolur dediler ve kuvvet topladılar, topladılar sonra kapılarını açtılar ve fakat bilhassa cenuptan şiddetli bir mukavemete maruz kaldılar ve perişan oldular ve amar. bundan sonra biz bir şey yapamayız dediler. Haydi sulh...

Tedricen para nasıl iktisat olunursa kuvvetler de öylece iktisat olunur. Biz de düşmanlarımıza galebe etmek hususunu planımıza koyduk. Bugün karşımızdaki İngilizlerin planları yıpratma harbidir. İngilizler Almanları da böyle yıpratmışlar ve bizi de öyle yıpratmak istiyorlar. İçimizde isyanlar çıkarmak; ufak, ufak taarruzlar yapmak ve daima muharebe, muharebe... Bu suretle bizi yıpratıp sükut ettirmek istiyorlar. Biz de bu plana karşı lâzım gelen tertibatı ittihaz edersek, o halde düşmanın bu planını suya düşürmüş oluruz. Bendeniz; cephe'deki Kuvayı Milliye Teşkilâtının vaziyetini; bir iki ay evvel muntazam bir ordu yapmak fikriyle cepheye azimet eden bir kumandanın duyduğum vakitte müteessir oldum. İsmet Bey gelmişti ve Erkânı Harbiye Reisi idi. Dedim ki; bunu ben kavaidi umumiye haricinde gördüğüm için neticesini meşum görüyorum. Ne yapalım dediler. Kütahya'da bir alay yapan İsmail Hakkı Bey buraya gelecekmış, aman gelmesin; biz lâzım gelen intizam ve inzibat dairesinde vazifemizi yaparız. Ben de emir verdim, dedim ki; katiyen İsmail Hakkı Efendiyi ... Lâzım gelen kuvvet orada yapılır. Malûmu âliniz (...) da bir vaka oldu, on günde yapılan alay, çarçabuk dağıldı, kumandanlarını vurdular ve o kuvvet sıfıra münce oldu. O zaman kendilerine kanaat geldi ki; bu, ancak muvakkat bir hâl ve zaman içindir. Yoksa muntazam ve medit bir harbi temin edemez. Medit ve muntazam bir harbi idare etmek için mutlaka muntazam ve iyi tertip edilmiş kuvvet lâzımdır ve bundan sonra muntazam orduya ehemmiyet verildi ve kıtaatı muntazama teşkiline başlanıldı ve teşekkilden sonra da herkese emniyet geldi. Baktılar ki asker muntazam, askerin eslihası, cephanesi muntazam; noksan toplanı da ikmâl ettik. Onun üzerine dediler ki; biz taarruz ederiz. O vakit henüz taarruza geçecek vaziyette değiliz. Yani lüzumundan fazla kuvvetlere itimat ediyorsunuz, henüz o halde değiliz dedim. Fakat bunlar, Reis Paşa Hazretlerinin tafsilen beyan buyurdıkları veçhile, taarruzda muvaffak olamadılar. Filhakika, bendeniz biraz da onlara hak ve-

ririm; yani heyeti âliyeniz bizi itham edebilir ve der ki; maden. ki burada muvaffakiyet ihtimali vardı, sanati harp bu taarruzu emrederdi. Düşman öyle bir halde idi ki ne sağ cenahı bir yere müstenit, ne de sol cenahı. Yunanlılar bugün Gediz'den çekilmiştir. Fakat Gediz'den çekilmeleri zannedilmesin ki kuva-yı milliyenin kahramanlıklarındandır. Düşman yaptığı hatayı anladı, derhâl kuvvetlerini geri aldı ve lâzım gelen tertibatı ittihaz etti. Düşmanın bu gafletinden istifade etmek arzusu, bir kanaati askeriye müstenit olsaydı muvaffak olunacağına yüzde yüz emniyet vardı. Bu tarzı harekette bir maksadı mahsus vardı. O da o vakit malûmu âliniz Garp cephesi taarruza geçmiş ve nasıl hareket edeceğini âleme ispat etmiş ve muntazam kuvvetten ne şekilde fayda olacağını da herkesin zihninde ispat eylemişti, Şimdi bu sefer istiyorlardı ki burada da bir muvaffakiyet olsun. Şüphesiz bu gayet müşkül bir şeydi ve eğer burada da bir muvaffakiyet hâsıl olsaydı Avrupaya karşı gayet faik bir mevki hâsıl olacaktı. Fakat o kuvvetlerin mahiyeten yekdiğerine müsavi olmamasından dolayı ve Paşa Hazretlerinin de söyledikleri veçhile emir de dinlememeleri dolayısıyla muntazam bir hareket yapılamadı. Şarktaki muvaffakiyata istinaden garpte de bir muvaffakiyet ihtimaliyle başlayan harp maatteessüf bir felâketle neticelendi.

Malûmu âliniz zamanımızda, büyük ordular daima bir şimendifer hattına istinat eder. Gerek Şark vilâyetlerinde ve gerekse Filistinde bulunanlar bilirler ki Erzurum'a Rus orduları geldi, arkasından da şimendiferi beraber getirdi ve orduları Gümüşhane'ye doğru yürüdü. Hattâ denizlere hâkim olan İngilizler; Gazze önünde iki defa mağlubiyete uğradılar. Ellerinde Dicle gibi bir nehir hattı varken o kâfi gelmedi ve mecbur oldular Kûtülemmare'ye bir hat yaptılar; Bağdat'a kadar girdiler. Onun için büyük orduların hareketi hep böyledir.

Anadolu haritasına baktığımız zaman iki büyük ova görünür : Birisi Eskişehir'de açılıyor, buraya kadar geliyor; diğeri Afyonkarahisar'ından Konya'ya doğru. Bunların ikisinin ortasından da bir hat geliyor. Birisinin mebdai İzmit cihetinden diğerrinin de İzmir'den yukarı doğru gidiyor. Şimdiye kadar yapılan tecarüp bunun mutlaka iki parçada idaresi lüzumunu gösterir. Hattâ bunu; düşmanlarımızın kuvvetlerini nasıl tertip ettiklerine bakınca da görürüz. Düşman bir kuvvet toplamış; Uşak ve civarında. Bir kuvvet de Balıkesir ve havalisinde. Çünkü şimendifer ve yol olmayan yerlerde ordu beslenmez... Bendeniz

de bidayetten beri bu tarzda teşkilâta taraftar idim. Fuad Paşa zamanında daha Bursa cephesi yarılma-mıştı; cephe halinde bulunuyordu ve o cepheyi idare edecek idi ve bu makul olabilirdi. İstanbul ciheti emni idi ve bir tehlike yoktu. Burada muvaffakiyetle harp yapılabilirdi. Fakat Fuad Paşanın kuvvetleri maatteessüf dağıldıktan sonra buradan ayrılmak lüzumu hiss olunmuştu. Bununla beraber kuvvetlerimizin tanzimi ve tezyidi de lâzım geliyordu. Yunan taarruzundan sonra kuvvetimizi bütün piyade askerlerimizin iki misli kuvvete iblağ edecek teşkilât yaptık. Suvari kuvvetlerimizi de lüzumu kadar tevsî için tertibat aldık. Malûmu âliniz bunlar, memleketimizdeki firar, isyan vesairelerden dolayı lüzumu kadar tevessü edemiyorlardı ve hiç olmazsa ilkbahara kadar bu teşkilâtı ikmal etmek lâzımdı. Yalnız burada değil her tarafta; Sivas'ta, Yozgat'a vesair mahallerde de bu teşkilâtı yapıyoruz. İlkbaharda düşmanlarımızın her türlü teşebbüsât ve tecavüzâtına karşı boş bulunmayacak veçhile ittihazı tedabir ediyoruz. Bu kuvvetlerimizle tasavvurun haricinde muvaffakiyetler kazanmayı Cenabı Haktan ümit ediyoruz. (İnşallah sesleri) Fakat böyle kuvvetler yapılması bazı tarafları şüphelendirmiş, hatta Raşit Beyle bendeniz görüştüğüm sırada bazı hareketler yapıyorsunuz dedi. Dedim ki; bu teşkilâtı her tarafta yapıyoruz. Sivas'ta da, Yozgat'ta da yapıyoruz; buralarda da yapıyoruz. Sizin kuvvetleri de harp nizamına kabul ediyoruz. Amma, dedi, Refet Beyin oradan aldırılması daha münasip olur. Bunun üzerine bendeniz dedim ki : Refet Beyin orada kalması lüzumludur. Çünkü orada bir vaka zuhur etmiş, gitmiş, onu bastırmıştır. Halkın ezilmemesi için orada bir teşkilât lâzımdır ve bu işe başlamış olan bir adamın onu ikmal etmesi lâzımdır ve Refet Bey iyi bir askerdir. Kendisinden daha münasibini bulmadım. Bidayette gitmemek istedi, mütereddit davran-dı. Fakat bu bir vazife vataniyedir, gitmen lâzımdır, dedik, rica ettik, gönderdik. Biz bunu oradan kaldıracak olursak yerine kimi koyacağız? Bir çok şerait bu adamda tecelli etmiştir. O havalî adamlarını bilir. Biz vakanın tekerrür etmemesi ve halkın ezilmemesi için Refet Beyi rica ederek gönderiyoruz. Bu şahsiyetle uğraşmayınız, rica ederim, bu bir vatan meselesidir. Mesele böyle kaldı. Sonra Reis Paşa Hazretlerinin buyurdıkları veçhile, onları topladılar, yine görüştük ve kendilerine anlattım. O iddia ediyor : Bizim kuvvetten başka kuvvet yoktur; - bizim askerler bir işe yaramaz imiş - biz kâfiyiz. Dedim ki; siz bir fırkasınız, elinizde dört topunuz var. Bununla bir cephe muharebesi yapamazsınız. Tel örgü ile mü-

cehhez bir cepheyi sökemezsiniz. Arkasından çevirseniz orada makineli tüfek vesairesi vardır, Demirci'de nasıl muvaffak olduk, dedi. Dedim; Demirci'de düşmanın bir taburu vardı. Siz kendiniz bin, bin beş yüz kişi idiniz. Sonra düşman baktı ki çare yoktur; bir fırka ile hücum yaptı, siz de geri çekildiniz. Suvarinin yapacağı budur; düşman fazla kuvvetle geldiği vakit bakarsınız ki sökmüyor, geriye çekilirsiniz. Zayıf bulduğunuz yerde vurursunuz. Düşmanları hırpalamak tabiri vardır, öylece hırpalarsınız. Yoksa muntazam bir mevkii, toplanla, tel örgüleriyle takviye olunmuş ve son usul tahkimat ile mücehhez bir yeri; süvarilerin zaptetmesi ihtimali yoktur; fen bunu kabul etmez. Ondan sonra kani oldular ve dedim; siz bir fırkasınız, bir süvari fırkasısınız. Emrû nehye ve evamiri askeriye tabi olmak ve itaat etmek lâzımdır. Canınız isterse bunu yaparsınız şeklinde tertibat yapılamaz. Sizin keyfiyet ve kemiyetiniz itibariyle muntazam bir şekle girmeniz lâzımdır ve başka çare yoktur. Buna muvafakat ettiler ve arkadaşları ile gittiler. Son safhayı arzetmeyeceğim. Nihayet bu telgrafı aldık. Bu telgraf, efendiler; hükûmeti muntazama ile çetecilik zihniyetinin mücadelesidir. Eğer biz bir hükûmet tesis etmek istiyorsak, kavanini hâkim kılmak istiyorsak, kavanini şahsiyetlere hâkim kılmak arzusunda isek bundan başka çare yoktur. Mademki Büyük Millet Meclisinin Hiyaneti Vataniye Kanunu vardır. Bu da telgrafta tamamiyle ona mutabıktır. Oraya temas etmiştir. Bu kumandanın azli ile mahkemeye tevdi lâzımdır. Böyle de yaptım. Mademki hak bizdedir. Muvaffakiyet de inşallah bizdedir ve inşallah bu çetecilik zihniyeti reffolunacak.. (Alışlar)

Bundan sonra bütün gazetelerde Mustafa Kemal Paşa çeteleri namı olmayacak, Anadolu Büyük Millet Meclisi ordusu namı olacaktır.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri tarafından verilen izahat ve beyanat ile; bendenizin ilâve edeceğim iki üç şey arasında büyük bir münasebet vardır. Arkadaşlarım lütfen bunları dinlerlerse... Antalya'da bulunduğum esnada Demirci ve Mehmet Efe kuvvetleri Isparta'da temerküz ettikten sonra kol kol cenuba, şarka, garba yayıldılar. Günün birinde bir haber aldıkki Antalya'ya yeni bir muhaceret geliyor. Yunan önünden kaçır gibi köylüler, ihtiyarlar, kadınlar ve çocuklar, bir takım erkekler, yangından kaçır gibi, ne kurtarabildilerse belediyenin etrafına geliyorlar ve belediyenin etrafında öbek öbek diziliyorlar. Bu

suretle mütemadî bir muhaceret koptu; Antalya'ya geliyor. Ecnebilerin gözü önünde bizi en ziyade müteessir eden ahvelden biri de budur : Aksi tesir... Facianın bir kısmı da bilhassa bu düşünceden doğmuştur. Tabii biliyorduk ve başka yerler de biliyordu ki teşkilâtı milliyeye dahil Kuvayı Milliyenin belli başlı adamlarından biri olan Mehmet Efe tesisi asayiş vazifesiyle cenuba inmiştir. Fakat adamları olan Mahmut, Mevlut... Efendiler köylülerimize musallat olmuşlar ve zavallı köylüler, eşiğin üstüne, katırın üstüne ne yükletebilirse hepsini yükleterek kaçıyor. Zira bu adamlar köylünün evini yakıyorlar. Yangın, tahrip, soygundan canını kurtarak kaçanlar Antalya'ya dökülüyorlar. Muhterem arkadaşlar, emin olunuz bir insan gözü böyle facialar karşısında, kendisini yakından müteessir eden böyle bir levhayı gördü mü teessürüne nihayet olmuyor. Biz o zaman: Riyasete ve Müdafaai Milliye; arkadaşlarımızla beraber son derecede müteessirane iki telgraf çektik ve vaziyeti izah eyledik. Fakat günün birinde halk üzerinde azamî tesir hâsıl eden bir haber şayi oldu : Isparta'da Efenin kuvvetleri, Hükûmetin kuvvetleri tarafından sarılmış ve beş yüz kişi tevkif edilmiş ve silâhları alınmış ve cümlesi dağıtılmıştır.

Arkadaşlar; sekiz aydan beri Meclisimiz burada ibrâzı faaliyet ediyor ve sekiz aydan beri de bir Hükûmet kurmuşuzdur. Fakat ahalinin elleri; bu hadise olduktan sonra Hükûmete daha ziyade sarılmıştır. Her tarafta halk kendisine adalet verecek olan Hükûmeti arıyor; muntazam ve âdil bir Hükûmet arıyor. Kemali minnet ve şükranla kaydetmeliyiz ki Dahiliye Vekâletine intihap ettiğimiz arkadaşımız, doğrudan doğruya fiilî bir surette ve memleketin vasi bir sahasında şekavete kuvvetli bir darbe indirmiştir. Münkesir kalbleri Hükûmete ve Hükûmetinize raptetmiştir. (Alışlar)

Arkadaşlarımızla avdet esnasında Sandıklı'da Refet Beye tesadüf ettik ve gece konuştuk ve kendisini en har ve en kalbî bir surette bu muvaffakiyatından dolayı tebrik ettik.

Arkadaşlar; biz Antalya'da bulunduğumuz bütün günler esnasında halka; irşadat maksadiyle birtakım mevzeler yapıyorduk. Halkın gözlerinin içinde bir mana vardı; halk sözleri dinliyor ve güzel haberlere karşı hüsnü suretle mütehassis oluyor ve fakat gözleri soruyordu : Şurada burada hakkı tanımayan birtakım gayri muntazam kuvvetlerin, adalet hissinden müteessir olmayan kuvvetlerin yaptığı mezalimi Hükûmet ne vakit durduracaktır? Bunun için arkadaş-

lar, birinci hadisei mesude; - Hükümet noktai nazarından - Efenin hakikaten milletin başına belâ olan kuvvetlerine indirilen darbe oldu. Bunu kendi Hükümetimizin defteri âmaline büyük bir hayır olmak üzere kaydetmeliyiz. Demin; avdetimde Refet Beyle beraberdik demiştim. Ertesi gün bir otomobil bulmuş-tuk, Refet Bey daha evvel yola çıkmıştı. Yolda arkadaşım ve ben son derece mesud olarak gördük ki; ordumuzun kuvveti yeniden doğmaya başlamış ve her yerde kendisini gösteriyor. Biz bunun tecelliyatına şahit olduk. Arkadaşlar küçük bir misal arzede-yim : Ankara'da; beş buçuk altı ay kadar evvel idi, bir akşam; güneş batmış ve istasyonda sıra sıra duran vagonların açık kapılarından, arkada batan güneşin kı-zıltısı görünüyordu. Zemin üzerinde iki gölge var idi; şişeleri kaldırıyorlar ve içiyorlardı. Halbuki bun-ların önünde bizim eski ordumuzun; bütün dünyada ve en bedbaht günlerinde bile namusu ile, şerefi ile umumi bir şöhret kazanmış olan ordumuzun efradın-dan bir kısmı orada oturuyordu. Bizim ihtiyaç za-manlarında yardımlarına müracaat ettiğimiz kuvvet-ler maatteessüf intizam ve inzibatından çıkmış ve memleket ortasında şer ve fesat nümuneleri teşkil etmeye başlamışlardı : Vuruyorlar, çalıyorlar ve her şey onlar için mübah bir halde idi. Eğer milletimiz ve onun buraya gönderdiği vekiller hakikaten meşru ve âdil bir Hükümet yapmayı kendisine hedef ittihaz etmiş ise; Osmanlı ordusu çalan, vuran adamlardan mürekkep olamaz. Onun, tarihi ve velvelei şan ve şerefi cihanı doldurmuş mutantan bir mazisi vardır. Bizim askerlerimiz o ananeye merbut insanlardır. (Al-kışlar)

Otomobilimiz çok süratle gidiyordu ve biz yolda Refet Beyin başında yürüdüğü askerleri gördük; tertemiz giyinmişlerdi, gözlerinin içinde harbi umumi-deki bıkkınlıklarından eser kalmamıştı ve kendilerine yeniden şevk gelmişti ve bize bunların hali hissettir-

di ki memleket kendilerine işaret ettiği vakit gidecekler, vazifei vataniyelerini lâzım gelen yerlerde ifa ve tekrar edeceklerdir.

Arkadaşlar; zulümden bunalmış olan milletimiz, sizden âdil Hükümet istiyor ve hiçbir zaman, bu-gün olduğu kadar, halk elini Hükûmete uzatmamış-tır. Emin olabilirsiniz ki; bir zamanlar bizim tarihi-mizde yedi belâ namını alan jandarmalarımız; bu-gün köylerimiz için münci adamlardır. Çal kazasına Refet Beyin gönderdiği kuvvetler, Efenin takibi için gittiği zaman; ahali atlas yorganlar çıkardı ve demek ki hâlâ bizim ordumuz, bizim zabitanımız ve bizim haklarımızı muhafaza edecek namuslu kuvvetlerimiz varmış dediler ve askerleri bu suretle karşıladılar. Biz buraya gelinceye kadar dört merkezde - ve tabii diğer merkezlerde de öyledir - ordunun teşekkül et-tiğini gördüm. Hakikaten bir orduya malik olduktan sonra; hükûmeti kurdum demeye Büyük Millet Mec-lisinin hakkı olacaktır. Bilâkis gayri muntazam kuv-vetler devam ettikçe ve bu kuvvetler kendi maksat-larımızın temininden uzaklaşmakta inat ve ısrar et-tikçe bizim için bir tek yol kalır arkadaşlar ve şim-diye kadar en zayıf zamanlarımızda bir tek istinat-gâhımız vardı, o da azmü iman... Fakat bir şey var ki; bizim kendisine paye verdiğimiz, kendisine kah-raman dediğimiz ve ifa ettiği hizmetler dolayısıyla takdirlerimizi bezlettiğimiz, hatta kendisine millî bir kahraman unvanı verdiğimiz zayıf ruhlu insanlar yük-seldi mi; uçurum yanına gelmişler gibi başları dönü-yor ve etraftı göremiyorlar, sersem oluyorlar. Bugün bu adamlar da aynı dalâlete düşmüşlerdir ve madem-ki rahî dalâlete sapmışlar ve mademki tebdili fikirle, müdafaasına memur oldukları vatani içinden tahrip edecek hain düşüncelilerin eline düşmüşlerdir, o hal-de bunun önüne geçmek, bunları tedip etmek ve Ana-dolunun muhtaç olduğu sükûnu temin etmek şart-tır. (Alkışlar)

3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Diyarbakir Mebusu Hacı Şükrü Efendinin, hakkındaki ithamlara cevabı.*

REİS — Söz Hacı Şükrü Beyin. Buyurun efendi-m.

HACI ŞÜKRÜ B. (Diyarbakir) — Efendiler, ge-çen gün ben bu kürsüde Ömer Lütfi Beyle cereyan eden bir meseleden dolayı, bir çok arkadaşlarımı tef-rik etmeden bir sürçü lisanda bulunmuştum. Paşa Hazretleri de bu kürsüye çıktıkları zaman bana bir çok muğlâk ve yuvarlak cümlelerle isnadatta bulun-

muşlardı. Fakat ben o gün bir türlü bunun esbabını anlayamamıştım. Bugün bu esbabı öğrendiğimden do-layı Paşa Hazretlerine bilhassa teşekkür ederim.

Efendiler; Yunanlılar 16 mayısta İzmir'i işgal et-tiler. Yunanlıların İzmir'i işgalinden 9 haziranda ilk defa Aydın Cephesinde Kuvayı Milliye teşkil ede-rek vatani müdafaaya başlamıştım. Binaenaleyh ben orada bütün mevcudiyetimle vatani olan vazifemi ifa-ya sai oldum. 17 Temmuzda bugün - mâhiyeti söyle-nen - Demirci Mehmed; kendi nazarımda öldürülme-

ye layık olan Demirci Mehmed Efe; 17 Temmuzda Paşa Hazretlerine; Hacı beni öldürecek diye yazmıştır. Ben o cephe de bulunduğum müddetçe Demirci Efe hiç kimsenin on parasına, hiç kimsenin ırzına, namusuna tecavüz etmemiştir. Fakat efendiler ben Sivas'taki kongreye âza gönderilmesini etrafa ilân ettiğim zaman - ki 10 eylül 1335 tarihinde idi - hiçbir tarafla rabitamız yok ve diğer taraftan da Yunanlılara karşı çarpışırđık. Ferit Paşa Hükümeti sükut ettikten sonra; 21 teşrinievvel 1335 tarihinde Konya'ya gelen Refet Beyefendiye ilk defa olarak ben telgraf çektim ve kendilerini Nazillî'ye davet ettim. O zaman Refet Bey, Konya Aziziye'sinde isyan çıkmıştı, orada idi. Telgraf da yanımdadır. Ondan sonra efendiler Antalya depolarında mahfuz olan silâh ve cephaneyi almak üzere oraya kadar gittim. Sonra Afyona geldiğim zaman orada merhum Arif Beyin kuvvetleri vardı. Ben yanımdaki adamlarla gittim, isyanı bastırdım ve Refet Beye ben kendi mev-kimi teslim ettim. Refet Beyi ben şahsen sevmem, fakat Refet Beyle aramızda hiçbir şey yoktu. Paşa Hazretlerine, hakkımda bir şey yazmış ise o da kendisinin hüsnü nazarıdır. Sonra İendim Paşa Hazretleri buyurdular ki : Hacı Şükrü bir vesika meselesini bana haber verdi.

Efendiler; Yozgat'ın Alaca nahiyesinden Hasan Gazi kariyesinden bir adama Ethem Bey vesika vermiş ve bu adama Ethem Bey vermiş olduğu vesika-da; bana oradan... Bu adamı ben kendi gözümle gördüm, çünkü Eskişehir'de idim. Ethem Beye çekmiş olduğu bir telgrafta elimden aldı, yırttı ve topladığım adamları iade etti. Ben bunu aynen Paşa Hazretlerine yazdım. Ethem Beyin Refet Beye çekmiş olduğu telgrafı orada gördüm, fakat burada kimseye göstermedim ve bu hale de tenezzül etmem.

Efendiler; Paşa Hazretleri bendenizi buraya kâ-nunusâni nihayetinde davet buyurdular. Üç tane telgraf çektiler. Bendeniz Afyon'da idim ve İngilizler daima beni tarassutta bulunduruyorlardı. Hükümeti Feridiye kafamı istiyordu. İşte efendiler; ben oradan Haymana tarikiyle buraya geldiğim zaman ... Haymana hükümeti hayvan almıştır, bir çok eşya almıştır. O zaman Vali bulunan Yahya Galip Bey de buradadır. Yalnız maiyetimdeki efrattan bir neferin hayvanının ayağı kırılarak şurada Dere köyünde kaldı, onun yerine halktan birinin kısırağı alındı ve bilâhara sahibine iade olundu.

Sonra efendiler; ben burada Paşa Hazretlerinin cidden teveccühlerine mazhar oldum. Ben burada da-

ima onların emrettikleri yerde oturdum, kalktım ve vatanıma nâfi hidemattan başka şimdiye kadar hiçbir şey yapmadım. Ben vatanımı için öleceğim ve sonuna kadar bu memleketin nefine çalışacağım ve ben bundan menedecek hiçbir kuvvet de yoktur.

Efendiler; Ethem Beyle Tevfik Bey arasında ne cereyan etti? Onu da bilmiyorum. Garp ordusu, şark ordusu diye, o zamana kadar da bir şey bilmiyordum. Ethem Bey son defa olarak buraya gelmişti ve giderken Paşa Hazretlerinin emirleri ile bendeniz de gittim. Ethem Beyin mübayaa eylediği matbaayı Eskişehir'de emrini istihalden sonra buraya gönderdim ve o zaman Fuad Paşa Gediz harekâtı hakkındaki beyanatında dedi ki : Gerek Kuvayı Milliye ve gerek kuvayı askeriye hepsi fedakârane çalışmıştır ve hattâ bir yerde ondokuz zabıt birden yaralanmıştır, fakat kumanda heyetinin bir hatası neticesi olarak o muharebe kaybolmuştur Yunanlılar da ferah ferah kaçmışlardır. Bunu Paşa Hazretlerine arzettim. Ethem Bey son olarak buraya gelmişlerdi, burada benim odamda idiler. Paşa Hazretlerine bir mektup yazdı. Aradan bir kaç gün geçti. Ethem Bey gayet ağır surette hastalandı, o gün Adnan Beyefendi gelmişti; Ethem Beyi muayene ettiler. O akşama doğru Ethem Beyin trene binip gitmelerini Paşa Hazretleri emretmişlerdi. hattâ benim de beraberce gitmekliğimi emretmişlerdi. Biz kalktık, Paşanın maiyetinde olduğumuz halde bendeniz, Hakkı Behiç Bey, Celâl Bey, Kılıç Ali Bey, Ertuğrul grubu kumandanı Kâzım Bey ve Giresunlu Osman Ağa hareket ettik, o da vardı. Eskişehir'e geldiğimizde Ethem Bey hasta idi, çıktı ve doğru hanesine gitti; biz vagon da kaldık. Sonra, arkadaşlar çay içmeye gidelim dediler. Avdet ettiğimiz zaman Paşa Hazretlerinin bir yaveri geldi, Hakkı Behiç Beyi istedi. Hakkı Behiç Bey gitti Paşa Hazretleriyle ne görüştü bilmiyorum.

Ethem Bey hasta idi ve trenden çıkmıştı. Binaenaleyh biz burada neye kalacaktık? İsmet Bey oraya gelecek idi. Onun üzerine efendiler, ben, Osman Ağa, Kılınc Ali Bey, Reşit Bey, Celâl Bey, Kâzım Bey doğru kalktık Ethem Beyin evine gittik. Biz caddeden yaya yürürken gördük ki; Eskişehir'e (61) nci fırka getirtilmiş, meydanda silâh çatmış duruyor. Fırkayı gördük, acaba dedik ne var? Biz doğru geçtik yu-karıya. Ethem Beyin evinde diğer arkadaşlar öteki odaya gitmişlerdi. Ben de öteki odayı açtım ve geri çekildim, orada bir genç zabıt Ethem Beye bir şeyler anlatıyordu. Akşam onikiye kadar Ethem Beyin evinde oturduk ve biz kalktık yemeğe gidiyorduk.

Sonra efendiler, bu kıtaatı askeriye'nin Eskişehir'e gelmesine yegâne sebep, güya Ethem Beyin kardeşi Tevfik Bey asker toplamış, Eskişehir'i basacak imiş ve onun için Eskişehir'in etrafı tahtı tarassuda alınmış. Bunu da Ethem Bey'e o zabıt haber vermiş.

Bunda hiç katiyen alâkam yoktur. Yine yolda giderken tanımadığım bir zabıt Kılınç Ali Beyin yanına yaklaştı ve o süvari zabiti; hatta Paşa Hazretlerinin boş 90 vagonla gittiğini ve Eskişehir'e bir süvari livasının geleceğini ve bu süvari livasının aynı zamanda Ethem Bey kuvvetlerine karşı; baskın yapıldığı zaman Eskişehir'i müdafaa edeceklerini söyledi. Ben bundan son derecede müteessir oldum ve teessüratım son dereceyi bulmuştu, hatta yemek yiyemedim. Biz oradan kalktık, tekrar Ethem Beyin evine gittik. Paşa Hazretleri gelmemiş, ama bir çok yabancılar gelmiş. Kimler gelmişse meçhul...

Paşa Hazretlerinin emir buyurdıkları zat da gelmiş; bunlar konuşmuşlar, ne konuşmuşlarsa... Biz kalkıp oradan yemeğe gittik. Paşa Hazretleri daha gelmedikleri için geç vakite kadar orada oturduk.

Ethem Bey dedi ki; rica ederim burada az dur ve Reşit Beyle Çerkezce görüştüler ve bittabi ben Çerkezce bilmiyordum. Beraber yemek yedik, sonra sekiz araba geldi, ben arabaların ne için geldiğinin farkında değilim, kendisi arabalara bindi. Kendisine nereye gittiğini sordum; esbap nedir dedim? Dedi ki, deminden beri Tevfikle muhabere etmek istedim, telgrafhane muhabereyi temin etmediği için merak ediyorum. Hakikaten bunların göstermiş olduğu telâş veçhile Tevfik, burayı basacak mıdır? Onun üzerine efendiler; arabalara bindik ve hakikaten kasabanın haricine çıktık, bir tabura rast geldik; nereye gidiyorsunuz diye bize sordular, düğüne gidiyoruz dedik. Efendiler, Kütahya'ya gittik, namusu millî ve namusu askerim namına temin ederim ki; Kütahya'da Kuvey Milliye namına bir tek nefere rast gelmedim. Biz orada iken Tevfik Bey geldi, hüngür hüngür ağladı ve kendilerinin Anzavur gibi olmayacaklarını söyledi. Biz orada gönderdikleri kumandanların muhabereelerini temin ettikten sonra kalktık Eskişehir'e geldik. Biz Eskişehir'e geldiğimiz zaman efendiler; ...

Oradan yazdı ve hatta hiç unutmam; Hacı Şükürü Beyin oraya kadar gitmesini muvafık bir hareket telâkki etmediğimiz için, beynelihtan, tecziye edeceğiz diyor Paşa Hazretleri. Binaenaleyh bendeniz vatanî bir hizmettir diye gittim. Bundan dolayı ne lâzım gelirse yapınız.

Sâniyen efendiler; biz orada iken Hakkı Behiç Beyi (P) teşkilâtına tarassut ettirdi. (P) teşkilâtı bunu

yapmakla Hakkı Behiç Bey bundan müteessir olmuştu. Biz Kütahya'ya gittiğimiz vakit, Tevfik Bey'e bir telgraf geliyor. Diyor ki; sizin burayı basacağınız söyleniliyor. Binaenaleyh sakın bu gibi harekâta cesa-ret etmeyiniz, falân filân... Aynı zamanda oradaki malumatı buraya veriyor ve İsmet Bey'e geliyor, ona havadis veriyor. Ben bunu gördüm orada; tuttum, Ethem Bey'e bir şifre yazdım : Memur bulunan İsmail Hakkı Bey iki yüzlüdür, buna itimat etmeyiniz, diye yazdım; bir felâket gelmesi muhakkaktır, dedim. Sonra efendiler ikincisi; hücum tabur kumandanını ordu derhal açığa çıkarıyor. Açığa çıkarıldığını Ethem Bey haber almış, bu zabiti bana gönderin diye kardeşine yazıyordu. Buna ben cevap verdim; böyle bir zamanda ordunun açığa çıkarmış olduğu bir zabiti kendi maiyetine almaklığın doğru değildir, ordu ile rabitanı katetmek demektir, böyle bir muameleye tenezzül etme dedim. Bu telgrafım da İsmet Beyin eline geçmiştir. Getirtiniz, buradan okuyunuz.

Sonra efendiler; Paşa Hazretleri bilmem ki nede benim şahsıma işaret buyurdular; beş yüz lira dediler. Efendiler ben hayatımda Paşa Hazretlerinden beş yüz lira almış adam değilim ve hiç kimseye de para göndermiş değilim. Rica ederim; Paşa Hazretleri o adam kim ise ismini söylesinler. Efendiler ben vatanımın istihlâsını görmedikten sonra hiçbir fırkaya intisap etmeyeceğim. Hiçbir fırka ile de alâkadar değilim, ben siyasi bir adam değilim, ben bir asker adamım. Vatanım kurtulsun, en büyük arzum ve gayem budur.

Sonra Paşa Hazretleri burada bir vesika okudular : Haymana'da Vanlı Abbasa ait ... Bu, Musa Beyin oğullarındandır. Hepiniz bilirsiniz, Erzurumlular daha iyi bilirler. Bu adama Haymanadaki silâhlarını almak için bir vesika verdim ve o zaman Aydın cephesinde bulunduğum zaman milletimin bana vermiş olduğu millî kumandanlık mühürü ile bir vesika verdim. Rica ederim ve o vesikadan başka bir vesika kabul etmem. Yürük Ali'ye yazdığım mektupların hepsini de getiriniz ve burada okuyunuz. Ben, nüfuzumu memleketimin nefinden ve vatanımın saadetinden başka hiçbir yere sarfetmedim. Tevfik Bey, Reşit, Ethem Bey olsun, benim arkadaşlarımdır; Tevfik Bey ordu arkadaşımıdır. Onlarla beraber bu harekâtı yaptık. Efendiler ortada bazı alçak, müfsid he-rifler var, iki tarafın arasını bozuyor. Sonra Ethem Beyle Refet Beyin arasındaki meseleler... Ethem Beyin tamimi var.

Sonra efendiler; benim Ethem Beyle irtibatlanmamın saiki Refet Bey. Aydın cephesine kumandan

tayin olunduktan sonra bütün cepheleri gezmeye me-mur oldular. Bütün cepheleri gezdikten sonra umum cephenin emrû kumandasını deruhte edecekti. Bir de-fa efendiler; Kâzım Bey Refet Beyin emrû kumanda-sını kabul etmedi. Ethem Bey cephesi ayrı kaldı. On-dan sonra Demirci, mintakasına gitti ve Demirci 186 tane kız kaldırttı. Yalnız Refet Beyin zamanında sek-sen altı kız dağa kaldırdı. Paşa Hazretleri o vakit uzakta idi. Demirci kuvvetleri Alaşehir'e girdi, mak-sadı Ethem Beye suikast idi. Ethem Beye kendisinin nâdim olduğunu, bu gibi şeylere bir daha yanaşmaya-cağını söyledi. Ben bunu, yalan doğru, Ethem Beyden işittim. Olabilirki, bu meseleden dolayı Ethem Beyle Refet Beyin arası açıktır.

Efendiler, ben sözüme hatime vermeden heyeti umumiyenizden rica ediyorum, benim hakkımda ufak bir cürüm isnadı vaki ise, yapmış olduğunuz Hiyaneti Vataniye Kanunu ile beni idam etmenizi hassaten istirham ediyorum. Eğer cürüm varsa, tahkikat icra edeceksiniz ve beni bu Millet Meclisinin kapısı önün-de asacaksınız. Ben bu millî harekâtın âmiliiyim. Efen-diler bütün vesaik neşredilmeli ve benim hiyanetim varsa herkes anlamalı.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Hacı Şükrü Beyin uzun beyanatındaki noktalara ayrı ay-rı cevap vermeyeceğim. Bazı ufak noktalar vardır, onlara cevap vereceğim.

Meselâ Hakkı Behiç Bey kardeşimizin (P) teşki-lâtı tarafından takip olunduğunu söylediler. Hakika-ten Hakkı Behiç Beyin böyle takip edildiğini işittiğim zaman ben de fevkalâde müteessir oldum ve ben biz-zat Garp Ordusu Kumandanlığına telgraf yazmak su-retiyle bunu tahkik etmeyi bir vazifei uhuvvet addet-tim. Bu bapta vesaik mevcuttur. Gelen cevapta de-niyor ki : Benim malûmatın hilâfında belki takip olunmuştur; bu meseleyi tahkik ediyorum, fakat, bel-ki de hiçbir kimse tarafından takip olunmamıştır, kendisine öyle bir vehim gelmiş olabilir.

Bu, Refet Beyin bilmem neyin ihtilâfı değildi. Farzedelim ki mesele...

... ve hatta vaktiyle diyor, bana teklif ettiler; cep-heden kabul için ve ben kabul etmemiş olmamakla mahiyeti hakkındaki düşüncemi şimdi takdir buyurur-sunuz diyor; mektubu okuyabilirsiniz... İsmet Beye ve Garp kumandanlığına karşı isyan vaki olmuştur. Son-ra hakikaten bende bir rapor vardır; Hacı Şükrü Bey tarafından Macid Beye 500 lira verilmiştir diye. Bel-ki vermediniz, belki yanlış olabilir.

Sonra Hacı Şükrü Bey millî kumandanlıktan bah-setti. Kendileri hakikaten bu vakayiin cereyanı es-nasında; Hacı Şükrü kumandan ve mebus imzasıyla bir çok muhaberatta bulunmuştur.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakir) — Paşa Haz-retleri müsaadê buyurur musunuz? Benim şifre ile muhabere ettiğimden zatı âlilerinin malûmatı var mı-dır? Yok mudur?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Bah-settiğim şey; bu vekayiin cereyanı esnasında ve bu dosyaları teşkil eden vesaikin elde edildiği sırada Hacı Şükrü Bey Eskişehir'den muhtelif yerlere şifre telgraf vermek istemiş ve vermiştir. Bittabi bilâhare Garp ordusu kumandanı ittihaz ettiği tedabir saye-sinde bunu menetmiştir.

Kendilerini Müdafaai Milliye ile Riyasetten soru-yorlardı : Hacı Şükrü Beye hakikaten mebuslukla kabili-îmtizac bir kumandan salâhiyeti verilmiş midir diye... Şimdi Hacı Şükrü Beyin; kumandanlığına dair vermiş olduğu cevap budur. Makamı Riyasetten ya-zılanı sonra okuruz. Şimdi anın yazdığını okuyaca-ğım : (Okur) Kendine bir defa millî kumandan diyor. Hangi millet? Kim vermiş sana bu sıfatı? Bana da Anafartalar kahramanı dediler, Arıburun kahramanı dediler, Bitlis, Muş, Suriye kahramanı dediler diye imzamı öyle mi atacağım? Binaenaleyh bu bir suiisti-maldir. Kumandan diye nasıl imza ediyorsun? Ancak kolordu kumandanları, kumandanlığını muhafaza ede-bilir.

Vakayii izah ederken, tabii gayet yanlış görüşleri izah etmiştim. Ben izah ederken demiştim ki; şöyle bir vaziyette... Bursa cephesinde iken kalkmış Eskişe-hire gelmiş olan suvari livası ve namütenahi kollar gittikten sonra ne görecektik?

Yalnız sizin o kadar muhakemeniz olsaydı; ben sizi tevkif etmek isteseydim ne için sizi alıp da bura-dan oraya götürecektim? Ben sizin hepinizi tevkif eder, idam eder ve öldürürdüm. Halbuki ben sizi orada bıraktım ve ben oraya gittiğim zaman o ka-rarı vermiş olsaydım, - bakınız askerlere tesadüf et-mişsiniz - kaçabilir miydiniz?.. Böyle bir şey hiç hatı-r ve hayalimden geçmemiştir.

Tevfik Bey Eskişehir'e gelecekmış de basacakmış... Efendi orada öyle tevehhüm edecek kumandan gör-dün mü?

Hakikaten Simav ve havalisi kumandanı olarak jandarmaları ile beraber oraya gönderilmiş olan zat; Tevfik Bey tarafından cebren kovulmuştur ve o da zaten korkak bir adam olacaktır. Oraya geldiği zaman

tazyik etmişler, illâ Eskişehir'e git diye... O da demiş; aman ... Suvarileri ile beraber gelin... Hatta o zaman biri bana geldi. 13 vagonluk bir suvari kuvveti geliyor dedi. Dedim; siz budala mısınız; kim geliyor? Eğer böyle bir tren gelecek olsaydı; (tarifeyi) tertip eden zat buradadır. Şimendifer şubesinin müdüründen gidin sorun. Cevap geldi ki; hayır, öyle bir şey yoktur, o jandarmaların geldiğine dair sokak dedikodularıdır, hiçbir vakit hatırıma bir şey gelmemelidir.

Yalnız bir şey sormak istiyorum; mademki kendinizi müdafaa ediyorsunuz, belki izah edersiniz. Demin verdiğim izahatta bir çok zevatça malûm mesele hakkında ve Ethem Beyin Reşit Beyle görüşürken Sarı Efe hakkındaki muhabereyi arzetmiştim. Haber veriniz, adamı mahsus gönderiniz, derhal terketsin orasını, öteki efe ile birleşsin ve beriki de demiş ki; belki ben yapamam siz yapınız ve icap ederse isyan edersiniz. O muhabereyi müteakip de Hacı Şükrü Bey

makine başında görüşmüştür ve cereyan eden muhaberede şu sözler vardır :

— Sen nasılsın?..

— Bildiğin gibi.

— Söylediğim şeylerle de görüştüm, iyi cevap aldım, Sarı Efe çok iyi, sıhhati yerindedir.

— Evet ben çalışıyorum.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakir) — Cevap veriyim müsaade ediniz; bunları zatı âlinize kim vermiş ise namussuzdur; alçaktır. Ben muhabereleden bile haberdar değilim. Yanımda kim varmış ise söyleyiniz...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Biz Divanı Hârp Heyeti değiliz. Kendinizi orada, Divanı Harpte müdafaa edersiniz. Tamiki tahkikat yapıyor, başka vesaik de vardır. Şimdilik hakkınızda başka bir şey söylenmez; işi tahkikata bırakıyoruz.

(İzahat kâfi görüldü)

(Celseye nihayet verildi)

(ZABITLARDA GEÇMEYEN BELGELER)

16 Kânunuevvel 1336

Garp Cephesi Harekât Şubesi Müdürü Tefvik Beyefendiye

Şifre

Konya Cenup Cephesi Erkânı Harbiye Riyasetine

Cenup cephesine ilâve (15'le) Refet Beyefendiye mahsustur.

(Yirmi beşle) İsmet ve Refet Beyefendilere : Meclisin Salı günü içtimasında Amasya Mebusu Miralay Ömer Lütfü Beyin Müdafaa-i Milliye Encümeninden istifası münasebetiyle encümen namına söz alan Hacı Şükrü Bey söz arasında bu milletin artık erkânı harplerin bazicesi olamayacağını söylemesi üzerine bugünkü celsede Trabzon Mebusu Hüsrev Bey tarafından verilen tahrir ile bu ifadatin esasen sınıf farkı olmayan Orduya teferika sokmak ve anarşi tevlit etmek mahiyetinde olduğu zikir ve izah olunarak Hacı Şükrü Beyin bu ifadatinin keenlemyekûn addedilmesi talep edilmiştir. Ben de riyaset namına berveçhi âti beyanatta bulundum. (Büyük Millet Meclisinin Müdafaa-i Milliye Encümeni Reisi tarafından millet erkânı harplerin bazicesi olamaz mealinde bu kürsüden söz

söylenmiş olduğunu işittiğim zaman müteessir olmuştum. Bu sözde tamamen suikast vardır. Halbuki Meclisi Âliniz dimağında böyle hasis maksatlar dolaşanlara iştirak etmekten pek âlidir. Millet ve ordunun vahdetini ihlâl matuf mesaiden çok uzaktır. Milletin ve ordunun vahdetini ihlâl etmek isteyenlerin bu Meclis ve bu millet kafasını ezer ve ezmeye muktediridir. Bunun cümle tarafından bilinmesini isterim. Müdafaa-i Milliye Encümeninin vazifesi ordunun teşkil, tanzim ve ilâsına sarfı zehin etmektir. Orduda ayrıca bir erkânı harbiye sınıfı yoktur. Ordumuzun zabitan ve kumanda hey'eti vardır.

Binaenaleyh Hacı Şükrü Beyin söylediği sözleri geri almasını ben de talep ederim.)

Bu izahat hey'eti umumiye tarafından alkışla karşılandı ve onu müteakip Mecliste âmik bir sükûn hâsıl oldu. Hey'eti umumiyenin bu noktai nazara temayül ve teveccüh-ü kat'isi olduğu anlaşıldı ve Hacı Şükrü Beyin ifadatinin keenlemyekûn tutulmasına ekseriyetle karar verildi. Bir çok mebuslar ve samiin meyanından bazıları bu ifadattan dolayı beni tebrik ettiler. Bu esnada tesadüfen Mecliste bulunan yeni

Ankara Kumandanı Kaymakam Çolak Kemal Bey celsenin hitamında ve bir kısım mebusan müvacehesinde bu nifakçı beyanatın zabitanı fevkalhad galeyana getirdiğini ve bunu söyleyen zatın Meclis meyanında bulunmasına tahammül edemeyeceklerini beyan ve Meclisin bu zatı arasından çıkarması lüzumundan ve Meclis bu zatı tecziye etmezse kendilerinin tecziye edeceklerinden şedit ve müteheyyiç bir lisanla bahs eyledi.

Fevzi Paşa Hazretleri Meclisin esasen bunu tasvip etmediğini ifade ile başka bir şey yapılmasına lüzum olmadığını beyan buyurdular. Fakat Kemal Beye ayrıca mahremane Hacı Şükrü ve arkadaşları hakkında tedabirde kusur edilmemesini emir buyurdular. Hacı Şükrü Bey benim izahatımı kendisine karşı tahkir addederek Mecliste bu fikirde ise istifa edeceğinden bahisle Riyasete bir takrir vermiş ise de henüz mevk-i muameleye konulmamıştır.

İsmet ve Refet Beyefendilere yazılmıştır.

Büyük Millet Meclisi

Reisi

Mustafa Kemal

Erkânı Harbiye Umumiye Harekât Şubesi Müdürü Salih

Görölmüştür : Fevzi

Kapadım : 16 minh

İmza

Harp Tarihi Başkanlığı Arşivi :

Dolap : 46

Klasör : 2485

Dosya : 99

Fihrist : 36, 36 - 1

15 Teşrinisanı 1336

Mahrem ve zata mahsustur.

Yaverlik numrosu

80

Garp Cephesi Kumandanlığına - Şifre

Mebus Hacı Şükrü Beyden alınan bir telgrafname-de Garp Cephesinde güzide kumanda şahsiyetlerinin birer birer cepheden uzaklaştırıldığı hakkında o mın-takada dedikodular yapıldığından bahisle nazarı dik-kat celp edilmiştir.

Keyfiyete kesbi ittifa buyurulmasını ve buna karşı tedabiri lâzime ittihazını rica ederim.

Erkânı Harbiye Umumiye

Reisi Vekili

Fevzi

Kapadım : 15 minh

İmza

Harp Tarihi Başkanlığı Arşivi :

Dolap : 46

Klasör : 2485

Dosya : 99

Fihrist : 1

Karahisar 6.1.1337

Cenup Cephesi Erkânı Harbiye Riyasetine

C : 5. 1. 1337 Şifreye

Bu israfat ve ihtirasat ile dolu şerait tahtında milletin ve memleketin harbe tahammülü kalmamıştır. İstanbul'dan gelen ve tevkif edildikleri şayi olan sulh tavassut hey'etinin muvafık ve müsait şerait tahtında geldikleri de beynennas şayi olduğuna göre hey'eti müşaruileyhanın serbest bırakılarak müzakeratı sulhiyenin tesri-i bütün askere ve efradı milletin tercümanı olarak ihbar-ı keyfiyet eylerim. Ankara'da içtima eden Meclisin ne şekilde içtima ettiğini tabii hepimiz biliyoruz. İlk icraatları da bu fakir milletin sırtından kendilerine senede üç bin kûsur lira tahsisat yapmaları olmuştur ki senede içlerinde yüz lirayı bir arada gören pek azdır. Şimdi bol bol dalkavuklukla me'lufturlar. Gelen hey'eti âliyenin hemen İstanbul'a iadesi ehemmiyetle maruzdur. İmza Ethem.

12 nci Kolordu Erkânı

Harp Reisi

Ziya

Harp Tarihi Başkanlığı Arşivi :

(İstiklâl Savaşı Arşivi)

Dolap : 46

Klasör : 2484

Dosya : 96

Fihrist : 54

Ankara 17.1.1337

Beyanname

Simav - Demirci - Gordes ve Cıvırı Ahalisine

Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin verdiği evamire riayet etmeyerek verilen efrat, esliha ve cephaneyi de beraber alıp bütün avanesiyle düşman tarafına iltihak etmekle kalmayan ve maiyeti efradını iffal ve izlal ederek, milletin dışından, tırnağından ayırıp teçhiz ve teslihi ettiği efradı milleti düşman saf-ları arasında hemdin ve milletine karşı keran kurşun atmaya icbar eden asi Ethem ve kardeşlerinin; zalim ve hunhar Yunanlıların istilâlarından henüz kurtulamayan memleketinizde bazı propaganda ve teşki-

lât yapmakta oldukları istihbar olunuyor, masum ve hakikatten haberdar olmavan ve bu canilerin cebir ve tasallut ve tahakkümünden kurtulamayan, mücehhez ve müsellah efradını düşmana iltihaka sevk eden ve düşman safları arasında hükûmetine ve milletine karşı harp ettiren hainlerin bu hareketini müslümanlığın ve Türklüğün vakar ve hamasetle dolu olan tarihi şimdiye kadar kayıt etmemiştir. Her şeyce bizden çok dün olan milletlerin tarihinde bile bu leke yoktur. Hamiyyet ve metanetini düşman istilası altında bile kemal-i şerefle muhafaza eden ve âsi Ethem'in bu ihanet ve hiyanetinden belki haberdar olamayan Demirci - Simav ve Gördes havalisi ahalisinin bu zalim ve âsilere nazarı nefretle bakacağına ve pek kıymetli topraklarında yer vermeyeceklerine hükûmet yakinen itimat eder

İnşallah pek yakın zamanda ordumuz; sizi bu hunhar ve canavar âsilerin şer ve zulmünden tahlis edecektir.

Hükûmet; çok arzu ve ümit ederki; sizleri; bu vatan ve memleket haini, din ve istiklâl düşmanı olan zalimleri; bu anın hululünden evvel bizzat takip ve derdest edecek ve pençe-i şer'i ve adalete verilmek üzere orduya teslim etmek şeref ve ıftiharını kazancaksınız. Her zaman ibraz ettiğiniz hamiyyet ve metanetten dolayı bu hizmet ve fedakârlığı sizden beklemekte millet tamamen haklıdır.

Cümlenize sabır ve sekinet ve metanet tavsiye olunur.

Harp Tarihi Başkanlığı Arşivi :

Dolap : 46

Klasör : 2485

Dosya : 99

Fihrist : 84-2

Türkiye - Rusya muahedenamesi 1.10.1336'da de-
ğil 16 Mart 1337'de yapılmıştır.

Türkiye - Rusya Muahedenamesi Hakkında Kanun
21 Temmuz 1337 ve 17 Zilkade 1339 gün 14 sa-
yılı Kanun maddeleri.

(Düstur : 3 ncü tertip, Cilt : 2, Sahife : 102, 103,
... 117)

17 Teşrinisani 1336

Mahrem ve zata mahsustur

84

Garp Cephesi Kumandanlığına - Şifre

Zeyil : 15 Teşrinisani 1336 numro - 80 - Şifreye

Hacı Şükrü Beyden Büyük Millet Meclisi Riyaseti-
ne mevruz şifre aynen berveçhi âtidir.

Erkânı Harbiyei Umumiye

Reisi Vekili

Fevzi

Kapadım : 17 minh

İmza

Harp Tarihi Başkanlığı Arşivi :

Dolap : 46

Klasör : 2485

Dosya : 99

Fihrist : 2

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

27 Kânunuevvel 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	264	2. — Büyük Millet Meclisi Bütçesi.	267:268
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	264	3. — Van ve Hakkâri mebusluklarına seçilenlerden Meclise vaktinde iltihak etmeyenler hakkında Dahiliye Vekâleti tezkeresi.	268

Cilt : 7

123 ncü İn'ikat, 1 nci Celse

YÜZ YIRMI ÜÇÜNCÜ İN'İKAT

27 Kânunuevvel 1336 Pazartesi

Birinci Celse

Kuşat Saati : 1.15

REİS : İkinci Reis Vekili Celâlettin Arif Beyefendi

KÂTİP : Atâ B. (Niğde)

REİS — Efendim, ekseriyet var, celseyi açıyorum.

Zabtı sabık hulâsası var, okutuyorum.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Yüzonbirinci İn'ikat

9 Kânunuevvel 1336 Pazartesi

ÜÇÜNCÜ CELSE

Bu içtimada cephelerdeki askeri vaziyet, bazı milis kuvvetlerin tasfiyesi hakkındaki istizah takriri mü-nasebetiyle Fevzi Paşa Hazretlerinin izahatı ve Ham-

dullah Suphi Beyin konuşmasından sonra, Diyarbekir Mebusu Hacı Şükrü Efendini hakkındaki ithamlara cevabı ve Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin bu mev-zudaki beyanatını müteakip celseye son verildi.

Reis (1)

Kâtip

Kâtip

REİS — Zabtı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

Tezkere

1. — Çete teşkil etmek isteyen bazı mebuslar hakkında Dahiliye Vekâleti tezkeresi.

REİS — Dahiliye Vekâletinin bir tezkeresi var, okunacak.

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Büyük Millet Meclisi Azasından bazılarının çete teşkilâtı yapmak üzere hüviyeti meçhul eşhasa vesika vermekte olduklarından bahsiyle asayiş ihlâl edilecek olan bu gibi harekâta meydan verilememesi hakkında Bâlâ Kaymakamlığından vukubulan işar üzerine bu gibi vesaiki hâmil eşhasın vesaiki mezkû-reyi ne maksatla alıp bunun üzerine ne gibi teşeb-büsât ve faaliyette bulundukları hakkında isticvap edildikten sonra serbest bırakılması ve istirdat edilecek vesaikin de vilâyete irsaliyle çete teşkilâtı için kimseye müsaade edilmemesi lüzumunun cevaben bildirildiği Ankara vilâyetinden bildirilmiş ve kayma-kamlığın mürsel telgrafnamesi sureti de leffen arz ve takdim kılınmıştır. Azayı Meclisten bazılarının bu ka-bilden olan harekâtı hakkında ittihaz ve tatbik edile-

cek hattı hareketin bittayin emrû tebliğine müsaade buyurulması arz olunur efendim. 1 Kânunuevvel 1336

Dahiliye Vekili namına

Şihhiye Vekili

Dr. Adnan

REİS — Efendim, bazı mebusların çete teşkilâtı için husûsî adamlar göndermekte olduklarına dair Dahiliye Vekâleti bir tezkere gönderiyor.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — İsim tasrih olunsun.

MUSTAFA B. (Tokad) — Böyle vesika veren kimse söylensin.

REİS — Efendim, bu Divanı Riyasete tevdi edilmişti. Musip bulmamıştır ve celsei hafiyede heyeti umumiyye arzını tensip etmiştir. Heyeti umumiyye-nize malûmat arz olunur.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Vesikalar kimindir? Bilinmelidir

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Efendim, çete teşkilâtı zaruret üzerine teessüs etmiş bir şeydir. O zamanlar hakikaten zaruret vardı ve bu inkılâpta çe-

(1) Celseyi idare eden Reis ve Kâtipler tespit edilememiştir.

teden istifade olunmamış, dersek günahdır. İstifade olundu. Leülhamd velminne şu zaruret de mündefi oldu. Yani çeteye ihtiyaç messettiren zaruret de mün-defi oldu. Şu halde rüfekadan hiçbirisinin bu gibi şeylerle, yani çete teşkilâtı ile meşgul olacağını zan-netmiyorum. Şayet hâlâ çeteye ihtiyaç var zannı ile böyle bir şeyler yapmak isteyenler varsa rica ederiz bundan vazgeçelim, zarar görülecektir. Zira her şey ihtiyaç üzerine müessesistir, zaruret bitti. Rica ederiz, böyle şeyler artık olmaz zannederim, Şayet içtihad üzerine böyle bir şey yapan refikimiz varsa, rica ederiz, vazgeçsin.

MEHMET NADİR B. (Isparta) — Hâlâ çete teşkilâtı devam ediyor. (*Kürsüye sesleri*)

RIZA B. (Muş) — Bâlâ'dan Abbas isminde birisinden bir kâğıt geldi. Bunlardan bazıları benim maiyetimde bulunmuş, bana yazmışlar. Bunun için yetmiş seksen suvari ve tüfegimiz var diyorlar. Jandarmalar almaya gitti. Bu mesele için cevap vermiştim. Bunlar yetmiş seksen suvaridir. O kâğıt elimdedir. (*Gürültüler*) Binbaşı Rıza Bey vardı. Onunla görüşmüşler. Bu suvariler kaymakama gitmişler ve Müdafaayı Milliye emrine verilmişlerdir.

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Hali hazırda düşmanların karşısında çeteler hizmet ettiler. Evet, çeteler büyük hizmet ettiler. Lâkin mademki Elhamdülillâh Büyük Millet Meclisi teessüs etti, askerliği yaptı, memurini teşkil etti. Artık çeteye de lüzum kalmadı. Benim dünkü gün Hacı Mehmed Efendi namıyla aldığım bir telgrafta bunlar Ayıntap'ın üzerine düşmana karşı gidiyorlar. Lâkin şu havalide dünkü gün aldığım telgrafta Hacı Mehmed Efendi ve Polatlılı Abdullah...

MUSTAFA B. (Tokad) — Mebus olanlardan çete teşkilâtı ile meşgul olan var mı? Onu söyleyiniz.

FEYZİ EFENDİ (Devamlı) — Bunlar Müdafaai Milliye (Reisi tarafından verilmiş ve onun) (1) emri ile gönderilmişti. Lâkin şu havalide mebusan arkadaşlarımız tarafından çete yazmaları muvafık görülemez. Evet, rica ederiz. Arkadaşlarımız yapmasın.

ÖMER LÜTFİ B. (Amasya) — Efendim, malûmu âliniz ki mütarekeden sonra düşmanımız olan hükûmetler bizi silâhsız bir şekilde avlamak istediler. Daha doğrusu (saflık ettik. Onlar için birtakım ahkâm kabul ettik.) (2) Zannediyorduk ki, kendi mevcudiyetimizi ve istiklâlimizi Vilson prensipleri muhafaza ede-

cek. Bu meyanda kabul olunan şeraitten daha ziyade üzerimize basarak, elimizi kolumuzu bağlayarak ve silâhlarımızı ve toparlarımızın kamasını, tüfeklerimizin mekanizmasını aldılar. Firar eden efradımızı ta-kipten menettiler. Bu suretle mevcut fırkalarımız, kolordularımız hepsi birer iskelet halini aldı. Yani biraz sonra düşmanlar tarafından İzmir'e malûm olan taarruz vaki oldu. İzmir'e taarruz eden Yunan kuvvetleri yerli Hristiyanlarla beraber - hepiniz pekâlâ biliyorsunuz - ahalinin hürriyetine, malına, canına ve en nihayet ırzına tecavüz ettiler. Eli bağlanmış, ordusu yok olan bu millet, böyle bayağı bir tecavüz karşısında kalan bu millet eline silâhını aldı, çıktı. Yani Kuvayı Milliye'nin bidayeti teşekkülü böyle olmuştur. Bittabi on adam, yüz adam böyle müdafaaya çıkınca içerisinde biri kim daha cesur, kim daha iyi ise başbuğ olur. İşte bu suretle Kuvayı Milliye namı ile düşmana karşı çalıştılar. Bu teşkilâtı beslemek ve erimekten menetmek için de her tarafta bu kanaatta bulunanları iş başına getirdiler. Nihayet vaziyet inkişaf etti. Meclisi Mebusan harimine varınca ya kadar el uzattılar. Nihayet İstanbul'da hükûmetin devamına imkân kalmadı ve buraya kaçtılar ve millet Heyeti Âliyenizi intihap etti, gönderdi. Şimdi hamdolsun hükûmet şeklini aldık. Meclisimiz var, Heyeti Vekilemiz var, ordumuz var. Uğraşıldı ve bu altı ay zarfında, noksanları olmakla beraber, yoktan bir ordu meydana geldi. Muntazâm hükûmetlerde memleketin müdafaası hiç şüphesiz ki orduya mütevakkıftır, aittir.

Ordu ile Kuvayı Milliye arasındaki fark şudur. Kuvayı Milliye denilen heyet kanaatı gayet sağlam olan insanlardan, efrattan müteşekkil olan cesur bir heyettir. Pek mütereditler veya korkaklar oraya girmezler. Ordu ise uzun boylu bir talim ve terbiye devresi geçirerek müthiş inzibat altına girmiş binlerce, yüz binlerce insanlardan müteşekkil bir heyettir. Çünkü bu kolay iş değildir, bu can pazarıdır. İnsan ölme seve seve gider dersenez, gitmez. Doğru değildir, gitmez. Fakat onu ölüme sevk eden vatan muhabbeti, arkadaş gayreti, akrandan utanmak gibi bir çok hissiyat vardır. Bir saygıyı sayarak gider. Yüz binlerce insanlardan müteşekkil olan bir orduyu bir heyet haline getirmek uzun boylu talim ve terbiye etmek ve iyi bir heyeti zabıtana ve iyi bir küçük zabıt heyeti bulunmak lâzımdır. Tabii bunu mütemadiyen tezyit edeceğiz. Yani hepimizin noktai nazarımız budur. Sonra ayrıca Kuvayı Milliye için memleketin dahilinden insan yazmak, toplamak bendenize kalırsa doğru değildir. Bir kısmının tarzı işesi başka, el-

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

bisesi başka, maaş ve kumandanı başka ve diğeri de alelâde bildiğimiz askerlik namı altında yan yana aynı cephe de harbetmesi biraz müşkül olur zannederim. Hakikaten bazı zamanlar oldu ki onların sayesinde burada oturduk. Fakat bugün bir ordu vardır. Herkesin bu orduyu takviyeye çalışması vatanperverlik icabındandır. Binaenaleyh dahilen yeniden Kuvayı Milliye teşkiline bendeniz kendi hesabuma lüzum görmem. Zannederim, heyeti âliyeniz de buna muvafakat etmez.

Sonra pek âlâ bilirsiniz, Makedonya muhitinde orada bulunan Bulgarlar çeteleri kendi vatanları, kendi menfaatları icabı hizmet ederler. Fakat nerede ettiler, daima hududun öbür tarafında. Bulgar çeteleri Bulgaristan dahilinde bir şey yapmadılar. Bu böyledir. Bizim de bazı serdengeçti bazı fedai adamlarımız varsa ve bu fedai insanlar ufak tefek çete halinde Bursa ve İzmir taraflarında birtakım işler yaparlarsa hakikaten çok güzeldir. (Nitekim geçenlerde ajanslarda okuduk; Lazkiye'ye kadar.) (1) Türkler gitmişler, deniyor. Fakat zannedersem bu bizim muntazam askerlerimiz değildir. Oraya kadar Haleb'in daha aşağısına sıçrayıp gitmişler, bunu anlarım. Aynıyle bu teşkilâtın en ziyade Garp cephesinde neşvünema bulması (arz ettiğim gibi ilk ihtiyacın mahsulüdür.) (2) Şarkta zararsız bir ordu vardır. İngilizler oraya el uzatamadılar. Dokuzuncu kolordu, oldukça intizamını muhafaza etmişti ve orada da Yunan işgali gibi bir şey yoktu. Orası bu suretle yapılan teşkilâtı milliyeyi eline aldı. Tamamiyle ordu şekline soktu ve şimdi orada ordu vardır. Yanında başka teşkilât yoktur, zannederim. Kezalik Ayıntap, Urfa vesaire... Oralarda da teşkilâtı milliyeye oldu. Bu Kuvayı Milliye ordunun bir parçası şeklindedir. Şeraiti hayatiyesi de ordudan fazla değildir. Ne fazla maaşları vardır, ne de fazla bir şeyleri vardır. Asker gibi yerler, içerler, giyerler ve emrû kumandaya tabidir. Fakat, bundan sonra dahili memlekette bu nam altında asker celbini bendeniz muvafık görmüyorum. Çünkü zaten lâzım olan esnasılâh altına celbediyoruz. İnşallah muzaffer oluruz.

HASAN BASRÎ B. (Karesi) — Mevzuu müzakere olan mesele şu tezkerede yazılan meseleden ibaret idi. Fakat bilâhara dallandı, büyüdü, başka bir cereyana doğru gitmeye başladı.

Bir kere Kuvayı Milliye ile çeteciliği aynı şey zannetmek bendenizce hatadır. Kuvayı Milliye eğer Ku-

vayı Milliye ise çete değildir. Eğer arkadaşlarımızdan biri sırf hükûmete, orduya muavenet etmek endişesi ile böyle bir vesika vermiş ve Kuvayı Milliye teşkilâtı yapmış ise herhalde memlekete ihanet etmiş addedilemez ve bir mebus olmak haysiyetiyle ihanetten âzadedir. Yok eğer tezkerede yazıldığı gibi memleketi soyan, memlekette çapulculuk eden, memlekette asayiş bozan, memlekette her türlü fenalığı yapan bir çete teşkilâtı meydana getirmek istemişse bu hareketi hakikaten bir ihanettir ve tecziye edilmek lâzımdır. Yalnız böyle alelamya mebuslardan bazıları tarafından vesika veriliyor; demek ve bu tarzda beyanatta bulunmak zannederim muvafık değildir. Vesikayı veren kimdir, vesika Hükûmete, orduya muavenet için mi verilmiştir, yoksa arzettiğim şekilde bir çete teşkili emeli ile mi verilmiştir?

Sonra bendeniz arzettiğim veçhile, hiçbir mebus arkadaşımızın böyle asayiş ihlâl edici mahiyette bir vesika vermesi mümkün değildir. Arzettiğim gibi, Hükûmete muavenet içindir ve binaenaleyh samimiyetten mütevellit bir teşebbüstür. Yalnız Kuvayı Milliyyeye lüzum var mı, yok mu meselesinden evvel, vesika verilmek meselesi mucibi inuahaza ve tenkit olabilsin.

Efendiler, Ömer Lütfü Beyefendi tarafından tarihçesi beyan buyurulduğu veçhile, Kuvayı Milliye'nin ilk doğduğu muhit, İzmir havalisidir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Yanlıştır. Çünkü bu kolay iş değildir, can pazarıdır.

HASAN BASRÎ B. (Devamla) — (1) Bilfiil Yunan işgali dolayısıyla ahali müdafaai meşrua mecburiyetinde kaldı. Heyecanı millî neticesinde bir Kuvayı Milliye teşkilâtı meydana geldi. Bu teşkilât herhalde çetecilik teşkilâtı değildi. Bir müdafaai meşrua idi. Kendi dairei intihabiyem namına arz ediyorum ki bizde efendiler, Cenabı Hakka şükürler olsun çetecilik olmamıştır. Kuvayı Milliye demek memleketin asayişini muhafaza eder, memleketin iffetini, namusunu muhafaza eder, memlekette namuskârlığı esas olmak üzere tanır bir teşkilât demektir.

REİS — Efendim mevzu değişiyor. Kuvayı Milliye'nin mevcudiyetine lüzum var mı, yok mu?.. Fakat şimdi esas ruznamemiz bu değildir.

H. BASRÎ B. (Devamla) — Mademki müsaade olunuyor, bendeniz de bildiklerimi arzedeceğim. (Mevzuun haricine çıkılmasın sesleri) Bizde Kuvayı Milliye bu şekildedir ve sizi bütün namusumla temin ederim ki dairei intihabiyemdeki Kuvayı Milliye hiçbir

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

çapulculuk yapmamıştır. Gayet namuskârane çalışmıştır. Bu Kuvayı Milliye'nin bakayası bugün de yine namuskârane olarak cephede harp ile meşguldür. Kuvayı Milliye'yi çetecilikle tevhit etmek hatayı âzımdır. *(Çok doğru sesleri)*

Sonra Kuvayı Milliye'nin ibka veya ilga maddesi henüz hallolunmamıştır buyuruldu. Efendiler, Kuvayı Milliye'yi ilga etmek için memleketi yüzde yüz muhafazaya, müdafaaya muktedir olduğumuza kanaat hâsıl etmek ve Kuvayı Milliye'nin - arzettiğim gibi - çetecilikten âzade olan Kuvayı Milliye'nin heycanı milli ve meşrudan doğmamış olduğunu kabul etmek lâzımdır. Efendiler, mademki celse hafiye de bulunuyoruz. Dertlerimizi samimî bir halde söyleyelim. Efendiler, filhakika bazı yerlerde Kuvayı Milliye namı altında icrayı şekavet eden, çapulculuk eden birtakım kuvvetler türemiş ve bu kuvvetler memlekette büyük zararlar yapmıştır. Bu gayrı kabili inkâr... Fakat ben kabahati lâıykı ile vatani hislerle mücehhez olmayan ve cehil içinde püyan olan efrattan ziyade bu efradın cevalân ettiği memleketlerin eşrafında buluyorum.

MUSTAFA BEY (Tokad) — Eşraf şikâyet ediyor. *(Gürültüler)*

H. BASRÎ BEY (Devamlı) — Efendiler, memlekette namuskârlığı hâkim kılmaya âziin olan eşraf, memlekette emin olunuz, hiçbir çapulculuk yaptırılmaz. Dışarıdan gelsin, içeriden gelsin, ordulara yaradım kılacak teşkilâtı halkın ruhundan doğma bir harekete getirmek lâzım gelir. Hulâsa olarak arz ediyorum. Eğer hakikaten memleketi yıkan çetc...

EMİN BEY (Eskişehir) — Mesele vesika verilip verilmemesi hakkındadır. Bu nazik bir meseledir. Bunlara mani olalım.

HASAN FEHMÎ BEY (Gümüşhane) — Teşkilâtı mahsusanın devam eden ilgasına dair olan şu müzakeratta vesika veren zatı ne tenkit ve ne de muahaza ve ne de bundan şaibei kasd hissetmedim ben deniz. Takdir buyursunuz. Bunlar Ankara Hükümetinin ilk teşekkülünde ve bundan evvel memlekete ifa ettikleri vazifeyi lisanı sitayişle Meclisi Âliniz yad etmiştir. Bu da resmen zabıt ceridenize geçmiştir. Gâyenin istihsalı için Kuvayı Milliye mi, ordu mu çok çalışmıştır? Arzettiğim gibi Müdafaai Milliye bütçesinde bu müzakere edilip karar verilecek bir meseledir. Bu kâğıttan bendenizin anladığım mana; vesika veriliyor. Hiç şüphe yok ki hizmet kasdiyle veriliyor. Vesika veren zatın kim olduğu ve nereye ne suretle verildiğini bilmiyorum bendeniz. Kuvveti tez-

yid kasdiyle bir teşkilât yapın, diye verebilirler. Dahiliye Vekâleti tezkeresi ile istiyor ki ordu kuvvetini muntazam menbalardan alıyor. Ankara Hükümetinin bidayeti teşekkülünden bugüne kadar yapılagelmekte olan usul veçhile herkesin kuvvet toplayarak vatani vazifeye koşmasına lüzum görülüyor. Ordu bu vazifeyi ifa ediyor. Azayı kıram haberdar olsunlar. Arzı malumattan ibarettir. Divanı Riyasette bu tezkere okundu. Her arkadaşı Divanı Riyasete davet ederek bunu okumak imkânı var mıdır efendiler? Yoktur. Bu, arzı malumat için burada okunmaktan ibarettir zannederim.

Benden evvel söz söyleyen zevatın hatırına geldiği gibi, Kuvayı Milliye'yi ilga etmek mevzuubahis değil. Kuvayı Milliye'yi tevsi etmek; bu da mevzuubahis değil. Laalettâyin elli kişi başına toplayan cepheye sevk etmek vazifei vataniye idi. Bugün buna hacet kalmadığını anlatmaktan ibarettir ve bunda hiçbir suretle arzettiğim gibi tenkid şaibesi yoktur. Bendenizce bu meseleyi kapatsak daha iyi olur. *(Kâfi, kâfi sesleri)*

REİS — Efendim; müzakere kâfi görülüyor mu *(Kâfi sesleri)* Kâfi görülmüştür.

2. — Büyük Millet Meclisi Bütçesi.

REİS — Efendim Erzurum Mebusu Salih Efendinin takriri vardır. *(Okundu)* *(Pek muvafık sesleri)* Bu takriri kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edildi. Kararı âliniz veçhile müfredat üzere bütçemizi tetkik edelim. Bizim maaşımızı kesiyorlar diye bir leke hâsıl olmamak için aleni celsede müzakeresini arz etmiştim. *(Reye kıydunuz, kabul edildi sesleri)* Reye koymadım, tabiidir ki Meclisi Âlinizin kararına ittiba ederim.

HASAN FEHMÎ BEY (Gümüşhane) — Bütün teferruatı hasbihal etmekten ibarettir. Kabulü kâtisi umumî bütçe ile birlikte olacaktır ve rakamı da oraya koyacağız. Malûmu âliniz bütçede fasıllar reye konur ve kabulü katı yekûnu umumiler üzerine yapılır. Meclisin umumî bütçesi tereddüde mahal kalmamak için fasıllar hakkında hafif bir izahat verilir. Âzayı kıram tahsisatı, memurin tahsisatı ile Meclisi Âliniz geçirir ve olur biter. Şimdi görüşmekten maksat hasbihalden ibarettir. Yoksa yine resmî kabulü kâtisi yine açık celsede olacaktır. *(Hasbihal olmaz sadaları)*

FEYZÎ EFENDÎ (Malatya) — Sonra ezberden okuyorlar, bilmiyoruz. Körü körüne tasdik olur mu? Sonra millet bizi tahtie eder.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Efendim Nizamnamei Dahilinin maddei mahsusası mevadına atfı nazar buyurulursa muvazenei maliyenin birinci fıkrası diyor ki; Meclisin bütçesini tetkiktir. Arzu buyurursanız muvazenei maliyeye verirsiniz. Muvazenei maliyeye gitsin, nasıl isterseniz. (*Encümene sadaları*) (*Kabul, kabul sesteri*)

3. — *Van ve Hakkâri mebusluklarına seçilenlerden Meclise vaktinde iltihak etmeyenler hakkında karar ittihazi.*

REİS — Mevzu üzerinde buyurun Hasan Fehmi Beyefendi.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Tahminen bir buçuk ay mukaddem hafi bir celsede nisabı müzakere kanununun ikinci maddesi müddeti muayenesi zarfında Meclisi Âlinize... (*İşitemiyoruz sesleri*) Gelmeyen zevatın nisabı müzakere kanununa tevfi kanun müstafi addedilmelerine dair bir karar icabeden mahallere tabii günü gününe tebliğ edildi. Van ve Hakkâri mebusluğu mazbatasını ile buraya bir karar gelmiştir. Bu mazbatalarını ibraz ve birer de istida takdim etmişlerdir. Müstafi kararı tetkik edildi. Yalnız Tefvik Beyin müstafilere meyanında ismi geçmiştir. Bunlar alelusul şubelere havale edilir. Usule, kanununa muvafık ise Heyeti Celileniz kararını itti haz eder ve kararını verir. Değilse icabı icra kılınır. Fakat Tefvik Bey uzun bir istida veriyor ve istidasında diyor ki; intihap olunduktan sonra hasbellüzum (beni Van Valisi Hakkâri Mutasarrıflığına) (1) gönderdi ve o vakit de Meclisi Âliye dahil olmamaklığım bundan neşet etti. Böyle bir istidaya mazbatasını rabten veriyor. Fakat evvelce Meclisi Âliniz müstafi addettiği için bu zatın mazbatasını ve istidasını şubeye havale etmeye tabii imkân yoktur. Riyaset bunu ihzarî bir muamele olmak üzere Meclise gönderiyor. Çünkü Meclisi Âlinizin müstafi kararı Van'dan da buraya kadar bu zat kalkmış gelmiş. Malûmatımız yok diyor. Müstafi addedildiğine dair malûmat vermiş olsaydı vaziyet ne olacaktı, şubeye gönderelim mi? (*Hayır hayır sadaları*) Vandan buraya gelmiş, elinde bir intihap mazbatasını var. Beni hasbellüzum Hakkâri mutasarrıflık vekâletinde bulundurdular, diyor. Bu muamelenin tetkikine mahal olup olmadığı hakkındaki noktai nazarınızı izhar buyurursanız mesele tavazzuh eder ve kolaylaşır.

(1) *Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver*

Dr. SUAD BEY (Kastamonu) — (Efendim; 5 Eylül tarihinden çok muahhar olduğu kanaatinde bulunarak bir) (1) karar verdik ki, eğer bu tarihten sonra intihabat vukubulursa keenlemyekûn addedilsin diye... O tarihten sonra intihap edildi ise bu yenidir. Muamelâtı da Teşrinievvel olduğuna göre...

Halbuki bugün tetkiki mevzuubahis olan zatın muamelesine gelince; Kânunuevvelde mevzuubahis oluyor. Her ne kadar esbabı meşruadan dolayı teehhür etmiş deniliyorsa da aradan yedi sekiz ay gibi bir müddet geçtikten sonra meşru bir surette Meclise kabul edildikten sonra, reddi karargir olduktan sonra bunu yeniden tetkike mahal yoktur. Kararı sabıkta ısrar edilmiştir. (*Hacet yok sadaları*)

FEVZİ EFENDİ (Erzincan) — Arzedeceğim bir kaç kelimeden ibarettir. Yalnız o cihetlerin istilâya uğramış olduğu bir; ikincisi, Ermeni ordusuna karşı hudutta bulunduğu cihetle istifade etmek ve ahvali mahalliyeye vukufundan dolayı bir mutasarrıflığa gönderilmiş ise, demek ki, bir hidematı vataniye sebebiyle teehhürde bulunuyor. Müsaade buyurulursa Encümene havale buyurulsun. Buraları da tetkik edilsin.

RAGİB BEY (Kütahya) — Bir şey arzedeceğim.

HAMDİ BEY (İzmit) — Efendi Hazretleri buyurdular ki; mutasarrıflığa tayin olunmuş. Hizmeti vataniye ifa etmiş. Binaenaleyh kabulü lâzım gelir. Malûmu âliniz bizim kanunu yaptığımız o tarihte mutasarrıflığı tercih etmiştir. O zaman buradan, Meclisi Âlinizden; ben şöyle bir hizmet kabul edeceğim diye kendisi veya vilâyet böyle bir işarda bulunsaydı ve Meclisi Âliniz de bunu kabul etseydi olurdu. Fakat şimdi bunu kabul etmek zannedersem doğru değildir.

RAGİB BEY (Kütahya) — Efendim, bu zat zannederim ilk intihabatta intihap edilmiş, 5 Eylül tarihindeki Nisabı Müzakere Kanunu müzakere edilmezden evvel gelmemiştir. Vakia 5 Eylül'den sonra vürud edecek bilumum mebusların ademî kabulü karargir olmuş ise de bunlara şâmil değildir. Bunlara şâmil olan diğer bir madde vardır. O da; intihaptan 5 Eylül'e kadar ne müracaat etmişler, ne de kabul etmişlerdir.

MUSTAFA BEY (Karahisarı Şarkî) — Efendim, her mebus bir mazbata ile buraya gelir. Bunun maz-

(1) *Parantez içindeki kelimeier tarafımdan eklendi. M. Ünver*

batası evveleminde Encümende tetkik edilir. Encüme-
ne gitmeden, tetkikat yapılmadan nasıl karar verilir
bilmem ki?.. (Müzakere kâfidir sesleri)

REİS — Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kal-
dırsın. Müzakere kâfi görüldü.

Encümene havale edelim ki? (Hayır sesleri) Müs-
tafi addedenler lütfen ellerini kaldırsın. Müstafi adde-
dilmişlerdir.

Celseye nihayet veriyorum.

Kapanış Saati : 2.20

(ZABITLARDA GEÇMEYEN BELGELER)

(Dahiliye Vekâleti tezkeresine ekli olup, okun-
madığı için zapta geçmeyen belgedir.)

(Mahrem)

(Balâ Kaymakamlığından gelen 25 Teşrinisani 1336
tarihli şifre mahlûli suretidir.)

Mebusini muhteremeden bazılarının çete toplamak
üzere hüviyeti meçhul kesana vesika ita eyledikleri
istihbar kılınmıştır. Ezcümle kazasının Afşar kariye-
sine gelen ve mukaddema çete firarisi olan Yusuf
Çavuş namında birisine-Muş Mebusu Rıza Beyin bir
vesika verdiği ihbar edildi. Hâmili taharri olunmakta
ise de bu gibi haller halk arasında sui misal teşkil
ederek halkın zararı ile nihayet bulmakta ve hâmil-
lerini de menfaat hisleri temin eylemektedir. Çete teş-
kilâtı zaten mülğadır. Olmasa da bu haller âsayaşi ih-
lâl edeceğinden icrasına müsaade olunamaz. İşbu ve-
sika usulünün refini sureti mahremanede arzederim.

Kaymakam

Osman Nuri

İşbu suret aslına mutabıktır. 1 Kânunuevvel 1336
Süleyman Ferit

(Yozgat Mebusu İsmail Fazıl Paşa'nın takriri)

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Geçen 25 Kânunuevvel 1336 Cumartesi günündeki
Meclisi Âlinin içtimai umumisinde şimendiferlerin ye-
dek aksamının mubayaasına ait Karahisar Mebusu
Şükrü Efendinin vakî olan izahatı ile hutebai kira-
mın bu baptaki itirazatına vermiş olduğum izahat
kâfi görülmeyerek binnetice verilen ademi itimat ka-
rariyle Nafia Vekâletinden iskat olunmuştum.

Bu mubayaanın müstağnii izah olan ehemmiyeti
fevkalâdesine mebni, bir an evvel hayyizi husule geti-
rilmesi ve bunun için memurlar vasıtasıyla Roma'da
mubayaaya girilmesi hususunda Heyeti Vekileye

vermiş olduğum takririn muhteviyatı ve Roma'ya git-
meye talip olan Mebusandan Süreyya ve Mustafa Bey-
lerin azimeti tasvip ve kabul edilerek bu zevata ve-
rilecek harcırah ve tahsisatlar da Maliye Vekâletince
hesap ve tespit edilerek mumaileyhimin azimetlerine
Divanı Riyasete ruhsat verilmiştir.

Salifülarz mubayaanın bu şekli surette olması, mil-
letin parasının daha emin bir tarzda sarfına matuf
olmakla beraber Meclis bu hareketimizi ve bu müta-
lâyayı bir hata addelediği halde, bunun mes'uliyeti
yalnız Nafia Vekâletine mi terettüp eder? Yoksa mua-
melei vakıayı tasvip eden ve kabul eden Heyeti Ve-
kile ile harcırah ve tahsisatları bil'hesap ita eden Ma-
liye Vekâletine ve Mebusanı müşarünileyhimin Ro-
ma'ya azimetlerine ruhsat veren Divanı Riyasete bu
mes'uliyetin şumulü olmaz mı? Binaenaleyh ademi iti-
mat meselesinde kabine dahil değil mi? Bu şumulü
tasdik etmeyecek bir vicdan, bir kanun yoktur zan-
nederim. Şu halde bu meselenin tashihini Meclisi
Âlinin mesleki hakkaniyet perverisinden şiddetle ta-
lep eylerim. Bu talepteki maksadı âcizanem Meclisi
Âlinin her nasılsa hakkı âcizanemde tatbik etmiş ol-
duğu haksız bir muamele ile derece nihayede renci-
de edilen haysiyet ve izzeti nefsimin tatmin edilme-
sinden ibarettir. Zira Mebusanı Kıram ellerini vic-
danları üzerine koyup da şahsımı düşünürlerse, hak-
kı çâkeride reva görülen muamelenin gayri lâıyk
olduğuna derhal hükmedeceklerinden eminim.

Sevki hamiyetle şurasını da arzedeğim ki, Nafia
Vekâletinin ilk defa olarak malûl görülen bir mese-
lesi, ki esasen tek makûl ve hatadan berîdir, muah-
zeden ise asıl milletin paralarını alabildiğine israfa
uğraşanlar ve bugün mevcudiyetimizin hayat ve me-
mat meselesinde pek feci rol oynayan bazı vekayı üze-
rine Meclisi Âlinin bezli himmet ve murakabe eyle-
mesini mingayrihaddin tavsiye eylerim.

Bu bapta bir celseî hafiyede izahatı muktâziye ifasına da hazır bulunduğum maruzdur, 29 Kânunuevvel 1336

Yozgat Mebusu
İsmail Fazıl

Ankara'da Millet Meclisi Riyasetine

Kütahya, 29 Kânunuevvel 1336

Bu israfat ve ihtirasat ile dolu şerait tahtında milletin ve memleketin harbe tahammülü kalmamıştır. İstanbul'dan gelen ve tevkif edildikleri şayi olan sulh tavassut hey'etinin muvafık ve müsait şerait tahtında geldikleri beynennas şayi olduğuna göre hey'eti müşarüleyhanın serbest bırakılarak müzakerat-ı sulhiyenin tesriini menafi-i memleket namına ihbarı - keyfiyet eylerim. Ankara'da içtima eden Meclisin ne şekilde içtima ettiğini tabii hepimiz biliyoruz.

İlk icraatları da bu fakir milletin sırtından kendilerine senede üç bin kûsur lira tahsisat yapmaları olmuştur ki senede içlerinde yüz lirayı bir arada gören pek azdır. Şimdi bol bol dalkavuklukla me'lufturlar. Gelen hey'eti âliyenin hemen İstanbul'a iadesi ehemmiyetle maruzdur.

Kuvayi Seyyare ve
Kütahya Havalisi Umum
Kumandanı
Çerkez Ethem

Asker Kardeşler

Ethem kuvvetlerini imha ettik diyerek Ankara Meclisinde Mustafa Kemal alkışlanırken kendi iflasını hazırlayan Millet Meclisine bu telgrafi keşide ettiğim vakit Meclislere lâayık bir temkin ve teenni ile karar kılınsa idi ne ben ve ne de bu son fırsat gaip olmaz ve sizler de iyi kötü bir huzuru kalple memleketlerinizde işinizin çoluk çocuğunuzun başında bulunur idiniz. Talihsiz kardeşler.

Çerkez Ethem

İzmir 19 Şubat 1337

Harp Tarihi Başkanlığı Arşivi :

Dolap : 46

Klasör : 2485

Dosya : 99

Fihrist : 60-1

Kütahya'da Garp Cephesi Harekât Şubesi Müdüriyetine Karahisar 12 nci Kolordu Kumandanlığına - Şifre

İsmet ve Refet Beyefendilere

Ethem Beyin Millet Meclisinin meşruiyetine tecavüz ve isyanı mutazammın çektiği telgrafname üzerine dün 29 Kânunuevvel'de kuvvei seyyare meselesini Mecliste bütün tafsîlât ve teferruatıyla izah etmiş, Ethem Beyin son telgrafnamesini de aynen Mecliste okumuştum. Ethem Beyin kumandadan iskâtı hakkında verilen karar ve tarafımızdan ittihaz olunan tedabir Meclişçe tamamen tasvip edilmiş idi. Bugün Kütahya'dan avdet eden zevat da Meclise geldiler. Bunların avdetiyle ve hayatlarına dair verdikleri izah üzerine Mecliste meselenin yine kan dökmeden halli için bir temayül hâsıl oldu. Bunun üzerine Büyük Millet Meclisinin son bir eser-i ulüvvücenabı olmak üzere Ethem Bey ile biraderlerine sureti katiyede kuvvet başından ayrılarak hükûmete dehalet eylemeleri için son bir teklif yapılmasını ve dehalet eyledikleri takdirde hayatlarının temin edileceğinin ve haklarında verilecek hükmü kanunun affı için hükûmetçe Büyük Millet Meclisi nezdinde tavassutta bulunulacağının tebliğ edilmesini Meclise teklif ettim ve bu teklif Meclişçe kabul edildi. Buna göre son olmak üzere Ethem beyler rüfekasına tebligat ifasını ve neticenin işaretini rica ederim.

İsmet Beyefendiye ve berayı malûmat Refet Beyefendiye yazılmıştır. 30 Kânunuevvel 1336

Büyük Millet Meclisi
Reisi
Mustafa Kemal

Kapadım : 30 minh
İmza

Harp Tarihi Arşivi :

Dolap : 46

Klasör : 2485

Dosya : 99

rîhrist : 60-3

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

29 Kânunuevvel 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	272	3. — BEYANAT	273
2. — EVRAKI VARİDE	272		
1. — <i>Nafia Vekili Sâbıkı Yozgat Mebusu</i>		2. — <i>Mustafa Kemal Paşanın Çerkez Ethem</i>	
<i>İsmail Fazıl Paşanın takriri.</i>	272:273	<i>meselesi hakkında beyanatı.</i>	273:288

Cilt : 7

125 nci İn'ikat, 3 ve 4 ncü celseler

YÜZ YIRMI BEŞİNCİ İN'İKAT

29 Kânunuevvel 1336 Çarşamba

Üçüncü Celse

Açılma Saati : 6.00

REİS : İkinci Reis Vekili Celâlettin Arif Beyefendi

KÂTİP : Ragıp B. (Kütahya)

REİS — Efendim; celseyi açıyorum.

Zabtı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Yüzyirmiüçüncü İn'ikat

27 Kânunuevvel 1336 Pazartesi

BİRİNCİ CELSE

Celâlettin Arif Beyefendinin riyasetlerinde in'ikat eden bu celse de; çete teşkil etmek isteyen bazı mebuslar hakkında Dahiliye Vekâleti tezkeresi; Büyük Millet Meclisi Bütçesi; Van ve Hakkâri mebusluklarına seçilenlerden Meclise vaktinde iltihak etmeyen-

ler hakkında karar ittihazi lüzumu üzerindeki müzakerelerden sonra hafi celseye son verildi.

Reis

Celâlettin Arif

Kâtip

Niğde

Arâ

REİS — Zabtı sabık hulâsasını oylarınıza arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — EVRAKI VARİDE

1. — Nafia Vekili sabıkı Yozgat Mebusu İsmail Fazıl Paşanın takriri.

REİS — Efendim; Nafia Vekili sabıkı İsmail Fazıl Paşanın takririni okutuyorum.

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Geçen 25 Kânunuevvel 1336 Cumartesi günündeki Meclisi Âlinin içtimaı umumisinde şimendiferlerin yedek aksamının mubayaasına ait Karahisar Mebusu Şükrü Efendinin vakı olan izahatı ile hutebayı kırımın bu baptaki itirazatına vermiş olduğum izahat kâfi görülmeyerek, binnetice, verilen ademi itimat kararıyla Nafia Vekâletinden iskat olunmuştum.

Bu mubayaanın müstağnii izah olan ehemmiyeti fevkalâdesine mebni, bir an evvel hayyizi husule getirilmesi ve bunun için memurlar vasıtasıyla Roma'da mubayaaya girişilmesi hususunda Heyeti Vekileve vermiş olduğum takririn muhteviyatı ve Roma'ya gitmeye talip olan Mebusandan Süreyya ve Mustafa Beylerin azimetini tasvip ve kabul edilerek bu zevata verilecek harcırah ve tahsisatlar da Maliye Vekâletince hesap ve tespit edilerek mumailiyeimin azimetlerine Divanı Riyasetçe ruhsat verilmiştir.

Sâlifülarz mubayaanın bu şekli surette olması, milletin parasının daha emin bir tarzda sarfına matuf olmakla beraber Meclis bu hareketimizi ve bu mütalâayı bir hata addeylediği halde, bunun mes'uliyeti yalnız Nafia Vekâletine mi terettüp eder? Yoksa, muamelei vakıayı tasvip eden ve kabul eden Heyeti Vekile ile harcırah ve tahsisatları bil'hesap ita eden Maliye Vekâletine ve Mebusanı müşarünileyhimin Roma'ya azimetlerine ruhsat veren Divanı Riyasete bu mes'uliyetin şumulu olmaz mı? Binaenaleyh ademi itimat meselesinde kabine dahil değil mi? Bu şumulu tasdik etmeyecek bir vicdan, bir kanun yoktur zannederim. Şu halde bu meselenin tashihihi Meclisi Âlinin mesleki hakkaniyet perverisinden şiddetle talep eylerim. Bu talepteki maksadı âcizanem Meclisi Âlinin her nasılsa hakkı âcizanemde tatbik etmiş olduğu haksız bir muamele ile derececi nihayede rencide edilen haysiyet ve izzetinefsimin tatmin edilmesinden ibarettir. Zira Mebusanı Kırım ellerini vicdanları üzerine koyup da şahsımı düşünürlerse, hakkı çakeride reva görülen muamelenin gayri lâıyk olduğuna derhal hükmedeceklerinden eminim.

Sevki hamiyetle şurasını da arzedeiyim ki, Nafia Vekâletinin ilk defa olarak malûl görülen bir meselesi - ki, esasen tek makûl ve hatadan beridir - muahzeden ise; asıl milletin paralarını alabildiğine israfı uğraşanlar ve bugün mevcudiyetimizin hayat ve memmat meselesinde pek feci rol oynayan bazı vekayi üzere Meclisi Âlinin bezli himmet ve murakabe eylemesini mingayrihaddin tavsiye eylerim.

Bu bapta bir celsei hafiyede izahatı muktaziye itasına da hazır bulunduğum maruzdur. 28 Kânunuevvel 1336

Yozgat Mebusu
İsmail Fazıl

REİS — Takrir üzerinde söz Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin. Buyurun efendim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Müsaade buyurursanız bu takrir hakkında arzı malûmat ediyim.

Malûmu âlileri İsmail Fazıl Paşa Hazretleri biraz rahatsızdırlar ve kendilerine hürmetimiz vardır. Bir aralık Eskişehir'e teşrif etmişlerdi. Oranın hava-sıyla imtizaç edememişlerdi. Mahdumlarıyle beraber buraya avdet buyurdula. Kendileriyle ve mahdumlarıyle görüştük. Hakikaten muhtacı istirahat olduğu ta-

ayyün ve tahakkuk ediyordu. Ben mahdumları ile beraber kendilerine rica ettim, siz istirahat ediniz ve tedavi olunuz, Bu müddet zarfında Meclise arzederim. Size bir vekil intihap etsinler, dedim. İşler duruyor. Müterakim bir halde, bunları işletelim. Halbuki kendileri begayet kuvveti kalp sahibidirler. Bunun mad-diyatta da mütecelli addediyor. Tabii, ihtiyarlık icabı hepinizden kuvvetliyim dedi ve devam etti. Bu suretle yine işler muallakta kaldı. Bunun üzerine zannediyorum, bazı rüfeka işlere daha seri bir ceran vermek arzusunda ve talebinde bulundular. İhtimal ki sebebi asli, hakikati mesele bu olacak ki Meclisi Âli yerine diğerini intihap etti. Mahaza takriri huzuru âlinizde okundu. Eğer tensip ederseniz... Yine rahat-sız imiş, iadei âfiyet ettiklerinde gelirler, belki bildik-leri vardır; izahat verirler. (*Hiç hacet yok sesleri*)

EMİN BEY — Bendeniz teklif ediyorum ki bilâ mazeret burada... (*Gürültüler, hayır hayır sadaları*)

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Müsaade buyurur musunuz?... Efendim, İsmail Fazıl Paşa Hazretleri rahatsızlık saikasıyla ağır ithamatta bulunuyorlar. Bendenizce ve Heyeti Vekilece daha mü-nasip olur. Bu takrirdeki noktayı izah etsinler. (*Muvafıktır, kabul sadaları*)

3. — BEYANAT

2. — *Mustafa Kemal Paşanın Çerkez Ethem meselesi hakkında beyanatı.*

REİS — Çerkez Ethem meselesi hakkında Mustafa Kemal Paşa Hazretleri izahatta bulunacaklar. Buyurun efendim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Muhterem efendiler; şimdi mufassalan arzedeceğim mesele ihtimalki cümlenizin mucibi teessürü olacaktır. Fakat vaka halinde bulunduğu için Meclisi Âlinizin kulağına arzetmek istiyorum.

Malûmu âlileridir ki İstanbul düşmanlarımız tarafından duçarı taarruz olduktan sonra heyeti celilenizin Ankara'da içtimasına tevessül edilmişti. O günler bizim için bittabi en zayıf bulunduğumuz günlerdi ve nazik günlerdi. Hariçteki düşmanlarımızdan başka dahilde ifsad edilmiş olan bir çok muhitatta aleyhimizde müşkülât ihdas edilmekte idi. İşte öyle acı günlerde bizimle teşriki mesai etmiş bulunan ve bizim imdadımıza yetişmiş olan bir çok kıymetli arkadaşlarımız vardır. Bunlar meyanında yine cümlenizce malum olduğu üzere B. M. Meclisi azasından Reşit Beyin bi-

raderi Ethem Bey vardır, onun biraderi Tevfik Bey vardır. Bunlar Anzavur meselesinde, o zamanlar şimal mintakasında kumandan bulunan Yusuf İzzet Paşa ve Kâzım Paşa Hazretlerinin tahtı emirlerinde olarak Biga'da muvaffakiyetle icraatta bulunmuşlardır. Onu müteakip Düzce isyanı vukubuldu. Orada yine Fuat Paşanın tahtı emrinde nâfi hizmette bulundular. Ondan sonra idi ki Yozgat hadisesinde dahi istihdam olundular ve o gün için alevli bir halde bulunan vak'ı isyaniyeyi teskin ettiler. Bu arkadaşların bu saydığım harekâtla hakikaten vaziyetimizi tarsine ve maksadımızı yürütmeye fevkalâde denecek hizmetleri sebkemiştir ve bu hizmetlerinden dolayı hepimiz zannedirim kendilerine lüzumu kadar takdiratta ve tevkirat-ta bulunduk. Bittabi gerek bu arkadaşların ve gerekse bunlar gibi çalışmış ve hatta daha az çalışmış arkadaşların hizmetlerini inkâr edemeyiz. Herhalde maksadımızda muvaffakiyetli hatveler atabilmek için gayeye matuf en ufak bir hizmet sahibi olanları dahi büyük bir hürmet ve samimiyetle derağuş etmek en birinci vazifemiz olmalıdır ve biz böyle telâkki ede-riz. Fakat bütün gayret ve himmetten maksat mut-

laka gayeyi temin etmek olduğunda hiç şüphe yoktur. Gayemiz de vatanın ve milletin selâmet ve saadetini, halâsı hakikisini istihsal etmektir. Yoksa bu yerde, buranın altında başka birtakım menfaatler, başka birtakım hırslar, başka birtakım noktai nazarlar takip etmek elbette cinayet olur, hiyanet olur. Meclisi Âliniz, kim olursa olsun, ben de dahil olduğum halde, bu gayei mukaddesenin hilafında hareketini göreceği kimseler hakkında maksadı ulvinin tarsin ve mahfuziyeti için icabeden tedabiri almakta bittabi tereddüt etmez.

Bundan akdem mevzuu bahis ettiğim vakayii iyi tasvir edebilmek için bazı mukaddeneler yapacağım. Buna müsaadenizi rica ederim. Ankarada B. M. Meclisi ve B. M. Meclisi Hükûmeti teşekkül etmeden evvel cümlenizce malumdur ki, Anadolu ve Rumeli Müdafaai Hukuk Cemiyetlerinin ittifakından husule gelmiş bir teşkilât vardı, ki bu teşkilât Heyeti Temsiliye namı tahtında bir heyet tarafından idare edilmekte idi. Bu teşkilâtta bittabi ordumuz dahîl bulunuyordu. Sureti zâhirede orduların başında bulunan kumandanlar İstanbul Hükûmetine merbut gibi görünüyorlarsa da hakikati halde asıl teşkilâtın içinde ve hep beraber çalışmakta idiler. Bu münasebetle bizim, yani Heyeti Temsiliyenin ordu ile alâkamız vardı. Onları takip ediyorduk. Muhtelif cephe-lerden, en ziyade hassas ve faal olan, Garp Cephesi idi. Malûmu ülileri, Yunanlılar İzmir'e çıktuktan ve oradaki tecavüzat ve taarruzatını yaptıktan sonra hamiyetli ve namuslu vatanperver insanlar birtakım pişva olanlarla beraber derhal düşman karşısında bir cephe vücade getirdiler. Bu cephenin bir parçasında, Salihli civarında Ethem Bey ve Tevfik Bey ve rüfekaî mesaisi bulunuyordu. Şimalinde diğer arkadaşlarımız, cenubunda da başka arkadaşlarımız vardı. Bu cephe üzerindeki vaziyeti daha ziyade ıslah etmek, teşkilâtını daha iyi bir hale koymak için meşgul olmuştuk. Mevzuu bahis olmuş olan bütün cepheyi bir kaç parçaya veyahut ikiye ayırıp muhtelif kumanda- lar altında bulundurmamak veyahut, o zaman üç parça halinde idi, alâhalihi bırakmak. Bu meselenin halliyle gayri resmî bir surette iştigal ettik. Fakat ıslahat ve icraat yapabilmek için itimat, muhabbet ve samimi- yeti kalbiyeye istinat etmesi icap ediyordu. Bunun için ben şahsen cephe üzerinde kumanda eden zeva- tın reylerini, noktai nazarlarını ve mütalâalarını sor- muştum. O zamanın noktai nazarına göre; cephenin iki parça olması ve doğrudan doğruya bana merbut bulunması tercih edilmişti. Bir müddet o yolda gitti. Fakat Yunanlıların müteşekkil cephe üzerine taarru-

zu - ki neticesini biliyorsunuz - bir inhilâl vücade ge- tirdi. Ondan sonra garp cephemizde tekrar bir ku- manda teşkil etmek lâzım geldi. Binaenaleyh mesele yeniden ikinci bir defasında ciddi ve resmî bir su- rette mevzuu bahis oldu. Bu mesele Heyeti Vekilede konuşulurken daha henüz Garp Cephesine resmen ta- yin edilmemiş ve fakat tayinî mutasavver bulunan Fuat Paşa da hazır bulunuyordu. Fuat Paşa bütün cephenin kendi emrinde bulunmasını ve bu cepheye ait olmak üzere ta Samsun'a, Sivas'a falana kadar cenuba bir hat temdit ederseniz, kendisine merbut ol- masını istedi. Görüyorsunuz, memleketin hemen he- men yarısında bütün cephe ile beraber kumanda et- meyi taahhüt eyledi. Ben şahsen bunun bir adam tara- fından idaresi gayri mümkün olduğu kanaatında bu- lundum. İki üç sebepten dolayı gayri mümkün telâk- ki ediyordum. Birincisi büyük bir cephedir ve muha- bere cephesidir. Bilirim, muharebe cephesi ile meşgul olan geri ile meşgul olamaz. Mutlaka onu ikinci; üçüncü ellere bırakır. Sonra bu kadar büyük bir cep- he üzerinde kumanda etmek güç bir meseledir. Bu müşkülât bizde iki defa mevcuttur. Çünkü bizde bü- yük kumandanlar yakından kıtaatını görmezse, ya- kından bilfiil kumandasını yapmazsa ekseriya yanlış- lıklar olur. Ve benim tecrübeme nazaran harbi umu- mide ekseriya mağlup olmamıza sebep bu noktadır. Halbuki böyle Karadenizden Akdenize imtidad eden bir cephei harp üzerinde kumanda eden bir adam tabii bilvasita kumanda ediyor demektir. Diğer ku- mandanların kendiliğinden hareketi mevzuu bahis ola- bilir. Onun için daha sıkı bir kumanda, daha dikkat- li bir kumanda mümkün olabilmek için, iki parçaya ayrılmış bulunmasını münasip gördüm. Sonra geri mıntakası gayet büyüktü. Bunların da taksimini düşü- nüyordum. Fakat o zaman Fuat Paşa ancak teklifatı dairesinde bu mes'uliyeti deruhte edeceğini bizim Müdafaai Milliye ve Erkânı Harbiye Riyasetinin ta- dât ettiği mahzurlara karşı kendisince birtakım ame- li tedbirler bulabileceğini iddia etti ve iddialarında ısrar etti. Binnetice hatalar tecrübe ile tahakkuk ede- ceğine iman ederek bir an için bu, kabul edilmişti ve Garp Cephesi vasî bir mıntaka ile Fuat Paşa emrine verildi. Halbuki Fuat Paşa yalnız Eskişehir'de oturu- yordu ve Eskişehir'e karip olan yerleri bittemas gö- rüyordu. Halbuki ben Meclisinin Reisi, geri kıtaa- tını Fuat Paşadan çok görmüşümdür. Daha çok iş- leri vardı. Cepheye ait Uşak'a da ancak bir iki defa gidebildi, kıtaatla iştigal edebildi. Bilhassa geri mın- takasıyla hiç iştigal edemedi. Bir zaman böyle mual- lakta kaldı. Nihayet kendisinin teklifi ve ricası üze-

rine geri mıntakasına bakmak için yine ordu kumandanı salâhiyetinde olmak üzere bir kumandanlık vekâleti ihdâs olundu. ... ordu kumandanı vekili sıfatıyla tayin ettiler ve böylece ikiye ayırmak mecburiyetini kendileri hissetti ve teklif etti. Bundan başka bir meselede dahi noksan görüldü.

O meselenin ne olduğunu izah etmeden evvel Meclisi Âlice ve hepimizce gayei asliye olarak itti-haz edilmiş bir noktayı hatırlatmak isterim. Bütün gayemizi emniyetle istihsal edebilmek için, emniyetle istinad olunacak bir kuvvete yani bir orduya sarılmak lâzımdır. Teşebbüsâtımızın bida'etinde, inkılâbatın en hararetli zamanlarında, daha doğrusu meşru olarak İstanbul'da bir hükûmet var iken, o hükûmeti meşru-aya karşı isyana geçişimiz avânında, o gün için mahiyeti asliyesine bakmayarak, her kuvvetten istifade etmek maksadımızın... Fakat hepimiz bilirdik ve bugün düşünebiliriz ki, o mahiyetteki kuvvetlerle bir milletin istiklâlî tahtı emniyete alınamaz. Kuvvet mutlaka her türlü emre münkad, inzibatı tammeye malik ordu halinde bulunandır. Memleketi ve milleti ızrar etmeyecek kuvvet ancak o'dur. Halbuki bizim için menbaı kuvvet, millettir. Milleti ızrar ve nefretini kazanan bir kuvvet elbette maksadın derhal sükutunu icabettirecek bir kuvvettir. Memleketin her cephesinde ve merkezinde bu evsafı haiz ordu yapmakla iştigal ettik. Elhamdülillah bugünden asarı muvaffakiyetini görmekteyiz ve daha göreceğiz. Fakat garp cephesinde işte kuvayı milliye diyoruz, halbuki hepimiz kuvayı milliyeyiz. Malûmu âliniz ordu kuvayı milliyedir. Ekseriya düşünülen şey şunun bunun teşebbüsü şahsisi ile şuradan buradan toplanmış, mahpushaneden çıkarılmış evsaf ve mahiyetine dikkat edilmeye lüzum görülmemiş birtakım insanlardan mürekkep kuvvetler, istersek çete diyelim, bittabi bu mahiyetteki kuvvetler maksadımızı, halkımızı ve siyasetimizi ızrar etmiştir. Bunu itiraf etmiş olmakla bu noksanın telafisi de elimizde değildir. Meselâ Yozgat'ta isyan edenlerin tedibine gitmiş olan bir kuvvetin diğer taraftan ahaliı masumeyi ızrar ettikleri anlaşıldı. Halbuki maksudumuz o değildir. Fakat bunu da görmekle beraber, çaresiz olmak da elimizde değildi. Garp cephesinde arzettiğim esas yani muntazam, mazbut, hükûmetin, B. M. Meclisinin evamirini bilâ kaydû şart infaz eden kuvvet vücade getirmek prensibinde biraz tekâsül edilmiştir ve benim bizzat gördüğüm göre; o kadar tekâsül edilmiştir ki, bu tekâsül neticesinde bir vaz'ı acze düşüldüğü görülmüştür. Hepimiz kuvayı milliye olalım, ordu inhilâl etsin, başka çare yoktur... Ordu kumandanlarıyla ve bazı kuman-

danlarla münakaşa edilmiş mesaildir bu. Tabii bunun yanlış olduğunu ve behemahal tashih icabettiğini bir çok defalar söyledim ve hakikaten yine Garp Ordusu içinde bulunan müteyakkız bazı kumandan arkadaşlarımızın himmetiyle bir dereceye kadar tadil olunabildi. Garp Cephesinde, malûmu âliniz bir Gediz taarruzu vaki olmuştur. Bu taarruzun icrasına Cephe Kumandanı karar vermiştir. Yani Fuat Paşa Hazretleri. Fakat Erkânı Harbiye Umumiye Riyaseti buna muhalif idi. Cephe kumandanının teklifat ve mütalâatında muhik ve musip olan nokat var idi. Meselâ deniliyordu ki düşman uzun bir cephe üzerinde kuvvetlerini vazetmiştir. Gediz'de cüz'î bir kuvvet vardır. Fakat o zaman Erkânı Harbiye Umumiye Riyasetinin buna muhalif olan mütalâatı da şu idi : Düşman duruyorsa da kuvvetinin azlığından ve işitildiği gibi cüretsizliğinden, kuvvei maneviyesinin zafiyetinden dolayı değildir. Düşman adeden bize faiktir. Fakat tevakkuflu, esbabı siyasiyedendir. Bizim kuvvetimiz bütün cephe üzerinde düşmandan dündür. Biz olsa olsa bütün cephemizi takviye ederiz. Yalnız bir noktada belki faikiz ve düşmana karşı bir taarruz yapabiliriz. Fakat bu kuvveti kullandıktan sonra muvaffak olsak bile o noktada bu kuvvet kullanılmış bir kuvvet olacaktır. Bu hal; esbabı siyasiyenin zevalini intaç edebilir ve onu müteakip düşman harekete geçerse onu tevkif edecek kuvvetimiz yoktur. Binaenaleyh bu tehlikedir. Bunu belki harbi umumi içinde veyahut saltanat devrelerinde ordularımız herhangi bir muharebe meydanında yapar, mağlup olur, ehemmiyeti yoktur ve tehlikesi o araya münhasırdır. Halbuki Garp Cephesi bizim için, maksadımız için hayat ve memat meselesi kadar mühimdir. Binaenaleyh çok dikkatli hareket etmek mecburiyetinde idik ve her zaman da bu sebeple Erkânı Harbiye Umumiye Riyaseti bu taarruzun ademi icrasında ısrar etti. Muhabere ile anlaşamadılar, bizzat Eskişehir'e gitti, Ordu kumandanı ile görüştü. Netice münakaşatta Erkânı Harbiye Reisinin gösterdiği bir kaç mahzura karşı bir defa daha taarruzdan sonra... Karar vermek üzere cepheye gitmeyi muvafık görmüşlerdi. Onu müteakip Erkânı Harbiye Umumiye Reisi geldi, bekledi. O cevaba gelen cevapta da gösterilen mahzurlara karşı fikrinde devam ve ısrar edildi. Erkânı Harbiye Umumiye Reisi o zaman bana müracaat etti. Bütün vaziyeti izah etti, noktai nazarlarını izah etti ve ben dedi, ona katiyen muvafakat etmek istemedim, bütün mütalâatımla ikna edemedim. Yalnız bir çarem kaldı. O da taarruz etmeyin diye emir vermektir. Bu hususta istişare etmek üzere geldim. Senin mü-

dahale etmen lâzım mı, değil mi diye geldim, dedi. O zaman ben vaziyeti biliyordum. Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti bütün mütalâatında haklı idi. Garp Ordusu Kumandanının tadat ettiğim noktalarda isabetli fikirleri vardı. Fakat vaziyeti umumiye nazarı dikkate alınca musip değildi. Yalnız Garp Ordusunda, Garp Ordusu kumandanlarında bir kanaatı katiye husule gelmişti ki düşman falan yerde münferittir, biz onu orada mahvedebiliriz ve onu mahvetmekle parlak bir vaziyet hâsıl olmuş olur ve bu kanaat bütün orduya ve bütün rüesayı memurini mülkiye vesaireye sirayet etmişti ve oradaki halkın kâffesine sirayet etmişti. Hatta oraya gidip gelen mebus arkadaşlara sirayet etmişti. Evet düşman kaçmaya müheyya idi. Falan yerde kuvvet topludur. Falan yerde münferittir. ... şimdi bu kadar taammüm etmiş ve bilhassa orduda taammüm etmiş olan bir kanaatı iptal etmek, reddetmek o da doğru bir iş değildi. Öyle bir kanaatı reddetmekle tevellüt edebilecek ve taarruz da hâsıl olacak noktaları mukayese ettim. Verdiğim karar şu idi : Ben bitaraf kalacağım. Sana emir vererek taarruzu reddetmeni tavsiye ederim; Böyle oldu. Cümlelizce malûm olduğu gibi, Gediz taarruzu yapıldı. Tabii muharebe hakkında tafsilât verecek değilim. Tabii bendeniz de bilmiyorum. Henüz Garp Ordusu Kumandanı resmen bir malûmat vermemiştir. Yalnız mesmuatımız - ki mevsuktur - bittabi düşmanın kuvveti çoktu. Bu, kumanda eden arkadaşlarımızın ifadeleriyle teyyüt etmiştir. Bittabi düşmanın mevzii gayet kuvvetli idi. Düşmanın kuvveti daha çok idi. İlk anda mağlup olduk ve ricat emri de verilmiştir. Tabii bunlar bir çok dedikoduları tevhit eder safahattır. O muharebe esnasında Birinci Kuvvei Seyyare dediğimiz Ethem Bey kuvvetleri de tabii dahil idi. Fuad Paşa o zaman yine Tefvik Beyin kumandasında bulunan bir kuvvei seyyare Ordu Kumandanından aldığı emirlerin hiçbirisini icra etmemiştir. Düşmana taarruz et, falan yere git, şunu yap, bunu yap demiş. En nihayet geride bulunan Ethem Beyi davet etmiş ve ondan sonra emirleri nâfiz olmaya başlamış ve öyle zamanda başlamıştır ki Kâzım Beyefendi aldığı ricat emrine itaat etmemiş, itaat etmeye lüzum görmemiş, anlamış vaziyeti ve sis olduğu için, ihtimal düşman da vaziyeti anlamadığı için ricata karar vermiş. Düşmanın ricat etmiş olması bizim için zâhiri bir ricat telâkki edilmiştir. Bittabi düşman mağlup edilmedi, geriye çekildi. Şimdi ondan sonra tevellüt eden mahazir bildiğiniz gibidir.

Malûmu âliniz Bursa cephesinden düşman taarruzla Yenişehirli işgal etmiştir. Oradaki kuvvetlerimi-

zi işgal etmiş, Uşak'tan taarruz etmiştir. Yani cephenin her tarafında bizi tekrar mağlup etmiştir. Orada da bir taraftan yanlışlıktan düşmanın ricatı, diğer taraftan ricate karar vermesi isabet oldu. Açık bir hava olsaydı, belki de düşman mukabil bir taarruza geçer, yegâne kuvvetlerimizi de orada imha ederdi. Binaenaleyh işte Gediz taarruzu budur.

Şimdi kimisi diyor ki; böyle yapsaydık daha iyi idi, kimisi diyor ki; şöyle yapsaydık daha iyi olurdu. Kimisi, Ordu Kumandanı ricat emri... Ordu Kumandanı diyor ki, hata Kuvvei Seyyarede. Kuvvei Seyyare Kumandanı Ethem ve kardeşleri diyor ki; hata bizde değildir. Ordu Kumandanındadır, Ordu Kumandanı hatasını kapatmak için bize atfediyor. Böyle bir takım dedikodular var. Onun üzerine Fuat Paşa görüşmek üzere buraya geldi ve derakap ben de Fuat Paşanın kumanda edemeyeceği kanaatına zahip oldum. Binaenaleyh vaziyet hakkında hiçbir münakaşa etmeksizin zaten Moskova'ya bir sefir göndermek fevkalâde lâzım geliyordu. Çünkü malûmu âliniz Yusuf Kemal Bey burada idi. Bekir Sami Bey... Vaziyeti siyasiyemiz fevkalâde nezaket kesbetmişti. Binaenaleyh bir an evvel oraya birisini göndermek lâzımdı ve Fuad Paşanın oraya gitmesini pek muvafık bulduk. Çünkü inkılâbımızda şöhet kazanmış bir kumandanımızdır. İngilizlerin düşmanıdır, yani Moskova'da güzel bir tesir yapacağını düşünerek oraya göndermek istedik ve o da derhal kabul etti. İşte Fuad Paşa hazretleri bu suretle Garp Cephesi Kumandanlığından infikâk edince Garp Cephesinin bir iki defa mevzuubahs edilmiş olan vaziyetini tekrar münakaşa ettik ve bu münakaşada Fuad Paşa beraber olduğu halde Erkânı Harbiyei Umumiye Reisi İsmet Bey Müdafaai Milliye Vekili ve muvakkaten buraya gelmiş bulunan Refet Beyler hazır bulunuyorlardı. Karadenizden Akdenize kadar devam eden bu cephe ve bu cepheden Sivas'a kadar devam eden geri mıntakası bir adam, bir kumandan tarafından idare edilemediğini zaten öteden beri tahmin ediyorduk. Bugün fiilen tahakkuk etmiş bulundu. Artık hatayı tekrar etmek istemedik ve cepheyi ikiye ayırmayı muvafık gördüm. Cephelerin başına geçecek olan arkadaşlardan da gayet mühim bir vazife talep ettim. Orada bize iki ordu vücuda getirmek. Garp'te ve cenupta tabii mıntakalarını ayırdık. Seri bir surette, emin bir surette ilkbahara kadar şayanı istinat iki ordu vücade getirilmesini şiddetle talep ettim ve biz tekrar arz ediyorum, Garp Cephesini ve bu vaziyetin netayicini maksadımızla pek çok alâ kadar görürüz. Eğer bugün muktedir olsak Yunanlıları... Binaenaleyh her şeyden ziyade en büyük ehem-

miyeti Garp Cephesine vermek lâzım olduğu kanaatinde bulunduk ve yine o kanaatteyiz. İşte bu sebeple bu iki cephe kumandanlığını deruhte eden arkadaşların en çok çalışabilecek ve çok çok münasebetimiz bulunan arkadaşlardan olmasını iltizam ettik ve binnetice dedik ki, Erkânı Harbiye Umumiye Reisinin vazifei asliyesi orduların harekâtını tertip ve tanzim vazifesiyle iştigaldir. Fakat bu tertip ve tanzim vazifesini burada yapacağına, en mühim olan, hayati bir mesele teşkil eden, Garp Ordusunun başında yapsın ve orada doğrudan doğruya o parçaya kumanda etsin. Hem de icabettikçe vaziyeti umumiyei askeriyemizce noktai nazarlarını izah etsin. Binaenaleyh infikâkinde bir mahzur görmedik, belki pek münasip gördük.

Diğer cepheye; Cenup Cephesine gelince; malûmu âliniz Refet Bey Dahiliye Vekilidir. Fakat Dahiliye Vekili olmadan evvel ve çok evvel daha teşebbüsâtı umumiyeimizin mebbeinde Konya'ya gitmiş, Denizli'ye gitmiş, efelerle çok düşüp kalkmış ve binaenaleyh Konya ile ve cenup cephesiyle çok alâkadar olmuş bir zattır. Ondan başka Konya isyanı üzerine kendisi bu isyanı bizzat bastırmak üzere de gönderilmiştir. Kendileri orada idi. Binaenaleyh dedik ki, herhalde Refet Bey zaten o isyanı bastırmakla daha bir müddet meşgul olacaktır, Cenup Cephesi Kumandanlığını da deruhte etsin. Orada işi bittikten, isyan basıldıktan sonra teşkilâtı askeriye de vücade getirilebilir. Ondan sonra yerine burada daha kıymetli bir arkadaş bulabilirsek onu göndeririz, kendileri buraya gelirler. Bulamazsak Dahiliye Vekâletinden istifa eder, orada kalır. Başka arkadaşımızı da, Dahiliye Vekâletine intihap ederiz, dedik. Binaenaleyh onu da oraya tayin ettik. Refet Beyin şahsı mevzuubahs olan bu noktada diğer bir safhada maruzatta bulunacağım. Konya isyanı zuhura geldiği vakit Garp Ordusu Kumandanı Fuad Paşa bittesadûf burada bulunuyordu. Malûmu âliniz Ordu Kumandanlarının mıntakasının asayiş, emniyet, inzibatı umumiden, Ordu Kumandanları mesuldür. Bu itibarla Fuad Paşa da kendi mıntakası olan Konya İsyanından dolayı da mesuldür. O isyanın çıkarılmaması için icabeden tedabirin ittihazi mecburiyetinde olduğu gibi, çıktıktan sonra da teskini için icabeden tedabiri ittihaz etmek mecburiyetinde idi. Fakat tabii bir mesul edecek adam aramaktansa çıkmış olan isyanı seri bir surette itfa etmek ve bunu müzakere ederken alâkadar olmak itibariyle Fuad Paşayı da çağırdık. Kimi gönderelim denildiği sırada, Fuad Paşa âdeta bir manayı mahsus ifade eder tavırla, doğrudan doğruya Refet Bey gitsin dedi ve Refet Bey gitmelidir, kendini temizlemelidir. Ben Fuad

Paşanın ifadesindeki manayı garibi görünce, hatta arkadaşların uzun müzakeresine intizar etmeksizin dedim ki; behemahal Refet Bey gitsin. Bunu dediğimde iki şey düşünmüştüm. Bir defa Refet Bey Dahiliye Vekili olmak itibariyle memleketin heyeti umumiyesinin her noktasındaki asayişten mes'uldür. Binaenaleyh bir Dahiliye Vekili herhangi bir isyanı bastırmak için... Meselâ Sofya'da bunun bir misalini görmüşüm. Bulgaristan'da bir isyan çıkmış idi. Dahiliye Vekili falan yerde isyan çıkmıştır, Dahiliye Vekili bizzat emir vermiştir. Binaenaleyh Dahiliye Vekilinin vazaifi asliyesindendir ve bir dahiliye vekilinden bu intizar olunabilir. İkincisi; Refet Bey askerdir, müdebbirdir, fatindir ve kıymetli bir kumandandır. Fazla olarak Konya ahvali hususiyesini iyi tanımıştır. Kendisine tabii bir askeri salâhiyet ve Dahiliye Vekili olmak itibariyle salâhiyeti mülkiyesi bulunur. Valiler, mutasarrıflar; kaymakamlar, jandarma, polis velhâsıl bütün vesaiti hükûmet üzerinde haizi tesir ve salâhiyet olunca isyanı daha seri teskin eder. Şundan bundan talimat intizarına lüzum kalmaz. Sebebi asli olarak bu. Fakat mademki Refet Bey kendisini temizlemeye mecbur bir şahsiyet gibi zannedilmiştir, o halde bu hizmeti ifa etmek üzere ... yine bir kumandanımız bunu söylüyor. Bu zannı da bertaraf etsin. İşte bu mütalâata binaen diğer arkadaşların noktai nazarlarının ne olduğunu anlamaya intizar etmeksizin behemahal Refet Bey gitmelidir dedim, Refet Bey bu tevcihatten fevkalâde müteessir oldu ve dedi ki; ben Dahiliye Vekâleti makamını gayet mühim bir makam zannediyordum ve bunun içindir ki Meclisi Âlinin intihabını kemali mefharetle kabul ettim. Fakat şimdi görüyorum ki bir ordu kumandanlığı mıntakasının herhaneyi bir noktasında bir isyan çıkınca buradaki umuru mühimmesini terk ile gitmesinde bir beis yok. Binaenaleyh bu telaffuzunuzu bir emir telâkki ediyorum ve emrinize kemali mütavaatla icabet edeceğim. Yalnız bu dakikadan itibaren Dahiliye Vekâletinden istifa ediyorum dedi. Dedik ki; hayır, maksat seni Dahiliye Vekâletinden istifa ettirmek değildir. Bunu ifa et, gel. Pekâlâ, bunu da emir olmak üzere telâkki ediyorum ve gidiyorum, dedi. Hulâsa o gece bunu gönderdik. Hakikaten bildiğimiz gibi isyanı seri ve pek adilâne bir surette bertaraf etmiş gibidir. Tamamen diyerim. Hulâsa bu münasebetle orada bulunmakta olan Refet Beye de Cenup Cephesi kumandanlığı verildi. Filhakika gerek İsmet Bey ve gerek Refet Bey ilk dakikadan itibaren kemali ciddiyetle sarfı mesai etmiştir. Yani kendilerinden talep ettiğim muntazam orduyu yapmaktadır ve işte bu muntazam

orduyu vücuda getirmek için icabeden tedabiri teves-sül ve teşebbüs etmişlerdir.

Bazı ufak parçalar ilâve edeceğim. Belki umumi silsilede fazla görülür. Efendim; B. M. Meclisi aza-sında Diyarbakir Mebusu Hacı Şükrü Bey o esna-larda Eskişehir'de bulunuyordu. Oradan avdet etti. Beni gördü. Dedi ki; Ethem Beyin selâmi var, bir mesele mevzuu bahistir ve bundan çok müteessirdir, bizzat bu meseleyi halledesiniz. Bahsolunan mesele şu idi : Refet Bey Ethem Beyin vesikasını hâmil adamların elinden vesikaları almış, yırtmış atmış. İkinci-si; Ethem Beyin müfrezesine iltihak etmek üzere Ankara'ya 150 - 200 kişilik kadar bir müfreze gel-miş. Refet Bey bunları ileriye göndermemiş. Geriye iade etmiştir. Hacı Şükrü Bey dedi ki; buna çok mü-teessirdir. İşte o müfrezenin tekrar gönderilmesini istiyor ve Refet Bey niçin yapmıştır diyor ve bunu hakaret telâkki ediyor. Düşündüm; buraya iki yüz kişilik bir müfreze gelse kuvayı milliyeye falan hepimiz görürdük. Sonra Refet Bey böyle bir şey yap-mış olsaydı, yani bilâlüzum, bundan malumatım ol-mak lâzım gelirdi. Çünkü kendisi Dahiliye Vekili idi. Derhal Refet Beye haber gönderdim. Kendisiyle gö-rüşüm dedim. Böyle böyle şeyden bahsolundu. Ha-yır dedi. Böyle şeyin aslı yoktur. Ben Ethem Bey müfrezesine iltihak etmek üzere buraya gelmiş 200 kişiyi katiyen iade etmiş değilim ve o bahsolunan adamın vesikasını da yırtmış değilim, dedi. Vesika yırttım, dedi ve esbabını izah etti. Daha Dahiliye Ve-kili olmadan Ankara'ya avdet ederken Alaca'dan ge-çiyormuş. O civardaki ahali kendisine müracaat et-mişler. Aman efendim, birtakım adamlar geliyorlar, zorla asker topluyorlar, bizim köylerimizden. Asker gitmezse evimizi yakıyorlar, hayvanlarımızı alıyorlar, bize zulüm ve taaddi ediyorlar. Bizi bu adamların elinden kurtar, diyorlar. Onun üzerine Refet Bey Ala-ca'da kalıyor. Köylerden, möylerken hakikaten birta-kım adamlar geliyor ki hakikaten ellerinde vesikaları vardır. İşte asker toplamaya memurdur, bunlar ve asker vermezlerse yakmaya, yıkmaya mezundur. Re-fet Bey bu çapulcuların elinden bu vesikaları alır ve yırtar. Fakat Ethem Bey müfrezesinden hakikaten fi-rar etmiş olanları da kendi vesaiti ile toplatır ve ken-di müfrezesiyle mahallerine gönderir. Binaenaleyh be-nim yaptığım bundan ibarettir, dedi. Yoksa buraya gelmiş bir kuvveti iade etmiş değilim, dedi. Hacı Şük-rü Beyi tekrar gördüğüm zaman bunu hikâye ettim ve dedim yaz Ethem Beye. Hatta yeniden ikinci de-fasında da Hacı Şükrü Beyin huzurunda tekrar Re-fet Beye söyledim. Tekrar aynı izahatı verdi. Kanaat

geldi ki böyle bir şey olmadı Ethem Beye. Adnan Bey-le de görüşüm, yani ehemmiyet verdim bu işe, tah-kik ettim. Bu, vaki değildir. Zannediyorum, Hacı Şük-rü Bey yazmıştır, kendisine. Fakat bir kaç gün sonra Ethem Beyden bir telgraf geliyor, doğrudan doğruya bana. Onda deniliyor ki; filan gece müfrezemden şu kadar kişi firar etti. Bu firarın esbabı hakikiyesini tetkik ettim. Binnetice destres olduğum hakikat şu-dur : Refet Bey benim firarilerimi Ankara'dan iade ettiği için ve vesikalarını yırttığı için bundan cesaret alarak firar ettiler. Binaenaleyh müsebbibi firar Re-fet Beydir. Hacı Şükrü Bey hakikatı izah ettikten sonra tekrar bana böyle bir telgrafın gelişi canımı sık-tı ve bu defa kendim hususî olarak yazdım. Kendi-sine dedim. Siz bana daha evvel Hacı Şükrü Bey va-sıtasıyla gönderdiğiniz haber üzerine ben de bizzat iş-tigal ettim ve tetkik ettim. Vasil olduğum hakikatı mahzayı da size tebliğ ettim. Hâlâ aynı mesele üze-rinde ısrar etmeyi doğru bulmuyorum. Eskişehir İstiklâl Mahkemesinden bir mektup yahut telgraf gel-di. Orada deniliyor ki; Ethem Beyden aynen alınan telgrafname şudur; o telgrafnameye göre Ethem Bey Dahiliye Vekili Refet Beyi Eskişehir İstiklâl Mahke-mesine tevdi etmiştir, bu meseleden dolayı. Tabii pek fazla bir harekettir. Uygunsuz, kanunsuz, düşüncesiz bir harekettir. Fakat bir mesele yapmış olmamak için İstiklâl Mahkemesine bir cevap verdim, dedim ki Et-hem Bey aynı meseleyi bana yazdı. Ben kendisine ica-beden cevabı verdim. Sizce takibi meseleye lüzum yoktur. Fakat belki aynı günlerde idi ki, arkadaşlar-dan birisi geldi dedi ki bu nasıl şey acaba? Bir tel-graf varmış, Ethem Beyden dedi. Telgrafta Ethem Bey Refet Beyi tahkir etmiş. Kim söyledi dedim. Dedi, o telgrafın sureti Hacı Şükrü Beydedir ve herkese de gösteriyordu. Zannedirim Hacı Şükrü Beye de sor-dum, var mı bir telgraf dedim. Var, kimseye göster-medim, dedi. Bunun üzerine Refet Beyin kendisinden sordum. Bunun üzerine Hacı Şükrü Beye hitaben : Demek yok dediniz, halbuki var idi. Kendisine sor-dum, dedim, size bir telgraf var. Refet Bey katiyen ve katibeten ne bana ve ne de kimseye Ethem Bey-den böyle bir telgraf aldığını söylememiştir. Dedim, nasıl, var mı telgraf? Var, dedi. Nasıl şey, dedim. Ehemmiyeti yok, dedi. Yok, dedim; benim mesmuatım başka türlü. Hakaretâmiz bir şeymiş. Evet öyle. Ne dereceye kadar? Yani dünyada bir adamın, en adi bir adamın, en adi bir tarzda ne kadar tahkir etmek müm-künse ve ne kadar fena elfaz istimal etmek kabils-e o kadar dedi. Sen ne hak ve salâhiyetle bu telgrafı gizliyorsun? Nasıl kabul ediyorsun? Refet Beye de-

ğildir, Türkiye B. M. Meclisi Hükûmetinin Dahiliye Vekilinedir. İşte bunun için sana söyledim. Şimdiye kadar sen ısrar etse idin, yine söylemezdim, dedi. Ne yaptın dedim, hiçbir şey yapmadım, yırttım, attım, dedi. Çünkü dedi, size söylesem bir Hükûmet meselesidir, hükûmete taallûk eder bir hakarettir. Bunu yapmak istemedim, dedi. Bizzat cevap vereyim, dedim. Onu da ... aleyhe bir surette tahkiri muvafık görmedim. Yani benim şahsiyetimden dolayı bir mesele olabilir. Diyeyim ki, affedersiniz beyefendi. Yalandır, şudur, budur. Onu da kabul edemedim. Binaenaleyh memleketin menafii için en makul tarzı hareket bunu atmak ve yırtmaktır ve öyle yaptım, dedi. Yine mevzuu bahis etmeyiniz, ben unuttum. Muhteviyatı doğru ise doğrusu ben biraz daha müteheyyic oldum. Belki vaktü zamaniyle o telgrafı bana göstermiş olsaydı onun kadar sakin bulunamazdım. İhtimal böyle bir şey vardır. Malûmu âliniz Ethem Bey Yozgat ve havalisinde muvazzaf bulunduğu bir sırada Refet Bey de Düzce ve Bolu'da bulunuyordu. Refet Beyin yanında hiçbir kuvvet yoktu, tek başına bulunuyordu. İşte tek başına bulunan Refet Beyle Zile'ye hareket emri verdim. Tek başına Refet Bey Zile'deki isyanı bastırmak üzere hareket etti ve esnayı harekette on kişi, sonra on beş kişi, sonra otuz kişi, sonra elli kişi, böyle kuvvet yaparak gitmiştir. Zannederim, Çorum'da bulunduğu zaman yanında 150 kişi vardı. Bittabi kuvvetine göre hareket edecek, belki bir an evvel Üçüncü Kolordu Kumandanı Selâhaddin Beyin yanına gitmek, onların kuvvetiyle birleşerek hareketi tasavvur ediyordu. Fakat gitmek için en kestirme ve doğru yol takip ediyordu. Ethem Beyin uzun bazı telgrafları vardır. Gayet imalı. İşte sizin kumandanlarınız her vakit şöyle yapıyorlar, böyle yapıyorlar. Hep tarizat başladı, kumandanlara. Tariz olunan kumandan yalnız Refet Bey olmadı. O zaman ne kadar kumandan varsa, o muhitte isimleriyle gayet acizdir, batidir, akli ermez, yalnız kendilerinin akli erer, böyle bir zihniyet hâsıl oldu. Bu adamlar da diğer bazı kumandanları da meselâ telgraf başına çağırarak yüzlerine karşı tahkir etmişlerdi. Biz bunların hepsine vakıf bulunuyorduk. Fakat memleketin temini sükunetine çalışırken bir taraftan da daha çok sükunetsizliğe sebebiyet vermeyi bittabi istemezdim. Hulâsa Refet Bey hakkında böyle ufak tarizler var. Hacı Şükrü Beyle Refet Bey arasında da bazı şayanı arzu olmayan şeyler olsa gerek. Benim temas eylediğim noktayı izah eyleyeceğim. Hacı Şükrü Bey, malûmu âliniz, daha ilk Yunanlıların taarruzu esnasında, 57 nci fırkada zannederim bir alay ku-

mandanı idi, ki Şefik Beyin fırkası ve bu alay kumandanı iken, ben kuvvei milliyet kumandanıyım dedi ortaya çıktı ve işe başladı. Mesaisi esnasında da bir Demirci Efe yaratıldı. Bununla beraber bulundular ve çok ahbablık ettiler. Fakat neticede birbirlerini seve-mediler. En nihayet Demirci Efe daha çok mütecaviz bulundu ve Hacı Şükrü Bey oradan, cepheden uzaklaştı. Zannederim Hacı Şükrü Bey diğer cepheye gitti, belki Salihli civarlarına. Tam bu sıralarda idi, Refet Bey de o taraflara gitti ve zannıma göre Refet Bey de Hacı Şükrü Beyden memnun olmadı ve Refet Bey Hacı Şükrü Beyin orada kalmasını muvafık görmedi ve behemahal cepheden uzaklaşmasını arzu etti ve bana da yazdı. Bu Hacı Şükrü Bey hiçbir işe yaramıyor dedi, bunu uzaklaştırmak lâzımdır... Ben Hacı Şükrü Beyi belki daha evvelden tanırım. Fakat ... O zamanlar Onun üzerine Sivas'tan Ankara'ya gelmek üzere idim. Doğrudan doğruya Hacı Şükrü Beye, ben Ankara'ya gidiyorum, sen de orada bana mülaki ol, dedim. Hakikaten Ben Ankara'ya geldikten biraz sonra Hacı Şükrü Bey geldi. Gelir gelmez bir defa buradaki Vali Beye bir emirname gönderilmiş o biraz müteessir olmuş. Gelirken yollarda da beraberinde ufak bir müfrezesi vardı. hayvan falan alınmış yollardan... Onlar da istidalarıyla arkasından geldiler. Nihayet...

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakir) — Paşa hiçbir şey alınmadı.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — En nihayet bunların hepsi alındı. Binnetice ben Hacı Şükrü Beye dedim ki; sen bir yere gitmeyeceksin, bu yandaki haşeratı defedeceksin ve sonra mebus da oldu, elan buradadır. Yani Refet Beyle böyle bir alâkası vardır. Ben tazmin edeyim, Hükûmet tazmin etsin ve size fırka ile alâkadar ... bunların hepsini yaptın ve sen de o zaman bir fırkamız vardı, Mahmut Bey binbaşı... Fırka ile alâkadar olarak burada oturacaksın dedim. Sonra mebus da oldu ve elan buradadır.

Şimdi tekrar takip ettiğimiz istikâmete rücu ediyorum. Refet ve İsmet Bey kumandayı deruhte etti gitti ve işe başladılar. Birinci Kuvvei Seyyare Kumandanı Ethem Bey rahatsızdı. Filhakika bir iki defa istirahat etti. Son zamanlarda da berayı istirahat Ankara'ya gelmişti. Kardaşı Tefik Bey vekâleten orada kumanda etti. Bir gün kendisinden hususi bir tezkerre aldım ve bu tezkerenin merbutatı vardı. Bu tezkerede diyor ki; benim bu defa Ankara'ya gelişim, mahza. Zatı Devletinize karşı teyidi muhalesat ve-

yahut sadakat içindir. Fakat arzu ederim ki mahrem konuşacağız. Kabul ederseniz ve cepheden aldığım raporları da aynen şayanı dikkat gördüğüm için takdim ediyorum. Zatı âlinize. Davet ettim, o raporları kendisine okuttum, bir şey anladım, bir mana ifade etmiyordu. Nihayet muhalesata dair mukaddemattan sonra, efendim dedi, garp cephesinin ikiye ayrılmış bulunmasını biz muvafık görmüyoruz. Hepsı bir kumanda altında olsun daha iyidir, dedi. Vallahi dedim, bu bana ait bir mesele değildir, Erkânı Harbiye Umumiye ait bir meseledir. Fakat ben de asker olduğum için anlarım bu işlerden. Benim bildiğime göre en musip mütalâata istinaden bu taksimat yapılmıştır. İyidir bu taksimat; tekrar etti; bir kumanda altında bulunsun daha iyidir, dedi. E, nasıl yapalım, dedim. Refet Bey oradan kalksa, dedi. Çünkü, doğrusunu söyleyeyim, bizim Refet Beye emniyet ve itimadımız yoktur dedi. Ben bu emniyetsizliği başka telâkki ettiğim için, acayip, bizce Refet Bey gayet zeki ve fatin bir adamdır ve muktedir bir askerdir. Sonra büyük kuvvetlere kumanda etmiş, mücerrep bir kumandandır. Kendisine emniyetsizlik ve itimatsızlık nasıl olur, dedim. Yok dedi, hakkınız var. Bütün bu saydığınız evsafı askeriye haizdir. Bizim emniyetsizliğimiz o noktai nazardan değildir. Bizimki şahsen, dedi. Derhal o telgraf meselesi hatırıma geldi. Dedim; sizin böyle bir firariyi iade meselesi, vesika meselesi var. Bundan dolayı itimatsızlığa zahip oluyorsanız bu doğru değildir, dedim. Sureti katiyede emniyet etmek lâzımdır ve dedim ki; Refet Bey bir Hükûmet adamıdır. Orduda bir kumandandır. Onun kumandan oluşu, olmayışı müsavidir. Nedir sizin telaşınız? İşte kuvvet üzerinedir, faian dedi. Dedim; Refet Bey kuvvetini sizin şahsınız aleyhinde istimal edemez. Sonra B. M. Meclisi onu idam eder. Nihayet dedim ki, şey ediniz, sizin hayatınız ve rüfekanızın hayatı; benim hayatım ne kadar eminse, o kadar emindir. Ne Refet Bey, ne Ali Bey, ne Veli Bey tasavvur ettiğiniz sui hareket ve kasdı yapamaz. Size yapmaya teşebbüs etmesi, bana yapmaya teşebbüs etmesi demektir ve Büyük Millet Meclisine ve gayeye ve maksada mugayirdir. Binaenaleyh buna müsaade edecek hiçbir fert yoktur. Buna söz veriyorum, size teminat veriyorum. Zaten hasta olduğumu işittim, git, istirahat et, dedim. Refet Beyle de barışırsınız, dedim. Bu, ihtisas meselesidir, sanattır, fendir, Erkânı Harbiye Umumiye Riyaseti icabederse tadilât yapar ve saire... Peki efendim dedi, gitti. Bir iki gün sonra baktım, Kalemi Mahsus Müdürüne Ethem Bey bir tezkerre yazıyor ve diyor ki, cepheden telgrafların sure-

tinı aynen rabdettim. Paşanın münasip bir zamanında okursun. Bunu aldığım sırada Kuvvei Seyyare Kumandanı Tevfik Bey imzalı birtakım harp raporları geldi bana. Bir, iki, üç, dört... Nazarı dikkatimi celbetmedi. Çünkü bazı kumandan arkadaşlar bazı fevkalâde mesail olduğu vakit silsilei meratibe riayetden bir taraftan rapor vermekle beraber, beni de sureti hususiyede haberdar ederler. Böyle malûmat verdikleri çoktur. Bunları da o mahiyette telâkki ettim. Muhteviyatını haiz ehemmiyet görmediğim için bıraktım. Fakat bu Kalemi Mahsus evrakı meyanındaki (raporlar) nazarı dikkatimi celbetti. En son maddesinde usulen bu raporlar hangi makama verilmiş ise yazılır. Orada ise Garp Ordusu Kumandanlığına rapor verilmiş olduğu kaydı yoktu. Onun üzerine Tevfik Beye bir şey yazdım; bana üç beş gündenberi resen vermekte olduğunuz yevmi harp raporlarının son maddesinde bu raporların Garp Ordusu Kumandanlığına verildiği yazılmak lâzım gelirken, yazılmamıştır. Bu bir sehiv midir, yoksa bir sebebe mi müstenittir? Dedim ve hâlâ cevabını alamadım. Efendim, o gelen evrakı okuduğum zaman bir kaç meseleye muttali oldum ki, onları sıra ile arzedeceğim, İsmet Bey kumandayı deruhde ettikten sonra bakmış ki, Garp Ordusunda bazı kumandanlar, ezcümle Birinci Kuvvei Seyyare bir çok adamları asıyor, kesiyor. Kimisine cassis diyor, yapıyor, kimisine firari diyor yapıyor. Diğer taraftan bir çok aileleri tehcir ediyor. Yahut hanelerini ihrak ediyor. Bu firari meselesinde diğer bir vak'a da olmuş; Tevfik Bey birtakım aileleri tehcir edilmek üzere Kütahya'ya göndermiş, oradaki mutasarrıf vekili Kadı Efendi bakmış sefil, perişan birtakım insanlar, çoluk çocuk... Filan... Bunlar ne? Bir de bakar Tevfik Beyin emri... Bunları derhal tebit ve evlerini ihrak ediniz, Adamcağız neden dolayı diye sorar. E, bunların kocaları filan firaridir. Kadı Efendi, vekâleti yeni deruhde etmiş olduğu için bir defa daha İstiklâl Mahkemesinden keyfiyeti tahkik eder, İstiklâl Mahkemeleri Kanununu tetkik eder. Bakar ki bu gibi mesail İstiklâl Mahkemelerine aittir. Halbuki İstiklâl Mahkemesinden bir hüküm sadır olmamış. Bunun üzerine firari olan efradın evrakını da İstiklâl Mahkemesine vermek ister. Fakat kendi kendine düşünür; mahkemenin vereceği hüküm, vakia kanunda yok, bunların haneleri ihrak olunursa fevkalâde hüküm o vakit yaparız diye hanelerine göndeririz, perişan bırakmaktansa köylerine göndereyim der. Bunu haber alan Tevfik Bey derhal emir veriyor. gece mutasarrıf vekili Kadı Efendinin evinin içine ve haremının içine, yanına, müsellaah insanlar giriyorlar ve alıyorlar,

mutasarrıf vekili Kadı Efendi, hayvana bindiriyorlar, gece, on beş saatlik cepheye götürüyorlar. Yani böyle vakalar olmuş. Sonra iade etmiş, evvelâ idam edecekmiş, lütfetmiş, iade etmiş. Kütahya'dan, sonra tekrar emir vermiş, kövunuz demiş ve biliyorsunuz ki, bu adam buraya gelmiştir. İşte bu gibi vakayı üzerine Garp Ordusu Kumandanı İsmet Bey bir tamim yapıyor. Casuslar istiklâl mahkemelerine veriliyor. Casusların istiklâl mahkemelerine verilmeleri firari mesailinden daha kuvvetlidir. Kanunda pek sarihtir, behemahal istiklâl mahkemesine verilmelidir. Halbuki orada Yunanlılar çekiliyor. Bir taraftan giriyorlar. Bir takım adamları casustur diye idam ediyorlar. Filhakika casus ise, idam hükmü, istiklâl mahkemesince verilmek lâzım. Fakat orduca bir diğer mühim mesele vardır ki, bu gibi casus hemen idam olunmaz. Bir-erkânı harbiye heyeti tarafından, bir istihbar heyeti tarafından tahkik olunur, alınan malûmat birbirine rap-tolunur. Casus şebekesi bu suretle meydana çıkarılır. İşte bu iki noktai nazardan İsmet, casuslar istiklâl mahkemelerine verilir, diyor. Tevfik Bey bunların her ikisine de itiraz ediyor. Biz bunları burada yapacağız. Çünkü casusları ve firarileri kıta muvacehesinde veyahut mahallî ahali muvacehesinde tecziye etmek daha müessir olur diyor. İsmet Bey düşünüyor. Hakikaten daha müessir olur. Fakat istiklâl mahkemesine gönderirsiniz. Mahkeme idamına hüküm verir. Ondan sonra tekrar ben size gönderirim, tahakkuk eder casusluğu, o zaman idam edersiniz. Fakat hüküm vermek benim de salâhiyetim fevkindedir, diyor. Behemahal İstiklâl Mahkemesi verecektir, diyor. Tevfik Bey dinlemiyor. Hulâsa, buna itaat etmez.

Diğer bir mesele : Tevfik Bey diyor ki, emir veriniz, sol cenaha, - 12 nci Kolordu vardır, Fahreddin Bey ordusu sol kolda - benim sol cenahımı temin et-sin. Malûmu âliniz bu seyyar bir kuvvettir, süvari bir kuvvettir. İleriye gitmek istiyor. İsmet Bey buna diyor ki, sizin vazifeniz, siz bir defa süvarisiniz ve müstakil bir süvari kıtası mahiyetindesiniz, düşmanla teması muhafaza etmek, düşmanı taciz etmektir. Ben size düşmanı tardediniz, düşmana hücum ediniz demem. Çünkü bilirim ki, kuvvetiniz buna kâfi değildir. Böyle seyyar bir kuvvet her gittiği yerde sağ cenahını, sol cenahını kendisi temin eder. Faik düşman gelirse geriye çekilir. Hulâsa ders verir tarzda bir şey yazılıyor. Tevfik Bey diyor ki, 12 nci Kolordu dediğim tertibatı almazsa ben mevkiini terkedeceğim ve Efendi Köprüsüne geleceğim. İsmet Bey ona karşı diyor ki; tabii yapmazsınız böyle şeyi. Şimdiye kadar

olduğu gibi şimdiden sonra da kemali meziyetle vazifenizi ifa edersiniz.

Diğer bir mesele efendim : Düşman bir çok yerleri kendiliğinden tahliye etti. Bu düşmanın tahliye ettiği yerlerde de hiçbir memur yok. Ne memurini mülkiye, ne de memurini adliyen hükûmet yoktur oralar-da. Halbuki Kuvvei Seyyareye mensup olanlar, yahut olmayanlar yani çete tarzında olanlar, böyle hali olan yerlere giriyorlar ve soyuyorlar. Sonra diyorlar ki; siz vaktiyle düşmanla beraber hareket ettiniz, bir de on-ları öldürüyorlar. Simav vakası daha evvel olmuştu. Düşmandan tahliye olunan yerlerdeki ahali ya düş-manla beraber kaçıyorlar, yahut düşmana yalvarıyor; aman burada oturunuz, bizi muhafaza ediniz veyahut bize karşı cephe teşkil ediyorlar. Simav vakası daha evveldir. O Demirci'ye giderken Simav'lılar silah istimaline başlamışlardı. Fakat bu, defa dediğim gibi, her taraf bize karşı silah istimal ediyor. İsmet Bey diyor ki; bu, halkın hiyanetinden değil, fakat mahvoldular artık ve bir de askere alıyorlar. Onun üzerine bir defa bu yeni yerler halkının askerliğini iki ay te-cil ediyor. İki ay sonra almayacağız diyor ve Dahiliye Vekâletine yazıyor ki, memur gönderiniz. Fakat memurin gelip işe başlayıncaya kadar da orada-ki halka bir merci olmak üzere Eskişehir'den bir mik-tar muntazamca zanneylediği bir jandarma müfreze-siyle beraber Simav ve Havalisi Kumandanlığı na-miyle bir zat gönderiyor. Halka diyor ki; korkmayınız, size âdilâne muamele edeceğiz, inşaallah anava-tana kavuşacaksınız, diyor ve oraya da havali kumandanı gönderiyorum, her derdinizi oraya söyleyebilirsiniz, tarzında bir beyanname neşrediyor. Efendim, Tevfik Bey bunu kendi izzeti nefislerine, şeref ve haysiyetlerine tecavüz telâkki ediyor ve havali kumandan-lığını protesto ediyor. Böyle bir havali kumandanlığına lüzum yoktur diyor, ki biz ötedenberi bu havalide kumanda eden kimseleriz. Biz yapamadık mı? Biz mi fenalık ettik? Biz mi zulüm ettik ki? Buna lüzum görüyorsun diyor ve gönderirsen iade ederim diyor ve filhakika havali kumandanı jandarmasıyla falan bil-mem nereye vasil olmuşken Tevfik Bey bunları Kütahya'ya, oradan da Alayun'da atar, kovar ve aynı zamanda cephe kumandanına karşı isyan eder. İşte o raporlar o imiş. O raporlar gelirken bir tarafını cephe kumandanına, bir tarafın da doğrudan doğru-ya benim şahsıma, güya bana rapor gönderiyor. Efendim, vaziyetin bu şekilde bu mahiyette olduğunu an-lamaz bir gece idi, derhal verdiğim karar şu oldu : Hemen ertesi günü bizzat Eskişehir'e gideyim ve Ethem Beyin kendisi de burada, yanıma bir kaç ar-

kadaş; alayım, Eskişehir'e gideriz, İsmet Beyle beraber görüşürüz, dedim. Mesele tabii bir dereceye kadar Erkânı Harbiye Umumiye Riyasetine ve Heyeti Vekileye aksetti. Fakat ben kendilerinden rica ettim. Gerek Erkânı Harbiye Reisinden, gerek diğer arkadaşlarımdan, dedim ki bu mesele şekli resmîye intikal ederse, ki münasebetsiz meseledir bu, tabii hükümet gibi hareket olununca başka türlü hareket etmek lâzımdır. Binaenaleyh biraz bana müsaade ediniz. Şahsen delâleti hususîye ile arkadaşça, samimi bir surette bu meseleyi keenklemeyekûn hükmüne irca ederim, dedim. Arkadaşlar da muvafakat etti ve ertesi günü haber gönderdim, Ethem Beye, Reşit Beye, Eyyüb Sabri Beye, Hakkı Behiç Beye, Celâl Beye söyledim. Kendilerine dedim ve muttali olduğum son vaziyete göre Reşit Beye dedim, senin kardeşin düşman karşısında müsellehan isyan etmiştir ve bunun da cezasının ne olacağı malûmdur. Binaenaleyh iş resmîyete intikal etmeden haydi beraber gidelim, bu işi halledelim. Ethem Bey hastadır, sen geleceksin. dedim. Ethem Bey gelecek, hepiniz geleceksiniz, dedim. Hasta idi, hakikaten Adnan Bey tavsiye etmiş. Hasta dır diye. Fakat yine Adnan Bey vagon mahfuz, sobalı olursa gidebilir, dedi. Tuttum, kendi hususî kompartımanımı verdim. Böyle Eskişehir'e hareket ettik. Fakat İsmet Beyin karargâhı Bilecik'te idi. Oraya kadar gitmek icabetti. Bir de ikinci bir mesele hadis oldu ki o da; malûmu âliniz olduğu gibi, İzzet Paşa ve rüfekaıyla randevu mahalli Bilecik idi. Bunların da oraya geleceğine dair hareketim esnasında telgraf almıştım. Hatta bir taşla iki kuş vuracağız, dedim ve Bilecik'e hareket ettik. Ertesi gün sabahleyin, gece hareket etmiştik, Eskişehir'e muvasalat ettik. Yatıyordum, henüz uyandım, baktım fazla tren duruyor. Dedim, hemen hareket edelim. Dediler ki, arkadaşlar çav içmeye inmiştir. Sordum, kimlêr? Baktım hemen tek mil arkadaşlarım. Ethem Bey de dahil, Hacı Şükrü Bey de dahil. Dedim, haber veriniz beklemeyelim. Nihayet haber verdiler. Tamamız dediler. Tamam mıyız, dedim. Yalnız Ethem Bey yok dediler... Demıştır ki zaten, Paşa benim hasta olduğumu biliyor. Sabahleyin bir terlilik hâsıl oldu. Doktordan ilâç filan aldım. Tesir etmedi, seyyahata devam edemeyecek bir haldeyim. Onun için rica ederim onlar gitsinler, meseleyi halletsinler, bana müsaade buyursunlar, ben burada kalacağım demiş. Dedim ki, o halde ben de burada kalırım, İsmet Beyi de davet ederiz ve kaldık. Tabii Ethem Bey evine gitmiş, istirahat yapmak üzere. İsmet Beyi telgraf başına çağırdım. Dedim ki, Ankara'dan hasta olarak hareket etmiş olan Ethem Bey

uykusuzluktan ve yorgunluktan dolayı burada daha muzdarip bir hale geldi. Seyyahata devam edemeyecek bir haldedir. Onun için rica ederim, siz buraya geliniz. Zaten iki saatlik bir mesafedir. Gelebilirsiniz, dedim. İsmet Bey dedi ki; düşman cephesinde bir hususiyet görüyorum. Muvakkaten olsun cepheden ayrılmayı mahzurlu görüyorum ve zaten vasıtam dahi yoktur. İstizah ettim, nedir bu vaziyet? İşte bu istizahatla uğraşırken hakikaten son rapor geldi. Düşman cephesinde bir faaliyet, hassasiyet, bir hususiyet vardı. Bunun ne olacağı belli değildi. Netice olarak düşman kısmı küllilerini çekmeye başladı ve bu suretle vaziyet inkişaf etmeye başladı ve geri döndü, fakat şey arıyor, vasıtai nakliye falan yok dedi. Trezine arıyordu, ben kendisine yazdım. Her ne vasıta ile olursa olsun hareket et, dedim. Ben bizzat gelip seni alacağım. Hareket ettim, gittim. Henüz hareket edememişti, onu Bilecik'ten aldım, getirdim. Gece olmuştu. Biz bir lokantaya götürdüler. Baktım tek mil arkadaşlar orada idi. Yalnız Ethem Bey yoktu. Sordum, ne oldu, ne haldedir, dedim. Daha iyicedir, dediler. İstirahatta. Kâzım Beyefendi de beraberdi. Dedim ki; yemeği müteakip görüşelim. Bu meseleyi halledelim. Evvelâ Ethem Bey zaten hasta, icabederse onunla sonra karargâhta görüşmeyi takarrür ettirdik. İsmet Bey, Kâzım Bey, Celâl Bey, Hakkı Behiç Bey ve Reşit Bey olmak üzere oradaki müshabemizi hemen aynen nakletmeye gayret edeceğim.

Ben İsmet Beye dedim ki, sizin cephenizde bir şeyler olmuş, onu anlamaya gayret edeceğiz. Bir şey yok, yalnız ben de anlıyorum, şimdi bir şey olduğunu, dedi size kumandayı deruhte ettiğim dakikadan bugüne kadar bir şey dediniz de... Bu bir şey denilen mesele ile alâkadar görünebileceğini tahmin ettiğim hususâtı birer birer zikredeyim, dedi. Firari meselesini, casus meselesini, Simav ve havalisi kumandanlığı meselesini, o sol cenah temini meselesini hikâye ettikten sonra buna daha bir iki şey ilâve etti. Meselâ bütün meselesini ilâve etti. Düzce'de mi nerede bir bütün meselesi varmış. Hükümetin mührünü fekketmişler, tütünleri almışlar, gitmişler. Sonra muamelei resmîye cereyan etmiş, Maliyeden falandan Garp Ordusu Kumandanlığına, yahut İstiklâl Mahkemesine intikal etmiş imiş.

Diğer şey, İsmet Bey Eskişehir içerisinde gayri muntazam ve silâhlı falan birtakım adam görmüş. Nedir bunlar, demiş. Kimisi, firari demiş, kimisi, kuvayı milliyedenim demiş. Ne olursa olsun gelsin, teftiş edeceğim, demiş. Getirmişler. teftiş etmek üzere. Bunun başında müfreze kumandanı gibi olan adam İsmet Beyin karşısına çıktığı zaman gayri muntazam bir vaziyet

yette filan... Kimsin sen diye sormuş. Müfreze kumandanıyım demiş. Böyle nasıl müfreze kumandanı-sın? Vaziyetini al. Sen askersin, ben Ordu Kumanda-nıyım, diye bir ihtarda bulunur. Derken Ethem Bey de orada idi. Zannederim Ethem Bey bundan mütees-sir olmuş. Demiş, İsmet Beye, işte sen benim müfreze kumandanlarımdan birisine dedin ki: göğsünü kapa. Halbuki bizim müfrezede böyle şey olmaz demiş... Başka bir şey bilmiyorum, dedi.

Diğer bir şey daha anlattı, onu da söylüyorum. Çünkü bilâhare burada başka şekilde işittim. Ethem Bey ilk görüştükleri, yani İsmet Bey ilk kumandayı aldıkları zaman demiş ki, maksatta muvaffak olabil-mek için yegâne çarenin, muntazam bir ordu vücude getirmek olduğu kanaatinde mısın? Evet demiş. O hal-de elele vererek hep beraber bu maksatla çalışalım ve siz bundan tevehhüm etmemelisiniz. Hatta arzu eder-seniz hizmetleriniz vardır, millet size bir vaziyet de verir. Meselâ mirmiran diye bir şey verir. Böyle bir şeyden, hatta, İsmet Beyin hikâye edişine göre, memnun olmadı değil. Sonra başka türlü tefsir et-mişler ve bu izahatı verdikten sonra İsmet Bey şunu ilâve etti. Dedi ki; ben kimseye şikâyet etmedim, ben size şikâyet etmedim. Benim cephemde bir kıta ku-mandanı bana karşı isyan etti, itaatsızlıkta bulundu. Ben buna karşı henüz onu dairei itaat ve inkiyade al-mak için vesait ve tedabirimi kullanmadım. Eğer ve-sait ve tedabirimi kullanır da muvaffak olamazsanı o zaman şikâyet ederim. Onun için şikâyet etmedim, dedi. Yani böyle istişare ile hallolunur taraftarı ol-madı. Daha evvel bana İsmet Beyin söylediği şey bu meseleyi gayet basit bir surette halletmekti, yani bizimle konuşmamak istiyordu. Kumandanlık böyle müzakeratla olmaz dedi. Ben, dedi, mademki hasta-dır, Ethem Beyin doğrudan doğruya yanına giderim, hatırını sorarım ve derim ki senin bu budala kardeşin ne yaptı? Haydi git kumandayı al. Böyle gayet ba-sit ve kestirme yoldan bu meseleyi bitirmek ve hal-letmek istiyordu. Zannederim demişti, bizimle pek gö-rüşmek istemedi. Ben kendisine dedim ki vakıa biz buraya senin salâhiyetine tecavüze gelmedik. Fakat arkadaşça halletmek için geldik. Binaenaleyh rica ede-rim, konuşalım dedim. Pekâlâ dedi. Bunun üzerine Reşit Bey bu tatad olunan şeylere temas etmedi. Yani bunda haklı, bunda haksız gibi tafsilata girişmedi. Bir noktaya saplanmış gibi idarei kelim ediyordu. Pek mütecaviz ve muhakkirane bir tavır ile, bir li-sanla İsmet Beye ve hepimize hitap etti. İsmet Bey gayet sakin bir surette dinlemek istiyordu ve ara sı-ra kardeşimin, bu söylediğin şeylerle, meselenin ala-

kası yoktur, demek istiyor. Fakat Reşit Beye dinlet-mek kabil olmuyordu. Ben de çok hâzım bulunma-ya gayret ettim ve neticede kendilerine bir teklifte bulundum. Dedim ki, Tevfik Bey isyan etmiştir ve zaten kumandan değildi. Bu çekilsin kumandadan. Re-şit Beye; sen git dedim, kumandayı al. Usulen ra-por vermeye başlarsın. lade olunan Simav kumanda-nı yerine gitsin ve alelusul verilen emirler yapılsın ve mesele olmasın, dedim. Reşit Bey dedi ki; Tevfik'in orada kalmasını İsmet Bey kabul eder, o kabul ederse ben de itiraz etmem dedim. Kendisine sor-dum. Teklif ettim, Tevfik Bey çekilmeli, Ethem Bey yahut Reşit Bey kumandayı almalıdır, dedi. Reşit Bey, ben gidemem dedi. Ben oraya gidersem mağlup olurum. Tevfik giderse mağlup olmaz. Arzu eder mi-sin mağlubiyetimizi? İsmet Bey düşündü. Eğer gali-biyet ve mağlubiyet Tevfik'in şahsına münhasır ise Tevfik'i kabul ediyorum, kalsın dedi. Fakat bu mesele dahi mevzuu bahis olurken Reşit Bey yine münaka-şalı yaptı işi. Onun üzerine ben dedim ki; ben bura-ya B. M. Meclisi Hükûmetinin bir kararını tebliğe gelmedim. Ben buraya eski bir arkadaşınız, Mustafa Kemal sıfatıyla ve uyuşulacağını farzederek geldim. Fakat görüyorum ki, bu müşkül oluyor. Benim vazi-yetim müşkülleşiyor. Ben B. M. Meclisi Reisiyim de-dim ve bu zat da diyor ki; ben kimseye şikâyet et-medim, kendisi şikâyet ettiği zaman, iş bize intikal ettiği zaman uzun konuşuruz, dedim. Reşit Bey, lüt-fediniz, bu meseleyi hallediniz dedi. Tekrar oturduk, o suretle halle muvafakat ettim. Reşit Bey sonra Kâ-zım Beyefendinin refakatlerini de kabul etti. Kâzım Beyle beraber gidecekler, Kütahya'ya. Orada bu me-seleyi halledecekler.

Bu mükâlemenin başında garip bir şey oldu. Reşit Bey söze başlarken dedi ki, Ethem Bey bu dakikada burada yoktur. ... Filhakika Ethem Bey Hacı Şükrü Beyler beraber o gece Eskişehir'den firar etmişlerdi. Kendilerini tethiş eden hususat vardı. Yani Ethem Be-yi, diğerlerini korkutan hususat var. Şimdi İsmet Be-yi daha evvelden Bursa cephesinde bulunan düşmanın ya kâmilen, yahut kısmen çekileceğini tahmin eder gi-bi olmuş. Binaenaleyh o cephe herhalde zayıflaya-cak. Tekmil kuvveti bu cephenin karşısında toplar-sam, düşman çekilirken taarruz edersem iyi bir şey olur demiş. Bu maksatla hakikaten kuvvetini Bursa cephesine toplamış. Fakat bu esnada, ki o gün haki-katen düşman çekiliyordu, lâkin vaziyet ... ve düş-man Uşak cephesini takviye ediyor. Tabii bu, ordu kumandanını düşündürüyor. Ordu kumandanı bu dü-şünce içinde iken düşman karşısında bulunan kendi

kuvvetleri arasında kendine mensup bir kuvvet isyan ediyor. Binaenaleyh isyan eden bir kuvvet kumandanının ... Mutasarrıfı bağlayıp gönderen, bir havalı kumandanını iade eden adam, demek ki deli bir adamdır. Bu her şeyi yapabilir. O halde hem zaten Uşak' taki düşmana karşı belki müdafaa etmez ve hem de bu vaziyete karşı bir tedbir almış olmak için derhal kuvvetlerini Eskişehir civarında toplamak... Diğer taraftan Hacı Şükrü Bey bir süvari kolunun gelmekte olduğunu hissediyor ve diyor ki bin ... öyle piyade, süvari, topçu fırkalar Eskişehir havalisinde; civarında tahaşşüt ediyor. Bittabi bu fevkalâde bir manzarayı gösteriyor, herkese. Diğer taraftan diyor ki Ethem Beye tahriri veyahut şifahi bin süvari geliyor ve sizin için geliyor.

HACI ŞÜKRÜ BEY (Diyarbakir) — Hayır, katiyen Paşam.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamlı) — Bilecik'te bir Gökbayrak Taburu var. Oralarda bir çok sarkıntılık, falan yapmıştır. Bazı çok münasebetsizlikleri var. Hatta İsmet Bey onu bir defa tedibe karar vermiş. Fakat tedip olunacağını anlayınca isyan etmiş. Uslanmış, müsamaha etmemiş, falan... Binaenaleyh bu kuvvetin, Gökbayrak Taburunun tedibi meselesi mevzuu bahis olurken bir hücum taburu kumandanı vardır. O demiş ki; canım ne ehemmiyet veriyorsunuz? Ben iki bölükle mahvederim. Bu müba-

hase olurken orada hazır bulunan Topçu Müfettişi Galip Bey namında bir zat da; kuvvetine bu kadar güveniyor musun? Meselâ birinci ... Nasıl senin kuvvetlerin? Yok demiş, Ethem Bey benim arkadaşımıdır, onunla vuruşmam. Böyle bir sohbette olmuş. Biz Eskişehir'e geldiğimizde Reşit Bey bu Hücum Taburu Kumandanına tesadüf etmiş, demiş, ne arıyorsunuz burada? Demiş benim taburum alaya kalbolunacaktır. Buraya geldim, teşkilâtımızı ikmal için.. Hayır doğru söylemiyorsun, bizim için geldin, demiş. Yok demiş, katiyen demiş, ben sizin arkadaşınızım, meselâ sizin hakkınızda cereyan eden sözler de var, demiş ve onları aynen söylemiş. Ethem Beye, Reşit Beye vesaireye, böyle kuvvetler toplanıyor, süvari geldi diyor. Hulâsa arzettiğim gibi, o gece uzaklaşıyorlar. Reşit Beyle Kâzım Kütahya'da Ethem Beyle buluşuyor ve ben artık meseleyi hallolunmuş telâkki ettim. Oradan Bilecik'e gittim ve buraya geldim. Geldikten sonra da aldığım raporlara göre, Ethem Bey rapor vermeye başlamıştır. Garp ordusuna ve Reşit Bey de bana yazıyor ki, bu mesele bitmiştir. Tabii memnun oldum. O esnada idi ki istizah yapılmış bulunuyordu. Acele ettiniz, bu hallolunmuş gibi, hallolunmuş zannetmiştim.

REİS — Rica ederim, arkadaşlar yorulmuştur beş on dakika teneffüs etmek üzere celseyi kapatıyorum.

DÖRDÜNCÜ CELSE

REİS : Celâlettin Arif Bey

KÂTİP : Ragıp Bey (Kütahya)

REİS — Celseyi açıyorum. Söz, aynı mevzu üzerinde. Mustafa Kemal Paşa Hazretlerindir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim, Kütahya'ya gitmiş olan arkadaşlar, ki Reşit Bey ve Kâzım Beyefendiler, Ankara'ya avdet ettiler. Reşit Bey buraya geldiği zaman göremedim. Geldiği anda celsei umumiye içtimai vardı. Bunun nihayetinde de Heyeti Vekile içtimai vardı. Orda müzakere etmekte iken İzzet Paşa Hazretleri mektupla bendenizi aradılar. 40 . 50 kadar mebusan ibaret grup içtima etti ve cephe hakkında bazı şeyler varmış, onları Heyeti Vekileden anlamak üzere... Ve mümkün ise Heyeti

Vekile hali içtimada... Ve ben de beraberim dedi. Onun için Heyeti Vekile bizi ne vakit kabul eder? Zaten hali içtimada bulunan Heyeti Vekileye arzettikler. Bu grup benimdir, dediler. Bu heyeti murahhasa nedir? Böyle her vakit her grup Heyeti Vekileyi istizaha davet etsin, böyle bir usul yoktur. Binaenaleyh böyle ne grup ve ne de Heyeti Vekile tanırız... Kabul edemeyiz, dediler. Onun üzerine ben İzzet Paşa Hazretlerine dedim ki, Heyeti Vekile kararı budur. Fakat ben şahsen diyorum ki siz mebusunuz, ben de mebusum. Heyeti murahhasa tanımam. Ancak ben reisim, siz de mebusunuz. Herhangi bir mesele hak-

kında görüşmek isterseniz ben maalmemnuniye görürüm, malumatım varsa arzu ettiği izahatı da veririm. Sual edeyim, dedi. Sual etti. Bunu kabul etti. Ertesi gün bize geldi ve orada konuştuk kendileriyle. İzzet Paşa Hazretleri bir kaç şey not ettirdiler: Birincisi; Garp Cephesinde bir kumanda ihtilâfı varmış, bunun vaziyeti nedir? İkinci : Kuvvei milliyenin lağvına Heyeti Vekile karar verdi mi? Üçüncüsü : Birinci Kuvvei Seyyarenin lağvına Meclis karar vermemelidir. Dördüncüsü : Bu vaziyeti, mevcut ihtilâfı bertaraf etmek esbabı... Böyle dört maddeyi ... kendilerine şimdi Heyeti Âliyenize verdiğim tafsilatı belki daha kısa olarak bu noktaya kadar olanını arzettiğin. Yalnız bütün bu tafsilât içinde bazı çirkin noktalar var onları da burada tekrar etmek lâzımdır. Meselâ, Reşit Bey Eskişehir'de görüşürken demiştir ki; Kuvvei Seyyare bilakaydû şart tevessü etmek üzere muhafazai mevcudiyet edecektir. Bittabi böyle bir şey sayanı kabul değildir. Sonra hükûmetin evamirine B. M. Meclisinin kanunlarına tecavüz caiz değildir. Çünkü hükûmet hiçbirimize kavanin fevkinde imtiyaz vermiş değildir ve maksada nâfi olan kuvvetler, nazarımızda mübacceldir. Heyeti Vekile alelittlak kuvayı milliyenin lağvına karar vermiş değildir. Ayıntap'da mücadele eden kuvayı milliyedir. Adana ve Mersin cephesinde mücadele edenler kuvayı milliyedir... Binaenaleyh böyle kuvvetlerin lağvına karar vermiş değildir. Belki çapulcu ve muzır kuvayı milliyenin lağvına karar vermiştir. Büsbütün kuvayı milliyeye teşkilâtı tezyid edilmeyerek Birinci Kuvvei Seyyare namı altında ordunun kadrosu dahilinde... Gayri kanuni, hükûmete mütecavizane harekâtına müsaade olunamazdı... O grubun içtimasına sebebiyet vermiş olan sahibi davet Ethem Beyin biraderi Reşit Beyle görüşmek üzere müfarakat ettim. Bunu müteakip idi, Celâl Beyle Adnan Bey geldiler. Celâl Bey bir çok telgraf muhaberatını gösterdi, dedi ki, şimdi bana Reşit Bey tesadüf etti. Bunları Paşaya gönder, ne yaparsa yapsın, halletsin; dedi. Paşaya sen kendin git, ben hayatımdan korkarım, gidemem. Reşit Bey nihayet Celâl Beyle Adnan Beye tesadüf etmiş, beraber gelmişler. Bu gördüğüm ve beraber okuduğumuz muhaberat Kütahya'dan Ethem Beyle Reşit Bey arasında makine başında vuku buluyor. Ethem Bey diyor ki, meseleyi Meclise vazediniz, Meclise hallettiriniz. Reşit Bey diyor ki; Meclise vazettirmiyorlar. Ethem Bey diyor ki, ihtirasatı uğrunda dünyayı fedâ etmeye müheyya olan Refet Bey hâlâ iş başındadır. Eğer onun Meclis vasıtasıyla iş başından çektilmesi mümkün değilse, idareten derhal iş başından çekiniz. Ethem

Bey, diyor ki, Sarı Efeye Düzce'de haber gönderiniz. Telgraf yazınız, kuvvetlerini toptasın, Gökbayrak Taburuna... Reşit Bey diyor ki; ben buradan haber gönderemem. Emir ver... Şayet seni muhabere ettirmezlerse tekrar isyan et. Hulâsa Reşit Bey diyor ki, düşmana müdafaa etmeyiniz, kuvvetlerinizi çekiniz. Düşman taarruz ederse müdafaayı kahraman fırkalara bırakınız. Reşit Bey diyor ki; buradakiler, turşu gibi ve lahana gibi. Hem korkuyorlar, hem bir şeyler. Hulâsa muhabere bu ve muhabereyi yapan zat da çok haklıdır. Bağırmiş, çağırmiş, Celâl Beye demiş ki kardeşlerim mahvoluyor, okudum baktım ki... Velhasıl birtakım münasebetsiz muhaberat. O sırada Kâzım Bey Reşit Beye tesadüf etmiş ve almış getirmiş. Reşit Bey geldi, baktım hasta, mecnun gibi olmuş. Elinden tuttum oturttum. Sen hastasın dedim, ne için gelmiyorsun? Ne ise sükuneti muhafaza etmeyi tavsiye ederim. Böyle heyecanla bir şey çıkmaz. Otur, ne istersen söyle. Hallolunmayacak dünyada mesele yoktur dedim. Hissiyatına kapılarak, hayatımdan korkuyorum, dedi. Nedir bu heyecanınız, nedir, ne oluyor dedik. Kumandanları değiştiriniz. Kimi? Refet Beyi. Kimi yapalım dedim. Beni yapınız dedi. Ben daha iyi yaparım dedi. Olmaz, dedim. Bunlardan bahsetmeyiniz. Baktım ki muhababadan bir netice çıkmıyor, siz gidiniz, ben akşama kadar düşünüyüm dedim. Elbette itminan bahş bir sureti hal bulurum. Hakikaten gittim, Müdafaai Millîye Vekili Paşa Hazretlerini gördüm. Cephe ile muhabere ettim ve dedim ki itminan bahş bir şekil, bir tertip yapınız. Maksat ve teşkilât bozulmamak üzere bunlara emniyet bahş olacak surette bir şekil isterim dedim. İsmet Beyden bir cevap geldi. İsmet Bey diyor ki; eğer bunlar kuvvetlerin benim elimde toplu bulunmasından korkuyorlarsa ve benim şahsımla temasa gelmek istemiyorlarsa, o halde Kâzım Beye bizim emniyetimiz vardır. Tarafeynin emniyeti vardır. Kâzım Bey onların da kuvvetlerini alsın, karargâhla Kütahya'da otursun. O kuvveti alsın Kütahya'ya götürsün ve benim elimdeki fırkalardan da bazı fırkaları Kâzım Beyin emrine tevdi edelim, o zaman benim kuvvetimden onun kuvveti fazla olacaktır ve aramızda Kâzım Bey bulunacaktır. Kâzım Beyle o akşam görüşmek üzere sözleştik. Ertesi günü buluştuk. Kâzım Beye söyledim. Kâzım Beyin ufak bir mütalâasıyla... O da şey etti, prensip olarak kabul etti ve kalktı, Kâzım Bey Eskişehir'e gitti. İsmet Beyle tekrar görüşürler. Kumandayı almadan gideyim Kütahya'ya. Ethem Beyle de görüştükten sonra kumandayı alayım. Gidiyor, buluyor, görüşüyorlar ve tekrar avdet ediyor. İsmet Beyle görüştükleri za-

man İsmet Bey Kâzım Beye bir mektup sureti okur, ki okuyacağım o mektubun suretini. O mektubu okuduktan sonra Kâzım Bey İsmet Beye benimle tekrar görüşmek lâzım geldiğini söylerler. Düşünürler, ben oraya gideyim. Bu mükâlemeyi temin edeceklerini kabul etmişlerdir ve Kâzım Bey buraya gelmiştir. O mektubu beraber okuduk.

Şimdi efendim bütün bu çerçeve içinde, tahtında müstetir birtakım cereyanlar vardır. Şimdi o cereyanlar... Bizim böyle bütün hüsnüniyetle, samimiyetle, uhuvvetle teşebbüsümüz vaki olurken Ethem Beyin, Tevfik Beyin, Reşit Beyin, Hacı Şükrü Beyin ve belki Kuvvei Seyyarelerinin gizli birtakım teşkilâtı var, gizli teşebbüsler... Ankara'nın hilâfına o kuvveti oraya ilhak etmek ... Konya'ya öyle adamlar gönderilmiştir. Bu adamların ellerinde Ethem Beyin açık resmî vesikaları vardır. Yeni kuvvet toplamaya memurdur ve bütün memurini mülkiye bunlara muavenet edecektir. Kuvvet toplamak için parola verilmiştir, işaret verilmiştir. Diğer taraftan Yürük Ali Efeye, Demirci Efeye, Gökbayrak Taburuna şifreli telgraflar, adamı mahsusla mektuplar gönderilmiştir ve bunlar Hükûmetimizin aleyhine teşvik edilmiştir. Yalnız şayanı dikkat olan bir şey vardır, meselâ bu mektup, Vacip Bey namında bir zatın cebinde çıkmıştır, mektup on iki tarihlidir. Bu mektubu hâmil olan zatın üzerinden de Türkiye Komünist Fırkası nam ve haysiyetiyle teşkilât yapmak üzere verdiği vesika vardır. Bu adam ve bunun gibi hepsi tevkif olunuyor ve üzerlerinden vesikaları alınıyor. Meselâ bu veya bunun gibi bir adama Hacı Şükrü Bey yediyle beş yüz lira verilmiştir. Bittabi bu adam ve bunun gibilerin hepsi tevkif olunuyor, üzerlerinden vesikalar alınıyor. Bunun gibi daha vesikalar vardır. Bir taraftan. Reşit Bey ve rüfeka-sı burada adamlar intihap ediyorlar, orduya gönderiyorlar. Zabitana ve bilahssa efrada propaganda yapmak için. Ethem Beyle müsademe olduğu zaman efrat Ethem Bey tarafına geçsinler, için. Bu adamların bir kısmı doğrudan doğruya bana gelmiş, ifade eylemiştir. İsimleri bende mazbuttur. Sonra bir taraftan Ethem Bey, bir taraftan Reşit ve Tevfik Beyler ve rüfeka-sı Ethem Beyin karargâhına mensup bazı eşhası (efradı) teşvik ediyorlar. (Bu müfreze adamına işgal ettiler.) O mektupların bir tanesi buradadır.

(Mücahidi muhterem kardeşim Yürük Efeye... diyerek Kütahya'dan Ethem Bey tarafından yazılan kâğıdı okudu.)

İki genç bu gece Karahisar'a geldiler. Bunların benzenizle Haydar Beyi öldürmek üzere... Bu eşhas

arasında namusuna fevkalâde emniyet ettiğim bir zatın ismi geçmiştir. Onu yakından zâtrâtileri de tanır-sınız. Öyle zannediyorum ki sui telâkkiye uğramıştır. Hakkı Behiç'in ismi geçmiştir. Öyle zannediyorum ki bu mektubu üzerinde taşıyan adamın üzerinde kâtibi umumî sıfatıyla Hakkı Behiç Beyin mektubunun bulunması... Kâğıt arasında bir münasebet yoktur. Yalnız aynı adamın üzerinde bulunmasından başka. Ethem Bey tarafından bahsediyor. Ethem Bey demiştir. Sonra efendim... Demirci Mehmet Efe telgraf başına çağırılıyor, Ethem Bey tarafından. Daha evvel adam gönderiliyor. Demirci Efenin bir şifresi vardır. Ethem Beye diyor ki; Refet'in vücudu kalkmadıkça hiçbir mesele hallolunmaz. Bunun ehemmiyeti yoktur. Yalnız demiştir ki telgraf başında : Sen Refet'in tekliflerine mümaşaat et. Fakat kuvvetini topla ve vaziyet al. Filhakika Refet Bey daha evvel Mehmet Efe ile görüşmüştür. Demirci Mehmet Efenin olması ten-sip edilmiştir. Meselâ Isparta ile Dinar arasında kuvvetlerini toplamış bir mevzii isyankâr almıştır. Bütün bunlar cereyan ederken tabii biz de boş durmuyorduk. Meselâ Haymana'ya adam gönderdik. Meselâ Hacı Şükrü Beyin vesikasıyla yeniden adam toplamaya teşebbüs edenler varmış. Telgrafla haber verdiler. Biz de tabii meseleyi sulhen ve samimî bir surette ve fakat muzır olmayacak şekilde halletmeye çalıştık. Fakat bunun icabı olmak üzere bütün bu müteşebbisleri tevkife ve bu vesaike almaya mecbur olduk. Ethem Bey diğer taraftan benim şahsıma telgraflar veriyor, daima hulusundan ve muhabbetinden bahsediyor. Ben de aynı surette teşekkür ediyorum. Lâkin bir taraftan da bunlar cereyan ediyor. Son aldığımız raporda Ethem Bey cepheyi bırakmıştır, kendisine mahsus olan süvari kuvvetini Gediz'de toplamış ve Pehlivan Ağa namında birisi var. Onun da maiyetinde 200 kadar kişi... Kütahya'ya toplanmış, hulâsa birtakım tertibat almış ve bir taraftan da meselâ ordu kumandanı da ne kadar cephaneye ihtiyacınız vardır, bildiriniz de miktarını, göndereyim diyor. Cevap vermiyorlar. Bu nedir? Hakaret ediyor. Şimdiye kadar bize böyle sual eden olmadı. Ne demek? Kütahya arzı itaat ettiğinden bahisle rapor... Diğer taraftan da muhaberat da böyle cereyan ediyor. Yine bugün aldığım raporlar vardır. Ethem Bey ve rüfeka-sı ve kardaşları bir Hükûmet teşkiline katiyyen karar vermişlerdir ve hakikaten Ethem Bey bunu şayanı itimat olan ve kendisiyle görüşen bir arkadaşımı-za demiştir. Binaenaleyh bunu yıkmak lâzım, belki de yıkmak esnasında beni tahtie ederler. Muvaffak olursam sevap alırım.

Diğer mühim mesele, bir gün işitiyorum. Ankara'da bir cereyan var. Reşit Bey diyor ki; bu paşalar buraya sulh yapmak için gelmişler. İzmir'i, İstanbul'u kurtarıyorlar ve bunların kurtarılacağını vadetmek için gelmişlerdir. Halbuki tevkif etmişlerdir. Filhaka bir gece yarısı - çünkü bu mesele buradaki Bolşevik Sefaretini de alâkadar ettiği için - beni uyandırdılar. Bolşevik heyeti bütün geldiler. Beş altı saat beni işgal etmişlerdir. Sonra kendisi itiraf etmiştir, bu propagandayı yapmıştır, meselenin bu kadar had bir şekle girdiğini görünce, halledilmiş zannederken bu şekle girmesi üzerine ve kendi kendime bazı arkadaşlarıma ve ben Heyeti Vekileye ve Meclisi Âlinin heyeti umumiyesine dedim ki; delâleti şahsiyemle hüsnü hallederim, benim hüsnü delâletimin, şahsî delâletimin suiistimal edildiğini zannederek ve beni işgal ederek hakikaten Hükûmetin ve memleketin başına gayri kabili telâfi bir zarar, bir felâket ika edecekler, ihtimalki menedemeyecek bir halde bulunurum. Belki Meclis de tedbir bulmak zamanından mahrum edilmiş bulunur. Ben de vazifei hususiyeme artık nihayet... Fakat bu meseleyi fevkalâde açık, katî vefakâra ne bir surette halletmek azminde bulunduğum için tuttum Reşit Beye az çok bu işin hüsnü halledilmesi için azimkâr olduklarını bildiği on, on beş kadar arkadaşları davet ettim ve bu heyete asıl işlerin sahibi olan Erkânı Harbiyei Umumiye Riyaseti ve Dahiliye Vekâleti makamlarında bulunan zevatı davet ettim. O heyette Reşit Bey vardı, Celâl Bey, Emir Paşa, Yunus Nadi Bey, Kılıç Ali Bey, İhsan Bey, Vehbi Bey vardı, bir on beş kadar vardı. Bu zevatın huzurunda ve Reşit Beyin karşısında meseleyi mevzuubahs ettim ve bu söylediklerimin hepsini söyledim. Bunu yapıyorsunuz. Kendine hiçbir vesika göstermeye lüzum kalmadı. İtiraf etti, yaptık ve yapıyoruz dedi. Bunun üzerine dedim ki; Reşit Bey bir, bir buçuk ay evvel bu meselenin halli ile meşgul olduğum sırada kahramanlıktan bahsettin. Siz de mektuplarınız olmadığı halde, ... Hakikati sizin dimağınıza vazedebilmek için derim ki; Hükûmet ve ordu kuvvetlidir. Kararını verirse icra eder, buna muktedir, fakat biz bunda bir vefa meselesi görüyoruz ve meseleyi o noktadan halletmek istiyoruz. Lâkin bundan sonra artık devam edemeyiz bu işe. İtiraf ediyorsunuz, yapılacak şey, Hükûmetin ve B. M. Meclisinin kanunlarına, emirlerine itaat etmektir, başka bir mesele yoktur. Şunu kaldırın, bunu getirin... Bu, anarşidir, olamaz. İşte bu hakikatı arkadaşlarınıza anlatınız ve Kılıç Ali Bey, Celâl Bey, Vehbi Bey ve Eyyup Sabri Bey ve Emir Paşa da gideceklerdi, ümit ederim ki vaziyeti anlayacak-

lar, dedim. Zahmetini ihtiyar ettiler, oraya gittiler. Onlar orada iken Ethem Bey kuvvetlerini toplamakla, tertibat ve vaziyet almakla meşgul olduğu... Bir gece idi. Ben de telgraf başına çağırdım, onlara dedim ki ... Olmadan cephe kuvvetlerinde birtakım vaziyetler alıyormuşsun, binaenaleyh şimdi bu hareketinizin sebep ve maksadını sureti katiyede anlamak mecburiyetindeyim. Bana cevap verdiler, Celâl Bey ve rüfekası; müsterih olunuz, sui tefehhümü mucip olacak fevkalâde bir şey yoktur. Fahrettin Bey, Refet Bey kalsın... Tevfik Beyle görüştükten sonra bana bir rapor gönderiyorlar, evet biz o emre itaat edeceğiz, kanunlara itaat edeceğiz. Bunda ihtilâf yoktur. Ethem Bey ve kardaşı... Şu kalsın, bu kalsın. Yani eskiden öteden beri ne istiyorlarsa, bunları yine istiyorlar.

Şimdi efendim gayet basit görünür, Refet ve Fahrettin Beyler kalsın, halbuki biz de maatteessüf hâsıl olan kanaat vesaite ve teşebbüsata istinat etmek şartıyla hâsıl olan kanaat, şudur : Kütahya, İsparta, Demirci Efeye ve ta İsparta'ya kadar bir mıntakai nüfuz, İsparta, Yörük Ali Efeye kadar olan mahal de bir mıntakai nüfuz... Bir taraftan da bütün memleket içerisinde bilâkaydû şart tevsi kuvvet etmek... Binaenaleyh bunları bin kerre kendileriyle bizim heyet ile konuştuk ve her gece belki konuştuk, söyledik. Bizim heyet diye gönderdiğimiz arkadaşlara eski nakarat... Fakat ben artık vazifei şahsiyem ve hususiyemin hitam bulduğunu söylemiş olduğum için ve hakikaten Heyeti Vekileye arzettim, onlar bir karar ittihaz ettiler. O karar, halâsı hakiki vatan için ... Heyeti Vekile Birinci Kuvvei Seyyarenin bilâ kaydû şart, B. M. Meclisinin kanunlarına ve B. M. Meclisi Hükûmetinin evamir ve nizamına itaat ile mükellef olduğunu ve inzibatı askerî ile mukayyet bulunduğunu ve Birinci Kuvvei Seyyare Kumandanlığının hususatı askeriyeden bilcümle... Kumandana olup ve bu işle iştilal Erkânı Harbiyei Umumiye Riyasetine aittir. Binaenaleyh Heyeti Vekile dedi, ki siz ayrı ayrı uğraşmayınız, bu askerî meseledir, zaten, oraya ait bir keyfiyettir, icabatı ne ise o yapar. Ben de bu Heyeti Vekile kararını oradaki arkadaşlara suret olarak ıblâğ ettim. Onu müteakip tekrar bize yazdılar. Bizim mütalâatımızın sui tefsire uğradığını görüyoruz. Bu Heyeti Vekilenin kararı neye iktiran eder?.. Ben de cevap verdim. Sui tefsire uğrayan bir şey yoktur ve tatbiki tabii bulunan bir meseleyi tekrar ıhtardan ibarettir. Oradaki vazifei hususiyeniz hitam buldu, avdet ediniz. Halbuki diğer taraftan açık telgraf olmak üzere Garp Ordusu Kumandanlığına, Erkânı Harbiyei

Umumiye Riyasetine, Kuvvei Seyyare Kumandanı Ethem Bey imzasıyla bir telgraf yazılıyor. (Telgraf okundu) Şimdi efendiler; demek bu en nihayet izhar olunmuş bir zamirdir. Fakat bence muhakkaktır ki daha evvelinden bu şekilde veyahut o şekilde, burasını berbat etmek ve burada kendi akıllarınca bir hükümet yapmak teşebbüsünde ve kanaatında bulunmuşlardır. Bütün teşebbüsleri zahiri, zımnî hep bu gayeye ve bu noktaya matuftur. Efendiler; elhamdülillah hükümetimiz kuvvetlidir. Ordumuz şayanı emniyettir. Bitabi B. M. Meclisinin meşruiyetine taarruz edenler, tecavüz edenler hakkında heyeti âliyelerinin kanunları tatbik edilir ve Hükümetimiz bu kanunları tatbik etmeye muktedirdir. Zannediyorum ki bu açık telgraf üzerine Erkânı Harbiye Umumiye Riyaseti derhal

Ethem Beyi kumandadan azlediniz ve hakkında takibatı kanuniye yapınız emrini vermiştir. Tabii ordu icabeden tedabir ve tertibatı yapar. Yalnız şunu da itmam etmek istiyorum, gelen paşalar vadüvait ile katiyyen gelmemişlerdir.

Onu da bilelim ki, belki yarın veya o bir gün Muhtar Beyefendi izahat vereceklerdir. Fransızlar müracaat ederse ve neticesi gelmese bile, müracaatlarını derhal kabul ederiz. Müzakereler dahi siyasetimizi ve bizim bu tarzı hareketimiz garbe karşı... Şarka olan ve bu noktadan Moskova ile...

Efendim, Hacı Şükrü Beyin kabahatları çoktur, isterseniz onu diğer münasip bir zamanda mevzuubahs ederiz.

REİS — Celseyi tatil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

30 Kânunuevvel 1336 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	290	1. — Nafia Vekili Sâbıkı Yozgat Mebusu	290
2. — EVRAKI VARİDE	290	İsmail Fazıl Paşa'nın takriri.	290
Takrir	290	3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	290
		1. — Çerkez Ethem meselesi.	290:305

Cilt : 7

126 ncı İn'ikat, 2 ve 3 ncü celseler

YÜZ YIRMI ALTINCI İN'İKAT

30 Kânunuevvel 1336 Perşembe

İkinci Celse

Açılma Saati : 2.40

REİS : İkinci Reis Vekili Celâlettin Arif Beyefendi

KÂTİP : Ragıp Bey (Kütahya)

REİS — Ekseriyet hâsıl oldu, celseyi açıyorum.
Zabtı sabık hulâsası var, okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Yüzyirmibeşinci İn'ikat
29 Kânunuevvel 1336 Çarşamba
ÜÇÜNCÜ CELSE

Celâlettin Arif Beyefendinin riyasetlerinde içtima ederek; İsmail Hakkı Paşa'nın İtalya'dan alınacak şimendifer yedek malzemesi ile ilgili mevzuda Meclisin ademi itimadı ile Nafia Vekâletinden iskatına dair tahririnin görüşülmesi, müşarünilâyhin rahatsızlığı dolayısıyla, talik olundu.

Çerkez Ethem meselesi hakkında Mustafa Kemal Paşanın izahatı dinlendi ve teneffüs için celseye ara verildi.

DÖRDÜNCÜ CELSE

Celâlettin Arif Beyefendinin riyasetlerinde in'ikat ile; Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, Çerkez Ethem meselesi üzerindeki izahatına devam etti. Celsei hafiyeye son verildi.

Reis
Celâlettin Arif

Kâtip
Kütahya
Ragıp

REİS — Zabtı sabık hulâsasını kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — EVRAKI VARİDE

Tahrir

1. — Nafia Vekili Sabıkı Yozgat Mebusu İsmail Fazıl Paşa'nın tahriri. (Tahrir zaptın sonuna merbuttur.)

REİS — Celsei hafiyeye iptidar edeceğimiz zamanda İsmail Fazıl Paşanın tahriri vardı, okunmuştu. Paşanın vürudu ile bir celsei hafiyede izahat ve-

rilmesi temenni edilmekte idi. Paşa hazretleri izahatı ita buyurmak arzu ediyorlarsa dinleyeceğiz. (1)

İSMAIL FAZIL PAŞA (Yozgat) — Mustafa Kemal Paşa Hazretleri izah buyuracaklar.

REİS — Peki efendim. O halde Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin izahat vermesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Çerkez Ethem meselesi üzerinde cepheyi teyristen dönen mebusanın izahatı.

REİS — Mevzu üzerinde Celâl Bey, Vehbi Bey konuşacaklardır. Buyurun.

MAHMUT CELÂL BEY (Saruhan) — Muhterem arkadaşlar, hatırlarsınız ki bir hayli zaman evvel Kuvve-i Seyyare kumandanlarıyla Garp Cephesi Kumandanı arasında bir sui tefehhüm hâsıl olmuştu ve bu-

nu sureti hususiyede işitmekte idik. Bununla gayri resmî olarak gerek Reisimiz Paşa Hazretleri ve gerek Heyeti Vekile ve bazı zevat meşgul bulunuyorlardı. Son zamanlarda ki bir kaç gün evvelisi sureti hususiyede bazı arkadaşlarla beraber içtima hususî aktedildi ve orada muhterem Reisimiz Paşa Hazretleri bu meseleyi mevzuu bahis ederek bize hususî vazife verdi ve gidiniz şu, şu esasları orada kendilerini tefhim ediniz, dediler.

Bize, hatırladığıma nazaran, orada söylenilmek üzere söylenilen sözler şunlardan ibaretti : Bilâ kaydü şart B. M. Meclisinin emrine itaat olunacaktır. Kendileri cephede vaziyet alıp bilâ kaydü şart kumandaya tabi olacak ve itaat eyleyeceklerdir. Kuvayı Seyyarenin şurada burada bulunduğuşu irtibat zabıtlarının hususî şifreleri ellerinden alınacak ve onlar sırf bir vazifei insaniye ifa ettikleri iddia olunduğuşu, yani Kuvvei Seyyarede müstahdem efrad ve zabitanın ailelerine de baktıkları için onların vazifeleri devam edecek ve ancak ordu şifresiyle muhabereye mezuniyet verilecektir. Kuvvei Seyyare rastgeldiğuşu yerden asker celp ve cem etmeyecektir ve ahzi asker şubeleri, diğuşu orduda olduğuşu gibi, muayyen kadrolarını ikmal zımında asker vereceklerdir ve bunlar da bunu kabul ederek bu suretle hareket olunması ve daha hatıra gelmeyen ihtimalki böyle inzibata, zabtû rapta taallûk eden esaslı maddeler de mevcu idi. Biz arkadaşlarımız Vehbi, Eyyup Sabri, Kılıç Ali Bey, Reşit Beylerle gittik. Emir Paşa Hazretlerinin rahatsızlığına binaen onlar kaldılar. Reşit Bey de dahil olduğuşu halde Kütahya'ya gittik. Yalnız şu anda efendiler, çok mühim bir vaziyet karşısında bulunuyoruz ve diyebilirim ki maksadımızın istihsali uğrunda yaptığımız mücadelelerin tam bir dönüm noktasında bulunuyoruz.

Yani ben kendi hesabıma ait olmak üzere söylüyorum. Meseleyi gözümün önüne getirdiğuşu zaman bir taraftan zekâsına, irfanına, liyakatına hüsnüniyetine hiç şüphesiz hüsnüniyetine, vatanperverliğuşu itimad ettiğuşu kumandanlar, diğuşu taraftan bu meselenin ta bidayetinden itibaren kuvvei bazusuna güvenmiş, ortaya atılmış, çalışkan arkadaşlarımız. Bunların bir an için sırf memleket istiklâlini müdafaa için eline aldıkları silâhların, bu memleketin öz evladının sinesine çevrildiğuşu tasavvur ve tahayyül etmek bile hepimiz için dilsûz bir meseledir. Heyetiniz, yani giden bu hususî heyet, sırf bu meseleyi gözönünde bulundurarak, bunun vukubulmasına, bu hadisenin define çalışması en samimi emel ittihaz etmişlerdir ve bunun husuli ile, mazaallahü taâlâ, memlekette hâsıl olacak şuriş ve felâketten müteessir, müteallim bulunuyorduk.

Oraya, Kütahya'ya vardık. Bu his altında bizi orada bulunan kumandanlar istikbal ettiler. Gece akşam üzeri vasıl olmuştuk. Misafir ettikleri hanede Reis Paşa Hazretlerinden bir telgraf aldık. O telgrafta deniliyordu ki; Kuvvei Seyyareden bazı efradın cepheden gelerek, Kütahya ve Gediz'de vaziyet aldıkları müstahberdir. Bu mesele hakkında kati malûmatınızı bildiriniz. Biz o dakikaya kadar gördüğümüz, şahit olduğumuz meseleleri...

MEMDUH BEY (Karahisarî Şarkî) — Telgraflar okunsun, Paşa Hazretleri.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — (Paşanın ifadesi olduğuşu ibareden anlaşılıyor. Zabıtta kimin ifadesi olduğuşu yazılmamıştır.)

Benim yazdığım telgraf takriben şu idi : Birinci Kuvvei Seyyare Garp Cephesi Kumandanının malûmat ve tensibi olmaksızın ... mıntakasında bulunan bir alayı cepheye tevzi ederek kendi sebûkbar kuvvetlerini Gediz'de, Pehlivan Ağa müfrezesini Kütahya'da tahşit etmiş olduğuşu istihbar ettim. Bunun mana ve mahiyetini sureti katiyede anlamak isterim.

MAHMUT CELÂL BEY (Devamia) — Paşa Hazretlerinin şüphesiz buyurdıkları gibidir. Mesele, biz orada gördüğümüz bir kaç saatlik vaziyetten nûlhem olarak sui tefehhümü mucip bir maksad yoktur. Aynı zamanda cephede kumanda etmekte bulunan Ethem Beyin biraderi Tefvik Bey Kütahya'ya gelecek ve kendisiyle görüşeceğiz. Görüşükten sonra neticeyi bertafsil arzederim, diye cevap verdik. Ertesi günü Tefvik Bey cepheden avdet ettiler. Ethem Bey, Reşit Bey, arkadaşlar beraber olduğuşu halde meseleyi mevzuu bahis ettik. Sözümün bidayetinde arz eylediğuşu hususî celsede söylenmesi lâzım gelen sözleri Vehbi Bey arkadaşımız kendilerine tamamen anlattılar. Bir sükûnet içerisinde dinlediler ve bunları tamamen kabul ettiklerini ve aynı şekilde hareket edeceklerini ve hatta Tefvik Bey ilave etti, ben aynı zamanda askerlik de ettim, orduda bulundum. Zabtû rabt ve inzibat olmayınca orada hiçbir zaman muvaffakiyet hâsıl olmayacağını biliyoruz ve böyle hareket edeceğiz, dediler. Sonra kendileri ordu tarafından alınan tedabirden bahsettiler. Bazı efradının, hasta ve izinli efradının avdetinde silâhlarının alındığını ve üzerlerinin taharri edildiğuşu söylediler. Biz onları orada not etmiştik. Bunlardan da sarfı nazar edilmesini bizim vasıtamızla rica ettiklerini anlattılar. Aynı zamanda şunu söylediler : Bizim yaptığımız harekâtta, aldığımız tavır ve vaziyette hata ve sevap vardır. Bunun hatasını müterifiz. Sevap gördüğümüz noktalar da şunlar, şunlardır. Uzun boylu müzakere cereyan etti. Aynı zamanda biz öyle zan altında bulunuyoruz ki; Kuvayı Milliyenin yani Kuvvei Seyyarenin ortadan kaldırılması musammemdir. Bu mesele bugün için münaziünfih olan bir meseledir ve biz bundan tamamen sarfı nazar ediyoruz. Asıl olan bu noktanın hallidir, dediler. Ben de, bütün bu teklifatı kabul ediyoruz ve yapacağız. Teminatı fiiliye isteriz. O teminatı fiiliyeyi de bir çok zamanlar işitmiş bulunuyordum, ki bazı kumandanların tebdilinden ibaret, bazı kumandanların

tainlerini istiyorlardı. Bu cihet de olamazsa bitaraf bir şekil ve sureti hal düşündüklerini, yani üç, dört suret düşündüklerini söylediler. Arkadaşlar orada, o müzakereden ne suretle mülhem olmuş isek bir telgrafla buraya arzı malumat eyledik, ki gördüğümüz ve ihtisasetimiz bu merkezdedir, şu şekildedir, bunlar tespit edilmiştir ve bu...

VEHBİ BEY (Karesi) — Reis Bey, okunsun telgraflar, bütün mes'uliyetler bizim üzerimizde kalsın ve Meclis kesbi ittila etsin.

(Telgraf okundu)

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Ki, bunu biz gece yarısı almıştık. O zamanki hissiyatımızın tercümanı olmak üzere şu telgrafi çekmiştik :

(İkinci cevabı telgraf okundu)

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Sonra Paşa'nın buna cevabı vardır.

(Mustafa Kemal Paşa'nın ikinci telgrafi okundu)

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Bu telgraf gayet nazikâne ve samimane yazılmış bir telgraf idi. Okunmak için kendilerine verdik ve bu müzakaremizde kendilerinde hüsnü tesirlerini de gördük. Sonra arzettiğim veçhile biz arkadaşlarca yazdığımız telgraf, ki o müzakereden sonra (1) (Ethem)

(Müzakereden sonra yazdıkları telgraf okundu)

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Emniyet tertibatından maksadımız, cepheden Kütahya'ya efrat getirmişlerdi ve Gediz'den de haberdar değildik. Fakat kuvvetle zannediyorum ki Gediz'de de tedabir alınmış idi. Bir zabitanın oradaki Altuntaş müdüriyetine tehdit âmiz yazdığı bir mektup idi. Bunu nahiye müdürü almış, gerek kumandana ve gerek nahiye müdürüne malûmat vermek üzere gelmiş idi. (Bir de irtibat memurları yalnız Ankara, Eskişehir'e devam)

(Telgraf bakiyesi okundu)

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Paşa Hazretlerinden ilk evvel şu cevabı alıyoruz :

(Mustafa Kemal Paşa'nın cevabı okundu)

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Biz bu telgrafi aldığımız zamanda meselenin hâllolunduğunu ve binaenaleyh bu zabtî rabt hususunda esas itibarıyla kendileri de kabul ettiği için bir mesele kalmadığını ve Heyeti Vekilenin bunu sırf tehdit maksadiyle yazmış olacağını aradaki münaziünfih olan meselelerin resmen halli faslı demek olacağını kendilerine izah etmek istedik. Fakat maalesef muvaffak olamadık. Zaten bu birinci meselede onlarda kabul etmiş bulunuyorlardı. Asıl bu onların tabiri veçhile söylüyorum, emniyeti fiiliye hâsıl olabilmek için bu Fahreddin Beyin yerine

tampon vazifesini görmek üzere (kendi tabirleridir) Kâzım Beyin tayini, Refet Bey Dahiliye Vekâleti vazifesine avdet etmeyip orduda kumandanlık edecekse ... Eğer Dahiliye Vekâletine Refet Bey avdet edecekse onun yerine herhangi bir zatın gerek fırka ve gerek ordu kumandanlığına tayini, orduca resmen tetkik edilmesine işarettir, bu kendilerine, demek istedik. Bu mesele hakkında vazih malûmat almak ihtiyacında olduklarını söylediler. Binaenaleyh bu iki nokta mübhem kalmıştır. Biz burada görüşmek üzere, avdet etmek üzere bulunduğumuz bir zamanda Kütahya'da bir şayia çıktı. Kütahya'ya Eskişehir'den on bir vagon mühimmat ve asker geliyor. Bu o aradaki Kuvve-i Seyyare efrad ve zabitanı arasında heyecanı mucip oldu ve ne maksatla geldiğini henüz bilmiyorlardı. Yalnız fırkalardan birisinin, kıslamak üzere, Kâzım Bey kumandası altında oraya geleceğini haber aldıklarını söylüyorlardı ve bu hasmane bir vaziyet midir? Yoksa o arada kıslamak üzere mi gelmişlerdir? Bu, tayin olunamadığı için tereddüt ediyorlardı ve heyecanın saiki aslisi de bu idi. Onlar da arada kendilerine ait olan malzeme vesaireyi cephenin gerisine çekiyorlardı. Biz de bittabi endişeli bir vaziyette idik. Maksad anlaşılmadan eğer silâh patlayacak olursa korktuğumuz bir vaziyetin gözümüz önünde vuku geleceğini anlıyorduk. Bu anlaşılmadı. Hatta biz da hi bizzat meşgul olduk. Askerin ne için gelmekte olduğunu sorduk. Gece yarısı işittiğimize nazaran, mahallata söylemiş bulunuyorlar. Refet Bey kumandası altında askerlerin Karahisara geldiklerini ve orada tertibat alındığını istihbar ettiklerini söylediler. Bu vaziyeti; Eskişehir'den asker sevk olunduğunu, Karahisar'a Refet Beyin kumandası altında asker geldiğini görünce haklarında fiili hareketin başladığına hükmettiler. Bunu bize sarahaten söylemediler. Fakat aldıkları tertibat ve vaziyet dolayısıyla anlıyorduk. Yalnız kendilerine buraya asker geldiği takdirde ne vaziyet alacaklarını sual ettik ve dediler ki; biz muhtar kalmadıkça silâh çekilmeyeceğini ve sonra bize İsmet Bey de söyledi zannederim, kendilerinden işittik ve böyle hüküm verildikten sonra İsmet Beyin de bir telgrafi geliyor. Oraya asker gelecektir, siz Gediz ci hetlerine gidiniz. Siz Gediz taraflarına gidiniz, diye. O kendilerini biraz müsterih etmiştir. Fakat vaziyetleri tamamen endişeli idi. Biz bir iki defa avdetimiz için kendileriyle müzakere ettik. Müzakeremizde müspet bir netice istihsal edemedik. Olur, filân dediler, fakat avdet mümkün olamamıştı ve sabahleyin bize; ototrezin hazırdır, istediğiniz zaman hareket edebilirsiniz.

Dr. SUAT BEY (Kastamonu) — Hangi tarihte?

MAHMUT CELÂL BEY (Saruhan) — Dün sabahleyin. Reşit Bey; ben kalacağım burada, siz gidiniz dedi ve bizi alelusul teşyi ettiler. Hatta biz kendilerine veda için gittiğimiz zaman Ethem Bey, gayet müteessir bir tavır ve vaziyetle, sabahleyin B. M. Meclisi Riyasetine ve Heyeti Vekileye, Garp Cephesi Kumandanlığına ve Karahisar'a bir telgraf çektiğini söyledi ve o telgrafı da, hiç şüphe etmem ki, büyük bir teessürle burada okumuşsunuzdur... Düşünce itibariyle gayet sakat ve bu işi iğlak etmekten başka bir işe yaramaz. Arkadaşlar müttefikan bu hareketin doğru olmadığını kendisine anlattık ve ümit etmek isteriz ki siz bu fikrinizde samimi değilsiniz. Herhalde yine anlaşılmak için böyle bir tehdit şeklinde bir vesile ortaya atıyorsunuz, demek istedik. Bunu açıkça bendeniz, Ethem Beye ve Reşit Beye söyledim. İstasyonda son ayrıldığımız zaman, ancak bu manayı anlayabiliyorum, çünkü başka türlü son fişenk atılınca kadar bir itilafa müsait vaziyetteyiz dedi ve oradan ayrıldık efendiler.

Bendeniz, unuttuğum noktalar ve hatırımdan çıkmış bazı şeyler olmakla beraber meşhudatı ancak bu suretle hikâye edebildim ve bunlar noksandır, fazla değildir.

Sonra şunu da ilâveye mecburum ki efendiler, orada pek ağlanacak, hüznü dakikalar yaşadık. Bu memleketin istiklâlini, namusunu, şerefini müdafaa için silâha sarılan arkadaşlardan ilk hareketlerinden itibaren, son Demirci ve Gediz muharebelerinden itibaren bunlara ait bir çok menakibi kahramanane diledik ve bunların içerisinde ezcümle Reis Paşa Hazretlerine ve Meclise söyleyiniz. Bize kurşun atmasınlar. Biz memleketin namusunu müdafaa için ortalığa atıldık ve sizden yalvarırız, istirham ederiz, bu sui tefehhümü muslihane hallediniz. Balıkesir ve havâlisinde, bunları söyleyen zatı tanırılar. Anzavur'un tedbinde en ziyade âmil olan bir zattır. Battal Gazi namını alan Parti Pehlivandır. Böyle hazin ve elim bir tesir altında oradan ayrıldık. Giderken bizim askerlerin kırmızı ve yeşil çekerek safı harp halinde Kütahya üzerine yürümekte olduklarını gördük ve insan şüpheşiz ki bunların elele vererek düşmana saldırmalarını ve esasen maksad bir olduğu halde vazifei uhuvvetini pek dilârâne, pek kahramanane düşmana karşı ifa etmelerini temenni etmekten meni: nefis edemiyor. İsmet Beyi gördük, orada ve İsmet Beye böyle olduğu gibi müşahadatımızı söyledik. İsmet Bey, bilirsiniz ki gayet temiz ve kahraman bir askerdir. O da va-

zietten müteessir olduğunu, fakat disiplin temin etmek imkânı olmadığını bize anlatmak istedi ve herhalde çarei itilaf bulunmasını rica ettik. Mütalâamızı sordu. Biz vaziyeti olduğu gibi teşrih ettik. Bunu esasa rabtlemek yine sizlere aittir. İsmet Bey dedi ki, şöyle hatırlıyorum; benim için yapılacak çare, bu zevat kumanda mevkiinden çekilsinler. İleride yine memleket hidematına koşmak vaziyetinde bulunmak için çekilsinler. Münasip gördükleri bir yerde otursunlar ve biz yine bu Kuvvei Seyyareyi, yine evvelce olduğu gibi, tanzim eder, tertip ederiz ve bugün bundan başka düşündüğüm bir mesele yoktur. Buraya geldik, efendiler. Yalnız Eskişehir'de, af buyurunuz, gerek Kütahya'da, şunu da ilâve edeyim ki; tarafeynin, vukuatı, bilhassa bizim bildiğimiz meseleyi, lüzumundan fazla mübalağa ettiklerini gördük. Zannederim herhangi bir meselede, böyle mühim ve vatanî meselelerde işin içine hırs girdiği zaman mantık gaip olur. O mesele hallolunmaktan pek uzak bulunur. Bu işin içerisine hırs girdiğini anlıyorum ve bugün dahi şu dakikada fena yazılmış olan telgrafın buraya gelmiş ve âlâkadar zevatın resmen nazarı dikkatlerine vaz edilmiş olmasına rağmen kan dökülmeden meselenin hallini temenni ediyorum. Zannediyorum, ki buna imkân vardır. Bilhassa âtiyi, vaziyeti kurtararak ve tarafeynin, hiç şüpheşiz, hepimiz onların şerefiyle mukayyediz ve onların şerefini nazarı dikkate alarak, âtiyen dahi mazarrat vermeyecek bir şekilde meselenin hallini bu Meclisin necabetinden ve Heyeti Vekilenin ulüvvü cenabından bekliyoruz. Bilhassa Reis Paşa Hazretleri de bir buçuk aydan ebri meseleyi kemali dikkatle yakından takip etmişlerdi. Buna da kaniim ki onlar da had bir devreye varmadan, yani silâh patlamadan işe hüsnü hâtime vermek isterler. Bizim ihtisasımız bundan ibarettir. Çaresi meselesini de hep beraber düşünmek zaruretindeyiz.

BİR MEBUS — Siz nasıl bir itilaf imkânı tasavvur ediyorsunuz?

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Bendeniz ferden, şahsen, kati olarak şu diyemem. Fakat yine tarafeynin şeref ve haysiyetini kurtarmak ve vaziyeti âtiyemizi tehdit etmeyecek bir şekil bulmak herhalde lâzımdır. Fakat bunu sarahaten şimdi söyleyemeyeceğim. Hatıra gelenler söylesinler, belki bendeniz de bir şey düşünebilirim.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Ethem Beyin son yazdığı telgraf yeni bir zihniyet üzerine mi yazılmıştır? Yoksa eskiden beri mevcut olan bir zihniyetle mi yazılmıştır? Bu mesele hakkındaki ihtisasatınız neden ibarettir?

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Bu, çok mühim bir meseledir. Biz arzettiğimiz veçhile kendilerine veda ettiğimiz zamanda böyle bir telgraf çekildiğini bize söylediler ve o zamana kadar haberimiz yoktu. Olsaydı bu, vaziyeti yüzde yüz tehlikeye düşüreceği için, memlekette sırf silâh patlamaması için, buna mani olmaya bütün kuvvetimizle çalışırdık. Telgrafın bize, çekildiğini Telgraf Müdürünün imzası olduğu halde kopyesini gösterdiler ve orada son vaziyette yani bu işin, öyle tahmin ediyorum, silâh patlamadan hal olunmayacağına kanaat hâsıl ettikten sonra bu telgraf çekilmiş olacaktır. Sonra bendeniz Reşit Beye sarahatten. İstasyonda ayrılırken bunu da söylemiştim maruzatım meyanında, yine tekrar ediyorum; ben bu telgrafı gayet sakat buluyorum ve ümit etmek istiyorum ki siz bunu tehdit ederek uzlaşmak için bir vesile ittihaz etmek istiyorsunuz. Bunun bütün sakat olmasına rağmen bir vesile ihzar etmek istiyorsunuz. Evet dedi, mesele böyledir ve biz ilk fişenk atılınca ya kadar itilaf etmek isteriz. Fakat belki bunun evveliyatı olabilir ve belki evahiri vardır. Meşhudatım, bu mesele hakkında bundan ibarettir. Yalnız malûm olan bir mesele varsa, telgraf gayet ağır ve sakattır. Gerek zihniyet ve gerek fikir ve mütalâa itibariyle sakattır. Onda hiç şüphe yoktur.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Müsaade buyrulur mu? Celâl Beyden bir şey soracağım. Sizin biraderlerine tebliğ edeceğiniz mesaili kabul etmiş ve bunu kardeşlerine de kabul ettirmeyi taahhüt etmişti. Kendisinin orada kalışı, hissediyorum, ifadatınızda...

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Arz edeyim efendim, Tevfik Bey geldiği vakit görüşmek üzere ... dedi, hatta isim tasrih ederek Reşit kardeşim böyle hepimizin kabul edeceği bir meseleyi size söz vererek avdet ederseniz netice itibariyle mahcup olabilirsiniz ve biz emniyeti fiiliye isteriz ve o emniyeti fiiliye de şundan ibarettir. Bu husule gelirse itminanı temine biz burada çalışabiliriz ve bu mesele burada tespit edilmeden avdet ederseniz meseleye hal edilmiş nazariyle bakamazsınız, aldanırsınız, dediler. Bu meselede Reşid'e hakkı kelim vermediler.

VEHÎ BEY (Karesi) — Yalnız efendiler, bir kelime ilâve etmekliğime müsaade buyurunuz. Biz tarafeynin istinat ettikleri delillerin haklı ve haksız olması üzerinde tevekkuf etmedik. Onlar tarafından kemali inzibat ile itaat edeceğiz cevabı verilince, ona hallohunmuş nazariyle baktık. Binaenaleyh tarafeynin şu veya bu cihetle haklı, şu veya bu sebeple haksız olduğu yolunda mana çıkarılmamasını sureti mahsusa rica ederim.

EMİN BEY (Eskişehir) — Efendim, dün akşam Paşa Hazretleri, Ethem Bey tarafından yeni bir Hükûmet teşkili, böyle bir vaziyet tesisi için veyahut tertibat alındığı hakkında bir söz söylemişti ve baki his buyuruldu, bu, son vaziyetten hâsıl olmuş bir fikir değildir. Bir şeysi varmış, anlaşıyor. Lütfen bu bapta izahat ita buyurur musunuz?

MAHMUT CELÂL BEY (Devamla) — Bendeniz bu hususatta malumattar değilim. Belki olabilir, belki değildir. Evet veya hayır demek için elimde bir vesika yoktur.

VEHÎ BEY (Karesi) — Efendim, insanın bu gibi mesailin içinde bulunması talihinin fenalığına atfetmekten başka bir şey değildir. Çünkü Celâl Beyefendi tamamen tasvir etti ve arkadaşların kanaatlarına, hissiyatlarına tercüman oldu. Buna bendenizin de kanaatım namına ilâve edecek bir şey varsa; henüz silâh patlamak ihtimali mevcuttur. Çünkü bir tarafı dinliyorsunuz. O bir taraf kurşun atmadıkça ben de kurşun atmam diyor. Bilâlüzum vaziyetin verdiği his üzerine, kendi üzerlerinde uyandırdığı hissiyat neticesi ufak şeylerden nem kapıyor. Bir kar topu, ki eritmek lâzımdır. Silâh patlamaksızın Meclisi Âliniz halderse bugüne kadar vatana ettiğiniz hizmetlerin en büyüğünü etmiş olursunuz. Bendeniz bunu rica ediyorum. Şöyle de olur, menedilir, böyle de olur, menedilir. Bunu selâmeti fikirle meneder, hatıra gelir ve bunu şimdi düşünmek olmaz, heyeti celilenizde. Çünkü birisinin hatırına bir şey geliyor, söylüyor, meseleyi iğlak ediyor. Bir encümen intihap edilmek şartıyla ve o encümen on, on beş kişilik teşkil olunur. Bu meseleyi tetkik eder. Orada etrafiyle düşünür. Herkes elini vicdanının üzerine kor, tetkik eder. Meclis bu meselede hissiyatına tabi olmaya hakkı vardır. Fakat bundan tecerrüd ederek, vakayii göz önüne getirerek bir karar ittihaz ederler. Bize getirirler, o vakit münakaşa ederiz.

REFİK BEY (Konya) — Bir encümenin teşkili ni teklif ediyorum.

REİS — Bu bapta takrirler vardır.

Riyaseti Celileye

Cepheden gelen arkadaşlarımızın ifadatını istimardan mütevellit kanaatıma göre :

Evvelâ - Heyeti Vekilenin hemen bu dakikada kuvayı muntazama ile kuvayı seyyare arasında müsademeyi intac edecek emirlerin tehiri tatbiki hakkındaki tedbiri âcil ittihazı;

Saniyen - Meseleye Meclisi Âlinin vaz'iyed ederek aralarında beş veya daha ziyade arkadaşları (Tahkik

Heyeti) olmak üzere intilap ve bütün muhaberat dosyalarının tetkik ve tarafeyni istima ve hâsıl olacak kanaatlarının raporla Heyeti Celileye arzına memur etmesini selâmeti memleket namına elzem gördüğüm-den tahtı karara alınmasını ve Heyeti Vekileye sürati tebliğini teklif ederim. 31 Kânûnuevvel 1336

İzmit Mebusu

Sırrı

Riyaseti Celileye

Pek mühim ve hassas olan meselei hazıranın menafii âliyei vataniyeye muvafık bir surette halli için Heyeti Vekileden üç, mebuslardan altı azadan mürekkep bir hakem heyetinin teşkilini teklif ederim.

Saruhan

Konya

Refik

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Mesele bugün tafsilat ve teferruatıyla Heyeti Celilenize arz edilmiştir. Celâl Beyefendinin oraya giden Heyet namına verdiği izahat ve Vehbi Beyin vermiş olduğu izahat, arzolunan tafsilâtı itina ettirmiştir. Şimdi son vaziyet, ordu, Birinci Kuvvei Seyyaresinin fiilen muzir bir hale gelmemesi için, fiilen ittihazı tedabire başlamıştır. Binaenaleyh bu tedbirlerin bir an dahi tevakkufuna heyet teşkili, encümen teşkili, eğer bu okunan takrir gibi, verilen evamir ve talimatın tehirine bâdi olacaksa, Heyeti Hükûmet, Heyeti Vekile bittabi buna muvafakat edemeyecektir. Çünkü Heyeti Vekile bunun neticesine ait mes'uliyeti yüklenmiş olacaktır. Bu meselede Heyeti Vekileyi müberra bir hale koymak ve teşkil edeceğiniz komisyonda bu meseleyi halledebileceğinize kani olursanız, o zaman komisyonları yapabiliriz. Bu, bir Hükûmet işidir. Yalnız müzakere edelim. Hakikaten daha sehil, daha seri emin bir surette bir şekil hal bulacak isek tatbik edilsin.

REFİK BEY (Konya) — Paşa Hazretleri müsaade buyurulur mu? Biraz evvel arkadaşımızın izah ettiği veçhile, meselenin hassasiyeti zâtı devletince malûmdur. Meydan verilmesin. Şüphesiz tedabir fiiliye devam edebilir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Beyefendi hazretleri, silâh patlamadan ve bir fenalığa meydan vermeden halledilmek için bir buçuk aydanberi, geceli, gündüzlü çalışmaktayız. Bütün arkadaşlarımız bunu pekâlâ biliyor. Yalnız burada, nazari çalışmak, değil, bir buçuk aydanberi bizzat o arada gidip çalışmak suretiyle hadiseyi tevkif etmişim. İhtimal ki bir buçuk ay evvel, dün başlamış olan hareket baş-

layabilirdi. Bir buçuk aydan beri ordu kısmı küllile bu meselenin halline hazır bulunuyordu ve düşmanla meşgul olamadı. Binaenaleyh bunun fazla imtidadına imkân yoktur ve görüyorsunuz Garp Ordusu K. mandanı İsmet Bey böyle bir ihtimali bertaraf etmek için Ethem Beye haber veriyor. Ben Kütahya'yı işgal edeceğim, Kuvveyi Seyyareyi oradan çekiniz diyor.

REFİK BEY (Konya) — Dünkü izahatı Devletleri sırasında... Ve şekli zahirisi itibariyle bugünkü vaziyetimize muhalif bulunan şu hareketi, deruhte buyurduğunuz vazaifi aliyeyi hüsnü suretle ifaya âzami fedakârlık ihtiyar buyurulduğu tamamen kanaat bahş bir surette kalplerimize yerleştirmiştir. Arzu ediyorum ki, bu vazifenizin yegâne pişdarı ve Anafartalar Kahramanı... Tarihi şanın muvaffakiyatına son hassas olan şu mesele halledilsin. Kendi hesabıma ve bütün milletin menafii namına kalbi teşekküratımı takdim ediyorum. Zaten izahatı devletleri meyanında dahildir. Silâh patlamamasını temenni ediyoruz ve arzularımız da silâh patlamamasını temin etmektir ve biz müzakereye devam edelim. Memleketin menfaatına muvafık bir surette hallederiz inşaallah.

Dünkü telgraf bize ait değildir; sahibine aittir. Onun tutar yeri yoktur. Yüksek hissiyatınıza müracaat etmek suretiyle buna bir çarei hal bulunması ve Meclisi Âlinin deruhte buyurdu... Tekrar istirham ediyorum Paşa Hazretlerinden.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Mademki bazı arkadaşlarımızın da beyanatı veçhile bu meselenin sulhen halli mümkün olduğunu Celâl Bey itiraf ediyor, gerek Meclis ve gerek sizin şerefi riyasetinizden bunu temenni ediyorum.

BİR MEBUS — Efendiler bazı meseleler ve vaziyetler vardır ki maatteessüf hüsnüniyetle halli çaresi bulunamaz. Bendeniz de bu dakikada hâsıl olan kanaat budur. Eğer Birinci Kuvvei Seyyare ordunun ve Hükûmetin kuvvetini görürse silâh patlamaz, halolur. Fakat oradaki ordumuzun mağlup olacağını görse, ayaklarının altını dahi hepimiz beraber öpsek yine de anlaşılmak mümkün olmaz. Mamafih bir sureti hal bulunursa şüphesiz hepimiz memnun oluruz,

İSMAIL FAZIL PAŞA (Yozgat) — Bunlar üzerine sevkedeceğimiz zabitanın fikrini tamamiyle anladınız mı? Yani bu adamlar benim kulaklarıma değen işittiğim ekser zabitanın müslüman müslümana kurşun atmaz. O halde bu şayiye ne dereceye kadar icrayı tesir yapar? Bu cereyan bizim de kulaklarımızı doyurmuştur. Ordu muharebe etmez, ordu efradı kuvayı milliyeye karşısında dağılır. Bundan benim anladım.

ğım, propagandadır ve bu bendenizce fazla propagandadır. Çünkü diğer taraftan da ordu tesir yapmamıştır. Çünkü diğer taraftan diyorlar ki; kuvvetlerimiz sahibiz. Hükûmetin her türlü evamirini icra ettiririz, diyorlar. Fakat bendeniz istemem söylemeyi, selâmeti vatan namına söyleyeceğim. Bugün İsmet Beyin maiyetindeki karargâh müfrezesi - ki en güzide bir şeydir - onların zabitleri, böyle bir şey teklif olunursa ben yapmam dediğini zatı âlilerine söylüyorum.

BİR MEBUS — Kerem buyurunuz, şahıs tayin etmek iyi değildir.

ISMAIL FAZIL PAŞA (Yozgat) — Şahıs tayin etmek iyi değil. Fakat selâmeti vatan namına mecbur oldum, söylemeye mecbur oldum.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamlı) — Beyefendiler; gayet elim bir vaziyet karşısında bulunuyoruz. Eğer Hükûmet varsa ve Hükûmet bir kuvvete istinat ediyorsa yapılacak şey, bu kuvvetin asarını izhar etmektir veyahut Hükûmetin istinat ettiği kuvvet yoksa, Birinci Kuvvei Seyyare Kumandanının dikta-törlüğünü kabul etmek lâzımdır.

ISMAIL FAZIL PAŞA (Yozgat) — Efendiler; müsaadenizle şurasını arzedeğim ki; söyleyeceğim şeyleri eğer bir hisse veyahut başka bir manaya hamlollunursa mukaddesatıma ve Cenabı Allaha yemin ederim ki... Mesele daima belki 50 seneden beri vicdanlarının çarpmakta olduğu ve bunun selâmetinden başka bir şey olmadığı için Celâl Beyin dediği gibi, böyle tüfek patlaması anında korktuğum şekiller vardır. Bunun için sulhen hâlli ciheti vardır. Korkarım ki elan kül altında kıvılcım gibi yanmakta olan, islâmlar arasında bir kan dökülmek ve bunu vesile itti-haz edip sebebiyet vermek doğru değildir. Böyle olduğu takdirde öyle bir vaziyet ihdas olunur ki çabalayıp, çalıştığımız gayei mukaddeseye varamamak veya belki başka neticeler hâsıl olur. Celâl Bey deminden bir şey söylüyor : O adamlar emniyeti fiiliye istiyorlarmış, rica ederim, niçin bu nokta sorulmuyor? Ne imiş bu emniyeti fiiliye?

Efendiler malûmu âliniz ki Ethem Bey denilen zatın toplamış olduğu kuvvetler birtakım yuvalardan toplanmış, birtakım hasareden ibarettir. Mamafih içlerinde fırkai nizamiye de konulmuştur. Binaenaleyh oldukça şöyle muntazam bir kuvvet addolunur. Sırası geldi, bir bu kuvveti Yozgat'a, Demirci'ye, Düce'ye sevkettik. Resen hizmet ettiler. Sonra bunların bu hidematı mesbukalarına karşı olanca mükâfatı da yaptık. Sonra Bolu'dan itibaren Antalya'ya kadar mümted bir Garp Cephesi var idi ki, malûmu

âliniz, iki kumandana tevdi ettiniz. Bunlar iki üç ay çalışarak, çabalayarak ta Balıkesir'den Bursa'ya kadar 30 kilometre mesafede düşmanı ricat ettirdiler. Bunların gayretini inkâra mahal yoktur. Bu iki kumandanının himmet ve gayretleri vardır. Gediz'de hakikaten şayanı iftihar bir surette kış kıyamet demiyerek süngü hücumuyla düşmana hücum ettiler. İşte bu kuvvetler bir vahdet ve muntazam bir idare, itaat içinde idi. Ethem de öyle idi. Pekâlâ ne oldu sonra? Bir buçuk ay sonra ne oldu? Kalktı ayağa, ben o vakit hasta idim, Eskişehir'de idim ve Heyeti Vekile de bunun hakkında cereyan eden müzakeratta ekseriyetle bulunmadım. Bunun derecesini evet bilmiyorum. Malûmu âlinizdir ki zamanı hazır harplerinde ve vesaiti seria ile galebe çalmak muvaffakiyet istihsal etmek, mücerret itaat ve ciddiyet ve intizamla olur. Buna şekkû şüphe yoktur. Binaenaleyh bu çetelere, derme çatma kuvvetlerimiz varsa bunlara, hakikaten intizam vermek, kıtaatı nizamiyeye iltihak ettirmek lâzımdır. Hatta bendeniz Eskişehir'de hasta bir halde iken o vakit Fuad'a sormuştum. Ne yapıyorsunuz, bu gelen herifleri? Mürettebe yerleştirerek, sen falanca tabur falan diye numara veriyoruz ve kıtaatı nizamiyeye iltihak ettiriyoruz. Mamafih bunlar durmayıp fi-rar ediyor. Filan falan. Yine bu Ethem'in müfrezesi kalıyorlar. Hatta Fuad'a dedim ki; Sen Ethem'in kuvvetlerini daha ziyade intizama sokmuyorsun. Zamanı değil şimdi, tamamiyle itaat halindedir. İfadede zerre kadar mübâyenet yoktur.

EMİN BEY (Eskişehir) — Bir sual sormaklığımı müsaade buyurulur mu? Hastalığınız zamanında ziya-reti âlinize gelmiştik. Fuad Paşa Hazretleri Petersburg'a tayin olunmuştu. O zaman bir vaka yoktu. Zatı âliniz bize buyurdunuz ki; korkarım ki Fuad'ın cepheden ayrılması bu Milli Kuvvetlerin isyanına sebep olur. O zaman bir ihsasınız mı vardı?

ISMAIL FAZIL PAŞA (Devamlı) — Müsaade ediniz söyleyeyim. Ayıptır, bir babaya söylemek, onu irfanınız anlamalı. O çocuk zabtî rapt altında bulundurulmalı. Korkarım ki o sesler de kulağıma gelmeye başladı. Onu Heyeti Vekileye sorun. Bunu müdafaa etmek nezaketime yakışmaz. Her ne ise, şimdi ne oldu? Benim anladığım, dinlediğim ve bildiğimi ve emin olunuz ki efendiler ahvali sıhhiyem beş altı ay çekilip oturmaklığımı bir lüzumu sıhhi gösteriyor ve hakikaten öyle de kalacaktım. Vaktaki bu mesele çıktı. Birtakım önümde büyük büyük kâbuslar çıkmaya başladı. Aman aramızda bir fenalık olacak, silâh patlayacak olursa fena olur dedim. Bir zaman daha bende belki bu meselenin sulhan hallinde vü-

kubulacak tedabir vesairesine belki ufak bir reyini müsaade eder ve bu mesele için billahilazım geldini. Geldiğim zaman Heyeti Vekilede bu bapta işittiklerimi arz edeyim. Birincisi; Mustafa Kemal Paşa Hazretleri Ethem Beyle beraber buradan Eskişehir'e gitmişler. Eskişehir'de ne oldu, ne olmadı? Ona dair malûmatım yok. Ethem Beyin Kütahya'ya firar ettiklerini beyan buyurdular.

REİS — Paşa Hazretleri izah ettiler efendim.

İSMAİL FAZİL PAŞA (Devamla) — Müsaade buyurunuz Heyeti Vekileden duyduğum şeylerden arzedeceğim. Bu ifadeler birbirinin müteselsilidir.

MUSTAFA BEY (Karahisarî Şarkî) — Heyeti Vekilede cereyan eden müzakere dursun.

İSMAİL FAZİL PAŞA (Devamla) — Kendi davamı ispat etmek için bildiğimi söyleyeceğim. Lütfen dinleyiniz.

Şimdi efendim, Ethem Beyle birlikte gitmişler, Ethem Bey gece Kütahya'ya kaçmış. Vaziyetin ne şekilde olduğunu bilmiyorum. Miralay Kâzım Bey, Reşit Bey daha birtakım zevat buraya geldi. Görüşmüşler, binaenaleyh onlara ne memuriyet verdi? Onlardan malûmatım yok. Onlar gide dursun. Heyeti Vekilede iken telefon başına çağırıldım, o telefonda; Yusuf İzzet Paşa ve mebustan arkadaşlarımız 40 kişiden mürekkep zevat Heyeti Vekileye gelip bir müzakerede bulunacağız dediler. Biz de Heyeti Vekilede müzakerede bulunuyorduk. Bunu Mustafa Kemal Paşa Hazretleri telefonu bırakmaksızın söyledi. Biz dedik ki; bu müzakerenin ne bir sıfatı resmiyesi olabilir ve ne de onların murahhası olabilir. Binaenaleyh siz Mebusan Reisisiniz, onlar da mebustur. Müzakerede bulununuz. Neticeyi bize bildiriniz.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarî Sahip) — Heyeti Vekile bunu unutmuş ki Meclis hem icraî, hem teşriî...

İSMAİL FAZİL PAŞA (Devamla) — Her ne ise. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri bu zevata gider, konuşurlar. Netice nedir bilmiyorum. İhtimalki bazı arkadaşlarımızın malûmatı olabilir. Benim malûmatım yok. Hatta umuru şeriye vekili Mustafa Efendinin de malûmatı yok. O da böyle nihayet son içtimamızda, çünkü benim derdim, Ethem Bey meselesi neye müncer olacaktır? Şu vatan bir vartaya düşmeden orada içtimamız gibi Ethem Bey meselesi hakkında yapılabilecek tedabir neye müncer oldu, dedim. Kâzım Beyi bekliyorum, o vakit izahat veririm. Ondan sonra zaten bizi memuriyetten iskat buyurdular. Ondan sonra bize malûmat kapandı.

Şimdi gelelim meseleye : Resmen bilebildiğim bu kadar. Şimdi vakta ki sabık kumandanlar ikiye ayrıldı. İsmet Bey oraya kumandan gitti. Anladığım bir nokta var. Garp Cephesi bir kumanda altında idi. Eğer bunun ikiye taksim olunması bir lüzumu fennî ve tabiye üzerine lâzım idi ise birbirine kumandanlar yakın olur. İcabında yekdiğerine muavenet etmek, irtibat etmek için bir kumandan lâzım. O kumandanın ne olduğunu bilemem. Kâh Mustafa Kemal Paşa, kâh Fevzi Paşa Hazretleri emir verir. Hatta bir kere de cephelerin ayrılması hususunda sordum ki; Paşa Hazretleri Başkumandanlığı deruhte buyurdunuz mu? Hayır dediler. Pekâlâ bu cephenin ikiye ayrılmasında bir mana göremiyorum. Şayet ik. cepheye ayrılması maksat idi ise iki kumandan lâzım. Bu, yapılmadı. Vaktaki İsmet Bey o cepheye kumandan tayin olundu. Diyemem ki; bunda bir maksat ve gazez vardır, haşa. Zannederim ki hepiniz takdir edersiniz. Zamanında yapılmayan hüsnü tedbir aynı bir sui tedbirdir. Şimdi gider gitmez İsmet Beyin tatbik etmek istediği, orada bulunan Ethem Bey çetesini nizamîyeye iltihak ettirmek istedi. Acaba zamanı mıdır? Onu bilmiyorum.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Zamanıdır, Paşa.

İSMAİL FAZİL PAŞA (Devamla) — Onu bilmem, pek güzel. Ethem Beyin yaptığı tahribat bunu ikrar etmeyecek, nazarı itibare almayacak kimse yoktur. Mütareke oldu, düşman her yerimizi aldı. Sonra biz mücadeleyi millîyeye kalkıştık. Eli silâh tutanlara müracaat etmek mecburiyeti vardı. Hiçbir vakitte, hiçbir devlet gönüllü istihdamıyla memleketi tahrip ettirmez. Gönüllünün istihdamıyla onun ika ettiği tahribata mani olmak için hakikaten Hükûmetin birtakım kuvvetli istinatgâhlara malik olması lâzımdır. Efendiler; aslan, Kaptan çetesi dediğimiz bir çete. Kuvayı Millîye dediğimiz bu çetelerin yaptıkları şeyi biz bile Ankara'da menedemedik... Hatta biz burada Riyaset Muhafızı namıyla ihdas edilen bir çete, Arslan Kaptan namında bir adam, Müdafaa-i Millîyeye ait bir şeyi işgal ettiler, âileleriyle beraber oturuyorlar. Gece vakti geldiler, bastılar, çıkardılar, kimse çıkaramadı. Vasfi Bey ki memuru idi, o gece her tarafa, Nafia Vekâletine, Ankara Valisine müracaat etti, önu alınamadı. Bunlar birtakım serseri adamlardır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Tahkik ettim, böyle bir şey vaki değildir.

İSMAİL FAZİL PAŞA (Devamla) — Şimdi bunlar birtakım serseri adamlardır, bunlar haşerattır.

Açıktan söylüyorum, yapılacak tedabir ihtimalki bunları sıçratır. Şimdi bunlara tatbik edilmek istenilen şeye müstehaktırlar. Meselâ bir kaymakam iki yüz kişi gönderiyor. Kendilerine evamir ita eden ve intizam teklif eden adamlara, şöyle yapacağız, böyle yapacağız diyorlar. İşte bu herifleri hazmetmişiz. Bunlardan ne çıktı? Bizi vuracaklar, bizi dağıtacaklar diyorlar. Emniyeti fiiliye dedikleri bu meseledir. Hayatlarının muhafazaya alınmasını talep ediyorlar. Diyor ki; Kütahya Hâkimini buraya iade edecek olursanız ben bunları idam ederim. İntizam teklif eden adamlar .. aynı zamanda bakınız bunların af olunmayacak hareketlerine. Hakikaten bunlar için büyük bir ceza teşkil edecek bir meseledir. Dahiliye Vekâletine, Reis Paşaya, eğer Kütahya Hâkimini buraya iade ederse, siz idam ederim diye yazıyor. Yürük Efe de bir kâğıt yazıyor. Gönder, istiklâl mahkemesine bunları ve relim, diye ve yekdiğerinin aleyhinde bulunuyorlar. Eski yeniçeriler gibi vaziyet alıyorlar, ve yekdiğerlerinin aleyhinde bulunuyorlar. Binaenaleyh bu mücahede milliyede bu gibi ihtilâfata meydan verilmemek için, T. B. M. Meclisinin şahsiyeti maneviyesine merbut olan ordular o mahallin reisine merbut olmaları lâzımdır ve en büyük askerimiz Mustafa Kemal Paşadır, buna merbut olsunlar ve bu kumandanlar arasındaki ihtilâfatı bu suretle izale edelim.

Dahiliye Vekili Refet Beyin Konya vakası zuhurunda lâzım gelen tedabiri ittihaz etmek üzere gitmesine karar verdik. Beyanı itizar etti, buradan ayrılacak olursam Dahiliye Vekâletine vazettiğim kavaic mahkûmu akamet olur, dedi. Bana ısrar etti Konya'ya muvakkaten şu on beş gün içerisinde işini bitirdikten sonra bir talimat vereceksin, umumî vaziyeti tespit ettikten sonra Vekil olursun. Sorarım efendiler yanındaki kuvvetlerle geldi, o ikiye taksim olunan cephenin kumandanı oldu, Cenup Cephesi Kumandanlığını deruhte etti. Benim aklım ermez. Heyeti Vekile sıfatı üzerinde olmak üzere, mahdud olan bir kumandaya nasıl iner? Ekser vekayide Baş Kumandanlık vazifesini kim görür? Dahiliye Vekili Refet Bey Afyon Karahisar'daki kumandayı deruhte etmiş, bu zat buraya nasıl gelir? Refet Bey Konya ve havalisinin, Mersin, Adana ve havalisinin ve Afyon'dan itibaren ta Akdenize kadar devam eden cephenin kumandanıdır. Ayrıca heyeti umumiyenin kumandanıdır ve Dahiliye Vekilidir. Dahiliye Vekâleti ile kumandanlık beraber nasıl olur? Onu bilmem.

ŞÜKRÜ BEY — Dahiliye Vekâletiyle kumandanlık nasıl tevhit edilebilir?

İSMAIL FAZIL PAŞA (Devamla) — Vakıa bu zevattan birini diğèrinin makamına götürsek; o benim işim değildir, ona karışmam der. Onları makamı aslilerine getirmelidir. Sonra Fahreddin Bey, benim en aziz arkadaşımın oğludur. Bunu Ali Fuad gibi severim. Erzincan'da beraberimde idi. Lâkin bu adam Konya'da Suphi Beyle birlikte vali ve kumandanlık etti. Fahrettin Bey buraya gelmiş idi. Eli ayağı temiz bir zat idi.

HAMDİ BEY (İzmit) — Paşa Hazretleri, müsaade buyurur musunuz? Refet Beyin oraya gitmek hususundaki kararda imzanız var mıdır?

İSMAIL FAZIL PAŞA (Devamla) — Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle Ali Fuat Paşa müsaade etmişti. Benim öyle bir kararım yoktur. O kendi reyinde müstakil bir adam, ben kendi reyimde müstakil bir adamım. Oğlum diye beni muaheze edemezsiniz.

Fahrettin Bey buraya geldi; benim kuvvei maneviyem bitmiştir dedi. İki saat sonra Mustafa Kemal Paşa Hazretleri müsaade ettiler. O mevkide benim de kuvvei maneviyem kırılrsa ben de yapamam. Bu zat tekrar kumandayı deruhte etti. Vaziyeti tamamiyle anladım. Şimdi gider, anlatırım dedim. Rica ederim, bu adamda birtelevvün var. Pek öyle başımızda tutulacak adam değil. Selâmeti vatan için bu adamları oradan getirttik. Şimdi Ethem'i de zincire bağlayıp bir tarafa bırakma ve yerlerine icabeden kumandanları koymak suretiyle emin olunuz mesele hallolunur. Bu, izzeti nefis meselesidir. Şerin içtimasında ehveni şer tercih olunur. Sonra daha var. Yani demek istiyorum ki, açık söylüyorum mesele, bugün Ethem Bey ve tevabii müteneffizandan falan ve filan haklarında bizim tatbik etmiş olduğumuz muamelenin zemin ve zaman muvafık olarak yapılıp yapılmamasından ibarettir. Maazallah ya tüfek patlarsa...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Patlamaz...

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Usulü müzakereye dair söyleyeceğim. Ondan evvel bir sualim var. Şimdi Hükûmeti mevzuu bahs etmekte mana nedir? Hükûmet bugün çaresine tevessül etmiştir. Binaenaleyh bu müzakereyi fazla görüyorum. Biz icraat yapıyoruz, bize daha ne izahat veriyorlar.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim, Hüseyin Avni Beyin bu meselede hakkı vardır. Doğrudur, Hükûmet gibi düşünüldüğü zaman böyledir. Bu iş Heyeti Vekilede mesaili umumiye meyanında bir mesele gibi tahaddüs etmiş, tabii mesuliyeti

var. O mesuliyeti idrak ederek buraya geldik, bu meseleyi halletmek mecburiyetindeyiz. Eğer bundan ızhârı aczedersek ve bunu hissederse belki o zaman fena olur, memleket batar.

BASRÎ BEY (Karesi) — Memleket batarsa hepimiz birden batarız efendim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim, bu meseleyi Meclisi Âlinize arz lüzumunu hissediyorum. Harekâtın mebdeinden bugüne kadar bizimle istihsalî gaye için sarfı mesai eden rûfekamızın gayri kanunî isyankâr harekâtına karşı ittihazı tedabirdir. Bittabi bu kadar fedakârlık etmiş olan arkadaşlardan yine aynı gayeye suikast edecek bir kimsenin bulunacağını hiç kimse hatırına getirmez. Düşündük ki meseleyi sureti hususiyede ve sureti gayri resmîyede halledelim. Tabîî arkadaşlarımız hükûmetin malik olduğu kadar menabîî istihbarata malik olmadıklarından başka başka telâkkilerde bulunabilirler. Binaenaleyh şayanı arzu görülür ki mesele bütün vuzuhıyla heyeti âliyenizce malûm olsun. Bunlar hakkında şu veya bu tedbiri yapabilmek için Heyeti Vekile, heyeti umumîyenin bir kararını istihsal etmedi. Mesele Heyeti Vekilece malûm idi. İşin tabîîkâtı fiiliyesine girilmiş bulunuyordu. Ümit ederim ki hepimizin arzu ettiğimiz veçhile mutlaka memleket ve millete nâfi bir surette neticeye dest-rest olacağız.

Paşa Hazretlerine bir iki noktada cevap vermek istiyorum. Herhalde memleketin her tarafında hükûmet teessüs etmelidir ve yine gayemizin istihsal ve memleketin müdafaası için muntazam ordu meydana gelmelidir. Bu esasata muhalif olan, muzır olan her türlü kanaatler imha edilmelidir. Heyet bu kanaatta olmakla beraber, bu gibi icraatın zamanı hulûl ettiğine kani değildi. Böyle ufak tefek icraat için en münasip zaman olduğu itikadındayım. Meselâ Demirci Efe, Yürük Ali Efe, bilmem Gök Demir arasında hakikaten taşkınlık eden Ethem Bey ve kardaşları bulunmuşlardır. Oraya gönderdiğimiz iki muktedir kumandanın gayet basiretkârane tedabir neticesinde bugün istihsal ettiği netice nedir? «Artık ben yorul-dum göstereceğiniz yerde istirahat edeceğim» dedi ve o yolda müsaade edilmiştir. Yanında hakikaten çokca kuvvet vardı ve halkı ızzar ve hükûmetin teessüsüne mani oluyordu. Cinayâtı na-mütenahiyeyi irtikâp ediyordu. Tabîî bu halde bırakılamazdı. Bu adamı boğazlamak mı istiyorduk? Hayır. Dairei edep ve itaata almak istiyorduk. Binaenaleyh kendisine ihtaratta bulunuldu. Fakat diğer taraftan Ethem Beyin teşvikâtı neticesi olarak oradaki ordu kumandanının

kuvvetini tanımadılar. Silâhlı olanların silâhını aldılar. Fakat yine ittihaz olunan tedabiri âkilâne neticesinde hükûmete iltihak etmiştir. Şimdi aldığım tel-grafta Demirci Efe dehalet etmiştir.

(Telgraf okundu)

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Aman tüfek patlayacak ve bilmem ne olacak diye endişeye mahal yoktur. Kütahya kemali sükûnetle işgal edilmiştir ve bir hadise vukua gelmemiştir.

BİR MEBUS BEY — Ethem Beyin kuvveti nereye çekilmiştir?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Zannedirim Gediz'e çekilmiştir. Ümit ederim ki Erkân Harbiye Riyaseti kariben onları kuvvete muti etmeye mecbur edecektir. Mümkün olduğu kadar hüsnü suretle yapılacak, onlar tarafından sebebiyet veril-medikçe, verilmediği takdirde orduca silâh istimali matlup ve mültezem değildir. Ümit ederim ki mesele hallolunacaktır.

HÜSEYİN AVNÎ BEY (Erzurum) — Ya silâh patlarsa, mesele ifşa edilirse ne olur? Ethem Bey büyüye büyüye kar topu gibi bir şekil almış. Bakalım giden kuvvet ne yapacak, bunlara duracaklar mı? Bugün Kütahya'ya gidildi, onlar da Ethem Beye iltihak ederse binaenaleyh yalnız Refet Bey meselesi değildir. Bilâhare gelen telgraf mefâdından anlaşılıyor ki, fikri kuvvetler memleket içinde bir fesat çıkarmak istiyorlar. Mesele bu olsa idi sureti halli gayet basit idi. Yarın karşısına Ethem Bey kuvvetleri çıktığı zaman ne olacaktır? Mesele Refet Bey meselesi değildir, hayır katiyyen değildir. Bu mesele olmuştur. Sureti halli gayet basittir.

Şayet silâh patlarsa meselesine gelince; Ethem Bey kuvvetleri ordunun karşısında duramaz, dağılıbilir, öteye beriye gidebilir. Bir orduya tevkif emri verirse üç misli, beş misli kuvvetle takip edebilir. Bunlar bu kuvvetimizden korkacaklar, ordu mukavemetini bir günde gaip etmez. Ordunun tehiri hareketi muvafık değil midir? İtilâf zemini yok mudur?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim; arz edeyim, itilâftan bahs buyuruluyor. Bu hükûmete itaat ettirmek meselesidir. Bittabi itilâf mevzuubahs olamaz. Bazılarının telâkki ettiği gibi, Ethem ve Refet Beyler arasında olsa, iki şahıs arasında itilâf zemini bulunabilir. Fakat mevzuubahs olan Hükûmet meselesidir. Bir buçuk aydanberi tedabiri muslihaneye tevessül edilmiştir. Eğer onları ikna etmek, takip etmek imkânını görse idik, zaten bunların hepsine ihtiyaç kalmazdı. Muvaffak olmadığımız-

dan, ordunun kuvvetini bunlara karşı sevk ihtiyacı hâsıl oldu. İhtimal ki yapılacak bazı teklifleri vardı ve neticeye vasil olunurdu. Ancak resmen ve ailen Millet Meclisine karşı tecavüz ve taarruz etmiştir ve bundan dolayı derhal kumandan azledilerek takibatı kanuniyeye tevessül edilmiştir. Fakat Meclisi Âliniz onu yapabilir, o başka. Hükûmetçe yapılacak başka bir şey yoktur efendim. Cepheye giden arkadaşlarımızın mütalâaları da bu merkezdedir. Görülen vaziyet meselenin bu olduğunu ihsas ediyordu. Mâmafih memleket bizimdir, o bizimdir, doğrudan doğruya açık söylesinler. Ethem Beyin, Arif Beyin ve Atıf Beyin meselesinin bu olduğunu tahmin ederim. Arkadaşlarımız çok hüsnüniyet sahibidirler. Bu meseleyi bidayetinden nihayetine kadar tetkik ettikten sonra hâsıl olan kanaata göre muamele yapacaklardır. Malûmu âliniz bütün kumandanların çekilmesini arzu etmişlerdi. Fahreddin Beyin, İsmet Beyin, Refet Beyin çekilmesini istediler. Sonra baktılar bu olmayacak, fazla geliyor. Arkadan teşvişe başlayalım dediler. Bu talepleri ile maksat, hükûmeti ellerine alıp tağallüp etmektir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, buyurdunuz ki; bu ahvale iki buçuk aydan beri vakıf idik, kuvvet yapmakla meşgul idik. O halde niçin tevehhüm ve tereddüt ediyorsunuz? Buyuruluyor ki, o zaman böyle teşebbüste bulunmak için elimde vesika yoktu, şimdi vesika vardır. Binaenaleyh bu zihniyet ve bu noktai nazarın tekevvününe mani olabilecek esbap ve tedabir ittihaz ettik. Sonra elimize kuvvet geçmişti, bugüne kadar niçin fırsat verdik? Mademki bir buçuk aydır kardeşi falan, heyeti mecmuası elinizde iken niçin tevkif etmediniz? Bu eşirrayı bir daha memleketin içine saldınız?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Efendim, neticede muttali oldum, sonra memlekette mühim ve müseccel bir kudreti imha etmek doğru değildir. Hem o zaman hiçbir vesika yoktu. Şimdi elimizde vesaik vardır. Şimdi mektuplarını adamlarını tuttuk. Fakat nasılsa bu arkadaşlar da yanlış bir zihniyet hâsıl olmuştur. Zannederim ki bidayette bir şey yapılamazdı. Bunların hataları görüldüğü zaman derhal onları imha etmek, en evvel varidi hatır olan şey değildir. O bir kuvvettir, tensik edilir, ıslahı hal ettirmeye çalıştırılır, biz o noktai nazarı takip ettik ve malûmu âliniz daha çok çapulcu kuvvetleri vardı. Bunlar bertaraf edilmiştir. Kalan kuvvetler taazzuv etmişlerdir ve hakikaten ıslahı hal etmiş kuvvetlerdi ve zaman ile, az çok müsamaha edilmek şartıyla, da-

ha iyi bir hale geleceğini tahmin ediyorduk. Fakat nasılsa teheddülü zihniyet hâsıl olmuştur ve daha şedit ve seri tedabir ittihazına hükûmeti mecbur etmişlerdir. Eğer böyle fena zihniyetlere sapmamış olsalardı, elbette haklarında daha hayırlı idi.

BASRİ BEY (Karesi) — Paşa Hazretleri müsaade buyurulur mu? Ethem Beyle Balıkesir arasında bir münasebet yoktur. Hatta bendeniz şahsen Ethem Beyle şimdiye kadar görüşmedim, tanışmıyorum. Yalnız bugüne kadar milli mücahit olarak alkışlanan Ethem Beyin, Meclisin teşekkülüne âmil olduğu beyan edilmek suretiyle, Makamı Riyasetten alkışlanan Ethem Bey, eğer fena ise, fenalıkları daha evvelden görülmek icabederdi. Ne bir fırka, ne bir şahıs namına değil, yalnız kendi kanaatı vicdaniyeme istinaden arz ediyorum, Paşa Hazretleri, benim kendi kanaatı vicdaniyeme göre Ethem Beyde, bir ihanetten ziyade bir idaresizliğin neticesi vardır. Bendeniz Balıkesir'de yok idim, hali firarda idim, Ethem Bey üç defa Balıkesir'e gelmiş, üç defa Karesi livası dahilinde harekât yapmış çapulculuğu vesairesi mevzu bahis olan Ethem Beyin, bizim dairei intihabiyede çapulculuğu vesairesi yoktur. Bir tavuğa bile dokunmadığını iddia ediyor ve ispat ediyorlar. Çünkü harekâtı milliyenin bidayetinden beri o harekâtın karışında bulunanların tamamıyla emniyet ve itimat hissettirmek suretiyle idare eden eden Kâzım Beyin hüsnü idaresidir. Sonra memleketteki sui idarenin vaziyete hâkimiyeti neticesinde Ethem Bey kuvvetleri... (Gürültüler) Bizim livamız dahilinde hiç çapulculuk yapmamıştı. Buna Kâzım Bey şahittir. (Gürültüler) Ben kanaatımı söylüyorum. Ümmeti Muhammedin kanını düşünelim, birbirine kırdırmayalım.

Zatı Devletlerinin şimdiye kadar tarihte ifa ettiği büyük hidematın en mühimmi olmak üzere bütün vicdanıyla tasdik ederim ki...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Beyanatı âliyeleri arasında cevap verilmesini lüzumlu addettiğim noktalar şunlardır. Diyorsunuz ki; Ethem Bey iyi adamdır. Halbuki öyle değildir. Ethem Bey şakidir. İdare edilerek kullanılıyordu. Şaki, daima şakidir. Bunun itimada şayan bir ciheti yoktur. Efendiler, buna emniyet buyurmanızı rica ederim.

BASRİ BEY (Devamla) — Eğer bu adam fena adam olsaydı, fenalığı daha evvelden mekşuf olurdu. Pek çok adamlar vardır ki halleri şayanı teessüftür. Söylemek istediğim noktaları dahi biraz imalı olarak söyleyeceğim. Çünkü bunu bizimizde tevsik etmiş zevat var...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Buna, bu harekete, hiyanetten ziyade idaresizliktir diyorsunuz. Eğer Garp Ordusu Kumandanlığının teşekkülünden itibaren bugünkü idare olsaydı mesele kalmayacaktı. Meselâ bazı yerde koyunlar gasbolunmuştur. Hükûmet ağzını kapamış, kulaklarını tıkamıştır. Müracaat eden insanların parasını vermiştir.

BİR MEBUS — Yozgat'taki elli bin lira ne oldu?

EMİN BEY (Eskişehir) — Efendim; Meclisin buna dair bir kanaati yok ki buna bir çare düşünelim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Usulü müzakereye dair söyleyeceğim. Reis-Bey. Efendiler, sizden bir şey soran yok. Hükûmet kendi kendine istediğini yapıyor, neyi müzakere edeceksiniz? (*Gürültüler*) (*Devam sesleri*)

REİS — Efendim; söz alan daha bir çok arkadaş var, Kâtip Beyler yoruldular. Celseyi on dakika tatil ediyorum.

ÜÇÜNCÜ CELSE

REİS : Celâlettin Anif Beyefendi

KÂTİP : Ragıp Bey (Kütahya)

REİS — Celseyi açıyorum. Söz Muhittin Baha Beyin.

Celse açılmıştır. Buyurunuz Muhiddin Baha Beyefendi.

MUHİDDİN BAHA BEY (Bursa) — Muhterem efendiler; on sekiz saattir geçen zaman, beiki hayatımızın, hayatı siyasiyemizin en mühim, en karanlık, en şayanı dikkat zamanıdır. Başladığımız muazzam davanın en yüksek merhalesinde iken bütün Fransız gazeteleri lehimizde, ittifadımız lehinde, ittifakımız lehinde bulunurken; İngilizler sebat ve metanetimiz karşısında mütehayyir bir vaziyette iken, bütün efkârı cihan muazzam bir milletin mevcudiyeti hakkında yeniden teyidi iman ederken, hepimiz istikbalimizin, parlak davamızın hakkaniyetine daha emin iken, inkılâp tarihîmizi lekeleyecek, altı ay evvel kahraman dediğimiz adamlara, altı ay sonra bizim tarafımızdan alçak denildiğini gösterecek bir hadise ne tesir hâsıl eder? Efendiler, gördüğünüz şey o kadar basit değildir. Yapılan fenalık azim olmakla beraber bizim haysiyetimize, haysiyeti siyasiyemize fevkalâde taarruz edilmiş olmakla beraber, vicdanlarımız içinde maziye ait olması lâzım gelen hakayika nazarı dikkatlerini atfetmek lâzımdır. Telgraf yazarları takbih eder, tel'in ederim. B. M. Meclisinin meşuiyetini muhil bir hareketi mutazammın bir hareketinde bulundukları için kendilerine ne kadar büyük ceza verilse,

ne büyük takdir ve tel'ine uğrasalar yeri vardır. Fakat efendiler, bu böyle olmakla beraber, inkılâbımıza başladığımız zamandan beri, icabında emrinize tebaiyet eden, oradan oraya koşan, bazıları menfaat için, bazıları mevki temin etmek için ve fakat bir çokları dini, namusu, ırzı muhafaza için koşan adamlar bugün karşınızda asi vaziyettedir. Yapacağımız iki şekil vardır. Asiler öldürülür. Bunları öldürmek hem hakkımız, hem vazifemizdir. Fakat efendiler, yapılmış fedakârlıklar hesabına menafii vataniyei âliye namına yapılabilen bazı hareketler daha vardır. Âsiyi takdir ve tevbih etmek, affetmek, fakat siz nasıl isterseniz öyle yapınız. Bunları söylemekten maksat, vazifei vataniyemizi yapmaktan ibarettir.

Efendiler; düne kadar Yunan ordusu karşısında koşan iki kuvvet vardı. Birine kuvayı milliyeye, birine kuvayı muntazamai askeriye diyorduk. Şimdi bu iki kuvvet karşı karşıya gelsin, ne yaptığını bilmeyen iki masum kuvvet birbirini boğsun. Neferlerin ne kabahati vardır? Binaenaleyh ben bu mühim meseleyi Büyük Millet Meclisinin haysiyeti, şerefi ve her şeyin fevkinde olmak üzere, gayemizden hiçbir şey feda etmemek şartıyla, uluvvü ccnabımızı, afivkârlığımızı, yapılan şeyleri unuttuğumuzu gösterelim. Cahillerin cehalet saikasıyla yaptıkları şeylere mukabele etmeyelim. B. M. Meclisinin mütefekkir bir heyet olduğunu bu, ispat eder.

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, size, kemali hürmetle size hitap ediyorum. Siz ki, Çanakkale'de hiçbir kuvvetin yapamayacağı harekâtı yaptınız. İslâm milletini payitahtını kurtardınız, siz ki bu büyük hareketin başına geçtiniz, bu milleti vücade getirdiniz. Bu muazzam meselenin de Büyük Millet Meclisi Riyasetine lâyük olduğu veçhile hallini temenni ederim. Af ile, uluvvü cenab ile evvelâ kuvvetlerinizi gösterecek, B. M. Meclisinin menafîi âliyei vataniyesinin hiçbir cüzünü feda etmeyerek, âsileri tevbih ve tekdir ediniz. Bu Meclisin, bu ulvî Meclisin uluvvü cenabını gösteriniz ve iki müslüman kuvveti birbirine kırdırmayınız.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Muh terem efendiler; hiç zannetmem ki heyeti celilenizi teşkil eden rüfekadan herhangi bir zat mutlaka filan ve falanı imha etmek fikrini bir an için dimağına koymuş olsun. Balhusus hidematı vataniyesi sebkat etmiş olan bir zatı... Bu sebeple rüfekanın hissiyat ve efkârından mülhem olarak varidi hatır olan bir şekli sureti kararlaştırırız. Garp Ordusunun kısmı küllisiyle Kütahya'ya girmiş olduğuna dair telgraf aldık. Cenup ordusunun mühim kuvvetleri zannedirim ki Altuntaş'da bulunuyor. Yani Birinci Kuvvei Seyyare dar bir vaziyete konulmuştur. Şimdiye kadar vuruşulmadı. Kütahya'da bulunan Kuvvei Seyyarenin bazı aksamının çekilmiş olduğu anlaşıldı. Bundan sonra da vuruşmamaya gayret ederiz. Ethem Beyin, Reşit Beyin, Tevfik Beyin haklarında kânunî hükümler tabii gayet ağırdır. Fakat bu hükümleri vermek ve yine hükümleri af etmek heyeti celilenin dairei selâhiyetindedir. Bu gece Paşa Hazretlerinden rica ederim, ordu kumandanlarıyla beraber vaziyeti gördükten sonra, kendilerine bazı muslihane tekliflerde bulunabilir. Şüphe yok ki kumandadan çekilmeleri lâzımdır. Kumandadan çekildikten sonra kendilerinin hayatlarının masun ve mahfuz olduğunu tekeffül ederiz. Yalnız o açık telgrafnamesiyle heyeti âliyenin meşruiyetine taarruz etmiştir. Ondan dolayı heyeti celileniz nezdinde delâletimizi söyleriz. Kendileri kemali sükûnetle teslim olur. Kuvvetleri dağıtmak hatırımızdan geçmemiştir. Arkadaşların buyurdukları gibi, onlar masum kuvvetlerdir. Vatanperver insanlardan mürekkep bir kitledir. Başlarına diğer bir arkadaş geçer, kumanda eder. Cephenin şurasına burasına ayrılabilir. Dağıtmak muvafık olmayabilir. Bu, bir mesele olarak mütalâa edilmez. Fakat bu arkadaşlar, kendilerine tevcih edilmiş olan hizmete binaen vaziyeti ve şöhreti sui istimal etmiş oluyorlar. Böyle bir teklifte hulanabiliriz. Kuvvetten tec-

rit edilecekler, kabahatlarını B. M. Meclisi affedecektir. Son tasavvurlarından dolayı mazharı af olmaları için Meclisi Âlinizde delâlet edeceğimizi vadedebiliriz. (*Pek muvafık sadatları*)

EYYUP SABRİ BEY (Eskişehir) — Ethem Bey, Tevfik Bey hakkında yapılsın. Reşit Bey hakkında bir muamele yapılmasın. Çünkü itilâf için gitmiştir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Mademki bu meselede itilâf için gitti deniyor, bende Reşit Beyi, kendisini itham edecek vesaik vardır ve kendi itirafı tahtındadır. Binaenaleyh o arkadaş da nüsamaha ile geçirilemez. Hakikatı söyleyelim ki, mesele tenevvür etsin, tabii Reşit Bey orada kalmıştır.

REİS — Beyanatı ahire mucibince müzakerenin kifayetini kabul edenler...

YUNUS NADİ BEY (İzmir) — Usulü müzakere hakkında söyleyeceğim. Paşa Hazretlerinin son teklifleri, tarafı âlilerinden Meclisi Âlinize dermeyan edilmiş bir teklif mahiyetinde. Meclise Hüseyin Avni Beyin evvelce sorduğu bir sual cevapsız kalmıştır. Meclis bu neticeyi kabul etmektedir. Ben bunu anlayamadım, fakat zâtı meselenin sureti hususiyede halline çare bulunamayıp, bugün hükûmetçe icraata geçilmek suretiyle halli fiilisine tevessül edilmiş olan bu meselede, Hükûmet buradaki beyanatını arzu malûmat kabilinden addeyler mi? Yoksa buna bir netice vermek ister mi? Mecliste Paşa Hazretlerinin teklifi, herhangi bir teklif gibi reddolunursa - Meclisin icraî ve teşriî salâhiyetinden bahsetmiyorum - alelade bir Meclisi Mebusana dahi, ona da, bu mesele malûmat kabilinden arzolanamazdı.

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Muhterem arkadaşlar, bendeniz Ethem Bey meselesini bir mesele olmak üzere kabul etmiyorum. Ethem Bey meselesiyle hâsıl olan bir mesele var ki, o da Meclis meselesidir. Şimdi Meclis meselesi karşısında bulunuyoruz. Meclis meselesini hallettikten sonra, tabiatıyla mesele halledilmiş olacaktır. Paşa Hazretlerinin beyanatı devletleri meyanında bir fıkra vardı. Burada teşekkül edip içtima eden bir grupta intihap edilen arkadaşların Heyeti Vekile ile temas etmeleri ve onun da Paşa Hazretlerine bildirilmesine dair. Heyeti Vekilede bunun neticesinde bir karar veriyor. Bunu teşekkülle kaydedirim. Mustafa Kemal Paşa Hazretleri iştirâk etmiyor ve Meclis Reisi sıfatıyla heyeti murahhasa reisiyle görüşeceğini söylüyor. Acaba Heyeti Vekile ne zannediyor ki, kendisi nedir? Bizim içimizden ayrılmış ve gösterilen muayyen vazaifi gör-

mek üzere intihap edilmiş arkadaşlardır. Biz bütün mukadderatı memlekete fiilen vaziülyed olduğumuzu bütün kâinata ilân ettik. B. M. Meclisi var dedik. Bilkuvve idarei umur edilmektedir.

Paşa Hazretleri yine bu kürsüden, Bursa'nın sü-kûtu zamanı yapılan istizah esnasında buyurmuşlardı ki; Meclis doğrudan doğruya her meseleden mesuldür, ferden ferda mesuldür. Bizim kabul ettiğimiz esasatın icabatından biri de budur. Bunu, Meclisin mesuliyeti hakkında söylemişlerdir. Mademki bizim mesuliyetimiz vardır, Heyeti Vekilenin kendi dai-rei vekâletinde yapmış olduğu şeyler bizim prensi-bimiz hilâfınadır, gayet çirkindir. Kemali şükranla bunu arz ediyorum ki, Paşa Hazretleri bunu kabul etmemişlerdir.

İkinci mesele efendiler; biz her vakit iddia ediyoruz ki kudretimiz büyüktür. İcrai ve teşrii kudretimiz vardır. Bununla beraber asarının tecellisi karşısında âciz mevkide kalıyoruz. Tarihe karşı biz mesulüz, bu vazifemizi, bu kudretimizi ifa ve istimal edemiyoruz. Şimdi halledilecek mesele budur. Bu mesele halledilmeli. Bu zihniyet ref edilmelidir. Bu zihniyet Heyeti Vekiledeki bazı arkadaşlarımızda mevcuttur.

Yine Paşa Hazretleri beyanatı âlileri arasında buyurmuşlardır ki, Hükûmet doğrudan doğruya bunun mesulü olduğunu ve bunun mesuliyetini idrâk eden ve Heyeti Vekilenin mesuliyetiyle yan yana yürüyen heyeti âlinizin de bir mesuliyetidir. Onun mesuliyeti, sizin mesuliyetiniz içindedir. Yunus Nadi Beyefendinin buyurdukları gibi, berayı malûmat arz edilemez. Mademki mesele Meclise arz edilmiştir, Meclisi Âliniz bu mesele üzerine elini koyar. Paşa Hazretlerinin hakikaten samimî ve ciddî ve vakayii olduğu gibi söyleyeceklerine eminim. Çünkü heyeti murahhasa olarak gittiğimiz zaman bize de söylemişlerdi. Burada da aynıyle tekrarlamışlardır. Bilirsiniz ki bendeniz bidayettenberi iddia ediyorum ki bu memleket kuvayı muntazama ile kurtulur ve kuvayı muntazama teessüs etmedikten sonra icrayı hükûmet imkânı yoktur. Biz içinden yıkılırız. Şüphesiz ki intizamsızlıklar memleketimizi harap etmiştir, bu harabiyetlere sebebiyet verenler, biz burada söylediğimiz zaman belki icabatı zaman veya siyaset hasebiyle, ki Heyeti Vekile o zamanlar aksini iddia etmişlerdir. Biz o vakit görüyorduk ve onlar da biliyordu ki memlekette prensipler, kanunlar hâkim değildi. Memlekette şahsiyetler, şekavetler hâkimdir. Hatta kumandanlardan Meclisi Âlinin emirlerini dinlemeyen kumandanlar

vardı. Binaenaleyh bendeniz yine o zamanlar söylemiştim. Böyle bir esasa, bir meclise, bir heyete, bir disipline tabî olmayan bir şaki kumandan varken elbette icrayı hükûmet olamazdı. Maaşşükran görüyoruz ki, Heyeti Vekile memlekette tesis ettiği Hükûmette bütün hududu millî dahilinde yaşayan insanların refah ve saadetini temin etmek istiyor. Bunu şükranla karşılırsınız, bunu şükranla karşılamakla beraber kendimizin de hiçbir salâhiyetimiz olmadığı vaziyetine sokulduğunu istemeyiz. Ve bunu istediğimizi kabul ettiğimiz gün, bizim burada içtimamızın hiçbir mahiyeti yoktur, dağılınız, çünkü yazıktır. (Dağı-lalım sadaları)

Bu vesile ile intikal ediyorum, Ethem Beyin yazdığı telgraf hainanedir. Gayet fenadır. Efendiler, affınıza mağruren söyleyeceğim, hainanedir. Efendiler siyasetimizi alt üst edecek mahiyettedir. Şark ile münasebetimizi bozacak mahiyettedir. Efendiler, her cürüm af edilebilir, fakat bu affedilemez. Çünkü öyle bir mahiyettedir ki bütün islâmları, bütün memleket dahilinde yaşayan insanları, orduyu vesaireyi birbirine çarpıştırarak kendi hudbinliklerini, kendi diktatörlüklerini ister mahiyettedir ve bunu da heyet olarak giden arkadaşlarımız tekrar etmişlerdir ki; evvelce olmayan bu zihniyetler Hükûmetin bu kuvveti karşısında bunu kasten yapmışlardır. Binaenaleyh bu şayanı af değildir.

MAHMUT CELÂL BEY (Saruhan) — Heyete ait olanı anlamadım.

ŞÜKRÜ BEY (Devamla) — VeleVKi efendiler, bu böyle hâdis olan bir mesele için olsun, hepimizin müşterek bir gayesi vardır. O da; vatanın tahlisidir. Onlar da bidayettenberi vatanın tahlisi uğrunda mücadele ediyoruz diye iddia ediyorlar ve bu iddialarıyla memleket dahilinde pek çok yapmış oldukları şeyler nazarı müsamaha ile görüldüğü halde, onların en dikkat edilecek bir noktai selâmeti, siyasetimizin iyiliğini düşünmek olacaktır. Demek ki bu adamlar kendi hudbinliklerini, kendi enaiyetlerini temin etmek için şu telgrafı gönderiyorlar. Şimdi yapılacak mesele Meclisi Âliniz bu meseleye vaziyet eder, Heyeti Vekilenin kararı üzerinde tetkikatını yapar. Yoksa Heyeti Vekilenin «biz yaptık» demesi kâfi değildir.

NAFİZ BEY (Canik) — Efendim; siyaset gayet garip garip çehreler gösterir. Zaman tebeddül ettikçe siyaseti hakiki de tebeddül eder. Şu Meclisi Âli teşekkül edeli 9 ay kadar bir zamandır, bendeniz de ondan bir ay sonra geldim. O vakitten beri, vakti geldikçe, icap ettikçe kuvayı milliyeyi aleyhinde, fakat bu

kelimeyi istimal etmeksizin, beyanı mütalâa etmiştim. O vakitler bazı rüfeka yekdiğerine yaklaşarak, bu adam kuvayı millîye aleyhinde söz söylemiş derlerdi. Zaman zaman tekrar etmişimdir. Fakat biz düşünüyorduk ki hükûmet bulunmadığı zamanlarda, memleketin eli silâh tutan, kalbi hamiyetle çarpan her fedakâr ferdi hududa koşmuş ve hükûmet zaif zamanlarında yinc o kuvvetlere istinat etmiştir. Çünkü istinatgâhları olan kuvvet mevcut değildi. Bu da meşrudur. Fakat zaman geçti, kuvayı askeriyei muntazamaya malik olmaya başladı, işte bu zamanlar kuvayı gayri muntazamanın memlekette artık yeri yoktur. Kuvayı gayri muntazamaya böyle muamele yapıldıkça memlekette şekavet, yağma yekdiğerini takip etti. Bu takip ettikçe halk yekdiğerine fena nazarlarla bakmaya başladı. Daha açıkça arzedeğim; kuvayı millîyenin mensup olduğu ve kuvayı millîye taraftar ancak yüzde beş kişiyi istisna edebiliyorum, ki mensubiyet dolayısıyla temini menfaat eden kimselerdi. İşte onlar bizim taraftarlarımızdı. Diğerleri muhalifimizdi. Bunu hadisat da ispat etmiştir. Memleketin muhtelif cihetlerinde ufacak bir isyan kıvılcımı büyük bir yangına sebebiyet verdi. Bu ne idi? İşte kuvayı millîyenin tevhit ettiği fikir dolayısıyla, aylehtarlık dolayısıyla memleketimiz aleyhinedir. Eğer müteşebbis bir memlekette bulunmuş olsaydık bizi çoktan altüst ederlerdi. Fakat şükredelim ki ahali cahildir, ahali tazyik altında boyun eğmeye alışmıştır. İşte ondan dolayı şimdiye kadar muhafazai mevcudiyet edebilmiştir. Teşekkür ederiz ki zaman geldi, şu hadise hakikatı nazarımızda tecelli ettirdi. Ethem Rey bu memleket için çalışmış, hakikaten büyük fedakârlık etmiş olmak sıfatıyla ona hürmet ederim. Fakat bir kanun memuru olmak sıfatıyla arzedeiyorum; af kademei ulâda aciz, kademei sâniyede uluvücenaptır. Mebdeinde af caiz değildir. İcra edilen harekât, icra edilen cinayat dolayısıyla derhal mahkemei aidesine tevdi edilen adam, ihtimal masumdur, ihtimal değildir. Mahkeme onu tespit eder. Ondan sonra ona denilir ki, mahkeme seni mahkûm etmiştir, fakat biz sabık fedakârlığına nazaran seni affediyoruz, böyle dersek çok güzel etmiş oluruz. Yoksa şimdi hiçbir şeyi affedemeyiz. Hükûm olmadıktan sonra o adam mücrimdir diyemeyiz. Nazarımızda şimdi maznundur. Binaenaleyh hükûmet siyaseten kendisine tebligat ifa edebilir. Paşa Hazretlerinin buyurdukları veçhile delâlet edebilecekleri kendilerine ihtar edilebilir ve başka suretle taahhüt edilebilir. Ne de yağma edilen masumların hukukları namına bir şey söylenebilir. İstitraden şurayı da arzedeiyim

ki Demirci Mehmet Efe hiçbir koyde oturamaz. Mevkîi, İstiklâl Mahkemesidir. Ondan sonra hukuku nazarımızda tecelli eder. Demirci Efe şayanı af ise Meclisi Âliniz affeder.

Sonra gelelim esas meseleye. Şimdiye kadar bu işe Meclisi Âliniz vazı yed etmemiştir. Şuradan buradan tereşşüh eden haberlere yahut bazan da galat malûmatlarla fikrimiz dolmuştur. Bu mesele had bir devreye gelmek itibariyle hükûmet, doğrudan doğruya, icra kuvveti ve vekili olmak hasebiyle bu mesuliyeti deruhte etmiştir. Mesuliyetin sonunda, biz bunu üzerimize alırsak muvafık hareket etmiş olmayız. Hükûmet bu meseleyi hüsnü suretle halleder ve halledemezse bize der ki, biz şu suretle hareket ettik. Biz beğenmezsek, hükûmetin yakasından tutarız. Eğer şimdi bu meseleye vazı yed edersek, o vakit mesuliyeti üzerimize alırız. Bendenizin arzedeceğim bundan ibarettir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim; Yunus Nadi Beyefendiye kısa bir cevap vermek istiyorum. Buyurdular ki bu kadar mühim bir mesele Heyeti Vekile tarafından sadece beyanı malûmat zımında Heyeti Âliyye arz olunamaz. Bendenizce bu kadar sarîh muamelenin Heyeti Âliyenize beyarı malûmat bile arzı zaittir.

Efendiler, bugün vesaikten ve teşebbüsâtı fiiliyeden, her şeyden sarfınazar ediniz, en son vürud eden açık telgrafla Meclisi Âlinin meşruiyetine sarîh bir surette galiz bir lisanla taarruz ve tecavüz eden bu gibiler hakkında lâzım gelen muamele için heyeti âliyeniz gayet sarîh bir kanun yapmıştır. Bu hareketin müteşebbisleri hakkında şöyle mi yapalım, böyle mi yapalım diye maruzatta bulunan Heyeti Vekileyi bir an tutmak caiz değildir. Bu kadar âciz, bu kadar titrek insanlardan müteşekkil bir heyetle bugünkü şerait dahilinde memlekette icrayı hükûm edilemez. Bütün arkadaşlarımdan istirham ediyorum, Heyeti Vekileye tavsiye olunacak harekâtı tavsiye buyurunuz...

Beyefendiye de ufak bir cevap vermek istiyorum. Bu mesele bir aydan, bir buçuk aydan beri mevzuubahs olduğu halde dün heyeti âliyye intikal etti. Buraya intikalinden belki bir kaç ay evvel heyet bazı tedabire teşebbüs etmiş bulunurdum. Bunda bir hatam olduğunu bu suretle anlamış bulunuyorum. Hakikaten böyle hayat ve istiklâlimize ve mevcudiyeti umumiyemize bir darbe vurmak isteyenlere karşı bu kadar samimi, bu kadar âlicenabâne hareket etmek bir hatadır ve ben maatteessüf bu hatayı irtikâp ettim. Fakat bundan sonra heyeti âliyenize vait ediyorum.

rum, tekrar etmem. Beyefendinin mütalâatına temas eder bir kaç nokta arz etmek istiyordum. Yalnız bu musip olan mütalâata benim izahatım da ufak... Ben-deniz arzettiğim gibi kanunen sarîh olan bir vazifesini Heyeti Vekile ifa edegelmektedir ve bunda henüz kendisini âciz görmemiştir ve bundan dolayı Heyeti Âliyenizden bir karar istihsaline lüzum görmemiştir. Fakat Heyeti Âliyeniz bu meselede mesuliyeti Heyeti Vekilenin üzerinden almak isterse Heyeti Vekile bundan memnun olur ve elbette Heyeti Âliyenizin kararıyla bu mesele hallolunursa daha musip olur. Kararı Heyeti Vekile kendi noktai nazarına mutabık görürse kabul eder. Görmezse iskat edersiniz. Kendi kararınızı icra ettirecek bir heyet bulursunuz.

Demirci Efenin hini istimanında, kendisine hükümet namına oir şey vadedilmemiştir. Evet bilâkaydû şart teslim olmuştur. Demirci Efe meselesi bu meseleye nazaran daha hafiftir. Demirci Efenin birtakım cinayati hususiyesi, yani asarı cehl ve gafleti vardır. Fakat son vaziyette asıl canı Ethem Beydir. Çünkü Demirci Efe kemali sükûnet ve itaatla oturuyordu. Sonra vazı isyankâr aldı. Mahaza silâhla mukabele etmedi, ordu kuvvetleri bunları sardı, silâhlarını aldı. Efraından asker olanları kıtaata gönderdi. Bu adam bir kaç kişi ile kaçtı. Fakat bilâhare teslim oldu. Bu adam B. M. Meclisine tecavüz etmemiştir. Ordu ile fiili bir müsademe yapmamıştır. Ondan dolayı mahallinde idareten bir yerde ikamet ettirilmiştir. Herhalde cinayatinın İstiklâl Mahkemesince rüyet edilmesi lâzımdır.

REİS — Efendim bu meseleye dair müteaddit takrirler var, müzakere kâfidir, ruznameye geçelim deniyor. Takrirler okunuyor, dinleyelim.

Bir de Fazıl Pasanın bir takriri var. Geçen de okunmuş idi. Derhatır buyursunuz. Paşa söz söyleyecekler mi?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim, çok rica ederim, Paşanın verdikleri takrir muhteviyatı çok ağırdır. Binaenaleyh biraz izahat versinler.

REİS — Takriri okutuyorum.

B. M. Meclisi Riyaseti Celilesine

Geçen 25 Kanunuevvel 1336 Cumartesi günündeki Meclisi Âlinin içtimalı umumisinde şimendiferlerin yedek aksamının mübayaasına ait Karahisar Mebusu Şükrü Efendinin vaki olan istizahiyle hutebayı kiramın bu baptaki itirazatına vermiş olduğum iza-

hat kâfi görülmeyerek, binnetice verilen ademi itimat kararıyla Nafia Vekâletinden iskat olunmuştum.

Bu mübayaanın müstağnii izah olan ehemmiyeti fevkalâdesine mebni, bunun bir an evvel hayyize husule getirilmesi ve bunun için memurlar vasıtasıyla Roma'da mübayaaya girişilmesi hususunda Heyeti Vekileye vermiş olduğum takririn muhteviyatı ve Roma'ya gitmeye talip olan mebusandan Süreyya ve Mustafa Beylerin azimetini tasvip ve kabul edilerek, bu zevata verilecek harcırah ve tahsisatlarda Maliye Vekâletince hesap ve tespit edilerek mumaileyhimin azimetlerine Divanı Riyasetçe ruhsat verilmiştir. Sâlifül-arz mübayaanın bu şekli surette olması, milletin parasının daha emin bir tarzda sarfına matuf olmakla beraber Meclis bu hareketimizi ve bu mütalâayı bir hata addeylediği halde, bunun mesuliyeti yalnız Nafia Vekâletine mi terettüp eder? Yoksa muamelei vakıayı tasvip eden ve kabul eden Heyeti Vekile ile harcırah ve tahsisatları bilhesap ita eden Maliye Vekâletine ve mebusanı müşarünileyhimin Roma'ya azimetlerine ruhsat veren Divanı Riyasete bu mesuliyetin şumulu olmaz mı? Binaenaleyh ademi itimat meselesinde kabine dahil değil mi? Bu şumulu tasdik etmeyecek bir vicdan, bir kanun yoktur zannederim. Şu halde bu meselenin tashihini Meclisi Âlinin mesleki hakkaniyet perverisinden şiddetle talep eylerim. Bu talepteki maksadı âcizanem, Meclisi Âlinin her nasılsa hakkı âcizanemde tatbik etmiş olduğu haksız bir muamele ile derece nihayede rencide edilen haysiyet ve izzetnefsimin tatmin edilmesinden ibarettir. Zira mebusanı kiram ellerini vicdanları üzerine koyup benim de şahsımı düşünürlerse hakkı çakeride reva görülen muamelenin gayri lâıyk olduğuna derhal hükmedeceklerinden eminim.

Sevki hamiyetle şurasını da arz edeyim ki, Nafia Vekâletinin ilk defa olarak malûl görülen bir muamelesi - ki esasen pek makul ve hatadan beridir muahezeden ise asıl milletin paralarını alabildiğine israfa uğraşanlar ve bugün mevcudiyetimizin hayat ve memnat meselesinde pek feci rol oynayan bazı vekayı üzerine Meclisi Âlinin bezli himmet ve murakabe eylesmesini mingayri haddin tavsiye eylerim. Bu bapta bir celsei hafiyede izahatı muktaziye itasına da hâzır bulunduğum maruzdur. 28 Kânunuevvel 1336

Yozgat Mebusu

İsmail Fazıl

Zabıtın sonu bulunamamıştır. M. Ünver

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

8 Kânunusâni 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SARIK HULÂSASI	308	3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	308
2. — DİVANI RİYASET KARARI	308	1. — <i>Büyük Millet Meclisi Bütçesi.</i>	308:317
1. — <i>Umuru Nafia Vekâletine namzet gös- terilenler hakkında Divanı Riyaset kararı.</i>	308		

Cilt : 7

131 nci İn'ikat, 3 nci Celse

REİS : İkinci Reis Vekili Celâlettin Arif Beyefendi

KÂTİP : Feyyaz Âli Bey (Yozgat)

REİS — Efendim; celseyi açıyorum.
Şimdi zabtı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Yüzyirmialtıncı İn'ikat

30 Kânunuevvel 1336 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Celâlettin Arif Beyefendinin riyasetlerinde inikat ile Yozgat Mebusu İsmail Fazıl Paşa; İtalya'dan şimendifer yedek aksamının mübayaası ile alâkalı olarak verilen tahrir üzerine Meclisin ademi itimadı ile Nafia Vekilliginden iskatı hakkındaki önergesi üzerinde Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin izahatta bulunacakları hakkındaki beyanı üzerine Çerkez Ethem meselesi ile alâkalı olarak cepheye gönderilen azayı kiramdan Saruhan Mebusu Mahmut Celâl ve Karesi Mebusu Vehbi Beylerin izahatı dinlendi ve bu

mevzu üzerinde müzakereye devam olunarak tenefüs için celseye nihayet verildi.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Celâlettin Arif Beyin tahti riyasetlerinde içtima ederek; Çerkez Etem meselesi üzerindeki müzakereye devam olundu ve kifayet teklifi üzerine Nafia Vekâletinden iskat olunan İsmail Fazıl Paşanın tahririnin müzakeresine geçildi. Tahrir tekrar okundu.

Reis

Celâlettin Arif

Kâtip

Kütahya

Ragıp

REİS — Zabtı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — DİVANİ RİYASET KARARI

1. — *Umuru Nafia Vekâletine namzet gösterilenler hakkında Divanı Riyaset kararı.*

REİS — Efendim;

Evvelâ arzedeyim ki Riyasetten âtide isimleri arzedilen zevat, yani Hasan Fehmi Bey (Gümüşhane),

Zekâi Bey (Adana), Ömer Lütfi Bey (Amasya), Hürev Bey (Trabzon), Umuru Nafia Vekâletine namzet gösteriliyor. Kimi intihap edeceğinizi düşünürsünüz.

Sonra celsei hafiye sebebiyle Meclis bütçesi müzakere edilecektir.

Söz Hasan Fehmi Beyindir.

3. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Büyük Millet Meclisi Bütçesi.*

HASAN FEHİMİ BEY (Reis Vekili) (Gümüşhane) — Malûmu âlileri Meclis bütçesi bir aile bütçesi olduğu için evvelâ bütün teferruatını aramızda müzakere edip ikmal ettikten sonra teamüle tevfikân bir rakam olarak muvazenei umumiyyeye idhal ederiz. Resmî kabulünü de muvazenei umumiye ile yani umumi bütçe ile birlikte kabul etmiş oluruz. Umumi bütçe de matbaada tabedilmektedir. Yarına kadar mua-

melesi biter ve tevziata başlanılır zannederim. Biz Meclis bütçesine ait olan müzakereyatımızı şimdiden yapalım. Bu hususta biraz izahat arzedeyim.

Meclis bütçesi dört faslı ihtiva ediyor : Birinci fasıl; muhassasat - harcırah, İstiklâl Mahkemeleri masarifi vesaire ki madde maddé arzedeceğim - yani doğrudan doğruya azayı kirama ait olan tahsisat ... İkincisi memurin maaş ve ücretleri, ki bunların her maddesini esaslı surette heyeti celilenize arzedeceğiz.

Üçüncüsü hademe ücreti. Dördüncüsü matbaa, kütüphane vesaire masarifi...

Birinci faslın birinci maddesini teşkil eden âzayı kiram tahsisatı; 426 225 liradan ibarettir, yekûn olarak... Bunun müfredatı : 30 000 lira İstanbul'dan B. M. Meclisine iltihak eden âzayı kiramın İstanbul'da almadıkları tahakkuk eden tahsisatlarının bakiyesi. Yani dört ay için 1 250 lira bir tahsisat yok mu idi. İşte onu almadan gelen âzayı kiramın tahsisatlarının bakiyesi. Bu tahsisatın bir kısmını* bazıları tamam alarak firar etmiş. Bu 30 000 liranın içerisinde 21 225 lira ayrı bir hesap var, ki onun için de heyeti celilenize ayrıca arzı malûmat edeceğim. Şu halde 426 225 lira; Büyük Millet Meclisi âzası sıfatını iktisap eden zevatın yalnız tahsisatı. Malûmu âliniz bidayeten altmış, altmış bir daire intihabata iştirak etmişti. Ahiren bir iki arkadaşımız da Batum'dan, Olti'den iltihak etti. Bu tahsisat, adedi âzaya göre konulmuş bir rakam, tahakkuku aslidir. Bundan sâi hazine de olmak mümkündür. Meselâ mebusandan bir kısmı memuriyete gittiler, yerlerine diğerleri intihap olundu. Bir kısmı da bir müddet memur oldular, maaş aldılar. Sonra Meclisi Âlinizin bundan böyle gerek münhal olan yerlerde intihap yapılmamak suretiyle ve gerek ahiren Nisabı Müzakere Kanununu kabul etmesi dolayısıyla bu paradan sâi hazine edilen bir miktar vardır. Ve mebusanın memuriyette bulundukları müddete ait zaman için tahsisatın tasarrufu miktarını sene nihayetinde sâl muhasebeleri gösterir ve senenin nihayetinde her şubeden intihap edilen azadan mürekkep bir muhasebe komisyonu teşekkül ederek Meclisi Âlinizin hesabatını rüyet ve raporunu tanzim ile Divanı Muhasebat vazifesini görür.

Bu 30 000 liranın 21 225 lirası, İstanbul'dan Büyük Millet Meclisine iltihak eden âzalara aittir, demiştim. Bu hususta biraz fazla malûmat arz edeyim. Malûmu âliniz İstanbul Meclisi geçen kânunuevvelde küşat edildi ve ahiren malûm olan sebepten dolayı feshi Meclisi Âlinizce ... diye kabul olundu. Bundan tahminen onbeş yirmi gün evvel İstanbul'dan Büyük Millet Meclisine iltihak eden zevat bir takrir verdiler. Dediler ki : Bizim senei içtimaiye mebdeimiz olan Kânunuevvel geldi. - Bunlara bir senei içtimaiyesi on iki ay evvel Büyük Millet Meclisine dühullerinden itibaren yalnız tahsisat verilmişti. - Bizim tahsisat devremiz hülul etti. Kânunuevvelden itibaren bizim (1 250 liradan ibaret olan tahsisatlarımızı şühura taksimen vermeniz lâzım gelir yolunda bir talepte bulundular. Bu takrirleri evveleminde Divanı Riyasetçe müzakere edildi ve şu karar ittihaz edildi;

kararı Meclisi Âlinize okuyorum : (Bütçe müzakeresi dolayısıyla ... okur) Şimdi bütçe müzakeresi münasebetiyle de bu teklifte bulunuyoruz. Biz daha muvafık bir şekil bulamadık, siz bulursanız söyleyiniz. (*Muvafık, muvafık sadaları*) Tahsisat meselesi hakkında zannederim tavazzuh edecek bir nokta kalmadı. Bu otuz bin liradan 21 225 lirası arzettiğim farktır. Mütebakisi; tahsisatını tamamen almadan firar eden zevatın tahakkuk neticesine göre; buraca verilen 1 250 liranın ikmalidir ki bundan hâsıl olan fark otuz bin liradır. Bununla Büyük Millet Meclisi âzayı umumiyesinin tahsisatı seneviyesi 426 225 lira oluyor. Asıl tazminat 250 000 liradır. Fakat tahsisat devresi bittikten sonra senei içtimaiyenin dört ayı tahsisat ve diğer dört ayı tazminat devresidir. Kalan dört ay için bu hesabı esasiye göre 250 000 lira konulmuştur. Halbuki malûmu âliniz, arkadaşlarımızın pek çoğu Meclise bidayette iltihak etmedikleri için bundan da bir çok paranın sâi hazine olması lâzımdır. Burada ispatı vücut eden tazminat alır. İspatı vücut etmeyen almaz. Meğerki Meclisi Âlinin hidematı vataniye ile, dolayısıyla gönderdiğine dair kararı ola...

Harcırah ve yevmiyeler; zaten harcırah kanuniyle taayyün etmiştir. Buna dair fazla maruzatta bulunmayacağım. Konulan para ... liradır ve senenin nihayetine kadar kâfi gelir kanaatında bulunduk. Heyeti idarenin ve muhasebenin verdiği bu miktar idi. Belki artar ve şayet bu miktardan açık kalacak olursa Âzayı kiram harcırahları için tahsisatı munzamma isteriz. Bu miktar şimdilik tahmini bir şeydir. Âzayı kiramdan ne kadarının hakkı kanunisini istimal ile mezuniyet alacağı meçhulümüz olduğu için bu rakam katıyet ifade etmiyor, tahmini bir miktardır.

Birinci faslın dördüncü maddesi İstiklâl Mahkemeleri maaşat ve masarifatı sairesidir. Bunun için sekiz İstiklâl Mahkemesine 84 000 lira konulmuştur. İstiklâl Mahakimi Kanununun müzakeresinde malûmu âlileri heyeti celilenizin noktai nazarı, bu heyetlerin tazminat ve harcırahları ile tedviri umur etmeleri esasına müstenittir. Heyeti idarenin ve Divanı Riyasetin bu hususta takip ettiği hattı hareket de bundan başka bir şey değildir. İlk mahkemeler teşekkül ettiği zaman kadroları* mucibince bir başkâtip, bir ikinci kâtip vardı. Bu mahkemeler yer icar ederlerse bulundukları yerlerde temin olunurdu. Ancak maaşat için sâbit olmayıp seyyar olduklarına göre her gittikleri mahallerde havale almaları veyahut büyük bir parayı üzerlerinde taşımaları gibi külfetler düşünülerek her mahkemenin emrine 1 200 liralık açık bir havale cüzdanı verildi ve denildi, ki bu cüzdanı bütün

o mahkemeyi teşkil eden zevatın mesuliyeti müşterekesi tahtında ibraz ettiğiniz mahallî sandıklarından, para lâzım oldukça tedricen alırsınız. Mahkemeye men-sup memurinin maaşlarını ve siz harcırahlarınızı, kırtasiyenizi bu (cüzdanla temin eder) alelusul senetlerinizi yapar ve bu senetleri muhasebeye iade edersiniz, muhasebe bunları tetkik eder, havaleniz bittiği takdirde yine tekrar ve yeniden cüzdan gönderir. Eğer gönderdiğiniz senetlerde usulüne ve kavaidine muhalif bir yanlışlık olursa bu hususta da nazarı dikkatinizi celbederiz, yolunda bir muamele düşünüldü ve kendileri de bunu münasip ve iyi buldular. Çünkü başka çare de yoktu. Seyyar olan bir mahkeme için başka türlü bir muamele de yapılamazdı. Bu cüzdanları doldurarak, ellerine verdik.

Fakat seyyar olan bu mahkemelerin harcırahları, Harcırah Kanununun hangi maddesine tevfi kan alın-sın meselesi tahaddüs etti. Malûmu âliniz Harcırah Kanunu muhtelif ahkâmı muhtevidir ve bugün mevkii meriyette bulunan bir kanundur. Bu kanunun mevaddı mahsusası ile tahakkuk edecek harcırah mekadirinden yüzde kırk tenzilât icrası da Meclisi Âlinizin kabul ettiği ayrı bir kanun iktizasındandır ve bütün muamele bu kanuna tabidir. Bu mahkemelerin harcırahı hususunda; tatbikattan tevellüt eden bu meseleyi Divanı Riyasetçe, mevcut olan arkadaşlarla müzakere ettik. Harcırah Kanunun hangi maddesi bu mahkemeler hakkında kabili tatbik olabilir noktasını tetkik eyledik ve gördük, ki kanunda, idarei merkeziyeye merbut olan adlî, mülkî, malî, askerî müfettişler hakkında tatbik edilen bir madde var ve sonra vilâyet merkezlerine merbut müfettişler hakkında tatbik edilen diğer bir madde var. Sonra bir de bütün memurin hakkında ahkâmı umumiye var ve düşündük ki; bu mahkemelerin Büyük Millet Meclisine olan rabıtası; bazı müfettişlerin idarei merkeziyeye, meselâ Dahiliye ve Maliye ve diğer vekâletlere olan rabıtasından, rabıta noktasından daha küçük bir mevkide değil ve vazife deruhte eden istiklâl mahkemeleri azalarının sıfatlarını da düşündük. Bunlar yine idarei merkeziyeye merbut olan müfettişlerden daha dün bir vazife deruhte etmiş değillerdir. Binaenaleyh, vazifelerinin de seyyar olması hasebiyle bunlar hakkında tatbik edilecek harcırah maddesinin, Harcırah Kanununun idarei merkeziye müfettişleri hakkında tatbik edilen maddeye muvafık olduğu yolunda bir karar verdik. Geçende Kastamonu'dan huraya avdet eden kıymettar arkadaşlarımızdan Yusuf Kemal Bey; verilen harcırahın kifayet etmediğinden ve oradaki arkadaşlarımız bir şey dememişlerse de, kendisi on-

larla bir kaç gün bulunarak seyyar bir halde bulunmalarından azim bir masrafa katlanmak mecburiyet ve zaruretlerinden bahisle nazarı dikkati celbelerdi. Yusuf Kemal Bey arkadaşımıza dedik ki; biz bunlar hakkında mevcut olan Harcırah Kanununun en fazla harcırah temin eden şu maddesini tatbik ediyoruz. Evet vaziyet itibariyle bundan fazla harcırah temin eden bir madde daha vardır ve o, Vükelâya ait bir maddedir. Bunu fevkine çıkmak bir mesele kanuniyedir. Çünkü yapılacak olan bir muamele, kavanini mevcudeden herhangi birisine istinat etmezse o vakit o iş Divanı Riyasetin dairei salâhiyetinden harice çıkar. Tatbik edilen şu madde haricinde ve diğer bir tarzda harcırah itası icabediyorsa ve istiklâl mahkemelerinin gerek vaziyeti ve gerek sair (bir hususiyeti itibariyle bundan fazla bir harcırah vermek lâzım gelirse o vakit mesele, bizim vazifemizin haricindedir ve zâtî âlileri Heyeti Umumiyeye teklifte bulunursunuz, dedim. Şimdiye kadar hiçbir mahkemedin, Yusuf Kemal Beyin nazarı dikkati celbeler yollu beyanatından gayri, resmî bir talep ve müracaat vukubulmamıştır. Tatbik edilen madde şudur okuyayım : (Okur) Bu maddenin ikinci fıkrası, ki asıl tatbik olunan fıkradır, bunda diyor ki : İdarei merkeziyeye merbut olan müfettiş ve müfettiş muavinleri - müfettişlerden beş bin kuruş alan da var, üç bin alan da var, hatta muavinleri 2 500 kuruştan başlar - alesseviye seyahat yevmiyelerini altı bin kuruş maaş hesabıyla alırlar. Biz de istiklâl mahkemelerindeki arkadaşlara dedik ki : Harcırah Kanununun şu maddesinde; müfettişler hakkındaki ahkâm ne ise siz de bunu tatbik edeceksiniz. Muhasebeye de dedik ki : gelecek olan hesabâtı siz de şu madde mucibince tetkik edeceksin, fazlalık, noksanlık varsa hesaplarına kaydedeceksin.

Rüfekayı kiramdan evvelce bu meseleye dair müteaddit takrirler verilmişti. O vakit bendeniz mevcut olan şu kanuna istinaden muamele yapıldığını söylemiştim. Geçende yine heyeti umumiye müzakeresi esnasında bu meseleye ait olmak üzere üç takrir verilmişti. Arkadaşlar diyordu ki : Meclisin kararı olmaksızın neden bunlara yevmiye, şu bu veriliyor? Beyler yevmiye namiyle bir şey verildiği yoktur. Müfettişler, ki vazifeleri seyyardır, hakkında tatbik edilen madde, İstiklâl mahakimi hayatı hakkında da tatbik edilen maddedir. Bu madde mevcut oldukça ve bütün müfettişler hakkında tatbik edildikçe, istiklâl mahkemeleri hakkında da tatbik etmek lüzumu katiisi vardır. Bu maddenin temin ettiği miktar çoktur diye tadil edebilirsiniz, onu da siz bilirsiniz. Ha; şim-

di bu madde mucibince arkadaşlarımız ne alıyorlar diye hata gelirse; bu madde mucibince yevmiye 300 kûsur kuruş tutar. Fakat yüzde kırk tenzilât yapıldıktan sonra 227 kuruş bir şey eder.

Bu fasıl hakkında bir şey söyleyecek varsa söyleyin, ikinci fasıl heyeti tahririyeye taallûk eder. Onu da ayrıca izah edeyim ki bu fasıl bitmiş olsun...

BASRÎ BEY (Karesi) — Efendim, Ankara İstiklâl Mahkemesi âzasına yevmiye vesaire veriliyor mu?

HASAN FEHMÎ BEY (Devamlı) — Ankara İstiklâl Mahkemesi âzasına bidayeten yevmiye vesaire namıyla bir şey verilmiyordu. Bilâhare, biliyorsunuz, geçenlerde İcra Vekilleri Riyasetinden Yozgat, Kırşehir, Çorum, Ankara İstiklâl Mahkemesinin dairesine idhal edildi. Bir çok mevkufin teraküm etti ve sonra divanı harplerle istiklâl mahakiminin vazife tearuzu noktasından; arkadaşlar tarafından verilen takrirlerle Meclisi Âlinin nazarı dikkati celbedildi ve sonra seyyar vaziyetinde addolundu.

NAFİZ BEY (Canik) — Yola çıktıktan sonra seyyar addolunur.

REİS — Söz isteyenler isimlerini yazdırsınlar.

VEHBÎ EFENDÎ (Konya) — Efendim, her gün para diye ağılıyoruz ve buraya gelen rûfekayı kiramın cümleten arzusu memleketin halâs ve selâmetini düşünerek bütçe meselesinin tevazünü ve ahaliyi oldukça fazla tekâlûften kurtarmak maksadına matuf... Bunda şüphe yok. Arkadaşlarımızdan bir kısım rûfekayı kiram, kendi arzularıyla namzetliklerini vererek istiklâl mahakimine tayin olunup gittiler. Evet, gezdikleri yerlerde onlara harcırahlarını vermek zaruridir. Fakat, meselâ Konya İstiklâl Mahkemesi, gittiği günden beri bir tarafa çıkmadı. Çıkmadığı halde ve orada oturduğu cihetle daima sâbit olduğu halde yevmiye almak nasıl olur?.. Bunun bir misali var beyefendiler : 23 Nisandan beri Heyeti Vekilemiz burada iş görüyor ve mebusluk maaşından fazla bir şey almıyor. Demek onlar daha ziyade bir iş mi görüyorlar? Evet biz burada, bütçede bunun için bir şey tasdik edersek alacaklar. Şimdiye kadar benim malûmatıma nazaran bir şey almadılar. Bir iki aydanberi bir şey aldılarsa bilmiyorum. Şu halde burada oturan ve bir mahkemei mahsusada çalışan arkadaş neden ayrıca bir yevmiye alsın? Evet Yozgat'a giderse harcırah alsın, bu zaruridir. Buradaki ikâmetgâhını koyup gidiyor ve orada başka bir yerde yatmaya mecbur oluyor, onun için o zaman verelim. Fakat mahal ve zevkii muayyen olan bir yere yerleştikten sonra ve başka bir tarafları da gezmediği halde yevmiye tahsis

etmek bu, müsavâtı ihlâl eder. Binaenaleyh, bu misil-lû yevmiyeye hacet yoktur, kat'î lâzım gelir.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisar Sahip) — Bendeniz ce Vehbi Efendinin mütalâa ve beyanatına tamamen iştirak ederim. Bununla beraber istiklâl mahakimini kabul ettiğimiz zaman o arkadaşların, haricte bizim gibi kendi muhassasatlarıyla idare etmeleri esasını da kabul etmiştik. Yalnız onların masarifi zaruriyeleri olursa tabii Harcırah Kanunu mucibince onu alırlar. Fakat Ankara'da oturan ve Mecliste çalışmayıpta, kendisine Meclisin tevdi etmiş olduğu vazifeyi yapanlara bir şey vermek zannederim doğru değildir. Bunu hiçbir akıl, hiçbir mantık tecviz etmez. Vazife vazifedir.

Heyeti Vekilenize daha büyük ve daha yorucu vazifeyi tevdi ettiğiniz halde ve birtakım meşguliyetlere rağmen, onlar, aynıyle âzanın aldığı tahsisatla iş görmektedirler. Onlara fazla bir şey verilmediği halde yine bu heyet içinden intihap ve kendilerine başka bir vazife verilen arkadaşlara ayrıca yevmiye ve masarifi zaruriye vermek hem müsavâtı ihlâl eder ve hem de ihtirasat tevliid eder. Zannederim bu hal geçen defa meşhudumuz olmuştur. İlk istiklâl mahakimi âzası intihabında bir çok arkadaşlar bu yükü omuzlarına çekmek istemiyordu. Şimdi bu sefer herkes istiyor, herkes ismini yazdırıyor.

EMİN BEY (Bursa) — Herkes demeyin...

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Devamlı) — Müsaade buyurun. İstemeyenler zaten istemiyordu ve bidayetenberi de istemedi. Fakat isteyenleri de hepimiz biliyoruz ve hatta kapı kapı adam dolaşarak bana rey verin diyorlardı ve ben böylelerine rey vermedim. Sebebi; itimat ettiğim arkadaş da olduğu halde; acaba ne için istiyor diye rey vermedim. Bu sırrı şimdi anlıyoruz. Bunun sebebi; fazla para almak meselesi imiş. Yevmiye veriliyormuş, şu veriliyormuş, bu veriliyormuş veya verilecekmiş denmeseydi zannederim ki o arkadaşlar da fazla rey toplamak gayretkeşliğini yapmazlardı. Binaenaleyh, onları o hale sevkeden şeyin para meselesi olduğu şimdi tahakkuk ediyor. Binaenaleyh biz bu esası kabul edecek olursak Meclis namına da iyi olmaz. O arkadaşlar için de iyi olmaz. Bendeniz de Vehbi Efendinin dediklerine iştirak ediyorum. Masarifi zaruriyeleri olursa o verilir; yevmiye vesaire. Andan gayri hususatta para vermek doğru değildir.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Efendim, geçenlerde hatırlınızdadır ki mecruhlara ameliyat yapmak üzere bendenizi ve diğer bir iki arkadaşımızı;

cepheye göndermiştiniz. O zaman biz muhassasatımızı aldıktan maada yevmiye de beş lira harcadık. Kezalik selâmı âlinizi orduya tebliğ için bir heyet gönderdiniz. Anlar da gittiler ve anlara da bir ücret verdiniz. Eğer efendiler, ikinci bir harp vukubudur da git derseniz, namussuzum gidersem... Benim çoluğum çocuğum ne yiyecek?.. Aynı zamanda benim de karnım doymalı. Benim ne mecburiyetim var ki araba parası vereyim, o hastahaneye koşayım, bu mecruhun yanına gideyim? Selâminızı götürmek üzere giden heyet; Konya'yı, Afyon'u vesair yerleri dolaştı. Bu arkadaşlara verilen iki buçuk liradır, ki çok bir para değildir. Sonra Şükrü Bey bir şey ilâve ettiler; Heyeti Vekilde bulunan arkadaşlarımız fazla bir şey almıyorlar dediler... Arkadaşlar celsemiz bir aile toplantısı makamındadır. Onun için söylüyorum; ezcümle Adnan Beyefendinin aklına turp sıkayım. Hiç olmazsa ayda bir iki yüz lira alır neye gidipte Heyeti Vekilde oturuyor?

Dr. ABİDİN BEY (Niğde) — Arkadaşlar bendeniz başka bir şeyden bahsedeceğim. Malûmu âliniz zararın neresinden dönülürse kârdır. Binaenaleyh, bendeniz Heyeti Vekile arkadaşlarımdan ve bilhassa Reis Paşa Hazretlerinden istirahat ediyorum. Bu namzet... (*Mesele o değil sesleri*) Ondan burada bahsedilmedi mi? Demin okundu ya... O zat; kendi prensibi me muvafık değil, kimi istersek yapacağız.

SİRRI BEY (İzmit) — Hasan Fehmi Beyefendinin mutavvel beyanatı arasında, ki bazı sözleri için, bazı mütalâatta bulunacağım. Arkadaşlardan bazıları, istiklâl mahkemeleri âzaları gittikleri yerlerde oturuyorlar. Biz de burada oturuyoruz; vaziyet itibariyle aramızda fark yoktur; fazla tahsisat almaları münasip değildir, dediler. Bendeniz kendi mülâhazama göre İstiklâl Mahkemeleri âzalarıyla, onların ifa edeceği hizmetle, bizim burada ifa edeceğimiz hizmet arasında fark görmekteyim. Efendiler, siz kanun vazına muktedirsiniz. Fakat bir adamı asmaya muktedir değilsiniz. Siz bir adama bir meselenin tetkikini ve onun hakkında beyanı mütalâa hakkını verirsiniz, fakat siz yapamazsınız. İstiklâl Mahkemesi sizin namınıza ifayı vazife ediyor. Fakat aynı vazifeyi siz yapamazsınız; heyeti umumiye yapamaz. Düşününüz ki, bir heyeti hâkime bir adamın hayatını defaten ifna ediyor ve onun kararının bir hakkı temyizi vesairesi yok... Padişah bile o salâhiyeti hâiz değil ve biz padişahın bile hâiz olmadığı bu salâhiyeti bir millet namına kendisini salâhiyettar kıldığımız bir heyete verdik. İnsanların ahlâkını da düşünelim. Filvaki bizim arkadaşlarımız her türlü şaibeden münezzehtir. Bu

nu esas olarak kabul ediyoruz. Fakat bir adamı öldürmek, bir adamın canını senelerce, günlerce tahdid etmek salâhiyeti de onlarda vardır. Memaliki mütemeddinede en yüksek maaş alan sınıf hükkâmdır. Bundaki sebep ve sır da malûmdur. Binaenaleyh bu arkadaşlarımızın ifa etmekte oldukları hizmetin mahiyeti ülviyesiyle mütenasip bir surette muamele yapmak üzere haklarında bu gibi tahdidatta bulunmaya bendeniz lüzum görmüyorum. Emin olalım arkadaşlar; bunlara verdiğimiz para israf değildir. Binaenaleyh; meseleyi bilhassa nazarı dikkatinize arz ederim.

CEVDET BEY (Kütahya) — Efendim, İstiklâl Mahkemesi âzasına verilen yevmiyelere itiraz ediliyor. Milletin parasını tasarruf ve iktisada riayet etmek en büyük vazifemizdir. Fakat rica ederim, Şükrü Beyin demin vaki olan beyanatı, hakikaten, İstiklâl Mahkemesi âzasından biri olan bendenizi de müteessir etti. Bugün, para için keşkül açtılar demesinden çok müteessir oldum. Bu tarzda beyanat doğru olmasa gerektir.

HASAN FEHMI BEY (Reis Vekili) (Gümüşhane) — Müsaadenizle maruzatıma bir kaç kelime daha ilâve edeceğim. Bendeniz şahsî kanaatimi arz ediyorum; Meclisi Âlinizin bidayeti küşadından bugüne kadar birinci derecede yaptığı işlerden birisi de İstiklâl Mahkemeleri teşkili ve İstiklâl Mehakimi Kanununun tanzimi ve mevkii meriyete vazdırı ve bu suretle ihtilâller ve isyanlar dolayısıyla milletin akacak olan kanlarının önüne geçtiğinden, belki intihap yapılırken - bu bir hayatı siyasiyedir - propaganda da olur. Fakat bütün bu ârâ, Meclisi Âlinin, bilhassa ekseriyetinin ârâsıdır ve isabet vardır ve o şahsiyetler üzerine tesir icra etmez. İstiklâl Mahkemesi âzası intihabının şekil ve tarzı icrasındaki ahval tasvir edilirken intihap edilen arkadaşlarımızın tahkir edildiğini hiç zannetmiyorum. Hatta açık arzedeceğim beyler, ben Şükrü kardeşime herhalde adliye olan vukuf ve bu işlerdeki ihtisasları dolayısıyla gitmelerini rica etmiştim. Gidemeyeceklerinden bahsettiler. Evet oraya gidemeyen bu Mecliste çalışır. Fakat o vazifeyi deruhde edip de giden arkadaşlarımızın para için değil, sırf vatani bir hizmet için gittiklerine kanaat edenlerdenim.

Esasa gelince : Evvelce de arzettim; bu âzaların harcırah muamelâtı esasen mevcut olan bir kanunun, idarei merkeziyeye merbut olan müfettişler hakkındaki tatbikatı her ne ise odur. Bu kanun mevcut oldukça bu tarzda para verilmek zarureti vardır. Ka-

nunun bu maddesi ref edilsin mi edilmesin mi? Bu da başka bir meseledir. O takdirde Kavanini Maliye Encümenine bir tadilname gönderilir ve madde tadil ettirilebilir. Fakat tadil edilinceye kadar bu maddenin ahkâmı, bütün müfettişler hakkında câri olduğu gibi, İstiklâl Mahakimi hakkında da cari olur. Maruzatım bundan ibarettir.

REİS — Bu hususta bir takrir vardır, okunacak.

(Trabzon Mebusu Hüsrev Beyin takriri okundu)

HÜSREV BEY (Trabzon) — Maksadımı arz ediyim. Şüphesiz hepimiz iktisat yapmak isteriz. Fakat bu hususta burada oturur gibi düşünmemelidir. Mîsal olarak Ankara İstiklâl Mahkemesini ele alalım, o bizim gibidir. Yevmiye vermeyelim, fakat Konya İstiklâl Mahkemesi bizim gibi değildir. Bilfarz kalktı İsparta'ya gitti ve orada uzun zaman kalırsa ve iş çoğalırsa şüphesiz yerleşmeye mecburdur. Bu müddet zarfında fazla masraf yapacağı için yevmiye veremeliyiz.

REİS — Takriri reye arz ediyorum :

HASAN FEHMÎ BEY (Reis Vekili) (Gümüşhane)

— Müsaade buyurunuz, idarei merkeziyeye memur olan müfettişler, ikametleri muayyen bir zamanı tecavüz ettiği takdirde yevmiye almazlar. O muayyen bir zaman da Harcırah Kanununda tespit edilmiştir. Ya onbeş gündür veya yirmi gündür. Bu müddetten fazla teftiş merkezinde kalacak olursa yevmiye alamaz. Yani bendenizin demek istediğim bu hususta kaidei umumiye haricine çıkılmasın. Meclisi Âlinizce ne gibi bir esas vaz olunacak ise bunlar ise sabittirler, bunu müfettişlere kıyas etmek kıyasi maalfarikittir, çünkü müfettişler seyyardırlar.

VEHBÎ EFENDÎ (Konya) — Hüsrev Beyin takriri iyidir, kabul edelim.

MUSTAFA SABRÎ EFENDÎ (Siirt) — Bendeniz de bunu arzedeceğim. Fakat...

HASAN FEHMÎ BEY (Devamlı) — Para verilsin mi, verilmesin mi meselesi başkadır. Divanı Muhasebat bunu kabul etmediği gibi Maliye Vekili Bey de kabul etmez. Çünkü müfettişler seyyar, hâkimler ise sabittirler. Seyyarı sabit kıyas etmek doğru değildir. Bendeniz icabatı kanuniyeden bahsediyorum ve Divanı Riyasetin noktai nazarını Heyeti Celilenize arzettim. Merdud kelimesini aynen Mustafa Efendiye iade ederim.

REİS — Efendim, mesele kapandı, takriri reye koyuyorum : Kabul edenler ellerini kaldırsın... (Kabul sadaları)

(Tazminat meselesi hakkındaki otuz imzalı takrir okundu)

MEHMET EMİN BEY (Ergani) — Baştaki imza bendenizindir. Bendeniz imza etmişim, izahat vereyim. Bugün bir odacı alsın yetmiş beş lira, bir mebus alsın yüz lira... Bu yüz lira ile nasıl idare olunulur. Bugün bir evin kirasını düşünün... Bütün bütün almayalım daha iyi...

RAGİB BEY (Kütahya) — Efendim, Cenabı Hak devlete ve millete zeval vermesin. Efendiler bendeniz ticaret ettiğim vakit en bol ticarete ancak üç, dört yüz lira çıkarırdım ve memuriyette bulunduğum vakit bunun rubu kadar maaş almadım. Bilirsiniz ki harbi umumî devrelerinde bundan daha fazla fiyatla havayîç tedarik ettik. Yani şekerin kıyyesi 400 - 450 kuruşa ve gazyağının 200 - 250 kuruşa çıktığı zamanlarda bile bundan daha az bir para ile geçindik.

Malûmu âliniz Tahsisat ve Nisabı Müzakere kanunlarını burada müzakere ederken hemen 18 - 20 celsemizi Nisabı Müzakere Kanununun müzakeresi işgal etmişti ve doğrudan doğruya tahsisat meselesinden ... Bilâhare bendeniz Karahisar'a ve Eskişehir'e gittim. Gezdiğim yerlerde bütün halk rabbena hakkı için Büyük Millet Meclisinin bu müzakeresinden nefret edecek derecede müşteki idi. Rica ederim, aldığınız para kâfidir ve bu meseleyi uzun uzadıya mevzuubahs etmek muvafık değildir. Bu teklifi geri alsınlar, çok çirkindir.

VEHBÎ EFENDÎ (Konya) — Efendim, insanlarnın tarzı maişeti muhtelifdir. Bu yüz lira ile idarei maişet eden de var, edemeyen de var. Bu mesele münekker değil. Ben diyeceğim ki takriri verenler de, aksini müdafaa edenler de haklıdır.

Müsaade buyurun, izah edeyim : Hakikaten ailesini buraya getiripte burada ailesiyle beraber yaşayan arkadaşlar zarurî olarak yüz lira ile idare olunabilir. Fakat kendi burada, ailesi falan yerde ve aldığı maaşın yarısı burada kendine kalacak, yarısını başka yerdeki ailesine gönderecekse bu, müşküldür. Bu böyle olmakla beraber arkadaşlar, ben nefsimce, bütçe meselesinde hükûmetin bize verdiği erkamı hiç olmazsa yarıya indirmek ve onu baltalamak isterim; zannedirim ekseri rûfeka da bana ittiba edecek ve buna rağbet gösterecektir. Anın için bu maaşla iktifa etmeğlimiz, bu mesele de şarttır. Eğer biz maaşımıza on lira, yirmi lira zam yapacak olursak, bütçe meselesi alt üst olur. Onun için rica ederim, zaruret çekelim, fakat kanaat edelim. Bu takrirden rûfekayı kıram sarfı nazar etsin. İnşallah ahval daha iyi tavazuh eder, yıllar daha iyi gelir, o zaman başka bir şey düşünerüz.

HACI AHMET EFENDİ (Muş) — Efendiler, gerçi bendeniz mezunum ve gideceğim, tazminatta tabii hakkım olamaz. Fakat doğrusunu söylemek lâzım gelirse, bazı arkadaşlar pek muztardır. Meselâ bir hâne kirasına yirmi liradan aşağı verilmiyor ve farzedelim ki bir elbise alacak, yüz lira... Evet bunu talep etmek bir haktır. (*Gürültüler*) (*Devam sesleri*) Ben her vakit herkesi sükûnetle dinliyorum. Bu mesele, şahsî bir faideye dokunduğu cihetle vehleulâda garip görünüyor. Fakat, hakikat her zaman hakikattır ve hakikatı olduğu gibi kabul edelim. Tekrar ederim ki ayda verilen yüz lira tazminat, istiksar olunacak derecededir ve doğru... Ancak cümlelerin malûmudur ki galâyı es'ar her bir hududun fevkindedir. Her bir kalem eşya için seferberlikten evvelki fiyatların bir çok misli fiyat isteniyor. Misal göstermek uzun düşer. Yalnız zarurî olan meselâ elbise kısmından bahsedeyim. Giyilecek bir kat elbisenin fiyatı yüz liradır. Halbuki seferberlikten evvel giyilen en iyi bir elbise üç altına idi... Yani evrakı naktiye hesabı yirmi, yirmibir liraya alınabilirdi. Bir kat elbise 3,5; 4 metre kumaştan ancak hâsıl oluyor. Şu halde yalnız kumaş 70 - 75 lira... Meselâ ben dairei intihabiye me gidiyorum, mesafe 30 - 35 gündür. Üçyüz bu kadar lira da harcırah alacağım. Ben harcırah alıp gittikten sonra eğer ticaretim varsa, ziraatım varsa ben bunu temin ederim. Ben bunu temin ederken arkadaşım da burada otursun, yüz liraya kanaat etsin... Teklifin kabulünü rica ederim.

(Müzakerenin kifayeti ekseriyetle kabul edildi. Tahsisatın tezyidi hakkındaki takrir ekseriyetle reddolundu)

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Bendeniz müsaadenizle usule ait bir şey arz edeyim : Birinci fasla ait müzakeratın kifayeti reye konsun; kâfi görülmezse müzakereye devam edelim.

REİS — Birinci faslın müzakeresinin kifayetini kabul edenler ellerini kaldırsın (Kâfi görülmüştür).

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Efendim, Meclis bütçesinin ikinci faslının birinci maddesi memurin maaşatıdır. Meclisin heyeti tahririye teşkilâtı, malûmu âliniz, Baş kitabet, zabıt ve muhasebe kaleminden ibarettir.

Heyeti tahririyenin ikdar ve sureti istihdamlarına dair vaktiyle İstanbul Meclisinde yapılmış bir talimatname de mevcuttur ve ayrıca bir talimatname yapılmadığından alelekser onunla icrayı amel ediyoruz. O talimatı da Divanı Riyaset tanzim eder. Vaktiyle bu hususta İstanbul'da yapılmış bir talimatna-

me mevcut olduğu için bir başkasının yapılmasına lüzum görülüyor. Buradaki teşkilâtta muhasebe müdüriyeti lâzımdır, zabıt müdüriyeti lâzımdır. Yalnız Kavanin kalemi; İstanbul'dakinin aynı değil. Çünkü ilk teşkilâtta; malûmu âlileri, efendi bulmak müşkül olduğu için ve Kavanin kalemine de uzun boylu ihtiyaç hiss olunmadığı için, Kavanin kalemine ait vazife ile de yalnız bir masa teşkil etmek ve oraya iki efendi tayin ile zabıt kalemini muvazzaf kılmak suretiyle ve bu şekil üzere teşkilâtı tedrice ikmal etmiştik. Zabıt kâtipleri üç grubundan müteşekkildir. Her grup beşer efendiden ve bir işaretçiden mürekkeptir ve her grubun kâtiplerden biri hasta olduğu zaman derhal yerine kaim olmak ve hasta olmadığı zaman tevhit muamelesiyle işgal etmek üzere birer de ilâveten muavinleri vardır. Grupların ikiye tenzili mümkün olup olmaması meselesinde bir kaç ay evvel tecrübeler yaptık. İki zabıt grubu ile Meclisi Âlinin senenin 12 ayında hali içtimada bulunmasına ve içtimâi umumilerin de sık sık olmasına binaen müzakere-ratın idaresine imkân bulamadık.

Zabıt kâtiplerinin maaşları; ilk intisaplariyle müddeti hizmetlerine göre icra kılınacak zamaima göre bir müddetleri vardır. Buradaki heyeti tahririye gerek zabıt kâtiplerine ve gerek evrak kalemi teşkilâtına ve gerek kalem müdürlerine verilen maaşat talimattaki maaşlardan fazla değildir.

EMİN BEY (Bursa) — Kaç kuruştur?

HASAN FEHMİ BEY (Devamla) — Muhtelifdir. Meselâ Muhasebe Müdüriyeti 3 500'dür. Zabıt Müdüriyeti 4 000'dir. Çünkü Zabıt Kalemi Müdürü ki Kavanin Kalemi vazifesini ona tevdi ettik. Meclisi Âlinizden müzakere edilip çıkan kanunları; bütün zabıtlardaki müzakerata tamamen muvafıktır diye altını imza etmedikçe heyeti icraiye tevdi olunamaz. Çıkan kanunlar, zabıtlardaki müzakerata muvafıktır diye Zabıt Müdürü imza vâzeder ve bunun mesulü odur kanunun altını imza etmedikçe muamele tamam olmaz.

Geçende bir takrir gördüm : Muhasebe Müdürü maaşının da Zabıt Kalemi Müdürünün maaşı misillü 4 000'e iblağı için bir takrirle talep vardı ve Muhasebe Müdüriyetinin doğrudan doğruya Heyeti İdareye merbut kalmasını da esbap olarak serdediyordu. Arzediyorum ki; Zabıt Kalemi Müdürüne 500 kuruş fazla maaş verilmesi Kavanin Kalemi vazifesini de ona tevdi edilmesindendir. Devairi icraiye de mevcut muhasebe müdürlerinin maaşlarından Meclis Muhasebe Müdürünün maaşının daha dün olması sebebi

de; bizdeki Muhasebe Müdürü âmiri sarf ve âmiri ita değildir, malûmu âliniz, bizde âmiri sarf ve âmiri ita; İdare memurluğudur. Muhasebe Müdürü yalnız muhasibi mesuldür. Halbuki devairi icraiye'deki muhasebe müdürleri âmiri ita ve âmiri sarftır. Onlar mesuliyetlerine verilen bir parayı sarfediyorlar. Bizde ise âmiri sarf Heyeti İdaredir. Bunun için, yani Mec-lisi Âlinizin küşadının birinci senesi olduğu için, mevcut maaşları Divanı Riyasetiniz muvafık buldu. Se-neler tekrerrür ettikçe hizmetlerine mükâfaten zammı-yata tabi olacaklardır.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Müsaade bu-yurunuz, muhasebe kaleminde kaç zat var?

HASAN FEHMÎ BEY (Devamlı) — Muhasebe kaleminde bir, muhasebe müdürü, bir veznedar ve bir kâtip vardır; muhasebe kaleminin umuru hesabiyesi de muayyen bir usul üzerinedir. Arzettiğim gibi, he-yeti tahririyenin diğer teşkilâtı da var. Arzu buyurur-sanız kadroları okuyalım. Zabıt Kaleminde üç grup vardır. Her grup beşer efendiden terekküüp eder. Her grubun birer de işaretçisi vardır, birer de ilâvesi var-dır. Kâtipler hasta olduğu zaman ona vekâlet eder ve hasta olmadığı zamanlarda kalemlerde umuru tahri-riye ve tevhid muamelesiyle meşgul olur.

Sonra bir de evrak teşkilâtı var, bir Evrak Müdü-rümüz var, ayrıca evrakı tetkik etmek üzere bir mü-meyyiz var. Uzun uzadıya, arzu buyurursanız kad-roları okuyayım.

ABDULHAK TEVFİK BEY (Dersim) — Müsaa-de buyurursanız bir şey sorayım. Bugün mebusan yüz derece aşağı bir memura 9 000 kuruş maaş veri-liyor, mebusların...

REİS — O mesele kapanmıştır efendim.

HASAN FEHMÎ BEY (Devamlı) — Efendim he-yeti tahririyeye ait ikinci faslın ikinci maddesi harcı-rahtır, ki bu da 500 liradan ibarettir. Bazen Eskişe-hir'den veyahut Konya'dan zabıtlara oldukça vukufu, ihtisası olan memurları getirmek icabediyor. Bu, on-lar içindir.

Sonra harcırahını vermedikçe mürettip bulmak hu-susunda da ne kadar müşkülât çektiğimizi takdir bu-yurursunuz. Bunun için Müdafaai Milliye'den rica et-tik. Asker olan müretteplerden aldık, onlara yalnız as-kerî tahsisatlarını veriyoruz ve beşer lira da kendile-rine ayda mükâfat veriyoruz. Heyeti Celileniz bunu artırırsa o da başka.

Bu faslın üçüncü maddesi heyeti tahririyenin tah-sisatı fevkalâdesidir. Ve Tahsisatı Fevkalâde Kanu-nu mucibince memurunin tahsisatı fevkalâdeleri 16 000

liradır. Dördüncü madde memurini inzibatiye ve pos-ta ve telgraf memurinin maaşatıdır. Buna dair de bi-raz izahat vereyim, bugüne kadar...

REİS — Efendim, Muhasebe Müdürünün maaşı-nın tezyidine dair bir takrir vardır, onu okutacağım. (Takrir okundu)

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Bendeniz za-maim taraftarı değilim, her ne kadar az maaş verilir-se onu terviç edenlerdenim. Yalnız şunu nazarı dik-katinize arzederim ki bu zat, Hasan Fehmi Beyefen-dinin söylediği veçhile, iki kişi ile koca bir muhase-beyi idare ediyor. Diğer devair muhasebesinde belki bunun dört misli fazla teşkilât vardır ve onlar neden dört bin kuruş alıyor da bu 3 500 kuruş alsın? (On-ları da tenzil ederiz sadaları) Eğer umumî bütçe üze-rinde tenzilât yapılmasına taraftar iseniz, bendeniz tak-rirdeki imzamnı geri alırım, illâ teklifimde musırrım. Muhasebe Müdürü demek, o dairenin ruhu demektir. Binaenaleyh, onun maaşının da dört bin kuruşa ib-lâğı lâzım gelir. Bu, benim babamın oğlu değil; bu bir hakikattir. İster kabul edin, isterseniz reddedin.

HAMDİ NAMIK BEY (Izmit) — Efendim, bu takirde bendenizin de imzam vardır ve Yahya Galip Beyefendinin buyurduğu gibi eğer umumî bütçede bü-tün muhasebe müdürlerinin maaşlarından tenzilât ya-pılmasına taraftar iseniz bunun da o derecede tenzi-li taraftarıyım. Fakat diğer vekâletler muhasebe mü-düriyetleri maaşı dört binden kabul edilecekse, Mec-lisi Âlinizin muhasebe umurunu rüyet eden zatın da maaşını o dereceye iblâğ etmek lâzımdır.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Efendim, bendeniz bir zam hastalığı görüyorum. Bilmem me-bus olan doktor arkadaşlarımız bunu mikrobunu keş-fedecekler mi? Yeni bir hastalık görüyorum : Zam hastalığı... Kendimizden başladık. En ufak memu-ra kadar zam yapalım diyoruz.

Arkadaşlar, işte bugün de biz saat birden beri Muvazenei Maliyede içtima ettik ve bütçedeki 17 mil-yon açığı kapamanın çaresini düşündük ve bunun için birtakım vergiler teklif edeceğiz ve muamelât duru-yor, kabul ediniz diyeceğiz. Biz masarifi tenkise uğ-raşıyoruz. Bir taraftan da görüyoruz ki zam zam... Nereye gidiyorum, ne oluyor Allahaşkına? Samiin yok, dertleşelim. Ne oluyor? Biz zaten bârı tekâlûf altında ezilen köylüyü, çiftçiyi, sanatkârı bir kat da-ha ezecek yeni kanunlar getireceğiz. Hâlâ zam, zam...

EMİN BEY (Eskişehir) — Ancak, bir de tenkis teklif etsin.

MAZHAR MÜFİT BEY (Devamlı) — Encümen-de şimdiye kadar bulunduk. Hiç görmedik ki tenkis

teklifi.. Her sene zam... Vallâh bu doğru bir şey değildir.

HAMDÎ BEY (İzmit) — Biz filâncanın maaşı azdır veya çoktur demedik. Müsavi olsun dedik.

MAZHAR MÜFİT BEY (Devamlı) — Şimdi bu zamlardan vazgeçelim. Yakında umumî bütçe pişegâhı tetkikinize arzedecek. Göreceksiniz ki ne kadar açığımız var ve bunun için size diyeceğiz ki; meselâ tuz iki kuruş zammedin. Diyeceğiz ki, meselâ damga, ferağ harç ve rüsumlarını artırınız. Emlâk ve akar vergisine zammedelim diye tekâlif yapmaya mecburuz. Biz bir taraftan size böyle yeni vergi teklif edeceğiz, bir taraftan da siz zanlarla uğraşıyorsunuz. Umumiyetle söylüyorum; zammı kaldıralım. Zira yeni vergi teklifleri geldiği zaman çok münakaşa olacak. Bu, doğru değildir, rica ederim.

VEHBÎ EFENDÎ (Konya) — Efendim, deminden de söylemiş idik. Burası harice nümune olsun. Eğer zammıyatta nümune olacak ise, Mazhar Müfit Beyin dediği pek doğrudur. Beyefendiler Maliye Nâzırı bir gün yeni bir kanunla karşımıza gelecek; cebindeki parayı da bütün malını hükûmete teslim etmeyenin cezası idamdır diye bir kanunla gelecek ve biz de Maliye Nâzırını haklı göreceğiz.

Efendiler 3 500 kuruş maaş verilen bir zatın maaşını 4 000 kuruş maaş alan efendinin maaşına denk etmek için zam teklif olunuyor. Bu 3 500'ü az mı zannediyorsunuz ve nereden veriyorsunuz? Bir kerre düşünün böyle bu kadar maaşı keseden mi veriyoruz?

Efendiler; bütçeyi tanzim edecekseniz ve bu Meclis bütçesiyle diğer devaire de nümune olacaksanız, Muhasebe Müdürüne de sair müdürlere de üç binden fazla maaş vermeyiniz. Hepsinin maaşını üç bine tenzil ediniz. Bu, maaş zammı ile beraber 60 - 70 liraya varıyor. Bu maaş işine gelen gelsin, gelmeyen kapı dışarı. Rica ederim her vakit bizi adam yokluğu ile tehdit ederler. Emin olun, mevcut adamların hiçbirisi başka bir diyara gitmez. Kaç kuruş maaş verseniz hiçbirisi bu kapıdan dışarı gitmez. Anın için teklifim; hepsininki üç bin...

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendim, benim teklifim gayet sarihtir. Eğer bütçede tenkiset yapacaksanız pekâlâ. Fakat Muvazenei Maliye Reisi olan zat, bütçe açısından ve tevazün meselesinden bahis buyurdular. Halbuki bugün maaşattan 15 000 kuruş, 105 000 kuruş daha tenzilat yaparsanız yine tevazün olamaz. Bugün hangi maaşattan tenzilat yapacaksınız? (Hepsinden yapacağız sesleri) Bugün mademki benim beş yüz kuruş zam teklifim fazla görüldü.

O halde teklif ediyorum : En evvelâ Meclisin bütçesi müfredat üzerine burada müzakere edilsin, söyleyecek sözlerim var. (Red red sadaları)

HACI BEKİR EFENDÎ (Konya) — Mazhar Beyin buyurduğu gibi daima zamdan bahsediliyor. Halbuki bu paranın nereden verildiği düşünülüyor, bunu nazarı dikkate aldığımız yok. Bundan 15 - 20 gün evvel ağnam resmine zam yaptık. Bu yüzden çarşıya çıkınız da bakınız; kesilen koyunlar hep dişi koyunlardır. Millet para bulamadığı için, döl için bıraktığı kancık koyunları getirip satıyor. Binaenaleyh, herhalde daima tenkisi nazarı dikkate alarak tevazün hususuna çalışalım. Yoksa altı aya kadar serveti umumiye bitamamiha mahvolup kendi kendiliğinden burayı kapayacağız. Buna emin olalım efendiler. Bizim umum memleketlerimizde, İstanbul, Edirne, Van, Adana, İzmir, Bursa dahil olduğu halde, ağnamımız 18 milyon kaddı. Üç milyon tiftik, on milyon koyun, beş milyon da keçi. Şimdi ise ağnamımız 12 milyon kaldı. Efendiler 15 milyon ahalimiz var. Nüfus başına bir koyunumuz bile yoktur. Olanları da biz bitirmekteyiz. Efendiler; köylü 1334 senesinde 35 kuruş aldığı buğdayı 1335'de 15 kuruşa sattı. Geçen sene 15 kuruş buğday aldı, bu sene beş kuruş satıyor. Halbuki bu sene - tahkik ettirdik - mahsul bire dört ve beşten fazla olmamıştır. Bu sene umum reñber bitamamiha kesesinden yemiştir, kesesinden zarar etmiştir. Rica ederim, hiç olmazsa altlarına bir yatak, üstlerine bir yorgan, baş altlarına bir yastık; yazın güneşte, kışın karlarda kendilerine bir kepenek bari koyalım. Millet bitmiştir. Herhalde ve her tarafta masarıftan tenkis edip, taklil edip bütçenin tevazününü hâsıl etmeliyiz. Emin olun, bugün bir kuruş zam dediğimizde memleket ve millet bunu veremeyecektir. Bugünkü günde hiçbir tüccar, hiçbir esnaf yoktur ki bir iki bin lirası olsun. O halde katiyen tenkis ile, masraf taklil ile tevazünün çaresine bakmalıyız. Aksi takdirde katı iflâstır. İşte şu kürsüden söylüyorum.

REİS — Müzakerenin kifayetine dair takrirler var.. Müzakereyi kâfi görenler ellerini kaldırsın... (Ekseriyetçe kâfi görüldü)

Konya Mebusu Vehbi Efendinin takriri var, okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Meclisi Âli devair müdiranına azamî üç bin kuruş maaş verilmesini teklif ederim.

Konya Mebusu
Vehbi

(Kabul, kabul sesleri)

HASAN FEHMÎ BEY (Gümüşhane) — Alesseviye olmasın, arada fark vardır. Evrak Müdürünün maaşı 2 500'dür, Zabıt Kalemi Müdürünün - ki kavanin vazifesi de ondadır - maaşı 4 000 kuruştur. Yani iki müdüriyet birleşmiştir. Onu da üç bine indiriyor musunuz? (*Gürültüler tevali etti*) Talimat mucibince henüz teşkil edilmeyen Kavanin Müdürünün vazifesi Zabıt Müdürüne verilmiştir. Ona göre bir maaş kabul ediniz. Ne arzu ederseniz. Korkarım ki tasarruf edelim derken fazla masraf açarız.

MEHMET ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Müsaadenizle bir şey arz edeyim; bu tezyid, kararı âlinize iktiran ederse sonra bunun tatbiki müşkül olur. Zaten bütçe tetkik olunuyor : Meclis bütçesi umumi bütçeye bir rakam olarak konulur. Kabulü katiyi umumi bütçede yaparız.

REİS — Mütemadiyen söyleniyor. Fakat elimizde müfredat yok. Binaenaleyh, bir kör döğüşüdür gidiyor.

HASAN FEHMÎ BEY (Gümüşhane) — Usul hakkında bir şey söyleyeyim : (*Tab olunsun sadaları*) Bu,

arzuunuza tabidir. Meclis bütçesinin müfredatı, şimdiye kadar umumî bütçeye konulmadığı için, biz 13 senedir yaptığımız usulü tatbik ettik. Müfredatı sorarsanız cevap veririm. Yok arzu ederseniz taamülün hılâfına olarak bunu da tabettirelim, müfredatıyla.

REİS — Yahya Galip Beyin takriri var, okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Büyük Millet Meclisi bütçesinin müfredat veçhile müzakeresini teklif eylerim.

Kırşehir Mebusu
Yahya Galip

REİS — Efendim, bu takriri reye koyuyorum : Müfredat üzere müzakeresini kabul edenler ellerini kaldırsın... (*Kabul sesleri*) (*Gürültüler*) (Takrir tekrar reye konuldu) Kabul olunmuştur.

Yarın zevali saat birde içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

Kapanma Saati :

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

22 Kânunusâni 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	320	2. — Bursa Mebusu ve Diyarbekir İstiklâl Mahkemesi âzası Şeyh Servet Efendinin komünizm propagandası yaptığına dair şifre telgraflar.	325:343
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	320	3. — Adana'da icra edilen mezâlîme dair Adana mebuslarının takriri.	343:345
1. — Canik Mebusu- Nafiz Beyin; gayri müslimlerin vaziyeti askeriyelerine dair takriri.	320:325		

Cilt : 7

136 ncı İn'ikâs, 2, 3 ve 4 ncü Celseler

YÜZOTUZ ALTINCI İÇTİMA

22 Kânunusâni 1337 Cumartesi

İkinci Celse

REİS : İkinci Reis Vekili Vehbi Efendi Hazretleri

KÂTİP : Feyyaz Âli Bey (Yozgat)

REİS — Celsei hafiyeyi açıyorum.
Zabtı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

Yüzotuzbirinci İn'ikat

8 Kânunusâni 1337 Çarşamba

ÜÇÜNCÜ CELSE

Celâlettin Arif Beyefendinin riyasetlerinde in'ikat ederek; riyasetçe Umuru Nafia Vekâletine namzet gösterilenlerin adları okunduktan sonra Meclis Bütçesi üzerinde müzakereye başlandı. Yapılan müzakereler neticesinde bütçenin müfredat üzere müzakere-

sine dair tahrir kabul edildikten sonra celseye nihayet verildi.

Reis
Celâlettin Arif

Kâtip
Yozgat
Feyyaz Âli

REİS — Zabtı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler, etmeyenler, kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Canik Mebusu Nafiz Beyin; gayri müslimlerin vaziyeti askeriyelerine dair tahriri.*

REİS — Gayri müslimlerin vaziyeti askeriyeleri hakkındaki Canik Mebusu Nafiz Beyin tahririne, Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretleri cevap verecekler.

Müzakerata başlamadan evvel bu mevzu ile alâkalı bir tahrir var, okutuyorum.

Riyaseti Celileye

22 Kânunusani 1337

Hristiyanların cüyüşü müslimine ithali emri Peygamberi ile menhidir. Harbi Umumide bunların müteaddit mahzuru cümlemizin müsellemdir. Hristiyanların birinci sınıfından 750, ikinciden 500, üçüncüden 250 lira bedeli nakdî alınmasını ve malî vaziyetleri müsait olmayanların da turuku umumiye de istihdamlarını teklif eylerim.

Erzurum Mebusu
Salih

REİS — Söz Fevzi Paşa Hazretlerindir. Buyurun efendim.

FEVZİ PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Kozan)
— Efendim Canik Mebusu Nafiz Beyefendi bir su-

al tahriri veriyorlar ve «gayri müslimlerin de müslimler gibi askerlikle mükellef oldukları, Mükellefiyeti Askeriye Kanunu iktizasından iken bunların şimdiye kadar asker edilmemeleri esbabının Müdafaai Milliye Vekâletinden sualini teklif ederim» buyuruyorlar. Bendeniz buna cevap vereceğim :

Malûmu âliniz hristiyanlar elyevm tahtı idareimde bulunan memalikin muhtelif şehirlerine serpilmiş bir vaziyette ve Karadeniz sahilindeki livalarda ve bunlara mücavir livalarda en ziyade kesif bulunuyorlar, ki 300 - 400 bin kadar nüfusa baliğ bulunuyor. Ondan sonra Anadolunun ortasında Niğde, Kayseri, Akdağmadeni vesairede 100 - 150 bin kişi kadar bulunuyor. Mütebakisi şehirlerdedir. Elyevm yedi, sekiz yüz bin kadar hristiyan mevcuttur.

Bunların askerliği hakkında bir kaç noktai nazardan mütalâa yürütmek iktiza eder. Evvela hukukan bunları askere almak mümkün müdür? Sâniyen, mahzur var mıdır, yok mudur? Bunları nerede kullanacağız? Malûmu âliniz meşrutiyeti müteakip askerlik seyyanen bütün halka bir mükellefiyet olmak üzere vazedilmişti ve hristiyanlar da askere alınmıştı. Balkan Harbinden sonra bunların müsellağ olarak istih-

damından mazzarrat görüldüğü için Harbi Umumide hemen gayri müsellah hidematta kullanıldılar. Mütarekeyi müteakip düveli galibe bunların terhisini istediler. Bunlar bilâ müddet mezun bırakıldı. 16 Marttan sonra şüphesiz bunları tekrar askere almak hususunda elimizdeki kanuna tevafuk edecek harekâta bulunabilirdik ve hiçbir taraftan bir kelime itiraz çıkarmamak lâzım gelirdi. Ancak bunlar askere alınmakla nerede istihdam edilecekti? Malûmu âliniz, bidayette vaziyet henüz inkişaf etmemişti. Her tarafta, cihet cihet isyanlar zuhur ediyordu. Binaenaleyh, bunları toplu bir halde ileriye sevk edemezdik. Gerilerde bulundurmak da doğru olamazdı. Oralarda da bize faide yerine mazarrat edeceklerdi. Bunların askere alınması bir noktai nazardan aleyhimizde bir nevi propaganda zeminini olabilirdi. Çünkü İngilizler Yunanlıları, bilhassa Yunanistanı aleyhimize tahrik etmek için bunu vesile ittihaz edeceklerdi. Ancak Yunan taarruzu ilerleyip de memleketimizde İzmir, Manişa, Ayvalık fırkaları gibi, bizim henüz elimizden çıkarmadığımız yerlerden fırkalar teşkil etmişlerdi ve her ilerlediği yerden eline geçirdiği hristiyan anasırdan esnan dahilinde olanları ordusuna idhal ile kıtal tertip etmişlerdi. Artık bu hal görüldükten ve şüyu bulduktan sonra bunlar hakkında bir tertip ittihazında hiçbir mahzur yoktur. Ancak bir mahzuru idari veyahut asayişî umumî noktai nazarından bir mahzur, en ziyade Heyeti Vekileyi düşündürüyordu. Bir kaç defa - tehirine karar verildi - o da şudur : Malûmu âliniz, demin de arzettiğim veçhile, hristiyanların en ziyade elimizde bulunan Karadenize civar olan livalarda kesafet peyda eylemiştir. Malûmu âliniz, Pontüsçülerin bir Pontüs emeli vardı. Pontüsçüler bu emelin meydanı hakikate isali için gizliden gizliye çalışıyorlardı. Trakya işgalini müteakip, ki malûmu âliniz Yunan taarruzundan sonra Trakyayı işgal ettiler, Trakya taarruzundan sonra bazı kuvvetleri topladılar. Alınan malûmat bu... Karadeniz sahilinde bir noktaya ihraç ile orada ihzar ettikleri bir kıyâmı besleyerek memleketimizi gerisinden vurmak istiyorlardı. Hatta malûmu âliniz Yunan kuvvetlerinin Kıırma Çiftliğini Varangel ordusunu ... Bu doğru olmamakla beraber doğruya yakın bir hadise idi. Filhakika bir gruba yakın kuvvet toplanmıştı. Bunun Kırım'da başka bir maksat uğrunda istihdam ediyor gibi tertibatını yapacak ve ansızın bir baskın yapmak istiyordu, tertibatında bulunuyor. Maatteessüf bu hareketi ni dahillî bir kıyamla da tevhid etmek istiyordu. İstanbul'da Anadolu müfettişî umumiliği teessüs ettirilmişti. Bunun bazı fırkaları peyderpey teşekkül et-

mekte bulunmuştur. Bu suretle bir islam münafık fırkasıyla bir Yunan fırkasının defaten isyan mıntakasına, bir de Yunan fırkası defaten bir Yunan fırkasıyla ... ihraç yaparak oradaki isyan etmiş olan muntakayı ki; orada tabii müslümanlar, hristiyanlar mütefikan ihzar ediyorlar. Münafıklarla beraber bu muntakayı işgal edip Ermenilerle büyük bir mıntakai isyan vücuda getirmek istiyorlardı. Hatta Ermeniler, Batumu, Ardahanı bahşederek, Gürcüleri hareketlerine teşrik etmek istiyorlardı, ki bir taraftan arkamızdan bizi tazyik ettikleri halde; bir taraftan şarktan bizi ... büyük bir mıntakai isyan halinde memleketimizi işgal etmek istiyorlardı. Bu haberlerin ne dereceye kadar doğru olduğu katiyetle ... Gerek zuhur eden isyanlarda, gerek tutulan bazı adamların ifadelerinde böyle büyük bir ihtilâl planının hazırlandığına büyük bir kanaatle hükmolunabilir. Malûmu âliniz Yozgat ve Yenihan civarında isyan zuhur ettiği esnada orada tutulan veyahut şüyu bulan bazı şayiata nazaran düşman Samsun'a gelecek, orada birleşilecek. Ha bugün, ha yarın geldi diyerek ahaliyi bu suretle ... Bizim asker almamız şüphesiz ki böyle bir fırsatı düşmanlarımıza ihzar etmiş ve o zamanda Yozgat'ta büyük bir isyan parlamış, düşman gerek dahili ve gerekse harici bazı tertibat yapmış ve bu Karadeniz sahilindeki hristiyanların kısmı küllisi de müsellâh bulunmuş idi. Harbi umumide bu hristiyanlar bizi oldukça uğraştırmışlardır. Arazinin menaaatı ve ormanlık bulunması dolayısıyla sühuletle saklanabiliyorlar ve sıkıştıkları vakit denizden kaçıyorlar ve eğer düşman bir tazyik ... esliha ve cephaneye noksanını sahilten tedarik ediyorlardı. Böyle bir mıntaka daima bizim için gerimizde bir tehdit mahiyetinde bulunurdu. Biz kuvvetli bulundukça burada elimizle bir yangın ikad etmekten hazer ediyorduk. Çünkü düşmanın beklediği tabii bir fırsat vardı. O fırsatı düşmana vermemek istiyorduk. Bidayette, bir kerre oradaki kıtaatımız zaif bir halde bulunuyordu. Bu zaif kıtaatla böyle bir harekâta cüret edemezdik. Evvelâ gerilerde isyan mıntakasını teskin etmek, sonra kuvvetlerimizi tezyit etmek, nihayet düşmanlarımızın bizim üzerimize saldırma ümidinde bulunan milletleri saffı harp haricinde bırakmak, nihayet mevsimin gayri müsait olduğu bir sırada bunlardan lâzım gelen tekalüfi kanuniyeyi istemek ciheti tasvip olunmuş idi. Malûmu âlinizdir ki bundan takriben bir buçuk ay evvel bu takrir verilmiş zamanı biz bu kararı ... ve başlayacaktır. Fakat maatteessüf Ethem'in isyanı vukubuldu. Yeniden gerideki karışıklık ile meşgul iken tekrar Karadeniz sahillerinde bir iğtişâş zuhuru bizim için baisi zaaf

olurdu. Bunu tehir ettik. Şimdi vaziyet tenevvür etmiş, lâzım gelen tertibat ittihaz olunmuştur. Bittabi kanunun tatbikine ankarip başlayacağız. Ancak bu kanun tatbik olunduğu vakitte tabii bir çok adamlar orduya gireceklerdir. Bütçemiz zaten açık bulunuyor. Bunların orduya dahil olmasıyla daha bir çok masarifi ihtiyarı icabedecektir. Halbuki Maliye Vekili Beyefendinin buyurduğuna nazaran, şubatta bu açığı vermeyeceklerdir. Muvazenei Maliye Encümeninin teklif etmiş olduğu varidat şubat masrafını tediye, tesviye edemeyecektir. Bütçeyi kabarttığımız takdirde büsbütün ordu masarifi tediye olunamayacaktır. Bunun için bendeniz bir teklifte bulunmak istiyorum. Gerçi islâmlar hakkında bedeli nakti kabul olunmadı. Gerçi bu, kan bedelidir. Herkesin cepheye gidip vatani müdafaa etmesi lâzım gelir. Bu doğru bir mütalâadır. Fakat bendeniz hristiyanlardan bedeli nakti alınmasında bir beis görmüyorum. Çünkü malûmu âliniz, hristiyanları biz müsellağ olarak kullanamayacağız, gayri müsellağ hidematta kullanacağız. Nafiada, imalathanelerimizde vesair bu gibi mahallerde istihdam edeceğiz. Burada bunların masarifini bir dereceye kadar kapatmak için bunların mütemevvilânından bedeli nakti almakta bir beis yoktur. Çünkü bu adamları aynen alıp getirip yol inşaatında kullanmış olsak yine o hâsıl olacaktır. Bunlar zaten bedenî işe alışmadıkları için müsmir bir netice istihsal edemeyeceğimiz gibi, o parayı da alamayacağız. İstirahat edecekler. Muvazenei Maliye Encümeni yapmış olduğu mazbatanın yedinci maddesinde «Esnan dahilinde olan hristiyanlardan yalnız o davete mahsus olmak üzere 300 lira bedeli nakti alınır» diye yazılmıştır. Bendeniz bunu az görüyorum. (Azdır sesleri) Fiilen bedeli nakti aldık. Garp Cephesinde malûmu âliniz üç ay için 150, altı ay için 250 lira aldık. Bir sene için 500 lira aldık, İslâmlardan bedeli nakti olarak. Ondan başka zengin bir İslâm, askerliği çıktığında bu parayı veriyor, askerliğini ifa etmiş oluyordu. Cepheye giden askerlerin de ailelerini besliyorlardı. Demek mütemevvilânın bir kısmı beş altı yüz lira vererek bir sene için askerlikten kurtuluyor. Diğer kısım bunu vermekle orduya ayrıca bir çok mebalîğ temin etmiş oluyordu. Biz de vatan-daşlarımız olan hristiyanlara bu teklifi vaz etmekle haksızlık yapmış olmayız. Şimdiye kadar islâmlardan aldığımız parayı onlara tevzi ... ve belki onların memnuniyetini celbedeceğiz. Onun için diyorum ki; bu maddede esnan dahilindeki hristiyanların ... sınıflarından bir seneye münhasır olmak üzere 500 lira ve mütemevvilânından bin lira bedel alınsın. Bu suretle yapılırsa bundan istihsal edilecek... (Gürültüler)

Sonra efendim; bir teklifim daha vardır. Bu şubat açığını bir an evvel kapatmak üzere Muvazenei Maliye Encümeninin on maddelik varidat lâyihasının müstacelen mevkii müzakereye konmasını teklif ederim. Tekrar rica ederim, bir an evvel müzakere olunsun. Başka maruzatım yoktur.

HASAN FEHMÎ BEY (Gümüşhane) — Usulü müzakere hakkında bir maruzatta bulunacağım. Bu kanun teklifinin müstacelen Müdafaa-i Milliye Encümenine tevdi ile ruznamemize ithali için bir karar ittihaz edelim.

FEYZÎ EFENDÎ (Malatya) — Efendiler, Ermenilerin denaeti, ihaneti cümlece malûmdur. (Yaşa sesleri) Biz de öyle Ermeniler, öyle Rumlar, öyle Yahudiler var ki otuz sene memleketimizde yaşamışlar, katiyen ne vergi vermişler, ne de asker vermişler. Hiçbir şey yapmamışlar. İsimlerini bile nüfusa kaydet-tirmemişlerdir. Otuz senedir bir çok Ermeniler vardır ki kaydına bakıldığı zaman 15 yaşında olan bir adam kırk yaşında olduğu görülür. Şimdiye kadar ermenilere gösterilen tesamüh mucibi teessüf bir muameledir. Evet efendiler şimdiye kadar İslâmlar cephelere gitsin, fedayı hayat etsinler Hristiyanlar da ticaretle işigal etsinler... Evet gayri müslim dediğimiz zaman Rumlar, Yahudiler hep beraberdir. Evet Ermeniler 500 lira bedeli nakti verirlerse febiha ... Vermeyenler Sivas'a, Erzurum'a gönderilsin ve yollarda çalıştırılsın. Güzel yollarda çalışsın ve her Ermeni için ceza olmak üzere bir metre, on metre her ne tensip olunursa ... Her Ermeni için bir cüzdan yapılsın. Bu cüzdan mucibince muamelei askeriyelerine bakılsın. Katiyen, askerliği olan bir adama ceza olmak üzere ne tensip edilirse verilsin. Para verenler fenimelmatlup. Bu seneye mahsus olmak üzere yol yapsınlar. (Galiba burada bir itiraz dermeyan ediliyor da hatip cevap veriyor) Maksadım onların ezilmesidir. Memleketimizin her cüzü bizim memleketimizdir. Erzurum da benim memleketimdir, burası da benim memleketimdir. Maksadım onların ezilmesi, yıkılmasıdır. Oraya gitmesidir. Neden Erzurum bizim memleketimiz olmasın?.. Efendi affedersin sen sözünü geri al... Vatan vatandır, hiçbir farkı yoktur. Benim memleketindir. Burası da benim memleketimdir, burası da bizim memleketimizdir. Bunun için ezilmek için oraya gönderilsin diyorum.

BİR MEBUS — Erzurum bok yığını kabul edemez. Erzurum tathirat mahalli değildir, taharet için bir mahal bulalım. (Gürültüler)

FEYZİ EFENDİ (Malatya) — Rica ederim efendim, evvel emirde para alalım, sonra yol yaptıralım bu hainlere.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Efendim; akıl ve zekâda ve gayrette müslümanlar hıristiyanlardan aşağı değil, herhalde cinsi islâmın fataneti, cinsi hıristiyanlardan daha ziyadedir. Böyle olduğu halde her yerde hıristiyanlar ileri gitmiş, müslümanlar biraz geri kalmıştır. Bunun hikmeti, şimdiye kadar müslümanların askere alınıp, hıristiyanların askere alınmayıp tutmuş oldukları işde sâbit kadem kalmalarındandır. Onlar bir işe yapıştırlarsa o işde devam ve sebat ettiklerinden dolayı onu neticelendirmiş ve ileri gitmişlerdir. Fakat bizim birimiz bir iş tuttuğumuzda tam askerliğimiz çıkıyor. O iş için ihzar etmiş olduğumuz sermayenin bir kısmını çocuklarımıza bırakmaya, diğer bir kısmını da harçlık olarak kendimiz götürmeye mecbur oluruz. Oraya gittik, ya öldük çocuklarımızı yetim bıraktık ve yahut askerden sağlıkla ve fakat alil olarak geldik. O zaman da âharın kapısında hizmetkârlıktan başka bizim için bir çare kalmamıştır. Bu hal böyle iken şimdi Paşa Hazretleri buyuruyor ki, evet buyurdıkları doğrudur ve düşünülecek bir meseledir. Karadeniz sevhilinde üç, dört yüz bin hıristiyan bulunduğu için garp cephesinde... Orada bir iş çıkarmaya mahzurdan sâlim olmadığından tehire mecbur olduk, buyuruyorlar. Bu doğru, fakat müslümanlar hâlâ böyle askerliğe devam edip ve hıristiyanlar bedeli nakti vererek sanatlarında kaldıkları müddetçe beş sene, sekiz sene sonra Karadeniz sahilinin, bütün Türkleri tehdit etmeyeceği neden malûm? Nasıl ki Türkler tenasülden, sanattan kalıyor, işten kalıyor, onları da ... Biz geri kalıyoruz, onlar süratle ileri gidiyorlar. Bunun için bunun çaresini düşünmeli. Affı âlinize mağruren galiz söyleyeceğim, kedi gibi koğuyorlar, köpek gibi büyütüyorlar. Fakat müslümanlarda nesil kalmamıştır ve kalmıyor. Biz tükenen tükenen bir zaman bu ülkeyi onların yutmayacağı ne malûm? Bunun için rica ederim, bedel alınacak ise onlardan da, müslümanlardan da alınsın. Alınmayacak ise, onlar nasıl kullanılacak ise Hükûmet bir çare düşünsün. Beşer, sekizer, onar, yirmişer. Yolda mı kullanacak, sair hidamatı şakkada mı kullanacak? Ne yapacak ise bizim gibi onları da evlerinden uzaklaştırmanın çaresini bulsun. Biz evimizden uzaklaştığımızda nesilden kalıyoruz. Çiftimizi dağıtıyoruz, dükkânımızı dağıtıyoruz, onlar olduğu yerde kalıyor. Tesir etmiyor. Parayı insan kazanır, nüfus kazanır. Serveti celbeden kesreti nüfustur. Nüfus olmayan yerde servet yoktur. Nüfusu muhafazanın çaresi lâzımdır. Bununla beraber bir şey daha var, parayı

verenden aldık, vermeyenlere ne yapacağız? Buyurulu-yor ki; amma götürsek, yol yaptırarak işe alışmadıkları için hasta olacak, bir rapor alacak gidecek. Peki ya, bu müslüman daima boyun eğiyor, daima işe alışkın. Bunları öldürüp de onları rapor vesaire ile terhis edeceğini düşünmek...

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Gayri müslimlerden bedeli nakti alınması veya asker edilmesi Meclisi Âlinizce hemen ittifakla kabul edilecek bir esastır. Bunun için itiraz edilmeyecek, yalnız şeklini tayin ve tespit etmekten ibaret kalacaktır. Malûmu âliniz, Bedeli Nakti Kanunu mutlak olarak Meclisi Âlinizde müzakere olundu. Esbabı malûmeden dolayı müzakeresi tehir edildi. Şimdi sene hitama eriyor. Halbuki müslimler asker oluyor. Gayri müslimlerden sene nihayet bulmadan evvel esnan erbabının ve müslümanlardan askere davet olunanların hemsinlerini asker etmek, bedeli nakti almak, amele taburları teşkil etmek üzere bir lâyiha ihzar etmek lâzımdır. Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri Müdafaai Milliye Vekâletinin noktai nazarlarını ... Mevzuu müzakere bendenizce bugün halen mevcut değil. Yalnız prensip olarak Fevzi Paşa Hazretleri noktai nazarlarını, ki bu noktai nazara bendeniz de işti-rak ederim, lâyiha mevcuttur. 1336 Bütçesiyle beraber Muvazenei Maliye Encümeninin teklif ettiği bir varidat lâyihası vardır. O lâyihanın yedinci maddesini müzakere edelim buyuruyorlar. Vakia doğru bir şeydir. Fakat yine malûmu âlileri bütçenin henüz masrafa ait kısmını müzakere ediyoruz. Onu bırakarak varidat bütçesini müzakere edelim diyelim. Maslâhaten haydi bunu kabul edelim. Fakat buyurdıkları lâyiha on bir madde. Birisi meriyete aittir. Yedinci maddesi de gayri müslimlerin askerliğine aittir. Böyle on bir maddelik bir lâyihanın şu anda müzakere edilmesini, birinci maddesinden başlayarak her nevi varidat hakkında (dermeyan olunan tekliflerin) (1) müzakeresini (yapmak mümkün değildir.) (2) Zannediyorum ki ruznamemizde de (bütçenin masraf kısmının müzakeresi yer almaktadır.) (3) Varidat kısmına geleceğiz. O zaman müzakere edeceğiz, Bütçenin heyeti umumiyesiyle beraber. Olsa olsa yedinci maddeyi tefrikan müzakere edelim, denebilir. O takdirde yedinci madde olmaz. Bendenizin usulü müzakere hakkında Heyeti Celilenize arzettiğim nokta budur. Şu anda bunu açık bir celsede müzakere edeceğiz. Böyle bir defa bunu

(1, 2, 3) *Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver*

prensip olarak kabul ettik. Binaenaleyh, bir celse aleniye ... Bunu, yedinci maddesi maddeler 1, 2, 3 olarak tefrik edelim. Bir lâyiha kanuniye şeklinde ayrıca tefrik ederek müzakere edelim. Mümkünse bugün, mümkün değilse... Bu varidat bütçesinin yalnız birinciden altıncıya kadar olan maddelerini bırakalım. Yalnız yedinci maddesini müzakere edelim. Yok birinci maddeden başlayarak okuyalım. Mücmelen ... hazine pulları, mahakimi şeriyeye ait harçların tezyidi, ciheti askeriye namına imal edilecek, ispirotaların ... resim, saydı berri ve bahriden alınacak rüsumun tezyidi, akar, liman vesaire gibi vergilerin tezyidi ... Ticaret vergileri ... Bu lâyiha ... Bu itibarla ... Müsaade buyurun, usul de bunu iktiza ettirir. Ayı bir lâyiha şeklinde tefrik edelim ve onu şimdi müzakere edelim ve aleni celsede müzakeresinde bir beis görmüyorum. Bundan başka da mevzuu müzakere yoktur.

AHMET FERİD BEY (Maliye Vekili) (İstanbul) — Efendim, Hasan Beyefendi nazariyat içinde meseleyi tehir ve ıglaktan başka bir şey buyurmadılar. Mesele gayet vazihtir. Müdafaai Milliye Vekili Paşa buyurdular ve Heyeti Celileden rica ettiler. İki mesele var. Birisi; gayri müslimleri bugüne kadar böyle rahat bıraktık, fakat bu bir zarureti elime neticesi idi ... dolay, yapacakları kuvvete bunu yapmakla uğraştık, yahut şarkta ve garpte ... iştigal ettik. Binaenaleyh, bu bugüne kadar tehhür etti. Fakat Allaha bin hamd ve şükür olsun, bugünkü vaziyetimiz ileride bize engel olabilecek ... Belki vaziyeti harbiyemizi işkâl edecek bir Pontüs galesi vardır. Hem bu gaileyi şu kış mevsiminde münasip fırsatta orta yerden kaldırmak, halletmek ve hem de yalnız islamları ezdirmeyerek nakten, malen, bedenlen, hristiyanları da çektiğimiz mezahim ve meşaka teşrik etmek ve elimizden geldiği surette Vehbi Efendi Hazretlerinin buyurdukları noktai nazarı yaparak mülkü millete hizmet etmek. Bunun için de bedeli naktiyi biz münasip ve muvafık görüyoruz, dediler. Lâyihanın yedinci maddesinde gayri müslimlerden bedel alınmayı kabul etmiştir. Binaenaleyh, encümeni âlinizle bizim fikrimiz de tevafuk etmiştir. Buna zamimetden bunu Heyeti Celilenize arzettikler. Muvazenei Maliye Encümeni tarafından bütçenin açığı ve bir kısmı kapanmak üzere, yalnız iki ayda tahsil edilebilecek bazı munzam şeylerle, islâhatla yalnız iki milyon ... O iki ayın bir ayı gitti... Fakat herhalde bir milyon, bir milyon liradır. Ordularımızın bir maaşını veya masraflarını kapatacak bir yekündür. Şubat nihayetinde bu açık hitabi sırtacaktır. Toplarız, fakat şubatta toplayacak paramız, alınacak şeyimiz bulunmadığı için şubat ni-

hayetinde bu vaziyet sırtacaktır. Bu noktai nazardan Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri ... teklifi vardır ki bütçenin Heyeti Celilenize arz edildiği günden itibaren ruiznamei müzakeremizde dahildir... Maalesef kânunusâniden evvel, kânunuevvelin ortasında intacı lâzım gelirken bazı müzakeratı tercih ve takdim etmemiz sebebiyle teahhür etmiştir. Bunu rica ediyoruz buyurdular, zannediyorum. Öyle değil mi efendim? Ve bunu bir zaruret telâkki ediyorlar. Ha.. diyorlar ki; tetkikat noktai nazarından bu böyle olmalıdır. Evet. Ayı birtakım mutavvel kanunlar olmalı idi. Fakat öyle bir mahzur, öyle bir zaruret muvaceshesindeyiz ki Heyeti Vekile de Muvazene Encümeni de bunları yapmıştır. Demıştır ki; bununla şu küçük kâğıtta ... 'ınan ... bunun içerisinde ciheti askeriye ait bir bedel meselesi vardır ve bu suretle bu maddeleri Heyeti Celilenizin encümeni tetkik ettiği zaman bunu ... görmüştür. Bunların diğer aksamı vardır. Bedeli nakti şöyle alınır, şuraya verilir, ilahirihi gibi. Yeter ki Heyeti Celileniz birer maddci esasienin müzakeresiyle bunları kabul buyursun. Bu, zarurettten tevellüt etmiş bir mahzurdur. Eğer bütçemizi ... masarifimizi verebilmek istiyorsak bunu kabul etmek mecburiyetindeyiz. Encümeniniz teklif ediyorsa biz de teklif ediyoruz. Müzakeratımız tehhür ede ede bu vakte geldi. Zannederim ki bunu da tehir etmek doğru olmasa gerektir. İhtimal ki arkadaşımız nazariyat itibariyle haklıdır, fakat ameliyatta değildir.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Mevzuu müzakeremiz hristiyanlardan bedeli nakti alınmasıdır. Bendeniz esas hakkındaki mütalâamı arzetmiştim. Bugün gayri müslimlerin askere alınması meselesini mi müzakere ediyoruz, yoksa bütçe açığını mı müzakere ediyoruz?.. Celsei aleniye koymaktır. O halde hiçbirimiz demiyoruz ki; bunlar celsei hafiyede müzakere edilemez. Celsei hafiyede... Müdafaai Milliye Vekilinin ve Hükûmetin ricası celsei hafiyede, bunun prensiptinin halledilmesidir.

VEHİ BEY (Konya) — Efendim, mesele evvela gayri müslimlerden alınacak bedeli nakdinin miktarını tespit etmek iken, şimdi meselei müstahare olarak, gerek Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri, gerek Maliye Vekili Beyefendi buyurdular ki bu varidat bütçesinin yedinci maddesidir, evvelâ bunu müzakere edelim dediler. Bu doğru mu, değil mi?.. Bunu tetkik edeceğiz.

Bendenizce bu pek doğrudur beyefendiler. Sebebi; sizin elinizdeki bütçe 50 milyon lira tutuyorsa, siz 65 milyon liralık tahsisatın sarfına mezuniyet verdiniz

Hükûmete. Binaenaleyh, Hükûmet sene nihayetine kadar bütçesiz kalmış. Sizin burada yapacağınız ... Mafih Heyeti Celileniz 65 milyonluk tahsisat lütfetmekle beraber bugüne kadar Muvazenei Maliye Encümeninin kabul etmiş olduğu erkamdan ... tecavüz edilmemiştir, bunu da biliniz. Yani 65 milyon sarfiyata mezuniyet ... onu kabul ettiği erkâmı bir kuruş tecavüz etmemiştir ve etmeyecektir... Ve eğer bundan tasarruf yapacağız dersiniz ... (Senenin) on birinci ayı bitmiştir. On ikinci ayı içine giriyoruz. İstifade yoktur. Yalnız yapacağınız şey, sâl muhasebesini rüyet etmektir ... vermektir. Zannederim onu da yapacak kadro encümenleridir. Kadro encümenleri eğer bir an evvel sâl muhasebesini ifa ve ikmal ederler ve buraya getirirler, beyinlerinden telfik ... bunu heyeti umumiyeden Heyeti Vekileye tebliğ ettirebilirler. Yoksa 1337 bütçesi de gelecek sene yine bu zamanda, yine burada müzakere edilecektir. Şimdi bendenizin teklif edeceğim, Hasan Beyin noktai nazarı ile Maliye Vekilinin noktai nazarını telfik ederek bir teklifte bulunacağım. Bendeniz iki noktai nazarı telfik ederek bir haddi vasat bulacağım. O da; bütçe müzakeresinde bu seneki, 1336 senesi bütçesi için geçirilecek zaman he-

derdir. Gelecek sene verilecek istikâmet için ... ise eğer müzakeremiz - onu kadro encümenleri yapacaktır... Derhal heyeti umumiyesine geçmek ve vekâletlerin bütçesini okuyarak geçmektir. Bunu iki günde bitirdiğimiz gibi gelecek varidat bütçesidir. O vakit Heyeti Umumiyede aleni surette müzakere ederiz. Bu geçtikten sonra koyacağız ki bu varidat bütçenin ... böyle okuyarak geçtiğimiz için ... Şu kadar ki bu bütçe kanunu dolayısıyla, bütçenin heyeti umumiyesi dolayısıyla Reji gibi, Düyunu Umumiye ve âşar gibi gerek evvelden kalma, gerek sonradan olan emri vakileri telâkki bilkabul etmemek üzere kabul etmektir. Fakat âtide böyle oldu diye size getirmemek suretiyle bunu kabul ederiz. Bu şart ile bütçeyi okuyup yazmaktan başka ... bir çare keşfeden içimizde bir dahî varsa bendeniz elini ayağını öpmeye hazırım. Başka çare yoktur.

Bedeli nakdiye gelince; ayda ve senede öyle bir sene için 300 lira bu günahdır, vebali azımdır... Üç ay için 150 lira, her üç ay için...

REİS — Mecliste ekseriyet kalmadığından celseyi beş dakika tatil ediyorum.

Kapanma Saati : (Yok)

Üçüncü Celse

REİS : Vehbi Efendi Hazretleri

KÂTİP : Feyyaz Âli Bey (Yozgat)

REİS — Ekseriyet hâsıl oldu. Celseyi açıyorum.

2. — *Bursa Mebusu ve Diyarbekir İstiklâl Mahkemesi âzası Şeyh Servet Efendinin komünizm propagandası yaptığına dair şifre telgraflar.*

REİS — Mevzu üzerinde müzakereye başlıyoruz.

Erkânı Harbiye Umumiye Reisvekili Fevzi Paşa Hazretleri izahat vereceklerdir. Ancak, daha evvel Reis Paşa Hazretleri tarafından Heyeti Umumiyenize havale edilmiş bulunan iki telgraf sureti var, okuyoruz.

Büyük Millet Meclisi
Erkânı Harbiye Umumiye

Riyaseti

Ankara, 17.1.1337

Şube : 2

Adet : 523

Büyük Millet Meclisi

Riyaseti Celilesine

Sivas'tan geçen bir memurumuzdan alınan iki kıta şifreli telgraf sureti rapten huzuru sâmilere takdim kılınmıştır efendim.

Erkânı Harbiye Umumiye

Reis Vekili

Fevzi

Heyeti Umumiyeye. 18.1.1337

1. — Diyarıbekir İstiklâl Mahkemesine tayin edilen Şeyh Servet Efendi Bolşevik propagandası yaparak gitmekte ve Sivas'ta bir de bu vâdide vaazetmiştir.

2. — Burada Muallim Ruşen Zeki ve Dava vekili Şakir Beyler Bolşevik propagandası yapmaktadırlar.

3. — Hususatı mezkûreyi fikrince ehemmiyetli gördüğümden arzeylerim efendim.

Diğer

1. — Ankara'da bulunan Bolşevik heyeti memleket dahilinde para mukabilinde tedarik ettiği Müslümanlar vasıtasıyla propaganda yaptırmaktadırlar.

2. — Türk komünist halk partilerinin memleketi inhidama götüreceği kanaat ve mütalâasında musır-
rım.

3. — Efkârı umumiye ve memleketin inkisama tahammülü kalmadığı merkezden uzaklaştıkça gayet parlak ve vazih bir surette görülmektedir.

4. — Bunz dair 15.1.1337 tarihli telgrafımı ehemmiyetle arzederim efendim.

Ahmet Cemil

REİS — Bu mevzu ile alâkalı olarak Tokat Mebusu Mustafa Beyin bir takriri var, okutuyorum.

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Büyük Millet Meclisinin teşekkülüne saik olan avamlin en mühimlerinden biri de memlekette asayiş ve inzibatin temini ile efkârı âmmenin bir nokta etrafında tevhidinden ibaret olduğuna şüphe yoktur. Memleketin on onbeş senedir fırkacılık beliyesiyle maruz kaldığı felâket ve bu yüzden efkârı âmmede husule gelen dalâlet varestei arzu izahtır. Meclisi âlinin hini teşekkülünde bütün âzayı kiram memleketin istihlas ve istiklâlinden ve Makâmı Hilafetin tahlisinden başka bir gaye takip etmeyeceğine dair yemin ettiği halde maatteessüf rûfekayı kiramdan bazı zevatın bütün bu hakikatlerin hilâfına olarak memleket dahilinde, hem de dini mübini Ahmediye muhalif olarak bir takım cereyanlar tevlidine ve binnefes bu hususta konferanslar tertibine, velhâsıl her suretle ibrâzı faaliyet etmekte olduklarına maatteessüf muttali oldum. Şöyle bir zamanda memleketin sükûn ve ittihada olan ihtiyacı şedidi karşısında bütün rûfekayı kiramın bu türlü fırkalar ve tefrikalardan içtinap etmesi ve aksi hareketi sabit olanların Meclisten ihracı hususunun tahtı karara alınmasını selâmeti memleket ve millet namına teklif eylerim. 2 Kânunusani 1336

Tokat Mebusu
Mustafa

REİS — Bu meseleye dair bir takrir daha vardır, okuyoruz.

(Takrir okundu)

REİS — Efendim müsaade buyursanız evvelâ takrir sahiplerine söz vereyim, sonra diğer rûfekaya. Söz Mustafa Beyin... Evvelâ Fevzi Paşa Hazretlerinin fikri mahsuslarını öğrenelim, bir parti lehinde propaganda yapıldığı...

FEVZİ PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Kozan) — Efendim, Diyarıbekir'e (P) teşkilâtına memuren gönderdiğimiz memuru mahsus; yolda gördüğü ahvali mübeyyin bu telgrafnameyi çekiyor. Malûmu âliniz mahkemeler bitaraf ve müstakil olmalıdır. Bu gibi hareketler ve düşünceler kati surette vazifesine tesir eder. Meclisi Âliniz neye karar verirse o tatbik olunur. Böyle bir tarzı hareket şüphesiz ki caiz değildir ve onun için arzettim. Meclisi Âliniz ... kendi mahkeme tesiriyle ... Meclisi Âliniz ne yolda karar verirse o veçhile olur.

MUSTAFA BEY (Tokat) — Efendiler geçenlerde Atpazarında tuvana, genç üç dört köylüye tesadüf ettim, konuşuyorlardı. Ben de kulak misafiri oldum. Köylüler diyorlar ki; burada bir cemiyet teşekkül etmiş, bolca para veriyorlarmış, hem oradan para alacağız, hem de zenginleri soyacağız ve saadetinizi temin edeceğiz. Bütün gün çift ile uğraşmaya ... para almışlar ...

Ben bunları dinledikten sonra aşağı yukarı geldim, tahkikatta bulundum. İş bizim içimizde ... Karahisar Mebusu, Şeyhi Servet Efendi, bir de Mardin Mebusu üç. Anlaşıldı mı. Benim işittiğim bunlar ... Birtakım ecnebilerden para almışlar, bilmem ne yapmışlar. Bunlar köylüleri teşvik ediyorlarmış. Biz buna bunun için toplanmadık, düşmanı kovmak, memlekette ittihad hâsıl etmek, istiklâlimizi kurtarmak, hudutlarımızı tayin etmek için toplandık. Halbuki bunlar öyle bir bomba bırakıyorlar ki ne memleket, ne de halk kalmayacaktır. (Alkışlar) Millet birbirini kıracaktır. Zannedersem bu gibilerin Meclisten ihracı lâzımdır. Bizim müvekkillerimiz buna katiyen razı değildir.

REİS — Erzurum Müdafaai Hukuk Cemiyeti namına şimdi bir telgraf gelmiştir. Erzurum Belediye Reisi Zakir Bey, zannederim Belediye Reisidir. (Telgraf okunur) (Yaşasın Erzurumlular sadaları)

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendiler; vaktiyle Bakuya Mustafa Suphi riyasetinde bir heyetin memlekete gelmek isteğinde bulunduklarından, bunların bir komünist fırkasına mensubiyetlerin-

den bizi haberdar etmişlerdi. Bu Mustafa Suphinin ah-lâkı hakkında malûmat sahibi olan bir çok arkadaş-larımız var. Erzurum ahali muhteremesi bunu en ya-kından tanıyanlardır. Halbuki Mustafa Suphi son za-manlarda memleketimize gelmek üzere bulunuyordu. Bunlardan bir kısmını sahil tarihiyle göndermişler, kendisi de Kars üzerinden gelmek istiyordu. Bunu haber alan Erzurumlular böyle bir adamın memleket dahiline girmesinden son derece müteheyyiç olmuşlar ve memleket sokulmaması için teşebbüsaita bulun-dular. Makamatı resmiyeye müracaat ettiler. Bu adam memleketimize girerse parçalarız...

BİR MEBUS — Aynı isabet olmuş Paşa Haz-retleri.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Ben-denize sureti mahremanede müracaat etmiş idi ve di-yordu ki ... ahalinin tezahüratı karşısında mümkün değildir. Kendisi bilâhare hudut haricine çıkarılmak üzere mahfuzen hudut haricine ... Benim de mütâlâa-mı soruyordu... Geldiği zannolunan bir adamın mem-leket dahilinde serbest bırakılması ... Erzurumda tat-biki tasavvur olunan ... muvafık buldum ve kendile-rine yazdım. Bu telgraf da ondan sonra geliyor.

VEHBL BEY (Karesi) — Efendim, bendeniz He-yeli Celilenizin ... devam etmekte olduğunu hatırla-dıkça ... derhal refi lâzım gelip gelmeyeceğine kanaat getirileceğine ... Biz buraya niçin toplandık? Memle-ketimizin cennet gibi aksamı en kıymetli mabetlerimiz ve bir çok abidâtı islâmiyemiz bugün en adı bir düş-manın ayağı altında çiğnenmektedir ve onun karşı-sında henüz daha tecavüz değil, müdafaa vaziyetlin-deyiz. Bu vaziyeti yirmi ay sonra ancak temin ede-bildik. Son bize Cenabı Hakkın avni inayeti ile İnönü'de kazandığımız zaferle devamızı henüz mu-kaddemesini temin etmek üzere bulunuyoruz. Adetâ bu vaziyet karşısında Bizansın, İstanbulun bütün fır-ka cereyanları, bütün levsiyatı Ankaranın nezih mu-hitine de sirayet etmek istidadı göstermiştir. Bugün henüz daha bir karış toprağımızı kurtaramadığımız halde kadın, erkek, ihtiyar, genç Sultan Osmanın ve Ertuğrulun türbesine varıncaya kadar en büyük ma-kamları, en büyük makamlarımızı Yunan çiğnediği halde, burada fırkalar ihdasına çalışıyoruz. Ben zan-nediyorum ki burada fırka yapmak dinsizlikten, va-tansızlıktan başka bir şey değildir. Benim ecdadımın toprakları çiğnenirken burada birtakım sefiller kalk-sınlar da memleketin içine bomba koymaya teşebbüs etsinler... Efendiler yetişir, bu memleketin son melcei, son istinatgâhı işte şu mukaddes topraklardır. Mevki

düşüncesiyle fırkacılığa kalkışmak müdafaaı işgâl etmek ... Bu; dinsizlikten, vatansızlıktan başka bir şey olamaz. Efendiler; biz buraya kellemizi koltuğumuza aldık geldik. Bugün hamden lillahi tealâ o günkü va-ziyet geçit. Fakat henüz memleket kurtulmamıştır. Uşak'ta bugün Yunan kuvvetleri ... hayalden hatır-dan geçecek bir şey değildir. Vakit bulmayan Yunan İstanbul'da hükmünü icra ediyor. Payitahtı islâmiye-de, Anadolu'da bulunuyor. Venizelos'un yevmi mahsu-sunda, bütün Müslümanların, ezandan başka bir şey işitilmeyen Balıkesirde, kadısı da cebren kiliseye gö-türülüyor. Onlar orada bu felâketier altında inler-ken... Kahrolsunlar. Arkadaşımın imâ etmek istediği şeyi biliyorlar, ki hiçbir zaman Muhtittin Baha Bey, diğer arkadaşlar benim hatırımdan ... (*Devam devam sesleri*) Binaenaleyh efendiler, biz bu memlekette ve zannediyoruz ki hepimiz ferdin birer birer ... eğer ba-şımıza birer şapka koysaydık herhalde bundan mü-reffeh ve mesut bir yerde ... fakat yegâne bizi sevke-den cihet ancak ve ancak ezanı Muhammedi ... (*Alkış-lar*) Bunun karşısında efendiler; bugün gözümüz önün-de bir Azerbaycan faciası vardır. Oradan gelmiş müs-lümanlar vardılar. Faciayı bu müslümanlardan din-lerseniz, efendiler gözlerinizden yaş akar. Yunan ne yapmış ise, ne yapıyorsa yapılmıştır ve görülmüştür. Binaenaleyh bu memleket ancak ve ancak ahkâmı islâmiyenin ve Kuranı Kerimin ahkâmının bakası sa-yesinde kurtulur ve bu millet onun hadimi olalım diye çalışıyor. Başka vadide çalışanlara bin kere lâ-net olsun. Pek sarîh, pek vazih... Hakkı ticaret var-dır, hakkı bey' vardır. Binaenaleyh ben evlâdımı hiç-bir zaman piç olarak kabul edemem. Bu memleketin muhtaç olduğu ... elimizden geliyorsa vatanını seven her fert, dinini seven her fert aklın, mantığın kabul ettiği tariki takip edelim.

Efendiler ben bolşeviklik hakkında beyanatta bu-lunmayacağım. Herkesin bildiği, öğrendiği bir vaziyet-tir. Bilmeyen kalmamıştır. Vatanımızı seven her fert, dinini seven her ferdin yapacağı bir şey varsa o da memleketin efradı milletini muhtaç olduğu adaletten nasibedar etmektir. Başka bir şey yoktur. Binaenaleyh bu memlekette yalnız adalet fırkası vardır. Bolşevik-ler bizden bir şey beklemiyorlar. Kendileri arzu ederler ki dünyaya bu kanaatlerini neşretsinsinler. Ümit ediliyordu ki Bolşeviklerden bir menfaat olur ve ola-bilir ki ... Efendiler; biz bir mahkemeye âza intihap ediyoruz. Hiçbir misli geçmemiş bir şeydir ki idam kararını derhal veriyoruz. Bize resmen teklif ettik-leri halde memleketin vaziyeti karşısında bunu ileriye sürmek, ben zannediyorum ki, efendiler, evvelki ...

bir camii şerifte vaazediyor ... Ve tağyir etmiştir. İşte; hoca efendilerin hepsi ile görüştüm, şahadet ediyorum... O adam buradan gidiyor. Meclisi Âlinizin kanaatı haricinde başka bir kanaat telkin ediyorlar. Nasıl kabili teliftir ki ... Birisi diyor ki; Aleyhüssalâ-tı vesselâm efendimizin mirası kalmaz ... Binaenaleyh onu ... kâfirdir. İşte hoca efendiler; öyle bir fitne, ki neuzübillah memleketi felâkete götürür. Âyeti celilenin bile zamana göre manası vardır ve hattâ Bedrettin Simavî de ... bu herhalde islâmiyete münasip bir şey değilmiş ... Efendiler; ben zannediyorum ki il-miî halini bilen bir müslüman ... mirası kalmamıştır. Ahkâmı Kuraniyenin nususı şerifenin ... götürmek istiyorki ... Binaenaleyh bendeniz efendiler mademki resmen teyyüd etmiştir ki ... memleketimizde bir beyanname ... Ancak bu Meclis müdafaai vatan için burada toplanmıştır. Fakat hiçbir zaman bunları in-kâr etmek cüretinde bulunamaz.

HULUSÎ EFENDÎ (Yozgat) — Hasbünallah ve-nimelvekil.

VEHBÎ BEY (Devamla) — Kemali suzişle beyan ettiği için bütün varlığımla milletimiz namına teşekkür ederim, başka bir gayesi yoktur. Meclis namına bu yolda idarei lisan edenler müfsidlerdir. Hissiyatımı herhalde söylemekte de içerimde bir dert ... Hulâsa söyleyeceğim bizim her ferdimizin ... O da bütün mil-leti Osmaniyenin her ferdinin kavlen, kalben ittihad etmesidir. Bütün varlığımızla milletim namına beyanı teşekkür ederim. Yalnız her ne kadar beyan etse de ... beyan etmiştir. (Va'tesimu bihablillâh) ahkâmı şer'i şe-rife sarılınız. Âdâ-yı dine karşı Bünyanı Harsus gibi mukavemet ediniz. Bunu bize nususı celilei şeriyemiz emrediyor. Vatanımızın mukaddes eczalarında mukad-des evladımızın kanlarını ... o ecnebi hainlerine kar-şı ... teşvik ve terqip yaparak cihatı mukaddese sev-ketmek lâzım gelirken, bilâkis evlâdı vatanın arasına ihtilâf bırakarak ... neşriyatta bulunanların acaba ne maksadı vardır?.. Efendiler; ben hiçbir müslüman ta-savvur etmezdim, ki hattâ az çok bir tahsil gören, hattâ mektebi idadî tahsili gören bir efendiden böyle cahilcesine ... Maatteessüf ki bizleri iğfal eden o en-damları ile bizleri iğfal etmeye çalışan, başında ko-ca kisvei imamı âzam olan bu adamın fikri acaba hangi bir cemiyeti ilmiyede âlemi islâma nâfi olacağı kabul edildi? Eğer bunun böyle bir fikri varsa ... hotbehot kendi kendine milletimin zimamı idaresi eline verilmiş mi, ki milleti kendi fikrine uydurmak istiy-or. Burada muazzam bir Millet Meclisi varken böyle bir şey var mı söyleyin? Öyle herkes kendi hava ve

hevesine, kendi fikir ve içtihadına tebean ... Hükû-metin akdem vezaifidir ki ... Kanunu Esaside olduğu veçhile âdâbı islâmiyeyi muhafaza etmek şartı esasi-lerindendir. Bu gibilere salâhiyeti kim vermiştir?

MUSTAFA BEY (Tokat) — O salâhiyeti He-yeti Vekileye verelim.

VEHBÎ BEY (Devamla) — Kanunu Esasi vermiş-tir. İşte burada kemali hulus ile Meclisi Âlilerine arzederim... Erzurum'a verdiği emir de bunu müeyyid-dir, ki Erzurum'a gelen heyetin tardı idi. Bu cihetten de vazifesini ifa etmekle kendisine teşekkür ederim. Hulâsaten diyeceğim şudur ki (Elfitnetü eşeddü minel-kat) Alemlî islâmın böyle birbirine düştüğü şu sırada bunları kaldırmak, Ahkâmı şeri şerife dört elle sarıl-mak lâzım gelirken milleti önü alınmaz ihtilâfata dü-şürmek dine saldırmak cinayettir. Bu öyle bir cina-yettir ki affı kabil değildir. Eğer menedecek bir şey varsa birincisi ... ne türlü efendiler, ne biz. Dinimiz-den mi çıktık, kitabımız mı yok, nedir bu?.. Açalım kapıları gelsin ecnebler onlar yapsınlar. Bir ecnebi gelirse millet buna aldanmaz. O bilir ki o ecnebidir. Ulemâ kisvesinde, islâm kisvesinde... Allah lânet et-sin, kahretsin milleti iğfal edenleri. Bunlar milleti birbirine düşürecekler neuzübillah. Onun oradan der-hal kaldırılarak İstiklâl Mahkemesine vermek lâzım-dır. Herkes kendisine tevdi olunan vazifeyi yapmalı-dır. Kur'anı Kerimde «velâtefreku...» buyruluyor. Milletin bugünkü felâketinin sebebi fırkalar. Bun-dan sonra bütün Milleti Islâmiye bilâ istisna bu Mil-let Meclisinden dinin muhafazasını istiyor. Millet biz-den bunu istiyor. Millet bizi buraya niçin gönderdi? Bizi buraya gönderirken millet ve bilhassa müntehip-lerimiz dediler ki; biz bir kaç defa intihap yaptık, on-lar bir iş görmedi. İnşâallâh siz ümit ederiz ki iş gö-rürsünüz, çünkü Anadolunun göbeğinde... Islâmiyetin neşrine çalışacaksınız ve islâmiyetin aleyhine çalışan birtakım insanları, münafıkları ortadan kaldırırsınız... Biz bu fikirle geldiğimiz halde maatteessüf Anadolun-un göbeği olan bu Islâm muhitinde ... Fakat bilir-siniz ki insanlar ne kadar fitnekâr, ne kadar haristir-ler. İnsanlar bilirsiniz ki ne kadar şeytandır. İşte bu gibi adamlar maatteessüf bu hakikati anlayamayarak biçare mazlum milleti iğfal ediyorlar. Bu büyük cina-yettir, büyük kabahattir efendiler. Biliyorsunuz efendiler bendeniz evvelce işittim, yine işitiyorum. İsmi geçen zatın bir risalesi vardır. Evvelâ Şeriye Vekâlc-tince ... mühim bir risale yazılacak lâzım gelir. Heye-ti ilmiye tarafından Vehbi Efendi biraderimizin bu-yurduğu gibi Hükûmetin prensibi esası dindir. Bütün Müslümanların esasatı diniyesi Hükûmetin birinci

prensibidir. Binaenaleyh böyle galeyana gelen milleti susturmalı ve illâ millet büyük bir fitne çıkaracaktır. Milletimiz evladını istedik gönderdi. O kadar tekâlûfı verdi. Millet on senedir kan akıtıyor. Bu kadar kanı bu vatani mukaddesinde kendisini muhafaza için verdi. Evvelâ vatan, sonra din ... Binaenaleyh; bütün teklifimize âmade olan milletimiz istediğimiz tekâlûfı veriyorlar, evlatlarının kanını feda ediyorlar ki vatanları selâmette kalsın. Milletin vermiş olduğu salâhiyetle milletin efkârı umumiyesi hilâfına, aleyhine hareket edenleri millet acaba kabul eder mi? Dairei intihabiyesi de bunu kabul etmez. **Hulâsai kelâm her-** halde Meclisimiz bu celsede Şeyh Servet Efendi hakkında yapılacak tetbiri ittihaz etsin.

BASRÎ BEY (Karesi) — Âlemi islâmın inhitatı esbabından en mühimmi hepinizce malûm olduğu üzere taklitçilikdir. Nazarferip nazariyeler, yaldızlı haplar gibi bu millete yutturulmak istenilmiş. Bu milletin hüviyeti milliye ve mahiyeti hakikiyesi unutulmuş mil- let bu surette kendi benliğinden uzaklaştırılmıştır ve bu yüzden âlemi islâm inhitata sürüklenmiştir. Efendiler tarihin müselsel birtakım vekayiinden bahse hacet yoktur. Son seneleri nazarı itibara alırsak görürüz ki biz bir vakit Fransız olduk, bir vakit İngiliz olduk. Harbi umumî zamanında Almanlığa kalktık. Kâh sakallarımızı traş ettik vesaire. Hulâsa kendi hüviyeti milliyemizi, kendi mahiyeti hakikiyemizi ayaklar altına aldık. Garbi mütemadiyen taklit ettik. Şimdi de Bolşevik olmak istiyoruz. Eğer Bolşevik olalım demekle derhal Bolşevik olmak kabilse ve bunda memleket namına bir faide hâsıl ise olalım. Fakat bu Bolşevik olalım demekle olacak bir şey değildir. Bir kerre Bolşevikliğin doğmasını icabeden esbap bilhassa Türkiyede mefkuddur. Türkiye, Rusya değildir. Türkiye Rusya gibi ruhaniliğin tahakkümü, emperyalistliği, kapitalistliği terviç eden dar bir dine malik değildir. Türkiye ve bütün âlemi islâm öyle bir dine maliktir ki teavünü ve uhuvveti hakikiyeyi, bir çok içtimai, siyasi hattâ bedii bir çok esasları muhtevi olduğu için burada ayrıca Bolşeviklik tatbikine imkân ve hacet yoktur. Binaenaleyh Bolşeviklik bizim memleketimizde, bizim muhitimizde kabiliyeti tatbikiyeden mahrum bir nazariye halindedir.

Efendiler, içtimai meseleler böyle beş on şahsın meydana atılıpta ruhan tebdili tabiiyet etmesiyle halledilmesi mümkün olan şeyler değildir. İçtimai meseleler senelere, hattâ asırlara ihtiyac messeden şeylerdir. Bunlar bir kaç günde halledilebilir şeyler değildir. Vakkı Bolşeviklerle muhadenet ahitnamesi yaptık. Bu si-

yasî bir şeydir. Fakat Ruslar bizi kendileriyle muhadenet tesis ettiğimizden dolayı Bolşevik yapmak istemiyorlar, yapmak isteseler dahi, esasen Bolşevikliği icabedecek bir şey bizde olmadığı için bu, teklifi malâyutak kabilinden bir şey olur, ki biz buna karşı red ile mukabele ederiz. Mamafih efendiler, Bolşeviklik meselesi ihmal edilecek bir mesele de değildir. Bugün Şarkta, Hilâfet diyarında bulunmak itibariyle kendilerini ötedenberi himaye ettiği bir âlemi islâm var ki, o âlemi islâm Bolşeviklerin yanlış, muzır birtakım cereyanlarına maalesef sürüklenip gitmek üzeredir. Şark âlemi islâmı ile herhalde bizim aramızda sıkı bir ittisal ve irtibat temin etmek, te'sis etmek ve Bolşeviklik hakkında Müslümanlığın alacağı vaziyet, hattı hareket nedir, bunu tespit ve tayin etmek menafii aliyeyi İslâmiye icabatındandır. Efendiler, vakıa biz hududu milliyemiz dairesinde müstakillen yaşamak ahdiyle burada çalışıyoruz. Fakat hududu milliye tabiriyle biz miktarı yüz milyonlara baliğ olan Âlemi İslâmın kuvvetini ihmal edebilecek miyiz? Zannedirim ki, biz ihmal etsek bile âlemi islâm bu Hilafet diyarında bulunan bizlerin yakasını bırakmayacaklardır. Binaenaleyh onların ikbaliyle bizim ikbalimiz, onların felâketiyle bizim felâketimiz tevemdir. Bugün görüyoruz ki bilhassa Şarkta Rus Bolşevikleri âlemi islâmı kendi emellerine doğru sürüklemekle meşguldürler. Bize düşen vazife bütün âlemi islâm ulemasını, mütefekkirinini, eğer mümkün ise Ankara'da toplayıp Ankara'yı âlemi islâm noktai nazarından da bir dimağı mütefekkir haline getirmektir. Efendiler, bir şeyin muzır veya nafi olduğunu takdir için, bir mesleğin faideli veya zararlı olduğunu anlamak için o mesleğin evveleminde mebdelerini tayin etmek, anlamak lâzımdır. Bugün biz Bolşevikliğin hakiki mebdelerini bilmiyoruz ve bilen de yoktur Türkiye'de. Arzettiğim mütefekkir kongresi ve şûrası bolşevikliğin mebdeleri nedir, bu mebdeler İslâmiyetle ne dereceye kadar kabili teliftir? Bunları tetkik etmeye mecburdur. Bu suretle hem Şarkta bulunan ve Bolşeviklerin kucağına sürüklenmekte olan İslâm âlemini muhakkak bir felâketten kurtarmış olacağız. Vahdeti islâmiyeyi temine muvaffak olmuş olacağız. Anadolu müslümanlık noktai nazarından bir dimağı mütefekkir haline gelecektir. Efendiler, zannediyorum ki hiddetle, şiddetle bu işiniz hallolunamaz. Herhalde fikir ile, mantık ile halletmek lâzımdır. Bugün maalesef Meclisimiz içinde Bolşevizm, bizim arkadaşımız mevkiinde olan Şeyh Servet Efendi çıkmış, bolşeviklik ile müslümanlığı güya kendi kafasına göre mezç ederek, güya bolşevikliğin, müslümanlığın istediği bir şey olduğunu propa-

ganda etmek istiyor. Buna, bu harekete karşı hiddetle mukabele değil, fikirle mukabele etmek lâzımdır. Mamafih Şeyh Servet Efendinin bulunduğu mevkide ika etmesi melhuz ve muhtemel olan sui tesirleri izaile için buraya derhal çağırılması lâzımdır. Fakat bu çağırılmakla da mesele bitmiş olmaz. Meselâ Şeyh Servet Efendiye karşı ilmi bir surette müdafaa etmek lâzımdır. Bir risale neşretmiş, doğru eğri. Buna karşı bir risale ile mukabele ve müdafaada bulunmak lâzımdır ve bu yalnız umuru şeriyeye ait bir vazife değildir. Efendiler Yahya Galip Beyefendi onun risalesine kim tenezzül eder buyuruyorlar. Evet ben de tenezzül etmem. Fakat Şeyh Servet bir çok müslümanları zehirlemiştir. Bizim vazifei diniyemizdir. Efendiler yapılacak ifsadat ve ihlâlat o kadar vasi-dir ki, bugün Anadolu vahdeti milliyesinin tarumar edilmesi gaye olarak kabul edilmiştir. Anadoluyu dağıtmak bu gibi fesede için bir umdedir ve istihbaratıma nazaran bunların saiki harekâtı da, ecnebi el-leri, ecnebi paralarıdır. Geçenlerde Halk İştirakiyyun Fırkası mensubininden bir zat ile görüşüyordum. Kendisinin Mecliste bir mevkii mühimmi vardır. Ona rica için dedim ki; birader sen Mecliste mert olarak tanınmış bir adamsın. Böyle, öyle bir uçuruma gidiyorsun ki ölüyorsun, uçurum içinde boğulacaksın. Seni tahzir ediyorum. Bu melun teşkilâtın içerisinde çık, dedim. Benim saffetimi ihtimal bildiğinden dolayı olacak ki dedi : Efendi; bizim yürüdüğümüz yol müslüman yoludur... Dedim mirası kaldırıyorsunuz. Müslümanlık, mirası kaldırmamıştır. Refikimiz burada ise kendine karşı da söylüyorum, mirası kaldırıyorsunuz... Müslümanlık bunu kaldırmamıştır. Miras hakkında bir çok nusus katia vardır Kuranı Kerimde. Buna ne dersin? Sen dedi, bilmiyorsun Hazreti Peygamber aleyhisselâti vesselâmın malına kimse mirasçı olmamıştır. Dedim, bu maaşiri enbiyaya mahsus bir şeydir ve bu da ayrıca bir nas ile halledilmiş bir meseledir. İslâmiyette miras kalkamaz ve kalkmakta bizim menafiimize muvafık değildir. Hulâsa efendiler bunları o Şeyhi fazıl o derece iğfal etmiş ki bu zavallılara acımamak elden gelmiyor. Fakat yalnız kendilerini uçuruma götüre, Allah belâsını versin der geçeriz. Fakat bütün Ümmeti İslâmiyeyi de o uçuruma sürüklemek istiyor. Efendiler, demin arzettiğim veçhile bu mesele sopa ve cebir meselesi değil, bir fikir meselesidir. Fikir sahasında Bolşeviklik esasatı ile işgal etmek ve müslümanlığın menafii âliyesi ... bunları da meydana atmak suretiyle kendimiz için derecei vücuptadır ve bu da müttefekkirini İslâmiyeye düşen bir farizadır. Binaenaleyh bendeniz öyle istio-

rum ki bu vecibei diniyeyi, bu farizai diniyeyi bu Meclisin mütefekkirini ifa etsinler. Ümmeti İslâmiyeyi bu dalâletten kurtarsın. Bir kaç sözle halledilecek mesele değildir. Şu halde müslümanlığın esasatını meydana atmak ve takip edilecek hattı hareketi tayin etmek yalnız Türkiye'de yaşayan müslümanlara değil, Rusya'da bu hattı hareketler hakkında mufassal, müdellel ilmi risaleleri neşir ve tevzi etmek lâzımdır. Ta ki bu suretle 350 milyon müslümanı da bu dalâletlerden kurtarsın. Son vazifei diniyesini ifa etmiş olsun.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendiler, Meclisi Âli hini teşekkülünde âdeta istinatsız bir halde olduğundan kendisi için bir halâşkâr, kendisine bir istinatgâh arıyordu. İşte o zamanlar... Türkler Yeşil Ordu teşkil etmiş, o biri Kızıl Ordu. Müttefikani geliyorlar, bizi kurtaracaklar diye kulaklarımız doldu. Belki de bizim kuvvei maneviyemizi tamir için söylenmiş sözlerdir. Şeyh Servet Efendinin burada bir kaç defa söylediği uzun nutukları hep alkışladık. Bundan bir ders almalıyız. Efendiler, bir ders almalıyız. Ben dahi alkışladım. Fakat o sırada Erzurum'dan aldığım malûmata nazaran anlamadığımız bir tufan geliyor, o tarafa doğru. Bu taraftaki akisler Âlemi İslâm geldi. Efendiler; Rusyada Bolşevizm, Komünizm, hakiki Marksizm. Buradan Hükûmet bir heyet göndermişti. Onlar da gözleriyle görmüştü ki, istihsalât durmuş, ziraat durmuş, herkes aç kalmış, sağa sola saldıran bir kaç haydut bunlara Kızılordu diyorlardı. Şarktan da maalesef yanlış haberler geliyordu. Tav'an komünizme taraftar olmasına imkân olmamakla beraber, Kâzım Paşa Hazretleri, vermiş oldukları telgraflarda ... Yani o kasdi değildir, ya bilmeyerek ... şu geldi böyle söyledi. Tabii ben arkadaşlarla görüştüm. Memleketimiz dana ziyade yakın olmak dolayısıyla bu tufanı daha yakından görmek istedik. Hükûmet nezdinde teşebbüste bulunduk. Müsaade aldık. Meclisi Âliden giderken yine yolda halk bilmeyerek, rüyada görmüş gibi, Bolşevikliğe âşık olmuş. Anadoluya geçerken soruyor, Bolşevik misin?.. Bolşevikler bizi kurtaracaktır, sözlerine çok maruz kaldım. Erzurum'a gittiğim zaman Bakû'de teşekkül eden kongreye, üçüncü enternasyona giden arkadaşlarıma tesadüf ettim. Bir Bolşevik, anma ne? O sırada efendiler Nuri Paşanın ordusu bakiyesi gelmişti. Onlardan Bolşevikliği sordum. Dedğim gibi, aç ve çıplak kalmış, istihsalâtı durmuş, artık sağa ve sola salmış, zaifleri ölüyor. Bunlar Azerbaycan'a geçmek istemiş. Azerbaycan bunlara muavenet göstermek istemiş. Demişler ki; bizim o Mustafa Suphi denilen adam gibi birtakım serseri insanlar, vatan-sız insanlar Azerbaycan'a dolmuş, Azerbaycan'da pro-

paganda yapıyorlar, Türkiye'yi kurtarmak için. Mamefih yine propaganda meclisinde Büyük Millet Meclisine müracaatta bulunulmuş. Azerbaycan'a müracaatta bulunulmuş ... Geçmek için müsaade istenilmiş, Azerbaycan'da propaganda böyle câri imiş ve Azerbaycan ordusuna nüfuz etmiş. Sakın bu orduya silah atmayın. Bolşevik orduları garp cephesine geçecek. Bir gün arzu buyurulursa getirin okurum size, bu meal dedir. İşte Bolşevik ordusu yardım edecek... Bu itikad Azerbaycan ahalisine intişar etmiş. Bizden bugün Azerbaycan'da ihlâlatta bulunan insanlar var. Hattâ bir gün bir kongrede diyorlar ki, bizim istiklâlimizi Türk kardeşlerimizin uğruna kurban edelim. Onlarsız biz yaşayamayız. Gelsin Rus orduları buradan geçsin. Biz halâs edecekmiş, propaganda bu. Hatta ... Halil Paşa gidiyor, o kongrede bulunuyor, Bolşeviklerle anlaşılıyor, Rusları içeri çekiyor. Bu böyledir. Bolşevikler Azerbaycan'a girer girmez üç, beş, on gün hali istirahat, filan, adalet göstermek istiyorlar. Ondan sonra Gence'de Ermenileri teşvik ediyorlar. Onlar Bolşeviklerden bir kaç adam öldürüyorlar. Derken bir karışıklık, Nuri Paşa da Bolşevikler aleyhine bir tarafı iltizam ediyor. Her şey zirüzeber oluyor, yalnız Karabağ ve o havalide ... on gün sonra efendiler Bakü'de ... onların hepsi kesiliyorlar. Sonra 135 milyon altın alıp götürüyorlar, bankalardan. Niçin götürüyorsunuz diyorlar. Diyorlar ki; Ruslar harp ile meşgul iken siz para kazanıyordunuz, bunlar Ruslarıdır. Pencere perdesine varıncaya kadar çekip götürüyorlar. Orada eazımı İslâmiyenin ve emsalinin filan, bunların bütün emvali ellerinden alınıyor. Bir bağda iki oda veriliyor. O odada kendisi oturur... Dadaşkı ailesini satmakla yaşamıştır. Hulâsa beyler ... sonra orada Ermeniler yine bütün memur namıyla alıyorlar, ne kadar memur varsa Ermeniler namına alıyorlar ... filan varsa Ermenilere teslim ediyorlar. İslâmlara Ermeniler verecek. Kongre esnasında Ruslar da irtikâp olunan hatayı resmen kongrede söylemişlerdir. O kongreye bir çok İslâmlar gitmişti. Bizden elli altmış kişi gitmişti. Sonra aktarı âlemi islâmdan, her taraftan gelmişlerdi. Bizim son ümidimiz sizsiniz, siz de eğer Komünist olursanız sizden bize hayır yoktur. Çünkü yarım milyon Türk süratle kesilmiştir, yarım milyon da Türkistan'da kesilmiştir. Millî şarkılar söyleyen Türkistan halkı isimleri alınarak öldürülmüştür, diyor. Bugün mekteplerimiz yalnız Taşkent'te bizim esirlerin açtığı 54 mektep muallimleri nefyedilmiş, bizim Türk zabitleri koğulmuş, yerlerine Komünist muallimler konulmuştur. Fakat bu meslek erbabında bendeniz diyorum ki, Komünist

yoktur. Bizim Komünistler itiraf etmelidirler ki, geçen sene hiç Komünist değillerdi. Ruslar tarafından aşılanmıştır. Bu sekiz aylık bir Komünistliktir. Kendilerinin artık bu itikadlarını takdis etmeyeceğim.

Sonra efendiler; ben arkadaşlarımı tenzih ederim ve kendilerine hürmet ederim. Ben meslek üzerine konuşuyorum. Bugün bizi istilâ eden cereyan Rusların cereyanıdır. Rus ordusu onandığımız gibi değildir, Bunlarda kabiliyeti harbiye yoktur. Azerbaycan cephesine gönderdikleri ordunun kabiliyeti harbiyesi yok idi. Ermenilerle bile harp edemediler. Birtakım serseri ve kabiliyeti harbiyesi zaif kimselerdir. Ermenistana Ruslar cebren giremedi. Sefirlerini tulû müddet Ermeniler kabul etmediler ve mukavemeti harbiyeden mahrum Deniken ordusunu mağlup edemediler. Bir tiyatrodan başka bir şey değildir. Yarım saat harp ediyordu. Nerede karın doyuruyorsa orada hizmet. Yalnız bir şey varsa muntazam harp eden ordusu yok. İşte bu hakikatleri arzederken Erzurum böyle şirazesiz bir iş karşısında lâkayid kalamazdı. Bize, teşebbüste bulununuz dediler, ne teşebbüsünde bulunalım. Bir mikrop gibi aç kalmış, memlekete saldırmak istiyor. Memleket sizin, diyor, babanızın malı mı?.. Taraftar peyda edebilmek için mümkün ise sizin malınız komşuların, komşuların malı sizin ... İnsan doğduğu zaman nerenin malı olur? Kürrei arzın... Hiç kıymeti yokmuş gibi. Ne ise düsturları nedir bilmiyorum, belki iyidir. Geçen gün Hariciye Vekâletinden istirhamda bulunmuştum. Dinlerken hafî celseye talik etmiştiniz ve emin olunuz ki Erzurum'dan gelen telgraf, zaruret neticesi verilmiş, bizden istimdad ediyorlardı. Biz Müdafaai Hukuk teşkil ettik. Bir hazırlık yapıyorlar. Kime karşı, neye karşı? Efendiler; elimizde kuvvetli, metin bir Ordu vardır. O ordu ile Ermenistana savlet ettik. Pek az zamanda üç saatte Kars kalesini devirdik. Maalesef bu teşkilât ordu arasında da var. Erzurum'a girdiğimiz zaman, muhtelif cereyanlar vardı. İçlerine girdim, birtakım ordu zabitanı arasında bunun askere sirayet edeceğinden de korkuyorlardı. Nefere; ati timar etmeyeceksin, memleketine gideceksin, gibi propagandaların efrada tesiri olmuyor değildi. Propaganda birtakım safdil insanlara nüfuz etmekten hali kalmıyor. Ordunun başındaki Kâzım Paşa Hazretlerine müracaat ettik, orduda bir şirazesizlik acaba olabilir mi; dedik. Mamafih dedi; kanaatıma gelince : Belki efendiler garip gelecektir sözüm, benim kanaatıma kalırsa, İslâmiyetle Bolşeviklik arasında pek az fark vardır, dedi. Bunda miras, zekât yok Paşam dedim; bizim akidemizle bu tevafuk etmez. Beni mi kandırı-

yorsunuz, yoksa ne buyuruyorsunuz?.. Kâzım Paşa dedi ki, bugün iki siyaset vardır. Garp, şark siyaseti. Bizim garple, İngilizlerle anlaşmamız kabiliyeti var mıdır? Yoktur dedim. O halde bizim şark ile anlaşmamız zaruridir, şark siyasetini takibe mecburuz, dediler. Hattâ kendileri şu kanaatta idilerki; bu mutlaka bizim memlekete giriyor. Ruslar gibi aşağı taraftan başlar da zabıtlere, neferler hükmetmek suretiyle ... Ben dedim ki, bunu bir tedbiri siyasi mahiyetinde anlarız. Politika mahiyetinde anlarım, dedim. Belki Hükûmet garbe karşı bir gösteriş yapıyor. Sizi de böyle sevk ediyor. Bolşevik görünmemiz. Evet, biz Bolşevikliğe yakın göründükçe garpliler bize doğru geliyor. Hükûmet böyle bir siyaset takip ettikçe İngilizler bize tekrârip ettiler. Bolşeviklik sebebiyle bize müsait şeraitle sulh yapabilirler. Sulh yaptıkları zaman Ruslarla muhalif vaziyete girer miyiz? Evet girmemek için çaresi, herhalde Komünist görünmelidir. Hatta efendiler arkadaşlarınıza ... bundan başka bizim için çarei necat yoktur ve bana Bolşevikler söz verdi. Ben murahhası askerî tayin olundum. Bu teşkilâtı memleketi içinde yapacağım, buyurdular. İşte efendiler bu cümleden harp ediyorken Ordunuz Güm-rü'ye girdi. Bir kaç Ermeninin hâfis olduğunu işittik. Bize geldiler. Bu Ermenileri çıkartmak ... malûmu âlileridir ki biz de harbi Ermenilere yapmadık, yalnız Taşnaklara yaptık. Bunların arasında fark vardır. Onu ben bilmiyorum. O Ermeniler çıktılar, Güm-rü'de bir hükûmet yaptılar, bir teşkilât yaptılar. Tabii hükûmetin bu bapta daha ziyade malûmatı vardır. Rus Bolşevikleri Ermenistana girmezden evvel Güm-rü'de Bolşevik Ermeni hükûmeti teessüs etti. Mak-sat da Taşnaklarla ikisinin arasına münâferet sokmak idi. Evet bugün Ermeniler hudut içerisinde ifsadata başladılar. Şimdi en büyük necat beklediğimiz karı şark kapısı ... Maalesef Ermeni sulhü akim kalmıştır. Zannediyorum ki Erzurum valisi ve Necati Bey bunun sebebini de söylemiştiler. Diyorum şimdi size... Efendiler, katiyen ne Hükûmete hiç kimseye taarruz yoktur. Dinlemezlerse inirim. Hastalık kabili tedavidir. Hastalıklarını tedavi ettirmek Hükûmetin muttali olmadığı hakikati kendilerine söyleyip... (*Devam devam sesleri*) Ben Hükûmetin hatası varsa onu söylemekten çekinmem. Arzettiğim gibi efendim, sulh meselesi niçin akim kalmıştır? Tabiidir ki Bolşevikler geldiler, Ermenileri sigorta ettiler... Hafi celseye talik ettiniz, sulh geri kaldı, akim kaldı. Ermeniler hududumuzda tekaküm etti. Belki de tâ Ankara'ya ... Bugün propaganda yapıyorlar. Belki Ankara'ya ... paraları Erzurum'da da fenalıklar yapıyor... İngilizlerin

propagandalarına ... Ondan korkar da. Ruslar Ermenileri içerimize kadar sokup da ... para sokup ... Ben bu hakikati neden söylemeyeyim? Ona ben gülerim. O vakit veyahut ben de vazifei tarihiyemi yapıyorum. muaheze ederim...

Şimdi efendim Rusya'dan bize bir hastalık olarak gelen ... hem onu arz ediyorum size, hem Bolşevikliğin mahiyetini anlatıyorum. Şimdi tabiidir ki yine size söyleyeceğim. Yusuf Kemal Beyle de yolda görüştük. Hükûmetin bu ittifakı ... Hükûmet gönderiyor. Hükûmetin kendi siyasetini Avrupaya karşı ... Hükûmet beyanatında söylerse cevabını veririm. Bugün Yusuf Kemal Bey hocam da gitmişti ve bana demişti ki; ben komünistim. Hükûmetin namına ittifak etmek ... şöyle böyle Hükûmetin namına giden Yusuf Kemâl Bey de bana dedi ki; ben de Komünistim, memleketin selâmeyini bunda görüyorum. Şahitsiniz. Şeyh Servet Efendi meselesi değil ki bu. Bir kere Hükûmet müsaade etmiş, burada bir Komünist partisi yapmıştır efendiler. Bendenize cevaben Muhittin Baha Bey dedi ki; biz müsaadei mahsusa ile Hükûmet müsaade ederek menfaati memleket noktasından vazifei vataniye olarak yapmışımdır, ben milliyetperver bir adamım dedi. Milliyetperverlik, komünistlik düsturiyle tev'ern değildir. Demek ki ya Hükûmet veyahut kendisini aldatıyor. O hata olarak, gösteriş olarak, böyle yapmak istiyor. Daha ileri giderseniz ben çok katiyetle biliyorum. Zannedirim Hükûmet Komünistlere maktan muavenette bulunmuş, yani Komünist fırkalarına para vermiş. O da usulsüz ya ...

Şimdi Bolşeviklik İslâmiyet ile kabili telif midir, değil midir? Her meslek erbabının vicdanına havale ederiz. Memleketi bu felâketten nasıl kurtaracağımızı düşünelim, hep beraber çaresine bakalım. Efendiler; bu Şeyh Servet meselesi değildir. Bu zannediyorum ki Hükûmetin hal ve fasledeceği meseledir. Mustafa Suphi'yi ... Tabiidir ki şahsı hakkında nasıl bir adam olursa olsun ona karışmam ... memleketimizden koğulmuş. Hüsrev Beyin de sınıf arkadaşı olsa gerek, bu sebeple kendileri daha iyi bilirler zannedirim. Sonra Sinop'a nakledilmiş, Rusya'ya kaçmış. O adamın bizim burada, bir çok zevatı âliye ile temas ettiğine zahibim. (Muttali bulunuyorum.) Bize Rüştü Beyden; Kâzım Paşadan mektup aldığını söylemişlerdir. Mustafa Suphi kendi başına hareket eder değildir. (Şark cephesinde bu adam yalnız başına değildir.) (Fakat o adam da bir çok zevatı âliye ile muhabere ettiğine) Şark Cephesini benden dinlemeyin, Şark Cephesine bir heyet göndeririz. Şark Cephesi tetkike muhtaçtır. Bu yüzden ileri geri sözleşmişizdir, ben bir hakikati

söylüyorum. Belki bitaraf değilim, aksi çıkarsa namussuzum. Bir heyet gönderin Şark Cephesine. Bu millet bu hükümet namına mektup yazan, söz söyleyen her kimlerse onların da cezasını verdiriniz. En büyük vazifeniz budur efendiler.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendiler, zannediyorum ki gayet mühim ve ciddi bir mesele üzerindeyiz. Rüfekayı kıram muhtelif nikatı nazar dermeyan ettiler. Bendeniz de bu münasebetle bu mevzuda, gerek Hükümet namına ve gerek şahsım namına bir kaç noktayı muhtasaran arzedeceğim.

Hakikaten milletimizin hali ve âmali ciddiyesi zannediyorum ki cümlelizce bariz ve katli surette muayyendir. İşte bu âmali hakikiyei milliyeyi istihsal etmek maksadiyle, burada dahi içtima eden Meclisiniz, noktai nazarlarında takip edeceği esasatta, bu muhassalai milliyeden emel ve arzı noktai nazarından ayrılamaz. Şüphe etmiyorum ve hiç kimsenin şüphe etmeyeceğini zannediyorum ki Büyük Millet Meclisi ve onun Hükümetinin bugüne kadar takip ettiği siyaset tamamen âmali milliyeye mutabıktır. Bu siyasetin ne olduğunu tekrara lüzum görmem. Yalnız iki kelimesini zikredeceğim, ki o da hududu milliyehâlinde milletin istiklâlidir ve bu gayet kuvvetli ve büyük mana ifade eder esastır. Bugüne kadar bu esastan ayrıldığımızı delâlet edecek en ufak bir emareyi bile göstermek mümkün değildir.

Efendiler, bu iki esas üzerinde yürüyen insanlar, düşünen dimağlar bittabi Komünizmin vasi ve bu kuyudatını parçalayan esasları ile mutabakatta bulunamaz. Binaenaleyh Heyeti Âliyenizin takip ettiği siyaset hiçbir vakitte Komünistlik esasına müstenit değildir. Bu böyledir, bunu tekrar ediyorum, bir defa daha. Fakat yine malûmunuzdur ve cihanın malûmudur, ki bu millî esaslarına derin rabitalarla sadık kalan Meclisiniz ve Hükümetiniz müstakil bir devlet olarak Rusya Bolşevik Cumhuriyeti denilen bir devletle münasebatı siyasisinde hiçbir vakit Komünistlik ile Bolşeviklik esasatını dahi telaffuz etmemiştir. Zannediyorum ki Hariciye Vekiliniz muhtelif vesilelerle bu ciheti izah etmiştir. Binaenaleyh bendeniz tekrar ediyorum, milletimizin, devletimizin, Heyeti Âliyenizin Ruslarla olan münasebatı doğrudan doğruya iki müstakil devletin karşı karşıya olan ve her biri kendine ait olan gayelerini tamamen mahfuz bulundurmak şartiyle, bugüne kadar böyle olduğu, bugünden sonra da böyle devam edeceğine şüphe etmeyiniz. Rus Bolşevik Hükümeti resmîyesi, ricali resmîyesinin bizim olan, bizim resmî ricalimizle olan temas ve

münasebetlerinde Rusya dahilinde bu milletin soysuz, herhalde sersem birtakım evlâtları oralarda da serseriliklerine devam etmişlerdir. İşte bu serseriler bir iş yapmak hülyasına kapılarak zâhiren memleketimize ve milletimize nâfi olmak için Türkiye komünist fırkası diye bir fırka teşkil etmişlerdir ve bu fırkayı teşkil edenlerin başında da Mustafa Suphi ve emsali bulunmaktadır. Bunlar doğrudan doğruya bir hissi vatanperverane ile ve bir hissi hakikil millî ile değil, benim kanaatıma belki kendilerine para veren, kendilerini himaye eden ve bunlara ehemmiyet atfeden Moskova'daki prensip sahiplerine yaranmak için birtakım teşebbüsâtı serseriyanede bulunmuşlardır. Bunların yaptıkları teşebbüs Rus bolşevizmini muhtelif kânullardan memleket dahiline sokmak olmuştur. Bu suretle memleketimize, milletimize hariçten komünizm cereyanı sokulmaya başlanmıştır.

Diğer taraftan efendiler, memleket dahilinde komünizmin ne olduğunu bilmeyen, fakat bu esasata müsteniden tekevvün etmiş olan, taazzuv etmiş bir Bolşevik kuvvetinin bizim için kuvvei naciye olabileceğini farzeden birtakım insanlar dahi, hattâ bu hariçten gelen Komünizm cereyanına temas etmeksizin kendiliğinden Komünizm teşkilâtı yapmak hevesine düştüler. Bir zaman geldi ki Ankara'da, Eskişehir'de, şurada burada memleketin hemen bir çok yerlerinde bir çok insanlar, birbiriyle rabıta dar olmaksızın, Komünistlik teşkilâtı kurmaya ve aynı zamanda hariçten de birtakım insanlar serseri surette memlekette dolaşmaya ve aynı zamanda propaganda yapmaya başlamışlardır. Daima esasatına muhafazai sadakat etmekte en büyük faideyi gören Heyeti Vekileniz bunun için müsmir bir neticeyi düşünmek mecburiyetini hissetti. Herhalde bu memlekette ve bu millet içinde Komünizmin mahalli tatbik bulamayacağına kani idi ve kanidir. Komünizmin ne olduğunu bilirse münevveran, o zaman memleket dahilinde tatbikine cevaz verilebilir. Fakat münevveran dahi dahil olduğu halde Halk, Ordu Komünizmin ne olduğunu bilmiyor. Yalnız kuvvei naciye olabileceği itikadına sahip olmuş ise o zaman körü körüne cahilâne komünizm olabilir veyahut milletin bir kısmı kalili, kısmı cüzisi temayül edebilir. Bu suretle ekalliyetin ekalliyeti denecek mertebede tekevvün edecek bu kuvvet kendini şâmil ve hâkim bir kuvvet farzederek, çünkü vukufsuzluğu veçhile bir teşekkül olacağından derhal memleket dahilinde - Bittabi bu gibi inkılâbatın heyeti umumiyei milliyemiz tarafından derhal imha edileceğine mutmainiz - herhalde bir feveran olabilir, bir

İnkılâp teşebbüsü olabilir. Bu itibarla Hükûmet tedbir düşünmek mecburiyetinde kalır.

Efendiler, iki türlü tedbir olabilir. Birisi; doğrudan doğruya Komünizm diyenin kafasını kırmak; diğeri, Rusya'dan gelen her adamı derhal denizden gelmiş ise vapurdan çıkarmamak, karadan gelmiş ise hududun haricine defetmek gibi zecrî, şedid, kırıcı tedbir kullanmak. Bu tedbirleri tatbik etmekte iki noktai nazardan faidesizlik görülmüştür. Birincisi; siyaseten hüsnü münasebatta bulunmayı lüzumlu addediniz Rusya Cumhuriyeti kâmilten komünisttir. Eğer böyle zecrî tedbir tatbik edecek olursak o halde bilâ kaydüşart Ruslarla alâka ve münasebette bulunmak lâzım gelir. Halbuki biz bir çok mülâhazatı siyasiyeden, bir çok esbap ve avamilden dolayı Ruslarla temasta, müşasebatta, itilafta bulunmak istedik ve istiyoruz ve isteyeceğiz. O halde tatbik edeceğimiz tedbirler de dostluğunu istediğimiz bir millet, bir hükûmetin prensiplerini tahkir etmemek mecburiyetindeyiz. İşte bu noktai nazardan zecrî tedbir kullanmak istemedik. İkinci bir noktai nazardan da zecrî tedbir kullanmayı faideli addetmedik. Malûmu âliniz fikir cereyanlarına karşı fikre istinat etmeyen kuvvetle mukabelede bulunmak, o cereyanı imha etmedikten başka, herhangi bir muhatabınızla, herhangi bir insanla konuşulduğu zaman onun herhangi bir fikrini kuvvet zoru ile reddederseniz, o ısrar eder. İsrar ettikçe kendi kendini aldatmakta daha çok ileri gidebilir. Binaenaleyh, fikir cereyanları cebir ve şiddet ve kuvvetle reddedilmez. Bilâkis takviye ediliir. Buna karşı en müessir çare, gelen cereyanı fikriye mukabil fikir cereyanı vermek, fikre fikirle mukabele etmektir. Binaenaleyh Komünizmin memleketimiz için, milletimiz için, icabatı diniyemiz için gayri kabili kabul olduğunu anlatmak, yani efkârı umumiyei milleti tenvir etmek en nâfi bir çare görülmüştür. İşte Hükûmet böyle bir çareye tevessülle iştigal etmekle beraber, şüphe yok ki, gelen cereyanlar zamandan evvel fiilen mazarrat tevlit edebilecek hale gelmemesi için dahi bir taraftan da tedabiri lâzimeyi ittihaz etmiştir. Hükûmet tenvir ile bu cereyanın önüne geçmeyi düşündüğü sırada, aynı suretle düşünen birtakım kıymetli ahlâklı ve her noktai nazardan şayanı emniyet arkadaşlar bana müracaat etmişlerdir. Bu zevât bu noktai nazardan bu memleket ve milletin menafii-ne azami ne suretle hizmet edebileceklerini düşünüyorlardı. İşte bu düşüncenin mahsulü olmak üzere Ankara'da Komünist Fırkası namı altında bir fırka teşekkül etti.

Bu fırkayı teşkil eden zevatın bence yakinen malûm olan zihniyetini kısaca izah etmek istiyorum, ki sui tefehhümat zail olsun. Bu zevât bir defa hududu millî dahilindeki halkın istiklâlinin mahfuziyeti, yani bu milletin, gayei milliyesinin, istikbalinin temin ve istihsali için hâdim olmak istiyorlar. Yine onlar da hepiniz gibi milletin refahı ve saadeti hakikiyesini maddeten istihsal edebilmek için idare makinesinin ıslâhı ahvali içtimaiyemizde mümkün olduğu kadar milletin kabiliyeti hazmiesi derecesi nispetinde terakkiyata mazhariyeti düşünen insanlardı. Binaenaleyh, bu fırkayı teşkil edenler Komünizmin ne olduğunu millete anlatmak ve bunun ne olduğunu bütün esasları, prensipleri bütün milletçe malûm olmadıkça olsa olsa onların içinden halkın kabiliyet ve istidadına mümkün olduğu kadar hadim olabileceklerini, kabiliyeti tatbikiyesi görüldüğü takdirde tatbik zihniyetinde idi. Fakat gayet mutaassıp oldukları nokta, o da, bu memleket içinde ve bu millet içinde her türlü inkılâbatı içtimaiyenin, muzır dahi olsa, her türlü inkılâbın sahibi hakikileri yine bu millet olmalıdır. Yine bu millet vekili olmalıdır ve çok mutaassıp oldukları bir nokta varsa, bu memleket içinde ecnebi ile hiçbir inkılâp vücuda gelmesine alet olanları tahkir ve terzil etmek idi. İşte bu işi niyatı hasene ile yapmak arzu eden arkadaşların teşebbüsü Hükûmetçe muvafık görülmüş ve kendilerinin vukuu müracaatları üzerine resmen müsaade edilmiştir. Yalnız bu müsaadeyi yapmakla Hükûmet bir şey düşündü. Evet, komünizm içtimai bir meseledir. Bunun her türlü esasat ve haka-yikini istenildiği gibi söylemekte beis yoktur. Yalnız maksadı teşebbüsü belli olmayan, mahalli dahi istenildiği anda meçhul bulunan birtakım kimselerin komünizm namı altında, Bolşevizm namı altında teşkilât yapmasını katiyen menetmek istedik ve bu noktai nazardan Dahiliye Vekili bütün rüesayı memurini mülkiyeye dedi ki; Komünistim diyen Hükûmetçe resmen programı görülmüş ve mevcudiyeti resmen tasdik edilmiş cemiyete intisap edebilir. Fakat kendi kendine teşekkül eden fırkanın Hükûmete verdiği bir teminat vardı, ki o dahi her önüne geleni teşkilâta memur etmeyip, belki aklı başında mukaddesatı milliyeyi, icabatı diniyeyi şeraiti umumiyei millet ve devleti müdrik insanlar ancak bu gayei milliyeye sadık kalmak şartıyla tenviri efkâr edebilirlerdi ve ben emnim ki arkadaşlar, Rus bolşevizminin yapmış olduğu tahribatı bir çoklarımızdan daha iyi bilmektedirler. Hikmeti mevcudiyetlerinin kalmadığına kani oldukları dakikada bütün millete hitaben bizat kendileri Komünizmin bu memleket içinde kabiliyeti tatbikiye-

si olmadığını kendileri ifade ederler ve dağılırlar. Bu fırka bu suretle teşekkül ettikten sonra Halk İştirakiyyun Fırkası namı altında bir fırka Hükûmete müraaat etmiş bulunuyordu. Bu fırka hakkında bir kelime daha ilâve etmek isterim. Türkiye Komünist Fırkası, yani Komünistliği ne Arapça, ne Türkçe yapmak istememiş olduklarını, yegâne gayelerinin halkı aldatmamak olduğunu, söylediğimiz şeylerin Komünistlik olduğunu anlasınlar, düşüncesiyle kurulmuştur. Onun için doğrudan doğruya Komünist kelimesini tekrar ediyoruz ki halkı aldatmış olmayalım diye. Binaenaleyh, Türkiye Komünist Fırkası bu suretle memlekette teşekkül ettiği sırada, Bakû'da yine Türkiye Komünist Fırkası namıyla bir fırka vardı. Bu suretle, merkez kazası hariçte bulunan ve teşebbüsâtı için talimatı hariçten alan bir fırkada reddedilmiş oldu.

Halk İştirakiyyun Fırkasının sebep ve hikmeti teşekkülünü bilemem. Müteşebbisleri bunu izah edebilirler. Yalnız benim anladığıma göre Türkiye Komünist Fırkasının mahiyeti teşekkülü ile Halk İştirakiyyun Fırkasının mahiyeti teşekkülü arasında fark vardır. Türkiye Komünist Fırkası, Türkiye için, Türkiye dahilinde çalışan bir fırka mahiyetinde tecelli ediyor. Halk İştirakiyyun Fırkası, doğrudan doğruya komünizm mahiyetini gösterir bir fırkadır ve mevsuk malûmata göre burada bulunan Rus sefarethanesi ile dahi tamamen hali temasta bulunuyorlar. Bu hususta fazla bir şey söylemek istemiyorum.

Şimdiye efendiler; Hükûmetin noktai nazarları ve takip ettiği zaten malûm olan esasları bir daha tekrar ettikten sonra, Komünist teşkilâtına ne gibi mülâhazata binaen Hükûmet serbesti vermiş olduğunu da izah ettim. Kısmen fakat yine bundan tevellüd edebilecek olan mahazire karşı dahi tedabiri şedide ve katiye tatbiki ve imkânı mahfuz bulundurulmuştur ve belki yakın zamanda bunun âsarını göreceksiniz.

Yalnız bir şey rica etmek istiyorum. Bir defa ben-deniz reisiniz olmak itibariyle ve münasebatı diplomatikiyede Heyeti Âliyenizi temsil etmek itibariyle Hariciye Vekili ve Heyeti Vekilenizin her biri, hattâ âzayı kiramdan dahi her biri bu meseleden bahsederken bir iki noktaya dikkatli bulunması lâzımdır. Alelâk komüniste karşı söz söylerken şark siyasetimize karşı söz söylemeyi tev'em görüyorum. Bu bir mesele içtimaiyedir. Şu ve şu sebeple memleketimizde gayri kabili tatbiktir. Fakat bunu kemali serbesti ile söyleyebiliriz. Yalnız Hristiyan olan bir devlete münasebatı siyasiyede bulunmamıza bu mani değildir. Binaenaleyh biz komünistlik istemeyiz, öyle ise şark

siyasetini yapamayacağız demek doğru değildir. Bu gayet abes olur. Bittabî biz Ruslar komünist olduğu için onun aleyhinde bulunuyoruz. Bize gayri kabili tatbik olduğu için ve esasatı diniye ve şeraiti hayatiye ve içtimaiyemizle gayri kabili telif bulunduğundan olmaz diyoruz. Hüseyin Avni Bey, bu mebbasde idarei kelâm ederken mesele daha tavazzuh etti. Şark meselesine dair bütün mütalâalarını dikkatle takip ettiğim için bende şöyle bir kanaat hâsıl oldu. Bu kanaat mülâhazalarının bir şahısa mütedair olduğudur. Kendileri o şahsın ismini telaffuz ettiler. Dediler ki; Kara Kâzım Paşa ihlâl etti.

Şimdi efendiler; Hüseyin Avni Bey biraderimiz gayet mühim bir meseleye temas ettiler ki, bunun hakkında hiçbir söz söylemek istemiyorum. Fakat kendileri temas ettiği için Heyeti Âliyenizden zihinleri teşevvüşe düşar olanlar bulunabileceği için bir iki kelime ile izah etmek istiyorum. Bir defa Kâzım Karabekir Paşayı içinizde tanıyanlar ve tanımayanlar vardır. Binaenaleyh Kara Kâzım Paşa gayet zeki, fatin ahlâklı, namuslu fevkalâde halûk, namuskâr, müdebbir bir adamdır ve bunların fevkinde hasleti vardır, ki ilk temasa geldiği zaman Hüseyin Avni Bey anlayamaz. Ben de kısa temasta bayağı temasta anlayamadım. Gayet ketum bir zattır. İşte böyle bir hali bulunduğu için Hüseyin Avni Bey biraderimiz Kâzım Paşayı tekdirde hata etmişler.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bir dakika müsaade buyurur musunuz?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamlı) — Müsaade buyurun, silsilei kelâmımı katetmeyiniz.

Kâzım Karabekir Paşanın evsafını arzettikten sonra bizi idlâl mi, bizi tenvir mi etti? Buna dair fazla söz söylemek istemiyoruz. Yalnız ufak bir tereddüd olanlar Kâzım Kara Bekir Paşa Hazretlerinin bir buçuk senedenberi şark ahvali hakkında her gün vermiş oldukları raporları ve onların kâffesini mütalâa ettikten sonra bir karara varması ve ona göre idarei kelâm etmesi iktiza eder. O zaman o mütalâayı yapan zatın bu kıymette, bu kudrette bir zat hakkındaki Kâzım Paşa Hazretlerinin kıymetlerini takdirde ne dereceye kadar hata etmiş olduklarını anlayacaklardır. Şimdi bunu ispat sadedine, en ufak bir misal olmak üzere, burada okunan telgrafnameye buna takaddüm eden bir vaziyet var. Mustafa Suphi geliyor. Bir defa Mustafa Suphi'yi herkesten evvel şarkta Hüseyin Avni Beyden evvel meydana çıkaran Kâzım Kara Bekir Paşadır. Bu adamın memlekete girmesinin muzır olacağını takdir eden Kâzım Kara Bekir Paşadır ve

bunun memleket haricine, hudut haricine tardedilmesi lâzım geleceğini bilen de Kâzım Kara Bekir Paşadır. Bunun planını da yapan Kâzım Kara Bekir Paşadır. Yoksa Erzurum'da valiliğiniz değildir. Biz değiliz efendiler. Fatinâne bir surette yapmış olduğu planı, herkesten evvel icabedenlere faaliyet veren Kâzım Kara Bekir Paşadır. Bilmem Bolşeviklere mütemayil imiş, Mustafa Suphi'nin bilmem nesi imiş... Herkesten evvel kuvvetli bir tedbir alan Kâzım Kara Bekir Paşadır. Ben arz ediyorum. Çünkü vesaik vardır. Şuradan buradan bu meseleyi tasvir eden telgraflarını birer birer getireyim okuyayım.

Sonra buyurdular ki; Paşa ile görüşmüşler, İslamiyetle Bolşevizmin müsavı ... Binaenaleyh Kâzım Paşanın Bolşeviklik ve Komünistlik hakkındaki bütün mülâhazatı ve bütün noktai nazarları şimdiki ifadatum ile anlaşılan manadadır. Fakat bu sözlerle sizi imtihan etmiştir ve yine Kâzım Paşa beyanatı arasında şark siyasetinin lüzumu takibinden bahsetmiştir. Bunun için söz söylemeye lüzum görmüyorum. Bugün için şark siyasetini takip etmek, garp siyasetine ... Onu takip ediyoruz. Daima onu söylemiş olması ... Ve Kâzım Paşanın Komünistlerle temasta olanlara karşı Komünist görünmesi vaki olabilir. Memleket ve millet için nâfi bir maksadı siyasi temin etmek içindir. Hakikatte Komünist ve Bolşevik olduğu için değildir.

Yine buyurdular, ki Gümrü'de Kâzım Paşa kendi eliyle ermenileri Komünist yaptı. Kâzım Paşa ile aramızda bir hafta muhabere cereyan etti. Ermeni meselesinin halli mevzuubahis olduğu sırada şunu mu yapalım, bunu mu yapalım diye mesaili muhtelif mevzuubahis olduğu zaman, o münakaşada bulunmuş olsaydınız takdir ederdiniz ki en faideli olan şey, zaten Komünist olmayan serseri Ermenilere komünist dedirtmek için ve Taşnak mevcudiyetini bir an evvel yıkmak için yapmıştır.

Kâzım Paşa hakkındaki diğer bir noktasına cevap vermek isterim. Mustafa Suphi ile ilk temasta bulunduğu zaman yalnız muhabere etmedim. Benim nezdim âdemi mahsus göndermiştir. Hakikaten Eskişehir'de bulunduğum sırada Mustafa Suphi'nin ve daha bir adamın imzasıyla bir vesikayı ve bir mektubu hâmilan bir zat bana mülâki oldu. Mustafa Suphi bana müracaat ediyor ve diyor ki; bizim hariçte maksadı teşekkülümüz dahildeki maksadı millimizi teskil ve teminden ibarettir. Binaenaleyh size nasıl hizmet edebiliriz? Bu mektubu getiren adam aynı zamanda bana mahrem olarak diyor ki; heyeti morke-

ziyeye dahilim. Bu adam Lenin'in yegâne adamıdır ve Lenin Türkiye hakkında bir iş yapmadan evvel mutlaka Mustafa Suphi ile ... bu adamın etrafını sarmaktır. Lâkin aslı yoktur ... idaresiz ve milliyetsiz bir adamdır. Ben doğrudan doğruya Mustafa Suphi'nin mektubuna cevaben yazdım ve onu okuyabilirsiniz. Bu milletin, bu millet vekillerinden mürekkep olan Meclisin maksadı, gayesi, siyaseti kati olarak budur. Hiçbir vakitte merkezi hariçte bulunan bir teşkilâtla teşriki mesai edemeyiz. Biz kendi kendimizi sevk ve idareye çalışırız. Bu memlekette çalışmak isteyenler, hakiki olarak çalışmak isteyenler memleketin içinde bulunurlar ve memleketin hakiki menabiine, kitlelerine istinad ederler. Onun için Mustafa Suphi'ye ceza yapamazsınız efendim.

Bir de şarkın ahvalini tetkik etmek için bir heyeti mahsusa izamını talep etmişler. Şarkın ahvalini hangi noktai nazardan anlamak istiyorsunuz?.. Asıl mektubu getiripte mahrem tebligatta bulunan, söylediğim şeylerin hepsi hakkında müspet, müeyyid delaili kâfiye mevcuttur. Tekrar delile hacet yoktur. Kanaatlerimizi tespit edebiliriz. Bu mesele hakkında eğer Kâzım Paşanın buna temayülâtı ve bu temayülâtın mucibi mazarrat olacağını tahkik etmek ise maksat, bu gayet bârızdır. Azerbaycan'da bilmem Dağıstan'da Bolşeviklerin Komünizme karşı ne gibi tedabiri ciddiye düşündüğünü anlamak için, Hükûmete olan tekliflerini mütalâa buyurabilirsiniz. Eğer bundan başka şarka anlaşılması lâzım ve henüz Beyefendi tarafından ifade edilen şey varsa bir heyeti mahsusanın izamı meselesi, ki buna hiç lüzum yoktur, Kâzım Paşanın ne ruhta ve bolşeviklere karşı olan hissiyatı malûmunuzdur.

HÜSEYİN AVNÎ BEY (Erzurum) — Kâzım Paşaya hürmetimiz vardır. Erzurum valisi olmak için İstanbul'da bile çalıştık ve sonra o kadar da basit bir adam değilim. Mesele nüfuz edebilirim. Görüştüm. Garazı şahsi tanımam. Vali Hamit Bey Necati Beyin Hükûmete verdikleri son şeyi de söyleyin.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Şimdi efendiler bu noktadan başlayacağım. Ben de, dünyada hiç garazı şahsi taşıyan adam değilim. Bir defa zâtı âliniz vali Hamit Bey Necati Beyin verdikleri şeyden nereden muttali oldunuz? Üçü Ermenistan sulhunu yapmak için tarafımızdan tayin edilmiş bir heyeti murahhasadır ve onlarla vukubulan muhaberatı mahremanemiz sizce neden malûm oluyor? Bu Necati'nin fikri bana gelir. Demek o zatın bana yazdığı telgrafnameden zâtı âlinizin de malûmatı vardır. Kâ-

zım Kara Bekir Paşanın takibettikleri siyaset hakkında şikâyetimiz izahatınızdan şimdi bu noktayı izah için bir şey daha söyleyeyim. Zâtu âliniz Necati Beyle Hamit Beyin muttalî oldukları heyeti murahhasanın bir faaliyet safhasına belki vakıfsınız. Fakat Kâzım Kara Bekir Paşaya Heyeti Vekileden verilen talimata vakıf mısınız? Bana yazmış olduğu telgrafnamede zâtu âlinizin de malûmatı vardır. Meseleyi tenvir için soruyorum. Orada ne renk ve şekil göstere-

ceğine dair Hamit Bey Necati Beyin malûmatı yoktur.

HÜSEYİN AVNÎ BEY (Erzurum) — Ben tereddüt ettim şahsımda.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamlı) — Çünkü her gittiğiniz yerde aleyhinde bulundunuz, yazık değil mi? Tarihe geçecek onun yaptığı şeyler.

REİS — Celseyi tatil ediyorum, beş dakika te-neffüs için.

DÖRDÜNCÜ CELSE

REİS : Vehbi Efendi Hazretleri

KÂTİP : Feyyaz Âli Bey (Yozgat)

REİS — Celseyi açıyorum. Komünizm hakkındaki müzakerata devam ediyoruz. Söz Yahya Galip Beyindir. Buyurun.

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Efendiler, bendeniz nikatı nazarımı arz ve tespit ederken bütün sözlerimden dolayı mazur görmenizi rica ederim. Sizden ne vakit valilik istedi? Bu meseleyi komünistlik ile muhakeme etmezden evvel biraz tarihe lütfen nazar buyurmanızı rica ederim. Bize Avrupa müstebit Hükümetlerinin bu kadar tecavüzünün, bu kadar zulüm ve tasaddisinin sebebi nedir? Bendeniz muhakememde böyle buluyorum; ki bizim müslümanlığımız, onların hristiyanlığıdır. Hâтта buna misal olarak şu Harbi Umumiye göstereceğim. Harbi Umumiye biz istiklâliyetimizi, mülk ve milletimizi muhafaza etmek için girdik. Hiç kimseye taarruz etmek için girmedik. Blze tecavüz ediyorlardı. Bizimle beraber harbe giren Almanya, Bulgaristan, bunlar istediği gibi tecavüz ediyorlardı, memleketlerimizi çiğniyorlardı. Muzafteriyeti istihsal için her lâzım olan şeyi yapıyorlardı. Bu itibarla onlara yaptıkları ve bize yaptıkları meydandadır. Şu halde Almanya'ya hiçbir şey yapamamışlardır. Fakat bizim hayatımızı elden almak cüretine kadar ilerlemişlerdir. Ne için? Müslüman olduğumuz için. Başka bir şey için değildir. Şarkta Rus İmparatorluğu üzerine kuud eden zevat bolşeviklik namıyla bir nazariye çıkarmışlar. Bunlar bizimle hoş geçinmek istiyorlar. Tabii ki müslümanlar, kendileri-

le hoş geçinmek isteyen halk ile daima hoş geçinirler. Bu muhakkaktır ki Ehli Salibin yaptığı her şey bizim için muzırdır. İslâmiyetin imhasını beklerler. Maahaza bizim Bolşeviklik, Komünistlik gibi Ehli Salipten doğmuş efkâra tebaiyet etmekteğimiz de doğru değildir. Hamden lillâhi taala bizim dinimiz İslâm, kitabımız Kur'an olmakla onu takibedeceğiz. Maahaza iyice düşünmeliyiz. Biz ne için toplandık, maksadımız ne idi? Biz milleti halâs etmek için, vatanımıza taarruz eden düşmanları defetmek, istiklâli-mizi, siyasetimizi muhafaza etmek için toplandık. Yoksa şarkta çıkan bir fikre ittuba etmek, garpte çıkan bir fikri rehberi harekât etmek için toplanmadık. Maahaza bütün Müslümanlar kendi ananâtı dairesinde hareket etmek ister. Bolşeviklik takibetmek gayesi, milleti malûm olmayan bir yola sevk etmek ve millete ihanet etmektir. Bolşeviklik ile Komünistliği ayırmayacağım. Benim noktai nazarım, bunlar bizim milletimize mazarrattan başka hiçbir menfaat vücûda getirmez. Bu fikrin sahasını tevsia çalışmak, bizim esastımızı rahnedar eder.

Sonra içimizde ulema kiyafetine girerek, yalan yanlış fikirleri; bu, ahkâmı şeriyedendir diye göstermek, bir ihanettir. En evvel yapılacak muamele, bunu o kisvesinden tecrit etmektir. (Doğru sesleri) Affınıza mağruren ufak bir şey söyleyeceğim. Gerçi hura-fattır, amma çok hoştur. Süleyman, zamanında ho-

caya ceza vermek istemiş, değnek şikâyet etmiş. Buna verilecek ceza kisvei ilmiyeden tecrid etmektir.

Bolşevikliği İslâmiyetle mezcetmek akılsızlıktır. Eğer Bolşeviklik İslâmlık ise, onlar İslâmlığı kabul etsinler. Mecburiyet göremem. Komünistlik ve Bolşeviklik bizim vatanımızdan çıkmalıdır. Biz onlara yol vermeliyiz. Binaenaleyh Bolşeviklik bir akın yapacaksa, nereye karşı? Kendi mesleklerine karşı, kendi ... ibda edenlere karşı bir akın yapabilir. Ben arkadaşlarımın her birini muhterem mevkide görürüm. Binaenaleyh temenni ederim ki; içimizden Bolşevikliğe ve Komünizme sâi olanlar bu işten tecerrüd etsinler ve desinler ki : Büyük Millet Meclisinin takibedeceği gaye; gayei islâmiyettir. Sizin aleyhinizde bulunan Hıristiyanlar da sizinle beraber olacaktır. Herkesin hukukunu temin de Bolşeviklikten yüksektir. İşte maruzatım bundan ibarettir.

BİR MEBUS — Arkadaşlar, yalnız Komünistliği iddia eden bu adama verdiğim cevapta anadan doğma Komünistim dedim. Fakat buna emin olunuz ki benim dinim ve imanım, tarzı telâkkim büsbütün başkadır. Burası şimdi bir kürsü ilmi olmadığı için bittabi Komünistliğin leh ve aleyhinde bulunacak değilim ve bundan bahseden arkadaşımız da Yahya Galip Beydi. Yalnız Komünistlik iddia eden bu adam, iki ay evvel bizden bir iki vilâyeti Ermenistan namu hesabına istedikleri zaman, yekden hayret ettim. Badehu hayret etmedim. Haç düştü, kırılmayayım, yuvarlanmayayım derken bir hal geldi, İslâmiyeti sarmaya başladı. İslâmiyet kelimesi başladığı dakikadan kıyamete kadar devam edecek. Çünkü efendiler, bir noktai nazardan, bir tarife göre; Komünizm demek de, nahiyece idare demektir. *(Gürültüler) (Samiin locasında beş yaşında bir çocuk var sesleri)*

REİS — İndirin. *(Handeler)*

Hakikî olsun, ilmi olsun, dinî olsun, gayri dinî olsun. Herhalde bu tabirlere dikkat buyurulsun. Elimizi hariçteki bir ele uzatarsak bunun ihanetin/en büyüğünü teşkil edeceği muhakkaktır ve bu katidir. *(Ne demek sesleri)* Fırka itibariyle arzetmek istiyorum.

İkincisi; bu memleketteki cereyanları durdurmak veya teskin etmek vazifesiyle mükellefiz. Bu vazife ile mükellef de, bu Mecliste en evvel İrşat Encümenidir. Maatteessüf diyeyim geçen gün bir takrir verdim. Arkadaşlar, istirham ederim, münhal olan âzâlıklara intihabatınızı bir an evvel icra ediniz de İrşat Encümeni dolsun. İstirhamım bundan ibarettir.

MUSA KÂZİM EFENDİ — Bu millet harbi umuminin cı emellere mani olmak icut ve yekemel olarak, yâni, müdafaa mukaddesa olduğunu ve şu Meclis içtima etmiş bulunduğunu Meclisi Âlinizin ancak ve hafazasını tazammun ettiğimi, zuhurundan bugüne tiyaniyete karşı yapmış o aynı emelle çarpışmış ve mukaddesle milleti ve meşrûmuştur. Her zaman Müslüman olan muhacematı defetmiş kadar gelmiş, bugün de istilâsi Âlinizin azmü gayretine yakın zamanda teşekkül etmiş ve gerek Halk İştirakiyun mübayin, memleket dahilinde tedğimiz ... bir tefrika, bilirmek için Komünist fırkası bazı makalelerde öyle ahalî için düşmanlarımızın kuvvetleriyle, toplarıyla elimizle yapmış olacağını havfım bundan ibarettir. Çünkü bu emellerimiz düşer ve baş gösterir. Bîcümle hukukîyeye (müstenit hakla hak garibeleri icadederek mizin ve memleketimizin iştirakidir.) (3) Binaenaleyh halkı dilmıştır. Efendiler, iddia fii âliyei beşeriye müstelz fiayı müctemidir. Hakkı te'risidir. Hakkı temellük d'ümranı ve refahı umumiy hukuku tabiiyeden olmakla bul etmiştir. Yoksa hakkı te'essüs edemez. Hakkı vera'yeye müstenittir. Çünkü edeceğine bilen peder, bir a tırir. Onun tahsili, ilmi i retle, millete hâdim, hayır bir nesil yetiştirmek için pederinin mirası, vefatında

(L 2, 3) Parantez için eklendi. M. Ünver

ğinden dolayı, pederine hizmet eder. Onun emrine tabi olur ve bu suretle sarfı mesai eder. Halk İştirakiyyun Fırkasının zannettiği gibi değildir. (Ve inne leyse-lil-insane illâ maseâ) âyeti kerimesinde hakkı verasete mübâyenet yoktur. Hepisinde sayı vardır. Külfet zahmet, zahmet niymet mukabilindedir. Binaenaleyh benim korktuğum cihet, bunun dini mazarratından ziyade, bugün derûhde etmiş olduğumuz şu müdafaayı intaç edememekten ve ordu efradı arasında da bir münasebetsizlik çıkmasıdır ve ondan söylüyorum. Yoksa başka hiçbir emelim yoktur. Memleket istiklâl-line mazhar olursa, herkes nususı kuraniyeye muğayir olmayan, içtimâî inkılâplar yapabilir. Herşeyden evvel Türkiye Devleti, bir Müslüman Devletidir ve müslümanın hâmisidir. Türkler, İslâmiyeti ve ahkâmı şeriyeyi muhafaza ile mükellef ve onunla müftehirdir. Onun içindir ki bütün âlemi islâmın teveccüh ve muhabbetine mazhar ve her zaman âlemi islâmın müzaheretine nâil olmuştur. Maazallâh ... müzaheretine nâil olması ve her kavmi islâmdan ... bu müslüman olması ve her kavmi ... ahkâmı şeriyeyi muhafaza ve müdafa ve ahkâmı celileyi neşre mazhar olduğundan dolayıdır ki Türk Devleti, bütün akvamı islâmiye fevkinde bir istinatgâh olmuştur. Bu ahkâma riayet ettiği takdirde ilelebet mazharı saadet olacak ve daima teşebbüsâtında, hayra matuf olan icraatında muvaffak olacağında istibah yoktur ve yine Kanunu Esasi teyid ve tevsik etmiştir ki, Devletin dini, Dini İslâmdır ve yine bu esasa müstenittir ki; Kabine Erkânı meyanında bir de Meşihat Makamı vardır. Fakat maatteessüf diyeceğim, Makamı Meşihat bazı böyle neşriyata karşı, arkadaşlarına müracaat ederek, bu neşriyatı haddi itidale irca etmek vazifesiyle mükelleftir, halbuki bugüne kadar bunu ihmal ettiğinden dolayı teessüf ile...

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Şeyh Servet Efendinin risalesi serâpa tahrifat ile memludur. Maksudı şeriyi anlamadan, âyat ve ahadise kendi keyfine, hiçbir hakkı tasarrufu olmadığı halde, ahkâmı şeriyeyi tahrif etmiştir.

MUHİTTİN BAHA BEY (Bursa) — Söz istiyorum bunun hakkında.

VEHBİ EFENDİ (Konya) — Efendim, rüfekayı kiram her cihetini söyledi. Yalnız arkadaşlara ben bir iki sual soracağım. Biz malûm ya oldukberi modaya çok heves ederiz. Modacı bir milletiz. Bir vakit Fransayı taklit ile meşgul olduk. Şimdi diğerlerini taklit ile meşgulüz. Halbuki efendiler mukallid olan milletler daima kendini zayıf görüp, taklit ettiği milleti bü-

yük gördüğünden dolayı mukallid olan, taklit ettiği milletin ayağı altında her zaman ezilmiştir. Tarihler buna şahittir. Bir millet kendinde mevcudiyet, kudret görmezse o millet yaşayamaz. Efendiler bununla beraber maddiyatın maneviyata merbutiyeti tammesi vardır. Efendiler maneviyatı olmayan bir millet âlemde yaşayamaz. Çünkü maddiyatını tanzim edemez. Maneviyattır milletleri yekdiğerine rapteden. Maneviyatına sahip olmayan her millet, her zaman, maddiyatına sahip olamayıp, maddiyatını tanzim edemediğinden dolayı müzmahildir. Binaenaleyh bizim bir maneviyatımız var ki; Dini İslâmdır. Şimdi ben soruyorum; bizi intihap edenler müslüman mıdır, değil midir? Mükekillerimiz müslüman olduğu halde o müslümanların dini ve hissi hilâfına ben, Komünistim diye meydana çıkmanın manasını bilemem ve mükekillerime karşı bu suretle meydana çıkan rüfekayı kiram buna karşı ne cevap verebilir? Bununla beraber beyefendiler, Şeyh Servet Efendi hakkında yalnız Musa Kâzım Efendi söyledi. Bir risale yapmış ve Allahın âyeti celilesini şöyle tefsir ediyor; Allahu azim-müşşan eşyayı insanlar için halk etmiştir. Binaenaleyh insanlar eşyadan mütesaviyen müteeffi olacaktır. Şu halde insanlardan birinin diğerinden daha ziyade eşyayı mevcudeden intifa etmesi meşru değildir, demiştir. Bakın efendiler, bu, Kuranı azimüşşanın manasını tahriftir. Eğer Müslüman ise Şeriatı İslâmiye onu tekfir eder. Efendiler, biz ya müslümanız veya hristiyanınız. Şüphe yok ki müslümanız. Şu halde, müslüman olduğumuz halde, böyle bir dinsizlik neşriyatını tervice ve dinsizlik namı altında bir fırka teşkiliyle meşgul olacak isek Yunan ile meşgul olmakta ne mana var? Beraber olurum, geçsin gitsin. Yunan ile muharebe ne mana var? Biz Yunan ile ne için muharebe ediyoruz? Efendiler, emin olunuz vatan diye bağırarak, hepsi üzerine tekaddüm eden dindir. Her ne nam altında bağırarak hep bunları temin eden dindir. Yunan ile bizim muharebemiz dinimiz içindir. Şu halde Komünizm diye bir dinsizliği tervic edeceksek millet arasında uğraşmanın manası nedir? Bununla beraber bakın efendiler, şimdi yine Hükûmetten soracağım; Emek Gazetesi diye bir gazete çıkmış. Bu da Halk İştirakiyyun Fırkasının mürevvici efkârı imiş. O gazete, de, Musa Kâzım Efendinin söylediği veçhile diyor ki; esasatı diniyede böyle bir hakkı temellük, tasarruf gibi bir şeyler olmadığı halde sonradan hakkı saltanat, hakkı irs, hakkı icar ve isticar gibi birtakım garip haklar meydana gelerek halkı, memleketi berbat etmiş ve bir avuç ekalliyetlerin ekseriyetlere hâkim olmasına sebep olmuştur. Bir makalesinde de di-

yor ki; Mustafa Kemal Paşa Anadolu'da her ne yaparsa, ne kadar muvaffakiyet elde etmiş olsa yine bir şey yapamayacaktır. Akıbet yine halk olacaktır. Ne yaparsak gelin arkadaşlar yoldasınız. Budur efendiler. Şimdi ben erkânı Hükûmetten soruyorum : Hükûmet bu gazeteyi gördü mü, görmedi mi?..

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Gördü, gördü. Hükûmet bu gazeteyi istiklâl mahkemesine vermiştir, yarın muhakemesi olacaktır. Hükûmet uhdesine terettüp eden vazifeyi ifa etmiştir. (*Teşekkür ederiz sadaları*)

VEHBİ EFENDİ (Devamla) — Şimdi Musa Kâzım Efendinin söylediği sözü yalnız tekrar edeceğim. Şu fıkra : Şeriye Vekili Efendinin uhdesine terettüp eden bir vazife, bir vecibe vardır. Hoca Efendinin de o vazife vecibeyi ifa etmesini rica ederiz.

Gelelim Şeyh Servet Efendiye : (Handeler) Efendiler, bu adam Bolşevikliği, Komünistliği altı aydan beri terviç ediyor ve bu adam büyük bir risale yazdı ve bu risalesi serapa, Musa Kâzım Efendinin buyurduğu gibi, tagyirat ve tahrifattan ibarettir. Şer'a muvafık olarak içinde bir kelime yoktu diyebilirim. Çünkü okudum. Fakat ben şunu aradım ki bu risaleyi basturacak kadar bunun iktidarı yoktur, bu muaveneti nereden aldı?

MUSTAFA BEY (Tokat) — Anladık ya, para, para.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Şimdi haber aldım ki, gazetenin benim olduğu söylenmiş, katiyen reddederim.

VEHBİ EFENDİ (Devamla) — Bu adam şer'i kisvede ve hoca suretinde böyle milletin ananat ve esasatı diniyesini tahrife sayettiği, risalesiyle ve şu yazılan telgrafla malûmdur. Bu adamı Hükûmetten ve Meclisten rica ederim, derhal geri döndürsün. Hakkında takibatı kanuniye icra oluncun ki şu Meclis müslümanlığa hâdim olduğunu bilsin ve müslümanların kalbi bize bir kat daha raptolunmak için bu vazifeyi icra etmesini teklif ediyorum.

REİS — Müzakereyi kâfi görüyor musunuz? (*Hayır sesleri*) (*Hariciye Vekili söz söylecek dinleyeceğiz sesleri*)

Dr. AHMET MUHTAR BEY (Hariciye Vekili) (İstanbul) — Muhterem efendiler, içinde yaşadığımız zamanın hayatı tarihiyemizde en nazik ve vahim bir an olduğunu Heyeti Âliyenize tekrar etmeye lüzum görmem. Binaenaleyh Hükûmetin münasebatı siyasesine taallûk eden müzakerat ve münakaşatta söylecek sözlerin fevkalâde ihtiyatla telâffuz edilmesini

istirham ederim. Bundan evvel bir kaç defa zuhur eden münasebetlerle Heyeti Âliyenize kemali saffetle arz etmiştim, ki Rusya ile akdi itilâf veya ittifak noktasından vukubulan teşebbüsümüzden maksat, yalnız memleketin hududu milliyesi dahilinde istiklâlini temin etmek için haricte bir noktai istinat aramak mütalâasına matuf idi. Biz Rusya ile bu suretle, bu maksatla müzakerata başladığımızda Komünist olan Rusya Hükûmeti bize hiçbir vakit kendi nazariyatı içtimaiyesinin kabulünü, akdi ittifak için bir şartı mütekaddim olduğu hakkında hiçbir şart koymamıştır. Bu böyle olduğu gibi, Rusya Hükûmeti Şûralar Cumhuriyetinin elyevm Ankara'da bulunan heyeti sefaretî geldiği vakitte Hükûmetimizin, Meclisimizin münasebatı hariciyesini idareye memur olan Hariciye Vekili sıfatıyla kendileriyle görüştüğümde hatta ayaklarının tozu ile, ilk defa, ilk telâffuz ettiğim söz şu olmuştur : Biz, bizi mahvetmek isteyen emperyalist devletlerle olan mücadelede sizinle iştirak ediyoruz, size elimizi veriyoruz. Fakat bu memlekette inkılâbı içtimai yapmak icabederse bunun lüzumu mahsus olursa bu inkılâbı ancak bu memleketin evlâdı yapacaktır. Bunun berveçhi peşin, Rusya Hükûmeti Cumhuriyesi tarafından ve onun buradaki heyeti tarafından dahi bilinmesi bizim için ehem ve elzemdir. Biz, Rusya Hükûmetinin dahi burada, Rusyada vaki olan bir inkılâbı içtimaiyi yaptırmak emelinde olmadığını Rusya Şûralar Cumhuriyetinin en selâhiyettar adamları ağzından teminat almak suretiyle buna vakıfız. Rusya Hükûmeti, icra ettiği, kendisi için ve belki de Âlemi İslâm için, bir çok tecarüpten sonra, o da bu kanaata vasıl olmuştur ki; Âlemi İslâm için Komünizm müsa-it değildir. Binaenaleyh herhalde şu Hükûmeti ... bütün garp âlemine karşı tesisi müdafaa edemeyerek ... Rusya Şûralar Hükûmetinin başında bulunan rical bunu anlayamayacak kadar ahmak adamlar değildir, bunu anlamışlardır. Bize katiyen bu yolda bir teklifte bulunmamışlardır.

Malûmu âliniz Rusya iki kuvvete karşı mücadele ediyor. Biri emperyalizm, yani masum ve mazlum milletleri esaret altına almak, kendi menfaati için onları hayvan gibi çalıştırıp müstefit olmak isteyen, bu mesleki takibeden devletlere karşı onları yıkmak için yaptığı mücadeledir. Diğeride; zahirde buna müşabih, fakat milli bir şekilde tecelli eden kapitalizme karşı mücadele etmektir. Kapitalizmin ne olduğunu heyeti âliyeye tekrar arz etmeyeceğim. Yalnız birincisinde Rusya ile hemfikir bulunuyoruz.

İkinci şıkka, kapitalizm meselesine gelince; bizde halkı böyle zincir altında inletecek surette teşekkül et-

miş muazzam kapitalistler yoktur. Bunun içindir ki Rusya Hükûmeti şarkta bulunan akvamın kendi inki-lâbı içtimaisini, iktiza ederse, kendilerinin yapması hususunu kabul etmişler ve görüyorsunuz ki kommünize etmek için elinde bulunan bir çok vesaiti, bilâkis Avrupaya, yamî hakiki emperyalist, hakiki kapitalist devletlere tevcih etmiştir. Biz Rusya ile yalnız bir maksat uğrunda akdû ittifak ve itilâf emelini takibettik. Safvet ve samimiyetle temenni ediyorum ki bu gayemize vasil olalım. Binaenaleyh bütün garp âlemine muhasım bulunduğumuz bir zamanda şarkta dahi elde edebileceğimiz bir istinatgâhı alın ... bütün Meclis bunu tezekkür eder, Heyeti Vekile ne şu veya bu suretle hareket eder. Fakat bendeniz öyle zannediyorum ki Heyeti Celileniz, bir çok münakaşat neticesinde Rusya Devleti ile tesisi münasebat edilmesi lüzumunu teslim etmiştir. Dönüyorsa bilmiyorum. Bu devlet, en şevketli zamanlarında bile harîçle akdi münasebattan kendini müstağni tutamamıştır ve dünyada Suru - çin içinde muhat olarak yaşamış, paydar olmuş bir millet yoktur. Binaenaleyh biz dahi harîçte bir çok milletlerle münasebatı siyasiyede bulunmak istiyoruz. Ne için hakikatten tehaşi ediyorsunuz? En büyük devlet İngiltere, münasebatı siyasiyede, «ben» diyor. Yani harîçte istinat edecek bir millet ararım.

Binaenaleyh bu mukaddemeyi yaptıktan sonra, Hüseyin Avni Beyin ifadatına karşı, memleketimizin münasebatı hariciyesinin mesuliyetini haiz olmak itibariyle, bu Hükûmet namına, söyledikleri sözleri reddediyorum. Çünkü kendisiyle münasebatı siyasiyede bulunmak, belki askerî, siyasi bir ahidde bulunmak istediğimiz bir devletin haydut tabiriyle tavsif edilmesine razı olamayız. Binaenaleyh bunu reddetmekte Hariciye Vekilinin vazifesi iktizasındandır. Ben mesuliyeti haiz bir şahıs itibariyle bu sözü bu kürsüden söylemek Meclisi Âlinizin ... Rusyada tatbik edilmiş olan içtimai mesaili Meclisin içinde münakaşa etmek başka bir şeydir, bunun münakaşasının, Hükûmetin maksadını rahnedar edecek şekle ifrağı başkadır. Binaen-alâzalik, bu kadar müşkülât içinde istihsal edilmiş olan şu netayici belki de rahnedar etmesi muhtemel olan bu gibi sözlerin, fikirlerin söylenilmemesini Heyeti Âliyenizden rica ediyorum. Çünkü devlet, çocuk oyuncuğu değildir. Devletin menafii gayet muazzamdır. Biz bu memleketi her birimiz kendi istediğimiz gibi tasarruf edemeyiz. Onun menafii âliyesi neyi icabederse biz onu yapmaya mecburuz.

Şimdi efendim sözüme hitam veriyorum. Bu istihamımdan sonra elbette Heyeti Âliyeniz bunu kemali ehemmiyetle nazarı dikkate alacaktır. Şimdi aleyhinde

söz söylenen bu hükûmet, bize müttefikî tabîlîsi hitabıyla müracaat eden ... lâyenkatî Moskova içtima edecekse ... konferans esasatını hazırlamak için müzakeratta bulunmakla beraber, bugün maruz olduğumuz garp taarruzatına karşı memleketin her türlü vesaiti mukavemetini temin için her türlü tedabiri ittihaz etmiş olan bu hükûmet, bir taraftan vazifesi ne olursa olsun, ... tevcih ettiği gibi ... kendine müttefikî tabîlî addettiği hükûmete müracaattır. İşte demin bu kürsüye, Hüseyin Avni Beye cevap vermek üzere gelmek için müsaade istedikten sonra Rusyadan aldığım şu telgrafı Heyeti Âliyenize okuyarak sözüme hitam vereceğim.

(Telgrafname okundu)

HÜSREV BEY (Trabzon) — Bizim sahile alınıp bir an evvel cepheye vetiştirmek ... en mühim mesele, cephane ve esliha meselesidir ve Meclisi Âli isterki bu ihmal edilmesin. Bu hususta bir dakika tecvizi terahî edemez.

REİS — Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Müzakere kâfi görüldü.

ŞÜKRÜ BEY (Karahisarî Sahip) — Müsaadenizle müzakerenin bidayetinde burada bulunmadığım için şahsım hakkında cereyan eden ve söylenen sözlere vakıf değilim. Fakat bulunduğum dakikadan itibaren Fırkaya taallûk eden bazı sözler hakkında ufak...

MUSTAFA BEY (Tokat) — Hangi fırka? (Gürültüler)

ŞÜKRÜ BEY (Devamlı) — Mademki burada fırkalar mevzubahis olmuştur. Siz ne hak ile burada söz söylemiş iseniz ben de o hak ile söylüyorum.

Muhterem arkadaşlar; malûmu âlinizdir ki dünyada fikirler hiçbir zaman kendi daireleri içinde çıkılamaz. Burada bizim toplanmamızı emreden şey, müdafaai vatan hissidir ve emperyalist devletlerin üzerimize hücumu karşısında müdafaasız kalan millet, meclisini toplamıştır. Bu, bir hakikattir. Hepimiz buraya gelirken hepimizin kalbinde, vicdanında ve yemin ettiğimiz veçhile yaşayan bir şey varsa, hudedu milliyemiz dahilinde, bu milletin istiklâli tamını temin etmektir. Bütün mebusların vazifesi budur. Fakat mebusların vazifesi bu iken, her mebusun kanaatı içtimaiye ve siyasesini tahdit etmek hakkı da kimseye bahşedilmemiştir. Herkesin bir kanaatı içtimaiye ve siyasiye hakkı vardır. Bu hakkı hiç kimse, hiçbir fert nezedemez. Binaenaleyh bu kanaatlerimiz dairesinde hepimiz çalıştık ve çalışıyoruz.

Bilirsiniz ki Paşa Hazretleri Komünizm Fırkasından bahsetti. Bendeniz de Halk İştirakiyun Fırkasının teşekkülünden bahsedeceğim. (Gürültüler) Müsaade

buyurun, onu söyleyeceğim. Efendiler, hepinizin malûmudur ki biz buraya geldiğimiz zaman daha bi-dayette bizim burada nasıl çalıştığımızı biliyorsunuz. O vakit bir yeşil ordu teşekkül ettiğini hepimiz bili-yorduk ve bütün arkadaşlarımızın oraya giderek tah-lif edildiğini haber alıyorduk. Bu cümleden olmak üze-re beni de o fırkaya ithal için vasıta oldular, ben-deniz bunu muvafık bulmadım. Çünkü bu fırka o va-kit hafi bir surette çalıştığı içindir ki o fırkanın mem-leket dahilinde bazı fenalık yapabilmesi melhuz idi. Bunun için ben bunu muvafık bulmadım. Meclis da-hilinde bir Halk zümresi teşekkül etti ve bu zümreye de bir çok arkadaşlar dahil oldular ve bu Halk züm-resinin teşkiliyle beraber onu takiben Hükûmetin bir halkçılık programı, malûmu âliniz olduğu üzere, en-cümende tetkik olundu. Bendeniz de bulundum. Ni-hayet Meclisi Âlinizde uzun münakaşadan sonra ka-bul ve ondan sonra bendenize bir müracaat vaki ol-du. Matbuat ve İstihbarat Dairesi neşriyatı ... bana Tokat Mebusu Nazım Bey söyledi. (*Başka celseye bi-rakalım sesleri*) Efendim eğer bu Mecliste fırkaların vaziyetinin ne olup olmadığını anlamak istiyorsanız dinlersiniz. Mecliste muhtelif kanaat ve fikirler var-dır ve bu kanaat ve fikirler hakkında bir malûmat edinmiş olsaydı şimdiye kadar zannederim ki bu ka-dar fikir cereyanları olmazdı. Bendeniz matbaamı sat-tım. Buraya geldikten sonra itirazlara düçar oldum. Makine İngiliz makinesi imiş, Fransız makinesi imiş. İşinize gelmeyecek olursa benim makbulümdür. Beş bin liraya sattım. Bir hizmet etmek emeliyle yedelik. (2 000) liraya almıştım, yalnız makineyi. Maahaza ora-sı lâzım değil. (*Gürültüler*)

REİS — Bu meselenin İstiklâl Mahkemesince tak-hip edilmekte olduğu ve Meclisi Âlinize arzı malûmat edeceğinden ... Kabul edenler lütfen el kaldırsın...

HULUSİ EFENDİ (Yozgat) — Komünist Fırkası-na para verildi mi? Maliye Vekili izah etsin.

FERİT BEY (Maliye Vekili) (İstanbul) — Efen-dim; Hoca Efendinin soruldukları Komünist Fırkası-na para verilip verilmediği meselesidir. Heyeti Celile-nizin her bir uzvu son derece emindir ki Maliye Ve-kâleti sarahaten muayyen olmayan ve tahsisatı olma-yan bir yere para veremez. Bunu hatta tasavvur buyur-malarını bendeniz istigrah ile karşılıyorum. Biracın-aaleyh, bendenizin malumatım; ne Komünist Fırkasına ne de diğer fırkalara bu tarzda Maliye Vekâletince bir para tesviye edilmemiştir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Bendeniz de Heyeti Vekile Reisi sıfatıyla arz ediyorum :

Maliye Vekâletince değil, hiçbir vekâletçe, hatta tah-sisatı mestureden, hiçbir para verilmemiştir.

REİS — Efendim, mevcut on kıta takrir var.

MUSTAFA FERHİ EFENDİ (Şerîye Vekili) (Bursa) — Musa Kâzım Efendinin bahsettiği risale-i mahudeye reddiye yazmadığımdan dolayı beyanı tees-süf edilmektedir. O risaleyi bize verdiler. Efendiler risaleyi okuduk. Fakat böyle gördüğümü anlatmadan bu risaleyi bir kaç müfessir arkadaşlara verdim, bunu baştan nihayete kadar okuyunuz dedim. Okudular. Bu-gün bu risale ehemmiyetten sakıttır. Nahiv görmüş bir talebe bunu derhal reddedebilir. Buna karşı reddiye yazmaya mahal yoktur. Musa Kâzım Efendinin, tees-süfünü bugüne kadar sakladığına hayret ediyorum. Hemen gelmeli, benimle beraber bir reddiye yazmalı idi. Eğer reddiye yazmak lüzumu var idi ise bu vak-te kadar niçin sakladılar? Kendileri de ricali ilmiye-dendir.

HULUSİ EFENDİ (Yozgat) — Heyeti ilmiye ta-rafından yazılması daha münasıptır.

MUSTAFA FERHİ EFENDİ (Şerîye Vekili) (De-vamla) — Sonra Vehbi Efendi Hocamız Emek Gaze-tesinin bir fırkası hakkında beyanatta bulundular. Evet haberdar oldum. Ancak gazete okumaya elim değmiyor. Bunun içindir ki bugün buldurdum. Lâ-zım gelen noktalara işaret ettik. (*Teşekkür ederiz ses-leri*)

REİS — Takrir şunları ihtiva ediyor. Her takrir de Şeyh Servet Efendinin İstiklâl Mahkemesine tev-dii yolunda, bazı takrirler de İstiklâl Mahkemesi âza-lığı ref olunduktan sonra ve İstiklâl Mahkemesine tev-dii için bir şubece hakkında tahkikat icrası... (*Gürültüler*) Müsaade buyurunuz, takrirlerin meali şu nok-talara intisar ediyor. (*Gürültüler*) Rica ederim din-leyiniz. Diğer bir takrir de sıfatı ilmiyeden tecridi, başka takrir de propaganda ile bu risaleyi iptal ede-cek, gazete ve risalelerde neşriyatta bulunmak üzere diyor.

Evvelâ reyî âlinize vazedeceğim. Şeyh Servet Efen-dinin İstiklâl Mahkemesi azalığından affını tecviz bu-yuranlar lütfen el kaldırsınlar... İstiklâl Mahkemesi azalığından affedilmiştir.

CELÂLETTİN ARİF BEY (Erzurum) — Müsaa-de buyurunuz efendim, bir mebusun İstiklâl Mahke-mesine tevdi için bir karar verilmesi lâzımdır. Nite-kin Hacı Şükrü Bey hakkında da aynı esas mevzu-bahis olmuştur ve mesele de şubeye havale edil-miştir. Madem bu zat şimdi İstiklâl Mahkemesi ... bu-radan hakkında tahkikatı lâzımı ifa eder, şubeye ha-vale ediniz. (*Gürültüler*)

HÜSREV BEY (Trabzon) — Reis Beyin söylediği gibi *nizamnamei dahili* mucibince vesaik lâzımdır. Binaenaleyh vesaik olmayınca mebusluğu mevzubahis olamaz.

REİS — Şimdi çekilecek kura üzerine evrak şubeye verilir. Hükûmet vesaiki gönderir, ondan sonra Heyeti Umumiyyeye arz edilir. (*Gürültüler*) Sükûnete davet ediyorum.

Erkânı Harbiyeden gelen ve okunan raporu vesaikten addedipte şubece takibat icrasını kabul edenler lütfen el kaldırsın. (*Gürültüler*)

Aksini reye vaz ediyorum : ...Şubeye havale edilmiştir.

Diğer bir takrir de sıfatı mebusiyetinin üzerinden ref etmediğiniz bir arkadaşımızın mahfuzan gelmesi için kanunumuz muvafık değildir. Birinci şubeye gitmiştir evrak.

Sıfatı ilmiyeden tecridi Meşihata aittir.

Riyaseti Celileye

Esasatı islâmiyyeyi bütün safvetiyle halka tefhim eden ve bugünkü vatan müdafaasını bihakkın tasvir ve müdafaâ eyleyen Sebilürreşat ceridei islâmiyesinin burada bir an evvel intişarı için Hükûmetimizce müzahareti lâzimenin ifası zımnında Heyeti Vekileye havale buyurulmasını rica ederim. 22 Kânunusani 1337

Karesi Mebusu
Mehmet Vehbi

REİS — Vehbi Beyin takriri Heyeti Vekileye havale olundu.

Efendim bir takrir var. Mecliste dört madde kanunienin tedvini. Yozgat Mebusu Süleyman Sırrı Beyin teklifi kanunisi. Lâyiha Encümenine havale kılındı.

Takrirleri birer birer okumaya lüzum kalmıyor.

FEVZİ PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Kozan) — Bendeniz efendim sabahki celselerde hristiyanlardan asker alacağımızı ve bunları beslemek üzere mütemevvilândan bedeli naktî almak hususunu teklif etmiştim ve bu bapta Muvazenei Maliye Encümeninin de bir takriri vardı. Halbuki diyor ki; şubatta orduya para yoktur. Lütfen istirahat ederim, yarın bu para tedarik olunsun. (*Kabul kabul sesleri*)

3. — Adana'da icra edilen mezalime dair Adana mebuslarının takriri.

REİS — Efendim; Adana mebuslarının Adana'da icra edilen mezalime dair takrirlerine Millî Müdafaâ Vekâletinin cevabi tezkeresi vardır, okutuyorum.

B. M. M.

Müdafaai Milliye Vekâleti Ankara, 9.1.1337

M. Z. (zel) Kanun Sicil

Adet : 8959

MAHREMDİR

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

26.12.1336 tarih ve Zabıt Kalemi 943.1853 numaralı tezkerei sâmilere cevabıdır :

Kırkbirinci Fırkanın Adana Cephesi emrinde bulunduğu 16 Ağustos 1336 tarihinde Kurttepe'de esir olan makineli tüfenk zabiti mülâzim Salâhattin Efendinin sureti vahşiyanece başı kesilerek Adana'da teşhir edildiği ve Yenice'de esir olan bir kısım efradımızın susuzluktan yürüyemeyerek kurşuna dizildiği Adana Cephesi Kumandanlığınca haber alınması üzerine Fransızların efrat ve zabitanımıza karşı göstermiş oldukları bu gibi muamelâtı vahşiyâne Adana'da Birinci Şark Ordusu Kumandanı Jeneral Döfiyö nezdinde protesto edilerek mukabele bilmişilde bulunulacağı tebliğ olunmuş ve mumaileyhten vârid olan cevapta Fransızların aldıkları üseraya insaniyet dairelerinde muamele ettiklerini ve şayet herhangi bir Fransız esirine sui muamele edildiği haber alındığı takdirde bir Fransıza mukabil on Türk esirinin idam edileceği bildirilmiştir. Vukuatı sâlifeden başka yalnız kânunuevvel nihayelerinde Ayıntaba taarruz eden Goyo fırkası tarafından Göçge'de iki yaralı neferimizin süngülendiği haber alınmış olup şimdiye kadar mezkûr cephede işbu vukuattan gayri üseramızın idam edildiğine dair bir malûmat alınmadığı ve bu bapta bundan başka hiçbir muamele yapılmadığı maruzdur.

Müdafaai Milliye Vekili
Fevzi

REİS — Malûmat hâsıl olmuştur.

Efendim, müsaade buyurunuz. 24 Kânunusânî 1337 Pazartesi günü içtima etmek üzere inikada son veriyorum.

Kapanma Saati : (Yok)

Not : Müzakere mevzularıyla alâkalı olup, okundukları yerlerinin tespitine imkân bulunamayan takrirler aşağıdadır.

Riyaseti Celileye

22.1.1337

Büyük Millet Meclisi âzasından Şeyh Servet Efendinin celbi ve hakkındaki evrakının nizamnamei dahilîl mucibince kura isabet edecek şubece serian bit-tetkiki hakkında Meclis heyeti celilesince bir karar itasını teklif ederim.

Trabzon Mebusu

Hüsrev

Riyaseti Celileye

22 Kânunusani 1337

Şubelerden birinde tahkikat icrasından sonra pa-ra alarak melanet yaptığı sabit olduktan sonra Bü-yük Millet Meclisi âzalığında ihracını olvakit teklif ederim.

Erzurum Mebusu

Salih

Divanı Riyasete

Diyanbekir İstiklâl Mahkemesine tayin edilen Şeyh Servet Efendi kendisine tevdi edilen salâhiyet haricinde ve gerek Millet Meclisinin ve gerek Heye-ti Vekilenin müsaadesi hilâfında âlemi islâmda azım bir fitne iras edeceği şüphesiz bulunan (bolşevik) fik-ri sakiminin intişarına kavlen ve fiilen çalıştığı tahak-kuk etmekle mumaileyhin tahtelhıfz derhal celbiyle Ankara İstiklâl Mahkemesine tevdi edilmesini umum ehli menafiini vikayeten arz ve teklif eyleriz.

22 Kânunusani 1337

Hakkâri Mebusu

Ergani Mebusu

Mehmet Tufan

M. Emin

Yozgat Mebusu

Mehmet Hulusi

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Kisvei ilmiyei islâmiyei lâbis olduğu halde şeri şerif ve aktarı ümmeti islâmiyeye muhalif ve nifakı müleddi propaganda ile beynelmüslimin tefrika ilgası-na sebebiyet verdiği şayi olan Şeyh Servet Efendi hakkında tahkikatı lâzıma ifa buyurulmasını talep ede-rim.

22 Kânunusani 1337

Isparta Mebusu

İbrahim

Riyaseti Celileye

Meclisimiz âzayı kiramı müdafaai yatan ve istik-lâle ait ahdi misakı haricinde ve ananâtı diniyesi hilâfında bulunan her türlü fırka zihniyetiyle işgal etmesi veçhen minelvücüh gayri caiz bulunduğundan bolşeviklik ve komünistlik namı altında teşekkül et-

miş olan heyetlerde bulunan âzayı kiramın derhal bu- gibi heyetlerden çekilmelerini ve bir beyanname ile ahalil muhteremeye neşir ve işaa etmelerini ve Şeyh Servet Efendiye gelince; libası şer'iden tecrid ile hak-kunda muamelel şedide icrasını teklif eylerim.

22 Kânunusani 1337

Kırşehir Mebusu

Yahya Galip

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Diyanbekir İstiklâl Mahkemesi âzasından Bursa Mebusu Şeyh Servet Efendinin Ankara'daki mevaizi mesbuka ve risalei malûmesi natik olduğu üzere ta-kip ve istihdaf eylediği umde ve gayei siyasiye itiba-riyle bolşevizm cereyanının hâdimi intişarı olduğu ma-lûm bulunduğundan ve mamafih kanaatı şahsiye ve zatiyesi olsa bile lâalettayin esasatı şer'ie ve diniye-mize tevafuku bulunmayan akaid ve nazariyattan bi-hakkın mütedehhis ve mütevehhis olan safdilân ahali indinde sıfatı telkiniyesini Meclisi Âliden ahz ve ikti-bas eylediği zan ve istibahına ilmi yakın hâsıl ola-cağı ve şu hal muhiti mezkûrun müsellemler ve âşikâr olan nezaket ve ehemmiyetiyle nakabili telif bulun-duğu cihetle mumaileyhin muntakai mezkûredeki va-zifesinin nez'i veya ahar mahalle tahvili hususunu he-yeti umumiyei muhteremeye arz ve teklif eyleriz.

21 Kânunusani 1337

Siverek Mebusu

Mardin Mebusu

Abdülğani

Derviş

Siirt Mebusu

Ergani Mebusu

Salih

Rüşti

Ergani Mebusu

Genç Mebusu

M. Emin

Ali Haydar

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Şimdi Lâzistan Mebusu Ziya Hurşit Bey nezdinde: görülen ve Akdağmadeni Belediye Reisi Halit imzasını havi olan telgrafnamede İştirakiyun veyahut Komünist fırkalarından hangisine intisap edeyim diye müracaat vaki olduğu teessüfle görüldü. Bu nazariyei sakime-nin memleketimize kadar sirayet ettirilmiş olduğun-dan ve mumaileyh belediye azasından olup reis ve-kili olduğundan hemen azli ile yerine aharının tayini emrinin mahalline sûratle tebliği, mefruz olan sui sirayetin önüne geçilmiş olacağı mütalâasına mebnî Dahiliye Vekâleti Celilesine tevdiini arz ve teklif ey-leriz.

27 Kânunusani 1337

Yozgat Mebusu

Yozgat Mebusu

Rıza

Bahri

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Şark cephesinde tetkikatta (1) bulunarak gelmekte olan bolşevik cereyanının önüne durmak için lâzım gelen tedabirin ittihazi ve ahvali hazırayı ve oradaki eşhasın takip ettiği mesleki Büyük Millet Meclisine iblağ için beş azadan mürekkep bir heyetin bilintihap Garp Cephesine izamını teklif ederim.

21 Kânunusâni 1337

Erzurum Mebusu

Hüseyin Avni

(1) *Tahribat veya tedmirat mânasında kullanılmış. İmzalı önergede tetkikattır.*

Divanı Riyasete

Milletimizin, giriştiği şu mukaddes dava ve cihadında muvaffakiyetini temin ve tesri için yekvücut ve yekdil müttehiden ve müttefikân çalışmaları ehem ve elzemdir. Binaenaleyh bir kaç aydanberi taşralarda taraf taraf, zaman zaman muhtelif fikirler ve prensipler neşrine çalışanlar milletimizin sarsılmaz vahdetini ihlâl edeceği, bu celsei hafiyede bilhassa Erzurum'dan varid telgrafta, Büyük Millet Meclisine bir lisani suzişle beyan ve bu gibi esbabı tefrikânın men ve izalesi umum ahali tarafından ahdü peyman edildiği bildiriliyor. Millet Meclisi tarafından da aarih bir beyanname ile ittihadı milleti takviye eylemesini teklif eylerim. 22 Kânunusâni 1337

Yozgat Mebusu

Mehmet Hulusi

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Rusyadaki inkılâbı içtimai ile bütün dünya meşgul ve fikir cereyanlarına maddi manialar ihdası gayri kabil iken, bizim bundan gafil kalmamız câiz olmaz. Bu mühimneyi Heyeti Vekile de takdir ve Rusya'ya murahhas olarak gönderilen Bekir Sami ve Yusuf Kemal beylere bazı zevat terfîk etmiş idi. Bu he-

yetin bundan üç dört ay evvel bolşevik inkılâbı hakkında hiçbir meçhul nokta kalmayacak surette malûmatı havi raporları geldiği de mevsukan mervidir. Meclis bu raporlardaki mahsulü tetkikata muttali olmalıdır. Tâ ki, yanlış yollara gidilmesin. Raporlarla başka taraflardan gelmiş ve toplanmış malûmatın âcilen Meclise tevdi ve bu bapta Hükûmet lisaniyle Meclisin vazih bir surette tenvir olunmasının Heyeti Vekileye tebliğini teklif eyleriz.

19 Kânunusâni 1337

Erzurum Mebusu

Siverek Mebusu

Salih

Mustafa Lütfi

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine

Madde 1. — Gayei milliyenin istihaline değin dahili vatanda milletin vahdetini ihlâl edecek hiçbir fırka teşkil edilmeyecektir.

Madde 2. — Fırka teşkiline içtisar edenler Büyük Millet Meclisi âzasından oldukları takdirde kendilerinin sıfatı resmîyeleri nez' ve mahkemei istiklâle tevdi olunurlar. Ancak Mecliste intizamı müzakere ve ekseriyeti temin maksadiyle teşekkül eden gruplar müstesnadır.

Madde 3. — İşbu kanun tarihi neşrinden muteberdir.

Madde 4. — İşbu kanunun neşrinden mukaddem teşekkül etmiş Komünist ve İştirakiyun ve emsali siyasi fırkalâr mülgadır.

Balâdaki lâyihai kanuniyenin müstacelen müzakere ve iktisabı kanuniyet etmesini arz ve teklif eyleriz.

22 Kânunusani 1337

Yozgat Mebusu

Karesi Mebusu

Süleyman Sırrı

Abdülğafur

Konya Mebusu

Yozgat Mebusu

Hacı Bekir

Bahri

(Lâyiha Encümenine havale olundu)

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

24 Kânunusani 1337 (1920)

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	348	2. — <i>Mustafa Kemal Paşa Hazret'lerinin;</i>	
2. — BEYANAT	348	<i>Çerkez Ethem ve müfrezesinin vaziyeti hak-</i>	
1. — <i>Hariciye Vekili Dr. Ahmet Muhtar</i>		<i>kında beyanatı.</i>	353
<i>Beyin; Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Er-</i>			
<i>menistan arasında cereyan eden müzakerat hak-</i>			
<i>kında beyanatı.</i>	348:353		

Cilt : 7

137 nci İn'ikat, 3 ncü Celse

YÜZ OTUZYEDİNCİ İN'İKAT

Üçüncü Celse

24 Kânunusani 1337 Pazartesi

REİS : İkinci Reis Vekili Vehbi Efendi

KÂTİP : Âta Bey (Niğde)

REİS — Celsei hafiyeyi küşat ediyorum.

Zabtı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

YÜZOTUZALTINCI İN'İKAT

22 Kânunusani 1337 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Vehbi Efendi Hazretlerinin riyasetlerinde içtima ederek, Canik Mebusu Nafiz Beyin, gayri müslimlerin vaziyeti askeriyelerine dair sual takriri ile Erzurum Mebusu Salih Beyin hristiyanların mali vaziyeti müsait olanlarından bedeli nakdi alınması, olmayanların turuku umumiye de çalışmaları hakkındaki takrirlerine Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretleri cevap verdi ve mevzu bir müddet müzakere olundu. Mecliste ekseriyet kalmadığından celseye ara verildi.

ÜÇÜNCÜ CELSE

Vehbi Efendi Hazretlerinin riyasetlerinde in'ikatta; Erkânı Harbiye Umumiye Riyasetinden mevut ve bolşeviklik propagandası yapanlarla alâkalı şifre telgraflar ve millet arasına nifak sokanların faaliyetlerinin akim bırakılması ve Mecliste olanlar varsa bunların mebusluktan ıskatı hakkında Tokat Mebusu

Mustafa Beyin takririni okundu ve uzun müzakerelerden sonra celseye beş dakika ara verildi.

DÖRDÜNCÜ CELSE

Vehbi Efendi Hazretlerinin tahtı riyasetlerinde bilin'ikat; bolşeviklik propagandası üzerinde görüşmeye devam edilerek, Erkânı Harbiye Umumiye Raporu ihbar telâkki edilerek, tahkikat ve takibat yapılmak üzere evrakın şubeye havalesi kabul olundu.

Karesi Mebusu Mehmet Vehbi Beyin Sebilürreşat ceridei islâmiyesinin Ankara'da neşrini talep eden takriri Heyeti Vekileye havale olundu.

Adana'da icra olunan mezalim hakkında Adana mebuslarının takrirlerine Müdafaai Milliye Vekili Fevzi Paşa Hazretlerinin cevabı okundu ve celseye nihayet verildi.

Reis
VehbiKâtip
Yozgat
Feyyaz Âli

REİS — Zabtı sabık hulâsasını reylerinize arz ediyorum. Kabul edenler. Etmeyenler, kabul edilmiştir.

2. — BEYANAT

1. — Hariciye Vekili Dr. Ahmet Muhtar Beyin; Türkiye Cumhuriyeti Hükûmeti ile Ermenistan arasında cereyan eden müzakerat hakkında beyanatı.

REİS — Söz Hariciye Vekilinin...

Dr. AHMET MUHTAR BEY (Hariciye Vekili) (İstanbul) — Efendiler; bundan evvel vaki olan maruzatım meyanında Ermenilerle yapılan sulh müzakeratının neticepezir olduğunu ve orada bir ahitnamenin Kâzım Paşanın maiyetinde bulunan heyeti muharhasamız tarafından imza edildiğini arzetmiş ve burada verdiğim malûmatım orada şekli katiyi iktisan

ederek akdedilen ahitnamenin ... ilâveten arzetmiştim, bilâhare bu ahitnamenin imza edilmiş olduğunu da arzetmiştim. Bunun şekli katisi Kâzım Paşa tarafından telgrafla buraya tebliğ edilmişti... Ve bunun bir maddesinde, bu ahitnamenin, bir ay sonra tasdiknamenin Ankara da mübadele edileceği mezkûrdur. Binaenaleyh ahitnameyi bittetik Heyeti Âliyenizin dahi tasdik etmesi iktiza eder. Bu, tabii bir kanunla Heyeti Âliyenize arz edilecektir ve buna da bir esbabı mucibe lâyihası rabtedilecektir. Heyeti Âliyeniz tarafından ya olduğu gibi, ya muaddelen tasdik olun-

duktan sonra, arzettiğim veçhile burada mübadele edilecektir. Fakat Hariciye Vekâletinin mütalâasına nazaran bu ahitnamenin Heyeti Âliyeniz tarafından mütekaddimen tasdiki belki bazı mertebe dâii mahzurat olabilir. Fakat evvelbeevvel Ermeni Meclisi Millisi tarafından tasdik edildiği haberini almaklığımız münâsip olur zannındayım. Malûmu âliniz harekâtı askeriyemiz üzerine Taşnak Hükûmeti müzmaih olmuş bir Ermeni Sovyet Hükûmeti, komünist hükûmeti teşekkül etmiştir. Bu hükûmetin dereci kuvvet ve mikneti hakkında pek o kadar etraflı malûmaât yoktur. Binaenaleyh Taşnak Hükûmetini (istihlaf eden) Komünist Hükûmetinin tabii komünist bir meclisi olmak iktiza eder. Herhalde Ankara Hükûmeti Milliyesi bu ahitnamenin evvelbeevvel Ermeni Meclisi Millisi tarafından tasdik olunmasına intizar etmek zaruretinde bulunuyor ve demin de arzettiğim veçhile... Ahkâmı burada tahminen söylediğim sözden pek az farklıdır. Bittabi bunun üzerine Meclisi Âlinizde müzakere cereyan edecektir. O vakit irad buyuracağınız suâller e iktiza eden cevap ve izahatı da itaya Hariciye Vekâleti hazırdır. Yine bu meyanda bu işe taallûku samimisi olması dolayısıyla Gürcistanla olan vaziyetimize temas etmiş ve kısaca maruzatta bulunmuşum. Hatırı âlinizdedir ki, bizim şark harekâtı başladığı vakitte Gürcistanda bundan tevahhuş edildiğini gösterir bazı endişe alaimi görülmüştü. Bunlardan biri de ayın 8'inde ilân edilen seferberlik, onun üzerine yapılan tahşidat ve İngilizlerin Batum'u işgal edeceği hakkında işaa edilen havadisti. Bittabi harekâtı askeriyenin icra edileceği bir sırada ordunun sol cenahında böyle bir kuvvetin tahaşşüt etmesi elbette bihakkin nazarı dikkatte tutulacak bir hadise idi. Hükûmet bununla gayet sıkı iştilal etmiştir ve bilmünasebe kemali samimiyetle arzettiğim bu endişelerimiz lehülhamd tahakkuk etmemiştir ve Gürcistan Hükûmeti, bu tahşidatına rağmen, fikri taarruzide bulunduğuna delalet edecek bir hareket göstermemiştir. Fakat biz o sıralarda bittabi Gürcistan Hükûmetini tatmin etmek lüzumunu hissetmiş olduğumuz cihetle, kendilerine doğrudan doğruya ... evvelce bilmünasebe vukubulan bir müracaatımızı tekrar ederek Tiflis'te Hariciye Nezaretine bir nota göndererek... Evvelce verdiğimiz notada beyan olunan esasat dairesinde aramızda mevcut olan bilumum münaziünfih mesaili hal ve intaca hazır ve âmade olduğumuzu söylemiştik. Fakat her ne sebebe mebni ise kolaylıkla keşfedebileceğimiz kendileri için güya ümitbahş ... Gürcistan Hükûmeti bu teklifimize sükûtle mukabele etti. Biz onu teşebbüsatımıza cevap vermeye teşvik ve icbar için bir de mümessil

gönderdik. Onun marifetiyle şifahî beyanatta bulunduk. Evvelce vukubulan müracaatımızı teyit ettik ... alınamamıştı. Vaktaki Ermenilerin izmihlâli katisi tahakkuk etmiş ve buna da kendileri kanaat getirmiş bulundular. Onun üzerine geçende bilmünasebe arz etmiş olduğum veçhile, bize sulh ve muhadenet esaslarını muhtevi bir ahitnamenin aktedilmesi hakkında resmen teklifte bulundular ve bu teklifi de Gürcistan Hariciye Nâzırı ve daha doğrusu Hariciye Komiseri, çünkü onlar komünist değildir, gönderdiği Fransızca bir nota ile bu teklifi icra etmiştir. Bir aralık Gürcistan Hükûmeti ahalisine hitaben neşrettiği bir telsizle halkı heyecana verecek ihbaratta bulunmuştu. Ermenistan Türk Ordusu tarafından imha edilmiştir, etrafımıza toplanınız, o Ordu bizim güzel bahçelerimizi ... Can ve mal fedakârlıkları ... Fakat yakında bunu telâfi edeceğiz, acısını size unutturacağız. Onun üzerine biraz şedid lisan diyemezsem de, müessir bir lisan ile bunun bir İngiliz eseri teşviki olarak Gürcistan Hükûmeti tarafından ihtiyar edildiğini ve fakat İngiliz Hükûmeti tarafından bu suretle işgal edildiğini ve İngilizler tarafından işgal edilen bir çok milletlerin avakıbı vahimeyi göz önünden düdütmemaları lâzım geldiğini bir nevi tehdidi mutazammın olabilecek, tehdit de diyemem... Müracaatı sabıkamıza saik olan fikri itilâftan katiiyen inhiraf etmemiş olduğumuzu... Cevap verirler ve bir heyet gönderirlerse cevap vermeye ... Bittabi bunun da tesiri vaki olmuş olsa gerektir ki... Arzettiğim veçhile doğrudan doğruya bize sulh teklifinde bulundular. Fakat Gürcistan Hükûmeti bu sulh teklifini bir şartı mütekaddime talik ediyor. Onda diyor ki; evvelbeevvel Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti bu senenin 7 Mayısında Gürcistanla Rusya Sovyet Hükûmeti arasında aktedilmiş bir ahitnamede Gürcistan için tayin edilmiş olan hudutlar dahilinde Gürcistan Hükûmetinin ... meselesidir. Beyana hacet olmadığı veçhile bu hükûmetin umdelerinden birisi de; Misakı Millide tayin ve tespit edilmiş olan hudutlar dahilinde Türk Devletinin iktisadî ve siyasî istiklâli tammini temin etmek meselesidir. Şu halde Ruslarla Gürcistan Hükûmetinin akdetmiş olduğu 7 Mayıs 1920 tarihli ahitnamede ima edilen hudutların nelerden ibaret olduğunun bizce tabii resmen bilinmesi lâzım gelirdi. Gerçi biz bunu bazı gayrı resmî menabiden öğrendik. Bu hudutlar Ardahan, Batum livalarını da ihtiva ediyor. Bu teklifte bu sancakların Gürcistanın eczayı mütemmimesinden olmak şartıyla müsalaha kabul ederiz demek istiyorlar. Fakat muamelatı resmiyede öyle menabii hususiyeden alınmış olan malû-

mata istinaden icrayı muamele pek çok mahzuratı daî olacağına binaen biz bu ahitnamenin bize resmen tebliğ edilmesini kendilerinden istedik ve müracaatlarına usulên lâzım gelen resmî cevabı vermedik. Orada bulunan mümessilimize ve hatta Moskova'da Rus Şûralar Hükûmetine yazdık. Bu ahitnamenin bize metni resmini gönderin dedik. Binaenaleyh bu metni resmi elimize geçtikten ve son defa bize gönderdikleri sulh talebini havi notada zikredilen hudutlar nelerden ibaret olduğuna resmen ittılâ hâsıl ettikten sonra bittabi ... ahvali umumiyenin iktiza ettiği veçhile, yani makasadı milliyeyi en yüksek derecede temin edecek surette kendilerine bir cevap vermeye hazır bulunuyoruz. Bu cevabın ne olacağı bu ahitmeye bu mütunu resmiyeye vukuf hâsıl ettikten sonra tayin ve tespit edilebilir, yalnız şurasını nazarı dikkatinize arz etmek isterim ki, şimdye kadar bizim bu kadar mesaimize, teşebbüsümüze rağmen bize karşı ... münasebatında mütemerrid bir vaziyet almış olan Gürcistan Hükûmetinin bilâhare bize karşı tebdîlî meslek ve tavır etmek lüzumunu hissetmiş olmasıdır. Çünkü mevkiimizin şarkta büyük bir mevki tuttuğunun en bâriz delailinden birisidir. Şimdi bu meseleyi daha ziyade tavziha lüzum ve imkân da görmüyorum. İlerde tekrar devam edilmek üzere bu meselenin...

RIZA BEY — Bilmem kaç tarihindeki Ankara Hükûmetinin müracaatıyla ... büyük bir zıddiyet var, hem buraya müracaat ederek, hem onlara...

AHMET MUHTAR BEY (Hariciye Vekili) (Devamla) — Bu meseleden Rusya ile münasebatımız hakkında vereceğim izahat meyanında bahsederim. Bizim Rusya Şûralar Hükûmetiyle başlamış ve pek mucibi memnuniyet bazı eşkâl ve safahat arzemiş olan ... bu safahat malûmdur. Mebadisi. Bu münasebetimiz nihayet bir mah zarfında muhadenet ahitnamelerinin parafe edilmesi, yani maddelerin zirine sah çekilmesi suretiyle hallolunulmuştu, bir neticeye vasil olmuştu. Bir hafi celsede de burada badii münakaşa olan bir şartın ademî kabulü bu ahitnamelerin şimdye kadar resmen ve şekli katide imza ve teatisine mani olmuştu. O elim olan şartın ne olduğunu tekrara lüzum görmem ve bu şartın tahakkukuna bir taraftan rıza gösterilmeyeceği bedihi bir keyfiyet idi. Hükûmet bu meseledeki kanaati katiyesini teyit etmek suretiyle ârânıza müracaat etmişti ve ârânızı almak suretiyle isabetini görerek memnun olmuştu. Fakat işi burada da bırakmak tabii doğru olamazdı. Çünkü garp emperyalistleriyle hiçbir veçhile akdi ihtilâf etmemeyi ahdetmiş olan Ankara Hükûmeti Milliyesinin (*Bravo sedaları*) şark ile tesis etmek istediği hayatı siyasiesini

mühlik bir kayaya çarptırmak tabii doğru olamazdı. Bittabi heyeti âliyenizden almış olduğu itimada istinaden bu maksadını yürütmek için ne gibi teşebbüsatta bulunmak lâzım gelirse hiçbir an hâli kalmaz. Bu teşebbüsat meyanında; Yusuf Kemal Bey biraderimizin buraya getirmiş olduğu muhadenet ahitnamesinin imzası için şart olarak zikredilen keyfiyeti ifrazın katiyyen gayrı kabili kabul olduğunu gösteren ne kadar irki, tarihi, siyasi, iktisadi esbap varsa, kemali rahat ve vuzuhla yazarak bunlardan sarfınazar etmesi ve bu iki milletin, bu iki hükûmetin ahvali hazır-ai cihanda müştereken hareket eylemeleri her ikisi için de elzem bulunduğu lüzumu Moskova Hükûmetine izah edilmeye çalışıldı ve bunun için gayet uzun notalar gönderildi. Fakat maatteessüf muhaberatin ve turuku muvasalanın bozuk olması ve bilhassa ilk defa bu işe mübaşeret edildiği vakitte Moskova ile yapılan muhabere bahren yapıldığı için ve son zamanlarda İngilizler Bahrisayhta fevkalâde takayyüdatta bulunduğu cihetle muhaberatin müşkülâtı bu müracaatlarımızın Moskova'ya hakikaten vasil olup olmadığını bu haberleri Rusya sevahiline isal edecek vesait ... gerek dediğim esbaptan ve gerek ahvali havaiyeden dolayı mürseliileyhin bulunduğu mahalle isale muvaffak ... tehhür etti. Diğer taraftan Şark cephesinde harekâtı askeriye istihzaratı ve bilâhare bizzat harekâtı askeriye başladı. Muhabere ve turku muvassale henüz temin edilmemiş bulunduğu için bunu sureti katiyede, yakın vakte kadar, isal edemedi. Bittabi bu keyfiyetten bizim Rus Şûralar Hükûmetiyle aktü ittifak ettiğimizi, zannı kavî ile, anlayan İngiltere Hükûmeti bu ittifakın garp emperyalizmi ve alelulum dünya emperyalizmi için nasıl mühiş bir darbei helâk olacağını takdir ettiğinden dolayı Rusya ile aramızda husulpezir olmuş bulunduğunu, yani aktedilmiş olduğunu sureti katiyede zannettiği bu rabıtayı ihlal esbap ve vesaitine tevessül etti. İngiltere Hükûmeti bu gibi hususatta ne derecelerde sahibi rüsub ve meleke olduğu ve bu maksadını terviç ettirmek için ne kadar vâsi vesait malik bulunduğu muhtacı izah değildir. Maatteessüf bu teşebbüsâtı hemen bizim için vahim olacak netayiş idad etmek... Bittabi bu vukuatı lâyenkati tetkik ve takip eden bu sui tefehhümün önüne geçilmesi lüzumuna kail bulunduğu cihetle, bunu izale için her türlü esbap ve vesaitte tevessül etti. Bunlardan birisi; evvelbeevvel bahri münakale tesis edilmek imkânpezir olmuştur. Bir taraftan ... ihdas ettiği vaziyet turku muvasalanın bir dereceye kadar emniyetle icra edilmesini temin etmiştir. Diğer taraftan geçenlerde bilmünasebe arzettiği

olduğum veçhile, Taşnak Ermeni Hükûmetiyle başlayan muahedeyi yakından takip etmek için Gümrü'ye gelmiş olan Rus Şûralar Hükûmetinin Erivan'da bulunan memurinden bir zat marifetiyle icra edilen, gerek doğrudan doğruya, gerek bilvasita icra edilen teşebbüsâtı teminat-kârımız lehülhamd ... Fakat bu esnarlarda ve daha andan evvel İstanbul'da Ferit Paşa Hükûmetinin sükûtiyle ekseriyeti kalben bize taraftar olan zevattan mürekkep bir hükûmetin mevkii iktidara getirilmiş olması keyfiyetin, kezalik aramızı bozmak hususunda istimal ettikleri vesaitin ... bu ciheti de aleyhimize istimale koyuldular. Pekâlâ tahattur buyurursunuz ki bu kabine mevkii iktidara geldiğinden beri meydan alan en büyük propaganda, İstanbul ile Ankara Hükûmetinin uyuşacağı meselesidir. Defeatla tekrar ettik ve yüzbinlerce tekrar edeceğimiz veçhile İstanbul'daki heyet ile Ankara Hükûmeti milliyesinin uyuşmak imkânı katıyyen ve katibeten mevcut değildir. Çünkü Heyeti Vekilenizin kanaati böyle bir uyuşmaklığın bu teşebbüsâtı milliyeyi esasından mahvedeceği merkezindedir. Binaenaleyh Hükûmet, bu muzir ve mühlik propagandaların önüne geçmek esbabına tevessül etmiştir. Hatta İngilizler o derecelerde bu maksatlarında muvaffak olmaya başladılar ki Ruslar, bize vaki olan muavenetlerini birdenbire kestiler. Gerçi şimdiye kadar yaptıkları muavenet pek mühim addolunacak bir şey değildir. Herhalde iki millet arasında büyük bir tesanüd olduğunu göstermeye delâlet eden berahinden olduğuna nazaran fevkalâde haizi ehemmiyet değildir. Muhadenet ahidnamesi müzakere ve parafe edildikten sonra imza edileceği bir sıralarda Mösyö Çiçerin ile Heyeti Murahhasamız Reisi Bekir Sami Bey arasında uzun bir müzakere esnasında bunun bizim tarafımızdan ... imzası malûm olduğu veçhile Van ve Muş taraflarında - Ermenistana bazı arazinin terki şartıyla mukayyed idi. Tabii Bekir Sami Bey bunu reddetmiş idi ve bu talebin gayri muhik olduğunu ispat için bilumum delailli irad eylemiştir. Fakat Çiçerin'i fikrinden vazgeçirememiştir ve bunu hükûmeti matbuasının takdirine arzedeceğini söyleyerek mülâkata hitam verdiği bir sırada ... katedilmemesi lüzumu ahdedilmiş olan dostluk ... buna devam edileceğini söylemiştir. Nitekim yakın zamanlara kadar cüzi olmakla beraber esliha, mühimmat ve para, altın olmak üzere muavenetlerinde devam ederlerken, işte, dediğim İngiliz propagandası netayici muzırzasından olmak üzere Rusya Hükûmeti şu muaveneti derânı saat katetmişlerdir ... olan bir buçuk milyon altın ruble ile bir miktar mühimmat ve eslihanın sevahilimize naklini ... on-

dan evvel yine sahillerimizde bir noktadan Rus sahillerine gönderilen; Novorosiisk limanına gönderilmiş olan ... bu eşyayı tahmil etmesi için Tuapse'ye gönderilmesi için Rus memuruna yazmış olduğu halde Moskova, işarı ahire değin Moskova'dan ... edilmediği hakkında emir geldiği, bu bittabi şâyânı dikkat, mucibi endişe idi. Diğer taraftan yine kendi sahillerimizde bulunan fakat İngiliz ve Fransız donanmalarının lâyenkati teftişte bulunan ... Karadenizde bir gün gelip bunları zapt ve müsadere etmeleri muhtemel olan iki ganbotumuzu indelhace batırılıp düşmana teslim edilmemesi hakkında emir verilmiş olduğunu duyan Novarosiisk'deki Rus memuru, bunların batırılması yazık olur ... harp limanıdır. Buraya gönderiniz burada hıfzedeceğiz demişler... Aldığımız bu teminat üzerine Novorosiisk limanına bu iki sefineyi göndermiştik. İşte arzettiğim propagandanın tesiriyle Rus memurunu bu iki ganbot üzerine bandıra çekerek ve içindeki mürettebatını da sahilimize göndererek Vran-gel ordusu ile harbetmeye göndermiştir ve bu iki vapur da gayet merdane surette harbetmiştir. Diğer taraftan Moskova ... makul değil, ismi bize muzaf olmakla mucibi memnuniyet ... diğer taraftan Moskova telsiz telgrafı; İngilizlerle Ankara Hükûmeti milliyesi arasında ... ve bundan maksat Bolşevik hükûmetine karşı Kafkasya'da mühim bir cephe tesis olduğu ve buna mukabil garp hükûmetleri Türkiye'ye Azerbaycan'ı hibe ettiklerine dair bir çok tamim ve neşirlerde bulunuyorlardı. Vaziyeti bir nokta için şu şekilde mülâhaza buyurunuz. Bir tarafta emperyalist ... namus ve mevcudiyetini muhafazaya azmetmiş, fakat bunun ... mebzul olan vesaiti uzak olmak dolayısıyla hariçte bulunduğu veyahut bulunduğunu zannettiği bütün bu emellerin ufulu, bittabi, gâyet elim bir vaka ihdas ediyordu. Her türlü mesaiyi tekrar ederek Ruslarla aramızda hâsıl olan şu nifakın izalesi lâzım geliyordu. Bunun için dediğim gibi ... gerek diğer vesait ile ve gerek doğrudan doğruya ... suretiyle bu teşebbüsâtı icra ettik ve lehülhamd ümit ettiğimizden çok yüksek bir noktaya vasil olduk. Bir fikri mahsus husulü ... buradaki Hariciye Vekâletinin doğrudan doğruya yazıp göndermiş olduğu bir notayı Fransızcadan tercüme edip okuyacağım. Şark Cephesi Kumandanının bazı Sovyet ricaliyle vukubulan mülâkatına nazaran Kafkasya'da Bolşeviklere karşı bir cephe tesisi zımında emperyalist garp hükûmetiyle iştiraki ihtimalinden dolayı Moskova mahafilî siyasisinde bazı endişeler vukua geldiği ... işte bu nota gönderildikten sonra ... Ermeni müzakeresini yakından takip etmek üzere Erivan'a gelen ve Komünist

ricalinin müteberanından bulunan Medivani vasıtasıyla bu teminatı tekrar ettirerek ve buradaki heyeti sefaeti celbederek kendilerinin de şu müracaatı tabii kanaatlerinin bu raddede olduğunu kendilerine söyledirdikten sonra bizim garp emperyalizmi ile hiçbir veçhile bir müzakere ve müşafehada bulunmadığımızı kendilerine teslim ettirildikten sonra, şu kanaatlerini bir nota suretiyle hükûmete bildirmelerini rica ettik. Onlar da bu vazifelerini ifa ettiler. Bunun üzerine arada bulunan sui tefehüm zail olmuştur ve bundan dört, beş gün mukaddem Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Paşadan aldığımız 4 Kânunuevvel 1336 ve bilâhare 6 Kânunuevvel 1336 tarihiyle teyid edilen bir telgrafnamede Rusya Hükûmeti bize ... siyasi bir ahitname ile bir ittifakı askeri teklif etmiştir. (*Alkışlar*) Biz de öteden beri kendilerine karşı beslediğimiz hüsnüniyetin mucibi memnuniyet bir neticesi olmak üzere şu teklifi hüsnü telâkki ederek merkezi Bakü olmak üzere aktebilecek bir konferansta Rusya ile bir ittifakı askeri aktine âmade ve hazır olduğumuzu söyledik ve heyeti murahhasamız da derdesti tayin ve izamdır... Bundan bilistifade sizden bir şey rica edeceğim. Az bir zamanda bu derece inkişaf edemediği cihetle Hariciye bütçesi biraz dar tutulmuştur. Onu ... (*Kabul kabul sesleri*) İşin derkâr olan ehemmiyetine mebnî şu tahsisatın bunu takip edecek ilk celsede kabulünü rica ederim. (*Hay hay sadaları*) Heyeti âliyenize bu derecelerde mucibi memnuniyet diğer bir maruzatta bulunacağım. O da şudur : Malûmu âliniz Sovyet yanî Komünist prensibi; kâinatın komünist olmasını istemektir. Çünkü bu, bekasının şartı lâzımıdır. Bilhassa garp devletleriyle, memleketleriyle olan münasebatta komünizme yakın bir idare tesis ... Şark âlemi, kapitalist âlemi değildir... Bidayette komünizm esasatını gayet ânîf bir şekilde kabul etmek siyaseti hataaludunda bulunmuş olan bilhassa Rusya Hükûmeti şu siyasetinin kendisine mücavir olan Memaliki Osmaniyede makûs bir netice verdiğini görmüştür. Bu ciheti gören Hükûmetiniz, bu tesiri hissedenden Hükûmetimiz, Rusya Hükûmetini ... geri kalmamıştır ve demiştir ki; inkılâbı içtimâî yapmak memaliki islâmiyede icap ediyorsa, o vazifei tarihiye Anadolu Türklerine ait bir vazifedir. Bu islâm memleketlerini siz bizim gibi, onlardan olan evlâdı gibi anlayamazsınız. Onlara muktezayı asra, mevludatı esasiyeye göre rehber olmak vazifesi, gerek siyaseten ve gerek dinen, bize aittir ve bunu ilk geldiği vakit buradaki konsolosuna anlatmaya çalıştık. Bunun, yani teşebbüsâtımızın akim kalmadığını, bisûd kalmadığını size Rusya Hükûmetinin Azerbaycan Hükûmetine

istiklâlini iade etmesiyle tebşir ediyorum. Şimalî Kafkasya'nın da istiklâlini şu arzettiğim ... vasıl olduğu kanaat neticesinden kabul etmiştir. (*Alkışlar*) İşte bunun üzerinedir ki Türkiye Büyük Millet Meclisi nezdine sefiri fevkalâde olmak üzere Azerbaycan Hükûmeti ... Şah Tahtenski bugün Gümrü'de bulunuyor. Bugün bize Azerbaycan Hükûmetiyle dahi ittifak etmek lüzumu ... esasını hazırlamaktadır. Yakın vakitte buradan gidecek olan ... kardeş hükûmeti arasında bir muahedename aktebilecektir. Şimdilik izahatıma burada hitam veriyorum. İnşallah ... her dakika kemali dikkat ve itina ile takip edeceğiz. Mucibi memnuniyet netayici Heyeti Âliyenize arz etmekle iftihar edeceğim. Ruslarla Bakü'da teşekkül eden bir konferansta siyasi ahitname ile ittifakı askeri müzakere etmekle ... diğer taraftan Rusya Hükûmetine muraat ederek Gümrü'de bulunan Rus memuru tarafından bu muhadenet ahitnamesinin akdine mahal kalmadığı ve binaenaleyh biz orada bulunan heyeti murahhasamızda ... İnşallah bu ittifaknamei askeri ve siyasi imza edilmezden evvel o muhadenet ahitnamesi daha şimdiden İngilizlere karşı tehdit olmak üzere ... imza ettireceğiz inşallah... Belki bir iki güne kadar heyeti âliyenize bir tebşirle mübahi oluruz.

VEHBL BEY (Karesi) — Efendim, gazetelerde Ermenistanın Sovyet askerleri tarafından işgal edildiğini okuyoruz. Bundan malûmatı âliniz var mıdır?

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Efendim müzakeratın son safahatı malûmu âlinizdir. Bu ahitnameyi bizimle akteden kabine sükût etmiş, o sıralarda Ermenistanda adedi pek kesir olmayan komünistler Erivan'da hükûmete vaziülyed olmuşlardır. Binaenaleyh orada Sovyet Hükûmeti teessüs etmiştir. Biz mütareke akteildiği zaman işgal ettiğimiz hattı elân işgal ediyoruz.

VEHBL BEY (Karesi) — Rus Sovyetleri işgal etmiş midir?

AHMET MUHTAR BEY (Hariciye Vekili) (Devamla) — Erivan'ın Rus kızıl ordusu tarafından işgal edildiğini muhakkakan bilmiyorum. Yalnız Kervansarayı işgal etmiş olduklarını işittim. ... Malûmu âliniz Ermenistan'da pek büyük Amerika muavenet heyetleri vardı ve bunların yeddi terbiyesinde 20 bin Ermeni vardı, ki onlar emperyalist fikirlerle terbiye edilmiş bulunuyorlardı. Vaktaki Ermenistan bizim silâhımızın kuvvetiyle yıkıldı. O heyetleri himaye eden Amerika devleti muazzamasının orada bulunan heyetleri himayemizi talep eylemiştir ve bugün kendisine emin bir melce temin edilmiştir. (*Alkışlar*) Bugün hatta himayemizi sarîh bir surette talep ederek kendilerinin Er-

zurum'a nakillerini istiyorlar. Onları himaye ve iltizam eden Amerika heyeti bugün bizim himayemizi talep ediyor.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Bazen galeyana hamiyet ile bu kürsüden öyle cümleler sarfediyoruz ki ... Mustar Bey bize bahsettiği muvaffakiyetleri sayarken ... yaşasın Büyük Millet meclisi...

AHMET MUHTAR BEY (Devamlı) — Bilvesi-le heyeti celilenizi temin ederim ki sizin hatırınıza gelen şüphehat bize de gelmiş ve bu hususta her ne lâzım gelirse bunların tespitine çalışılmakta bulunulmuştur. Aktedilip de enzarınıza arz edildiği vakitte Heyeti Vekilenin ne derecelerde ince tetkik ettiği tezhür eder.

VEHBI BEY (Karesi) — Biraz evvel izahatı âlinizde Azerbaycan, Hükümetimize ittifak teklif ediyor, çünkü Azerbaycan'a yeni bir istiklâl temin ettirilmiş-tir diye beyan buyuruluyordu. Diğer bir beyanatı âlinizde; İngilizleri Azerbaycan'ı bize vermek dolayısıyla Ruslara karşı aleyhimizde propaganda yaptıklarını ifade buyurdunuz ... Bu acaba hatıra gelmez mi ki ... Bu noktaya atfı nazar etmiş olmasınlar...

AHMET MUHTAR BEY (Devamlı) — Anlayamadım.

VEHBI BEY (Karesi) — İngilizler ilân etmişler ki, İngilizler bize Azerbaycan'ı veriyorlar, biz de İngilizlerle anlaşıyoruz. bilâhare Ruslar Azerbaycan'a bir istiklâl bahşediyorlar... Bundan...

AHMET MUHTAR BEY (Devamlı) — Propaganda ile mi?

VEHBI BEY (Karesi) — Evet efendim, propaganda ile... Ruslar Azerbaycan'a bir istiklâl bahşediyorlar... Şimdi Azerbaycanlılar bize bir ittifak teklif ... Bu acaba Ruslar tarafından...

AHMET MUHTAR BEY (Devamlı) — Zannetmem. Şimdi kendileri bizim ile ittifakı askeri akte-decekler.

REİS — Oturunuz Beyler.

2. — *Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin; Çerkez Ethem ve müfrezesinin vaziyeti hakkında beyanatı.*

REİS — Mustafa Kemal Paşa Hazretleri.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim; malûmu âlileri garp cephesini teşkil eden birinci kuvvei seyyare namı altında Ethem Beyefendinin bir müfrezesi vardır. Ethem Bey rahatsız bulunduğu için öteden beri kendisiyle beraber hizmet etmekte bulunan biraderi Tevfik Bey vekâleten bu kıtaya kumanda etmektedir. Son zamanlarda garp cephesi kumandanı Fuad Paşanın vazifeten oradan ayrılmış olması münasebetiyle cephenin tertibatında bazı tadilat yapıldı ve cephe dahilinde bazı ufak tefek tedbirler ve tertipler tatbik edildi. Bundan dolayı kuvvei seyyare kumandanı ile diğer kumandanlar arasında bazı sui tefehhümler oldu ve belki mütezahir olan vaziyeti bizi memnun etmeyecek şekil ve renktedir. Fakat diğer taraftan bu neticenin sui tefehhümattan tevellüt ettiğini işittiğim için şahsen bu işi hüsnü suretle halledeceğimi memul ettim ve teşebbüs ettim ve bugün öyle zannediyorum ki mesele heyeti umumiyesi itibariyle halledilmiştir. Binaenaleyh resmiyete intikal etmemiş ve tarzı hususide hallinde ... Zannederim daha muvafık olur. Mahaza bu meselenin hüsnühalle, memleket ve millete en nâfi olacak tarzda halline çalışacağız. O zaman bütün safahat ve ananatiyle heyeti celilenize arzedeceğim.

REİS — Efendim, müzakeratımız sona ermiştir. Celseyi kapatıyorum.

T. B. M.M.

Gizli Celse Zabıtları

18 Şubat 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTİ SABIK HULÂSASI	436
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	436
1. — <i>Hariciye Vekâleti Bütçesi.</i>	436:443

Cilt : 8

153 ncü İn'ikat, 3 ncü Celse

YÜZ ELLİ ÜÇÜNCÜ İNİKÂT

19 Şubat 1337 Cumartesi

Üçüncü Celse

REİS : Abdülhalim Çelebi Hazretleri

KÂTİP : Feyyaz Âli Bey (Yozgat)

REİS — Efendim; celse küşat edildi.

Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTİ SABIK HULÂSASI

YÜZELLİNCİ İNİKÂT

14 Şubat 1337 Pazartesi

ÜÇÜNCÜ CELSE

Hasan Fehmi Beyefendinin riyasetlerinde içtima ederek; Gaziantep'in sükut ettiğini bildiren Gaziantep Mebusu Abdurrahman Lâmi Beyin takrirı okundu ve üzerinde yapılan müzakerelerden sonra; Ali Kılıç (Gaziantep), Rüştü (Ergani), Memduh (Karahisar) Şar-

ki). Abdurrahman Lâmi (Gaziantep) Beyleğin iznini sayılarak Gaziantep'e gönderilmeleri ve Ali Kılıç Beyin oradaki teşkilâta memur edilmesi kabul edildi ve celseye son verildi.

Reis
Hasan Fehmi

Kâtip
Niğde
Atâ

REİS — Zaptı sabıkı kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Hariciye Vekâleti Bütçesi.

REİS — Söz Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Beyefendinin. Buyurun efendim.

AHMET MUHTAR BEY (Hariciye Vekili) (İstanbul) — Efendim; geçen celsede Hariciye Bütçesi münasebetiyle; rüfekayı muhtermeden İsmail Fazıl Paşa Hazretlerinin bir takrirleri vardı; vaziyeti umumiyeye hakkında bazı izahat verilmesini talep etmişlerdi ve hatta bu izahat o celsede verilmediği takdirde müzakerenin imkânı olamayacağını söylemişlerdi. Di-naenaleyh son defa vermiş olduğum izahat tarihinden itibaren bugüne kadar hâdis olan vukuat hakkında malûmat arzermeyi vazife addederim.

Sözüme başlamazdan evvel şurasını nazarı dikkatinize arz etmek isterim ki; gerek hariçte şâyi olan ri-vayâta ve gerek bazı kimseler tarafından vukubulan beyanâta göre bundan takriben on beş gün mukaddem, malum olan ahval ve şerait dairesinde Londra konferansına iştirak etmek ümniyesiyle bir heyeti mu-rahhasa gönderilmesi bir çok tefsirata bâdi olmuş ve bundan dolayı umumiyetle Şark siyasetinin terkedilmiş olduğu hakkında bir zihap hâsıl olmuştur. Hal-buki Heyeti Âliyenize gene buradan Türkiye Büyük Millet Meclisinin Hariciye Vekili olmak sıfatıyla res-

men arz ediyorum ki; şimdiye kadar takip edilmiş olan ve tesisi için pek çok zahmet çekilmiş olan Şark münasebatında zerre kadar tebeddül olmamıştır. Bu heyetin oraya izamı; kendisiyle mühadeneî esası üzerine münasebatı siyasiye tesis etmek istediğimiz (Sovyet) hükûmetine gayet vazih ve samimi bir lisanla izah edilmiş ve alınan cevap da Hariciye Vekâletince dün geç vakit ajans vasıtasıyla neşredilmiştir. Öyle zan-nediyorum ki Heyeti Kiram, umumiyetle, bu notu mütalâa cylemişlerdir. İsterseniz bir defa daha okuya-lum.

Heyetin izam edildiği vakit. elyeyim heyeti mu-rahhasa reisi bulunan Bekir Sami Bey; burada Hariciye umûruna vaziyüyed bulunduğu cihetle, onun tarafın-dan Çiçerin'e yazılan bir notada; bu davetin neden dolayı vukubulduğu ve davetin şeraiti vukuu beyan edildikten sonra; bundan evvel gene yekdiğerini müt-tefiki tabii addeden iki hükûmetin; mesaili siyasiyei hariciyeleri hakkında vaki olan teşebbüsâtı; vaktinde yekdiğerine haber vermek üzere ittihaz etmiş olduk-ları usule tevfiikan malûmat vermiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin hareketinin gayet sarih olduğunu izah etmiş ve bu izahat Çiçerin tarafından hüsâ telâkki edilmiş olduğu cihetle; dün ajans ile

neşredilen, 8 Şubat tarihli cevabı nota hükümetimize gönderilmiştir. Binaenâzalik, sekiz aydanberi tesis ve idamesine sayedilmiş olan Şark siyasetinde şimdiye kadar zerre kadar bir tebeddül vukua gelmemiş ve bunu icabettirecek hiçbir hâdisei cedide de husul bulmamıştır. Bu husus hakkında rüfekayı kiranı tarafından zerre kadar bir şüphe ve tereddüt hâsıl olmuşsa bunun vârit olmadığını, kendilerine vait ve temin ederim.

Bizim, Londra'da 21 Şubatta inikat edecek olan ve zemini müzakeresi Sevr ahitnamesinin tatbikini red ve izaleye hâdim tedabiri tezekkürden ibaret bulunan konferansa davet edilmiş olmaklığımız keyfiyeti. Ruslara bu bapta izahatı kâfiye verilmediği takdirde, onlarca mucibi endişe ve tereddüt olabildi. Bundan evvel bu yolda bir iştibah hâsıl olmuş ve bu iştibah; gayet samimî surette teati edilen notalar vasıtasıyla izale edilmişti. Bu heyetin şeraiti malûme dairesinde davet edilmiş olması keyfiyeti üzerine, acaba bunun oraya gitmesinden hükümetimiz için bir faide hâsıl olup olamayacağı mütalâası tabii vâridi hatır olabilir. Konferansın mevzuu müzakere ve münakaşa edeceği şey, Sevr ahitnamesi olmasına ve halbuki diğer taraftan da Türkiye Büyük Millet Meclisinin mesaili hariciyede umde ittihaz ettiği lâyetegayyer prensiplerin malûm olmasına binaen bu müzakeratın; bizim noktai nazarımızda ne gibi netayiç hâsıl edeceğini kestirmek mümkün olmamakla beraber, arzu ettiğimiz dairede bir neticeye vâsıl olacağını bendeniz şahsen ümit etmiyorum. Bu heyetin oraya gitmesi bir propaganda mahiyetini haiz olarak bizi daima makasiti milliyemizin nelerden ibaret olduğunu söylemekle itiham ve bizi daima hak için harp etmekte olan bir heyet ve bir millet suretiyle göstererek hakkımızda husulyafte olan bazı temayülâtı dostaneyi izaleye sayeden düşmanlarımızın bu makasidi hainanesini ref'e bir sebep teşkil edeceği cihetle bu noktai nazardan elbet sayanı temennidir. Hatta o heyetin izamı sırasında, bir heyeti siyasiye mi veyahut bir heyeti murahhasa mı olsun gibi mütalâat serdedildiği zaman, bunun bir heyeti siyasiye olması daha muvafık olur demiştim. Bundan maksadım da bu suretle hâsıl olacak temasların bütün âleme makasidi milliyemizi daha vazih ve sarih bir surette öğretmesi hususunda faydalı olacağı kanaatimden ibaretti. Binaenaleyh bu heyetin, dediğim veçhile, Avrupada lehimize hâsıl olmuş olan bazı hissiyatı takviye hususunda fevaidi mühimmesi olacağı kaviyyen memuldür. Heyet muhteremeniz tahattür buyurur ki, bundan evvel Çiçerin'in burada aynen kıraat etmiş olduğum cevabın-

da, müzakerei sulh için devletler tarafından davet vukubulduğu takdirde on senedenberi cerihadar olan milletimizin tatmini meşaihi için muvafıkı maslâhat olacağını söylemişti. Onun bu mütalâasına rağmen, samimî ve gayri samimî olsun, vukubulacak bazı davetlerini telâkki bilkabal etmiş olmak, bittabi kendileri için mucibi şüphehat olmaması için heyeti murahhasanın azimetini üzerine, gerek Bekir Sami Bey tarafından ve gerekse muahharan heyeti âliyenizin delâletiyle tarafı âcizanemden daha mufassal olarak yazılan bir notada makasidimizi tamamiyle ve tekrar izah edildikten sonra siyaseti hariciyemizin, kendileriyle aktetmiş olduğumuz münasebatı vidatkâriye müstenit olduğu ve bu münasebatın şimdiye kadar tezelzülünü mucip olacak bir hal zuhur etmediğini söylemiştim. Fakat diğer taraftan da mucibi endişe bazı haberler alınmakta bulunuluyordu. O da, sekiz aydan beri Londra'da İngiltere Hükûmetiyle bazı mukavele ticariye akti için bulunan Rusya Hükûmeti murahhası Krasin'in bir ay evvel bir mukavele aktederek ve onu müstahiben Moskova'ya avdeti sebebiyle gazetelerde görülen muhtelif tafsîlât idi. Bu tafsîlâtın bilhassa Fransız gazeteleri mütelâsı ve çok ziyade endişenak olarak bu mukavelenamenin bazı makasidi siyasiyeyi ihtiva ettiğini söylüyorlardı ve yaptıkları te'siratta İngiltere'nin, Şarkta Fransız menafii azimesi hâfında vukubulacak her türlü teşebbüsünün meni için tedabir ittihaz edilmesi lüzumu söyleniyordu. Bu keyfiyet bizim için de mucibe endişe bir keyfiyet idi ve bu hal bütün mevcudiyetimizi ve burada tesis etmiş ve kemali muvaffakiyetle idame etmekte bulunmuş olduğumuz mukavemeti azimkâraneyi milliyeyi ihlâl edecek ve belki de bütün bütün idlâl edecek bir vaziyette idi. Hükümetimiz bu vaziyetin derecei ehemmiyetini takdir ederek bu mütalâatını mümkün mer-tebe yakından takipten hali kalmanış ve hattâ son yazdığım bir notada bilhassa bu hususta bize itminan bahş bazı malûmat vermelerini talep etmiştim. İşte o talep neticesi olarak dün neşrolunan cevabı notada; bu mukavele ticariyenin iki taraf murahhasları tarafından esasatı takarrür ettirildikten sonra İngiltere Hükûmeti tarafından mukaveleye bazı mevaddı siyasiye ithal ettirilmek istenilmiştir, ki o nokat Heyeti Âliyeniz tarafından mütalâa olunduğu veçhile bizim için ne derecelerde mühlik vaziyet hâsıl olacağını tekrara hacet görmüyorum. Mahaza Rusya Hükûmeti dahi bize vermiş olduğu söze riayetkâr olarak ve bilhassa Şarkta muvaffak olması için behemahal Türkiye ile teşriki mesail etmesi lüzumunu iyice takdir etmiş olduğundandır ki, bu teklifatı red-

dettirmek mümkün olmadığı takdirde, medarı istinat olmak üzere bir teklifi müteakbil yapmıştır ki onun bize taalluk eden kısmı, Türkiye Büyük Millet Meclisinin hakkı hükümransı altındaki arazide tamamıyeti mülkiyemizin temini ve istiklâlimizin İngiltere tarafından kabul edilmesi teklifidir. Bu teklif de onların şimdiye kadar mesaili siyasiyede bize karşı ittiâz etmiş oldukları hattı hareketi gösterecek delâilden maduttur. Binaenaleyh Ankara Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin bilhassa Şarka taalluk eden siyasetinde tebeddül vukubulduğu hakkında işae edilen rivayatin bir hakikate müstenit olmadığına Heyeti Âliyenizin kanaat getirmesini rica ederim.

TEVFİK BEY (Van) — Boğas Nobar ile Nordonkyan Efendinin Avrupaya gitmeleri resmî bir mahiyeti haiz midir?

BASRİ BEY (Karesi) — «Türkiye Büyük Millet Meclisinin hâkim olduğu yerlerde» cümlesinden hududu milliye, misakı millinin tayin ettiği hududu milliye mi kastediliyor, yoksa elyevm bilfiil hâkim olduğumuz mıntakalar mı murad ediliyor?

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Tabiidir ki memaliki meşgulenin bizim arazimiz dahilinde olmadığını bir an için olsun Çiçerin hatırandan geçiremez.

MUSTAFA BEY (Karahisarî Şarki) — Ermenilerle aktedilmiş olan sulh ahitnamesi...

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Ermenilerle aktedilmiş olan sulh muahedenâmesinin, evvelâ Ermeni Millet Meclisinde kabul ve tasdikından ve keza bilmukabele bizim tarafımızdan tasdik ve kabulünden sonra musaddak nüshaların mevkii fiil ve icraya konulmasına mâni olan esbabı, bundan evvelki celselerde uzun uzadıya şerhetmiştim. Bu vaziyet, şimdiye kadar değişmemiştir. Ancak biz, vaziyetin değişmiş olmasından dolayı vaki olan bu tehhürün ref ve izalesi için her vakit Ermeni Hükûmeti nezdinde gayet müessir surette icrayı tebligat ve tesirattan halî kalmamışızdır. Hatta bundan dört gün mukaddem Ermeni Hariciye Komiserine gönderdiğim bir notada - çünkü bizi bir müddettenberi o havalide Ermenilere karşı dilhıraş birtakum mezalim ve taaddiyat icra etmekle itham ederek ve bu ithamı ellerinde bulunan vesait ile Avrupaya işaa ve bu suretle hakımızda hâsıl olan teveccühât ve temayülâtı tahrif etmek isteyerek bazı teşebbüsâtı hainânede buluyorlardı - bu isnadâtın hiçbirisinin vârit olmadığını ve bunu yapmakta ne gibi maksat takip ettiklerini anlamakta zerre kadar duçarî müşkülât olmadığımızı bil-

dirmiştım. Çünkü Amerika Reisicumhuru Vilson tarafından, sabık Amerika Sefiri Morgantavn ... gitmesi aleyhimizde bu gibi neşriyata sebebiyet vermişti. Bunların hepsini izah ettikten sonra sulh abkâmını tamamıyle hüsnü ifaya teşebbüs etmedikleri takdirde Şark Ordusu Kumandanının o abkâmı hemen tatbik ve icraya Hükûmet tarafından serbest bırakılmış olduğunu söylemiştim. Bu notayı dört gün evvel yazdık.

Mahaza dört gün evvelden mukaddem, uzun müddet zarfında ne yapıldı sualine de müsaade buyurursanız kendiliğimden cevap vereyim. Arzettiğim tarzda teşebbüsata mütemadiyen ve muntazam fâsılalarla devamdan halî kalınmamıştır. Diğer taraftan Heyeti Âliyenizce meçul olmadığı veçhile, Moskova'da aktolunacak bir konferansa bir heyet izamını Meclis kabul etmiş ve bu konferansta Şark ve bilhassa Kafkasya'ya taalluk eden bilcümle mesaili münaziünfihanın halli düşünülmüştü. Heyeti sefaretimiz ve heyeri murahhasamız Moskova'ya daha iki gün evvel vâsıl olabılmışlerdi. Binaenaleyh henüz Rusya Hükûmetiyle temaslarına ve Moskova konferansına dair malûmat almak mümkün olamamıştı. Şu halde Ruslarla bu mesaili münaziünfiha halledilmedikçe ve konferansın neticesi ne olacağı heyeti murahhasamız marifetiyle öğrenilmezden evvel fiili bir harekâta teşebbüs etmek. Ruslarla idame etmek istediğimiz münasebatı siyasiyeyi ihlâl mahiyetini ihraz edebileceği cihetle, teşebbüsâtımızı yalnız vesaiti siyasiyemize hasretmiştik. Fakat Ermeni Cumhuriyetinin son zamanlarda bizi Avrupada zelil bir mevkie getirmek gibi hâinane bir maksat takip etmesi, artık tahammülümüzü son haddine getirmiş olduğundan tehdiden, fakat şedidülmaal, katiyülmefad bir nota daha gönderilmiştir. Ermeni Cumhuriyeti ergeç buna cevap vermek mecburiyetindedir. Mamafih dün akşam geç vakit aldığımız habere göre Ermeni Komünist Hükûmeti sükut ederek yerine Taşnak Hükûmetinin gelmiş olduğu haber alınmıştır. Ötedenberi bizim adüvvü hayatımız olan Taşnaksiyonların mevkii iktidara gelmesi, Ankara Hükûmetince mucibi memnuniyet olmak üzere kabul edilmiştir. Bu, çok garip bir tezat olmakla beraber keyfiyet böyledir. Çünkü onlarla aktedmiş olduğumuz musalehayı kafalarına vurdurmak suretiyle tatbik etmek demektir.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Taşnakların mevkii iktidara gelmesi neden husule gelmiştir?

EMİN BEY (Eskişehir) — Son zamanlarda Gürcülerin muhasımkarane vaziyetlerine karşı Hükûmetimiz ne suretle mukabele edecektir?

AHMET MUHTAR BEY (Devamlı) — Efendim, bu hususta Heyeti Âliyenizde tecelli eden safahata göre ve ait olduğu devlet heyeti murahhasası ile müzakere ederek menfaati devlet ve millete ve bilhassa bu Meclisin umdesini teşkil eden Misakı Millinin ruhuna mutabık bir tarzda hallettirmek esbabını geceli gündüzlü takibeden Hükümetimizden bu müzakerat henüz intaç edilmemiş olduğu cihetle istizahatta bulunulmamasını rica ederim.

Yalnız bu ayın 11 nci günü miktarı henüz bilinemeyen ve Ermeni ve Azerbaycan kuvveti denilen ve hakikatte Kızılordu olduğuna şüphe olmayan bir kuvvet, Ermenilerle hali muhasamada bulunduğumuz zaman Gürcülere müsaade etmiş olduğumuz Borcalı mintakasında ... mevkiine bağteten bir baskın yaparak işgal etmişlerdir. Zaten buna takaddüm eden zamanlarda Gürcistan dahilinde ve bilhassa Gürcistan'ın payitahtı olan Tiflis'te Bolşevizmleri kemali şiddetle mene teşebbüs etmiş olan Gürcü Hükûmetinin şu harekâtı bir taraftan tevali etmekte ve bundan dolayı Gürcistan'ın fevkalâde istihzaratta bulunduğu ve kendisine vakit bırakmak doğru olmadığını farzedan ... henüz bizce iyice taayyün etmemiştir. Bunlar bu baskın üzerine topladıkları üç fırka asker ile Gürcistan'a hücum etmişlerdir.

Diğer taraftan alınan haberlere göre Viladikafkas tarafından bir kuvvei askeriye'nin hücum edeceği ve sahil cihetlerinden böyle bir hazırlık ... buna mukabil Gürcü Hükûmeti dahi şekli hazırlarını muhafaza etmek için her türlü teşebbüs ile mukabele etmekte bulunuyor. Şu halde Kızıl kıtaat ile Gürcistan arasında bugün hali muhasama hâsıl olmuş ve muhasama devam etmekte bulunmuştur. Şimdi bu harekâtı askeriye'nin bize göre ihdas ettiği vaziyet, bu millet için azami faydalı olabilirse - ki hükûmetiniz bunu bir an teemmülen ve derpiş etmekten hali kalmamıştır - ve zannediyorum ki bunda inşaallah muvaffak olacaktır. Bu suretle milletin amaline muvafık bir hareket yapmış olmak dolayısıyla milletin kendi hakkında göstermiş olduğu itimat ve teveccühe bir kat daha liyakat kesbetmiş olur.

Efendim şarka nüfuz için, İngilizlere pek mühim bir methal olan Gürcistan'a İngilizlerin yardım etmemesinin imkânı mutasavver ve mümkün değildir. İngiliz denizde hâkimdir, Boğazlar ellerindedir. Gayet mehîp bir donanması vardır. Batum'a gelerek denizden Şarkta takip ettiği siyaset ve tezvirat zincirlerini elinde tutmak ister. Binaenaleyh Gürcistan'a, bu maksadından dolayı muavenet etmedi deni-

lemez ve belki bizce mer'î olmayan bir çok suretlerle yardım etmiştir. Yalnız İngiltere'nin yapmadığı bir şey varsa o da kuvvei askeriye ile muavenet etmediğidir ve bunun tahakkuku bizim için mucibi saadettir.

HAMDİ BEY (Trabzon) — Şark siyasetinde bize dinen ve ırkan merbut olan akvam da nazarı itibare alınmakta mıdır?

AHMET MUHTAR BEY (Devamlı) — Elbette. Şark denince; Şark yalnız Rusya'dan ibaret değildir. Rusya gayet büyük bir âlemdir. İster bolşevizm olsun, ister Çarlist olsun, siyasette mühim ve müessir bir âmil olmaktan hiçbir sebep ve bahane ile hali kalmaz. Fakat arzettiğim veçhile Şark Rusya'dan ibaret değildir. O havalide bizi bir çok revabıtı muhtelif tahtında dinen, ırkan, harsen alâkadâr eden bir çok milliyetler vardır - ki ihtimal diyemeyeceğim bir hakikattır - Rusya'ya karşı gösterdiğimiz temayülün belki de mühim bir sebebi o milletlere ait olan alâkai kaviyedir. Onların saadetini, onların istiklâlini temin etmektir. Bu maksadı ihtilâfa meydan vermezsiniz halledebilirsek büyük bir muvaffakiyet olur. Biz Ermenilerle bir zaman harbettik, sonra sulh yaptık. Fakat sulh ahkâmı neden icra edilmedi denince cevap olarak denir ki, bu sulh ahkâmının icrasına mâni olan Rus Sovyet Hükûmeti oldu. Biz Ermenilerle onların mezaliminden ve fecaiyinden memleketi ve ahali islâmiyeyi kurtarmak ve onlar bizim gibi medenî bir hükûmet tesis edemedikleri için orada münasip bir kuvvet bırakarak Şark hududumuzda asayişimizi muhafaza emeliyle muharebe yaptık ve sulh yaptık. Fakat bu gayenin istihsali esnasında karşımıza bir mâni kuvvet çıktı. O da Rusya Sovyet Hükûmeti ... Rus Sovyet Hükûmetiyle dostuz. Acaba neden sulha mâni oluyorlar? Çünkü Ermeniler sulhın icrasına mâni olmak için kendilerinin bolşevik olduklarını ilân ettiler ve bu nasıl bir haldir ki Ermenistan'da Bolşevikler hâkim iken Taşnaklar dehşetli bir rol oynamaktadır? Rus Bolşevik Hükûmeti akidei içtimaiyelerini bütün insanlara, milletlere kabul ettirmek için tecavüzü tatbik ettiğini bu defa da ispat etmiştir. Bu cümleden olmak üzere geçenlerde burada telgrafı okunduğu üzere, orada Türkiye Komünist Fırkası - Türkiye İstirakiyün Fırkası - namı altında birtakım insanları toplamış ve bunlardan Mustafa Suphi Efendi isminde birisi hududumuzdan geçti, ta Erzurum istasyonuna kadar, bu fırkai içtimaiyenin teşkilâtını yapmak üzere geldi. Biz biliyoruz ki; Rusların bir gayesi var : O da ittifak ve itti-

hat edecekleri milletlere mutlaka kendi akidelerini kabul ettirmektir. Bunu idrak eden Hükümetimiz de bu sıfat ve bu nikaptan görünmek istemiştir. Benim korktuğum, İngilizlerle Bolşevikler, Azerbaycan Türk âlemi ile bize, aramıza bir Ermenistan dikmek istiyorlar. Bolşevikler Van'ı, Bitlis'i, bilmem ne'feyi onlara veriyorlar. İstanbul'un kabul etmiş olduğu Sevr muahedesi mukarreratını tamamen balışetmek üzere ... Vilson'a tevdi etmişlerdi. Düveli itilâfiyenin bu arzu ve âmaline Bolşeviklerin de muvafakati inzımanı etti. Bu taarruzun da Sovyet Hükümetinin İngiltere'ye giden murahhasının avdetinden sonra olması da bunu müeyyittir. Bu defa görüyoruz ki kışve gene değişti. Rusya'da Karahan büyük rol oynuyor ve adamları elinde oynatıyor. Eğer onlarca matlûp ve mültezem olan Ermenistan ise kuvvetlerini Gürcüstan'a gönderdikleri zaman, bunlar Ermenistan'ı tazyik değil; himaye ediyorlar. Şimdi Rus Sovyet Hükümeti iki zaruret-karşısında kalmıştır : Ermeni hâmisî olan Rusya; diğer taraftan Türkiye'nin dostu oluyor. Fakat Ermeniler; Türkiye'nin can damarına basıyor. Benim en ziyade korktuğum bir şey varsa o da Azerbaycan Hükümetinin Nehcivan; Şavşat ve ... kazalarını bile vermesidir. Ermeniler bize ültimatom vermek cüretinde bulundular; Dikdiri tahliye edin diye bize nota veriyorlardı. Bu kuvveti; kendilerinde Bolşevikler geldikten sonra gördüler. Biz istediğimiz zaman Revan'a girmek kudretini haizdik. Ermenilerin bütün ordusu inhilal etmişti ve fakat onları himaye eden şey Bolşeviklik olmuştur. O Bolşeviklik bize karşı Ermenileri siyanet ediyor; ben yarının muzlim olduğunu görüyorum.

Ruslarla bizim siyasetimiz ne idi? Düşmanının düşmanı benim dostum; el ele vereceğiz, karşımıza gelen kuvvetle çarpışacağız. Siyaset, bu cereyanda kalırsa çok iyidir. Fakat akidelerini kabul ettirmeye çalışıyorlar. O halde bugünkü çaremiz nedir? Azerbaycan'ın vaziyeti malum; Ruslar bunları bir alet yapmış; Rusya Sovyet Hükümeti Azerbaycanla; Gürcü hudutlarına taarruz ediyor. Malumu âliniz sekiz ay kadar bizim orada murahhaslarımız vardı. Geldikleri zaman ... bu defaki seyahatlerinde inşallah muvaffak olacağız. Henüz sâbit bir siyasete ben malik değilim. Büyük Millet Meclisi Azası, Gürcülerle, Ruslarla vaziyeti siyasiyemiz nedir deyince, ben, bir şey söyleyemem. Bakalım kim galebe edecektir : Karahan mı, yoksa biz mi? Bize ilham olunuyor ki Ermenilerin hâmisî olan Ruslarla nasıl anlaşacağız? Arzettiğim gibi, bütün dünyanın ittihaz ettiği bir karar var : O da bizimle Azerbaycan arasında. Azerbaycan'la Türk

âleminden başka bir Ermenistan meydana getirmek istiyorlar.

BİR MEBUS — Bir şey nazarı dikkatimi celbetti. Hariciye Vekilimiz, Garbe giden heyetimiz hakkında bir heyeti siyasiye olmasını içtihat buyurmuşlardır. Fakat bugün münasebatı Hariciyemiz bu içtihatlarında bizi ne dereceye kadar muvaffak ediyor? Münasebeti hariciyeyi nasıl idare ediyorlar? Bu ciheti de lütfen izah buyursunlar.

İSMAIL SEFA BEY (Adana) — Anlamak istediğim cihetlerin bir çoğuna sormadan Bekir Bey temas buyurdular. Yalnız bir nokta kalmıştır. Geçenlerde burada Şark münasebeti münakaşa edilirken Muhtar Bey uzun beyanatta bulundular. Rusya'dan bir çok silâh ve cephaneye geldiğini söyledilerdi. Bu muavenet hâlâ devam ediyor mu ve şimdiye kadar vuku bulan muavenetin derecesi nedir? Bu hususta izahat verirlerse çok iyi olur.

ZAMİR BEY (Adana) — Bendeniz de üç sual sormak istiyorum :

Azerbaycanlılarla Ermeniler, Gürcülerle harp ediyor. Bittabi bunlar Rusların bir cüzüdür. Bunda bizim için kâr mı vardır, zarar mı vardır?

İkincisi; Çiçerin'in gönderdiği notadan yekdiğerimizi haberdar ... Gürcülere yaptıkları ilânı harpten maksat ...

Üçüncüsü; Ermenilerle birlikte Gürcülere harbeden ... Hariciye Nazırı tamik edemiyorlar mı? Şu üç suale cevap veriniz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim; yalnız bir cihet hakkında maruzatta bulunacağım. geçenlerde Nahcivan'dan bir telgraf gelmişti. Nahcivan'ın geçirdiği inkılâp malûmu âlileridir. Hariciye Vekili Bey bu husus hakkında cevap vermediler. Azerbaycanlılar ... o günde şerh ve izah ettiğim vecihle, Ruslar vasıtasıyla Azerbaycanlılar bizi Ermenilerle peşkeş çekiyorlar ... Ermenilere Nahcivan'lılar tarafından verildiğini haber almıştım. Nahcivan'lılar tasarrufatı fiiliye ve kavliyelerine sahip değildirler. Orada icrayı hükümet eden bilfiil Ruslardır. Vakıa bir takım eşhas orada var. Fakat Ruslar bunları kukla gibi oynatıyorlar. Ve gene arz ediyorum ki; Ermenilerle yapılan sulh muahedesinde ... Âtiyen terkedilecek, fakat bizim himayemiz altında olacaktır. Bunların Azerbaycanlılara Rusların Ermenilere vermesi de cayı teemmüldür. Bu cihet hakkında da istirham ederiz, bizi tenvir buyursunlar.

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Hüseyin Avni Beyin sordukları suale cevap vermek suretiyle sözüme başlayacağım.

Ermenilerle aktetmiş olduğumuz musallahaname-
nin bir maddesinde, bir maddeyi mahsusasında Nalı-
civan ve havalisinin vaziyeti hukukiyesi tâyin ve tes-
pit olunmuştu. Bunda Nahcivan ve havalisinin Türki-
ye Büyük Millet Meclisi himayesi altında bir idarei
muhtareye nail olacağı zikredilmiştir. Şayet bunun
atiyen ciheti irtibatıyeti hakkında müteakideyn ara-
sında bir tereddüt ve şek hâsıl olursa arayı umumi-
yeye müracaat edileceği de mezkûrdur. Fakat arayı
umumiye müracaat olunacağı zamana kadar ora-
ların Türkiye Büyük Millet Meclisi himayesi altında
bir idarei muhtareye sahip olduğu Ermenilere imza
ettirdikleri ahitname ile kabul ettirilmişti. Elyevni
Nahcivan ve havalisi kuvvei askeriyemizin tahtı işga-
linde bulunuyor. Ermeniler bir aralık buraya tecavüz
etmek istemişlerdi. Fakat bu taarruz kitaatımız tara-
fından def ve tardedilmişti. Orada bugün sükûneti
tamme hükümfermadır. Yani orası bugün Türkiye Bü-
yük Millet Meclisinin himaye fiiliyesi altında fiilen
bir muhtariyeti idareye sahiptir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Onlar Bol-
şevik midirler?

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Hayır,
değillerdir. Orada iki mühim kıtayı askeriyemiz var-
dır ve bunlar her zaman orasını Ermenilerin tecavü-
züne karşı müdafaa edecek iktidardadırlar. Binaen-
aleyh oralar cenahı himayemiz altında bulunuyor.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Hükûmeti mil-
liyelerinin reisi kimdir?

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — İsimleri-
ni bilmiyorum.

Şimdi gelelim birinci maddeye : Niçin Ermeni sul-
hü tatbik ettirilememiştir? Bunun hakkında defaatle
izahatta bulunmuştum. Mademki...

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Ermenilerin,
Rusların mazharı himayesi olmasının sebebi?

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Hüseyin
Avni Bey Ermenilerin Rusların himayesine mazhar
olmasının sebebini sual buyuruyorlar. Pekâlâ bilirler
ki orada rejim, usulü idare kökünden değişmiştir ve
yahut değişti denilmiştir. Rusların bazı kıtaatı içeriye
girmiş ve zaten müterakkibi fırsat olanlar bundan bil-
istifade yalan yanlış bir şey ilân ederek Meclisi da-
ğıtmışlar ve Hükûmeti yıkmışlardır. Binaenaleyh mua-
hede ahkâmının tatbiki için müracaat edilecek ve
Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti karşısında
muhatap olacak hiçbir kimse kalmamıştır. Binaen-
aleyh ... havaya kılıç savurmak kabilinden olurdu. Biz
bunların tamamen Bolşevik olduğunu kabul etmedik.

Hatta Rusya'ya da yazdık. Binaenaleyh onların hima-
yelerini kabul etmiş değiliz. Kızılordunun bazı kıta-
atı fiilen orada bulunuyordu. Binaenaleyh ahkâmı mu-
salehanameyi tatbik ettirmek için yapacağımız hare-
kâtta onlarla müsademeye maruz kalmak ihtimalâtı
bizi müteenniyaneye harekete sevk etmiştir. Çünkü aynı
zamanda bu mesailin dostane bir surette konferanta
anlaşılacağına dair bize teminat verilmişti. Bu muna-
sebetle Avni Beyefendi, harekâtı askeriye devam et-
tiği bir sırada Ermeniler bize, Ruslar tarafından Er-
menileri himaye etmek için bir ültimatôm verdiler.
Belki sürçü lisan olmuştur, onun için kaydettim. Ma-
lûmu âliniz ültimatôm, notlara itlak olunur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Ermeniler
ültimatôm verdi diye gazete yazdı.

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Gazete
yazabilir. (Gürültüler) Benzeniz söylemediklerini ka-
bul ediyorum. Mamafih gene söyleyeyim : Rusya'nın
bize bir müracaatı vaki olmuştur. O vakit evvelce de
arzetmiştim. Daha evvelden biz teşriki mesai ettik.
Fakat fiilen harekâta geldik, vaki olan bu şeyi kabul
edemeyiz dedik. Rusya Hükûmetinin Gürcüstan üze-
rine vukubulan hareketi dolayısıyla Bolşevizm cere-
yanlarının hududumuza takarrübünden endişenâk ol-
duğumuzu söylediniz. Cidden memleketini hakiki ola-
rak seven her fert için endişenâk olmamak mümkün
değildir. Ancak defaatle arzetmiştim ki bu hususta
biz Bolşevik Hükûmetiyle anlaşmışızdır. Daha sefir-
leri buraya geldiği zaman ayağının tozu ile sefire de-
dik ki; katiyen memleketinizde bir akidei içtimaiye
olan Bolşevizmi tatbik edemeyiz. Eğer memlekette bir
inkılâbı içtimaiye yapmak lâzım gelirse onun zamanı
münasibinin tayin ve takdiri bize aittir. Bu memle-
ketin kendi evlâdına aittir dedik. Binaenaleyh hiçbir
sebeup ve bahane ile hiçbir menfaati siyasiye mukabi-
linde bir çok teşevvüşatı mucip olacak bir akidenin
kabulüne katiyen ve katibeten müsaade edemeyiz
dedik. Fakat Heyeti Celileniz bilirsiniz ki memleke-
timizin içinde buna münafi bazı ahval vukubulmuş-
tur. Acaba bu ahval, hakikaten Rusya Hükûmetinin
malûmatına ve muvafakatına mı müstenitti? Bunu
yapan burada bulunan heyeti sefaretteki beyinsiz bir
heriftir. Hiç tecrübe görmemiş, erkânı harbim diye
iki sene mektepte okumuş ve Taşkent'te bir ihtilâl ika
etmiş ... buraya geldi. Arzettiğim noktaları kendisine
iyice anlattım. Fakat bu adam kendisinde tâbiâtı sâ-
niye hükmüne giren Bolşeviklik propagandasından
nefsini bir türlü kurtaramadığı için burada da aklın-
ca aşağı yukarı bir inkılâp yapacağını ümit ediyor-

du ve propaganda yapıyordu. Defaatle kendisine söyledim, dedim ki bu halin tekrür ettiği takdirde seninle kat'i münasebet ediyorum. Bu mektubu alır almaz ben artık ifayı vazife edemeyeceğim gideceğim dedi, cehennem oldu gitti. (Yaşa sesleri) Ve bu adamın teşebbüsâtı, teẗvîratı hükûmetinin malûmat ve müsaadatına da müstenit değildi.

Bugün Eskişehir'e muvasalat eden asıl sefir, yarın buraya muvasalat ediyor. Tabii kendisinin talimatı cedidesinin şimdiye kadar Rusya Hükûmetinin Şark ve İslâm âleminde icra ettiği halde gayet muzir ve menfi neticeler veren tecarübüne müstenie ve ondan mülhem olacağını kaviyen ümit ediyorum. Binaen'alazalik bundan sonra dahi dahili memlekette bu gibi efal ve harekât vukua gelebilirse Rusya Hükûmeti merkeziyesinden idare edildiği kanaatine varabiliriz. Fakat bugün buna henüz hakkımız yoktur. Şu takdirde Bolşevizmin hudutlarımıza gelmesinden, lüzumundan ziyade endişeye mahal olmadığı zehabındayım. Rusların Gürcüstan üzerine vaki olan muhacematı herçibâdâbât, akidesini, hudutlarının haricine taşımak gayesine matuf olduğu zannediliyor. Şimdiye kadar hep Şarkta olan mücadelât da buna istinat ediyordu. O mücahedatın esası bu idi. Maksat, Lehistan'ı devirmek, Romanya'yı devirmek Avrupa'daki emperyalizmi yıkmak... Ruslar bu gayesini istihsal etmediği takdirde, akideleri kendi hududu dahiliyesinde dahi bir gün ölmeye mahkûmdur. Binaen'aleyh kendisi için bu mücahede levazımı hayatiyedendir ve bunu hiçbir kimse menedemez ve emin olunuz ki herkes gibi, her millet ve devlet de istediği akideyi perverde etmekte hürdür. Hüner, muzir görülen akideyi takabbül etmemektir. Heyeti Âliyeniz de pekâlâ bilirsiniz ki, hiçbir zaman Türkiye, Bolşevizm cereyanına bir zemini müsait değildir. Çünkü bu esbaptan hiçbirisini haiz değildir. Diğer taraftan bunun, memleket için pek muzır olduğunu gören ve deruhte ettiği mesuliyetin azametini mudrik olan Hükûmetiniz de, her türlü vesaiti fiiliyesiyle bunun hudut dahiline girmesine mümanaat edecektir.

Gürcüstan'ın istilâsına gelince : Demin de arzettiğim ki İngiltere'nin Şarkta oynayacağı en büyük rolün bir vasıtai duhulü olan Gürcüstan, şekli hazırında kaldıkça Rusya için cenup hudutlarında rahat iş görmek, rahat bulunmak ihtimali yoktur. Binaen'aleyh Rusya herçibâdâbât, Gürcüstan'ı İngilizlerin elinde aleti teẗvîr... bu teşebbüsâtı hep ona matuftur. Çünkü bizim hududumuza girdiği dakikada kafasının yanacağına şüphe yoktur ve buna kanaat getirmiştir. Evvelce de arzettiğim; Moskova İcra Komitesi-

nin hafi bir celsesinde Lenin aynen şu sözleri söylemiştir : Şarkta müsademe eden iki kuvveti muazzama var. Biri İslav kuvveti, diğeri İngiliz emperyalizmidir. Şark, bu iki kısım kuvvetin mezarı olacaktır. Fakat Türkiye hangi tarafa ... öbür taraf gidecektir, demiştir. Bizim Şark siyasetinde vücudumuzu istisgar etmememizi ve vücudumuzun kavi olduğuna inanmanızı rica ederim.

CELÂLETTİN ARİF BEY (Erzurum) — Gürcüstan'ı, İngilizler kendilerinin telâkki ediyorlar ve onun için Ruslar da herhalde orada bir Gürcüstan bırakmasını istemezler. Nasıl oluyor da yeniden teşekkül eden Taşnakları kabul ediyorlar?

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Bu havadis resmen teeyyüt etmiş bir havadis değildir. Rivayet kabilindendir, demiştin. Diğer taraftan da Jagadar tarafından vukubulân hücumun Kızıldordular tarafından yapıldığını, yani üç fırkalık bir asker tarafından yapıldığını arzetmiştim ve bundan bilistifade Taşnaklar ... Rızası olmaksızın ... yapabileceklerdi.

CELÂLETTİN ARİF BEY (Erzurum) — İkinci bir sualim daha var. Azerbaycan'a gidip gelen bir arkadaşım söylüyordu. Bakü'ye gidip gelen hemşhri-lerimizin kâffesinde husule gelen bir kanaat var. Yeğâne arzuları 1914 hudutlarını almaktır. Bugünkü Ermenistan üzerine de taarruzları bunu ima eder. Aca-ba bizim Kars ve havalisi hakkında Ruslar ne düşünüyorlar? Bunları da hudutları içine ithal etmek istiyorlar mı?

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Maksatları, Çarizm zamanında olduğu gibi... Şimdiye kadar siyaset hakkındaki mütalâadan ibarettir. Bunun böyle olduğuna dair elde hiçbir vesika yoktur. Elviyei selâse Gürcüstan'a ait olarak kabul ... Elviyei selâse kelimesini zikretmemekle beraber Misakı Millî dahilinde bulunan Elviyei selâsenin, bu hadisat dola-yisiyle bize taalluk eden aksamının azami surette istihsali için teşebbüsattan bir an geri kalınmamış olduğunu zatı âliniz de tabii bilirsiniz. Bu müzakerat safahatını daha ziyade sormamanızı rica ederim.

HÜSEYİN AVNÎ BEY (Erzurum) — Bir sualime müsaade buyurun. Mustafa Suphi, Lenin'in yâri vefakârı ve Rus hazinelerine konmuş bir devlet kudsudur.

AHMET MUHTAR BEY — Olabilir.

HÜSEYİN AVNÎ BEY (Devamla) — O adam oradan kalkmış, memleketimize doğru gelmiş ve komünist teşkilâtını yapmak için gelirken, katiyen emin olunuz ki pek çok servet de gelecektir. Çünkü bu zat, orada Türkiye namına seferberlik ilân etmiş ve bir

de ufak mikyasta kuvvet hazırlamıştı. Bu adam hudduttan girerken Kars'a geçip de, Hasan Kale'den Erzurum istasyonuna gelinceye kadar buna Hariciye Vekâleti Celilesi neden müsaade etti? Bu adam tebaamızdan olsa bile, son vaziyetini kendisini Erzurum ahalisi tarafından kovdurmuştur. Fakat bir çok para ile gelmiş olabilir. Onun için müteyakkız olmalı idi.

AHMET MUHTAR BEY (Devamlı) — Malûmu âliniz hudutlarda bu gibi mesail ile uğraşmaya madeten imkân yoktur. Hariciye bunları bilmez. Bir ke-re Mustafa Suphi'nin Lenin'in yâri vefakârı olması hakkındaki ifadatınızda katiyen yoktur ve olamaz. Emin olmalı ki Bolşevik cereyanı hakkında ve bilhas-sa Şark memleketlerinde propaganda yapan adamlar hükûmeti merkezilyenin arzusu hilâfında hareket etmişlerdir ve ihtimal ki harîçten bulunan bir çok kim-seler bunu yaptırmak istemişlerdir.

HÜSEYİN AYNİ BEY (Erzurum) — Onu sor-muyorum efendim.

AHMET MUHTAR BEY (Devamlı) — Sözümlü tekrar söyleyeyim. (Müzakere kâfî sesleri) Hayır, bi-tirilmesi lâzım gelen bir mesele var. Malûmu âliniz

inkılâptan evvel İstanbul'da daima denirdi ki, Kâmil Paşa İngiliz siyasetçisidir. Burada ise yegâne bir si-yaseti milliyeye vardır ve bunu tatmin edecek cereyan hangisi ise o vardır. (Alkışlar)

Ermenilerle oları muhasemat esnasında neden Eri-van'a kadar girilmedi denildi? Bir çoklarımızın ve hatta benim de gönlüm isterdi ki böyle olsun. Fakat hiçbir an unutmayınız ki ordumuzun sol cenahında gayet mütereddit bir vaziyet alması muhtemel bir Gür-cü ordusu vardı. Binaenaleyh askerî bir noktai na-zar düşünölmek lâzımdı, buna mecburiyet vardı. (Mü-zakere kâfi sedaları)

BİR MEBUS — Geçende matbuatta gördük ki Hindistan valii umumisi Efganistan'a gitmiş. Oraya gitmesindeki maksadı ne idi ve maksadını ne dereceye kadar istihsal etmiştir ve bunun aslı var mıdır? (Gü-rültüler)

AHMET MUHTAR BEY (Devamlı) — Müsaade ediniz anlatayım.

(Müzakere kâfi sadaları)

REİS — Müzakeratın kifayetini kabul edenler... Kabul edildi.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

21 Şubat 1337 (1920)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	446
2. — BEYANAT	446
1. — <i>Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin; Gürcistan ve Ermenistan arasında zühur eden harp ve Kafkasya ahvali hakkında beyanatı.</i>	446:457

Cilt : 8

YÜZ ELLİ DÖRDÜNCÜ İN'İKAT

21 Şubat 1337 Pazartesi

Üçüncü Celse

REİS : Reisisâni Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTİP : Feyyaz Âli Bey (Yozgat)

REİS — Celseyi açıyorum. Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTİ SABİK HULÂSASI

YÜZELLİÜÇÜNCÜ İN'İKAT

19 Şubat 1337 Cumartesi

ÜÇÜNCÜ CELSE

Abdülhalim Çelebi Efendi Hazretlerinin Riyasetlerinde küşat olunan celsede Hariciye Vekâleti Bütçesi münasebetiyle Hariciye Vekili Ahmet Muhtar

Beyin ahvali siyasiye hakkındaki izahatı dinlendi ve celseye son verildi.

Reis

Abdülhalim Çelebi

Kâtip

Yozgat

Feyyaz Âli

REİS — Mütalâa var mı?.. Zaptı sabıkı reylerini ze arz ediyorum. Kal edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — BEYANAT

1. — *Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin; Gürcistan ve Ermenistan arasında zuhur eden harp ve Kafkasya ahvali hakkında beyanatı.*

FEVZİ PAŞA (Heyeti Vekile Reisi) (Kozan) — Kafkasya'da bir haftadan beri Azerbaycan ve Ermenistan ve Gürcüler arasında muharebe başlamıştır. Vaziyet bizim için gayet mühimdir. Şimdiye kadar Kafkasya'da sükut etmiş olan İngiliz nüfuzu tekrar tesirini göstermiş ve evvela Kafkasya'da bulunan, Rusya Sovyetleriyle düşman olan hükümetler arasında yeni yeni tesirler ikına başlamıştır. Malûmu âlinizdir ki mütareke aktolunduğu sırada bizim ordumuz Kars, Ardahan ... ve mütarekenin bir maddesi mucibince badettetik buraların biz tahliyei taahhüd etmiştik. Bu tetkikatımızı nazarı dikkate almaksızın ordumuzun çekilmesini talep ve icbar ettiler. Burada ordumuz çekildikten sonra Kars'ı Ermenilere, Ardahan'ın bir kısmını Gürcülere bir kısmını Ermenilere teslim ettiler. İngilizlerin takip etmek istedikleri siyaset bizim etrafımızda bir düşman çemberi tesis etmek ve hayatı milliyemizi boğmaktan ibaret idi. Bunu şimalden cenuba doğru şu veçhile şeyedebiliriz. Gürcü Hükûmeti, Ermeni Hükûmeti Nasturilerden yapacakları hristiyan bir hükûmet, Musul'da İngiliz Hükûmeti, Suriye şimalinde ve Adana'da Fransız Hükûmeti, Antalya'da İtalya Hükûmeti, Marmara ve sevhilinde beynelmilel bir hükûmet, bir de şimalde

Pontüs hükûmeti. Biz bu çemberin bir kısmını imha ettik. Fakat İngilizler tekrar bunu ikmâl etmek ve İslâmların Bolşevikler aleyhinde Balkanlarda zuhura gelen ademi emniyet ve husûmetlerini daha ziyade körükleyerek İslâmları dahi Rusların aleyhine kullanmak ve hristiyanları dahi Rusların ve bizim aleyhimize kullanmak şartıyla orada bir Kafkas konfederasyonu teşkil emelinde uğraşmaya başlamışlardır ve bunun ilk âsarı olarak şimali Kafkasya'da Dağıstan'da bir isyan çıkardılar. Şimali Kafkasya ve Dağıstan'da bolşeviklerin bir kısmını mağlup ettiler. Bakü hattına karşı tehditkâr bir vaziyet ihdas ettikleri gibi Azerbaycan'ın cenubunda da İran'a mültesik olan yerlerde dahi ... ve bolşeviklerin bir kısım kuvvetlerini orada meşgul etmişlerdir. Ermenilerin muharebeden sonra bolşevikler tarafından işgali üzerine bir kısım kuvvetler cenup tarafına İran hududuna çekilmişlerdi. Bu kuvvetleri de lâzım geldiği veçhile takviye ettiler ve daima onların İngilizlerle irtibatını temin ve bolşeviklerin kuvvetinden âzade kalmasını temin ederek, bu suretle, Kafkasya'yı şimalden ve cenuptan hemen ayrılmış bir vaziyete getirdiler. Bu vaziyette iken ... Gürcüleri de buraya bizimle müsâlaha yapmak üzere bir sefaret heyeti gönderdiler. Tabii Gürcülerin en büyük hasmı bolşeviklerdir. Gürcüler bolşeviklerin kendilerini bolşevize edeceklerini bildikleri için istikballerini bizimle hüsnü münasebatta gördü

ler. Bolşeviklere karşı daha sühûletle müdafaa etmek için bu tariki iltizamı düşünüyordu. Gürcülerin vaktiyle anlaşmak hususundaki mecburiyeti Ermenistan vakasından sonra tahassul etmişti. Çünkü Ermenistan üzerine bizim ordular hareket ederken itilâf hükûmetleri hiçbir yardım edemediler veyahut etmediler ve bizi durduracak kuvvetleri de yoktu. Onların ezilmesini karşıdan ... Bu vaziyetleri bildikleri için bizimle Ruslar düşman olurlarsa mevcudiyetlerini muhafaza edemeyeceklerini biliyorlardı. Binaenaleyh evvelâ bizimle dost görünmek ve Ruslara karşı mevcudiyetleri iltizam edilmek ciheti muhafaza edildi. Fakat daima Gürcülerin geriden, İngilizler tarafından teşvik edildiğine bir çok emare vardır. Meselâ; silâh ve cep hane veriyorlardı. Sonra gemileri limanda bulunuyordu, ki icabında himaye edebilsin. Sonra şimalî Kafkasya'da ve Dağıstan'da sözü nâfiz olan bazı kimseleri sevk etmek istiyorlardı. Tiflis'te bu İslâm kıyamını ihzar etmek için itilâf hükûmetleri uğraşıyordu. Bundan bir hafta evvel bizim malûmatımız yokken gerek Azerbaycan, gerek Ermenistan cephesinde muharebe başladı. Bu muharebenin Tiflis üzerine teveccüh eden kıtaatı muvaffak oldular. Tiflis civarında vukua gelen muharebede kısmen mağlup olarak geri çekildiler. Bu sırada cenuba çekilmiş ve bolşeviklerle uğraşmakta bulunmuş olan Taşnak kıtaatı bolşevik kıtaatını mağlup ederek Erivan'a geldi. Tekrar Taşnak hükûmetini tesis etti. Demek ki bir taraftan Gürcüler muvaffakiyetle harbetmekte, diğer taraftan Ermeniler tekrar İngilizlere malolan Taşnak hükûmetini re'si idareye geçirmiş bir vaziyette bulunuyorlar. Bu suretle itilâfın eskiden beri aleyhimize çevirmek istedikleri husumet çemberini tekrar tesis etmek istiyorlar. Hükûmet tabii bu vaziyeti gâyet ciddiyetle nazarı dikkat ve ehemmiyete alıyor. Gerek Ruslardan bu muharebe esbabını sorduğu gibi, gerekse Gürcülerle müzakereyi siyasiyeye girdi. Gürcülerin İngiliz âmaline hâdim olamaması hususunu temine sarfı gayret etti. Bidayette Gürcüler sıkışık bir vaziyette ve çekilmek üzere idiler. Fakat vaziyetleri gittikçe lehlerinde inkişaf etmeye başlayınca şüphesiz müzakere biraz daha uzamaya başladı. Müzakerenin esası, malûmu âlinizdir ki, bizim eskiden beri kabul ettiğimiz Misakı Millî hudutlarımız vardır. Bu hudutları muhafaza edeceğiz. Oradaki ahali hemen hepsi kalben bizimle beraberdir. Bu halde Gürcülerin kuvvetli surette ve İngilizler himayesiyle Balkanlarda teessüs etmiş bir halde bulunmasından ziyade bize vermesi cihetini iltizam ettiğimiz halde korktuğumuz ... ve bu suretle vaziyetten istifade etmiş bulunacaktık. Gerçi Bolşevikler vaziyetlerini tehlikeli görmüyorlar, getirip bu

vaziyetlerini ıslah edeceklerini ve herhalde muvaffak olacaklarını ümit ediyorlar. Fakat biz her ne olursa olsun bugünkü şerait tahtında burada kuvvetli surette teessüs edecek ... muvaffak olduktan sonra sühûletle buralarını bize vermeyeceğini bildiğimiz için müzakeratı tesri etmek, müzakeratın safahatını Hariciye Vekâletine ... Neticede Gürcüler Ardahan, Artvin'in bize terkine mütemayıl bulunuyorlar. Fakat Batum'dan sureti katiyede feragat edemeyeceklerini bildirdiler. Ardahan ve Artvin'i hemen şimdiden işgalini ve kendisi tarafından tahliyesini ve bunların memleketimize ilhakını, Batum için plebisite müracaat ederek ... göstereceği neticeye göre karar verilmesini teklif ettiler. Şimdi ordumuza ileri hareket emrini vermek Gürcü ordusu ile muharebe ederek buralarını almak vardır. Bir de kan dökmeksizin ordumuzu daima muntazam bir vaziyette bulundurarak ahvale göre sevk etmek vardır. Şüphesiz ki biz kan dökmeksizin buralarını almak ve ordumuzu daima kuvvetli bir vaziyette bulundurmak istedik ve bunu tercih ettik. Ancak Gürcüler bizi oyalayarak tamamiyle Bolşevikleri mağlup ve ordularını takviye ettikten sonra ve ihtimal ki İtilâf Hükûmetlerinden de lâzım gelen muaveneti gördükten sonra buralarını katiyen vermeyecek isteyeceklerdir. Buna karşı biz oralara girip İslâmları Gürcülerin elinden kurtarmak, orada teşkilâtı askeriyeye yaparak müslüman kardeşlerimizi tahlis edecek veçhile şimdiden oralarını işgal etmeyi musirren talep ettik. Aynı zamanda Taşnaklar da zuhur etmişti. Bize iltica etti ve dedi ki biz ancak Türklerin sayesinde temini mevcudiyet edebileceğiz. Onun için biz ancak sizin himayenizi istiyoruz ve sizden lütuf bekliyoruz, diyerek bize iltica etti. Şüphesiz ki yeni teessüs etmekte olan bu hükûmet bidayette gâyet zayıf bulunduğu için bu gibi hareketlerde bulunabilirler. Fakat bir tarafta böyle hakiki bir düşman, bir tarafta kasbi kuvvet eden bir düşman bulunduğu için ... diğerinin denizden şimendiferle her türlü muavenete ... Bunların içinde biz ordumuzu tabii takviye ediyoruz, tahşid ediyoruz. Bunların da en ziyade muzir olanlarını istihdaf ediyoruz. En ziyade muzir olan en ziyade kuvvetli olanıdır. Ancak bu kuvvet şimdi düştüğü muztar vaziyetten kendisini kurtarmak için bize istediğimiz yerleri muharebesiz verecek olurlarsa oralarını alırız. Ordumuzun bir kısmıyla istediğimiz gibi hareket ederiz. Vermeyecek olurlarsa vakit geçtikçe onları kuvvetlendirmemek için bir tedbir ittihaz etmek lâzımdır. O da harptir. Harp ve sulh etmek Meclisi Âlinize aittir. Meseleyi arz ediyoruz. Hariciye Vekili de

Gürcü sefaretiyle şimdiye kadar cereyan eden müzakerat hakkında izahat verecektir.

AHMET MUHTAR BEY (Hariciye Vekili) (İstanbul) — Efendiler; Ermeni harekâtı esnasında Gürcüstan'dan gelmesi melhuza kavi olan tehlikeyi bundan evvel bir çok vesilelerle heyeti celilelerine arz etmiştim. Ondan evvel aramızda bir çok ... bunlara dostane bir surette müzakere ve musalaha aktedelim demiştim. Fakat o vakit Ermenilerin galip geleceğine emniyeti olan veyahut öyle zanneden Gürcüstan hükûmeti bizim o sıkışık zamanımızda vaki olan şu müracaatımızı hüsnü telâkki etmedi. Fazla olarak meclisi mebusanını veyahut meclisi müessesanı toplayarak aleyhimizde müheyyicane bir çok sözler söylediler ve aleyhimizde bütün Gürcüstan ahalisine bir beyanname neşrederek hayatı pahasına hürriyetini istihsal eden Ermeni arkadaşlarımızı müteakip sıra bize geliyor, Türk ordusu gelecek bizim güzel ovalarımızı, şirin yurdumuzu istila edecek. Silah başına ey ahali ... Nihai müzafferiyet bizde kalacaktır. (Hatta o müzakere ve musalahâ teklifimizi) (1) hüsnü telâkki etmedikten maada bilâkis Kafkasya efkân umumiyemizi aleyhimize tevcih edecek surette Kafkas ahalisini heyecana sevketti. Fakat İnayeti Hak ile ordumuz galebe etti ve kendileri muvaffak olamadılar. Orada istihsal ettiğimiz kavi hareketten ... Diğer taraftan da Bolşevik Rusyanın bazı istihzaratını (daha tehlikeli görüldüklerinden bize temayül) (2) lüzumunu hissettiler. Bu lüzum, bittabi arzettiğim veçhile, ötedenberi bizimle hüsnü âmizîş tesis etmek ... Mevkilerinin kariben vahamet kesbedeceği endişesinden ileri geliyordu. Malumdur ki Gürcüstan'ın hristiyan unsuru ötedenberi Türklere daima ademi itimat ve husumet peyda etmişlerdir. Tarihen sabit bir keyfiyettir. Kendileri için şu tatsız vaziyet hâdis olunca bizimle Bolşevikler arasındaki münasebat kendilerince meçhul olmadığı cihetle zuhuru melhuz olan bir mevkii müşkülünden kendilerini tahlise medar olacak bazı tedabir cümlesinden olmak üzere bizimle akdi sulh niyetiyle buraya heyeti murahhasa gönderdiler. Bu heyeti murahhasa vâsıl olduğu zamanda Bolşevik Rusyanın Gürcüstan'a karşı harekâtı hasmanesinin mukaddematı sayılabilecek bazı tedabire tevessül ettiği görülmüyordu. Fakat fiilî bir husumet görünmüyordu. Meselâ Bakü'den oraya sevk edilen ve bir mukaveleye müstenit olan neft vesair levâzım irsalini menetti. Onların bir çok vagonlarını, trenlerini tevkif etti. Bolşev-

viklere ait ne kadar müessesat varsa hepsini işgal etti. Bolşevik rüesasını ister Rus, ister Türk olsun tevkif etti. İşte bu gibi bazı tedabire tevessül etti. Fakat askerî bir mahiyette... Bittabi bu kadar zahmet ihtiyariyle buraya gelen sefaretin bir maksadı vardı. Onun için Hükûmetiniz, Hariciye Vekili olmak sıfatıyla, onların arzularının ne olduğunun istimzacına bendenizi memur ettiler. Kendileriyle vaki olan ilk temasımda mukaddime kabilinden bir çok sözler teatisinden sonra, arzularının ne olduğunu sordum. Tabii sizinle bir sulh akdetmek isteriz. Âla... Buna fevkalâde teşekkür ederiz. Fakat siz buna yanaşmak istemediniz. Çünkü o vakit vaziyeti öyle görüyordunuz, şimdi de böyle görüyorsunuz. Onun için sulh akdetmek istiyorsanız (maalmemnuniye bu arzunuza iştirak ederiz.) (1) Fakat sizin bizimle akdetmek istediğiniz sulhün şeraiti size nazaran ne olmak lâzım gelir? Buna dair biraz izahat verirsiniz müteakip içtimalarımızda müzakeratı siyasiyeyi teshil etmiş oluruz. Cevaben dediler ki, bizim - biliyorsunuz ki - geçende güveli garbiye vaziyeti hukukiyemizi kabul ve tasdik etmiştir. Bunu bir nota ile hükûmetinize tebliğ etmiştik. Binaenaleyh biz de sizinle evvelbeevvel (bunun üzerinde mutabaaktımızı tescil edelim.) (2) Bunu maalmemnuniye yaparız. İsterseniz biz de sizi tasdik edelim. Katiyen lüzum ve ihtiyaç yoktu. Çünkü yedi asırlık bir hükûmetin hiç inkitapezir olmamış istiklâlini yalnız bazı zarureti siyasiyeye binaen payitahtımızı bir mahalden diğer mahalle nakle mecbur olmaktan başka bir şey yoktur. Müstakiliz.

İkinci şey nedir? Esas nedir dedi hudut meselesidir... Fakat doğrudan doğruya kafasına çarpar gibi söylemek dahi usulü diplomasiyeye muvafık olmadığından kendisine bir sual irad ettim. Dedim ki; bizim Misakı Millî dediğimiz ve Fransızcası ... bunu bilir misiniz ve münderecatına vakıf mısınız? Biz bunu geçen sene İstanbul'da Meclisi Mebusanda akdetmiştik. Bizi imha etmek isteyen devletlere karşı kendimizi muhafaza etmek için .. ve bunu bütün devletlere, konferansa ve icap ettikçe çihana ilân ettik. Bunun hakkında malumatınız var mıdır, dedim. Bunu iraddan maksadım, bunu bilen adamın hudutlar hakkında ne verilmesini anlamak için suhudetbahş olmasıdır. Biz bunu bilmiyoruz, dediler. Öyle ise ben bunu Fransızcaya tercüme edeyim göndereyim, yarın tetkik ediniz dedim. Fakat dedim siz bundan evvel bizim müracaatımıza bir çok zaman sükûtle mukabele

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

ettikten sonra gönderdiğiniz sulh talebini havi bir notada yedi yahud yirmi Mayısta Gürcü Hükûmetiyle Bolşevik Rusya Hükûmeti ... münakıt bir sulh ahidnamesinde Gürcüstan için tayin edilmiş olan hudutların berveçhi peşin tarafımızdan kabulünü sulh müzakaresinin kabulü için şart koymuş idiniz. Bu bizce meçhul idi. Bize tebliğ edilmedi. Bir suretini Rusya Hükûmetinden istedik. Hükûmetinizden de istemiştik. Fakat elimize geçmedi. Sizin hükûmetinizin bize tevdi ettiği telgraf ile olduğu için iyice anlaşılmadı. Onun için siz de bir suretini bize gönderin biz de onu tetkik edelim. Belki muslihane bir itilâfa muvaffak oluruz, dedün.

Üçüncü şartınız nedir? Tebaamızın muamelâtı hukuku. Bunlar ikinci üçüncü derecede şeylerdir. Bunun üzerinde ihtilâfın imkânı yoktur. Bu suretle beni gördükten sonra size haber gönderirim. İkinci cel senin zamanını bildiririz. Bu esnada idi malûm olan harekâtı askeriye Gürcüstan'a karşı başladı. 11 Şubat'ta bir Kızıl kıtası birdenbire Şifalı İstasyonuna bir baskın yapmak suretiyle taarruz başladı. 14 Şubat'ta da bir taarruz başladı. Bu taarruz Azerbaycan tarafından idi. Üç fırka ile Kızılar hücum ettiler. Bu suretle Bolşevik Rusya ile Gürcüler arasında halı harp hâdis oldu. Bu harekâtı askeriye netayicini şimdiden kestirmek mümkün değildir. Erkânı Harbiye Reisi Paşa Hazretleri bu ciheti haber vermişlerdi. Bu şerait tahtında Gürcü sefiriyile müzakere iptidar edildi. Malûmu âliniz bu suretle duçarı taarruz olan Gürcüstan'a karşı vakı olan taarruzun ihdas ettiği vaziyet karşısında Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin ... hatta bizim tatbiki ahkâmı için ahdu misak ettiğimiz esasat olmasa bile, bizim hudutlarımızda cereyan eden ve pek çok anasırı islâmiyeyi muhtevî olmak hasabıyla bizi fevkalâde âlâkadar eden bir kıtada ... hadisatı askeriye ve siyasiyeye karşı yapacağımız ... onun için kendisine pek büyük vazife terettüp etmiş ve Hükûmetimiz o vazifei milliyenin karşısında bulunduğunu daha şiddetle hissetmiştir. Bittabi yapılacak müzakere şu hali cedidin icabatıyla mütenasip olmak icabederdi. Evvelbeevvel Hükûmetiniz kendisine terettüp eden vazaifi ne suretle hüsnü ifa edeceğini ariz ve amik tetkike başladı. Heyeti Celilenizin malûmudur ki Misakı Millînin taalluk ettiği elviye selâseden birisi de Kars livasıdır. Kars livası malum olduğu üzere Ermeni harekâtı neticesinde elimize geçmiş dahili kabza bulunuyor. Binaenaleyh bu makasıddan ikincisinin istihsali zamanı hulûl etmiş bulunuyordu. Fakat bunun istihsali için iki tarik vardır. Birisi tariki şiddetlidir. Diğer tariki itilâfkârdır.

Ermenileri lâıyk oldukları cezaya çarptırmak suretiyle iskât eden bu hükûmet, ne kadar haklı olursa olsun, Avrupalılar bunu hüsnü telâkki etmezler. Binaenaleyh Gürcüstan üzerine yapılacak şedid bir hareketi de, hristiyan olmak itibariyle, belki yine hüsnü telâkki etmeyeceklerine ... Hükûmetin bu harekâtı ciddiye ... istihsali için tecelli eden fırsatı zerre kadar kuvvet sarfetmeyi istememekle beraber, mümkünse bir takım sui tefehhüme meydan vermeyecek bir surette ... Kabil olup olmayacağını derpiş etmek lâzımdır. İşte müzakerâtını bu zemin üzerine yürütün Hükûmetiniz buradaki Gürcü sefiriyile bir sulhname akdi teklifinde bulundu. Tabii bu sulhnamenin birinci ve üçüncü şeraiti mevzuubahis bile değildir. Hukuk ve menafi itibariyle şey ederiz.

Asıl-mühim olan cihet ikinci mesele idi. Dedik ki; siz bunu tetkik ediniz. Biliyorsunuz biz burasını vaktiyle istirdad ettik. İstirdad ettikten sonra bugün cihana emniyetbahş olmak için ve kendimizin cebir istimali taraftarı olmadığımızı, bir takım milletlerin hukukunu iptal taraftarı olmadığımızı göstermek için plebisite rıza gösterdik. Netice bu iki şeyin anavatana rücuunu teyid etmiştir. Mamafih biz Misakı Millîyi yaptığımız zaman bu gibi şeyleri derpiş ederek ... indelhace kabul ettiğimizde söylemiştik. ... Bunun takdiri nihayet bize aittir bir meseledir. Çünkü biz o rücuu, arayı umumiye ile teyid ederek âmalimizi ... Aktediyoruz ve bu böyledir. Siz de sıkışık bir vaziyette bulunuyorsunuz. Biz de vazifei milliyemizi ifa etmek vecibesi karşısında bulunuyoruz. Binaenaleyh şu iki şeyi teklif edelim dedik. Siz Ardahan livasını ... bir teklif yaptık kendilerine ... Sefir bir çok mütalâatı tarihiye, iktisadiye, harsiyeden bahsederek ve katiyen Ardahan livasını ağza almayarak... Batum livası üzerinde ısrar etti. Dedi; yirmi bir asırdır burası bizimdir, biz burada otururuz. Ocağımızdır, vatanımızdır. Bütün menafii milliyemiz, menafii harsiyemiz orada tekâsüf etmiştir. Bunu vermek, bұndan vazgeçmek demek Gürcüstan'dan vazgeçmek demektir. İsrar etti. Maahaza kendisine dedik ki işte vaziyetiniz vahimdir, bu vaziyette sizi (tazyik ederek, isteklerimizi zorla istihsal tarikini terviç mevü zamirimiz) (1) değildir. Sizin vaktiyle Ermenistan'a yaptığınız gibi yapmayız. Çünkü Türkler cıvanmerttirler. Muzahir olmak istedik. Fakat siz de vaziyeti hakikiyeyi hissıyattan tecerrüd ederek dostane ve hayırhahane tetkik ederek, tekemmül ederek (karar veriniz.) (2) Şu tek-

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

liflerimizi kabulde tereddüd etmeyiniz. Çünkü hadi-
sat yürüyor. Biz de onun icabatına göre hareket et-
meye mecburuz...

O; yine bir çok sözlerden sonra ... bir teklifte bu-
lununuz, dedim. Ertesi günü bir teklif yazmış, gön-
dermiş. O teklifatta diyor ki; burada bulunduğumuz
bir kaç gün zarfında size müsadif oldukça Türkiye
Büyük Millet Meclisi Hükûmetiyle Gürcüstan Hü-
kûmeti arasında gâyet âcil ve iki tarafın menafii âli-
yesine hâdim bir sulhün serian tesisinden bahsetmiş-
tim. İşte şimdi Hükûmetimin son teklifini size gönde-
riyorum. Bu teklif şundan ibarettir : Batum şehri
veya Batum livası hiçbir kayda tabi olmaksızın 1914
senesindeki hudutları dahil olduğu halde Gürcüstan'ı
terkedilecektir. Taşnak Ermenistan Kızıl oldu. Bolşev-
vik ordusuna istinat ederek hançerini çekti, Gürcüle-
rin boğazına saplamak istedi. Eğer diyor Batum Gür-
cüstan'ın hudutları dahilinde kalmayacak olursa biz
boğulmayı tercih ederiz. Buna mukabil size Arda-
han livasını bilâ kaydü şart şimdiden terk ve teslim
ederiz. Hülâsası budur. Bunda Batum şehri ve liva-
sından ve üzerindeki hukuku tarihiye ve sarıhamızdan
feragat edilmesi teklif ediliyor. Böyle bir teklifi ka-
bule temayül bile etmek istemeyen hükûmetiniz, bit-
tabi, bunun câiz olmadığını kendisine bildirdi. Bu-
nun üzerine bir çok müzakerattan sonra Hükûmet ta-
rafından şifahi olmak üzere müteakibî bir teklif ser-
dedilmiştir. Bunda deniyor, ki birinci maddesi Türkiye
Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Gürcüstan Hükûme-
tiyle bir sulh akdini şiddetle arzu eder. Bu dibaceşi-
dir. Bu muhtıranın, Fransızca olarak, birinci mad-
desinde diyoruz ki; Ardahan livası Artvin kazası bu-
günden itibaren bize iade edilecektir. Bu iadeye mü-
teallik olan muamelât 1921 senesi Şubatının 22 nci
gününden itibaren başlayacaktır. Yani yarın bu mu-
amelât için Şark cephesi kumandanlığına teferruatın
tayini için müracaat eder.

İkinci madde; Batum liman ve şehrinin vaziyeti
hukukiyesi, müracaat edilecek halkın serbestçe ita ede-
ceği ârayı umumiyesiyle tayin edilecektir. Malûmu âli-
niz Misakı Millide üç sancak için kabul etmiştik.
Kars için plebisite lüzum olmadığını kendilerine söy-
ledik. Batum şehri ve limanında bilcümle Kafkasya
milletleri mütesaviyen aynı hukuka malik olmak üze-
re istifade edeceklerdir. Batum'da, limanında bütün
Kafkasya milletleri hukuku mütesaviyeye sahip ol-
mak ... edeceklerdir. Biz Kars ve Ardahan'ı ve indel-
hace ârâyı umumiye ile neticede kazanacağımızı ka-
viyyen ümid ediyoruz. Batum'a sahip bulunacağımız
cihetle biz de Kafkas Hükûmetleri meyanına dahil

olacağımızdan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükû-
meti de aynı hukuku mütesaviye ile müstefid ola-
caktır.

Üçüncü madde; Gürcüstan'da bulunan Türklerin
ve İslâmların hukuku diniye ve harsiye ve içtimai-
yeleri tamamen mahfuz kalacaktır ve bunlar hristi-
yan Gürcülerin sahip oldukları hukukun tamamına sa-
hip ve malik olacaklardır.

Dördüncü maddede, iki hükûmet gerek transit hu-
susunda Gürcü Hükûmeti kendi arazisinde ve kendi
vasitasıyla Türkiye'nin düşmanları tarafından Türki-
ye aleyhine yapılacak her türlü propaganda ve teşeb-
büsâtı menedecektir. ... Transit ve gümrük muamelâ-
tında en müsait mazharı müsaade Devlet muamelesi
icra ve ifa etmeyi taahhüt edeceklerdir. Bu Gürcü
sefaretine tebliğ edilmiştir.

Şimdi vaziyet müzakerat neticesinde şu safhaya
gelmiştir : Henüz Gürcü sefaretine daha doğrusu Gür-
cü Hükûmeti buna sureti katiyede cevap vermemiş-
tir. Batum kısmına verdi. Batum'u biz terkedemeyiz.
Çünkü orada yirmi bir asırlık hukukumuz vardır. Fa-
kat Ardahan ... nedir o çünkü burada ihtilâf hâsıl
olmuştur. Ardahan kazası, Fransızcası Livana'yı kas-
tediyoruz. Onların fîsabinca yalnız Ardahan kazası-
dır. Biz buna Artvin kazasının ilâvesini arzu ettik
ve kendisine bu yolda tebliğ edilmiştir. Fakat Gürcü
sefiri Artvin'in bize terkini bilâ kaydü şart kabul
etmiyor. Şimdi bu maksadı Misakı Millide elviyei selâ-
seye taalluk eden maksadı, hususâtı sulhen hallet-
mek ... birisi Gürcülerle bir sulh yapıp bunları silâh
patlatmaksızın işgal etmek veyahut ademi muvafaka-
ti halinde silâhla, askerle işgal etmek fırsatı hâsıl ol-
muştur. İşte şimdi Hükûmetiniz Gürcülere karşı sulh
veya harp vaziyetinde bulunuyor. Bu bapta Heyetü
Celilenizin vereceği karara intizar ediyor. Son nota
iki gün evvel vîrılmıştır. Vaziyetin bu safhaya gel-
diğini söylemekle beraber, müzakeratın hitam buldu-
ğunu ifade etmedim. Tabii müzakerat burada bulu-
nan Gürcü sefiri ile devam edecektir. Çünkü demiş-
tim ki bizce matlup olan (isteklerimizin sulh yolu ile,
kan dökülmeden istihsalidir. Onun için hareketimizi bu
istikâmete) (1) sevk ederek ve bu yolda bir müsâlâha
yaparak makasadı milliyemizi temin etmek idi. Gür-
cü sefiri şu anda henüz hükûmetiyle telgraf muha-
beratında bulunuyor. Çünkü biz kendisinin bize Ar-
dahan livasını terkine muvafakat ettiğini söyleyen

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan ek-
lendi. M. Ünver

Bey arkadaşımız bu kadar Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile uğraşmış ve dedi ki: İstanbul Hükûmetine yalnız propaganda için gönderelim tabirini bu Mecliste bu kürsüde kullanmak istemem.

VEHBI BEY (Karesi) — Dikkat buyurmamışsınız...

MAZHAR MÜFİT BEY (Devamla) — Demek oluyor ki arkadaşlar İstanbul hükûmeti yoktur. Bir kere olamaz ki... Tevfik Paşa kabinesini, bilelim, reddettik kanunumuzla... Yoktur bu hükûmet... Hükûmet olmayınca İstanbul'a niçin murahhas göndereceğiz? Hükûmet buradadır. Buradan murahhas gider. Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretlerinin gösterdikleri murahhasları gönderemeyiz. İstanbul hükûmeti yoktur ki buradan murahhas gönderelim.

İkinci meseleye, murahhas meselesine gelince, bundan evvel Yahya Galip Beyefendi biraderimiz gayet mühim bir noktadan bahsetti. Padişah meselesi zamanı geldiğinde münakaşaya değer. Bugün Padişah da yoktur. Zira ehli İslâmın hâmisî olmayan bir zat Padişah olamaz.

EMİN BEY (Erzincan) — Demek ki vakti gelmiş...

MAZHAR MÜFİT BEY (Devamla) — Sâniyen: İngiliz papazı olan Papaş Foro'yu karşısına alıp da... (*Gürültüler*) Daha var söyleyeceğim, sırası var. İnşallah söyleriz. Hoca efendilerle oturduğumuz zaman hepsini söyleriz. Murahhas meselesine maatteessüf çok müteessif oldum. Bize listeyi okuduklarına çok müteessif oldum. Bunların içinde öyleleri var ki mebusan basıldığı ve biz buraya kaçtığımız zaman bu adam bu davayı meşruai milliyeye iştirâk etmemiştir. Nasıl olur da bu adamı bizim namımıza göndeririz. Fen adamı imiş, yerin dibine batsın. Memleketin istiklâli gayesini takip etmeyen adam yerin dibine batsın. Bu Muhtar Beye bence hususi davetler vukubulmuştur. Gelmemiştir. Bilmem daha birtakım zevat var. Bunlar bu heyetin içinde imiş.

Sonra Düyunu Umumiye Müfettişi Ziya Bey ne münasebetle murahhas oluyor? Bilmem birtakım meziyyatı olabilirmiş. Anlamıyorum, bu münasebetle Muhtar Beyi arzettim. Bendenizin de bir prensibim vardır, ki demin arkadaşlar buyurdular; murahhas olarak buradan propagandacı gitsin. Nasıl olursa olsun davayı millî ile kalbi meşbu, imanı mükemmel bir zat olmalıdır. Azmi mükemmel zevat ararız. Kimseye itimadım yok, ancak bu Meclise itimadım var. Murahhas gidecek adamı ancak bu Meclisten olmalıdır. Burada bizim aylardan beri takip ettiğimiz davadan bi-

haber aldım. Fen adamı imiş. Gidemez efendim. Sonra da Hüsrev Beyefendi buyurdular ki müşavir olursa zarar yoktur. Çok mühimdir efendiler, ne demek... Murahhas mevaddı mühimmede kiminle istişare edecek? Elbette müşaviri ile. Ne demek müşavirin ehemmiyeti yok? Belki öyle demler olur ki müşavir bir nazırın bütün fikrini imale eder, çevirir.

HÜSREV BEY (Trabzon) — Maksadım bu degildi yanlış anlaşılmış...

MAZHAR MÜFİT BEY (Devamla) — Müşavir fen adamıdır. Bunu anlamayız, seçemeyiz, bilmeyiz, Heyeti Vekile bilir ve seçer. Şu halde müşavirleri de dışarıdan kabul etmiyorum. Murahhas olsun, müşavir olsun mutlaka Heyeti Âliyenizden olacak. Çünkü Heyeti Âliyenizin azmü imanı gibi sarsılmaz azmü imanlı hariçten adam arayıp, tahkikatta bulunmak zaittir. Fakat yine söylerim. O Muhtar Beyin listeye ithâl edilmesine teessüf ederim.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Efendim okunan listede kimlerin isimleri var bilmiyorum.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Hakkınız var. Bilmediğiniz için diyoruz.

HÜSREV BEY (Trabzon) — Yani veçhe tayin ederiz.

ÖMER LÜTFİ BEY (Devamla) — Zaten... Murahhasların Meclisin içinden olmasını kabul etmiştir. Mazhar Müfit Bey ve Yahya Galip Beyin bahis buyurdıkları Muhtar Bey meselesini bendeniz zâtî âlilerine arz edeyim. Bundan beş ay evvel, hattâ altı ay evvel Muhtar Beyi çağırdım. Budur mesele. (*Evvlece söyleneydi tabii böyle olmazdı sesleri*) Bu mektubuma cevap alamadım. Ben de sılaya gittim. Müsaade buyurun bir kere cebimde mektubu vardır. Bu adamdan bendeniz bilâhare mektup aldım. Bendeniz hususî mektupla buraya çağırmıştım. Bu mektubumda: Antalya - Konya şimendiferine bir kumpanya teşekkül edecek... (*Gürültüler*) Müdafaadan mahrum mu bırakırsınız?

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Sâkit olalım...

ÖMER LÜTFİ BEY (Devamla) — Sana, diyor, cevap yazdım, geleceğimi yazdım. Fakat bendeniz onun mektubunu almadım. Filan zaman bana mektup yazmıştın, sana cevap yazdım, diyor. Cevap olmadığı için tekrar mektup yazmaya mecbur oldum. Biz bu adamı buraya davet ettik. Erzurum, Erzincan şimendiferinin başına koymak için. Mektubumu müteakıt Bahri Beyle göndermiştim. Bu adam buraya tek rar dönmedi. Şimdi değil bir ay evvel, bendeniz Vekil olduğumun beşinci günü idi. Sonra mesele bu şek-

le gelince şimendifercilik noktai nazarından memleket-te mütehasşs lâzımdı. Dört gün sonra yine kendisinden cevap aldım. Yakında İnebolu'ya geleceğim, diyor. Telgraf da cebimde duruyor. Meclisi Âliniz bir mütehasşs bulur... (*Hay hay sesleri*)

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Efendim, Muhtar Beyefendiye ateş aldığı zaman bendeniz tesadüf ettim. Müracaat ettim. Aranıldı bulunamadı. (*Müşavir sıfatıyla, murahhaslığı filan yoktur sesleri*)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bendenizin maruzatım; şimendiferci Muhtar Bey buraya gelmeyi arzu mu etmiyor, esbabı nedir? Bunu anlamak istiyorum.

ÖMER LÜTFİ BEY (Amasya) — Bendenize de kaçacağım yolu irae et, dedi. Dördüncü günü Ferit Paşaya iltihak etti.

Bana kalırsa filan gitsin, falan gitmesin; o bahsi bırakalım da murahhas göndermeli mi, göndermemeli mi? Bu vadiye müzakere cereyan etsin.

HACI MUSTAFA EFENDİ (Ankara) — Reis Bey; usulü müzakere hakkında bir kelime arzedeyim. Meclis Âzasıyım, liste de elimde yok. Girecek olanların kimler olduğu anlaşıldıktan sonra, tahakkuk ettikten sonra filân adam gitsin, filân gitmesin diyelim...

BASRI BEY (Karesi) — Efendiler; Londra'ya murahhas izamı muvafık olup olmadığı hakkında beyanatta bulunuldu. Vakıa ben de eminim ki İngilizlerin dolambaçlı bir surette bize vaki olan teklifatı yalancı bir şeydir. Esasen İngilizler Anadolu Hükûmeti Milliyesini elbette hazmedecek bir millet değildir. Bunları icbar eden hadisat Anadolu'da gördükleri imanı millidir. Bu imanı millinin daha meşkûr ve feyizli fiiliyatı tezahür ettikçe daima kuvvet karşısında serfuru eden İngilizlerin bize daha ricatkâr ve daha açık bir çehre ile müracaat edecekleri memuldür. Yalnız efendiler; davayı millimizi sonuna erdirmek için yalnız maddî kuvvetle çalışmak kâfi değildir. Bilhassa geçenlerde Reis Paşa Hazretlerinin buyurdıkları veçhile, milletlere karşı gayei millimiz hakkında; gayei mukaddesemiz hakkında lâzım gelen propagandayı yapmak üzere onların müsaade edeceği veya etmeyeceği her delikten sokularak istifade etmemiz lâzımdır. kanaatındayım. İstanbul'la Ankara Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti arasındaki vaziyet maalesef Anzavur gibi bir çok hainlerin harekâtı leimanesine meydan açmıştır. Yani İstanbul bu gibi erazili Anadolu'ya sokmuş ve bu erazil vasıtasıyla Anadolu'da bir çok kanlar akıtmıştır. Benim kanaatıma göre Türkiye dahilinde bulunan bütün millet istiklâline âşıktır. Yalnız biz

burada murahhas göndermekten sarfınazar ettiğimiz surette Ankara Büyük Millet Meclisinin hâlâ kan akıtmaktan vazgeçmediği gibi bir husus bazı rezillere propaganda zemini olabilir. Hatta efendiler mümkün olsa gayemiz hakkında daha uzak sahalara propaganda yapabilirsek... Asıl komitecilik odur, ki her vasıtanın istifade ile her kuvveti kendi lehimize imaleye çalışmaktır. Meşru olan davamızı maddî kuvvetimizle kazanmaya çalışacağız. Fakat diğer taraftan da fikrî bir surette bütün milletlerin efkârı umumiyesine hitap edeceğiz. Bu fırsat bu hitap için, bu propaganda için gayet iyi bir fırsattır. Hüsrev Beyefendi cephelelerinden de murahhas gönderirsek murahhasların adedi çoğalır buyurdular. Hatırı âlilerindedir, ki Alman sulhu için yüz altmış kadar adam göndermişlerdir. Matbaasıyla, vesaiti ile, fen adamları ile beraber göndermişlerdir. Bunun için miktarın azlığı bizim aleyhimizde değil, lehimizdedir. Kaldı ki Sevr muahedeyi rezilesinde memleketlerinin hayat ve istiklâli mevzu-bahs olan mebuslardan bazı zevatın hiç olmazsa murahhaslar refakatinde gönderilmesi lâzımdır. Cephelere ait tarihi, ilmi, ihşai bir çok malûmata sahip bulunan zevattan istifade edilmek noktai nazarından çok faideyi muciptir.

Temsil meselesinden bahsedildi. Efendiler bu mesele hakikatın temsil meselesidir. Bu gayrı münkirdir. Yani buradan gidecek zevat herhalde sağlam imanlı, midesi değil, dimağı ve ruhu Anadolu hareketi milliyesini tamamen hazmetmiş adamların gitmesi, davamızın kazanılması namına elzemdir. Yalnız bu temsil hakkını tamamiyle muhafaza etmekle beraber, temsil edecek zevat refakatinde şeytan adamların da gitmesi lâzımdır. Şeytandan maksadım cin fikirli adamların gitmesi lâzımdır. Bütün vesaiti ilmiyemizle çalışmamız lâzımdır. İhtisastan elbette vâreste olamayız. İhtisas davanın kazanılması için şarttır. Hele efendiler bir çok davalar vardır ki bu davalar sırf çene kuvvetiyle kazanılmıştır. Yalnız efendiler istirahat ediyoruz ki Meclisi temsil edecek murahhaslar arasında verilecek zevat vaktiyle «Mandacılığa» çalışmış adamlar bulunmasın. Artık gözümüz yıldı. Tamamiyle Türk ve müslüman olan ve efkârı siyasiyesini evvelce aykırı yollara tevcih etmemiş bulunan zevat gitmelidir.

İstanbul ile yapılan muhaberata gelince; hakikaten buradan söz söyleyen muhterem rüfekaımızın beyan buyurdıkları veçhile, İstanbul henüz o köhne kafasını maatteessüf değiştirmemiştir. Hâlâ o üslûp, o zihniyet, o kafa... Bu pek tabiidir efendiler. İhlâl ile azmi milli ile ruhan alâkadar olmayan adamlar, bu

azmi millînin elbette manasını idrak edemezler. Bu bir ruh meselesidir.

Esasen bizim henüz namları etrafında bir hissi hürmet beslemek istediğimiz bu zevat vaktü zamanında bizim önümüze düşerler, meskenetle yaşayıp razı olmazlardı. Fakat efendiler, bunlarda acaba hiç mi vicdan kalmadı, hiç mi iman yoktur? Bendeniz. Müslümanlık ve Türklükten sarfı nazar ediyorum. İnsanlık namına, beşeriyet namına olsun bunlara Meclisi Âli kararı ile ve Meclisi Âli lisanıyla son bir şey yazılırsa hiç olmazsa bunların zaten tecrübe ettiğimiz ruhları üzerinde daha katî bir tecrübe yapmış oluruz. Meselâ diyelim ki : Bizim Ankara'da icrayı hükûmet etmemiz, Ankara'da toplanmamız İstanbul hükûmetini ve heyetini istihlâf için değil. Yani İstanbul'da ötedenberi mevcut olagelmekte olan hükûmetin mirasına konmak değildir. Bizi buraya toplayan saik en ziyade Avrupa âlemi taassubunun üzerimize çöktürdüğü haricî felâketler, musibetlerdir ve biz en ziyade Misakı Milli hududu dahilinde bulunan memleketlerimizi muhafaza etmek, haricî tehlikeyi defetmek için vicdanınıza, imanınıza müracaat ediyoruz. Bizim için aslolan bu haricî tehlikeyi refettmek, istiklâlimize malik olmaktır. Binaenaleyh esas umde budur. Sizin vicdanınıza, imanınıza müracaat ediyoruz. Üssülesas olan bu tehlike hariciye karşısında hâlâ eski kafadan fedakârlık yapmamak ihanettir.

Eğer efendiler, siz yine eski, köhne siyaseti takip etmek istemezseniz tehlikei dahiliye bir aile kavgasından ibarettir. Ayrıldıktan sonra Allah belanızı versin. Bununla beraber efendiler, haricî mesele bir umdei esasiye olmasına nazaran göndereceğimiz murahhas-

ları ihzar için geceyi gündüze katarak ilmi tetkikat yapmamız lâzımdır. Biz de en ziyade nazarlarımızı harice atfedelim ve haricin milletlerini de davayı milîlimizin muhik ve meşru olduğu hakkında iknaa çalışmak için gâyet ciddi tetkikatta bulunalım. Bunda bizim için, bizim istiklâlimizin temini için faide çıkarsa lebiha... Fakat faide çıkmayacak olursa - ki ben buna kaniim - hiç olmazsa efendiler bunlara biraz Türk aşısı aşılayalım. Binaenaleyh maruzatım bundan ibarettir. Bu suretle hattı hareketi bendeniz teklif ediyorum.

EMİR PAŞA (Sivas) — Basri Beye bir şey soracağım. Bu murahhasların Meclisten gitmesini tercih etmesine nazaran Türk Müslüman olsun... (*Gürültüler*) Rica ederim, gürültü etmeyiniz. (Çok hakları var Paşa Hazretlerinin) İzah edeceğim. Efendiler, benim Meclisi muhteremimde ara sıra naçizane dermeyen ettiğim sağır mütalâat içinde işitenlerce malûm olduğu üzere bu bir kanaati vicdaniyedir. Kavmiyet taraftarı değilim, bunu bütün arkadaşlarım da bilir. Bilhassa bu zamanda koyuca bir İslâmcıyım. Çünkü bu bir İslâm işidir. Türk ve Müslüman denilmesi ötedenberi Türkün de müslüman muradifi olarak istimal edilmesinden münbaistir.

SIRRI BEY. (Izmit) — Müsaadenizle bir kelime ilâve edeyim. Kavmiyetin düşünüldüğüne şu dâldir, ki gidecek murahhaslar ... olsaydı almazdı. (*Gürültüler, (Bu mesele kapandı sesleri), (Böyle şeye lüzum yok sesleri)*)

Efendiler ben Türk derken hiçbir kavmiyet gözümün önüne getirmedim.

REİS — Celseyi teneffüs için tatil ediyorum.

İkinci Celse

REİS : İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Bey

KÂTİPLER :

REİS — Celse küşad edildi. (Londra Konferansına gidecek murahhas heyeti hakkındaki müzakerata devam ediyoruz.) (1)

Söz alan zevat pek çoktur. Bunun için söz alan rüfekadan münekkâh söylemelerini rica edeceğim

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklenmiştir. M. Ünver

Mütalâat bugün mevzuu müzakere olan gâyeye matuf olsun.

Söz Vehbi Efendi Hazretlerindir.

VEHBI EFENDİ (Konya) — Ben siyasete o kadar vakıf değilim. Fakat evvelbevvvel buranın İstanbul'a, İstanbul'un buraya tarafeynin yekdiğerine atfı cürüm edişi bence ufacak bir çekişten ibarettir. Bu-

nun herhalde millet hakkında ikisinin arasını bulmak lâzımdır.

Sonra İstanbullular şöyle fena, biz böyle iyiyiz. filân... Bu sözlerin hiçbir faidesi yok. İstanbulluların ahvali de malûm, buranın ahvâli de malûm. Hepsi bize de malûm olmuştur. Bundan böyle insanların başlamış oldukları bir işten maksat onun görülmesidir. Amma o işi gören adam kim olursa olsun... Matlup husule gelsin de kimin eliyle olursa olsun. Tekki maksad hâsıl olsun. İstanbul esasen Sevr muahedesini kabul etti. Şu halde İstanbul'un tekrar imzaya davet edilmesi, herhalde buranın göstermiş olduğu salabet ve azim ve metaneti sayesinde. Bununla beraber neden evvelki muahedeyi imza eden bir heyetten muhahas talep ediyorlar da bizden etmiyorlar? Çünkü evvelki muahedeyi imza edenler, onlar tarafına daha mütemayil ve onların işine daha elverişlidir. Bizi davet etmiyorlar. Şimdi davet etmeyince beyefendiler Türkçede bir darbimesel vardır, davetsiz yere börekçi ile çörekçi gider derler. Davetsiz gitmek te-se'ülde başka bir şey değildir. Bu, milletin azmü metanetini ispat edecek davetsiz gitmek... Çünkü bizi istemeyerek biz yola çıktık, nereye gidiyorsunuz; Londra'ya... Bizi isteyen yok amma... Bazı rüfeka diyorlar, ki orada propaganda yaparız. Hayır efendiler. Tan gazetesi bir makaleyi beş yüz, sekiz yüz liraya yazar. Hayır parasız yazmaz. (Gürültüler) Bir makale beş yüz, altı yüz liraya yazar, bunu ben bilirim. Şu halde efendiler, buradan bizim bir kaç kişi gidip de orada propaganda yapacağız diye Tan gazetesinin kapılarında bir makale ile şunu bize yazıver diye dolaşması muvafık değildir. Oraya gidecek efendilerin marifetiyle buradan Hükümetimiz Hariciye vasıtasıyla Tan gazetesine veyahut Taymis'e vel-hâsıl münasip olan bir yere hukukumuzun müdafaası hususunda makaleler yazdırmak, herhalde bizim oraya davetsiz adam göndermemizden daha hayırlı olur, zannediyorum. Binaenaleyh davet olunmadığı için ben buradan muhahas gitmesi taraftarı değilim. Şayet gidecekse bir kerre listede esamisi görülen beyefendilerden Bekir Sami Beyefendinin gitmesine razı değilim. Niçin efendiler, dün Rusya Bolşevik Hükümetinde muhahas olarak bulunup buradan Londra'ya gitmesi her türlü mahzurdan sâlim değildir. Binaenaleyh Bekir Sami Beyin gitmesine ben şahsım namına katiiyen razı değilim.

Sonra beyefendiler, bir taraftan İstanbul'u son derece zemmediyoruz. Diğer taraftan İstanbul'a muhahas göndermek üzere arzı ihtiyaç ediyoruz. Eğer Muhtar Bey, Muvaffak Bey kadar şu Meclisimizin içinde

adam yoksa ölelim. Eğer Muhtar Bey ve Muvaffak Bey kadar şu Meclisimizde iki adam bulamıyorsak bırakıp gidelim. Bununla beraber efendiler, rüfekadan bazıları Almanların matbaalarıyla ve bütün teferruat ile bilmem yüz şu kadar kişiden ibaret olarak konferansa gittiklerinden bahsettiler. Bizden de fazla olsun beis yoktur, demek istedi. Efendiler, her nerede çokluk var, orada fenalık vardır. Her nerede çokluk var, orada münazaa vardır. Binaenaleyh adamı olsun, adamını bulalım. Çokluk olmaktan faide çıkmaz. Eğer çokluk faide ise, Almanlar taş ile kovanıp geri gelmezlerdi. Onun için rica ederim, böyle on. onbeş kişinin bize lüzumu yoktur ve davet olunmayınca gitmemelidir. Ben eminim ki biz davet olunacağız. Sabrederim, sebat edelim. İngiliz, İstanbul vasıtasıyla sakal altı yaptı. Ağır olalım. Ben ümid ederim ki, biz davet olunacağız. Hariciye vasıtasıyla makaleler filân yazılsın. Davetsiz olarak şayet gidilmek lâzım gelirse. Meclisin içinden ve üç efendi, üç de kâtip kâfidir. (Yetmez sadaları) Rica ederim. Ben öyle diyorum, Meclis dört yapar, beş yapar, ben öyle diyorum. Hulâsa, herhalde mesaili hariciyeyi mesaili dahiliye üzerine takdim ve tercih etmek bizim için lâzımdır. Hariçte mesele varken, dahilde mesuliyet size aitti, bize aitti, şöyle olursa böyle olurdu... Ben de bunlar manasızdır.

SIRRI BEY (İzmit) — Bütün beyanatıma esas teşkil edecek üç, dört satırı aynen okumak istiyorum. Tefvik Paşadan Meclis Reisimiz Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine yazılan telgrafnamenin şu fıkrasını aynen okuyorum : Hükûmeti seniyeye gönderilecek davet Mustafa Kemal Paşanın, yahut Ankara'ca mezuniyeti lâzimeyi haiz muhahasların Osmanlı heyeti muhahasası meyanında bulunmakla meşruttur.

Bu cümleyi haiz olduğu ehemmiyetle noktası noktasına dimağımıza hakkettikten sonra tahliline başlayalım. Şu sarahat gösteriyor, ki Londra'ya gidecek heyeti muhahasının kabul olunabilmek hassası ya şahsen Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından intihap edilmek, ya Ankara Hükûmeti tarafından gönderilmek suretiyle mukayyettir. Şayet biz buradan bu sıfatla bir heyet göndermeyecek olursak, cümlelerin mefhumu mütehalifi ile, gönderilecek bir heyetin hiçbir mahiyeti siyasiyesi olmayacaktır ve onlara hiçbir kıymet izafe etmeyecektir ve hiç şüphe etmem şarta muallak olarak davet vuku bulduğu için, şart olmayınca meşrut da olmaz. Binaenaleyh, İstanbul'un göndereceği heyeti muhahasada konferans huzuruna çıkamaz. Anlaşıyor ki meselede aslolan biziz, İstanbul ferikaliyor. (Bravo sesleri) Yalnız henüz bizi bir hükûmeti

muntazama halinde resmen tanımadıkları için doğru-
dan doğruya bize müracaat etmeyi azametlerine sığ-
dıramıyorlar ve böyle hiyel ve desais tariklerini ihtiyar
ediyorlar. Yoksa asıl maksatları, bizim salâhiyetlar
olan murahhaslarımızla karşılaşmaktır. Bu vaziyete bi-
naenki çok ümid ediyorum. En basit fikirlerde mü-
tebeyyin olan şu hakikat İstanbul zimamdarlarına
herkesten evvel anlatılır. Menafii mülk ve millet na-
mına bize ittiba edilsin. Maalesef bu hasisayı İstan-
bul gösteremedi. Hattâ o kadar nankörcesine hare-
kette bulundu ki Londra'ya davetimizi icap eden
hadisat ve ahvalin esbap ve avamilini tadat ederken
bizim azmü celâdetimizi milletin metanetini ve Al-
lahın inayetini ve ordunun celâdetini hiç tezkâra bile
lüzum görmediler. (*Kahrolsunlar sesleri*) Siyasiyatın
sathî kavaidi güya bu netayici ortaya koymuş. Ben
şu tarzdaki iş'aratı hiçbir zaman bir müslümana ya-
kışacak surette hazmedemem. Bizim temsil ettiğimiz
milleti ihmal etmek istiyorlar. Onlar kendilerini sa-
hibi nüfuz ve söz söylemeye kadir ve salâhiyetlar ad-
dediyorlar. Biz onların şu tarzdaki şu ihmalleriyle be-
raber vaki olan teklifini kabul etmeliğimiz gayri ka-
bildir. Fakat herhalde onların evsafını ve neticenin
vahametini anlatmak suretiyle ittibalârını temin etmek-
te de faidei azime görüyorum. Bizim tarafımızdan
intihap edilmiş olan heyeti murahhasa - iptidadaki su-
reti iş'ara nazaran - kimin tarafından gönderildiğini
görmek isteyeceklerdir. Büyük Millet Meclisinin tas-
dikini ve altında Mustafa Kemal Paşanın imzasını
görmedikçe zerre kadar kıymeti olmayacaktır. (*Bra-
vo sesleri*) Binaenaleyh bizim murahhaslarımız ken-
disini tamamen davet edilmiş gibi telâkki ederek kon-
ferans huzuruna girdikleri zaman nimelmatlub kabul
edeceklerdir. Onun için İstanbul hükûmeti bu ciheti
meskût geçerek, kendi taraflarından vaki olmamış gi-
bi davranarak kendi tarafından intihap edilmiş adam-
ları ve ona da kendi Hariciye Nâzırı itimatnamesini
verirse zaten Londra'da bizim murahhaslarımızla bir-
leşerek heyete iştirâk ettikleri zaman, hiç zannetmem
ki, itimatnameniz altında filân filân ... bir tarafı
reddetmiş ve bir tarafı kabul etmiş bulunsunlar...

Hilâfı intizar olarak konferans bir zemini itiraz
bulmak için bütün murahhaslarımıza; sizin itimatna-
meniz hukuku düvel tarifatına mutabık değildir de-
necek olursa, o zaman, kendi muvafakatlarını, kendi
iş'arlarını gösterir ve deriz ki, İstanbul'dan tasdik
edilmiş bir itimatname ile değil, Mustafa Kemal Pa-
şadan veya Millet Meclisince musaddak itimatname
ile gelmemizi talep ettiniz. Kabul veya red elinizde-
dir. Bize yazdığınız telgrafnameyi sened ittihaz ede-

rek geldik. Red veya kabulü sizin elinizdedir. Bu su-
retle gidecek murahhaslarımızın herhalde kabul olu-
nacağına kaniim.

Heyeti murahhasa şu suretle kararlaştırıldıktan
sonra kimlerden olması lâzım geldiği bahsine gelince :
Arkadaşlarım bu heyeti murahhasanın tamamıyla tem-
sil mahiyetini muhafaza etmesi için heyeti muhtere-
meden gitmesi mütalâasında bulundular. Mutlaka he-
yeti murahhasamız kendi aramızdan, kendi arkadaşla-
rımızdan olmalıdır. Bundaki mahiyeti siyasiyenin yük-
sekliliğini söylemek için kelime bulmaktan âcizim. Fa-
kat sizler elbette bunu takdir buyurursunuz. İntihap
edeceğimiz zevatın şahsiyetlerini iyice tetkik etmeli-
ğimiz lâzımdır. Bilirsiniz ki bir mahalle gönderilecek
sefir veya siyasi bir memurun şahsiyeti siyasiyesinin
icrayı vazifeye memur okluğu hükûmet üzerinde pek
büyük tesiri vardır. Bir sefir veyahüt murahhasın ma-
hiyeti siyasiyesi, mesleği, düşüncesinin büyük tesirâtı
vardır. Herhalde Avrupa'daki zevatın itimatına maz-
har olmuş zevattan olursa zannederim maksadımıza
daha ziyade yaklaşmış oluruz. (*Gürültüler*) Merhamet
buyurun; kendi aramızdan olmasını esas olarak söyle-
dim. Bendeniz zannederim ki bu kaydı kabul ettiğimiz
zaman kendi aramızdan hakikaten Avrupaca tanın-
mış, mesleki siyasisi belli adamlar vardır. İsimlerini
Avrupanın zimamdarlarına öğretmiş zevat vardır içi-
mizde; elhamdülillâh ondan da fakir değiliz. İçimiz-
de bu gibi zevat vardır. Niçin kendilerinden istifade
etmeyelim? Eğer bu gibi zevattan mahrum bulunsak
naçar o vakit ikinci derecedeki evsafa mütehalli ze-
vata müracaat ederiz. İstedğimiz evsafı âliye ile mü-
tehalli zevat vardır. Niçin o zevattan istifade etme-
yelim? Mesele menfaati millîye meselesidir. Bu nokta-
yı ihmal vazifemizi biraz küçük görmek demek olur.
Şayet heyeti murahhasaya şu gördüğüm cereyan hari-
cinde Meclisten gayri zevatın da ilâvesi Meclisi Âlice
karargir olursa, o vakit irae edeceğim isimler ve şah-
siyetler vardır. Heyeti murahhasaya herhalde istişare
heyeti terfîk edilmesi lâzımdır.

AHMET FERİT BEY (Maliye Vekili) (İstanbul)
— Sırrı Bey, biraz müsaade buyurur musunuz?.. Di-
ğerleri buyurduğunuz zevat kimlerdir?..

SIRRI BEY (Devamla) — Buradaki maksadım
başkadır. İstişare heyeti olmak üzere intihap ve he-
yete terfîk edeceğimiz zevattır. Onun için şimdiye ka-
dar Avrupa'da bulunmuş, muhitin icabatından tama-
men istifade etmiş ve az çok menafii millîyeye hizmet
etmiş pek çok zevat vardır. Pek çok erbabı hamîyet
vardır. Meselâ Ahmet Rıza Bey, meselâ Ahmet Cev-

det Bey, Mısırlıdır diyerek kabul olunmayan Fuad Selim Bey gibi... (*Gürültüler*) Siz onun ismini bile duymadınız. Mustafa Bey rica ederim, sükût ediniz... Belki bu tadad ettiğim şahsiyetler heyeti muhteremnin fikrine tevafuk etmez. Fakat herhalde efendiler, biliniz ki bugün Avrupada gâyei milliyenin ne olduğunu takdir etmiş ve bizim gâyemiz için çalışan zevatı hamiyetmendan vardır ve bunlara muhtacı. Çünkü bunlar müddeti medidedenberi orada bulunmuş, her şeyi öğrenmişlerdir. Bizler bir şey bilmiyoruz. Yalnız gazetelerin müderecatına münhasırdır.

Şimdi benim kanaatime göre gâyet mühim bir noktaya geldim, lütfen dinleyiniz... Meclisimizin istinatgâhı olan Millet ve Ordu, hiç şüphemiz yoktur ki, âlemi islâmın âbı ruyudur. Âlemi islâm, âdeta gözünü esirger gibi, bizim üzerimizdedir ve bizim mukadderatımızla alâkalıdır. Bizim güldüğümüz zaman gülüyor, bizim ağladığımız zaman ağlıyor. İngilizlerin, İtalyanların, Fransızların bize fazlaca kıymet izafe etmelerine sebep, ledelhace âlemi islâma alemdarlık edebilmek hassasına malikiyetimizdendir. Bu itibarla âlemi islâmı daha ziyade ehemmiyete lâyık bir mevkide bulunduğumuzu anlatmak için burada teşebbüsümüz esnasında âlemi islâmın bizimle fazla meşgul olmasını icabettirecek bir tedbirde bulunmaktığımız lâzımdır. O da gidecek istişare heyetine ulemadan bir veya iki zatın ilâvesidir. Keşke lisan bilseler de muharrahas heyetine girseler. Fakat istişare heyetinde bir zatın bulunması, emin olunuz efendiler, âlemi islâmı bizimle alâkalandırmaya o kadar esbap hâsıl edecektir ki gayri kabili tariftir.

Maruzatım gerek kabul edilsin, gerek reddedilsin. Buna da takaddüm edecek diğer bir bahse temas edeceğim. O noktaya rücu ediyorum. Şimdiye kadar İstanbul'la olan muhaberatımız ya Reisimizle veya Heyeti İcraie tarafından yapılıyor. Bizim kabul ettiğimiz Teşkilâtı Esasiye Kanunu mucibince hangi dimağlara katçı? O dimağlar ki, öğle güneşi doğduğu halde onlar sabah oldu zannederler. Onlara anlayacakları bir surette, azimkâr bir lisanla kendi kanaatimizi izah ederek, kati kararımızı söylemek için Meclisi Âlinin şu cereyanı bir kerre daha tadad ederek, bunu size tahmil ediyoruz diyerek, Meclisi Âlinin mühim ve nâfiz bir surette ittihaz edeceği kararı kendilerine tebliğ edilmelidir. Sözüm bundan ibarettir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efendim, deminden beri vukubulan beyanat konferansa murahhas gönderelim mi, göndermeyelim mi, giderse kabul edilir mi, edilmez mi mevzuu üzerinde toplanmaktadır. Hepimiz biliyor, ki dava bizim başımızda dönü-

yor. Davetli veya davetsiz bilmeceburiye bir kaç adam göndermekle mükellefiz ve mecburuz. Gidecek adamlar hiç olmazsa cereyan edecek müzakeratı bize haber verir. Şu kanaattem ki herhalde İstanbul bir heyet gönderecek, biz de bir heyet göndeririz. Efkârı umumiyeye İstanbul'un göndereceği ... Kalıyor heyeti göndermekte intihap salâhiyeti. Talimat vereceğiz. Amma göndereceğimiz zevata salâhiyeti kâmile vereceğiz. O adamlar bizimle her an muhabere yapacaklar mı, yapmayacaklar mı? Mademki talimatname ile hareket edecekler, icabeden hususatı soracaklar, Meclisi Âliden. Muhterem zevatı ve iktidarına güvendiğimiz Meclisten zevatı, hariçten diğer zevatı gönderirseniz propaganda meselesi değildir. Gidersek ne olur? Kulubu beşer tabağa yeni dökülmüş bir muhallebiye benzer. Herhangi bir kuş bu muhallebinin üzerine konarsa bir iz bırakır. Bizim heyetimiz gider, oraya bir söz söylerse elbette bir tesir yapar.

Propaganda meselesini bütün unutupyoruz. Faide temin edemeyeceğiz. Fakat dünya yalnız söz ile yapılacaktır. Yalnız iyi adam bulalım, yani tam dolaba koyacak adamlar kimlerse bulalım, gönderelim.

AVNİ BEY (Saruhan) — Bilâ davet göndereceğimiz bu adamlara ne suretle talimat vereceğiz, söyler misiniz?..

SALİH EFENDİ (Devamla) — Malûmu âlileri, dolapçılıkta bazı şeyler vardır. Bütün işimi yumruğumla yapacağım dersek olmaz. Bazen kafasını eğmek, bazen eğer boşaltmak...

AVNİ BEY (Saruhan) — İstanbul bir heyet gönderecek. Onun talimatı ayrı, bizim talimatımız ayrı olacak.

SALİH EFENDİ (Devamla) — Telif edecek, telif edecek... Efendim Avrupanın efkârı umumiyesi bir hükümdarın ... Katiyyen kabul etmeyecektir. Senin göndereceğin murahhası çalıştıracaktır. Dünya, kâinat hükümdarlıktan, filân çoktan uzaklaşmıştır. Efkârı umumiyeye size... (*Gürültüler*) Onu da Allaha havale...

REİS — Buyurunuz Hamdi Namık Bey.

HAMDİ NAMİK BEY (İzmit) — Muhterem arkadaşlar, en mühim tarihi yaşadığımız şu dakikada memleketin hayatına taallûk eden bir meselede hislerimize ve heyecanlarımıza kapılmayarak kemali sükûnetle tetkik ve muhakeme edelim. Bendenizce, konferansa iştirâk etmek lâzım mıdır, değil midir, konferansa iştirâk etmek, murahhas göndermek bizim için ne derece hayırlı olacağını şimdiden tayin etmek; bu, keramete tabidir. Bunu ancak bize hadisat ispat edecektir. Fakat konferansa iştirâk lâzım geleceği kana-

atındeyim. Çünkü efendiler, konferansa iştirak etmediğiniz dakikada haricen ve dahilen aleyhimize yapacakları ifsadat ve tezvirat gayet çok olur. Diyecekler ki, bu adamlar harbcu, cidalcudur. Sulh ve mesalemet istemiyorlar. Davet ettiğimiz halde konferansa iştirak etmiyorlar. Bazı arkadaşlar buyurdular ki bizi esasen konferansa davet etmediler, neden dolayı iştirak edelim? Bendeniz böyle zannetmiyorum ve Sırrı Bey efendi biraderimiz bunu pek güzel izah ettiler. Bilâkis bizi davet ediyorlar. Bu konferansa bizi davet etmeleri meselesini bendeniz İngiliz siyasetinin bir ricatı, sükûtu olmak üzere kaydediyorum. Çünkü eğer öyle olsaydı Anadolu Hükûmetinin göndereceği murahhaslar mevcut olmak şartıyla murahhaslarınızı gönderiniz diye yazmazdı. Binaenaleyh murahhaslarımızı göndermek bizim için ve memleket için nâfidir, kanaatindeyim.

Köhne Babıâli zihniyetiyle hareket eden İstanbul hükûmetine gelince; bunlar yazdıkları telgraflarından anlaşıldığına nazaran gerek Mustafa Kemal Paşa; gerek Fevzi Paşa... Burada milleti temsil eden büyük bir Millet Meclisi vardır. Onun namına idarei umur eden bir Heyeti Vekile mevcuttur. Daima kendi namı âlilerine izafetle hitap ediyorlar.

Demek oluyor ki Meclisin de meşruiyetine kail ve kani değillerdir ve bizi tanımak istemiyorlarsa, siyasette hissiyat ile değil, menfaat ile mukabele etmek lâzım geldiğine göre, gerek Sırrı Bey biraderimizin buyurdıkları gibi murahhaslarımızı intihap ederek bir defa daha diyelim ki biz murahhaslarımızı intihap ettik ve zaten sizin murahhaslarınızın kabulü bizim murahhasların kabulü ile mümkündür. Binaenaleyh gönderdiğiniz murahhaslara şu talimatı verin. Âmalî milliyemizin, müddeiyatı muhikkamızın neden ibaret olduğunu yazdık ve size de tebliğ ediyoruz.

Yani bizim heyete terfîk edeceğiniz zevat memleketin hukuk ve menafiini ancak bu nikatı nazardan müdafaa etmelerini tebliğ ediniz. Aksi takdirde siz Kanunu Esasiyi payimal, âmalî millîye ve menafii hakikiyei memleketi ayaklar altına alan hainlersiniz, diyelim ve binaenaleyh sizi hiyaneti vataniye ile itham ediyoruz ... ve bu tarihi bir vesika olarak kalacaktır. Dahile karşı yarın diyecekler ki; biz bunlardan murahhas istedik, göndermediler. Hayır, göndereceğiz efendiler. Fakat onlara diyeceğiz ki, Anadolu halkını temsil eden siz değil, biziz. Binaenaleyh Anadolu halkının istediği âmal ve metalip şunlardır. Siz de bu daire dahilinde müdafaa etmeyi tebliğ ediniz. Aksi takdirde hâin sizsiniz. (Bravo sesleri)

Sonra efendiler, heyeti murahhasayı intihap etmek meselesi... Bendeniz de arkadaşlar gibi murahhasların içimizden intihabı taraftarıyım. Bunlara terfîk edilecek tercümanların, müsteşarların hariçten olmasında bir beis yoktur. Fakat şüphesiz o zevatın hamiyeti vataniyelerini tetkik etmek lâzımdır. Fakat bu intihabı yalnız Heyeti Vekilenin düşü tahammülüne tahmil etmek doğru değildir. Eğer münasip ise. Heyeti Celileniz muvafık görürlerse her şubeden ikişer âza Heyeti Vekile ile istişare etsinler ve onlara terfîk edilecek murahhasları tayin ve tespit etsinler. Yalnız şunu da söylemeyi kendim için bir vecibei hamiyet add ediyorum. Bunlar meyanında her nasılsa idhal edilmiş olan Muhtar Bey İzmir'de gayri müslimlerin ateşin bir muhibbi olmak sıfatıyla vatanperver bir müslüman tarafından alenen dayak yemiş bir adamdır. Binaenaleyh bunun heyeti murahhasa meyanında gitmesine razı değilim. Efendim Muhtar Bey mütefennin olabilir. Muhtar Bey değerli olabilir. Fakat bu adamın gitmesi doğru değildir.

REİS — Söz Safa Beyindir.

SAFA BEY (Adana) — Arkadaşlar; şimdiye kadar beş on arkadaşımız mevzuu müzakeratı teşkil eden mesele hakkında beyanı fikrettiler. Bunların içerisinde yalnız Konya Mebusu Vehbi Efendi Hazretleri davet edilmeden gitmekte faide olduğunu söylediler. Hakikaten Meclis kendisine davet vuku bulmadan Avrupaya bir heyet göndermeyi, hattâ münakaşa etmesini bendeniz doğru bulmuyorum. Hattâ Meclisi Âliniz Avrupanın daveti karşısında bile bulunsaydı, yine gitmek için uzun uzadıya düşünecek idi. Adana'nız, Ayıntab'nız, İzmir'iniz işgal altında bulunurken zannederim ki Avrupanın davetine icabet doğru değildir. Evet, doğrudan doğruya Avrupaya o vakit bir sözümüz vardı. Memleketimizi tarumar ettiniz, sonra bizi davet ettiniz. Halbuki bugün biz hâyile bir davet karşısında bile bulunmuyoruz. Onun için Avrupaya heyet gönderilmesi gayet tehlikelidir. Bir kerre biliyoruz ki, biz şimdiye kadar Avrupanın taarruzu ve hücumu karşısında mukavemet ettik. Avrupanın sulha yaşması herhalde bizim mukavemetimizi bildiği içindir. Bizi cebren ve silâh kuvvetiyle ezmek mümkün olmadığını anladığı içindir ki Avrupayı muahedeyi tadile icbar ediyor. Londra konferansında mutalebemizin kabul edileceğine ihtimal veremiyorum. Şimdi Avrupa filhakika bize karşı bir parça mülayim bulunuyor. Bir parça eski hücum niyetleri sarsılmış bulunuyor. Bunu yapan bizim mukavemetlerimizdir. Avrupa bugün diyor ki, evet Türklerin bir çok güzel yerleri elinden gitti. Fakat

Türkler mücadele edecektir, müdafaa edecektir. Hattâ biz oraya kuvvet göndersek, hattâ beş on şehirlerini de alsak, Türkler yine kalkacaklar, müdafaa edeceklerdir. Eğer biz on seneyi göze almış isek o zaman Türkler gene mukavemet edeceklerdir. Çünkü Türkler buna karar vermişlerdir, kanaati Avrupada caridir. Avrupada uyanan kanaati yeniden canlandırmış olalım. Şimdiye kadar mukavemet eden Türkler davet edilmeden murahhaslarını göndermiş, sulh arıyorlar diye diğer birtakım ihtiraslar ve iştihalar karşısında bulunmayalım. Binaenaleyh herhalde davet vukubulmadan Avrupaya heyet göndermeyi tehlikeli görüyorum. Şimdi biz şunu bilelim ki; bu davayı mutlak bemutlak silâhımızla temin edeceğiz. Bizim metalibi milliyemizin tamamıyla tanınması için Yunanın İzmir'den atılması lâzımdır. Fransızın Adana'dan atılması lâzımdır. Bunu yaptığımız gün açık bir alınla Avrupanın karşısına çıkarız. Onun için Avrupaya bir heyet gönderelim mi, göndermeyelim mi diye bunun münakaşasını yapmaktansa gerek Erkânı Harbiyemiz, gerek heyeti âliyeniz ordunuzu azamî mesai ile muazzam bir ordu haline getirelim ve bu yolda bütün mesaiyi sarfedelim. İki ay sonra, üç ay sonra Avrupa ayağınıza gelsin ve zelilâne bir surette başını eğsin. Avrupa zelilâne köpekler gibi ayağımızın altında kalacaktır.

REİS — Buyurun Paşa Hazretleri.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Mevzuubahis olan mesele pek çok mühimdir. Pek çok şâyânı arzudur ki bütün arkadaşlar hattâ hislerini dermeyeran etsinler, Heyeti Vekile tamamen müteyakkız bir halde vazifesini ifaya devam etsin. Hattâ bunun için yarın ve yarın gece de çalışabiliriz.

Şimdi ittihaızı muvafık olacak bir iki kararı halletmek istiyorum.

Evvelâ; bir çok rüfekanın dediği gibi. İstanbul'a karşı son bir teklifi katı olmak üzere Heyeti Âliyenizin kararı alınıp tebliğ olunursa çok muvafık olur. Eğer bunu tahtı karara alırsak Divanı Riyasetçe Heyeti Âliyeniz lisaniyle yazılması icap eden şeyler yarın devam edecek olan celsede okunur. (Muvafık sesleri) Bir bunu teklif edeceğim...

İkincisi; Heyeti muharrasayı davet aldıktan sonra göndermek veya göndermemek meselesi... Yalnız her ihtimale karşı elimizde bir heyeti murahhasa bulunsun. Heyeti murahhasayı intihap etmek ve izam etmek hakkı zannederim ki Heyeti Vekileye aittir. Yalnız biz Heyeti Vekilenin bu noktadaki mesaisini tes-

hil edebiliriz. Bütün rüfeka, Divanı Riyaset vasıtasıyla ne gibi evsafı haiz zevatı istiyorlarsa onları Riyasete bildirirler ve Divanı Riyaset, Heyeti Vekilemiz de tenvir edilir. Bu suretle gerek murahhaslar ve gerek o murahhasları takviye edecek istişare heyeti daha isabetle tayin edilebilir ve zaten tayin edilecek olan heyeti murahhasa memuriyet kabul etmezden evvel ikinci defa huzuru âlinizden geçmiş olacaktır. Binaenaleyh şimdilik iki şey teklif ediyorum.

Birincisi; İstanbul'a bir teklifi katide bulunmak. Bunu tahtı karara almak lâzımdır.

İkincisi; heyeti murahhasa için Divanı Riyasete müracaat etmektir. Hattâ bu meselele efendim kendine güvenenler bizzat kendilerini dahi takdim etmelidirler. Ben daha iyi yapabilirim demelidirler.

REİS — Celseyi tatil ediyorum.

(Dosyada mevcut takrirler)

Riyaseti Celileye

«Cihan titrer sebatı pâyi erbabı metanetten» fahasınca drahtı azmü mekânımızın ilk semeresi olan şu konferans meselei mühimmesinde bizim arzuyu millimiz dairesinde Tevfik Paşa ile mutabık kalabileceğimizi pek te ümit edemiyorum.

31 Mart hadisesinde hissiyatı vataniyesinin derecesini izhar eylemiş olan müşarünileyhin Padişahın tesiri altında yaşadığını ve serbest olmadığını zannetmek istiyorum.

Düşmanlarımızın Londra'ya murahhas izamı için yine İstanbul'a müracaat etmelerine bakılırsa sureti resmide bizi hâlâ tanımaktan tecahül eyledikleri tezahür ediyor.

Sevr cinayet namesi ile bizi kökümüzden kal ve mahve karar vermiş olan ve doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisi Hükûmetine müracaat edecekleri yerde İstanbul Hükûmetine müracaatla bizi resmen tanımadıklarını işrab eden düşmanlarımıza karşı bizim bilâdvet Londra konferansına murahhas göndermemiz acaba kendi kendimize gelin güveyi olmak kabilinden gayri mantıki bir hareket olmaz mı?

Ya bizim göndereceğimiz heyeti murahhasayı kabul etmezlerse; işte işin burası son derece muhtacı mülâhaza ve şâyânı teemmül bir haysiyet ve izzeti nefis meselesidir.

Bir de Londra konferansında yalnız Türk ve Yunan murahhasları bulundurulmasına bakılırsa tadiâtın yalnız bizimle Yunan Hükûmeti arasındaki meselele hasredileceği istidlâl olunuyor.

Acaba biz yalnız Yunan meselesine müteallik tadiâlâta mazhar edilmekle maruz bırakıldığımız lâbût ve

lâyuhsa felâketlerden tahlisi giriban etmiş olacak mı-
yız?

Binaenaleyh, düşmanlarımız tarafından hükûmeti
millimize doğrudan doğruya müracaat edilmedikçe
murahhas izamında gayet mütebassır ve müteenni dav-
ranmak lâzım gelecek kanaatini izharla beraber Hü-
kûmeti Milliyemizin de şeref ve haysiyet dairesinde
yapılacak herhangi bir sulh için müheyyayı müzake-
re olduğuna dair Tan, Taymis gibi gazetelere tel-
grafla beyanatta bulunmasının faideden hali kalma-
yacağını zannederim.

Efendiler; düşmanlarımızın en anut, en mütekeb-
bir, en zalim, en cebbarı olan İngiltere'nin mütareke-
yi müteakip en güzide münevveraminizi caniler gibi
yakalayıp Malta zindanında hapseylemesi ve el'an o
siyaseti takip etmesi bize ziri hâkimiyetine girmiş
zebun bir millet nazarıyla baktığını ispat etmiyor mu?

Müşarünileyhim masumâne İngiliz zindanlarında
inlerken biz bir milleti mahkûme sıfatıyla mi konfe-
ransta ispatı vücut eyleyeceğiz?

Efendiler; biz bu sulh konferansına iştirak eyle-
mek için Malta'da mahpus olanlarımızın serbestiye-
ti ve mevcudiyetimize hâteme çeken Sevr ahitname-
sinin serâpa tetkiki ve şeref, haysiyetimize muvafık
bir sulh ve müsalemetin kabulüne âmâde bulunduğ-
muz şartları ile müzakereye girişmeye hazır ve mu-
heyya olduğumuzu bilâ ifatei vakit hemen şimdiden
izhar etmeli ve düşmanlarımızla doğrudan doğruya
muhabereye girilerek konferansa muayyen bir plân
ve ümitvar bir vaziyetle gitmeliyiz ve zannederim ki
bu da düşmanlarımızın Dersaadet'deki mümessilleri
delâleti ile her dakika mümkündür.

Binaenaleyh kanaatî âcižanemin hulâsası düşman-
larımızın resmen bizi tanıyıp tanımadıklarının tayi-
nine değin hiçbir teşebbüsten geri durmamakla bera-
ber intizar vaziyetinde bulunmaktır.

4 Şubat 1337

Kütahya Mebusu

Cemil

Riyaseti Celileye

Londra'ya murahhas izamı meselesinin tayini esami
ile reye konulmasını teklif ederiz. 4 Şubat 1337

Tokat

Rifat

İzmit

Sırrı

Amasya
Mehmet Rakıp
Aydın
Tahsin
Isparta
Mehmet Nadir
Denizli
Elhaç Hüseyin
Mazlum Baba
Kütahya
Cemil
Yozgat
Bahri
Yozgat
Ahmet

Denizli
Hasan
Kayseri
Atuf
Ayıntap
Hafız Şahin
Sivas
Ziyaeddin
Tokat
Mustafa
Yozgat
Rıza
Saruhan
Ömer Lütfi

Konya

Hacı Bekir

Riyaseti Celileye

Mesele lâyük olduğu bir surette inkişaf etmiştir.
Murahhas gönderilip gönderilmemesi tayin edilmek
üzere müzakeratın kifayetini teklif eylerim.

4 Şubat 1337

Kırşehir Mebusu

Yahya Galip

Riyaseti Celileye

Mademki Büyük Millet Meclisi Hükûmetini dü-
veli mutelifle tanımiyor. Doğrudan doğruya konferan-
sa murahhas gönderilmek fadesizdir, belki bazı mah-
zur da vardır.

İstanbul ile bizim bu meselede gayemizin. ittifadı
bilmuhabere kararlaştırılabilir ise murahhaslarımızın
İstanbul murahhaslarına iltihakı münasiptir. Bu su-
retle müttehiden müdâfaada bulunurlar. Bu suret
mümkün olamazsa İstanbul'u tanımadığımızdan ve
davet olunmadığımızdan bahisle konferansa müraca-
atla iktifa etmek mecburiyetindeyiz. Yalnız propa-
ganda için muazzam bir heyet izamına hacet olma-
yıp bu heyetin masrafı ile propaganda yaptırılması
münasip olacağı itikadındayım.

4 Şubat 1337

Karahisarî Şarki

Mebusu

Mustafa

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

5 Şubat 1337 (1921) Cumartesi

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZABTI SABIK HULÂSASI	382	1. — Londra Konferansına gidecek sulh heyeti murahhasası hakkında Heyetl Vekile tezkeresi.	382:407
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	382		

Cilt : 8

145 nci İnkılat, 3 ve 4 nci Celseler

YÜZ KIRK BEŞİNCİ İN'İKAT

5 Şubat 1337 Cumartesi

Üçüncü Celse

REİS : İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTİP : Ragıp Bey (Kütahya)

REİS — Efendim, celseyi açıyorum. Zabtı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZABTI SABIK HULÂSASI

YÜZKIRKDÖRDÜNCÜ İN'İKAT

4 Şubat 1337 Cuma

BİRİNCİ VE İKİNCİ CELSELER

Hasan Fehmi Beyefendinin tahtı riyasetlerinde saat 5'te içtima ederek; Londra Konferansına gidecek

sulh murahhas heyeti hakkındaki Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde müzakereler cereyan ettikten sonra celseye son verildi.

Reis

Kâtip

Kâtip

Hasan Fehmi

REİS — Zabtı sabık hakkında mütalâa var mı?..
Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Londra Konferansına gidecek Sulh Heyeti Murahhasası hakkında Heyeti Vekile tezkeresi.

REİS — Efendim; mevzu üzerinde müzakerata başlıyoruz.

Evvelâ, Heyeti Vekile tezkeresi okunacaktır.
(Heyeti Vekile tezkeresi okundu)

REİS — Söz Hüsrev Beyin. Buyurun efendim.

HÜSREV BEY (Trabzon) — Efendim, Heyeti Vekilenin berayı tasdik huzuru Celilelerine arzettiği esamı meyanında kendimi işittim. Heyeti Vekiledeki arkadaşlarımın hakkımda gösterdiği teveccühe teşekkür ederim. Yalnız dünkü müzakeratta Meclisi Âlide iki fikir tebellür etmiş idi. Birisi gidecek heyetin ismini, sulh heyeti murahhasası demek, diğeri bazı mahzuru siyasiyi düşünerek, ismini heyeti siyasiye demek ve fakat icabederse orada Heyeti Murahhasa haline inkılâp ettirmektir. Tabii heyetin ekseriyeti azimesi murahhasa gönderilmesini kabul etti. Tabii bu hak Meclisi Âlinindir. Yalnız bendenizin düşündüğüm heyeti siyasiye taraftarı olan bendenizin gönderilmesi caiz mi, değil mi? Bunun takdirini Heyeti Kirama bırakıyorum.

FEVZİ PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Kozan) — Efendim, dün arzettiğim vechile gönderilecek heyet, konferansa iştirâk etmek üzere gönderiliyor. Ancak bunların kabul olunup olunmayacakları henüz malûm değildir. Bunun şimdilik bir heyeti siyasiye,

sonradan heyeti murahhasa göndermek meselesini mevzubahsetmek doğru değildir. Kabul olunmazsa heyeti siyasiye olur.

HÜSEYİN AVNÎ BEY (Erzurum) — Efendiler, yalnız bir şey arzedeceğim. Bir kere Hükümet bize bir kaç namzet gösteriyor. Yahut bu işe bir takım zevatı memur etmiş, mezuniyet istiyor. Dün akşam müzakerenin sonuna doğru arzetmiştim ki, Hükümetimiz icra hususunda salâhiyeti vasia ve kâmileyi haiz olduğuna dair bir sarahat yoktur. Yani bundan mesul değildir. Bundan dolayı sulh muamelatı için gönderilecek heyetin doğrudan doğruya Meclisten intihabını arzetmiştim. Şimdi Hükümet bir liste veriyor ki, bazı arkadaşlarımızın - Hüsrev Beyin de buyurduğu vechile - kanaatlerinin hilâfında olarak, kendilerini heyeti murahhasa meyanında gösteriyor. Gerek Mahmut Esat Bey; gerek Yunus Nadi Bey bunda mahzuru siyasi olduğunu dermeyeran ettikten sonra kanaatlerinin hilâfında olarak şimdi Hükümetin bunları namzet göstermesindeki manayı bendeniz anlayamadım.

Sâniyen arzettiğim vechile mühim anlarda mühim vazifelere tayin olunacak arkadaşlarımızın «memurdur, mezuniyet veriniz» şekliyle «intihabediniz» şekli beyinde fark vardır. Meclisi Âlinin salâhiyeti; hayatî meselelerde murahhasalarını kendisi intihap edecektir.

Yine istirahat ederim. Hükûmetten, yine elbirliğiyle kendi içimizden intihap edelim. Bunu intihap suretiyle yapalım, Meclis reyini izhar etsin. Çünkü mesul bir hükûmet olsaydı derdim ki, evet mesuliyet kendilerine ait olduğundan göndermeleri doğrudur. Fakat arzettiğim veçhile, icradan hiçbir veçhile mesul olmayan Heyeti İcraiye'nin murahhasları intihaba salâhiyetleri yoktur.

FEVZİ PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Kozan) — Hüseyin Avni Bey biraderimiz iki şeyden bahis buyurdular. Siyasi heyet ve Heyeti Murahhasa meselesine demin cevap vermiştim. İkincisi intihap meselesi, ki buna da dün akşam karar verilmişti. Biz isimleri arzedeceğiz, siz mezuniyetleri vereceksiniz. İstediginize mezuniyet verir istediğimize vermezsiniz. Bu suretle intihap edilmiş olur. Dün akşam namzetlerin Heyeti Vekilece intihap edilmesini bendeniz kendi içtihadıma göre kabul etmiştim. Yalnız şunu Heyeti Celilenizden rica etmiştim ki, Heyeti murahhasa meyanına dahil olacak zevat meyanında konferansa iştirâkte bir menfaat olmadığı kanaatinde olan zevatın ademi intihabı meselesini mevzubahsetmiştim. Bendenizin bundan maksadım; konferansa iştirâk etmek hususunda bir faide olmadığı kanaatiyle ve o zâfı kanaat, zâfı itikatte gidecek arkadaşların vücudundan bir faide ümit etmemekliğimdir. (*Gürültüler*) Yani kendi içtihadını izhar edecektir. Herkesin kanaati muhteremdir. Ben kimsenin şahsına, fikrine, içtihadına taarruz etmiyorum. Fakat bendeniz zannediyorum ki bu fikirle gidecek arkadaşlarımız en son sözü en evvel söyleyecek ve her şeyi bitirecektir.

NAFİZ BEY (Canik) — Efendim, arkadaşlarımızın hepsine yerden göğe kadar itimat ederiz. Londra konferansına iştirâke taraftar olmayan kimseler bu işin içine esasen girmezler ve biz de intihap etmeyiz. Yalnız bir de Meclisin intihabı meselesi vardır, ki bunu da bendeniz doğru görmüyorum. Malûmu âliniz bu başka meseleye benzemez. Lisan bilmek lâzımdır, mesaili siyasiyede tecrübe olmalıdır. Ceffelkalem bir kaç kişi gönderirsek mağlup olduğumuzun neticesidir. Binaenaleyh hiç göndermemek daha iyidir. Hükûmet ya doğrudan doğruya intihap etsin, yahut iki misti namzet gösterebilir. Arzettiğim şeraiti, evsafı haiz olanlardan. Biz de onların içinden intihap edelim. Yahut doğrudan doğruya intihap etsinler Meclis tasdik etsin. Bendenizin maruzatım bundan ibarettir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendiler, Meclisi Âlinizi tenvir etmek için maruzatta bulunacağım.

Bir kere heyeti siyasiye namı altında gidecek arkadaşların gitmemesi mütalâası dermeyeran buyuruyor. Dün dinlediğim münakaşatın neticesinde edindiğim kanaat şudur : Heyeti murahhasa namı altında değil, fakat heyeti siyasiye namı altında olmasını isteyen arkadaşların noktai nazarı, heyeti murahhasa namı altında giderse nevama Sevr muahedesi kabul etmiş gibi oluyoruz. Nevama müzakereye temas etmiş gibi oluyoruz diye bunu mahzurlu gördüklerinden buna heyeti murahhasa demiyelim, heyeti siyasiye diyelim demişlerdir. Düşünülürse efendiler, pek uzak olmakla beraber, hafif ve zımnî bir ihtimaldir. Fakat yine benim anladığıma göre oraya gidecek heyetin isminin heyeti murahhasa olması kendisine tevdi olunacak vazifenin icrasında ... etmeyecek herhalde oraya giden heyeti murahhasa, biz Sevr muahedesi esas itibariyle kabul ettik, müzakereye mühayyayız demiyecek, belki Heyeti Âliyenizin vereceği talimat dairesinde esasatı kabul ettirmeye uğraşacaktır. Yoksa Sevr muahedesi kabul için memur göndermiyoruz. İsim değişiyor demektir. Yani diğer arkadaşların tevcih ettiği isim ile Heyeti Umumiye'nin kabul etmiş olduğu unvan arasında fark vardır. Bu unvanı tevcih etmekte Heyeti Âliyenizin de hakkı vardır. İhtimal ki bu hiçbir yere kabul olunmayacaktır. Bu kabulün temini için bu unvan bir etiketten ibarettir ve belki de bu maksatla heyeti murahhasa unvanını diğer arkadaşlarımız da tercih eder. Yani içtihadatta mutabakat olduktan sonra...

İkincisi, rüfekarımızdan bir veya bir kaç bir meselenin müzakeresinde mütalâalarını dermeyeran edebilirler. Fakat bir kere ekseriyete iktiran ettikten sonra artık bu senin kararındır, bu benim kararım diye kararlar tefrik edilemez ve herkesin kendi kararına göre âzayı birbirinden tefrik etmek doğru değildir. O kararı harfiyen tatbik etmek mecburiyetindeyiz. Yalnız burada yapılacak bir iş vardır ki, o da diğer zevatın bu davayı müdafaadaki kanaatleridir. Ben zannediyorum, ki bütün arkadaşlarımızca da malûm olduğu üzere, burada isimleri geçen rüfeka bu davada hepimiz gibi metindir ve hepimiz gibi müdafaaya müstaittir.

İkinci meseleye gelince : Heyeti murahhasa intihap etmek ve heyeti murahhasaya vazife vermek İcra Vekillerimizin vazaifi cümlesindendir. Nitekim bundan evvel Moskova konferansına da Heyeti Vekilemiz Heyeti murahhasa gönderdi. Eğer bunu Heyeti Vekilenin elinden almak istersek, hakikaten bu husustaki mesuliyeti Heyeti Vekileden alırsak elimize,

bu vazife ve salâhiyeti Heyeti Vekilenin elinden aldıktan sonra Londra'ya göndereceğiniz arkadaşların ifa edecekleri vazifeyi her gün biz mi ifa edeceğiz? Onun için bu hak Heyeti Vekilenindir. Onun da vazifesini takip etmesi lâzımdır. Bizim de bir şeye hakkımız vardır. Heyeti Vekilenin intihap edeceği murahhas ve müşavirler Heyeti Umumiye'nin temayülâtı neticesi olarak içimizden çıkacaktır. Bunlara mezuniyet vermekle o zevatın gitmesinde mahzur olup olmadığını itiraf etmiş ve tasdik etmiş oluyoruz. Yoksa Heyeti Vekilenin burada okuduğu isimler namzet değildir. Böyle usul ve teamülümüz yoktur. Heyeti Vekile bizden bu zevata mezuniyet istiyor, vazife verebilmek için. Bunu başka türlü telâkki etmek doğru değildir. Arkadaşımızın dediği gibi, bu heyet ve vazifeleri gayet mühimdir. Binaenaleyh fevkalâde olarak biz intihap edelim denebilir. Ancak, böyle fevkalâde bir karar almak müşkildir. Yalnız düşününüz ki on kişiden ibaret olan Heyeti Vekile isim aradığı vakit, bu vazifeyi tevcih edecek isim aradığı vakit bunda müşkilât çekmekte olduğunu görüyorum. Eğer Heyeti Âliyeniz bu intihabata karar verecek olursa iş daha ziyade teşevvüşe uğrayacak ve bunun içinden günlerce çıkılmayacaktır. Birbirimizi anlamadan, şahıslar üzerinde müdavelei efkâr yapmadan öyle intihaplar yapılabilir ki bu, maksatla hiç mütenasip olmayabilir. Onun için usul ve kaidemizden ayrılmayalım. Heyeti Vekilenin bizden istediği mezuniyeti verelim. Maksadın ne olduğunu da anladık. Heyeti Vekilemiz tavzif eder. Bizce en mühim nazarı dikkate alınacak nokta Heyeti murahhasaya verilecek olan talimatı görmek ve tasdik etmektir.

İkincisi; sulh yapmak vesaire Meclisin hakkıdır. Heyeti Murahhasaya verilen taahhât önümüze gelecektir. Bunu ya tasdik, ya reddedeceğiz. Hak ve salâhiyetimizi o vakit kullanacağız. Tenvir için bu maruzatı lüzumlu addettim.

RAGİP BEY (Kütahya) — Efendim; malûmu âlileri Avrupaya gidecek heyeti murahhasanın vazifesi gayet mühimdir. Şüphesiz Meclisi Âliniz bunu bu ehemmiyetle takdir buyursunuz. Heyeti murahhasa Londra'da konferansa kabul edildiği takdirde konferanstaki vazifesinden daha mühim bir vazifesi vardır, ki o da Avrupa efkârı umumiyesini mümkün olduğu kadar lehimize çevirmek için azami bir surette propaganda yapmaktır. Malûmu âlinizdir ki Avrupada propaganda yapmak pek nazik ve pek mühim bir iş tir. Fransa'da bulundukları zaman Fransız kavmine bulunacakları hitap ve teşebbüs başkadır, İngilizlere karşı vukubulacak hitap ve İngiltere'de iken yapıla-

cak teşebbüs yine büsbütün başkadır. Buna nazaran gidecek heyeti murahhasa içinde Avrupa âdât ve muâşeretine, Avrupa siyasetine, diplomasisine az çok yakından temas etmiş mühim ve muktedir zevatın bulunması taraftarıyım. Bu itibarla yalnız Meclisi Âli den intihap edilip isimleri zikrolunan zevat ile iktifa edilerek, arzettiğim evsaf ve şeraiti haiz zevat ilâve edilmeyecek olursa, zannederim ki, heyeti murahhasa da olsa, heyeti siyasiye de olsa matlup olan faidenin teminine imkân yoktur. Bu benim kanaatımdır, bu sözlerimle katıyen bu zevata tarız etmiş olmuyorum. Hepsine fevkalâde hörmetim vardır. Yalnız bu heyetle Avrupada bizim istihdaf ettiğimiz vazifenin ifa edilmesi imkânını görmüyorum. Binaenaleyh eğer hariçten Avrupada istihdaf edilecek gaye için diğer zevat ilâve edilecekse, Meclisten gidecek bu zevat on bir zattan mürekkeptir, ki bu da fazladır. Meclisten beş veya altı zatın intihabiyle diğerlerinin hariçten intihap edilmesini teklif ederim. Heyetin biraz daha küçülmesi nefselemre muvafıktır. Benim bu husustaki mütalâam budur.

EMİR PAŞA (Sivas) — Efendiler, bu meseleyi Meclisce duru dıraz müzakere ettik ve anlaştık. Bir defa oraya bir heyeti siyasiye göndermek meselesi mevzu bahis olmamalıdır. Heyeti siyasiye gönderilemez. Çünkü heyeti siyasiye ile heyeti murahhasa arasındaki farkı, fark ve temyiz edemeyecek olanları murahhas sıfatıyla göndermek doğru değildir. Binaenaleyh Hükûmetin bu cihette nazarı dikkatini celbetmek lâzımdır. Bunu Meclis intihap ederse içinden çıkamaz. Bu işin ehemmiyetli olduğunu hepimiz takdir edersiniz. Buraya gönderilecek zevatın Heyeti Vekilenin gayet derin düşünerek intihap etmesi ve bunların mezuniyeti için buraya müracaat etmesi lâzım gelir. Mezuniyeti esnasında, tabii siz de düşünürsünüz, bunun için aramızda bir münazaa yoktur. Paşa Hazretlerinin buyurdıkları gibi, belki Meclisce de kabul olunmazlar. Meclisce kabul olunmak halinde vazifelerini ifa edeceklerdir. Mesele mezuniyet meselesidir. Bunlar kabul olunsun olunmasın, herhalde Heyeti Vekilenin murahhasları tayininde iyi düşünmeleri lâzımdır. Tabii en iyiyi bulacaktır. Ne dereceye kadar salâhiyet verilecek, ne olacak bunları Heyeti Vekile tayin edecek, Heyeti Âliyenize arzedecektir.

MUHİTTİN BAHA BEY (Bursa) — Onlar kendileri hakikatı söylemeyecektir tabii... Fakat bendeniz bunu ifa edeceğim. Efendiler Yunus Nadi ve Mahmut Esat beyler dün ekseriyetin aleyhinde bulunduğu bir talep dermeyan ettiler. Dediler ki, Heyeti murahhasa

olmasın, heyeti siyasiye olsun. Meclisiniz ekseriyetle heyeti murahhasayı kabul etti. Meclisin ekseriyetle kabul ettiği herhangi bir karar mutadır. Bugün kendilerine bir vazife tevcih edilmiş, bu bir vazifei esasiye, bir vazifei mühimme vataniyedir. Bunu kabul etmeyi elbette bir vazifei mühimme bileceklerdir. Efendiler, bir erkânı harp heyeti bir harita başında oturur. Şu ve şu dairede harbedelim der. Ekseriyetin haricinde kalanlar neticede vazifeyi kabul ve kumandayı deruhte ederler. Bu aynen böyledir. Düşünülecek şey kıymet meselesidir. Arkadaşlarımızın söylediği şu veya bu sözü nazarı dikkate almayalım. Şu veya bunların arkadaş olmaları mevzubahis değildir. Şu veya bu gruba mensup olduklarını düşünmek de hatadır. Düşünülecek şey onların imanlarıdır. Tetkik buyuracağınız şey iktidar, ehliyet meselesidir. Müttehit olalım. Bu zevat hakkında fazla izahat vermek istemiyorum. Kendileri buradadır, siz onları tanırırsınız. Kifayeti ilmiyeleri vardır. Ahlakları ve bu meselede imanları vardır. Onların gitmeleri lâzımdır. Bunun üzerine münakaşa edilmemesini istirham ediyorum. İmanı kâmil olmayıp buraya gelenler casus ve haini vatandır. Arkadaşlarımıza hürmet ediyoruz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Kuvvetimiz, imanı kâmilimiz olduğu burada oturmaklığımızla sabittir. Mahmut Esat Bey resmen gidilmemesi taraftarıym dediler. Yunus Nadi Dey Heyeti siyasiye olsun dedi. Arkadaşlarımıza hürmetimiz vardır. Biz başka bir şey söylemedik. Arkadaşlarımızın ehliyeti bizce müsellemdir. Yalnız, ehliyet, liyakat Meclisin Heyeti Umumiyesinin kanaatinden doğar. Mesele de göndereceğim sekiz kişinin kanaatine buradaki 150 kişinin kanaati inzıman ederse fena mı olur? Arkadaşlarımızı hep tanıyoruz.

Sonra Paşa Hazretleri buyurdular ki, evvelce Şark cephesine gönderilen heyeti murahhasayı da Heyeti Vekile göndermişti. Evvelce öyle yapılsın, şimdi bu hakkın Meclisi Âlinin olduğunu görüyoruz. Eğer hak varsa bu da kendi reisi bulunduğu Meclisindir. Kendileri buyuruyorlar ki evvelce de kendileri intihap etti, mezuniyet için müreccat edildi. Şimdi biz bu meseleyi pek ehemmiyetli görüyoruz ve sekiz arkadaşımızın kanaatini kâfi görmüyoruz. Belki gösterdikleri zevata, yani mezuniyet talebettikleri zevata rey vermeyeceğim. Hükûmetten istirham ederiz, gösterdikleri bu zevatı namzetler arasına koysunlar ve Meclisin Heyeti Umumiyesinin kararıyla kanaat olsun. Bunu herkes bilir ki sulh müzakeresine gidecek zevat ne gibi evsafı haiz olmalıdır. Arkadaşların hepsinin vicdanlarından, her şeylerinden eminiz. Bu he-

yetin gitmemesi nâfidir dedikten sonra, Mahmut Esat Beyin bu heyetin başında gitmesi doğru değildir.

REİS — Söz alan zevat beştir. Müzakerenin kifayetini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Müzakere kâfi görüldü. Efendim Hilmi Beyin bir takriri var.

Riyaseti Celileye

Heyeti murahhasa âza ve müşavirlerinin behemahal lisan âşına olmalarını, binaenaleyh lisan âşına olmayanların izam edilmemelerini teklif ederim.

Bolu

Tunalı Hilmi

REİS — Efendim, lisana âşına olmayanların vesairenin gönderilmemesi ki bunlar temennidir. Onun için reye konmaz. Ayrıntap Mebusu Abdurrahman ve Lâzistan Mebusu Esat Beylerin heyeti murahhasa meyânında ulemadan birisi bulunması hakkında teklifleri vardır. Tensip buyurursanız bu meseleyi Heyeti Vekileye havale edelim.

FEVZİ PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Kozan) — Efendim, biz Avrupayı büsbütün tereddüde düşülecek bir heyet göndermek istemiyoruz. Oraya kisve ilmiyeyi lâbis bir zat göndermek, yalnız ve münhasıran âlemi İslâm'da bir tesir yapacaktır. Bu da iyi olmayacaktır. Çünkü Avrupa zaten bundan endişenâktir. Bunun endişesini artırmak doğru değildir. Bunun için buna Heyeti Vekile iştirak etmiyor. Heyeti Âliyeniz bu zevata mezuniyet versin. Çünkü bunlar hem gideceklerdir.

Riyaseti Celileye

Gönderilecek Heyeti murahhasai sulhiye, binnetice, mesuliyetin Heyeti Umumiyei Meclisce mi, yoksa Heyeti Vekilece mi deruhte edileceğinin tespitini teklif eylerim.

Saruhan Mebusu

Avni

FEVZİ PAŞA (Kozan) — Heyeti Vekileye aittir.

Riyaseti Celileye

Gidecek heyeti murahhasaya Muhtar Beyle Hamdullah Suphi Beyin de terfikını teklif ederim.

Cebelibereket

Rasih

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) — Den- deniz Heyeti Vekilede dahilim. Eğer gitmekliğim mevzubahis olsa idi karar verilir.

REİS — Efendim, takrirler okundu. Gidecek zevatın hepsinin mezuniyetini reyi âlinize vazedeceğim.

Hüsrev Bey (Trabzon) un mezuniyetini kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Yunus Nadi Beyin mezuniyetini kabul buyuranlar lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Vehbi Bey (Karesi) nin mezuniyetini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Necati Bey (Erzurum) un mezuniyetini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Sırrı Bey (İzmit) in mezuniyetini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Mahmut Esat Bey (İzmir) i kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir. Umuru Hariciye Vekili zaten memurdur.

FEVZİ PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Kozan) — Bu heyet yarın hareket ececektir. Bunların masarısı için 100 bin lira istiyoruz. Müstaceliyet kârıyla...

REİS — Efendim, intihabat henüz neticelenmedi. Devam ediyorum. Yusuf İzzet Paşanın mezuniyetini kabul edenler lütfen el kaldırsın. Ekseriyet yok efendim.

Cebelibereket Mebusu İhsan ve Ayıntap Mebusu Kılıç Ali Beylerin takrirleri var, okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Heyeti murahhasa meyanına Lâzistan Mebusu Âbidin, Diyanbekir Mebusu Hacı Şükrü Beylerin de ithalini teklif eylerim.

Cebelibereket
İhsan

Riyaseti Celileye

Gidecek heyete Lâzistan Mebusu Âbidin ve İzmit Mebusu Hamdi Beylerin de terfikini teklif ederim.

Ayıntap
Kılıç Ali

5 Şubat 1337

Riyaseti Celileye

Heyeti murahhasa meyanına Celâlettin Ârif, Hoca Nusret, Mazhar Müfit, Trabzon Mebusu Recai Bey ve Efendilerin ithallerini teklif eylerim.

Erzurum
Salih

Riyaseti Celileye

Konferansa iştirak ve izamı tensip edilen rüfeka muhteremenin meslek ve sanat ve sıfatı âlileri meyanında bir de kisvei ilmiyeyi lâbis ve efkârı siyasiyeyi haiz bir zatın intihap ve bu evsafı haiz zevattan bir çokları mevcut işe seimen ve görgü itibariyle daha tecrübeli olduğu kanaatini hisseylediğim Konya Mebusu muhteremi Vehbi veya Abdullah Azmi Bey (Eskişehir) in tespitini ilâveten teklif ederim.

Lâzistan Mebusu
Âbidin

REİS — Efendim, takrirlerde bazı arkadaşlarımızın mürahas heyete ilâveten ithallerini istedikleri zevatın isimleri tâdat edilmiştir.

Bu takrirleri Heyeti Vekileye mi tebliğ edelim. yoksa reynize vazedelim mi?

ÖMER LÜTFİ BEY (Nafia Vekili) (Amasya) — Efendiler murahas tayinindeki mesuliyet Heyeti Vekileye mi aittir, yoksa Meclise mi aittir? Heyeti Vekile Reisi Paşa bunu izah etti. İsteddiği adamları alır. (Doğru sadaları)

AHMET FERİT BEY (Maliye Vekili) (İstanbul) — Efendim, bu heyetin izamı için Hariciye Vekâleti yüz bin lira istiyor. Ayrıca bir kanun bir müzakere yapmaya lüzum yoktur. Zaten elimizde bulunan bütçenin (210 A) faslı bütçede sulh müzakeratı masrafına aittir. Tahsisat olmak üzere yüz bin liranın kabulünü teklif ediyoruz. Binaenaleyh; Heyeti Âliyeniz isterse aleni celsede olmak üzere bu tahsisatın kabulünü tayini esami ile reye kor. Bendenizin vazifem parayı teklif etmek değildir. Onu Hariciye Vekâleti takdir eder. Nitekim Hariciye Vekâleti takdir etmiştir. Hariciye Vekâleti heyeti namına talebeder. Benim yalnız buradaki vazifem bu talebedilen paranın hangi fasıldan verileceğini size bildirmektir.

REİS — Efendim bu ciheti celsei aleniyede müzakere ederiz.

REİS : Hasan Fehmi Bey

KÂTİP : Ragıp Bey (Kütahya)

REİS — Ekseriyet var, müzakereye devam ediyoruz. Söz Zekâi Beyin... (*Zekâi Bey yok sesleri*) O halde Mahmut Esat Beyindir. (*O da yok sesleri*) Öyle ise söz Ragıp Beyin.

RAGIP BEY (Kütahya) — Evvelâ kararımızı verelim, (Londra'ya heyet) gönderilip gönderilmemesi üzerinde müzakeremizi ikmal edelim ve gönderilmesi Heyeti Celilenizce tekrâr ettikten sonra hakkında ayrı müzakere açalım. (*Muvafık sadaları*) Mesele daha iyi tenevvür etmiş olur ve biz de zaman kazanmış ve meseleyi az zaman zarfında intaç etmiş oluruz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Paşa Hazretleri dün beyanatlarında, Hükûmet göndermeye esasen karar vermiştir. Mesuliyet kendilerine aittir, onlar gönderecektir, dediler. Bizim burada verdiğimiz kararla kararlarını tebdil edecekler mi? Evvelâ bu ciheti anlayalım. Müzakeremizi ona göre yapalım.

OPERATÖR EMİN BEY (Bursa) — Hükûmet herkes kendi mütalâasını bildirsın dedi.

RAGIP BEY (Kütahya) — Efendim, Hüseyin Avni Beyin mütalâaları doğrudur. Hükûmet noktai nazarında ısrar edecek olursa müzakeremizin şekli değişir. Binaenaleyh Hükûmetin doğrudan doğruya Meclisten ahzı malûmat etmesi, Meclisin tahassul edecek efkârına göre vaziyeti tayin eylemesi mukarrer ise o zaman müzakerenin devam ve cereyanı bittabi faideli dir. Binaenaleyh ben sırf Hükûmet Meclisin muhassalâi efkârını anlamak maksadiyle şu müzakereyi açtığını nazarı dikkate alarak mütalâamı bu noktai nazardan yürütmek arzu ederim.

Muhterem arkadaşlarım; en mühim, en tarihi dakikamızı yaşıyoruz. Bilhassa böyle zamanlarda hislerden, heyecanlardan tecerrüt için cebri nefsetmek ve her şeyi aklü mantık dairesinde nazarı tetkik ve mütalâaya almak mecburiyetindeyiz. Binaenaleyh karşıdaki mühim meseleye karşı herhalde kemali selâmetle dermeyanı fikrî mütalâa edersek, hissiyat ve heyecanlarımızdan tecerrüt edersek, şüphesiz ittihaz ettiğimiz mukarrerat menafii âliyei memleket için şayanı endişe olmaz. Ankara Büyük Millet Meclisinin gösterdiği azmü sebat ve metanet sayesinde ki düşmanlarımız daha bundan bir kaç ay evvel bize hiç ehemmiyet atfetmezlerken, henüz Ankara B. M.

M. hali teşekkülde iken, Padişaha bile âsi ilân ettiren Cenabı Hakkın azametına bin kere şükrolsun ki bugün düşmanlarımız bizimle karşı karşıya gelmek mecburiyetini hissettiler. Vukubulan davet zannediyorum ki Hükûmete yalnız İstanbul'da Tevfik Paşa vasıtasıyla vukubulmuştur. Ben öğrenmek isterim ki, başka taraflardan da Hükûmete resmî veya gayri resmî bir davet vukubulmuş mudur? Fakat başka taraftan resmî veya gayri resmî bir davet vukubulmadığını kabul etsek, yine İstanbul'da Tevfik Paşa vasıtasıyla vukubulan daveti doğrudan doğruya B. M. M.'den Londra'da aktolunacak konferansa âza talebi mahiyetinde telâkki ederek buradan Londra'ya bir heyetin gönderilmesine şiddetle tarâftarım. Çünkü davayı muhikkamızı bütün cihana isma ve kabul ettirmek için bir taraftan silâhla memleketimizi müdafaa-ya azmettiğimiz bir sırada, diğer taraftan düşmanlarımızın vukubulan davetlerine iştirâk etmemek yani teşebbüsâtı sulhiyede bulunmamak aklen, mantiken doğru değildir. Onun için herhalde silâh ile esbabı mukavemeti mümkün olduğu kadar çoğaltmak ve idare etmekle beraber meseleyi sulhen hallé çalışmak ve hiç değilse hakkımızdaki en son noktai nazarını Avrupanın yakından anlamak ve bu vesileden bilistifade yapılacak propagandalarla Avrupa efkârı umumiyesine davayı muhikkamızı daha kuvvetli bir surette isma etmek için Ankara'dan bir heyetin gitmesi. zannediyorum ki, pek mühim ve pek lâzımdır.

Ancak gidecek heyetin İstanbul'dan intihap edilecek murahhaslarla birleşip birleşmemesine gelinece; bendeniz İstanbul'dan intihap olunacak heyetin kimlerden ve ne şekilde olacağı ve buradan gidecek heyetin kimlerden ve ne şekilde bulunacağı hakkında ehemmiyetiyle mütenasip bir ihatai fikriyeye malik değilim. Ancak İstanbul'dan gidecek heyetin her ne şekilde olursa olsun Avrupaya karşı zayıf bir mahiyette, mevkide bulunacağından dolayı o heyetle tevhidî mesai etmek B. M. M. için, zannedirim ki, imkânsızdır. Çünkü hiçbir vakit noktai nazarları, bendenizin anladığıma nazaran, Sevr muahedesini imza eden İstanbul o muahedenin ufak tefek tadilatına yeniden vazî imza etmesi melhuzdur. Fakat buradan gönderilecek heyeti murahhasa bizim çizdiğimiz bulundu, ufak tefek vukubulacak fedakârlıktan sarfı na-

zar, tamamı tamamına temin etmeyecek bir muahdeye vazı imza etmeyeceği cihetle iki heyet arasında konferansta zuhur edecek ihtilâf binnetice Memaliki Osmaniye için gayet çirkin bir şekil alır. Buna imkân kalmamak için Ankara'dan gidecek B. M. M. murahhasları Londra'da da kendi noktai nazarlarına tevafuk etmek şartıyla birleşebilirlerse febiha; İstanbul murahhaslarını tanımamaya doğrudan doğruya Ankara B. M. M. şifatiyle konferansa iştirake çalışmalıdır. Sonra murahhaslarımız bizimle bütün cihana bir taraftan silâhla memleketimi müdafaaya âmade olduğumuzu bildirmekle beraber diğer taraftan da sulhi salâhi cihan için teşne olduğumuzu göstermelidir. Mütalâam budur.

REİS — Meclis bir noktanın tavazzuhuna lüzum gösterdi. Şayet murahhas gönderilmemesi fikri tensip edildiği takdirde Heyeti Vekile kendi mesuliyeti tahtında bu işi ayrıca teemmül edecek mi, yoksa Meclisin kararı veçhile mi halledecek?

FEVZİ PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Kozan) — Biz meseleyi Heyeti Âliyenize arz ettik. Biz, Heyeti Vekile olarak, netice müzakeratımızda göndermeye karar verdik. Fakat siz tensip etmezseniz göndermeyiz.

RAGİP BEY (Kütahya) — Bilmünasebe soruştum. Vuku bulan davet B. M. M.'ne yalnız İstanbul'da Tefvik Paşa vasıtasıyla mıdır? Resmî veya gayri resmî bir şey var mıdır?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Yalnız Tefvik Paşa tarafından.

MAHMUT ESAT BEY (İzmir) — Efendiler, önünde bulunduğumuz bu büyük meseleyi halledebilmek için her şeyden evvel, kanaati âcizaneme göre, maddi vesikalara istinat etmek lâzımdır. Maddi vesikalara istinat etmedikçe bu mesele hakkında bir karar vermek, yine kanaati âcizaneme göre, bu büyük mesele önünde hisle hareket etmek olur. Muhterem Hükûmetimizin bize verdiği vesikalar tamamiyle bu meseleyi müsbet bir surette hallettirebilecek bir mahiyette değildir. Fakat menfi bir surette hallettirebilir. Efendiler, kanaati âcizaneme göre, B. M. M. ve her vakitten büyük Türkiyemiz bir İngiliz manevrası karşısında bulunmaktadır. İngilizler silâhla ellerinde bâzice ettikleri Halifenin nüfuzunu biliyorsunuz ki buraya sokamadılar. Bu kanaati hâsıl ettikten sonra, ellerinde oyuncak olan ve bu memleketin mukadderatıyla oynayan Halifenin nüfuzunu her vakitten kuvvetli olan Anadolumuzun ... tekrar sokmak ve bu suretle Anadolu'da teşekkül eden Hükûmetimizi inhi-

lâle uğratmak isterler zannediyorum. Efendiler, önünde bulunduğumuz dâva, kanaati âcizaneme göre, bir Yunan meselesi değildir. Bir Yunan - Türk meselesi değildir. Hatta İngiliz - Türk meselesi de değildir. Bir Şark dâvasıdır. Bu Şark dâvası önünde İngilizlerin bizimle kolay kolay uyuşabilmek imkânı yoktur. Nitekim bizim istediğimizi misakı millide istediğimiz şartlar İngilizler için o kadar ağırdır ki bunları kabul ettikleri takdirde her vakitten kuvvetli bir Türkiye'nin teessüs edeceğinde şüpheleri kalmaz. O Türkiye hiçbir zaman feragat etmediği hakkı Hilâfeti ... ve Halifenin elini tuttukça islâm dünyasının Türkiye'ye müteveccih olması ve bu suretle İngilizlerin bugün tahtı nüfuzunda bulunan milyonlarca islamların bize doğru teveccüh etmeleri demektir ki, bu İngiliz siyasetinin Şarkta iflâsından başka bir şey değildir. Bu büyük mesele önünde İngilizlerin bizimle kolay kolay uyuşmayacaklarını zannediyorum. Yalnız bu dâvayı doğrudan doğruya silâhla halledemeyeceklerini belki anlayan İngilizler, İstanbul'a nüfuz ederek, bizi tanımamaya Londra konferansına götürmeyi manevî bir inhilâl içinde bırakmayı pek arzu ediyorlar. Eğer bizimle uyuşmak isteselerdi doğrudan doğruya bize müracaat ederler ve bizi oraya çağırırlardı. İngilizler ve Avrupa pekiyi takdir eder ki, Türkiye'yi temsil eden Anadoludur. Nazariyatı hukûkiye de böyle söylüyor. İngilizler tamamiyle bunu takdir ettikleri halde bize müracaat etmiyorlar, bizim mükerreren vuku bulan müracaatlarımızı nazarı itibara almıyorlar ve gidiyorlar İstanbul'da onları tanımayan, yani Sevr muahedenamesi namı verilen ... ma'tuh İstanbul'a müracaat ediyorlar ve onlar vasıtasıyla bizi davet ediyorlar. İstanbul'un hiçbir hakkı kalmamıştır. Bugün alelâde Trabzon'da Hacı Veli Ağanın tesis edeceği bir Hükûmetle İstanbul'da teessüs eden Tefvik Paşa Hükûmeti arasında katiyen bir fark yoktur. Hukuk noktai nazarından fark yoktur efendiler. Olsa olsa İstanbul Halifenin tarihi hukukuna istinat etmektedir. Fakat efendiler ilk Kanunu Esasîde yani 93 Kanunu Esasîsinde bu varit olabilirdi. Muahharan 1908 ihtilâlinde sonra Halifenin bir tarihi hukuku kalmamış ve icrayı Hükûmet salâhiyeti de 1908 ihtilâliyle hukukan ve tamamen millete intikal etmiştir. Binaenaleyh bu suretle teşekkül eden Anadolu Hükûmeti önünde İstanbul Hükûmetinin mahiyeti kalmamıştır. Hükûmeti muhteremimizin kanaatini bilmem. Fakat bu noktadan hareket ederek diyebilirim ki bendeniz bugün Tefvik Paşa buraya gelmiş olsa, bendeniz, misafereten alıkoymam ve hukuk noktai nazarından hapishaneyeye götürürüm. Kendilerine

karşı hürmetim baki kalmak şartıyla. Fakat her şeyden evvel memleketimin menfaati, hukuku, kanunlarıdır muhterem ve muta olan. Efendiler, Sevr muahedesi memleketimizi hülâsatühülâsa beynelmîl bir müstemleke vaziyetine (mahiyetine) koymaktadır. Bu suretle ifade edilebilir. İngilizler ve Avrupalılar belki bundan bazı cihetlerin lehimize halledilmesini kabul edebilirler. Bu beynelmîl müstemleke haline koyan muahededen hatta yine o muahede mücubince bütün limanlarımızda beynelmîl bir koloni halindedir. Çin'de ve Afrika'da olduğu gibi ne kadar fedakârlık ederlerse etsinler, bizim onlarla uyusmak imkânımız yoktur. Çünkü biz kapitülasyon istemiyoruz. Biz Mi-sakı Millî ile tayin ettiğimiz hudutlar içinde, tarih önünde hür ve müstakil yaşamaya her milletten fazla lâıyk olan biz Türkiyeliler orada hür ve müstakil kalmak istiyoruz. Avrupanın bu katiyen işine gelmez. Biraz evvel arzettiğim gibi, Şark meselesinin düğümü buradadır. Dünya değişiyor, İngiltere Kralının tacı sernigün oluyor. Binaenaleyh bendeniz Londra'ya gitmek taraftarı değilim. Londra'ya gidildiği takdirde Anadolu Hükûmeti zâfa uğruyor demektir. Bugün yalnız Anadolu Türklerinin değil, hakkını Avrupanın yüzüne haykıran Anadolu Hükûmetidir. Bunun içeri gidilmesin.

İngilizler Halife vasıtasıyla bizim en zayıf noktamızdan vurmak istiyorlar ve bu Anadolu Hükûmetini inhilâl ettirmek istiyorlar. Biraz evvel de arzettiğim gibi İngilizler tekliflerinde halis olsalardı Hükûmetin mükerreren vukubulan taleplerine karşı tereddüt etmezlerdi. Onlar bizi mutlaka İstanbul ile beraber istiyorlar. Onlar biliyorlar ki İstanbul onların emeline uyacaktır. Bu suretle bizi bir ikilik yaratacak vaziyette bırakacaklardır ve binaenaleyh meseleyi lehimize halletmeyeceklerdir. İngilizler istediği şekil ve surete vazedeceklerdir. Bendeniz bu kanaat-eyim ve memleketimin selâmetini Avrupaya gitmemekte görenlerdenim.

FAİK BEY (Cebelibereket) — Mevzuu müzakere olan mesele Londra konferansına iştirak etmek veya etmemek ve sureti iştirak meselesidir. Geçen gün Hariciye Vekili muhterememizin açıkça beyan ettiği bu kongreden maddî ve fiilî olarak bir şey beklemek doğru değildir. Avrupanın bizim âmal ve metalibi muhikkai milliyemizi kabul ve teslim edeceklerine inanmak biraz vekayi ve hadisatı doğru görmemek demektir.

Dün bir refiki muhterememizin de söylediği gibi. henüz silâhlarımız Avrupaya metalibi meşruamızı kabul ettirecek kadar ızhârı kuvvet etmemiştir. İnşa-

allah yakında o kuvveti de gösterecek olursak metalibi muhikkamızın tamamıyla kabul edileceğinden emin olarak girebiliriz. Bu hakikata rağmen, bendeniz, bilvasıta çağnldığımız konferansa iştirak etmek taraftarıyım. İştirak ve ademi iştirak kendilerine mahsus fevaid ve mazarratları vardır. Bunları müteakibilen muhakeme edecek olursak, bendeniz zannediyorum ki, iştirakin faidesi daha çok, mazarratı daha azdır. Düşmanlarımız bizim hakkımızı teslim etmemeye azmetmiş olmakla beraber, bizi konferansa davette bir hiylekârlık ediyorlar. Eğer biz her ne suretle olursa olsun konferansa gitmemek tarafını iltizam edecek olursak diyecekler ki, Ankara'da teşekkül eden Büyük Millet Meclisi harp ve cidalin devamında menfaat-tardır. Sulh yapmak istemiyor ve binaenaleyh çağır-dığımız halde bile gelmiyor. Bunu harice ve dahile karşı ellerindeki pek geniş vesaiti melune ile ilân edecekler ve belki vaziyeti bizim aleyhimize olarak daha ziyade işkâl ve iğlak edeceklerdir. Bunu dedirtmemek ve bu zarara olsun meydan vermemek için konferansa iştiraki kabul etmek bendenizce faydalıdır.

Konferansa iştiraki kabul ettikten sonra elbette bugün Türkiye'yi temsil etmek üzere münhasıran buradan bir heyeti murahhasa gitmesini tercih ederim. Buna imkân olsa elbette bu en iyi bir şekil ve en iyi bir sıktır. Fakat bunu yaptırmamak için de bizi İstanbul ile beraber ve o vasıta ile davet ediyorlar ve görünüşe nazaran ancak o suretle kabul edecekler. İstanbul ile beraber gitmekte bazı arzu edilmeyecek mahzurlar mevcut olmakla beraber, daha ağır olan diğer mazarratı defetmek bendenizce ehveni şerdir. Yalnız İstanbul'a karşı bir tecrübe daha ... Memleket hesabına muahede ve mukavele akdi münhasıran bu Meclisin hakkı ve bu milletin hakkı olduğundan bizim ne gibi şerait ile Düveli Mutelif ile akdi itilaf ve sulh edebileceğimizi tespit ve takrir ederek İstanbul'daki heyete teklif ederiz. Bizim şartlarımız bunlardır. Bu şeraiti esasiyeyi siz de kabul ettiğiniz takdirde murahhaslarımız sizinkilerle beraber gidebilirler. Fakat fiilen bir vaziyet vardır. İstanbul eczayı memleketimizdendir. Biz terketmiyoruz. Sonra füzulen mevcut ve bugün hareket eden bir heyet vardır. Düveli mutelif tarafından muhatap olan dahi o heyettir. Eğer biz kendi kendimizi davet ettirebilecek isek, evvelce arzettiğim gibi, elbette bu müraccahtır, bizi davet etsinler ve memleket hesabına yalnız biz bulunalım. İmkân yok ise, bu vesile ile de aleyhimize bir takım propaganda yapmaya meydan vermemek için, bendeniz onların tayin edecekleri murahhasları beraber alarak konferansa iştirak etmeyi tercih ediyorum.

Murahhaslar meselesine gelince, bunun bittabi Meclis âzası meyanından tefriki elbette hepimizin müttefikan arzu ettiği meseledir. Murahhaslara terfîk edilecek müşavirler meselesinde Hükûmeti serbest bırakmak elbette daha muvafık olur. Belki de gönderecekleri murahhasları da bilistişare lâzım olan müşavirleri tayin ve izam ederler.

ABDÜLGAFUR EFENDİ (Karesi) — Efendim bendeniz de Hoca Vehbi Efendi hazretlerinin dünkü celsede buyurdıkları gibi, siyasetle meşgul ve daka-yiki siyasiyeye vakıf değilim. Ancak lâyihi hatırı âcizi olan bazı mesele vardır, ki onu Heyeti Celilelerine arzû izah etmek arzusundayım.

Dünkü celsede cereyan eden müzakerattan istintaç ettiğim üç mesele vardır. Bunlardan birisi, Türkiye B. M. M. tarafından gönderilecek heyeti murahhasanın; 21 Şubatta Londra'da inikat edecek konferansa iştirak edecek olan heyeti murahhasanın İstanbul'dan da istenilen heyetle beraber gönderilmesine bakılmayıp müstakil olarak gönderilmesidir. İkincisi, anlayabildiğime göre, imkân varsa İstanbul ile bili'tilaf müttehiden gönderilmesi. Üçüncüsü de, konferansa iştirak edilmemesi; yahut davete intizar olunması.

Şimdi doğrudan doğruya konferansa murahhas izamı meselesine rücu ediyorum. İngilizler; bizim hasmı can ve düşmanı biâmanımız olan İngilizler bu daveti, ki Londra'da 21 Şubatta inikat edecek konferansa T. B. M. M. namına doğrudan doğruya yapmak imkânı bulunduğu halde İstanbul'da onların âmaline hâdim birer heyet vardır. İstanbul vasıtasıyla, ki meşru ve muhik bir Hükûmet değildir, amma onların arzu ve âmalî hâinanelerine hâdim bir heyet vardır, o vasıta ile yapıyor.

Bazı rüfekayı muhteremenin beyan ettiği gibi, bendeniz de bunda müthiş bir hiyle, bir dolap görüyorum. Yalnız şunu arz edeyim ki eğer biz doğrudan doğruya buradan heyeti murahhasamızı Londra'ya izam ettiğimiz takdirde acaba o Londra'da inikat, teşekkül eden konferans heyeti bizim böyle İstanbul'la müştereken ve müttehiden gelmeyişimizi bizim acimize, zâfımıza hamlederler mi, etmezler mi ve sonra bu konferansta cereyan eden müzakerat bizim hakkımızda aksi neticeler, tesirler yapar mı, yapmaz mı?

Efendiler Heyeti Celilenizin malûmu âlileri olduğu üzere, İngilizlerin bize olan husumetleri, adavetleri, kinleri, gayızları bizde olan rekabeti iktisadiye ve siyasiyeden dolayı değildir. Bunların bize karşı olan namahdut kin ve gayızları bizim âlemi islâm üzerin-

deki kahir kuvveyi maneviyemizin ve nüfuzumuzun tesirinden dolayıdır. Bu Türkiye Âlemi İslâmın bir dimağı mütefekkiridir. Bu dimağı, mütefekkirî öldürdükten sonra tabii âzanın kıymeti kalmaz. Onu imha etmektir. Bunu nereden biliyorsun? Tabii zâu âlilerinin bildiği gibi bendeniz de anlıyorum ki, Hicaz'da hilâfeti Hüseyine vermek istedi. Hatta Mısır'a nim bir istiklâl, nim muhtariyet verdi. Hilâfeti oraya vermek istedi. En sonra Efganistan'a da hilâfet vâinde bulundu. Pekâlâ mademki onlara hilâfeti veriyor. Bizden nez'edip de onlara vermekte mâna nedir? Hilâfetin kuvveyi müeyyidesi şimdiye kadar Türkler olmuştur. Başka kimse olmamıştır. Yani hilâfeti teyid edecek kuvvet şimdiye kadar Türkler olmuştur. Vermek istediği devletlerin - ki malikâneleridir - Türklerin teyit ettikleri gibi hilâfeti teyit edeceğine kani ve kail değil.

Bu itibarla en sonra onun asırlardanberi beslemiş olduğu gaye ve arzuyu temin etmiş olacaktır. Pekâlâ nedir maksadı âcizanam; şimdi buradan doğrudan doğruya gönderdiğimiz vakitte arada İstanbul heyeti tarafından bir ihtilâf var. Nıkâtı nazar lâykiyle anlaşılmamıştır. İhtilâf, gerginlik tabii teceddüt ve teşeddüt edecektir. Tam o sırada İngiltere mel'ununun asırlardanberi aramızda açmak istediği hufrei iftirak kolaylıkla meydana geliverecektir. Adeta İngiltere'nin - tabiri âmiyane mucibince - ekmeğine yağ, bal sürmüş olacağız. Makarrı Hilâfeti ki, İstanbul'u elyevm onun tarihi şerefi var, bundan ibaret. Yoksa maksadım Halifeyi müdafaa değil. Halifenin ben bu memleket'e yaptığı ihaneti, hiyaneti pek çok zevattan daha iyi bilirim. Şahsım mevzuu bahis değil. Ancak düşündüğüm nokta Makâmı Celili Hilâfet.

Şimdi korktuğum nokta budur ki, eğer bizim aylar olarak, aramızda ihtilâflı olarak gidecek olursak, o vakit nıkâtı nazarda tehalûf husule gelirse İngilizlerin gayesini, arzusunu temin etmiş olmakla, bizim o vakit T. B. M. M. Hükûmeti ve onun hükümrân olduğu mahaller ne şekle girecek acaba? Vallahi korktuğum budur, söylemek istediğim budur. Acaba o vakit Tavaifi Mülûk şekil ve derecesine mi düşeceğiz? Onlar İstanbul'dan ve Hilâfetten ayırmış olacaklarına nazaran T. B. M. M.'nin acaba şekli ne olacaktır? Ve sonra T. B. M. M. ve Hükûmeti bu şekilde kaldıkça âmalî milliyeyi tamamen temin edebilecek mi? Pekâlâ şimdi nasıl yapıyoruz, o zaman yapamayacak mıyız? Şimdiki yaptığımız, kuvvetimiz, biliyoruz, el-hamdülillâhi Taâlâ günden güne tezayüt ve kesbi kuvvet etmektedir. Buna müteşekkirim. fakat mevcut

olan kuvvetimize inzimâm edecek azamî kuvvetleri de hesabettiğimiz takdirde o mel'un ve hâin, ki mevcudiyetimize taarruz ve hücum etmekte devam etmek isteyen düşmanlarımıza acaba galebe edebilecek miyiz?

YAHYA GALİP BEY (Kırşehir) — Kem min fietin kaliletin galebet fietin kesiretin bi iznillâhi. (Âyeti kerimenin meali : «Nice az topluluk çok topluluğa üstün gelmiştir, Allah'ın izni ile.»)

ABDÜLGAFUR EFENDİ (Devamlı) — Evet, onu da biliyorum. Yalnız şunu arz etmek isterim ki «Ve eiddü lehüm me - stataüm min kuvvetin ve min ribatıl - hayli.» (Âyeti kerimenin meali : «Ey insanlar, onlara karşı gücünüz yettiği kadar - Allah'ın düşmanı ve sizin düşmanlarınızı ve bunların dışında Allah'ın bilip sizin bilmediklerinizi bildirmek üzere kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Allah yolunda sarfettiğiniz her şey size, haksızlık yapılmadan, tamamen ödenecektir.») âyeti kerimesi de vardır. Şimdi nasıl yapacağız? O vakit mesele müşkülleşir. Eğer Hilâfetten ve İstanbul'dan münasebatı kat'edersek İngilizlerin âmal ve arzuları husule gelirse, âlemi İslâmın bize manevi olan müzaheret ve senelerdenberi muaveneti, çalışması gider. Yoksa bugün Âlemi İslâmın bizim hakkımızda akli, fikri, kalemi cidalı herhalde bizim için pek büyük tesirler yapıyor. Bunu gerek Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine ve gerek Heyeti Vekileye anlatmak istiyorum.

İkincisi; bir itilâf meselesidir. Evet gerek Paşa Hazretleri ve gerek Heyeti Vekile itilâf için çalıştılar, uğraştılar. Pek muhik ve meşru tekliflerde bulundular. Fakat kabul edilmedi. Yalnız bunları kabul etmemekle, Anadolu Hükûmetini, yani T. B. M. M.'ni meşru tanımamakla bırakmak muvafık olmayacak. Nedir o? Onlar bu meselede, yani muhalefet meselelerinde iş başında bulunan adamlar - ki onları Hükûmet olarak kabul etmem - o heyet, heyeti teşkil eden zevat acaba bunu hakikaten kendi arzu ve aşklarıyla mı reddediyorlar? Yoksa bulundukları muhitin tevlit ettiği vaziyet icabı mıdır? Ben zannetmiyorum ki, o baştaki adamı istisna edelim, herhalde vaktiyle rical arasında geçinen ve bugün İstanbul'da bir heyet arasında bulunan zevat her halükârda gaye itibarıyla bizimle beraberdirler. Bendeniz öyle telâkki ediyorum, hüsnü zanneyliyorum. Ümit olarak bizim arzu ettiğimiz gayeleri onlar da, bizim arzu ettiklerimizi onlar da arzu ediyorlar. Yalnız aşk ve imanları olanları diyorum. Acaba muhitin tevlit ettiği bir vaziyet icabı mıdır bu? Bu mudur? Bendeniz şunu arzedeyim, yazılan telgrafnamelerde bir çok mevad ve şe-

rait dermeyan edilmiştir ki, Meclisi Âlinin ittihaz ettiği mukarrerat ve kanaatle.... İstanbul'un gerçi o dermeyan edilen şeraitini kabul etmemesiyle beraber nıkatı nazarı nedir? Bu anlaşılmamıştır. Eğer onlar vaktiyle Sevr muahedesi tadilâtı cihetine gidiyorlar, katiyen onu keenlemeyekün hükmünde addetmiyorlarsa nasıl ki biz keenlemeyekün addediyoruz, Sevr muahedesi namında bir paçavra yoktur. Doğrudan doğruya madde bir şöyle olacaktı; madde 2 böyle olacaktı diyoruz. Soruldu mu, sorulmadı mı bilmiyoruz? Yok, yalnız tadilât cihetine gidiliyorsa, nıkatı nazarda tahalüf varsa tahalüfün izalesi mümkün müdür, değil midir? Bunu anlamak istiyorum. Bunu da niçin arzu ediyorum. İstanbul Hükûmeti hakkında bendenizden evvel söz alıp da iradı hutbe eden zevatın buyurdıkları gibi, İstanbul Hükûmeti bu meseleyi bizim lehimize ve millet ve memleketimizin menafiine muvafık surette... Yoksa başka değil. Doğrudan doğruya gittiğimiz takdirde maksut olan gaye hâsıl olacaksa İstanbul heyetine iltihaka hiç hacet yoktur. Maksut olan gayenin, dâvayı milliyenin, dâvayı meşruanın ... olamadığından oradan giderse nıkatı nazarı arasındaki ihtilâfın izalesi lâzımdır fikrindeyim. Bendeniz dahilî ihtilâfı ailevî ihtilâf telâkki ediyorum. Gavaili hariciyenin izalesine muvaffak olduk mu ondan sonra dahilî ihtilâfı hal kolaydır. Niçin? Elimizde bulunan kuvvetle o Makâmı Hilâfeti işgal eden zata şer'i şerif mucibince lâyük olduğu muamele yapılır. Yapıldıktan sonra gayrimeşru talep vukubulursa bizim kararımız, dâvamız, bizim metalibimiz şudur, binaenaleyh bunu kabul ederseniz ediniz, etmezseniz şöyle böyle yaparız. Çünkü o vakit kuvvei müeyyide biziz. Yani arzetmek istediğim nokta gavaili hariciyeyi def'ettikten sonra aramızdaki ayrılığı, gayrılığı kaldıracabiliriz. O vakit ikilik ortadan kalkar. Binaenaleyh şimdi bu dahilî vahdeti teminden ziyade gavail, avamili hariciyenin def'ü izalesine çalışmak hususunda bir olmak şartıyla müttehiden gidilmesini muvafık buluyorum.

Sonra ademi iştirâk meselesine gelince; davate intizar edelim diyorlar. Davete intizar demek bence konferansa iştirak etmeyeceğim demektir. Fil'en vakit kalmıyor, 16 gün vardır. Vakıt kalmadığından dolayı iştirak etmeye karar verilirse bir an evvel gitmek lâzımdır. Yoksa gidilmemesi, davate intizar meselesi bendenizce makul değildir. Maruzatım bundan ibaret.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendi Hazretleri iki nokta hakkında bizim de mütalâamı-

zı sordukları için yalnız o noktalara ait maruzatta bulunacağız.

Makamı Hilâfete elan câlis olan şahsın şahsiyeti bütün âlemi İslâm nazarında pek fena telâkki edilmektedir. Anadolu halkı ve T. B. M. M. Hükûmeti Makamı Muallayı Hilâfette bulunmakta olan zatın fenalıklarına iştirak etmediği için ve bu zatın bütün Âlemi İslâmın ukdei hayatiyesi olduğunu iddia ettiğimiz Türkiye'nin muhafazasına azmetmemiş olduğu için bütün İslâm Âleminde İstanbul değil, belki Anadolu haizi ehemmiyet ve kıymettir. Binaenaleyh o zat orada câlis oldukça onun âmalinin mercii olmak, zahiren bile, bütün Âlemi İslâmî dilhun eder.

İkinci nokta. Hatırımdaki malûmatı arzetmek isterim. İstanbul'da bulunan zevatın ehli namus ve vicdan olduklarına, bizimle beraber hem fikir, hem emel olduklarına gelince; kabul olunan zannolunabilir. Maatteessüf efendiler böyle değildir. Tevfik, İzzet, Salih, Paşa vesairenden mürekkep olan Heyet İstanbul'da ilk işe başladıkları zaman bize gönderdikleri teklifnâme, Hükûmetimize, yahut şahıslarımıza gönderdikleri teklifnâme aynen şöyle denilmektedir : Bugün için başka bir çare bulunmadığı takdirde Sevr muahedesini dahi tasdik etmek lâzım gelebilir. Binaenaleyh İstanbul Hükûmetinin, hatta buraya gelenlerinin son kanaatı budur. Yani Sevr muahedesini bugün için tasdik olunabilir. Bunu tasdik etmekle milletin istiklâlinin zail olacağını da tamamen idrak etmektedirler. Buna mukabil dahi kendilerini aldatmak için verdikleri izahat ve yaptıkları tefsir de şudur : Bir millet bir zamanı muvakkat için istiklâlini sarfınazar edebilir. Yine zaman ve hadisat o milleti kendi istiklâlini almak fırsatına nail edebilir ve misal olarak Mısır'ı söylemişlerdir. Yani bunlar aynen teati edilmiş şeyler olduğu için malûmat olarak arz ediyorum. Nasıl ki, Mısır şu kadar sene İngilizlerin zinciri esareti altında kalmıştır. Bugün istiklâlini almakla meşgudür. Zannolunuyor ki, almamıştır. Hatta bu bapda cereyan eden hususi ve mahrem muhaberat biz de cevaben dedik ki, Mısır bittabi istiklâlini tamamen almamıştır ve ne vakit alacağı meşkûttür. Ve yine Bulgarları, Sırları, Yunanlıları misal olarak bize göstermişlerdir. Onlar da vaktiyle Türkiye'nin elinde idi. Fakat bilahare ilânı istiklâl edebildiler. Biz de onlara misal olarak dedik ki; Harbi Ummının başlangıcında bütün memleketi baştan nihayete kadar düşman orduları istilâ ettiği halde yine istiklâlini vermedi, sebat etti, azim gösterdi. Binneticce hâkim olan Sırlar memleketin haricine çıkarılmış ol-

dukları halde bile tekrar memleketlerine girebildiler ve bizim kanaatimize göre Türkiye Büyük Millet Meclisi memleketin bir karış müstakil toprağı kalsa bile onun üzerinde yine istiklâl davasını idameye azmetmişlerdir. Binaenaleyh İstanbul'da tamamen bizimle hem kanaat onların mevcudiyetini zannetmek maatteessüf doğru değildir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Bir kaç gün evvel Zâtı Devletleri bir müzakerede söylemişsiniz ki, umum Düveli mütelif hariciye nezaretlerine Anadolu'da Büyük Millet Meclisi Hükûmeti teşekkül etmiştir diye yazdık. 15 günden beri İstanbul ... konferansa adam isteniyor ... istenmiyor. Acaba ihmal buyurup da oraya yazmadınız mı ki, sulh konferansına adam göndereceğiz veya gönderilecektir?

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Devamlı) — Bütün bu noktai nazarları tatmin edecek işler yapılmıştır efendim.

CELÂLETTİN ARİF BEY (Erzurum) — Efendim bendeniz bu konferansa icabet edilmesi taraftarıyım. Esbabını izah edeyim.

Malûmu âliniz Avrupada son zamanlarda bahuş Fransa ve İtalya'da Anadolu Hükûmetiyle anlaşmak lâzımdır ve sulhümüzü Anadolu Hükûmetiyle yapmalıyız ve Sevr muahedesini de yırtmalıyız diyenler bulunmaktadır. Hatta Tan Gazetesinin son nüshalarının birinde de yazılıdır. İngiltere buna tamamiyle muarız bulunuyor. Hatta 24 Kânunuevvel tarihli Tan Gazetesinde bir şey görmüştüm. O da Loid Corç'un (Lloyd George) Avam Kamarasında bizim Sevr muahedesini hakkında söylemiş olduğu nutuktur. Bu nutku, zannederim, burada gazeteler bile naklettiler. Şimdi Yenigün Gazetesinde arattırdım. maatteessüf bulduramadım. Burada huzuru âlilerinizde bazı noktaları hakkında bahsedecektim. İngiltere Başvekili daimi surette müddeiyatında diyordu ki, biz Anadolu ile anlaşamayız. Çünkü Anadolu'da meşru bir hükûmet mevcut değildir, İstanbul'da meşru Hükûmet vardır. Onunla anlaşmak mecburiyetindeyiz. İstanbul da Anadolu ile anlaşsın veya anlaşmak üzere dir ve bunu da söylemekle buraya gelen İzzet Paşa heyetinden bahsetmek istiyordu.

Halbuki Fransız ve İtalyanlar doğrudan doğruya bizimle anlaşmak istiyorlar. Tan Gazetesinde, İtalyan Gazetesinde bu yolda bir çok neşriyat yapılıyor ve efkârı umumiye de bu yola sevk ediliyordu. Hatta yine Tan Gazetesinde Suriye ve Kilikya kumandanı olan General Goro ile sabık Başvekil M. Leyg (Leygues) Ayan ve Mebusan encümeninin huzurunda,

Muvazenei Maliye ve Hariciye encümenleri huzurunda muvakkat bütçe için iki aylık bir 100 milyon franklık kredi talep ediyorlardı. Suriye ordusu için ve bu krediyi verebilmek için bu encümenler gerek Mös-yö Leygues ve gerek General Goro'yu istima etmişti.

Bu istimaatin neticesinde encümenlerin vermiş olduğu karar şu merkezde idi : Türkiye ile ananevi olan siyasetin takibini Başvekil beyan etmiş olduğundan kendisinin bu sözünü senet ittihaz eyler ve iki aylık kredi olan 100 şu kadar milyon frangı da ita ederiz. Bu son 25 Kânunusânide Paris'te konferans teşekkül etti. Gerek Fransızlar gerek İtalyanlar, İngiltere üzerinde büyük bir tazyikatta bulundular. İngiltere'nin de siyaseti sakîmesinde veya kendisine göre gayet iyi olan siyasetinde bazı desatir vardır. Bunlardan bir tanesi de kesemediğin eli öpüp başına koymak. İngiltere bizim elimizi kesemediği için öpüp başına koymak mecburiyetini hissetti ve bundan dolayı şöyle muavveç bir tarikle bizi sulh konferansına davet ettiler. Loid Çorç (Lloyd George) beyanatında diyordu ki, İstanbul'da resmî bir hükûmet vardır. O resmî Hükûmet dururken nasıl Ankara'ya el uzatırız. Bu herhalde vâridi hatır olacak bir meseledir. Heyeti Celilenize arz etmeyi de kendim için bir vecibe telâkki ediyorum.

Acaba biz desek ki, hayır bu daveti biz doğrudan doğruya bize tevcih edilmiş bir davet gibi telâkki eyleyemeyiz. Bize doğrudan doğruya davet yapınız, ondan sonra murahhaslarımızı gönderelim. Bu, bizim için iyi mi, yahut fena mı olur? Abdülgafur Efendi Hazretlerinin beyan buyurdıkları veçhile, burada bir Hilâfet meselesi vardır. İstanbul'da bir Makâmı Hilâfet vardır. İngiltere, Fransa ve İtalya bu Makâmı Hilâfeti tanımadan doğrudan doğruya bize davetname gönderecek ve bizimle münasebatı resmîyeye girişecek olurlarsa acaba o Makâmı Hilâfetin mevkii resmisi ne olacaktır? Bu da vâridi hatır olabilecek bir meseledir. Zaten İngilizlerin elinde büyük propagandaları vardır. Bu propagandalardan sonra bir de Türkler kendi Halifelerini tanımıyorlar ve Hilâfet esasatını ziyrü zeber etmişlerdir diye vesair suretle aleyhimizde Âlemi İslâm'da büyük bir propaganda yapmak şeyleri ... Bu esbaptan dolayı bendeniz diyorum ki, hatta bize muavveç bir suretle olsun vuku bulan bu daveti hemen kabul ile konferansa gitmeliyiz. Gittiğimiz takdirde biz bütün dünyaya karşı ispat etmiş olacağız ki sulhperveriz.

Bazı rüfekar dediler ki, biz konferansa gidecek olursak ... bendeniz zannetmiyorum. Bendeniz zannediyorum ki, konferansa gitmekle âleme karşı sulhperv-

ver olduğumuzu ispat ederiz ve eğer bize yer veremeyecek olurlarsa hatanın bizde olmadığını göstermiş oluruz. Sonra da, malûmu âliniz, İttihatçı Hükûmetlerine karşı uzatılan en büyük tâ'nü teşni ne idi? Sulh murahhası ... fırsattan istifade edip sulh yapmadılar. Buna da kendimizi hedef ittihaz ettirmemek zannederim daha doğrudur.

EMİN BEY (Bursa) — Efendim, konferansa İstanbul vasıtasıyla davet edildik ve ayrıca vukubulan bir sual üzerine anladık ki Hükûmet İtilafiyona muracaat etmiş ve doğrudan doğruya bizim davet edilmemizi talep etmiş ve bir cevap alamamış. İstanbul ahvali dahiliye itibarıyla bizim teklifatımızı kabul etmez.

Şimdi efendim, konferansa bizim murahhas gönderip göndermemekliğimiz meselesine gelince; bendenizin kanaatına göre biz yine bir heyeti murahhasa intihap eder ve onlara lâzım gelen salâhiyetleri veririz ve buradan bize az çok meveddetkâr olan İtalya'ya, İsviçre'ye, Fransa'ya izam edebiliriz.

Bu heyet oralarda hem kendisinin sulh yapmaya salâhiyeti olduğunu iddia ederler ve kendileri sureti resmîyede bir sulh masası başına davet edilince orada hiç olmazsa propaganda ve irşat vazifesini yaparlar. Dün akşam Hoca Vehbi Efendi Hazretleri dediler ki, propaganda için adam göndermeyelim, masraf olur. Buradan Hariciye Vekilimiz 500. 1 000 lira verip bir makale yazdırın...

Bir kere şu mütalâatından dolayı Efendi Hazretlerine arzı teşekkür ederim. Bendeniz de Hariciye Encümeni âzasından bulunuyorum. Bir konuşmalarında Hariciye bütçesine lüzum yok buyurmuşlardı. Şu halde takdir etmiş oluyor ve artık Hariciye bütçesinde de bir çok paraya lüzum olduğunu kabul etmiş oluyorlar.

AHMET FERİT BEY (Maliye Vekili) (İstanbul) — Hiç olmazsa 500 lira... Ha...

VEHBI EFENDİ (Konya) — Ben öyle demedim Emin Bey, katiyen demedim.

EMİN BEY (Devamlı) — Arkadaşlar, bilirsiniz ki, sulh murahhaslarının pek çok vezaifi vardır. Ve yahut işte o sulh heyetlerinin sureti resmîyede müzakereden tutunuz, hususi ziyafetlerden, kumar masalarından, bilmem her türlü eğlence başlarına varıncaya kadar sulh aktedilebilir ve bunu belki Hariciye Vekilimiz daha ziyade izahat verirler. Bir çok hükûmetler murahhaslarına iki milyon lira sarfederler. Yine size hatırlatırım ki, Yunanlıların (Handeler) son defa Amerika'dan istikraz ettikleri paralar kâmil-

propagandaya sarfedilmiştir. Demek ki propagandanın pek büyük ehemmiyeti, kıymeti vardır. Bendeniz demiyorum ki murahhaslarımız gitsin de kumar başında para sarfetsin. Bunu dinimiz men'eylediği için bendeniz bu hususta bir paranın bile sarfına taraftar olamam. Yani propagandanın eşkâli muhtelifesini ve propagandanın ehemmiyetini arzetmek maksadiyle söyledim. İtalya, Fransa, İsviçre efkârı umumiyesi lehimize olduğu için böyle bir heyet oraya gider ve evet, işte biz de buraya geldik, fakat bizi sureti resmide çağırmadıkları için içtimalara giremedik demeleri ile dahi oldukça bir menfaat temin edilmiş olur ve illâ ki Londra konferansına murahhas izamına bendeniz katıyen taraftar olamam.

TAHSİN BEY — Efendim, filvaki Londra konferansından müspet bir netice elde etmek ihtimali olmadığı malûmdur. Ortada bir davet vardır. Bu davet, Celâlettin Arif Beyefendi biraderimizin izah buyurdıkları gibi, ister Fransızların son zamanlarda hâsıl ettikleri temayülâtan, ister İtalyanların ötedenberi bu sulhün bizimle aktedilmesi lüzumuna dair peyda ettikleri efkârdan mütevellit olsun. İngilizler son kozlarını oynamayı tecrübe etmiş bulunmadıkça ve bize karşı istimal edecekleri tek mil kuvvet ve desaisin hitam bulduğuna kani olmuş bulunmadıkça onların kendileri için hayati bir mesele olan bu Sevr muahedesinin tadiline yanaşmaları ihtimali yoktur. Binaenaleyh kabul etmek mecburiyetinde bulundukları bu konferansa sureti davetimizle vaz'ettikleri fesat temeli kendisinin şu gayeleri takibetmekte bulunduğu ihsas etmektedir.

Şimdi onlar ötedenberi iddia ediyorlar ki, kendi silâhları altında getirmiş oldukları hükûmet, güya Türkiye'nin meşru bir hükûmeti olmak hasebiyle, bizimle anlaşmaları doğru olamayacağını hissettirmek ve bizi behemahal onlarla beraber konferans salonuna sokmak. Halbuki bir taraftan İstanbul heyetine tabi olan ve onlardan emir telâkki eden bir heyet, diğer taraftan bizden telâkki edeceği o emre istinaden müzakerata dahil olan iki heyet muhtelif makamlardan teganni eden alât demektir. İşte Türkler zaten anlaşması kabil olmayan ve ne şekilde olduğu bilinmeyen bir millet oldukları için bunlarla zaten müzakere kabil değildir. Halbuki sureti davet, İstanbul'a diyorlar ki, Ankara Hükûmetinin de murahhas dâhil olmak şartıyla sizi davet ediyoruz. İstanbul'da bulunan Hükûmeti fuzuliye her ne suretle olursa olsun bir muahede akdetmek vâ kendilerine bir mevki vermek ihtiyacında bulunduğu için, behemahal oraya gitmek tabii.

Eğer biz buradan da murahhas göndermezsek o vakit o da gönderemez. Çünkü kabul olunmayacağını bilir. Şimdi bazı rüfeka dediler ki biz İstanbul ile anlaşalım da aramızda konferansta müdafaa edeceğimiz esasat takarrür ettikten sonra gönderelim. İstanbul'un, efendiler, hiçbir sözüne itimat edilemez. Onlar isterler ki biz onlarla beraber konferansa murahhas gönderelim. O vakit İngilizlerin İstanbul'da yapacağı tazyik üzerine, verecekleri emir üzerine müzakerat muhtel olacaktır. Bu gayri kabilidir. Bazı rüfeka dediler ki, biz Antalya tarikiyle ayrı olarak yollayalım. Fakat bizim buradan murahhas gönderdiğimizi onlar öğrenince zaten Londra efkârı, İstanbul murahhaslarıyla beraber bizim murahhaslarımızın Londra'da bulunmasıdır. Şu halde vaziyet ne müşkül bir şekil olacaktır ve tasavvur ettiğimiz mahzur zuhur edecektir. Şu halde bendenize kalırsa, demek isterim ki, konferansa gitmeden evvel, çünkü İtalyan matbuatında görüyoruz ki, bu konferansın davetine lüzum gösteren İtalya Hariciye Nazırı Kont İsförçiya'nın musirra-ne olarak talebidir. Acaba, Hariciye Vekili Hazretlerinden anlamak isterim, biz Kont İsförçiya'ya bir telgraf yazsak ve desek ki - kabil değil midir? - 21 Şubatta in'ikat edecek Londra konferansına İstanbul ile beraber bizim de murahhaslarımızın davet edildikleri İstanbul tarafından bize tebliğ edildi, şarkta sulhü sükûn bahşedecek olan bir konferansın akdine delâletinizden dolayı her vakit talibi sulhü sükûn olan Türkiye Hükûmeti beyanı teşekkür eder. Fakat bilirsiniz ki, biz Mondros mütarekenamesi icabınca silâhlarımızı müttefiklere teslim ettikten ve Boğazlarımızın istikâmatını teslimden sonra İstanbul'a giren İngilizler milletin harimi Meclisine girip vekillerini aldıktan ve Hükûmdara kendi süngüsü altında fuzuli bir hükûmet getirttikten sonra namına celbettiği murahhasların vaz'ı imza ettikleri Sevr muahedesini tanımadığımızdan dolayı harbediyoruz.

Binaenaleyh biz esasen bu muahedeyi tanımamak için kan dökmekte olduğumuzdan eğer düveli müttefika şarka sulhü sükûn bahşetmek ve hakikaten Türkiye ile müzakerata girişmek üzere biz Türkiye milletini namına Müttefiklerin ile icrayı müzakere için murahhaslarımızı izama âmedeyiz. Fakat biz ne Yunanla karşı karşıya müzakerata ve ne de İstanbul Hükûmetini tanıyan hükûmetlerle müzakerede mazuruz.

Binaenaleyh bu baptaki mukarreratınızı tebliğ etmenize intizar ederiz. Zira o vakit Sevr muahedesini haricinde bizimle müzakerata girişmeyi kabul etmek olur. Öyle olmadığı halde demek, ki bizimle müzakerata girişmekten imtina ediyor.

bir mazarrat tevli eder mi, etmez mi? Usurada söz alan arkadaşlarımızın bir kısmı lehinde bir kısmı aleyhinde beyanı mütalâa ettiler. Bendeniz Heyeti Vekile namına lehinde beyanı mütalâa edeceğim. Malûmu âliniz bir mücadele, böyle âlemsümûl bir harp yalnız silâhla hallolunmaz. Eğer kuvvei kahire ile bir neticeyi kat'îye istihsal etmek mümkün olsaydı bunu Almanlar yapardı.

Biz pek yakın bir tarihte gördük ki, Almanlar istihlal ettikleri her muzafferiyeti müteakip derhal bir sulh teklifi yapıyorlardı. Bunu niçin yapıyorlardı? Malûmu âliniz bir muzafferiyetten sonra o zaferi kazanan tarafta bir zihniyet hâsıl olur, kazanan taraf artık iş bitmiştir, sulh yapalım der. Bu vaziyette kim âmil olup da hakikî bir siyaset takibedebilirse harbin muzafferiyetini o iktisap eder. Tarihte bunun misalleri çoktur. Bir muzafferiyet kazanmıştır. Mağlup gibi muamele görmüştür.

Bizim hükûmeti tanımadan heyeti murahhasa gönderilmesi meselesine gelince; malûmu âliniz Rusya Cumhuriyetini tanımadan evvel murahhas istemiştir ve evvelâ ticaret muahedesi diye resmî muahedeye kadar meseleyi ... Ve diğer taraftan şunu da arzetmek isterim ki, sulh murahhasları göndermekle beraber sulh etmiş olmuyoruz. Bilâkis düşmanlarımızın yapmak istediği sulh manevrasına karşı mukabele bilimsil yapıyoruz. Eğer biz bu davete icabet etmeyecek olursak ne olabilir? Burada Hamdi Bey biraderimiz bendenizin söyleyeceğim şeyleri mâaziya detin söylediler. Diyecekler ki daima harp ve darpla her şeyi elde edeceklerine kanidirler. Davet ediyoruz gelmiyorlar. Bunun için bunlara insaniyetle muamele etmek câiz değildir. Şimdi bizim lehimizde hâsıl olan efkârı umumîye yavaş yavaş aleyhimize dönecektir. Bunun neticesinde tabiidir ki, muharebe eden, millîyetler değildir, harbeden hükûmetlerdir. Bu gibi manevralarla harbi lehine kazandıkları gibi, şüphesiz ki bizim üzerimize daha şiddetli muharebeler yapacaklardır. Bunun üzerine biz, bir şey kazanacak değiliz. Kendi manevralarını daha iyi yapmış olacaklardır.

İkincisi, bir senelik tecrübe bize gösterdi ki düşmanlarımız bizimle doğrudan doğruya muharebe et

bir çok kan dökceksiniz diye aleynimize propaganda bulunacaklar ve) (2) dahili kuvvetlerimizi idhal ve ihlâl edecekler, hem de kendilerini haklı göstereceklerdir. Fakat biz diyecek olursak; efendiler biz geldik. Niçin? Siz teklif ettiniz ki, sırf Ankara Hükûmetinin musaddak murahhaslarını... Biz geliyoruz, tasdiknamemiz de elimizdedir, bizi niçin kabul etmiyor sunuz? Buna karşı cevap yoktur. Biz size eskiden beri söyledik ki, biz birleşmedik. Sahte fetvalarla bizi ilân eden hükûmetle nasıl birleşebiliriz?.. Bu aynı hükûmettir, başka şahsiyetlerdir.

Hükûmetin âmili mutlaka olan İngilizler ve düveli galibe henüz İstanbul'da bütün nüfuzlarına sahiptir. Daha ağır şerait ile istedikleri yola sevk edeceklerdir. Bizim de böyle bir heyetimiz gitmekle zannetmeyelim ki, buyurunuz, her dediklerimizi kabul edecekler. Biz de buna karşı bunu göndermekle beraber âsabımızı gevşetip iş oluyor demiyeceğiz. Bilâkis iki kat daha hazırlığımızı ihzar edeceğiz. Sahai tekemmüle getireceğiz. Bu suretle düşmanlarımız bizim heyetimiz Avrupada bulunurken bize bir taarruz vaki olursa onu da daha ziyade kuvvetle tart ve def ettikten sonra daha kuvvetle söz söyleyeceğiz. Onlar o zaman İstanbul'u büsbütün hafzedecekler.

Bir nokta daha vardır. Vehbi Efendi hazretlerine cevap vereceğim : Propaganda buradan yapılır. Biz para vermediğimiz ... bazı menafi koparabilmek için bizden daha ziyade lehimize propaganda yapıyorlar ve bunun, herhalde gizli bir manevraya müstenit olduğunu halk da anlıyor. Diyorlar ki, evet siz Türkiye Hükûmetine İzmir'i, Trakya'da bazı menafii terk ederseniz, o vazgeçecek. Maksudı nedir? Başkalarının mazarratlarına kendilerinin ... Bizi doğrudan doğruya Yunanla muharip vaziyetinde telâkki ediyorlar. Ankasdin İzmir'den bir suretle ve bizi aldatacak şekilde çıkardıktan ve Trakya'ya başka bir şekil vererekten, eğer bizi itma ederlerse Suriye'de memleketimizin cenup taraflarındaki menafii kâmilten terkede-

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

ceğiz fikrindedirler. Bizim maksadımızın hududu milimiz dahilinde ve bütün insanîyetin ... hallini istediğimizi söyleyecek olursak şüphesiz o vakit siyasî manevralar, hakikî bir propaganda çıkacaktır. Hakikî propaganda nedir efendiler? Eğer buradan bir heyet giderse tabii yeni siyasî bir heyet gelmiştir diye bütün Avrupa bundan bahsedecektir. Böyle Tan'ın, Ma'ten'in bir kaç bin, bir kaç yüz bin kariî bulunan Fransa ve bütün İngiltere bizimle meşgul olacaktır. Niçin gelmişler ve ne istiyorlar diye bunu herkes dinleyecek ve anlayacak ve bu suretle biz ne istediğimizi doğrudan doğruya Avrupaya gidip anlatacağız, fiilen ispat etmiş olacağız. Fakat buradan ne kadar para verirsən ... mamafih efendiler vakit geçiyor, 21'de oraya yetişmek için bugün hallolunsun ve Heyeti Âliyeniz bir an evvel kararını versin. Ricam bundan ibarettir. (Müzakere kâfi sedaları, gürültüler)

REİS — Bu gibi mesailde son söz mebuslarındır. Binaenaleyh Yunus Nadi Beye söz veriyorum.

YUNUS NADİ BEY (İzmir) — Efendiler, sulhün ihtimali karşısında değil, tehlikesi karşısında bulunuyoruz. Biz Anadolu'da, Anadolu'nun kıyımı ile hâsıl olan Büyük Millet Meclisi ve bütün millet Misakı Millî ile tahdid olunan arazide tamamiyeti mülkiyetimizi ve bu hudud dahilinde maddî ve manevî istiklâlî tammımızı istihsal için büyük fedakârlıkla gider gelir, bu Anadolu'nun Harbi Umumiden sonra çok şayanı hayret ve elan ... Harbi Umumiden evvelki Türkiye'den daha fazla bir şey gördüler. Harbi Umumiden evvel Türkiye, biliyorsunuz, her türlü tazyikler altında eziliyordu. Âdeta hayatı daima tehlikelere maruzdu. Hattâ Harbi Umumî tehlikesine millet bile iştirak etti. O badirei uzmada mevcudiyetimi, hakikaten tehlikede olan mevcudiyetimi kurtarabilir miyim?.. Harbi Umumide manzumemizi kaybettik. Öyle görünür ve belki Harbi Umumî kaybedilmekle... Kaybedilmiş olacaktı. Hayır Harbi Umumî ile cihan da yeni fikirler doğdu, milletlerin hukuku tanınmak lüzumu hâsıl oldu. Harbi Umumî gibi uzun bir haile o harbi yapan milletlerin, devletlerin kâffesinde harbe karşı büyük bir nefret ve hakikî sulha karşı büyük bir temayül tevliit etti. Binaenaleyh Harbi Umumide döktüğümüz kanlar, ihtiyar ettiğimiz fedakârlıklar boşuna gitmemiş gibi oluyor manzarası gözümüze çarpıyor ve hakikaten böyle Harbi Umuminin sonunda Türkiye'yi mahvetmek isteyen düşmanlar Harbi Umumiden evvelki vaziyetten daha müstakil olmak isteyen bir milletle karşılaşular. Cidalin safahatını durüdiraz tafsil etmek istemem. Bir İstanbul'da, İzmir'de, Adana'da, bizim hayatımıza kasteden İtilaf devletleri her

tarafından harekete gelebilecek kuvvayı maddiye ve maneviyemizi pençeleri altına aldıktan sonra, bilâhare aylardan sonra imza ettirdikleri Sevr ahidnamesini Harbi Umuminin içerisinde ve nihayetinde tasarlamışlardı. Fakat bir milleti uluorta boğmak pek de mümkün olmadığı için daha sulh mevzuubahis değil iken her tarafı işgal ederek ... millet bu hareketlere karşı müteyakkız bulunduğu için o da mukabil bir vaziyet almış bulunuyordu. Hatta bir cidal kemalî sarahatla devam ediyordu. Günün birinde bu İtilaf devletleri İstanbul'a vaz'iyed etmekle Türk milletini mefluç, beyni olmayan insan mefluç olur, ... Ondan sonra yapacakları ameliye kolay olacaktı. Hisşî yoktu o milletin. Her tarafından kolayca keseceklerdi. Millet, halbuki, bir vücudu insaniye müşabih olmayan bir uzviyettir. Galiba milletin başı zannolunan İstanbul milletin iradesinin temsilgâhından başka bir şey değildi. Onu millet kendisi gösterdi. İrade ve hâkimiyet bizdedir. Binaenaleyh efendiler ve ondan sonra Ankara'daki teşekkül ile yüksek ... Harbi Umumiden evvelki Türkiye'den daha iyi bir Türkiye çıkarmak gayesine doğru Ankara'daki teşekkülü millî yürütmektedir. Bu esnada bilvasıta bir sulh teklifi karşısında bulunuyoruz. Sulh teklifi de değil, tehlikesi dediğimiz ondandır. Sevr muahedesinin tatbikatta kabili tebdil görünen bazı mevaddını tetkik etmek üzere bir heyet çağırıyorlarmış ve Sevr muahedesini bir Hükûmete imza ettirmişlerdi. Onlar hükûmet denilen ellerindeki üsera heyetine imza ettirmişlerdi. Halbuki Sevr muahedesiyile sulh olmuş olduğunu iddia etmiş olmalarına rağmen her tarafta harp devam ediyordu. O sulh varakasında hakikatı fiiliye tezadı tam teşkil ediyordu. Binaenaleyh Avrupanın efkârı umumiyesinde dahi bu tezadı tamme dikkat etmekten hali kalınmıyordu ve yavaş yavaş sarahaten denilmeye başladı ki, İstanbul'da bir heyet, hükûmet yoktur. Türk milleti ile bir sulh yapılmak istenilirse onu arayıp bulmak lâzımdır. Bu zihniyet ilerlemekte idi ve hakikaten ilerlemiştir. ... tesis ettiği zaten zayıf olmayan, fakat Harbi Umuminin tesis ettiği bir fikir, bir gaye vardır ki sulhü hükûmetler değil, milletler yapar. Bunu Fransa da inkâr edemez. Çünkü efkârı umumiye dört senelik bir harbin dehşetini görmüş, çünkü efkârı umumiye hakikî sulh ister. Binaenaleyh onların bu tarzı hareketleri kendi efkârı umumiyelerini de tatmin etmiş değildir. Çünkü sulh akdetsek, ettik bu defaki müracaatlarında millet de dahil olmak üzere kendi efkârı umumiyelerinde Ankara'da teşekkül etmiş Büyük Millet Meclisinin veya Mustafa Kemal Paşanın Ankara'daki heyetini bir hay-

dut heyeti ve reisini bir haydut reisi diye farzettikleri Heyeti Milliyeden de bir iki murahhas bulundurmayı şart koşmuşlardır. Yapacakları şey Sevr muahedesi'nin tatbikatta kabili tebdil görünen bazı mevaddını tadil etmekten ibarettir. Bu tarikle böyle bir sulha med'uvuz ve binaenaleyh sulhun kendisiyle karşı karşıya değil, tehlikesiyle karşı karşıya bulunuyoruz. Çünkü böyle bir sulhun eğer bu davetin neticesi bu tatbikatta kabili tehdil görünen bir iki maddeyi tebdil ise, bunun bizim takip ettiğimiz gaye ile hiçbir münasebeti yoktur. Bundan ibaret ise bu Meclisin bilâ istisna bütün mevcudiyeti şimdi olduğu yerde kalır. Şimdi olduğu yerde reddeder. Vaziyet bu olduğuna göre sulh konferansına iştirak etmemek meselesini tetkik ediyoruz. Evveleminde İstanbul'un tavsit edilmesi ve İstanbul'un bu vesile ile oynadığı fena rolü, ihanet diye tavsif eyleyeceğim rolü teshil edecek değilim. Şurası muhakkaktır ki, İstanbul esirler heyetinden başka bir şey değildir ve mukarreratı millet hakkında söz söylemesi caiz değildir. İstanbul'un yaptığı Sevr ahidnamesini Ankara'yı İstanbul tarikiyle Londra'ya götürerek dolayısıyla bizi de tesir altına almak arzusu muhakkaktır. Bunun için söz yoktur. Doğrudan doğruya gidip gitmemek ... izahatı mütakaddimden anlaşılmıştır ki, Londra'ya gitmekle bugün sulh namına yapılacak bir şey yoktur. Bunu şimdiden bilmeliyiz. Bizim istihsal ... yarısını dahi verecek halde değildir. İtilaf devletleri biz tarihi bir mesuliyet deruhte etmişiz, bu mesuliyeti yarı yolda bırakmak lââliyetini haiz olamayız. Sevr muahedesi'nin tatbikatta kabili tebdil görünen bir iki maddesi Türkiye Büyük Millet Meclisinin sulhü olamaz. Bu halde yeknazarda öyle görünür ki, gitmeyelim. Mademki istihsal edilecek bir fayda yoktur. Tahmin olunabilir şimdiden istihdaf ettiği noktalar... Yunanistan'ı istihdaf eden İzmir meselesidir. Belki Trakya'nın bir kısmı üzerinde Midye - İnoz'a kadar, o da hususî bir idare koymak suretiyle bir şey yapmaktır. İzmir meselesinde ... İzmir'in Türkiye'ye iade olunacağından emin olamayız. Çünkü biz bunları söylerken tabii takip ediyoruz onların matbuatını; İzmir'den bile emin değiliz. İzmir'de bile belki beynelmilel bir idare tesis etmek isteyeceklerdir. Bunun zımnında İzmir'i veriyoruz Sevr ahidnamesini imza ediniz diyeceklerdir. Sevr ahidnamesi arazi meselesi itibariyle değil, hukuk itibariyle, iktisadî mevad itibariyle Türk milleti ni haritai âlemden silmek demektir. O itibarla bu oyna gelmekte mana yoktur. Sevr muahedesi mevzu bahis oldukça arazi meselesi bile bizi aslâ tatmin edemez. Bizim yapacağımız sulh yeniden karşı karşıya

geçerek akdedeceğimiz bir sulhtür. Sevr ahidnamesi değildir. Yoktur nazarımızda öyle bir şey. Gitmeyelim neticesi tabii olur. Fakat efendiler bendeniz de hiçbir şey hâsıl olmayacağından emin olmakla beraber, yalnız silâh kuvvetiyle değil siyaset kuvvetiyle de yürütülmesine kanaat hâsıl etmiş olduğumdan meseleyi bu noktai nazardan mütalâa ederek Nafia Müsteşarı Muhtar Beyi de davete lüzum gösterecek derli toplu bir heyete değil ... ve sırf siyasi maksadı yürütmek için iki üç kişiden mürekkep bir heyet gönderilmesinin elzem olduğu kanaatındayım. Hususiyle Londra konferansına davet meselesinin tarihçesi bu işi kolay kılar. Londra konferansına davet meselesi, devletler arasında kolay kolay ... nazarı dikkate alınır bir şey değildir... İtilaf devletlerini bizim aleyhimize ittifak ettirmemek bizim menafii âliyemiz iktizasındandır... Hiçbir şeyin değil Fransa'nın eseri gayretidir. Ve Türklerin kara gözleri için değildir... Efendiler Harbi Umumi hitam bulduktan sonra İngiltere mütakellimi vahde olacak derecede hal ve mevkie hâkimi mutlak bir devlet olmuştur ve İngiltere'nin en büyük yapacağı iş Türkiye'yi imha etmek ve Hilâfeti ortadan kaldırmaktır. Bunu yapmak için zemin ve zaman fevkalâde müsait idi. Karşısında olmaz diyecek kuvvet kalmamıştı. Almanya yoktu, Rusya gitmişti. Fransa ve İtalya vardı. Fransa'ya karşı Versay diye bir Alman sulhu yapılmıştır. O sulhun tatbika'tı fevkalâde bir müşkülâtı dâidir, hatta harp ihtimalatını zaman zaman üzerinde taşıyor bir meseledir. Onun için Fransızların elleri kolları bağlıdır. Daima Almanlarla tehdit ederler ve edegelmüşlerdir. İtalyanlar dahi maddi ve manevî bir takım ihtiyacından İngiltere'ye merbut olmak mevkiinde idiler. Yalnız İngiltere idi, ki Türkiye'ye ne lâzım geldiğini düşünmüş ve o birlerini arkasından sürüklemekten başka bir şey ... ve bu biraz da kerhen olmuştur. Kerhen olan şeyler daima bir ukdei vicdaniye halinde kaldığı için ta İstanbul'un işgalinden ve İzmir'in işgalinden itibaren Fransa'da, Türkiye'ye karşı yapılan sulhün haksız ve lâzımütadil olduğu kanaatı vardı. Lâzımütadil olduğu kanaatı da kendileri içindir. Bizim için değildir. İtalya Yunanistan'ın İzmir'e gelmesini istemez. Çünkü bir hasmı siyasîsidir ve İtalya, biz biliyoruz ki, Anadolu'nun bazı aksamını mıntakai nüfuz yapmış idi. Bu itibarla Anadolu'nun bazı aksamını kendisine mıntakai nüfuz yapmak istemiştir. İngiltere Türklerin hatırı için değil, İngiltere Yunanistan'ı boğazların arkasına koyarak İstanbul ve Boğazlara İngiltere kendisi temellük etmek istemişlerdir. Fransa'ya göre gizli kapaklı yeri yoktur. İngiltere Türkiye'nin

aksamı mütebakiyesinin dahi varisi mevkiine geçmiştir. ... kuvvei iktisadiyesi İngiltere'ninkinden belki on mislidir veya daha fazladır. O itibarla bu inhisarı istemezlerdi ve günün birinde bir vesile zuhur ederek Türkiye'de vaziyet tebeddül ederse kendileri için ... o vesile zuhur etmişti. Venizelos sükut ettiği zaman Fransa siyaseti Venizelos'un sükutunu vesile ittihaz etmiştir. İsrar etmişlerdir ve o kadar ısrar etmişlerdir ki İngiltere'nin Celalettin Arif Bey tarafından bahsolunan Loid Corç'un (Lloyd George) beyanatı tam...

Fransızlar bu noktai nazarı yürütemiyor mülahaza-sıyla Fransızlar İngiltere'ye kafa tutarak İngiltere'ye Şark meselesinden, Türk meeslesinden dolayı iskat ... Onun yerine Fransa'da emsali hiç görülmemiş bir hadise olarak Meclisi Mebusan ... İngiltere'ye karşı ilânı isyan mahiyetinde bir harekettir. İngiltere'de fevkalâde telâşi mucip olan bu hal neticesinde Paris'te Briyan'ın (Briand) tahtı riyasetinde Hükûmet teşkil ettirildi. Sevr ahidnamesinin akdine İngiltere'nin muvafakat göstermesinden ibaret oldu demektir ki bu ara yerde, bu meyanda İngiltere'nin oynadığı bir rol vardır ki ... ilk konferans Londra'da akdölunmuştu. Müteakiben Niş'de ilk hafta... İngiltere o meyanda o konferansı tehir ederek Kral Konstantin'in Atina'ya gelmesi tecil ettirildi ve Konstantin'i ... burada taarruz etti. Bununla Fransa'yı işkâl etmek istedi. Çünkü onların elindeki delil Yunanistan harp istemiyor, Venizelos istiyor... Halbuki Kral Konstatin geldiği zamanda muharebe olmuştur. Taarruz devam ediyor. Daha ne istersiniz, demek istiyorlardı. Fakat Fransızlar buna itimat ... Bu taarruzda İnönü'de Ordumuzun gösterdiği hamâset hakikaten tarihi bir rol oynamıştır. Fransızları mesaisinde teşvik ... Bu konferansa davet meselesi tahaddüs etmiştir. Tarihçesi bu olduğuna göre demek oluyor ki, Avrupada Şark meselesinden ... velev ki kendi menfaatleri muktezasından olan İtilaf devletleri arasında ihtilâf ... ve bu ihtilâf böyle bir daveti icap ettirecek bir halde olmuştur. Biz davetten haberdarız. Muhtelif sözler söylenebilir. Davetin İstanbul üzerinden olmasında bendenizce en mühim gaye Sevr ahidnamesini bizim tanımadığımız İtilaf Devletlerince malûmdur. Doğrudan doğruya Sevr ahidnamesi onlarca da yok olduğunu itiraf etmek mahiyetidir.

Şimdi bir söz daha. Bu konferansta bizim lehimize mutlaka bir fayda çıkacağına kani olmasak dahi vaziyeti siyasiyesi, şu vaziyeti siyasiyeyi idame edebilmek ve konferansa iştirak ediyor görünmek menafii siyasiyemiz iktizasındandır. Sonra Avrupada, aleyhimize yapılacak, yapılabilecek propagandalara dı

kesbi ittila ederiz. Sonra dahilde etkârı umumiye kendi kendine hâsıl olacak; acaba bu adamlar sulh yapmamaya mı karar vermiş insanlardır zihniyetine mani oluruz. Sureti mahsusada yapılacak propaganda varsa onun önüne geçmiş oluruz. Bir heyeti siyasiye. bir sulh murahhasa değil, bir kaç kişiden ibaret bir heyeti siyasiye göndermekte fayda vardır. Eğer bu heyeti siyasiye gider de bize sulh getirirse çok teşekkür ederiz. Gönderilmesi elzemdir, menafii siyasiyemiz iktizasındandır.

HÜSREV BEY (Trabzon) — Pek güzel teşrih buyurdunuz. Yalnız acaba kabul hissini vermez mi? Hatıra geldi çünkü. Londra'da tadili teklif olunan Sevr ahidnamesi hatıra gelir.

YUNUS NADI BEY (Devamla) — Ankara Hükûmetinin esbabı teşekkülünden biri de bu nevi muahedenin ahkâmını kabul etmemektir ve binaenaleyh etmeyeceklerdir. Bu heyetin ilk ve son söyleyeceği söz bu olacaktır. Onun için hiç hükmü yoktur. Öyle bir vâhime varsa hiç hükmü yoktur. Mamafih heyeti siyasiye dediğim dikkat buyurunuz. Çünkü heyeti murahhasa değil, heyeti siyasiyedir. Onlara verilecek talimat da ayrıca müzakere edilir. Çünkü Misakı Milli bütün vüzh ve şümül ile teşrih ederlerse söylenmeyecek sözler vardır. Onları da söyleyebilirler. Onları da söylememeye memur edilebilirler.

REİS — Efendim 19 zat söz almıştırlar. Fakat kifayet takrirleri vardır. Evvelâ umumi müzakerenin kifayetini reyî âlinize arz edeyim... Müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın... Müzakere kâfi görüldü. Şimdi Londra'ya murahhas izamının kabulü hakkındaki takrir okunacaktır.

Riyaseti Celileye

Heyeti murahhasa gönderilip gönderilmemesi hususundaki müzakere kâfi görülerek Heyeti Vekilenin murahhas izamına dair olan teklifinin kabulünü ve murahhaslarımızın şekli izamı keyfiyetinin müzakeresine geçilmesini teklif ederim.

Trabzon

Nebi Zade Hamdi

(Muvafık, muvafık sadaları)

Riyaseti Celileye

Londra'ya serian bir heyeti siyasiye gönderilmesini ve bu maksatla murahhasların tayinini teklif ederim.

Trabzon

Hüsrev

(Red, red sadaları)

HÜSREV BEY (Trabzon) — Reis Bey takririmin başka hususiyeti vardır. (Gürültüler)

EMİR PAŞA (Sivas) — Gönderilmesin diyen reye karşı müdafaa edeceğim. Bana söz veriniz Reis Bey.

Riyaseti Celileye

İstanbul Hükûmeti denilen ve islâmlar için olmayıp, maatteessüf Padişah da başta olduğu halde, İngilizlerin İstanbul'da kapı kethüdalığını ifa eden ve bizce mevhum bir hükûmet vasıtasıyla davetimiz doğru değildir ve icabet etmek de doğru değildir. Binaenaleyh bize resen davet vukubulmadıkça gitmek taraftarı olduğumu arzederim.

Lâzistarı Mebusu
Âbidin

Riyaseti Celileye

Müzakerenin kifayetine ve davet vuku bulmadıkça heyet izamı mahzurdan sâlim olamayacağından, doğrudan doğruya davet vukuunda gönderilmek üzere, şimdilik heyeti murahhasa izamından sarfınazar olunmasına karar itasını arz ve teklif eylerim. 4 Şubat 1337

Sinop Mebusu
Hakkı Hâmi

HAKKI HÂMI BEY (Sinop) — Efendiler müsaade buyurunuz, takriri izah edeyim. Takririmi izah ettikten ve maruzatta bulunduktan sonra bittabii kabul edip etmemek Heyeti Celilenize aittir. Yalnız mahzurdan salim değildir, doğrudan doğruya davet vuku bulmadıkça. Tabii bendenizin de bir kanaatım vardır. Heyeti Celileniz muvafık görürse kabul ederler. Şimdi efendim Meclisi Âliniz Ankara'da toplandığı tarihten itibaren sırası düştükçe İstanbul'da bulunan Hükûmetin gayri meşru olduğuna dair muhtelif zamanlarda müteaddit kararlar verdiği gibi... (Gürültüler) hatırı âlinizdedir. Gerek 16 Marttan evvel, gerek 16 Marttan sonra gerek hafi ve gerek celi içtimaatımızda, aktedilmiş bilcümle imtiyazat ve muahadat keenlemyekûndur, denilmiş ve hatta İstanbul'da tebliğ edilmiştir. Şimdi biz İstanbul'dan bize verilen bir malumata göre Londra konferansına bir heyeti murahhasa göndereceğiz.

Biz şu malumatı iki tarzda telâkki edeceğiz : Ya makamı resminin tebliği veya eşhastan birinin tebliği. Zira, yaptığımız kanun onu gösteriyor bize. Çünkü İstanbul'da bizce bir hükûmet yoktur. Tevfik Paşa veya diğer bir zat olsun. Onların verdiği malumat ma-

lumatı âdiye kabilindendir. Hiçbir sıfat ve kıymeti resmîyeyi haiz değildir. Kıymeti resmîyeyi haiz bulunmayan bir (makam tarafın vaki malumata istinaden) (1) doğrudan doğruya Londra'ya gidersek, oraya vardığımız zaman heyeti murahhasa meyanına biz de girecek miyiz? Müzakerata iştirak etmek üzere geldik diyeceğiz ve itimatnamelerimiz de elbette budur diyeceğiz. Pekâlâ, kim davet etti? Efendim İstanbul dan Tevfik Paşa Hazretleri telgraf çekti biz geldik... Fakat siz ora Hükûmetinin meşru olmadığını iddia ediyorsunuz, halbuki şimdi meşruiyetini kabul ediyorsunuz, (demeyecekler mi bize? (Gürültüler) (2) Efendim müsaade buyurunuz... Meclisi Âliniz böyle bir heyeti murahhasa gönderdiği takdirde bundan evvel İstanbul'daki Hükûmet aleyhinde neşretmiş olduğunuz (bütün beyanlardan ve beyannamelerden rücu etmiş olacağız.) (3) Heyeti Celileniz kabul eder, emez o başka. Şu halde biz kanunen hiçbir sıfatı resmîyesi olmadığını ilân ve kabul ettiğimiz halde Tevfik Paşa kabinesinin resmîyetini nasıl kabul ederiz? Kabul ettiğimiz takdirde derler ki, madem ki siz bu kabine- nin resmîyetini kabul ettiniz, bunların tebligatı ile buraya geldiniz; şu halde bu Sevr muahedesini tadile lüzumu yoktur. Fakat tadil yapacağız bazı noktalarda. Halbuki biz böyle bir muahedenin mevcudiyetini kabul etmiyoruz. Muahedenin mevcudiyetini kabul etmediğimiz halde muahedenin esasını kabul eden ve buna vazı imza etmiş olan bir Hükûmet tarafından (vaki talep üzerine böyle bir Konferansa iştirak etmekle) (4) telâfisi gayri kabil tarzda bir zarara maruz kalır mıyız, kalmaz mıyız? Bendeniz bu noktadan heyetin doğrudan doğruya davet olmadıkça gönderilmesini muvafık bulmuyorum. Yunus Nadi Beyefendinin buyurdıkları gibi, nasıl ki Cami Beyi gönderdi isek, icap eden propagandayı yapma ve resmen bize tebligat icra ettirerek doğrudan doğruya davetimizi temin etmek vesair faaliyette bulunmak üzere. İşte şimdi de o gibi bir heyeti siyasiye gönderebiliriz. Bu muvafıktır. Fakat heyeti murahhasa halinde göndermek (hatalı olacaktır ve bu sebeple (5) bir sene daha muharebe etmek mecburiyetinde kalacağız, kanaatindeyim. Çünkü bu daveti kabul ederek gitmek nevama İstanbul Hükûmetinin vücudunu tasdik demektir. Binaenaleyh İstanbul'da Tevfik Paşa tarafından vaki olan daveti vesile itihaz ederek gitmek doğru değildir. Mutlak resmî bir davete intizar etmek lâzımdır.

(1, 2, 3, 4, 5.) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

AHMET FERİD BEY (Maliye Vekili) (İstanbul) — **Hakkı Hami Bey** arkadaşımız resmi bir davet olmadukça gitmek doğru değildir, buyuruyorlar. Biz bunun tamamen aksini düşünüyoruz ve aksinin vârit olduğu kanaatindeyiz. Zaten Tevfik Paşa kendi yazdığı tezkerede dâvetin İstanbul vasıtasıyla olması tabii bir şeydir. Çünkü İtilaf mümessilleri buradadır, bizimki bir tavassut yapmaktan ibarettir, diyordu. Resmi bir davetin vukuuna intizar meselesi... Heyete mesele gelmezden evvel Paşa Hazretleri resmi bir davetin vukuunu ... arizü âmik tetkik edildi, müzakere edildi. Bu müzakere neticesinde böyle resmi bir davete raptı kalp ederek böyle bir heyeti göndermekten mücanebet etmek âzim mazahiri dâi olduğu mütalâa olundu. Filhakika efendiler; resmi bir davetin vukuuna Hükûmeti Mutelifeyi icbar etmek ve onları hukukana mağlup etmek ihtimali vardır. Eğer bir heyetimiz gitmeyecek olursa düşmanımız bulunan devletler efkârı ahaliyi tağlit ederek; işte bunlar yalnız harp ve darp adamlarıdır. Bizimle temasa gelip meseleyi sulhan müzakere ve halletmek istemiyorlar, böyle bir heyeti içtimaiye ile ancak biz süngü ve tüfenk ve top ile mücadele edebiliriz diyeceklerdir. Halbuki, bugün bunun aksi efkârı umumiyede hâsıl olmuş, lehülhamd lehimizde hâsıl olmuştur. Bunu Yunus Nadi Beyin tafsil ve teşrih buyurdıkları veçhile bilhassa Fransa'da ... Heyeti Hükûmet de, biz de zannetmiyoruz ki, giden heyeti murahhasımız muvafık bir karar ve netice ile gelsin. Bunu biz de zannetmiyoruz. İnşallah olur. Fakat evvelce de bilmünasebe arzemiş olduğum veçhile kendi lehlerine o kadar mevaddı, o kadar mevaddı muzır rayı tutup ellerinden almak ve hakkımızı tatbik ettirmek müşkül bir şeydir ve hatta İstanbul vasıtasıyla bizi davet etmekten gaye de mutlaka Türkiye İstanbul'da bulunur kaydı ... daima başımızı, dimağımızı tırnaklarının arasında bulundurmak arzusunu takip içindir. Biz hakkımızın şaysini anlıyoruz. Onu lehimizde inkişaf ettirmek için diyeceğiz ki, efendiler biz buraya geldik, bu meselenin hakikî müdafileri biziz, bizimle uyuşabilirsiniz ve biz de yalnız hakkımızı talep ediyoruz. Daha ziyade kazanacağız, hatta müzakereye iştirak etsek de müzakerenin içinde bazı mevaddı kabul etmesek belki bizim için zaaf olur. Fakat kapılarını bize kapayacak olurlarsa bütün memleketlerimizi esir yapmak ... Sonra efendiler, biz bir sulh muahdesi akdedeceğimizi zannetmiyoruz. Doğrudan doğruya resmi açılan bir kapıda ... müzakere edecek değildir. Malumu âliniz işte müzakere hususiye, hususi odalarda bir çok şeyleri ihtiva eder. Binaenaleyh efen-

diler heyeti murahhasamız bize bir sulh muahdesi getiremezse bile lehimizde bulunan efkârı umumiyeden, bilhassa Fransa efkârı umumiyesinden bizim hakkımızda daha nâfi bazı şeyleri alıp geleceklerini ümit ediyoruz. Yalnız sulh müzakeresi yapmak gaye değildir. Efendiler memleketin muhafaz bulunduğu badiattan bir tanesini bile ayırmak, onunla vaziyetimizi iyice islah ettikten sonra başkalarına yürümek (mecburiyetindeyiz.) (1) Bu da siyaseten ehemmiyetli bir şeydir efendiler. En mühim ve elzem bir noktadır ve bunun ihtimali vardır. (Böyle bir faaliyeti siyasiyeden bir zarar doğması gayet uzak bir ihtimaldir. (Gidecek heyetin orada hemen sulh müzakerelerine gireceğini tahmin etmemekle beraber;) (2) İnşallah temenni ederiz olsun arzumuz sulthan başka bir şey değildir. Dünyaya harp etmek için gelmedik, harp bir gaye değildir. Gaye sulhu temin etmek ve memleket dahilinde (huzuru ve refahı sağlamaktır.) (3) Heyeti Vekile Heyeti Celilenizle müttefiktir. İstanbul vasıtasıyla ve onlarla teşriki mesaiye katıyen muhaliftir. Heyeti Vekile yegâne İstanbul'a bir telgraf göndermiştir. O telgrafta tespit etmiş olduğu esasat daire-sinde bugün de yarın da hareket etmeye taraftardır. Orada ne diyorduk? Bu muzafferiyeti siyasiyemiz gerek Venizelos'un sükutu ve gerek Avrupada lehimizde hâsıl olan cereyanı efkâr Garp cephesindeki muzafferiyetimiz, ondan evvel Cenup cephesinde Adana cephesindeki, Ayıntap cephesindeki muzafferiyatımızın ve milletimizin azmü fedakârlığının neticesidir. Binaenaleyh milletin eğer menafiini hakkiyle temin etmek istiyorsanız milletin iradesine istinaden Ankara'da içtima etmiş bulunan ve hâkimiyeti milliyeyi temsil etmekte bulunmuş olan B. M. M.'nin murahhasları bu sulhü idare etmelidirler. Siz, dedik onlara, filhakika Sevr muahdesini imza etmiş bir heyet değilsiniz. Fakat imza etmiş bir heyetin yerine gelmiş ve onların (mesuliyetini takabbül etmiş bulunuyorsunuz. Bu itibarla) (4) sizin bu hususta idarei efkâr etmeye, itiraz etmeye salâhiyetiniz, kudretiniz. (imkânımız) (5) yoktur, kabiliyetiniz yoktur. Binaenaleyh eğer biraz vatanınızı seviyorsanız çekiliniz. Siz yalnız sizden bir şey isteriz. Murahhaslar 15 . 20 kişi olmaz. Şüphesiz ki müzakere edecek heyet de, murahhas da iki üç kişi olur. Eğer dahil olursa gidecek iki üç kişidir. Heyeti murahhasa başka bir şey değildir. Onlara âlet makamında, kitap makamında ter-

(1, 2, 3, 4, 5) *Parantez içindeki kelimeler tarafından eklendi. M. Ünver*

fik edilecek (vesaîke ve vasaite) (1) ihtiyaç hâsıl olursa (bunlardan istifadeye) (2) karar verirse bu hususta onları sizden isteriz. (Bugün sizin yapacağınız) (3) B. M. M. tarafından intihap edilmiş olan murahhasların umum Türkiye menafiini müdafaaya muktedir olduklarını İtilaf devletlerine tebliğ etmekten ibarettir. İşte İstanbul'la yapabileceğimiz yegâne vahdet bu üç noktadadır. Heyeti Celilenize arzettiğim üç düsturdur. Sevr muhadesini, birinci maddesini şimdiden kemalî nefretle reddediyoruz ve menafiimize mugayir addediyoruz. Binaenaleyh hukukumuzu hukuku istiklâlîmizi talebediyoruz.

Riyaseti Celileye

Murahhasların 15 kişî olmasını teklif ederim.

Trabzon

Hüsrev

HÜSREV BEY (Trabzon) — Arzedeyim efendim, aynı meseledir. (Reisin ihtarı üzerine kürsüden indi)

Riyaseti Celileye

Heyeti murahhasa göndermek Sevr ahitnamesini kabulü tazammun eder. Heyeti siyasiye göndermek lâzımdır. Tâyni esamiye müracaat teklif ederiz.

Ergani	Bursa	Ayıntap
Nüzhet	Muhittin Baha	Kılıç Ali
Mersin	Trabzon	Karesi
Muhtar	Hüsrev	Kâzım
Lâzistan	Üsküdar	Mersin
Âbidin	Salâhattin	Yusuf Ziya
Cebelibereket	Kırşehir	Kütahya
İhsan	Sadık	Cevdet
Muş	Diyanbekir	Trabzon
Abdulgani	Hacı Şükrü	Hasan
Bursa	Lâzistan	Kozan
Operatör Emin	Ziya Hurşit	Dr. Fikret
Saruhan	İçel	
Avni	Mehmet Şevki	

(Diğer takrirler okundu) (Reye, reye sesleri)

EMİR PAŞA (Sivas) — Heyeti Vekilenin tuttuğu yol pek doğrudur.

REİS — Avrupaya heyet gönderilmesi meselesi tayini esami ile reynize vazedildi. İki müstenkif, yirmi altı kırmızı, dört heyeti siyasiye talebi beyaz üzerine işaretli... Yüz biri doğrudan doğruya gönderilmesi muvafık rey usulü... (Alkışlar)

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Bugün için müstenkif olmak...

(1. 2. 3) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

REİS — Hilmi Bey rica ederim susunuz. söz vermedim.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Bugün için müstenkif olmak mebusluğu kabul etmemek demektir...

REİS — Efendim şimdi demin bir meselei müstahareden bahsetmiştim. Giden heyet, heyeti siyasiye olsun yolunda bir teklif vardı ki, Heyeti Celilenize arzettiğim. Sonra heyetin heyeti siyasiye olmasına dair takrirlerin tayini esami ile reye vazına dair pek çok imza ile üç takrir vardır. Müsaade buyurun bu takrirlerin üçü de okunsun ve takrir sahipleri heyeti murahhasa heyeti siyasiye olması mı lâzım geleceği hakkındaki mütalâalarını söylesinler... (Gürültüler) Muamelesi olmamış bir takriri reye vaza Riyaset mecburdur.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Reis Bey söz isterim.

SIRRI BEY, YAHYA GALİB BEY (Kırşehir) — Aleyhinde söz söyleyeceğiz.

REİS — Heyeti murahhasa mı olsun, gitsin mi gitmesin mi meselesi kapanmıştır. Şimdi efendim takrirler okunur, sahipleri noktai nazarlarını izah ederler. Reynize arzederim, olur biter.

HÜSEYİN AVNİ BEY — Usulü müzakereye dair söz söyleyeceğim. Bu takrir reye konmuştur, mesele bitmiştir.

Riyaseti Celileye

Londra konferansına iştiraktan bir fayda melhuz değildir. Ancak İtalya tarikiyle İtalya, İsviçre ve Fransa gibi hükümet ricali siyasiyesi ve efkârı umumiyesiyle yakından temas ederek Türkiye sulhu hakkında müdafaatta bulunacak bir heyeti siyasiye izamı mucibi fevaid olacağından olveçhile bir heyet intihabıyla izamını teklif ederim.

Bursa Mebusu
Operatör Emin

(Red, red sesleri)

Büyük Millet Meclisi Riyaseti Celilesine
İzmir Mebusu Yunus Nadi Beyefendinin Avrupaya heyeti murahhasa değil, Avrupalıların aleyhimize yapacakları propagandaya mani olmak üzere bir heyeti siyasiye izamı hakkındaki teklifinin kabulünü rica ederiz.

Adana	Bursa	İstanbul
Zekâî	Muhiddin Baha	Ahmed Muhtar
İzmir	Eskişehir	Çorum
Mahmud Esat	Eyüp Sabri	(Çukunamadı)
(Red, red sesleri, gürültüler)		

HÜSREV BEY (Trabzon) — Şimdi efendim müsaade buyurursanız bu baptaki noktai nazarımı arz edeyim. Eğer Reisi muhteremimiz Hasan Fehmi Beyefendi arkadaşımız vaktiyle bu meseleyi ... müsaade buyursalardı emin idimki maksat hâsıl olurdu. Çünkü iki celse arasında bir çok rüfeka ile görüştüm. Bak tım ki gittiğimiz yol bir yol... Maksadımızı arz edeyim. İyi düşünelim. İhtimalki haksız bir mütalâa dermeyan ederiz. Pek nazik bir zamanda bulunuyoruz. Ufak bir hatayı siyasi... Hepimiz düşündüklerimizi söylemek zaruretindeyiz. Bir çok arkadaşlarımız davetsiz gitsin, davetli gitsin, İstanbul'u tanıyalım, tanımayalım, Sevr muahedesi hakkında hakikaten pek kıymetli mütalâalar dermeyan ettiler. Yalnız son defa çok güzel teşrih eden Yunus Nadi Bey arkadaşımızın mütalâasını şöyle bir gözönüne getirirsek... Hatta kendilerine bir sual soracağım, gidecek heyet şayet sui telâkkiye uğrarsa ne deriz ona? O zaman buyurdular ki işte heyeti siyasiyeden maksat budur. Bir kere düşmanlarımızın bizi nasıl avlamak istediklerini anlayalım. Biz dahilî vaziyet dolayısıyla İstanbul'u tanımıyoruz, yani düşman tarafından getirilen Hükûmet, Hükûmet olamaz diyoruz. Fakat oradan davet geldi diye onlarla birlikte konferansa katılmayı doğru görmüyoruz. Çünkü zaman dardır.

Sonra dahilde, hariçte İngilizlerin propagandası sulh istemediğimizi dünyaya yayacak, ondan da korkuyoruz. Bunda pek haklıyız ve bu İstanbul'u tanımıyoruz, hem de ... zaruretindeyiz. Hatta o kadar zaruretindeyiz ki, o kadar seri olmalı idi ki şimdi yarı yola varmalı idi. Pek muhik olarak hatıra geliyor ki niye buradan sulh heyeti murahhasası diye kemali debdebe ile, biz buradan sulh heyeti murahhasası diye bir heyet yola çıkarırsak Londra'ya gider gitmez iki ihtimal karşısında kalınacaktır. Ayağı bir yere ilişmeden en seri bir yoldan Londra'ya gidecektir. Kimseye temas ettirilmez. Buyurun efendiler Sevr muahedesi diye ortaya atarlar, katiyen böyle olacaktır. O zaman siz bakacaksınız ki İstanbul'dan bir takım efendiler gelmiş, bunlara tabii selâm vermeyeceksiniz ve bunları tanımıyoruz diyeceksiniz, biz böyle adamlar tanımıyoruz. İngilizler diyecekler ki, biz sizi bunlarla beraber bulunmak üzere çağırdık. Sonra Sevr muahedesinin kabili tadil bazı cihetlerini ister tanıyın, ister tanımayın. Böyle bir muvaffakiyetsizlik olacak. Binaenaleyh böyle bir ademi muvaffakiyet karşısında kalmaktansa, ki yine kanaatımı arz edeyim. Bizim heyet buradan vapura binip de Londra yolunu tuttukları zaman İngilizler kuvveti pazuya verdirerek Yunana son bir taarruz daha yaptıracaktır. Gayet faz-

layız, Ordumuz onların kafasını patlacaktır. Yine onlar ... o zaman giden heyeti murahhasa semîna ve âtâna diyeceklerdir. Şimdi biz diyoruz ki böyle göndereceğimiz heyeti murahhasayı kısa bir yoldan anın ... ademi muvaffakiyetle yoldan çevirmemek için, zaman kazanmak için lehimizde olan Fransa ve İtalyanları daha ziyade kazanmak için ismine diyelim ki heyeti siyasiye. Fakat mecmuu temsil ettiğimizi anlatmak için memaliki meşgule murahhasalarından, İzmir vesair meşgul yerlerden kıymetli arkadaşlarımızı koyalım içimize. Hatta benim fikrimce elli altmış kişiden - onun için yirmi otuz kişi bu miktarda heyeti siyasiye, on, onbeş tane murahhas, on onbeş tane siyasi adam koyarak kuvvetli sulhü yapacak bir heyeti mümkünse iki üç gün içinde hemen yola çıkaralım. Fakat propagandaya başlayalım ve diyelim ki İstanbul'la ... işittik ki Londra'da hiç Sevr'i nazarı mütalâaya almayalım ve bunda da bir sulh olacağını ... ve bundan da sulh murahhasalarının lâzım geleceğini ... şart olacağını işittik. Âmal ve metalibi milliyemize muvafık ve âdil bir sulh müzakeresi için hemen bir heyeti siyasiye izam ediyoruz. Efendiler bu heyeti siyasiyeyi yoldan Londra götüremeyecek ... İskoçya ile görüşecek, İtalyan amelesiyile konuşacak, oradan kalkıp Paris'e gidecek her yere girip çıkacak, oradan Londra'ya gidecek, orada bu işi yapacak. Londra'ya kemali ihtifalat ile gidecektir. Omuz omuza gidecek, şan ve şerefle gidecek... Çok mühim fark vardır. Heyet oraya gittiği zaman inşallah defolmuş olacaktır. O zaman diyecekler ki ne istiyorsunuz? Biz onlara değil, onlar bize soracaklar, ne için geldiniz? Biz diyeceğiz ki biz sulh için geldik, sulh yapmak istiyoruz. Bu maksadımızda samimiyiz.

VEHBI BEY (Karasi) — Bizim heyeti siyasiyemizi kabul edecekler mi?

HÜSREV BEY (Devamla) — Elbette paşam. Çünkü bakınız şimdiden ismini sulh murahhas heyeti... İstanbul ile beraber gitmiyoruz, kabul etmeyecekler. (Etmesinler sadaları)

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim bir kere teklifim reye konsun, müzakere lüzum kalmaz. (Dinledik, bu mesele bitmiştir sadaları, hayır sesleri, gürültüler)

FERİD BEY (Maliye Vekili) (İstanbul) — Mesele bir kere ekseriyetle kabul edilmiştir. O tarzı tahrirde, bilmiyorum, heyeti murahhasa denmiş ise bu heyeti murahhasadır. Heyeti murahhasa izamını arzu etmeyen arkadaşlar heyeti murahhasa izamının kabul edildiğini görünce onu heyeti siyasiye şeklinde tadil et-

mek istiyorlar. Fakat tadil etmek eğer hakiki bir şey olsaydı kabul ederdik. Bendenizin mütalâamca heyeti siyasiye meselesi kabili kabul değildir.

REİS — Tabii Heyeti Hükûmet namına söylöyörsünüz değil mi?

AHMET FERİT BEY (Devamla) — Şimdi efendim, heyeti siyasiye diyecek olursak bunun bütün mana ve mahiyetini üzerinden kaldırmış oluruz. Heyeti siyasiyeyi biz her ne zaman istersek gönderebiliriz ve heyeti siyasiye diye gönderseniz bazan Bolşeviklerin gönderdikleri heyeti siyasiyeye benzer ki ... kapanır ... Heyeti siyasiye meselesi gayet ... bir meseledir. Fakat buyuruyorlar ki heyeti siyasiye denilirse belki gider belki gitmez. Biz aksini mütalâa ediyoruz. Biz diyoruz ki, biz heyetimize eğer heyeti murahhasa demezsek onun kıymet ve mahiyeti olmaz. Bir payitahta gittiği zaman heyeti murahhasanın etrafını... (Gürültüler)

REİS — Tekrar reye arzedeceğim sırada ... ve heyeti siyasiye meselesinin hakkında bir teklif olmadı ... Meclisi Âlinin ve bundan başka ... Riyasetin yapacağı vazife yoktur. Şimdi üç takrir vardır. Birisi gidecek heyetin heyeti siyasiye veya heyeti murahhasa olacağının tayini esami ile reye vaz'ına dairdir. (Heyeti murahhasa sadaları)

CELÂLETTİN ARİF BEY (Erzurum) — Heyeti siyasiyeden maksatları nedir? (Gürültüler)

REİS — Asabiyet göstermeyiniz...

ALİ BEY (Amasya) — Yanlış bir takriri kabul ediyorsunuz. (Gürültüler, heyeti murahhasayı kabul etmiştir sadaları)

REİS — Efendim heyeti siyasiye hakkında tayini esami ile verilen takririn tervicini kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... (Hayır hayır, red red sadaları) Efendim heyeti siyasiye hakkındaki takriri reye koyuyorum. Arkadaşlar kanaatlar muhteremdir. Asabiyet göstermeyiniz, memleketin hayatı meselesinde bu kadar asabiyet gösteriliyor, beş dakika teneffüs vereceğim.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim, dün İstanbul'a yazılacak beyannamenin müsveddesini Divanı Riyaset yaptı. Hamdullah Suphi Beyin kaleminden çıktığı için müsaade buyurursanız kendisi okusun.

(Hamdullah Suphi Bey tarafından müsvedde okunmaya başlandı)

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Gürültüden muntazam bir okuma mümkün olmayacak.

REİS — Burası marazı beyandır millete hizmet etmek isteyenler durur.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Bu karar bir karar suretinde İstanbul'a tebliğ edeceğiz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bir şey arzedeceğim; tashih ve tadil hakkında maruzatım var... Hali hazırda tahta çalış olan diye tashih edilmesini teklif ederim.

REİS — Şimdi efendim söz vereceğim o vakit söylersiniz.

BASRİ BEY (Karesi) — Fıkra fıkra okunsun.

FEYZİ EFENDİ (Konya) — Pek muvafıktır.

HÜSREV BEY (Trabzon) — Bu yazılan bir mektuptur. Bunun tashihi kitabet tashihi olamaz. Fikir itibariyle ilâve olunacak bir şey varsa arkadaşlar söyleyebilir.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (İstanbul) — Arkadaşlar müsaade buyurur musunuz? Bir noktayı tavih edeceğim. Meclisin doğrudan doğruya bir hitabı olmayacaktır. Divan ... bu salâhiyetlerini haiz olan Meclisin İstanbul'da Tevfik Paşaya hitap etmesini muvafık görmemiştir. Kendisi bundan yüksektir. Buna binaen bura ile İstanbul arasındaki muhaberat cereyan ediyor... Müzakerelerin ruh ve manası alınır. Doğrudan Meclis Tevfik Paşa ile yani doğrudan doğruya Meclisi Âliniz Tevfik Paşayı muhatap addetmemiştir.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Efendim Cenabı Hakkın inayetiyle arkadaşlarımız inşaallah memulün fevkinda muvaffak olurlar. Fakat aksini daima düşünmek elbette büyük bir vazife addedilir. Öyle zannediyorum ki ne kadar kuvvetimiz varsa cephe gerilerinde mümkünse onları tayyarelerle vesair vesaiti seria ile cephe tarafına alalım bu maddi kısmı böyle olduğu gibi manevî kısmı da ... teşebbüs etmeliğimiz lâzım gelir. Yalnız bu Türkçe olarak neşredilmemeli Arapça ve mümkünse Acemce neşredilmelidir. Şu halde Âlemi İslâmî olan âlâkamız ve Âlemi İslâmın bize olan âlâkası... Sonuna doğru bir kaç güzel cümle ilâve edilirse hissiyat namına daha müessir olur zannedirim. (Muvafık sadaları)

REİS — Meclisi Âlinin nazarı dikkatına şunu arz edeyim ki ... tayinine maksur kalsın.

SİRRİ BEY (İzmit) — Bu kararı İttihazdaki şâik Meclisi Âlinizin muhik ve musip lisaniyle İstanbul heyetini bir kere daha hakka davet etmektir. Günahları üzerimizden atmak için şöyle son bir teklifte bulunalım ve binaenaleyh bunun tahririni tahtı karara aldık. Maksadımız şu idi. Bendeniz bu hususta ittihaz

edeceğimiz kararın o mahiyette olmasını isterim, ki neşrettiğimiz zaman halk başta Padişah olduğu halde İstanbul Hükümetinin hakikaten kendi uhdelere te-rettüp eden vazifenin yapılmadığına kendileri de şahit olsun... Binaenaleyh bu karar bu suretle değil; cereyanı hali hikâye ederek hadisattan mütevellit bütün mesuliyetlerin oraya ait olacağını söylemek lâzımdır.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bendeniz Hamdullah Suphi Beyden bir şey istirham etmiştim, ki hali hazırda tahta câlis olan hükümdar diye...

REİS — Efendim Hüseyin Avni Beyin teklifi bir tashihten ibarettir. Kabul edenler... Ellerini kaldırsın... Kabul edilmiştir.

BASRİ BEY (Karesi) — Dün akşam İstanbul heyetine Heyeti Vekile tarafından tebliğ edilmek üzere Heyeti Celilenin noktai nazarını tespit eder mahiyette bir şey kaleme alınması tekrarr etmişti. Hakikaten yazılan bu karar iyi bir şekilde kaleme alınmıştır. Esasen Hamdullah Suphi Bey tarafından meydana getirilen bu eserin iyi olduğu bedihidir. Yalnız bu karar Meclisi muhteremin vicdanı müşterekini tespit edeceği için, Meclisi muhteremin sinesinde bulunan bütün âzanın ifrat, tefrit, itidal noktalarından haiz olacağı hissiyat ve ruhiyatı ihtiva etmesi lâzım geleceği için, sonra yine bu karar bu üç noktada mütefavit olan Türkiye halkının, milletimizin ve hatta bütün müslümanların hissiyatı müşterekisini tamamiyle izhar edeceği için bu kararın o noktai nazardan Meclisçe kemali itina ile tetkik edilmesi lâzımdır. İhtimalki efendiler namıkulhuruf Hamdullah Suphi Beyefendi kendi hislerinden tecerrüt edememiş olabilirler. Çünkü Hamdullah Suphi Beyefendi de elbette kendisine mahsus bir fikir ve hisse maliktir ve bundan dolayı tâyib edilmez.

REİS — Basri Bey, teklif, Divan Heyetinin teklifidir. O nokta üzerine söyleyiniz.

BASRİ BEY (Devamlı) — O halde efendiler: Hamdullah Suphi Bey tarafından kaleme alınan beyanneminin ... zannediyorum ki yine Meclisin ekseriyetinde hâkim olan hissiyata, ruhiyata tevafuk etmek için herhalde fıkra fıkra nazarı tetkike alınması lâzımdır.

Sonra efendiler: dün böyle bir beyannamenin kaleme alınması teklif edildiği zaman mevzuların nelerden ibaret olması lâzım geldiğini burada arz ve izah eylemiştim. Biraz lisan mutedil olmalıdır ki efkârı umumiye üzerinde lâzım gelen tesiri icra edebilsin. Ben lisanı müfrit görüyorum. Eğer yazılan şey iyi

bir tesir icra etmek maksut ise iyi bir tesir icra edecek bir şekilde tetkik edilmesi lâzımdır. Benim kanaatım böyledir. (Müzakere kâfidir sesleri)

REİS — Efendim bir meselei müstaahare zuhur etti. Basri Beyin söyledikleri gibi Dr. Refik Bey de bu mealde takrir veriyorlar. Zaten bu bir karardır. Bu karar ya fıkra fıkra okunur reyinize vazedir, lâzım gelen tashihat yapılır veyahutoptan okunur yine söz alınır lâzım gelen tashihat yapılır. Arzu ederseniz böyle yapalım. Arzu ediyorsanız yarınki içtimaabırakalım. Bunun o kadar müstaceliyeti yok, bunu yarına kadar tehir edelim.

Kabul edenler lütfen ellerini kaldırsın... Kabul edilmiştir.

Şimdi efendim heyeti murahasanın gitmesini Heyeti Âliniz kabul etti. Fakat heyeti murahhasa kimden ibaret olacaktır? Bunların tayini için Heyeti Vekileye mi salâhiyet vereceksiniz, yoksa kendiniz mi intihap edeceksiniz? O yolda bir takrir vardır ve bir de esami listesi vardır.

Riyaseti Celileye

Dahili ve harici suitesirata meydan kalmamak için Londra konferansına müstakillen iştirak edilmesini ve murahasaların zirde esamisi muharrer zevat meyanından intihap ve bunlara icap ederse hariçten mütehasıslar ilâve edilmesini teklif eyleriz. 4 Şubat 1337

Ertuğrul	Ertuğrul	İzmit
Mustafa Kemal	Necip	Halil İbrahim
Yunus Nadi Bey (Aydın)		
Mahmud Esad Bey (İzmir)		
Muhtar Bey (İstanbul)		
Vehbi Bey (Karesi)		
Vehbi Efendi (Konya)		
Ali Şükrü Bey (Trabzon)		
Sırrı Bey (İzmit)		
Celâlettin Arif Bey (Erzurum)		

REİS — Şimdi bu meseleyi halletmek icabediyor.

SUAD BEY (Kastamonu) — İcra Vekilleri tarafından intihap edilmiş olan zevatın ... düşünülmüş olan mahiyette ayrı bir şekilde tecelli ... Binaenaleyh bendeniz gidecek heyetin altı kişiden ibaret olmasını ve yine altısının da bu heyet arasından intihap edilmesini teklif ediyorum.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Arkadaşlar gönderilecek heyeti şu suretle intihap etmek temennisinde bulunuyorum. Divanı Riyaseti Heyeti Vekile versin, biz de her encümende birer intihap yapalım, toparlayalım. o intihap listesini Heyeti Umumiyyeye verelim, ekseriyeti kim ihraz ederse o olsun.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) — Arkadaşlar Heyeti Vekilenin hatırına gelen isimler daha Riyasete takdim edilmiş ... Heyeti Vekilece mutasavver isimlerin bir kısmı arzedildi efendim demek ki bitmiş bir şey karşısında değildir. Riyaset efendim Meclisin Reisi olmak hasebiyle namınıza imza etmek ... o zamana kadar arzu buyurursanız efendim ... gün kalmamıştır. 21 Şubattır. Eğer bunun üzerine aramızdaki münakaşa dolayısıyla vakit geçirirseniz olmaz. O halde arkadaşlar dün zaten Reis Paşa Hazretleri de söylemişlerdi; arzularınızı Riyasete bildiriniz. Riyaset tetkik ederek, sizin de arzularınızı nazarı dikkate alarak tadilât yapar.

VEHBİ BEY (Karesi) — Paşa Hazretleri, ki ikinci bir derecede olarak Meclise gelecektir ve arkadaşların mezuniyeti talep edilmiş olacaktır. O vakit kime seyyidenâ Heyeti Celile tasdik edecektir, demişlerdi.

ADNAN BEY (İstanbul) — Meclis intihap edecektir demektir.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) — Heyeti Vekile tarafından teklif edilen isimler Riyaset tarafından tasdik edilmek, edilmemek mümkündür. Fakat Riyasetin de nokta nazarı buna taalluk ettiği halde yine bunu münakaşa etmeyi kabul ediyorsanız bu bitmiştir. Gidemez artık.

HAMDİ NAMİK BEY (İzmit) — Efendim ben-deniz Heyeti Celilenizin iki noktada nazarı dikkati âlinizi celbedeceğim. Heyeti Vekilenin listeyi tanzim etmesi muvafıktır. Fakat şunu rica ederiz ki murahhaslar Meclisi Âliniz âzası meyanından bulunsun. İkincisi; Londra'ya murahhas göndermeye muarız kalan arkadaşlarımızın istinad ettiği nokta iştirakten bir şey ümid etmedikleri kanaatinden mütevelliddir. Binaenaleyh onlar meyanından da bulunması lâzımdır.

REİS — Efendim murahhasların Meclis âzasında olmasını kabul edenler el kaldırsın... Müttefikan kabul edilmiştir. (Gürültüler) Efendim bir kere murahhasların Meclisi Âliniz âzasından olması iki günlük müzakere neticesi iktizasındandır. Mademki murahhaslar Meclisi Âliniz âzasındandır. Heyeti Vekile veyahut Makamı Riyaset ... Heyetiniz bunlara mezuniyet verecektir... Tensip buyuranlar lütfen el kaldırsın... Eller kalkar ... şimdi efendim adedi hakkında Suad Beyin bir takriri vardır. Fakat tensip buyurursanız bunu adetle tespit etmeyelim. Mezuniyeti tasdik edilmediği takdirde o arkadaş gidemez... Diğerlerini Heyeti Vekile tasvip etmiş olsun, tensip etsin, tasdik etsin ne olursa olsun. Bunlara Meclisi Âliniz

mezuniyet verecektir ki gitsinler. Mezuniyetleri burada okunurken eğer herhangi bir murahhasın mezuniyeti tasvip ve tasdik edilmeyecek olursa o arkadaş gidemez bu da hem Heyeti Vekile için hem de ... münasip bir şekil olmaz.

A. FERİD BEY (İstanbul) — Buyurdıkları doğrudur. Fakat bir taraftan intihap ediliip bir taraftan Heyeti Celileniz tarafından intihap edilecek arkadaşlarımız da intihap edilmek hususunda müşkülât çekmemek için bunun münasip bir şeklini bulalım. Binaenaleyh Heyeti Celileniz fikirlerinizi izah buyurunuz, Heyeti Vekile de tenevvür etsin.

VEHBİ BEY (Karesi) — Fakat dünkü listeyi gördükten sonra herhalde kendimiz mezuniyet vereceğiz.

FERİD BEY (Devamla) — Efendiler gerek Heyeti Vekilenizi ve gerek arkadaşlarınızı böyle müşkül bir mevkide bırakmamak için mutavassıt bir teklif dermeyan buyurunuz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim buradaki arkadaşlar da lütfen mebusluk sıfatından dolayı Heyeti Vekile aramıza girer resen mesul bir heyetimiz yoktur. Heyeti Vekilece de, Meclis tarafından intihabında hiçbir mahzur yoktur. Onlar da mebus sıfatıyla aramıza girerler... Çünkü yaptıkları şeylerden mesul değildir, Meclis mesuldür. (Şüphesiz sesi)

VEHBİ BEY (Karesi) — Efendim bu muvafık değildir. Bizim tasvibimiz bu, işte intihap demektir.

REİS — Efendim aded hakkında üç takrir vardır. Hüsrev Bey murahhasların on beş kişi olmasını teklif ediyor.

VEHBİ BEY (Karesi) — Müsaade buyurunuz bir şey soracağım. (Malatya Mebusu Feyzi Efendinin takriri okundu) (Red, gürültüler)

(Okunmayan takrirler)

Riyaseti Celileye

Gönderilecek heyeti murahhasa meyanında siyasette haizi ihtisas Muhtar Beyin izamını teklif eylerim.

Saruhan
Avni

Riyaseti Celileye

Şahıslarının masuniyeti kumandanlıktan çekilmeleri Meclisçe yine şayanı takdir olacağı mânasını muhtevi Paşa Hazretleri vasıtası ile Meclis namına bu akşam bir telgraf keşidesi şartı ile meselenin tamamen Heyeti Vekileye terk edilmesini teklif eylerim.

Eskişehir Mebusu
Mehmet Emin

Riyaseti Celileye

Mesele pek nazik ve mühimdir. Müzakerenin devamı, kanaatların tebellürü lâzımdır. Yarınki Cuma günü öğleden sonra hafi içtimai teklif eylerim.

Trabzon
Hüsrev

Riyaseti Celileye

Heyeti murahhasamızın izamından sonra Meclis namına İstanbul'a bir şey yazılmaya lüzum kalmamıştır. Bu suretle reye vazını teklif eyleriz.

Kütahya Hakkârî
Cemil Mazhar Müfit

Riyaseti Celileye

Heyeti murahhasanın buradan intikâkında kendilerine verilen talimat ile verilen salâhiyetin derecesi hakkında Hariciye Vekâletinden sual edilmesini teklif ederiz.

İçel Trabzon Kırşehir
Haydar Lütfi Celâlettin Rıza
Reddedildi (Moskova'ya giden)

Kastamonu Kâtip
Dr. Suat (İmza okunamadı)

Riyaseti Celileye

Altı zattan mürekkep bir Heyeti Murahhasa Meclis namına gönderilmesini teklif eylerim.

Isparta
Hüseyin Hüsnu

Riyaseti Celileye

Heyeti murahhasa Türkleri temsil edeceği cihetle bazısının fes, bazısının kalpak iksası suretiyle muhtelif eşkâl ve kıyafetle gitmeleri şayanı dikkat olduğundan heyeti müşarünileyhanın herhalde yeknesak bir serpuş ile arzı endam etmeleri lâzım geleceğini heyeti muhteremenin nazarı dikkatine arz eylerim.

Tokat
Rifat

Riyasete

Hilâfete, İslâm âlemine merbutiyetimiz derecesini ilân eder bir kaç cümlemin dahi derç ve arapça ile acemceye tercüme olunarak en seri vasıtalarla İslâm âlemine neşredilmesini teklif ederim.

Bolu
Tunalı Hilmi

Riyaseti Celileye

Londra'ya gidecek heyete vakit çok ve mebzul değildir. Bu heyetin altı kişiden ibaret olmasını ve Meclisten intihabını teklif ederim.

Kastamonu
Dr. Suat

Riyaseti Celileye

Mesuliyetin Heyeti Vekilece deruhtesine mebri gönderilecek heyeti murahhasanın da Heyeti Vekilece tayini mukteziyatı vazife olmakla olveçhile icrasını teklif eylerim.

Saruhan
Avni

Riyaseti Celileye

Heyeti murahhasa meyanına dahil olacak zevatın; konferansta iştirakte menfaat olmadığı fikir ve kanaatinde bulunan zevattan intihap edilmemesi arz edilmiş ve Heyeti Celilerince de kabul buyurulmuş idi. Halbuki Heyeti Vekilece verilen listede bu zevattan da mevcut bulunduğu cihetle bunların listeden tayy ile yerlerine diğerlerinin namzet olarak iraesinin kabulünü teklif ederim. 5 Şubat 1337

(Bu takririn üzeri çizilmiş)

İzmit
Hamdi

Riyaseti Celileye

Londra Konferansına murahhas olarak Malta'da mevkuf zevat meyanından intihabını teklif ederim.

Üsküdar
Selâhattin

Riyaseti Celileye

Bütün millet ve dolayısıyla âlemi İslâmiyetin hükümü idamını münteç bir mahiyette bulunan Sevr muahdesini Allah'tan korkmayarak, milletten utanmayarak mademki İstanbul bülehası tasdik etmiştir ve mademki Tevfik Paşaya tebliğ olunan Kanunu Esasi mevabdi muaddelesine uymakta tasarrufatı kavliyeden memnu, mahcûr olması lâzım gelen İstanbul hanedanı abesla işğal mahiyetini vererek Büyük Millet Meclisinin meşruiyetini tasdikten imtina etmiştir. Artık onlarla tevhidi mesai belâhâtlerine iştirak demek olduğundan veçhenminelvücuha caiz değildir. Ancak konferansa bizden murahhas göndermemek efkârı umumiyei cihan karşısında cıdalcu göstermek isteyen Avrupa, bilhassa İngiliz siyaset dolabına yağ sürmek demek olacağı da bedihidir. Binaenaleyh Misakı Milli ile müşeyyet olan gayei mukaddesemizden gayrı bir fikir ve emel takibinden münezzeh olduğumuzu bir kerre daha bütün âlem nazarında ispat etmiş olmak üzere, Meclisi Âlimizi teşkil eden zevatı kıram meyanından kehaneti siyasiye ile müştehir ve maruf vatanla alâkadar olanların tefriki ile ve her türlü mahzur ve ihtimalâta karşı salâhiyet ve hattı hareketlerinin tahdidi ile bir taraftan müheyya bulundurulması ve diğer taraftan dahi lâyetegayyer olan noktai na-

zar ve azamî katii millimizin istihsali için (Hazır ol
cege, eğer ister isen sulhü salâh) mantukunca sulhü
musellâh farizasından gaflet olunmayarak ordularımı-
zın tezyit ve teşdidi ile beraber murahhaslarımızın re-
sen Londra'ya izamı suretiyle konferansa iştirak edil-
mekle âlemi İslâm ve efkân umumiyei cihan karşısın-
da rüştü siyasimizin ispatını ve İstanbul ile muhabe-
remizden sarfı nazar olunmasını teklif ederim.

Muş

Ahmet Hamdi

Riyasete

Meselenin zemini konferansa bir heyetin gönderi-
lip gönderilmemesi olmakla evveleminde her hatibin
yalnız bu esastan bahsetmesini teklif ederim.

Bolu

Tunalı Hilmi

Riyaseti Celileye

Londra Konferansına murahhas izamı hakkında
ekseriyetin vermiş olduğu karar altı aydan beri isti-
nad etmekte olduğumuz ve istinat etmek istediğimiz
Rus siyasetini zirüzeber ettiğine kaniim.

Londra Konferansından büyük bir istifade temin
edilemeyeceği hakkındaki Hükûmet beyanatına baka-
rak Türkiye Büyük Millet Meclisi için hem Şarkın,
hem de Garbın kaybedilmiş olacağı neticesine vasil
oluyorum.

Binaberin Hükûmetin bu bapta ne düşündüğünün
ve bu hususta bizleri de tenvir eylesininin müstacelen
Hariciye Vekâletinden sual edilmesini teklif ederim.

5 Şubat 1337

Bursa Mebusu

Dr. Operatör Emin

T. B. M.M.

Gizli Celse Zabıtları

8 Şubat 1337 (1921) Salı

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — ZAPTİ SABIK HULÂSASI	410	1. — Sevr Muahedesi hakkında İstanbul'	
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	410	da Tevfik Paşa'ya çekilen telgraf.	410:416

Cilt : 8

147 nci İn'ikat, 3 nci Celse

YÜZ KIRK YEDİNCİ İN'İKAT

8 Şubat 1337 Salı

Üçüncü Celse

REİS : İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTİP : Feyyaz Âli Bey (Yozgat)

REİS — Celse küşat edildi. Zaptı sabık hulâsası var, okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZKIRKBEŞİNCİ İN'İKAT

5 Şubat 1337 Cumartesi

Üçüncü ve Dördüncü Celseler

Hasan Fehmi Beyefendinin riyasetlerinde in'ikat ile; Londra Konferansına gidecek Sulh Heyeti Mü-

rahasası hakkındaki Heyeti Vekile tezkeresi üzerinde müzakerata devam olundu ve celseye son verildi:

Reis
Hasan Fehmi

Kâtip
Kütahya
Râgıp

REİS — Zaptı sabık hakkında mütalâa var mı?.. Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZÂKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Sevr muahedenamesi hakkında İstanbul'da Tevfik Paşa'ya çekilen telgraf.*

REİS — Mevzuun müzakeresine başlıyoruz.

Söz Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin. Buyurun efendim.

FEVZİ PAŞA (Heyeti Vekile Reisi) (Kozan) — Efendim, İstanbul ile muhaberenin neticesini arz etmiştim. Bunun üzerine Heyeti Âliyeniz cevap vermek için bir karar ittihaz buyurmuştu. Üç, dört gündür bunun tehiri İstanbul münasebatında bazı teşevvüşata sebebiyet veriyor. Rica ederim cevap verilsin de İstanbul'la hesabımız kesilsin.

MEHMET AKİF BEY (Burdur) — Efendiler, İstanbul'la aramızdaki sui tefehhümün kalkması bu iki liğin bertaraf edilmesi için Meclisi Âliniz karar verdi. İstanbul'a bir telgraf yazılacaktı ve bu da Meclis tarafından yazılacaktı ve son cevap olacaktı.

HAMDULLAH SUPHİ BEY (Antalya) — Beyefendi yazmışlar, geldiler burada okudular.

MEHMET AKİF BEY (Burdur) — Sadi; Şarkın en mâkim şairi Sadi der ki : «İnsan daima doğru söylemelidir. Her söylediği doğru olmalıdır. Fakat her doğruyu her vakit söylememelidir.» Bendeniz o telgraf müsveddesinde bugün söylenilmesi muvafık olmayacak bir çok hakikatler gördüm. İcabeden yerlerde gayet şedit bir lisanla ifade edilmiş. Eğer maksat itilâ-

fın temini ise bu lisan tahfif edilmelidir. Daha itilâfcu yâne yazılmalıdır. Biz metalibimizi bir lisanı mutedil ile bir üslubu leyyin ile ifade edersek ve onlar kabul etmezlerse o zaman mesuliyet ve vebâl onların omuzlarına gider, kabul ederlerse iş bitmiş olur. Bendeniz bir şey karaladım. Müsaade buyurursanız okuyayım . (Ankara ile İstanbul arasında cereyan eden muhaberrattan İstanbul'un henüz gerek kendi vaziyetini, gerek Anadolu'nun vaziyetini lâıkiyle ihata edemediği kanaati hâsıl oluyor. Milletin berâtı idamından başka bir şey olmayan Sevr muahedenamesini İstanbul'a kabul ettiren esbabın burada mevzubahsedilmesini münâsip görmüyoruz. Ancak milletin istiklâli o muahedenamenin bir kaç maddesinin tadil ve tebdiliyle temin olunamayıp, büsbütün ortadan kalkmasına mütevekkıf bulunmasına nazaran vaktiyle o muahedenameyi kabul edenlerin bugün konferansta lâzım gelen vak-ü tesiri haiz olamayacakları pek tabiidir. Mütarekeden beri devam eden ve inayeti Hakla hayat ve istiklâlimizin halâsına kadar devamı muhakkak olan mücahede-i milliye sayesinde bugün İehimize olarak bir vaziyet inkişaf etti. Bu müsait vaziyetten istifadeye koşmak bütün kuvvayı Devlet için bir vecibei hayatiye iken, İstanbul'un hakayiki ahvale göz yumarak ruhtan ziyade şekil ile meşgul olduğu nazarı teessüfle görülüyor. Zaman, geçmiş yakayii tahlil ile uğraşacak zaman değildir. Ecnebler Devletimizin bütün varlığı-

nı payimal etmişler, en tabii hukukunu çiğnemekten sıkılmamışlardır. Bu tecavüzlere diğer taraflardan evvel maruz kalan ve el'an ecnebi tahakkümü altında baş bile kaldıramayan İstanbul'un bu ahvali gözönünde tutarak ona göre bir vaziyet ittihaz etmesi zarurî iken, makûs bir istikamet alması cidden mucibi teessüftür. İstanbul nazarında henüz resmen âsi telâki edilen Anadolu bugün istiklâli için, Makamı Hilâfet ve Saltanatın tahlisi için canla başla uğraşiyor, düşmanların muhacematına göğüs geriyor, bu yolda kanını döküyor. Binaenaleyh bugün söz sahibi ancak kendisi olmak icâbedeceğini itiraf ve kabul etmek ve aradaki sui tefekkürü bertaraf ederek B. M. M.'ne tefvizi umur eylemek kendisinin ve bütün memleketin selâmeti namına İstanbul için en mütekaddim ve en mütehattim bir vazifedir. Bugün İlayeti Hakla millet vahdetini temin etmiş, meşru Meclis ve Hükûmetini teşki ile ordularını tanzim eylemiş, her türlü müdahâlâtı ecnebiyeden âzade olarak tenfizi ahkâm ve kazada bulunmuş iken, bütün bu şeraitten tamamiyle mahrûm bulunan İstanbul'un hâlâ eşkâl ve merasim ile uğraşması menafii millet ve maslâhatı ümmetle katıyen kabili telif değildir. Bugün İstanbul'un uhdei hamiyetine düşen en mühim vazife derhal B. M. M. nin meşruiyetini tasdik ve konferansa murahas göndermek hakkının münhasıran bu Meclise ait olduğunu ilân etmektir. Bunun hilâfında hareket milletin hâlâsına set çekmek, tefrika ve inkisama bâdi olmak, Makamı Hilâfet ve Saltanatı (papalık) gibi kuvvayı maddiyeden mahrum ve gayrimeşru bir şekilde sokarak ecnebilerin amâline bâziçe derekesine indirmek demektir. Buna ise Şeriatı garrayı İslâmiyenin katıyen müsaadesi yoktur. Kaldı ki müslümanlık nazarında pek büyük bir mevkii dinisi olan Makamı Muallâyı Hilâfeti vaz'ı meşruundan çıkarmaya hiçbir ferdin, hattâ o makamı işgal eden Zatı Şahanenin bile salâhiyeti olamaz. İradei Şahane maslâhatı ümmet üzerine ibtina ederse muteber ve muta olur. Evet, zatı Şahanenin arzuyu zâti ve emri hususileri başkadır; Ümmetin emini olmak haysiyetiyle der'uhde buyurdıkları emaneti Hilâfette mütehasıl şahsiyeti manâviyenin iradesi başkadır. Binaenaleyh bugün Zatı Şa-

ki dini İslâmın kıyam ve bekası için zarurî olan teşhizi cüyûş, seddi sugur, tenfizi ahkâm ve kaza şeraiti esasiyesini bilküllüye iptal ile Makamı manâyı. Hilâfeti mühmel bir hale koyan (Sevr) muahedenamesini kabule cevazı şer'i yoktur. Şayet İstanbul'u böyle gayrimeşru bir vaziyete sokan sebep cebrü ikrah ise bugün o sebebin zâil olduğu iddia olunamaz. Binaenaleyh ecnebilerin cebrü ikrahiyle bütün şeraiti esasiye şeriyesinden tecrit edilen Makamı Hilâfet ve Saltanat için o şeraiti temin eden B. M. M.'ni derhal Makamı Celili Hilâfetin kuvvei müeyyidesi olarak tasdik ve bu Meclisin icmai ünmet mahiyetinde olan mukarreratını kabul ile kendi vaz'ı meşruunu iktisap etmek bir vazifei şeriye olduktan başka beynelmüslimin büyük bir mevkii ihtiramı bulunan Hanedanı Âli Osmanın ilelebet bu mevkii mümtazı muhafaza edebilmesi için de elzemdir. Gerek Zatı Şahanenin, gerek bütün Cihanı İslâmın malûmu olmalıdır ki B. M. Meclisince bugün Makamı Hilâfet ve Saltanatın halâsını ve milletimizin istiklâli tammini temin etmekten başka hiçbir gaye mutasavver değildir ve bunun böyle olduğunu her milletvekili ferden ferda yemin ile teyit etmiştir. Onun için bugün İstanbul'un mânasız vesveselerle nazarı ecanipte milletin vahdetini kesredekcek gayrimeşru bir tavır takınmasına B. M. Meclisi son derecede müteessiftir. Artık bu gayrimeşru vaziyete bir an evvel hâtime vermek; bu zavallı, bu fedakâr milletin mukadderatını idare etmekte bulunan B. M. Meclisiyle tevhibi mesai etmek, aynı gayenin husulüne elbirliğiyle çalışmak dinî, vatanî, millî vazaifin akdemidir. Binaenaleyh gayemizin husulünden sonra aramızda halli pek kolay olan meseali dahiliyeye ait birtakım noktai nazar ihtilâflarının bugün katıyen mevzuubahsedilmemesini ve yalnız dinü milletin menafii âliyesi düşünülerek derhal B. M. Meclisinin meşruiyetinin kabul ve intihap ettiği murahasaların tasdik edilmesini, bu suretle aradaki ikiliğin kaldırılarak Kur'an'ın ve sünneti Resulün emri veçhile Devlet ve milletimizin ecanibe karşı yekpare bir bünyanı marsus halinde tecelli ettirilmesini selâmeti dinü devlet namına son defa olarak temenni ederiz. İşbu kararımız Tevfik Paşaya aynen tebliğ olunmak üzere Heyati Vekilaya tevdi olundu.

ettiklerini esas itibariyle bidayette biz teklif ettik. Hiçbir nama bir heyeti murahhasa izarnı mümkün olamayacağı ve bizim yollayacağımız heyet bütün memleketi temsil eder diyen birinci telgraftı. İkinci- de, üçüncüde aynı noktai nazarı müdafaa ettik. Kendileri bir daha tecrübe etmek istiyorlardı. Şimdiye kadar teati edilmiş telgraflardan anlaşılmıştır ki İstanbul'u aklı mantık dairesinde harekete getirmek imkânsızdır. Müfrit bir hayrihahlıkla, azamî bir vatanperverlikle lâzım gelen şeyi yapınız ve hatta yazılması icabeden her şeyi yazınız, yine faidesizdir. İstanbul saraydan başlayarak bütün sarayın nüfuzu altındaki eşhasa varıncaya kadar öyle bir karanlık ve delâlet içindedirler ki bunları aklı mantıka ircaa imkân yoktur. Bendeniz de ilk zamanlarda mülâyemet ile işi halletmek taraftarı idim. Fakat bilâhara kani oldum ki, belâhet yolunda saray berdevamdır ve sonuna kadar devam edecektir. Aklı mantık dairesine gelmeleri imkânı yoktur ve bizim en müsait şekillerle hatta Loyd Corç'un (Lloyd Georges) söylemiş olduğu, - ki Loyd Corç'un bu sözünü burada aynen tekrar edemeyeceğim, çünkü gazete yanımda yoktur eğer İstanbul Hükûmeti razı olursa biz o zaman Ankara Hükûmetiyle temas ederiz, diyordu. İstanbul Hükûmeti razı oluyoruz diyemez miydi arkadaşlar? En büyük düşmanımızın nâzırı söylüyor. Bizimle maktasatta müttefik olan bir heyet bunu diyemez miydi? Biz aradan çekiliyoruz, hakikaten haizi salâhiyet olan orasıdır diyemediler. İltihak etsinler ve buradan salâhiyet alsınlar gitsinler. Bunlar malûm olduktan sonra bizim ümidimiz kalmadı. Biz kani olduk ki İstanbul'dan aklı mantık dairesinde bir şey beklenemez.

HACI AHMET EFENDİ (Muş) — Efendiler, bendeniz de Mehmet Akif Beyin fikirlerine iştirâk etmekle beraber bazı mütalâatta bulunacağım. Celse mademki hafidir, serbestçe, fakat ruhü meseleye dair muhtasaran söyleyeceğim. Ben derim ki siyaset, dürgu maslahatâmiz terkiibinden ibarettir. Binaenaleyh mademki milletin ekseriyete karip bir kısmı hilâfet ve saltanata âyenkasem bir rabıtai maddiye ve menviye ile merbuttur ve elyevm Halife namı tahtında bulunan Sultan, hakkı Hilâfeti zirûzeber edercesine efkân umumiyei milletten mülhem olmayan bir muahedeyi tasdik etmiş ve milletin mebhûsün'ânı kısmı ise halife hazrânın hakkı kaza sakıt, iyiyi ve kötüyü takdirden âciz, ecnebilere münkat bir mahlûktan gayri bir şey olamayacağına gayri muttali bulunmuştur. Şu halde bir taraftan o kısmı milleti bu hususta tenvir, diğer taraftan da millî hudutlarını muhafaza ve halife makamını düşmandan tahlis maksadiyle teşekkül et-

miş olan B. M. Meclisi, Türkiye halkını emperyalizm ve kapitalist tahakkümünden ve zulmünden kurtarmak irade ve hâkimiyetin bilâ kaydü şart milletin olduğu anlatılmalı. B. M. Meclisinin makasıdı ve istihdaf ettiği gayeyi bir lisanı leyyin ile tasvir eden beyannamelerle milletle Padîşahın ikazını temin etmeli.

ISMAIL SAFA BEY (Mersin) — Efendim, bendenizce henüz zamanı gelmemiş bir meseleyi münakaşada ısrar ediyoruz. İhtilâf uçurumu, zihniyet farkı zannederim ki artık tamamıyla meydandadır. İstanbul Anadoluyu ezmek ve ifgal etmek için hiçbir şeyden çekinmedi. Bazen fetvalariyle, bazen düşmanla yanyana yürüyün, silâhlarla, her türlü vesait ile bizi ezmeye, bizi mağlup etmeye çalıştılar. İstanbul'daki insanlar kimlerden ibaret olursa olsun ve ne mahiyette bulunursa bulunsun, netice itibariyle, aynı zihniyette birleşiyorlar ve hepsi Anadolu'nun meşruiyetinden ve Anadolu'nun mukaddes bir dâva takip ettiğinden şüphe ediyor. Nitekim bugünkü vaziyeti meydana getiren Anadolu'ya murahhas göndermek hakkını çok görüyorlar. Eğer İstanbul şüphe etmemiş olsa idi, Anadolu'nun bütün milletin arzusunu temsil ettiğini kabul etmiş olsaydı zannederim ki bileklerimizden kuvvetiyle meydana gelmiş şu fırsattan istifademize mani olmaz ve şu hakkın bize mahsus, bizim hakkımız olduğunu tasdik ederdi. Hükûmet İstanbul ile bir muhabere kapısı aradığı ve hepimiz de bunu arzu ettiğimiz halde, ihtimalki zamanı gelmediği için söylenmesini muvafık bulmadığımız bir çok sözler söylendi. Buna karşı da İstanbul muannit bir vaziyette kaldı ve yine bildiğinden şaşmadı. Biz de, tabii, kararımızı verdik ve İstanbul peşinde dâvamızı takip için Londra'ya murahhaslarımızı intihap ettik ve gönderdik. Binaenaleyh mesele bendenizce artık kapanmıştır. Bir daha İstanbul'un karşısına çıkıp da siz şusunuz demek doğru değildir. Çünkü İstanbul, arkadaşlar açık söyleyeyim, bizden serbest bulunuyor. İstanbul söz söylerken vatan endişesinden uzak olarak aklına geleni söylüyor. Bize şaki diyor, haydut diyor. Halifeye isyan etmiş diyor. Memleketin menfaatini düşünmeksizin söylüyor. Halbuki biz, hepiniz biliyorsunuz ki, birtakım endişeler altındayız. Karşımızda memleketin menfaati var. Daima onu müteessir edeceğinden korkarak sözlerimizi, adımlarımızı ona göre atmaya, söylemeye mecbur oluyoruz. Bugün İstanbul hakikaten ters bir vaziyet alırsa biz ona karşı bir şey yapacak değiliz. Filhakika zamanı gelirse biz İstanbul'a karşı her türlü vaziyetimizi, her türlü kararımızı serbest vermekte haklıyız. Fakat bu zaman gelmemiştir zannediyorum. Zamanı gelmediği için bu meseleyi

kırcalamak memleketin menafine muvafık değildir. Bunu kapamalıdır.

HAMDİ NAMIK BEY (İzmit) — Mehmet Akif Bey biraderimiz İstanbul'a yazılacak telgrafnamenin Heyeti Vekilece kabul edilen şeklinin şedit olduğunu söylediler. Ben bunun aksini iddia edeceğim. Kendilerinin temas ettikleri üç mühim noktayı izah ederek ispat edeceğim.

Yazdıkları cevapta Mehmet Akif Bey buyuruyorlar ki : Birincisi, İstanbul'a karşı Meclisin meşruyetini tanımaları lâzım geleceğini, ikincisi, Sevr muahedesi-nin kabul edilmemesi; üçüncüsü, Makamı hilâfet ve Saltanatın bu feverana ittiba etmelerini yazıyor. Zannedirim geçende Heyeti Vekile ile İstanbul arasında cereyan eden şeyler okunmuş idi. Gerek Mustafa Kemâl Paşa Hazretleri tarafından ve gerek Fevzi Paşa Hazretleri tarafından milleti temsil eden yegâne heyet Meclisi Âliniz olduğunu söyledikleri halde yalnız Mustafa Kemâl Paşa ve Fevzi Paşa Hazretlerine tevcihi hitab ediyorlardı. Bundan anlaşılıyor ki, zaten meşruyetini tanımadıklarını söylüyorlar. Binaenaleyh meşruyetimizi tanımayan bu heyete bunu bir daha söylemek haşvi zaittir, zaaftır. Sâniyen, İstanbul Hükûmeti Sevr muahedesi-ni kabul etmiştir. Üçüncüsü; Makamı Hilâfet ve Saltanattan bahsediyorlar. Halbuki Heyeti Vekilenin bu cevabında bundan bahsedilmemiştir. Bendeniz zannediyorum ki, şimdi bundan bahsetmek nabemahaldir. Böyle bir hatve atarsak bundan rücu etmek mümkün değildir. Eğer buna Padişah itaat etmezse Padişahın hal'i lâzım gelir. Bu nazik nokta ile oynamak şimdi doğru değildir. Binaenaleyh Heyeti Vekilenin lisanında şiddet varsa o şiddeti tadil ederiz. Fakat Heyeti Vekilenin yazdığı cevap şedit ise bu ikinci cevap müzirdir.

Arkadaşlar, bir noktayı daha izah edeyim ki, teklif Divan Heyetini memur etmiştir. Divan Heyetinin teklifidir.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Efendim, Hamdullah Suphi Bey de, Safa Bey de derin bir hakikatten bahsettüler. Maatteessüf Safa Bey arkadaşımıza iştirak edemeyeceğim. Herhalde kararnamenin İstanbul'a tebliği elzemdir ve bundan maksat da İstanbul ile uzlaşmak, uzlaşmamak meselesi değildir. Zira bu kararname surf propaganda noktai nazarından elzemdir. Zira bu kararname geçen de söylediğim veçhile, Arapça, Acemce de tabedilerek neşredilmekle beraber (kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla) kabilinden esasen millete hitabedilmiş bir kararname demektir. Bunun bu noktai nazardan derin bir tesiri olacaktır.

tır. Binaenaleyh katiiyen bu kararnamenin gönderilmesi lâzımdır. Kaldı ki müsveddeden hangisini tercih meselesi... Hamdullah Subhi Bey bendenizi mâzûr görsünler. Pek dar bir zamanda, yekten hakikaten mükemmel görülüyor. Lâkin bazı noktaları birdenbire atlayıveriyorlar ve bahusus sonu yoktur. Bunları sonra tabii Hamdullah Subhi Bey tertibinde tanzim ederler. O kolaydır. Yalnız meal, tarzı ifade bir de şümü-lü olmak noktai nazarından herhalde Akif Bey hocamızın müsveddeleri cidden müreccattır. Bendeniz Akif Beyinkini göndermek istiyorum. İki üç kelimeye dokunacağım. Beratı idam denilmiş. Berat kelimesi güzel noktalarda kullanılır. Ecnebler denilmiş. Müşrik hasımlar dense daha iyi olur.

MUHİTTİN BAHA BEY (Bursa) — Efendim; bendenizce ne şekilde yazılırsa yazılısın İstanbul'un zihniyeti başka, bizim zihniyetimiz başkadır. Bizim zihniyetimiz milletten doğan bir zihniyettir. Onların ki tefessüh etmiş bir zihniyet, bizimki milletin ruhundan doğan yeni zihniyettir. Bu mütefessih zihniyetin bizim zihniyetimizi anlamasına imkân yoktur. Fakat mademki Meclisi Âliniz böyle bir şeyin yazılmasına karar vermiştir, Hamdullah Subhi Bey kardaşımızla. Mehmet Akif Beyefendi üstadımız bir şey hazırlarlar. Şiddet itibariyle daha muvafık gördüğüm Hamdullah Subhi Beyin yazdığı şeyi aynen kabul buyurmazsanız Mehmet Akif Beyefendininki gayet iyi yazılmış veyahut üç dört kişi tarafından bir müsvedde kaleme alınmasını teklif ediyorum. Şunu da arz edeyim ki, tarihimizin en mühim noktasında, buraya kadar geldikten sonra zaaf ile mevkiimizi küçültmeye-lim. Bulunduğumuz yeri muhafaza edelim. inmeye-lim.

EMİR PAŞA (Sivas) — Efendim, Meclisi Âliniz tarafından yazılacak olan cevapname hakkındaki karar murahasalarımızın gitmesinden evvel verilmişti. Şimdi Meclis murahasalarını tayin etti ve yola çıkardı. İnşallah muvaffak olurlar. Bendeniz zannediyorum ki o zamanki verdiğimiz karar o zamanın fikriyle ve o zamana göre düşünülmüş idi. Şimdi ittihaz etmiş olduğumuz bu karar heyetin yola çıkmasıyla değişmiş oluyor. (Hayır sesleri) Hayır demeyiniz. İstanbul'un aldığı vaziyet zaten malûmdur. İstanbul meşru hakkımızı dinlemiyor. Yahut telâkki edemiyor. İstanbul'un telâkki edip edememesi meselesi kendi fikriyle, rey ile hareket eden bir heyet vaziyetinde olduğuna kani değilim bendeniz. Herhalde hasımlarımızın tesiriyle hareket ediyorlar. Bizim de onlara karşı aldığımız vaziyet meşru bir vaziyettir. Kendilerine

hizmet ediyoruz. Fakat aynı zamanda İstanbul da kendi İstanbulluğundan düşmek istemez. Bundan dolayı her şeyi yapmak ister. Şimdi İstanbul'a bir şey yazmak mecbubahsolunca, her halükârda bizim hakikatlerimizin kendilerine ilka ettiği ve şu vaziyete göre lâzım gelen şeyi söylemek ve söylediğimizi icra etmek istiyorsak, eğer bunun nihayetine de varamayacak isek, bir zaman için düşünmek ve son söyleyeceğimiz sözü söylemek doğru değildir. Artık vaziyet ortaya çıkmış, her şey anlaşılmıştır. Şiddetli söylemek olmuyor, mülayim, mütevazî söylemek de yakışmıyor. Mademki o yakışmıyor, bu yakışmıyor, biz de hiçbir şey söylemeyelim. Yok eğer son sözümüzü söylemek istiyorsak söyleyelim ve sözümüzü yerine de getirelim. Doğrusu budur. Yalnız bir şey var efendiler. Biliyorsunuz ki müekkilleriniz memleketleriniz bu gibi şeyleri can kulağıyla dinleyecektir. İstanbul B. M. Meclisi ile teşriki mesaiye kalkmış, B. M. Meclisi kabul etmemiş, Heyeti Vekilesi kabul etmemiş» gibi birtakım sözler meydana çıkacaktır. B. M. Meclisi tarafından bir şey kaleme alınsın, bu ilân edilsin. Bu ilân herhalde İstanbul'a da gidecektir. Tevfik Paşaya değil. İlân edilecek tarzda yazalım. Bütün Cihan İstanbul'un almış olduğu vaziyetin gayri münasip olduğunu tasdik edecektir. Buna karşı da Heyeti Vekilenin aldığı vaziyetle vesaireyi bir beyanname şeklinde yazalım.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (Ankara) — Arkadaşlar; Londra konferansına davet münasebetiyle iki mesele karşısında kalmış olduğumuzu zannediyorum. Bunlardan biri, heyeti murahhasanın izamı ve şekli izamı idi, zannedirim. Zannedirim, ki bu mesele hallolunmuştur. İkinci nokta; bu münasebette İstanbul'a dahi aramızda âdeta münasebat başladı. Bu münasebat ve muhaberat ehemmiyetli bir noktada durdu. Malûmu âlileri Meclis Riyasetinden ve Heyeti Vekile Riyasetinden çekilen telgraflara cevaben Tevfik Paşadan gelen en son telgrafta takip edilmiş olan meşru hususâtın, makul ve katî hususâtın hiçbirini kabul edilmedikten maada, bizi bir de tarih ve vicdan muvacehesinde itham ediyor. İşte bu muhaberat üzerine Heyeti Vekile kendiliğinden hiçbir muamele yapmadı, Meclise arzetti ve Meclis o gün pek makul olarak son cevabın verilmesi kararını verdi. Fakat maatteessüf efendiler o karar o gün icra edilmek lâzım gelirken, o günden bugüne kadar geçti. Efendiler, dört saat zarfında vaziyeti siyasiyede bir çok tebeddülât olur. Bir defa heyeti murahhasa meselesi bizce sureti katiyede halledilmiş ve hattâ tahrik edilmiştir. Bu kararın istilzam ettiği muamelâtтан birisi de, doğrudan doğruya Düveli İtilafiyeye birtakım no-

talar verildi. Diğer taraftan İstanbul ile olan münasebatımız da birtakım teşevvüşa uğradı. İstanbul burada hiçbir Meclisi tanımadı. Âsi bir Mustafa Kemal tanıyordu. Ona da dedi ki, korkma ben seni affettim. Mukarreratı sabıkam mülgadır. Binaenaleyh meşru hükûmet benim dedi ve tuttu, şuna buna emirler vermeye başladı. Binaenaleyh o günkü karar ile bugünkü karar değişmiştir efendiler. Mamafih karar geçmiş olmakla beraber Tevfik Paşaya karşı vaziyeti hakikiyelerini müdrik olduğu halde Meclisi Âli millet namına son ve katî kararını tebliğ mecburiyetindedir, denir. Meclisi Âliniz bunu iki suretle yapabilir. Biri; yalnız karar suretiyle yapar ve bunun sureti tebliğini Heyeti Vekileye tevdi eder. Diğer taraftan da bazı rüfekanın beyan buyurdıkları misillu bu beyanname bu ithamat karşısında tarihe geçecek bir vesikadır. Ancak evvelce verilmiş karar mucibince, mufassalca bir suret tebliğ edilmek lâzım gelirse, efendiler Burdur Mebusu Akif Bey biraderîmizin yazmış olduğu şeyde bazı mühim tadilât yapılması lüzumunu görmekteyim ve bu hususâtı arzede bilmek için o takriri ele alayım. Baş tarafta Sevr muahedesinin bazı maddelerini kabul etmektense, Sevr muahedesinin heyeti umumiyesini tadil etmek lâzımdır, diyor. Bunu bugün B. M. Meclisinin beyannamesinde zikretmek diplomatik bir hatadır. Biz Sevr muahedesini kabul etmediğimizi ilân ettik ve bu azimde bulunduğumuzu birbirimize söylüyoruz. Fakat bundan sonraki muamelemizin katî ifadesi baş murahhasamızın sözüyle başlayacaktır. Bunun zamanı mıdır, değil midir? O ayrı, başlı başına bir meseledir.

Sonra meselâ ikinci sayfasında («...bugün lehimize olarak bir vaziyet inkişaf etti. Bu müsait vaziyetten istifadeye koşmak bütün kuvayı devlet için bir vecibei hayatiye iken İstanbul'un hakayiki ahvale göz yumarak...» deniyor.) (1) Vaziyet böyle değildir efendiler. Elhamdülillâh bizim vaziyetimiz iyidir. Muhtar vaziyette değiliz, koşma vaziyetinde de değiliz. Henüz bize yapılan teklifin ciddiyetine emniyet yoktur. Biz koşmuyoruz, fakat bazı hukukumuzu dünyaya ilân etmek için gidiyoruz. Bu mânada kabul, tabii Tevfik Paşanın dediği olmuştur, aman fırsat zuhur etmiştir. Hayır efendiler; böyle değildir. Yani bu gibi ufak şeyler vardır.

Sonra burada deniliyor ki bu Meclis meşrudur. Sonra burada deniliyor ki, «Bugün İstanbul'un uhteî hamiyetine düşen en mühim vazife derhal Büyük Mil-

(1) Mehmet Akif Beyin okuduğu nottan alındı. (M. Ünver)

let Meclisinin meşruiyetini tasdik ve konferansa mu-
rahhas göndermek hakkının münhasıran bu Meclise
ait olduğunu ilan etmektedir...») (1) Efendiler bu Mec-
lis meşrudur ve bunun meşruiyetini kimseye tasdik et-
tirmek lâzım değildir. İkincisi; bu meşru Meclis, meş-
ru ve salâhiyettar olan murahhaslarını göndermiştir.
Bu heyetin Avrupaca tanınması için Tevfik Paşaya ri-
caya ihtiyacımız yoktur. Binaenaleyh böyle bir şeyi
beyannamemizde söylemek, giden heyeti murahhasa-
mızın kıymetini katıyen sifıra indirmek demektir.

Sonra efendiler; makamı Hilâfet ve Saltanatın ta-
biri sırasında Papalık kullanılmıştır. Makamı Hilâfet
ve Saltanatın Papalık kelimesiyle heyetimiz tarafın-
dan ifade olunmasına ve bu kelimenin kullanılması-
na bendeniz şahsen taraftar olamam.

Yine altıncı sayfada bazı izahat vardır. «Sevr mua-
hedesini kabul etmeye cevazı şer'i yoktur» deniliyor.
«Edilirse makamı muallâyı Hilâfeti mühmel bir hale
getirir» deniyor. Halbuki Sevr muahdesi kabul edil-
miş ve makamı hilâfeti mühmel bırakmıştır. Malûmu
âlinizdir ki efendiler, Şûrayı Saltanatı Sevr muahe-
desini Zatı Şâhane bizzat ayağa kalkmak suretiyle
kabul etmiştir. Binaenaleyh vaki bir şeydir. Eğer bu
vaki gibi kabul edilirse, zaten Makamı Hilâfet ihmal
edilmiştir. Halbuki biz bunu itiraf etmek istemiyoruz.
Onun için bunun da ifadesi zamanı gelmiş ise...

Sonra yedinci sayfasında yine zatı Şahaneden B.
M. Meclisinin tasdiki talebediliyor. Evvelki başka bir
mânada idi, bu da başka bir mânadadır. Halbuki efen-
diler biz Zatı Şâhane, İstanbul'da düşman süngüsü al-
tında iradesini istimale gayri muktedir, yani esirdir,
dedik. Binaenaleyh bizim Meclisimizi bir esir tasdik
edemez. Bu da doğru değildir. Olsa olsa o zat Mec-
lisi kabul ettiğini ve tanıdığını - dikkatle yazılmak lâ-
zım geleceğine dair bir fikir vermek için söylüyorum,
tanımak başkadır, tasdik etmek başkadır. Çünkü her-
kes tanıyabilir - ilân etmesini...

Sonra efendiler, sekizinci sayfasında bugün şöyle
böyle anlaşılm ve bunun husulünden sonra aramızda
pek kolay olan idarei dahilîyeyi...» Şimdi efendiler, iki
şahıs konuşmuyor. Bir milletle bir şahıs konuşuyor.
Öyle pazarlık olamaz zannedirim! Malûmu âliniz hâ-
kimiyet bilâ kaydü şart milletindir. Artık bunda pa-
zarlık hakkı, bizde mevcut değildir. Böyle bir pazarlık
olamaz zannedirim. Azmü imanımızda bir tereddüt ve
teşevvüş olduğunu bugünden ilân etmiş oluyoruz. Bi-
naenaleyh kimse ile pazarlığımız yoktur. Meşruiyet

üzerinde bulunuyoruz. Akıl ve mantık üzerinde bulu-
nuyoruz. Bunlardan şarfı nazar etmek doğru bir şey
olamaz.

Sonra, son sahifesinde bazı ifadeler var. Şöyle böy-
le olursa mevcut olan ikilik bertaraf edilmiş olur.
Bu da tabii siyasi bir ifade değildir efendiler. Biz
ikilikten bahsetmedik ve etmeyiz efendiler. Biz vah-
deti tamme halindeyiz. İkilik iddia eden onlardır.
Onu biz iddia etmekle sarahaten onların vaziyetini
kabul etmiş oluyoruz. Bu tabiri yazmakla onların va-
ziyetini tasdik etmiş oluruz. İkilik yoktur. Vahdet
vardır ve bu vahdeti tanımayan hali delâlette bulu-
nanlar vardır. Binaenaleyh görüyoruz ki, bu gibi ic-
rai hususatta teferruata girişmek doğru değildir. Bir
defa zaman meselesi çok mühim bir tesir yapıyor.
Bendeniz yeni bir teklif arz etmek istiyorum. Meclisi
Âlinin tebellür eden kararı ne ise Tevfik Paşaya son
yazdığı telgrafa cevaben iki üç madde olarak sureti
münasibede ve kısaca yazmakla Meclisi Âli vazifesi-
ni ifa ederse, zannederim çok güzel olur. Yoksa şim-
di bu yazılmış olanları bu heyete tevdi edersek doğru
olmaz. Bu esas kararlar tespit edilir ve Heyeti Vekile-
ye tevdi edilirse, Heyeti Vekile sureti münasibede teb-
liğ eder efendim.

REİS — Mevzuu müzakere olan ve Divan namı-
na teklif edilen, elimizde matbu nüshası bulunan bir
teklif ile Akif Bey biraderimiz tarafından verilen ve
tadilname mahiyetinde olan teklif var. Bir de verile-
cek cevabın kısa olarak Heyeti Vekile tarafından ya-
zılmasını ve Heyeti Vekilenin buna memur edilmesi
bir takrirle teklif ediliyor. Kozan Mebusu Fikret
Beyin bir takriri var, ki İstanbul ile hiç muhabere
yapılmasın, diyor.

Heyeti umumiyesi hakkında müzakereyi kâfi gö-
renler lütfen el kaldırsın. Müzakere kâfi görüldü.

Şimdi vaziyeti izah ettim zannedirim. Bir, Di-
vanın matbu olan şekli vardır. Bir de İstanbul ile hiç
muhabere edilmesin diyor. Diğer bir takrir de bu hu-
susla Heyeti Vekileyi memur edelim diyor.

MUSTAFA KEMAL PAŞA HAZRETLERİ (An-
kara) — Korkarım Heyeti Vekile müşkül bir vazii-
yette kalır.

REİS — Verilecek tadilnameleri ve Mehmet Akif
arkadaşımızı ve bunun daha mufassal olmasını ar-
zu buyuruyorsanız...

TAHSİN BEY — Efendim, Meclisi Âlinin bir
defa Tevfik Paşa ile muhabereye salâhiyeti var mı-
dır, yok mudur? (Vardır sesleri)

(1) Mehmet Akif Beyin okuduğu nottan alındı.
(M. Ünver)

REİS — Cevap yazılması esasen kabul edildi ve cevapname Divanı Riyasete havale edildi. Artık bu cevap verilmesin gibi bir şey mevzuu bahsolamaz.

BASRI BEY (Karesi) — Usulü müzakere hakkında söyleyeceğim. Bir mebusun usulü müzakere hakkında sonradan söz söylemeye hakkı vardır. İstanbul'a karşı değil, zahirde ona karşı değil, akıl ve mantıktan uzak olduğunu bildiğimiz İstanbul'a karşı değil, zahirde ona karşı, hakikatte efkârı umumiye karşı telkinat yapmaklığımız lâzımdır. Meclisi Âli böyle bir cevabın yazılmasını kabul ettiği zaman, zannederim ki, Heyeti Vekile de kabul buyurmuştu. Zaman meselesidir buyuruldu. Kelimeler üzerinde efendiler istediğimiz kadar tenkit ederiz. Dünyada tenkitten kolay bir şey yoktur. Tenkit ederiz, münakaşa ederiz. Fakat ruh ve esas itibariyle bir şey yazılması na Heyeti Umumiyenizce karar verildikten sonra, zannederim ki, bu kararın infazı lâzımdır. Bendeniz İstanbul'dan ziyade, ey millet, ey Âlemi İslâmî; işte biz şunu yazdık. Bu rezil İstanbul zihniyeti bunu bile kabul etmiyor. Hattâ bu Âlemi İslâmın şairi tarafın-

dan yazılmıştır diye propaganda edilecek olursa gayet iyi tesir yapacaktır.

REİS — Efendim, müzakereyi kâfi görenler lütfen el kaldırsın. Kabul edilmiştir. İstanbul'a Meclisi Âliniz tarafından cevap yazılması hakkındaki kararı sabıku muhafaza edenler lütfen el kaldırsın... Efendim bir şey yazılmamasını kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir efendim.

Riyaseti Celileye

İstanbul'a yazılacak telgrafnamenin tehiri tetkik ve keşidesinden naşi bir çok mahazir tevellüt etmekte olduğundan bunun bugün müstacelen müzakeresini teklif ederim. 7 Şubat 1337

İzmit Mebusu

Hamdi

Riyaseti Celileye

İstanbul ile muhabereyi sureti katiyede kat'a karar vermeksizin yalnız sükût ile mukabele edilmesini teklif ederim. 7 Şubat 1337

Bursa Mebusu

Dr. Operatör Emin

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

12 Şubat 1337 (1921) Cumartesi

Münderecat

1. — ZAPTİ SABIK HULÂSASI	418	Sayfa 1. — Londra Konferansına iştirak etmek üzere intihap olunan heyete verilen talimat. 418:421
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	418	

Cilt : 8

149 ncu İn'ikat, 2 nci Celse

12 Şubat 1337 Cumartesi

İkinci Celse

REİS İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTİP : Cevdet Bey (Kütahya)

REİS — Efendim; celseyi küşat ediyorum.

Zaptı sabık hulâsasını okutuyorum.

1. — ZAPTİ SABIK HULÂSASI

YÜZKIRKYEDİNCİ İN'İKAT

8 Şubat 1337 Salı

ÜÇÜNCÜ CELSE

Hasan Fehmi Beyefendinin riyasetlerinde içtima ile; Sevr muahedesi hakkında İstanbul'da Tevfik Paşaya çekilen telgraf mevzuu üzerinde müzakere ce-

reyan etti ve mezkûr telgrafa cevap verilmemesi kabul edildikten sonra celseye son verildi.

Reis
Hasan Fehmi

Kâtip
Yozgat
Feyyaz Âli

REİS — Zaptı sabık hakkında mütalâa var mı?..
Kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Londra Konferansına iştirak etmek üzere intihap olunan heyete verilen talimat.

REİS — Londra sulh konferansına intihabolunan heyeti murahhasaya verilen talimata dair izahat verilecektir.

Söz Fevzi Paşa Hazretlerindir.

FEVZİ PAŞA (Heyeti Vekile Reisi) (Kozan) — Efendim, Londra konferansına iştirak etmek üzere intihap olunan heyeti murahhasaya müzakerata esas olmak üzere bir talimat tanzimi için Heyeti Vekilede yapılan müzakeratı medide neticesinde gayei veciz ve milletin bir çok defalar âleme ilân ettiği esası havi olan Misakı Milli mevaddı dairesinde hareket olunmasını en makul; en mantıkî bularak kendi ellerine bunu tevdi ettik. Bunun mevaddı ilân olunmuş ve herkesçe malûmdur. Ancak bizim heyeti murahhasanın Londra'ya muvassalatına kadar ne g'bi mevad üzerinde müdafaatta bulunacağının mektûm kalması doğrudan doğruya menafii millîye iktizasındandır. Orada neyi müdafa edeceğimizi kimsenin bilmemesi lâzımdır. Bu suretle bizim verdiğimiz talimatı esasiyenin doğrudan doğruya Misakı Milliden ibaret olduğunu kimseye alenen söylemedik. Doğrudan doğruya Heyeti Âliyenize arz ediyorum ve bunlar hakkında arzu buyurulursa izahat vereyim.

HAKKİ HAMİ BEY (Sinop) — Bu talimatı şimdi burada okumak belki aramızda ihtilâf hâsıl etmekten başka bir şeye yaramayacaktır ve esasen bunun gayet mektum tutulması lüzum ve ehemmiyeti de Hükûmetçe zikrû beyan ediliyor. Mademki Heyeti Celile bunun üzerine hiçbir şey yapmayacaktır. Heyeti murahhasanın konferansa iştirakini temin için tabii bir talimat yapılır. Bunu mevzubahse lüzum yoktur. (Doğru sesleri)

TAHSİN BEY (Aydın) — Efendim, Paşa Hazretlerine bir şey söyleyeceğim. Efendim Misakı Milli ahkâmı malûmdur. Fakat malûmu âliniz bizim Londra konferansına davetimiz için yapılan tebligat ve istilaat meyanında, Yunanlılarla bizim aramızda müzakerata bir zemin ittihaz edilmekte olduğu anlaşılıyor. Misakı Milli hududu dahilinde Yunanlıların hiçbir hukukunu tanımadığımızdan ve onlarla bizim aramızda müzakere edilecek hiçbir şey olmadığından dolayı bendenizce hiçbir hususta Yunanlılarla müzakereye girişilmesinin tebliğ edilmesi lâzımdır. Bunun heyeti murahhasımıza tebliğini teklif ederim.

TUNALI HİLMİ BEY (Bolu) — Efendim eğer burada bir ruh bulunmasa idi, Yunanlılar, o hayalci Rumlar memleketimize dolmasalardı, Avrupanın aylardanberi böyle vâhi ve hayali sözlerle zihinlerini doldurarak birtakım müddeiyatta bulunmasalardı Tah-

sin Beyin sözleri doğru olurdu. Halbuki Yunanlıların ellerinden gelse baştan başa bütün Anadolu'yu Yunanistan yapacaklar.

BASRI BEY (Karesi) — Efendiler, Hakkı Hami Beyin sözlerine iştirak ediyorum. Mademki B. M. Meclisi Hükümetini teşkil eden Heyeti Vekile mesuliyeti deruhte etmişti, bu mesuliyet dairesinde icabeden talimatı tanzim eder, murahasalarımız da bu dairede hareket eder. Bizim esasatımız taayyün etmiştir. Ayrıca müddeaya hacet yoktur.

Bendeniz burada Balıkesir'den aldığım mektuplardan hissettiğim bir arzudan bahsetmek istiyorum. Efendiler, bizim ordumuzu kazandıracak yegâne çare kuvvettir. İnönü muzafferiyeti... (Dr. Emin Bey, Bursa ve İzmit Mebusu Hamdi Beyler gürültü eder.) (Meclis müzakeratını iškâl eden Bursa Mebusu Operatör Emin ve İzmit Mebusu Hamdi Beyler Riyasetin teklifi ve Heyetin kararıyla Meclisten ihraç edilmişlerdir.)

BASRI BEY (Devamla) — Efendiler, bu Meclisi muhteremimizin, hamaset itibariyle tarihi millimizde ihraz ettiği mevkie munzam olarak diğer bir meziyeti istisnaiyesi daha vardır ki, o da Meclisi teşkil eden zevatın gayri müslimlerden âzâde ve sırf müslümanlardan mürekkep olmasıdır. Müslümanlıkta esas kardeşliktir, samiyettir. Hepimiz aynı gayeye yürüyen kardeşleriz. Binaenaleyh burada kardeş arasında samimiyet hilâfında hareket olunması, zannederim doğru değildir. Londra konferansında bizim dâvayı millimizi halledecek yegâne âmil arzettiğim veçhile kuvvetimizdir. Bizim inkirazımıza mani olan İnönü muzafferiyeti vaziyeti siyasyede pek mühim bir tebeddül ve tahavvül husule getirmiştir. Efendiler, biz bir taraftan müzakeratı sulhiyeyi icra ile beraber, diğer taraftan da - eğer imkân varsa, bilmiyorum var mı, yok mu - emri vakiler ihdasına çalışalım. Emri vakiler ihdas ettikçe biz dâvamızı kazanacağız.

FEVZİ PAŞA HAZRETLERİ (Heyeti Vekile Reisi) (Kozan) — Efendiler, geçen celselerin birinde arz etmiştim. Harbi Umumide bir taraftan cephelerde çalışılıyordu, diğer taraftan da sulh müzakeratına giriliyordu. Nasıl muharebelerde askerler birbirini mağlup etmek için manevra yapıyorlarsa bu harp manevrasına hiçbir veçhile mani olamaz. Biz bir taraftan Ordumuzu tensik edeceğiz ve fırsat düştükçe - düşmanlarımız bizim üzerimize gelecek olurlarsa - onları tepeleyeceğiz. Mümkün olursa biz kendimiz taarruz ederekten onları memleketimizden çıkarmak imkânını istihsal edeceğiz.

EMİR PAŞA (Sivas) — Bendenizin söyleyeceğilerim, Basri Beyin söylediklerinden hariç bir şey değildir. Basri Beye gelen mektupları okuduk. Her gelen söylüyor. Yunanlıların icra ettiği mezalim pek müthistir. İnönü muzafferiyeti elhamdülillâh epice vaziyetimizi temin etti. Eğer müdafaa hususunda yalnız tedafui değil, tecavüz için bir şey yapılmak icabediyorsa heyetimizin burada oturması kâfi meblağ muvakkat bütçe ile Meclisi Âlinizin reyine arz edildiği için bir kere bu rakamın tayyina imkân yoktu. Müzakere ettiğimiz bütçe, pekâlâ biliyorsunuz ki, bir şekilden ibarettir. Esasen 59 - 60 milyona balığ olduğu halde Meclisi Âliniz her nasılsa 67 milyona mezuniyet verdi. Heyeti umumiyesi müzakeresinde yine o fazla mezuniyeti istirdat yolunda karar ittihaz edildi. Yani bu fasıllarda gerek paranın sarfiyatı ve gerek miktarı itibariyle para sarfedilmişti. Hem de sarfına daha evvel muvakkat bütçelerle mezuniyet verilmişti. Ekseriyet; benim Divan kâtipleriyle bilistişare takdir ettiğim ekseriyet hilâfında ise cidden bendenizi affetmenizi rica ederim. (Hayır hayır sesleri) Bu da ancak tayini esami ile belli olacaktır. Dünyada vicdanımdan, elime verdiğiniz ve tatbikine memur ettiğiniz nizamnameden başka hiçbir şey düşünmüyüm. Bu itibarla bunun muamelesi nizamname mucibince tamamdır. Fakat çok istirham ederim, aleni celsede meseleyi reynize koyacağım. Mesele taayyün etsin ve bu mesele taayyün edinceye kadar bendenizi affediniz. İtimadınızın zerre kadar bendenizden zail olduğunı hissettiğim dakikada ben orada ifayı vazife edemem. Çünkü müteessir olacak olan vazifedir. Memleketin bütün mukadderatı burada mevzuubahis oluyor. Bu hal bendenizi huzuru âlinizde bu maruzatta bulunmaya sevketmiştir.

SALİH EFENDİ (Erzurum) — Efendim, bir usul meselesi vardır. Meclisin senei devriyesi dahilinde ittihaz etmiş olduğu bir karar hakkında yine o sene içerisinde tekrar o meseleyi rüyet etmesi doğru mudur, değil midir? Bunu bir kere Riyasetten sual ediniz. 23 Nisandan evvel tekrar bir takrir verilebilir.

MEHMED ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahib) — Burada mevzuubahis olan itimad ve ademi itimad meselesi değildir. Her iki taraf da galatı rüyet olmak meselesidir. Bir taraf iddia ediyor ki, ekseriyet bu takriri nazarı itibara almadı. Divanı Riyaset kâtipleriyle görülüyor ki değildir. Bütün mevcudiyetimizle çalışalım. Yalnız İnönü muzafferiyetiyle kalmayalım, elimizden geleni yapalım. Vuracağımız darbeler konferansa tesir edecektir. Bahar geliyor, bizim de aradığımız budur.

FEVZİ PAŞA HAZRETLERİ (Heyeti Vekile Re-isi) (Kozan) — Efendim, muharebede müdafaai mut-laka ile hiçbir netice istihsal edilemeyeceği bir kaidei ezeliyedir. Biz murahaslarımızı göndermekle büsbü-tün gevşeyecek değiliz. Uğraşacağız. Fakat bunun za-manı bugün müdür, değil midir, bugün mü yapalım, yarın mı yapalım, bu bir zaman ve takdir meselesidir.

EMİR PAŞA (Sivas) — Bunun zamanını tayin et-mek bu heyete aittir. Herhalde ne yapmak lâzım ge-liyorsa biz çalışacağız. Nasıl ve ne yolda çalışacağız? Bunu tayin buyurunuz, dedim. Benzenizin temenniya-tım budur.

REİS — Efendim celseye bir dakika ara veriyor-um.

Üçüncü Celse

REİS : Mustafa Kemal Paşa

KÂTİP : Cevdet Bey (Kütahya)

REİS — Efendim, bu bapta müzakereyi kâfi gö-renler lütfen el kaldırsın. Kâfi görülmüştür efendim.

HASAN FEHMİ BEY (Gümüşhane) — Arkadaş-lar, alenî celsemizde cereyan eden müzakere neticesin-de kürsüde Riyaset mevkiinde bulunduğum zaman 15 imzayı havi, rüfeka tarafından verilmiş bir taktir hak-kında müsaadenizle ufak bir maruzatta bulunacağım. Evvelâ şunu arz edeyim ki, herhangi bir Meclis olursa olsun, meclislerin hürriyeti kelâm ve hürriyeti fikri-yelerinin en mühim miyarı nizamnamei dahilileridir ve bunun isminin nizamname olması bizim bildiğimiz manayı lugavisi ile nizamname değil, kavanindir. Bu kavaninin âzayı kirama temin ettiği hukuk cümle-nin malûmdur. Meclisin intizam ve müzakerenin selâ-meti cereyanını temin için Riyasete birtakım vezaif ve-rilmiş. Bilhassa ekseriyet hakkında nizamnamenin o maddesinin âzayı kiram tarafından ayrı ayrı okunma-sını rica ettim. Bu maddeyi reyinize vazettiğim vakit-te - bendeniz de insanım - sağa sola bir kaç defalar baktıktan sonra bu hususta Divan kâtibi olan beyler-le istişare ettim. Onların reyini benim reyime tevafuk ettiğinden dolayı neticeyi tefhim eyledim. Esasen on-ların reyini benim reyime tevafuk etmese dahi, zaten mesele bu nizamnamede şekil ve kanuna tealluk eder aksamdır. Neticeî âra tefhim edildikten sonra nizam-name . ki o hakkı takdiri bilâ kaydü şart Riyasete bırakmıştır - fakat tabii bu hakkı takdiri suiistimal edecek veya israf edecek derecede bulunan bir arka-daşınızı ne siz intihap edin ve ne de biz o vazifede bulunalım. Malûmu âliniz bizim nizamnamemiz eski bir nizamnamedir. 93 nizamnamesi... 328, 329, 330, 331, 332, 333 tatbik edilmiş ve Kanunu Esasının

tadili ahîrine göre nizamnamemizde, hâkimiyeti mil-liyenin derecesine göre, yani o şekle tevem olarak yürüyecek bir şekle ifrağ edilmişti. İstanbul Meclisi için yapılan bu nizamname belki bu Meclisi Âli için dar gelebilir. Çünkü hâkimiyet bilâ kaydü şart mille-tindir. Fakat yerine herhangi birisi ikame edilinceye kadar, Meclisi Âlinizin kararıyla bu, mevkii tatbik ve meriyete konulmuştur. Muamelât itibariyle bendeniz yanımda bulunan refiklerimin tamamen kendi fikrime muvafık gelen reylerinin inzimamiyle neticeyi tefhim eylediğimden dolayı vicdanen müsterihim. Yalnız ar-kadaşlardan bir kısmının alenî celsedeki ısrarları ve tayini esami teklifi verilmesi - gerçi mesele kanunen tekemmül etmiştir ve mesele tekrar mevkii müzakere-ye konamaz ve zaten biliyorsunuz ki ahzı asker şube-lerinin lağvı hakkında bundan evvel bir teklif vuku-buldu, bu teklif encümenlerden geçti ve Heyeti Celi-leniz uzun uzadıya o lâyiha üzerine müzakere yaptı, reddetti. Yine kaidei umumiyemize tevfiikan o teklif bu senei içtimaiyemizde müzakere edilemezdi. Fakat Mart birden sonra herhangi bir arkadaş teklif edebilirdi. Fakat bu, bütçe dolayısıyla verildiği için ve büt-çede murakkam olan miktar, ekseriyet öbür tarafta. Bu itimad ve ademi itimad meselesi değildir. Buyur-dukları gibi meseleyi daha vazih bir surette gösterecek tayini esamidir. Hangi taraf aldanmıştır, hangi taraf rüyetinde sakattır anlaşılacaktır.

İkinci mesele; Salih Efendinin söyledikleri gibi se-nesi zarfında mevzuubahis edilen bir mese-lenin tekrar mevzuubahis olmaması, kanun mesele-sindedir. Fakat kararlar mevzuubahis olabilir. Hatta böyle Meclisi Âlinin ittihaz etmiş olduğu bir çok ka-

rarlar vardır. Biz bidayette nizamnamei dahilinin kabul edilmemesine karar verdik, sonra döndük kabul ettik. Pekâlâ niçin ettik? Kabul edilmemesi de bir karar idi. Tekrar kabulü de bir karardır. Ağnam resmi de vardır. Misal irad edilecek olursa bir çok misaller bulmak kolaydır.

REİS — Zannederim Hasan Beyefendinin dermeyan etmiş olduğu mütalâat ve mülâhazat malûmu âliniz oldu. Tensip buyurursanız evvelâ mevzuubahis olan takriri reyî âlinize vazedeyim.

MEHMED ŞÜKRÜ BEY (Karahisarı Sahip) — Müsaade buyurulur mu Paşa Hazretleri; bu eğer ha fi celsede olacak olursa zabıtlarda meskût kalır. Alenî celsede olursa mesele zabıtlara geçer.

REİS — Efendim mesele burada hallolunursa zahiri olarak tekrar celsei aleniyede bahsolunabilir. Şimdi bu takririn burada kabul edildikten sonra bir de alenî celse mevzuubahis olmasını kabul edenler lütfen el kaldırsın... Kabul edilmiştir. Yarın, bermutad içtima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

14 Şubat 1337 (1921) Pazartesi

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTİ SABİK HULÂSASI	424
2 — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	424
1. — <i>Gaziantep'in sükutu hakkında</i> Ab- <i>durrahman Lâmi Efendinin takriri.</i>	424:433

Cilt : 8

150 nci İn'ikat, 3 ncü Celse

YÜZ ELLİNCİ İN'İKAT

4 Şubat 1337 Pazartesi

Üçüncü Celse

Açılma Saati : 4.10

REİS : İkinci Reis Vekili Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTİP : Âtâ Bey (Niğde)

REİS — Efendim; celseyi açıyorum.
Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZKIRKDOKUZUNCU İN'İKAT

12 Şubat 1337 Cumartesi

İKİNCİ CELSE

Hasan Fehmi Beyefendinin riyasetlerinde in'ikat ederek; Londra sulh konferansına iştirak etmek üzere intihap olunan heyete verilecek talimat bir müddet müzakere edildi ve celseye ara verildi.

Reis	Kâtip
Hasan Fehmi	Kütahya
	Cevdet

ÜÇÜNCÜ CELSE

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından küşa: olunan bu celsede de, Londra Konferansına iştirak etmek üzere intihap olunan heyete verilecek talimat müzakere olundu ve celseye nihayet verildi.

Reis	Kâtip
Mustafa Kemal	Kütahya
	Cevdet

REİS — Zaptı sabıkı kabul edenler... Etmeyenler...
Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — *Gaziantep'in sükutu hakkında Abdurrahman Lâmi Efendinin takrirı.*

REİS — Ayıntap Mebusu Abdurrahman Lâmi Efendinin mevzu ile alâkalı bir takrirı var, okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Kaza ve kaderi süphani ile ihrazı şahadet eylediğini maatteessüf mevsukan istihbar eylediğim Gaziantep mücahidin ve eşraf ve bazı ahalisi Maraş'a çekilerek, dün akşam mumaileyhimle telgrafla makine başında görüşülerek, bilûmum Maraş eşraf ve ulema ve mücahidini sairesiyle beraber Maraş ve Ayıntap nazımı müdafaa ve mücahadesi olan ve Ayıntapın Gazi unvanında büyük bir hissesi olan Gazi Ayıntap Mebusu Kılıç Ali Beyefendinin salâhiyeti vasia ile, bir saat evvel, Ayıntap ve vaziyeti pek muhaddel kalan Maraş'a izamına heyeti âliyeleri nezdinde delâlette bulunmaklığımı istirham eylediklerinden şu maruz-

tımın icrayı icabına müsaade buyurmalarını Heyeti Âliyeden rica ederim.

Gazi Ayıntap Mebusu
Abdurrahman Lâmi

(Hay hay sedaları)

ZAMİR BEY (Adana) — Efendim güzel memleketimiz, sevgili yurdumuz Gazi Ayıntap, bugün maatteessüf, arkadaşlarımızın yazdığı gibi, şehit olmuştur. Efendiler, o güzel memleketimizin halkı sekiz on aydanberi düşmana arslancasına göğüs gerdiler. Düşmanı daima müzmahil edip ezdiler. Nedense son zamanlarda düşman bütün kuvvetlerini Adana'dan çekip Ayıntap'a gönderdi. Bendeniz bunu arkadaşlarıma onbeş gün evvel yazmıştım ve yazdığım telgraf da şu mealde idi : Düşman bütün kuvvetini Ayıntap üzerine çekmiştir. Adana cephesi bomboş denilecek derecededir. Bir an evvel kuvvet izamının tahtı temine alınmasını, şayet bu fırsatı kaçırarak olursak Adana'yı da kaçıracağımızı yazmıştım. Nedense bu kuvvet vaktü

zamanında Adana'ya yetişmedi. Şayet yetişmiş olsaydı bu boş kalan cephelerde kuvvetimiz Adana'yı kurtarmış olacaktı. Öyle zannediyorum ki, boş kalan askerini Adana cephesine gönderecektir ve orasının vaziyeti de müşkülleşecektir. Paşa Hazretlerinden rica ediyorum, istirham ediyorum, bunun için bir an evvel yapılması icabeden tedabiri ittihaz buyursunlar. Çünkü mesele gayet mühim ve netice itibariyle vahim olacaktır.

FEVZİ PAŞA HAZRETLERİ (Heyeti Vekile Reisi) (Kozan) — Gazi Ayıntab'ın son vaziyeti hakkında gayet şayanı teessür bazı haberlar aldık. Fakat bu, Ayıntab'ın kahramanlığına zerre kadar hanel vermeyeceği için arkadaşlarımızın buyurdıkları şehit sözünün tekerrür etmemesine bendeniz taraftarım. Bundan takriben iki ay evvel Ayıntab'ın vaziyeti hakkında maruzatta bulunmuştum. Bizim için ehemmiyetini de arz etmiştim. Ondan sonra Fransızlar için Ayıntab'ın ehemmiyeti iki kat artmıştı. Çünkü Ayıntab'ın mukavemetini gördükçe Suriye ahalisi ve çöl urbanı Fransızların bir gün Suriye'den sürülüp gideceklerine kanaat hâsıl etmekte ve bu suretle Fransızların Suriye'deki emellerini daima müşkülâta uğratmakta idi. Bunun için biz Ayıntab'ı ne kadar kurtarmak için uğraştık ise o da elinde tutmak için o derece uğraşmıştır ve belki daha ziyade. Malûmu âlinizdir ki, ordumuz henüz teessüse başlamıştır. En ziyade tehlike mevcut olan nokta ve en ziyade gözönünde bulundurulacak nokta, Heyeti Âliyenizce daha ziyade malûm idi. Bunun takviyesi için sarfolunan emeklerin, ancak bundan bir buçuk ay evvel semere vermeye başladığı cümlelerin malûmudur. Ayıntap, Adana, Elcezire gibi uzak cephelerde iktisabı semerat etmek için biraz daha zaman geçeceği tabiidir.

Bizim yaptığımız muamelâtın evvel Fransızların Suriye'de yerleşmek için ne gibi harekâta teşebbüs ettiklerinden biraz bahsetmek isterim. Malûmu âliniz Sevr muahedesi Fransızlara Halep - Bağdat hattının cenubunu, Musul'u ve şimalinden mühim bir parçayı Kürdistan'ın mühim bir kısmı bulunmak üzere İran hududuna Fransızlar Mardin, Urfa, Cizre, Cudi Dağı şimalinden İran hududuna kadar çizilen hattın - haritalarda müstakim çizgi ile çizilmiş bir hat vardır İşte o kısımdır ki haritalarda vardır. İstanbul'dan gelmiştir, orada gösteriyor. Fransızlar daima bu hattın cenubunda kendi hüküm ve nüfuzlarını tesise sarfı mesai etmişlerdir. Malûmu âlinizdir ki Fırat nehrinin garbi ile deniz arasını, Ayıntap cephesi kapıyordu. Bu Ayıntap cephesi bunu kapamakla beraber düşmanın doğrudan doğruya Fırat'tan Cerablus'u takip edip

ilerlemesine mani oluyordu. Kuvvetlerimizle Maraş'taki Ayıntap yolunu daima tehdit ediyor ve Ayıntab'ı almada bir hareket yapamıyorlardı. Fakat buradan doğrudan doğruya yapamadığı bir hareketi çöden yapmaya karar vermişlerdi. Malûmu âliniz bundan üç dört ay evvel Fransızlar Derizori ve Hâbur vadilerinde sakin olan aşairin bazı kısımlarını elde etmeye çalıştılar ve bunlar meyanında ... gazetesinin firari rüesasiyle vesaireyi elde etmeye uğraştılar ve bir kısmını da elde etmeye muvaffak oldular. Daha ileri vardılar, Musul'da Nasturi rüesasından Ağa Patros vardır, ki bu İngilizlerin adamıdır. Bu suretle işgal edecekleri mıntakanın bilvasıta şimale doğru matlup mıntakayı işgal ettikleri rüesa ve bunlara terfîk ettikleri top ve tüfek teşkilâtıyla tedricen elde etmek plânını takip ettikleri gibi bir taraftan da Ayıntab'ı sıkıştırıyorlardı. Buna karşı biz hem bu Elcezire cephesini bu gibi tesirattan kurtarmak, hem de Ayıntab'ı kurtarmak mecburiyetinde idi. Ayıntap gerçi bir kale değil, fakat oranın kahraman ahalisi orasını müstahkem bir kale gibi şeciane müdafaa ediyorlardı.

Böyle mühim bir mahallin kurtarılması üç suretle mümkündür : Düşmanı bilfiil bir harp meydanında bozarak, onu oradan defetmek; yahut gerilerde tuttu ittisaliyesi üzerine bazı taarruzlar ederek cephe de mümkün olan yerlerde kuvvetini azaltıp ondan sonra taarruz etmek; bu da mümkün olmazsa üçüncüsü; bunları da mahsur bir vaziyette bırakmak için yollarını ciddi surette seddetmek, daima cephe ve erzak kollarını vurarak kendisini mahsur bir vaziyette bırakmak. Biz bu üç surete tevessül ettik. Evvelâ Derizor'da vaki olan ... Elcezire'de kuvvet bıraktıktan sonra orada kabili istifade olan kuvvetleri ayırdık ve Ayıntab'a gönderdik. Şimalde derdesti teşekkül olan kuvvetleri ne kadar mümkünse ayırdık, cennuptan sevkettik. Kıtaatı tanzim etmek için kadroya icabeden zabitanı ilâve ettik. Kuvvetleri uzak mıntakalardan sevkettik. Ancak düşman da, arzettiğim vehile, buranın ehemmiyetini tamamiyle takdir ettiği için, kuvvet getiriyordu. Malûmu âlileri Fransa'nın Kilikya'da ve Suriye'de bulundurdıkları kuvvet, kendi ifadelerine göre, 70 bine baliğ oluyor ve buna da General Goro 100 milyon tahsisat almıştı. Bundan maada Ermenilerden istifade ediyor, Lübnanlılardan istifade ediyor. Asuri bakayasından istifade ediyor, jandarma teşkilâtı yapıyor. Bizim buraya tahsis edeceğimiz kuvvet, Fransızları sahra muharebesinde mağlup olmasını temin ve müteferrik kuvvetlerini mağlup etmek ve kendisini Suriye'de daima tehdit altında bulundurmaktı.

— Âtiyen Ayıntap cephesinde böyle bir vaziyeti askeriye karşısında bulunmayacağımız neden malûm?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Arzedeceğim efendim; şimdi bu kuvvetleri sahra muharebatında mağlup edebilmek için oraya ne kadar kuvvet sevkettikse o da tam zamanında bunlara mukabil faik kuvvetler yetiştirdi. Bundan takriben üç ay evvel son gayretle onun henüz en az bulunan kuvvetleri bilhassa Kollej civarındaki kuvvetlerini ağır toplarımızla tahrip ederek bunları tardedecek kuvvet ihzar ettik. Fakat o vakit bunlar ellerinde bulundurdıkları kuvvetleri gerek karadan ve gerek denizden sevk ederek meydana muharebeye yetiştirdiler. Akçekoyunlu ile Ayıntap arasında ve Ayıntap civarında vukua gelen muharebatta faikiyeti adediye onlar tarafından bulunmasından ve bizim askerlerimizin nevakısı ikmal edilememesinden çekilmeye mecbur olduk. Bunun üzerine ikinci plâna geçtik. Yani düşmanın kuvvetlerini Ayıntap önlerinde mağlup edemeyeceğimiz tahakkuk ettikten sonra, bunların kuvvetlerini dağıtmak için, arzolunduğu veçhile, gerek çölden Raka cenubundan Münbiç, Bab, Şa'ra taraflarından Halep'in şark ve cenubuna doğru Halep'in bağlarına ve bahçelerine kadar sokulduk. Diğer garp tarafından bir akıncı kolu Suriye ihtilâci kuvvetleriyle birleşerek Hama hizalarına kadar vardı ve orada Ümraniye'de ve Mesip dağlarında Fransızlara karşı daima mukavemet eden şeyhlerin kuvvetine yeni bir kuvvei mâneviye vererek orada büyük ihtilâl ika ettik. Fransızlar bu suretle gerilerinin tehdit olduğunu gördüklerinden kuvvetlerini çekerek gerek Halep'i ve gerek Halep'in cenubundaki aksamı takviye ve oradaki iğtişası taarruzla geri çekilecek veçhile hareket icrasına mecbur oldular. İkinci defa olarak zayıf düştüklerini zannettiğimiz Ayıntab'a hücum ettik. Fakat efendiler, Ayıntap en zaif düştüğü zaman orada 300 mitralyöz vardı ve kasabanın etrafında mühim tepeleri tahkim ederek tel örgüleriyle sarmıştırlar. Fakat mevkii müstahzar muharebatını kuvvetlerimiz lâykı ile talim etmedikleri için şüphesiz tel örgülerini bozup içeri giremiyorlardı. Orada top, mitralyöz ateşleri kendilerini muvaffak olmaktan men ediyordu. Bunun üzerine Deyrizor'da birleşmiş olan Fransızları oradan defetmek için Elcezire'yi sedden kuvvetlerin mühim bir kısmını alarak Ayıntab'ı takviye ve buradan da tertip olunan efradı cedideyi bir an evvel oraya yetiştirmek hususu tâcil olundu. Geçenlerde ajansın neşrettiği veçhile, orada Fransızlar bir muharebe yaptı. Fakat diğer kuvvetler, gene bize tâbi olan ve bize muhip olan urban ve aşair kuv-

vetleriyle o cepheyi mümkün mertebe takviye ve Fransız propagandasını tevkiif etmek hususu kısmen istihsal olundu. Bu suretle Elcezire'yi teşkil eden kuvvetlerin bir kısmı da garbe tevcih edilmeye başlandı. Bu kuvvetlerin bir kısmı da malûmu âliniz Midyat taraflarında, Garzan taraflarında zuhur eden bazı eşkiyayı tedip ile meşgul oluyordu. Bu da bertaraf oldu, o kuvvetleri de celbettik. Görülüyor ki Ayıntab'a 20 günlük yerlerden kuvvetler yetiştirmek ve aynı zamanda muhtelif cephelerde düşmanla uğraştığımız halde, emin olunuz ki, bu yetişen kuvvetleri tainamiyle teşkil ve meydana muharebeye sevk edecek zaman kazanılmış olsaydı, ümit ederdik ki, Ayıntab'ı kurtarabilecek idik. Fakat malûmu âliniz Ayıntap bir kale değildir ki, mahzenlerinde erzak bulunabilsin. Bir çok erzak sarfına mecbur oluyorlardı. Bu suretle ellerinde ne kadar erzak varsa bunları yediler, bitirirler. Arzettiğim tel örgülerin aralarından efradın geceleyin sırtında kaçıracağı pek cüz'i erzak ile geçmek mümkün olmadığı gibi kasaba dahilinde fıstıkla taayyüş gibi bir kalenin son günlerini andıran bu hal devam edemezdi. Bunun için son tedbire müracaat ettik. Düşmanı mahsur vaziyete sokalım dedik. Düşmanı mahsur bir hale sokmak için onun erzak kollarını vurmak ve onu cephanesiz ve erzaksız bırakmak lâzım idi. Evvelemirde Akçekoyunlu ve Ayıntap arasında seyrü sefer eden bir kâfile vardı ki bu, bine yakın deve ile bir kaç yüz esterden mürekkepti. Daima muhafız ile gelip gidiyordu. Kuvvetlerimiz bunun üzerine (İkizkuyu) civarında taarruz ederek düşman ve biz de bir hayli zayıat verdik. Fakat düşman daha çok zayıat verdikten sonra bu tarihi terke mecbur kaldı. Üç haftadır buradan bir kâfile gelip geçmiyordu. Hatta bu taarruzun tesiriyle Akçekoyunlu'yu da tahliye mecbur oldu. İkinci yol Ayıntab'ın, malûmu âliniz, Kilis üzerinden büyük şose, cadde bulunduğu için köprülerini tahrip ettik ve buraya gelen kuvvetlerin tehdit etmek üzere kuvvetler ikame ettik. Bir kaç defa dahil ve haricin iştirakiyle Fransızlara taarruz yaptık. Birincisinde ihtiyat kuvvetleri çıktı. Muhasara yarılama. İkincisinde si-perlerin bir kısmı yarıldı, mahsurinle birleşildi ve bunların bir kısmı dışarı çıktı. Üçüncüde; gene bir kısım yarıldı, gene bir kısmı dışarı alındı. Fakat bu yarıldıktan sonra orada durmak mümkün olmuyordu. Çünkü yarılan yerler müşterek teşkil edecek veçhile takip edildiği için toplar oraya bütün kuvvetini tevcih ediyordu ve ihtiyatlarıyla yaptığı mukabil taarruzlar bizi zayıata duçar ediyordu. barındırmıyordu. Barınmak için ancak Elcezire'den celbedeceğimiz

kuvvetlerin vüruduna ihtiyaç vardı. Fakat düşman bu tehlikeyi anladığı için kendisi de Suriye'den yeni kuvvetler celbetti. Malûmu âliniz, bizim kuvvetlerimiz Halep bahçelerine Edmib (Edlip), Cisrişuğur cihetlerine kadar yayılmıştır. Düşman bunlara karşı sahra muharebatı yapamıyordu. Çünkü akıncı idiler. Üzerlerine gittikleri vakitte çekilip kaçıyorlar, saklanıyorlar, muharebe yapmıyorlardı. Gerilerinde yaptığımız bu harbi sagir ile onları iz'âç ediyorduk. Fakat tayyareleriyle keşif yaptılar ve onların karargâhlarını keşfettiler, zaiyat verdirmeye başladılar. Şüphesiz orada başa çıkamadılar, çekildiler. Tasarruf edip bu tarafa gönderdiği bu sıra filhakika Osmaniye ve Mamure taraflarından kuvvet celbettiği rivayet olunuyordu. Oralarda gece baskınları yaparak kuvvetleri teksif ettik. Mamafih şüphesiz bizim orada baskın yapan kuvvetlerimizle, ihtiyatları varsa Kilis'te kuvvetlerini topladıktan sonra Kilis'ten Ayıntap yolunu setre mehur olan kuvvetimiz üzerine taarruz etti. Bu kuvvet geri çekildi. Çünkü düşman kuvvetli idi. Bundan sonra Ayıntab'a gelmeye başladılar. Ayıntab'ın vaziyeti artık son derecede muzlimleşti. Ya oradaki müdafiin, bu kuvvet geldikten sonra büsbütün tazyik olunacak veyahut esir düşecek veyahut dışarı çıkacak idi. İlaşe imkânı kalmamıştı. Mamafih verilen talimatta eğer ilaşe imkânı varsa bizim bir iki haftaya kadar kuvvetlerimiz gelecek. kati tertibat yapılacak denilmişti. Bunu müteakip sekiz dokuz tarihlerinde bazı köylüler çıktılar ve aynı zamanda Ayıntab'da top ve tüfek sedası işitiliyordu. Bir doktor isminde birisini söylüyorlardı. Ayıntab'ın onun vasıtasıyla Fransızlara teslim olduğunu söylüyorlardı. Fransızların burada ne yaptıklarını katiyen bilmiyoruz. Fakat bilinen bir şey varsa, propaganda mahiyetinde addettiğimiz hüsnü muamele ettikleri, şöyle yaptıkları, böyle yaptıkları yolunda ahaliyi teskin edecek bazı beyanat vardır. Fakat biz bunu hakikat addetmiyoruz. Mamafih Kilis'te top ve tüfek sedası işitilmemiştir. Kilis'ten gelen kuvvet Ayıntab'da tahkimat yapmaya başlamışlardır.

Şimdi efendim Ayıntap ahalisinin yaptıkları vazife tarihte emsali olmayan bir kahramanlıktır. Buna şüphe yoktur. Acaba harici kuvvetler vazifelerini yapmışlar mıdır? Çünkü Fransızları tazyik, bizim lehimize Sevr muahedesinde bir müsaadatta bulunmak hususundaki Suriyelilerin Fransızlara yaptıkları tazyik kendi aleyhlerinde efkârın galeyanından ibarettir. Bu da bizim harici kuvvetlerimizin Fransızların arkasında daimi surette faal olmasından ileri gelmiştir. Adana Mebusu Zamir Bey filhakika böyle bir telgraf çek-

mişti. Cenup cephesine yazdım ve orada bazı tertibat yapmak üzere bulunuyorduk. Hatta bazı kuvvetlerimiz ovaya inerek şimendiferi tahrip ettiğini yazmıştı. Ancak ehemmi mühimme takdim etmek ciheti tercih edilmek lâzım geldiğinden Yunanlıların yeni birtakım kuvvetlerle Afyon ve Bursa cihetlerine bir çok sekiyat yaptıklarına dair pek ısrarlı haber alıyorduk. Bunun derecei sıhhati ne olursa olsun mutîaka tedabiri mâniya ittihaz etmek lâzım geliyordu. Aldığım telgrafname bilhassa 21'e kadar bir taarruz yaparak muvaffakiyet istihsal ile konferans üzerinde lehlerine bir tebeddül yapmak için Kral Konstantin'in bütün vesaitiyle hazırlandığını iş'ar ediyordu. Bunun için verilen iş'aratı nazarı itibare aldık. Bunun için bütün vesaitimizi düşmanın yapacağı manevraya mukabele edecek veçhile tâbiyeye mecbur olduk. Şüphesiz ki Adana cephesinde büyük bir faaliyet yapamazdık.

Bundan sonra ne yapacağımıza dair Mebusu muhterem Abdürrahman Efendinin sualine cevap vermek isterim. Bir kale sükut ettiği vakit de büyük bir boşluk hâsıl olur ve bu boşluk harekâtı askeriye üzerine fena bir tesir icra eder. Fakat arzettiğim veçhile, Ayıntap bir kale değildi. Sırf ahalinin hamiyet ve fedakârlığına istinat eden açık bir şehir idi. Buradaki mahsurinin kısmı mühimmi kumandanlarıyla beraber harice çıkmıştır. Kalan sırf nisvan, aceze, sübyandır. Bu suretle biz maddî bir şey kaybetmedik. Fakat manen zararımız vardır. Çünkü Suriye'de yapmakta olduğumuz tesir bunun sükutu ile zayıf olmaktadır. Fransızların yegâne arzusu, bu efkârı kendi lehlerine çevirmektir. Bunu ihtimalki bizi bir taraftan sulha davet etmek, diğer taraftan mevzii muvaffakiyet elde etmekle Suriye halkında pek ziyade başlamış olan harekâtı ihtilâliye'yi bir dereceye kadar teskin için yaptılar.

İkincisi - ki, bizim için en büyük ehemmiyeti olan cihet - buranın sükutu ile o civar ahalisinin manevî kuvvetlerini kırmak. Bu kadar uğraştık, Fransızları atamadık. Bu, bir sükutu mânevîdir. Bu sükutu mânevî ile Fransızların her tarafı sühuletle istila etmeleri korkusu. En büyük korkumuz budur. Buna karşı kuvvetlerimiz yetiştigi gibi eldeki kuvvetler de ziyaa uğramamış Maraş ile Ayıntap arasında bulunuyorlar. Peyderpey yetiştirdiğimiz efradı cedide ile kadrolar doldurulacaktır. Ahalinin bu mânevî sükutunun bertaraf olacağı şüphesizdir. Ancak ahalice itimadı tam hâsıl edilmiş bazı zevatın oraya gitmesi. Kılıç A.î Bey hemen buradan oraya hareket ederse pek iyi olur ve az zamanda kuvvetler geldikten sonra evvelce yaptığımız gibi Fransızların arkasından tazyik ederiz.

Fransızları bu defa iki cihetten daha ziyade tazyik ederiz. Fransızların burada kazanmakta oldukları muvaffakiyet ümit ederim ki kendileri için ümit ettikleri neticeyi ve bizim de korktuğumuz akibeti ihzar etmez. Bunların, bu kuvvetlerin ihzarından sonra buranın istirdadını kaviyen ümit ederim.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Efendim, malûmu âliniz harp hissiyat ile değil fazla hesap ile, fen ile yapılır. Bu, zatı âlinizce malûmdur. Binaenaleyh Ayıntap ahalisi kahramanane müdafaa yapıyor iken niçin Fransızların arkasında akıncı kuvvetleri tesis edilmedi?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Tertibat alınmıştır. İşte onu arzettim.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Nerede hattı müdafaa vardır? Siperler filân var mıdır?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Malûmu âliniz büyük sahalarda bunlar yapılamaz. Boğazlarda, geçitlerde, asıl müdafaa hatları düşmanın geçebilecekleri mahallerde olur. Birecik'te Cerablus köprüsü tahrip edilmiştir. Mamafih askerlikte düşmanın nereden geleceği anlaşılırsa bütün kuvvetle oraya yüklenilir. Eğer düşman çoksa müdafaa edilir. Az ise taarruza geçilir. Bu tertibat düşünülmüştür.

Başka sual var mı efendim?

NEŞET BEY — Düşmanın kuvvetleri hakkındaki malûmat mevsuk mudur?

FEVZİ PAŞA (Devamla) — Bu malûmat düşmanın kendi meclisi mebusanındaki bütçe müzakeratından alınmıştır.

ABDÜRRAHMAN LÂMÎ EFENDİ (Gazi Ayıntap) — Bir memleketin iyiliği bir kaç cihetle olur. Birisi letafeti abu havası, diğeri hamaseti fitriyeleri noktai nazarından olur. Ayıntap hepsini câmidir. Ayıntap vaktiyle Asım Mollaları, Hasırcı Zadeleri, daha bir çok efadılın mehdî zuhuru olmuştur. Ayıntab'ın ilme, dine olan fartı riayetleri büyüktür. Bu, bugün 38 tane amudu nuranî halinde duran minareleriyle sabittir.

Sonra efendim Ayıntap bundan evvel bir vakai tarihiye daha geçirmiştir, ki Ayıntab'ın kahraman ahalisi o zaman gene kahramanlıklarını göstermişlerdi. O da Valdayan oğlu isminde birisi gelmiş, gene Ayıntab'ı istilâ etmişti. Bu vakit de Ayıntap gene bir çok mukavemet göstermişti. İstilâ ettikten sonra Ayıntablılar 10 bin kişilik bir kuvvetle bir huruç hareketi yapıp anı berbat etmişlerdi. Bu müddeti muvakkate içindir, efradı ölmemiş, ahalisi gene o ahalidir. Ayıntap bugün müdafaa edilemeyecekse yarın edilecektir, evvelemir-

de ahalinin kuvvei maneviyesini yükseltmek lâzımdır. Bugün Maraş'la Ayıntap arasında iki bin haneli köyler vardır. Bunlar son zamanlarda çetelik, kuvayı milliyeye lağvından sonra ... halbuki evvelemirde bunların hamasetlerini artıran muhterem arkadaşımız Kılıç Ali Beydir. Kılıç Ali Bey Mustafa Kemal Paşa tarafından Sivas'tan Maraş'a gelmiş, Maraş'ın imdadına yetişmiş ve aynı zamanda Maraş'ın tahlisinde mühim bir âmil olmuştur. Onun üzerine Ayıntablılar Kılıç Ali Beye raptı kalp etmişlerdir. Sonra efendiler; Kılıç Ali Bey Pazarcık'tan altı bin kuvvet aldı. O zaman daha fazla kuvvet yoktu. Ahali hep silâhbedest harbe müheyya olmuştu. Her bir neferi bir mücahit, bir kale idi. Çünkü bunlar zorla askere gelmiyorlardı. Bu altı bin mücahidini kiramı Ayıntap ahalisi kendi kesesinden dört ay besledi. Hiç hükûmetten para istemediler. Kendi keselerinden askere baklava yedirmek şartıyla Ayıntablılar beslediler. Bütün Ayıntablılar Kılıç Ali Beye merbut idi. Orada Kılıç Ali Bey demi yorlardı, Kılıç Ali Paşa derlerdi. Kadınların bile kuvvei maneviyeleri yükselmişti. Ayıntap'ta muharebe en had bir devreye geldiği vakit Kılıç Ali Bey oradan gitti. Onun yerine diğeri bir kumandan kaim oldu. Kılıç Ali Beyin oradan gitmesi sanki bir ordunun gitmesi gibi oldu. Ahalinin kuvvei mâneviyesi inkisara uğradı. Son zamanlarda Ayıntap mühim bir harp safhası geçirmiştir. Ayıntab'a lâıykı veçhile yardım edildi, edilmedi meselesini mevzubahs etmiyorum. Yalnız bu muvakkat sükutu kaza ve kaderi ilâhi ile olmuştur. Muvakkaten esir olmuş olan Ayıntab'ın evlâdı gene oradadır. Gene Ayıntab'ı müdafaa edeceklerdir. Fevzi Paşa Hazretleri kuvvei mâneviyeleri inkisara uğramasın dediler. Onun için, efendim bunun temini için kendilerine lâzım gelen teçhizatı vermek lâzımdır. Bendeniz çok müteessirim, eşyayı beytiyenin hepsi yanmıştır. Servetin hepsi mahvolmuştur. Bütün orada olan akrabamın hayat ve mematından bir haber yoktur. Fransızlar oraya girdikten sonra onlara ne suretle muamele yapıldı? Yalnız bu menakıp içinde, Ayıntab'ın menakıbı içinde bir kaç kahramanın büyük tesiri vardır derim. Bunların birincisi Kılıç Ali Bey arkadaşımızdır. İkincisi; Hoca zade Ferit Bey isminde bir zat olup ötedenberi kuvayı milliyeye tesisiyle uğraşan ve beş bin lira iane veren adamdır. Onun için efendim Ayıntap ahalisi kaldıkça korkmam ve inşallah gene Ayıntap ahalisi Ayıntab'ı kurtaracak ve Ayıntap bizim olacaktır. Çünkü gene o ahali oradadır. Kahramanlıklarını gene göstereceklerdir. Yalnız burada bir şey açıldı. Burada iki memleketin vaziyeti müheddet kaldı. Birincisi Maraş, ikincisi Urfa ...

tabii bundan sonra düşman ya Maraş'a gidecek, ya Urfa'ya. Şimdi, eğer millî kuvvetlerle bunun önüne geçilmezse, nizâmî kuvvetlerle bunun önüne geçemeyiz. Bendeniz Meclisi Âlîmizden bir şey talep ediyorum. Aman diyorlar, bize Kılıç Ali Beyi gönderin, salâhiyeti vasia ile. Mutlak ve mutlak vatan fedaisi olarak beş bin, on bin kuvvet toplanacaktır. Hiç olmazsa düşmandan beş, on köy kurtarır isek faydalı olur. Efendiler rica ederim Kılıç Ali Beye mezuniyet veriniz.

İHSAN BEY (Cebeli Bereket) — Efendim; Paşa Hazretlerinin bütün ifadatından hiçbirini muhalefe etmeyeceğim. Halimiz malûmdur. Yalnız benim için en mühim bir mesele vardır. Malûm ya, emsalsiz bir şahıs, efrattan ziyade zabıtanıdır. Orada şahsın Kılıç Ali Beyi bize gönderin demekten oradaki kumandanın, ahalinin memnuniyetini celbedememiş bir adam olduğu anlaşılıyor. Ali Beyi istemeleri, oradaki kuvvetleri istemediklerinden değildir. Kılıç Ali Beyin oraya gitmesini ezanüddin ben kendi şahsım namına isterim. Kılıç Ali Bey kumandan olarak oraya gitmeli, yahut bu iş olmaz demek doğru değildir. Büyük bir talihsizlik olmak üzere bugün Ayıntab'ın sükutunu duymakla müteessiriz. Tarihi askeri şahittir ki, hiçbir mevkii müstahkem bulunmaz ki ilelebet müdafaada bulunsun, varlığını muhafaza eylesin. Bir kaleye müdafa et emrini veren karargâh mutlaka onun tahlisi için vakit kazanmak ve büyük kuvvetler ihzar etmek ve bunun için de vakit kazandırmak vazifesini de kale içindekilere vermiştir. Ayıntab'ın bu vazifei askeriyesini yaptığı Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretlerinin lisanı sitayişinden de anlaşılmıştır. Beyan buyurdıkları veçhile müdafa et ediniz denmiş ve bunlar da müdafaanın yüksek mertebesini yapmışlardır. Fakat Ayıntab ve Ayıntab'ın müdafileri tahlis edilememiştir. Şu halde müdafa et ediniz, mücadelede devam ediniz emrini veren karargâh; mademki bir kuvvet gönderemeyecek, mademki oranın tahlisi için bir kuvvet gönderemeyecek, bu kahraman milleti bu kalenin içinde niçin ezdiriyordu? Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri buyurdular ki; hal malûm. Binaenaleyh lâzım olduğu kadar oraya yardım edemedik. Soruyorum Paşa Hazretlerinden; Ayıntab'ın son zamanda sükutuna kadar müdafiler hangi kuvvetlerdir ve bunun haricindeki kuvvetler hangileridir? Ayıntab'ın sükutunu intaç eden büyük harpte hariçten Ayıntab'ı halâs için gelen kuvvetler nerede idi? Yoksa Ayıntab müdafilerini yalnız başına mı bıraktılar?

Paşa Hazretleri buyurdular ki; Ayıntab'ı Türkler müdafa ettikçe bizim lehimize, Fransızların aleyhi-

ne galeyân pek büyüktür. Ayıntab'ın islâmlar tarafından müdafaasını gördükçe Araplar silâha sarılıyorlar. Fransızlara isyan ediyorlar. Bu da bizim için bir müdafa teşkil ediyor. Demek ki Ayıntab'ın sükutunda Arapların mânevîyatı sükuta uğradı ve Suriye'de Fransızlara karşı olan mukâvemet de inkisara uğradı. Buna meydan vermekteki hikmeti anlamıyorum. Evet davamız yalnız Ayıntab da değildir. Pek kısa bir zamanda bu davaya karıştığımız zaman bu olayı vucude getireceğiz.

Efendiler. Müdafaai Milliye Vekili Paşa Hazretleri müddetimiz pek azdır dediler. İki, üç senedir diye senet mi aldınız ki on aya pek azdır ve henüz bir ordu teşkil edemiyoruz, diyorsunuz? Düşman orduları her taraftan bizi tehdit etmekte. Müdafaai Milliye Vekili kendi lisanlarıyla beyan buyurdular ki; taarruzu tevkif için oralara bakamadık. Şu halde pek haklı olarak, bir ikinci mersiyeyi daha dinlememek için soruyorum efendiler, herhangi bir cepheden altmış bin kişilik bir ordu, mütearrız bir orduyu tevkif edebileceğini Müdafaai Milliye Vekili taahhüt edebilecek mi? Karşımızda bunun için müspet veya menfi bir cevap verebilirler. Nakliyat işleri hiçbir suretle muntazam değildir, biliyorum. Paşa Hazretleri fevkalâde çalışıyorlar. İmanları çok kuvvetlidir. Fakat efendiler bütün bu mütemadi faaliyetlerine rağmen bu işlerin yoluna girmemesi, devair rüesasının hakkiyle vazifelerini ifa edememelerindendir. Efendiler, yapılmış bir makineyi işletmek başkadır, bozuk bir makineyi işletmek gene başkadır. Bir nefer gelir şu emri filân yere gönderdim, bu emri falân yere gönderdim zihniyetlerindeyiz. Daire rüesas da bu ruhda adamlardır. Emir vermek iş değildir efendiler. Biz emir verdik demekle mesuliyetten hiçbir kimsenin kendisini kurtaracağına kani değilim. Emirber nefer gelir; filân yere falân kâğıdı verdim der. Fakat neticesi hiçtir. Daire rüesas bu ruhta adamlardır. Muntazam bir üslupla hareket etmek lâzımdır. Gündüzün rahatınızı terkedeceksiniz. Malzeme için göndereceğiniz adam ölecek, zararı yok. Bir ufak vapur malzeme harbiye elli bin liradır. Onun için bütün Meclis namına rica ediyorum, bunların intizama konulması lâzımdır. Tevfik Sükûti'yi böyle dediniz, astırtınız. Fakat şayanı teşekkürdür ki onu astıran benim. İsim tasrih etmek istemiyorum, herhalde Paşa Hazretleri bilirler. Ordu idame-i hayat edecek gıdaya malik değildir. Buna da sebep, bu adamların kendi ruh ve zihniyetlerinden dışarı çıkamamalarıdır. Sizi sureti katiyede temin ediyorum. İsmail Hakkı Paşa gibi bana da hırsız mı desinler? Zararı yok, elli bin lira daha gönderirsiniz, orduyu

teçhiz edersiniz. Asker istediler. evlatlarımızı mı vermedik, ne istediler de vermedik? Buna mukabil bugün Ayıntap düşüyor. Yarın başka bir yer düşecek tir. Kendilerinin ruh ve zihniyetinde adamlar bulsunlar. Vasaiti nakliye hususunu da bir intizama soksunlar.

HİLMİ BEY (Bolu) — Efendim; bu beyanatın celsei âleniyede tekrar edilmesini rica ederim. Bu vesile ile iki vazife ifa edilmiş olur. Birincisi Ayıntap hakkında icabeden takdîrkârlık gösterilmiş olur, diğeri de bu vesile ile diğer dindaş vatandaşlarımıza bir dersi ibret olur.

Bu beyanat arasında Kılıç Ali Bey Ayıntap'a gönderiliyor. Kılıç Ali Bey evvelce niçin oradan kaldırıldı? O kadar uzağa gitmeyelim. Bu akibet husule gelmezden evvel niçin göndermedik? Binaenaleyh arkadaşlar, benim bir teklifim var. Bunun kabulü hepimize düşen bir vazifedir. Bihassa basiretkâr olmak vazifesini ifa edecek bir heyetimiz vardır ki o da Müdafaai Milliye Encümenidir. Maatteessüf, irşat diyemeyeceğim, inşaallah o da olur, şimdi teklifim; encümen kendisine alelusul tevdi edilen evrakı tetkik ederek bir neticeye raptetmek ve en birinci vazifesi olmak üzere arkadaşlarıyla, dışarıdaki ahali ile muhavere ederek, şurada burada tanıdığı müncvverlerle muhabere ederek, her taraftan daima haberlar - âdetta bir encümeni tetkik diyeceğim - o haberleri hülâsa ederek bir netice çıkarıp bir an evvel bunu Müdafaai Milliye Vekâletine ihbar etmek ve Müdafaai Milliye Vekili vasıtasıyla arkadaşlarını haberdar etmek lâzımdır. Yoksa neticemiz fenadır. Tarih tekerürden ibarettir, deniyor. Zafetlerimiz tekerrür etmişse son üç asırdanberi de zafersizliklerimiz, küçüklüklerimiz devam edip gidiyor. Bendeniz burada yok idim. Bursa sükut etti deniliyor. Meclis bir galeyana geliyor. Bihassa Müdafaai Milliye Encümenindeki arkadaşlarımız mesaili harbiyeyi, mesaili murakabeyi her çihetçe şümullü olarak ellerinden gelen vazifeyi ellerinden bırakmasınlar. İstirhamım bundan ibarettir. Bahusus sulh meselesi karşısında bulunuyoruz.

MAZHAR MÜFİT BEY (Hakkâri) — Efendim, maruzatımın bir kısmını İhsan Bey söyledi. Bendeniz yalnız bir iki madde hakkında maruzatta bulunacağım. Efendiler, malûmu âliniz Gazi Ayıntap şehit değil, mecruh olmuştur. Her muharebatta kahramanlardan birinin aldığı yarayı almıştır. Bu yarayı tedavi etmek ister. Ahali, Kılıç Ali Bey gelirse mâneviyatımız yükselecek, teşkilât yapacağız diyor ve binaenaleyh Kılıç Ali Beyin gelmesine büyük bir arzu gös-

teriyorsa gitmelidir. Acaba Ayıntap hangi mıntakai askeriye dahilinde bulunuyor? Bendeniz başı bozuk olduğum için askerliğe hürmet ederim. Eğer bu Ayıntap Adana mıntakasinda ise...

FEVZİ PAŞA (Müdafaai Milliye Vekili) (Kozan) — İkinci Kolordu mıntakasındadır.

MAZHAR MÜFİT BEY (Devamla) — Paşanın buyurduklarını, şurada bir hesap tuttum, evet epice bir kuvvet oldu. Acaba bu kuvvet Ayıntap'a sevk olunmuş da Ayıntap kahramanlarıyla birleşerek düşmanla çarpışmış mı? Sâniyen; çarpışmış ise emrû müdafaada, emrû kumandada bir noksanlık mı var? Hilmi Beyin buyurduğu gibi, filânca yer sükut eder, mesul yok. Bendeniz Ayıntap'ın istirdat edileceğine, Cenabı Hakkın avni inayetiyle, eminim. Fakat Ayıntap'ın sükutunun sebebini de anlamak isterim. Eğer orada asker var idiye, bu askerin başında bulunmuş olan bir kumandan var idiye, bu kumandan vazifesini ifa etmiş midir? Paşa Hazretleri derseki orada bulunan kumandan vazifesini ifa etmiştir. Pekâlâ bunun mesulü olan Müdafaai Milliye Vekilinden bu sözü dinlemek isterim. Bize desinler; orada idarei askeriye vazifesini ifa etmiştir. Amma mağlup olur, teslim olur, o başka. Fakat niçin mesul aramıyoruz. niçin kaza ve kadere atfediyoruz? Bizim tedbirimizde hiç kusur yok mudur? Meselâ bendeniz asker olmadığım halde bazı kusurlar görüyorum. Paşa Hazretleri buyurdular ki «Ayıntap'ın ehemmiyeti iki kat arttı, Fransızlar için. Hatta Ayıntap'ı alamadıkları için cenuptan gelerek Ayıntap'ın üzerine» demek oluyor ki Ayıntap'ın askerlikçe mümtaz bir mevki, mühim bir kıymeti vardır. «Çünkü Ayıntap'ı kaybettiğimiz dakikada, oradaki müdafaamız mahvolduğu dakikada Arabistan'daki harekâtımız zaafa uğrar» buyurdular. Demek ki Ayıntap'ın hakikaten bir ehemmiyeti varmış. Şu malûm olan ehemmiyete karşı, İhsan Bey biraderimizin dediği gibi, yalnız oradaki kuvvetleri kâfi görmek ve onları yalnız başına bırakmak buranın ehemmiyetini takdir etmemek demektir. Çünkü hiç olmazsa Maraş cephesinden mi, Elcezire cephesinden mi, Adana cephesinden mi, nereden ise yarım edilmeli idi. Hep yolda, yolda... Ben öyle zannediyorum ki buranın ehemmiyetini, Paşa Hazretleri bugün değil, bundan altı ay evvel takdir buyurmuşlardır. Ayıntap'ın ehemmiyeti dün ve bugün zahir ve bahir değildir. Buranın ehemmiyetini bundan çok evvel takdir buyurduklarına eminim.

Paşa Hazretleri ehemmi mühimme takdimin faydasından bahsediyorlar. Ayıntap'da bir ehemmiyeti fevkalâde hâsıl olmuştur. Bu ehemmiyetle münasip

bir kuvvet gönderilmek icabederdi. Vallahi arkadaşlar, bendeniz bunu Pilevne'ye benzettim, Gazi Osman Paşaya benzetiyorum. Dayan, dayan... Fakat ne muavenet var, ne asker var. Buradan ha gönderiyoruz, geliyor diye aldattık. Sonra diyorlar ki; belki ahalinin kuvvei mânevîyesi kırılır Elbette kırılır Paşam! Çünkü vatanını müdafaa et, biz arkadayız denir de bir muavenet görmezse, elbette tahtie etmek haklarıdır. Çünkü ne Millet Meclisinin, ne Heyeti Vekilenin bir muavenetini görmediler. Buna misal mi istersiniz. İşte Kılıç Ali Beyi istiyorlar. Misal budur. Demekki bizden ümidi kesiyorlar, Kılıç Ali Beyi istiyorlar. Öyle ise Kılıç Ali Bey kardeşim ... Malûmunuzdur ki sizinle Sivas'ta bir gece seni oraya göndermiştik. Haydi birader; gene o vazife sana tevessüh ediyor. Git, Allah yolunu açık eylesin, Allah muvaffak etsin.

RÜŞTÜ BEY (Ergani) — Ayıntab'ın duçar olduğu şu felâket bendenizde de arkadaşlarım gibi çok tesir hâsıl etti. Yalnız arzedeceğim bir nokta varsa mevkiimize pek karip olan Ayıntab'ın aldığı şu şekil tabii oralarda biraz heyecanın zuhuruna sebep olacaktır. Paşa Hazretleri eğer Ayıntab'a asker sevk ediyorsa bendeniz de oradaki aşairle iştirak etmek üzere şimdiden gitmek isterim.

HÜSEYİN AVNÎ BEY (Erzurum) — Vakıa, 10 ay evvel hükûmet burada teşekkül etti. Hattâ propagandaların ilk kurbanı Bursa olmuştu. Açık vatanın her tarafında propaganda vardı. Meclis millete meşruyetini anlatmak için epice müşkülât çekti. Propaganda şu idi : Askerlik yoktur, silâhınızı terkediniz. Artık ölmeyin diyorlardı. İşte bu müşkülât içerisinde idi ki biz Ordu nüvesi yapmıştık. Düşmanlarımız Ayıntab'da, Maraş'ta çalışıyorlar. Biz memlekette galip düşmanlara karşı kahramanane bir ordu teşkiline başladık. Başlangıçta iken en iyi tanıdığımız zevat isyan ederek Hükûmetin başına engel, belâ oldular. Ayıntab'ın sükutunu görmekle ümitsiz olmayalım. Biz diğer memleketlerimizin dahi sükutunu gördük. Erzurum sükut ederken Rusları görüyor, artık bir daha bu memleketi göremeyeceğim diye teessüf ediyordum. Bana diyorlardı ki; ümitsiz olma, gene görürsün. Fakat efendiler, az zaman içinde pişdar olarak bu memlekete girmeye muvaffak olduk. İnşallah Ayıntab'a da gene bu suretle gireceğiz. (İnşallah sedaları) Hükûmeti tenkitten ziyade teşvik edelim. Daha ziyade müteessif olacağımız bu gibi şeylere meydan vermemek için çalışalım. Tenkitten ziyade hükûmeti takviye edelim.

REİS — Buyurun Paşa Hazretleri.

FEVZİ PAŞA HAZRETLERİ (Müdafaai Milliye Vekili) (Kozan) — Deminki maruzatımı ikmal ede-

yim. Ordunun yeni teşekkül ettiğini arzetmiştim. On aydanberi hükûmeti istikrar ile uğraşıyoruz. Bundan üç ay evvel Hükûmetimiz müstakâr değildir. Hükûmetimiz müteyakkız davranmasa idi hükûmet refedilip Meclis dağılacaktı. Efendim, ben burada altı ay uğraştım. Burada kuvvet teşkil ediyordum. Kuvvetim biraz taazzum eder etmez müstakâr olduk. Yoksa silâhımı alırlardı, kuvvetimi alırlardı, bizi parçalarlardı.

Sonra efendim, biz bugün Avrupanın en kuvvetli devletleriyle çarpışıyoruz ve dört taraftan hücumla maruz bulunuyoruz. Bendeniz Heyeti Âliyenizin Müdafaa-i Milliye Vekâletini kabul ettiğim zaman iktidarından ziyade, milletimin varlığını müdafaa etmek hususundaki azmi katisine güvendim. Efendiler Ayıntap bundan altı ay evvel sükut ediyordu. Oraya gönderdiğimiz kuvvetler esliha ve mühimmat sayesinde kurtulmuştur. Buyurdular ki; bir yeri müdafaa et emri verildikten sonra oraya icabeden kuvvetler gönderilir. Filhakika hesap böyledir. Harbi Umumide müdafaa edilen kaleler patır patır düştüler. Halbuki biz Harbi Umumide muhasaraya uğramış kalelerden ziyade, Ayıntap açık şehir olduğu halde, düşman burada âciz kaldı. Orada uğraştığımız, Fransızları âciz vaziyete soktuğumuzla kaimdir. Fransızlar âciz vaziyete düşmüşlerse o da harici kuvvetlerin yapmış olduğu tesirdendir.

Ne kadar telefât verdi buyuruyorlar? Bu telefâtın miktarı şüphesiz ki askerın kuvvei umumiyesiyle mütenasiptir. Muharebatta kuvvetimiz bazen yüzde on, bazen yüzde yirmi telefât vermiştir.

Nakliyat işleri muntazam değildir buyurdular. Nakliyat işleri şüphesiz büyük masrafları istilzam eder. Şimdiye kadar bizim yaptığımız nakliyatda bir adenî intizam görmedim. Hatta diyebilirim ki Yunan taarruzundan sonra ta eski taarruzda bütün cephaneyi düşmana bırakmışlardı. Yeniden yetiştirdik. Evet, biz de biliyoruz, hepimiz biliyoruz ki tüfek başına şu kadar, top başına şu kadar cephaneye ile harbe girmek lâzım gelir. Biz muharebeye girdiğimiz vakit de bazı yerlerde cephanemiz azdı. Fakat oralara zamanında cephaneye yetiştirdik. Topumuz noksandı, top da yetiştirdik. Biz tertibatımızı, sevkîyatımızı yapıyorduk. Bir felâket karşısında bulunduğumuz zaman o felâketi bizim düşünerek yaptığımız şeyler karşılıyordu. Demekki sevkîyat ve nakliyatımız pek gayrı muntazam olsa idi derakap bu mühim zamanlarda top, tüfek bulamazdık. Malûmu âliniz bir harpte ve bahusus bizim içinde bulunduğumuz böyle bir bâdirede her şeyin muntazam olmasını istemek fazladır. Ben Harbi Umumide her şeyin muntazam olduğunu takdir ettiğim

halde şimdikinden daha büyük noksanları olduğunu görüyordum ve ben zararını çekmiştim. Bugün efendiler Erzurum sükut etti, diğer cephele sükut etti. O büyük ve milyonlarca sarfettiğimiz o harpte niçin sükut etti? Oradaki sükut esbabı şimdi aynen vakidir. Vesaiti nakliyenin noksanı, düşmanın kesreti... Fakat Erzurum sükut ettiği zaman ben kolordumla yetiştim. Düşman bir taraftan Trabzon'a geliyordu ve ben Kolordumun başında olduğum halde yetiştim, düşmanı tevkif ettik. Anadolu yıkılmaktan kurtardı. Eğer böyle olmasa idi, Anadolu yıkılmış, Çarlık yıkılmamış olurdu.

Bir de Ayıntab'a giden kuvvet Ayıntab'ın sükut demlerinde yetişirse ahali buna ehemmiyet atfeder ve kuvvei mânevîyeleri tanzim olunur. Ayıntab da aynı hali düşünüyor. Düşman kollarını sallayarak yürüyor. Erzurum'a giren kuvvet orayı tahkim ile uğraşıyordu. Hiçbir kumandan bidayette her bir ufak teferruata kadar vaziyeti harbiyeyi hesap edemez. Harp plânları yapıldıktan sonra tekevvün edecek ahvale göre düşünülür. Onun için Kılıç Ali Beyin oraya gitmesi ahali beyninde hâsıl olan mânevîyattaki tezelzülü izale içindir. Ahalinin bir şahsa olan emniyeti, mânevîyatları üzerinde büyük tesir yapar. Kendileri oraya gittikleri takdirde büyük tesiri olacaktır. Fakat ben kendileriyle görüştüm, o sıralarda bazı mevani zuhur etti. Şimdi gitmesi muvafık olur. Kendileri de arzu ediyorlar. Bunda fayda çoktur. İdarei askeriye ayrıdır, kuvayı millîye ayrıdır. Kuvayı millîye akıncı kolları halinde düşmanın gerisinde daima harbi sagir icra ediyor ve bu harbi sagir düşmanı daima duçarî zaaf ediyor. Çünkü bir yere gelip konduğu zaman derakâp tahkimat yapamaz. Bir kayanın altından giderken bastırılır. Bu suretle düşman, kuvvetlerinin tehdit altına alındığını görürse geriye çok kuvvet ayırır. İleride yapacağı taarruz az olur. Bunun için orada akıncı kollarına ehemmiyet verdik. Gerek mahallî ve gerek Suriye kuvvetlerinden istifadeye çalıştık. Bu istifadenin daha semerebahş olması münasiptir. Kılıç Ali Beyin oraya gitmesi münasiptir. Şüphesiz emrû kumanda oradaki ikinci kolorduya aittir. Nizamiye kolları ile gayri muntazam kuvvetlerin hedefi bir olsun ve semerat tamamiyle iktifat edilebilsin.

İhsan Bey biraderimiz bir şey buyurdular. Altmış bin kadar mütearrız bir orduyu tutabilmek için hazırlık yapılmış mıdır, dediler. Bu efendim, arzettiğim veçhile böyle bir ihtimale göre her türlü hazırlık yapılır. Fakat bugün bendeniz inayeti hakla diyebilirim ki Yunanlıların taarruzlarını tutabilecek veçhile ter-

tibat alıyoruz ve bu tertibatımız ancak millette görüldüğümüz hissi mukavemetten ileri geliyor. Milletin hissi mukavemeti yükseldikçe, ordular muntazam oldukça mukavemet artar. Milletteki hissi mukavemet muvaffakiyetlerin esbabı hakikisinden biridir. Ayıntab'da Elhamdülillah bu hali gördük. Önüne geçildiği takdirde milletin kahramanlık göstereceği muhakkaktır. Şimdiye kadar olduğu gibi büyük mücahedeat ve mukavemet göstermesi memuldür.

Mazhar Müfit Bey biraderimiz buyurdular ki; esbabı sükut nedir? Efendim bu erkânı harbiyeye takdim olunur. Erkânı harbiye bunu askerlik noktasından tetkik eder. Esbabı nedir, ne olmuş? Böyle bir rapor oradan tertip olunur. Henüz gelmemiştir. Mesele uzaktır. Aldığımız yevmi vukuat raporlarına nazaran oradaki kıtaatı nizamiyenin vazifesini ifa ettiğine kani bulunuyoruz. Fakat bu vazifenin daha âlâ ifa edilmesi lâzımdı. İşte bu ciheti muharebenin raporları geldikten sonra tamamiyle anlayacağız.

Sonra efendiler gene Mazhar Müfit Bey buyurdular ki böyle asker gönderilmiş, yetişilememiş... Maruzatım anlaşılamamıştır. Asker yetişmiştir, daha evvel yetişmiştir. Düşman askerinin daha toplu bulunması ve istihbarat şebekesinin bilhassa tayyare ile yaptığı istikşafın hakiki vaziyeti meydana çıkarmasından ileri geliyor ve biz oraya oradaki kuvveti ezecek kuvvet getirdikçe o da getiriyor. Son oraya gönderdiğimiz kuvvetler Elcezire cephesini setrediyordu. Tabii efendiler bu gibi hususatin gayet mahrem olması lâzımdır. Bu suretle orada Derizora karşı propaganda yapmadıkça onları oraya çekemezdik. Uzun mıntakalardan kuvvet celbedip vazife yaptırmanın ne kadar müşkül olduğunu bilirsiniz. Bunlar burada sühuletle mevkii münakaşaya konacak şeyler değildir. Ben öyle zannediyorum ki azami surette fedakârlık yapılmıştır. Ancak bazı arkadaşların dedikleri gibi oraya kuvayı millîye göndermek kabil değil midir? Kuvayı nizamiye gene ahaliden çıkmış kuvvetlerdir. Ancak bunlar emrû kumandaya bağlı, zaptı raprı teessüs etmiş kuvvetlerdir. Burada evet kuvayı nizamiye yeni teessüs etmiş diyorlar. Eskiden taburlar yok mu idi? Adı vardı. Aralarında irtibatı tam yoktu. Bir gayri muntazam kuvvet çok para alıyor, serbest ... kendisini emrû kumandaya tabi tumuyor; filân ediyor. Ve bu vaziyet efrat ve zabitan arasında, bu gibi gayri tabii ahval şüphesiz idi ki bir itimadı müteakıl hâsıl edemiyordu. Bunu hâsıl etmek için bu gibi gayri tabii hallerin izalesi lâzım geliyordu. Bu izale edildikten sonra inzibatı askerî husule geliyordu. Bu da buyur-

dıkları gibi kolay bir şey değildir. Beş on günde bu yapılamaz. Muntazam talim ister. Bugün inzibatı askeriyenin talimi için altı ay lâzımdır. Fakat biz bunu Harbi Umumide altı haftaya indirdik. Şüphesiz ki altı hafta talimli olan kıtaat vazifelerini ifa edemeye başladılar. Talimlerini güzel ifa eden bir kuvvet her yerde vazifesini iyi görür. Nereye gitse karşılarına çıkanlara tefevvük eder. Son olarak şunu arz edeyim ki efendiler, memleketin istilâya maruz kalan aksamını kurtarmak için azamî fedakârlık, ne yapılmak lâzım gelirse yaptım ve bunları vakti zamanıyla kurtarmaya çalıştım. Bir tarafı açarak diğer tarafı kapayıp iş yapmak ve düşmanın oradan gelmek ihtimaline karşı her tarafı kapamak mecburiyetindeyim. İcabında cüretkâr kararlar ittihaz olunmuş ve yapılmıştır. Buna emin olabilirsiniz. Hatalarımız olur, kusurlarımız olur, evet bazı şüabat işleyemez, emin olunuz ki ben elime geçen zevatın en iyisini kullanıyorum. Zaman olmuştur ki efendiler, ben en fena anasıra kalmışım ve gece gündüz onlarla çalışmışızdır. Şurasını da arz edeyim ki kuvayı inzibatiye ile kuvayı gayrı muntazama arasında daima bir ademi-emniyet hâsıl olur. Malûmu âliniz emrû kumandaya alınmış olan efrat, ne kadar cesur olursa olsun, istenilen yerde durmamak, lüzumsuz yerde hücumla kalkmakla kendini duçarı telefat eder ve yanındaki muntazam kıt'a, yanında böyle bir gayrı muntazam kıt'a görürse iş yapamaz. Kuvayı nizamiye ile kuvayı gayrı muntazamanın karıştırılması taraftarı değilim. Kuvayı millie düşmanla harbi sagir yaparak bunların gerilerine giderler ve oralarda icrayı tesir ederek düşmanın kuvvetlerini tefrik ederler. Kuvayı muntazamımızla düşmana harbi muntazam, sahra harbi yaparak, topu ile, tûfengiyle harp eder, bu suretle düşmanı mağlup ederiz.

Rüştü Bey biraderimiz gayet iyi teklifte bulundular. Teşekkür ederiz. Kendileri giderler, oradan aldık-

ları kuvvetlerle bu akıncı kuvvetlerini kendileri teşkil ederler. Heyeti âliyenizden son istirhamım; düşmanla harp olduğu zaman bunun fena zamanları da olur ve her felâket zamanlarında asabiyete düşmekten tevakkî ile metanet göstermek lâzımdır. Tekâsül varsa haklarında en şiddetli davranarak ordunun tamamîyetini ve kuvvei mâneviyesini gayet yüksek tutmak lâzım gelir.

(Müzakere kâfi sesleri)

NECİP BEY — Ordumuzun tekemmülü âdeta harika denecek bir süratle olmuştur. Temennî ederim ki her hata cezasız kalsın. Müsebbibleri mesul olsun. Bazı arkadaşlarımızla gezdik, işittik. Meselâ mâzide Bursa sükut etti. Fenni harp noktai nazarından müdafaa edilmeyebilir. Orada pek müstahkem mevkillerimiz bir hafta on gün boş, müteferrik kuvamız sâhipsiz, kumandasız kaldı. Oraları tutmak imkânı varken tutulamadı. Müsebbibleri aranmadı. Bazı hocaların karşısında umuru diniyeden bahsedemezsiniz. Sizi tekfir eder, kâfir oldunuz der. Bir askerin yanında, omuzunuzda alâmeti farikanız yoksa askerlikten bahsedemezsiniz. Çünkü fenni harp derler, ağzınızı kaparlar. (Müzakere kâfi sesleri) Mesuliyetler cezasız kalsın, müsebbibleri aransın.

REİS — Efendim müzakereyi kâfi görenler el kaldırsın... Kâfi görülmüştür.

[Kılıç Ali Bey (Gazi Ayıntab), Rüştü Bey (Ergani), Memdub Bey (Karahisari Şarkî), Abdürrahman Lâmi Efendi (Gazi Ayıntab)'ın mezuniyetleri kabul edilerek, Kılıç Ali Bey Ayıntab'daki teşkilâta memur edildi. Ve diğerlerinin de beraber gitmesi karargâr oldu.]

REİS — Efendim, Pazartesi günü aynı saatte ictima etmek üzere celseyi tatil ediyorum.

T. B. M.M.

Gizli Celse Zabıtları

18 Şubat 1337 (1921)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTİ SABIK HULÂSASI	436
2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD	436
1. — <i>Hariciye Vekâleti Bütçesi.</i>	436:443

Cilt : 8

153 ncü İn'ikat, 3 ncü Celse

YÜZ ELLİ ÜÇÜNCÜ İNİKAT

19 Şubat 1337 Cumartesi

Üçüncü Celse

REİS : Abdülhalim Çelebi Hazretleri

KÂTİP : Feyyaz Âli Bey (Yozgat)

REİS — Efendim; celse küşat edildi.

Zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI

YÜZELLİNCİ İNİKAT

14 Şubat 1337 Pazartesi

ÜÇÜNCÜ CELSE

Hasan Fehmi Beyefendinin riyasetlerinde içtima ederek; Gaziantep'in sükut ettiğini bildiren Gaziantep Mebusu Abdurrahman Lâmi Beyin takriri okundu ve üzerinde yapılan müzakerelerden sonra; Ali Kılıç (Gaziantep), Rüştü (Ergani), Memduh (Karahisar) Şar-

ki), Abdurrahman Lâmi (Gaziantep) Beylerin izinli sayılarak Gaziantep'e gönderilmeleri ve Ali Kılıç Beyin oradaki teşkilâta memur edilmesi kabul edildi ve celseye son verildi.

Reis
Hasan Fehmi

Kâtip
Niğde
Atâ

REİS — Zaptı sabıkı kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1. — Hariciye Vekâleti Bütçesi.

REİS — Söz Hariciye Vekili Ahmet Muhtar Beyefendinin. Buyurun efendim.

AHMET MUHTAR BEY (Hariciye Vekili) (İstanbul) — Efendim; geçen celsede Hariciye Bütçesi münasebetiyle; rüfekayı muhteremeden İsmail Fazıl Paşa Hazretlerinin bir takrirleri vardı; vaziyeti umumiye hakkında bazı izahat verilmesini talep etmişlerdi ve hatta bu izahat o celsede verilmediği takdirde müzakerenin imkânı olamayacağını söylemişlerdi. Binaenaleyh son defa vermiş olduğum izahat tarihinden itibaren bugüne kadar hâdis olan vukuat hakkında malûmat arz etmeyi vazife addederim.

Sözüme başlamazdan evvel şurasını nazarı dikkatinize arz etmek isterim ki; gerek haricte şâyi olan ri-yâyâta ve gerek bazı kimseler tarafından vukubulan beyanâta göre bundan takriben on beş gün mukaddem, malum olan ahval ve şerait dairesinde Londra konferansına iştirak etmek ümniyesiyle bir heyeti murahhasa gönderilmesi bir çok tefsirata bâdi olmuş ve bundan dolayı umumiyetle Şark siyasetinin terkedilmiş olduğu hakkında bir zihap hâsıl olmuştur. Halbuki Heyeti Âliyenize gene buradan Türkiye Büyük Millet Meclisinin Hariciye Vekili olmak sıfatıyla res-

men arz ediyorum ki; şimdiye kadar takip edilmiş olan ve tesisi için pek çok zahmet çekilmiş olan Şark münasebatında zerre kadar tebeddül olmamıştır. Bu heyetin oraya izamı; kendisiyle muhadenet esası üzerine münasebatı siyasiye tesis etmek istediğimiz (Sovyet) hükûmetine gayet vazih ve samimi bir lisanla izah edilmiş ve alınan cevap da Hariciye Vekâletince dün geç vakit ajans vasıtasıyla neşredilmiştir. Öyle zannediyorum ki Heyeti Kiram, umumiyetle, bu notu mütalâa eylemişlerdir. İsterseniz bir defa daha okuyalım.

Heyetin izam edildiği vakit, elyevm heyeti murahhasa reisi bulunan Bekir Sami Bey; burada Hariciye umuruna vaziyüled bulunduğu cihetle, onun tarafından Çiçerin'e yazılan bir notada; bu davetin neden dolayı vukubulduğu ve davetin şeraiti vukuu beyan edildikten sonra; bundan evvel gene yekdiğerini mütefiki tabii addeden iki hükûmetin; mesaili siyasiyei hariciyeleri hakkında vaki olan teşebbüsâtı; vaktinde yekdiğerine haber vermek üzere ittihaz etmiş oldukları usule tevfikân malûmat vermiş ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin hareketinin gayet sarih olduğunu izah etmiş ve bu izahat Çiçerin tarafından hüsnü telâkki edilmiş olduğu cihetle; diin ajans ile

neşredilen, 8 Şubat tarihli cevabi nota hükümetimize gönderilmiştir. Binaenazalâk, sekiz aydanberi tesis ve idamesine sayedilmiş olan Şark siyasetinde şimdiye kadar zerre kadar bir tebeddül vukua gelmemiş ve bunu icabettirecek hiçbir hâdisei cedide de husul bulmamıştır. Bu husus hakkında rüfekâyı Lirani tarafından zerre kadar bir şüphe ve tereddüt hâsıl olmasa bunun vârit olmadığını, kendilerine vâit ve tenbih ederim.

Bizim, Londra'da 21 Şubatta inikat edecek olan ve zemini müzakeresi Sevr ahitnamesinin tatbığını red ve izaleye hâdim tedabiri tezekkürden ibaret bulunan konferansa davet edilmiş olmağımız keyfiyeti, Ruslara bu bapta izahatı kâfiye verilmediği takdirde, onlarca mucibi endişe ve tereddüt olabildi. Bundan evvel bu yolda bir istibah hâsıl olmuş ve bu istibah; gayet samimi surette teati edilen notalar vasıtasıyla izale edilmişti. Bu heyetin şeraiti malûme dairesinde davet edilmiş olması keyfiyeti üzerine, acaba bunun oraya gitmesinden hükümetimiz için bir faide hâsıl olup olamayacağı mütalâası tabii vâridi hatır olabilir. Konferansın mevzuu müzakere ve murakaşa edeceği şey, Sevr ahitnamesi olmasına ve halbuki diğer taraftan da Türkiye Büyük Millet Meclisinin mesaili hariciyede umde ittihaz ettiği lâyetegayyer prensiplerin malûm olmasına binaen bu müzakeratın bizim noktâi nazarımızda ne gibi netayic hâsıl edeceğini kestirmek mümkün olmamakla beraber, arzu ettiğimiz dairede bir neticeye vâsıl olacağını bendeniz şahsen ümit etmiyorum. Bu heyetin oraya gitmesi bir propaganda mahiyetini haiz olarak bizi daima makasidî milliyemizin nelerden ibaret olduğunu söylemekle itiham ve bizi daima hak için harp etmekte olan bir heyet ve bir millet suretiyle göstererek hakikimizde tesulyafte olan bazı temayülâtı dostaneyi izaleye sayeden düşmanlarımızın bu makasidi hainaneçini ref'e bir sebep teşkil edeceği cihetle bu noktâi nazardan elbet şayanı temennidir. Hatta o heyetin izamı sırasında, bir heyeti siyasiye mi veyahut bir heyeti murahhasa mı olsun gibi mütalâat serdedildiği zaman, bunun bir heyeti siyasiye olması daha muvafık olur demiştim. Bundan maksadını da bu suretle hâsıl olacak temasların bütün âleme makasidî milliyemizi daha vazih ve sarih bir surette öğretmesi hususunda faydalı olacağı kanaatimden ibaretti. Binaenaleyh bu heyetin, dediğim veçhile, Avrupada lehimize hâsıl olmuş olan bazı hissiyatı takviye hususunda fevaidi mühimmesi olacağı kaviyyen memuldür. Heyetî muhteremeniz tahattür buyurur ki, bundan evvel Çiçerin'in burada aynen kiraat etmiş olduğum cevabın-

da, müzakerei sulh için devletler tarafından davet vukubulduğu takdirde on senedenberi cerihadar olan milletimizin tatmini meşabi için muvafıkî maslâhat olacağını söylemişti. Onun bu mütalâasına rağmen, samimî ve gayri samimî olsun, vukubulacak bazı davelerini telâkki bilkabul etmiş olmak, birtabi kendileri için mucibi şüphehat olmaması için heyeti murahhasının azimeti üzerine, gerek Bekir Sami Bey tarafından ve gerekse muahharan heyeti âliyenizin delegeleriyle tarafı âcizanemden daha mufassal olarak yazılan bir notada makasidimizi tamamiyle ve tekrar izah edildikten sonra siyasiye hariciyemizin, kendileriyle aktetmiş olduğumuz münasebatı vidatkâriye müstemit olduğu ve bu münasebatın şimdiye kadar tezelzülüne mucip olacak bir hal zuhur etmediğini söylemiştim. Fakat diğer taraftan da mucibi endişe bazı haberler alınmakta bulunuluyordu. O da sekiz aydanberi Londra'da İngiltere Hükûmetiyle bazı mukaveleâtı ticariye akti için bulunan Rusya Hükûmeti murahhası Krasin'in bir ay evvel bir mukavele aktederék ve onu müstashihen Moskova'ya avdeti sebebiyle gazetelerde görülen muhtelif tafsilat idi. Bu tafsilâtın bilhassa Fransız gazeteleri mütelâsı ve çok ziyade endişenak olarak bu mukavelenamenin bazı makasidî siyasiyeyi ihtiva ettiğini söylüyorlardı ve yaptıkları tefsiratta İngiltere'nin, Şarkta Fransız menafîi azimesi bilâfında vukubulacak her türlü teşebbusaunın menî için tedabir ittihaz edilmesi lüzumu söyleniyordu. Bu keyfiyet bizim için de mucibe endişe bir keyfiyet idi ve bu hal bâtun mevcudiyetimizi ve burada tesis etmiş ve kemalî muvaffakiyetle idame etmekte bulunmuş olduğumuz mukavemeti azimkâraneyi milliyeyi ihlâl edecek ve belki de bütün bütün ihlâl edecek bir vaziyette idi. Hükümetimiz bu vaziyetin derecesi ehemmiyetini takdir ederek bu mütalâatını mümkün mer-tebe yakından takipten hali kalmanmış ve hattâ son yazdığım bir notada bilhassa bu hususta bize itminan bahş bazı malûmat vermelerini talep etmiştim. İşte o talep neticesi olarak dün neşrolunan cevabi notada; bu mukaveleî ticariyenin iki taraf murahhasları tarafından esasatı takarrür ettirildikten sonra İngiltere Hükûmeti tarafından mukavele, e bazı mevaddı siyasiye ithal ettirilmek istenilmişir, ki o nokat Heyeti Âliyeniz tarafından mütalâa olunduğu veçhile bizim için ne derecelerde mühlik vaziyet hâsıl olacağını tekrara hacet görmüyorum. Mahaza Rusya Hükûmeti dahi bize vermiş olduğu söze riayetkâr olarak ve bilhassa Şarkta muvaffak olması için behemahal Türkiye ile teşriki mesai etmesi lüzumunu içice takdir etmiş olduğundandır ki, bu teklifatı red-

dettirmek mümkün olmadığı takdirde, medarı istinat olmak üzere bir teklifi mütekabil yapmıştır ki onun bize taalluk eden kısmı, Türkiye Büyük Millet Meclisinin hakkı hükümrânisi altındaki arazide tamamıyla mülkiyetimizin temini ve istiklâlimizin İngiltere tarafından kabul edilmesi teklifidir. Bu teklif de onların şimdiye kadar mesaili siyasyede bize karşı ittihaz etmiş oldukları hattı hareketi gösterecek delâilden maduttur. Binaenaleyh Ankara Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin bilhassa Şarka taalluk eden siyasetinde tebeddül vukubulduğu hakkında işae edilen rivayâtın bir hakikate müstenit olmadığına Heyeti Âliyenizin kanaat getirmesini rica ederim.

TEVFİK BEY (Van) — Boğas Nobar ile Noradonkyan Efendinin Avrupaya gitmeleri resmi bir mahiyeti haiz midir?

BASRÎ BEY (Karesi) — «Türkiye Büyük Millet Meclisinin hâkim olduğu yerlerde» cümlesinden hüküdü millîye, misakı millînin tayin ettiği hüküdü millîye mi kastediliyor, yoksa elyevm bilfiil hâkim olduğumuz mintakalar mı murad ediliyor?

AHMET MUHTAR BEY (Devamlı) — Tabiidir ki imenallik meşgulenin bizim aramızda dahilinde olmadığını bir an için olsun Çiçerin hatırlarından geçiremez.

MUSTAFA BEY (Karahisarî Şarkî) — Ermenilerle aktedilmiş olan sulh ahitnamesi...

AHMET MUHTAR BEY (Devamlı) — Ermenilerle aktedilmiş olan sulh muahedenamesinin, evvelâ Ermeni Millet Meclisinde kabul ve tasdikından ve keza bilmukabele bizim tarafımızdan tasdik ve kabulünden sonra musaddak nüshaların mevkii fiil ve icraya konulmasına mâni olan eshabı, bundan evvelki celselerde uzun uzadıya şerhetmiştim. Bu vaziyet, şimdiye kadar değişmemiştir. Ancak biz, vaziyetin değişmiş olmasından dolayı vaki olan bu tevhürün ref ve izalesi için her vakit Ermeni Hükûmeti nezdinde gayet müessir surette icrayı tebligat ve tesirattan hali kalmamışızdır. Hatta bundan dört gün mukaddem Ermeni Hariciye Komiserine gönderdiğim bir notada - çünkü bizi bir müddettenberi o havalide Ermenilere karşı dilhıraş birtakım mezalim ve taaddiyat icra etmekle itham ederek ve bu ithamı ellerinde bulunan vesait ile Avrupaya işaa ve bu suretle haklarımızda hâsıl olan teveccühât ve temayülâtı tahrif etmek isteyerek bazı teşebbüsâtı hainânede bulunuyorlardı - bu şiddetli hiçbirisinin vârit olmadığını ve bunu yapmakta ne gibi maksat takip ettiklerini anlamakta zerre kadar duçarî müşkülât olmadığımızı bil-

dirmiştim. Çünkü Amerika Reisicumhuru Vilson tarafından, sabık Amerika Sefiri Morgantavn ... gitmesi aleyhimizde bu gibi neşriyata sebebiyet vermişti. Bunların hepsini izah ettikten sonra sulh ahkâmını tamamıyla hüsnü ifaya teşebbüs etmedikleri takdirde Şark Ordusu Kumandanının o ahkâmı hemen tatbik ve icraya Hükûmet tarafından serbest bırakılmış olduğunu söylemiştim. Bu notayı dört gün evvel yazdık.

Mahaza dört gün evvelden mukaddem, uzun müddet zarfında ne yapıldı sualine de müsaade buyurursanız kendiliğimden cevap vereyim. Arzettiğim tarzda teşebbüsata mütemadiyen ve muntazam fâsılalarla devamdan hali kalınmamıştır. Diğer taraftan Heyeti Âliyenizce meçul olmadığı veçhile, Moskova'da aktolunacak bir konferansa bir heyet izamını Meclis kabul etmiş ve bu konferansta Şark ve bilhassa Kafkasya'ya taalluk eden bilcümle mesaili münaziünfiha'nın halli düşünülmüştü. Heyeti sefaretimiz ve heyeti murahhasamız Moskova'ya daha iki gün evvel vâsil olabilmışlerdi. Binaenaleyh henüz Rusya Hükûmetiyle temaslarına ve Moskova konferansına dair malûmat almak mümkün olamamıştı. Şu halde Ruslarla bu mesaili münaziünfiha halledilmedikçe ve konferansın neticesi ne olacağı heyeti murahhasamız marifetiyle öğrenilmezden evvel fiili bir harekâta teşebbüs etmek, Ruslarla idame etmek istediğimiz münasebatı siyasiyeyi ihlâl mahiyetini ihraz edebileceği cihetle, teşebbüsâtımızı yalnız vesaiti siyasiyemize hasretmiştik. Fakat Ermeni Cumhuriyetinin son zamanlarda bizi Avrupada zelil bir mevkîye getirmek gibi hâinane bir maksat takip etmesi, artık tahammülümüzü son haddine getirmiş olduğundan tehdiden, fakat şedidülmaal, katılmefad bir nota daha gönderilmiştir. Ermeni Cumhuriyeti ergeç buna cevap vermek mecburiyetindedir. Mamafih dün akşam geç vakit aldığımız habere göre Ermeni Komünist Hükûmeti sükut ederek yerine Taşnak Hükûmetinin gelmiş olduğu haber alınmıştır. Ötedenberi bizim adüvvü hayatımız olan Taşnaksiyonların mevkii iktidara gelmesi, Ankara Hükûmetince mucibi memnuniyet olmak üzere kabul edilmiştir. Bu, çok garip bir tezat olmakla beraber keyfiyet böyledir. Çünkü onlarla aktetmiş olduğumuz musalehayı kafalarına vurdurmak suretiyle tatbik etmek demektir.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Taşnakların mevkii iktidara gelmesi neden husule gelmiştir?

EMİN BEY (Eskişehir) — Son zamanlarda Gürcülerin muhasım-kârane vaziyetlerine karşı Hükûmetimiz ne suretle mukabele edecektir?

AHMET MUHTAR BEY (Devamlı) — Efendim, bu hususta Heyeti Âliyenizde tecelli eden safahata göre ve aîr olduğu devlet heyeti murahhasası ile müzakere ederek menfaati devlet ve millete ve bilhassa bu Meclisin umdesini teşkil eden Misakı Millinin ruhuna mutabık bir tarzda hallettirmek esbabını gaceli gündüzlü takibeden Hükümetimizden bu müzakerat henüz intaş edilmemiş olduğu cihetle istizahatta bulunulmamasını rica ederim.

Yalnız bu ayın 11 nci günü miktarı henüz bilinemeyen ve Ermeni ve Azerbaycan kuvveti denilen ve hakikatte Kızılordu olduğuna şüphe olmayan bir kuvvet, Ermenilerle hali muhasamada bulunduğumuz zaman Gürcülere müsaade etmiş olduğumuz Borçalı mintakasında ... mevkiine bağteten bir baskın yaparak işgal etmişlerdir. Zaten buna takaddüm eden zamanlarda Gürcistan dahilinde ve bilhassa Gürcistan'ın پایتختi olan Tiflis'te Bolşevizmleri kemali şiddetle mene teşebbüs etmiş olan Gürcü Hükümetinin şu harekâtı bir taraftan tevali etmekte ve bundan dolayı Gürcistan'ın fevkalâde istihzaratta bulunduğu ve kendisine vakit bırakmak doğru olmadığını farzedilen ... henüz bizce iyice taayyün etmemiştir. Bunlar bu baskın üzerine topladıkları üç fırka asker ile Gürcistan'a hücum etmişlerdir.

Diğer taraftan alınan haberlere göre Viladikafkas tarafından bir kuvveti askeriyenin hücum edeceği ve sahil cihetlerinden böyle bir hazırlık ... buna mukabil Gürcü Hükümeti dahi şekli hazırları muhafaza etmek için her türlü teşebbüs ile mukabele etmekte bulunuyor. Şu halde Kızıl kıtaat ile Gürcistan arasında bugün hali muhasama hâsıl olmuş ve muhasama devam etmekte bulunmuştur. Şimdi bu harekâtı askeriyenin bize göre ihdas ettiği vaziyet, bu millet için azami faydalı olabilirse - ki hükümetiniz bunu bir an teemmülen ve derpiş etmekten hali kalmamıştır - ve zannediyorum ki bunda inşaallah muvaffak olacaktır. Bu suretle milletin amaline muvafık bir hareket yapmış olmak dolayısıyla milletin kendi hakkında göstermiş olduğu itimat ve teveccühe bir kat daha liyakat kesbetmiş olur.

Efendim şarka nüfuz için, İngilizlere pek mühim bir methal olan Gürcistan'a İngilizlerin yardım etmemesinin imkânı mutasavver ve mümkün değildir. İngiliz denizde hâkimdir, Boğazlar ellerindedir. Gayet mehip bir donanması vardır. Batum'a gelerek denizden Şarkta takip ettiği siyaset ve tezvirat zincirlerini elinde tutmak ister. Binaenaleyh Gürcistan'a, bu maksadından dolayı muavenet etmedi deni-

lemez ve belki bizce mer'î olmayan bir çok suretlerle yardım etmiştir. Yalnız İngiltere'nin yapamadığı bir şey varsa o da kuvvei askeriye ile muavenet etmediğidir ve bunun tahakkuku bizim için mucibi saadettir.

HAMDİ BEY (Trabzon) — Şark siyasetinde bize dinen ve ırkan merbut olan akvam da nazarı itibare alınmakta mıdır?

AHMET MUHTAR BEY (Devamlı) — Elbette. Şark denince; Şark yalnız Rusya'dan ibaret değildir. Rusya gayet büyük bir âlerdir. İster bolşevizm olsun, ister Çarlist olsun, siyasette mühim ve müessir bir âmil olmaktan hiçbir sebep ve bahane ile hali kalmaz. Fakat arzettiğim veçhile Şark Rusya'dan ibaret değildir. O havalide bizi bir çok revabıtı muhtelif tahtında dinen, ırkan, harsen alâkadar eden bir çok milliyetler vardır - ki ihtimal diyemeyeceğim bir hakikattır - Rusya'ya karşı gösterdiğimiz temayülün belki de mühim bir sebebi o milletlere ait olan alâkai kaviyedir. Onların saadetini, onların istiklâlini temin etmektir. Bu maksadı ihtulâfa meydan vermek sizin halledebilirsek büyük bir muvaffakiyet olur. Biz Ermenilerle bir zaman harbettik, sonra sulh yaptık. Fakat sulh ahkâmı neden icra edilmedi denince cevap olarak denir ki, bu sulh ahkâmının icrasına mâni olan Rus Sovyet Hükümeti oldu. Biz Ermenilerle onların mezaliminden ve fecaiyinden memleketi ve ahali islâmiyeyi kurtarmak ve onlar bizim gibi medenî bir hükümet tesis edemedikleri için orada münasip bir kuvvet bırakarak Şark hududumuzda asayişimizi muhafaza emeliyle muharebe yaptık ve sulh yaptık. Fakat bu gayenin istihsalı esnasında karşımıza bir mâni kuvvet çıktı. O da Rusya Sovyet Hükümeti ... Rus Sovyet Hükümetiyle dostuz. Acaba neden sulha mâni oluyorlar? Çünkü Ermeniler sulhün icrasına mâni olmak için kendilerinin bolşevik olduklarını ilân ettiler ve bu nasıl bir haldir ki Ermenistan'da Bolşevikler hâkim iken Taşnaklar dehşetli bir rol oynamaktadır? Rus Bolşevik Hükümeti akidei içtimaiyelerini bütün insanlara, milletlere kabul ettirmek için tecavüzü tatbik ettiğini bu defa da ispat etmiştir. Bu cümleden olmak üzere geçenlerde burada telgrafları okunduğu üzere, orada Türkiye Komünist Fırkası - Türkiye İstirakiyün Fırkası - namı altında birtakım insanları toplamış ve bunlardan Mustafa Suphi Efendi isminde birisi hududumuzdan geçti. ta Erzurum istasyonuna kadar, bu fırkai içtimaiyenin teşkilâtını yapmak üzere geldi. Biz biliyoruz ki; Rusların bir gayesi var . O da ittifak ve itti-

hat edecekleri milletlere mutlaka kendi akidelerini kabul ettirmektir. Bunu idrak eden Hükümetimiz de bu sıfat ve bu nıkahtan görünmek istemiştir. Benim korktuğum, İngilizlerle Bolşevikler, Azerbaycan Türk âlemi ile bize, aramıza bir Ermenistan dikmek istiyorlar. Bolşevikler Van'ı, Bitlis'i, bilmem nereyi onlara veriyorlar. İstanbul'un kabul etmiş olduğu Sevr muahedesi mukarreratını tamamen balısetmek üzere ... Vilson'a tevdi etmişlerdi. Düveli ittifakının bu arzu ve âmaline Bolşeviklerin de muvafakati lazımanı etti. Bu taarruzun da Sovyet Hükümetinin İngiltere'ye giden murahhasının avdetinden sonra olması da bunu müeyyittir. Bu defa görüyoruz ki kışve gene değişti. Rusya'da Karahan büyük rol oynuyor ve adamları elinde oynatıyor. Eğer onlarca matlûp ve mültezem olan Ermenistan ise kuvvetlerini Gürcistan'a gönderdikleri zaman, bunlar Ermenistan'ı tazyik değil; himaye ediyorlar. Şimdi Rus Sovyet Hükümeti iki zaruret karşısında kalmışır : Ermeni hâmisî olan Rusya; diğer taraftan Türkiye'nin dostu oluyor. Fakat Ermeniler; Türkiye'nin can damarına basıyor. Benim en ziyade korktuğum bir şey varsa o da Azerbaycan Hükümetinin Nahcivan; Şavşat ve kazalarını bile vermesidir. Ermeniler bize ultimatom vermek cürretinde bulundular; Dikdiri tahliye edin diye bize nota veriyorlardı. Bu kuvveti kendilerinde Bolşevikler geldikten sonra gördüler. Biz istediğimiz zaman Revan'a girmek kudretini haizdik. Ermenilerin bütün ordusu inhilal etmişti ve fakat onları himaye eden şey Bolşeviklik olmuştu. O Bolşeviklik bize karşı Ermenileri siyanet ediyor; ben yarının muzlim olduğunu görüyorum.

Ruslarla bizim siyasetimiz ne idi? Düşmanın düşmanı benim dostum; el ele vereceğiz, karşımıza gelen kuvvetle çarpışacağız. Siyaset, bu cereyanla kalsa çok iyidir. Fakat akidelerini kabul ettirmeye çalışıyorlar. O halde bugünkü çaremiz nedir? Azerbaycan'ın vaziyeti malum; Ruslar bunları bir alet yapmış; Rusya Sovyet Hükümeti Azerbaycanla; Gürcü hudutlarına taarruz ediyor. Malumu âliniz sekiz ay kadar bizim orada murahhaslarımız vardı. Geldikleri zaman ... bu defaki seyahatlerinde inşallah muvaffak olacağız. Henüz sâbit bir siyasete ben malik değilim. Büyük Millet Meclisi Azası, Gürcülerle, Ruslarla vaziyeti siyasiyemiz nedir deyince, ben, bir şey söyleyemem. Bakalım kim galebe edecektir : Karahan mı, yoksa biz mi? Bize ilham olunuyor ki Ermenilerin hâmisî olan Ruslarla nasıl anlaşacağız? Arzettiğim gibi, bütün dünyanın ittihaaz ettiği bir karar var : O da bizimle Azerbaycan arasında, Azerbaycan'la Türk

âleminde başka bir Ermenistan meydana getirmek istiyorlar.

BİR MEBUS — Bir şey nazarı dikkatimi celbetti. Hariciye Vekilimiz, Garbe giden heyetimiz hakkında bir heyeti siyasiye olmasını içtihat buyurmuşlardır. Fakat bugün münasebatı Hariciyemiz bu içtihatlarında bizi ne dereceye kadar muvaffak ediyor? Münasebeti hariciyeyi nasıl idare ediyorlar? Bu ciheti de lütfen izah buyursunlar.

İSMÂİL SEFA BEY (Adana) — Anlamak istediğimi cihetlerin bir çoğuna sormadan Bekir Bey ternas buyurdular. Yalnız bir nokta kalmıştır. Geçenlerde burada Şark münasebeti münakaşa edilirken Muhtar Bey uzun beyanatta bulundular. Rusya'dan bir çok silâh ve cephane geldiğini söyledilerdi. Bu muavenet hâlâ devam ediyor mu ve şimdiye kadar vuku bulan muavenetin derecesi nedir? Bu hususta izahat verinlerse çok iyi olur.

ZAMİR BEY (Adana) — Bendeniz de üç sual sormak istiyorum :

Azerbaycanlılarla Ermeniler, Gürcülerle harp ediyor. Bittab bunlar Rusların bir cüzüdür. Bunda bizim için kâr mı vardır, zarar mı vardır?

İkincisi; Çiçerin'in gönderdiği notadan yekdiğerimizi haberdar ... Gürcülere yaptıkları ilânı harpten maksat ...

Üçüncüsü; Ermenilerle birlikte Gürcülere harbeden Hariciye Nazırı tamik edemiyorlar mı? Şu üç suale cevap veriniz.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Efendim, yalnız bir cihet hakkında maruzatta bulunacağım. Geçenlerde Nahcivan'dan bir telgraf gelmişti. Nahcivan'ın geçirdiği inkılâp malûmu âlileridir. Hariciye Vekili Bey bu husus hakkında cevap vermediler. Azerbaycanlılar ... o günde şerh ve izah ettiğim vecihle, Ruslar vasıtasıyla Azerbaycanlılar bizi Ermenilere peşkeş çekiyorlar ... Ermenilere Nahcivanlılar tarafından verildiğini haber almıştım. Nahcivanlılar taarrufatı fiiliye ve kavliyelerine sahip değildiler. Orada icrayı hükümet eden bilfiil Ruslardır. Vakıa bir takım eşhas orada var. Fakat Ruslar bunları kukla gibi oynatıyorlar. Ve gene arz ediyorum ki; Ermenilerle yapılan sulh muahdesinde ... Âtiyen terkedilecek, fakat bizim himayemiz altında olacaktır. Bunların Azerbaycanlılara Rusların Ermenilere vermesi de cayı teemmüldür. Bu cihet hakkında da istirham ederiz, bizi tenvir buyursunlar.

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Hüseyin Avni Beyin sordukları suale cevap vermek suretiyle sözüme başlayacağım.

Ermenilerle aktetmiş olduğumuz musallahaname-
nin bir maddesinde, bir madde mahsusasında Nah-
civan ve havalisinin vaziyeti hukukiyesi tayin ve tes-
pit olunmuştu. Bunda Nahcivan ve havalisinin Türki-
ye Büyük Millet Meclisi himayesi altında bir idarei
muhtareye nail olacağı zikredilmiştir. Şayet bunun
atiyen ciheti irtibatıyeti hakkında müteakideyn ara-
sında bir tereddüt ve şek hâsıl olursa arayı umumiy-
eye müracaat edileceği de mezkûrdur. Fakat arayı
umumiye müracaat olunacağı zamana kadar ora-
ların Türkiye Büyük Millet Meclisi himayesi altında
bir idarei muhtareye sahip olduğu Ermenilere imza
ettirdikleri ahitname ile kabul ettirilmiştir. Eylem
Nahcivan ve havalisi kuvvei askeriyemizin tahtı işga-
linde bulunuyor. Ermeniler bir aralık buraya tecavüz
etmek istemişlerdi. Fakat bu taarruz kıtaatımız tara-
fından def ve tardedilmiştir. Orada bugün sükûneti
tamme hükümfermadır. Yani orası bugün Türkiye Bü-
yük Millet Meclisinin himaye fiiliyesi altında fiilen
bir muhtariyeti idareye sahiptir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Onlar Bol-
şevik midirler?

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Haşır-
değillerdir. Orada iki mühim kıtayı askeriyemiz var-
dır ve bunlar her zaman orasını Ermenilerin tecavü-
züne karşı müdafaa edecek iktidardadırlar. Binaen-
aleyh oralar cenahı himayemiz altında bulunuyor.

NUSRET EFENDİ (Erzurum) — Hükûmeti mil-
liyelerinin reisi kimdir?

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — İsimleri-
ni bilmiyorum.

Şimdi gelelim birinci maddeye : Niçin Ermeni sul-
hü tatbik ettirilememiştir? Bunun hakkında defaatle
izahatta bulunmuştum. Mademki...

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Ermenilerin,
Rusların mazharı himayesi olmasının sebebi?

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Hüseyin
Avni Bey Ermenilerin Rusların himayesine mazhar
olmasının sebebini sıralı buyuruyorlar. Pekâlâ bilirler
ki orada rejim, usulü idare kökünden değişmiştir ve
yahut değişti denilmiştir. Rusların bazı kıtaati içeriye
girmiş ve zaten müterakkibi fırsat olanlar bundan bil-
istifade yalan yanlış bir şey ilân ederek Meclisi da-
ğıtmışlar ve Hükûmeti yıkmışlardır. Binaenaleyh mu-
hede ahkâmının tatbiki için müracaat edilecek ve
Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti karşısında
muhatap olacak hiçbir kimse kalmamıştır. Binaen-
aleyh ... havaya kılıç savurmak kabilinden olurdu. Biz
bunların tamamen Bolşevik olduğunu kabul etmedik.

Hatta Rusya'ya da yazdık. Binaenaleyh onların hima-
yelerini kabul etmiş değiliz. Kızıldunun bazı kıta-
atı fiilen orada bulunuyordu. Binaenaleyh ahkâmı mu-
salehanameyi tatbik ettirmek için yapacağımız hare-
kâtta onlarla müsademeye maruz kalmak ihtimalâtı
bizi müteenniyane harekete sevk etmiştir. Çünkü aynı
zamanda bu mesailin dostane bir surette konferanta
anlaşılacağına dair bize teminat verilmişti. Bu muna-
sebetle Avni Beyefendi, harekâtı askeriye devam et-
tiği bir sırada Ermeniler bize, Ruslar tarafından Er-
menileri himaye etmek için bir ultimatom verdiler.
Belki sürçü lisan olmuştur, onun için kaydettim. Ma-
lûmu âliniz ultimatom, notlara itlak olunur.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Ermeniler
ultimatom verdi diye gazete yazdı.

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Gazete
yazabilir. (Gürültüler) Bendeniz söylemediklerini ka-
bul ediyorum. Mamafih gene söyleyeyim : Rusya'nın
bize bir müracaatı vaki olmuştur. O vakit evvelce de
arz etmiştim. Daha evvelce biz teşriki mesai ettik.
Fakat fiilen harekâta geldik, vaki olan bu şeyi kabul
edemeyiz dedik. Rusya Hükûmetinin Gürcistan üze-
rine vukubulan hareketi dolayısıyla Bolşevizm cere-
yanlarının hududumuza takarrübünden endişenâk ol-
duğumuzu söylediniz. Ciddiden memleketini hakiki ola-
rak seven her fert için endişenâk olmamak mümkün
değildir. Ancak defaatle arz etmiştim ki bu hususta
biz Bolşevik Hükûmetiyle anlaşmışızdır. Daha sefir-
leri buraya geldiği zaman ayağının tozu ile sefîre de-
dik ki; katiyen memleketinizde bir akidei içtimaiye
olan Bolşevizmi tatbik edemeyiz. Eğer memlekette bir
inkılâbı içtimaiye yapmak lâzım gelirse onun zamanı
munasibinin tayin ve takdiri bize aittir. Bu memle-
ketin kendi evlâdına aittir dedik. Binaenaleyh hiçbir
sebeup ve bahane ile hiçbir menfaati siyasiye mukabi-
linde bir çok teşevvüşatı mucip olacak bir akidenin
kabulüne katiyen ve katibeten müsaade edemeyiz
dedik. Fakat Heyeti Celileniz bilirsiniz ki memleke-
timizin içinde buna münafi bazı ahval vukubulmuş-
tur. Acaba bu ahval, hakikaten Rusya Hükûmetinin
malûmatına ve muvafakatına mı müstenitti? Bunu
yapan burada bulunan heyeti sefaretteki beyinsiz bir
heriftir. Hiç tecrübe görmemiş, erkânı harbim diye
iki sene mektepte okunmuş ve Taşkent'te bir ihtilâl ika
etmiş ... buraya geldi. Arzettiğim noktaları kendisine
iyice anlattım. Fakat bu adam kendisinde tâbiatı sâ-
niye hükmüne giren Bolşeviklik propagandasından
nefsini bir türlü kurtaramadığı için hurada da aklın-
ca aşağı yukarı bir inkılâp yapacağını ümit ediyor-

du ve propaganda yapıyordu. Defaatle kendisine söyledim, dedim ki bu halin tekrür ettiği takdirde seninle kat'i münasebet ediyorum. Bu mektubu alır almaz ben artık ifayı vazife edemeyeceğim gideceğim dedi, cehennem oldu gitti. (Yaşa sesleri) Ve bu adamın teşebbüsâtı, tezvirâtı hükûmetinin malûmat ve müsaadatına da müstenit değildi.

Bugün Eskişehir'e muvasalat eden asil sefir, yarın buraya muvasalat ediyor. Tabii kendisinin talimatı cedidesinin şimdiye kadar Rusya Hükûmetinin Şark ve İslâm âleminde icra ettiği halde gayet muzir ve menfi neticeler veren tecarübüne müstenie ve ondan mühim olacağını kaviyen ümit ediyorum. Binaen'alazalik bundan sonra dahi dahili memlekette bu gibi efal ve harekât vukua gelebilirse Rusya Hükûmeti merkeziyesinden idare edildiği kanaatine varabiliriz. Fakat bugün buna henüz hakkımız yoktur. Şu takdirde Bolşevizmin hudutlarımıza gelmesinden, lüzumundan ziyade endişeye mahal olmadığı zehabındayım. Rusların Gürcüstan üzerine vaki olan muhacematı herçibâdâbât, akidesini, hudutlarının haricine taşımak gayesine matuf olduğu zannediliyor. Şimdiye kadar hep Şarkta olan mücadelât da buna istinat ediyordu. O mücadelâtin esası bir idi. Maksat, Lehistan'ı devirmek, Romanya'yı devirmek Avrupa'daki emperyalizmi yıkmak... Ruslar bu gayesini istihsal etmediği takdirde, akideleri kendi hududu dahiliyesinde dahi bir gün ölmeye mahkûmdur. Binaen'aleyh kendisi için bu mücadele levazımı hayatiyedir ve bunu hiçbir kimse menedemez ve emin olunuz ki herkes gibi, her millet ve devlet de istediği akideyi perverde etmekte hürdür. Hüner, muzir görülen akideyi takabbül etmemektir. Heyeti Âliyeniz de pekâlâ bilirsiniz ki, hiçbir zaman Türkiye, Bolşevizm cereyanına bir zemini müsait değildir. Çünkü bu esbattan hiçbirisini hâlâ değildir. Diğer taraftan bunun, memleket için pek muzir olduğunu gören ve deruhte ettiği mesuliyetin azametini mudrik olan Hükûmetiniz de, her türlü vesaiti fiiliyesiyle bunun hudut dahiline girmesine mümanaat edecektir.

Gürcüstan'ın istilâsına gelince : Demin de arzetmiştim ki İngiltere'nin Şarkta oynayacağı en büyük rolün bir vasıtai duhulü olan Gürcüstan, şekli hazırında kaldıkça Rusya için cenup hudutlarında rahat iş görmek, rahat bulunmak ihtimali yoktur. Binaen'aleyh Rusya herçibâdâbât, Gürcüstan'ı İngilizlerin elinde aleti tezvir... bu teşebbüsâtı hep ona matuftur. Çünkü bizim hududumuza girdiği dakikada kafasının yarılacağına şüphe yoktur ve buna kanaat getirmiştir. Evvelce de arzetmiştim; Moskova İcra Komitesi-

nin hafi bir celsesinde Lenin aynen şu sözleri söylemiştir : Şarkta müsademe eden iki kuvveti muazzama var. Biri İslav kuvveti, diğeri İngiliz emperyalizmidir. Şark, bu iki kısım kuvvetin mezarı olacaktır. Fakat Türkiye hangi tarafa ... öbür taraf gidecektir, demıştır. Bizim Şark siyasetinde vücudumuzu istisgar etmememizi ve vücudumuzun kavi olduğuna inanmanızı rica ederim.

CELÂLETTİN ARİF BEY (Erzurum) --- Gürcüstan'ı, İngilizler kendilerinin telâkki ediyorlar ve onun için Ruslar da herhalde orada bir Gürcüstan bırakmasını istemezler. Nasıl oluyor da yeniden teşekkül eden Taşnakları kabul ediyorlar?

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) --- Bu havadis resmen teyyüt etmiş bir havadis değildir. Rivayet kabilindendir, demıştim. Diğer taraftan da Jagadar tarafından vukubulan hücumun Kızıldordular tarafından yapıldığını, yani uç fırkalık bir asker tarafından yapıldığını arzetmiştim ve bundan bilistifade Taşnaklar ... Rızası olmaksızın ... yapabileceklerdi.

CELÂLETTİN ARİF BEY (Erzurum) --- İkinci bir sualim daha var. Azerbaycan'a gidip gelen bir arkadaşım söylüyordu. Bakü'ye gidip gelen hemşhri-lerimizin kâffesinde husule gelen bir kanaat var. Yegâne arzuları 1914 hudutlarını almaktır. Bugünkü Ermenistan üzerine de taarruzları bunu ima eder. Aca bu bizim Kars ve havalisi hakkında Ruslar ne düşünüyorlar? Bunları da hudutları içine ithal etmek istiyorlar mı?

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) --- Maksatları, Çarizm zamanında olduğu gibi... Şimdiye kadar siyaset hakkındaki mütalâadan ibarettir. Bunun böyle olduğuna dair elde hiçbir vesika yoktur. Elviye selâse Gürcüstan'a ait olarak kabul ... Elviye selâse kelimesini zikretmemekle beraber Misakı Milli dahilinde bulunan Elviye selâsenin, bu hadisat dolaşısıyla bize taalluk eden aksamının azami surette istihsalı için teşebbüsâtın bir an geri kalınmamış olduğunu zatî âliniz de tabii bilirsiniz. Bu müzakerat safahatını daha ziyade sormamanızı rica ederim.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) --- Bir sualime müsaade buyurun. Mustafa Suphi, Lenin'in yarı vefakârı ve Rus hazinelerine konmuş bir devlet kuşudur.

AHMET MUHTAR BEY --- Olabilir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamla) --- O adam oradan kalkmış, memleketimize doğru gelmiş ve komünist teşkilâtını yapmak için gelirken, katiyen emin olunuz ki pek çok servet de gelecektir. Çünkü bu zat, orada Türkiye namına seferberlik ilân etmiş ve bir

de ufak mikyasta kuvvet hazırlamıştı. Bu adam hudduttan girerken Kars'a geçip de, Hasan Kale'den Erzurum istasyonuna gelinceye kadar buna Hariciye Vekâleti Celilesi neden müsaade etti? Bu adam tebaamızdan olsa bile, son vaziyetini kendisini Erzurum ahalisi tarafından kovdurmıştır. Fakat bir çok para ile gelmiş olabilir. Onun için müteyakkız olmalı idi.

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Malûmu âliniz hudutlarda bu gibi mesail ile uğraşmaya madeten imkân yoktur. Hariciye bunları bilmez. Bir kere Mustafa Suphi'nin Lenin'in yâri vefakârı olması hakkındaki ifadatınızda katiyen yoktur ve olamaz. Emin olmalı ki Bolşevik cereyanı hakkında ve bilhas- sa Şark memleketlerinde propaganda yapan adamlar hükûmeti merkeziyenin arzusu hilâfında hareket etmişlerdir ve ihtimal ki hariçten bulunan bir çok kim- seler bunu yaptırmak istemişlerdir.

HÜSEYİN AVNÎ BEY (Erzurum) — Onu sor- muyorum efendim.

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Sözümlü tekrar söyleyeyim. (Müzakere kâfi sesleri) Hayır, bi- tirilmesi lâzım gelen bir mesele var. Malûmu âliniz

inkılâptan evvel İstanbul'da daima denirdi ki, Kâmil Paşa İngiliz siyasetçisidir. Burada ise yegâne bir si- yaseti milliye vardır ve bunu tatmin edecek cereyan hangisi ise o vardır. (Alkışlar)

Ermenilerle olan muhasemat esnasında neden Eri- van'a kadar girilmedi denildi? Bir çoklarımızın ve hatta benim de gönlüm isterdi ki böyle olsun. Fakat hiçbir an unutmayınız ki ordumuzun sol cenahında gayet mütereddit bir vaziyet alması muhtemel bir Gür- cü ordusu vardı. Binaenaleyh askerî bir noktai na- zar düşünölmek lâzımdı, buna mecburiyet vardı. (Mü- zakere kâfi sedaları)

BİR MEBUS — Geçende matbuatta gördük ki Hindistan valii umumisi Efganistan'a gitmiş. Oraya gitmesindeki maksadı ne idi ve maksadını ne dereceye kadar istihsal etmiştir ve bunun aslı var mıdır? (Gü- rültüler)

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Müsaade ediniz anlatayım.

(Müzakere kâfi sadaları)

REİS — Müzakeratın kifayetini kabul edenler... Kabul edildi.

T. B. M. M.

Gizli Celse Zabıtları

21 Şubat 1337 (1920)

Münderecat

	Sayfa
1. — ZAPTI SABIK HULÂSASI	446
2. — BEYANAT	446
1. Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin: Gürcistan ve Ermenistan arasında zuhur eden harp ve Kafkasya ahvali hakkında beyanatı.	446:457

Cilt : 8

154 nü İn'ikat, 3 nü Celse

YÜZ ELLİ DÖRDÜNCÜ İNİKAT

21 Şubat 1337 Pazartesi

Üçüncü Celse

REİS : Reisisâni Hasan Fehmi Beyefendi

KÂTİP : Feyyaz Âli Bey (Yozgat)

REİS — Celseyi açıyorum. Zaptı sabık hulasası okunacaktır.

1. — ZAPTI SAĞIK HULÂSASI

YÜZELLİÜÇÜNCÜ İNİKAT

19 Şubat 1337 Cumartesi

ÜÇÜNCÜ CELSE

Abdulhalim Çelebi Efendi Hazretlerinin Riyasetlerinde küşat olunan celsede Hariciye Vekâleti Büttesi münasebetiyle Hariciye Vekili Ahmet Muhtar

Beyin ahvali siyasiye hakkındaki izahatı dinlendi ve celseye son verildi.

Reis
Abdulhalim Çelebi

Kâtip
Yozgat
Feyyaz Âli

REİS — Mutakia var mı? Zaptı sabıkı reylerini arz ediyorum. Kal Edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2. — BEYANAT

1. — *Heyeti Vekile Reisi Fevzi Paşa Hazretlerinin; Gürcistan ve Ermenistan arasında zuhur eden harp ve Kafkasya ahvali hakkında beyanatı.*

FEVZİ PAŞA (Heyeti Vekile Reisi) (Kozan) — Kafkasya'da bir haftadan beri Azerbaycan ve Ermenistan ve Gürcüler arasında muharebe başlamıştır. Vaziyet bizim için gayet mühimdir. Şimdiye kadar Kafkasya'da sükut etmiş olan İngiliz nüfuzu tekrar tesirini göstermiş ve evvela Kafkasya'da bulunan Rusya Sovyetleriyle düşman olan hükümetler arasında yeni yeni tesirler ikâna başlamıştır. Malûmu âlinizdir ki mütareke aktolunduğu sırada bizim ordumuz Kars, Ardahan ... ve mütarekenin bir maddesi mucibince badettetik buraları biz tahliyei taahhüd etmiştik. Bu tetkikatımızı nazarı dikkate almaksızın ordumuzun çekilmesini talep ve icbar ettiler. Burada ordumuz çekildikten sonra Kars'ı Ermenilere, Ardahan'ın bir kısmını Gürcülere bir kısmını Ermenilere teslim ettiler. İngilizlerin takip etmek istedikleri siyaset bizim etrafımızda bir düşman çemberi tesis etmek ve hayatı milliyemizi boğmaktan ibaret idi. Bunu şimalden cenuba doğru şu veçhile şeyedebiliriz. Gürcü Hükûmeti, Ermeni Hükûmeti Nasturilerden yapacakları hristiyan bir hükûmet, Musul'da İngiliz Hükûmeti, Suriye şimalinde ve Adana'da Fransız Hükûmeti, Antalya'da İtalya Hükûmeti, Marmara ve sevhilinde beynelmilel bir hükûmet, bir de şimalde

Pontüs hükûmeti. Biz bu çemberin bir kısmını imha ettik. Fakat İngilizler tekrar bunu ikmâl etmek ve İslâmların Bolşevikler aleyhinde Balkanlarda zuhura gelen ademi emniyet ve husûmetlerini daha ziyade körükleyerek İslâmları dahi Rusların aleyhine kullanmak ve hristiyanları dahi Rusların ve bizim aleyhimize kullanmak şartıyla orada bir Kafkas konfederasyonu teşkil emelinde uğraşmaya başlamışlardır ve bunun ilk âsası olarak şimali Kafkasya'da Dağıstan'da bir isyan çıkardılar. Şimali Kafkasya ve Dağıstan'da bolşeviklerin bir kısmını mağlup ettiler. Baku hattına karşı tehditkâr bir vaziyet ihdas ettikleri gibi Azerbaycan'ın cenubunda da İran'a multesik olan yerlerde dahi ... ve bolşeviklerin bir kısım kuvvetlerini orada meşgul etmişlerdir. Ermenilerin muharebeden sonra bolşevikler tarafından işgali üzerine bir kısım kuvvetler cenup tarafına İran hududuna çekilmişlerdi. Bu kuvvetleri de lâzım geldiği veçhile takviye ettiler ve daima onların İngilizlerle irtibatını temin ve bolşeviklerin kuvvetinden âzade kalmasını temin ederek, bu suretle, Kafkasya'yı şimalden ve cenuptan hemen ayrılmış bir vaziyete getirdiler. Bu vaziyette iken ... Gürcüleri de buraya bizimle mûsalaha yapmak üzere bir sefaret heyeti gönderdiler. Tabii Gürcülerin en büyük hasmı bolşeviklerdir. Gürcüler bolşeviklerin kendilerini bolşevize edeceklerini bildikleri için istikballerini bizimle hüsnü münasebatta gördü

ler. Bolşeviklere karşı daha sühûletle müdafaa etmek için bu tariki iltizamı düşünüyordu. Gürcülerin vakiyle anlaşmak hususundaki mecburiyeti Ermenistan vakasından sonra tahassul etmişti. Çünkü Ermenistan üzerine bizim ordular hareket ederken itilâf hükûmetleri hiçbir yardım edemediler veyahut etmediler ve bizi durduracak kuvvetleri de yoktu. Onların ezilmesini karşidan ... Bu vaziyetleri bildikleri için bizimle Ruslar düşman olurlarsa mevcudiyetlerini muhafaza edemeyeceklerini biliyorlardı. Binaenaleyh evvelâ bizimle dost görünmek ve Ruslara karşı mevcudiyetleri iltizam edilmek ciheti muhafaza edildi. Fakat daima Gürcülerin geriden İngilizler tarafından teşvik edildiğine bir çok emare vardır. Meselâ: silâh ve cep hane veriyorlardı. Sonra gemileri limanda bulunuyordu. ki icabında himaye edebilsin. Sonra şimali Kafkasya'da ve Dağıstan'da sözü nâtiz olan bazı kimseleri sevketmek istiyorlardı. Tiflis'te bu İslâm kıyâmını ihzar etmek için itilâf hükûmetleri uğraşıyordu. Bundan bir hafta evvel bizim malûmatımız yokken gerek Azerbaycan, gerek Ermenistan cephesinde muharebe başladı. Bu muharebenin Tiflis üzerine teveccüh eden kıtaatı muvaffak oldular. Tiflis civarında vukua gelen muharebede kısmen mağlup olarak geri çekildiler. Bu sırada cenuba çekilmiş ve bolşeviklerle uğraşmakta bulunmuş olan Taşnak kıtaatı bolşevik kıtaatını mağlup ederek Erivan'a geldi. Tekrar Taşnak hükûmetini tesis etti. Demek ki bir taraftan Gürcüler muvaffakiyetle harbetmekte, diğer taraftan Ermeniler tekrar İngilizlere malolan Taşnak hükûmetini re'si idareye geçirmiş bir vaziyette bulunuyorlar. Bu suretle itilâfın eskiden beri aleyhimize çevirmek istedikleri husumet çemberini tekrar tesis etmek istiyorlar. Hükûmet tabii bu vaziyeti gayet ciddiyetle nazarı dikkat ve ehemmiyete alıyor. Gerek Ruslardan bu muharebe esbabını sorduğu gibi, gerekse Gürcülerle müzakere siyasiyeye girişti. Gürcülerin İngiliz âmaline hâdim olamaması hususunu temine sarfı gayret etti. Bidayette Gürcüler sıkışık bir vaziyette ve çekilmek üzere idiler. Fakat vaziyetleri gittikçe lehlerinde inkişaf etmeye başlayınca şüphesiz müzakere biraz daha uzamaya başladı. Müzakerenin esası, malûm: âlinizdir ki, bizim eskiden beri kabul ettiğimiz Misak-ı Milli hudutlarımız vardır. Bu hudutları muhafaza edeceğiz. Oradaki ahali hemen hepsi kalben bizimle beraberdir. Bu halde Gürcülerin kuvvetli surette ve İngilizler himayesiyle Balkanlarda teessüs etmiş bir halde bulunmasından ziyade bize vermesi cihetini iltizam ettiğimiz halde korktuğumuz ... ve bu suretle vaziyetten istifade etmiş bulunacaktık. Gerçi Bolşev-

vikler vaziyetlerini tehlikeli görmüyorlar, getirip bu vaziyetlerini islah edeceklerini ve herhalde muvaffak olacaklarını ümit ediyorlar. Fakat biz her ne olursa olsun bugünkü şerait tahtında burada kuvvetli surette teessüs edecek ... muvaffak olduktan sonra sühûletle buralarını bize vermeyeceğini bildiğimiz için müzakeratı tesri etmek, müzakeratın safahatını Hariciye Vekâletine ... Neticede Gürcüler Ardahan, Artvin'in bize terkine mütemayıl bulunuyorlar. Fakat Batum'dan sureti katiyede feragat edemeyeceklerini bildirdiler. Ardahan ve Artvin'i hemen şimdiden işgalini ve kendisi tarafından tahliyesini ve bunların memleketimize ilhakını, Batum için plebisite müracaat ederek ... göstereceği neticeye göre karar verilmesini teklif ettiler. Şimdi ordumuza ileri hareket emrini vermek Gürcü ordusu ile muharebe ederek buralarını almak vardır. Bir de kan dökmeksizin ordumuzu daima muntazam bir vaziyette bulundurarak ahvale göre sevketmek vardır. Şüphesiz ki biz kan dökmeksizin buralarını almak ve ordumuzu daima kuvvetli bir vaziyette bulundurmak istedik ve bunu tercih ettik. Ancak Gürcüler bizi oyalayarak tamamiyle Bolşevikleri mağlup ve ordularını takviye ettikten sonra ve ihtimal ki İtilâf Hükûmetlerinden de lâzımı gelen muaveneti gördükten sonra buralarını katiyen vermemek isteyeceklerdir. Buna karşı biz oralara girip İslâmları Gürcülerin elinden kurtarmak, orada teşkilâtı askeriye yaparak müslüman kardeşlerimizi tahlis edecek ve hile şimdiden oralarını işgal etmeyi musirren talep ettik. Aynı zamanda Taşnaklar da zuhur etmişti. Bize iltica etti ve dedi ki biz ancak Türklerin siyasetinde temini mevcudiyet edebileceğiz. Onun için biz ancak sizin himayenizi istiyoruz ve sizden lütuf bekliyoruz, diyerek bize iltica etti. Şüphesiz ki yeni teessüs etmekte olan bu hükûmet bidayette gayet zaif bulunduğu için bu gibi hareketlerde bulunabilirler. Fakat bir tarafta böyle hakiki bir düşman, bir tarafta kesbi kuvvet eden bir düşman bulunduğu için ... diğerinin denizden şimendiferle her türlü muavenete ... Bunların içinde biz ordumuzu tabii takviye ediyoruz, tahşid ediyoruz. Bunların da en ziyade muzir olanlarını istihdaf ediyoruz. En ziyade muzir olan en ziyade kuvvetli olanıdır. Ancak bu kuvvet şimdi düştüğü muztar vaziyetten kendisini kurtarmak için bize istediğimiz yerleri muharebesiz verecek olurlarsa oralarını alırız. Ordumuzun bir kısmıyla istediğimiz gibi hareket ederiz. Vermeyecek olurlarsa vakit geçtikçe onları kuvvetlendirmemek için bir tedbir ittihaz etmek lâzımdır. O da harptir. Harp ve sulh etmek Meclisi Âlinize aittir. Meseleyi arz ediyoruz. Hariciye Vekili de

Gürcü sefaretıyla şimdiye kadar cereyan eden müzakerat hakkında izahat verecektir.

AHMET MUHTAR BEY (Hariciye Vekili) (İstanbul) — Efendiler; Ermeni harekâtı esnasında Gürcüstan'dan gelmesi melhuzu kavi olan tehlikeyi bundan evvel bir çok vesilelerle heyeti celilelerine arz etmiştim. Ondan evvel aramızda bir çok ... bunlara dostane bir surette müzakere ve musalaha aktedelim demiştim. Fakat o vakit Ermenilerin galip geleceğine emniyeti olan veyahut öyle zanneden Gürcüstan hükümeti bizim o sıkışık zamanımızda vaki olan şu müracaatımızı hüsnü telâkki etmedi. Fazla olarak meclisi mebusanını veyahut meclisi müessesanı toplayarak aleyhimizde müheyyicane bir çok sözler söylediler ve aleyhimizde bütün Gürcüstan ahalisine bir beyanname neşrederek hayatı pahasına hürriyetini istihsal eden Ermeni arkadaşlarımızı müteakip sıra bize geliyor, Türk ordusu gelecek bizim güzel ovalarımızı, şirin yurdumuzu istila edecek. Silah başına ey ahali ... Nihai müzafferiyet bizde kalacaktır. (Hatta o müzakere ve müsahale teklifimizi) (1) hüsnü telâkki etmedikten maada bilâkis Kafkasya efkârı umumiymizi aleyhimize tevcih edecek surette Kafkas ahalisini heyecana sevketti. Fakat İlayeti Hak ile ordumuz galebe etti ve kendileri muvaffak olamadılar. Orada istihsal ettiğimiz kavi hareketten ... Diğer taraftan da Bolşevik Rusyanın bazı istihzaratını (daha tehlikeli gördüklerinden bize temayül) (2) lüzumunu hissettiler. Bu lüzum, bittabi arzettiğim veçhile, ötedenberi bizimle hüsnü âmizîş tesis etmek ... Mevkilerinin karibin vahamet kesbedeceği endişesinden ileri geliyordu. Malumdur ki Gürcüstan'ın hristiyan unsuru ötedenberi Türklere daima ademi itimat ve husumet peyda etmişlerdir. Tarihî sabit bir keyfiyettir. Kendileri için şu tatsız vaziyet hâdis olunca bizimle Bolşevikler arasındaki münasebat kendilerince meçhul olmadığı cihetle zuhuru melhuz olan bir mevkîi müşkülden kendilerini tahlise medar olacak bazı tedabir cümlesinden olmak üzere bizimle akdi sulh niyetiyle buraya heyeti muraahhasa gönderdiler. Bu heyeti muraahhasa vâsıl olduğu zamanda Bolşevik Rusyanın Gürcüstan'a karşı harekâtı hasmanesinin mukaddematı sayılabilecek bazı tedabire tevessül ettiği görülmüyordu. Fakat fiilî bir husumet görünmüyordu. Meselâ Bakü'den oraya sevk edilen ve bir mukaveleye müstenit olan neft vesair levâzım irsalini menetti. Onların bir çok vagonlarını, trenlerini tevkif etti. Bolşeviklere ait ne kadar müessesat varsa hepsini işgal etti. Bolşevik rüesasını ister Rus, ister Türk olsun tevki etti. İşte bu gibi bazı tedabire tevessül etti. Fakat askeri bir mahiyette... Bittabi bu kadar zâhmet ihtiyariyle buraya gelen sefaretin bir maksadı vardı. Onun için Hükûmetiniz, Hariciye Vekili olmak sıfatıyla, onların arzularının ne olduğunun istimzacına bendenizi memur ettiler. Kendileriyle vaki olan ilk temasımda mukaddime kabilinden bir çok sözler teatisinden sonra, arzularının ne olduğunu sordum. Tabii sizinle bir sulh akdetmek isteriz. Âla... Buna fevkalâde teşekkür ederiz. Fakat siz buna yanaşmak istemediniz. Çünkü o vakit vaziyeti öyle görüyordunuz. şimdi de böyle görüyorsunuz. Onun için sulh akdetmek istiyorsanız (maalmemnuniye bu arzuza iştirak ederiz.) (1) Fakat sizin bizimle akdetmek istediğiniz sulhün şeraiti size nazaran ne olmak lâzım gelir? Buna dair biraz izahat verirsiniz müteakip içtimalarımızda müzakeratı siyasiyeyi teshil etmiş oluruz. Cevaben dediler ki, bizim - biliyorsunuz ki - geçende güvelli garbiye vaziyeti hukukiyemizi kabul ve tasdik etmiştir. Bunu bir nota ile hükûmetinize tebliğ etmiştik. Binaenaleyh biz de sizinle evvelbeevvel (bunun üzerinde mutabaaktımızı tescil edelim.) (2) Bunu maalmemnuniye yaparız. İsterseniz biz de sizi tasdik edelim. Katiben lüzum ve ihtiyaç yoktu. Çünkü yedi asırlık bir hükûmetin hiç inkitapezir olmamış istiklâlini yalnız bazı zarureti siyasiyeye binaen payitahtımızı bir mahalden diğer mahalle nakle mecbur olmaktan başka bir şey yoktur. Müstakiliz.

İkinci şey nedir? Esas nedir dedi hudut meselesidir... Fakat doğrudan doğruya kafasına çarpar gibi söylemek dahi usulü diplomasiyeye muvafık olmadığından kendisine bir sual irad ettim. Dedim ki; bizim Misakı Millî dediğimiz ve Fransızcası ... bunu bilir misiniz ve münderecatına vakıf mısınız? Biz bunu geçen sene İstanbul'da Meclisi Mebusanda akdetmiştik. Bizi imha etmek isteyen devletlere karşı kendimizi muhafaza etmek için ... ve bunu bütün devletlere, konferansa ve icap ettikçe cihana ilân ettik. Bunun hakkında malumatınız var mıdır, dedim. Bunu iraddan maksadım, bunu bilen adamın hudutlar hakkında ne verilmesini anlamak için suhudetbahş olmasıdır. Biz bunu bilmiyoruz, dediler. Öyle ise ben bunu Fransızcaya tercüme edeyim göndereyim, yarın tetkik ediniz dedim. Fakat dedim siz bundan evvel bizim müracaatımıza bir çok zaman sükûtla mukabele

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

ettikten sonra gönderdiğiniz sulh talebini havi bir notada yedi yahud yirmi Mayısta Gürcü Hükûmetiyle Bolşevik Rusya Hükûmeti ... münakât bir sulh ahidnamesinde Gürcüstan için tayin edilmiş olan hudutların berveçhi peşin tarafımızdan kabulünü sulh müzakaresinin kabulü için şart koymuş idiniz. Bu bizce meçhul idi. Bize tebliğ edilmedi. Bir suretini Rusya Hükûmetinden istedik. Hükûmetinizden de istemiştik. Fakat elimize geçmedi. Sizin hükûmetinizin bize tevdi ettiği telgraf ile olduğu için iyice anlaşılamadı. Onun için siz de bir suretini bize gönderin biz de onu tetkik edelim. Belki muslihane bir itilâfa muvaffak oluruz, dediniz.

Üçüncü şartınız nedir? Tebaamızın muamelâtı hukuku. Bunlar ikinci üçüncü derecede şeylerdir. Bunun üzerinde ihtilâfın imkânı yoktur. Bu suretle beni gördükten sonra size haber gönderirim. İkinci celsenin zamanını bildiririz. Bu esnada idi malûm olan harekâtı askeriyeye Gürcüstan'a karşı başladı. 11 Şubat'ta bir Kızıl kıtası birdenbire Şifalı İstasyonuna bir baskın yapmak suretiyle taarruz başladı. 14 Şubat'ta da bir taarruz başladı. Bu taarruz Azerbaycan tarafından idi. Üç fırka ile Kızılar hücum ettiler. Bu suretle Bolşevik Rusya ile Gürcüler arasında halı harp hâdis oldu. Bu harekâtı askeriyenin netayicini şimdiden kestirmek mümkün değildir. Erkânı Harbiye Reisi Paşa Hazretleri bu ciheti haber vermişlerdi. Bu şerait tahtında Gürcü sefiriyle müzakere iptidar edildi. Malûmu âliniz bu suretle duçarı taarruz olan Gürcüstan'a karşı vakı olan taarruzun ihdas ettiği vaziyet karşısında Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin ... hatta bizim tatbiki ahkâmı için ahdu misak ettiğimiz esasat olmasa bile, bizim hudutlarımızda cereyan eden ve pek çok anasırı islâmiyeyi muhtevi olmak hasabiyle bizi fevkalâde âlâkadar eden bir kıtada ... hadisatı askeriyeye ve siyasiyeye karşı yapacağımız ... onun için kendisine pek büyük vazife terettüp etmiş ve Hükûmetimiz o vazifei milliyenin karşısında bulunduğunu daha şiddetle hissetmiştir. Bittabi yapılacak müzakere şu hali cedidin icabatıyla müte-nasip olmak icabederdi. Evvelbeevvel Hükûmetiniz kendisine terettüp eden vazaifi ne suretle hüsnü ifa edeceğini ariz ve amik tetkike başladı. Heyeti Celilenizin malûmudur ki Misakı Millînin taalluk ettiği elviyei selâseden birisi de Kars livasıdır. Kars livası malum olduğu üzere Ermeni harekâtı neticesinde elimize geçmiş dahili kabza bulunuyor. Binaenaleyh bu makasıddan ikincisinin istihsalı zamanı hulûl etmiş bulunuyordu. Fakat bunun istihsalı için iki tarik vardır. Birisi tariki şiddetlidir. Diğer tariki itilâfkârdır.

Ermenileri lâıyk oldukları cezaya çarptırmak suretiyle iskât eden bu hükûmet, ne kadar haklı olursa olsun. Avrupailar bunu hüsnü telâkki etmezler. Binaenaleyh Gürcüstan üzerine yapılacak şedid bir hareketi de, hristiyan olmak itibariyle, belki yine hüsnü telâkki etmeyeceklerine ... Hükûmetin bu harekâtı ciddiye ... istihsalı için tecelli eden fırsatı zerre kadar kuvvet sarfetmeyi istememekle beraber, mümkünse bir takım sui tefehhüme meydan vermeyecek bir surette ... Kabil olup olmayacağını derpiş etmek lâzımdır. İşte müzakeratını bu zemin üzerine yürütün Hükûmetiniz buradaki Gürcü sefiriyle bir sulhname akdi teklifinde bulundu. Tabii bu sulhnamenin birinci ve üçüncü şeraiti mevzuubahis bile değildir. Hukuk ve menafi itibariyle şey ederiz.

Asıl mühim olan cihet ikinci mesele idi. Dedik ki siz bunu tetkik ediniz. Biliyorsunuz biz burasını vaktiyle istirdad ettik. İstirdad ettikten sonra bugün cihana emniyetbahş olmak için ve kendimizin cebir istimali taraftarı olmadığımızı, bir takım milletlerin hukukunu iptal taraftarı olmadığımızı göstermek için plebisite rıza gösterdik. Netice bu iki şeyin anavatana rücuunu teyid etmiştir. Mamafih biz Misakı Millîyi yaptığımız zaman bu gibi şeyleri derpiş ederek ... indelhace kabul ettiğimizde söylemiştik. ... Bunun takdiri nihayet bize ait bir meseledir. Çünkü biz o rücuu, arayı umumiye ile teyid ederek âmalimizi ... Aktediyoruz ve bu böyledir. Siz de sıkışık bir vaziyette bulunuyorsunuz. Biz de vazifei milliyemizi ifa etmek vecibesi karşısında bulunuyoruz. Binaenaleyh şu iki şeyi teklif edelim dedik. Siz Ardahan livasını bir teklif yaptık kendilerine ... Sefir bir çok mütalâatı tarihiye, iktisadiye, harsiyeden bahsederek ve katiyen Ardahan livasını ağza almayarak... Batum livası üzerinde ısrar etti. Dedik; yirmi bir asırdır burası bizimdir, biz burada otururuz. Ocağımızdır, vatanımızdır. Bütün menafii milliyemiz, menafii harsiyemiz orada tekâsüf etmiştir. Bunu vermek, bundan vazgeçmek demek Gürcüstan'dan vazgeçmek demektir. İsrar etti. Maahaza kendisine dedik ki işte vaziyetiniz vahimdir, bu vaziyette sizi (tazyik ederek, isteklerimizi zorla istihsal tarikini terviç mevü zamirimiz) (1) değildir. Sizin vaktiyle Ermenistan'a yaptığınız gibi yapmayız. Çünkü Türkler civanmerttirler. Muzahir olmak istedik. Fakat siz de vaziyeti hakikiyeyi hissiyattan tecerrüd ederek dostane ve hayırhahane tetkik ederek, tekemmül ederek (karar veriniz.) (2) Şu tek-

(1, 2) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklendi. M. Ünver

liflerimizi kabulde tereddüd etmeyiniz. Çünkü hadisat yürüyor. Biz de onun icabatına göre hareket etmeye mecburuz...

O; yine bir çok sözlerden sonra ... bir teklifte bulununuz. dedim. Ertesi günü bir teklif yazmış, göndermiş. O teklifatta diyor ki; burada bulunduğumuz bir kaç gün zarfında size müsadif oldukça Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetiyle Gürcüstan Hükûmeti arasında gâyet âcîl ve iki tarafın menafîi âliyesine hâdim bir sulhün serian tesisinden bahsetmiştim. İşte şimdi Hükûmetimin son teklifini size gönderiyorum. Bu teklif şundan ibarettir : Batum şehri veya Batum livası hiçbir kayda tabi olmaksızın 1914 senesindeki hudutları dahil olduğu halde Gürcüstan'a terkedilecektir. Taşnak Ermenistan Kızıl oldu. Bolşevik ordusuna istinat ederek hançerini çekti. Gürcülerin boğazına saplamak istedi. Eğer diyor Batum Gürcüstan'ın hudutları dahilinde kalmayacak olursa biz boğulmayı tercih ederiz. Buna mukabil size Ardahan livasını bilâ kaydü şart şimdiden terk ve teslim ederiz. Hulâsası budur. Bunda Batum şehri ve livasından ve üzerindeki hukuku tarihiye ve sarihamızdan feragat edilmesi teklif ediliyor. Böyle bir teklifi kabule temayül bile etmek istemeyen hükûmetiniz, bitabi, bunun câiz olmadığını kendisine bildirdi. Bunun üzerine bir çok müzakerattan sonra Hükûmet tarafından şifahi olmak üzere müteakbil bir teklif serdedilmiştir. Bunda deniyor, ki birinci maddesi Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti Gürcüstan Hükûmetiyle bir sulh akdini şiddetle arzu eder. Bu dibacesidir. Bu muhtıranın, Fransızca olarak, birinci maddesinde diyoruz ki; Ardahan livası Artvin kazasına bugünden itibaren bize iade edilecektir. Bu iadeye müteallik olan muamelât 1921 senesi Şubatının 22 nci gününden itibaren başlayacaktır. Yani yarın bu muamelât için Şark cephesi kumandanlığına teferruatın tayini için müracaat eder.

İkinci madde; Batum liman ve şehrinin vaziyeti hukukiyesi, müracaat edilecek halkın serbestçe ita edeceği ârayı umumiyesiyle tayin edilecektir. Malûmu âliniz Misakı Millide üç sancak için kabul etmiştik. Kars için plebisite lüzum olmadığını kendilerine söyledik. Batum şehri ve limanında bilcümle Kafkasya milletleri mütesaviyen aynı hukuka malik olmak üzere istifade edeceklerdir. Batum'da, limanında bütün Kafkasya milletleri hukuku mütesaviyeye sahip olmak ... edeceklerdir. Biz Kars ve Ardahan'ı ve indel-hace ârayı umumiye ile neticede kazanacağımızı ka-viyyen ümid ediyoruz. Batum'a sahip bulunacağımız cihetle biz de Kafkas Hükûmetleri meyanına dahil

olacağımızdan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti de aynı hukuku mütesaviye ile müstefid olacaktır.

Üçüncü madde; Gürcüstan'da bulunan Türklerin ve İslâmların hukuku diniye ve harsiyeye ve içtimai-yeleri tamamen mahfuz kalacaktır ve bunlar hristiyan Gürcülerin sahip oldukları hukukun tamamına sahip ve malik olacaklardır.

Dördüncü maddede, iki hükûmet gerek transit hususunda Gürcü Hükûmeti kendi arazisinde ve kendi vasıtasıyla Türkiye'nin düşmanları tarafından Türkiye aleyhine yapılacak her türlü propaganda ve teşebbüsâtı mennedecektir. ... Transit ve gümrük muamelâtında en müsait mazharı müsaade Devlet muamelesi icra ve ifa etmeyi taahhüt edeceklerdir. Bu Gürcü sefaretine tebliğ edilmiştir.

Şimdi vaziyet müzakerat neticesinde şu safhaya gelmiştir : Henüz Gürcü sefaretine daha doğrusu Gürcü Hükûmeti buna sureti katiyede cevap vermemiştir. Batum kısmına verdi. Batum'u biz terkedemeyiz. Çünkü orada yirmi bir asırlık hukukumuz vardır. Fakat Ardahan ... nedir o çünkü burada ihtilâf hâsıl olmuştur. Ardahan kazası, Fransızcası Livana'yı kast ediyoruz. Onların hesabınca yalnız Ardahan kazasıdır. Biz buna Artvin kazasının ilâvesini arzu ettik ve kendisine bu yolda tebliğ edilmiştir. Fakat Gürcü sefiri Artvin'in bize terkini bilâ kaydü şart kabul etmiyor. Şimdi bu maksadı Misakı Millide elviyei selâseye taalluk eden maksadı, hususâtı sulhen halletmek birisi Gürcülerle bir sulh yapıp bunları silâh patlatmaksızın işgal etmek veyahut ademi muvafakati halinde silâhla, askerle işgal etmek fırsatı hâsıl olmuştur. İşte şimdi Hükûmetiniz Gürcülere karşı sulh veya harp vaziyetinde bulunuyor. Bu bapta Heyet-i Celilenizin vereceği karara intizar ediyor. Son nota iki gün evvel verilmiştir. Vaziyetin bu safhaya geldiğini söylemekle beraber, müzakeratın hitam bulduğunu ifade etmedim. Tabii müzakerat burada bulunan Gürcü sefiri ile devam edecektir. Çünkü demiştik ki bizce matlup olan (isteklerimizin sulh yolu ile, kan dökülmeden istihsalidir. Onun için hareketimizi bu istikâmete) (1) sevk ederek ve bu yolda bir müsâlâha yaparak makasadı milliyemizi temin etmek idi. Gürcü sefiri şu anda henüz hükûmetiyle teigrafi muhaberatında bulunuyor. Çünkü biz kendisinin bize Ardahan livasını terkine muvafakat ettiğini söyleyen

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafından eklendi. M. Ünver

Gürcü sefirinin fikrine göre, yalnız Ardahan'dır. Bizim telâkkimize göre Ardahan'dan başka Artvin kazası da vardır. Halbuki onun noktai nazarına göre bu hariştir. Şu halde bize terkettiğini hükûmetinin muvafakat eylediğini söylediği Ardahan onların nazarında Artvin'i şâmil değildir. Bu ciheti hükûmetinden istizah ediyor. Binaenaleyh Gürcü sefaretinde ... Biz bugün saat dördte cevabı kat'i verecek ... Hâsıl olan fevkalâde dolgunluktan vesairenden dolayı henüz bir cevap ... Teması hükûmetiyle tehhür etmiştir. Henüz hükûmeti ile o ciheti ... Yapacağını ümid ediyoruz.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Vaziyeti cedide üzerine Rusya Sovyet Hükûmeti Gürcüstan'a resmen ilânı harp etmiş midir?

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Rusya Hükûmeti tarafından bir tebliği resmî yoktur.

Bizim Rusya'da bulunan...

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Rus Sovyet Hükûmeti Gürcüstan'a karşı harekâtı askeriyesini ... Hangi tarihte haberdar etmiştir?

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Arzettiğim veçhile Rusya Hükûmeti bizi resmen ... Gürcüstan'a karşı harekâtı hasmane icra eden Rusya'nın ... Kendinden hareket etmesi muhtemeldir. Buna vereceğim cevap kat'i olamaz. Fakat Rusya'nın ilânı harp etmiş olduğu haberi resmîsinin vusulüne binaen ... Bittabi bu da hükûmeti merkeziyesinin muvafakatı ileldir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Bir ciheti ikmal edeyim. Azerbaycan ve Ermenistan, Gürcüstan aleyhine harekâta başladığı zaman sefirleri ademi malûmat beyan etmişlerdi. Moskova tarafından ilân edilmiş değildi... Moskova'dan resmen Gürcüstan'a ilânı harp edildi. ... Hareket başka mahiyettedir.

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Malûmu âliniz bu gibi suallere cevap verebilmek için muhaberatın gâyet seri olması ve yarım saatte, bir saatte yapılması elzemdir. Halbuki bunun imkânı yoktur. Telâkki ettiği hakkında kat'i söz söylemenin imkânı yoktur. Çünkü geçen günde okuduğum Çiçeri'nin notu da sekiz günde gelmiştir. Herhalde Rusya Hükûmeti komünist iken birdenbire orada bulunan kuvvetlerin çekilmesinden bilistifade bir taklibi hükûmet yaparak ... Bolşevik Rusya'nın düşmanı olan bir fırkanın meydana gelmesini memnuniyetle telâkki etmeyeceği tabiidir. Fakat bunu bu suretle tahkik edip söylüyorsunuz dememeli çünkü...

(Burada bir sual soruluyor)

Gürcistan vakayii hazırasının itilâf hükûmetleri tarafından Deniken ordusu ... Malûmu âliniz Verangel bakiyesi ... Ondan sonra Hadımköyü civarlarına yerleştirilmişti ... Bazı harekâtı isyankâraneleri görülmüşü üzerine son aldığımız haberlere nazaran Fransızlar bunların bir kısmı mühimmini alıp adalara serpmişlerdir. Verangel ordusu kalmamıştır. Binaenaleyh devletlerin bunu alıp da tekrar Gürcistan'ı takviye için ... suallerinizin cevabı bitti. Ertuğrul Necib Bey diyor ki Ruslarla anlaşmaksızın ... Hâtırı nişânınızdır ki Çiçerin bu Verangel orduları harekâta başladığı sırada ... Bunda İngilizlerin muhtemel bir işgaline karşı Batum'u işgaline karşı ... Bu hareketi kendisine karşı hareketi hasmane suretinde telâkki edeceğini söylemiştir. Mahaaza...

FERİT BEY — Rus şehri demişti.

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Ondan sonra Rus Sovyet Hükûmetinin mesul bazı ricali siyaseti ağızından Bizim tarafımızdan işgaline bir şey denilmeyeceği yolunda ifadat ve beyanatta da bulunulmuştur. Biz Batum'u bilâ kaydü şart gidip işgal edeceğiz demiyoruz. Diyoruz ki, ahalinin ârası arayı umumiyesine ... oranın vaziyeti hususiyesi o suretle taayyün edecektir, diyoruz... Zannetmiyorum ki samimî bir Rusya kendisinin bütün cihana ilân ettiği prensibe istinat eden ve kendisini müttefiki tabii addeden Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetinin şu hareketine karşı ciddi itiraz ... Rusya Hükûmetine biz burasını sizce muazzez ve mukaddes olan bir prensibe binaen işgal ediyoruz dersek, zannetmiyorum ki, arkadaşımızın derpiş ettiği endişeye mahal olsun.

RASİM BEY (Cebelibereket) — Bendeniz bu davayı biraz karışık görüyorum. Heyeti İcraiye Reisi Paşa Hazretleri İngiliz parmağı yine Kafkasya'ya girmiştir ve tesirini göstermeye başlamıştır, dedi. Binaenaleyh o tesiratin neticesi olarak Azerbaycan Hükûmeti Gürcüstan'a hücum etmiştir ve Gürcüstan ile Azerbaycan arasında ... Aynı zamanda Taşnak Hükûmetinin elinde bulunan ... Azerbaycan'la birlikte Gürcüstan'a hücum etmişler. (Yok yok sadaları) Şimdi bendeniz anlamıyorum Gürcüstan İngilizlerin baziçesidir.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Beyefendinin ... İngiliz tesir ve nüfuzu ... Kafkasya'da icrayı faaliyete başlamış olduğuna dair âsar vardır. Filhakika gâyet emin bir zatın sureti mahsusada bu istikamette seyahat ettirmekte olduğumuz bir zatın pek

vâkıfane vermiş olduğu bir rapor ... henüz bu vakayı mevcut değil iken o rapor münderecatına nazaran İtilâf devletleri, bilhassa İngilizler Kafkasya'da milletleri, anasını muhtelifeyi sureti zâhirede Bolşeviklik aleyhinde ... Olmak üzere bildiriyor. Bu meyanda Gürcüstan'ın da ... ihtimaline karşı Azerbaycan ve Ermenistan Kırmızı kıtaatının kırmızılardan ... Gürcülerden evvel harekâta takaddüm etmiş olmaları varıddır. Çünkü vaka Kırmızı kıtaatın taarruzu ile başlamış olmakla beraber İngiliz teşvikatiyle hazırlanmakta olan Gürcü ... İkinci bir nokta dahi ... Bir taraftan Kırmızılarla Gürcüstan'a taarruz ederken ... Kırmızı kıtaat aleyhine darbei hükûmet yapıyorlar. Ta bii bunları birbirinden tefrik etmek lâzım gelir ve Ermenilerden Bolşevik olan, hakikaten iltihak eden ... Diğer yalandan ... Bu hakiki komünistler Gürcüstan taarruzunu icra ... Ermenistan'ı tahliye ettiler ve gittiler. İki bölük kalmış idi ... Halbuki dağlara çekilmiş olan Taşnak Ermenileri bu vaziyetten istifade ettiler ve dörtbin beşyüz kişiyi öldürdüler, esir ettiler ve ondan sonra geldiler Erivan'ı zaptettiler, darbei hükûmete muvaffak olabildiler. Ermeniler bir taraftan Gürcülere karşı Ruslarla beraber hareket ediyor, diğer taraftan Kırmızı kıtaata aleyhtar bir Taşnaklar vardır. Kırmızı kıtaata karşı hareket ediyorlar.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Vaki olan beyanattan fikrimde şu neticeyi Vakia İtilâf devletleri her yerde her türlü fesat çıkarmaya saî idiler... Zannediyorum ki İtilâf devletleri bu meselede ... Gelen rapor gibi katî bir hareket takip ... Çünkü İtilâf devletleri Gürcülere ciddi bir muavenette bulunmamış... Teşvik ve tahrik bu mahiyetten ziyade bir Bolşeviklik tevessüünü men mahiyetindedir. Yani Gürcüler hali sükûneti muhafaza etmesi de ... Azerbaycan ki Rusya elindedir...

İSMAİL SAFA BEY (Adana) — İkisini ayırmak mı istiyorsunuz acaba?

HÜSEYİN AVNİ BEY (Devamlı) — Rusların elindedir. Zarurî olarak pençesine düşmüş, istenildiği gibi sevkedilen bir âlettir ve bu taarruz ilk evvelâ Gürcülere onlar tarafından vaki olması da ... Bu da sırf Moskova'nın tesiriyle ... Böyle âletler kendi arzuları yokken taarruz etmezler. Azerbaycan man-tıkan düşünülürse Gürcülerden bir şey istemiyorlar. Ermeniler de Gürcülerden bir şey istemiyor. Gürcülerden isteyen bir kimse var, ki o da Ruslardır. Geçen celsede arzettiğim gibi ... İlk evvelâ bunları pençelerine aldılar. Şimdi Ermenilere de böyle taarruz etmek fikrini besliyorlar... Ermenilere de Ruslar zama-

niyle taarruz etmek fikrini taşıttılar. Fakat Lehistan oradan zuhur eder etmez ... Yalnız Azerbaycan ... O vazifeyi bize yaptırdılar. Biz ahali İslâmiyeyi kurtarmakla beraber, ileri giderek ne zaman ki Ermeni vukuatının kesredildiğini gördüler, o zaman parsayı toplamaya geldiler, karşımıza çıktılar, Ermeni sulhunu âkim bıraktılar. ... Gürcüler verilen notalara cevap vermediği surette yapılan tazyikat neticesinde Gürcüler yine Bolşevik olacak, karşımıza yine Gürcü Bolşevik Hükûmeti çıkacak ve bu acı fakat pek acı olacak ... Ben bu tehlikeden Hükûmetin nazarı dikkatine ... Eğer Ruslarla Hükûmet siyaseti icabatı, Bolşevikleri müttefikten istiyorsa Müttehidten ezme, lâzım gelirse rica ederim Rusların bize temin edeceği menafî nedir? Rus Türk siyaseti istikbalde ne olur onu bugün tefrik etmeli ve katiyen bilmeli ki: ... Biz böyle Rusların muavenetine koşuyoruz. Biz muharebe ettiğimiz zaman sol cenahımızdan, bizi sol cenahımızdan pek güzel vurabilirdiler. Gürcüler sükûneti muhafaza ettiler; karşılarında bir de Rus muhalefeti vardı... O vakit de bu vaziyetten âciz idi. Zannediyorum ki biz Rusların imdadına yetişiyoruz... İstikbalde kendi hayatımızı tehlikeye koyacaklar. Eğer akidemiz bu ise, biz Ruslarla birlikte yaşayacak isek, Ruslar akideleriyle... Fakat nereden birleşelim efendiler? Ben Azerbaycan'dan görüyorum. Azerbaycan'a gidelim, ona hayat verelim. Ruslar Azerbaycan'a hayat versin; ben onların hüsnüniyetine Azerbaycan'ı gelip, yakıp yıkan ... Ben karşısına gitmekliğimi ... Bu ciheti iyi hesap etmiyor. Karşısına yarın çıkacak Bolşeviklerdir. Misakı Millî mucibince ... Alacağız; bugün haritai âlem çiziliyor. O kuvvetimiz var. Bugün Ardahan'ı aldık. Yarın Gürcüler gelip gelse bile ... Eğer emniyetimiz berkemal ... Bugün zafiyetlerini ilân eden Gürcüler; yarın on gün sonra katiyen Bolşevikliğini ilân edecektir. Karşımıza Bolşevik Gürcü Hükûmeti, Moskova'ya tabi bir hükûmet çıkacak ... Ermenistan'a karşı gittik. ... Ey Türkler, İngilizler Revan'a elli bin silâh tahşit etti. Revan'a; Ruslar size ne verecek diyorlar. Tabii Amerika, İngiliz; Ruslarla müttefik olmakla beraber ... Efendim kaydı ihtiyatla telâkki ettim, maahaza onu tahkik ettim; Amerikalının ağzından ... Yani bana kimse cevap vermedi diye söylüyorum. Katiyen efendim sağlam bir prensip takip etmeliyiz. Evet biz Ruslarla ittifak edeceğiz. Rusların emel ve gâyesi oradaki Türk-lük âlemi ile birleştirmemek... O sana sarahaten söyledi; ... Van'ı, Muş'u Ermenilere verin diyordu. Demek ki ... Yakıp yıkarken benim onunla ittifak etmekliğim mümkün değildir. Eğer Ruslar samimiyet

gösterirlerse semî'na ve ata'na ... Ben artık Ruslara yaklaşmak için ... İşte efendiler belki istikbalde iyi sulh yaparız diye Almanlarla, bir sene sonra sudan bir muahede aktettiler; sudan mahiyeti çürük bir muahede yaptılar. Eğer biz Ruslarla ... Hele gidelim yarın bakalım, hadisat ne doğurur diye; bir de bakarsınız ki ... Kalmamış artık akacak bir damla kan; yok on para; ... Bizde kuvvet varsa - Batum'a giderek ben yine o Batum'u; ... Bugün Batum meselesi değildir, Türkiye meselesidir. İstikbali ben ne yapayım, hali gördüm... Kapılmayacağım. İtilâf devletlerinden çok bahsedildi. Denildiği gibi itilâf ... Kendi vaziyetinden emin değildir. İtilâf devletleri âciz mi idi ki; ... Yavrusu gibi beslediği Ermeniye tarumar ederken; bize tazyik yapmadı... İngiliz mevcudiyeti mahvoluyor. kimden korkuyoruz?.. Düşman, Gürcüleri tazyik ederek ve başka bir dava çıkararak ... Bu tehlikeyi görerek gitmem efendiler... Kuvvetimle, kudretimle alırım. İngilizler bizden bigayrihak aldılar. Orada titreyen ihtiyar kadınları; ... Bendeniz diyorum ki Batum'u almayı istikbale bırakalım... Galip bir vaziyette başlarının ucunda bulunarak kendilerini memnun edelim; Taarruza geçmeyelim. Çünkü o taarruz onu ihya edecek. Onun hâmisî Rustur... Ermeniler gibi döneriz; ben hükûmetin bu siyasetini katiyen yanlış görüyorum.

Buyurdular ki bugün aczinden istifade edilir. Yarın Gürcüler kesbi kuvvet eder bizi tardedeler. Bunu düşünüyorlarsa eğer öyle bir yerde dur ki yarın Gürcü seni ... Gelir. Ben büyük tehlikeyi Rus'ta görüyorum... İstikbale terkederseñiz büyük hataya düşersiniz. İttihad ve Terâkkinin hatasını tekrar edersiniz. Efendiler Ruslarla hâlâ bir seneden beri münasebatımız ... Toplarsanız sıfırdır. Bilâkis Ermenistan' da gördüğümüz bir zarar var. Bolşevikliği vaziyetimize muvafık görüyorsak memleketimizde, Rusların samimiyetinden emin oluyorum. Onu ayrıca ve açıkça konuşayım...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendim, tcnim arzedeceğim şeyler; Hüseyin Avni Beyin mütalâası dolayısıyla mucibi suhulet olabileceğini zannettiğim bir iki cihet olacaktır.

Evvelâ; verilmiş olan izahattan anlaşıldı ki Ruslar; Kırmızı kıtaatıyla Gürcüstan'a taarruz ederken bize malumat dahi vermemişlerdir. Sâniyen Ruslar, bu defa da bizi müstereken harekete davet etmemişlerdir. Dün geceyarısı yatağından kaldırdığımız Rus sefiri Medivani'nin bana söylediği de hudutlarınız dardır. Oturunuz yerinizde ... Binaenaleyh herhangi bir

hareket için teşvik ve tergip dahi etmemektedirler. Zannolunmasın ki bizim himmetimize, bizim muavenetimize arzı iftikar etmişlerdir. Bize; gelin bu elviye selâseyi işgal edin, müstereken Gürcü ordusunu ... Mennedecek surette idarei kelam etmişlerdir. Moskoval'da umuru hariciyeyi idare eden Çiçerin dahi vaktiyle, bize elviye selâseyi ağzınıza almayın; Batum şehri bir Rus şehridir demişti. Binaenaleyh Ruslar bizim elviye selâseyi işgalimize taraftar değildirlcr.

Şimdi efendim mevzuubahis olan mesele; Misakı Millimiz ve hududu millimiz dahilinde olduğunu iddia ettiğimiz elviye selâsede ahalinin ârâyı umumiyesine müracaat etmek suretiyle elviye selâseyi almak istiyoruz veyahut herhangi bir şekilde bir fikrimizi azami bir surette temin etmek istiyoruz. Eğer almak mevzuubahis ise Gürcüler taarruzatı umumiye karşısında ya mağlup olacaklar veyahut galebe çalacaklardır. Ruslara galebe çaldıkları takdirde; İngilizlerin ve bilhassa Fransızların muaveneti mütemadiyesine mazhar kuvvetli bir ordu karşısında metalibatımızı istihsale mecbur kalacağız. Eğer Ruslar Gürcüleri mağlup ederlerse, Hüseyin Avni Beyin dediği gibi, Ruslar Gürcüleri derhal komünize edecektir. Binaenaleyh almak istiyor isek alınacak zaman bu defadır; alınacak an bu dakikadır. Sulh ile alınır; sulh ile alınmazsa bittabi cebren alınır.

Buyurdular ki Ruslar, bizim Şark âlemiyle olan irtibatımızı katetmek istiyorlar. Bunu bir an için kabul edelim. Fakat İngilizler dahi bizim Şark âlemiyle olan irtibatımızı katetmek istiyorlar ve bu suretle hayatı mevcudiyetimize de suikast etmek istiyorlar. Binaenaleyh Kafkasya dahilinde İngiliz ve Rus mücadelesinden hangisi bizim için ehveni şer olabilir? Ben zannediyorum ki; Rusların böyle bir maksadı olsa bile, bizi Şark âlemiyle tesisi irtibattan mennedemeyecekler. Fakat İngilizler ihrazı galebe edebilirlerse bizim için daha tehlikeli olabilir. Ruslar bizi Şark âlemine irtibattan menedebilsinler, böyle olduğu dahi şâyânı teemmüldür. Kafkasya'da Ruslar mı yoksa İngilizler mi ihrazı galibiyet etsin, ihrazı hâkimiyet etsin? Bunu da ince bir muhakemeden geçirmek icap eder. En nihayet hangisi?..

Bir de buyurdular ki; Hükûmetin siyasetini bu noktadan kabul etmem, beğenmem. Yani harp arar gibi bir siyaset demek istediler. Arzediyorum ki, bilhassa Heyeti Vekileniz harp etmek fikrinden içtinâo etmektedir ve zannedirim ki Hariciye Vekilinin ve Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretlerinin izahatından da bu, pek bâriz bir surette anlaşılmıştır. Harbetmek için ne yapmak lâzımsa (yapacağız. Çünkü, her

zaman arz edildiği üzere Büyük Millet Meclisininin takip ettiği siyaset) (1) harp siyaseti değildir; musli-hane temini menafi etmektedir. İşte bunun içindir ki meseleyi Heyeti Âliyenize arzetmiştir. Bugün vaziyet budur. Misakı Millimizde elviyei selâse bizimdir, diyoruz. Vereceğiniz kararı ... Bunun sureti teminidir. Onu düşününüz, ona karar veriniz; ... Heyeti Vekile tatbik edecektir.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Reis Paşa Hazretlerinin son kelimelerinden istidlâl olunuyor ki, iş harp derecesine gelmiştir. Affınıza mağruren söylüyorum ki, bugün Ruslar bulunduğu yerlerde ... İngilizler Britanya'da bile barınamayacaktır.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Müsaade buyurunuz; bir defa Heyeti Vekile Reisi Paşa Hazretlerinin vazettiği ... Fakat mutlaka ilânı harp edeceğiz, ilânı harpten başka çaremiz kalmadı ... Mukabele ediyor ve son safahada muvaffak dahi olmuştur. Şimdi ya Gürcüler galebei tammeye mazhâr olacaklar; kuvvei maneviyeleri yükselecek ve ondan sonra bu metalibati milliyemizi istihsal edeceğiz... İhrâzı galebe etsin, ondan sonra mı? (Hayır hayır sesleri) Gürcü Hükûmeti, Gürcü ordusu mahvü perişan olsun, Ruslar oraları zapt ve istilâ etsin ve burası komünistleştirilsin de ondan sonra mı harekete geçelim? (Hayır, olmaz sesleri) (1) O halde bugün istihsal etmek için en münasip bir zamandır; alalım. Fakat tamamen Misakı Millideki noktai nazarı tatbik ettirmek için bu mümkün olamıyor... Gürcüler kabul etmiyorlar; fakat bir çok şeyleri kabul ediyorlar. Ardahan'ı, Artvin'i... Gürcüler Batum üzerindeki metalibi kabul etmiyorlar. Bir kaza daha ilâve ediyoruz : Artvin... Artvin için henüz müzakere devam ediyor. İhtimal onu da kabul edecekler. Ne kalıyor üst tarafı? Batum livasının Artvin'den maada Kafkas... Onu da bilâ kaydü şart bize bırakmak istiyorlar. (Çok muvafık sesleri) Yani behemahal bu yerleri fiilen işgal etmeliyiz. Ardahan'ı ve Artvin'i silâh patlamaksızın onların muvafakatiyle işgal edelim. Bu da iki türlü olabilir. Ya bizim tekliflerimizi şeraiti musalaha olarak kabul ederler veyahut imza etmeden onlara deriz ki siz kuvvetlerinizi çekiniz, bize teslim ediniz. Fakat herif hayır bunu da kabul etmeyeceğim ve size burasını vermem derse ... Düşünüyoruz ve o zaman çaresiz hareket yapacağız. Böyle bir ihtimal karşısında karar vermek Heyeti Âliyenize aittir. Buyur-

dunuz ki; sizin telâkkinize göre cihanda İngilizler perişan olmaktadır... Beni mazur görünüz : Ben aksini zannediyorum.

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Bolşeviklerle temas hâsıl olursa, Bolşevikler bizi Batum'dan kovmaz mı?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Böyle bir ihtimal karşısında cevap vermek...

HÜSEYİN AVNİ BEY (Erzurum) — Kabul ettim bendeniz... Ruslar ileri gideceklerdir, bizi de Batum'da. ...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Batum'u işgal edeceğiz değil; fiilen Ardahan'ı ve Artvin'i işgal edeceğiz diyoruz. Esasen fazla olarak li-man hakkında da diyoruz ki, müsavat olacak...

Şimdi bu öyle bir meseledir ki; hadiset icap ... Etmezse işgal olunabilir. Fakat bir taraftan Fransızlar, İngilizler Batum'a cephane ve silâh getiriyorlar. Belki de işgal olunur. Bunlar sonra düşünülecek şeylerdir. Bugün temin etmek istediğimiz, fiilen bir kısmı muhimmini; üçte ikisini işgal etmek, bir kısmını muallakta bırakmak; yani plebisite bırakmak. (Muvafık, muvafık sedaları)

RÜSTEM BEY (Oltu) — Mademki Ardahan'ı kendi arzularıyla bırakıyorlar; kan dökülmeksizin hemen işgal etmek doğrudur. Geriye kalanlar sonra düşünülür.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Fakat mesele ya sulhen veya harben hal olunur. Fiilen buralarını işgal edeceğiz. Batum şehri ve arazisi hakkında da bir plebisit kabul ediniz. Bir şart daha vardır, onlar da bize diyorlar ki; Artvin'i de vereceğiz. Fakat siz de Batum üzerindeki hukukunuzdan bilâ kaydü şart vazgeçiniz. Bu; şâyânı tetkik bir keyfiyettir. O halde sulh yapmazsak Gürcülere diyebiliriz ki; sulh edemedik, fakat bizim maksadımız şimdilik buralarını işgal etmektedir. Sizinle de müsademe etmek istemiyoruz. Kuvvetinizi çekiniz biz buraları işgal edeceğiz. Eğer bunu kabul ederlerse, sulh imza edilmese dahi, yine işgal ederiz. Biz bu ameliyeyi yaparız ve yine Gürcülere taarruz etmiş olmalıyız. Fakat Gürcülere ya sulhu imza ediniz veya muhabere yapmaya...

SUAD BEY (Kastamonu) — Mesele tenevvür etti. Ancak bizim için; içine atıldığımız bu mücadelede teveccüh etmiş bir rol vardır. Şimdi eğer Şarkta, bir teşevvüş husule gelir ve bugünkü müsait vaziyetteki hali kaybetmek ihtimali mevzuubahis olursa, o vakit, bu cihet çok şâyânı dikkattir. Binaenaleyh Hükûmetten onu sormaya hakkımız vardır zannede-

(1) Parantez içindeki kelimeler tarafımdan eklen-di. M. Ünver

rim... Tamamen tehîr edilmiş olan vazifeyi ifa etmiş olmak için ... Haleldar etmek ihtimali var mı, yok mu? Yani hükümet, eğer askeri noktai nazardan bugünkü vaziyeti teşviş edecek bir tehlike melhuz olmadığı takdirde Paşa Hazretlerinin buyurduklarından daha münasip bir zaman hulul edemez. Zira bir zaman, orası Bolşevize olduğu zaman buna imkân olacağını tahmin etmiyorum. Bu sebeple, bu en müsait zamandır. Fakat bu elimizdeki müsait vaziyeti tehlikeye ilka edip etmemek ... Zannediyorum.

Sonra bir şey daha istirham edeceğim. Böyle mukadderatımızı en ziyade alâkadar eden bir meselede ayak üzerinde derhal bir karar vermek münasip olmasa gerektir. Son ve nihai kararı Meclis vermek için yarın sabah müzakere edilmesini kabul edelim...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Dün gece saat üçte Heyeti Celilenizi içtimaa davet zarureti-ni hissettik. Yalnız ona imkân tasavvur edemediğimizden bugüne kaldı. Binaenaleyh...

SUAD BEY (Kastamonu) — Dün gece davet edilmiş olsaydık...

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Devamla) — Saat üçte bu ihtiyacı mübrem hâsıl olmuştur. Bir taraftan muhabere ediyorduk bir tarattan da...

ZİYA HURŞİT BEY (Lâzistan) — Efendim, bugün ister İngiliz parmağıyle olsun isterse ... Gürcülere karşı Sovyetler ve Azerbaycan kuvvetleri harbe başlamıştır. Hariciye Vekili Muhtar Beyefendinin buyurdıkları gibi, biz de Gürcülere ... Gürcü Hükûmetine komşuyuz malûmu âliniz ... Bugün Misakı Milli hududu dahilinde bulundurduğumuz bu meseleye biz bigâne kalamayız... Şimdi Gürcüler, bizden, Batum, Ardahan ve Artvin'i tahtı işgalde bulunduruyorlar. Halbuki ahd ve Misakı Milli programınca bu arazi bize aittir. Yani biz bunları haritalarımız dahiline idhal etmişizdir. Fakat malûmu âliniz bunlar o vakit İngilizler tarafından işgal edilmişti, getirdiler buraları Gürcülere işgal ettirdiler. Bu arazinin bizim olduğuna dair hepimizin kanaati var ve burayı hiçbir zaman terketmeyeceğiz. Buna da hepimizin ayrı ayrı kanaati var. Şimdi bizim Heyeti Vekilenin bir cihet teklifi ... Meselâ; ... doğrudan doğruya istiyoruz.

İkinci meseleyi ben zaif buldum. Faraza Batum ve havalisi için reyîâm usulüne müracaatı teklif ediyorlar. Bendeniz buna taraftar değilim. Plebisit nasıl olacaktır? Eğer oralar, hristiyan Gürcülerin tahtı idaresinde iken plebisit yaparsak; her yerde olduğu gibi orada da, kuvvetli olan kazanacaktır. Binaenaleyh bendenizin fikrimce Heyeti Celileniz buna karar vermeli-

dir ve biz Batum ve havalisini Misakı Milli mucibince tamamıyla işgal etmeliyiz. (Yalnız Batum olmaz sesleri, her tarafını...) Müsaade buyurun. Burada korkulacak cihetler Mösyö Çiçerin'in, Batum'u bir Rus şehri olarak ilân etmesi hatıra gelir ve Ruslar nereye giderlerse o memleketi Bolşevize etmeleri vâridi hatır olur ve fakat Ruslar Batum'u işgal ettikten sonra yine bizim hududumuza gelecekler ve bu Bolşeviklik propagandalarına devam edecekler. Biz hudutlarımızı ...

Sâniyen Sovyetler her yerde serbest referandum ve ârayı âmme taraftarıdır. Bunu bize, bundan epey zaman evvel Mösyö Çiçerin Paşa Hazretlerine yazdığı bir notada bildirmiştir. Binaenaleyh biz burayı işgal edersek derhal orada plebisit ... Bendenize göre derhal buraları işgal etmeliyiz.

AHMET MUHTAR BEY (Hariciye Vekili) (İstanbul) — Bendeniz yalnız Ziya Beyin plebisitin sureti icra ve tatbiki hakkındaki mütalâatına cevap vermek istiyorum.

Dernin okuduğum şeyde de dikkat buyurmuş olacağınız veçhile; oralar; ahalinin serbestçe izhar edeceği ârayı umumiyye göre vaziyeti hukukîyesini tavîn edecektir, denilmiştir. Binaenaleyh burada mühim bir kayıt var; ahalinin tamamıyla serbest olarak izharı rey etmiş olması keyfiyeti. Bittabi Batum şehir ve livası Gürcü askerinin işgali altında bulunduğu müddetçe orada bulunan ahali, bittabi, reyini serbestçe izhar edemez. Ahali üzerinde bin türlü tedabir ile icrayı nüfuz edilebilirler. Onun için bu gibi ârayı umumiyye tabi mahallerdeki ... Muharebe umumiye neticesinde, Avrupada bunun gibi bir çok yerler vücuda gelmiştir... Danzig gibi...

Gürcü Hükûmeti oradaki kuvvei askeriyesini çeker; iki devlet müşterek bir ordu gönderir ve bu suretle bir muvazene teessüs ettikten sonra ahali reyini izhar eder ve ona göre hüküm olunur.

CEMİL BEY (Kütahya) — Evvelce bu mesele...

AHMET MUHTAR BEY (Devamla) — Elinizde bulunan ve bizim için rehberi harekât olan misak ... Bunu ne gibi esbap tahtında dercettiniz dersiniz bu, geçen senenin hadîsatinın icabettirdiği bir tariktir.

HAKKI HAMİ BEY (Sinop) — Efendim; Paşa Hazretlerinin beyanatında, Misakı Milli dahilinde bulunan Kars, Batum ve Ardahan livalarının ... Yalnız 1914 tarihinden beri Rus hududunda bulunan memleketler olmak itibariyle Rusların bunlardan herhalde vazgeçmek istemediklerini ... Batum Rus şehridir diye Muhtar Beyin veyahut Paşa Hazretlerinin buyurduk-

ları gibi... Bir defa biz Şarkta başlayan şu muharebede bir vaziyeti mahsusa almaya mecburuz. Fakat takınacağımız bu vaziyetin neticesi bize arazi kazan-dırmamaya matuf olacaktır. Yoksa Garp tehlikesi-nin Şarkta vukua gelecek Sovyet aleyhindeki bir mu-vaffakiyetle binnetice bize de bir mazarrat iras edip etmemesi keyfiyetini ciddiyetle düşüneneğiz. Şunu ar-zetmek istiyorum ki Batum şehri hakkında bilhassa Rusya Hükûmeti tarafından bu muharebeye başlan-dığı hissedilmektedir. Bize tebliğiyle ve harbe iştirâk hakkında kendisinin bize bir teklifi vuku bulmadıkça Batum için dökeceğimiz kan, zannederim ki, Rus nam ve menfaatinedir; Rus Hükûmeti namına dökmüş ola-cağız. Rusya'nın ... Resmen ilânı harp ettiğini bize tebliğ ile beraber ... Bizim de iştirâkimizi ve bizim de Batum'da bir hakkımız olduğunu kabul ettirmedikten sonra, Batum için dökeceğimiz kanı Rusya için döke-ceğimize şüphe yoktur. Şu halde, mademki henüz Rus-ya Hükûmeti, yine Paşa Hazretlerinin buyurdıkları veçhile ... Bizim de teşebbüsümüze lüzum olmadığını sefiri söylemiştir. Bizim yapacağımız şey, temin ede-ceğimiz şey; sulhen ve kan dökmeksizin Ardahan ve Artvin'i Gürcülerden alabilmektir. İhtimal ki ileride Rusya Hükûmetiyle; 1914 hududu dahilinde bulunmak itibariyle; bu belde hakkında da Rusya'nın bize karşı bir şeyi olabilir. Harben olmaksızın, sulhen buraları temin etmeliyiz.

Batum meselesine gelince; Batum'u harben almalı-dır. Fakat bir şartla; eğer Şark siyasetinin, bizim felah ve necatımız için daima parlaması ve daha doğrusu - Rusya'nın düşmanları ki bizim düşmanlarımızdır - onların ezilmesi... Gürcülerin idaresinde bulunması Gürcü Hükûmetini takviye ... Gürcü ordusuna karşı zaaf alameti gösterirse ve bilhassa münasebatı siyasi-yede bulunmak itibariyle bizi haberdar edecektir ve isterse bulunmasın. Mahza mevcudiyetimizi temin et-mek için muavenete ve ledelhace Batum'u işgale mec-bur kalacağız. Henüz onun zamanı gelmemiştir. Şu itibarla dermeyen buyurdıkları gibi eğer sulhan Ar-dahan ve Artvin temin edilirse şimdilik Batum'u har-ben işgal etmeyi bendeniz doğru bulmam. Lâkin Gür-cü Hükûmeti buna yanaşmazsa; şüphesiz onun da istinad etmeyi ümid ettiği bir nokta vardır. Ona karşı da Hükûmetin lakayt kalması doğru bir şey değildir. Velevki Ardahan'da ... Mutlaka onun Rusya üzerin-de bir galebe ümidiyle... Bu vaki olduğu takdirde biz onun bu emelini imhaya çalışmak mecburiyetinde ka-lacağız. Bu cihetler üzerinde Heyeti Celileleri; Artvin ve Ardahan'ın da verilmemesi hakkındaki Gürcü Hükûmetinin vuku bulacak ısrarına karşı Heyeti Vekile-

nin serbest olacağına dair ibr karar verebileceğini zan-nediyorum.

ÂBİDİN BEY (Lâzistan) — Batum, Ardahan, Artvin, Acara; buralarda hemen bir seneye karip bu-lundum. Emin olunuz ki buradaki ahalinin hepsi İslâm'dır; bir tek Rus'a tesadüf edilemez. Bir çok arka-daşlar söylediler ki; Rus müzevirliğinden ziyade Bo-şevik müzevirliğinden korkuyorlar, Yani Bolşevikle-rin tahrikâtıdır bu. Binaenaleyh karşımıza yine bir Gürcüstan Bolşevikliği... Halbuki malûmdur ki daha evvel şu kürsüde Muhtar Bey beyan buyurdular ki; bizim Gürcüstan ile musalaha etmeğliğimiz için mut-laka Batum'dan ve bu gibi yerlerden tamamen vaz-geçmemiz lâzımdır. Bunu Çiçerin bize söylüyor. De-mekki Rusya Sovyet meclisleri bizi buraya teşvik et-miyor. Ancak bura ahali İslâmiyesinin kurtulması za-manıdır diyoruz. Ona göre ben de diyorum ki Art-vin'e kadar hemen ordularımızın hareket etmesi lâ-zımdır. ... Lâzistan'la alâkadar değil, belki bir cüzü mütememmimidir... İşte İttihat ve Terâkkiciler bun-ları güya düşünmemişler ve güya pek çok fenalıklar yapmışlar... Evet olabilir. Fakat bunlar da hep bir va-tan olması için çalışmışlardır... Burada beyan buyur-dıkları vakitte bize pek menfaatli olan ... Ardahan, Batum, Kars'ın bize kalmasıdır. Bendeniz buralar. Misakı Millî İslâm olması itibariyle Rasim Beyin de-diği gibi arazi kazanmak değil, bilhassa buralardaki İslâmları kazanmak zamanı gelmiştir, fakat Heyeti Ve-kilenin de dediği gibi Artvin'e kadar ordu dayan-sın ve ilk fırsatta Batum'un işgalini de... Burası hafi celse olduğu için bir şey söyleyeceğim : Biz belki on bin tüfek ... Vermişiz ... ve bugün Halit Bey orada büyük bir nüfuz sahibidir ve bütün müslümanlar ken-disiyle ... Eğer ordu oraya ilerleyecek olursa emin olun ki oraya ... Ruslarla da zararı yoktur.

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Efendi-ler bu müzakereyi teshil edebilmek için bendeniz di-yorum ki; Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti bugünkü şeraite göre Misakı Millîye muhalif bir sul-he vazı imza edemez. Bunda mahzurlar vardır. Çünkü böyle ufak bir mesele için değil; istiklâlimizi temin ve müdafaa için Londra'ya giden murahhaslarımızın elin-deki düstur da Misakı Millîdir. Bundan sarfınazar edemeyiz dedik. Onlar da bütün cihana karşı bunu müdafaa edeceklerdir. Binaenaleyh diğer taraftan Gür-cülerle sulh yapmak isterken bundan fedakârlık yap-mak olmaz. Sonra o düstur duçarı zaaf olur. Şimdi bizim, Gürcü sefaretî vasıtasıyla Gürcüstan Hükû-metine tebliğ ettiğimiz şifahî bir nota, ki bugünden ...

Ardahan livasını ve Artvin kazasını ihtiva eder. Buraları bize iade ve teslim edecekler. Diğer taraftan Batum limanı ve şehri için ahalisinin reyine müracaatla vaziyeti tespit olunacaktır. Ârayı umumiyeye müracaat zamanını dahi onlara bırakıyorum. Yani orada da Misakı Millinin emrettiği kaydı ifade ediyoruz. Şimdi bu esas dairesinde ve Misakı Millinin emrettiği bir sulh yapmak isterlerse ona vazı imza edebiliriz. Fakat Batum bilâ kaydü şart terk olunacaktır kaydını ihtiva eden bir sulhe vazı imza edemeyiz.

O halde sulh yapılmadan dahi bugün ne temin etmek istiyoruz? Ardahan livasını - Artvin de dahil - orayı fiilen işgal etmek istiyoruz ve Batum'u da plebiscite bırakıyoruz. Binaenaleyh biz Gürcülere diyebiliriz ki; biz behemahal burasını işgal etmek istiyoruz ve haddizatında sizi mağlup etmek istemiyoruz. Siz çekiliniz, yalnız bu işgal muamelesini biz himaye etmek istiyoruz. Çünkü şimdi daha sulh yapmamışızdır. Bir tedbiri askerî olmak üzere bu menatıkta bir tahşidi askerî yapmak istiyoruz. Bizim ordumuzu sokalım, orayı gelelim işgal edelim; bu da olmaz. Fakat asıl bu vaziyeti idame etmek lâzımdır. Eğer sulh olmadığı halde dahi buna muvafakat ettikleri surette ... istediği yerde istihdam etsin. Biz bu muameleleri yaparız hayır derlerse bilâ kaydü şart keffi yed etmesi ... Dair imza veren ... Erkânı Harbiye Umumiye Riyasetinin ve Şark ordusunun plânı; demek ki bir sulh vardır. Misakı Millideki kuyudu muhafaza etmek şartıyla ... Aksi sulha vazı imza edemeyiz ve muharebe istemediğimizi kendilerine söyleriz ve oraları işgal ederiz. Emniyette bulunabilmesi için bir tedbiri askerî almak mecburiyetindeyiz ve bunu yapmak bizim için lâzımdır, faidelidir. İdarei umur etmek üzere Heyeti Vekileyi serbest bırakırız. Bittabi sulh yapılırsa yine buraya gelecek. Harp yapılırsa belki de bugünden karar vermek lâzımdır ve harp yapılacak olursa dediğim daireyi geçmez... Müsademe olmayabilir ve zannederim ki çıkmaları imkânı yoktur. Tatbika başladığımız takdirde onlar ısrar ederlerse bir harbe mün cer olabilir. Biz yalnız bir şeye intizar ediyoruz. Gürcüstan sefaretinden gelen - ki telgraftanededir - cevaba intizar ediyoruz ... O muameleyi temin ve tatbik edecek bir hareketi askeriye...

HACI MUSTAFA EFENDİ (Ankara) — Şimdi biz sulhen Ardahan ve Artvin'i işgal edersek; yani tarafeynin muvafakatiyle; onlar da muvafakat etti. Biz de işgal ettik. Sonra Rus heyeti Gürcüstan'a galebe ediverecek olsa ve bize de oradan hududunuza çekiliniz derlerse biz o vakit ne gibi bir vaziyet alı- rız?

MUSTAFA KEMAL PAŞA (Ankara) — Arzedeyim : Bu, vaki bir misaldir. Malûmu âliniz biz Kars'ı işgal ettik, Gümrü'yü işgal ettik ve daha bir çok yerleri işgal ettik. Ermenistan komünize olmuştur ve komünist bir Ermeni Hükûmeti vardır. Yani elviyei selâseye dahil olan yerlerden çekiliniz demediler; yalnız Gümrü'yü tahliye ediniz dediler ... Kars'ın şarkından, şimalinden çekilmesini bize teklif ettiler. Biz bu teklife riayet etmedik ve etmediğimizden dolayı da onlar bizimle muharebe etmediler ve edemediler. Bugün şifahî bir notamız vardır. Buna evet veya hayır cevabı gelecektir. Kat'ı münasebet ederek ... Bir faide beklemek lâzım gelir. Ondan sonra alacağımız vaziyeti üç dört gün sonra arz ederiz. Ya beş gün beklemek - ordumuzun takviyesine lâzımdır - veya beş gün beklemek ... Bize mukabele edecek kuvvetler diğer daha bir çok kuvvetler tarafından angaje idiler. Bir şey daha arz edeyim ki tabîi Meclisi Âli bu işlerle alâkadar- dır. Bence mahzur vardır; hareket durmaz ve ihtimal ki bu gece karar verilir de harekâtı askeriye yarın başlayabilir.

(Müzakere kâfi sesleri)

(Çorum Mebusu Ferit Beyin tavriri okundu)

(Olti Mebusu Yasin Beyin tavriri okundu)

(Kangırı Mebusu Neşet Beyin tavriri okundu)

(Muş Mebusu Mahmud Said Beyin tavriri okundu) (Kabul sesleri)

REİS — Burdur Mebusu Veli ve Bursa Mebusu Muhittin Baha Beylerin tavririni okutuyorum.

Riyaseti Celileye

Müzakerâtın kifayeti kararıyle Batum hakkında ârayı umumiyeye müracaat esasından asla feragat edilmemek şartıyla icabına göre hareket etmek üzere Heyeti Vekileye salâhiyet verilmesini teklif ederiz.

Burdur

Bursa

Veli

Muhittin Baha

REİS — Tavriri kabul edenler... Kabul edildi.

